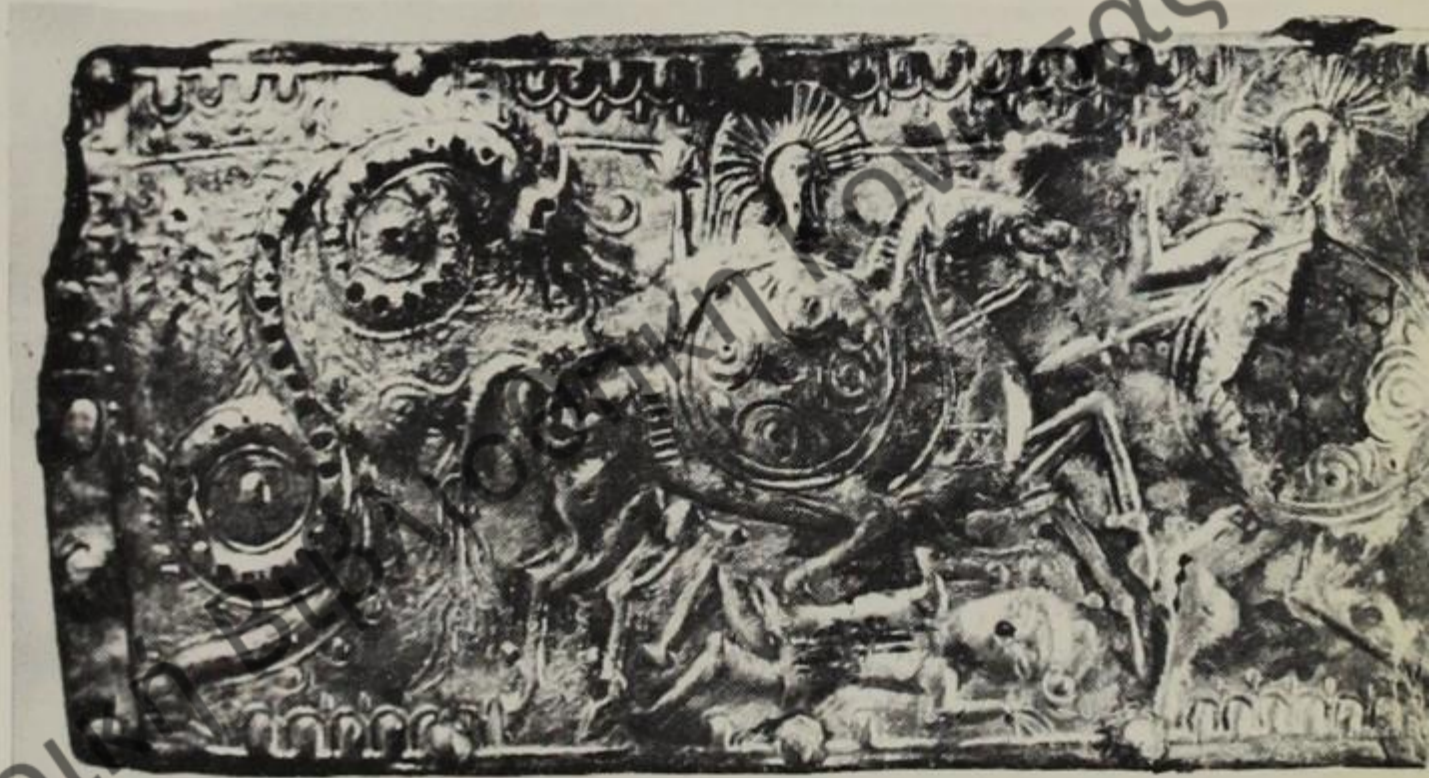

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ

S. POLLO - A. PUTO

*Το ξύλινο αυτό μνημείο
= = = = = και διακοσμημένο*

απο την αρχαιότητα μέχρι σημερα

Γιά τήν έκδοση αὐτή συνεργάστηκαν:

STEFANO POLLO

Καθηγητής τῆς Ἱστορίας στό πανεπιστή-
μιο τῶν Τιράνων καί διευθυντής τοῦ Ἰν-
στιτούτου Ἱστορίας τῶν Τιράνων.

ARBEN PUTO,

Καθηγητής τοῦ Διεθνούς Δικαίου καί τῆς
Διπλωματικῆς Ἱστορίας στό πανεπιστή-
μιο τῶν Τιράνων.

KRISTO FRASHERI

Ἐπιστημονικός ἐρευνητής στό Ἰνστι-
τούτο Ἱστορίας τῶν Τιράνων (Μεσαιω-
νικῆς καί Σύγχρονης).

SKËNDER ANAMALI

Ἐπιστημονικός συνεργάτης στό πανεπι-
στήμιο τῶν Τιράνων καί Διευθυντής τοῦ
Ἀρχαιολογικοῦ καί Ἐθνογραφικοῦ Μου-
σείου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΡΟΛΛΙ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ

(από τήν ἀρχαιότητα μέχρι σήμερα)

STEFANAQ POLLO - ARBEN PUTO

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΤΙΤΛΟΣ: ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ.

ΕΚΔΟΤΗΣ: ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ. Πλάτωνος 4. τηλ. 270-684 Θεσσαλονίκη.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Μπάμπης Ἀκτσόγλου.

ΦΩΤΟΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΓΝΑΤΙΑ. Δελμούζου 7. τηλ. 265-985 Θεσσαλονίκη

ΦΩΤΟΓΡΑΦΗΣΗ - ΜΟΝΤΑΖ: Βαγγέλης Μάρκου.

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΤΥΠΩΣΗ: ΦΩΤΟ - ΟΦΦΣΕΤ Ν. ΑΪΒΑΖΗΣ - Σ. ΖΟΥΜΠΟΥΛΗΣ.

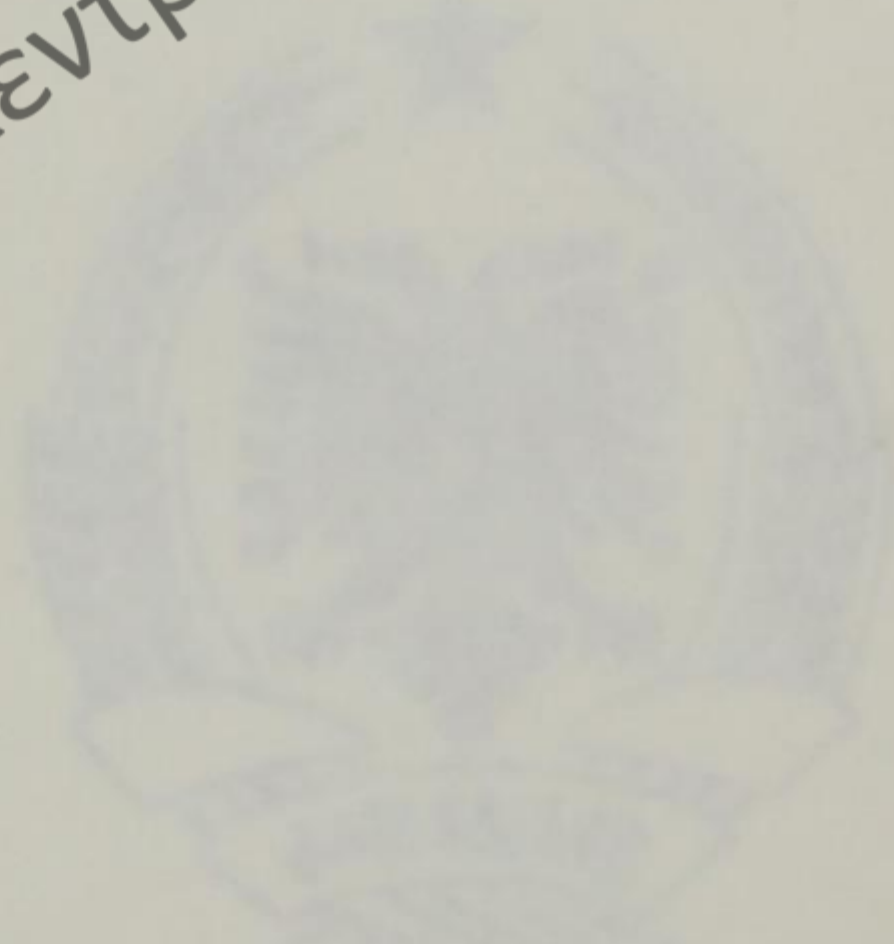
ΕΦΑΡΜΟΣΤΙΔΟΥ 13 τηλ. 534-570, 511-837 Θεσσαλονίκη.

ΣΑΛΙΝΑΒΛΙΣΤΗΛΑΡΟΥΣΙ

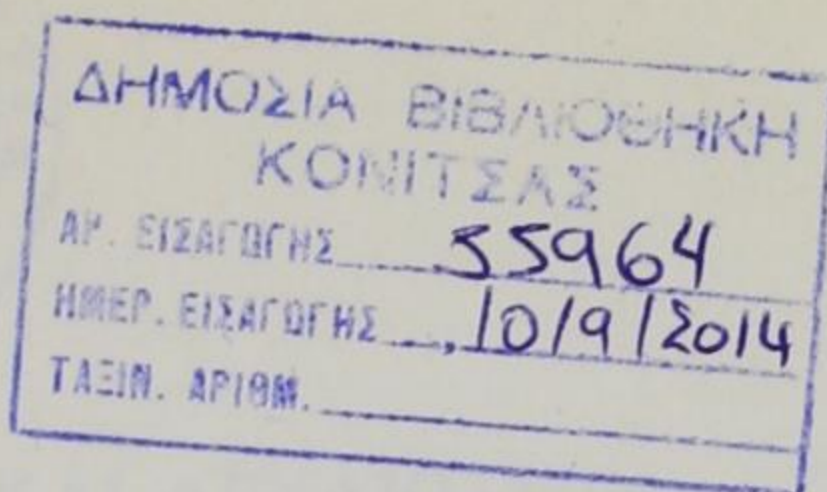
ΕΚΔΟΣΗ ΚΑΙ ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΗ ΚΑΙ ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Τά φωτογραφικά ντοκουμέντα καί οί χάρτες πάρθηκαν από τά Ἀρχεῖα καί Μουσεία τῶν Τυράνων.
Οί συγγραφείς συνεργάστηκαν καί γιά τήν ἔκδοση τούτη.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ

(από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα)

STEFANAQ POLLO - ARBEN RUTO

μέ τη συνεργασία

του KRISTO FRASHERI και SKËNDER ANAMALI

Μετάφραση από τα γαλλικά: Μπάμπης 'Ακτσόγλου

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Κεντρική Διάθεση: ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ, Πλάτωνος 4 τηλ. 270.684,
Θεσσαλονίκη.

Γιά την' Αθήνα: Βιβλιοπωλείο ΠΟΡΕΙΑ, Σόλωνος 78, τηλ. 36.31.622.

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ — ΟΙ ΙΛΛΥΡΙΟΙ

Τά πρώτα ἴχνη τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας στήν Ἀλβανία

Τά ἀποτελέσματα πού συγκεντρώθηκαν ἀπό τίς συστηματικές ἀνασκαφές πού ἔγιναν στό ἀλβανικό ἔδαφος, ἰδιαίτερα μετά τό δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, ἔχουν σχεδόν συμπληρώσει τό μεγάλο κενό, τῶν γνώσεών μας πάνω στήν Προϊστορία καί τήν Ἀρχαιότητα. Ἡ Ἀλβανία ἀποκαλύφθηκε ὅτι εἶναι μιά χώρα μέ πολύ ἀρχαῖο πολιτισμό. Μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι ἀπό δῶ καί πέρα ἡ προϊστορία της δέν εἶναι λιγότερο γνωστή ἀπό πολλῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν.

Τά πρώτα ἀνθρώπινα ἴχνη πού ἀνακαλύφθηκαν μέχρι σήμερα στό ἔδαφος τῆς σημερινῆς Ἀλβανίας, φθάνουν στή μέση καί νεώτερη παλαιολιθική ἐποχή. Ἡ ἐποχή αὐτή (πού τινεῖ χοντρικά 100 χιλιάδες μέχρι 10 χιλιάδες χρόνια π.ε. (παλαιά ἐποχή), ἀντιπροσωπεύεται ἀπό τά εὐρήματα πού συλλέχθηκαν στήν παραλία τοῦ Ἰονίου πελάγους καί στούς πρόποδες τοῦ ὄρους Ντάιτ κοντά στά Τίρανα στήν κεντρική Ἀλβανία. Πρόκειται γιά μικρολιθικά ἐργαλεῖα ἀπό πυριτόλιθο, ἀσβεστοποιημένα ὑπολείμματα, ἀποθνήσκοντα ἄγριων ζώων κ.λπ.

Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν οἱ ἀνακαλύψεις πού ἔγιναν στούς νεολιθικούς οἰκισμούς. Στό συνοικισμό τοῦ Τσάκραν, πού βρίσκεται στήν παραθαλάσσια περιοχή τοῦ Νότου καί ἀνήκει στή μέση νεολιθική ἐποχή, βρέθηκαν ἴχνη ἀπό καλύβες, ἐνμέρει ἢ τελείως χωμένες στό ἔδαφος, ἀγγεῖα ἀπό τερρακότα διακοσμημένα μέ γραπτά μοτίβα, ἀνθρωπόμορφα ἀγγεῖα καί λίθινα ἐργαλεῖα. Ὁ πολιτισμός τοῦ Τσάκραν συγγενεῦει ἀρκετά μέ τούς σύγχρονους πολιτισμούς τῆς Βόρειας Ἀδριατικῆς.

Ὁ νεολιθικός συνοικισμός πού ἀνακαλύφθηκε στό Καμνίκ, στήν ὄρεινή περιοχή τῆς Κολώνια¹ παρουσιάζει διαφορετικά χαρακτηριστικά. Στήν πλαγιά ἐνός λόφου, μέσα στά ἐρείπια καλυβιῶν μέ ὀρθογώνια κάτοψη καί δύο δωμάτια, βρέθηκαν τά ἐρείπια δύο φούρνων προορισμένων γιά τό ψήσιμο τῶν γραπτῶν κεραμικῶν.

Ἀπό ὅλα τά προϊστορικά κέντρα τῆς Ἀλβανίας, τό σημαντικότερο εἶναι τοῦ Μαλίκ, μιᾶς τοποθεσίας πού βρίσκεται στό ὄροπέδιο τῆς Κόρτσας.

1. Περιοχή ἀνάμεσα στήν Κόνιτσα καί Κόρτσα. (Στμ)

Πρόσφατα άκόμη, ή βόρεια πλευρά του όροπέδιου (πού λέγεται επίσης πεδιάδα του Μαλίκ) σκεπαζόταν από τά νερά μιās ρηχής λίμνης. Οί άνασκαφές πού έγιναν για πολλά χρόνια, έφεραν στό φως τά υπολείμματα ενός προϊστορικού συνοικισμού μέ άλλεπάλληλα στρώματα. Τό συμπέρασμα πού βγήκε είναι ότι ή ανθρώπινη ζωή εμφανίστηκε στην ύστερονεολιθική περίοδο (γύρω στά 2700 π.ε.), για νά συνεχισθει χωρίς καμιά διακοπή μέχρι τά τέλη της όρειχάλκινης περιόδου (πρός τά 1200 π.ε.). Οί άνασκαφές επέτρεψαν ν' άνακαλύψουμε δύο τύπους κατοικίας: Στην ύστερονεολιθική περίοδο, οί καλύβες μέ όρθογώνια κάτοψη πού κατασκευάζονταν από καλάμια και λάσπη κι είχαν έστία, κτίζονταν στό ίδιο έδαφος. Στην έποχή του χαλκού, επειδή τά νερά σκέπασαν τά μέρη αυτά, οί κάτοικοι τοποθέτησαν τίς κατοικίες τους σέ εξέδρες πού τίς στήριζαν πάσσαλοι.

Στή νεολιθική έποχή τό κλίμα, ή χλωρίδα και ή πανίδα ήταν πάνω-κάτω ίδια μέ σήμερα. Οί πρώτοι υπαίθριοι συνοικισμοί δημιουργήθηκαν από διάφορες ομάδες έδραίων ανθρώπων². Ο πολιτισμός αυτών των τοποθεσιών ήταν βασικά άγροτικός και ποιμενικός, παρόλη τή διατήρηση του κυνηγιού και του ψαρέματος, όπως μαρτυρούν οί εμφανίσεις ύποτυπωδών πλοιαρίων. Έμφανίζεται επίσης μιá πρωτόγονη υφαντουργία, ενώ τελειοποιούνται από τεχνικής πλευράς τά εργαλεία. Πέρα από τά παλιά πυριτολίθινα εργαλεία, υπάρχουν κι άλλα πιο στέρεα, πιο αποτελεσματικά και καλύτερα επεξεργασμένα από λαξευμένη πέτρα.

Πρός τά τέλη αυτής της έποχής και κύρια κατά τήν ένεολιθική³, σημειώνεται ένα νέο βήμα στην τεχνική πρόοδο μέ τά χάλκινα εργαλεία. Στην αρχή είναι σπάνια και δέν αντικαθιστούν τά λίθινα.

Στό Μαλίκ και στά άλλα προϊστορικά κέντρα, τήν πρώτη θέση στ' αρχαιολογικά εύρήματα τήν έχουν τά πήλινα αντικείμενα. Από τήν ποικιλία των σχημάτων των άγγείων από τετρακότα και τό ρεπερτόριο των διακοσμητικών τους σχεδίων, μπορέσαμε νά δούμε ποιá είναι ή προέλευση των κατοίκων των νεολιθικών συνοικισμών αυτών των περιοχών και τίς σχέσεις τους μέ τους κατοίκους των Νοτιο-άνατολικών Βαλκανίων. Ο χαλκολιθικός πολιτισμός των συνοικισμών των Καμνίκ, εντάσσεται από τά χαρακτηριστικά του, στό μεγάλο Αίγαιο-άνατολικό σύνολο. Οί φορείς αυτού του πολιτισμού ανήκαν αρχικά στην ομάδα των πρωτόγονων καλλιεργητών της νεολιθικής πού έφυγαν από τή Μικρά Άσία άναζητώντας νέα γη κι έφθασαν στά Νότια Βαλκάνια. Στή συνέχεια προχωρώντας κατά μήκος της κοιλάδας της Μπίστριτσας⁴ και του Δεβόλη⁵, εγκαθίστανται στά Νοτιοανατολικά. Τήν ίδια έποχή έχουμε μιá νέα μετανάστευση πληθυσμών πού ήθελαν νά οικειοποιηθούν όχι μόνο έδάφη αλλά και κοιτάσματα

2. Έτσι ονομάζονται οί ανθρώπινες ομάδες πού έπαψαν νά είναι πλανόδιες. (Στμ)

3. Ένεολιθική είναι ή τελευταία περίοδο της νεολιθικής έποχής. Για τήν έλληνική όρολογία είναι ή χαλκολιθική περίοδος. (Στμ)

4. Σλαβική ονομασία του Άλιάκμονα. (Στμ)

5. Ποταμός της Άλβανίας. (Στμ)

χαλκού. Κατά πᾶσα πιθανότητα είναι αὐτοί οἱ πληθυσμοί πού δημιούργησαν τό συνοικισμό τοῦ Τρέν, πού βρίσκεται στό λεκανοπέδιο τοῦ Μαλίκ ἀλλά λίγο νοτιότερα καί στόν ὁποῖο βρέθηκαν ἴχνη ἀπό τόν ἴδιο πολιτισμό.

Οἱ Ἰλλυριοί – Καταγωγή καί τόπος ἐγκατάστασης

Σύμφωνα μέ ὀρισμένους ἐπιστήμονες οἱ Ἰλλυριοί ἀνήκουν στήν ὁμάδα τῶν ἰνδοευρωπαϊκῶν φυλῶν πού ἤλθαν ἀπό τό Βορρά πρός τά τέλη τῆς δεύτερης χιλιετηρίδας π.ε. γιά νά ἐγκατασταθοῦν στά Βαλκάνια. Κατά τόν Γερμανό ἀρχαιολόγο Γκουστάβ Κοσσίνα πού ἡ θέση του εἶναι ἡ πιό γνωστή καί γενικά παραδεχτή, οἱ Ἰλλυριοί ἦταν μιά ἐθνότητα πού διαμορφώθηκε στή Λουσατία (Lausitz) περιοχή τῆς Δ. Πολωνίας. Στή συνέχεια κατευθύνθηκαν πρός τό Νότο φέρνοντας μαζί τους «τό ἔθιμο τῆς ταφῆς τῶν νεκρῶν» τοῦ Λουσατικοῦ πολιτισμοῦ⁶. Τό βάσιμο αὐτῆς τῆς θέσης εἶναι ἀμφισβητήσιμο: συμπεραίνουν τή βορινή καταγωγή τῶν Ἰλλυριῶν ἀπό μιά ἀπλή ὁμοιότητα τοῦ Λουσατικοῦ πολιτισμοῦ μέ τόν Παιονικό - ουγγρικό πολιτισμό ἢ ἀπό τήν ὑπαρξη ὀρισμένων ὑπολειμμάτων τοῦ πρώτου στίς ἰλλυρικές περιφερειακές περιοχές τοῦ Βορρά. Ὅμως στίς καθαυτό ἰλλυρικές περιοχές δέ συναντᾶμε καθόλου ἴχνη πού νά μαρτυροῦν τήν παρουσία τοῦ Λουσατικοῦ πολιτισμοῦ. Μερικοί ἐπιστήμονες μελετώντας τό Λουσατικό πολιτισμό κατέληξαν στό συμπέρασμα ὅτι ἦταν σλαβικό δημιούργημα κι ἄλλοι ὅτι ἦταν γερμανικῆς προέλευσης.

Μέ τίς πρόσφατες ἀνασκαφές στά προϊστορικά ἰλλυρικά κέντρα τῆς Ἰλβανίας, ἔγινε δυνατή μιά νέα προσέγγιση τοῦ προβλήματος. Τά ἀντικείμενα πού ἀνακαλύφθηκαν στό νεκροταφεῖο τῶν τύμβων τῆς Βάιζα (περιοχή τῆς Βλόρας στή Νοτιο-δυτική Ἰλβανία) πού χρονολογοῦνται στά τέλη τῆς δεύτερης χιλιετηρίδας καί στίς ἀρχές τῆς πρώτης π.ε., μαρτυροῦν μιά συνέχεια ἀνάμεσα στόν πολιτισμό τῆς ὀρειχάλκινης ἐποχῆς καί στόν πολιτισμό τοῦ σιδήρου. Φορεῖς τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Βάιζα ἦταν οἱ ἴδιοι οἱ Ἰλλυριοί. Ἡ ὑπόθεση ὅτι αὐτοί ἐπίσης δημιούργησαν τόν ὀρειχάλκινο πολιτισμό ἀποκτᾶ ὄλο καί μεγαλύτερη βαρύτητα. Τό ἐπιβεβαιώνουν τά εὐρήματα τῶν τύμβων τῆς πεδιάδας τοῦ Παζιόκ (στό Ἰλμπασάν τῆς Κεντρικῆς Ἰλβανίας), ὅπου ἕνα μέρος ἀπό τά συγκεντρωμένα ἀντικείμενα χρονολογεῖται ἀπό τό 1800 - 1700 κι ἕνα ἄλλο μέρος ἀπό τό 1400 π.ε. Τό σημαντικό εἶναι ὅτι ἔχουμε νά κάνουμε μ' ἕναν αὐτόχθονα ἰλβανικό πολιτισμό. Ἡ τυπικά ντόπια κεραμική πού ἀπό πολλές πλευρές διατηρεῖ τήν παράδοση τῆς νεολιθικῆς κεραμικῆς, συνηγορεῖ ὑπέρ αὐτῆς τῆς ἁποψῆς. Νέες ἀποδείξεις γιά τόν καθαρά ἰλλυρικό χαρακτήρα τοῦ ὀρειχάλκινου πολιτισμοῦ, μᾶς δίνουν τά ἀρχαιολογικά ὑλικά τοῦ Μαλίκ καί τοῦ Τρέν πού εἶναι ἀγγεῖα σύγχρονα μέ τήν ἐποχή τοῦ χαλκού καί τῶν ὀποίων

6. Ὁ Λουσατικός πολιτισμός ξεχωρίζει ἀπό τήν ὑπόλοιπη ὀρειχάλκινη ἐποχή μέ τήν εἰσαγωγή τοῦ ἔθιμου τῆς καύσης τῶν νεκρῶν.

ὁ ἀριθμὸς αὐξάνει στὴν ἐποχὴ τοῦ ὀρείχαλκου. Τὰ σχήματα αὐτῶν τῶν ζωγραφισμένων ἀγγείων καὶ τὰ γεωμετρικὰ σχέδια πού ὑπάρχουν ἀργότερα στὰ μελλοντικά ἀντικείμενα εἶναι τυπικά ἰλλυρικοῦ χαρακτήρα.

Ὁδηγούμεστε ἔτσι στό συμπέρασμα ὅτι οἱ φορεῖς τοῦ ἐνεολιθικοῦ πολιτισμοῦ συνέχισαν νά κατοικοῦν τὴν ἐποχὴ τοῦ ὀρείχαλκου στοὺς οἰκισμούς τοῦ Μαλίκ καὶ τοῦ Τρέν. Ἀπ' αὐτό τόν πληθυσμό θά διαμορφωθεῖ ἀργότερα ἡ ἰλλυρική ἐθνότητα. Φαίνεται καθαρά λοιπόν ὅτι οἱ Ἰλλυριοὶ εἶναι αὐτόχθονες σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ. Ἡ ἄποψη αὐτὴ γιὰ τόν αὐτόχθονα χαρακτήρα τῶν Ἰλλυριῶν στὰ Βαλκάνια ἐπιβεβαιώθηκε ἐπίσης ἀπὸ τὰ εὐρήματα πού βρέθηκαν στὰ ἄλλοτε ἰλλυρικά μέρη τῆς Γιουγκοσλαβίας (Ζέκοβ καὶ Πτούγι).

Ὅσο γιὰ τοὺς Πελασγούς, πού ὀρισμένοι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς τοὺς ἀναφέρουν σάν τοὺς πιὸ ἀρχαίους κατοίκους τῶν Νότιων Βαλκανίων καὶ ὀρισμένοι σύγχρονοι ἐπιστήμονες τοὺς θεωροῦν μακρινοὺς προγόνους τῶν Ἀλβανῶν, δέν ἔχει βρεθεῖ μέχρι σήμερα κανένα σοβαρὸ δεδομένο πού νά τεκμηριῶναι ὅτι ὑπῆρξε κάποια συγγένεια διαδοχῆς ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς καὶ τοὺς Ἰλλυριοὺς ἢ τοὺς Ἀλβανοὺς ἀπογόνους τους. Γιὰ νά ὑποστηριχθεῖ αὐτὴ ἡ ὑπόθεση χρειάζονται νέες ἐρευνες καὶ πιὸ στέρεες ἐπιστημονικὲς ἐργασίες.

Οἱ Ἰλλυριοὶ σάν αὐτόχθονα λαὸς καὶ ἀπὸ τοὺς πιὸ πολυπληθεῖς τῆς ἀρχαίας Εὐρώπης, κατεῖχαν τὰ Δυτικὰ τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου. Τὰ ἐδάφη πού κατοικοῦσαν συνόρευαν: βόρεια μὲ τὸ Σαῦο καὶ Δούναβη, νότια μὲ τόν Ἀμβρακικό κόλπο καὶ τὶς βορινὲς περιοχὲς τῆς Ἑλλάδας, ἀνατολικά μὲ τὸ Μοράβα καὶ τὸ Βαρδάρη⁷ πού τοὺς χώριζαν ἀπὸ τοὺς Θράκες καὶ δυτικὰ μὲ τὸ Ἴόνιο καὶ Ἀδριατικὸ πέλαγος.

Μέσα σ' αὐτὰ τὰ ὅρια, σύμφωνα μὲ τὶς ἀρχαῖες γραπτὲς πηγές, κατοικοῦσαν στίς βόρειες περιοχὲς διάφορες φυλές πού οἱ πιὸ σπουδαῖες ἦταν οἱ Λιβουῦροι, οἱ Ἰάποδες, οἱ Δαλματοί, οἱ Δησδιάτες καὶ οἱ Ἀρδιαῖοι. Οἱ κυριότερες φυλές πού ἐγκαταστάθηκαν στὰ σημερινὰ ἀλβανικά ἐδάφη ἦταν οἱ Λαβεάτες, οἱ Δαρδανοί, οἱ Παῖονες, οἱ Πιροῦστοι, οἱ Παρθηνοί, οἱ Πενίστες, οἱ Ταυλάντιοι, οἱ Ἀμαντες, οἱ Βυλλιῶνες, οἱ Ἐγγελεῖοι, οἱ Δασσαρητες καὶ οἱ Χάονες. Ἐπίσης οἱ Μεσσάπιοι καὶ οἱ Ἰάπυγες τῆς Νοτιο-ἀνατολικῆς Ἰταλίας ἦταν ἰλλυρικὲς φυλές. Οἱ τελευταῖοι φεύγοντας πιθανότατα ἀπὸ τὴν ἀκτὴ τῆς Βλόρας, διέσχισαν τὸ κανάλι τοῦ Ὀτράντο πρὸς τὰ τέλη τῆς δευτέρης ἢ στίς ἀρχὲς τῆς πρώτης χιλιετηρίδας π.ε.

Οἱ πιὸ παλιὲς γραπτὲς πηγές πού ἀναφέρονται στοὺς Ἰλλυριοὺς εἶναι τοῦ Ὀμήρου. Στὴ β' ραψωδία τῆς Ἰλιάδας ἀναφέρονται οἱ Παῖονες σάν καβαλλάρηδες «πού ἦλθαν ἀπὸ τὶς εὐφορες περιοχὲς τους μὲ τὴν καθοδήγηση τοῦ Ἀστεροπαίου» καὶ συμμετεῖχαν στὸν Τρωϊκὸ πόλεμο. Πάντα κατὰ τόν Ὀμηρο, ὁ Ὀδυσσεύς ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὴν Τροία εἶχε ἀποβιβασθεῖ στίς εὐφορες ἀκτὲς τῶν Θεσπρωτῶν καὶ φιλοξενήθηκε ἀπὸ τὸ

7. Πρόκειται γιὰ τὸν Ἀξιό ποταμό. (Στμ)

μεγαλόψυχο καί ἥρωϊκό βασιλιά τους Φεΐδωνα⁸.

Οἱ ἀρχές τοῦ ἰλλυρικοῦ πολιτισμοῦ

Οἱ πρῶτες ἐνδείξεις τοῦ ἰλλυρικοῦ πολιτισμοῦ τοποθετοῦνται στά τέλη τῆς τρίτης χιλιετηρίδας π.ε. καί τίς συναντᾶμε ἰδιαίτερα στόν τομέα τῆς κεραμικῆς. Βασικά πρόκειται γιά ἀγγεῖα μέ δύο λαβές πού ὑψώνονται πάνω ἀπό τό λαιμό τους, γιά ἀγγεῖα μέ διπλές λαβές πού διακοσμοῦνται μέ γραπτά μοτίβα. Στήν ὀρειχάλκινη ἐποχή οἱ ἐνταφιασμοί γίνονται ὅλο καί πῖο τελετουργικοί καί βλέπουμε νά ἐμφανίζονται οἱ πρῶτοι τύμβοι τῶν ὀποίων οἱ τάφοι εἶναι συχνά στολισμένοι μέ πλούσια κτερίσματα. Ἡ νέα χρήση ὀρειχάλκινων ἐργαλείων, ὄπλων καί κοσμημάτων, ἔδωσε κάποια ἀνάπτυξη στή μεταλλουργία μιά πού οἱ φυσικές συνθήκες τό ἐπέτρεπαν, γιατί ἡ χώρα ἦταν ἀρκετά πλούσια σέ μεταλλεῖα. Ἡ κοινωνική διαφοροποίηση ὀξύνεται. Στό ἐσωτερικό τῆς ἰλλυρικῆς κοινωνίας ἀρχίζει ἡ διαμόρφωση ἑνός στρώματος πλουσίων καί ἡ ἐμφάνιση μιᾶς φυλαρχικῆς ἀριστοκρατίας. Οἱ συνθήκες πού δημιουργήθηκαν ἦταν εὐνοϊκές γιά τήν ἀνάπτυξη τῶν ἀνταλλαγῶν μεταξύ τῶν φυλῶν καί τῶν γειτονικῶν πληθυσμῶν. Στό συνοικισμό τοῦ Μαλίκ βρέθηκαν ἀνάμεσα στ' ἄλλα, μαχαίρια κι ἕνα δρεπάνι ἀπό ὀρειχάλκο πού ἀνήκουν στόν αἰγαιακό πολιτισμό τοῦ 15ου π.ε. αἰώνα. Ἔχουμε κάθε λόγο νά πιστεύουμε ὅτι αὐτά τά ἀντικείμενα καθώς ἐπίσης κι ἕνας ἀριθμός ἀπό μαχαίρια μυκηναϊκῆς καταγωγῆς πού βρέθηκαν στούς τύμβους τοῦ Παζιόκ καί τῆς Βαίζα, ἔφθασαν στή Ν. Ἰλλυρία στά πλαίσια τῶν ἀνταλλαγῶν μέ τήν Ἑλλάδα.

Στά τέλη τῆς ὀρειχάλκινης ἐποχῆς καί κύρια στήν πρώτη περίοδο τῆς ἐποχῆς τοῦ σιδήρου πού ἀντιστοιχεῖ χρονικά μέ τήν ἀρχή τῆς πρώτης π.ε. χιλιετηρίδας, οἱ Ἰλλυριοί μπαίνουν σέ μιά νέα φάση οἰκονομικῆς, κοινωνικῆς καί πολιτιστικῆς ἀνάπτυξης. Τήν ἀνάπτυξη αὐτή εἰκονίζουν οἱ πολυάριθμοι συνοικισμοί, τά ἰλλυρικά ἄστη⁹ αὐτῆς τῆς ἐποχῆς κι ἕνας δείκτης τῆς ἀνάπτυξης τοῦ τοπικοῦ πληθυσμοῦ.

Οἱ ἀρχαῖες πόλεις, πού ἦταν ὀχυρωμένα κέντρα τῶν φυλῶν καί καταφύγιο τοῦ γύρω πληθυσμοῦ σέ περίπτωση πολέμου, βρίσκονταν γενικά

8. «Τῆ δέκατη πιά νύχτα — μέ πῆγαν τ' ἄγρια κύματα στῶν Θεσπρωτῶν τῆ χώρα. — Ἐκεῖ μέ πῆρε ὁ Φεΐδωνας ὁ βασιλιάς τοῦ τόπου νά μέ νοιαστεῖ φιλόξενα». Ὀμήρου Ὀδύσσεια, 14η Ραψωδία, στίχοι 321 - 324. Μετάφραση Ζήσιμου Σιδέρη. Τό κείμενο τῆς Ἰλιάδας ἔχει ὡς ἐξῆς: «Οἱ τοξοφόροι Παῖονες μέ τόν Πυραίχημην ἦλθαν — μακρόθε, ἀπό τόν Ἀξιόν, πλατύρροο ποτάμι — τό κυριότερο τῆς γῆς, καί ἀπό τήν Ἀμυδῶνα». Ὀμήρου Ἰλιάδα, Ραψωδία Β', στίχοι 848 - 850. Μετάφραση Ἰάκωβου Πολυλά. (Στμ)

9. Στό κείμενο γίνεται διάκριση ἀνάμεσα στούς ὄρους «ἄστυ» καί «πόλη». Κατά τόν Ὀμηρο «τό μέν» (δηλ. τό ἄστυ), «κτίσμα δηλοῖ, ἡ δέ πόλις καί τούς πολίτας». Στή συνέχεια τοῦ κειμένου γίνεται διάκριση τῶν ὄρων μόνο ὅπου κρίθηκε ἀναγκαῖα. (Στμ)

στήν κορφή τῶν λόφων ἢ βουνῶν κατά μήκος τῶν κοιλάδων ἢ στήν ἄκρη περασμάτων ὅπου καί κατεῖχαν δεσπόζουσα θέση. Προφυλάσσονταν ἀπό χοντρά τείχη κτισμένα μέ ἀκατέργαστους ἢ ἐλαφρά λαξευμένους ὄγκολιθούς. Ὁ περίβολος τῶν ὄχυρῶν αὐτῶν πόλεων περιέβαλε τήν κορφή τῶν λόφων ἢ τοῦ ὄροπέδιου στό ὁποῖο εἶχαν κτισθεῖ ἀκολουθώντας τήν φυσική διαμόρφωση τοῦ ἐδάφους. Οἱ ἀπόκρημνες περιοχές πού ἦταν ἀπρόσιτες ὅταν ἐχθρό δέν εἶχαν τείχη. Οἱ πρῶτες αὐτές ὄχυρώσεις πού διαφέρουν στό σχῆμα τῆς περιμέτρου τους καί στό ὕψος, δέν εἶχαν ἀκόμη πύργους καί οἱ πύλες τους ἦταν στενές. Ἀξιόλογο παράδειγμα ἀποτελεῖ τό πολύ παλιό ὄχυρό Γκαϊτάν (στήν περιοχή τῆς Σκόδρας τῆς Β. Ἀλβανίας).

Ἰδιαίτερα σημαντικά γιά τήν γνωριμία τοῦ ἰλλυρικοῦ πολιτισμοῦ τῆς πρώτης περιόδου τοῦ σιδήρου εἶναι τά κτερίσματα πού βρέθηκαν κυρίως στίς νεκροπόλεις τῶν τύμβων τοῦ Μάτι (στό ἐσωτερικό τῆς βόρειας Ἀλβανίας) καί τοῦ Κούτσι ἢ Ζί (περιοχή τῆς Κόρτσας).

Πάνω στά ὑψώματα πού ἀπλώνονται στίς ὄχθες τοῦ μικροῦ ποταμοῦ Μάτ, ὀρθώνονται σ' ὅλη σχεδόν τήν περιοχή διάσπαρτοι τύμβοι πολύ κοντά ὁ ἓνας στόν ἄλλο. Μέσα τους βρέθηκαν μεγάλες ποσότητες ἀμυντικῶν ὄπλων: σπαθιά, ὀρειχάλκινες πανοπλίες κι ἐπιγονατίδες. Ἀπό ὀρειχάλκο εἶναι ἐπίσης καί τά ἄφθονα κοσμήματα πού συλλέχθηκαν ἀπό τοῦς γυναικείους τάφους: πόρπες, κουμπιά, παντατίφ μέ ἀλυσιδίτσες, βραχιόλια, καρφίτσες, διαδήματα κ.λπ. Ἀρκετός ἀριθμός ἀπ' αὐτά τά στολίδια μέ τήν ποιότητα κατεργασίας καί διακόσμησής τους, ἀποτελοῦν ἀντικείμενα μιᾶς πραγματικά ἐκλεπτυσμένης τέχνης. Τά ὄπλα καί τά στολίδια πού ἀνακαλύφθηκαν στοῦς τάφους κατασκευάστηκαν ἀπό τοῦς πολυφημισμένους Πιροῦστες, μαστροσιδεράδες πού κατοικοῦσαν αὐτή τήν πλούσια σέ μεταλλεύματα περιοχή.

Ὅσον ἀφορᾷ τά κτερίσματα τοῦ Κούτσι ἢ Ζί πού εἶναι πολύ πλούσια σέ μεταλλικά στολίδια καί κύρια σέ παντατίφ μέ ὁμορφα στυλιζαρισμένες ἀνθρώπινες φιγούρες, παρατηροῦμε ὅτι εἶναι παρόμοια μ' αὐτά πού βρέθηκαν πολύ πῖο πρῖν στό γνωστό νεκροταφεῖο τοῦ Τρεμπενίστι, στά βορινά τῆς λίμνης Ὀχρίδας (Γιουγκοσλαβία) καί σέ ὀρισμένες γειτονικές τοποθεσίες. Φορεῖς αὐτοῦ τοῦ πολιτισμοῦ ὑπῆρξαν οἱ Δασσαρηῆτες, πού οἱ ἐλληνικές γραπτές πηγές ἀναφέρουν ὅτι κατοικοῦν σέ μιά μεγάλη περιοχή πού περιλαμβάνει ὅλη τή νοτιοανατολική Ἀλβανία καθώς ἐπίσης καί τή γειτονική περιοχή κοντά στή λίμνη Ὀχρίδα.

Ὁ πολιτισμός τῆς Ν. Ἰλλυρίας σχημάτισε ἀπό τήν πρώτη περίοδο τῆς ἐποχῆς τοῦ σιδήρου τή δικιά του φυσιογνωμία πού τόν ξεχωρίζει ἀπό τοῦς γειτονικούς πολιτισμούς.

Ἐλάχιστα γνωστή εἶναι ἡ γλώσσα τῶν Ἰλλυριῶν. Δέ διαθέτουμε ἀκόμη καμιά ἐπιγραφή οὔτε γραπτό κείμενο τῆς γλώσσας αὐτῆς. Ὑπάρχουν μονάχα μερικές σπάνιες ἐπιγραφές στή μεσσαπική διάλεκτο πού μιλιόταν στή Ν. Ἰταλία. Οἱ μόνες μαρτυρίες τῆς ἀρχαίας γλώσσας τῶν Ἰλλυριῶν εἶναι ὀρισμένα τοπωνύμια, ὀνόματα προσώπων καί μερικές μεμονωμένες

λέξεις πού μᾶς τίς μετέφεραν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἀποδίδοντας καί τό νόημά τους. Σύμφωνα μέ τήν γνώμη τῶν γλωσσολόγων, ἡ γλώσσα τῶν Ἰλλυριῶν ἀνήκει στήν ομάδα τῶν ἰνδοευρωπαϊκῶν γλωσσῶν. Τά ἰλλυρικά ἦταν ἡ γλώσσα τῆς καθημερινῆς χρήσης, ἐνῶ τά ἑλληνικά καί κυρίως τά λατινικά χρησιμοποιήθηκαν στίς ἐπιγραφές καί σάν ἐμπορικές καί διοικητικές γλώσσες. Οἱ Ἰλλυριοί χρησιμοποίησαν σέ ὀρισμένες περιπτώσεις ιδιαίτερους χαρακτῆρες μέ σκοπό νά συμπληρώσουν τό λατινικό ἀλφάβητο καί νά ἀναπαράγουν ιδιαίτερους φθόγγους τῆς γλώσσας τους.

Ἡ Ἰλλυρία εἶχε μεγάλη ἔκταση. Ἐτσι οἱ πολυάριθμες περιοχές της παρουσίαζαν ἀναπόφευκτα διάφορες γεωγραφικές καί κλιματολογικές συνθήκες, πού προσδιόρισαν τούς διάφορους τομεῖς τῆς οἰκονομικῆς της δραστηριότητος. Στά πλούσια σέ μεταλλεῖα μέρη βλέπουμε ν' ἀναπτύσσονται τά σχετικά μέ τήν ἐξαγωγή κι ἐπεξεργασία τοῦ μετάλλου ἐπαγγέλματα. Ὅπως γράφει ὁ Στράβων, οἱ ζεστές παραλιακές περιοχές ἦταν σκεπασμένες μ' ἀμπέλια κι ἐλιές. Οἱ Ἰλλυριοί τῶν νότιων περιοχῶν ἦταν ξακουστοί κτηνοτρόφοι καί τά βόδια καί τά πρόβατά τους ἦταν σ' ἐκτίμησι καί πέρα ἀπό τά ἰλλυρικά σύνορα.

Σύμφωνα μέ τούς ἀρχαίους συγγραφεῖς, τά διακριτικά χαρακτηριστικά τῶν Ἰλλυριῶν ἦταν ἡ ντομπροσύνη καί ἡ φιλοξενία. Ὁ Δημοσθένης, ὁ Διόδωρος Σικελιώτης κι ὁ Νικόλαος Δαμασκηνός ἀναφέρουν πώς τό πολυτιμότερο ἀγαθό τῶν Ἰλλυριῶν ἦταν ἡ ἐλευθερία, πώς δέν ἄφηναν ποτέ τούς πληγωμένους τους ἄνδρες νά πέσουν στά χέρια τοῦ ἐχθροῦ καί πώς ἦταν πάντα ἔτοιμοι νά θυσιάσουν τή ζωή τους γιά τήν υπεράσπισιν τῶν φίλων τους καί τῶν δικῶν τους. Οἱ συγγραφεῖς αὐτοί ἐπαίνεσαν ιδιαίτερα τήν πολεμική ἀρετή τους.

Δέν εἶναι καθόλου γνωστή ἡ θρησκεία τῶν Ἰλλυριῶν στήν πρώτη ἐποχή τοῦ σιδήρου. Ὅπως κι οἱ ὑπόλοιποι πρωτόγονοι λαοί, λάτρευαν ὅ,τι τούς φαινόταν παράξενο στή φύση καί πρῶτα ἀπ' ὅλα τόν ἥλιο. Στά προϊόντα τῆς ἰλλυρικῆς βιοτεχνίας συναντᾶμε συχνά τό σύμβολο τοῦ ἡλίου πού εἶναι ἕνας κύκλος πότε ἄδειος καί πότε γεμάτος. Οἱ ἀνθρωπομορφικές θεότητες μέ τίς συγκεκριμένες ιδιότητες δέν ἐμφανίζονται παρά πολύ ἀργότερα. Οἱ Ἰλλυριοί ἀπό τά πρῶτα χρόνια τῆς καταγωγῆς τους δέν εἶχαν δικιά τους γλυπτική, ἐνῶ μέγας ἀριθμός ἀπό τούς θεούς τους ἔμοιαζε ἀρκετά μέ τούς θεούς τοῦ ἑλληνικοῦ πανθέου, ἀπ' ὅπου δανείστηκαν τή φυσιογνωμία καί τά γνωρίσματα τῶν ἀντίστοιχων ἑλληνικῶν θεῶν. Ἐτσι ἡ θεά Θάνα τῶν πηγῶν καί τῶν δασῶν στίς βόρειες ἰλλυρικές περιοχές εἶναι ἡ ἑλληνική Ἄρτεμη καί στή συνέχεια μετά ἡ ρωμαϊκή Διάνα. Τό ἴδιο συμβαίνει μέ τόν κυριότερο θεό τῶν Παρθηνῶν, πού τό εἶδωλό του ὑπάρχει στά ὀρειχάλκινα νομίσματα τοῦ Ντοῦρρες καί τῆς Σκόδρας. Οἱ Ἕλληνες ἀποικοὶ τοῦ ἔδωσαν τό ὄνομα τοῦ Δία, τοῦ ὁποῖου λίγο πολύ ἔχει τά χαρακτηριστικά καί τίς ιδιότητες. Ὅμως γιά τούς Ἰλλυριοὺς οἱ θεότητες αὐτές ἦταν ἡ Διάνα τῆς φυλῆς τῶν Κανδάβων καί ὁ Δίας τῶν Παρθηνῶν, πού σέ καμιά περίπτωση δέν πρέπει νά μπερδεύονται μέ τόν ρωμαϊκό Δία καί τήν

Διάνα. Ἐάν ἐξαιρέσουμε αὐτές τίς περιπτώσεις δανεισμοῦ, οἱ ἐπιγραφές ἀποκάλυψαν ἓνα μεγάλο ἀριθμό ἰλλυρικῶν θεῶν. Ἐκτός ἀπό τό Μέντορα τό θεό τοῦ πολέμου, συναντᾶμε ἐπίσης καί τήν Μπίντους θεά τῶν πηγῶν καί τῶν δασῶν, τούς Λάτρα, Σεντόνα, Βιντόζα καί πολλούς ἄλλους.

Οἱ ἐλληνικές ἀποικίες

Ἐλληνικός ἀποικισμός στά παράλια τῆς Ἰλλυρίας ὅπου πρωταρχικό ρόλο διαδραμάτισαν ἡ Κόρινθος καί ἡ Κόρκυρα¹⁰, ξεκίνησε τόν 7ο π.ε. αἰώνα. Τό 627 οἱ κάτοικοι τῆς Κορίνθου καί τῆς Κόρκυρας ἴδρυσαν, σέ μία θέση πού ἀντιστοιχεῖ περίπου μέ τό σημερινό Ντουρρες, τήν ἀποικία τῆς Ἐπιδάμνου ἢ τοῦ Ντουρρες. Λίγα χρόνια ἀργότερα στίς ἀρχές τοῦ 6ου αἰώνα, ἄλλοι ἀποικοὶ τῆς αὐτῆς καταγωγῆς ἴδρυσαν πάνω σ' ἓνα λόφο νοτιότερα καί πρὸς τό ἐσωτερικό τῆς χώρας μίαν ἄλλη ἀποικία, τήν Ἀπολλωνία. Συνδεόταν μέ τή θάλασσα διαμέσου τοῦ Ἀώου ποταμοῦ (τοῦ σημερινοῦ Βιόσα) πού ἦταν πλωτός στόν κάτω ροῦ. Οἱ δύο αὐτές ἀποικίες πού ἔγιναν κοντά στοὺς μικροὺς συνοικισμοὺς τῶν Ταυλαντίων, εἶχαν συνάψει ἀπό τήν ἀρχή κανονικές σχέσεις μέ τίς ἰλλυρικές περιοχές τῆς μεσοχώρας. Ἀπό τά δύο αὐτά κέντρα ὁ ἐλληνικός πολιτισμός θά διεισδύσει στό ἐσωτερικό τῶν ἰλλυρικῶν περιοχῶν.

Ἐστερα ἀπό μερικοὺς αἰῶνες μετὰ τήν ἴδρυσή τους, τό Ντουρρες καί ἡ Ἀπολλωνία ἔγιναν μεγάλες πόλεις. Περιστοιχισμένες ἀπό δυνατοὺς περίβολους, ἀποτελοῦσαν μαζί μέ τά περιφερειακά χωράφια πόλεις-κράτη («Πόλεις»)¹¹. Ὁ περίβολος τῆς Ἀπολλωνίας, πού ἓνα μέρος του εἶδε τό φῶς τοῦ ἡλίου τὰ τελευταῖα χρόνια, ἦταν κτισμένος μέ μεγάλους ὀρθογώνιους ὀγκόλιθους καί πλίνθους καί εἶχε μῆκος πάνω ἀπό 4 χιλιόμετρα περιβάλλοντας μιά ἔκταση περίπου 100 χά, ὅπου ζοῦσαν τήν ἐποχή τῆς μεγάλης ἀνθισσης τῆς πόλης 40 μέ 50.000 ψυχές. Στό ἐσωτερικό τῶν τειχῶν πάνω στά ὑψίπεδα πού κατηφόριζαν πρὸς τή θάλασσα ὑψώνονταν τά σπίτια τῶν πολιτῶν, γιατί τό κέντρο τῆς πόλης χρησιμοποιοῦνταν ἀποκλειστικά γιά τούς ναοὺς καί τά δημόσια κτίρια. Ἡ πόλη εἶχε τά δικά της ἐργαστήρια βιοτεχνίας ὅπου κατασκεύαζαν πήλινα ἀγγεῖα, κεραμίδια, τερρακότες κι ἄλλα ἀντικείμενα πού ἓνα μέρος τους προορίζονταν γιά τίς γειτονικές ἰλλυρικές ἀγορές.

Στά μέσα τοῦ 5ου αἰώνα, τό Ντουρρες καί ἡ Ἀπολλωνία ἔκοψαν τά πρῶτα τους νομίσματα (ἀργυροὺς στατήρες) κι ἀποδεσμεύτηκαν ἔτσι ἀπό τήν οἰκονομική ἐξάρτηση τῆς μητρόπολης.

10. Παλιά ὄνομασία τῆς Κέρκυρας. (Στμ)

11. Ἐλληνικά στή γαλλική ἔκδοση. (Στμ)

Ἀρχικά τίς πόλεις-κράτη τοῦ Ντοῦρρες καί τῆς Ἀπολλωνίας κυβερνοῦσε ἓνα περιορισμένο συμβούλιο ἀριστοκρατῶν πού κατά τόν Ἀριστοτέλη ἀποτελοῦνταν ἀπό εὐγενεῖς «εὐπατρίδες»¹². Μέ τήν ἀνθηση τῶν πόλεων ἐμφανίζεται ἓνα νέο στρῶμα πολιτῶν πού ἀποτελεῖται κυρίως ἀπό ἐμπόρους καί ἰδιοκτῆτες ἐργαστηρίων καί πλοίων, τό ὁποῖο ἀπαιτεῖ ἴσα δικαιώματα μέ τήν ὀλιγαρχία στήν ἐξουσία. Τό 436 ξεσπάει στό Ντοῦρρες ἐμφύλιος πόλεμος. Οἱ Ταυλάντιοι καί τό ἄστυ τῆς Κόρκυρας ὑποστήριξαν τήν ἀριστοκρατία ἐνῶ ἡ Κόρινθος συμμάχησε μέ τούς ἐξεγερμένους.

Σημαντική θέση στήν ἱστορία τῶν δύο πόλεων ἔχουν οἱ σχέσεις τοῦ Ντοῦρρες καί τῆς Ἀπολλωνίας μέ τούς Ἰλλυριοῦς, ἄν καί δέν ἦταν πάντα φιλικές. Ὁ Πausanias μνημονεύει στήν «Περιήγηση τῆς Ἑλλάδος» μίαν ἐπιγραφή πού εἶχε διαβάσει στήν Ἡλεία (κι ἡ ὁποία βρέθηκε στίς ἀνασκαφές τῆς Ὀλυμπίας τά τελευταῖα χρόνια), ὅπου ἀναφέρεται ἓνας πόλεμος στό πρῶτο μισό τοῦ 5ου αἰῶνα ἀνάμεσα στήν Ἀπολλωνία καί τούς μεσημβρινούς γείτονές της, τούς Ἄβαντες ἢ Ἄμαντες.

Ὑστερα ἀπό τή δημιουργία τοῦ ἰλλυρικοῦ κράτους στά μετόπισθεν τοῦ Ντοῦρρες καί τῆς Ἀπολλωνίας, ἡ πρωτοβουλία περνᾷ τόν 4ο αἰῶνα στούς Ἰλλυριοῦς. Στά μέσα τοῦ αἰῶνα ὁ βασιλιάς τους Μονούνιος καταλαμβάνει τό Ντοῦρρες. Κόβει τά πρῶτα του νομίσματα πού φέρουν τήν ἐπιγραφή «Βασιλεύς Μονούνιος». Ὁ διάδοχός του Γλαυκίας ἀφοῦ πῆρε στήν ἐξουσία του τίς δύο πόλεις τίς ὑπερασπίσθηκε ἀπό τό βασιλιά τῆς Μακεδονίας Κάσσανδρο πού τίς εἶχε καταλάβει γιά ἓνα διάστημα.

Οἱ καινούργιες σχέσεις πού ὁ Μονούνιος κι ὁ Γλαυκίας διαμόρφωσαν ἀνάμεσα στό ἰλλυρικό κράτος ἀπό τή μιά καί τό Ντοῦρρες καί τήν Ἀπολλωνία ἀπό τήν ἄλλη καί πού ἐξακολούθησαν νά ὑπάρχουν παρόλες τίς πρόσκαιρες κι ἀπρόβλεπτες συγκρούσεις, δέν ἐμπόδισαν τή μεταγενέστερη ἀνθηση τῶν δύο πόλεων. Αὐτή τήν ἐποχή καί οἱ δύο ἐπιδίδονται σέ μιά ἔντονη ἐμπορική δραστηριότητα. Τά νομίσματά τους, οἱ «ἰλλυρικές δραχμές», διαδίδονται σ' ὅλη τήν Ἰλλυρία καί φθάνουν μέχρι τή Δακία (Ρουμανία) καί τή Θράκη (Βουλγαρία).

Οἱ καινούργιες αὐτές σχέσεις ὀφέλησαν καί τόν ἰλλυρικό πληθυσμό πού ζοῦσε στίς δύο πόλεις. Στή νεκρούπολη τοῦ Ντοῦρρες πού χρονολογεῖται ἀπό τήν ἑλληνιστική ἐποχή, βρέθηκαν πολλές ἐπιτύμβιες στήλες (κολόνες ἢ πλάκες). Τό ἓνα τρίτο τους ἔχει ἰλλυρικά ὀνόματα. Συναντᾶμε ἤδη γνωστά ὀνόματα ὅπως Ἄγρων, Τεύτα, Γένθιος, Μπάτο, Νταζαῖ, Πλάτωρ, Ἐπικάδος, ὑπάρχουν ὅμως καί ὀνόματα σπάνια ἢ ἄγνωστα ὅπως Ἄνυλα, Λάμπια, Λύδρα, Σκυρθάν, Τεύτιος, Ζαῖμίνα κι ἄλλα. Οἱ Ἰλλυριοί πού ζοῦσαν σάν ἐλεύθεροι ἄνθρωποι στό Ντοῦρρες καί τήν Ἀπολλωνία ἀπόκτησαν τά ἴδια δικαιώματα μέ τόν ἑλληνικό πληθυσμό. Ἀνάμεσα στά ὀνόματα τῶν διοικητῶν τῆς «πόλης» πού ὑπάρχουν στίς ἐπιγραφές τῶν νομισμάτων πού ἔκοψαν οἱ δύο

12. Ἑλληνικά στή γαλλική ἐκδοση. (Στμ)

πόλεις, συναντάμε και ιλλυρικά ονόματα. Είναι απόδειξη ότι οι Ίλλυριοί κατάφεραν ν' αποκτήσουν ύψηλά λειτουργήματα στις δύο πόλεις. Η ιλλυρική επίδραση παρατηρείται ακόμη και στη ζωή των κοινοτήτων. Οι ανασκαφές έφεραν στο φως όπλα, μεταλλικά κοσμήματα και πήλινα αγγεία με ιλλυρικούς χαρακτήρες. Τα γλυπτά έχουν συχνά ανάγλυφες φιγούρες με ιλλυρικές στολές ενώ γλυπτά και ανάγλυφα είναι αφιερωμένα σε ιλλυρικές θεότητες.

Αυτό δέ σημαίνει ότι ο πολιτισμός που έφεραν μαζί τους οι Έλληνες άποικοι δέ γνώρισε μιά λαμπρή ανάπτυξη. Όπως είναι φυσικό τ' αρχαία μνημεία δέ διατηρήθηκαν στο πέρασμα των αιώνων. Έτσι στο Ντουρρες τά μόνα που επέζησαν είναι μερικά αρχιτεκτονικά λείψανα από τά δημόσια κτίρια, ενώ είναι σπάνια τά γλυπτά που μαρτυρούν την επίδραση της κλασσικής τέχνης. Παρόλα αυτά ανακαλύφθηκε ένα πολύχρωμο μωσαϊκό που χρονολογείται στα τέλη του 4ου αιώνα στο οποίο διακρίνεται ένα γυναικείο κεφάλι αξιοσημείωτης δεξιοτεχνίας. Αντίθετα, με τις πρόσφατες ανασκαφές ή φυσιογνωμία της Απολλωνίας εμφανίζεται πιο καθαρή. Η ανακάλυψη ενός αρχαϊκού διαζώματος που αναπαριστά μιά άμαξονομαχία και μερικων επιγραφων των αρχων του 5ου αιώνα, μας επιτρέπουν να βγάλουμε τό συμπέρασμα, ότι οι μνημειώδεις κατασκευές και ή καλλιτεχνική ζωή άρχισαν στην πόλη άμέσως μετά την εγκατάσταση των πρώτων αποίκων. Ο αναληματικός τοίχος έχει μείνει σχεδόν ανέπαφος. Αλλά από τά μνημειακά οικοδομήματα που καλλώπιζαν την Απολλωνία στην έλληνιστική εποχή (περίοδο της μεγάλης της ανάπτυξης), δέν βρέθηκαν παρά έλάχιστα υπολείμματα στις ανασκαφές. Μερικά όμως μας δίνουν μιά ιδέα και ιδιαίτερα ο αναληματικός τοίχος που άπλώνεται στα πόδια του λόφου που δεσπόζει ο ναός της Αρτέμιδας, όπως επίσης οι στοές με τίς 17 πέτρινες καμάρες, τούς λεπτούς οκταγωνικούς κίονες και τούς λεπτούς ήμικίονες που επιστέφονται με περίφημα κιονόκρανα ιονικού ρυθμού. Ακόμη τό νυμφαίο που βρέθηκε πρόσφατα με τόν τοίχο του φράγματος που συγκέντρωνε τά νερά που κυλούσαν από τό λόφο και τά 5 πέτρινα κανάλια του που κατέβαιναν κλιμακωτά μέχρι τίς δεξαμενές μπροστά στις όποιες ύψωνόταν ένα άέτωμα με 5 κολόνες.

Η γλυπτική είχε μιά τόσο σημαντική θέση στην καλλιτεχνική ζωή της Απολλωνίας ώστε της έδωσαν τό επίθετο της πόλης των άγαλμάτων. Όπως και στις υπόλοιπες έλληνικές πόλεις της Μεσογείου, οι γλύπτες της Απολλωνίας έμεναν πιστοί στις σχολές της έλληνικής γλυπτικής. Ωστόσο τόν 3ο αιώνα τούς βλέπουμε να ξεφεύγουν λίγο άπ' αυτή την επίδραση. Δέν περιορίζονται μόνο στο ν' αντίγράφουν τά παραδοσιακά έργα και τούς τύπους των ξακουστων Έλλήνων γλυπτων, αλλά δημιουργούν αυθεντικά έργα. Τέτοιες είναι ακριβώς οι επιτύμβιες στηλές που δέν συναντάμε ανάλογες στις έλληνικές πόλεις και οι όποιες έντυπωσιάζουν με τά θέματα που διαπραγματεύονται (σκηνές της αρχαίας μυθολογίας, ζώα, πουλιά) καθώς επίσης με την πρωτοτυπία της σύνθεσης και δεξιοτεχνίας τους.

Τό Ντουρρες και ή Απολλωνία ήταν μεγάλα πολιτιστικά και πνευματικά

κέντρα. Οί πολίτες παρακολουθούσαν ταχτικά τις θεατρικές και μουσικές παραστάσεις. Στην Ἀπολλωνία διεξάγονταν διαγωνισμοί και γυμνικοί ἀγῶνες ἀφιερωμένοι στις νύμφες, ὅπου ἔπαιρναν μέρος νεαρά ἀγόρια ἀπό διάφορες ἑλληνικές πόλεις. Ἡ φιλοσοφική και ἰδιαίτερα ἡ ρητορική της σχολή ἦταν ἀπό τις πύ φημισμένες. Ἐκεῖ θά σπουδάσει ὁ αὐτοκράτορας Αὐγουστος. Τά λόγια τοῦ Κικέρωνα γιά τήν Ἀπολλωνία: «Magna urbs et gravis» (Μεγάλη και σπουδαία πόλη), χαρακτηρίζουν ἀρκετά τή σπουδαιότητα αὐτῆς τῆς ἀρχαίας πόλης.

Τά συμπολιτειακά κράτη

Τόν 7ο π.ε. αἰώνα ιδρύθηκαν στή Ν. Ἰλλυρία φυλετικές συμπολιτείες. Οἱ ἀρχαῖες πηγές ἀναφέρουν κάποιον «βασιλέα» Γκαλαούρ, στρατιωτικό ἡγέτη τῶν Ταυλαντίων πού πρὸς τά τέλη τοῦ 7ου αἰώνα εἶχε ἐχθροπραξίες μέ τό βασιλιά τῆς Μακεδονίας. Οἱ σύγχρονοι ἱστορικοί ἐρμηνεύοντας ἕνα ἀπόσπασμα τοῦ Ἡρόδοτου ἀναφέρουν ὅτι αὐτή τήν ἐποχή μιά στρατιά ἀπό Ἐγγελείους πού ζοῦσαν στή λίμνη τῆς Λυχνίτης (τή σημερινή Ὀχρίδα), εἰσέβαλαν στήν Ἑλλάδα και προχώρησαν μέχρι τούς Δελφούς ὅπου και λεηλάτησαν τό ἱερό τοῦ μαντείου. Στούς ἐπόμενους αἰῶνες πληθαίνουν οἱ πόλεμοι στή Ν. Ἰλλυρία και στά σύνορά της. Μοναδικός σκοπός τους δέν εἶναι ἡ λεηλασία ἀλλά οἱ Ἰλλυριοὶ βασιλιάδες προσπαθοῦν νά συμπεριλάβουν και νέες φυλές στις συμπολιτείες τους.

Ἀπό τόν 7ο μέχρι τόν 5ο αἰώνα ἐμφανίζονται στή Ν. Ἰλλυρία στοιχεῖα μιᾶς πύ προχωρημένης κοινωνίας πού εὐνοεῖ τή δημιουργία τῶν πρώτων κρατικῶν σχηματισμῶν. Ἐν πιστέψουμε τόν Ἑλληνα συγγραφέα Θεόπομπο, οἱ Ἀρδιαῖοι εἶχαν 300.000 προσπελάτες σκλάβους πού ἀπό νομικῆς πλευρᾶς βρισκάνταν στήν ἴδια κατάσταση μέ τούς εἴλωτες τῆς Σπάρτης. Κατά τά λεγόμενα τοῦ Ἀγαθαρχίδη, οἱ Δαρδανοὶ εἶχαν πολλούς σκλάβους, μερικοί δέ μάλιστα ἀπ' αὐτούς πάνω ἀπό χίλιους. Ἡ ταξική διαίρεση ἦταν τό σημεῖο ἀφεταιρίας τῶν πρώτων κρατικῶν σχηματισμῶν.

Ὅμως οἱ διαφορετικές γεωγραφικές συνθῆκες και ἡ ἀνιση οἰκονομική και κοινωνική ἀνάπτυξη, δέν ἐπέτρεψαν στούς Ἰλλυριοὺς νά σχηματίσουν ἕνα ἑνιαῖο Κράτος. Ἡ Ν. Ἰλλυρία περιλάμβανε διό ξεχωριστά κράτη, τό βασίλειο τῶν Ἰλλυριῶν¹³ και τό Κοινόν (κοινότητα) τῶν Μολοσσῶν. Καί τά

13. Οἱ ἱστορικοί ἔχουν τή γνώμη ὅτι πρῶτα μιά ἀπό τις μεσημβρινές φυλές ὀνομάστηκε ἰλλυρική και μετά ἡ ὀνομασία αὐτή ἐπεκτάθηκε και στις ἄλλες τῆς αὐτῆς ἐθνικότητας. Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἀποκάλεσαν μέ τό ἴδιο ὄνομα τούς βασιλιάδες και δυνάστες τῆς Ἰλλυρίας, πλὴν τῶν Μολοσσῶν πού τό κράτος τους ἀργότερα ὀνομάστηκε ἡπειρωτικό. Οἱ πηγές ἀναφέρουν σ' ὀρισμένες περιπτώσεις δίπλα ἀπό τό ὄνομα τοῦ βασιλιᾶ και τή φυλή στήν ὁποία ἀνήκε. (Στμ)

δυό τους είχαν συμπολιτειακό χαρακτήρα και είναι χαρακτηριστική ή αστάθεια της βασιλικής εξουσίας. Παρόλη τήν ανάπτυξη τῶν δουλοκτητικῶν σχέσεων, ἡ ἐλεύθερη ἀγροτιά εἶχε μεγάλο βάρος στήν κοινωνία τῆς ἐποχῆς καί γιά καιρό παρέμεινε ἡ βάση τοῦ ἰλλυρικοῦ στρατοῦ.

Ὅπως ἀναφέρουν οἱ Ἕλληνες καί Λατίνοι συγγραφεῖς, τό βασίλειο τῆς Ἰλλυρίας περιλάμβανε στά πρῶτα μισά τοῦ 4ου αἰῶνα, τίς περιοχές τῆς Νοτιοανατολικῆς Ἀλβανίας. Ἀνατολικά συνόρευε μέ τό Μακεδονικό κράτος καί Δυτικά μέ τό Κοινόν τῶν Μολοσσῶν (Ἡπειρος). Οἱ συγγραφεῖς μιλοῦν ἰδιαίτερα γιά τούς πολέμους αὐτοῦ τοῦ βασιλείου μέ τούς γείτονές του. Ὁ ἐνεργητικός καί πολεμιστής βασιλιάς Βάρδυλις, ἐκμεταλλευόμενος τήν ἀδυναμία τῶν Μακεδόνων, εἰσέβαλε στίς συνοριακές περιοχές τῆς Μακεδονίας κι ἀφοῦ νίκησε ἐπανειλημμένα τούς βασιλιάδες τους, τούς ὑποχρέωσε νά τοῦ δίνουν μιά ἐτήσια εἰσφορά. Τό 386 ὁ Βάρδυλις καί ὁ Διονύσιος ὁ Πρεσβύτερος τῶν Συρακουσῶν, ἐπενέβηκαν στρατιωτικά στήν Ἡπειρο κι ἐγκατέστησαν στό θρόνο τόν Ἀλκέτα, σύμμαχο τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν.

Τό βασίλειο τῆς Ἰλλυρίας (πού οἱ ἱστορικοί τό ὀνομάζουν ἐπίσης καί βασίλειο τῶν Ἐγχελείων) ἔχοντας ἐπικεφαλῆς τόν Βάρδυλι, ἔγινε στήν περιοχή αὐτή τῶν Βαλκανίων ἕνα ἀρκετά δυνατό κράτος γιά μισό περίπου αἰῶνα. Τά γεγονότα τῆς ἐποχῆς μαρτυροῦν πῶς οἱ φιλοδοξίες του στρέφονταν ἰδιαίτερα πρός τήν Ἀνατολή καί τό Νότιο καί πῶς εἶχε σά κερδοσκοπική πηγή τόν πόλεμο καί τίς ἐμπορικές δραστηριότητες.

Ὅταν στά μέσα τοῦ 4ου αἰῶνα ἡ Μακεδονία μέ τή βασιλεία τοῦ Φιλίππου Β' ἔγινε τό πιο δυνατό κράτος τῶν Βαλκανίων, ἄλλαξαν οἱ σχέσεις της μέ τό βασίλειο τῶν Ἰλλυριῶν. Μέ τή λήξη τοῦ πολέμου τοῦ 358, ὁ Βάρδυλις ὑποχρεώθηκε νά ἐγκαταλείψει ὅλα τά πρώην μακεδονικά ἐδάφη πού εἶχε καταλάβει στήν Ἀνατολή. Ἀκόμη καί μετά τόν θάνατό του, ὁ Φίλιππος Β' εἶχε ἀψιμαχίας μέ τό βασίλειο τῶν Ἰλλυριῶν. Ὁ Φίλιππος εἰσβάλλοντας στά ἐδάφη ἐνός μόνις πρὶν λίγο ἐπικίνδυνου γείτονα γιά τό βασίλειό του, ἤθελε ν' ἀνοίξει τό δρόμο γιά τήν Ἀδριατική καί νά πραγματοποιήσει ἕνα μέρος ἀπό τό βασικό σχέδιό του, τήν κατάληψη τῆς Ἑλλάδας. Ἄν καί κατάφερε νά καταλάβει ἕνα μεγάλο μέρος ἀπό τά ἰλλυρικά ἐδάφη, δέν μπόρεσε νά ὑποτάξει ὀλοκληρωτικά τούς δυτικούς γείτονές του. Οἱ Ἰλλυριοί δυνάστες ἀντιστάθηκαν στίς ἐπιθέσεις του καί προσχώρησαν στήν ἀντιμακεδονική συμμαχία πού ἔγινε κάτω ἀπό τήν αἰγίδα τῶν Ἀθηνῶν.

Στό δεύτερο μισό τοῦ 4ου αἰῶνα οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς κάνουν μνεῖα γιά Ἰλλυριοῦς βασιλιάδες, ἀλλά αὐτή τή φορά μιλοῦν μόνο γιά τούς κύριους τῶν δυτικῶν παραλιακῶν ἀκτῶν. Τόν Μονούνιο καί Πλευράτο διαδέχεται στόν ἰλλυρικό θρόνο ὁ Γλαυκίας ἀπό τή φυλή τῶν Ταυλαντίων πού κατεῖχε μιά δεσπόζουσα θέση μέσα στό συμπολιτειακό κράτος. Κατά τή βασιλεία του θά ἐνισχυθεῖ τό ἰλλυρικό κράτος. Ὁ Κουῖντος Κούρτιος καί ὁ Ἀρριανός πού μᾶς ἄφησαν μιά ἱστορία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἀναφέρουν ὅτι ὁ Γλαυκίας πολέμησε τό 335 κατά τοῦ Ἀλεξάνδρου στό πλευρό τοῦ Κλείτου πού εἶχε ξεσηκωθεῖ κατά τῆς Μακεδονίας. Οἱ Ἰλλυριοί νικήθηκαν κάτω ἀπό

τά τείχη του Πηλίου¹⁴, αλλά μερικά χρόνια αργότερα, αφού ανασυγκρότησε το στρατό του ο Γλαυκίας, έγινε ένας από τους πιο δυνατούς αντίπαλους της Μακεδονίας. Αυτή τη φορά κήρυξε τον πόλεμο στον Κάσσανδρο, έναν από τους διαδόχους του 'Αλέξανδρου που ήθελε να καταλάβει την 'Απολλωνία και το Ντοῦρρες.

Ο Διόδωρος Σικελιώτης που περιγράφει αυτή τη διαμάχη (314-318) αναφέρει, ότι ο Γλαυκίας συμμετείχε στην υπεράσπιση της 'Απολλωνίας. Θ' αντιμετώπισε για μιά ακόμη φορά τους Μακεδόνες και τους συμμάχους τους, όταν θά πάρει υπό την προστασία του το μικρό Πύρρο, γιό του Αιακίδη της δυναστείας των Μολοσσών τον οποίο θ' ανεβάσει στο θρόνο.

Κάτω από τη βασιλεία του Γλαυκία το ιλλυρικό κράτος διατήρησε το συμπολιτειακό πολυδυναστικό του χαρακτήρα. Το Ντοῦρρες και η 'Απολλωνία μαζί με άλλες ιλλυρικές πόλεις και κέντρα φυλών (ιδιαίτερα η Βυλλίς) ένσωματώθηκαν στο βασίλειο, μεγάλωσαν και γνώρισαν μιά σημαντική οικονομική ανάπτυξη. Τα όρια του ιλλυρικού βασιλείου επεκτάθηκαν προς το βορρά φθάνοντας μέχρι την περιοχή της Λισσοῦ (περιφέρεια της Λέζα στη βόρεια 'Αλβανία).

Στις αρχές του 3ου αιώνα και ιδιαίτερα μετά τις φιλιππικές των διαδόχων του Γλαυκία για το θρόνο, το βασίλειο έχασε την παλιά δύναμή του. Δεν ήταν σέ θέση ν' αντισταθεί στο στρατό του Πύρρου κι ένα μέρος από τα εδάφη του καταλήφθηκε από το Μολοσσό βασιλιά. Η κατοχή κράτησε πολύ λίγο αλλά ο 'Ιλλυριός βασιλιάς Μυτίλος, που βασίλευσε κατά τη δεκαετία του 270, δεν κατάφερε να ενώσει τις ιλλυρικές φυλές που οι προγενέστεροί του είχαν κατορθώσει να υποτάξουν. Μερικές έγιναν ανεξάρτητες ιδρύοντας ξεχωριστές συμμαχίες (ιδιαίτερα οι 'Αμαντες, οι Βυλλίωνες και οι Παρθηνοί). Το Ντοῦρρες και η 'Απολλωνία ανήκαν για ένα διάστημα ακόμη στο αποδυναμωμένο πια κράτος του Μυτίλου, αλλά διαισθανόμενες τον κίνδυνο μιάς νέας εισβολής αναζητήσαν συμμαχίες με πιο δυνατά κράτη. Σ' αυτή την εποχή χρονολογείται το ταξίδι μιάς απολλωνιακής αντιπροσωπείας στη Ρώμη. Στο νότιο τό Κοινόν της 'Ηπείρου που συστάθηκε μετά το θάνατο του Πύρρου, παρέμενε ένας επικίνδυνος γείτονας για την 'Απολλωνία. Στο βορρά πέρα από τα σύνορα που είχε όρισει ο Γλαυκίας είχαν δυναμώσει καινούργιες ιλλυρικές φυλές και νέοι δυνάστες δραστηριοποιούνταν για να ξαναφτιάξουν το ιλλυρικό κράτος.

Στά τέλη του 5ου αιώνα αρχίζουν να διαδραματίζουν ένα όλο και μεγαλύτερο ρόλο στην ιστορία της Ν. 'Ιλλυρίας οι φυλές της 'Ηπείρου. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ήταν ιλλυρικής εθνικότητας. Ο Θουκυδίδης χαρακτηρίζει τους κατοίκους της 'Ηπείρου «βάρβαρους», ένα όνομα που ως γνωστό έδιναν οι 'Ελληνες στους ξένους λαούς. Ο σύγχρονός του γεωγράφος 'Εφορος περιγράφοντας την 'Ελλάδα θεωρεί την 'Ηπειρο εκτός

14. Πόλη στα νότια της Λυχνίτης. (Στμ)

τῆς χώρας αὐτῆς. Ἐνας μεγάλος ἀριθμός ἀπό ὀνόματα τόπων, φυλῶν καί προσώπων τῆς ἀρχαίας Ἑπείρου, τά κτερίσματα τῶν νεκρουπόλεων καί ὁ ἀστικός πολιτισμός τῶν ἠπειρωτικῶν πόλεων, εἶναι ἀδιαφιλονίκητες ἀποδείξεις πού μαρτυροῦν ὅτι ὁ πολιτισμός αὐτῆς τῆς περιοχῆς εἶχε ἕνα καθαρὰ ἰλλυρικό χαρακτήρα. Δέν μποροῦμε ν' ἀμφισβητήσουμε τή σοβαρή ἐπίδραση τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ στό πολιτιστικό ἐποικοδόμημα τῆς ἠπειρωτικῆς δουλοκτητικῆς κοινωνίας. Αὐτός ὅμως δέν ἔθιξε καθόλου τά θεμελιακά ἔθνηκα χαρακτηριστικά τοῦ αὐτόχθονα πληθυσμοῦ. Ἡ πιό σπουδαία ἠπειρωτική φυλή ἦταν οἱ Μολοσσοί. Συνενώνοντας τίς γειτονικές φυλές δημιούργησαν ἕνα «Κράτος» γνωστό μέ τό ὄνομα τό «Κοινόν τῶν Μολοσσῶν» πού εἶχε ἐπικεφαλῆς του ἕνα Μολοσσό βασιλιά ἐνῶ οἱ ἄλλες φυλές ἀντιπροσωπεύονταν στό Ἀνώτατο Συμβούλιο.

Στήν ἐξωτερική πολιτική του ἀρχικά σύναψε στενές σχέσεις μέ τήν Ἀθήνα καί στή συνέχεια μέ τή Συρακούσα. Κάτω ἀπό τήν πίεση τῶν Μακεδόνων, τό Κοινόν τῶν Μολοσσῶν διέκοψε τίς σχέσεις του μέ τήν Ἀθήνα κι ἀναγκάστηκε νά συνδεθεῖ μέ τή Μακεδονία, ἰσχυρῶς μετά τό γάμο τοῦ Φιλίππου μέ τήν πριγκίπισσα τῶν Μολοσσῶν τήν Ὀλυμπιάδα. Μέ τή βοήθεια τῶν Μακεδόνων τά σύνορα τοῦ Κοινοῦ τῶν Μολοσσῶν ἐπεκτάθηκαν πρὸς τήν ἰονική ἀκτῆ. Ἐχοντας βρεῖ διέξοδο στή θάλασσα, ἀνέπτυξε σημαντικά τίς σχέσεις του μέ τίς γειτονικές χώρες τῆς Ν. Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας. Τό 334 ὁ βασιλιάς τῶν Μολοσσῶν Ἀλέξανδρος, ἔφθασε μέχρι τοῦ σημείου νά πολεμήσει στήν Ἰταλία γιά νά βοηθήσει τό σύμμαχό του Τάραντα. Ὑστερα ἀπό μερικές νίκες οἱ Ἑπειρῶτες νικήθηκαν.

Πρὸς τά τέλη τοῦ 4ου αἰῶνα διαλύθηκε τό Κοινόν τῶν Μολοσσῶν. Στή συμμαχία (στρατιωτική Λίγκα) πού τό διαδέχεται, μειώνεται ὁ κυριαρχικός ρόλος τῶν Μολοσσῶν καί οἱ ἄλλες φυλές ἀποκτοῦν ἴσα δικαιώματα. Ἡ ὀνομασία Ἑπείρος εἶχε τότε μιά γεωγραφική σημασία. Κρίθηκε σάν ἡ πιό κατάλληλη γιά ν' ἀποτρέψει προφανῶς τήν ὑπόνοια ὅτι ἡ χρησιμοποίηση κάποιου ὀνόματος φυλῆς σήμαινε τάχα καί τήν ὑπεροχή της πάνω στίς ἄλλες. Ἡ Ἑπείρος παρέμεινε κάτω ἀπό τή μακεδονική ἐπιρροή καί μετά τή σύσταση τῆς Συμμαχίας. Γιά ἕνα τέταρτο τοῦ αἰῶνα (μέχρι τά τέλη τοῦ 4ου) ἔζησε μιά περίοδο ἐσωτερικῶν ἀναταραχῶν πού δέν τέλειωσαν παρά μέ τήν ἀνοδο τοῦ Πύρρου στό θρόνο.

Ὁ Πύρρος μπῆκε ἐπικεφαλῆς τῆς Ἑπειρωτικῆς Συμμαχίας τό 297 καί βασίλευσε στήν Ἑπείρο γιά ἕνα τέταρτο τοῦ αἰῶνα. Στίς ἀρχές τοῦ 3ου αἰῶνα ἡ Μακεδονία καί ἡ Ἑλλάδα ἀποδυναμωμένες ἀπό τούς μακρόχρονους καταστροφικούς πολέμους στούς ὁποίους ἐπιδόθηκαν οἱ διάδοχοι τοῦ Ἀλέξανδρου, βρίσκονταν στό πιό βαθύ πολιτικό χάος. Ἐξαιτίας αὐτῶν τῶν πολέμων στούς ὁποίους ὁ Πύρρος ἀφιέρωσε 15 χρόνια, ἡ Ἑπειρωτική Συμμαχία ἔγινε ἕνα δυνατό κράτος, ἐνισχυμένο μέ τίς μεγάλες ἐκτάσεις πού κατάφερε νά πάρει ἀπό τούς βασιλιάδες τῆς Μακεδονίας καί τῆς Ἰλλυρίας. Τά σύνορά του ἐκτείνονταν ἀνατολικά μέχρι τό Βαρδάρη, νότια μέχρι τήν θάλασσα τῆς Πελοποννήσου, βόρεια μέχρι τόν ποταμό Σκούμπι (στήν

κεντρική Ἄλβανία). Ἐπιπλέον, στήν Ἡπειρωτική Συμμαχία προσεταιρίστηκαν δύο μεγάλα νησιά τοῦ Ἰονίου πελάγους, ἡ Κόρκυρα καί ἡ Λευκάδα. Ὁ Πύρρος ἔκανε πρωτεύουσα τῆς Συμμαχίας τήν Ἀμβρακία.

Ὁ ἠπειρωτικός στρατός κάτω ἀπό τήν καθοδήγηση τοῦ Πύρρου καί ὄντας ἄριστα ἐκπαιδευμένος, ἔγινε πολύ ἐμπειροπόλεμος διεξάγοντας νικηφόρες μάχες κατά τῶν καλύτερων στρατευμάτων τῆς ἐποχῆς του. Ὁ Πύρρος ἀπέκτησε μεγάλη ἐμπειρία στρατιωτικοῦ ἡγέτη. Ὁ Πλούταρχος λέει ὅτι οἱ στρατιῶτες του τόν ἀποκαλοῦσαν «ἀετός». Κι αὐτός τοὺς ἀπαντοῦσε: «Ἄν εἶμαι ἀετός τό ὀφείλω σέ σᾶς. Καί πῶς θά γινόταν νά μήν εἶμαι ὅταν μέ τά ὄπλα σας, σάν πάνω σέ φτερά μέ ἔχετε σηκώσει».

Ἡ δύναμη τῆς Ἡπειρωτικῆς Συμμαχίας προσέλκυσε τίς ἑλληνικές πόλεις τῆς Ν. Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας ὥστε νά ζητήσουν τήν βοήθειά της γιά ν' ἀντιμετωπίσουν τή ρωμαϊκή καί καρχηδονική ἀπειλή. Ξεκινώντας ἀπό τόν κόλπο τῆς Βλόρας ἀποβιβάστηκε τό 280 στήν Ἰταλία μέ στρατό 25.000 ἀνδρῶν. Κατατρόπωσε τοὺς Ρωμαίους πρῶτα στήν Ἡράκλεια καί ἕνα χρόνο ἀργότερα στό Ἄσκλον (279). Σ' αὐτές τίς δύο βίαιες μάχες χρησιμοποίησε καμιά εἰκοσαριά ἐλέφαντες ἀπό τήν Αἴγυπτο πού τοὺς ἔριξε τήν τελευταία στιγμή στή συμπλοκή πανικοβάλλοντας τοὺς ἀντιπάλους. Ὡστόσο ὁ Πύρρος πλήρωσε πολύ ἀκριβά τή νίκη του στό Ἄσκλον καί ἐδῶ ἀναφέρεται ἡ μυθική φράση του: «Ἄκόμη μιὰ τέτοια νίκη καί χάθηκα». Δέν σταμάτησε τήν κάθοδό του πρὸς τό ἐσωτερικό τῆς χερσονήσου φθάνοντας μέχρι τό Πρένεστο ἀπ' ὅπου εἶδε, ὅπως ἀναφέρουν, ν' ἀνεβαίνουν οἱ καπνοὶ ἀπό τή Ρώμη.

Ἀπό τήν Ἰταλία ὁ Πύρρος πέρασε στή Σικελία γιά νά πολεμήσει μέ τοὺς Καρχηδόνες. Σύμφωνα μέ τή γνώμη ἀρκετῶν ἦταν ἕνα σοβαρό λάθος πού καθόρισε τήν πορεία τῶν μεταγενέστερων γεγονότων. Ἐπιστρέφοντας ἀπό τή Σικελία ἔδωσε στήν Καμπανία τή μάχη τοῦ Βενέβεντου (275) ὅπου νίκησαν οἱ Ρωμαῖοι. Ξαναγύρισε τότε στήν Ἡπειρο κουβαλώντας μαζί του ἕνα κουρασμένο καί διαλυμένο στρατό, ἀπό τίς σκληρές μάχες 6 χρόνων. Παρόλα αὐτά δέ θ' ἀργήσει νά ξαναρχίσει μιὰ σειρά ἐκστρατεῖες κατά τῆς Μακεδονίας γιά νά περάσει στή συνέχεια στήν Πελοπόννησο καί νά ἐπιτεθεῖ στή σύμμαχο τῆς Μακεδονίας, Σπάρτη. Σκοτώθηκε ὁμως τό 272 σέ μιὰ μάχη στοὺς δρόμους τοῦ Ἄργους.

Ὁ Πύρρος διακρίθηκε γιά τ' ἀξιόλογα προτερήματά του, τοῦ ἡγέτη, τοῦ στρατηγοῦ καί τοῦ διοργανωτῆ. Ὑπάρχουν οἱ πιά διαφορετικές κρίσεις γιά τό ἄτομό του. Οἱ ἀρχαῖοι καί σύγχρονοι ἱστορικοί ἐπαίνεσαν τά προτερήματά του. Μερικοὶ μάλιστα τόν θεωροῦν ἕναν ἀπό τοὺς μεγαλύτερους πολέμαρχους τῆς ἀρχαιότητος, ὅπως ὁ Ἀππιανός πού τόν συγκρίνει μέ τόν Ἀλέξανδρο. Ἡ Ἡπειρωτική Συμμαχία ἔγινε χάρη στόν Πύρρο μιὰ ἀπό τίς μεγαλύτερες δυνάμεις τῆς ἐποχῆς ἀλλά οἱ ἀδιάκοποι πόλεμοί του ἐπέφεραν ἕνα τέτοιο βάρος στό βασίλειό του πού ξεπερνοῦσε κατά πολύ τίς δυνάμεις του.

Ὁ θάνατός του ἔφερε καί τήν πτώση τῆς Ἡπειρωτικῆς Συμμαχίας. Οἱ περιοχές τῆς Ἰλλυρίας, τῆς Μακεδονίας καί τῆς Θεσσαλίας πού εἶχε

καταλάβει, αποχώρησαν ή μιά μετά τήν άλλη. 'Ο 'Αλέξανδρος Β' πού διαδέχτηκε τόν Πύρρο προσπάθησε χωρίς επιτυχία νά ξανακατακτήσει τά ιλλυρικά έδάφη. 'Ακόμα και στό έσωτερικό της ή κατάσταση δέν ήταν καλύτερη. 'Η ήπειρωτική άριστοκρατία εκμεταλλευόμενη τή δυσαρέσκεια τοῦ λαοῦ, κατάφερε νά δώσει ένα τέρμα στήν κυριαρχία τῆς Μολοσσικῆς δυναστείας (230).

Τήν 'Ηπειρωτική Συμμαχία διαδέχεται μιά νέα πολιτική ένωση χωρίς βασιλιά αὐτή τή φορά, τό «Κοινόν τῶν 'Ηπειρωτῶν». 'Ηταν μιά συμμαχία περιοχῶν μέ ἴσα δικαιώματα μεταξύ τους πού τή διοικοῦσε μιά συναρχία τριῶν στρατηγῶν. Πρωτεύουσά της ήταν ή Φοινίκη κοντά στό Σαράντι στή Νότια 'Αλβανία. 'Η πολιτική ιστορία τοῦ Κοινοῦ ὑπῆρξε ιδιαίτερα παραγμένη στά 60 χρόνια τῆς ὑπαρξῆς του ἐνῶ ή πρωτοβουλία τῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων περνᾶ τώρα στούς βόρειους και νότιους γείτονές του.

'Ο άστικός πολιτισμός

'Από τόν 4ο αἰώνα μέχρι τό 2ο ἀνθίζει στή Ν. 'Ιλλυρία ένας πολιτισμός άστικοῦ τύπου, πού ὀφείλεται ἀναμφίβολα κατά μεγάλο μέρος στίς σχέσεις της μέ τίς ἑλληνικές παραθαλάσσιες πόλεις.

Στίς ἀρχές τοῦ 4ου αἰώνα πολλαπλασιάζονται στήν 'Ιλλυρία οἱ ὀχυρωμένοι συνοικισμοί. Σ' ἀντίθεση μέ τούς προηγούμενους περιβάλλονται μέ τείχη φτιαγμένα ἀπό μεγάλους ὀγκόλιθους κατά τό ἰσόδομο ἢ πολυεδρικό σύστημα. 'Ο περίβολος τῶν ἰλλυρικῶν πόλεων εἶχε πύργους και μεγαλοπρεπεῖς πύλες, ὅπως και τῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῆς ἐποχῆς. 'Η Λισσός δίνει ένα ἀξιόλογο παράδειγμα ἰλλυρικῆς πόλης πού βρίσκεται σέ πλήρη ἀνθηση. Στά τέλη τοῦ 4ου αἰώνα ή Λισσός εἶχε γίνει ένα σημαντικό βιοτεχνικό, ἐμπορικό και διοικητικό κέντρο πού τήν ὑπεράσπιζε ένα ὀχυρωματικό σύστημα τελείως νέας ἀντιλήψεως. Τά τείχη μέ τίς 8 πύλες εἶχαν μιά ἀξιοσημεῖωτη κατασκευαστική τελειότητα φτιαγμένα μέ κανονικούς ὀγκόλιθους.

Στό έσωτερικό τοῦ περιβόλου τῶν πόλεων βρίσκονταν τά κατοικημένα σπίτια και τά δημόσια κτίρια. Τά οἰκήματα χαρακτηρίζονται ἀπό τήν ἀπλότητά τους. "Ὅπως ἀνακαλύπτουν οἱ ἀρχαιολογικές ἀνασκαφές, οἱ πλίνθινοι τοῖχοι ἢ οἱ λεπτοί ξύλινοι μεσότοιχοι κτίζονταν σ' ένα πέτρινο κρηπίδωμα. Στά ἐρείπια τῆς 'Αντιγονείας (κοντά στό Γκιροκάστερ στή Ν. 'Αλβανία) βρέθηκε ένας ἄλλος τύπος σπιτιοῦ μέ πέτρινους τοίχους, ἔχοντας μιά έσωτερική αὐλή πού τήν περιστοιχίζει ένα περιστύλιο. Οἱ σκεπές τῶν κατοικιῶν ὅπως και τῶν ἄλλων οἰκοδομημάτων ήταν ἀπό κεραμίδια. Στό χῶρο τῆς 'Αμαντίας βρέθηκαν ἐρείπια ενός στάδιου κατασκευασμένου σύμφωνα μέ τό μοντέλο τῶν ἑλληνικῶν σταδίων. "Ὅχι μακριά ἀπό κεί

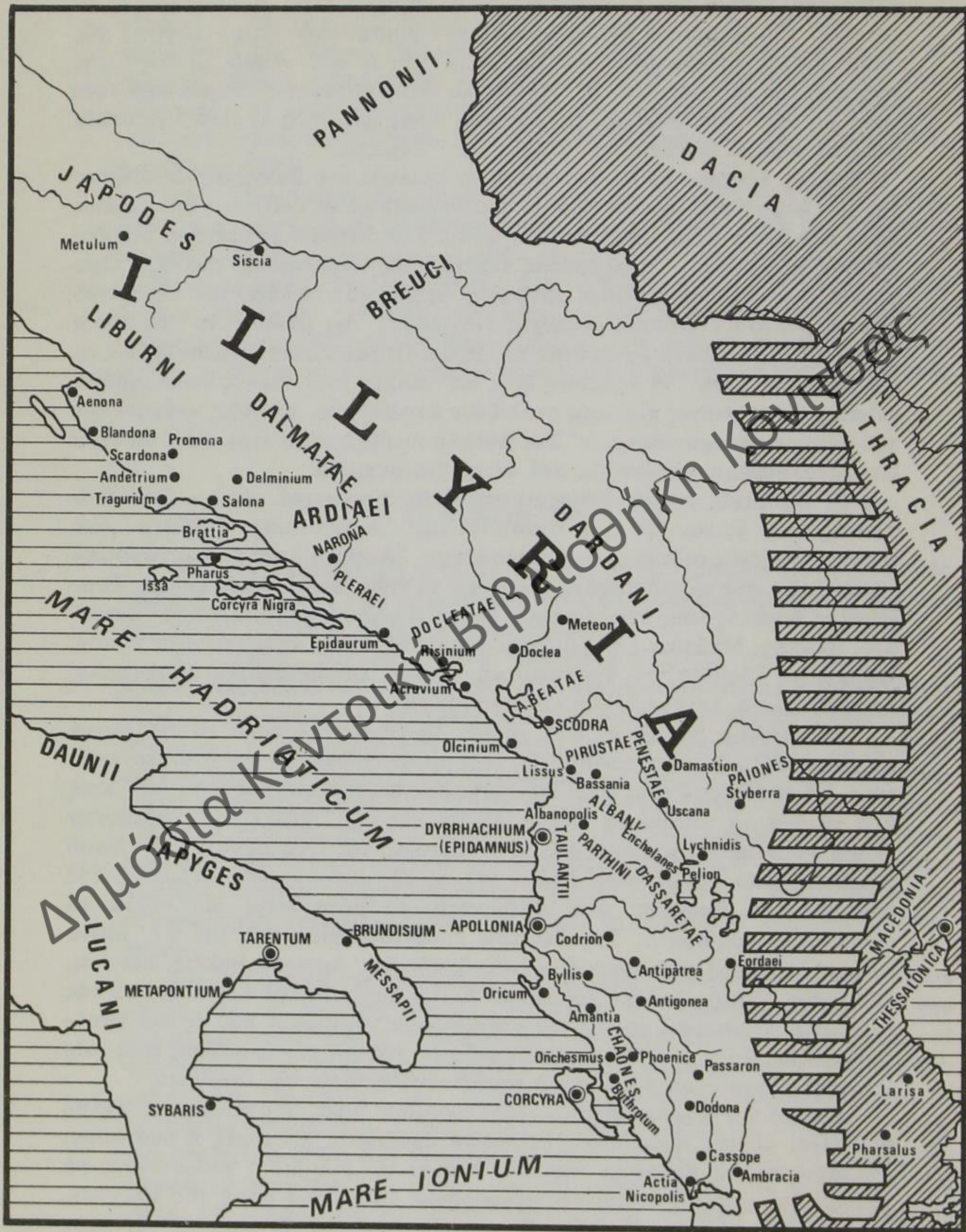
φαίνονταν ακόμη τόν περασμένο αιώνα τά ἴχνη ἑνός γυμναστηρίου. Οἱ κάτοικοι τῆς ἰλλυρικῆς πόλης Διμάλη πού βρίσκονταν στήν ἐνδοχώρα τῆς Ἐπολλωνίας (βρέθηκαν τά ἐρείπιά της κοντά στό χωριό Κροτίνα τῆς ἐπαρχίας τοῦ Μπεράτι στή Ν. Ἀλβανία), εἶχαν κατασκευάσει μιά παρόμοια στοά μέ τῆς Ἐπολλωνίας, μικρότερου ὅμως μεγέθους κι ἀπό τήν ὁποία σώζεται σήμερα μονάχα ἕνας τοῖχος μέ 7 καμάρες.

Ἡ Βυλλίς, κέντρο τῶν Βυλλιόνων (στήν κοιλάδα τοῦ Βιόσα στό ἐσωτερικό τῆς Ν. Ἀλβανίας), εἶχε ἕνα θέατρο πού τό ἐρειπωμένο κοῖλο του διακρίνεται πάνω στό λόφο ὅπου ἀπλωνόταν ἡ πόλη. Στά ἀστικοῦ χαρακτήρα οἰκοδομήματα θά πρέπει ν' ἀναφέρουμε ἐπίσης τούς μνημειώδεις τάφους. Ὅρισμένοι, μιᾶς σπάνιας μάλιστα ὁμορφιάς, βρέθηκαν στό λόφο τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ Σέλτσα ἐ Πόστμε (ἐπαρχία Πόγραδετς, ὄχι μακριά ἀπ' τή λίμνη Ὀχρίδα) ὅπου πιθανά βρισκόταν τό Πήλιο. Οἱ τάφοι εἶναι διευθετημένοι σέ μιά βραχῶδη ζώνη. Ἡ πρόσοψη ἑνός ἀπ' αὐτούς τούς τάφους περιλαμβάνει γλυπτές πύλες, κίονες πού τούς στολίζουν κιονόκρανα, κορνίζες κι ἀνάγλυφα πού ἀναπαριστάνουν ὄπλα, σ' ἕνα σύνολο διευθετημένο ἔτσι ὥστε νά δίνει ἕνα μεγαλοπρεπή χαρακτήρα στό ἐπιτύμβιο μνημεῖο.

Οἱ ἰλλυρικές πόλεις ὑπῆρξαν σπουδαῖα βιοτεχνικά κέντρα. Στίς ἀνασκαφές πού ἔγιναν σέ μιά συνοικία τῆς Ἀντιγονείας, βρέθηκαν δύο ἐργαστήρια, ἑνός σιδερά κι ἑνός βυρσοδέψη. Ἐμφθονή ἦταν ἡ παραγωγή τῶν κεραμεικῶν, ἀπό τά πιά ἀπλά ἀγγεῖα μέχρι τά πιθάρια καί τά κεραμίδια. Ἐνας μέγανος ἀριθμός τους ἔχουν σφραγίδες μέ ἰλλυρικά ὀνόματα, ὅπως Ἐπικάδος, Πλάτωρ, Μπάτο κ.λπ. Τά ἐργαστήρια τῆς πόλης κατασκεύαζαν ἐπίσης τετρακότες (βασικά γιά θρησκευτική χρήση) καί μεταλλικά ἀντικείμενα, ὅπως, ἐργαλεῖα, ἐπιπλα, ὄπλα καί κοσμήματα.

Τό ἐμπόριο βασιζόταν στό χρῆμα· τά νομίσματα εἶναι τά πιά συχνά εὐρήματα ὄχι μόνο στό ἐρείπια τῶν ἰλλυρικῶν πόλεων μά καί στό περίχωρά τους. Ἡ προέλευσή τους εἶναι διάφορη. Στίς παραθαλάσσιες περιοχές, ἐκτός ἀπό τά ἀμφθονα νομίσματα τοῦ Ντοῦρρες καί τῆς Ἐπολλωνίας, βρέθηκαν ἐπίσης νομίσματα τῆς Κόρκυρας, τῆς Ἰστιαίας, τῆς Ἀμβρακίας, τοῦ Κοινοῦ τῶν Μολοσσῶν καί μερικῶν ἄλλων πόλεων τῆς μεσημβρινῆς Ἰλλυρίας. Στά ἐσωτερικά κι ἰδιαίτερα στό νοτιοανατολικά μέρη εἶναι πιά συχνά τά μακεδονικά νομίσματα. Στή δεύτερη πενηνταετηρίδα τοῦ 3ου π.ε. αἰώνα ἔκοψαν δικά τους νομίσματα οἱ ἰλλυρικές πόλεις: Ἀμαντία, Βυλλίς, Φοινίκη, Ὀλυμπία, Λισσός, Σκόδρα καί μερικά Κοινά, ἰδιαίτερα τῶν Λαβηατῶν καί τῆς Ἡπέρου. Πρόκειται γενικά γιά ὀρειχάλκινα νομίσματα πού ἄν καί κατώτερης ἀξίας ἀπ' αὐτά τῶν μεγάλων πόλεων, κάνουν τήν ἐμφάνισή τους στίς ἰλλυρικές ἀγορές καί διαδίδονται στούς συνοικισμούς τῆς ὑπαίθρου.

Ἀκόμη πιά σπάνια ἀρχαιολογικά εὐρήματα εἶναι τά ἀντικείμενα τέχνης πού εἶναι κυρίως ἀγάλματα. Ὅρισμένα ἀγάλματα, προτομές ἢ ἀνάγλυφα, ἀναπαριστάνουν πρόσωπα ντυμένα ἀπό τούς Ἰλλυριοῦς καλλιτέχνες μέ τοπικές ἐνδυμασίες. Ἰδιαίτερα ἀναφέρουμε τή «νεαρή κόρη τῆς Βλόρας», ἄγαλμα πού χρονολογεῖται ἀπό τόν 4ο αἰώνα καί τήν προτομή τῆς γυναίκας

Ἡ ἀρχαία Ἰλλυρία

μέ τον Ιλλυρικό μανδύα πού ανακαλύφθηκε στη Διμάλη. Δέν σπανίζουν επίσης τ' αγάλματα θεῶν ὅπου παρατηροῦμε μιά ἰδιαίτερη προτίμηση στίς τοπικές θεότητες, ὅπως τήν Ἄρτεμη θεά τοῦ κυνηγιοῦ, τό Δία τόν παντοδύναμο θεό, τόν Ποσειδῶνα κ.λπ.

Μέχρι τόν 1ο π.ε. αἰώνα ἡ ἑλληνική ἦταν γραπτή γλώσσα τῶν ἰλλυρικῶν πόλεων. Τή συναντᾶμε στά γραπτά μνημεῖα, στίς σφραγίδες τῶν βιοτεχνῶν, στίς ἐπιτύμβιες ἢ εὐχετήριες ἐπιγραφές ἢ κι ἀκόμη στά ἐπίσημα διατάγματα. Ἐνῶ τά γραπτά μνημεῖα μᾶς ἔδειξαν ἕνα πλῆθος ἀπό ἰλλυρικά ὀνόματα καί οἱ ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές μᾶς ἀποκάλυψαν τίς λατρεῖες τῶν προτιμητέων θεοτήτων, τά ἐπίσημα διατάγματα μᾶς φανέρωσαν τίς ἄγνωστες πτυχές τῆς ὀργάνωσης τῆς ἐξουσίας ὀρισμένων ἰλλυρικῶν πόλεων τήν ἐποχή τῆς ἀνεξαρτησίας τους (3ος καί 2ος π.ε. αἰώνας). Τό πλουσιότερο ὑλικό τό ἔχουν οἱ δύο μεγάλες πόλεις τῆς Ἄμαντίας καί τῆς Βυλλίδας. Ἡ διοικητική τοῦ ὀργάνωση μᾶς θυμίζει τίς ἑλληνικές πόλεις καί τά Κοινά. Ἐτσι οἱ ἐπιγραφές ἀναφέρονται στίς ἀποφάσεις τοῦ συμβούλιου καί τῶν διάφορων λειτουργῶν ἀπ' τόν πρύτανη, τόν ἀνώτατο δικαστή μέχρι καί τόν γυμναστή ποῦ φροντίζει τή διεύθυνση τῶν σωματικῶν ἀσκήσεων καί τῶν διαγωνιστικῶν ἀθλημάτων. Τά ντοκουμέντα μᾶς πληροφοροῦν ἐπίσης γιά τήν ἑξαγωγή κρατικῶν ἐργαστηρίων πού χρησιμοποιοῦσαν σκλάβους.

Ἡ ἀστικός πολιτισμός δέν ἀναπτύχθηκε μόνο στό ἐσωτερικό τῶν τειχισμένων πόλεων ἀλλά σέ ὀρισμένες πιά ἀναπτυγμένες περιοχές διαδόθηκε καί στούς συνοικισμούς τῆς ὑπαίθρου.

Ἡ ἑλληνική ἐπίδραση εἶναι ἰδιαίτερα αἰσθητή στίς τέχνες καί τήν πολιτιστική διάνοηση, φαινόμενο πού εἶναι ἀρκετά κατανοητό. Ἡ δουλεία ἦταν ἀρκετά διαδεδομένη ἰδιαίτερα στίς πόλεις. Ὁ ἀρχαῖος ἰλλυρικός πολιτισμός πού βασιζόταν κυρίως σέ μιά πατριαρχική κοινωνία, δέν ἄρμοζε στά νέα ἀριστοκρατικά στρώματα πού εἶχαν γαλουχηθεῖ μέ τήν ἑλληνική κουλτούρα. Οἱ ἰλλυρικές πόλεις ὄντας οἰκονομικά δυνατές, εἶχαν ὅλα τά ἀπαραίτητα οἰκονομικά μέσα καί τό ἀνθρώπινο δυναμικό γιά νά πραγματοποιήσουν τὸ ἔργο ἐξίσου σημαντικό μ' ἐκεῖνο πού εἶχαν προηγουμένως πραγματοποιήσει οἱ μεγάλες παραλιακές πόλεις πού τίς εἶχαν γιά πρότυπο. Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ πληθυσμός τῆς ὑπαίθρου διατήρησε τή γλώσσα του, τοὺς τρόπους ζωῆς του, τά ἔθιμά του καί τίς παλιές του δοξασίες.

ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟ ΙΛΛΥΡΙΚΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ

Οί 'Ιλλυρο-ρωμαϊκοί πόλεμοι

Στά μέσα του 3ου π.ε. αιώνα τό ιλλυρικό βασίλειο ξεχωρίζει καί πάλι στην πολιτική ζωή τής χερσονήσου του Αΐμου¹⁵. Ένα δυνατό συμπολιτειακό Κράτος δημιουργείται γύρω από τή λίμνη τής Σκόδρας καί βοριότερα. Σύμφωνα μέ τόν Πολύβιο, ό 'Ιλλυριός βασιλιάς "Αγρων (250-231) είχε μιά ναυτική καί στρατιωτική δύναμη πολύ άνώτερη από τούς προγενέστερους του. 'Αφοϋ νίκησε τούς γείτονές του, προσάρτησε διάφορες περιοχές τής Δαλματικής άκτῆς. 'Ο "Αγρων συμμαχώντας μέ τή Μακεδονία, βάδισε μέχρι τήν 'Ακαρνανία όπου κατετρόπωσε τόν αιτωλικό στρατό όχι μακριά από τήν πόλη Μεδεώνα.

Μετά τό θάνατο του "Αγωνα βασίλεψε ή γυναίκα του Τεύτα σά κηδεμόνας του άγγλικου γιοϋ της Πινέα, συνεχίζοντας τήν πολιτική του άνδρα της. 'Ο 'Ιλλυρικός στόλος συνέχισε νά λυμαίνεται τό 'Αδριατικό καί τό 'Ιόνιο πέλαγος. Κατά διαταγή της έφθασε μιά αποστολή, ανάμεσα σ' άλλες, στις άκτές τής Πελοποννήσου καί τήν λεηλάτησε. Στην επιστροφή της αποβιβάσθηκε στην "Ηπειρο καί κατέλαβε τήν πρωτεύουσα του Κοινοϋ τής "Ηπείρου Φοινίκη, πού αναγκάστηκε νά συνάψει συμμαχία μέ τό ιλλυρικό βασίλειο. Τό ίδιο έκαναν καί οί 'Ακαρνανείς πού ήθελαν νά προστατευθοϋν από τήν αιτωλική συμπολιτεία (230). Συνεχίζοντας τίς κατακτήσεις της ή βασίλισσα Τεύτα, κατέλαβε τήν Κόρκυρα καί πολιορκήσε τό Ντοϋρρες.

Οί έπιτυχίες της αυτές άνησύχησαν τή Ρώμη πού είχε ήδη εμφανισθει στην δυτική πλευρά τής 'Αδριατικής σχεδιάζοντας νά εγκατασταθει καί στην άλλη, μέ άπώτερο σκοπό νά κυριαρχήσει σ' όλη τήν 'Ιλλυρία καί στην 'Ελλάδα. "Οπως λέει ό Πολύβιος «άρχισε νά τρέφει τό τολμηρό σχέδιο νά ύποτάξει τόν κόσμο κάτω από τό νόμο της».

'Η Ρώμη εκστράτευσε κατά τής 'Ιλλυρίας μέ πρόσχημα τήν υπεράσπιση

---

15. 'Αρχαία όνομασία τής Βαλκανικής χερσονήσου.

τοῦ ἐμπορίου καί τῆς ναυτιλίας τῆς στήν Ἰαδριατική, πού κατά τήν ἄποψη τῆς ἀπειλοῦνταν σοβαρά ἀπό τοὺς Ἰλλυριοὺς πειρατές. Βρίσκοντας σάν «casus belli» τό θάνατο ἑνός ἀπό τοὺς πρεσβευτές τῆς πού τάχα διαπράχτηκε μέ διαταγή τῆς βασίλισσας, ἄρχισε τίς πολεμικές προετοιμασίες.

Οἱ ἐχθροπραξίες ἄρχισαν τό 229 καί συνεχίστηκαν μέ μερικές διακοπές μέχρι τό 168. Στή διάρκεια τοῦ πρώτου πολέμου οἱ ἐπιχειρήσεις ἦταν σχετικά περιορισμένες. Οἱ Ρωμαῖοι ἀφοῦ κατέλαβαν τήν Κόρκυρα χάρις στήν προδοσία τοῦ διοικητή τοῦ νησιοῦ Δημήτριου τοῦ Φαρίου, κατόπιν τήν Ἀπολλωνία καί τό Ντοῦρρες χάρις στή δράση ἑνός παντοδύναμου στόλου 200 πλοίων, πῆραν μέ τό μέρος τους τοὺς ἀρχηγούς τῶν σπουδαιότερων φυλῶν τῆς μεσημβρινῆς Ἰλλυρίας, τοὺς Παρθηνοὺς καί Ἀτιντάνες. Ἡ βασίλισσα Τεύτα βλέποντας τά πράγματα νά στρέφονται κυριολεκτικά σέ βάρος τῆς ἔκανε εἰρήνη μέ τή Ρώμη μέ πολύ βαρεῖς ὅρους.

Ἡ Τεύτα δέν κατάφερε νά ἐπιζήσει γιά πολύ μετά τήν ἦττα τῆς. Ὁ Δημήτριος ὁ Φάριος ἄνθρωπος τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν Ρωμαίων, τῆ διαδέχεται σά κηδεμόνας τοῦ Πινέα. Ὡστόσο δέν ἀργεῖ νά ἐκδηλώσει τήν ἀνεξαρτησία του συμμαχώντας μέ τή Μακεδονία. Τό 219 ξεσπᾷ ἕνας δεύτερος πόλεμος ἀνάμεσα στή Ρώμη καί τό Ἰλλυρικό βασίλειο πού τελειώνει τό 218 μέ τήν ἦττα τοῦ Δημητρίου τοῦ Φαρίου. Οἱ θέσεις τῆς Ρώμης ἐνισχύονται στήν Ἰλλυρία. Ἐπικεφαλῆς τοῦ Ἰλλυρικοῦ βασιλείου μπαίνει ἕνας νέος κηδεμόνας τοῦ Πινέα, ὁ Σκερδιλαΐδης, προστατευόμενος τῆς Ρώμης.

Οἱ στρατιωτικές ἐπιτυχίες τῆς Ρώμης στήν Ἰλλυρία χτυποῦσαν τά ἐπεκτατικά συμφέροντα τῆς Μακεδονίας. Ὁ βασιλιάς τῆς Φίλιππος Ε΄ βάδισε σύντομα καί κατά τῶν Ἰλλυριῶν καί κατά τῶν Ρωμαίων. Ἡ Ρώμη ἦταν ἀπασχολημένη τότε μέ τοὺς Καρχηδονιακοὺς πολέμους, ἔτσι ἡ βαριά ἀποστολή νά κρατήσει στίς συνεχεῖς ἐπιθέσεις τοῦ Μακεδονικοῦ στρατοῦ ἔλαχε στόν σύμμαχό τῆς Σκερδιλαΐδη.

Ἡ Ρώμη ἀφοῦ νίκησε τήν Καρχηδόνα στράφηκε σύντομα κατά τῆς Μακεδονίας. Ἀκολούθησε ἕνας μακροχρόνιος πόλεμος πού τερματίστηκε μέ τήν ἦττα τοῦ Φιλίππου Ε΄.

Ὁ Σκερδιλαΐδης καί ὁ γιός του Πλευράτος συνέχισαν νά βασιλεύουν τήν πολιτική τους στή Ρωμαϊκή προστασία. Ὁ διάδοχος τοῦ Πλευράτου, Γένθιος, πού τόν ἀποκαλοῦσαν «βασιλιά τῆς Ἰλλυρίας» (rex Illiricorum) διακρίθηκε μέ μιὰ δραστήρια ἐσωτερική καί ἐξωτερική πολιτική. Υἱοθέτησε μιὰ σειρά μέτρα γιά νά χτυπήσει τίς αὐτονομιστικές τάσεις τῶν φυλῶν ὥστε νά διατηρηθεῖ ἡ πολιτική ἐνότητα τοῦ κράτους του καί νά ἐνισχυθεῖ ἡ βασιλική ἐξουσία. Παρόλα αὐτά τά μέτρα, δέν μπόρεσε νά κρατήσει κάτω ἀπό τήν κυριαρχία του τοὺς βόρειους γείτονές του τοὺς Δαλματοὺς, πού ἀποχώρησαν ἀπό τό βασίλειό του. Συνεχίζοντας ὁ Γένθιος τῆ συγκεντρωτική του πολιτική, στέρησε τίς πόλεις ἀπό τήν αὐτονομία τους, κυκλοφορώντας στήν Ἰλλυρική ἀγορά νομίσματα στό ὄνομά του. Μέσα στά πλαίσια αὐτῆς τῆς πολιτικῆς θά πρέπει νά δοῦμε τίς σχέσεις τοῦ Γένθιου μέ τοὺς Δαρδανούς, τοὺς ἀνατολικούς γείτονές του καί τό γάμο του μέ τήν κόρη τοῦ βασιλιᾶ τῶν

Δαρδάνων Μονούνιον. Στήν έξωτερική του πολιτική ό Γένθιος προσπάθησε νά λυτρώσει τό βασίλειό του από τή Ρωμαϊκή ύποταγή. Αυτό τόν ώθησε νά πλησιάσει τή Μακεδονία πού μετά τή νέα ανόρθωσή της, τήν εποχή τής βασιλείας τοῦ Περσέα, πολεμοῦσε τούς Ρωμαίους. Τό 168 ό Γένθιος έπαιρνε κι αυτός μέ τή σειρά του μέρος στίς έχθροπραξίες κατά τής Ρώμης, πράγμα πού σήμαινε τήν αρχή τοῦ τρίτου ίλλυρο-ρωμαϊκοῦ πολέμου.

Ἡ Ρώμη δέν εἶχε πολλά προβλήματα, ὥστε νά διεξάγει νικηφόρα τόν τελευταῖο αυτό πόλεμο. Πραγματικά πῆρε μέ τό μέρος της τούς ἀρχηγούς τῶν φυλῶν καί τούς εὐγενεῖς τῶν πόλεων πού δυσαρεστημένοι ἀπό τή συγκεντρωτική πολιτική τοῦ Γένθιου, δέ δίστασαν νά συμμαχήσουν μέ τή Ρώμη. Ἡ ἀποφασιστική μάχη δόθηκε στούς πρόποδες τής ἀκρόπολης τής Σκόδρας. Ὁ ίλλυρικός στρατός δέχτηκε μιά τσουχτερή ἥττα. Ἐγκαταλειμένος ἀπ' τούς Ἰλλυριοῦς δυνάστες ό Γένθιος παραδόθηκε στούς Ρωμαίους. Ὑστερα ἀπό τή μάχη τής Σκόδρας οἱ Ρωμαῖοι βάδισαν πρὸς τό νότο κατά τής Μακεδονίας καί τής Ἡπείρου. Τήν ἴδια χρονιά τοῦ 168 διαλύουν ὀριστικά τό Μακεδονικό στρατό μέ τή μάχη τής Πύδνας στή Μακεδονία.

Ἐπειτα στράφηκαν πρὸς τήν Ἡπειρο ὅπου καί συνάντησαν γερή ἀντίσταση. Οἱ Ἡπειρῶτες πλήρωσαν ὅμως ἀκριβὰ τό κουράγιο τους. Μέ τήν ἔγκριση τής Συγκλήτου, ό ὑπατος Παῦλος Αἰμίλιος παρέδωσε ἀλύπητα τήν Ἡπειρο στή λεηλασία. Ὅπως λέει ό Τίτος Λίβιος «ό ἀριθμός τῶν αἰχμαλώτων ἔφθασε στούς 150.000 καί γκρεμίστηκαν τά τεῖχη περίπου 70 πόλεων». Ἐτσι μέ τήν λήξη τοῦ τρίτου πολέμου οἱ ίλλυρικές περιοχές τοῦ Νότου ἔπεφταν στή ρωμαϊκή κυριαρχία.

Ἡ Ρωμαϊκή κυριαρχία καί οἱ ίλλυρικές ἐξεγέρσεις

Ἡ Ρώμη ἀκολουθώντας τήν παραδοσιακή πολιτική της διαίρεσε τή χώρα σέ πολλές διοικητικές μονάδες πού μερικές ὑπάγονταν κατευθείαν σ' αὐτήν καί μερικές κράτησαν κάποια αὐτονομία. Μ' αὐτή τή διαίρεση τής Ν. Ἰλλυρίας, ἡ Ρώμη ἤθελε ν' ἀποκλείσει κάθε κίνδυνο σχηματισμοῦ μιᾶς νέας συμμαχίας ἐναντία της. Οἱ περιοχές αὐτές θά τῆς χρησίμευαν σάν ὀρμητήριες βάσεις στίς ἐπιχειρήσεις πού σκεφτόταν νά κάνει κατά τῶν Ἰλλυριῶν τοῦ Βορρᾶ. Ἡ νέα αὐτή φάση τῶν ίλλυρο-ρωμαϊκῶν πολέμων πού ἀρχίζει ἀπό τό 156 μέ τήν ἐπίθεση κατά τῶν Δαλματῶν, καλύπτει πάνω ἀπό 150 χρόνια. Ἡ Ρώμη κατάφερε ὕστερα ἀπό φοβερούς ἀγῶνες νά τσακίσει τήν ίλλυρική ἀντίσταση καί νά ἐπεκτείνει τήν κυριαρχία της πέρα ἀπό τήν Ἀδριατική χερσόνησο.

Ἡ Ρώμη ἐγκαθίδρυσε στά κατεχόμενα ἐδάφη ἕνα καθεστῶς καταπίεσης κι ἐκμετάλλευσης. Ὀλόκληροι πληθυσμοί διώχτηκαν ἀπό τή γῆ τους. Ἰδιαίτερα οἱ Ἀρδιαῖοι σφάχτηκαν ἢ πουλήθηκαν σκλάβοι, ἐνῶ στίς πιό γόνιμες ζῶνες τής Ἰλλυρίας ἤρθαν κι ἐγκαταστάθηκαν Ρωμαῖοι στρατιωτικοί καί ἄποικοι.

Ἡ Ρωμαϊκή πολιτική τῆς ἀπάνθρωπης αὐτῆς καταπίεσης προκάλεσε σειρά ἀπό ἰλλυρικές ἐξεγέρσεις. Ἡ πιό σπουδαία ἦταν αὐτή τοῦ 6 π.ε., πού ἄναψε σ' ὅλες τίς περιοχές ἀπό τό Δούναβη μέχρι τό Μάτ, στά βόρεια τῆς σημερινῆς Ἀλβανίας. Οἱ ἐξεγερμένοι ἔχοντας ὀργανώσει ἓνα τακτικό στρατό ἀπό 200.000 στρατιῶτες καί 9.000 ἵππεις, κατάφεραν ν' ἀπελευθερώσουν τό μεγαλύτερο μέρος τῆς Ἰλλυρίας καί προετοιμάζονταν νά περάσουν στήν ἰλλυρική χερσόνησο. Ἡ Ρώμη κινδύνευε νά περάσει ἰδιαίτερα σκληρές στιγμές, ἀφοῦ καί ὁ ἴδιος ὁ Αὐγουστος ὕψωσε κραυγή κινδύνου, προειδοποιώντας ὅτι «ἐάν δέν παρθοῦν μέσα σέ δέκα μέρες μέτρα προστασίας, ὁ ἐχθρός μπορεῖ νά μπεῖ στήν πόλη.» Οἱ Ρωμαῖοι ἔστειλαν ἐπειγόντως στήν Ἰλλυρία τίς πιό ἐμπειροπόλεμες τους λεγεῶνες καί τούς πιό ἱκανούς τους στρατηγούς, μά ὁ Τιβέριος, ὁ μελλοντικός αὐτοκράτορας καί διοικητής τῆς ἐκστρατείας χρειάστηκε τρία ὀλόκληρα χρόνια λυσσασμένου ἀγώνα γιά νά κατατροπώσει τήν Ἰλλυρική ἀντίσταση. Οἱ τελευταῖοι πού κατάθεσαν τά ὄπλα ἦταν οἱ Πιροῦστες γιά τούς ὁποίους ἔλεγε ὁ Ρωμαῖος συγγραφέας τῆς ἐποχῆς, Βελλίος Πάτερκλος, ὅτι ἦταν «σχεδόν ἀνίκητοι ἐξαιτίας τῆς διαμόρφωσης τῆς χώρας τους πού ἦταν γεμάτη βουνά καί πολυάριθμα στενά περάσματα, ὅπως ἐπίσης καί τῆς ἀτίθασης φύσης τους καί τῆς θαυμαστῆς τους δεξιότητάς στή μάχη». «Ἄν τελικά ὑποτάχθηκαν» συμπεραίνει ὁ Πάτερκλος, «αὐτό ἔγινε ὄχι κάτω ἀπό μιά διαταγή μά μέ τά ἴδια τά ὄπλα τοῦ Καίσαρα, ἀφοῦ πρῶτα ἐξοντώθηκαν ὀλοκληρωτικά».

Ἄν πιστέψουμε τόν Σουετόνιο, ἡ ἰλλυρική ἐξέγερση τῶν ἐτῶν 6—9 ἦταν γιά τή Ρώμη ὁ πιό φοβερός πόλεμος πού διεξήγαγε μετά τούς καρχηδονικούς.

Παράλληλα μέ τήν καθοδήγηση τῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων, οἱ Ρωμαῖοι ἐπιδόθηκαν στό νά βάλουν σέ ἐφαρμογή τή διοικητική ὀργάνωση τῶν κατεχόμενων περιοχῶν. Στήν ἀρχή στίς περιοχές αὐτές χάρισαν μιά σχετική αὐτονομία. Τό 1948 οἱ ἰλλυρικές χῶρες πού βρισκόνταν νότια τοῦ Μάτ, συμπεριελήφθηκαν στή Μακεδονική ἐπαρχία. Ἀλλά μετά τήν κατάληψη τῆς βόρειας Ἰλλυρίας ἡ Ρώμη δημιούργησε τήν ἐπαρχία τοῦ Ἰλλυρικοῦ. Ἔτσι τά ἰλλυρικά ἐδάφη χωρίστηκαν σέ δύο ἐπαρχίες: τή Μακεδονία καί τό Ἰλλυρικό. Στά 10 ν.ε. (νέα ἐποχή) τό Ἰλλυρικό διαιρέθηκε μέ τή σειρά του σέ δύο ἐπαρχίες: τή Δαλματία πού περιελάμβανε ὅλα τά ἐδάφη ἀνάμεσα στόν ποταμό Μάτ στό Νότο καί τήν Ἰστρία στό βορρά, καί τήν Παιονία πού ἐκτεινόταν βόρεια τῆς Δαλματίας μέχρι τό Δούναβη.

Πολύ ἀργότερα, στά πρῶτα χρόνια τοῦ 2ου ν.ε. αἰῶνα, πού ἦταν μέχρι τότε χωρισμένη σέ δύο ἐπαρχίες, τήν Ἀχαΐα καί τή Μακεδονία, ἔγινε μιά. Ἡ Δαλματία, ἡ Παιονία καί ἡ Ἡπειρος ἦταν αὐτοκρατορικές ἐπαρχίες, ἐνῶ ἡ Μακεδονία συγκλητική.

Οἱ ἐπαρχίες εἶχαν ἐπικεφαλῆς τους ἓνα μάγιστρο, πού κρατοῦσε τήν πολιτική καί νομική ἐξουσία καί καθόριζε τήν φορολογική πολιτική. Περιστοιχιζόταν ἀπό τούς ταμίες, τούς ἀγορανόμους καί τούς ἐπίτροπους. Ὅσον ἀφορᾷ τή διοικητική ὀργάνωση τῶν ἐπαρχιῶν οἱ Ρωμαῖοι διατήρησαν

σ' όρισμένες περιοχές τούς άρχαίους φυλετικούς θεσμούς πού θά μπορούσαν νά τούς φανοῦν χρήσιμοι. Έτσι στίς περιοχές τοῦ έσωτερικοῦ μερικές ίλλυρικές φυλές συνέχισαν νά κυβερνιοῦνται από έναν «Praepositus» (Πραιπόσιτος) καί από τούς άρχηγούς τους, πάντοτε έμπιστους τῆς Ρώμης.

Οί πόλεις καί οί συγκοινωνιακοί όδοί

Οί Ρωμαῖοι κράτησαν άπέναντι στίς ίλλυρικές πόλεις μιάν έτερόκλητη στάση. Σ' όρισμένες, όπως στήν Ἀπολλωνία, Ἀμαντία καί Φοινίκη, έδωσαν μιά κάποια άυτονομία. Σ' άλλες όπως τό Ντοῦρρες, τό Βουθρωτό, τή Βυλλίδα καί τή Σκόδρα έγκατέστησαν, προπαντός τήν έποχή τοῦ Αὔγουστου, δίπλα στόν αὐτόχθονα πληθυσμό βετεράνους τοῦ πολέμου καί Ἰταλούς ύποτελεῖς, κάνοντάς τες άποικίες. Ἡ στάση αὐτή έπιβλήθηκε τόσο για οικονομικούς όσο καί πολιτικοστρατηγικούς λόγους. Οί άποικίες αὐτές πού κύριο σκοπό είχαν νά σβήσουν κάθε αντίσταση από τήν πλευρά τῶν Ἰλλυριῶν, διαμόρφωσαν τούς πρώτους πυρῆνες τοῦ έκρωμαῖσμοῦ στίς κατακτημένες χῶρες τῆς Ἰλλυρίας.

Μιά από τίς κυριότερες ρωμαϊκές πόλεις - άποικίες καί ταυτόχρονα τό μεγαλύτερο έμπορικό κέντρο τῆς Ν. Ἰλλυρίας, ήταν τό άρχαῖο Ντοῦρρες. Τά λείψανα τῶν έπιγραφῶν πού βρέθηκαν στήν πόλη μᾶς έπέτρεψαν νά έχουμε μιά άρκετά καθαρή εἰκόνα τῆς διοικητικῆς όργάνωσης τῆς άποικίας. Συναντᾶμε τό συμβούλιο τῆς πόλης, τό «ordo decurionum» καί τή συναρχία τῶν «duumviri quinquenniarii» πού τούς περιστοιχιζαν άλλοι υπάλληλοι.

Οί πόλεις συνδέονταν μεταξύ τους μ' ένα τεράστιο όδικό δίκτυο. Ὁ κυριότερος δρόμος ἡ Ἐγνατία όδός, διέσχισε ένα μεγάλο μέρος τῆς χερσονήσου: ξεκινούσε από τό Ντοῦρρες καί τήν Ἀπολλωνία κι έφθανε στή Θεσσαλονίκη καί κατόπιν στό Βυζάντιο. Μιά άλλη σημαντική άρτηρία ξεκινούσε από τό Δυρράχιο καί συνέχιζε, διά μέσου τῆς Λισσοῦ καί τῆς Σκόδρας πρός δυό κατευθύνσεις: μιά πρός τίς παραλιακές περιοχές τῆς Β. Ἰλλυρίας καί μιά μέ κατεύθυνση τή Δαρδανία (Κοσόβα), όπου ένωνόταν μ' άλλες όδούς. Ἀπό τό Ντοῦρρες ξεκινούσε άκόμη μιά μεσημβρινή όδός, πού άφοῦ περνούσε από τήν Ἀπολλωνία διακλαδιζόταν: ὁ ένας κλάδος προεκτεινόταν στήν Ἰονική άκτή μέχρι τό Βουθρωτό κι ὁ άλλος ανέβαινε στήν κοιλάδα τοῦ Βιόσα τόν άρχαῖο Ἀῶο ποταμό, έξυπηρετώντας τίς πόλεις τῶν έσωτερικῶν περιοχῶν τοῦ Νότου.

Οί δρόμοι περιστοιχίζονταν από όδοιπορικά καταλύματα πού τά όνόματά

16. Ὁ μάγιστρος (magister) ήταν άνώτατος Ρωμαῖος υπάλληλος. Ὁ ταμίας (quaestor) είχε τό ταμεῖο καί τά έσοδα τοῦ κράτους καί ήταν έπιφορτισμένος μέ τήν οικονομική διοίκηση. Ὁ αγορανόμος (aedile) φρόντιζε για τή διεξαγωγή τῶν δημοσίων θεαμάτων, τόν έλεγκο τῆς αγοράς, τόν έπισιτισμό κ.λπ. Ὁ έπίτροπος (procurator) όπως καί ὁ πραιπόσιτος ἡ άρχιευνοῦχος ήταν άνώτεροι υπάλληλοι.

τους βρίσκονται στά ὁδοιπορικά τῶν ταξιδιωτῶν τοῦ τέλους τῆς Ἐλληνιστικῆς Ἐποχῆς. Ἰδιαίτερα ἄς ἀναφέρουμε στήν Ἐγνατία ὁδὸ τὸ Σκαμπίνους (Ἐλμπασάν), ἓνα mansio πού στή συνέχεια πῆρε τὸ κῦρος μικρῆς πόλης παραμένοντας ταυτόχρονα ἀπὸ διοικητικῆς πλευρᾶς vicus τοῦ Ντοῦρρες.

Στοὺς πρώτους νέας ἐποχῆς αἰῶνες οἱ ἰλλυρικές πόλεις γνώρισαν μιὰ σημαντικὴ οἰκονομικὴ ἀνθιση πού βασιζόταν στήν ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιοτεχνίας. Σ' ὀρισμένες πόλεις ἀνθισε ἰδιαίτερα ἡ κεραμικὴ καὶ ἡ ἐπεξεργασία τοῦ σιδήρου καὶ τοῦ ἀργύρου. Τὴν ἀνθιση αὐτὴ εὐνόησε ἡ ἀνάπτυξη κατὰ τὸν 1ο μέχρι τὸν 3ο αἰῶνα τῆς ἐκμετάλλευσης τῶν ὄρυχείων πού ἦταν αὐτοκρατορικὴ ἰδιοκτησία.

Ἡ ἀνθιση τῆς βιοτεχνίας καὶ ἡ ὑπαρξὴ δρόμων ἀνάμεσα στὶς ἰλλυρικές ἐπαρχίες, συνέβαλαν στήν ἐπέκταση τοῦ ἐμπορίου ἀπὸ τὶς πόλεις στήν ἐπαρχία: σκλάβοι, ζωϊκὰ προϊόντα, διάφορα μεταλλεύματα. Ἀπὸ τὰ προϊόντα πού προορίζονταν γιὰ τὶς ἀγορὲς τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀναφέρουμε τὸ τυρὶ τῶν Δαλματῶν, τὰ κοσμήματα τῶν Δαρδανῶν καὶ τὰ ἐνδύματα τῶν Λιβουρῶν. Στὶς πόλεις ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα καθημερινῆς χρήσης εἶχαν ἐπίσης μεγάλη ζήτησι καὶ τὰ εἶδη τέχνης.

Παρόλη τὴν ἐξέλιξη τῶν πόλεων, οἱ ἰλλυρικές περιοχὲς τῆς μεσοχώρας διατήρησαν τὸν ἀγροκτηνοτροφικὸ τους χαρακτήρα. Τὰ γεωργικὰ ἐργαλεῖα σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τῶν ἀρχαιολογικῶν δεδομένων εἶχαν τελειοποιηθεῖ ἐπιτρέποντας ἀπὸ τότε μιὰ πιο ἐντατικὴ γεωργικὴ καλλιέργεια. Τὸ Ρωμαϊκὸ κράτος ἐμπιστεύθηκε στὶς πόλεις καὶ στὶς ἀποικίες ἓνα μεγάλο μέρος ἀπὸ τὰ ἐδάφη πού εἶχε ἀρπάξει ἀπὸ τοὺς Ἰλλυριοὺς, ἐνῶ ἐμφανίζονται οἱ πρώτες μεγάλες λατιφουντιακές ἐκμεταλλεύσεις, πού οἱ ἰδιοκτῆτες τους ἀνήκαν στά ὑψηλά στρώματα τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας. Ὁ Πομπόνιος Ἀττικὸς, ἓνας φίλος τοῦ Κικέρωνα, εἶχε λατιφούντια στά περίχωρα τοῦ Βουθρωτοῦ.

Ἡ ἐγκαθίδρυση στήν Ἰλλυρία τῆς ρωμαϊκῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς τάξης ἐπέφερε μιὰ σειρά ἀλλαγῆς στὶς κοινωνικὲς σχέσεις. Οἱ πόλεις ὠφελήθηκαν ἀπὸ τὴ συρροή τοῦ πληθυσμοῦ πού ἔρχονταν ἀπὸ τὴν Ἰταλία ἢ ἀκόμη ἀπὸ τὶς μακρινές περιοχὲς τῆς αὐτοκρατορίας. Ὅποια κι ἂν ὑπῆρξε ἡ ἐθνικὴ ἀντίσταση αὐτοῦ τοῦ νέου στρώματος, ἦταν τὸ καλύτερα ἐξασφαλισμένο καὶ συγκέντρωνε στά χέρια του τὶς σπουδαιότερες διοικητικὲς λειτουργίες. Ἡ κυρίαρχη τάξη περιλάμβανε ἐπίσης τοὺς εὐκατάστατους Ἰλλυριοὺς καὶ τοὺς παλιούς εὐγενεῖς τῶν φυλῶν, ἀπ' ὅπου οἱ Ρωμαῖοι ἔπαιρναν πολλοὺς ἀρχηγούς γιὰ τὸ στρατό τους.

Ἡ Ἰλλυρικὴ ἀντίσταση στὸν ἐκρωμαϊσμό

Ἡ κατακτημένη ἀπὸ τὴ Ρώμη Ἰλλυρία θά ὑποστῆ τὴν ἐπίδραση τοῦ Ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἰδιαίτερα στὶς ἀποικίες καὶ πόλεις πού δέχτηκαν τὸ δικαίωμα τῆς πόλης. Ὡστόσο σ' ὀρισμένες ὀλιγάριθμες πόλεις καὶ περιοχὲς τοῦ Νότου τὰ Ἑλληνικά θά παραμείνουν κυρίαρχη γλώσσα τῶν γραπτῶν

μνημείων, όπως στην 'Απολλωνία, 'Αμαντία και Φοινίκη, οι οποίες διατήρησαν τις έλληνικές πολιτιστικές και καλλιτεχνικές τους παραδόσεις.

Νέα μέρη και νέες πόλεις κάνουν την εμφάνισή τους όπως τό Σκαμπίν, ή Κλωντιάνα (τό σημερινό Πεκίν της Κεντρικής 'Αλβανίας) και ή 'Αδριανούπολη (κοντά στό Γκιροκάστερ). Οι παλιές πόλεις του Ντουρρες, της 'Απολλωνίας και του Βουθρωτού, άρχισαν ν' αλλάζουν φυσιογνωμία και πολεοδομία. Τόν 2ο ν.ε. αιώνα κτίστηκαν νέα οικοδομήματα στό κέντρο και στις διάφορες συνοικίες της 'Απολλωνίας. Σ' αυτή την εποχή ανήκουν μιά άψίδα του θριάμβου, ένα μεγαλοπρεπές κτίριο για τις συνελεύσεις του συμβουλίου της πόλης, ένα ώδειο, μιά βιβλιοθήκη κ.λπ. 'Από τά έρείπια ενός πλουσίου μεγάρου πού ανακαλύφθηκε στό κατώτερο τμήμα της πόλης, μπορέσαμε νά μάθουμε τόν τύπο κατασκευών πού κτιζόταν στην 'Απολλωνία κατά τή ρωμαϊκή κατοχή. Οι κατοικίες είχαν λοιπόν μιά έσωτερική αύλή διακοσμημένη μέ γλυπτά, ενώ τό πάτωμα τών δωματίων ήταν στρωμένο μέ πλάκες μαρμάρου και μωσαϊκού. 'Εκτός από τις κατοικίες και τούς ναούς, στις χαρακτηριστικές κατασκευές της εποχής λογαριάζονται οι θέρμες, οι αίθουσες θεαμάτων και τά άμφιθέατρα. Στις ανασκαφές πού έγιναν τά τελευταία χρόνια στό Ντουρρες, βρέθηκαν τά υπολείμματα ενός άμφιθέατρου πού από τις διαστάσεις και την τεχνική της κατασκευής του μπορεί νά συγκριθεί μέ τά πιο διάσημα ρωμαϊκά άμφιθέατρα.

Στην 'Ιλλυρία κατά τή ρωμαϊκή κατοχή ή γλυπτική προσανατολίστηκε προς τό πορτραίτο. Τό είδος αυτό συνεχίζει ν' ανθίζει και την εποχή άκόμη πού παρατηρείται στη Ρώμη μιά σχετική καλλιτεχνική παρακμή. Σημάδια αυτής της άνθησης υπάρχουν γενικά σ' όλες τις πόλεις αλλά άφθονοῦν ιδιαίτερα στην 'Απολλωνία, όπου οι ντουζίνες τών άγαλμάτων και τών προτομών μαρτυροῦν τή συνέχιση τών παλιών παραδόσεων της κλασσικής γλυπτικής και την ύπαρξη στην πόλη μιās τοπικής σχολής γλυπτικής.

Τό μωσαϊκό χρησιμοποιήθηκε άρκετά πλατιά, ιδιαίτερα την εποχή της Αυτοκρατορίας. Στολίζει όχι μόνο τά δημόσια κτίρια αλλά και τις ιδιωτικές κατοικίες στις πόλεις και τις βίλλες στην έξοχή.

Ο ρωμαϊκός πολιτισμός εκδηλώθηκε επίσης στην πνευματική και κοινωνική ζωή, ιδιαίτερα στις θρησκευτικές λατρείες όπου μέ τή διάδοση τών ανατολικών λατρειών παρατηρείται μιά ρωμαϊκή επίδραση.

Παρόλη την πλατιά διάδοση του ρωμαϊκού πολιτισμού, ή μάζα του πληθυσμού πού βρισκόταν έξω από τις πόλεις και στό έσωτερικό της χώρας, στην πράξη ξέφυγε από τόν έκρωμαϊσμό. Μέχρι τά τέλη τών αρχαίων χρόνων διατήρησε τή γλώσσα της. Ο 'Ιερώνυμος, ένας Δαλματός συγγραφέας, έλεγε τό 420 άκόμη ότι στην 'Ιλλυρία μιλοῦν μιά «βάρβαρη» γλώσσα. Οι 'Ιλλυριοί διατήρησαν επίσης τά όνόματα τών προσώπων και τών τόπων τους και την ένδυμασία τους, άφοῦ σέ πολλά άγάλματα τά πρόσωπα παρουσιάζονται μέ τά τοπικά παραδοσιακά ένδύματα. Και στό θρησκευτικό επίπεδο οι Ρωμαίοι συνάντησαν αντίσταση. "Αν και έδωσαν λατινικά όνόματα στις ίλλυρικές θεότητες, δέν τά κατάφεραν ν' αλλάξουν την εικονογραφική αναπαράστασή

τους οὔτε νά τίς ἀπογυμνώσουν ἀπό τίς ἀρχαῖες ιδιότητές τους. Τό προτσές τοῦ ἐκρωμαϊσμοῦ ὑπῆρξε πολύ περιορισμένο καί στίς περιοχές τοῦ Νότου πού χαρακτηρίζονταν ἀπό μιά ἐξελιγμένη ἀστική κουλτούρα βαθιά χαραγμένη ἀπ' τόν Ἑλληνικό πολιτισμό. Πολλά ἀπό τά καινούργια στοιχεῖα τοῦ ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ πού υἱοθέτησαν οἱ Ἰλλυριοί (ἰδιαίτερα τά ἀντικείμενα καθημερινῆς χρήσης ὅπως ἐργαλεῖα καί στολίδια), ἀπόκτησαν στή συνέχεια, τήν ἐποχή τοῦ ρωμαϊκοῦ Μεσαίωνα καί γιά ἕνα μεγάλο διάστημα, νέα χαρακτηριστικά πού θά ἐνσωματωθοῦν στίς βάσεις τοῦ ἰδιαίτερου πολιτισμοῦ τῶν ἀπογόνων τῶν Ἰλλυριῶν, τῶν Ἀλβανῶν.

Ἡ κρίση πού χτυπᾷ τή Ρωμαϊκή αὐτοκρατορία τόν 3ο αἰώνα, κρίση πού τήν προκάλεσαν οἱ συνεχεῖς ἐπιδρομές τῶν «βάρβαρων» φυλῶν, ὑποχρέωσαν τή Ρώμη νά ἐνισχύσει τό στρατό της, πού ἀρχίζει νά διαδραματίζει ἕναν ὄλο καί μεγαλύτερο ρόλο στήν πολιτική ζωή. Ἀνάμεσα στή Σύγκλητο καί στό στρατό θά δημιουργηθεῖ μιά διαμάχη κι ἀπό τότε θά βλέπουμε νά μεγαλώνει ὄλο καί περισσότερο ἡ διαδικασία τῆς «ἐπαρχιοποίησης» καί «βαρβαροποίησης» τῆς Αὐτοκρατορίας. Σ' αὐτή τή νέα κατάσταση πραγμάτων ἕνας σημαντικός ἀριθμός ἀπό Ἰλλυριοῦς στρατηγούς ὅπως ὁ Δέκιος, ὁ Κλαύδιος Β', ὁ Αὐρηλιανός, ὁ Διοκλητιανός καί ὁ Κωνσταντῖνος μπαίνουν ἐπικεφαλῆς τοῦ στρατοῦ κι ἀπό κεῖ τῆς Αὐτοκρατορίας.

Στά τέλη τοῦ 4ου αἰώνα μέ τό μοίρασμα τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, οἱ ἰλλυρικές περιοχές τοῦ Νότου ἐνσωματώνονται στήν Ἀνατολική Αὐτοκρατορία. Στή συνέχεια, σ' ὅλη τή διάρκεια τοῦ 4ου αἰώνα θά ὑποστοῦν τίς συνεχεῖς ἐπιδρομές τῶν Βησιγόθων, τῶν Οὔννων καί τῶν Ὀστρογόθων.

ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΙΛΛΥΡΙΟΥΣ ΣΤΟΥΣ ΑΛΒΑΝΟΥΣ (6ος - 11ος αιώνας)

Ἡ Ἰλλυρία τόν 6ο ν.ε. αἰώνα

Στίς ἀρχές τοῦ 6ου αἰώνα οἱ χῶρες τῆς Ἰλλυρίας, συμπεριλαμβανομένων κι αὐτῶν πού ἀνήκαν στή Δυτική Αὐτοκρατορία ἢ ὅποια διαλύθηκε τό 476, βρίσκονται ὀλοκληρωτικά κάτω ἀπό τήν κυριαρχία τῆς Ἀνατολικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἀπό διοικητικῆς πλευρᾶς εἶναι χωρισμένες σέ 11 ἐπαρχίες, ἀπό τίς 25 πού ἀριθμεῖ τώρα τό Βυζάντιο στή Βαλκάνια. Ἡ λίστα τους μέ τίς κυριότερες πόλεις βρίσκεται στό «Συνέκδημον» τοῦ Ἱεροκλή πού ἔχει συνταχθεῖ τόν 6ο αἰώνα ὑπό τήν βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Τρεῖς ἀπό αὐτές, ἡ Δαλματία, ἡ Σαβία καί τό μεσογειακό Νωρικό ἀνήκαν στή διοίκηση τοῦ Δυτικοῦ Ἰλλυρικοῦ πού ἦταν προσαρτημένο στήν ἐπαρχία τῆς Ἰταλίας, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιπες συμπεριλαμβάνονταν στήν ἐπαρχία τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἰλλυρικοῦ: Κάτω Παιονία, πρώτη Μυσία, μεσογειακή Δακία, δεύτερη Μακεδονία καί οἱ τέσσερις μεσημβρινές ἐπαρχίες πού ἐκτείνονταν στό χῶρο τῆς σημερινῆς Ἀλβανίας δηλ. ἡ Δαρδανία, ἡ Πρεβαλιτανία, ἡ Νέα καί Παλαιά Ἡπειρος, μέ τίς ἀντίστοιχες μητροπόλεις τους τά Σκόπια, τή Σκόδρα, τό Ντοῦρρες, τή Νικόπολη.¹⁷

Οἱ Ἰλλυρικές ἐπαρχίες διατήρησαν κατά τίς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 6ου αἰώνα πολλά ἀπό τά χαρακτηριστικά τῆς ἀρχαίας κοινωνίας. Ἡ χώρα ἦταν ἀκόμη πυκνοκατοικημένη. Ὑπολόγιζαν ὅτι ζοῦσαν στίς ἐπαρχίες αὐτές περίπου τρία ἑκατομμύρια ψυχές, ἀπό τά ἑπτά πού ἀριθμοῦσε ἡ βαλκανική χερσόνησος. Ἄν καί ὑπῆρχαν σκλάβοι καί ἄποικοι, ἐπέζησαν ἀρκετοί χωρικοί καί ἐλεύθεροι βιοτέχνες. Παρόλη τήν κρίση τῆς δουλοκτητικῆς

17. Ἡ ἀνατολική αὐτοκρατορία διαιροῦνταν σέ δύο ἐπαρχίες (praefectura), 7 διοικήσεις (dioecesis), καί πολλές μικρότερες ἐπαρχίες (provincias). Ἡ λέξη διοίκηση σώζεται σήμερα στή Δυτική ἐκκλησία καί εἶναι ταυτόσημη τῆς δικῆς μας ἐπισκοπῆς. Ἡ διοίκηση τῆς Μακεδονίας περιλάμβανε δύο μακεδονικές ἐπαρχίες, τήν πρώτη καί τή δεύτερη. Τό Σκουπί ἢ Σκούπι εἶναι τά σημερινά Σκόπια, ἡ Σκόδρα ὀνομαζόταν καί Σκούταρι, ἐνῶ ἡ Νικόπολη εἶναι ἡ σημερινή Πρέβεζα. Ἡ Νέα Ἡπειρος ἦταν στή βόρεια τοῦ ποταμοῦ Βίόσα καί ἡ Παλαιά στή νότια.

κοινωνίας και τις πρόσφατες επιδρομές των Βαρβάρων, υπήρχαν ακόμη πλούσιες πόλεις. Στις επαρχίες τα χωράφια ήταν καλοκαλλιεργημένα και οι έμποροι κερδοσκοπούσαν περιπλανώμενοι στους δρόμους. Άλλά από την άλλη χώρα υπήρχε μία άγρια οικονομική εκμετάλλευση από την κεντρική κυβέρνηση, την ντόπια διοίκηση και τα εκκλησιαστικά ιδρύματα που είχαν ήδη εξαπλωθεί σ' όλα τα μέρη της Ίλλυρίας. Στις αρχές του 6ου αιώνα ο αυτοκράτορας Αναστάσιος επιχειρεί να κτίσει στο Ντουρρες (τή γενέτειρά του πόλη) ένα κάστρο με επάλξεις και τριπλά τείχη του οποίου ο εξωτερικός τοίχος ήταν 7 χιλιόμετρα μακρὺς και ο κεντρικός τόσο φαρδύς πού, αν πιστέψουμε τή Βυζαντινή συγγραφέα Άννα Κομνηνή, μπορούσαν να ιππεύσουν 4 καβαλάρηδες κατά μήκος τής περιπολικής οδού. Διασώζονται ακόμη τα ερείπια πολλών αξιόλογων έργων από τα όποια θ' αναφέρουμε τό παλαιοχριστιανικό βαπτιστήριο του Βουθρωτού, τή βασιλική του χωριού Λίν με τά 15 τόξα και τις μεγαλοπρεπείς κιονοστοιχίες του άμφιθέατρου που βρέθηκαν στο Ντουρρες.

Πρόκειται όμως για τις τελευταίες δεκαετίες τής αρχαίας κοινωνίας. Στή βορεινή όχθη του Δούναβη μαζεύονταν νέοι βαρβαρικοί λαοί που σχεδίαζαν να λεηλατήσουν τά πλούτη των Βαλκανίων και τής Κωνσταντινούπολης, τής πρωτεύουσας τής αυτοκρατορίας. Για να συγκρατήσει τις επιδρομές τους ο Ίουστινιανός έκτισε πολυάριθμα καστέλια¹⁸ κατά μήκος των συνόρων και εκατοντάδες άκροπόλεις στις διάφορες επαρχίες. Ο βιογράφος του Προκόπιος τής Καισαρείας μās δίνει στο έργο του «Περί κτισμάτων» τόν κατάλογο με τά 167 κάστρα που κτίσθηκαν ή ξανακτίσθηκαν στις τέσσερις ίλλυρικές επαρχίες του Νότου. Μόνο στή Δαρδανία ο Προκόπιος άριθμεί 72 από τά όποια τό ένα κτίστηκε στή γενέτειρα του Ίουστινιανού, τό χωριό Ταυρήσιο και βαπτίσθηκε Ίουστινιανή Πρώτη.

Όστόσο τά πολυάριθμα αυτά έργα δέν έσωσαν τά Βαλκάνια από τή βαρβαρική θύελλα που τά σάρωσε κατά τήν περίοδο τής βασιλείας του Ίουστινιανού. Οι λόγοι πρέπει να αναζητηθούν στις έσωτερικές πληγές που κατάτρωσαν τά ίδια τά θεμέλια τής βυζαντινής κοινωνίας. Ο λαός βυθισμένος σε μία βαθιά μιζέρια δέν μπορούσε να υποφέρει τις φορολογικές επιβαρύνσεις, τις σκληρές υποχρεώσεις και τις διοικητικές αυθαιρεσίες. Οι κάτοικοι εγκατέλειπαν τά χωριά τους όχι μόνο με τόν έρχομό των βαρβάρων μά και των φοροεισπρακτόρων. Όπως αναφέρει ένας σύγχρονος, ο Ίωάννης ο Λυδός, οι φορολογούμενοι «έκριναν μία έχθρική επιδρομή λιγότερο φοβερή από τόν έρχομό των φοροεισπρακτόρων». Ο βυζαντινός στρατός που στάθμευε στα Βαλκάνια ήταν εξαντλημένος από τούς άτυχεις του πολέμους, τόν διοικούσαν στρατηγοί γεμάτοι περισσότερο με πλούτη παρά με δόξα, άπόφευγε να αντιμετώπισει τούς βαρβάρους και συχνά τά έβαζε με τόν ντόπιο πληθυσμό που επαναστατούσε στα μετόπισθέν του.

18. Πρόκειται για μικρά κάστρα ή πύργους που χτίζονταν στα τείχη των κάστρων.

Οί έσωτερικές έξεγέρσεις καί οί βαρβαρικές επίδρομές πού όλο έπαιρναν καί μεγαλύτερη διάσταση, θά έπιφέρουν στό δεύτερο μισό του αιώνα μιά βαθιά οικονομική, κοινωνική, πολιτική, έθνολογική καί πολιτιστική άνατροπή. Ήταν τό τέλος μις όλόκληρης ιστορικής έποχής, τής 'Αρχαιότητας. Μιά νέα έποχή θά έμφανιστεί, ό Μεσαίωνας.

Βαρβαρικές εισβολές καί σλαβική μετανάστευση

Ή μακρόχρονη βασιλεία του 'Ιουστινιανού (527 - 565) σήμανε για τίς χώρες τής 'Ιλλυρίας μιά περίοδο έσωτερικών ταραχών κι άδιάκοπων έξωτερικών επιθέσεων. Ήταν τό προνόμιο τής καταστροφής τους.

Τό 529 ξαναρχίζει τό κύμα τών βαρβαρικών επίδρομών κατά τής 'Ιλλυρίας μέ τόν έρχομό τών 'Ανταίων καί στή συνέχεια γύρω στά 540 τών Ούννων, τών Λομβαρδών, τών 'Ερούλων, τών Γεπιδών καί τών Σλάβων (αυτοί οί τελευταίοι έφθασαν μέχρι τίς άκτές του Ντοδρρας). Ο 'Ιουστινιανός προσπάθησε χωρίς μεγάλη έπιτυχία ν' αναχαιτίσει τή βαρβαρική επίθεση. Τό 551 μάλιστα ό βυζαντινός στρατός υποχρεώνεται ν' αλλάξει πορεία για νά καταστείλει μιάν ιλλυρική εξέγερση στη Δαρδανία του 'Ιουστινιανού. Ή πολιτική κατάσταση στα Βαλκάνια χειροτερεύει άκόμη περισσότερο στό δεύτερο μισό του 6ου αιώνα μέ τήν εμφάνιση τών 'Αβάρων, οί όποιοι άφού διέσχισαν τό Δούναβη τό 568, προξένησαν μιά σοβαρή ήττα στό βυζαντινό στρατό. Οί συνέπειες ήταν σκληρές για τή Βόρεια 'Ιλλυρία. Τό Βυζάντιο άφού δοκιμάστηκε σκληρά άπό τήν επανάληψη τών έχθροπραξιών μέ τους 'Αβάρους, ένώ βρισκόταν συγχρόνως σέ πόλεμο μέ τους Πέρσες στην 'Ανατολή, άναγκάστηκε νά κλείσει μιά πολύ σκληρή ειρήνη μαζί τους τό 582.

Τό κύμα τών βαρβαρικών επίδρομών σήμαινε για τίς χώρες τής 'Ιλλυρίας φρικιαστικές καταστροφές. Τά πάθη καί οί στερήσεις πού υπέστησαν οί κάτοικοι φθάνουν τά όρια του άκραίου. «Πιστεύω» γράφει ό Προκόπιος τής Καισαρείας στην «'Αρχαία 'Ιστορία» του άναφερόμενος στην έπαρχία του 'Ιλλυρικού «ότι ό άριθμός τών Ρωμαίων πού σφάχτηκαν ή αιχμαλωτίστηκαν σ' αυτές τίς εισβολές θά πρέπει νά εκτιμηθεί πάνω άπό 200.000, έτσι ώστε οί έπαρχίες αυτές νά μοιάζουν μέ τίς έρήμους τής Σκυθίας».

Ήν στην αρχή οί βάρβαροι δέν εγκαταστάθηκαν στις ιλλυρικές έπαρχίες, κατά τή διάρκεια του πολέμου του 579 - 582, άνάμεσα στους Βυζαντινούς καί τους 'Αβάρους, θά εμφανιστεί μιά νέα τάση πού θά έχει πάρα πολύ σοβαρές επιπτώσεις γενικά στη χερσόνησο καί στην 'Ιλλυρία ειδικότερα. Τό 580 ένώ ό βυζαντινός στρατός ήταν άπασχολημένος μέ τους 'Αβάρους, ξεχύνεται στην χερσόνησο ένα κύμα Σλάβων πού ό άριθμός τους, κατά τόν Μένανδρο έναν συγγραφέα τής έποχής, έπρεπε νά φτάνει κάπου τους 100.000 άνδρες. Όπως θά γράψει τέσσερα χρόνια άργότερα ό 'Ιωάννης τής 'Εφέσου,

«ρήμαξαν, ἔκαψαν, λεηλάτησαν καί κατάκτησαν τή χώρα γιά νά ἐγκατασταθοῦν χωρίς κανένα φόβο λές κι ἦταν στά χωράφια τους».

Αὐτή δέν ἦταν παρά ἡ ἀρχή τῆς σλαβικῆς μετανάστευσης στά ἰλλυρικά ἐδάφη καί στό σύνολο τῆς βαλκανικῆς χερσονήσου, γιατί στή διάρκεια τοῦ τελευταίου τέταρτου τοῦ αἰώνα νέα πλήθη Σλάβων θά ἐγκατασταθοῦν ἐσωτερικά τῶν συνόρων τῆς Αὐτοκρατορίας. Οἱ Ἰλλυριοί καί οἱ Ρωμαῖοι στή γενική τους ἀδυναμία ν' ἀντιτάξουν μίαν ἀποτελεσματική ἀγτίσταση, συγκεντρώθηκαν κατά μεγάλο μέρος στίς παραλιακές ἀκροπόλεις, τά δαλματικά νησιά καί τά ψηλά βουνά.

Ἡ ἐξασθένηση τῆς Ἀνατολικῆς Αὐτοκρατορίας, πού συντελεῖται κάτω ἀπό τήν ταραχώδη βασιλεία τοῦ βασιλιᾶ Φωκά, (602 - 610) ἀνοίγει ἀκόμη περισσότερο τίς πύλες τῆς Ἰλλυρίας στίς βαρβαρικές καί σλαβικές ἐπιδρομές, γιατί τή στιγμή αὐτή οἱ Σλάβοι βρίσκουν διέξοδο στή δαλματική ἀκτή. Ὁ αὐτοκράτορας Ἡράκλειος (610 - 640) πού γιά χρόνια ἦταν ἀπασχολημένος σ' ἕνα δύσκολο πόλεμο κατά τῶν Περσῶν, δέν ἦταν καθόλου περισσότερο σέ θέση νά ἐνδιαφερθεῖ γιά τά Βαλκάνια. Σύμφωνα μέ τά «Θαύματα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου» πού γράφτηκαν αὐτές τίς δεκαετίες, ὁλόκληρες ἰλλυρικές ἐπαρχίες ρημάχτηκαν μέ τόν πιό φρικιαστικό τρόπο. Τό 617 ἕνα νέφος ἀπό σλαβικές ὀρδές πλάκωσε τήν Ἠπειρό καί τό μεγαλύτερο μέρος τῆς Ἰλλυρίας, «φέρνοντας μαζί τους» κατά τά «Θαύματα» τίς οἰκογένειές τους κι ὅ,τι ἄλλο εἶχαν, κάνοντας ἀκατοίκητες τίς περισσότερες πόλεις καί ἐπαρχίες. Οἱ ἐπιδρομές δέ σταμάτησαν παρά πρός τά τέλη τοῦ 7ου αἰώνα.

Ποιά ἦταν τ' ἀποτελέσματα; Πρώτα -πρώτα ἀπό τά τέλη κιόλας τοῦ 6ου αἰώνα ἡ Ἀνατολική Αὐτοκρατορία ἔχασε τόν ἔλεγχο στίς δυτικές ἐπαρχίες τῆς βαλκανικῆς χερσονήσου. Ἡ σλαβική χιονοστιβάδα ἔδιωξε ἀπ' αὐτές τίς περιοχές τήν αὐτοκρατορική ἐπαρχιακή διοίκηση καί τά κανονικά ἰδρύματα¹⁹, ἐνῶ οἱ βυζαντινές στρατιωτικές φρουρές ἀποτραβήχτηκαν στή Θράκη.

Ἐπί πλέον οἱ βάρβαροι ἔκαναν ἐπιθέσεις σαρώνοντας τά βασισμένα στή δουλεία λατιφούντια, μέ τή βοήθεια πολλές φορές τῶν ντόπιων σκλάβων καί ἀποίκων. Ἢδη ἀπό τά τέλη τοῦ 6ου αἰώνα δέν ὑπάρχουν πλέον ἰδιοκτησίες στήν Ἰλλυρία. Οἱ ἰδιοκτῆτες τῶν λατιφούντιων ἔφυγαν ἢ ἐξοντώθηκαν, ἐνῶ ὅσοι σκλάβοι καί ἀποικοὶ γλύτωσαν τή σφαγή, λευτερώθηκαν ἀπό μόνοι τους. Οἱ ἀκόμη λεύτεροι μικροπαραγωγοί πού ἦταν ὀργανωμένοι σέ βιοτεχνικά κολλέγια²⁰ ἢ σέ ἀγροτικές κοινότητες ἀπαλλάχτηκαν ἐπίσης ἀπό τή φορολογική καταπίεση. Πρόκειται γιά μιά ἱστορική ἀνατροπή, γιά μιά

19. Ἰδρύματα εἶναι τά διοικητικά ὄργανα τῆς ἐκκλησίας.

20. Κατά τό Ρωμαϊκό δίκαιο τρεῖς ἄνθρωποι μπορούσαν νά σχηματίσουν ἕνα κολλέγιο (collegium), κάτι ἀντίστοιχο μέ τή σημερινή ἐταιρεία ἢ σύλλογο.

κοινωνική επανάσταση, στό μέτρο πού σημαδεύει τό τέλος τοῦ δουλοκτητικού συστήματος στήν Ἰλλυρία, πού ἦταν κυρίαρχο πάνω ἀπό χίλια χρόνια.

Ἐπίσης αὐτά τά τόσο ἱστορικήσ σημασίας ἀποτελέσματα πληρώθηκαν πολύ ἀκριβά. Οἱ σφαγές, οἱ ἐπιδημίες καί οἱ ἀρπαγές εἶχαν ἀποδεκατίσει τόν ἰλλυρικό καί ρωμαϊκό πληθυσμό. Ἰδιαίτερα οἱ βορεινές ἐπαρχίες ὑπέστησαν μιά σοβαρή ἀνθρώπινη ἀφαιμάξη. Ὑπάρχουν λόγοι νά πιστεύουμε ὅτι ὁ πληθυσμός τῶν ἰλλυρικῶν ἐπαρχιῶν μειώθηκε σέ μερικές ἑκατοντάδες χιλιάδες ψυχές. Πολλοί κάτοικοι τῶν πόλεων ἄφησαν τά σπίτια τους ἀναζητώντας καταφύγιο σ' ἄλλα μέρη, πρὸς τό ἐσωτερικό ἢ κι ἔξω ἀπό τήν Ἰλλυρία.

Ἦδη ἀπό τό πρῶτο μισό τοῦ 7ου αἰῶνα οἱ πρόσφυγες τῆς Ἐπιδαύρου ἵδρυσαν τή Ραγούσα²¹, οἱ μετανάστες τῶν Σαλώνων βρῆκαν καταφύγιο στό Σπολέτο, οἱ κάτοικοι τῆς Διοκλέας κατέβηκαν στό Ἀντίβαρι, τῆς Ἀπολωνίας μεταφέρθηκαν στή Βλόρα καί τῆς Ἀλβανούπολης ἀνέβηκαν στήν Κρούγια. Ἐπίσης ὅπως μαρτυροῦν τά «Θαύματα» χιλιάδες ἄλλοι πρόσφυγες προερχόμενοι ἀπό τήν πόλη τῆς Ναϊσσοῦ τῆς μεσογειακῆς Δακίας καί τῶν γειτονικῶν ἐπαρχιῶν (Μυσία, Δαρδανία καί Παιονία) βρῆκαν καταφύγιο στή Θεσσαλονίκη καί ἴσως καί στήν Κωνσταντινούπολη. Τόν ἴδιο καιρό ἄλλοι πυρῆνες Ἰλλυριῶν μεταναστεύουν πρὸς τό Νότο γιά νά ξεφύγουν πάντα ἀπό τήν ἀβαρική καί σλαβική ἐπιδρομή, μερικοί μάλιστα πέρασαν στήν Κέρκυρα καί στήν Πελοπόννησο. Στή διάρκεια τοῦ πρώτου μισοῦ τοῦ 7ου αἰῶνα ὁ ἱστορικός χῶρος ὅπου εἶχαν ἐγκατασταθεῖ οἱ Ἰλλυριοί, ἔδινε στό σύνολό του μιάν ἀξιολύπητη εἰκόνα. Οἱ πόλεις πού ἀνθίζαν μέχρι τόν περασμένο αἰῶνα μαράζωσαν ἢ σκεπάστηκαν ἀπό ἐρείπια. Παντοῦ ἡ οἰκονομία εἶχε καταστραφεῖ κι οἱ δρόμοι ἦταν ἐλάχιστα ἀσφαλεῖς.

Οἱ ἐπιπτώσεις στό ἐθνικό ἐπίπεδο ἦταν ἀκόμη μεγαλύτερες. Οἱ Σλάβοι κατοίκησαν τή χώρα δίπλα στόν ἀραιοσπαρμένο αὐτόχθονα πληθυσμό. Σχετικά μέ τό θέμα αὐτό τίθεται τό σοβαρό ζήτημα νά ξέρουμε ποιά ἦταν ἡ ἀριθμητική σχέση ἀνάμεσα στους αὐτόχθονες κατοίκους καί τους νεοφερμένους. Φυσικά αὐτό δέν μπορεῖ νά διαλευκανθεῖ μέ ἱκανοποιητικό τρόπο ἀπό τά ἱστορικά στοιχεῖα τά ὅποια εἶναι τελείως ἐλλιπῆ γιά τόν πρῶτο Μεσαίωνα. Ἄν πάρουμε ὅμως ὑπόψη μας τόν ἐθνικό χάρτη τῶν δυτικῶν Βαλκανίων ἔτσι ὅπως θά παρουσιαστεῖ μερικούς αἰῶνες ἀργότερα, φαίνεται πώς ἡ σχέση αὐτή δέν ἦταν παντοῦ ἡ ἴδια. Στίς βορεινές καί ἀνατολικές ἐπαρχίες τῆς Ἰλλυρίας (μεσογειακό Νωρικό, ἐσωτερική Παιονία, πρώτη Μυσία, μεσογειακή Δακία, Σαβία, Μακεδονία καί στό ἐσωτερικό τῆς Δαλματίας), οἱ Ἰλλυριοί καί Ρωμαῖοι πού διασώθηκαν ἀποτελοῦσαν νησίδες μέσα στόν σλαβικό ὠκεανό, μιά καί οἱ ἐπαρχίες αὐτές σλαβοποιήθηκαν σιγά-σιγά τελείως (παρόλη τή διατήρηση μερικῶν ὑπολειμμάτων ἀπό τόν ἀρχαῖο ἰλλυρικό πληθυσμό τό 14ο αἰῶνα στή Βοσνία, Ἐρζεγοβίνη καί Δαλματία).

21. Σημερινό Ντούμπροβνικ.

Ἐνάντιον στίς μεσημβρινές ἐπαρχίες (Νέα καί Παλαιά Ἡπειρος, Πρεβελιτανία καί Δάρδανία), ἂν λάβουμε ὑπόψη μας ὅτι οἱ ἀπόγονοι τῶν Ἰλλυριῶν οἱ σημερινοί Ἀλβανοί ἐμφανίστηκαν ἀκριβῶς ἐδῶ, θά πρέπει ὁ ἰλλυρικός πληθυσμός νά ἦταν (τό λιγότερο στίς περισσότερες περιοχές) ἐπικρατέστερος καί συμπαγής. Παρόλα αὐτά ὀρισμένοι ἐπιστήμονες εἰδικευμένοι στήν ἱστορία τῶν Βαλκανίων δέν ὑποστηρίζουν αὐτή τήν ἄποψη, βασιζόμενοι σέ γλωσσολογικά ἐπιχειρήματα. Στή βάση αὐτῆς τῆς συζήτησης βρίσκεται τοποθετημένο τό πρόβλημα τῆς ἐθνογένεσης τῶν Ἀλβανῶν.

Ἡ διαμόρφωση τοῦ Ἀλβανικοῦ λαοῦ

Τό θέμα αὐτό δημιουργήθηκε ἐξαιτίας τῶν ἐξαιρετικά φτωχῶν ἱστορικῶν πηγῶν καί ἀρχείων πού μᾶς κληρονόμησαν οἱ αἰῶνες τοῦ πρώτου Μεσαίωνα. Ἡ κατάσταση σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τά ἱστορικά δεδομένα εἶναι γενικά ἡ ἐξῆς: οἱ Ἰλλυριοί ἀναφέρονται τελευταία φορά σάν ἔθνος σ' ἓνα κεφάλαιο ἀπό τά «Miracula Sancti Demetrii» γραμμένο στίς ἀρχές τοῦ 7ου αἰῶνα. Ὑστερα μιά ἀπόλυτη σιωπή σκεπάζει τά ἱστορικά ντοκουμέντα πού ἐπεκτείνεται ἀρκετές ἑκατοντάδες χρόνια. Τόν 11ο αἰῶνα ὁ Βυζαντινός ἱστορικός Μιχαήλ Ἀταλιάτης ἀναφέρει γιά πρώτη φορά τοὺς Ἀλβανούς («Ἀλβανοί») νά συμμετέχουν στή στρατιωτική ἐξέγερση πού ὑποδαύλισε ὁ στρατηγός Γεώργιος Μανιάκης κατά τῆς Κωνσταντινούπολης τό 1043. Σ' ἓνα ἄλλο σημεῖο ἀναφέρει νά εἶναι προσκείμενοι στό δούκα τοῦ Ντοῦρρες Νικηφόρο Βασιλάκη πού κι αὐτός ἐξεγέρθηκε ἐπίσης τό 1078, οἱ Ἀρβανίτες («Ἀρβανίται»). Μετά ἀπ' αὐτόν ἄλλοι δύο βυζαντινοί συγγραφεῖς, ὁ Ἰωάννης Σκυλίτσης καί ἡ Ἄννα Κομνηνή, κάνουν μνεῖα γιά τοὺς Ἀλβανούς («Ἀρβανίται») πού κατοικοῦν στήν περιοχή «Ἀρβανον» τῆς Νέας Ἡπέρου, μέ τήν εὐκαιρία τῶν γεγονότων πού συνέβηκαν ἐκεῖ ἀνάμεσα στό 1077 καί τό 1084. Οἱ ἐνδείξεις πού ὑπάρχουν σ' αὐτά τά κείμενα μᾶς ἀφήνουν νά ὑποθέσουμε ὅτι ἡ περιοχή τοῦ Ἀρβάνου ἐκτεινόταν ἀνάμεσα στό Ντοῦρρες καί τή Ντεύρα (Ντίμπερ) δηλαδή στή σημερινή κεντρική Ἀλβανία κι ἀκριβῶς στήν περιοχή πού 9 αἰῶνες πρίν, ὁ Ἀλεξανδρινός γεωγράφος Κλαύδιος ὁ Πτολεμαῖος καθόριζε σά χῶρο ἐγκατάστασης τῆς Ἰλλυρικῆς φυλῆς τῶν Ἀλβανῶν («Ἀλβανοί»). Αὐτή ἡ μακρόχρονη σιωπή κάπου 5 αἰῶνων ἦταν αἰτία νά δημιουργηθεῖ ἡ φιλονικία ἀνάμεσα σέ ἀλβανολόγους καί βαλκανολόγους γιά τό ζήτημα τοῦ ἂν οἱ Ἰλλυριοί ἐξαφανίζονται σάν ἐθνική ομάδα μετά τόν 6ο αἰῶνα κι ἀκόμα, ἂν οἱ Ἀλβανοί εἶναι ἀπόγονοι τῶν Ἰλλυριῶν, ἂν ἡ πατρίδα τους περιοριζόταν στή στενή περιοχή τοῦ Ἀρβάνου ἢ ἐκτεινόταν καί σ' ἄλλα μέρη τῆς χώρας.

Γιά τή μεγάλη πλειοψηφία τῶν μεσαιωνικῶν ἱστορικῶν καί γλωσσολόγων ἡ ἔλλειψη ντοκουμέντων δέν εἶναι καθόλου καθοριστική. Κατά τήν

ἄποψη τους οἱ Ἰλλυριοὶ δέν ἐξαφανίσθηκαν σάν ἔθνος ὀλοκληρωτικά. Οἱ πληθυσμοὶ πού γλύτωσαν τόν ἐκρωμαϊσμό καί τή βαρβαρική ἐξόντωση σλαβοποιήθηκαν μόνο στή βόρεια καί ἀνατολική Ἰλλυρία ἐνῶ στή Δύση ξέφυγαν τή σλαβοποίηση καταφεύγοντας στά βουνά, μακριά ἀπό τήν προσοχή τῶν συγγραφέων καί καγκελλάριων τῆς ἐποχῆς. Γιά ποιά ζώνη πρόκειται; Οἱ γνῶμες ποικίλουν σ' αὐτό τό θέμα: ὁ J. Thunmann (1774), ὁ W.M. Leake (1812), ὁ J.G. Hahn (1854), ὁ J.Ph. Falmerayer (1861), ὁ M. Sufflay (1913), ὁ G. Stadtmuller (1941), ὀρίζουν διαφορετικά ὁ καθένας τους τή ζώνη. Ἕνας μεγάλος ἀριθμός ἀπό ἐπιστήμονες πού μελέτησαν ἀπό τή δική τους πλευρά ὀρισμένες σπάνιες λέξεις κι ἕνα σημαντικό ἀριθμό ἀπό ὀνόματα τόπων καί προσώπων πού μᾶς κληροδότησε ὁ Ἰλλυρικός κόσμος, ἔφτασαν στό συμπέρασμα ὅτι ἡ Ἀλβανική γλώσσα ἔχει ἄμεση γενεαλογική σχέση μέ τᾶ Ἰλλυρικά καί πῶ εἰδικότερα μέ μιά διάλεκτό τους.

Παρόλα αὐτά, στά τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα ἐμφανίζεται ἡ λεγόμενη «θρακική» θέση ἀπό τοὺς K. Pauli καί H. Hirt πού τήν ὑποστηρίζουν σήμερα ὀρισμένοι Ρουμάνοι καί Γιουγκοσλάβοι ἱστορικοί καί γλωσσολόγοι. Τά κυριότερα ἐπιχειρήματα πού στηρίζουν αὐτή τή θέση εἶναι γλωσσολογικοῦ ἐπιπέδου. Πρόκειται γιά ὀρισμένες σπάνιες λέξεις πού ἡ Ἀλβανική γλώσσα κληρονόμησε ἀπό τᾶ θρακικά, τᾶ ὀποῖα μᾶς εἶναι ἐξίσου ἄγνωστα ὅσο καί τᾶ Ἰλλυρικά. Ἐπίσης γιά ὀρισμένες ἄλλες λέξεις τῆς λατινικῆς διαλέκτου τοῦ Δούναβη πού πέρασαν στά Ἀλβανικά καί γιά μιά σειρά λέξεων πού πολύ γρήγορα πέρασαν στά ρουμάνικα. Βασισμένοι σ' αὐτά τᾶ γλωσσολογικά στοιχεῖα οἱ ὑποστηρικτές τῆς θέσης αὐτῆς λένε ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ εἶναι ἀπόγονοι ὄχι τῶν Ἰλλυριῶν ἀλλά μᾶς θρακικῆς φυλῆς. Πιστεύουν ὅτι ἡ πρώτη τους πατρίδα πρέπει νά ἀναζητηθεῖ ὄχι στά παράλια τῆς Ἀδριατικῆς ἀλλά στά βάθη τῶν Βαλκανίων κοντά στίς περιοχές πού μιλοῦσαν τᾶ δουναβικά λατινικά καί γύρω ἀπό τᾶ μέρη πού διαμορφώθηκε ὁ ρουμανικός λαός. Οἱ Ἀλβανοὶ θά πρέπει νά ἐγκατέλειψαν τόν πρῶτο τόπο ἐγκατάστασῆς τους γιά νά ἔλθουν στή σημερινή τους πατρίδα, τήν περίοδο τῶν βαρβαρικῶν μεταναστεύσεων σύμφωνα μέ ὀρισμένους πρῖν ἀπό τόν ἐρχομό τῶν Σλαύων καί σύμφωνα μέ ἄλλους μετά, παραμένοντας ἔτσι ὄλο τόν πρῶμο Μεσαίωνα μιά νησίδα στό σλαβικό ὄκεανό. Ὅμως μιά σειρά ἀπό ἱστορικά, γλωσσολογικά καί ἔθνολογικά ἐπιχειρήματα, καθιστοῦν λανθασμένη αὐτή τήν ἄποψη.

Γνωρίζουμε ἀπό τίς ἱστορικές πηγές τόν κατάλογο τῶν σλαβικῶν φυλῶν πού ἐγκαταστάθηκαν στή βαλκανική χερσόνησο τόν 17ο αἰῶνα. Ἡ χαρτογραφική κατανομή τους δείχνει πῶς κι αὐτόν τόν αἰῶνα τό μεγαλύτερο μέρος τῶν σλαβικῶν φυλῶν βρισκόταν, ὄσον ἀφορᾶ τήν Ἰλλυρία, στίς σημερινές περιοχές τῆς Σλοβενίας, τῆς Κροατίας, τῆς Σερβίας, τῆς Βοσνίας, τῆς Ἐρζεγοβίνης, τῆς Μακεδονίας καί στό ἐσωτερικό τῆς Δαλματίας. Ἐξω ἀπ' αὐτές τίς χῶρες ἕνας σημαντικός ἀριθμός μαζῶν εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στή Θράκη καί ὀρισμένες φυλές στή Θεσσαλία καί Πελοπόννησο. Δέν ὑπάρχει καμιά ἱστορική πηγή τοῦ 7ου αἰῶνα πού μιλά γιά ἐγκατάσταση σλαβικῶν

φυλῶν, οὔτε στή Νέα οὔτε στήν Παλαιά Ἡπειρο, οὔτε στή Δαρδανία, ἐνῶ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἀναφέρει μιά μόνο σλαβική φυλή τούς Διοκλεῖς πού εἶχαν ἐγκατασταθεῖ σύμφωνα μέ τά λεγόμενά του στή βορινή πλευρά τῆς Πρεβαλιτανίας κοντά στά ἐδάφη τοῦ σημερινοῦ Μαυροβουνίου. Ἀπό τά «Miracula Sancti Demetrii» καί τήν ἀρμενική ἀπογραφή τοῦ Πτολεμαίου δέ βγαίνει καθόλου τό συμπέρασμα ὅτι ἐγκαταστάθηκαν σλαβικές φυλές στίς τέσσερις προαναφερθεῖσες ἐπαρχίες. Θά πρέπει νά περιμένουμε τόν 10ο αἰῶνα γιά νά πληροφορηθοῦμε ἀπό τήν Ἐπιτομή τοῦ Στράβωνα²² ὅτι «οἱ Σλάβοι κατοικοῦσαν σ' ὅλη τήν Ἡπειρο». Ὅμως ἡ Ἡπειρος, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω, βρισκόταν ἤδη ἐδῶ κι ἕναν αἰῶνα στή βουλγαρική κυριαρχία καί περνοῦσε στή διάρκεια αὐτῆς τῆς περιόδου ἕνα προτσές ἀποικιοποίησης πού ἴσως ἦταν ἡ πρώτη σλαβική ἀποικιοποίηση.

Ἄν λάβουμε ὑπόψη μας τό γεγονός ὅτι στό νότιο μέρος τῆς Παλαιᾶς Ἡπείρου δέν κατοικοῦσαν στήν ἀρχαιότητα Ἰλλυριοί ἀλλά Ἕλληνες, γίνεται φανερό ὅτι ἀπ' ὅλη τήν ἀπέραντη χώρα τῆς Ἰλλυρίας τῶν ἀρχαίων χρόνων τά μόνα μέρη τῆς πού δέν ὑποτάχτηκαν στή σλαβική ἀποικιοποίηση τοῦ 7ου - 9ου αἰῶνα ἦταν ἡ Νέα Ἡπειρος, ἡ Δαρδανία, ὁ νότος τῆς Πρεβαλιτανίας καί ὁ Βορράς τῆς Παλαιᾶς Ἡπείρου, πράγμα πού ἀντιστοιχεῖ μέ τήν ἐδαφική ἔκταση πού οἱ Ἀλβανοί κατεῖχαν τό Μεσαίωνα καί κατέχουν ἀκόμη σήμερα (δηλαδή τή σημερινή πολιτική Ἀλβανία μαζί μέ τίς ἀλβανικές χῶρες τῆς Κοσόβα καί τῆς Μακεδονίας πού βρίσκονται στήν Γιουγκοσλαβία). Ἡ ἀντιστοιχία αὐτή δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ μιά ἀπλή σύμπτωση.

Ὅρισμένοι ἐπιστήμονες προσπαθοῦν νά λύσουν τό πρόβλημα στηριζόμενοι στά σλαβικά τοπωνύμια πού ἀφθονοῦν σ' ὅλα τά βαλκανικά μέρη συμπεριλαμβανομένης καί τῆς Ἀλβανίας. Ἀλλά στήν προκειμένη περίπτωση ἡ μέθοδος αὐτή εἶναι ἀπαράδεκτη γιατί μᾶς εἶναι ἄγνωστα τά τοπωνύμια τῶν πρώτων αἰῶνων τοῦ Μεσαίωνα. Τά ὀνόματα τῶν σλαβικῶν τοπωνυμίων ἐμφανίζονται πολύ ἀργότερα στίς ἱστορικές πηγές, πρὸς τόν 11ο αἰῶνα. Συχνά πρόκειται γιά ὀνομασίες πού ἐπέβαλε ἡ διοίκηση τοῦ βουλγαρικοῦ βασιλείου πού κυριάρχησε στήν Παλαιά καί Νέα Ἡπειρο ἀπό τόν 9ο μέχρι τόν 11ο αἰῶνα ἢ τά σερβικά Κράτη πού συμπεριελάμβαναν γιά μιάν ἀκόμη μεγαλύτερη περίοδο τίς ἐπαρχίες τῆς Πρεβαλιτανίας καί τῆς Δαρδανίας. Ὅτι τά πρώτα αὐτά ὀνόματα τῶν σλαβικῶν τόπων εἶχαν τόν 11ο αἰῶνα πρόσφατη καταγωγή πιστοποιεῖται κι ἀπό τό γεγονός ὅτι ὁ βασιλιάς Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος ἀποκαλοῦσε τόν 9ο αἰῶνα τήν Βυλλίδα, τήν Ἀμαντία, τήν Πουλχεριούπολη μέ τά ἀρχαῖα τους ὀνόματα, ἐνῶ ὁ αὐτοκράτορας Βασίλειος Β' ἀνέφερε 60 χρόνια ἀργότερα τίς ἴδιες πόλεις μέ τά ὀνόματα τοῦ Γκραντέτς, τῆς Γκλαβινίτσας καί τῶν Βελλεγράδων. Ἐπί πλέον

22. Ὅλα τά ἀρχαῖα χειρόγραφα πέρασαν ἀπό «ἀντιγραφεῖς» καί μελετητές στά χρόνια τοῦ Μεσαίωνα πού παραχάραξαν ἢ λογόκριναν πολλά κείμενα. Ἡ λέξη ἐπιτομή ἔχει τήν ἔννοια τοῦ συνοπτικοῦ, τοῦ συντομευμένου καί προφανῶς θά συντάχθηκε ἀπό κάποιον μελετητή.

τά σλαβικά τοπωνύμια πού μᾶς εἶναι γνωστά ἀπό τόν 11ο αἰώνα εἶναι ἀμελητέα ποσότητα μπροστά στά μή σλαβικά τοπωνύμια πού μᾶς διέσωσαν οἱ πηγές του πρώιμου Μεσαίωνα γι'αυτή τήν περιοχή.

Στή συνέχεια θά πρέπει νά λάβουμε ὑπόψη μας τό ἀρχαιολογικό ὑλικό πού ἦρθε στό φῶς τά τελευταῖα χρόνια στήν Ἑλλάδα καί ἀφορᾷ τήν περίοδο ἀνάμεσα στόν 6ο καί 9ο αἰώνα. Σ' ὅλο τό ἀλβανικό ἔδαφος ἔχει μεγάλη διάδοση μιά ὀρισμένη κεραμική οἰκιακῆς χρήσης καί ἕνας ἀριθμός ἀντικειμένων ἀπό μέταλλο πού βρέθηκαν στά βόρεια τῆς χώρας καί συγγενεύουν μέ τό λεγόμενο πολιτισμό τοῦ Κόμαν (τοῦ χωριοῦ Κόμαν στήν Πούκα) ὅπου βρέθηκαν τό 1898 τά πρῶτα ἴχνη. Ἔχουν οὐσιώδη τοπικά χαρακτηριστικά καί μαρτυροῦν τήν ἀδιαφιλονίκητη συνέχιση τῆς ἰλλυρικῆς παράδοσης πού ἀπό κάθε πλευρά εἶναι προσλαβική, ἄν καί μερικές φορές παίρνει διαφορετικές ἐκφράσεις κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τοῦ γούστοῦ τῆς ἐποχῆς καί τῶν ξένων προϊόντων. Δίπλα τους συναντᾶμε ἐπίσης μεταλλικά ἀντικείμενα πού τά κατασκεύασαν ντόπιοι μάστορες σύμφωνα μέ τά ρωμαϊκά μοντέλλα τῆς αὐτοκρατορικῆς περιόδου ἢ τά βυζαντινά πρωτότυπα, πράγμα πού ἐπιβεβαιώνει ὅτι οἱ ἄνθρωποι τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ Κόμαν ἔζησαν χωρίς καμιά διακοπή σ' αὐτά τά μέρη καθ' ὅλη τή διάρκεια τῶν πρώτων τῆς νέας ἐποχῆς αἰώνων.

Στό ἴδιο σκεπτικό προστίθενται καί οἱ γλωσσολογικές ἐνδείξεις πού βασίζονται στή γενεαλογική σχέση πού παρατηρεῖται ἀνάμεσα στά ἰλλυρικά καί τά ἀλβανικά, ὄχι μόνο στό λεξικολογικό ἐπίπεδο, ἀλλά ἐπίσης καί στό μορφολογικό καί φωνητικό. Ταυτόχρονα θά πρέπει νά πάρουμε ὑπόψη μας κι ἕνα πλῆθος ἀπό παλιές ὀρολογίες πού τά ἀλβανικά κληρονόμησαν ἀπό διάφορα μέρη, ὅπως ἀπό τά θρακικά ὅταν οἱ Θράκες δέν εἶχαν ἀκόμη ἐξαφανιστεῖ σάν ἐθνική ὁμάδα, ἀπό τά ἑλληνικά τῆς δωρικῆς διαλέκτου πού τά μιλοῦσαν στίς ἀποικίες τῆς Ἀδριατικῆς ἀκτῆς, ἀπό τά ἠπειρωτικά ἑλληνικά πού χρησιμοποιοῦνταν στίς περιοχές τῆς Βόρειας Ἑλλάδας, ἀπό τά βαλκανικά λατινικά πού διαμορφώθηκαν στίς δύο ὄχθες τοῦ Δούναβη καί κυρίως ἀπό τά δαλματικά λατινικά πού εἶχαν ἤδη ἀπό τούς πρώτους αἰῶνες διεισδύσει στήν ἐκκλησιαστική ὀρολογία τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας. Θά πρέπει νά λάβουμε ὑπόψη μας τά καθόλου ἀμελητέα δανεικά στοιχεῖα τῶν ἀλβανικῶν ἀπό τά ρουμανικά. Καταλήγουμε στό συμπέρασμα ἀπ' αὐτές τίς μελέτες, ὅτι οἱ Ἑλλανοί θά πρέπει νά κατοικοῦσαν σέ μιάν ἰλλυρική περιοχή πού βρισκόταν σέ γειτνίαση μ' αὐτούς τούς γλωσσολογικούς τομεῖς, δηλαδή τή Νέα Ἡπειρο, τό βορρά τῆς Παλαιᾶς Ἡπείρου, τή Δαρδανία καί τό νότο τῆς Πρεβαλιτανίας.

Τήν παραπάνω θέση ἔρχονται νά ἐπιβεβαιώσουν κι ἄλλα δεδομένα γλωσσολογικῆς φύσεως. Διάφορα ὀνόματα ἰλλυρικῶν τόπων καί ρυακιῶν πού ἔχουν ἐπιζήσει μέχρι σήμερα, ὑπέστησαν δομικές μεταλλαγές πού δέν μποροῦν νά ἐξηγηθοῦν παρά μόνο ἀπό τούς ἀλβανικούς φωνητικούς κανόνες χωρίς νά ὑπάρχει καμιά σλαβική ἀλληλεπίδραση. Τέλος ἔχει ἐνδιαφέρον νά ὑπενθυμίσουμε τή γνώμη τῶν περισσότερων σλαβολόγων ἐπιστημόνων

σύμφωνα με την οποία τά σλαβικά τοπωνύμια της Νέας και Παλαιᾶς Ἡπείρου ἀνήκουν στη γλωσσολογική σφαίρα τῶν βουλγαρικῶν, ἐνῶ της Πρεβαλιτανίας και Δαρδανίας προέρχονται ἀπό τά σέρβικα. Τά τοπωνύμια αὐτά χρονολογοῦνται λοιπόν ὄχι ἀπό τόν 6ο - 8ο αἰῶνα, ἐποχή πού δέν ὑπῆρχαν διακρίσεις ἀνάμεσα στίς σερβικές και βουλγαρικές διαλέκτους, μά ἀπό τόν 10ο και μετέπειτα, ὅταν δημιουργήθηκαν αὐτές οἱ διακρίσεις.

Κάτω ἀπό τό φῶς ὅλων αὐτῶν τῶν δεδομένων βγαίνει τό ἀκόλουθο συμπέρασμα: Μέ τίς βαρβαρικές ἐπιδρομές και τή σλαβική μετανάστευση μόνο οἱ βόρειοι Ἰλλυριοί ἐξαφανίστηκαν ἀπό τήν ἱστορική σκηνή. Ἀντίθετα οἱ Ἰλλυριοί τοῦ νότου πού κατοικοῦσαν στη Νέα Ἡπειρο, στό βορρά της Παλαιᾶς Ἡπείρου, στη Δαρδανία και στά νότια της Πρεβαλιτανίας ἐπέζησαν ἀπό κάθε δοκιμασία. Μά ὁ ἀρχαῖος αὐτός λαός στήν ταραγμένη ζωή του θά χάσει στη διάρκεια τῶν αἰῶνων τό παλιό ὄνομα τοῦ Ἰλλυριοῦ, γιά νά μπεῖ στη μεσαιωνική ἱστορία μέ τό ὄνομα τοῦ Ἀλβανοῦ.

Κοινωνική ὀργάνωση

Ἡ ἱστορική πατρίδα τῶν Ἀλβανῶν οὐσιαστικά ἀπαλλαγμένη ἤδη ἀπό τά τέλη τοῦ 11ου αἰῶνα ἀπό τήν ἐξουσία της Ἀνατολικῆς Αὐτοκρατορίας, παρέμεινε γιά μιά μακρόχρονη περίοδο χωρίς βυζαντινές φρουρές. Δέν ὑπῆρχε οὔτε αὐτοκρατορική διοίκηση οὔτε ἐκκλησιαστική ὀργάνωση. Ἡ Αὐτοκρατορία καθ' ὅλο τόν 7ο αἰῶνα ὑποχρεώθηκε νά πάει πίσω τά διοικητικά της σύνορα στά Βαλκάνια μέχρι τή Θράκη γιατί πρωταρχική φροντίδα της στη Δύση ἦταν ἡ υπεράσπιση της Θεσσαλονίκης και της Κωνσταντινούπολης. Ἡ Ἀνατολική Αὐτοκρατορία ἀπασχολημένη μέ τήν ἀραβική πίεση στήν Ἀνατολή, μέ τίς βουλγαρικές ἐπιθέσεις στη Δύση, μέ τή μακρόχρονη «Εἰκονομαχία» και μέ τίς συνεχεῖς ἐκδηλώσεις ἐσωτερικῆς ἀναρχίας, δέν ἦταν σέ θέση οὔτε τόν 8ο αἰῶνα νά ἐπεκτείνει τήν ἐπιρροή της στα δυτικά Βαλκάνια.

Τό Βυζάντιο ἀναγκάστηκε νά ἐπέμβει γιά νά ξαναὑποτάξει τίς περιοχές της δυτικῆς παραλίας μόνο τίς ἀρχές τοῦ 9ου αἰῶνα, ὅταν ἡ ἰταλική πολιτική τοῦ Καρλομάγνου, οἱ ἐπιτυχίες τοῦ Πεπίνου στη Δαλματία και ἡ ἐμφάνιση τῶν Ἀράβων στη Δύση, ἀπειλοῦσαν τά ναυτικά του πρωτεῖα στήν Ἀδριατική, καθιστώντας ἔτσι πιθανή μιά φραγκική εἰσβολή στα Βαλκάνια. Ἡ ἐπέμβαση αὐτή ὀλοκληρώθηκε μέ τή δημιουργία πρῶτα τοῦ ναυτικοῦ «θέματος» της Κεφαλονιάς κατά τή βασιλεία τοῦ Νικηφόρου Α' (803-811) και στη συνέχεια μέ τό «θέμα» τοῦ Ντοῦρρες και της Νικόπολης μερικά χρόνια ἀργότερα, τό πιθανότερο κατά τή βασιλεία τοῦ Μιχαήλ Ραγκαβέ (811-813) πάντως πρὶν τό 820.

Οἱ περιοχές αὐτές λοιπόν γνώρισαν μιά περίοδο ἀνεξαρτησίας πάνω ἀπό 200 χρόνια. Ἀλλά οἱ γραπτές πηγές πού ἔχουμε κρατοῦν ἀπόλυτη σιωπή γιά τήν ἱστορία αὐτῆς της ἐποχῆς. Μόνο τά ἀρχαιολογικά δεδομένα πού ἔχουν

σχέση μ' αὐτούς τούς αἰῶνες καί τά συμπεράσματα πού βγαίνουν ἀπό τήν ἐξέταση τῶν μεταγενέστερων ἐποχῶν, μᾶς ἐπιτρέπουν νά ἔχουμε μιά ἰδέα γιά τήν ἐξέλιξη τῶν πραγμάτων. Ἡ κατάργηση τοῦ θεσμοῦ τῆς δουλείας εἶχε ἀλλάξει βαθιά τήν κοινωνική δομή. Τή μεγάλη μάζα τοῦ πληθυσμοῦ ἀποτελοῦσαν ἐλεύθεροι παραγωγοί, χωρικοί ἢ ποιμένες πού ἦταν συγκεντρωμένοι σέ ἀγροτικές καί ποιμενικές κοινότητες. Κάθε οἰκογένεια καλλιεργοῦσε τήν ἀτομική της ἰδιοκτησία ἔτοιμη νά προστατέψει τά ἀγαθά της μέ τό ὄπλο στό χέρι. Δίπλα στήν ἀτομική ἰδιοκτησία ὑπῆρχε ἐπίσης ἡ Κιργία, ἀδιαίρετη ἰδιοκτησία τῆς κοινότητος τοῦ χωριοῦ: λιβάδια, βοσκές, ρυάκια, δάση, μύλοι καί σ' ὀρισμένες περιπτώσεις καλλιεργήσιμα χωράφια πού, ἂν καί παρέμεναν ἀναπαλλοτρίωτα μοιράζονταν περιοδικά ἀνάμεσα στίς οἰκογένειες. Οἱ πληθυσμοί αὐτοί ἦταν τελείως ἐλεύθεροι καί ἀνεξάρτητοι καί καμιά φυλή δέν τούς εἶχε ὑποτάξει. Ἡ παράδοση αὐτή στέριωσε τόσο βαθειά στήν κοινωνική πραχτική πού ὅπως θά δοῦμε ἀργότερα, ὅταν οἱ ὑψηλές ἀρχές προσπάθησαν νά τούς προσβάλουν, συνάντησαν πάντα μιά λυσσασμένη ἀντίσταση. Ἡ μακρόχρονη ἀπουσία μιᾶς κρατικῆς διοίκησης τούς ἔκανε νά νιώθουν ὅλο καί περισσότερο τήν ἀναγκαιότητα μιᾶς συλλογικῆς ὑπεράσπισης. Ἡ συλλογική ἰδιοκτησία, οἱ στενοί κοινωνικοί δεσμοί καί ἡ αὐστηρή πολεμική πειθαρχία διαμόρφωσαν σέ κάθε ἐπαρχιακή κοινότητα ἡ φυλή μιά κοινωνικοπολιτική ἐνότητα. Ἀπό τήν ἄλλη ὁ χαρακτήρας τῆς οἰκονομίας τους πού κατά κύριο λόγο ἦταν φυσικός²³ εἶχε σάν ἀποτέλεσμα τήν ἀπομόνωση τῶν κοινοτήτων. Σάν ἐπακόλουθο εἶναι ἡ ἐμφάνιση ξεχωριστῶν διαλέκτων στή γλῶσσα καί ἡ δημιουργία μιᾶς διαφοροποίησης στά ἔθιμα, τήν ἐνδυμασία καί τούς τρόπους ζωῆς.

Ἄν καί τά μέλη τῶν κοινοτήτων ἦταν ἐλεύθερα ἀπό νομικῆς πλευρᾶς, ἡ κοινωνική τους διαφοροποίηση, ὅπως ἰδιαίτερα ἐκδηλώνεται στά κτερίσματα, ὀξύνεται ὅλο καί περισσότερο.

Μέ τό πέρασμα τῆς βαρβαρικῆς θύελλας δέν μπόρεσαν νά ἀνασυγκροτηθοῦν ὅλες οἱ ἀρχαῖες πόλεις. Ὀρισμένες τους καί κυρίως ἡ Ἀπολλωνία, τό Βουθρατό, ἡ Φοινίκη, ἡ Ἀλβανούπολη καί ἡ Ἀντιγόνεια ἐξαφανίστηκαν γιά πάντα. Οἱ ἄλλες ἔχοντας γιά παράδειγμα τό Ντουρρες πού παρέμεινε ἡ κυριότερη πόλη τῆς χώρας, κλείστηκαν στίς ἀκροπόλεις τους (Σκόδρα, Σκούπι, Ὠρικόν, Ἀμαντία, Λισσός, Ντρίβαστο, Οὐλκύνιο²⁴ κ.λπ.). Ὅσο στήν ὑπαιθρο ἐξακολουθοῦσε νά κυριαρχεῖ ἡ φυσική οἰκονομία, ἡ βιοτεχνική παραγωγή πού προοριζόταν γιά τήν ἀγροτική πελατεία παρέμεινε τελείως περιορισμένη. Ἄν πιστέψουμε τ' ἀποτελέσματα τῶν ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν, τήν καλύτερη μαρτυρία ἀποτελοῦν τά ἐξαιρετικά σπάνια νομίσματα (ὅταν δέν λείπουν τελείως) γιά τήν μετά τόν Ἰουστινιανό περίοδο. Ὁ πληθυσμός τους ἦταν ἀρκετά ἀδύνατος καί ὁ ρυθμός τῆς οἰκονομικῆς τους

23. Φυσική λέμε μιά οἰκονομία κλειστή καί αὐτάρκη χωρίς συναλλαγές πρός τά ἔξω.

24. Τό Ντρίβαστο εἶναι τό σημερινό Ντρίστ. Τό Οὐλκύνιο λεγόταν καί Ντουλτσίνο, Οὐλτσίνο ἢ Δουλτσίνο.

ανάπτυξης ιδιαίτερα αργός. "Όμως η χώρα δέν ήταν τελείως απομονωμένη από τόν έξωτερικό κόσμο ὅπως φαντάζονται μερικοί. Τό Ντοῦρρες, τό Ὠρικό καί τό Οὐλκύνιο, τά τρία κυριότερα ἔμπορικά κέντρα εἶχαν σχέσεις μέ τή μακρινή Κωνσταντινούπολη. Ἡ ζωή ἄν καί ἐξελισσόταν μᾶλλον ἀργά, δέν εἶχε ἀδρανῆσει. Σ' αὐτούς τούς αἰῶνες χρονολογεῖται ἡ ἴδρυση τῶν πόλεων Κρούγια, Σάρδα, Καστοριά πού ἔμελε νά γίνουν σημαντικά οἰκονομικά καί πολιτικά κέντρα.

Οἱ κυριότερες πόλεις μένοντας ἔξω ἀπό τά πλαίσια τῆς βυζαντινῆς ἐξουσίας ἀπέκτησαν μιά τοπική διοίκηση ἀποτελώντας ἀνεξάρτητες Ἀστικές Κοινότητες. Στό Ντοῦρρες σχηματίσθηκε ἕνα ἀρχοντικό («οἱ ἄρχοντες τοῦ Ντοῦρρες»). Τά λίγα στοιχεῖα πού ἔχουμε γιά τήν ἐσωτερική ὀργάνωση τῶν Ἀστικῶν Κοινοτήτων προέρχονται ἀπό τά ἀρχαιολογικά εὐρήματα. Ἡ διοίκηση τῶν πόλεων μέ ἐπικεφαλῆς τή γενική συνέλευση τῶν πολιτῶν πού συγκεντρώνονταν στήν πλατεία τῆς πόλης ἐξέλεγε ἢ ἔπαυε διά βοῆς τό Συμβούλιο, ἐνῶ οἱ Σύμβουλοι ἐξέλεγαν μεταξύ τους τόν ἀρχηγό τῆς Κοινότητας πού στό Ντοῦρρες ὀνομαζόταν «ἄρχοντας», στό Οὐλκύνιο Κόμης, Ἡγούμενος στήν Κρούγια καί Primus ἢ «πρωτεύων» ἀλλοῦ. Ἡ μακρόχρονη αὐτή παράδοση τῆς ἀνεξαρτησίας καί τῆς δημοκρατικῆς διοίκησης θ' ἀφήσει βαθιά σημάδια στή συνείδηση τῶν πολιτῶν. Σ' ὅλο τό Μεσαίωνα καθημερινή φροντίδα θά εἶναι ἡ ἀναγνώριση τῶν συνελεύσεων τους ἀπό τούς ξένους μονάρχες, τούς ντόπιους πρίγκιπες ἢ τούς πατρίκιους τῆς πόλης.

Καταγωγή τῆς φεουδαρχίας

Μέ τήν ἀνασυγκρότηση τῆς βυζαντινῆς κυριαρχίας στό πρῶτο μισό τοῦ 9ου αἰῶνα, τό μεγαλύτερο μέρος τῆς σημερινῆς Ἀλβανίας συμπεριλήφθηκε στό θέμα τοῦ Ντοῦρρες (πού περιλάμβανε τό σύνολο τῆς Νέας Ἡπείρου κι ἕνα μέρος τῆς Πρεβαλιτανίας), ἐνῶ οἱ μεσημβρινές περιοχές καί ἡ Παλαιά Ἡπειρος ἀνήκαν στό θέμα τῆς Νικόπολης. Ὅσο γιά τήν παλιά ἐπαρχία τῆς Δαρδανίας, αὐτή ἐνμέρει ἐνσωματώθηκε στό θέμα τῆς Θεσσαλονίκης πού δημιουργήθηκε τήν ἴδια ἐποχή. Τά ὑπόλοιπα ἐδάφη πού ἔμειναν ἔξω ἀπό τό βυζαντινό ἔλεγχο ἔγιναν θέατρο μιᾶς μακρόχρονης μετανάστευσης σερβικῶν πληθυσμῶν πού προσελκύνονταν ἀπό τή γονιμότητά τους.

Ἡ βυζαντινή ὅμως κυριαρχία ἦταν πρόσκαιρη καί ταραχώδης. Οἱ Βούλγαροι πού ἦρθαν ἀπό τήν Ἀνατολή ἄρχισαν τό 851 νά διεισδύουν στά ἐδάφη αὐτά. Μέσα σέ μισό αἰῶνα εἶχαν κατακλύσει τό θέμα τῆς Νικόπολης καί τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ Ντοῦρρες χωρίς ὅμως νά καταφέρουν νά κυριέψουν τήν ἴδια τήν πόλη. Ἡ εἰσβολή αὐτή δέν εἶχε μόνο καθαρά στρατιωτικό χαρακτήρα. Δίπλα στούς αὐτόχθονες κατοίκους τῶν κεντρικῶν

καί μεσημβρινῶν περιοχῶν ἐγκαταστάθηκαν Βούλγαροι πολεμιστές ἀγρότες στό ἐπάγγελμα μέ τίς οἰκογένειές τους πού ἀνήκαν κατά πᾶσα πιθανότητα στίς φυλές τῶν Βαϊουνιτῶν, τῶν Σμολιέων καί τῶν Βερζιτῶν τῆς Θράκης καί Μακεδονίας καί παρέμειναν ἐκεῖ ἀκόμη καί τήν περίοδο τῆς παρακμῆς τοῦ βασιλείου τους ἔπειτα ἀπό τό θάνατο τοῦ τσάρου Συμεών (927). Ἀντίθετα, ὅταν στό τελευταῖο τέταρτο τοῦ 10ου αἰώνα ἡ Βουλγαρική Αὐτοκρατορία ἀνασυγκροτήθηκε, ὁ τσάρος Σαμουήλ κυρίεψε τό Ντοῦρρες. Οἱ ἀλβανικές χῶρες ἔγιναν θέατρο ἀψιμαχιῶν ἀνάμεσα στούς Βυζαντινούς καί τοὺς Βούλγαρους. Οἱ τελευταῖες μάχες πού διεξήχθησαν ἀνάμεσά τους ἔγιναν τό 1018 στήν Πουλχεριούπολη πού ὀνομαζόταν τότε Βελλεγράδες (σημερινό Μπεράτι) κι ἔληξαν μέ τήν ἥττα τῶν Βουλγάρων. Τό Βυζάντιο ἀποκατέστησε ἔτσι τήν κυριαρχία του σ' αὐτά τά ἐδάφη.

Μιά σειρά ἀπό γεγονότα καί καταστάσεις προκάλεσαν μιὰ γρήγορη ἀνάπτυξη φεουδαρχικῶν σχέσεων. Ὁ ἀριθμός τῶν χωρικῶν πού ἔχασαν τά χωράφια τους μεγάλωσε ξαφνικά μέ ἀποτέλεσμα νά μεγαλώσει ἀντίστοιχα ὁ ἀριθμός αὐτῶν πού ἐργάζονταν σάν ἐνοικιαστές («μορτίτες») ἢ μισθωτοί ἐργάτες («μισθωτοί») στά χωράφια τῶν εὐπορων ἰδιοκτητῶν («δυνατοί»). Ἐμμεσα στοιχεῖα μᾶς δείχνουν ὅτι τά προνόμια τῶν στρατιωτικῶν δυνατῶν ἦταν μεγαλύτερα ἀπό ἐκεῖνα τῶν πολιτικῶν καί τῶν ξένων καί πιο οὐσιαστικά ἀπό τά τῶν ἐντοπίων, ἀποτέλεσμα τῆς πολιτικῆς τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων καί τῶν Βουλγάρων τσάρων πού προίκιζαν μέ φέουδα καί προνόμια τοὺς στρατιωτικούς τους ὑπαλλήλους, γιά νά μποροῦν νά στηρίζονται σ' αὐτούς γιά τή θεμελίωση τῆς πολιτικῆς τους ἐξουσίας. Γιά τόν ἴδιο λόγο ἀποκαταστάθηκαν μέ μεγάλο ζήλο οἱ ἐκκλησιαστικοί ὀργανισμοί, πρῶτα ἀπό τοὺς Βυζαντινούς καί στη συνέχεια ἀπό τοὺς Βουλγάρους. Ἡ παραχώρηση τοῦ δικαιώματος στοὺς στρατιωτικούς, πολιτικούς καί ἐκκλησιαστικούς ἄρχοντες (δυνατοί) νά μοιράζονται μέ τό Κράτος τοὺς φόρους πού εἶχαν ἀναλάβει νά εἰσπράξουν ἀπό μιὰ ἀγροτική κοινότητα ἢ μιὰ καθορισμένη περιοχὴ εἶχε σάν ἀποτέλεσμα νά δυναμώσουν οἰκονομικά καί πολιτικά καί νά προικισθοῦν μέ φεουδαρχικά προνόμια. Ὄταν ἀργότερα οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες καί οἱ Βούλγαροι τσάροι τοὺς ἔδωσαν τό δικαίωμα τῆς παραχώρησης ἀσύλου, πρῶτα οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἄρχοντες καί στη συνέχεια οἱ λαϊκοί, ὑπόταξαν σιγά - σιγά τοὺς μορτίτες κάνοντάς τους «πάροικους» δηλαδή δουλοπάροικους. Ἀπό δύο βυζαντινά διπλώματα²⁵ τῶν ἀρχῶν τοῦ 11ου αἰώνα, ὑπογραμμένα ἀπό τόν Αὐτοκράτορα Βασίλειο Β' βγαίνει τό συμπέρασμα ὅτι οἱ ἐπισκοπές τῶν ἀλβανικῶν περιοχῶν εἶχαν τό ἀργότερο ἀπό τήν ἀρχή τῆς βασιλείας τοῦ Βούλγαρου τσάρου Σαμουήλ (977 -1014) πάροικους στόν πληθυσμό τους.

Οἱ φεουδαρχικές σχέσεις δέν ἔφθασαν ὥστόσο σ' ὀρισμένα ὀρεινά μέρη, πού ἔμειναν στό περιθώριο αὐτῆς τῆς ἐξέλιξης ἀκόμα καί στοὺς ἐπόμενους

25. Τό δίπλωμα ἦταν ἐπίσημο ἔγγραφο πού «δίπλωνε» στά δύο.

αἰῶνες. Ὑστερα ἀπὸ τὴν ἀνασυγκρότηση τῆς κυριαρχίας του τὸ Βυζάντιο ἔκανε μεγάλες προσπάθειες νὰ στεριώσῃ τὶς θέσεις του. Τὸ θέμα τοῦ Ντοῦρρες ὅπως καὶ τῆς Νικόπολης ἀνασυστάθηκε μ' ὅλο τὸ διοικητικὸ καὶ στρατιωτικὸ του μηχανισμό ἔχοντας ἐπικεφαλῆς ἕνα δούκα πού τὸν συνόδευαν διάφοροι ὑψηλοὶ ἀξιωματοῦχοι.

Τὸ θέμα τοῦ Ντοῦρρες χωρίσθηκε σὲ πολλές ἐπαρχίες «Χαρτουλαράτα» καὶ «κλεισοῦρες» πού τὶς κυβερνοῦσαν ἕνας «στρατηγός», ἕνας «ἄρχοντας» κι ἕνας «κλεισουράρχης» πού ὑπόκεινταν σὲ δούκα (ἐπαρχίες τοῦ Ἄρβάνου, τῆς Ὀχρίδας, τῆς Διάμπολης, τῆς Πρέσπας, τῆς Κολώνιας, τῆς Πέτρας, τῆς Γκλαβινίτσας, τοῦ Σκρεπαρίου κ.λπ., 15 μᾶλλον συνολικά, ὅσες ἦταν καὶ οἱ ἐπισκοπές). Τὸ θέμα εἶχε δικό του στρατό πού τὸν ἀποτελοῦσαν μονάδες μισθοφόρων στρατοπεδευμένες σὲ κέντρο καὶ «στρατιῶτες» — χωρικοὶ ἀπὸ τὴν ἐπαρχία ἐγγεγραμμένοι στὸς καταλόγους καὶ ὑποχρεωμένοι σὲ περίπτωση προσκλήσεως νὰ παρουσιάζονται ἔνοπλοι σὲ στρατηγὸ ἢ τὸν «τουρμάρχη». Ὅμως ἡ φεουδο-στρατιωτικὴ αὐτὴ διοίκηση συστραίνεται σὲ μιά στιγμή πού ἡ Ἀνατολικὴ Αὐτοκρατορία εἶναι θύμα μίας βαθιᾶς οἰκονομικῆς, πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς κρίσης. Οἱ συνεχεῖς ἀυξήσεις τῶν φόρων συνοδευόμενες ἀπὸ ὑπερβολὲς τῶν ντόπιων ἀπάλληλων ἐξόργισαν τοὺς χωρικοὺς πού ξεσηκώθηκαν ἐπανειλημμένα κατὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας. Τέτοιοι ξεσηκωμοὶ ἦταν ἀνάμεσα σ' ἄλλους ὁ μεγάλος ξεσηκωμὸς τῶν χρόνων 1040-1041 καθοδηγούμενος ἀπὸ τὸν ἐκπτωτο στρατιώτη Τιχομήρ, ἡ ἀγροτικὴ ἐξέγερση τοῦ 1080 πού τὴν κατηύθυνε ὁ πάροικος Λαζάρ, ἡ συμμετοχὴ τῶν χωρικῶν τοῦ θέματος τοῦ Ντοῦρρες στὰ στρατιωτικὰ πραξικοπήματα πού ὑποδαύλισαν ὁ δούκας τῆς Σικελίας Γεώργιος Μανιάκης τὸ 1043, ὁ δούκας τοῦ Ντοῦρρες Νικηφόρος Βρυένιος τὸ 1077 καὶ ὁ διάδοχός του Νικηφόρος Βασιλάκιος τὸ 1078.

Ἔτσι οἱ ἀλβανικὲς χώρες δὲν ξέφυγαν καθόλου τὸν κανόνα τῆς ἱστορίας. Κι ἐδῶ ἐπίσης ἡ φεουδαρχικὴ δομὴ συνοδεύτηκε ἀπὸ ἀγροτικὲς ἐξεγέρσεις.

ΤΑ ΑΛΒΑΝΙΚΑ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΑ ΠΡΙΓΚΙΠΑΤΑ (12ος - 14ος αιώνας)

Οί 'Αρβανίτες - οί 'Αλβανοί

Ο Βυζαντινός συγγραφέας του 11ου αιώνα Μιχαήλ Αταλιάτης, όταν περιγράφει την εξέγερση του Βυζαντινού δούκα της Σικελίας Γεωργίου Μανιάκη, αναφέρει πώς αφού ήλθε από την Ίταλία αποβιβάσθηκε τό 1043 στό Ντοῦρρες μέ σώματα στρατοῦ πού τά ἀποτελοῦσαν Ρωμαῖοι κι 'Αλβανοί («Ρωμαίων κι 'Αλβανῶν») καί ἀπό κεῖ βάρησε γιά τήν Κωνσταντινούπολη ν' ἀνακηρυχθεῖ Αὐτοκράτορας. Αναφέρει ἀκόμη πώς ἔπειτα ἀπό τήν ἀποτυχία τῆς εξέγερσης, οἱ 'Αλβανοί καί οἱ Λατίνοι («'Αλβανοί καί Λατινοί») πού μέχρι τότε συμμετεῖχαν στήν ἐξουσία καί τήν Ἐκκλησία μέ τά ἴδια δικαιώματα μέ τούς Βυζαντινοὺς, ἔγιναν ξαφνικά ἀντίπαλοι τῆς Αὐτοκρατορίας. Ο Ἄταλιάτης γράφει ἀκόμη πώς μαζί μέ τίς ἄλλες φυλές πῆραν μέρος τό 1079 στήν εξέγερση τοῦ δούκα τοῦ Ντοῦρρες Νικηφόρου Βασιλάκιου καί οἱ «'Αρβανίται» κάτοικοι τῆς χώρας τοῦ «'Αρβάνου». Τό γεγονός αὐτό ἐπιβεβαιώνει σημεῖο πρὸς σημεῖο κι ἕνας ἄλλος συγγραφέας τῆς ἐποχῆς, ὁ Ἰωάννης Σκυλίτσης.

Ἡ πρώτη αὐτή ἐμφάνιση τῶν «'Αλβανῶν» ἢ «'Αρβανιτῶν» στίς ἱστορικές πηγές, ἔχει γίνει ἀντικείμενο πολλῶν συζητήσεων. Οἱ δύο τοῦτες ὀνομασίες πού διαφέρουν στό θέμα (αλβ- καί αρβ-) καί στήν κατάληξη (-οι καί -ίται) προσδιορίζουν τήν ἴδια ἐθνική ομάδα. Ὅρισμένοι συνεχίζουν νά διακρίνουν ἀκόμη καί σήμερα δύο διαφορετικές ἐθνικότητες: ἀπό τή μιά τούς Albanenses τοῦ ἰταλικοῦ Λάτιου ἢ τούς Νορμανδούς πού κατάγονταν ἀπό τήν Ἄλβανία τῆς Σκωτίας (καί τούς ὁποίους πῆρε γιά μισθοφόρους ἀπό τή νότια Ἰταλία ὁ στρατηγός Γεώργιος Μανιάκης) καί ἀπό τήν ἄλλη τούς πρόγονους τῶν σημερινῶν Ἄλβανῶν πού τό Μεσαίωνα ὀνομάζονταν μεταξύ τους: Arben, Arbër, Arbëgërhe καί οἱ γείτονές τους τούς φώναζαν Ἄρβανίτες, Arbanensis, Arbanasi, Arnavud... Ὅπως καί νά ἔχει ἡ συζήτηση αὐτή δέν εἶναι καθόλου θεμελιωμένη. Ἡ ταύτιση τῶν «'Αλβανῶν» τοῦ Γ. Μανιάκη μέ τούς Νορμανδούς μισθοφόρους ἢ μέ τούς Albanenses τοῦ Λάτιου στηρίζεται σέ μιά καθαρῆ ὑπόθεση, γιατί οὔτε οἱ πρῶτοι οὔτε οἱ δεύτεροι ἦταν ἐξ ὀλοκλήρου μέλη τῆς βυζαντινῆς πολιτικῆς καί θρησκευτικῆς κοινότητας.

Ἀντίθετα ὁ ὄρος «Ἀλβανοί» ταιριάζει ἀπόλυτα καί μέ τό ὄνομα τῆς ἰλλυρικῆς φυλῆς «Ἀλβανοί», πού ζοῦσε σ' αὐτή τή χώρα τό 2ο αἰῶνα καί μέ τίς φόρμες *Albanenses Albanesi, Albanois* κ.λπ. ὄροι μέ τούς ὁποίους ἀποκαλοῦσαν τούς Ἀλβανούς τό 13ο αἰῶνα οἱ καγκελλάριοι τοῦ οἴκου τῶν Ἀνδεγαυῶν καί οἱ ὁποῖοι θά γενικευθοῦν παντοῦ στόν κόσμο.

Ἡ ὀνομασία «Ἀρβανον» ἀνήκε στήν ἀρχή σέ μιά μικρῆς ἔκτασης περιοχή πού εἶχε κέντρο τήν Κρούγια καί πού διατήρησε ἀργότερα τό ἱστορικό ὄνομα «Ἀρμπένι». Ἦταν λοιπόν τό ὄνομα μιᾶς περιοχῆς ἀνάλογης μέ τ' ἄλλα μέρη τῆς Ἀλβανίας: Μάτι, Μπέντα, Πολάτι, Πούλτι, Κουνάβια, Τσερνίκον, Μόκρα, Σκρεπάρι, Σάβρα, Κολώνια, Μαλάκασι, Δρινούπολη, Βαγενετία, Χιμάρα κ.λπ. Ὄταν τόν 9ον αἰῶνα ἀνασυγκροτήθηκε ἡ βυζαντινὴ ἐξουσία, ἡ περιοχή τοῦ Ἀρβάνου ἀποτέλεσε μιά ξεχωρῆ διοίκηση πού τή βάπτισαν ἐπισκοπή τῆς Κρούγια, ἀπό τό ὄνομα τοῦ κέντρου της. Ἀπ' αὐτή τήν ἐπισκοπή συμμετεῖχε στή σύνοδο πού συγκαλέστηκε ἀπό τόν Πατριάρχη Φώτιο τό 879 στήν Κωνσταντινούπολη ἕνας τιτουλάριος, ὁ Δαβίδ Κροϊάν.

Τόν 11ον αἰῶνα, ὕστερα ἀπό τήν ἀναδιοργάνωση τοῦ θέματος τοῦ Ντοῦρρες καί τοῦ τεμαχισμοῦ του σέ μικρότερες στρατιωτικές ζώνες, τρεῖς γειτονικές περιοχές (τό Ἀρβανον, τό Μάτι καί ἡ Μπέντα) ἔφτιαξαν μιά κλεισούρα πού πῆρε τό ὄνομα τοῦ Ἀρβάνου. Συγχρόνως οἱ ἐπισκοπές τριῶν ἐνωμένων περιοχῶν (Κρούγια, Λίς καί Στεφανάκα) ἐνώθηκαν σέ μιά ἐνιαία διοίκηση πού ἔφερε τό ἴδιο ὄνομα: ἐπισκοπή *Albanense*. Οἱ πληροφορίες πού μᾶς δίνει ὁ Μ. Ἀταλιάτης, σύμφωνα μέ τίς ὁποῖες οἱ Ἀλβανοί ὕστερα ἀπό τά γεγονότα τοῦ 1043 ἔγιναν ξαφνικά ἀντίπαλοι τῆς Αὐτοκρατορίας διακόπτοντας τίς σχέσεις τους μέ τή βυζαντινὴ πολιτική καί θρησκευτική κοινότητα, σημαίνει ὅτι στήν πραγματικότητα οἱ κάτοικοι αὐτῆς τῆς ἐπαρχίας εἶχαν ἀποκτήσει τήν τοπική τους αὐτονομία καί εἶχαν ἀσπασθεῖ τόν καθολικισμό. Ἡ ἐπαρχία ἀποτελοῦσε ἔτσι μιά ξεχωριστή πολιτική καί θρησκευτική κοινότητα, τόσο ἀπό τή βυζαντινὴ ὅσο καί ἀπό αὐτή τῶν Διοκλέων πού εἶχε στό μεταξύ ἐγκαθιδρυθεῖ στό βορρά, στά σλαβικά καί ἀλβανικά ἐδάφη τῆς ἀρχαίας ἐπαρχίας τῆς Πρεβαλιτανίας. Οἱ κάτοικοι τῆς ἐπαρχίας τοῦ Ἀρβάνου δέν μπορούσαν νά ἀποκαλοῦνται οὔτε «Ρωμαῖοι», οὔτε «Σλάβοι», οὔτε «Διοκλεῖς». Τούς χρειάζονταν μιά ἰδιαίτερη ὀνομασία. Ἐτσι οἱ γραπτές πηγές δείχνουν καθαρά ὅτι ἡ λέξη «Ἀλβανοί» ἔχει ἱστορική τεκμηρίωση πού σχετίζεται μέ τούς μακρινούς προγόνους αὐτῶν τῶν κατοίκων, ἐνῶ ἡ λέξη «Ἀρβανίται» ἔχει γεωγραφική προέλευση πού συνδέεται μέ τήν περιοχή τήν ὁποία κατοικοῦσαν.

Ἡ ὀνομασία Ἀρβανίται ἢ Ἀλβανοί τόν 11ο αἰῶνα δέν εἶχε λοιπόν ἐθνική ἔννοια μά πολιτικοθρησκευτική. Δέν ἀφοροῦσε ὅλους τούς κατοίκους τοῦ ἀλβανικοῦ γλωσσολογικοῦ χώρου ἀλλά μόνον τόν πληθυσμό τῆς αὐτόνομης καί καθολικῆς ἐπαρχίας τοῦ Ἀρβάνου. Οἱ σύγχρονοι ἐπιστήμονες καί καγκελλάριοι τῆς Ἀνατολῆς καί Δύσης συνέχισαν νά καλοῦν τούς Ἀλβανούς τῶν ἄλλων περιοχῶν ἀνάλογα μέ τήν πολιτικοθρησκευτική κοινότητα στήν ὁποία ἀνήκαν: Ρωμαῖοι ἢ Γραικοί, Σκλαβινοί ἢ *Sclavini*,

Βούλγαροι ἢ Bulgari.

Τίποτα δέν ἀποδεικνύει καλύτερα τήν ἐγκυρότητα αὐτῆς τῆς ἄποψης ἀπό τήν ἱστορία τῆς κατοπινῆς διάδοσης τῶν ὀνομασιῶν: Ἄρβανον, Ἄλβανία. Στίς ἀρχές τοῦ 12ου αἰῶνα ὅταν ἡ ἐπαρχία ξαναπέφτει στήν κυριαρχία τῆς βυζαντινῆς διοίκησης καί τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὀνομασία Ἄρβανίτες ἐξαφανίζεται ξανά ἀπό τίς ἱστορικές πηγές. Ἀλλά, ὅταν τό 1153 ὁ βασιλιάς Μανουήλ Κομνηνός τούς δίνει τά παλιά τους προνόμια, οἱ Ἄλβανοί παύουν γιά μιάν ἀκόμη φορά νά λέγονται «Ρωμαῖοι» ἢ «Γραικοί». Τό 1166 ξαναεμφανίζονται στό προσκήνιο μ' ἐπικεφαλῆς τους ἕναν ἡγούμενο (Ἄνδρέας, Prior Arbanensis) κι ἕνα καθολικό ἐπίσκοπο (Λάζαρος, Episcopus Arbanensis). Στά τέλη τοῦ 12ου αἰῶνα καί στίς ἀρχές τοῦ 13ου ἀναφέρονται γιά πρώτη φορά δύο γειτονικές περιοχές, τό Πολάτ καί ἡ Κουναβία σά ν' ἀποτελοῦν μέρος τῆς Arbanie, πράγμα πού σημαίνει ὅτι ἐνσωματώθηκαν στή θρησκευτική καί πολιτική τῆς κοινότητα.

Στή διάρκεια τῆς δεύτερης πεντηκονταετίας τοῦ 13ου αἰῶνα ὁλόκληρες περιοχές τοῦ Νότου μέχρι τίς πόλεις Βλόρα καί Μπεράτι, εἰδικότερα τά ἐδάφη πού περιλαμβάνονται στό «Regnum Albaniae», (Ἄλβανικό Βασίλειο τό ὁποῖο εἶχε ἰδρύσει ὁ Κάρολος Ἄνδεγαυός), συμπεριελήφθηκαν κάτω ἀπό τήν ὀνομασία τῆς «Albanie». Ὅμως οἱ κυβερνήτες καί οἱ ἐπιστήμονες τῆς ἐποχῆς χαρακτηρίζουν «Ἄλβανούς» μόνο τούς καθολικούς αὐτῆς τῆς πολιτικῆς κοινότητας. Τούς μή καθολικούς τούς προσφωνοῦσαν ἀνάλογα μέ τή θρησκευτική τους ἔνταξη. Ὅταν τό 1274 ὁ Κάρολος Α' Ἄνδεγαυός ἔγραφε ὅτι οἱ ξεσηκωμένοι «Albanenses et Graeci» χωρικοί εἶχαν πολιορκήσει τό Ντοῦρρες, ἐννοοῦσε τούς καθολικούς καί ὀρθόδοξους Ἄλβανούς ἀντίστοιχα, (ὑπαρξη ἐλληνόγλωσσων χωρικῶν στή ζώνη τοῦ Ντοῦρρες δέν ἔχει βεβαιωθεί ποτέ).

Ἀπό τόν 13ον αἰῶνα ἀναπτύσσεται σταδιακά μιὰ νέα ἀντίληψη στό βυζαντινό κράτος. Ἀπό δῶ καί πέρα θεωρεῖται «ἔθνος» μιὰ ἀνθρώπινη κοινότητα πού ἔχει ὄχι πλέον πολιτική καί θρησκευτική ἐνότητα, μά γλωσσική καί θρησκευτική. Ἐτσι ἀπό τούς κόλπους τῆς «ρωμαϊκῆς» οἰκογένειας, ἀναδύει σιγά - σιγά ὁ Ἕλληνας ὀρθόδοξος μέ τήν ἐλληνική γλώσσα. Στό ἐξῆς ὁ ὀρθόδοξος Ἄλβανός διαφοροποιεῖται ἀπό τόν ὁμόθρησκό του Ἕλληνα ἀπό τό γεγονός καί μόνο ὅτι ἀνήκουν σέ δύο διαφορετικές γλωσσικές ὁμάδες. Ἀπό τήν ἄλλη, ἐφ' ὅσον οἱ ὀρθόδοξοι καί καθολικοί Ἄλβανοί ἀνήκουν σέ δύο διαφορετικές θρησκευτικές κοινότητες, δέν μποροῦν νά συμπεριληφθοῦν στήν ἴδια ἐθνική ὀνομασία. Ἡ ἰδεολογική αὐτή ἐξέλιξη ἐκφράζεται στίς ἱστορικές πηγές μέ τήν ἐμφάνιση δύο ὄρων, «Ἡπειρώτης» καί «Ἄρβανίτης», ὅπου ὁ πρῶτος καθορίζει τούς ὀρθόδοξους Ἄλβανούς καί ὁ δεύτερος τούς καθολικούς Ἄλβανούς.

Τό 14ο αἰῶνα ἡ ὀνομασία Ἄλβανία, Ἄρβανία, ξαπλώνεται περισσότερο περιλαμβάνοντας τά ἐδάφη πού βρίσκονται περίπου στό ὀρθογώνιο Ἀντιβάρη - Πρισρένη - Καστοριά - Βλόρα. Πρόκειται γιά τά ἐδάφη πού περιλαμβάνει ἀκριβῶς τό πριγκιπάτο τοῦ Μπάλσα, προσκείμενο στή Ρωμαϊκή

ἐκκλησία. Ἀντίθετα οἱ ἀλβανικές περιοχές τοῦ Νότου, πού ἀνήκαν στό δεσποτάτο τῶν Σπαταίων πού ἦταν συνδεδεμένο μέ τήν ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινούπολης, διατήρησαν τό ἱστορικό τους ὄνομα τῆς Ἡπείρου.

Οἱ δύο ὀνομασίες Ἀλβανία καί Ἡπειρος γιά τά ἐδάφη καί Ἀλβανοί καί Ἡπειρώτες γιά τούς κατοίκους χρησιμοποιήθηκαν χωρίς νά γίνεται ξεκάθαρη διάκριση, ὅπως συνέβηκε γιά παράδειγμα μέ τούς καθολικούς Κροάτες καί τούς ὀρθόδοξους Σέρβους. Μάλιστα ἀπό τόν 14ο αἰώνα ἐμφανίζεται ἡ τάση σ' ὀρισμένους βυζαντινούς συγγραφείς (ὅπως ὁ Ἐφραίμ καί ὁ Γεώργιος Παχυμέρης) νά κατονομάζουν τό σύνολο τῶν Ἀλβανῶν μέ ἓνα κοινό ὄνομα: Ἰλλυριοί, Ἀλβανοί, σύμφωνα μέ μιάν ἀκόμη πῖο ἐξελιγμένη ἀντίληψη περί ἐθνικότητας πού δέν παίρνει ὑπόψη τῆς τό θρησκευτικό στοιχείο. Ὡστόσο γιά πολύ ἀκόμη καιρό οἱ συγγραφείς, οἱ χρονικογράφοι καί οἱ καγγελλάριοι θά συνεχίσουν νά διακρίνουν τούς «Ἀλβανούς» καί τούς «Ἡπειρώτες». Ἀλλά γιά τούς ἴδιους τούς Ἀλβανούς οἱ δύο ὀνομασίες ἔγιναν μέ τόν καιρό συνώνυμες μέχρι τοῦ σημείου πού ἡμιᾶ ἀπό τίς δύο θά θαφτεῖ στά ντοκουμέντα τῶν ἀρχείων. Τόν 15ο αἰώνα ὁ Ἀλβανός ἐθνικός ἥρωας Γεώργιος Καστριώτης Σκεντέρμπεης αυτοαπεκαλεῖτο «Ἀλβανός» καί «Ἡπειρώτης» ταυτόχρονα. Ὁ βιογράφος του οὐμανιστής ἀπό τή Σκόδρα, Μαρίνος Μπαρλέτιος τόν ἀποκαλοῦσε «Princers Epirotagum» (Πρίγκηπα τῶν Ἡπειρωτῶν) ἐνῶ ὀνόμαζε χωρίς διάκριση Ἀλβανούς καί Ἡπειρώτες ὅλους τούς κατοίκους τοῦ ἀλβανικοῦ γλωσσολογικοῦ χώρου. Οἱ ἴδιοι οἱ Ἀλβανοί πού ἀνήκαν σέ διάφορες περιοχές καί δόγματα συνειδητοποιώντας πῖο σταθερά τήν κοινή τους ἐθνικότητα ἔκαναν ἤδη ἀπό τόν 13ο αἰώνα δικά τους τά ὀνόματα: Arben, Arbër, Arbëgëshë. Μέ τό θρίαμβο τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῆς διαδικασίας οἱ ξένοι συγγραφείς θά ἐγκαταλείψουν τήν ὀνομασία Ἡπειρώτης ἢ Ἰλλυριός γιά νά γενικέψουν τόν ἐπιστημονικό καί ἀρχαῖζοντα ὄρο τῆς «Ἀλβανίας» (γιά τό ἔδαφος) καί τῶν «Ἀλβανῶν» (γιά τούς κατοίκους).

Συμπερασματικά, ἔστω κι ἂν τόν 11ο αἰώνα ἡ ὀνομασία «Ἀρβανοί» ἀφορᾷ μόνο τούς κατοίκους τῆς ἐπαρχίας τοῦ Ἀρβανου, στίς σύγχρονες ἱστορικές πραγματεῖες καί στήν καθημερινή χρήση ὁ ὄρος προσδιορίζει τόν πληθυσμό τοῦ ἀλβανικοῦ γλωσσολογικοῦ χώρου.

Ἀπό τόν 11ο αἰώνα χρησιμοποιοῦνται σύγχρονες ἀλβανικές φόρμες στά τοπωνύμια, ὑδρωνύμια καί ἀνθρωπωνύμια αὐτῶν τῶν περιοχῶν.

Οἱ ἐπιδρομές τῶν Νορμανδῶν

Τόν 11ο αἰώνα, στή διάρκεια τῆς δεκαετίας τοῦ '80, τό ἀλβανικό ἔδαφος γίνεται θέατρο γεγονότων μέ εὐρωπαϊκό ἀντίκτυπο, πού κατά ἓνα τρόπο ἦταν καθοριστικά γιά τήν τύχη τῆς Ἀνατολικῆς Αὐτοκρατορίας. Πρόκειται γιά τό μακροχρόνιο πόλεμο πού ἔφερε ἀντιμέτωπους τούς Νορμανδούς πού ἦλθαν

ἀπό τῆ σημερινῆ Ἰταλία, μέ τίς αὐτοκρατορικές βυζαντινές δυνάμεις. Οἱ μάχες ἄρχισαν νά διεξάγονται τό Μάϊο τοῦ 1081. Ὁ νορμανδικός στρατός καθοδηγούμενος ἀπό τόν Βοημοῦνδο, τό γιό τοῦ Ρομπέρτου Γουισκάρδου δούκα τῆς Ἀπουλίας, εἰσβάλλει στίς ἀλβανικές ἀκτές τοῦ Ἰονίου πελάγους καί καταλαμβάνει τή Βλόρα, τήν Κανίνα, τήν Ἰεριχώ, τή Βυλλίδα καί τό Βουθρωτό. Ἐκεῖ ἐνώνεται μέ τόν Γουισκάρδο. Πηγαίνοντας γιά τό Ντουῆρες, ὁ νορμανδικός στόλος δέχεται σοβαρό χτύπημα ἀπό θύελλα στό ἀκρωτήρι τῆς Γλώσσας. Ὡστόσο οἱ Νορμανδοί σύντομα περικύκλωσαν τήν πόλη κι ἀπό στεριά κι ἀπό θάλασσα. Ὁμως τόν Ἰούνιο ἦλθε σέ βοήθεια τῶν Βυζαντινῶν ὁ βενετικός στόλος, πού διέλυσε τό νορμανδικό στίς ὄχθες τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Παλίας (σημερινή Πάλλα). Μερικές μέρες ἀργότερα ὁ βενετικός στρατός πού ἀποβιβάστηκε καί οἱ βυζαντινές μονάδες πού βγήκαν ἀπό τό Ντουῆρες προκάλεσαν μιά καινούργια ἦττα στούς Νορμανδούς κατά στήν Πρέσσια (σημερινή Πρέζα).

Στά πλαίσια αὐτῶν τῶν γεγονότων, ἡ στάση τῶν Ἀλβανῶν εἶχε, ἐξαιτίας τῆς γεωγραφικῆς θέσης τῆς χώρας τους, μιά ιδιαίτερη σημασία. Ὁ Γουισκάρδος κάλεσε τούς Ἀλβανούς ἡγέτες νά πολεμήσουν πλάϊ του, ὁμως αὐτοί ἀρνήθηκαν, ὑποσχόμενοι ἀντίθετα τή βοήθειά τους στό Βυζαντινό αὐτοκράτορα Ἀλέξη Κομνηνό. Τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1081, ὁ αὐτοκράτορας βρίσκεται στήν Ἀλβανία, ἐπικεφαλῆς στρατοῦ καί ὅπως γράφει ἡ κόρη του Ἄννα Κομνηνή, ἐπιτίθεται στίς δυνάμεις τοῦ Γουισκάρδου, ὄχι μακριά ἀπό τήν πολιορκούμενη πόλη, χωρίς νά περιμένει τή βοήθεια τῶν ἀρβανίτικων δυνάμεων. Ταυτόχρονα ἔρχονται σέ βοήθεια τοῦ αὐτοκράτορα, ὁ σύγαμπρός του Γεώργιος Παλαιολόγος, δούκας τοῦ Ντουῆρες. Ἀλλά νικημένοι καί οἱ δύο ὑποχώρησαν βιαστικά γιά τήν Κωνσταντινούπολη, ἀφίνοντας τή φροντίδα τῆς ὑπεράσπισης τοῦ Ντουῆρες σ' ἓνα ἀξιωματοῦχο πού ἔφερε τόν τίτλο τοῦ Κόμη τῆς Κόρτης καί καταγόταν κατά τήν Ἄννα Κομνηνή ἀπό τό Ἄρβανον. Τό Φεβρουάριο τοῦ 1082 ὁ Γουισκάρδος καταλαμβάνει τό Ντουῆρες μέ τή βοήθεια τῶν Βενετῶν πού βρίσκονται ἐγκατεστημένοι μέσα στήν πόλη. Κατόπιν οἱ Νορμανδοί συνέχισαν τίς ἐχθροπραξίες τους μέ τούς Βυζαντινούς ἐπεκτείνοντας τίς κατακτήσεις τους σέ διάφορες περιοχές τῆς Ἀλβανίας. Τήν ἴδια χρονιά ὁ Γουισκάρδος ξαναεπιστρέφει στήν Ἰταλία γιά νά καταστείλει ὀρισμένες ἐξεγέρσεις πού τίς ὑποκινούσαν οἱ Βυζαντινοί, ἐνῶ ὁ γιός του Βοημοῦνδος παραμένει στήν Ἀλβανία ὅπου καί εἶχε καινούργιες ἐπιτυχίες. Ἦταν ὁμως ἐπιτυχίες χωρίς μέλλον γιατί ὁ Γουισκάρδος ἀναγκάστηκε ν' ἀποσύρει ἀπό τήν Ἀλβανία τό σύνολο τῶν νορμανδικῶν δυνάμεων (1084).

Ὁ πόλεμος τῶν Νορμανδῶν κατά τοῦ Βυζαντίου σημάδεψε βαθιά τόν 11ο αἰῶνα. Διέγειρε τή φαντασία τῶν τροβαδούρων τῆς ἐποχῆς καί βέβαια καί τῶν Φράγκων πού θυμοῦνταν ὅτι οἱ Νορμανδοί τῆς Ἰταλίας εἶχαν ἐγκαταλείψει τή χώρα τους μερικά χρόνια πρίν. Ὁ ἀοιδός Τυρόλδος ἀφιέρωσε σ' αὐτή τή νορμανδική περιπέτεια ἓνα ἐπικό τραγούδι, τό ὁποῖο ὁμως παράδοξα ἔχει συνταιριάζει μέ τήν ἱστορία τοῦ πολέμου κατά τῶν Σαρακηνῶν τῆς Ἰσπανίας. Ἡ περιπέτεια ἀποδόθηκε στόν Καρλομάγνο καί ἐνσωματώθηκε στό Ἄσμα

τοῦ Ρολάνδου, μέ τή μορφή ἐπεισόδιου τοῦ Μπαλιγκάντ, δηλαδή τή διήγηση τῆς ἐκδίκησης τοῦ Καρλομάγνου κατά τῶν Σαρακηνῶν, πού εἶχαν στήσει τή μοιραία ἐνέδρα στό Ρολάνδο τό διοικητή τῆς ὀπισθοφυλακῆς. "Ὁμως τό πραγματικό πεδίο αὐτῶν τῶν γεγονότων εἶναι ἡ Ἄλβανία καί ὄχι ἡ Ἰσπανία. Οἱ Φράγκοι, οἱ Σαρακηνοί καί οἱ Βάσκοι ἀντιπροσωπεύουν ἀντίστοιχα τούς Νορμανδούς, τούς Βυζαντινούς καί τούς Ἄρβανίτες. Πίσω ἀπό τόν Καρλομάγνο κρύβεται ὁ Γυισκάρδος δούκας τῆς Ἄπουλίας, ὁ Μπαλιγκάντ εἶναι ὁ Παλαιολόγος δούκας τοῦ Ντοῦρρες, στή μορφή τοῦ Καναμπέους θά πρέπει νά δοῦμε τόν Αὐτοκράτορα Κομνηνό, ἐνῶ ὁ Ρολάνδος δέν εἶναι ἄλλος ἀπό τόν Βοημοῦνδο πού ζήτησε τή βοήθεια τοῦ πατέρα του. Τά τοπωνύμια πού συναντᾶμε στούς στίχους τοῦ ποιήματος ἀποδεικνύουν ὅσο τίποτε ἄλλο καλύτερα, πῶς τό ἐπεισόδιο αὐτό τοῦ "Ἀσματος τοῦ Ρολάνδου, ἔχει γιά πλαίσιο τήν Ἄλβανία. Τήν τιμή γι'αυτή τήν ταύτιση τήν ὀφείλουμε στή διορατικότητα τοῦ βυζαντινολόγου Ἄνρϋ Γκρεγκουάρ χωρίς νά θέλουμε νά ξεχάσουμε τή συμβολή τῶν διαδόχων του. Ἡ φράση «La Terre Debire» (ἡ γῆ ντεμπίρ) πού διαβάζουμε στό τελευταῖο στίχο εἶναι «La Terre Debire» (ἡ γῆ τῆς Ἡπείρου) καί πιο ἀκριβέστατα «La Terre d' Epire» (ἡ γῆ τῆς Ἡπείρου). Ἔτσι καί στή συνέχεια: Butentrot (Βουθρωτόν), Jeriko (Ἰεριχώ), Belidos (Βυλλίς). Τά ὀνόματα τοῦ Glöz καί τοῦ Balie θυμίζουν τίς δύο μεγάλες θαλάσσιες ἡττες στόν κάβο τῆς Γλώσσας καί τῆς Πάλλα. Δέ λείπει οὔτε καί τό ὄνομα τοῦ Ντοῦρρες, ἀλλά σέ μία ἀλλοιωμένη μορφή, γιά νά μή τό προσέξει ὁ ἀναγνώστης, ἀλλιῶτικα ἢ μεταφορά τῶν γεγονότων στό ἰσπανικό ἔδαφος θά ἦταν ἀδικοιολόγητη. Σύμφωνα μ' ἕνα μεσαιωνικό μῦθο, τό Ντοῦρρες ἰδρύθηκε ἀπό τόν Ζήθο καί τόν Ἄμφιονα. Νά λοιπόν πού στό Ἄσμα τοῦ Ρολάνδου ὁ Καρλομάγνος ἔχει γιά σκοπό ἀκριβῶς νά καταλάβει τό γρηγορότερο τήν Ἰπρθε, ἀλλοίωση τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἄμφιονα. Σέ μία παραλλαγή τοῦ ἐπικού ποιήματος τό ὄνομα τοῦ Balie ἔχει ἀντικατασταθεῖ μέ τό Albeigne, ἀντικατάσταση πού δέν εἶναι χωρίς σημασία. Τό Balie (ὁ κάβος τῆς Πάλλας) ἦταν στό Μεσαίωνα ἡ θαλάσσια ἐμπορική διέξοδος τῆς Ἄλβανικῆς ἐπαρχίας.

Τό 1096 οἱ Ἄλβανοί θά ὑποστοῦν τίς ἐπιπτώσεις ἀπό τίς στρατιές τῆς πρώτης σταυροφορίας: Γάλλοι τοῦ Βορρά καθοδηγούμενοι ἀπό τόν κόμη τοῦ Βερμαντουά καί τό δούκα τῆς Νορμανδίας, Προβηγκιανοί τοῦ Ραϋμόνδου κόμη τῆς Τολούζης καί τοῦ Ἄδεμάρ τοῦ Μοντέιγ ἐπισκόπου τοῦ Πούϋ, Νορμανδοί ἀπό τήν Ἰταλία μέ τούς ἀρχηγούς τους, Βοημοῦνδο καί Τανγκρέδο. Ὅλοι τους προξένησαν διάφορες καταστροφές στό πέρασμά τους.

Καμιά δεκαριά χρόνια ἀργότερα, ὁ Βοημοῦνδος τοῦ Τάραντα γαμπρός τοῦ Φιλίππου τοῦ Α' βασιλιᾶ τῆς Γαλλίας, ἀφοῦ ἔγινε πρίγκιπας τῆς Ἀντιόχειας, ἐπεχείρησε μιά καινούργια ἐκστρατεία στίς ἄλβανικές ἀκτές (1107). Ἔτσι θά ξαναεπαναληφθοῦν τά γεγονότα πού εἶχαν συμβεῖ πρὶν 26 χρόνια. Τό Ντοῦρρες πολιορκήθηκε, ὁ Ἄλέξης Κομνηνός κατέφθασε γιά μιάν ἀκόμη φορά καί ἡ Ἄλβανία ξαναμεταβλήθηκε σέ θέατρο ἐπιχειρήσεων,

ὥσπου ἓνα χρόνο ἀργότερα ὁ Βοημοῦνδος ἀναγκάστηκε νά συνθηκολογήσει καί νά γυρίσει νικημένος στήν Ἰταλία. Πρὸς τὰ μέσα τοῦ 12ου αἰώνα, οἱ Νορμανδοὶ τοῦ Ρογήρου βασιλιᾶ τῆς Σικελίας, ἐπεχείρησαν τὴν τρίτη τους ἐκστρατεία στήν ἀλβανικὴ παραλιακὴ ἀκτὴ χωρὶς ἀξιόλογα ἀποτελέσματα. Μιὰ τέταρτη ἐκστρατεία ἐξαπολύθηκε τὸ 1185. Ἕνας μεγάλος στρατός ἀπὸ 80.000 ἀνθρώπους, καθοδηγούμενος ἀπὸ τὸν Γουλιέλμο τὸν Καλὸ (Guillaume Le Bon) βασιλιᾶ τῆς Σικελίας, σύμμαχο τοῦ Φρειδερίκου Βαρβαρόσσα, κατέλαβε τὸ Ντουρρες πού λεηλατήθηκε καί πυρπολήθηκε κατὰ ἓνα μέρος. Ἀλλὰ τελικά κι αὐτὴ ἐπίσης ἢ προσπάθεια κατέληξε σέ ἀποτυχία.

Τὸ πρῶτο ἀλβανικὸ πριγκιπάτο

Στὶς ἀρχές τοῦ 12ου αἰώνα οἱ ἀλβανικὲς περιοχὲς ἦσαν ἀπὸ πολιτικῆς πλευρᾶς κατακερματισμένες. Τὰ μέρη πού βρισκόνταν νότια τοῦ Δρίνου συμπεριλαμβανομένης καί τῆς ἐπαρχίας τοῦ Ἀρβάνου, ὑπάγονταν στήν βυζαντινὴ ἐξουσία. Οἱ περιοχὲς τοῦ Βορρά συμπεριληφθηκαν στὰ σύνορα τοῦ κράτους τῆς Διόκλειας πού εἶχε ἰδρυθεῖ τὸν περασμένο αἰῶνα ἀπὸ τοπικοὺς Ἀλβανούς καί Σλάβους φεουδάρχες. Οἱ βορειοανατολικὲς περιοχὲς τῆς παλαιᾶς ἐπαρχίας τῶν Δαρδανίων πού εἶχαν ὑποστῆ τούς τελευταίους αἰῶνες μιὰ γερὴ σλαβικὴ ἀποικιοποίηση, βρισκόνταν κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία τῶν Σέρβων φεουδαρχῶν τῆς Ρασκίας.

Στὴν ἐπόμενη δεκαετία, ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία κατάφερε νά ἀποκαταστήσει τὴν κυριαρχία της στὰ ἐδάφη τῆς Ρασκίας καί τῆς Διόκλειας, ἀλλὰ πρόκειται γιὰ εφήμερες ἐπιτυχίες. Μὲ τὸ θάνατο τοῦ Αὐτοκράτορα Μανουὴλ Κομνηνοῦ (1180), τὸ Βυζάντιο βυθίζεται σέ μιὰ βαθιὰ πολιτικὴ ἐσωτερικὴ κρίση ἐπιτρέποντας ἔτσι στοὺς Σέρβους, Βούλγαρους καί τοὺς εὐγενεῖς τῆς Διόκλειας νά ξαναβροῦν τὴν ἀνεξαρτησία τους. Οἱ ἡγέτες τοῦ Ἀρβάνου καί τῶν γειτονικῶν καντονίων, τίναξαν ἐπίσης τὸ βυζαντινὸ ζυγὸ. Πρὸς τὸ 1190 γεννιέται τὸ πριγκιπάτο τῆς Ἀρβανίας, πρῶτο Ἀλβανικὸ Κράτος στὸ Μεσαίωνα.

Οἱ πληροφορίες πού ἔχουμε γιὰ τὴν παιδικὴ ἡλικία αὐτῆς τῆς κοινότητος εἶναι τελείως ἀποσπασματικὲς. Πρωτεύουσα ἦταν ἡ Κρούγια, κέντρο τοῦ παλιοῦ Ἀρβάνου. Ὁ πρῶτος μονάρχης ὁ ἄρχοντας Πρόγων (1190 - 1198) περιστοιχιζόταν ἀπὸ τοὺς τοπικοὺς ἀρχηγούς τῶν καντονιῶν. Στὴν ἀρχὴ τὸ πριγκιπάτο περιλάμβανε σχεδὸν τὴ μισή σημερινὴ βόρεια Ἀλβανία, πλὴν τῶν πόλεων τῆς πεδιάδας: Λέζα, Σκόδρα, Ντρίστι κ.λπ. Ἀργότερα ὁ ἄρχοντας Πρόγων δὲ μπόρεσε ν' ἀντισταθεῖ στὸ Σέρβο «μεγάλου ζουπάνου»²⁶ Στέφανο Νεμάνια, πού ἄρπαξε ἀπὸ τὴν Ἀλβανία τὴν περιοχὴ τοῦ Πολάτ (σημερινὸ Ντουκαγκίν) περιορίζοντας τὰ σύνορά της ἀνάμεσα στοὺς

26. Σέρβος ἄρχοντας. (Στμ)

ποταμούς του Δρίνου και του Σκουμπίν.

Κατά την διάρκεια της βασιλείας του ἄρχοντα Γκίνου (1198 - 1206) γιού του Προγόνου, τό Βυζάντιο δέχτηκε τά χτυπήματα της 4ης σταυροφορίας. Ἐάν τό πριγκιπάτο της Ἀλβανίας κατόρθωσε ν' ἀπελευθερωθεῖ ἀπό τήν βυζαντινή καταπίεση, ἕνας σοβαρός κίνδυνος τό ἀπειλοῦσε ἀπό δῶ καί πέρα ἀπό τήν Δύση.

Μέ τό μοίρασμα της διάλυμένης Αὐτοκρατορίας, ἡ Βενετία ἔπαιρνε ἀνάμεσα σ' ἄλλα τίς ἐπαρχίες του Ντοῦρρες, της Ἀρβανίας, της Γκλαβινίτσας, της Βαγενετίας καί της Δρινούπολης. Τήν ἴδια χρονιά (1204) ἡ βενετική γερουσία δημιουργεῖ τό δουκάτο του Ντοῦρρες ἀποσκοπώντας νά προσαρτήσῃ τήν Ἀρβανία στό νέο δουκάτο.

Ἐτυχε στό Δημήτρη, (1206 - 1216) ἄλλο γιό του Προγόνου ν' ἀντισταθεῖ μέ ἐπιτυχία στή βενετική ἀπειλή. Δέν ἦταν ἕνας ἀπλός ἄρχοντας ὅπως οἱ γονεῖς του μά ἕνας «Magnus Archonte» (Μεγάλος Ἀρχοντας, ὅπως ὁ γείτονάς του μέγας ζουπάνος) ἢ ἕνας «Arbanesis Princeps» (Ἀλβανός Πρίγκιπας), ὅπως τόν ἀποκαλοῦσε ὁ πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Γ'. Παρόλα αὐτά δέν ἦταν ἀκόμη παντοδύναμος μονάρχης, γιατί ἦταν ὑποχρεωμένος γιά κάθε του πράξη νά ἔχει τήν ἔγκριση τῶν 15 ἀρχηγῶν τῶν καντονιῶν του.

Ὅμως ἂν ἡ Ἀρβανία βρισκόταν σέ διένεξη μέ τήν Βενετία δέν ἦταν μόνο γιά λόγους ἀμυντικούς, μά γιατί κι αὐτή ἤθελε νά προσαρτήσῃ τό Ντοῦρρες. Μ' αὐτό τόν τρόπο θά ἐξασφάλιζε τά πλευρά της. Ἀποκατάστησε σχέσεις καλῆς γειτονίας μέ τό Δεσποτάτο της Ἡπείρου, πού δημιουργήθηκε στά 1204 στό νότο της Ἀρβανίας στή ἐδαφία της Παλαιᾶς Ἡπείρου, γιά λογαριασμό τοῦ Μιχαήλ Ἀγγελου Κομνηνοῦ. Ὁ μέγας ἄρχοντας Δημήτριος πλησίασε ἀκόμη καί τό χθεσινό ἐχθρό του, τό μεγάλο ζουπάνο Στέφανο Νεμάνια, παίρνοντας γιά γυναίκα του τήν Κομνηνή, κόρη τοῦ Σέρβου μονάρχη κι ἐγγονή τοῦ βασιλιά Ἰσαάκ Γ' Κομνηνοῦ, πού τοῦ ἔδωσε γιά γαμήλιο δῶρο τόν τιμητικό τίτλο τοῦ «πανυπερσεβάστου». Ἡ Ἀρβανία ἔκλεισε μιά ἐμπορική συμφωνία μέ τή Ραγούσα, σάν ἀντιστάθμισμα στή ρήξη τῶν συναλλαγῶν της μέ τή Βενετία. Ὁ πρίγκιπας Δημήτριος σκέφθηκε νά ἐξασφαλίσῃ τήν ὑποστήριξη τοῦ ἄγριου ἀντίπαλου της Βενετίας τοῦ δραστήριου Ἰννοκέντιου Γ', ἐκμυστηρευόμενος σ' αὐτόν τήν πρόθεσή του νά ξαναεπιστρέψῃ στούς κόλπους της Ἐκκλησίας, πού πρὶν μερικά χρόνια εἶχε ἐγκαταλείψει ὁ ἀδελφός του Γκίνος. Ἀλλά ἡ βελτίωση αὐτῆ τῶν σχέσεων μέ τόν πάπα ἦταν ἐφήμερη. Ἡ πλεονεξία τῶν δύο πλευρῶν γιά τό Ντοῦρρες εἶχε σάν ἀποτέλεσμα νά ἐπέλθῃ μιά νέα ρήξη. Τό πριγκιπάτο της Ἀρβανίας ἔκανε μερικούς φίλους μά ὄχι συμμάχους. Τά κατάφερε ὅμως ν' ἀντιμετωπίσῃ μόνο του τίς πιέσεις της Δημοκρατίας τοῦ Ἁγίου Μάρκου. Τό 1208 ὁ Βενετός δούκας τοῦ Ντοῦρρες, Πιέτρο Τζιάννι, κατάφερε νά ὑποκινήσῃ τό βασιλιά της γειτονικῆς Διόκλειας Γεώργιο, κατά της Ἀρβανίας χωρίς ὅμως ἐπιτυχία. Τό 1213 ξέσπασε στό Ντοῦρρες μιά ἀστική ἐξέγερση, ἀπό τήν ὁποία δέν ὠφελήθηκε ὁ μέγας ἄρχοντας Δημήτριος ἀλλά ὁ δεσπότης Μιχαήλ Ἀγγελος Κομνηνός, πού ἀφοῦ κατέλαβε τήν πόλη ἔδιωξε

τελείως τούς Βενετούς από τὰ ἀλβανικά ἐδάφη.

Τό πριγκιπάτο τῆς Ἀρβανίας διατήρησε τήν ἀνεξαρτησία του καθ' ὅλη τή διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ πρίγκιπα Δημήτριου. Μετά τό θάνατό του (1216) ἕνας τοπικός ἡγέτης, ὁ σεβαστός Γρηγόριος Καμονᾶ, παντρεύτηκε τήν πριγκίπισσα Κομνηνή τή χήρα τοῦ Δημήτρη κι ἀνακηρύχθηκε «ἄρχοντας» τῆς Ἀρβανίας. Ἀλλά τήν ἴδια χρονιά ἡ χώρα θά ὑποστει ξένες εἰσβολές. Τό 1216 βρίσκεται κάτω ἀπό τήν ἐξάρτηση τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, τό 1230 καταλαμβάνεται ἀπό τήν βουλγαρική Αὐτοκρατορία, τό 1240 ξαναπέφτει στόν ἔλεγχο τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου καί τό 1253 στήν κυριαρχία τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Νικαίας. Παρόλ' αὐτά ἡ ἐπαρχία τῆς Ἀρβανίας διατήρησε ὅλες αὐτές τίς δεκαετίες μιά σχετική ἐσωτερική αὐτονομία.

Ὁ Γρηγόριος Καμονᾶ ἄν καί ὑποτελής, συνέχισε νά κυβερνᾶ τή χώρα μέχρι τό θάνατό του. Τόν διαδέχθηκε ὁ γαμπρός του ὁ ἄρχοντας Γκουλάμ.

Ἡ κατάσταση αὐτή τῶν πραγμάτων ὀφειλόταν στήν πολιτική τῶν ὑποχωρήσεων τῶν ξένων ἡγεμόνων πού ἤθελαν ν' ἀποφύγουν ὀποιαδήποτε ἀντίδραση τοῦ τοπικοῦ πληθυσμοῦ. Ὁ αὐτοκράτορας τῆς Νικαίας, Θεόδωρος Β' Λάσκαρης, δέ σεβάστηκε αὐτή τήν αὐτονομία καί τοποθέτησε στήν ἐπαρχία τῆς Ἀρβανίας ἕνα βυζαντινό στρατιωτικό κυβερνήτη, πού ὀνομαζόταν Κωνσταντίνος Χαβάρων. Σύντομα θ' ἀντιμετωπίσει μιά ἐξέγερση τῶν κατοίκων. Ὁ πραιτόρας τῆς Νικαίας, Γ. Ἀκροπολίτης, μᾶς δίνει ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες στή «Χρονική Συγγραφή» γι' αὐτή τήν ἐξέγερση πού πνίγηκε τελικά στό αἶμα, χάριη στίς ἐνισχύσεις ἀπό τήν Μικρά Ἀσία. Ἔτσι ἡ βυζαντινή κυριαρχία ἐγκαθίσταται γιά τέταρτη φορά. Ἀλλά ἡ ἐπαρχία τῆς Ἀρβανίας διατηρεῖ γιά μίαν ἀκόμη φορά τή διοικητική της αὐτονομία, ἔχοντας ἐπικεφαλῆς τῆς ἕναν ἡγέτη τοπικό, τόν Κατεπάνιο ²⁷ Ανδρέα Βρανά τοῦ ὁποίου ἀγνοοῦνται οἱ σχέσεις μέ τούς προηγούμενους ἄρχοντες.

Ὡστόσο ἡ πολιτική κατάσταση παρέμεινε ἀσταθής. Στή δεύτερη πενηκονταετία τοῦ 13ου αἰώνα τό κύριο πρόσωπο θά εἶναι ἕνας ἀπόγονος τῆς βασιλικῆς γαλλικῆς οἰκογένειας, ὁ Κάρολος Ἀνδεγαυός τῆς Σικελίας, ἀδελφός τοῦ Ἁγίου Λουδοβίκου βασιλιᾶ τῆς Γαλλίας. Τό 1269 ἀποβιβάζεται στήν Ἀρβανία, πού ἦταν ὁ πρῶτος σταθμός τῆς ὑποκινούμενης ἀπό τόν πάπα ἐκστρατείας, γιά τήν ἀναστήλωση στήν Κωνσταντινούπολη τῆς Ἀνατολικῆς Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας πού εἶχε διαλυθεῖ τό 1260. Τά γεγονότα ὅμως δέν πήρανε τήν ἀναμενόμενη τροπή ἀπό τή Ρώμη. Ὁ Ἀνδεγαυός βασιλιάς δέν γνώριζε τή χώρα, καί τὰ γαλλικά, ἰταλικά καί ἀραβικά στρατεύματα πού ἔφερε ἀπό τήν Ἰταλία, δέν ἦταν ἱκανά νά τσακίσουν τήν ἀλβανική ἀντίσταση. Οἱ μάχες γιά τήν κατάληψη τοῦ Ντουρρες, πού ἔγινε στό μεταξύ ἀνεξάρτητη κοινότητα, κράτησαν δυό χρόνια, γιά νά δώσουν τόπο τελικά στίς διαπραγματεύσεις. Οἱ Ἀλβανοί εὐγενεῖς ζήτησαν τήν ἀνεξαρτησία τῆς χώρας. Γιά νά δώσει ἕνα τέλος στήν ἀντίσταση ὁ Κάρολος Ἀνδεγαυός, δέ δίστασε

27. Οἱ καπετάνιοι ἦταν διοικητές ὀρισμένων θεμάτων, τῶν λεγόμενων κατεπανάτων πού μέ ἀναγκαστικό ἔγιναν καπετανάτα. (Στμ)

νά υποσχεθεί στους μέν ηγεμόνες τή δημιουργία τοῦ ἄλβανικοῦ βασιλείου στους δέ πολίτες τήν κοινοτική αὐτονομία καί στίς φυλαρχικές κοινότητες τό δικαίωμα τῆς αὐτοδιοίκησης, χάρη στίς ὁποῖες ὁ στρατός τοῦ Καρόλου Ἰανδευαυοῦ μπῆκε στό Ντοῦρρες. Στίς 21 Φεβρουαρίου τοῦ 1272 ὁ βασιλιάς τῆς Σικελίας διακήρυχνε στή Νεάπολη τή δημιουργία τοῦ Βασιλείου τῆς Ἰαλβανίας (Regnum Albaniae) τοῦ ὁποῖου ἰδιοποιόταν ἐπί πλέον τό νέο στέμμα.

Τά ἐδάφη τοῦ νέου βασιλείου ἐκτείνονταν ἀπό τό Δρίνο στό Βορρά, μέχρι τή γραμμή Βλόρα-Μπεράτι στό Νότο. Οἱ ντόπιοι ἡγεμόνες ἀφοῦ πῆραν φέουδα καί τίτλους, σύμφωνα μέ τή δυτική φεουδαρχική ἱεραρχία, φάνηκαν εὐχαριστημένοι. Ὅμως ἡ συνθήκη κράτησε γιά λίγο. Οἱ Γάλλοι καί Ἰταλοί φεουδάρχες πού ἦρθαν στήν Ἰαλβανία, ἄρπαξαν σιγά - σιγά ὅλα τά σπουδαῖα πόστα τοῦ Βασιλείου καί τά πιά μεγαλύτερα φέουδα τῆς χώρας. Οἱ ὑποσχέσεις περί αὐτονομίας γρήγορα ξεχάστηκαν καί καταπατήθηκαν τά διατάγματα πού παραχωροῦσαν προνόμια. Ἡ ἔντονη ἐκμετάλλευση ἀπό μέρος τῶν Γάλλων φεουδαρχῶν μεγάλωσε τή δυσαρέσκεια τῶν χωρικῶν καί τῶν πολιτῶν. Γιά νά στραγγαλίσει τήν ἀντίδραση τῶν Ἰαλβανῶν φεουδαρχῶν πού εἶχαν ἀρχίσει νά κινουῦνται, ὁ Κάρολος συνέλαβε ἕνα μεγάλο ἀριθμό ἀπό δαύτους καί τοὺς κράτησε ὁμήρους στίς φυλακές τῆς Ἰταλίας. Ἔτσι ἐξηγεῖται γιάτί, ὅταν τό 1280 ἄρχισαν οἱ ἐχθροπραξίες ἀνάμεσα στους Βυζαντινοὺς καί στόν οἶκο τῶν Ἰανδευαυῶν, ὁ ἄλβανικός πληθυσμός ἐξεσηκώθηκε ἐνάντια στό βασιλιά Κάρολο κι ὕστερα ἀπό μερικά χρόνια οἱ Ἰανδευαυοὶ ὑποχρεώθηκαν νά ἐγκαταλείψουν τήν Ἰαλβανία (1286).

Ὅμως ξαναεπιστρέφουν τό 1304. Ἀντίθετα ἀπό τόν παππού του, ὁ Φίλιππος καί πρίγκιπας τοῦ Τάραντα, φρόντισε νά στηριχθεῖ οὐσιαστικά στους Ἰαλβανοὺς ἡγεμόνες γιά νά ἐξασφαλίσει τή βοήθειά τους, ὄχι μόνο κατά τοῦ Βυζαντίου ἀλλά κι ἐνάντια στους Σέρβους πού κι αὐτοὶ ἐπίσης ζητοῦσαν νά ἐξαπλωθοῦν στήν Ἰαλβανία. Ἀπό τή δικιά τους μεριά οἱ Ἰαλβανοὶ εὐγενεῖς φοβισμένοι ἀπό τήν ἐξάπλωση τῆς Σερβίας, εἶχαν συμφέρον νά σταματήσουν τήν ἐξάπλωση τοῦ κράτους αὐτοῦ μέ τήν βοήθεια τοῦ οἴκου τῶν Ἰανδευαυῶν, γιάτί τόν καιρό αὐτό ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία ἦταν αἰσθητὰ ἀποδυναμωμένη. Τά κοινά αὐτά συμφέροντα ὁδήγησαν τό Φίλιππο νά μοιρασθεῖ μέ τοὺς Ἰαλβανοὺς ἡγεμόνες τήν ἐξουσία στήν Ἰαλβανία. Ὁ Γουλιέλμος Μπλινίστι, ἄλλοτε αἰχμάλωτος τοῦ παπποῦ τοῦ Φιλίππου Καρόλου Α' Ἰανδευαυοῦ, ὀνομάστηκε στρατάρχης (MARECHAL) τῆς Ἰαλβανίας (1304). Ἄλλοι πῆρναν ὑψηλοὺς τίτλους εὐγενείας καί ἦταν ἐλεύθεροι νά διοικοῦν στίς περιοχές τους. Ἡ Ἰαλβανία ἐξακολούθησε νά καλεῖται «βασιλείο» χωρίς ὅμως νά ἔχει βασιλιά, ἐνῶ ἡ ἐξουσία τοῦ Φιλίππου πρίγκιπα τοῦ Τάραντα περιοριζόταν στό Ντοῦρρες. Ὁ ἀνώνυμος ταξιδιώτης πού ἐπισκέφτηκε τήν Ἰαλβανία τό 1308 ἔγραφε κατά λέξη: «Τό βασιλείο τῆς Ἰαλβανίας δέν ἔχει πλέον βασιλιά. Ἡ χώρα εἶναι μοιρασμένη ἀνάμεσα στους διάφορους ντόπιους πρίγκιπες πού τήν κυβερνοῦν μόνοι τους χωρίς νά ἐξαρτιῶνται ἀπό κανένα». Ὅμως ἡ ἀνζου-ἄλβανική συμμαχία δέ μπόρεσε νά

έμποδίσει τήν ἐξάπλωση τοῦ σερβικοῦ βασιλείου στήν Ἄλβανία.

Ἡγεμόνες, πολίτες καί χωρικοί (14ος αἰώνας)

Ἡ ξένη κυριαρχία πού ἐπιβλήθηκε στήν Ἄλβανία γιά πολλούς αἰῶνες, τό πολιτικό κατακερμάτισμά της σέ ὄφελος δύο ἢ καί περισσοτέρων μεγάλων δυνάμεων καί οἱ συνεχεῖς πόλεμοι πού διεξάγονταν στό ἔδαφός της, ἀνάμεσα σέ Βυζαντινούς, Βούλγαρους, Σέρβους, Νορμανδούς καί Ἄνδεγαυούς, παρεμπόδισαν τήν πολιτική ἐξέλιξη τῆς χώρας. Ὡστόσο ἀπό τόν 12ο μέχρι τόν 14ο αἰώνα παρατηρεῖται μιά ἀξιοσημεῖωτη οἰκονομική καί κοινωνική πρόοδος. Οἱ φεουδαρχικές σχέσεις παραγωγῆς διαδίδονται στό μεγαλύτερο μέρος τῆς Ἄλβανίας τόσο στίς παραθαλάσσιες πεδιάδες, ὅσο καί στίς ἐνδότερες ἀγροτικές περιοχές. Τόν 14ο αἰώνα οἱ φεουδαρχικές σχέσεις γνωρίζουν σ' αὐτά τά μέρη μιά περίοδο πραγματικῆς ἀνθησις. Τό χωριό ξέκοβε ὅλο καί περισσότερο τίς σχέσεις του μέ τή κλειστή φυσική οἰκονομία γιά ν' ἀποδεχθεῖ τό καθεστῶς τῆς ἀνταλλαγῆς. Ἡ ἐσωτερική ἀγορά ἔσφιγγε ὅλο καί περισσότερο τούς δεσμούς της μέ τίς χώρες τῶν Βαλκανίων καί τῆς Ἀδριατικῆς. Ἐστῖες αὐτῶν τῶν ἀνταλλαγῶν ἦταν ὀρισμένες πόλεις πού ἐδῶ καί καιρό εἶχαν γίνει σπουδαῖα οἰκονομικά κέντρα καί οἱ κάτοικοί τους ἦταν βιοτέχνες, ἔμποροι καί ἐργάτες. Ἐπὶ τό Ντουρρες, ἡ κυριότερη πόλη τῆς Ἄλβανίας, ἀριθμοῦσε τόν 14ο αἰώνα 25.000 κατοίκους. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς γεωργίας ἔκανε ν' ἀνθίσουν κι ἄλλες σημαντικές πόλεις, ὅπως ἡ Σκόδρα, τό Τιβάρι, τό Ντρίστι, τό Μπεράτι, ἡ Βλόρα, τό Οὐλκύνιο, ἡ Λέσγια, τό Γκιροκάστερ, ἡ Κρούγια, γιά νά μή μιλήσουμε γιά τούς μικροῦς παραθαλάσσιους συνοικισμούς. Ἐχουμε μιάν ἰδέα γιά τό βαθμό ἀνάπτυξης τῶν ἀνταλλακτικῶν σχέσεων ἀνάμεσα στήν ὑπαιθρο καί τήν πόλη καί τήν ἐσωτερική καί ἐξωτερική ἀγορά, ἀπό ἀνάγνωση τῆς λίστας τῶν εἰσαγόμενων καί ἐξαγόμενων προϊόντων. Μιά ἄλλη μαρτυρία εἶναι ὁ ἀξιόλογος ἀριθμός τῶν λιμανιῶν δευτέρας κατηγορίας τά ὅποια ἄν καί λιγότερο σπουδαῖα ἀπό τό Ντουρρες, τό Οὐλκύνιο, τή Βλόρα καί τό Τιβάρι, περιστοιχίζαν τήν ἀλβανική ἀκτὴ τῆς Ἀδριατικῆς ἰδιαίτερα τά: Σίργκι, Μεδούη, Σουφάδα, Ρόδοι, Μπάστοβα, Πύργος, Σπιναρίτσα, Χιμάρα κ.λπ.

Ἡ συνεχῆς ἀνάπτυξη τῶν πόλεων συνοδεύτηκε καί ἀπό σημαντικές ἀλλαγές στήν κοινωνική δομή τους. Οἱ κάτοικοί τους ἦταν στό μεγαλύτερο ἀκόμη μέρος «πολίτες» (ὅπως τούς ἀποκαλοῦσαν στήν ἐποχή αὐτή) καί ὅλοι τους εἶχαν μιά μικρή ἰδιοκτησία (βιοτέχνες, ἔμποροι, βαρκάρηδες, καλλιτέχνες, πρωτομάστοροι κ.λπ.). Ὁ ὑπόλοιπος πληθυσμός ἀποτελοῦνταν ἀπό τούς πληβεῖους, τούς «POPULARES» ὅπως τούς ἀναφέρουν τά λατινικά κείμενα, δηλαδή πρόσωπα πού δέν εἶχαν καμιά ἰδιοκτησία, ὅπως μεροκαματιάρηδες, μαθητευόμενοι, ναῦτες, χαμάληδες, μετανάστες, ἄνεργοι. Τέλος διακρίνονταν οἱ ὀλιγάριθμοι εὐγενεῖς («NOBILES») πού ἦταν πλούσιοι βιοτέχνες, μεγαλέμποροι, μεγαλοἰδιοκτῆτες πλοίων καί χωραφιῶν, ἀνώτεροι

στρατιωτικοί και πολιτικοί υπάλληλοι. Παρόλες τις αλλαγές που επήλθαν στο πέρασμα των αιώνων, οι παλιές παραδόσεις της αυτόνομης διοίκησης των πόλεων ήταν ακόμη αρκετά ζωντανές τον 14ο αιώνα και οι πολίτες διεξήγαγαν ένα διμέτωπο σκληρό αγώνα για να τις διατηρήσουν. Από τη μιά τό «*Universalitas Civium*» έναντιωνόταν στις ξένες μεγάλες δυνάμεις και στους γειτονικούς φεουδάρχες που ήθελαν να καταλύσουν την τοπική αυτονομία, να εγκαταστήσουν μία συγκεντροποιημένη διοίκηση και να επιβάλλουν τό αυθαίρετό τους. Από την άλλη οι πολίτες αγωνίζονταν, μέσα στους κόλπους της ίδιας της «*Comuna Civitatis*» μέ την υποστήριξη των πληβείων, ενάντια στους πατρίκιους που φιλοδοξούσαν να μονοπωλήσουν την εξουσία καταργώντας τό παλιό δημοκρατικό όργανο της γενικής συνέλευσης της πόλης και αντικαθιστώντας το μ' ένα πιο περιοριστικό θεσμό, τό «*Consilium Minor*» όπου μπορούσαν να κάνουν μόνοι τους ό,τι ήθελαν.

Οι αλλαγές που έγιναν στον τομέα της φεουδαρχικής ιδιοκτησίας του εδάφους, είχαν σημαντικές επιπτώσεις στην πολιτική ιστορία της χώρας. Προς τά τέλη του 13ου αιώνα, τά φέουδα των ξένων ήγεμόνων άρχισαν να λιγοστεύουν, περνώντας σιγά - σιγά στά χέρια των Άλβανών ήγεμόνων (ιδιαίτερα στις αρχές του 14ου αιώνα). Τό φαινόμενο αυτό φαίνεται κυρίως στις περιοχές που περιλαμβάνονται ανάμεσα στό Δρίνο και τό Βιόσα και που ανήκαν στους Άνδεγαυούς. Οι άλβανικοί φεουδαρχικοί οίκοι μεγάλωναν ταυτόχρονα μέ την αύξηση των χωραφιών τους. Οι Θώπια, οι Μουζάκα, οι Ντουγκακίν, οι Σκούροι, οι Γιονίμα, οι Άριανίτες, που τό 1275 ακόμα δέν είχαν παρά κάτι μικρής έκτασης φέουδα και όρισμένους τίτλους μικρο-ευγενείας, έγιναν οι περισσότεροι στό πρώτο μισό του 14ου αιώνα ισχυροί ήγεμόνες, μέ αποτέλεσμα να έντείνουν τις προσπάθειές τους για ν' άπαλλαγούν από κάθε υποτέλεια στά φέουδά τους. Όπως αναφέρει μέ σαφήνεια ό ανώνυμος ταξιδιώτης του 1308 από τις αρχές του αιώνα εξασκούσαν την κυριαρχία τους μέσα σέ μία σχεδόν απόλυτη ανεξαρτησία, ιδιαίτερα στις περιοχές του έσωτερικού. Στις επόμενες δεκαετίες οι Άλβανοί ήγεμόνες δυνάμωσαν τόσο γρήγορα, ώστε όρισμένοι να είναι επικεφαλής φέουδων που άγκάλιαζαν όλόκληρες περιφέρειες, εξασφαλίζοντας ταυτόχρονα τίτλους ύψηλης ευγένειας. Ταυτόχρονα ριψοκινδύνευαν να πάρουν τά όπλα κατά του μονάρχη τους πρίγκιπα Άνδεγαυού.

Τόν 13ο αιώνα έγιναν οι επαναστάσεις των δυό δυνατότερων Άλβανών ήγεμόνων, του Τανούς Θώπια και του Άνδρέα Μουζάκα. Ό Ρομπέρ Άνδεγαυός κατάφερε να τους αντιμετώπισει έξαιτίας των εϋνοϊκων πολιτικων συγκυριων. Πραγματικά οι Άλβανοί κινδύνευαν να πέσουν στή φοβερή κυριαρχία του βασιλιά της Ρασκίας, Στεφάνου Ντουςάν. Γι' αυτό και ό βασιλιάς Ρομπέρ έστειλε τό 1336 τό γιό του Λουδοβίκο στό Ντουρρες για να συμφιλιωθεί μέ τους επαναστατημένους υποτελείς του. Στά τέλη του ίδιου χρόνου, ό Λουδοβίκος έκλεισε μία συμφωνία και μέ τόν Άνδρέα Μουζάκα, στον οποίο άπένειμε τόν τίτλο του «δεσπότη της Άλβανίας» (*Andreas*

Musacius, Regni Albaniae Despotus). Τοῦ ἐγγυήθηκε γιά τά φέουδά του, τά δικαιώματά του καί τά προνόμιά του, ἔχοντας ἐπί πλέον τήν ὑποχρέωση νά τόν προστατέψει ἀπό τίς ἐπιθέσεις τῶν «άνταρτῶν» ἢ τῶν «βαρβάρων» κι ἀπαγορεύοντας σ' ὅποιονδήποτε νά τοῦ παραπονεθεῖ γιά τίς προηγούμενες ἀμαρτίες του. Ὁ μόνος ὄρος αὐτῆς τῆς συμφωνίας ἦταν ὅτι ἕνας ἀπό τούς γιούς τοῦ Μουζάκα θά κρατιόταν ὄμηρος στό Ντουρρες, στήν ἔδρα τοῦ ἀναπληρωτῆ τοῦ βασιλιᾶ. Δυό μῆνες ἀργότερα οἱ Ἄνδεγαυοί κατάφεραν νά συμφιλιωθοῦν καί μέ τόν κόμητα Τανούς Θώπια (Dominum Tanucium Comitum Thorian) στόν ὁποῖο ἐξασφάλισαν, μέ τήν μεσολάβηση τοῦ Καρόλου ἑνός ἄλλου γιοῦ τοῦ Ρομπέρ, τήν κομητεία πού ἐκτεινόταν ἀπό τόν ποταμό Μάτ μέχρι τό Σκουμπίν, ὅπως καί τήν καταβολή χιλίων χρυσῶν ὀβολῶν τό χρόνο.

Ὅμως αὐτή ἡ συμφιλίωση δέν κράτησε πολύ. Ὁ δεσπότης Μουζάκα παρέμεινε στή συνέχεια ἀνεξάρτητος. Ὁ κόμης Θώπια ἀντίθετα ξανάρχισε ἀνοιχτά τίς ἐχθροπραξίες κατά τῶν Ἄνδεγαυῶν: ἔκλεψε ἀπό τό Ντουρρες γιά νά τήν παντρευτεῖ τήν κόρη τοῦ Ρομπέρ, Ἑλένη, τή στιγμή πού πήγαινε στήν Ἑλλάδα νά συναντήσῃ ἕναν Γάλλο πρίγκιπα μέ τόν ὁποῖο ἦταν ἀρραβωνιασμένη. Ὁ Ρομπέρ δέν ἦταν σέ θέση νά ἐκμηδενίσῃ τό δυνατό ὑποτελεῖ του. Πολύ ἀργότερα κάνοντας ὅτι τόν συγχωρεῖ, τόν προσκάλεσε μέ τήν Ἑλένη στή Νεάπολη κι ἐκεῖ προδοτικά τοῦς σκότωσε καί τούς δυό.

Ἀλλά καί στίς ἄλλες περιοχές τῆς Ἀλβανίας (στό Βορρά πού κατεχόταν ἀπό τό Βασίλειο τῆς Ρασκίας καί στό Νότο πού βρισκόταν στήν κυριαρχία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας) συναντᾶμε τήν ἴδια διαδικασία τῆς ἰσχυροποίησης τῶν Ἀλβανῶν φεουδαρχῶν. Παντοῦ ἐκφράζεται ἡ ἴδια τάση, νά διακόπτουν κάθε δεσμό ὑποτελείας ἀπό τήν ξένη ἐξουσία. Ἡ μόνη διαφορά πού ὑπῆρχε βρισκόταν στό ρυθμό αὐτῆς τῆς διαδικασίας καί στό ἐπίπεδο τῆς ἰσχυροποίησης. Οἱ διχόνοιες σ' αὐτές τίς περιοχές, ἀνάμεσα στούς τοπικούς ἡγεμόνες φεουδάρχες καί τούς ξένους κυρίαρχους, ὀξύνθηκαν γιὰτί οἱ βασιλιάδες τῆς Ρασκίας καί οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου ὑποστήριζαν κυρίως τούς λαϊκοῦς ἢ ἐκκλησιαστικούς Σέρβους κι Ἑλληνες φεουδάρχες, παρά τούς Ἀλβανούς εὐγενεῖς. Ἐτσι τό 1332 ἕνα χρόνο μετά τό ἀνέβασμα στήν ἐξουσία τοῦ Στεφάνου Ντουςάν, ξέσπασε ἐναντίά του μιά ἐξέγερση ἀπό τούς ἡγεμόνες τῆς Ζέντα (Διόκλεια) πού τήν καθοδηγοῦσε ἕνας Ἀλβανός εὐγενής, ὁ Δημήτρης Σούμμα. Ὁ καθολικός ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Ἀντίβαρι, Γουλιέλμος Ἀδάμ, γράφει τό 1332 σέ μιά ἀναφορά του πρὸς τό δούκα τῆς Βουργουνδίας Φίλιππο Ζ' τοῦ Βαλουά, πώς οἱ Ἀλβανοί τοῦ κράτους τῆς Ρασκίας «ὑφίστανται τόν ἀνυπόφορο ζυγὸ τῶν μισητῶν Σλάβων καταπιεστῶν», ἀκόμη πώς οἱ Ἀλβανοί καί Λατίνοι εὐγενεῖς «ἔχουν ἀπογυμνωθεῖ ἀπό τά ἀγαθά τους καί κρατοῦνται φυλακισμένοι» καί πώς οἱ Ἀλβανοί ἱκανοί νά ἐπιστρατεύσουν πάνω ἀπό 15.000 ἵππεις ἦταν ἔτοιμοι νά ἐναντιωθοῦν στή σερβική κυριαρχία. Τό ἴδιο πρᾶγμα ἐπιβεβαιώνει κι ἕνα γράμμα τοῦ Ρομπέρ τῆς Νάπολης, πού χρονολογεῖται ἀπό τό 1336, στό ὁποῖο ὑπόσχεται κάθε ὑποστήριξη στούς «εὐγενεῖς, κόμητες, βαρῶνους καί λοιπούς φεουδάρχες

τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλβανίας» *Nobilis Viris, Comitibus, Baronibus et Feudatariis aliis Regni Albaniae*), πού βρίσκονται στίς κατεχόμενες περιοχές ἀπό τόν Στέφανο Ντουσάν, ἀπό τή στιγμή πού θά ἔπαιρναν τά ὄπλα ἐνάντια στούς Σέρβους.

Ὡστόσο ὑπῆρχαν ἀκόμη τόν 14ο αἰώνα στήν Ἑλβανία περιοχές, ὅπως τά ὄρεινά μέρη τοῦ νότου, τοῦ κέντρου καί κυρίως τοῦ βορρᾶ, πού ἀγνοοῦσαν ἀκόμα καί τήν ὑπαρξη τοῦ ἡγεμόνα φεουδάρχη καί τοῦ δουλοπάροικου. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί τῶν βουνῶν παρέμεναν ἐλεύθεροι. Ὅρισμένοι ζοῦσαν μέ ποιμενικές ἀσχολίες περισσότερο παρά μέ τήν γεωργία. Πλάϊ τους ὅμως ὑπῆρχαν ἐπίσης βουνίσιοι καί ἐδραῖοι ἐλεύθεροι γεωργοί, πού ἐπιδίδονταν κυρίως στή γεωργία. Ὁργανωμένοι ὅπως καί στό παρελθόν σέ ἀγροτικές ἢ ποιμενικές κοινότητες (σέ φυλές, χωριά ἢ «κατούν») ἀγνοοῦσαν τίς φεουδαρχικές σχέσεις ἀκόμα κι ὅταν δημιουργήθηκαν ἀνάμεσά τους κοινωνικές διαφοροποιήσεις. Χάρη στήν ὀργάνωσή τους σέ φυλές εἶχαν μιᾶ ἀξιόλογη στρατιωτική δύναμη. Ὅπως καί στό παρελθόν ἀποτελοῦσαν ἀπειλή γιά τόν ὁποιοδήποτε ἡγεμόνα πού θά ἐπιχειροῦσε νά προσβάλλει τά παραδοσιακά τους ἔθιμα καί νά τούς καθυποτάξει στό φεουδαρχικό φόρο καί πρόσοδο. Ὁ Βυζαντινός χρονικογράφος Λ. Χαλκοκονδύλης καί ὁ Τοῦρκος συνάδελφος του Ὁρούτς, μᾶς πληροφοροῦν ὅτι οἱ βουνίσιοι δέν πλήρωναν σέ κανένα φόρο. Ὅσο καιρό δέν ἐρχόταν κανεῖς νά τούς ἐνοχλήσει τά βουνά τους ἦταν ἤσυχα, μά μόλις οἱ φοροεισπράκτορες ἀνηφόριζαν γιά τά χωριά τους, τότε ἀντηχοῦσαν τά βουνά μέ τίς διαμαρτυρίες τους. Ὅταν ἡ διοίκηση προσπαθοῦσε νά συλλέξει τό φόρο μέ τή βία ἦταν ἔτοιμοι ν' ἀντισταθοῦν ἐνοπλα. Αὐτό ἀκριβῶς ἐννοεῖ ὁ Βυζαντινός χρονικογράφος Ἰ. Καντακουζηνός ὅταν λέει πῶς «οἱ Ἑλβανοὶ εἶχαν κλίση πρὸς τήν ἐξέγερση». Ὅπως παρατηρεῖ ὁ ἱστορικός Φ. Νόλι, ἦταν τόσο φανατικά προσηλωμένοι στήν ἐλευθερία, πού κανεῖς δέν τολμοῦσε ν' ἀγοράσει ἕναν Ἑλβανό σκλάβο, γιατί θά ἦταν ἐπικίνδυνος στόν κύριό του.

Ὁ Νικόλαος Χάντζας, Βυζαντινός κυβερνήτης τῶν ἐπαρχιῶν τῆς σημερινῆς νότιας Ἑλβανίας, καταφεύγοντας στή βία ἐνάντια στούς βουνίσιους γιά νά συλλέξει τούς φόρους, προκάλεσε μιᾶ ἀπό τίς μεγαλύτερες ἀγροτικές ἐξεγέρσεις στήν μεσαιωνική ἱστορία τῆς χώρας. Οἱ πρῶτες ἐκδηλώσεις αὐτῆς τῆς ἐξέγερσης χρονολογοῦνται ἀπό τό 1325. Τό 1330 οἱ ὀργισμένοι βουνίσιοι κατέβηκαν μέχρι τό Μπεράτι καί περικύκλωσαν τό Ν. Χάντζα πού σώθηκε χάρη στά γερά τείχη τῆς ἀκρόπολης. Στά δύο ἐπόμενα χρόνια ἡ ἐξέγερση ἐπεκτάθηκε τόσο πολύ πού ἀπλώθηκε ἀπό τήν παραθαλάσσια περιοχή (ἀκτές τοῦ Ντουῦρρες καί τῆς Βλόρα) μέχρι τά βᾶθη τῆς χώρας (Κοστούρ²⁸ καί Πρεμετή). Ὁ Βυζαντινός Ἰ. Κατακουζηνός ἀναφέρει πῶς οἱ Ἑλβανοὶ κατέλαβαν τά κάστρα τοῦ Μπεράτι, τῆς Κανίνας, τοῦ Σκράπαρη, τῆς Τομορίτσας καί τῆς Κλεισούρας καί τά ἔκαναν ἐρείπια. Ὁ αὐτοκράτορας Ἀνδρόνικος Γ' Παλαιολόγος ξεκίνησε τήν ἴδια χρονιά γιά νά

28. Ἡ Καστοριά. (Στμ)

καθυποτάξει τήν ἐξέγερση καλώντας σ' ἐνίσχυση ἕνα σημαντικό ἀριθμό ἀπό Τούρκους μισθοφόρους ἐκπαιδευμένους στίς ὀρεινές μάχες. Οἱ βυζαντινές καί τουρκικές δυνάμεις θριάμβευσαν γιατί ἦταν ἀριθμητικά ἀνώτερες σέ σύγκριση μέ τούς κακοοπλισμένους Ἴαλβανούς καί σύμφωνα μέ τά λεγόμενα τοῦ Καντακουζηνοῦ σφάχτηκε πολὺς πληθυσμός. Τό 1314 οἱ Ἴαλβανοί τῆς Θεσσαλίας μέ τήν εἶδηση τοῦ θανάτου τοῦ Ἰανδρόνικου, ἄρχισαν μιὰ καινούργια ἐξέγερση πού κι αὐτή κατατροπώθηκε. Ὅμως αὐτές εἶναι οἱ τελευταῖες νίκες τῆς Ἰανατολικῆς Αὐτοκρατορίας στήν Ἰαλβανία.

Οἱ μαζικές ἀγροτικές ἐξεγέρσεις θά προετοιμάσουν τήν πολιτική, κοινωνική καί στρατιωτική δύναμη, πού εἶχε ἀνάγκη ἡ Ἰαλβανική φεουδαρχική τάξη, ὥστε νά λύσει τό πρωταρχικό πρόβλημα τῆς χώρας: τό διώξιμο τῶν ξένων κυρίαρχων καί τήν δημιουργία τῶν Ἰαλβανικῶν Κρατῶν.

Τά Ἰαλβανικά πριγκιπάτα τοῦ 14ου αἰῶνα

Γύρω στά μέσα τοῦ 14ου αἰῶνα ἡ Ἰαλβανία γίνεται θέατρο σημαντικῶν ἱστορικῶν γεγονότων καθοριστικῆς σημασίας. Ὁ Στέφανος Ντουσάν ὕστερα ἀπό τίς νικηφόρες ἐκστρατεῖες του μετέτρεψε τό βασίλειο τῆς Ρασκίας σέ «Σερβική Αὐτοκρατορία». Τόν 14ο αἰῶνα εἰσβάλλει καί στήν Ἰαλβανία. Οἱ Ἰανδεγαυοί κυνηγημένοι δέν κράτησαν παρά τό Ντουρρες, ἐνῶ οἱ Βυζαντινοί μέ τή σειρά τους θά ἐγκαταλείψουν ὀριστικά τήν χώρα τό 1347. Ὁ Στέφανος Ντουσάν χειροτονήθηκε αὐτοκράτορας τό 1346. Τόν πρῶτο χρόνο ἔφερε τόν τίτλο τοῦ Αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου, τῆς Σλαβονίας καί τῆς Ἰαλβανίας (Stephanus, Dei gratia Romaniae, Sclavoniae et Albaniae imperator) ἀλλά δέν ξέρουμε γιά ποιό λόγο παραιτήθηκε φέρνοντας μόνο τό γνωστό τίτλο τοῦ «Τσάρου τῶν Σέρβων, Ρωμαίων καί Βουλγάρων». Οἱ Σέρβοι ἡγεμόνες ἀφοῦ πῆραν τίς θέσεις κλειδιά τῆς αὐτοκρατορίας, κοιτοῦσαν νά βάλουν χέρι στά μεγάλα φέουδα. Οἱ περιοχές τοῦ βορρᾶ πέρασαν στήν ἐξουσία τοῦ μικροῦ Οὐρόε, γιοῦ τοῦ Στεφάνου Ντουσάν, τοῦ νότου στήν κυριαρχία τοῦ Συμεῶν ἀδελφοῦ τοῦ Σέρβου τσάρου καί οἱ κεντρικές περιοχές τῆς Βλόρα καί τοῦ Μπεράτι στήν κυριαρχία τοῦ Ἰωάννη Κομνηνοῦ Ἰασάνη, στόν ὁποῖο ἀπονεμήθηκε ὁ τίτλος τοῦ «δεσπότη» πού τόν ἔφερε μέχρι τότε ὁ Ἰαλβανός ἡγεμόνας τῶν περιοχῶν αὐτῶν Ἰανδρέας Μουζάκας. Οἱ Ἰαλβανοί εὐγενεῖς ἔβλεπαν νά δημιουργεῖται μιὰ ἀνυπόφορη κατάσταση γι' αὐτούς. Ὅμως μέ τό θάνατο τοῦ Στεφάνου Ντουσάν (1355), ἡ σερβική φεουδαρχική τάξη ἀποδείχτηκε ἀνίκανη νά ὑπερασπίσει τίς κατακτήσεις της. Οἱ φεουδαρχικοί ἀνταγωνισμοί δίχασαν τούς Σέρβους πρίγκιπες κι ἔτσι οἱ ἡγεμόνες τῶν ὑποταγμένων στόν τσάρο Ντουσάν πληθυσμῶν ἀπελευθερώθηκαν χωρίς καμιά δυσκολία ἀπό τόν σερβικό ζυγό.

Στήν Ἰαλβανία, ὅπως καί παντοῦ στά Βαλκάνια, ὁ θάνατος τοῦ Στεφάνου Ντουσάν ἦταν τό σινιάλο τῆς ἐξέγερσης γιά τούς τοπικούς ἡγεμόνες. Ὅλοι τους ξεσηκώθηκαν γιά νά στεριώσουν τήν ἐξουσία τους μέσα στά φέουδά

τους. Οί πρώτοι πού τά κατάφεραν ήταν οί 'Αλβανοί ήγεμόνες τής 'Ηπείρου μέ έπικεφαλής τους τόν Γκίνο Μπούα Σπάτα, πού μέ τήν ισχυρή ύποστήριξη τών χωρικῶν, προξένησαν μιά σοβαρή ήττα στους "Ελληνες άρχοντες στήν όχυρή θέση τοῦ 'Αχελώου τό 1358. Ένα χρόνο άργότερα ό Κάρολος Θώπια άποκαθιστοῦσε τήν έξουσία τής οίκογένειάς του στά έδάφη πού περιλαμβάνονταν ανάμεσα στήν Κρούγια καί τήν Πέτρελα (δηλαδή άκόμη σέ πολύ περιορισμένα όρια). Τό 1360 ό γερο-Μπάλσα άποτινάζοντας κάθε δεσμό έξάρτησης μέ τόν αυτοκράτορα Στέφανο Ουρός, δημιουργεῖ ένα φέουδο στήν περιοχή τής Ζέντας. Κατόπιν άλλοι ήγεμόνες φεουδάρχες οργανώνουν διαδοχικά ανεξάρτητα φέουδα: ό 'Ανδρέας Μουζάκα στήν περιοχή τοῦ Μπεράτι, ό Πάλ Γκρόπα στά εϋφορα μέρη τής 'Οχρίδας, ό Βλάς Ματαράγκα στήν Καραβάστα, ό Λέκε Ντουγκακίν στή Λέσγια, ό Νικόλας Ζαχαρίας στή Ζαδρίμα, γιά νά μήν αναφερθοῦμε στους λιγότερο σπουδαίους μικρο-ήγεμόνες. Μόνο στή Βλόρα παρέμεινε γιά ένα διάστημα στήν έξουσία ό Σέρβος πρίγκιπας 'Αλέξανδρος Κομνηνός 'Ασάν, πού όμως γρήγορα έγινε κι αυτός ανεξάρτητος. Τίς συνθήκες αυτές εκμεταλλεύτηκαν οί πολίτες πατριόται πού μέ τήν ύποστήριξη τοῦ πληθυσμοῦ τών πόλεων έξουδετέρωσαν τήν ξένη κυριαρχία καί θέσπισαν τίς ανεξάρτητες «comunae civitatis» (κοινοτήτες πόλεων), όπως έγινε στό Ντουρρες καί μετά στή Σκόδρα, στό Ουλκύνιο, στό Ντρίστι, τό Σάς κ.λπ.

"Ετσι σέ λίγα χρόνια ή 'Αλβανία άποτίναξε τόν ξένο ζυγό. Όμως ταυτόχρονα έγινε θύμα μιᾶς βαθιάς πολιτικής διαίρεσης, πού όφείλεται στή διαμόρφωση πολυάριθμων διαιρημένων καί ανταγωνιστικῶν μεταξύ τους μικρῶν καί μεγάλων φεουδαρχικῶν ιδιοκτησιῶν καί αστικῶν κοινοτήτων.

Μέσα σ' αυτές τίς συνθήκες βλέπουμε τούς ήγεμόνες ν' άναζητοῦν σύμφωνα μέ τήν κλασσική εξέλιξη τοῦ φεουδαρχικοῦ συστήματος, νά επέκτεινουν τά φέουδά τους. 'Η δεκαετία τοῦ 1360 - 70 εἶναι γεμάτη από πολέμους ανάμεσα στους ήγεμόνες. 'Ο πίο δυνατός καταβρόχθισε τόν αδύνατο. Οί Γιόνιμα έγιναν ύποτελεῖς στό Ζαχαρία, ενώ οί Ντουγκακίν, οί Ντουσμάν καί οί ίδιοι οί Ζαχαρία ήταν ύποταγμένοι στους Μπάλσα. Σ' αυτές τίς διενέξεις χρησιμοποιήθηκε κάθε οικονομικό καί στρατιωτικό μέσο άκόμη καί οί συμμαχίες μέ γάμους. "Ετσι ό Κάρολος Θώπια παντρεύεται τήν Κατερίνα άδελφή τοῦ Μπάλσα, ό Μπάλσα Β' παίρνει γιά γυναίκα τήν Κομίτα κόρη τοῦ 'Αλεξάνδρου Κομνηνοῦ 'Ασάν, ό Γεώργιος Μπάλσα παντρεύεται τήν κόρη τοῦ Α. Μπουζάκα, Μαρία. Όμως οί νέοι αυτοί οικογενειακοί τους δεσμοί δέν τούς έμπόδισαν νά μάχονται μεταξύ τους. Συμμάχησαν επίσης καί μέ ξένα κράτη, μερικοί μέ τή Βενετία ή τόν Πάπα κι άλλοι μέ τή Ραγούσα ή τή Ρασκία.

"Επειτα άπ' αυτούς τούς έσωτερικούς πολέμους, ή χώρα πού μέχρι τότε ήταν κομματιασμένη σέ πολυάριθμα φέουδα, διαμορφώθηκε σέ περισσότερο ή λιγότερο μεγάλες φεουδαρχικές μονάδες. 'Ο πολιτικός χάρτης τής 'Αλβανίας άλλαζε συνέχεια. Όπως καί στήν υπόλοιπη Εϋρώπη έτσι καί στήν 'Αλβανία οί πρίγκιπες, άφοῦ έγκαθιστοῦσαν τή δυναστεία τους, προσπαθοῦ-

σαν νά ἐπεκτείνουν τά πολιτικά σύνορα τῶν ἰδιοκτησιῶν τους μέχρι τά γλωσσολογικά ὄρια τῆς χώρας, πράγμα πού ὄφειλε νά ὀδηγήσει στή διαμόρφωση ἑνός ἐθνικοῦ ἀλβανικοῦ κράτους.

Τό φαινόμενο αὐτό φαίνεται πολύ καθαρά σέ δύο φεουδαρχικά κράτη: Τό πριγκιπάτο τοῦ Ντουρρες ὑπό τόν Κάρολο Θώπια καί τό πριγκιπάτο τῆς Σκόδρας ὑπό τόν πρίγκιπα Μπάλσα.

Ὁ Κάρολος Θώπια, γιός τοῦ Τανούς καί τῆς Ἑλένης Ἀνδεγαυῆς ἀπό τήν ἀρχή ἀναδείχτηκε ἕνας ἐνεργητικός ἀρχηγός. Ἀφοῦ ὑπόταξε πολύ γρήγορα τούς γειτονικούς του ἡγεμόνες, δημιούργησε ἕνα ἀνεξάρτητο πριγκιπάτο πού ἐκτεινόταν ἀπό τά βόρεια μέχρι τό Μάτ, ὅπου ἄρχιζαν οἱ ἰδιοκτησίες τῶν Μπάλσα, νότια μέχρι τόν ποταμό Σκουμπίν ὄριο τῶν ἰδιοκτησιῶν τοῦ Ματαράγκα, ἀνατολικά μέχρι τήν ὀγκώδη ὄροσειρά πέρα ἀπό τήν ὁποία ἀπλώνονταν οἱ ἰδιοκτησίες τῶν Γκρόπα. Τό 1364, ἀπ' ὄλο αὐτό τό χῶρο μόνο τό Ντουρρες παρέμενε ἔξω ἀπό τήν κυριαρχία του. Μέ τίς ἐνέργειές του αὐτές ὁ Κάρολος ἔκανε τρεῖς δυνατούς ἐχθρούς: τούς Μπάλσα πού ἤθελαν νά ξαπλωθοῦν σ' ὅλη τήν Ἀλβανία, τή Βενετία πού ἄρχιζε ν' ἀνησυχεῖ μέ τή δημιουργία ἑνός ἀλβανικοῦ στόλου καί τούς Ἀνδεγαυούς πού φιλοδοξοῦσαν νά ξαναπάρουν τό Ντουρρες. Ἀλλά ὁ Κάρολος χειρίστηκε ἐπιδέξια τήν κατάσταση. Τό 1364 πολέμησε ἐναντίον στό γαμπρό του Γεώργιο Μπάλσα στήν κοιλάδα τοῦ Μάτ τόν ὁποῖο νίκησε πιάνοντάς τον αἰχμάλωτο. Τό 1368 ἔχοντας ἐξοπλίσει τό στόλο ἐπετέθηκε καί κατέλαβε τό Ντουρρες. Τό 1372 καταδίωξε τίς ἀνδεγαυϊκές δυνάμεις πού κατέλαβαν γιά μερικούς μῆνες τήν πόλη.

Ὁ Κάρολος Θώπια βγήκε ἀκόμη περισσότερο κερδισμένος ἀπό τόν μακροχρόνιο πειρατικό ἄγωνα ἀνάμεσα στά πλοῖα τῆς Βενετικῆς Δημοκρατίας καί τοῦ πριγκιπάτου τοῦ Ντουρρες. Οἱ σύμμαχοί του, Ραγούσα καί Οὐγγαρία τόν ἀναγνώρισαν σάν ἀνεξάρτητο πρίγκιπα. Ὁ Κάρολος ὑπερηφανεύοταν γιά τή βασιλική γαλλική καταγωγή του (de Doma Francie) ἀλλά οἱ βασιλιάδες τῆς Νάπολης δέν ξεχνοῦσαν ὅτι εἶναι ἕνας «παλιός ἐχθρός τῶν Ἀνδεγαυῶν». Τό 1374 ὁ πάπας Γρηγόριος ὁ 11ος ἀπένειμε στόν «ἀγαπημένο γιό του» τόν τίτλο τοῦ «Μεγάλου κόμητα τῆς Ἀλβανίας» (dilecto filio Carolo comiti Albaniae). Ἀλλά κι ὁ ἴδιος ὁ Κάρολος ἄρχισε ν' αὐτοτιτλοφορεῖται «πρίγκηψ καί ἡγεμών τοῦ Ντουρρες» (Caroli Thoriae Albaniae principis et Durachi domini). Οἱ τίτλοι αὐτοί φανέρωναν τήν φιλοδοξία τοῦ δραστήριου πρίγκιπα νά γίνει μιά μέρα κύριος ὀλόκληρης τῆς Ἀλβανίας.

Στή διάρκεια τῆς δεκαετίας τοῦ '60 τοῦ 14ου αἰῶνα τό πριγκιπάτο τῆς Σκόδρας, ἀρχικά κάτω ἀπό τήν ἡγεμονία τοῦ γερο-Μπάλσα καί στή συνέχεια τῶν γιῶν του Στραζιμίρ, Γεώργιου καί Μπάλσα Β' πού κυβερνοῦσαν μαζί, ἐπεκτάθηκε πρὸς τό Βορρά στό ἐσωτερικό τῶν σερβικῶν ἐδαφῶν. Στό Νότο σταμάτησε στόν ποταμό Μάτ κάτω ἀπό τίς δυνάμεις τοῦ Καρόλου Θώπια. Ἀλλά τό 1369 οἱ Μπάλσα ἐξαιτίας τῆς μεταστροφῆς του πρὸς τόν καθολικισμό ἔκοψαν τίς σχέσεις τους μέ τόν ὀρθόδοξο σλαβικό πληθυσμό καί τίς ἐνίσχυσαν μέ τούς προσκείμενους στήν Δυτική Ἐκκλησία Ἀλβα-

νούς. Ἡ μεταστροφή αὐτή ἀντανακλοῦσε μίαν ἀλλαγὴ τῆς πολιτικῆς τοῦ ἑδαφικοῦ ἐπεκτατισμοῦ. Στὴν δεκαετία τοῦ '70 οἱ Μπάλσα ἔχασαν σιγά - σιγά τὰ ἑδάφη τους στὴ Σερβία γιὰ νὰ ξαπλωθοῦν στὶς περιοχὲς τῆς ἀνατολικῆς καὶ νότιας Ἀλβανίας. Ὁ Μπάλσα Β' παντρεύτηκε τὴ μοναδική κόρη τοῦ ἡγεμόνα τῆς Βλόρα καὶ πῆρε σὰν προῖκα τὶς πόλεις Βλόρα, Κανίνα καὶ Μπεράτι. Κάνοντας δικές του τὶς περιοχὲς ἀπὸ τὰ ἀνατολικά καὶ τὰ νοτιοανατολικά, μὲ τὶς πόλεις Πέγια, Πρισρένη, Ὀχρίδα καὶ Καστοριά, ὅπως καὶ ἄλλα ἑδάφη ἀπὸ τὴν κεντρικὴ Ἀλβανία, ὁ Μπάλσα Β' κατέληξε νὰ συμπεριλάβει μέσα στὰ σύνορά του ἀποκλειστικὰ ἀλβανικὰ ἑδάφη. Ὅμως τὸ πριγκιπάτο τοῦ Ντοῦρρες στεκόταν ἐμπόδιο στὴν ἐξάπλωση τοῦ Μπάλσα Β' καὶ στὰ σχέδιά του νὰ συγκεντρώσει κάτω ἀπὸ τὴν κυριαρχία του ὀλόκληρη τὴν Ἀλβανία. Ἔτσι ὁ πόλεμος ἀνάμεσα στὰ δύο πριγκιπάτα ἦταν ἀναπόφευκτος.

Τελικὰ ἡ διαδικασία πού θά ὀδηγοῦσε στὴ δημιουργία ἑνὸς ἀλβανικοῦ κράτους ἐμποδίστηκε καὶ στὴ συνέχεια διακόπηκε ἀπὸ τὴν τουρκικὴ εἰσβολή.

Ἡ μάχη τῆς Σάβρα (1385)

Ἡ γρήγορη προέλαση τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ στὰ Βαλκάνια, ὀφειλόταν περισσότερο κι ἀπὸ τὴ στρατιωτικὴ ὑπεροχὴ τῶν Τούρκων στὴ βαθιὰ ἀναρχία πού ἄφησε πίσω του ὁ Στέφανος Ντουσάν. Οἱ πρίγκιπες τῆς Βουλγαρίας, τῆς Ἑλλάδας, τῆς Μακεδονίας, τῆς Σερβίας, τῆς Ἀλβανίας, τῆς Κροατίας, ἦταν διαιρημένοι ἀπὸ τόσο βίαιους ἀνταγωνισμούς, πού παρόλη τὴν παρουσία τοῦ ἐχθροῦ μπρὸς στὶς πόρτες τους, συνέχιζαν τὶς ραδιουργίες καὶ τοὺς ἐσωτερικοὺς τοὺς πολέμους. Στὴ συνέχεια ὀρισμένοι πρίγκιπες ἀποδέχτηκαν τὴν ἐπικυριαρχία τοῦ Σουλτάνου χωρὶς νὰ φέρουν καμιὰ ἀντίσταση καὶ κάτι ἀκόμη χειρότερο, ὀρισμένοι ἄλλοι βαλκάνιοι πρίγκιπες ζήτησαν τὴν βοήθεια τῶν ὀθωμανικῶν ὀρδῶν γιὰ νὰ χτυπήσουν τοὺς συμπατριῶτες τους.

Παρόλ' αὐτὰ οἱ Τούρκοι προελαύνοντας στὰ Βαλκάνια συνάντησαν μιὰ στιβαρὴ ἀντίσταση. Χρειάστηκαν ἀρκετές δεκαετίες γιὰ νὰ κατακτήσουν ὀλόκληρη τὴν χερσόνησο. Ἀρκετές φορές ὁ βαλκανικὸς στρατὸς νίκησε τοὺς Τούρκους στὶς συγκρούσεις μεταξύ τους. Τὸ 1370 ὁ Σέρβος βασιλιάς Βουκασίν²⁹ νίκησε τὸν ὀθωμανικὸ στρατὸ στὴν πεδιάδα τῆς Κοσόβα. Κατόπιν ξεχνᾷ τοὺς Τούρκους καὶ τὸν ἐπόμενο χρόνο ἐκστρατεύει ἐνάντια στὸν ἀντίπαλό του Νικόλα Ἀλτομάνοβιτς, ὅταν μαθαίνει ὅτι μιὰ τουρκικὴ στρατιὰ κατευθύνεται πρὸς τὴν Μακεδονία. Ὁ Βουκασίν καὶ οἱ σύμμαχοί του, ἰδιαίτερα ὁ Ἀλέξανδρος Κομνηνός Ἀσάν, ἡγεμόνας τῆς Κανίνα καὶ τῆς Βλόρα, ξεκίνησαν βιαστικὰ χωρὶς τὴν ἀναγκαία προετοιμασία. Οἱ βαλκανικὲς δυνάμεις δέχτηκαν μιὰ σκληρὴ ἥττα στὴν αἱματηρὴ μάχη τῆς 7

29. Γνωστός καὶ σὰν Βεληκασίν. (Στμ)

Σεπτέμβρη 1371, πού ἔγινε στό Κίρμεν στή δεξιά ὄχθη τῆς Μαρίτσας. Ἀνάμεσα στούς νεκρούς ἦταν ὁ Βουκασίν καί τά ἀδέλφια του καθώς καί ὁ Ἀλέξανδρος Κομνηνός Ἀσάν.

Ἦστερα ἀπ' αὐτήν τήν ἀποτυχία οἱ Σέρβοι πρίγκιπες καί ἡγεμόνες τῆς περιοχῆς τοῦ νότου παραδόθηκαν στόν ἐχθρό. Ἀνάμεσα σ' αὐτούς πού ἀναγνωρίστηκαν σάν ὑποτελεῖς τοῦ Σουλτάνου Μουράτ Α' ἦταν κι ὁ ἴδιος ὁ γιός τοῦ Βουκασίν, Μάρκο Κράλεβιτς. Οἱ ὑπόλοιποι Σέρβοι ἡγεμόνες ἐπιδόθηκαν σέ μιά μακρόχρονη διένεξη γιά τό ποιός θά πάρει τίς περιοχές καί τούς τίτλους τῶν σκοτωμένων ἡγεμόνων στή Μαρίτσα. Ἡ Ἑλλάδα ἔγινε ἐπίσης λεία φεουδαρχικῶν διενέξεων ἀνάμεσα στούς πολυάριθμους Ἕλληνες, Σέρβους, Γάλλους, Ἰταλούς καί Ἀλβανούς πρίγκιπες καί ἡγεμόνες, ἐνῶ στήν Ἀλβανία λυσομανοῦσαν οἱ ἐσωτερικοί πόλεμοι. Μετά τό θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου Κομνηνοῦ Ἀσάν, ὁ Γεώργιος Β' Μπάλσα κατέλαβε τήν Βλόρα καί τήν Κανίνα καί στή συνέχεια κήρυξε τόν πόλεμο στόν Μάρκο Κράλεβιτς μέ τό γαμπρό του Ἀνδρέα Μουζάκα καί τόν πεθερό του Πάβ Γκρόπα καταλαμβάνοντας ξανά τήν Καστοριά, τήν Ὀχρίδα, τήν Πρίσρενη καί τήν Πέγια. Ὁ Σέρβος πρίγκιπας κάλεσε σέ βοήθεια τούς Τούρκους καί τό 1375 ἐπιτέθηκε στούς Ἀλβανούς χωρίς ὅμως ἐπιτυχία. Μετά τή νίκη τους, οἱ τρεῖς Ἀλβανοί πρίγκιπες ἄρχισαν νά διαπληκτίζονται. Νικητής βγῆκε ὁ πρίγκιπας Μπάλσα πού τά κτήματά του ἐπεκτάθηκαν ἀπό τό Ἀντίβαρι καί τήν Πέγια στό Βορρά, μέχρι τήν Βλόρα - Καστοριά στό Νότο. Ἐν τούτοις κλεισμένη σ' αὐτόν τόν ἀπέραντο χῶρο παρέμενε ἀκόμη ἀνυπόταχτη μιά ἐπαρχία, τό πριγκιπάτο τοῦ Ντουρρες. Ὁ Μπάλσα ἐπωφελούμενος ἀπό τήν πλεονεκτική του θέση ἐπιτέθηκε ἐνάντια στόν Κάρολο Θώπια καί μ' ἓνα χτύπημα τοῦ ἄρπαξε τήν περιοχή τῆς Καραβάστας.

Τό 1384 κι ἐνῶ οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στούς δύο πρίγκιπες εἶχαν ἐξωθηθεῖ στά ἄκρα, ὁ ὀθωμανικός στρατός τοῦ μπεηλέρμπεη τῆς Ρωμυλίας, Τιμούρ Τάς Πασά, ἔφθασε στα πρόθυρα τῆς Ἀλβανίας. Τό πρῶτο χτύπημα τοῦ ἐχθροῦ τό δέχτηκε τό πριγκιπάτο τοῦ Ντουρρες, «τό ἀνεξάρτητο βιλαέτι τοῦ Καρόλου» ὅπως τό ἀποκαλεῖ ὁ Τούρκος χρονικογράφος Ὁρούτς ἢ πιο ἀπλά «ἡ χώρα τοῦ Καρόλου» (Κάρλ-ιλί) ὅπως τό ὀνομάζει ὁ Πέρσης χρονικογράφος Ἰντρικ Μπιτλιζί. Ὁ Κάρολος Θώπια νικήθηκε ἀλλά ὅπως καί πολλοί ἄλλοι πρίγκιπες τῶν Βαλκανίων, συμβιβάστηκε μέ τούς Τούρκους, πού τοῦ ἐπέστρεψαν τίς ἰδιοκτησίες του μέ ἀντάλλαγμα ν' ἀναγνωρισθεῖ ὑποτελής στό Σουλτάνο.

Ὁ Μπάλσα Β' ἐπειδή βιαζόταν νά ἐκμεταλλευθεῖ τήν ἄσχημη θέση τοῦ γαμπροῦ του, κατάφερε νά τοῦ ἄρπάξει τό Ντουρρες. Ἦταν ἓνα ἀπό τά πιο σημαντικά βήματα πρὸς τήν πραγματοποίηση τοῦ ὀνειροῦ του νά γίνει κυρίαρχος ὀλόκληρης τῆς Ἀλβανίας. Ἡ στιγμή ὅμως δέν ἦταν καθόλου εὐνοϊκή. Οἱ Τούρκοι ἀποτραβήχτηκαν στή Μακεδονία ἀπ' ὅπου μπορούσαν νά καταφθάσουν ἀπό στιγμή σέ στιγμή. Ἡ σύσταση ἑνός κοινοῦ μετώπου ὅλων τῶν Ἀλβανῶν ἡγεμόνων ἦταν ἀπαραίτητη. Τό μόνο ὅμως πού κατορθώθηκε ἦταν μιά μερική συμμαχία, γιὰτί ὑπῆρχε πάντα ἀσυμφωνία γιά

τό θέμα τῆς κατάληψης τοῦ Ντουῦρρες.

Ἐκ τῆς δικιά τους πλευρά οἱ Τοῦρκοι δέν ἄφησαν νά καθυστερήσουν τά πράγματα. Πρὸς τό φθινόπωρο τοῦ 1385 ὁ Σουλτάνος Μουράτ Α΄ διέταξε τόν Τιμούρ Τάς καί τόν Ἐβρενό-μπεη νά καθυποτάξουν τοὺς ὑπόλοιπους Ἄλβανούς ἡγεμόνες. Ἡ ἐκστρατεία αὐτή πού στράφηκε πρῶτα ἐνάντια στό Μπάλσα Β΄ ἀναφέρεται στά τουρκικά χρονικά σάν ἡ ἐκστρατεία κατά «τῆς χώρας τῆς Ἄλβανίας» (ντιγιάρ-ι ἀρναβούτ). Μὲ τόν ἴδιο τρόπο τῆ χαρακτηρίζει καί ὁ σουλτάνος Μουράτ σ' ἓνα γράμμα τοῦ ἴδιου ἔτους πρὸς τό γιό του Βαγιαζήτ τό μελλοντικό Σουλτάνο. Σύμφωνα μέ τὴν περιγραφή πού μᾶς δίνει ὁ Ἰντρις Μπιτλιζί, ἡ τουρκική ἐκστρατεία ἐνάντια στίς «ἀλβανικές περιοχές» ἦταν μιά ἀπό τίς πιό δύσκολες ὄχι μόνο ἐξαιτίας τῆς ἐδαφικῆς διαμόρφωσης καί τῶν γερωῶν κάστρων μὰ καί τῆς γενναιότητος τῶν κατοίκων. Ἦταν ὑπερβολικά δύσκολο, λέει ὁ Πέρσης χρονικογράφος, νά ὑποταχθεῖ ἡ Ἄλβανία καί ἡ Βοσνία στό ἰσλαμικό μπαϊράκι. Γιά νά ἐπιτύχει ἡ ἐκστρατεία ἦταν ἀναγκαῖο νά τὴν καθοδηγήσει ὁ ἴδιος ὁ Σουλτάνος. Χρειαζόταν λοιπὸν ἓνα ἀσκέρι πού θά συγκέντρωνε τίς δυνάμεις τῆς Ρωμυλίας³⁰ καί τῆς Ἀνατολίας³¹ δηλαδή τό σύνολο τῶν ὀθωμανικῶν δυνάμεων. Ἐν ἑκστρατεία τὸ Μαρίνο Μπαρλέτιο δέν ἔγινε παρά μιά καθοριστική μάχη τὸ Νοέμβριο τοῦ 1385 στὴν πεδιάδα τῆς Σάβρα (τῆς Μουζακιᾶς ὅπως τὴ λένε σήμερα).

Ὁ Μπάλσα Β΄ πού διακρινόταν περισσότερο γιά τὴ γενναιότητά του κίνησε γιά τὴ μάχη, ὅπως σημειώνει ὁ Ἰταλὸς ἱστορικός Ὀρμπίνι, μόνο μέ 1.000 πολεμιστὲς ἀπέναντι στοὺς 40.000 ἀνδρες τοῦ Χαϊρεντίν πασά. Ἐν καί θά πρέπει νά δεχτοῦμε μέ ἐπιφυλακτικότητα τίς πληροφορίες, εἶναι παρόλ' αὐτὰ σίγουρο ὅτι στή μάχη τῆς Σάβρα οἱ Ἄλβανοὶ νικήθηκαν καί ὁ Μπάλσα Β΄ σκοτώθηκε. Οἱ τουρκικές ὀρδὲς αἰχμαλώτισαν ἓνα μεγάλο ἀριθμὸ νεαρῶν ἀγοριῶν καί κοριτσιῶν παίρνοντας σύμφωνα μέ τὴ μαρτυρία τοῦ Μπιτλιζί, ἀμέτρητα λάφυρα. Οἱ ὀθωμανοὶ χρονικογράφοι ἀναφέρουν ὅτι οἱ Τοῦρκοι κατέλαβαν ἓνα μεγάλο ἀριθμὸ ἀπὸ κάστρα. Ὁ Μπαρλέτιος σημειώνει μερικά: Καστοριά, Κρούγια, Μπεράτι. Ἡ ἐκστρατεία αὐτή εἶχε κι ἓνα ἄλλο ἀποτέλεσμα. Μὲ τὴ ἐκβαση τῆς ἥττας στή Σάβρα ὁ νέος πρίγκιπας τῆς Σκόδρας, Γεώργιος Β΄ Μπάλσα καί οἱ σύμμαχοι τοῦ θείου του ὅπως καί ὁ Κάρολος Θώπια, ἔγιναν ὑποτελεῖς τοῦ Σουλτάνου. Οἱ Τοῦρκοι εἰσβάλανε στό ἀλβανικό δεσποτάτο τῆς Ἄρτας, νικήθηκαν ὅμως ἀπὸ τόν Γκίνο Μπούα Σπάτα. Στὴν πρώτη ἐκστρατεία τοῦ 1380 εἶχε ν' ἀντιμετωπίσει ὄχι μόνο τοὺς Τούρκους ἀλλὰ καί τό σύμμαχό τους πρίγκιπα τῶν Ἰωαννίνων, Θωμᾶ Πρελιούβοβιτς. Οἱ Τοῦρκοι ξαναεπιτέθηκαν τό 1384 καθοδηγούμενοι ἀπὸ τόν Τιμούρ Τάς Πασά, προξενώντας ζημιές στὸν Γκίνο Μπούα Σπάτα χωρίς ὅμως νά καταφέρουν νά τὸν νικήσουν.

Μποροῦμε λοιπὸν νά δοῦμε ὅτι ἡ ἥττα τῶν Ἄλβανῶν στὴν πρώτη τους

30. Ἡ Ρωμυλία ὀνομαζόταν τὴν ἐποχὴ αὐτὴ Ρουμελία. (Στμ)

31. Ἡ Ἀνατολία εἶναι ἡ Μικρὰ Ἀσία. (Στμ)

σύγκρουση μέ τούς Τούρκους όφειλόταν στή φεουδαρχική διαίρεση τής χώρας καί στούς πολέμους ανάμεσα στούς ήγεμόνες. Τό μειονέκτημα τής διαίρεσης τής χώρας δέν μπόρεσε νά τό αντισταθμίσει οϋτε ή άγρια φύση τής χώρας οϋτε ή γενναιότητα τών 'Αλβανών, πού τόσο τρέμανε οί 'Οθωμανοί επιδρομείς. Παρόλ' αυτά ακόμη καί μετά τήν ήττα τής Σάβρα, ή 'Αλβανία τέθηκε άπλά κάτω άπό τήν επικυριαρχία του Σουλτάνου καί δέν προσαρτήθηκε. Στήν πραγματικότητα ή επικυριαρχία αυτή θά περάσει άπό πολλά σκαμπανεβάσματα καί περιοδικές ρήξεις τών δεσμών τής ύποτελείας γιά μισό αιώνα περίπου. Δέν ύπάρχει άμφιβολία ότι μέ τήν έγκαθίδρυση τής όθωμανικής επικυριαρχίας έμποδίστηκε σοβαρά τό προτσές τής ένοποίησης τής χώρας σ' ένα μοναδικό άλβανικό κράτος.

Η μάχη τής Κοσόβας (1389)

Μετά τή νίκη τής Σάβρα ό τουρκικός στρατός έγκατέλειψε τήν 'Αλβανία αφήνοντας τήν χώρα καί τά κατακτημένα κάστρα στούς ύποτελείς της. Λησμονώντας τόν όθωμανικό κίνδυνο οί 'Αλβανοί πρίγκιπες ξανάρχισαν τίς διενέξεις τους. 'Ο Κάρολος Θώπια ξαναπήρε τό Ντουρρες άπό τούς Μπάλσα. 'Η Κομίτα, χήρα του Μπάλσα Β', ανακηρύχθηκε μοναδική κυρία του φέουδου τής Κανίνα καί τής Βλόρα πού κληρονόμησε άπό τόν πατέρα της. Οί Μουζάκα, πού άπαλλάχτηκαν άπό κάθε δεσμό ύποτελείας πρός τούς Μπάλσα, μάλωναν μεταξύ τους. Στο Βορρά επίσης, ό Λέκ Ντουγκαγκίν άπαλλάχτηκε άπό τό νέο κύριο τής Σκόδρας κι έγινε ανεξάρτητος ήγεμόνας τής Λέσγια καί τής Ζαδρίμας κι έτσι διαλύθηκε γρήγορα τό πριγκιπάτο τής Σκόδρας.

'Η τουρκική επικυριαρχία ήταν άνυπόφορη όχι μόνο στή μάζα του πληθυσμού αλλά καί στούς ίδιους τούς εύγενείς. Πραγματικά, εκτός άπό τήν καταβολή ενός δασμού σέ χρυσό, αρκετά βαρύ γιά τά σχεδόν άδεια ταμεία τών 'Αλβανών εύγενών, ό Σουλτάνος άπαιτούσε νά του στείλουν ένοπλα άποσπάσματα γιά νά συμμετέχουν στίς άδιάκοπες τουρκικές εκστρατείες, άρκαδή ζητούσε άπό τούς εύγενείς αυτό πού είχαν περισσότερο άνάγκη γιά νά διατηρήσουν ή νά επεκτείνουν τήν προσωπική τους έξουσία. Βέβαια δέν ύπήρχαν τουρκικές φρουρές στήν 'Αλβανία, αλλά μόλις ό ύποτελής άργοϋσε νά δώσει τό δασμό ή ήθελε νά γλυτώσει άπό τίς στρατιωτικές του ύποχρεώσεις έφευγαν άμέσως άπό τήν Μακεδονία οί μονάδες τών άκιντζήδων κάτω άπό τίς διαταγές του 'Εβρενό-μπεη καί εκπλήρωναν τό έργο τους, καίγοντας, σφάζοντας, πλιατσικολογώντας καί άρπάζοντας κυρίως νεαρά άγόρια καί κορίτσια. Είναι φυσικό οί εύγενείς νά ήθελαν ν' άπαλλαγούν άπό τήν άνυπόφορη αυτή έξάρτηση. Ένας άπό τούς πρώτους πού θά τινάξει τόν ζυγό θά είναι ό Κάρολος Θώπια. 'Αλλά κατά τά φαινόμενα δέν είχε εξασφαλίσει εκ τών προτέρων τήν βοήθεια ενός δυνατού συμμάχου, γιати μόλις άρχισε ή ρήξη του μέ τόν Σουλτάνο, ενώ έκανε επίμονες εκκλήσεις στή Βενετική Δημοκρατία, αυτή άργησε νά του άπαντήσει. Στο μεταξύ οί

ἀκιντζήδες ἄρχισαν νά εἰσβάλλουν στά ἐδάφη του φτάνοντας μέχρι τίς ἀκτές τοῦ Ντοῦρρες. Τό 1387 ἡ κατάσταση ἦταν τόσο δύσκολη, πού ὁ Κάρολος ἔφθασε μέχρι νά προσφέρει τό Ντοῦρρες στή Βενετία. Γελασμένος ὅμως ἀπό τίς ἀναβολές τῆς Δημοκρατίας ἐξάντλησε σέ τέτοιο βαθμό τίς δυνάμεις του, ὥστε μέ τό θάνατό του τό 1388 τό πριγκιπάτο του νά διαλυθεῖ.

Ὁ Γεώργιος Μπάλσα Β΄ ἐνήργησε διαφορετικά. Δέν θέλησε νά διακόψει τούς δεσμούς τῆς ὑποτελείας προτοῦ ἐξασφαλίσει συμμάχους. Ἀφοῦ διέκοψε γρήγορα τίς διαπραγματεύσεις μέ τή Δημοκρατία τοῦ Ἁγίου Μάρκου, στράφηκε πρός τό βασιλιά Λάζαρο τῆς Σερβίας καί τόν βάνο Τντκο τῆς Βοσνίας, παλιούς ἐχθρούς τοῦ Μπάλσα. Το 1387 ὁ Λάζαρος καί ὁ Τντκο συμμάχησαν ἐνάντια στούς Τούρκους καί κάλεσαν κι ἄλλους ἡγεμόνες γιά βοήθεια ὥστε ν' ἀντιμετωπίσουν τήν σωφρονιστική στρατιωτική ἀποστολή πού ὀδηγοῦσε ὁ Λάλα Σαχίν. Ὁ Γεώργιος Β΄ Μπάλσα προσχώρησε κρυφά στήν ἀντιτουρκική συμμαχία χωρίς νά διακόψει ἀμέσως τούς δεσμούς τῆς ὑποτελείας του ἀπό φόβο μήπως χάσει τά φέουδά του, ὅπως ὁ Ἰντρις Μπιτλιζί ἐπιβεβαιώνει, ἐνῶ ὁ Νεσρί χαρακτηρίζει τήν πράξη του σάν διαβολικό ἐλιγμό. Ὁ βασιλιάς Λάζαρος καί ὁ Μπάλσα ἀφοῦ ὑπόγραψαν μυστική συμφωνία κι ἐνῶ τά τουρκικά στρατεύματα εἰσχώρησαν μέσα στό σερβικό ἔδαφος, ἐπιτέθηκαν ξαφνικά στό Πλόσνικ Τρεμπίν ἐναντίον τοῦ Λάλα Σαχίν καί ἔκαναν τόν στρατό του χίλια κομμάτια. Ἀπό τίς 20.000 Τούρκους στρατιῶτες μόνο 5.000 σώθηκαν, ἀναφέρουν οἱ Νεσρί καί Μπιτλιζί. Ἡ νίκη τοῦ Πλόσνικ ἀνοίξε τό δρόμο γιά τή δημιουργία μιᾶς πλατιάς βαλκανικῆς ἀντιτουρκικῆς συμμαχίας. Ὅσο γιά τόν Γεώργιο Μπάλσα ἔπαιρνε τήν ρεβάνς του γιά τήν ἥττα τῆς Σάβρα.

Ὁ Μπάλσα καταπατώντας τήν συνθήκη ὑποτελείας του πῆρε μέρος στήν βαλκανική ἀντιτουρκική συμμαχία. Οἱ Ἄλβανοί εὐγενεῖς ὅμως δέν κράτησαν ὅλοι τήν ἴδια στάση. Ὁ Δημήτρης Γιονίμα ἀκολουθώντας τόν Μπάλσα ἐνώθηκε μέ τή συμμαχία, ἐνῶ ὁ Λέκ Ντουγκαγκίν πού μέχρι τότε ἦταν ἀνεξάρτητος, ἀναγνωρίστηκε ὑποτακτικός τοῦ Σουλτάνου τήν ἴδια αὐτή χρονιά (1387). Ὁ χρονικογράφος Ἰωάννης Μουζάκα ἀναφέρει πώς ὁ παππούς του Θεόδωρος Μουζάκα συμμετεῖχε ἐπίσης στή βαλκανική συμμαχία.

Ἐνα σημαντικό γεγονός ἀνάμεσα σέ τόσα ἄλλα, ἔμελλε νά ἐπηρεάσει τήν τύχη τῶν Βαλκανίων γενικά καί τῆς Ἄλβανίας εἰδικότερα: ἡ αἵματοβαμένη μάχη τῆς Κοσόβας. Εἶναι ἀναμφισβήτητα παραδεχτό πώς οἱ Ἄλβανοί συμμετεῖχαν πλατιά. Ὅστόσο ἡ συμμετοχή τους δέν ἔχει ξεκαθαριστεῖ ἀπολύτως. Οἱ Ὀθωμανοί χρονικογράφοι μιλοῦν καθαρά γιά τήν ἄλβανική συμμετοχή στήν ἱστορική μάχη τοῦ 1389. Κάποιος ἀπό αὐτούς, ὁ Σουκρουλάχ, ἀναφέρει ἀρκετά λακωνικά εἶναι ἀλήθεια, γιά τά ἄλβανικά σώματα πού βρισκόνταν παραταγμένα ἀπέναντι στούς Τούρκους στό πεδίο τῆς μάχης, ἀλλά δέν εἶναι καθόλου λακωνικός στήν περιγραφή τῶν μαχῶν. Ἐνας ἄλλος χρονικογράφος, ὁ Ἐνβέρ, ἀπαριθμώντας τά συμμαχικά στρατεύματα πού συγκεντρώθηκαν κάτω ἀπό τήν καθοδήγηση τοῦ Σέρβου βασιλιᾶ Λάζαρου,

αναφέρει τούς 'Αλβανούς, άμέσως μετά τούς Σέρβους αλλά πρίν από τούς Βοσνίους, τούς Ρουμάνους και τούς άλλους. 'Ανάμεσα στους έπτά άρχηγούς τής συμμαχίας, τούς «έπτά διαβόλους τής κόλασης», όπως τούς όνομάζει ο 'Ιντρις Μπιτλιζί, ύπήρχαν σύμφωνα μέ τόν Νεσρί, δυό 'Αλβανοί ο Γεώργιος Β' Μπάλσα κι ο Δημήτρης Γιονίμα. Κατά τόν Μπιτλιζί ο Μπάλσα είχε κάτω από τίς διαταγές του 50.000, ένω ο Νεσρί μιλά για 90.000, άριθμός πού είναι φυσικά παραφουσκωμένος. 'Ο βασιλιάς Λάζαρος τοποθέτησε τόν 'Αλβανό ευγενή Δημήτρη Γιονίμα στην πρώτη γραμμή αναθέτοντάς του τήν επικίνδυνη άποστολή (πού έκπλήρωσε μέ έπιτυχία) νά εισχωρήσει στις τουρκικές γραμμές και νά έπιτεθει για νά κυριεύσει τήν ακρόπολη τής Sehircou πού οί 'Οθωμανοί είχαν πρίν λίγο πάρει από τό Βούλγαρο πρίγκιπα Σίσμαν. Τήν παραμονή τής μοιραίας μάχης ο Γεώργιος Β' Μπάλσα πρότεινε θαρραλέα στη συνεδρίαση του συμβουλίου, νά κηρύξουν οί σύμμαχοι τήν γενική επίθεση κατά των Τούρκων (πού τούς καθοδηγούσε ο ίδιος ο Σουλτάνος Μουράτ Α') μετά τήν άνατολή του ήλιου κι όχι τήν νύχτα, για νά έμποδίσουν τούς έχθρούς νά ξεφύγουν ζωντανοί χάρη στο σκοτάδι.

'Η μάχη τής Κοσόβας ήταν άτυχής για τήν βαλκανική συμμαχία. Στην αίματοβαμένη μάχη πού έγινε κοντά στην Πριστίνα, τόν 'Ιούνιο του 1389, τά βαλκανικά στρατεύματα νικήθηκαν οίκτρα. Οι άπώλειες ήταν τεράστιες και στά δυό στρατόπεδα. 'Ανάμεσα στους νεκρούς βρίσκονταν οί ίδιοι οί άνώτατοι άρχηγοί των δυό στρατιών, ο Μουράτ Α' και ο βασιλιάς Λάζαρος. Πέρα από τίς ανθρώπινες άπώλειες ή μάχη τής Κοσόβας είχε άναρίθμητες και σοβαρές συνέπειες για τίς βαλκανικές δυνάμεις. Διαλύθηκε ή μέχρι τότε πιο σοβαρή οργανωμένη αντίσταση ένάντια στους 'Οθωμανούς έπιδρομείς. 'Ο αντίχτυπος αυτής τής νίκης θέριεψε τήν τουρκική μανία στις κατακτητικές τους εκστρατείες, ένω αδυνάτισε τήν αντίσταση των τρομοκρατημένων πριγκίπων των Βαλκανίων. Μετά άπ' αυτή τήν όδυνηρή ήττα ούτε λόγος πιά γινόταν για μία νέα αντιτουρκική συμμαχία.

'Η θρησκεία και ή αυτόχθονη κουλτούρα (4ος - 14ος αιώνας)

"Όπως σ' όλες τίς χώρες του μεσογειακού λεκανοπέδιου, τά πρώτα σημάδια τής μεσαιωνικής κουλτούρας εμφανίζονται στην 'Αλβανία από τήν εποχή τής ύστερης αρχαιότητας κάτω από τήν βυζαντινή κυριαρχία και στά πλαίσια τής κρίσης τής δουλοκτητικής κοινωνίας. 'Η χριστιανική θρησκεία πού τροφοδότησε τά θέματα και τήν ιδεολογία αυτής τής κουλτούρας διαδόθηκε άρκετά νωρίς στις ήλλυρικές περιοχές. Σύμφωνα μέ τά στοιχεία πού μās διέσωσαν τά έλληνικά μνηαία, ήδη από τόν 2ο αιώνα είχαν ίδρυθει σ' αυτά τά μέρη οί πρώτες χριστιανικές επισκοπές. Τόν 4ο αιώνα ή εκκλησιαστική όργάνωση άριθμούσε περίπου 40 επισκοπές από τίς όποιες οί 11 είχαν τήν έδρα τους μέσα στα όρια τής σημερινής 'Αλβανίας. Παρόλ' αυτά ύστερα

ἀπό τήν διακήρυξη τοῦ Ἐδικτοῦ τοῦ Μεδιολάνου, ἓνα μεγάλο μέρος ἀπό τοὺς κατοίκους τῆς Ἰλλυρίας δέν εἶχε ἀσπασθεῖ ἀκόμη τόν χριστιανισμό. Ἡ χριστιανική Ἐκκλησία δέν κατάφερε οὔτε τόν αἰῶνα τοῦ Κωνσταντίνου οὔτε τοῦ Ἰουστινιανοῦ νά κυριαρχήσει ἀπόλυτα στήν πνευματική καί πολιτική ζωή τῆς Ἰλλυρίας. Χωρίς καμιά ἀμφιβολία ἡ ἐξήγηση αὐτοῦ τοῦ γεγονότος θά πρέπει ν' ἀναζητηθεῖ στήν πολυμορφία τῆς κοινωνικῆς δομῆς τῆς χώρας κατά τήν ἐποχή τῆς ἐξάπλωσης τῆς χριστιανικῆς ιδεολογίας.

Ἡ καινούργια μονοθεϊστική θρησκεία βρῆκε γόνιμο ἔδαφος στίς πόλεις καί τίς πεδιάδες ὅπου κυριαρχοῦσε ἡ λατινο-ρωμαϊκή κουλτούρα, πού εἶχε ἀνοικοδομηθεῖ πάνω στήν κλασσική ἑλληνική παράδοση καί τό κοινωνικό καθεστῶς τῆς δουλείας. Ἀντίθετα δέν κατάφερε νά διεισδύσει στίς ὄρεινές περιοχές ὅπου οἱ ἐλεύθερες φυλαρχικές κοινότητες ἀντιστέκονταν στήν πίεση τῆς δουλείας καί τῆς αὐτοκρατορικῆς διοίκησης, ἐνῶ αὐτό πού κυριαρχεῖ εἶναι ἡ λαϊκή ἰλλυρική κουλτούρα κληρονομιά τῆς αὐτόχθονης ἀρχαίας παράδοσης.

Ὁ ἐπισκοπικός χάρτης τοῦ 4ου αἰῶνα, πού συμπίπτει πάνω-κάτω μέ τίς περιοχές στίς ὁποῖες κυριαρχεῖ ἡ κλασσική κουλτούρα, μᾶς δείχνει τήν ἐδαφική ἐξάπλωση τῆς χριστιανικῆς ιδεολογίας στίς ἀρχές τοῦ Μεσαίωνα. Τόσο οἱ εἰδωλολατρικοί ναοί πού μετατράπηκαν σέ χριστιανικά ἱερά ὅσο καί οἱ νεόκτιστες παλαιοχριστιανικές³² ἐκκλησίες δέν βρέθηκαν παρά μόνο στά ἐδάφη τῆς κλασσικῆς παράδοσης. Ὑπάρχουν ὀρισμένα ὑπολείμματα ἀπό τοὺς πρώτους, ἂν καί εἶναι σπάνια. Τά ἐρεῖπια τῶν βασιλικῶν πού βρέθηκαν στά ἐδάφη τῆς Νέας Ἡπείρου (ἀπαρχία τοῦ Ντοῦρρες) μᾶς ἐπιτρέπουν νά πάρουμε μιά πιά ἀκριβή ἰδέα τῶν νέων παλαιοχριστιανικῶν ἱερῶν πού κτίστηκαν τόν 5ο καί τόν 6ο αἰῶνα. Πέντε ἀπ' αὐτές πού βρέθηκαν στό Σκουμπίν (Ἐλμπασάν), Λίν (Πόγραδετς), Ροδολίτσα (Στρούγκα), Ὀκτιζί (Στρούγκα), Στουντενίτσα (Ὀχρίδα), βρίσκονταν κοντά στήν Ἐγνατία ὁδὸ πού ἀπό πολύ νωρίς εἶχε εἰσχωρήσει στήν σφαῖρα τῆς ἀρχαίας παράδοσης.

Ὅλοι αὐτοί οἱ οἴκοι λατρείας πού εἶναι κτισμένοι ἀπό τά θεμέλια³³ φανερώθουν μιά ἀναμφισβήτητη ἐπίδραση τῆς ρωμαϊκῆς βασιλικῆς. Ἀκόμη τά ἴδια παλαιοχριστιανικά σύμβολα πού εἶναι τά κύρια μοτίβα στά θέματα τῶν ρωμαϊκῶν ἐμφανίζουν θεματολογία ἀρχαία. Παντοῦ βρίσκονται παρατεθειμένα τά εἰδωλολατρικά μοτίβα μέ τά χριστιανικά σύμβολα: ἡ μέλισσα καί τό παγῶνι στό Λίν, τό ἐλάφι καί τό περιστέρι στό Βουθρωτό, ὁ λύκος καί ὁ σταυρός στή Ροδολίτσα, τό φίδι καί τό κληματόφυλλο στή Στουντενίτσα. Παντοῦ τά παλαιοχριστιανικά σύμβολα τά περιστοιχίζει ἓνας πλούσιος διάκοσμος εἴτε ἀπό γεωμετρικά καί φυτολογικά μοτίβα εἴτε πιά συχνά ἀπό μαϊανδρους μ' ἐξαίρεση ὡστόσο τό νάρθηκα τοῦ Ὀκτιζί, ὅπου ὁ διάκοσμος ἀναφέρεται στόν παράδεισο. Ὅσον ἀφορᾷ τό στυλ ὑπερέχει ξεκάθαρα ἡ

32. Παλαιοχριστιανικός πολιτισμός εἶναι αὐτός τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνάδειξη τοῦ βυζαντινοῦ. (Στμ)

33. Δηλ. κατευθεῖαν ἀπὸ τά θεμέλια, ὅπως ἐξάλλου κτίζονταν τά κτίρια τότε. (Στμ)

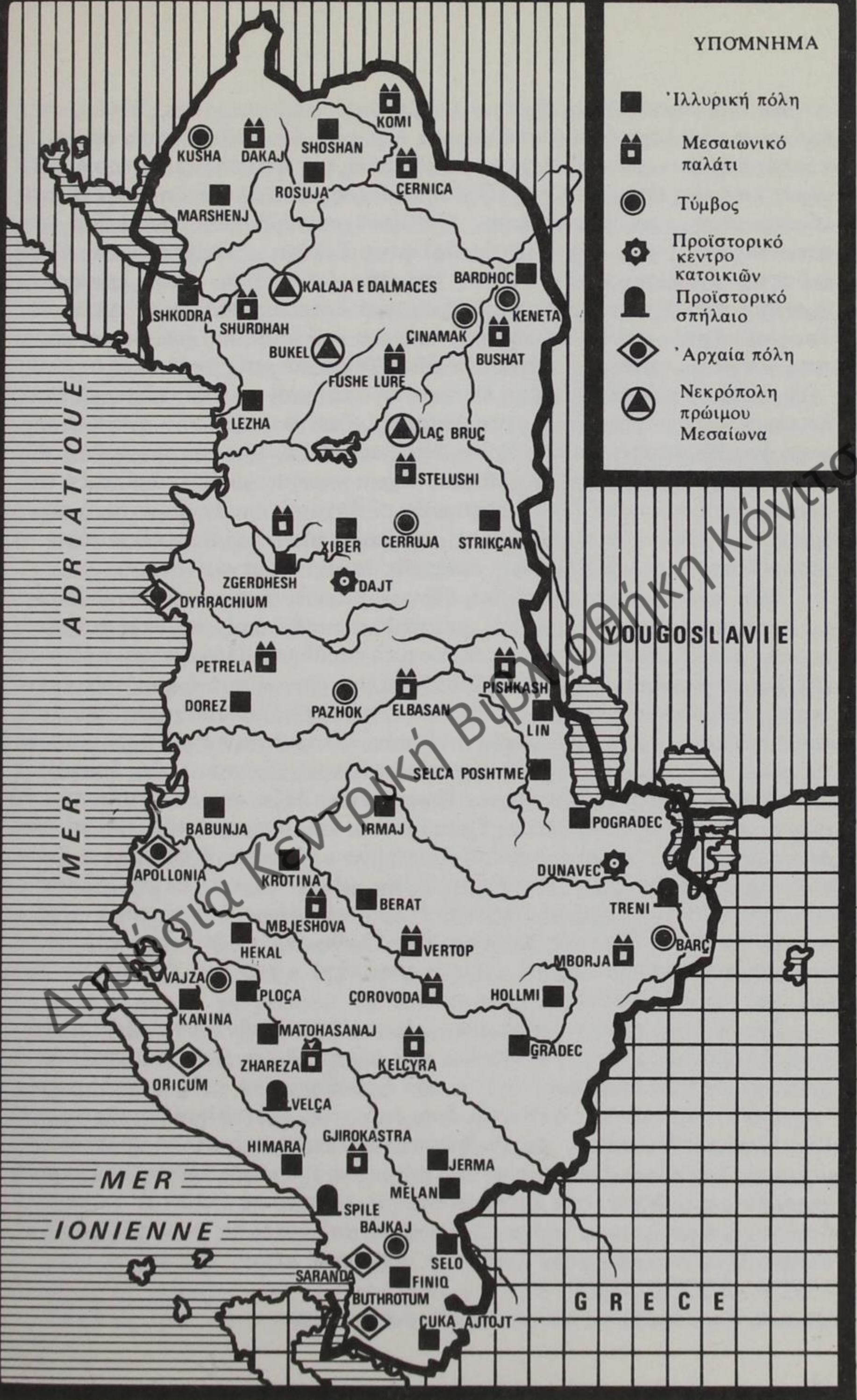
ἀνατολική παράδοση πάνω στην ἑλληνιστική. Ἡ γεμάτη πλαστικότητα ἀναπαράσταση τῶν μορφῶν ἔχει ἀντικατασταθεῖ ἀπό μιά σχηματοποίηση κι ἓνα γραμμικό σχέδιο πού χαρακτηρίζουν τή βυζαντινή μεσαιωνική ζωγραφική. Τό ἴδιο καί στήν πνευματική ζωή τῆς χώρας ἡ χριστιανική ἰδεολογία περιόρισε τήν ἐξάπλωσή της στό ἔδαφος μόνον τῆς κλασσικῆς παράδοσης. Μετά τόν 5ο αἰώνα, ὅταν ἡ ἐκκλησιαστική ἰδεολογία κυριαρχεῖ ὀριστικά πάνω στήν κλασσική παράδοση καί στή θέση τῆς ἐλεύθερης διακίνησης τῶν ἰδεῶν ἐμφυτεύεται μόνιμα τό δόγμα, ὅχι μόνο ἡ κλασσική λογοτεχνία παύει νά ὑπάρχει ἀλλά καί ἡ ἴδια ἡ χριστιανική.

Στόν αἰώνα τοῦ Ἰουστινιανοῦ τά ἱερά βιβλία ἔγιναν ἡ μοναδική πηγή τῆς φιλοσοφικῆς καί κοινωνικῆς σκέψης. Πραγματικά τό μόνο κείμενο πού σώζεται στήν Ἀλβανία ἀπό τήν ἐποχή τῆς ὕστερης ἀρχαιότητος εἶναι ἓνα ἑλληνικό εὐαγγέλιο τοῦ 6ου αἰώνα, γνωστό μέ τ' ὄνομα «Codex Purpureus Beratinus» (Πορφυρός κώδιξ τοῦ Βεράτιου), πού μεταφέρθηκε προφανῶς τόν 11ο αἰώνα ἀπό τήν ἐπισκοπή τῆς Βυλλίδας στήν ἀρχιεπισκοπή τοῦ Βεράτιου (Μπεράτι).

Ἦστερα ἀπό τήν θύελλα τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν ἡ βυζαντινή πολιτιστική παράδοση δέχεται ἓνα σοβαρό χτύπημα. Ἀντίθετα ἡ αὐτόχθονη πολιτιστική παράδοση βγῆκε ἀναζωογονημένη. Ἡ ἀνατροπή τῆς κυριαρχίας τῆς Κωνσταντινούπολης σ' αὐτές τίς περιοχές καί ἡ σχεδόν γενική ἐπέκταση τῶν ἐλευθέρων ἀγροτικῶν κοινοτήτων, ὅχι μόνο ἀπάλλαξε αὐτή τήν παράδοση ἀπό τήν πίεση τῆς βυζαντινῆς κουλτούρας, μά διεύρυνε ταυτόχρονα τήν κοινωνικοοικονομική βάση. Μέ τήν κοινή ἐπίδραση αὐτῶν τῶν δύο παραγόντων ἡ αὐτόχθονη πολιτιστική παράδοση γνώρισε ἀπό τόν 7ο μέχρι τόν 9ο αἰώνα μιά περίοδο πραγματικῆς ἀνθησης καί ἀνεξάρτητης ἀνάπτυξης. Αὐτό μαρτυροῦν τά ἄφθονα ἀρχαιολογικά ὑλικά τούτης τῆς ἐποχῆς πού βρέθηκαν σ' αὐτά τά μέρη καί πού κυρίως τά ἀποτελοῦν τά στολίδια τοῦ σώματος καί τά ὄπλα πού διαφέρουν τυπολογικά καί διακοσμητικά ἀπό ἐκεῖνα τῶν γειτονικῶν περιοχῶν. Ἡ ἀνακάλυψη παρόμοιων ὑλικῶν στά πρόθυρα τοῦ Ντουρρες, στή Λέζα, στό ἀκρωτήριο τοῦ Ροδόν ἢ στήν ἀκρόπολη τῆς Σουρδάχ, φανερώνουν ὅτι ἡ αὐτόχθονη πολιτιστική παράδοση στέριωσε ὅχι μόνο στήν ὄρεινή της ἐστία ὅπου εἶχε διατηρηθεῖ μέχρι τότε, ἀλλά κι ὅτι ἀναζωογονήθηκε καί στίς πεδιάδες ὅπου ὑπερεῖχε ἡ βυζαντινή πολιτιστική παράδοση.

Τά ὑλικά αὐτά μᾶς ἐπιτρέπουν νά γνωρίσουμε τώρα τά χαρακτηριστικά τοῦ πολιτισμοῦ πού κυριάρχησε στόν Πρώϊμο Μεσαίωνα. Πρόκειται γιά μιά τελείως ἐθνική κουλτούρα³⁴ σέ μιά κοινωνία πού παραμένει ὀργανωμένη σέ ἀγροτικές κοινότητες, βρίσκεται ὅμως στό δρόμο τῆς ἀποσύνθεσης καί τῶν οικονομικῶν ἀνισοτήτων. Ὅπως συμπεραίνουμε ἀπό μεταγενέστερα δεδομένα, οἱ φορεῖς αὐτῆς τῆς κατά κύριο λόγο πολυθεϊστικῆς κουλτούρας εἶχαν τήν δικιά τους αὐθεντική μυθολογία, πού διέφερε ἀπό τό ἑλληνικό ἢ ρωμαϊκό

34. Ἐθνική μέ τήν ἔννοια τῆς εἰδωλολατρίας. (Στμ)

Τά αρχαιολογικά κέντρα της 'Αλβανίας

πάνθεο. Ἡ παντοδύναμη θεότητά τους ἦταν ὁ ἀναζωογονητής Ἡλιος καί ἡ ἀστραφτερή Φλόγα ἢ ἐπίγεια κόρη του. Ναός του ἦταν τό καλοκαίρι οἱ ψηλές κορφές τῶν βουνῶν καί τό χειμῶνα τό τζάκι πού σπινθηρίζει στό σπίτι. Οἱ μέρες λατρείας ἦταν οἱ μέρες τῆς ἰσημερίας καί τοῦ ἡλιοστάσιου³⁵ ἐνῶ στίς «δυσοίωνες» μέρες τῆς ἔκλειψης ὅλοι ἔτρεχαν νά βοηθήσουν τό θεό τους πετώντας βέλη καί πέτρες ἐπὶ τὴν ἄπληστη Σελήνη. Ἀνάμεσα στίς ἄλλες θεότητες ἀναφέρουμε τὴ Σελήνη καί τὴν Ἀφροδίτη, ὅπως ἐπίσης τίς θεότητες πού ἔγιναν ἀργότερα ἀντικείμενο λατρείας ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς, ὅπως οἱ «ῶρες» καί οἱ «ζάνες» πού τρέχανε στά δάση καί στά βουνά κοντά στίς γάργαρες πηγές, μέσα στά αἰωνόβια ἔλατα καί στίς ἀπρόσιτες σπηλιές. Ὅπως καί οἱ παλιοὶ Ἰλλυριοὶ ἔτσι καί οἱ ἀπόγονοὶ τους δέν εἶχαν εἰδικούς λειτουργοὺς ἀφιερωμένους ἐπὶ τὴν λατρεία, οὔτε γνώριζαν τὴν ἀνθρωπομορφικὴ ἀναπαράσταση τῶν θεοτήτων. Δέν ἐξασκοῦσαν οὔτε τὴν μνημειακὴ οὔτε τὴν ἀναπαραστατικὴ ζωγραφικὴ, πού εἶχαν γνωρίσει μεγάλη ἀνάπτυξη στίς περιοχές τοῦ κάμπου. Ὅπως μαρτυροῦν τ' ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα, ἡ τέχνη διατήρησε πάντα τὸν καλλωπιστικὸ τῆς χαρακτήρα, πού ἀφοροῦσε κύρια τὰ ἀτομικὰ στολίδια, τὰ ὄπλα καί ἄλλα οἰκεῖα ἀντικείμενα.

Ὅταν στό πρῶτο μισό τοῦ 9ου αἰῶνα ἡ βυζαντινὴ κυριαρχία ἐγκαθιδρύεται ἐκ νέου σ' αὐτές τίς περιοχές, μεταβάλλονται ξανά οἱ ἱστορικὲς συνθήκες πού πλαισίωναν τὴν αὐτόχθονη πολιτιστικὴ παράδοση. Πραγματικὰ ἡ ἐξουσία τῆς Κωνσταντινούπολης ἐπαναφέρεται σὲ μιά στιγμή πού ἡ κοινωνικοοικονομικὴ διαμόρφωση τῆς χώρας βρίσκεται σὲ ραγδαῖο μετασχηματισμὸ πρὸς τὴν ἐμφάνιση τῶν φεουδαρχικῶν σχέσεων. Ὁ χριστιανισμὸς ἀφοῦ κάλυψε τίς χαμένες θέσεις του, ἄρχισε νά κερδίζει ἔδαφος ἰδρύοντας νέες ἐπισκοπές στό ἐσωτερικὸ (ἐπὶ τὴν Κρούσγια, Στεφανάκα, Λέζα καί Κουναβία τὸν 9ο αἰῶνα, ἐπὶ τὴν Πούλτι, Ντρίστι, Γκλαβινίτσα καί Ντίμπρα τὸν 10ο αἰῶνα). Δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι τὰ πιό παλιὰ ἀντικείμενα τῆς μεταγενέστερης τοῦ 4ου αἰῶνα χριστιανικῆς ζωῆς, πού βρέθηκαν μέχρι σήμερα ἐπὶ τὴν Ἀλβανία, ἀνήκουν σ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν περίοδο. Στὸν 9ο αἰῶνα ἀνήκει καί ὁ «Codex Aureus Anthonii» (Χρυσὸς Κώδικας τοῦ Ἀνθίου), τό δεύτερο κατὰ σειρά ἀρχαιότητος ἐκκλησιαστικὸ κείμενο μετὰ ἀπὸ κεῖνο τοῦ 6ου αἰῶνα πού ἀπάρχει ἐπὶ τὴν ἀλβανικὴ κληρονομία.

Στό δεύτερο μισό τοῦ 9ου αἰῶνα, ἐμφανίζεται ἐπὶ τὴν Νότια καί Ἀνατολικὴ Ἀλβανία, ἡ πρώτη ἀντίζηλος τῆς ἑλληνο-βυζαντινῆς κουλτούρας: ἡ χριστιανο-βουλγαρικὴ κουλτούρα, πού διαδόθηκε ἀπὸ τοὺς ἱεραπόστολους Ἅγιο Κλήμη καί Ἅγιο Ναούμ δυὸ ἀπὸ τοὺς πιό παλιούς μαθητὲς τοῦ Κύριλλου καί Μεθόδιου. Ἡ σλαβικὴ εὐαγγελικὴ ἱεραποστολὴ κράτησε ἐδῶ μέχρι τίς ἀρχές τοῦ 11ου αἰῶνα, ὅσο διήρκεσε δηλαδὴ ἡ πρώτη βουλγαρικὴ αὐτοκρατορία. Μετὰ τὴν κατάρρευση τῆς τελευταίας (1018) ἡ χριστιανο-βουλγαρικὴ κουλτούρα ὑποχωρεῖ ὀριστικὰ ἀπ' αὐτές τίς περιοχές χωρὶς ν' ἀφήσει ἵχνη πού νά ἔχουν ἔλθει ἐπὶ τὰ χέρια μας μέχρι σήμερα.

35. Δηλ. ἡ μεγαλύτερη καί ἡ μικρότερη μέρα τοῦ ἔτους. (Στμ)

Πρός τό τέλος τοῦ 11ου αἰώνα μιά νέα ἀντίζηλος ὀρθώνεται στήν ἑλληνική ἀνατολική ἐκκλησία: ἡ ρωμαϊκή λατινική ἐκκλησία πού διεισδύει στή Βορειοανατολική Ἄλβανία ἀπό τή Δαλματία. Χάρη στήν ὑποστήριξη τοῦ κράτους τῆς Διόκλειας κατάφερε σ' ἕνα σύντομο χρονικό διάστημα νά ἐγκαθιδρύσει ἕνα ὀρισμένο ἀριθμό καθολικῶν ἐπισκοπῶν στίς πόλεις Ἄντίβαρι, Σκόδρα, Οὐλκύνιο, Ντρίστι, Πούλτι καί Σάς, ἀπό τίς ὁποῖες μερικές, ὅπως τό Ἄντίβαρι καί τό Ντρίστι διατηροῦσαν ἀκόμη κατά τά φαινόμενα τίς παλιές λατινο-ρωμαϊκές τους παραδόσεις. Στήν οὐσία ὅμως ἡ Δυτική Ἐκκλησία ἐνίσχυσε τίς θέσεις στήν Ἄλβανία μετά τήν δημιουργία τῆς Ἀνατολικῆς Λατινικῆς Αὐτοκρατορίας (13ος αἰώνας) καί ἰδιαίτερα στήν διάρκεια τῆς κυριαρχίας τῶν Ἀνδεγαυῶν. Ἡ περίπου 60 χρόνια ὑπαρξη τοῦ Ἄλβανικοῦ Βασιλείου πού εἶχε ἀνακηρυχτεῖ τό 1272 ἀπό τόν Κάρολο Α' Ἀνδεγαυό, σήμανε καί τό ἀπόγειο τῆς ἐξάπλωσης τοῦ καθολικισμοῦ στήν Ἄλβανία. Ἡ χώρα χωρίστηκε σέ δύο μεγάλες θρησκευτικές ζῶνες: τῆς λατινίζουσας Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας πού στέριωσε στό Βορρά καί τῆς ἑλληνίζουσας Βυζαντινῆς Ἐκκλησίας πού διατηρήθηκε στό Νότο. Ἀνάμεσά τους ἐκτείνονταν ἡ κεντρική Ἄλβανία πού παρέμενε μιά ὀροθετική ζώνη. Ἀνάμεσα στίς δύο Ἐκκλησίες θά διεξαχθεῖ γιά πολλούς αἰῶνες ἕνας σκληρός ἀγώνας πού θά τελειώσει τό 16ο καί 17ο αἰῶνα μέ τή νίκη τῆς ἰσλαμικῆς θρησκείας.

Ἡ διαίρεση αὐτή τῆς Ἄλβανίας σέ δύο ἀντιτασσόμενες θρησκευτικές ζῶνες, εἶχε σάν ἀποτέλεσμα γά παρεῖ ἡ πολιτιστική καί καλλιτεχνική ἀνάπτυξη τῆς χώρας ἕναν ἀντιθέμενο χαρακτήρα. Στή νότια Ἄλβανία οἱ τέχνες καί ἡ ἀρχιτεκτονική διατήρησαν τό βυζαντινό τους χαρακτήρα, ἀκόμη καί στή δεύτερη πενηκονταετία τοῦ 14ου αἰώνα, ὅταν οἱ Ἄλβανοί πρίγκιπες ἀντικατέστησαν τήν παρακμάζουσα κυριαρχία τῆς Ἀνατολικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἀντίθετα στή βόρεια Ἄλβανία παρατηροῦμε τήν ξαφνική ἐξαφάνιση τῆς βυζαντινῆς παράδοσης στό χῶρο τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἀπό τήν δεύτερη πενηκονταετία τοῦ 13ου αἰώνα ἐμφανίζονται στά ἐδάφη τῶν βορειοδυτικῶν ἐπισκοπῶν ἐκκλησίες ρωμαϊκοῦ στύλ.

Ἡ νέα ἐγκαθίδρυση τῆς βυζαντινῆς ἐξουσίας τόν 9ο αἰῶνα σημαδεύτηκε, σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τή γλώσσα, μέ τήν εἰσβολή τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας στήν διοικητική, ἐκκλησιαστική καί πολιτιστική ζωή τῆς χώρας. Ἐν τούτοις ἀπό τά τέλη τοῦ 11ου αἰώνα ἔχουμε μιά ἀναβίωση τῆς λατινικῆς παράδοσης μέ κύριο θέατρο τίς βορειοδυτικές πόλεις πού ἀρκετές εἶναι ἔδρες καθολικῶν ἐπισκοπῶν καί διατηροῦν ὅλο καί πῖο στενές σχέσεις μέ τίς πόλεις τοῦ Ἀδριατικοῦ λεκανοπέδιου (Βενετία, Ραγούσα, Ἀγκώνα, Σπολέτο, κ.λπ.). Ἀπό τόν 12ο αἰῶνα, χρησιμοποιεῖται ὅλο καί περισσότερο, κυρίως στή βορινή Ἄλβανία, ἡ παλαιοσλαβική γλώσσα, πού τήν ἐπέβαλε ἡ σερβική διοίκηση κι ἡ Ἐκκλησία τοῦ βασιλείου τῆς Ρασκίας, πού εἶχε ὑπό τήν κατοχή της γιά μεγάλο διάστημα. Τό κύριο κέντρο ὅπου διασταυρώνονται αὐτές οἱ γλῶσσες (καί οἱ τρεῖς ξένες γιά τούς Ἄλβανούς) ἦταν ἡ Σκόδρα. Ἀπό τίς τρεῖς αὐτές γλῶσσες τά ἑλληνικά δέν θ' ἀντέξουν στήν συνύπαρξη

καί θά εξαφανιστοῦν ἀπό τίς περιοχές.

Τόν 13ο αἰώνα ἡ ἑλληνοβυζαντινὴ κουλτούρα δείχνει ὀλοφάνερα σημάδια ἐξασθένησης, ἀκόμη καί στήν κεντρική Ἑλλάδα. Στήν ἐποχὴ τῆς κυριαρχίας τῶν Ἀνδεγαυῶν, χρησιμοποιοῦνται ἤδη μαζί μέ τὰ ἑλληνικά καί τὰ λατινικά, ὄχι μόνο στό Ντοῦρρες, ἀλλά καί στή Βλόρα. Τόν 14ο αἰώνα κατά τήν περίοδο τῆς σερβικῆς κυριαρχίας ἐμφανίζονται ἐπίσης σ' αὐτές τίς πόλεις τὰ σλαβικά.

Ὡστόσο, παρόλη τήν πολιτιστική ἀνωτερότητά τους οὔτε τὰ λατινικά οὔτε τὰ ἑλληνικά οὔτε τὰ σλαβικά δέν μπόρεσαν νά γίνουν ποτέ ἀποδεχτά, σάν ὁμιλούμενη γλώσσα ἀπό τὰ πλατειά στρώματα τοῦ ἄλβανικοῦ πληθυσμοῦ. Μαρτυρίες τῆς ἐποχῆς ἀναφέρουν ὅτι οἱ Ἑλλανοὶ κατόρθωσαν νά φτάσουν στό στάδιο τῆς γραπτῆς γλώσσας τό ἀργότερο στήν πρώτη πεντηκονταετία τοῦ 14ου αἰώνα. Τό 1332, ὁ Γάλλος καθολικός ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Ἀντίβαρι Γ. Ἀδάμ, ἔγραφε σέ μίαν ἀναφορά πρὸς τόν δούκα τῆς Βουργουνδίας Φίλιππο (ἀπό τήν γαλλική μετάφραση τοῦ λατινικοῦ κειμένου τοῦ 1355): «Ἐάν καί οἱ Ἑλλανοὶ ἔχουν μιά διαφορετική γλώσσα ἀπό τοὺς Λατίνους, ὥστόσο χρησιμοποιοῦν σ' ὅλα τὰ βιβλία τους λατινικό ἀλφάβητο». (Tamen litteram habent in uso et in omnibus suis libris). Ἄλλες μαρτυρίες μιλοῦν γιά τήν ὑπαρξὴ χρονικῶν γραμμένων στήν ἄλβανική γλώσσα. Ἀπ' αὐτά τὰ βιβλία δέν ἔμεινε τίποτα γιατί ἡ ὀθωμανική μανία τοῦ 15ου αἰώνα τὰ κατάστρεψε ὅλα στό πέρασμά της. Ἀπό τήν ἄλβανική λογοτεχνία πρὶν ἀπό τήν τουρκική ἐπιδρομὴ δέν ἦρθε στά χέρια μας παρά μόνο ἡ περικοπὴ τοῦ Εὐαγγελίου ποὺ διαβάζεται τῆ νύχτα τοῦ Πάσχα. Πρόκειται γιά ἓνα ἀπόσπασμα μεταφρασμένο στά ἄλβανικά ἀλλά γραμμένο μέ ἑλληνικούς χαρακτῆρες.

Ο ΑΙΩΝΑΣ ΤΟΥ ΣΚΕΝΤΕΡΜΠΕΗ

Ἡ ὀθωμανικὴ κατοχὴ

Τὸν 15ον αἰώνα, οἱ δύο μεγαλύτεροι Σουλτάνοι πού γνώρισε ποτέ ἡ Τουρκία, ὁ Μουράτ Β' ³⁶ καὶ ὁ Μεχμέτ Β', ἀφοῦ κατέλαβαν ὅλη σχεδόν τὴν βαλκανικὴ χερσόνησο, ρίχτηκαν ἀπὸ τὴ μιά στήν Οὐγγαρία με σκοπό ν' ἀνοίξουν τὸ δρόμο γιὰ τὴν κεντρικὴ Εὐρώπη κι ἀπὸ τὴν ἄλλη στήν Ἀλβανία γιὰ νά ἐξασφαλίσουν μιὰ βάση ὥστε νά βάλουν τὸ πόδι τους στήν Ἰταλία. Γιὰ πολλές δεκαετίες τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη δέν εἶχαν συνειδητοποιήσει τὸν κίνδυνο πού ἀπειλοῦσε τὸν πολιτισμὸ τῆς Ἠπείρου. Ἀφημένοι στήν κυριαρχία τῶν στενῶν φεουδαρχικῶν συμφερόντων τους καὶ τῶν βαθιῶν διχονοιῶν τους δέ βοήθησαν καθόλου τὸν ἀγῶνα τῶν βαλκανικῶν λαῶν ἐνάντια στοὺς Ὀθωμανοὺς ἐπιδρομείς. Ἀκόμη χειρότερα κοιτοῦσαν νά ἐκμεταλλευθοῦν τὴν τουρκικὴ καθόδο γιὰ τὴν ἐξασφάλιση ἐδαφικῶν πλεονεκτημάτων σέ βάρος τῶν ἀντιπάλων τους. Τίποτε δέ φαινόταν λοιπόν ὅτι μπορούσε νά ἀναχαιτίσει τὸ ὀρμητικὸ κύμα τῶν γενιτσάρων καὶ σπαχήδων ³⁷. Ἐντούτοις στὰ κρίσιμα αὐτὰ χρόνια γιὰ τὴν ἐλευθερία τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης καὶ τὴν τύχη τῆς Ἀναγέννησης δύο χῶρες ὀρθώθηκαν ἀντρειωμένα ἐνάντια στὸν ἐπιδρομέα σταματώντας γιὰ ἀρκετές δεκαετίες τὴν προέλασή του, δίνοντας ἔτσι τὴν εὐκαιρία στίς ἄλλες ἀπειλούμενες χῶρες νά προετοιμαστοῦν γιὰ νά τὸν ἀντιμετωπίσουν. Ἡ Οὐγγαρία καὶ ἡ Ἀλβανία με τοὺς δύο λαμπροὺς καπεταναίους της, τὸν Οὐνιάδη καὶ τὸν Σκεντέρμπεη. Στὴν ἀρχὴ ὡστόσο ἡ Ἀλβανία δέν ἦταν σέ θέση νά ἀντισταθεῖ μόνη της στήν τουρκικὴ ἐπιδρομὴ. Ὁ διάδοχος τοῦ Μουράτ Α', Βαγιαζήτ ὁ ἐπονομαζόμενος «Γκιλντερίμ» (ὁ κεραυνός), ἐκμεταλλεύτηκε καλὰ τοὺς καρπούς τῆς νίκης στήν Κοσόβα, ὥστε σύντομα τὰ μπαϊράκια τῶν Ὀσμανλήδων κυμάτιζαν στό μεγαλύτερο μέρος τῆς βαλκανικῆς χερσονήσου. Στὰ

36. Μουράτ Β' εἶναι ὁ γνωστός μας Μωάμεθ ὁ Πολιορκητὴς, ὁ κατακτητὴς τῆς Κων/πολης. (Στμ)

37. Στρατιωτικὸς με ἐξουσία φεουδάρχη στὸν ὁποῖο δόθηκε ἓνα φέουδο (τιμάριο ἢ ζηαμέτι), κατὰ τὴν ὀθωμανικὴ ἐποχὴ. (Στμ)

πρῶτα χρόνια τῆς δεκαετίας τοῦ 1390 οἱ Τοῦρκοι ἀκιντζήδες πού ἔσπερναν παντοῦ τόν πανικό κι εἶχαν ἐπάγγελμα τό πλιάτσικο, μπῆκαν ἐπανελημμένα ἀπό τά Σκόπια στήν Ἀλβανία. Ἀφοῦ λεηλάτησαν τίς πεδιάδες καί τίς κοιλάδες τῆς χώρας, ἔφυγαν γιά τή Μακεδονία μέ караβάνια γεμάτα λάφυρα. Παρόλη τήν ἀπουσία ὀργανωμένης ἀντίστασης, οἱ Τοῦρκοι δέν κατάφεραν αὐτή τήν ἐποχή νά καταλάβουν στρατιωτικά τή χώρα πού ἦταν ὑποτελής στόν Βαγιαζήτ ὁ ὁποῖος ἄφησε νά τή διοικοῦν ὅπως καί πρῶτα οἱ ντόπιοι εὐγενεῖς. Οἱ φοβεροί ἀκιντζήδες ἦταν πάντα παρόντες γιά νά τούς ἐπαναφέρουν στήν τάξη κάθε φορά πού παραβίαζαν τίς ὑποτελικές τους ὑποχρεώσεις.

Τίς φεουδαρχικές διχόνοιες καί τόν τρόμο πού σκόρπισαν οἱ Τοῦρκοι τά ἐκμεταλλεύτηκε πολύ ἐπιδέξια ἡ Δημοκρατία τῆς Βενετίας, πού ἐπιθυμοῦσε νά κυριέψει τίς ἀκμάζουσες πόλεις τῆς ἀλβανικῆς ἀκτῆς προτοῦ πέσουν στά ὀθωμανικά χέρια. Γιά νά πείσει τούς ἡγεμόνες νά τῆς τίς παραδώσουν, ἡ Βενετία τούς ὑποσχέθηκε ἀνταμοιβές καί τήν ὑποστήριξή της. Μή καταφέρνοντας τίποτα μέ τίς ὑποσχέσεις προσέτρεξε σ' ἄλλες μεθόδους γιά νά πείσει τούς πεισματάρηδες αὐτούς πρίγκιπες: προκάλεσε διάφορα προβλήματα στά φέουδά τους, ὑποκίνησε ἀπόπειρες ἐναντίον τους, ἔσπειρε τή διχόνοια καί τούς προέτρεψε σέ πόλεμο ἀνάμεσά τους. Ὑποκίνησε ἀκόμη καί τούς Τούρκους νά δράσουν ἐναντίον τους ὑπό τόν ὄρο νά ἔχει μιά πλούσια ἀνταμοιβή.

Οἱ Τοῦρκοι κι οἱ Βενετοί μετά τή μάχη τῆς Κοσόβας ἔσφιξαν σά μιά λαβίδα τήν Ἀλβανία ἐπιταχύνοντας τή διάλυση τῶν ἀλβανικῶν πριγκιπάτων. Ὁ πρῶτος πού ὑπέκυψε ἦταν ὁ Γεώργιος Θώπια, γιός τοῦ Κάρολου, πού παρέδωσε τό 1392 τό Ντουρρες στή Βενετία. Τό ἐπόμενο ἔτος ὑποχώρησαν οἱ Ντουγκακίν πού ἔδωσαν τή Λέζα στή Δημοκρατία. Ὁ κύριος τῆς Σκόδρας Γεώργιος Β' Μπάλσα ἀντιστάθηκε στή Δημοκρατία ἀλλά ὕστερα ἀπό τήν ἐπέμβαση τῶν Ντουγκακίν πού ἦταν σύμμαχοι τῆς Βενετίας, ἡ θέση του ἔγινε ἀβέβαιη κι ὑπόκυψε, δίνοντας στή Βενετία ὅσες σημαντικές πόλεις εἶχαν μείνει στήν κατοχή του (Σκόδρα, Ντρίστι, Ντάνιο καί Σάς).

Ἡ Ἀνατολική Ἀλβανία ἀνακουφίστηκε γιά λίγο ἀπό τήν τουρκική πίεση, ὕστερα ἀπό τήν καταστροφή πού ἔπαθαν οἱ Τοῦρκοι στήν Ἀγκυρα ἀπό τόν Ταμερλάνο (1402) καί τό μακρόχρονο ἀγῶνα γιά τή διαδοχή ἀνάμεσα στούς γιούς τοῦ Βαγιαζήτ, ὅμως στά δυτικά ὄλο καί αὐξάνονταν ἡ βενετική πίεση. Ξανάρχισαν οἱ ἐσωτερικοί ἀγῶνες κι ἡ χώρα βυθίστηκε γιά μίαν ἀκόμη φορά στήν ἀναρχία, μ' ἀποτέλεσμα νά διαμελιστοῦν ἀκόμη περισσότερο τά φέουδα.

Ἀφοῦ οἱ Τοῦρκοι ξεπέρασαν τήν πολιτική κρίση, ρίχτηκαν ξανά στή διαιρημένη Ἀλβανία. Τό 1415 ἐγκατέστησαν στήν ἀκρόπολη τῆς Κρούγια ὄχι μακριά ἀπό τό Ντουρρες μιά φρουρά καί ὀθωμανό κυβερνήτη. Στή συνέχεια στράφηκαν πρὸς τά κάστρα τοῦ νότου καί κατέλαβαν διαδοχικά τή Βλόρα, τήν Κανίνα, τό Μπεράτι, τό Γκιροκάστερ, τό Δελβίνο, τήν Πρεμετή, τήν Κόνιτσα (1417). Αὐτή τή φορά ὁ Σουλτάνος Μεχμέτ Α' ἐγκαινίασε ἕνα νέο σύστημα στή κατακτητική πολιτική του. Ὅλη ἡ νότια Ἀλβανία

θεωρήθηκε προσαρτημένη χώρα κι όχι πλέον ύποτελής. Οί ντόπιοι εὐγενεῖς, μικροί καί μεγάλοι ἔχασαν τή φεουδαρχική τους ἐξουσία. Ἡ ἀλβανική διοίκηση ἀντικαταστάθηκε μέ τουρκική. Οἱ περιοχές χωρίστηκαν σέ «βιλαέτια» καί «ναχιγιέδες», ἔχοντας ἐπικεφαλῆς ἓνα «σούμπαση» (τά βιλαέτια τοῦ Μπεράτι, τοῦ Σκραπάρ, τῆς Τομορίτσας, τῆς Κανίνας, τοῦ Γκιροκάστερ, τῆς Βαγενετίας, τῆς Πρεμετῆς, τῆς Κόνιτσας κ.λπ.). Ταυτόχρονα οἱ Τοῦρκοι ἐγκαθίδρυσαν τό φεουδαρχικό στρατιωτικό καθεστῶς τους δηλαδή τό σύστημα τῶν «τιμαρίων» καί τῶν «ζηαμέτιων». Ἡ ἀρόσιμη καί χέρσα γῆ τῶν ἡγεμόνων ἢ τῶν ἐλεύθερων χωρικῶν, θεωρήθηκε περιουσία τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους (Ἐραζί Μιρί). Ἀπό τό 1419 μέχρι τό 1421 εἰδικά καθορισμένοι γιαυτό τό σκοπό ἐμίνηδες ἔκαναν ἀπογραφή τῶν ἀγροτικῶν ἐκμεταλλεύσεων καί τῶν ἐσόδων τους καθορίζοντας συγχρόνως τή φεουδαρχική πρόσοδο γιά κάθε ἐκμετάλλευση καί χωριό. Ἀφοῦ καταγράφηκαν ἔτσι τά χωράφια, χωρίστηκαν κατόπιν σέ στρατιωτικά φέουδα (τιμαρία καί ζηαμέτια) καί δόθηκαν σά μπαξίσι στους στρατιωτικούς φεουδάρχες (σπαχῆδες), πού ἦταν εἴτε Τοῦρκοι πού τούς ἔφερε ἀπό τίς μικρασιατικές περιοχές τῆς Κονίας καί τοῦ Σαρουχάν ἢ διοίκηση τοῦ Σουλτάνου, εἴτε Ἄλβανοί διαλεγμένοι ἀνάμεσα ἀπό τούς πολεμιστές τῶν παλιῶν ντόπιων φεουδαρχῶν. Στήν ὑπόλοιπη χώρα οἱ ντόπιοι εὐγενεῖς διατήρησαν τήν ιδιότητα τοῦ ὑποτελῆ. Ἡ ἐγκαθίδρυση τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας στή νότια Ἄλβανία ὑπῆρξε πραγματικός ὄλεθος γιά τήν περιοχή. Οἱ Τοῦρκοι ἐπιδόθηκαν στήν τόσο οἰκεία τους ἀπασχόληση, τό πλιάτσικο καί τήν ἀπεριόριστη καταστροφή. Οἱ χρονικογράφοι τους τοῦ 15ου αἰῶνα ἀναπολοῦν, χωρίς καμιά ντροπή, τά λάφυρα πού μαζεύτηκαν ἀπό τήν Ἄλβανία, τίς συνεχεῖς πυρπολύσεις τῶν πόλεων καί τῶν χωριῶν, τίς ἀνήκουστες πράξεις βαρβαρότητας πρὸς τό ντόπιο πληθυσμό. Ὁ Ὀρούτς μπέν Ἀντίλ, ὁ Ἀσίκ Πασαζαντέ, ὁ Τουρσούν Μπέης καί ὁ Ἰντρίς Μπιτλιζί, μιλοῦν γιά μιὰ βάρβαρη ταχτική πού πλήγωσε τά πιό ριζωμένα αἰσθήματα τῶν Ἄλβανῶν, τό ἄρπαγμα τῶν παιδιῶν πού προορίζονταν νά γίνουν γενίτσαροι ἢ νά πουληθοῦν σκλάβοι στίς ἀγορές τῆς Ἀσίας.

Τό βάρος τοῦ ξένου ζυγοῦ ἦταν τό ἴδιο βαρύν καί στόν οἰκονομικό καί κοινωνικό τομέα. Τό τιμαριακό καθεστῶς, χαρακτηριστικό τῆς στρατιωτικῆς φεουδαρχίας, ἀντιπροσώπευε γιά τήν Ἄλβανία ἓνα ἱστορικό στάδιο ξεπερασμένο ἐδῶ καί καιρό. Ἡ καινούργια κατάσταση πού δημιουργήθηκε ἦταν ἰδιαίτερα ἀνυπόφορη γιά τούς ἐλεύθερους χωρικούς, πού δέν εἶχαν γνωρίσει μέχρι τότε τό φεουδαρχικό σύστημα κι ἔβλεπαν τούς ἑαυτούς τους νά μετατρέπονται σέ ραγιάδες. Ἐτσι ἐξηγεῖται γιατί οἱ Τοῦρκοι εἶχαν ὀρισμένες δυσκολίες στήν ἐπιβολή τοῦ τιμαριατικοῦ καθεστῶτος. Ὅπως μᾶς διηγοῦνται οἱ σημειώσεις πού βρέθηκαν σ' ἓνα παλιό τεφτέρι τῆς ὀθωμανικῆς διοίκησης (τό Τεφτέρ-ι σάντσακ-ι Ἄρβανίτ τοῦ ἔτους 835 τῆς Ἐγείρα)³⁸, οἱ

38. Πρόκειται γιά τό Μουσουλμανικό Ἡμερολόγιο. (Στμ)

χωρικοί εμπόδισαν αρκετές φορές τούς Τούρκους εμίρηδες νά κάνουν απογραφή τῆς γῆς φθάνοντας μέχρι νά κυνηγήσουν ἢ νά σκοτώσουν χωρίς καμιά διάκριση τούς σπαχήδες εἴτε ἦταν Τοῦρκοι ἢ Ἀλβανοί, μουσουλμάνοι ἢ χριστιανοί.

Τό 1421 ἡ ἔνοπλη ἀντίσταση ξαπλώθηκε τόσο στή νότια ὅσο καί τή βόρεια Ἀλβανία. Ἐπειδή οἱ τοπικές ὀθωμανικές δυνάμεις ἀποδείχτηκαν ἀνίκανες νά ἐπιβληθοῦν, τό 1423 κατευθύνθηκε πρὸς τή χώρα μιά τουρκική ἀποστολή. Σύμφωνα μέ τόν Ὀθωμανό χρονικογράφο Ἀσίκ Πασαζαντέ, στήν ἀποστολή πῆρε μέρος ὁ Μουράτ Β΄ πού ἐμπιστεύθηκε τή διοίκησή της στό θρυλικό Ἰσάκ μπέη Ἐβρενός. Ἐγιναν μεγάλες μάχες καί σύμφωνα μέ τίς ὀθωμανικές ἱστορικές πηγές³⁹, ἡ τύχη χαμογελοῦσε πότε στόν ἓνα ἀντίπαλο πότε στόν ἄλλο. Οἱ Τοῦρκοι νίκησαν τελικά μά ἡ νίκη τους δέν ἦταν καθοριστική. Ἄν κατάφεραν νά διατηρήσουν τό τιμαριακό καθεστῶς στή νότια Ἀλβανία, στήν ὑπόλοιπη χώρα ἀναγκάστηκαν νά ξανασυμβιβαστοῦν ὅπως καί προηγουμένως μέ τούς ντόπιους ἡγεμόνες.

Οἱ ἐξεγέρσεις τῆς δεκαετίας τοῦ '30

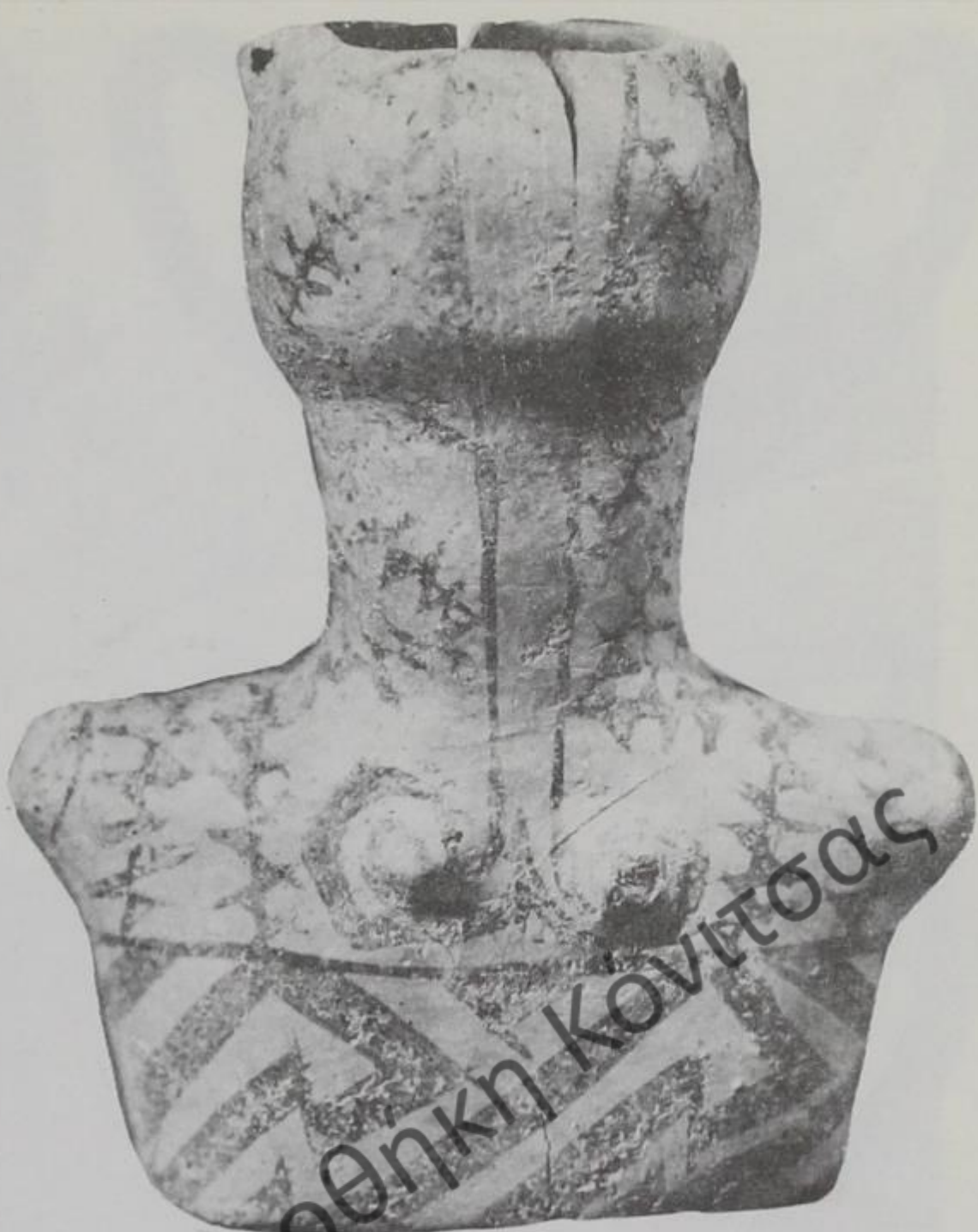
Στό Κέντρο καί στό Βορρά τρία μεγάλα πριγκιπάτα διαδραματίζουν τώρα τόν πρῶτο ρόλο. Τό πρῶτο πριγκιπάτο τῶν Ντουγκαγκίν κάλυπτε τίς σημερινές περιοχές τῆς Λέζας, τῆς Μιρδίτας, τοῦ Ντουγκαγκίν καί τῆς Πούκα, τό δεύτερο τῶν Ἀριανιτῶν περιλάμβανε τά μέρη τῆς Τσερμένικα, τοῦ Σπάτ, τῆς Γκόρα καί τῆς Μόκρα καί τό τρίτο τῶν Καστριώτηδων ἐκτεινόταν ἀνάμεσα στά δύο πρῶτα, στίς περιοχές τῆς Ντίμπρα, τοῦ Μάτ, τοῦ Κουρμπίν καί τοῦ Ἰσεμ. Καί τά τρία εἶχαν ἄγριες ὄρεινές περιοχές ἀπομονωμένες μέ δύσβατα μονοπάτια. Οἱ κάτοικοί τους, ὅπου οἱ δουλοπάροικοι δέν ἦταν παρά μιά μειοψηφία, διατηροῦσαν ὅλες τίς παλιές πολεμικές παραδόσεις καί ἦταν στό μεγάλο σύνολό τους ἐλεύθεροι χωρικοί.

Οἱ Καστριώτηδες ἦταν ἀπό πῶ παρακατιανή καταγωγή σέ σύγκριση μέ τούς ἄλλους μεγάλους φεουδαρχικούς ἄλβανικούς οἴκους. Οἱ Ἀριανίτες ἐμφανίζονται ἤδη ἀπό τόν 11ο αἰῶνα στίς ἱστορικές πηγές μέ τόν πατρίκιο Δαβίδ Ἀριανίτη στρατηγό τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα βασιλείου Β΄. Οἱ Ντουγκαγκίν σύμφωνα μέ μιά μεσαιωνική παράδοση, εἶχαν γιά μακρινό πρόγονό τους ἓνα δούκα γαλλικῆς καταγωγῆς πού ὀνομαζόταν Γκῖνος κι εἶχε ἐγκατασταθεῖ στά περίχωρα τῆς Λέζας (Λισσοῦ) τόν καιρό τῆς πρώτης σταυροφορίας. Ἀκόμη τά ἱστορικά στοιχεῖα μνημονεύουν κάποιον δούκα Γκῖνο Τανούσιο, πού ἐπαναστάτησε τό 1281 ἐναντίον τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ἀλβανίας Κάρολου Α΄ Ἀνδεγαυοῦ. Ὅσο γιά τούς Μουζάκα, τούς Θώπια,

39. Πρόκειται γιά λογοτεχνικές πηγές. (Στμ).

Όρειχάλκινο κεφάλι ρωμαϊκής εποχής.
Ανακαλύφθηκε στην ιλλυρική ακρόπολη
του Ίρμαϊ στο Έλμπασάν. (Αρχαιολογικό Μουσείο)

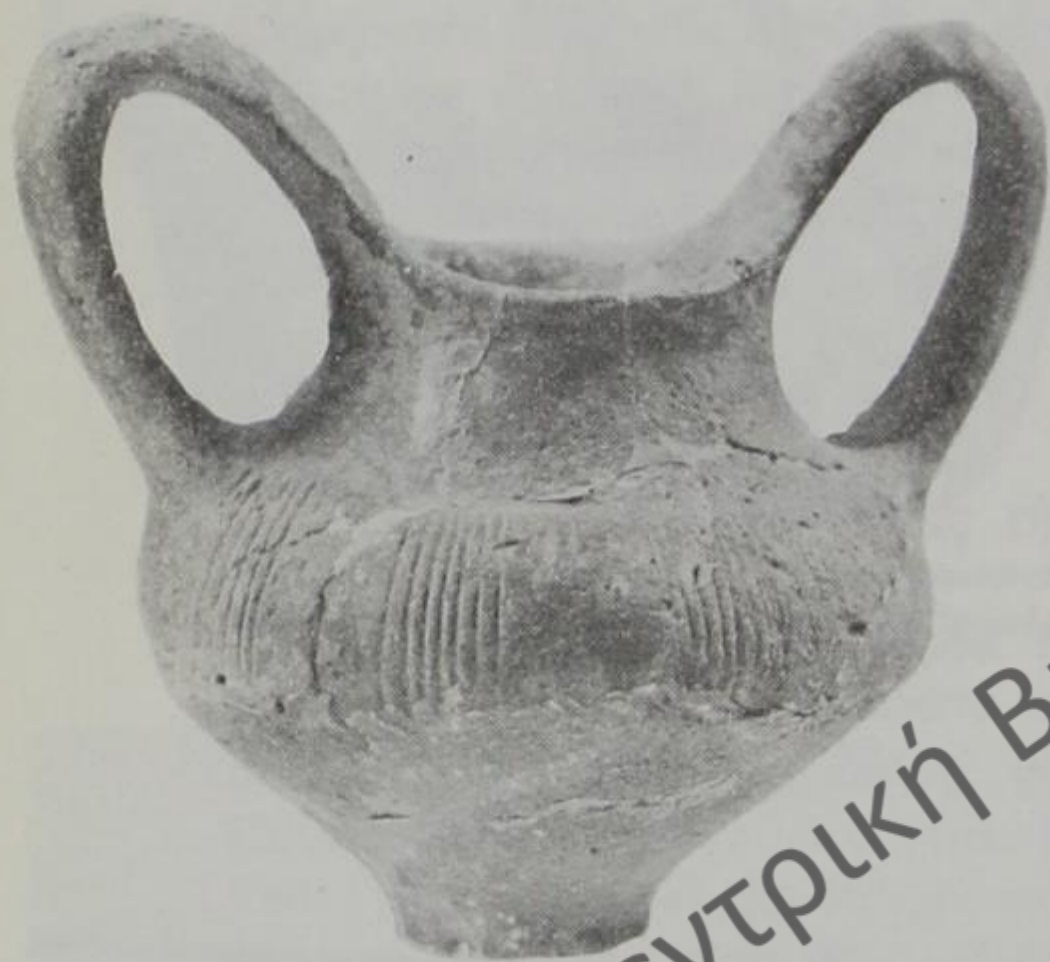

Ανθρωπόμορφα βάζα νεολιθικής εποχής, έχουν ανακαλυφθεί στο Καμνίκ της Κολώνιας (Αρχαιολογικό Μουσείο Τιράνων)

Αποψη πασάλων προϊστορικού συνοικισμού του Μαλίκ.
(Φωτ. Ίνστιτούτου της Ιστορίας Τίρνας)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κονίτσας

Ίλλυρικά βάζα. Έχουν ανακαλυφθεί στο σταθμό του Μαλίκ και στο έπιχωμα του Μάτι. (΄ Αρχαιολογικό Μουσείο)

΄Επιτύμβια πλάκα με ίλλυρικό όνομα. Έχει ανακαλυφθεί στη νεκρόπολη του Δυρράχιου

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Μνημειώδης τάφος του αιώνα, στην Κάτω Σάλτση, Πελοπόννησος (Φωτ. Ίνστιτούτου της Ίστορίας)

Ίλλυρικά στολίδια. (Αρχαιολογικό Μουσείο)

Στοά στολισμένη με γλυπτά μνημεία της εποχής της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.
(Μουσείο Ἀπολλωνίας)

Τό Νυμφαῖον τῆς Ἀπολλωνίας — 3ος αἰώνας παλιᾶς ἐποχῆς. (Φωτ. Ἰνστι-

Κράνος ἰλλυρικό 7ου—3ου αἰώνα παλιᾶς ἐποχῆς. Ἀνακαλύφθηκε στό ἐπίχωμα τοῦ Μάτι. (Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο)

Μνημειώδης πύλη μεγάρου στήν πολίχνη Τσοῦκ—Αἰτοῦ (Σαράντι)

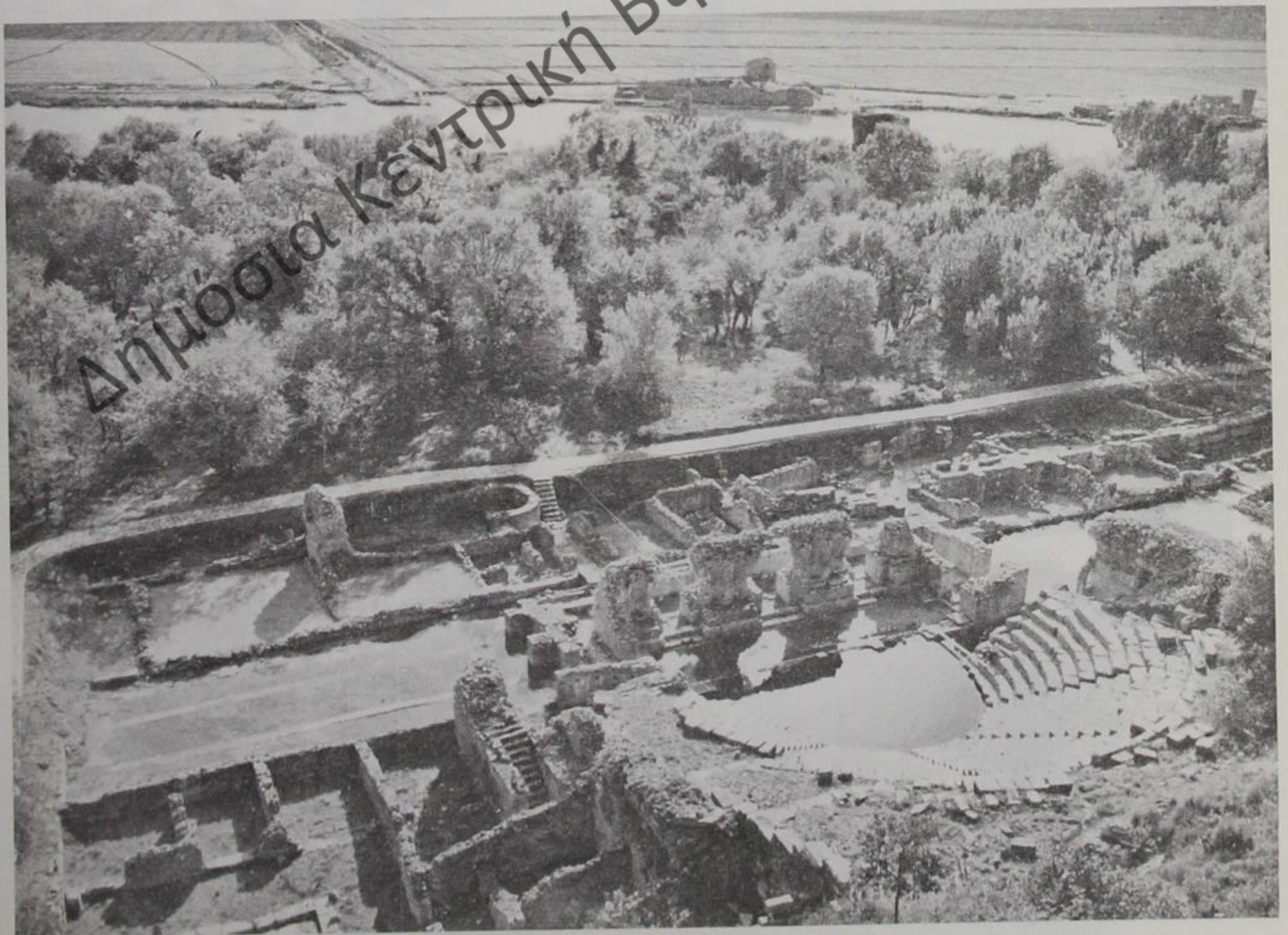

Ἀπολλωνία τῆς Ἰλλυρίας. Ἀναστρωμένη πρόσοψη τοῦ λεγόμενου «Μνημείου τοῦ Ἀγωνοθέτη»

Τεμάχιο ψηφιδωτού 3ου αιώνα παλαιάς
ἐποχής, στό Δυρράχιο. (Φωτ. Ἰνστι-
τούτο τῆς Ἱστορίας)

Ἐναέρια ἀποψη τοῦ θεάτρου καί ἄλλων μνημείων Βουθρωτοῦ, ἐλληνιστικῆς καί ρωμαϊκῆς ἐποχῆς.

Τό βαπτιστήρι τοῦ Βουθρωτοῦ — 6ος αἰώνας. (Φωτ. Ἰνστιτούτου τῆς Ἱστορίας)

Ψηφιδωτό βασιλικῆς τοῦ Λίνι, 6ος αἰώνας. Πογραντέτς. (Φωτ. Ἰνστιτούτου τῆς Ἱστορίας)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Στολίδια πρώιμης μεσαιωνικής περιόδου, 6ος-7ος αιώνας. (Φωτ. Ίνστιτούτου της Ίστορίας)

Ἄετός καί δράκοντας, ἀνάγλυφο τῶν πρώτων αἰώνων νέας ἐποχῆς ἐντοιχισμένα στόν τοῖχο τῆς ἐκκλησίας Μεσοποτάμου —11ος αἰώνας— κοντά στό Δέλμιν. (Φωτ. Ἰνστιτούτου τῆς Ἱστορίας)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Ἡ Παρθένος, τεμάχιο τοιχογραφίας 13ου αιώνα. (Παναγιά Τσέρτσκας, Λεσκοβίκι)

Ὁ Ἅγιος Θεολόγος, τοιχογραφία 13ου αιώνα (Παναγιά Τσέρτσκας, Λεσκοβίκι)

Τεμάχιο από τή σκηνή «νίψις τῶν ποδιῶν», τοιχογραφία 14ου αιώνα. (Ἐκκλησία Ἁγίας

Ἁγία Παρασκευή, εἰκόνα τοῦ 15ου αιώνα. (Μοναστήρι Παναγιάς, Ποστενάνη - Πρεμετή

Κάρολος Θυπίας, τοιχογραφία 18ου αιώνα, έργο Κ. Σκαταράκου. (Παναγιά Άρδενίτσας).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Στήλη Κ. Θυπία, ανάγλυφο 14ου αιώνα.
(Έκκλησία Άγίου Ιωάννου τοῦ Βλαδερμού, κοντά στο Έλεφαντί)

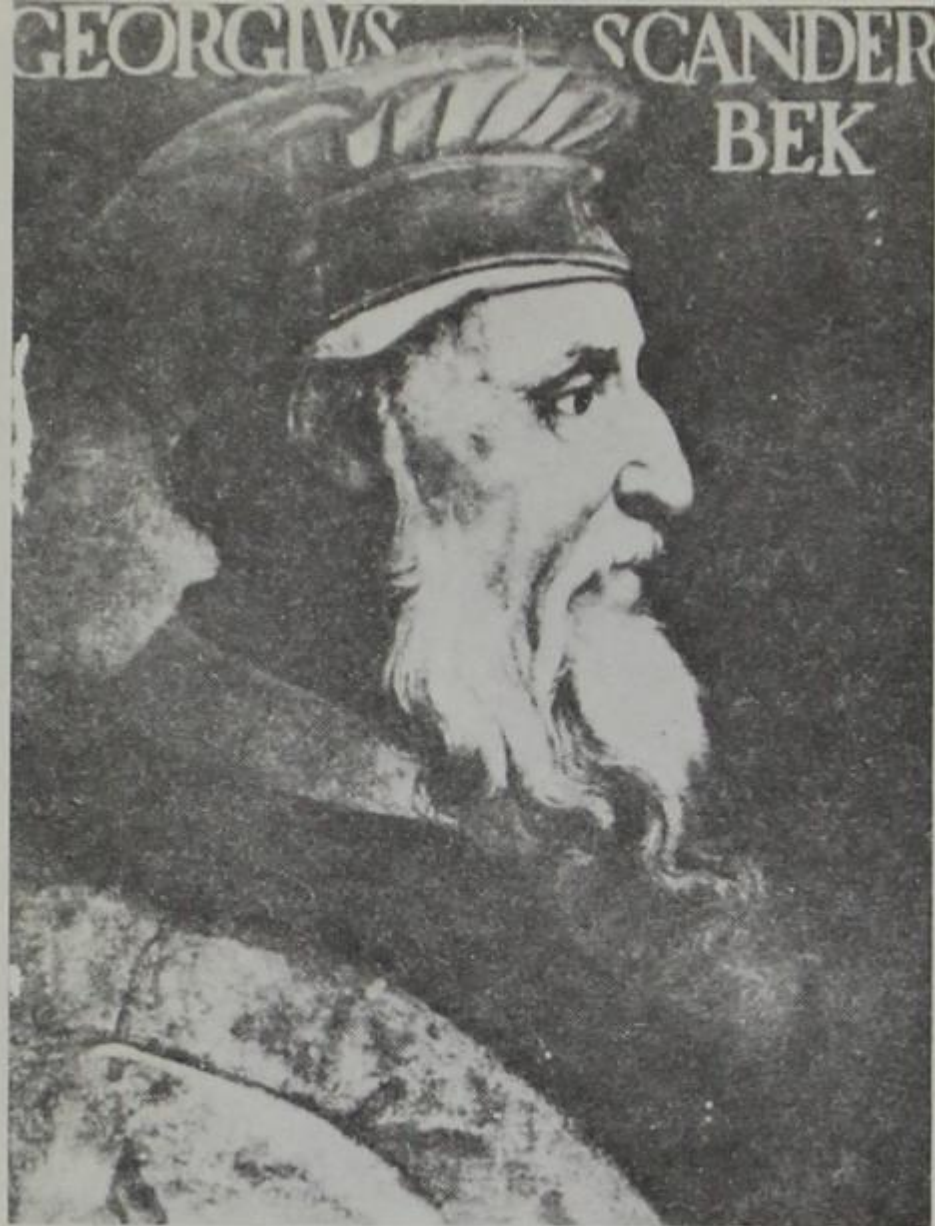

Τό μεσαιωνικό φρούριο τῆς Πετρέλας, νότια τῆς περιφέρειας τῶν Τιράνων, χτισμένο πάνω στά θεμέλια ἀρχαίου φρουρίου

Ἡ ἀκρόπολη τοῦ Μπερτιοῦ, χτίστηκε τό 13ο αἶωνα ἀπό τό δεσπότη τῆς Ἠλείρου Μιχαήλ Ἄγγελο Κομνηνό,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Σκεντέρμπεης, άώνυμη ζωγραφιά 16ου αιώνα.
(Πινακοθήκη Φλωρεντίας)

Το στέμμα του Σκεντέρμπεη, άπομίμηση του οικόσημου, έγχαραγμένο πάνω στον τάφο του άπογόνου του Κωνσταντίνου Καστριώτη στη Νεάπολη

Η άκρόπολη της Κρούγιας, χτίσμα της μεσαιωνικής έποχής, ένδυναμώθηκε άπό τον Σκεντέρμπεη τον 15ο αιώνα και άνοικοδομήθηκε στη διάρκεια της τουρκικής κατοχής. (16ος αιώνας).
Σημερινή κατάσταση

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόντσας

Σκεντέρμπεης — γλυπτική του σύγχρονου
'Αλβανού γλύπτη 'Οδυσσή Πασκάλη

'Η επιστροφή του Σκεντέρμπεη στην Κρούγια. (Χαλκογραφία του Γερμανού καλλιτέχνη Γιόστ 'Αμάν, παρμένη από τή γερμανική έκδοση Φραγκφούρτης τής Ιστορίας του Σκεντέρμπεη του Μ. Μπαρλέτη)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κομοτηνής

Ο Άγιος Γεώργιος, τεμάχιο, τοιχογραφία 16ου αιώνα, έργο Νικόλα 'Ονούφριου. (Παναγιά Βλαχέρνας, Μπεράτι)

Ο διάκος Λαυρέντιος, τεμάχιο, τοιχογραφία του 16ου αιώνα, έργο του 'Ονούφριου από τό Νεόκαστρο. (Έκκλησία Άγίου Θεοδώρου, Μπεράτι)

Ο προφήτης Δαβίδ, τοιχογραφία του 16ου αιώνα, έργο του 'Ονούφριου από τό Νεόκαστρο. (Έκκλησία Άγίας Παρασκευής,

τούς Γιονίμα, τούς Γκρόπα, τούς Σκούρα, ή άριστοκρατική καταγωγή τους άνέρχεται τό λιγότερο από τόν 13ο αιώνα.

Οί Καστριώτηδες ήταν πρόσφατοι ήγεμόνες πού κατάγονταν από τό χωριό Καστράτ τής περιοχής του Χάς, πού βρίσκεται στην όρεινή περιοχή του Κοῦκες. Κατά τή διάρκεια του 14ου αιώνα ό Παῦλος Καστριώτης έγκαταστάθηκε στην περιοχή τής Ντίμπρα όπου είχε μονάχα δύο χωριά για φέουδο. Πρός τά τέλη του 14ου αιώνα ό γιός του 'Ιωάννης έγινε ήγεμόνας μιᾶς μικρῆς παραλιακῆς περιοχῆς, αλλά σύντομα αναγκάστηκε νά μπει κάτω από τήν επικυριαρχία του Σουλτάνου. "Υστερα από τή μάχη τής "Αγκυρας (1402) έπαψε νά είναι ύποτελής. 'Εκμεταλλεούμενος τίς έσωτερικές συγκρούσεις ανάμεσα στους ήγεμόνες επέκτεινε τή δύναμή του μέχρι τίς περιοχές τής Ντίμπρα, του Μάτι, του Κουρμπίν και του "Ισεμ, φτάνοντας έτσι στη θάλασσα. Για ν' αντισταθμίσει τήν τουρκική απειλή ό 'Ιωάννης συμμάχησε μέ τή Βενετία. 'Αλλά τό 1410 καταλαβαίνοντας ότι ή τελευταία δέν είχε καθόλου πρόθεση νά συγκρουσθεϊ μέ τούς 'Οσμανλήδες, ζανάγινε ύποτελής στό Σουλτάνο δίνοντάς του σάν ενέχυρο τής άφοσιώσῆς του τόν πρωτότοκο γιό του Στανίς. Τά επόμενα χρόνια ό 'Ιωάννης Καστριώτης είδε ότι ή κατάστασή του γινόταν όλο και πιό ανασφαλής, ιδίως όταν οί Τουρκοί εγκαταστάθηκαν στην Κρούγια, στά πρόθυρα του φεουδού του. Στίς αρχές τών χρόνων του '20 ήταν ένας από τούς σπουδαιότερους ήγεμόνες τής 'Αλβανίας. 'Από παντού τόν περιστοιχίζαν φοβεροί γειτόνοι: οί Τουρκοί από τήν 'Ανατολή, οί Βενετοί από τή Δύση, οί Ντουγκαγκίν από τό Βορρά, οί 'Αριανίτες από τό Νότο. Τό 1422 οί σχέσεις του μέ τή Βενετία κατέληξαν σ' ένοπλη σύγκρουση. "Όταν όμως τόν επόμενο χρόνο εισέβαλε στην 'Αλβανία ό όθωμανικός στρατός, ό 'Ιωάννης δέν είχε άλλη λύση από τό νά τερματίσει τόν πόλεμο κατά τής Δημοκρατίας και νά δεχτεϊ τούς όρους πού του επέβαλε ό Μουράτ Α'.

Τή χρονιά αὐτή οί σχέσεις ανάμεσα στη Βενετία και στην Τουρκία θά όξυνθουν σοβαρά εξαιτίας τής κατάληψης τής Θεσσαλονίκης από τή Δημοκρατία. Δέ θά σταματήσουν νά χειροτερεύουν ώσπου νά ξεσπάσει πόλεμος ανάμεσά τους (1428). "Όπως είναι φυσικό κάτω απ' αυτές τίς συνθήκες, οί 'Αλβανοί ήγεμόνες πιέστηκαν και από τούς δύο εμπόλεμους. Στην αρχή ήταν προσεκτικοί. 'Ο 'Ιωάννης Καστριώτης κράτησε μιᾶ μεσοβέζικη στάση και μέ τούς δύο εμπόλεμους. Τό 1428 στην αρχή του τουρκικοβενετικού πολέμου, έστειλε σάν ύποτελής του Σουλτάνου, έναν από τούς γιούς του στίς γραμμές του όθωμανικού στρατού για νά πολεμήσει ενάντια στη Βενετία ενώ από τήν άλλη έστειλε βιαστικά δύο πρεσβευτές του στη Δημοκρατία για νά βεβαιώσουν τήν Γερουσία, ότι κι αυτός ήταν έχθρός τών Τούρκων κι ότι δέν είχε καμιά σχέση μ' αυτά πού έκανε ό γιός του, πού είχε γίνει «Τουρκος και Μουσουλμάνος». 'Η απάντηση τής Γερουσίας άφηνε νά ύπονοηθεϊ ότι δέν πίστεψε καθόλου τά λόγια του 'Αλβανού ήγεμόνα. "Όμως ή στάση της αὐτή δέ δικαιώθηκε γιατί τελικά τό 1429 ό 'Ιωάννης

ξεσηκώθηκε πραγματικά κατά του Σουλτάνου.

Μέ την κατάληψη της Θεσσαλονίκης από τους Τούρκους την 29 Μαρτίου 1430 και την ειρήνη που ακολούθησε άμέσως, οί 'Αλβανοί ήγεμόνες άφέθηκαν μόνοι ν' αντιμετώπισουν τόν μανιασμένο Σουλτάνο. Για μιά άκόμη φορά ήταν άπομονωμένοι, διαιρημένοι κι έκτεθειμένοι από τά πλευρά τους. Λίγους μήνες άργότερα ό Μουράτ Β' έστειλε στην Κεντρική 'Αλβανία μιά στρατιωτική άποστολή κάτω από τίς διαταγές του 'Ισάκ Μπέη 'Εβρενός μέ ειδική κατεύθυνση προς τό στασιαστή 'Ιωάννη Καστριώτη. Τά κάστρα του γκρεμίστηκαν ή καταλήφθηκαν από τουρκικές φρουρές. 'Αργότερα ό 'Ιωάννης έχασε τελείως τίς ιδιοκτησίες του και δέν του άπέμεινε παρά μιά περιφερειακή ζώνη μικρή σ' έκταση στην παραθαλάσσια περιοχή της Μυσίας στα βορειοδυτικά της Κρούγιας.

Αυτή τή φορά οί Τούρκοι προσάρτησαν όχι μόνο τό φέουδο των Καστριώτηδων αλλά και τίς ιδιοκτησίες των άλλων ήγεμόνων της κεντρικής 'Αλβανίας. ('Αριανίτες, Θώπια, Σκουροί, Γιονίμα, Κουρτίκοι, Γκροπα). Τόν επόμενο χρόνο, έτσι όπως έγινε και παλιότερα στην νότια 'Αλβανία, ήρθαν σ' αυτές τίς περιοχές Τούρκοι έμνηδες για νά κάνουν καταγραφή των χωρικών και των πολιτών. Έτσι τό τιμαριακό καθεστώς επιβλήθηκε επίσης και στην κεντρική 'Αλβανία. Ταυτόχρονα οί Τούρκοι δημιούργησαν μιά άνώτερη διοικητική άρχή.

Ένα μέρος από τά βιλαέτια και τους ναχιγιέδες της κεντρικής και μεσημβρινής 'Αλβανίας, ενώθηκαν σ' ένα μοναδικό «σαντζάκι» μέ κέντρο τό Γκιροκάστερ, που ονομάστηκε άλβανικό σαντζάκι (Σαντζάκ-ι- 'Αρβανίτ). Τά υπόλοιπα βιλαέτια παρέμειναν έξω από τό διοικητικό σύστημα των σαντζακίων (βιλαέτια του Μάτ, της Ντίμπρα, της Κορυτσάς, της Πρεμετής, της Κόνιτσας κ.λπ.).

Η έγκαθίδρυση του τιμαριακού καθεστώτος στην κεντρική 'Αλβανία προκάλεσε μιά αυξανόμενη δυσαρέσκεια κι αντίδραση. Οί έξεγερμένοι χωρικοί δέν περίμεναν παρά ένα σινιάλο κι έναν ήγέτη για νά πάρουν τά όπλα. Οί εύγενείς πάλι, στερημένοι από τή γη τους, δέν μπορούσαν νά παραμένουν σ' άναμονή. Δέν βασίζονταν πλέον παρά μόνο στις έσωτερικές δυνάμεις για νά ξαναπάρουν τίς χαμένες τους ιδιοκτησίες. Έτσι οί 'Αλβανοί μεγαλοηγεμόνες μπήκαν επικεφαλής των έξεγέρσεων κατά των Τούρκων που ξέσπασαν άμέσως μετά την άπογραφή της γής.

Η πρώτη από αυτές τίς έξεγέρσεις ξέσπασε τό καλοκαίρι του 1432 στό φέουδο του Γεώργιου 'Αριανίτη, όταν οί χωρικοί σκότωσαν και κυνήγησαν τους σπαχήδες της περιοχής. 'Ο σαντζάκμπεης της 'Αλβανίας, 'Αλή μπέη 'Εβρενός, άφησε τό Γκιροκάστερ και στράφηκε άμέσως κατά του 'Αριανίτη, αλλά σύμφωνα μέ τόν χρονικογράφο 'Ορούτς, οί Τούρκοι νικήθηκαν στό Μπουρζουσέκ στην κοιλάδα του Σκουμπίν. 'Ο Βυζαντινός χρονικογράφος Λαόνικος Χαλκοκονδύλης αν και τουρκόφιλος άναγνωρίζει ότι ή νίκη των 'Αλβανών έκανε μεγάλη άίσθηση και πως ό άρχηγός τους Γεώργιος 'Αριανίτης «στέφθηκε μέ δόξα». Τά υπολείμματα των τουρκικών στρατευ-

μάτων υποχώρησαν άτακτα προς τό Νότο. Ἐλλά μόλις μπήκαν στή ζώνη τοῦ Γκιροκάστερ τοῦ ἐπιτέθηκαν βία οἱ ντόπιοι χωρικοί πού κι αὐτοί εἶχαν ἐπίσης ἐπαναστατήσει. Μετά τή νίκη τους οἱ χωρικοί τοῦ Γκιροκάστερ κάλεσαν τόν παλιό ἡγεμόνα τους Ντέπε Ζενεμπίζι πού εἶχε ξενητευθεῖ στήν Κέρκυρα, νά γυρίσει στήν Ἑλλάδα. Τόν ἴδιο χρόνο ἡ φλόγα τῆς ἐξέγερσης διαδόθηκε στούς χωρικούς τοῦ φέουδου τοῦ Ἁνδρέα Θώπια, στήν περιοχή τοῦ Ντουρρες, ἐνῶ στό βορρά ὁ Νικόλας Ντουγκαγκίν καί οἱ βουνίσιοι κάτοικοί του ἐπαναστάτησαν ἐπίσης κι αὐτοί.

Τό 1433 ἡ ἐξέγερση πῆρε μεγάλη ἔκταση. Οἱ χωρικοί τῆς Χιμάρας καί τῆς Λιαπουριάς ἀνταποκρίθηκαν στό κάλεσμα τοῦ Γεώργιου Ἁριανίτη. Οἱ Ἑλλανοί χωρικοί ἔχοντας ξαναβρεῖ τόν Ντέπε Ζενεμπίζι, περικύκλωσαν τό Γκιροκάστερ, ἀλλά ἦρθε μιά τουρκική στρατιά ἀπό τή Θεσσαλία κάτω ἀπό τίς διαταγές τοῦ Τουρχάν πασά κι ἔσπασε τήν πολιορκία τῆς πόλης. Ὁ Ζενεμπίζι πιάστηκε αἰχμάλωτος καί κρεμάστηκε. Στήν κεντρική Ἑλλάδα ὁ Ἁνδρέας Θώπια καί οἱ χωρικοί του ἐπιτέθηκαν ἡρωικά στήν Κρούγια. Ὁ Νικόλας Ντουγκαγκίν ἀντίθετα βγήκε νικητής παίρνοντας ἀπό τούς Τούρκους τήν ἀκρόπολη τῆς Ντάνιας.

Γιά νά σταθεροποιήσει τίς θέσεις του στήν Ἑλλάδα ὁ Μουράτ Β΄ ὀργάνωσε τό καλοκαίρι τοῦ 1434 μιά σοβαρή ἐκστρατεία κάτω ἀπό τή διοίκηση τοῦ Σινάν πασά μπεηλέρμπεη τῆς Ρωμυλίας, πού τόν συνόδευσε αὐτοπροσώπως μέχρι τά σύνορα τῆς Ἑλλάδας. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἰντρις Μπιτλιζί, ὁ Σουλτάνος ἄφησε νά πλιατσικολογήσουν τή χώρα, ἔσφαξε τόν πληθυσμό κι ἄρπαξε γυναικόπαιδα, ἀλλά γιά μιά ἀκόμη φορά οἱ Τούρκοι συγκρούστηκαν στήν κοιλάδα τοῦ Σκουμπίν μέ τίς δυνάμεις τοῦ Ἁριανίτη κι ὕστερα ἀπό μιά αἱματηρή μάχη ὁ Σινάν πασά ἀναγκάστηκε νά υποχωρήσει βιαστικά πρὸς τή Μακεδονία, πέφτοντας στή πορεία του σέ ἐνέδρες τῶν χωρικῶν. Μερικές βδομάδες ἀργότερα ἐπανελάβαν τήν ἐκστρατεία μά κι αὐτή τή φορά ἡ νίκη ἔγειρε μέ τό πλευρό τῶν Ἑλλαντῶν. Ὁ Ἰωάννης Καστριώτης παίρνοντας θάρρος ἀπ' αὐτές τίς νίκες μπήκε κι αὐτός στόν πόλεμο. Οἱ νίκες τοῦ Ἁριανίτη ἀποτέλεσαν γιά τόν ἔξω κόσμο τά πρῶτα ἐνθαρρυντικά νέα, πού ἐδῶ καί χρόνια εἶχε νά πάρει ἡ Εὐρώπη ἀπό τό βαλκανικό πεδίο μαχῶν. Χάρη σ' αὐτές τίς νίκες ὁ Γεώργιος Ἁριανίτης ἔγινε ἡ πιό γνωστή ἑλλαντική προσωπικότητα στήν Εὐρώπη. Ἡ γερουσία τῆς Ραγούσας ἔγραφε στίς 28 Νοεμβρίου 1434, γι' αὐτόν τόν ἄνθρωπο «πού ἔχει στήν Ἑλλάδα τόσα κτήματα ὅσο κανεῖς ἄλλος, πού χάρη στήν ἀνδρεία, τή φρόνηση καί τίς νίκες του, συσπείρωσε γύρω του τόσο πολύ κόσμο ὅσο κανένας ἄλλος ἡγεμόνας». Οἱ Ἑλλανοί, ἔγραφε τόν ἴδιο χρόνο ὁ πάπας Εὐγένιος Δ΄ «πολέμησαν μ' ἐπιτυχία νικώντας τούς ἐχθρούς τους... καί προετοιμάζουν νέες δυνάμεις γιά μιά καινούργια ἐκστρατεία κατά τῶν Τούρκων». Οἱ νίκες τῶν Ἑλλαντῶν τράβηξαν τήν προσοχή τοῦ Γερμανοῦ αὐτοκράτορα καί βασιλιᾶ τῆς Οὐγγαρίας Σιγισμόνδου, πού ἦλθε σ' ἐπαφή μέ τόν Ἁριανίτη γιά νά συμμαχήσουν κατά τῶν Ὀθωμαντῶν.

Τό Δεκέμβριο τοῦ 1434 ὁ Γεώργιος Ἁριανίτης διέλυσε μιά νέα τουρκική

ἀποστολή πού ἦρθε ἀπό τή Μακεδονία ἀναγκάζοντας τόν διοικητή της Ἰσάκ Μπέη νά τραπεῖ σέ φυγή μέ τά ὑπολείμματα τοῦ στρατοῦ του γιά νά φθάσει ζωντανός στή Σκόπια. Τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1435 μιά νέα ἀποστολή βαδίζει κατά τῆς Ἀλβανίας, κάτω ἀπό τίς διαταγές τοῦ Ἰσάκ μπέη Ἐβρενός. Ὁ Ἰωάννης Καστριώτης νικήθηκε καί ἀποσύρθηκε ὀριστικά, ἀλλά ὁ πρίγκιπας Ἀριανίτης εἶχε γιά μιάν ἀκόμη φορά μιά λαμπρή ἐπιτυχία. Ὁ Σιγησιμόνδος ἔκρινε τότε κατάλληλη τή στιγμή γιά τή δημιουργία μιᾶς βαλκανικῆς συμμαχίας ὅπου τόν πρῶτο ρόλο θά τόν ἔπαιζε ὁ Ἀριανίτης. Γιά τό σκοπό αὐτό ἔστειλε στήν Ἀλβανία τόν Φρουτζῖνο, κληρονόμο τοῦ βουλγαρικοῦ θρόνου καί τήν ἀνοιξη τοῦ 1436 τόν Τοῦρκο πρίγκιπα Νταούτ, ἕναν μνηστήρα τοῦ ὀθωμανικοῦ θρόνου, πού καί οἱ δύο εἶχαν βρεῖ ἄσυλο στήν αὐλή του. Ὅμως τά διαβήματά του αὐτά δέν κατέληξαν πουθενά. Ὅσο γιά τή μεταγενέστερη ἐξέλιξη τῆς ἀλβανικῆς ἐξέγερσης εἶναι δύσκολο νά τήν παρακολουθήσουμε γιατί λείπουν τά ντοκουμέντα. Ἄν δώσουμε βάση στούς ὀθωμανοῦς χρονικογράφους τό κίνημα πού καθοδηγοῦσε ὁ Γεώργιος Ἀριανίτης καταστάθηκε.

Παρόλες τίς ἐπιτυχίες τῶν Ἀλβανῶν ἡγεμόνων στόν ἀγῶνα κατά τῶν ὀθωμανῶν εἰσβολέων, γινόταν ὅλο καί πιο φανερό, ὅτι ὁ ἄριστος τρόπος γιά ν' ἀντιμετωπισθεῖ ἡ ὀθωμανική κάθοδος ἦταν ἕνα κοινό μέτωπο ὅλων τῶν ἀλβανικῶν δυνάμεων, πού μαζί μέ τοὺς ὑπόλοιπους καταπιεσμένους ἢ ἀπειλούμενους λαούς θ' ἀγωνίζονταν μέχρι τέλους στήν Ἀλβανία. Ἡ Ἀλβανία ἔμελλε νά μπεῖ σ' αὐτόν τόν δρόμο μερικά χρόνια ἀργότερα κάτω ἀπό τήν καθοδήγηση τοῦ Γεώργιου Καστριώτη Σκεντέρμπεη.

Ὁ Γεώργιος Καστριώτης Σκεντέρμπεης

Ποιός ἦταν ὁ Γεώργιος Καστριώτης ὁ ἐπονομαζόμενος Σκεντέρμπεης πού τ' ὄνομά του, σχεδόν ἀπό τά χρονικά τῶν ἐξεγέρσεων τῆς δεκαετίας τοῦ '30, ἔμελλε νά γίνει ἕνα ἀπό τά πιο ἔνδοξα σ' ὅλη τήν Εὐρώπη τόν 15ο αἰῶνα; Γεννήθηκε τό 1405. Ἦταν ὁ προτελευταῖος ἀπό τά 9 παιδιά τοῦ Ἰωάννη Καστριώτη κι ὁ Βενιαμίν ἀπό τοὺς 4 γιούς του. Σύμφωνα μέ τόν Ἀλβανό ἀνθρωπιστή Μαρίνο Μπαρλέτιο, τόν πρῶτο βιογράφο του (τό ἔργο του δημοσιεύτηκε στή Βενετία τά χρόνια 1508 - 1510), στάλθηκε ὄμηρος στό Σουλτάνο σέ ἡλικία 9 χρονῶν μαζί μέ τά 3 ἀδέλφια του. Κατά τή διάρκεια τῆς παραμονῆς του στήν αὐλή ὁ Γεώργιος προσηλυτίσθηκε στήν ἰσλαμική θρησκεία καί ὀνομάστηκε Σκεντέρ. Ἐκανε λαμπρές σπουδές στή στρατιωτική σχολή τῶν ἀκολουθῶν. Κατόπιν συμμετεῖχε σέ τουρκικές ἐκστρατείες, ὅπου χάρη στίς ἰκανότητές του πῆρε τό στρατιωτικό τίτλο τοῦ «μπέγκ». Σύμφωνα πάντα μέ τόν Μ. Μπαρλέτιο, τό 1443 ὁ Σκεντέρμπεης ὕστερα ἀπό 29 χρόνια ἐξορίας καί στή διάρκεια τῆς Τουρκικῆς ἐκστρατείας κατά τοῦ Ἰωάννη Οὐνιάδη, ἐγκαταλείπει τό μέτωπο κι ἐπιστρέφει ξαφνικά στήν πατρίδα του, γιά νά διοργανώσει μέσα σέ μιά νύχτα τόν ἀπελευθερωτικό

ξεσηκωμό, πού σημάδεψε τήν ἀρχή τῆς ἀλβανικῆς ἐποποιΐας τόν 15ο αἰώνα. Ἡ ἐκδοχή αὐτή εἶχε ἐπικρατήσει γιά αἰῶνες μέχρι τά τελευταῖα 25 χρόνια σ' ὅλη τήν πλούσια παγκόσμια ιστοριογραφία πού εἶναι ἀφιερωμένη στόν ἥρωα καί τή συναντάμε ἀκόμη σ' ὀρισμένες σημερινές ξένες ἐκδόσεις γιά πλατύ κοινό.

Ἀλλά ἡ τόσο ρομαντική καί γεμάτη ἀντιφάσεις διήγηση τοῦ Μ. Μπαρλέτιου ἀμφισβητεῖται σοβαρά ἀπό τήν ιστορική κριτική. Ἦδη ἀπό τό 1947 ὁ Ἀλβανός ιστορικός Φάν Σ. Νόλι, ἦταν ὁ πρῶτος πού προσπάθησε νά ἀναθεωρήσει αὐτό τό μέρος τῆς παραδοσιακῆς ἀφήγησης κάτω ἀπό τό φῶς τῆς ιστορικῆς λογικῆς. Κατά τή γνώμη του αὐτή ἡ ξαφνική ἐπιστροφή τοῦ Σκεντέρμπεη, ὕστερα ἀπό 29 χρόνια ἀπουσίας, στήν Ἀλβανία γιά νά γίνει ἕνας ἀπό τούς πιό λαμπρούς ἀρχηγούς τῶν λαϊκῶν ἀγῶνων τοῦ Μεσαίωνα, δέν εἶναι πιστευτή. Ἀλλά οὔτε καί ἡ διαλεύκανση πού μᾶς προτείνει ὁ Φ. Νόλι εἶναι πειστική. Ἀγνοώντας ἕνα πλῆθος ἀπό ιστορικές πηγές τοῦ 15ου αἰώνα καί βασιζόμενος ἀποκλειστικά σ' ἕνα συγγραφέα τῆς ἐποχῆς, τόν L. Ποντανό μέ τόν ὁποῖο συμφωνεῖ ὁ συγγραφέας τοῦ 17ου αἰώνα Χ. Σποντανός, ὁ Φάν Νόλι συμπεραίνει ὅτι ὁ Σκεντέρμπεης δέν ἦταν ποτέ ὄμηρος, ἀλλά ὑποτελής τοῦ Σουλτάνου Μουράτ Β' κι ὅτι δέν στάλθηκε στήν αὐλή ἀπό τήν παιδική του ἡλικία ἀλλά τό 1430 σέ ἡλικία 25 χρονῶν. Ἀκόμη ὅτι δέν ἐπέστρεψε στήν Ἀλβανία τό 1443 ἀλλά τό 1438. Κατά συνέπεια ἀπουσίαζε ἀπό τήν πατρίδα του ὄχι γιά συνεχῆ 29 χρόνια ἀλλά κατά διαστήματα ἀνάμεσα στά 1430 καί 1438 γιά νά ἐκπληρώσει τίς ὑποχρεώσεις του.

Μιά σειρά στοιχείων πού πάρθηκαν ἀπό τά χρονικά καί τίς ἀλληλογραφίες τῆς δεύτερης πενηκονταετίας τοῦ 15ου αἰώνα, τόσο στή Δύση ὅσο καί στήν Ἀνατολή, πού μάλιστα εἶναι ἄσχετα τό ἕνα μέ τό ἄλλο (Φραντζέσκο Φίλεφο, Ραφαέλε Βολατέρρανο, Ντονάντο ντέ Λέτσε, Λαόνικος Χαλκοκονδύλης, Κωνσταντίνος Μιχαήλοβιτς, Ἀσίκ Πασαζάντε, Τουρσοῦν Μπέης, Ἰντρις Μπιτλιζί κ.λπ.) ἀναφέρουν ὅτι ὁ Σκεντέρμπεης ἦταν ὄμηρος ἀπό παιδική ἡλικία. Μερικοί μάλιστα προσδιορίζουν ὅτι τόν παρέδωσαν στόν Σουλτάνο Μουράτ Β' πού στέφθηκε τό 1421. Αὐτές οἱ τελευταῖες πληροφορίες δέν ταιριάζουν μέ τά γεγονότα γιατί ἡ παιδική ἡλικία τοῦ Γεώργιου Καστριώτη ἀντιστοιχεῖ χρονολογικά μέ τή βασιλεία τοῦ Μεχμέτ Α' κι ὄχι μέ τοῦ Μουράτ Β'. Οἱ σύγχρονοι ιστορικοί προσπαθοῦν νά λύσουν αὐτή τήν ἀντίθεση διορθώνοντας εἴτε τό ὄνομα τοῦ Σουλτάνου εἴτε τήν ἡμερομηνία πού παραδόθηκε σάν ὄμηρος. Ἡ ἐρμηνεία αὐτή τῶν γεγονότων παίρνει σά δεδομένο ὅτι ὁ Σκεντέρμπεης ἔγινε ὄμηρος μία μόνο φορά, εἴτε στόν ἕνα εἴτε στόν ἄλλο Σουλτάνο. Κατά τή γνώμη μας ὅμως ἡ ἄποψη αὐτή δέν εἶναι καθόλου δικαιωμένη.

Ὁ πατέρας τοῦ Σκεντέρμπεη, Ἰωάννης Καστριώτης, ὑποχρεώθηκε πολλές φορές νά δώσει ἐγγυήσεις στόν Τοῦρκο κυρίαρχό του. Αὐτό θά πρέπει νά ἔγινε κυρίως τό 1410, 1415, 1423 καί 1430. Ἄν πιστέψουμε τίς πηγές πού προαναφέραμε, ὁ Γεώργιος θά πρέπει νά στάλθηκε γιά πρώτη φορά ὄμηρος τό 1415 σέ ἡλικία 9 - 10 χρονῶν ὅταν ὁ Σουλτάνος Μεχμέτ Α' κατέλαβε τήν

Κρούγια καί ζήτησε έγγυήσεις από τούς ήγεμόνες τῶν γύρω περιοχῶν. Ὡστόσο δέ θά πρέπει νά ἔμεινε στήν Ἀδριανούπολη πάνω ἀπό 5 χρόνια γιατί τό 1420 βρίσκουμε στήν Ἀλβανία καί τούς 4 γιούς τοῦ Ἰωάννη Καστριώτη. Ὁ Γεώργιος, κατά πάσα πιθανότητα στάλθηκε ξανά σάν ὄμηρος τό 1423, ὅταν ὁ Μουράτ Β΄ βάρδισε ἐναντίον τῆς Ἀλβανίας. Ψηλός, μέ ωραία θωριά, ἔξυπνος καί γυμνασμένος σωματικά, ὅπως μᾶς τόν περιγράφουν οἱ ἀνατολικοί χρονικογράφοι, ἔκανε ἐντύπωση στήν αὐλή. Σάν γιός ὑποτελή μπῆκε στή σχολή τῶν «ἰκογκλάν» (τῶν ἀκολουθῶν). Ὄταν ἔγινε 20 - 21 χρονῶν ἐγκατέλειψε τό παλάτι παίρνοντας σύμφωνα μέ τήν ἀναφορά ἑνός σύγχρονου Ὀθωμανοῦ ὑπάλληλου τό δίπλωμα τοῦ σπαχῆ.

Τό 1426 ὁ Γεώργιος Καστριώτης βρίσκεται ξανά στήν Ἀλβανία, ἀλλά εἶναι δύσκολο νά ποῦμε μέ βεβαιότητα πόσο καιρό πέρασε κοντά στόν πατέρα του, οὔτε γνωρίζουμε τί στάση κράτησε τά χρόνια τοῦ 1429 - 1435, ὅταν ὁ Ἰωάννης Καστριώτης κι οἱ ἄλλοι ἡγεμόνες ἐξεγέρθηκαν κατά τοῦ Σουλτάνου. Τά ἴχνη του ἐμφανίζονται ξανά τό 1437, ὅπου ἀπό τήν ἀναφορά τοῦ Τούρκου ὑπάλληλου πού προαναφέραμε, βγαίνει τό συμπέρασμα ὅτι ἦταν ἀκόμη ἕνας ἀπλός σπαχῆς σ' ἕνα τιμάριο στή ζώνη τῆς Ντίμπρα. Ὁ πατέρας του Ἰωάννης, ὕστερα ἀπό τή στάση του διώκεται τό 1413 ἀπό τά φέουδά του στή Μύσια καί πιθανῶς πεθαίνει, πάντως δέν ἀκοῦμε τίποτε πλέον γι' αὐτόν. Ἡ Μύσια ἔγινε ζηαμέτι καί στάλθηκε Τούρκος ζαΐμης. Οἱ κάτοικοι ἀρνήθηκαν κατηγορηματικά νά δεχτοῦν τήν ἐξουσία τοῦ ὑπάλληλου δηλώνοντας ὅτι δέν θά ἀφήσουν τά ὅπλα παρά σάν γίνει ζαΐμης στήν περιοχή τους ἕνας ἀπό τούς γιούς τοῦ Ἰωάννη Καστριώτη. Ὁ Σκεντέρ παρενέβηκε στόν σαντζακμπέη του, ἕναν κάποιο Μουσταφά, γιά νά πάρει αὐτός τή θέση στήν πατρική χώρα. Ὁ Μουσταφά πού δέν πίστευε καί πολύ στή νομιμοφροσύνη τοῦ Γεωργίου, συνέστησε στή γραπτή ἀναφορά του πρὸς τήν αὐλή τῆς Ἀδριανούπολης (ἀπ' ὅπου καί παίρνουμε αὐτές τίς πληροφορίες) νά ἐξετάσουν μέ πολύ προσοχή τό θέμα. Ἀλλά ὁ Σουλτάνος μή δίνοντας σημασία σ' αὐτές τίς ἐπιφυλάξεις, ἀπένειμε στόν Σκεντέρ τόν τίτλο τοῦ μπέγκ (μπέη) καί τόν ὀνόμασε βαλῆ τῶν ναχιγιέδων τῆς Μύσιας, Σκουρίας καί τοῦ Γιονίμα, πού βρίσκονταν μέσα στό βιλαέτι τῆς Κρούγια πού οἱ Τούρκοι ὀνόμαζαν Ἀκσέ - Χισσάρ ("Ἀσπρος Πύργος).

Τά γεγονότα πού θά ἀκολουθήσουν θά δικαιώσουν τήν καχυποψία τοῦ σαντζακμπέη Μουσταφά. Ὁ Σκεντέρμπεης παραμένοντας πάντα Τούρκος ὑπάλληλος στίς πατρικές περιοχές, δούλευε στά κρυφά γιά τήν προετοιμασία τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ξεσηκωμοῦ. Τόν ἴδιο χρόνο ἔρχεται σ' ἐπαφή μέ τή Βενετία καί τόν ἐπόμενο χρόνο μέ τή Ραγούσα. Τό 1440 ὁ Σκεντέρμπεης ἀφήνει τό βιλαέτι τῆς Κρούγια γιά νά πάει, κατά πάσα πιθανότητα, στό μεγάλο βιλαέτι τῆς Ντίμπρα. Συνέχισε τίς μυστικές του προετοιμασίες καί πάντα γιά τόν ἴδιο σκοπό ἦρθε σ' ἐπαφή μέ τόν Ἀλφόνσο Ε΄ τῆς Νάπολης καί τόν Λαδίσλαο τῆς Οὐγγαρίας. Τά διαβήματα αὐτά τοῦ Σκεντέρμπεη μᾶς ἔγιναν γνωστά ἀπό μερικούς συγγραφεῖς τοῦ 15ου αἰώνα. Ἐνας ἀπ' αὐτούς, ὁ Βενετός ἱστορικός Ντονάτο Ντά Λέτσε, πού βασίστηκε ἀρκετά στά ἀπομνη-

μονεύματα του Τζιοβάννι Μαρία Ἀτζιολέλο, ενός σύγχρονου του Σκεντέρμπεη, γράφει πώς ὁ Γεώργιος Καστριώτης: «ἔμεινε πιστός γιά μερικά χρόνια (δύο περίπου) προσπαθώντας νά κερδίσει τή φιλία καί τήν εὐμένεια αὐτῶν τῶν λαῶν καί μυστικά ἀνακοίνωσε στήν Αὐτοῦ Μεγαλειότητα τόν βασιλιά Ἀλφόνσο πώς ἐπιθυμοῦσε νά ξεσηκωθεί κατά τῶν Τούρκων».

Συμπεραίνουμε λοιπόν ὅτι ὁ Γεώργιος Καστριώτης Σκεντέρμπεης εἶχε γι' ἄρκετό καιρό ἐπαφή μέ τή χώρα του προετοιμάζοντας ἀπό πολλά χρόνια τήν ἱστορική καμπή τοῦ 1443. Χωρίς νά ὑποτιμήσει τίς σχέσεις του μέ τούς ξένους, ἐνίσχυσε τούς δεσμούς του μέ τόν ντόπιο πληθυσμό γνωρίζοντας ἔτσι τή δύναμη καί τήν καρδιά τῶν συμπατριωτῶν του. Ἀλλά ἡ μάζα τοῦ λαοῦ μπόρεσε ἐπίσης νά ἐκτιμήσει τίς ἀρετές τοῦ ἡγέτη της προτοῦ ἀρχίσουν τήν μυθική ἐποποιΐα πού θά διαρκοῦσε ἕνα τέταρτο τοῦ αἰώνα.

Ἡ ἀπελευθερωτικός ξεσηκωμός (1443)

Τό 1442 οἱ Οὐγγροι, καθοδηγούμενοι ἀπό τόν Ἰωάννη Οὐνιάδη, περνοῦν στήν ἐπίθεση ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ὁ Οὐνιάδης ἐνθαρρυσμένος ἀπό τίς πρῶτες του ἐπιτυχίες, σκέφτηκε νά ὀργανώσει τόν ἐπόμενο χρόνο μιά ἐπιχείρηση μεγάλης ἔκτασης κι αὐτό τόν ἐσπρωξε νά ζητήσῃ τή βοήθεια τῶν βαλκανικῶν λαῶν. Ὁ Πάπας, πού ἦταν συμμαχος τῆς Οὐγγαρίας, πίεσε τούς Βαλκάνιους ἡγεμόνες νά ξεσηκωθοῦν κατά τῶν Τούρκων μόλις οἱ Οὐγγροι θά βιάδιζαν πρὸς τό Νότο. Ὁ Σκεντέρμπεης ἐπίσης δέχτηκε παρόμοιες προτροπές. Οἱ ἴδιοι οἱ χωρικοί στίς ἰδιοκτησίες τῶν Καστριώτηδων τοῦ ζήτησαν νά ξεσηκωθεῖ τό συντομότερο.

Ἡ στιγμή ἐμπίεζε νά εἶναι εὐνοϊκή. Ὁ Σουλτάνος φοβούμενος τήν οὐγγρική ἐπίθεση ἔστειλε τό μεγαλύτερο μέρος τῶν δυνάμεών του στίς ὄχθες τοῦ Δούναβη, ἐνῶ στήν Ἀλβανία οἱ τουρκικές φρουρές εἶχαν σχετικά μειωθεῖ. Οἱ Ἀλβανοί ἦταν ἔτοιμοι νά πάρουν τά ὄπλα κι ὁ Γεώργιος Ἀριανίτης χωρίς κόν νά περιμένει ν' ἀρχίσει ἡ οὐγγρική ἐπίθεση, ἀρχίζει τόν Αὐγούστο τοῦ 1443 τήν ἐνοπλή δράση κατά τῶν Τούρκων. Ὁ καρδινάλιος Τζετζαρίνι πού συνόδευε τόν Ἰωάννη Οὐνιάδη σ' αὐτή τήν ἐκστρατεία ἀναφέρει πώς στό οὐγγρικό στρατόπεδο περίμεναν τά ἀποσπάσματα τῶν Ἀλβανῶν ἐθελοντῶν. Ὁ Σκεντέρμπεης δέ βιάστηκε. Γιά λόγους πού τούς ἀγνοοῦμε βιάδισε πρὸς τό Δούναβη μέ τίς δυνάμεις τοῦ σαντζακιοῦ.

Στίς 3 Νοεμβρίου τά οὐγγρικά ἄσρατεύματα διέσχισαν τόν Δούναβη κι ἀρχισαν τήν ἐπίθεσή τους μέ κατεύθυνση τό Νίς. Οἱ Τούρκοι κλονισμένοι ἀπό τήν ὄρμη τῆς οὐγγρικής ἐπίθεσης ὑποχώρησαν πρὸς τά πίσω. Γιά τόν Σκεντέρμπεη εἶχε σημάνει πιά ἡ ὥρα τῆς δράσης. Μέσα στή σύγχυση τῆς ὀπισθοχώρησης ἐγκατέλειψε τό μέτωπο παίρνοντας μαζί του τόν ἀνηψιό του Χάμτζα (τό γιό τοῦ Στανίς) καί 300 Ἀλβανούς καβαλλάρηδες καί τράβηξε γιά τή Ντίμπρα, ὅπου ἔφθασε σέ λίγες μέρες. Ὁ Σκεντέρμπεης βρῆκε τό λαό τῆς

Ντίμπρα έτοιμο νά έξεγερθεί, γιαυτό κι έφυγε άμέσως για τήν Κρούγια πού κατείχε μιά σημαντικά αξιόλογη στρατηγική θέση. Παρουσιάζοντας ένα ψεύτικο φερμάνι, μιά μέρα του Νοέμβρη του παράδωσαν τήν πόλη και τήν ακρόπολη χωρίς καμιά αντίσταση. Τό βράδυ έμπασε τούς ανθρώπους του πού είχαν μείνει κρυμένοι σ' ένα κοντινό δάσος και μέ τή βοήθεια πολλών πιστών πολιτών έπιτέθηκε και διέλυσε τήν τουρκική φρουρά.

Στίς μέρες πού ακολούθησαν, ή φλόγα τής εξέγερσης διαδόθηκε και στά υπόλοιπα μέρη του φέουδου του. "Όλη ή χώρα ξεκαθαρίστηκε από τούς Τούρκους σπαχήδες. 'Ο Σκεντέρμπεης άφου έγινε παντού δεχτός μ' ένθουσιασμό, γύρισε στίς 27 Νοέμβρη στήν Κρούγια και τήν έπομένη (28 Νοέμβρη 1443) ανακήρυξε τήν ίδρυση του έλεύθερου πριγκιπάτου τής 'Αλβανίας ύψώνοντας στήν λευκή ακρόπολη τό λάβαρο των Καστριώτηδων («τά κεφάλια ενός δικέφαλου άετου τής άμμου») πού άποτελεί άκόμη και σήμερα τό έθνικό έμβλημα των 'Αλβανών.

Τό παράδειγμα του 'Αριανίτη και του Καστριώτη τό ακολούθησαν κι άλλοι άρχηγοί των κεντρικών περιοχών διώχνοντας τούς Τούρκους σπαχήδες και κάνοντας άνεξάρτητα τά φέουδά τους.

'Η κλαγγή των όπλων των χωρικών έφτασε μέχρι σ' όρισμένες περιοχές τής νότιας 'Αλβανίας. "Έτσι ή εξέγερση του Νοέμβρη 1443 έπαιρνε ένα πλατύ λαϊκό χαρακτήρα.

Μέ τήν αξιοζήλευτη βοήθεια του λαού ό Σκεντέρμπεης κατάφερε νά φτιάξει σέ μερικές μέρες στρατό από 'Αλβανούς έθελοντές. Έκμεταλλευόμενος τήν άσυγκράτητη επέλαση των ούγγρικων στρατευμάτων κυρίεψε μιά σειρά από άκροπόλεις τής κεντρικής 'Αλβανίας (Πετρέλα, Πετράλβα, Στελούσι, Τορνάχ) κι άργότερα τήν πάρα πολύ σπουδαία θέση του Σφετιγκράντ στά σύνορα τής Μακεδονίας. Δέν ήταν παρά ή αρχή.

'Ο Σκεντέρμπεης έπιδόθηκε σ' ένα έργο πρωταρχικής σημασίας στή δημιουργία ενός ένωμένου άντιτουρκικού μετώπου κι ενός πολύ καλά οργανωμένου άλβανικού στρατού για νά αναχαιτισθεί ή επικείμενη επίθεση των όθωμανικών δυνάμεων. "Υστερα από όρισμένες προκαταρκτικές διαπραγματεύσεις κάλεσε σέ γενική συνέλευση όλους τούς 'Αλβανούς ήγεμόνες. Αυτόι έτρεξαν όλοπρόθυμα, γιατί ή νικηφόρα ούγγρική επέλαση τούς είχε γεμίσει μέ μεγάλες έλπίδες ότι θά δοϋν τούς Τούρκους νά πετάγονται από τά Βαλκάνια. 'Η συνέλευση έπρεπε νά γίνει έξω από τά φέουδα του Καστριώτη στήν πόλη τής Λέζας, πού ήταν στή βενετική κατοχή, για νά μήν προκαλέσουν τίς ύποψίες τής Δημοκρατίας και νά μή θίξουν τήν φεουδαρχική ευαισθησία.

Κάλεσαν μάλιστα τή Βενετία και τή Ραγούσα νά στείλουν άντιπροσώπους στή Συνέλευση τής Λέζας έλπίζοντας ότι θά πετύχαιναν τή βοήθειά τους. 'Η Ραγούσα έμεινε σιωπηλή ενώ ή Βενετία έστειλε μόνο έναν παρατηρητή. Μπορεί νά τήν ένδιέφερε ή δημιουργία μιās άντιτουρκικής συμμαχίας στήν 'Αλβανία, αλλά ένδιαφερόταν εξίσου νά μή χαλάσει τήν ειρήνη πού είχε κλείσει μέ τό Σουλτάνο τό 1430.

'Η Συνέλευση άρχισε τίς έργασίες της τόν Μάρτιο του 1444. Βρισκόταν

συγκεντρωμένη σχεδόν ή πλειοψηφία τῶν Ἀλβανῶν εὐγενῶν καί κυρίως αὐτῶν πού εἶχαν ἠγηθεῖ στίς πρῶτες ἐξεγέρσεις κατά τῶν Τούρκων, ὅπως οἱ Γεώργιος Ἀριανίτης, Ἀνδρέα Θώπια, Νικόλα Ντουγκαγκίν, Θεόδωρος Κορόνα - Μουζάκα.

Συμμετεῖχαν ἀκόμη ἀντιπρόσωποι τῶν ἐλευθέρων βουνίσσιων. Παρόλες τίς διαφορές τους οἱ Ἀλβανοί ἠγεμόνες, ἐπειδή ἐνδιαφέρονταν νά ὑπερασπίσουν τίς φεουδαρχικές τους ἰδιοκτησίες ἀπό τήν ὀθωμανική ἀπληστία, ἐνέκριναν τή δημιουργία μιᾶς στρατιωτικῆς καί πολιτικῆς συμμαχίας πού ἔμεινε γνωστή μέ τό ὄνομα «Ἀλβανική Λίγκα» ἢ «Λίγκα τῆς Λέζας». Ἐπίσης ἀποφασίστηκε ἡ δημιουργία ἀλβανικοῦ στρατοῦ καί κοινοῦ ταμείου, πού θά τροφοδοτοῦνταν ἀπό τίς εἰσφορές τοῦ κάθε ἠγεμόνα ἀνάλογα μέ τίς δυνατότητές του. Μέ τήν λήξη τῶν ἐργασιῶν τῆς ἡ Συνέλευση ἐξέλεξε τόν Σκεντέρμπεη ἀρχηγό τῆς Λίγκας καί ἀνώτατο διοικητή τοῦ ὁμοσπονδιακοῦ στρατοῦ.

Ἡ Ἀλβανική Λίγκα ἦταν μιά πολιτική καί στρατιωτική συμμαχία πού ἔγινε μέ μοναδικό σκοπό νά πολεμήσει τούς Τούρκους. Οἱ ἠγεμόνες διατήρησαν τήν ἐξουσία στά φέουδά τους, ὅπως κι ὁ Σκεντέρμπεης στά δικά του. Σάν ἀρχηγός τῆς Λίγκας δέν ἦταν παρά ἕνας «Primus Inter Pares» (Πρῶτος ἀνάμεσα στούς πρῶτους) χωρίς νά ἔχει κανένα δικαίωμα ἐπέμβασης στά φέουδα τῶν ἄλλων εὐγενῶν. Δέν ὑπάρχει καμιά ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἴδρυση τῆς Λίγκας ἀποτελεῖ ἕνα μεγάλο γεγονός ἱστορικῆς σημασίας.

Οἱ πρῶτες νίκες τοῦ Σκεντέρμπεη (1444 - 1450)

Κανένας δέν ἀμφέβαλε ὅτι οἱ Τούρκοι μέ τήν πρώτη εὐκαιρία θά ἔπεφταν πάνω στήν ἐξεγερμένη Ἀλβανία. Ἔτσι ἡ πρώτη φροντίδα τοῦ Σκεντέρμπεη μετά τή Συνέλευση τῆς Λέζας ἦταν ἡ διοργάνωση τοῦ ἀλβανικοῦ στρατοῦ. Σύμφωνα μέ τήν ἀντίληψή του δέ θά ἔπρεπε νά εἶναι ἕνας συρφετός ἀπό ἄτακτα καί ἀναρχικά στρατεύματα τῶν ἠγεμόνων. Γνωρίζοντας μέχρι βάθους τίς ἱκανότητες καί τίς ἀτέλειες τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ σχεδίαζε νά φτιάξει ἕνα νέου τύπου ἀλβανικό στρατό, πειθαρχημένο, καλά γυμνασμένο καί διατεθειμένο νά πολεμήσει μέχρι τέλους ἐνάντια στόν ἐχθρό.

Ὅπως ἀναφέρουν οἱ πρῶτοι του βιογράφοι, τήν ἀνοιξη τοῦ 1444 ὁ Σκεντέρμπεης ἔτρεξε γι' αὐτό τό σκοπό ἀπό χωρ. ὁ σέ χωριό, ἐξηγώντας στούς χωρικούς τή σημασία τῆς δημιουργίας ἐνός τακτικοῦ στρατοῦ, συμμετέχοντας ὁ ἴδιος στή στρατολόγηση. Πάρθηκαν ἐπίσης μέτρα γιά τήν ἐνίσχυση τῶν ὀχυρῶν ἐνῶ ὀργανώθηκαν περίπολοι γιά νά προειδοποιήσουν τόν ἐρχομό τῶν τουρκικῶν ἐμπροσθοφυλακῶν.

Σέ λίγους μῆνες ὁ στρατός ἦταν ἔτοιμος. Οἱ τακτικές δυνάμεις ἀριθμοῦσαν 8 - 10.000 ἄνδρες καί δέν πρόκειται ν' αὐξηθοῦν στή συνέχεια. Ἐνα μέρος ἀπ' αὐτές τίς δυνάμεις κάπου 3.000 μαχητές ἀποτελοῦσαν τήν

πραιτωριανή φρουρά, πού ήταν άφοσιωμένη στόν Σκεντέρμπεη και ένμέρει άποτελοϋνταν από έλαφρό ίππικό. "Ενας ἴσος αριθμός από στρατιῶτες είχε στρατοπεδεύσει στα ανατολικά, κάτω από τις διαταγές του Μωϋσή Γκολέμι. 'Ο υπόλοιπος στρατός άποτελοϋνταν από τις μονάδες πού είχαν διαθέσει οί άλλοι εϋγενείς μέλη της Λίγκας. 'Ο Σκεντέρμπεης έφτιαξε επιπλέον μερικά άτακτα άποσπάσματα έθελοντῶν πού θά βοηθοϋσαν τόν τακτικό στρατό τήν ῶρα του πολεμικού σαλπίσματος. Αϋτός ο τρόπος διοργάνωσης του επέτρεπε νά κινητοποιήσει σε περίπτωση ανάγκης 18.000 μέ 20.000 άνδρες. 'Ο στρατός άποτελοϋνταν σχεδόν τελείως από χωρικούς, οί αξιωματικοί ὅμως διαλέχτηκαν στην αρχή από εϋγενείς. Δέν διέθεταν παρά παραδοσιακά ὄπλα, σπαθιά, κοντάρια και βέλη, ένῶ έλειπαν τελείως τά βαριά ὄπλα και τά κανόνια πού ἤδη ήταν σε χρήση αϋτή τήν έποχή.

'Η εϋκαιρία νά συγκρουστοϋν μέ τις ὀθωμανικές δυνάμεις δέν άργησε καθόλου νά έλθει. Τόν 'Ιούνιο του 1444 εισβάλλει από τήν 'Οχρίδα στην 'Αλβανία μιά τουρκική στρατιά 25.000 ανδρῶν, κάτω από τις διαταγές του 'Αλη Πασᾶ. Οί 'Αλβανοί έσπευσαν νά τόν συναντήσουν. 'Ο Σκεντέρμπεης μ' έναν επιδέξιο έλιγμό, κάνει πώς νικιέται κι ὀπισθοχωρεῖ, τραβώντας τόν τουρκικό στρατό στη στενή πεδιάδα του Τορβιάλ, στη Ντομοσδόβα πού τήν περιστοιχίζουν από παντου βουνά. Τή στιγμή πού οί Τοϋρκοι νόμιζαν ὅτι είχαν πιάσει τους 'Αλβανούς σε παγίδα, βρέθηκαν ξαφνικά περικυκλωμένοι από τις δυνάμεις του Σκεντέρμπεη πού είχαν κρυφθεῖ στα γύρω δάση και δεχόμενοι επιθέσεις απ' ὄλες τις μεριές σκόρπισαν πανικόβλητοι.

'Η νίκη προκάλεσε ένθουσιασμό σ' ὀλόκληρη τή χώρα. Ταυτόχρονα τράβηξε τήν προσοχή της οϋγγρικής αϋλης. 'Ο Λαδίσλαος αν και είχε συνάψει τόν 'Ιούλιο ειρήνη μέ τόν Σουλτάνο, προετοιμάζε μιά μεγάλη έκστρατεία κατά των Τοϋρκων. 'Αλλά αϋτή τή φορά ἡ νίκη δέ χαμογέλασε καθόλου στο οϋγγρικό στρατόπεδο. Οί Οϋγγροι έχοντας δοκιμάσει μιά σκληρή έμπειρία από τήν ἡττα θά έπρεπε από δῶ και πέρα νά κάνουν μεγαλύτερες προετοιμασίες προτου ριψοκινδυνέψουν μιά νέα έκστρατεία. Οί 'Αλβανοί βρέθηκαν για ένα διάστημα χωρίς βοήθεια άπέναντι στις τουρκικές δυνάμεις. Μέ τήν καθοδήγηση του Σκεντέρμπεη δέν τά κατάφεραν καθόλου άσχημα νά υπερασπίσουν νικηφόρα τήν πατρίδα τους και νά νικήσουν δύο τουρκικές άποστολές, τήν πρώτη τόν 'Οκτώβριο του 1445 στην πεδιάδα της Μόκρα και τήν δεύτερη τόν Σεπτέμβριο του 1446 στην 'Οτονήτη, ὄχι μακριά από τήν Ντίμπρα.

Τό 1447 οί Τοϋρκοι δέν επιτέθηκαν, ὅμως οί 'Αλβανοί είχαν άλλα προβλήματα πού έρχονταν αϋτή τή φορά από τή Δύση, από τή Βενετία. 'Η Δημοκρατία φοβόταν ὅτι οί 'Αλβανοί ἡγεμόνες και ιδιαίτερα ο Σκεντέρμπεης ισχυροποιώντας τήν έξουσία του, δέ θ' άντεχαν στον πειρασμό νά μή ξαναπάρουν στην κατοχή τους τις παραλιακές αλβανικές πόλεις. "Ετσι προσπάθησε νά ὑπονομεύσει τό κϋρος της Λίγκας και του αρχηγου της χρησιμοποιώντας τά γνωστά της μέσα, σπέρνοντας τή διχόνοια ανάμεσα στους 'Αλβανούς ἡγεμόνες, συνωμοτώντας κατά του Γεωργίου Καστριώτη

καί φθάνοντας μέχρι τοῦ νά σπρώξει τούς Τούρκους κατά τῆς Λίγκας.

Τό 1447 ξεσπᾶ πόλεμος ἀνάμεσα στή Λίγκα καί τή Βενετία. Σάν πρόφαση χρησιμοποιήθηκε ἡ ὑπόθεση τῆς πόλης Ντάνια. Ὁ Λέκ Ζαχαρία ἡγεμόνας τῆς Ντάνιας καί μέλος τῆς Λίγκας πέθανε χωρίς ν' ἀφήσει διάδοχο. Σύμφωνα μέ τή συμφωνία πού εἶχαν κάνει οἱ σύμμαχοι τῆς Λέζας, ἡ πόλη ἔπρεπε νά περάσει στή δικαιοδοσία τῆς Λίγκας. Προτοῦ ὅμως ὁ Σκεντέρμπεης προλάβει νά καταλάβει τή σπουδαία αὐτή ἀκρόπολη, ἡ Βενετία κατάφερε μ' ἓνα τέχνασμα νά μπεῖ μέσα καί νά ἐγκαταστήσει μιά φρουρά. Οἱ Ἀλβανοί ἐπιτέθηκαν στή Ντάνια ἀλλά δέν μπόρεσαν νά τήν καταλάβουν, λόγω ἔλλειψης πυροβολικοῦ. Οἱ μάχες συνεχίστηκαν ὅλο τό χειμῶνα κι ἐπεκτάθηκαν καί σ' ἄλλα μέρη πού βρίσκονταν στή βενετική κατοχή. Οἱ δυνάμεις τῶν Βενετῶν συγκεντρώθηκαν στίς ἀκροπόλεις. Ἡ Βενετία προσπάθησε νά σπείρει τή διχόνοια ἀνάμεσα στούς συμμάχους τοῦ Σκεντέρμπεη ἀλλά μάταια. Ἐπικήρυξε τήν κεφαλή τοῦ Ἀλβανοῦ ἀρχηγοῦ πού ἡ βενετική Γερουσία εἶχε ἀποκαλέσει «φοβερόν», ἀλλά κι αὐτή τή φορά χωρίς ἐπιτυχία. Τήν ἀνοιξη τοῦ 1448 ὅμως ἡ κατάσταση ἔγινε ξαφνικά κρίσιμη γιά τούς Ἀλβανούς. Μιά πολυάριθμη τουρκική στρατιά ἀπό τήν Ἀνατολή, καθοδηγούμενη ἀπό τόν ἴδιο τόν Μουράτ Β', ἔφθασε τόν Ἰούλιο στά πρόθυρα τῆς συνοριακῆς ἀκρόπολης τοῦ Σφετιγκράντ (Κοντζατζίκ) τήν ὁποία καί πολιορκήσε προτοῦ συνεχίσει τήν πορεία της γιά τήν Κρούγια.

Μέ τόν ἐρχομό τῶν Τούρκων οἱ Ἀλβανοί βρέθηκαν ἀνάμεσα σέ δύο πυρά. Κάτω ἀπ' αὐτές τίς περιστάσεις ὁ Σκεντέρμπεης ἦταν ὑποχρεωμένος νά προσπαθήσει νά σταματήσει τό γρηγορότερο ἓνα ἀπό τά δύο μέτωπα. Ἐνας ἐξωτερικός παράγοντας ζωτικῆς ὅμως σημασίας τοῦ ὑπέδειξε νά σταματήσει μέ κάθε θυσία τό βενετικό μέτωπο. Ὁ Ἰωάννης Οὐνιάδης, πού προετοίμαζε μιά καινούρια ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Τούρκων, σχεδίαζε νά συνδυάσει μιά ὀλομέτωπη ἐπίθεση τῶν στρατευμάτων του μέ μιά ἐκ τῶν ὀπισθεν ἐπίθεση τῶν Ἀλβανῶν. Γι' αὐτό τό σκοπό ἔστειλε στό Σκεντέρμπεη τούς ἀπεσταλμένους του. Σύμφωνα μέ τόν χρονικογράφο Ἀντώνιο Μπονφίνι οἱ δύο καπεταναῖοι ἔκλεισαν μιά συμμαχία.

Ἡ ἄφιξη τῶν Τούρκων στό Σφετιγκραντ παρακίνησε τόν Οὐνιάδη νά ἐπισπεύσει τίς προετοιμασίες του ὥστε ν' ἀρχίσει τήν ἐπίθεσή του τώρα, πού οἱ δυνάμεις τοῦ Μουράτ Β' ἦταν ἀπασχολημένες στήν Ἀλβανία. Ὁ Σκεντέρμπεης ἔπρεπε ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπό τό βενετικό κίνδυνο γιά νά μπορεῖ νά συμμετέχει χωρίς καμιά ἐπιφύλαξη στή συνδυασμένη ἐπίθεση κατά τῶν Τούρκων. Ἀλλά ἡ Γερουσία τῆς Δημοκρατίας τοῦ στεκόταν ἐμπόδιο στίς προσπάθειές του. Ἐτσι ὁ Σκεντέρμπεης ἐνήργησε μέ μερικές κεραυνοβόλες ἐπιχειρήσεις κατά τῶν Βενετῶν στήν περιοχή τῆς Σκόδρας κι ἐκμεταλλευόμενος τήν ἐξέγερση τῶν ντόπιων χωρικῶν νίκησε τό βενετικό στρατό κοντά στό Δρίνο τόν Ἰούλιο τοῦ 1448. Κατόπιν, ἀφοῦ ἄφησε μερικές ἀπό τίς μονάδες του κάτω ἀπό τή διοίκηση τοῦ ἀνηψιοῦ του Χαμζά Καστριώτη, κίνησε μέ τό κύριο μέρος τῶν δυνάμεών του γιά τό πολιορκούμενο Σφετιγκράντ.

Μπροστά σ' αυτή τήν ακρόπολη ο Σουλτάνος συνάντησε μιά λυσσασμένη αντίσταση από τήν αλβανική φρουρά. Ο Σκεντέρμπεης γιά ν' ανακουφίσει τούς πολιορκημένους, παρενοχλοῦσε συνέχεια ἀπ' ἔξω τόν τουρκικό στρατό πού μάταια ἐπιχειροῦσε ἀλλεπάλληλες ἐφόδους γιά νά καταλάβει τήν ακρόπολη. Τό Σφειγκράντ συνέχισε ν' ἀντιστέκεται μέχρι τόν Αὔγουστο. Οἱ Τοῦρκοι ὅμως ἀνακάλυψαν τελικά τό κανάλι παροχῆς νεροῦ πού τροφοδοτοῦσε τήν ακρόπολη κι ἡ φρουρά ἐξοντώθηκε ἀπό τή δίψα. Παρόλη του τήν ἐπιτυχία ὁ Σουλτάνος δέν προχώρησε γιά τήν Κρούγια. Τά νέα γιά τίς πολεμικές προετοιμασίες τοῦ Οὐνιάδη τόν ἀνάγκασαν ν' ἀπομακρυνθεῖ τό γρηγορότερο γιά νά εἶναι ἔτοιμος ν' ἀντιμετωπίσει τή σύγκρουση μέ τούς Οὔγγρους.

Ο Σκεντέρμπεης προσπάθησε μέ μεγαλύτερη ἀκόμα ἐπιμονή νά κλείσει εἰρήνη μέ τήν Βενετία, ἐνῶ ἔστελνε ταυτόχρονα τούς πρεσβευτές του στοὺς Οὔγγρους γιά νά τούς πληροφορήσει ὅτι εἶναι ἔτοιμος. Ἐπειδή ἡ Βενετία ἔφερνε διάφορα προσκόμματα, ὁ Σκεντέρμπεης ἀναγκάστηκε γιά συμβιβαστεῖ σ' ὀρισμένα σημεῖα κι ἔτσι ἡ εἰρήνη κλείστηκε τελικά τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1448. Ο Σκεντέρμπεης παραιτιόταν ἀπό τή Ντάνια καί γιά ἀποζημίωση θά ἔπαιρνε 1.400 δουκάτα τό χρόνο ἀπό τή Δημοκρατία. Ἡ συμφωνία ἔλεγε πώς «ἐπειδή οἱ ἡγεμόνες τῆς Ἀλβανίας ἀποφάσισαν νά στείλουν αὐτοπροσώπως τόν Σκεντέρμπεη μέ πολυάριθμο στρατό νά συναντήσῃ τόν ἡγεμόνα Οὐνιάδη, ἡ ἡγεμονία τῆς Βενετίας ἀποφασίζει νά τοῦ καταβάλει σέ 15 μέρες τό ποσό τῶν 1.400 δουκάτων, πού ἀντιστοιχεῖ μέ τήν καθορισμένη δόση». Ο Σκεντέρμπεης κίνησε ἀμέσως γιά τήν Κοσόβα, ὅπου καί θά συναντοῦσε τούς Οὔγγρους ὅπως εἶχε συμφωνηθεῖ. Ἀλλά βρισκόταν ἀκόμα στό δρόμο ὅταν αὐτοί στίς 18 Ὀκτωβρίου 1448 συγκρούστηκαν μέ τούς Τούρκους καί νικήθηκαν οἰκτρά.

Ἡ ἥττα τῆς Κοσόβας πού ὀφειλόταν ἐνμέρει στή βιασύνη τοῦ Ἰωάννη Οὐνιάδη πού δέν περίμενε νά ἔλθουν οἱ αλβανικές δυνάμεις, ἐξασθένησε γιά ἓνα διάστημα τή διαιρημένη ἀπό ἐσωτερικές διχόνοιες Οὔγγαρία καί τήν ἀνάγκασαν νά ὑπογράψῃ τό 1451 μιά ἀνακωχή 3 χρόνων μέ τόν Σουλτάνο. Ἐτσι ἡ Ἀλβανία βρισκόταν γιά μιά ἀκόμη φορά μόνη ἀντιμέτωπη μέ τούς Τούρκους.

Τό 1450 οἱ Ἀλβανοί κι ὁ ἀρχηγός τους πέρασαν μιά σκληρή δοκιμασία. Ο Μουράτ Β' πού εἶχε τώρα ἐλεύθερα τά χέρια, θέλησε νά δώσει τή χαριστική βολή στοὺς Ἀλβανούς, πού ἡ ἀντίστασή τους εἶχε ἀρχίσει νά προκαλεῖ ἐλπίδες ὅτι μποροῦν νά ἀπελευθερωθοῦν κι ἄλλοι ὑποταγμένοι λαοί τῶν Βαλκανίων. Σύμφωνα μέ τούς Ὀθωμανούς χρονικογράφους, ἀφοῦ μάζεψε ὅλες του τίς δυνάμεις (περίπου 100.000 ἄνδρες) καί μέ τή συνοδεία τοῦ γιοῦ του καί μέλλοντα σουλτάνου Μεχμέτ Β', βάδισε γιά τήν Ἀλβανία τό Μάιο τοῦ 1450. Στόχος του ἦταν αὐτή τή φορά ἡ Κρούγια στήν καρδιά τοῦ πριγκιπάτου.

Γιά ν' ἀντιμετωπίσει τόν πελώριο αὐτό στρατό, πού γιά πρώτη φορά οἱ Τοῦρκοι κινητοποιοῦσαν ἐναντίον ἑνός μόνο μέρους, ὁ Σκεντέρμπεης κάλεσε

γενική κινητοποίηση στην οποία ανταποκρίθηκαν όλοι οί ίκανοί για ύπηρεσία άνδρες. Μέσα σέ λίγες μέρες κατάφερε νά φτιάξει έθελοντικό στρατό πού τόν αποτελοῦσαν περίπου 18.000 άνδρες χωρισμένοι σέ 3 ομάδες. Περίπου 1.500 άνδρες τοποθετήθηκαν στην ακρόπολη τῆς Κρούγια κάτω από τή διοίκηση τοῦ κόμητα Οὐρανοκόντη, ενός ἡγέτη πού διακρίθηκε γιά τή γενναιότητά του. Ὁ Σκεντέρμπεης μέ 8.000 άνδρες ἔμεινε ἔξω, διαλέγοντας γιά βάση τό βουνό Τουμενίστ κοντά στην Κρούγια, ἀπ' ὅπου σκόπευε νά ἐπιτεθεῖ στό τουρκικό στρατόπεδο. Τό υπόλοιπο τῶν σωμάτων του χωρίστηκε σέ μικρότερες κινητές μονάδες πού ανέλαβαν νά παρενοχλοῦν μέ ἐνέδρες τήν προέλαση τῶν Τούρκων πρὸς τήν Κρούγια καί στή συνέχεια τά караβάνια ἀνεφοδιασμοῦ.

Οί τουρκικές δυνάμεις πού προχωροῦσαν πρὸς τήν Ἑλβανία ἀπό τή Μακεδονία ἀκολουθώντας τήν κοιλάδα τοῦ Σκουμπίν, ἦταν σέ κάθε τους βῆμα ἐκτεθειμένες στίς ἐπιθέσεις τῶν Ἑλβανῶν ἀκροβολιστῶν. Κινηγώντας στά ἐσωτερικά μέρη τῆς χώρας τίς μικρές ἀνταρτικές ομάδες, ἔπεφταν συνεχῶς στίς διάφορες ἐνέδρες. Ὁ Σουλτάνος ὕστερα ἀπ' αὐτές τίς σκληρές δοκιμασίες, φτάνει ἐπικεφαλῆς τῶν δυνάμεων του στην Κρούγια, στίς 14 Μαΐου 1450.

Ἀληθινή ἐποποιῖα ὑπῆρξε ὁ ἀγώνας τῶν Ἑλβανῶν γιά τήν υπεράσπιση τῆς πρωτεύουσάς τους. Παρόλη τήν συντριπτική ἀριθμητική ὑπεροχή τῶν τουρκικῶν δυνάμεων καί τῶν φοβερῶν καταστροφῶν πού προξένησαν στίς πιά γόνιμες περιοχές τοῦ πριγκιπάτου, οί Ἑλβανοί κράτησαν γερά. Ὅπως διαβάζουμε σ' ἕνα γράμμα τῆς Ραγούσας, τόν Αὐγουστο τοῦ 1450, πρὸς τόν Ἰωάννη Οὐνιάδη, ἀφοῦ οί υπερασπιστές τοῦ ὄχυροῦ ἀρνήθηκαν κάθε πρόταση συνθηκολόγησης ἀπό τόν Σουλτάνο, οί Τούρκοι ἄρχισαν γερό βομβαρδισμό μέ κανόνια πού ἔριχναν μπάλλες τῶν 400 λιβρῶν, πού ὁ τουρκικός στρατός χρησιμοποιοῦσε γιά πρώτη φορά. Οί Τούρκοι ἐπανέλαβαν τίς ἐφόδους τους, πού ἀπότυχαν ὅλες κάτω ἀπό τή λυσσασμένη ἀντίσταση τῆς φρουράς τοῦ ὄχυροῦ. Ὁ Σκεντέρμπεης μέ τίς κρυμμένες του μονάδες στό Τουμενίστ παρενοχλοῦσε ἀπ' ὅλες τίς πλευρές τόν ἐχθρό σπέρνοντας τόν πανικό στίς γραμμές του. Συγχρόνως συντόνιζε τή δράση του μέ τίς ἀντάρτικες ομάδες τῶν χωρικῶν πού χτυποῦσαν τίς ἐφοδιοπομπές πού ἔφερναν ἐφόδια στόν ὀθωμανικό στρατό ἀπό τή Μακεδονία καί τή Βενετία. Ὅπως γράφει ὁ βυζαντινός χρονικογράφος τοῦ Σουλτάνου Μουράτ Β', Λαόνικος Χαλκοκονδύλης: «οί υπερασπιστές δείξανε μιά πρωτοφανή γενναιότητα, ἐνῶ ὁ Σκεντέρμπεης ἦταν πάντα παρών ὅπου κι ἂν χρειαζόταν τή βοήθειά του».

Ὑστερα ἀπό τεσσεράμισι μῆνες πολιορκίας χωρίς ἀποτέλεσμα κι ἐνῶ ἔφθανε ὁ χειμώνας ὁ Μουράτ Β' σήκωσε τό στρατόπεδο καί ὀπισθοχώρησε γιά τήν Ἀδριανούπολη, ἀφήνοντας στούς προμαχῶνες τῆς Κρούγιας 20.000 νεκρούς.

Ἡ νίκη τῆς Κρούγιας εἶχε μιά σημαντική ἀπήχηση τόσο στή χώρα, ὅσο καί στό ἐξωτερικό. Διάφοροι Εὐρωπαῖοι μονάρχες συγχάρηκαν τόν Ἑλβανό πρίγκιπα γιά τή λαμπρή του νίκη.

Ἡ δημιουργία τοῦ ἀλβανικοῦ κράτους

Ἡ γενική ἐξέγερση πού κατέληξε στήν ἀπελευθέρωση τῆς χώρας, ὅπως καί οἱ στρατιωτικές νίκες, δέν ἦταν παρά ἡ μιά πλευρά τῆς ἱστορικῆς καμπῆς πού πραγματοποιήσαν οἱ Ἄλβανοί κάτω ἀπό τήν καθοδήγηση τοῦ Σκεντέρμπεη. Ἡ ἄλλη πλευρά βρίσκεται στό μεγάλο πολιτικό ἔργο τῆς δημιουργίας ἑνός ἀνεξάρτητου κι ἐνοποιημένου ἀλβανικοῦ κράτους πού ἀποτελεῖ ἀποφασιστικό βῆμα σέ σχέση μέ τήν προηγούμενη φεουδαρχική ἀναρχία.

Ἡ Ἀλβανική Λίγκα πού ἔγινε στή Λέζα τό 1444 δέν ἦταν παρά ἕνας συνασπισμός ἡγεμόνων, πού τούς ἔνωσε ὁ κοινός ἀγώνας κατά τῶν Τούρκων ἐπιδρομέων. Καθένας τους συνέχιζε νά διατηρεῖ τήν ἐξουσία στή φέουδά του, χωρίς νά τή διαμοιράζεται μέ κανέναν ἄλλον καί εἶχε ἀκόμη καί τό δικαίωμα νά ἐγκαταλείψει τή Λίγκα.

Κάτω ἀπ' αὐτές τίς συνθήκες οἱ πιθανότητες ἐπιτυχίας στόν πόλεμο πού ἀναγγέλλονταν μακρόχρονο ἦταν λιγιστές. Οἱ ἰδιοτελεῖς διαθέσεις τῶν ἡγεμόνων ὑπόσκαπταν τήν πολεμική προσπάθεια τῶν Ἀλβανῶν. Ἡ ἀναγκαιότητα γιά ἕναν ἀνελέητο πόλεμο ἐνάντια σ' ἕνα τόσο δυνατό ἐχθρό δέν ἄφηνε ἄλλη δυνατότητα ἀπό τή συγκέντρωση τῆς ἐξουσίας. Πρός αὐτόν ἀκριβῶς τόν δρόμο κινήθηκαν ὁ Σκεντέρμπεης καί οἱ πῖο στενοί του συνεργάτες.

Στήν ἀρχή προσπάθησαν νά ἐνισχυθοῦν τό στρατό. Τό μεγαλύτερο μέρος τῶν στρατιωτῶν, πού ἀποτελοῦσαν καί τήν κύρια δύναμη, εἶχαν στρατολογήθει ἀπό τίς ἰδιοκτησίες τῶν Καστριώτηδων. Ὁ Σκεντέρμπεης ἀποφασισμένος νά διεξάγει ἕνα πόλεμο μέχρις ἐσχάτων μέ τήν ἀνεπιφύλακτη βοήθεια τῶν χωρικῶν, ἔπαιρνε ὅλο καί λιγότερο ὑπόψη του, ὅταν ὁ πόλεμος τό ἀπαιτοῦσε, τά προνόμια τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν ἡγεμόνων στή διάρκεια αὐτῶν τῶν ἐπιχειρήσεων, καταπατοῦσε τίς ἰδιοκτησίες τῶν ἡγεμόνων συμμάχων του καί τοποθετοῦσε ἔμπιστες φρουρές στούς πύργους τους. Στή συνέχεια πῆρε διάφορα μέτρα κατά τῶν ἀμφιταλαντευόμενων φεουδαρχῶν, ἔδωξε ἀπό τή διοίκηση τούς ἀνίκανους ἢ ὑποπτους εὐγενεῖς καί τούς ἀντικατέστησε μέ μή εὐγενεῖς νεαρούς ἀξιωματικούς πού εἶχαν ὅμως ἀποδείξει τίς ἰκανότητές τους, τή νομιμοφροσύνη τους καί τήν ὑπακοή τους. Ἐπί πλέον ὅταν τοῦ δινόταν ἡ εὐκαιρία ἀφαιροῦσε ἀπό τούς μή ἔμπιστους ἡγεμόνες τή γῆ τους καί τήν ἔδινε σέ ἄξιους πολεμιστές, ἀντικαθιστώντας ἔτσι τήν παλιά ἀνεξάρτητη ἀριστοκρατία μέ μία νέα στρατιωτική καί πειθαρχημένη, πού ἦταν προσκολλημένη στό πρόσωπό του. Μέ τήν συνεχή ἐνίσχυση τῶν δικαιοδοσιῶν του οἱ φεουδαρχικές ἰδιοκτησίες ἐνώνονταν σταδιακά σέ κάτι τό μοναδικό, πού ἔπαιρνε τή μορφή ἑνός συγκεντρωποιημένου κράτους.

Οἱ ἐξελίξεις αὐτές προκάλεσαν τήν δυσαρέσκεια τῶν ἡγεμόνων πού ἤθελαν μέ κάθε θυσία νά διατηρήσουν τά προνόμιά τους. Μή μπορώντας ὅμως νά σταματήσουν τήν ἐξελικτική αὐτή διαδικασία δέν ἄργησαν ν' ἀρχίσουν νά

φεύγουν από την Ἄλβανική Λίγκα. Οἱ λιποταξίες εἶχαν ἀρχίσει ἤδη ἀπό τό 1447, ἐποχή τῆς διένεξης γιά τή Ντάνια, μέ τή φυγή τοῦ Πέτρου Σπάν καί τοῦ Γεωργίου Ντουσμάν. Τό 1450 οἱ δύο μεγάλοι φεουδαρχικοί οἴκοι οἱ Ἄριανίτες καί οἱ Ντουγκαγκίν ἐγκατέλειψαν τή Λίγκα. Μάταια προσπάθησε ὁ Σκεντέρμπεης νά συμφιλιωθεῖ μαζί τους. Οἱ Ντουγκαγκίν ὄχι μόνο δέν τόν ξαναπλησίασαν, ἀλλά ἔφθασαν μέχρι τοῦ σημείου νά κλείσουν εἰρήνη μέ τόν Σουλτάνο συνομωτώντας κατά τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Λίγκας. Ὁ Σκεντέρμπεης φάνηκε στήν ἀρχή νά ἔχει μεγάλη τύχη μέ τόν Γεώργιο Ἄριανίτη, παίρνοντας γιά γυναίκα του τήν κόρη του Ντόνικα, τό 1451. Ὅμως λίγο ἀργότερα οἱ Ἄριανίτες ἐγκατέλειψαν ξανά τή Λίγκα γιά νά συμμαχήσουν μέ τή Βενετία. Οἱ ἀποσκιρτήσεις τῶν ἡγεμόνων χειροτέρεψαν βέβαια τήν κατάσταση δέν ἐμπόδισαν ὅμως τήν ἰσχυροποίηση τοῦ ἐθνικοῦ ἄλβανικοῦ κράτους κάτω ἀπό τήν καθοδήγηση τοῦ Σκεντέρμπεη.

Σύμμαχοι καί ἐχθροί τοῦ Σκεντέρμπεη

Παίρνοντας μέρος οἱ Ἄλβανοί σέ μιά ἄνιση μάχη ἐνάντια στήν πιό δυνατή αὐτοκρατορία τῆς ἐποχῆς, ὑπῆρχε πειστική πιά ἀνάγκη νά ἔχουν τήν ὑποστήριξη καί τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Εὐρώπης. Ἄλλά μόνο μετά τήν ἀπῆχηση τῶν πρώτων νικῶν τοῦ Σκεντέρμπεη τά κράτη τῆς Εὐρώπης ἔστρεψαν τήν προσοχή τους στήν Ἄλβανία.

Πρῶτοι σύμμαχοι τῶν Ἄλβανῶν ὑπῆρξαν οἱ Οὐγγροί. Τά κοινά συμφέροντά τους τοὺς ὀδήγησαν στή στρατιωτική συμμαχία τοῦ 1448. Ὁ Πάπας Νικόλαος Ε΄ ἔδειξε κι αὐτός μέ τή σειρά του ζωηρό ἐνδιαφέρον γιά τόν ἀγῶνα τῶν Ἄλβανῶν, στέλνοντας τό 1447 ἕναν ἀποστολικό νούντσιο⁴⁰ στό Σκεντέρμπεη. Βέβαια ἡ Ἁγία Ἐδρα ἤθελε νά δεῖ νά ξεκουμπίζονται ἀπό τά Βαλκάνια οἱ Τοῦρκοί, συγχρόνως ὅμως ἤθελε νά ἐνσωματώσει τόν ἀγῶνα τῶν Ἄλβανῶν στόν ἀγῶνα πού ἔκανε ὁ ρωμαϊκός καθολικισμός ὄχι μόνον ἐναντίον τοῦ ὀθωμανικοῦ ἰσλαμισμού ἀλλά καί τῆς ἀνατολικῆς ὀρθοδοξίας. Ὁ ἴδιος ὁ Πάπας Νικόλαος Ε΄ ἄφηνε νά ἐνοηθεῖ τό 1447, σ' ἕνα πολύ ἐγκωμιαστικό του γράμμα πρὸς τοὺς Ἄλβανούς, ὅτι ἐπιθυμία του ἦταν νά δεῖ νά παίρνει ὁ ἀγῶνας τους θρησκευτικό χαρακτήρα καί ὁ Σκεντέρμπεης νά ἀναδεικνύεται ἕνας «Athleta Christi» (Ἄγωνιστής τοῦ Χριστοῦ). Ὁ Σκεντέρμπεης στή συνέχεια θά χρησιμοποιήσει πρὸς ὄφελός του τά ἐγκώμια τοῦ Πάπα, πού σέ πολλές περιπτώσεις εἶχαν τήν ἀξία πολιτικῆς ὑποστήριξης. Ἄλλά ποτέ του δέν ὑπῆρξε πρόμαχος τῆς θρησκείας, ὄχι γιατί ἦταν ἀντιθρησκευόμενος ἢ ἀντικαθολικός, μά γιατί μιά τέτοια στάση θά εἶχε ὀλέθρια ἀποτελέσματα στόν ἐθνικό πόλεμο πού μαζί διεξήγαν καθολικοί καί ὀρθόδοξοί Ἄλβανοί. Ἡ Ραγούσα μέχρι τά τέλη τῆς

40. Ἄπεσταλμένος. (Στμ)

δεκαετίας του '40 δέν είχε αποκαταστήσει σχέσεις μέ τούς 'Αλβανούς φοβούμενη τούς Τούρκους αλλά εύχόταν τή νίκη τους. 'Ανοικτή θέση θά πάρει μόνο τό 1450, όταν συγχάρηκε τόν «Magnificus et potens» (Μεγαλοπρεπή καί ισχυρό) Σκεντέρμπεη γιά τή θαυμαστή γενναιότητα πού έδειξε συγκρατώντας μέ τόσους λίγους άνδρες τ' άμέτρητα τουρκικά πλήθη, υπερασπίζοντας τήν πόλη (τήν Κρούγια) καί τά κάστρα της. "Ένα άκόμη κράτος τό βασίλειο τής Νεάπολης, παρακολουθοῦσε μ' ένδιαφέρον τόν άγώνα τών 'Αλβανών, μά κι αυτό δέν μπήκε στό προσκήνιο, παρά μετά τήν πολιορκία τής Κρούγιας κι όταν χειροτέρεψαν οί σχέσεις τής 'Αλβανίας μέ τήν αντίπαλό της Βενετία.

Μετά τή νικηφόρα υπεράσπιση τής Κρούγιας οί 'Αλβανοί ένιωσαν άκόμη περισσότερο τήν ανάγκη τής υποστήριξης καί τής οικονομικής βοήθειας. Τά έξι χρόνια πολέμου είχαν δοκιμάσει σκληρά τή χώρα. 'Ιδιαίτερα κατά τήν έκστρατεία του 1450 οί γενίτσαροι καί οί άκιντζήδες προκάλεσαν τεράστιες καταστροφές καίγοντας σπίτια καί σοδειές. Τό φθινόπωρο του 1451 ή πείνα άπειλοῦσε τή χώρα. Τά όπλα καί τά μέσα γιά τό ζαναχτίσιμο τών κάστρων ήταν άνεπαρκή. Οί συνεχώς αυξανόμενες έσωτερικές δυσκολίες, στίς όποιες προστέθηκαν οί ραδιουργίες τής Βενετίας, παρακίνησαν τόν Σκεντέρμπεη νά προτείνει στόν 'Αλφόνσο τής Νεάπολης τή σύναψη πολιτικής καί στρατιωτικής συμμαχίας κατά τών Τούρκων.

'Η συμφωνία υπογράφηκε στή Γαήτη στίς 26 Μαρτίου 1451. 'Ο 'Αλφόνσος Ε' τής 'Αραγωνίας πού φιλοδοξοῦσε νά δημιουργήσει μιά μεγάλη μεσογειακή αυτοκρατορία, υποσχέθηκε νά δώσει στόν ήγεμόνα τής 'Αλβανίας τ' άπαραίτητα στρατιωτικά καί οικονομικά μέσα γιά νά συνεχίσει τόν άγώνα του. 'Από τή δικιά του τήν πλευρά ο Σκεντέρμπεης, καθώς τόν πίεζε ή ανάγκη καί μέ τήν έλπίδα νά παρασύρει κατά τών 'Οθωμανών τό δυνατό αυτό βασίλειο, υποσχέθηκε ν' ανακηρυχτοῦν ύποτελῆ στόν 'Αλφόνσο όλα τά έδάφη πού θά έλευθερώνονταν μέ τή βοήθεια τών ναπολιτάνικων δυνάμεων. Αλλά τελικά ο 'Αλφόνσος έστειλε στό Σκεντέρμπεη άσήμαντη βοήθεια. Μερικές μόνον εκατοντάδες Καταλανούς, πού αποβιβάστηκαν στήν 'Αλβανία κι οὔτε καν συμμετείχαν στίς μάχες. "Έτσι ο Σκεντέρμπεης άπόκρουσε μόνος του τίς τουρκικές έκστρατείες πού έξαπολύθηκαν κατά τής 'Αλβανίας τό 1452 - 1453.

Μετά τήν πτώση τής Κωνσταντινούπολης, τόν Μάιο του 1453, τίποτε δέν κράταγε τήν τουρκική mania. Τήν Εὐρώπη τήν κυρίεψε ο πανικός, ο Μεχμέτ ο Πολιορκητής δέν έκρυβε τά σχέδιά του νά έκστρατεύσει κατά τής Ούγγαρίας περνώντας από τήν 'Ιταλία. Μπροστά σ' αυτή τήν κατασταση οί 'Αλβανοί δέν μπορούσαν νά παραμένουν σ' άμυντική θέση. 'Επειδή ή ανάγκη γιά όπλα ήταν όσο ποτέ άλλοτε αισθητή, στάλθηκαν 'Αλβανοί αντιπρόσωποι στή Νεάπολη, Ρώμη, Βενετία καί Ραγούσα γιά νά ζητήσουν βοήθεια. Μπροστά στήν άδιαφορία τής Βενετίας, τόν έλάχιστο ζήλο του Πάπα καί στίς άμφιταλαντεύσεις του 'Αλφόνσου, ο Σκεντέρμπεης αποφάσισε νά πάει αυτοπροσώπως τό 1453 στή Νεάπολη. 'Η επίσκεψή του έπεισε τό βασιλιά

Ἄλφόνσο νά πάρει μέρος στόν πόλεμο στέλνοντας στρατό καί πυροβόλα. Ἀπό τή δικιά της πλευρά ἡ Ραγούσα ἀπαντώντας στήν ἐκκλήση τοῦ Σκεντέρμπεη μεσολαβοῦσε ὑπέρ τῆς δημιουργίας μιᾶς βαλκανικῆς συμμαχίας πού θά συμπεριλάμβανε τούς Οὔγγρους, τούς Σέρβους καί τούς Ἀλβανούς. Ἀλλά οἱ συζητήσεις γιά μιά συντονισμένη ἐπίθεση τράβηξαν πολύ. Τό 1454 οἱ Τούρκοι ἀποφάσισαν νά ἐπιτεθοῦν στή Σερβία, ἐνῶ κρατοῦσαν ἀκόμη οἱ διαπραγματεύσεις. Μόνο ὁ Οὐνιάδης, πού ἦταν πολύ καλά προετοιμασμένος κατάφερε νά ἐπέμβει γρήγορα καί νά προξενήσει μιά σοβαρή ἥττα στούς Τούρκους.

Ὑστερα ἀπό τίς ἐπίμονες ἐκκλήσεις τοῦ Σκεντέρμπεη, ὁ Ἄλφόνσος ἔστειλε τό 1445 τή βοήθεια πού εἶχε ὑποσχεθεῖ (περίπου 2.000 στρατιῶτες καί μερικά κανόνια). Ὁ Σκεντέρμπεη κίνησε γιά ν' ἀπελευθερώσει τό νότιο τμήμα τῆς χώρας πού βρισκόταν ἀκόμη σέ τούρκικη κατοχή. Ἡ πρώτη ἐπίθεση ἔγινε στήν πόλη καί τήν ἀκρόπολη τοῦ Μπεράτι, πού δέσποζε στούς δρόμους πού ὀδηγοῦσαν πρὸς τό νότο. Τή στιγμή πού ἡ πολιορκούμενη φρουρά διαπραγματευόταν μέ τούς Ἀλβανούς τούς ὄρους τῆς παράδοσής της, ὄρμησαν ξαφνικά ἀπό πίσω τουρκικά στρατεύματα, 40.000 περίπου ἄνδρες καί ἔτρεψαν σέ φυγή τούς πολιορκητές.

Οἱ Τούρκοι εἶχαν καταφέρει νά φθάσουν στό Μπεράτι, χάρη στήν προδοσία τοῦ διοικητή τῆς ἀλβανικῆς φρουρᾶς τῶν συνόρων, Μωῦσῆ Γκολέμ, πού ἀντιδρώντας στήν πολιτική τῆς συγκεντροποίησης τοῦ Σκεντέρμπεη, πέρασε μέ τό μέρος τοῦ ἐχθροῦ.

Ἡ ἥττα τοῦ Μπεράτι χειροτέρευσε τή θέση τῶν Ἀλβανῶν. Ὅσοι ἡγεμόνες εἶχαν ἀποσχισθεῖ βρῆκαν τήν εὐκαιρία νά ἀπομονώσουν ὀλοκληρωτικά τό Σκεντέρμπεη γιά νά ἐπισπεύσουν τό τέλος του. Ἡ Βενετία ἐξοργισμένη μέ τήν συμμαχία τοῦ Σκεντέρμπεη μέ τόν Ἄλφόνσο Ε', ξανάρχισε τίς παλιές προβοκάτσιές της. Τέλος ἀκόμη καί ὁ ἴδιος ὁ Ἄλφόνσος Ε' σταμάτησε τή βοήθειά του, πιστεύοντας ὅτι μέ τήν ὑποχώρησή αὐτή ἦλθε τό τέλος τῆς ἀλβανικῆς ἀντίστασης. Ὁ Σουλτάνος προσπαθώντας νά ἐκμεταλλεῖ τήν ἐξαιρετικά κρίσιμη κατάσταση τῶν Ἀλβανῶν ἔστειλε τό 1456 μιά στρατιά ἀπό 15.000 ἵππεις, πού τούς καθοδηγοῦσε ὁ προδότης Μωῦσῆς Γκολέμ. Ὁ Σκεντέρμπεη τούς διέλυσε στό Ὀρανίκ. Ὅμως τή νίκη αὐτή θ' ἀκολουθήσουν νέες ἀτυχίες. Ἐνας ἄλλος Ἀλβανός ἡγέτης, ὁ Γεώργιος Στρές Μπάλσα ἀνηψιός τοῦ Σκεντέρμπεη, δυσαρεστημένος κι αὐτός μέ τήν πολιτική τοῦ θείου του, παρέδωσε προδοτικά στούς Τούρκους τή συνοριακή ἀκρόπολη Μοδρίτσα. Λίγο ἀργότερα ὁ πιο κοντινός συνεργάτης τοῦ Σκεντέρμπεη, ὁ ἄλλος ἀνηψιός του ὁ Χαμζά Καστριώτης, πού ἰσχυριζόταν ὅτι θά διαδεχόταν τόν πατέρα του, πέρασε μέ τούς Τούρκους. Τήν ἴδια χρονιά πεθαίνει κι ὁ σύμμαχος τοῦ Σκεντέρμπεη, Ἰωάννης Οὐνιάδης τῆς Οὔγγαρίας.

Τό 1457 ἐνῶ ἡ Ἀλβανία βρισκόταν σέ μιά τόσο ἀπελπιστική κατάσταση, κινᾶ ἐναντίον της μιά μεγάλη τουρκική στρατιά ἀπό 80.000 ἄνδρες, κάτω ἀπό τή διοίκηση τοῦ θρυλικοῦ στρατηγοῦ Ἰσάκ Μπέη Ἐβρενός. Τόν συνόδευε ὁ

Χαμζά Καστριώτης πού ὁ Σουλτάνος εἶχε ὀνομάσει κυβερνήτη τῆς Κρούγιας. Ὁ Σκεντέρμπεης μέ τήν ἀπόλυτη ὑποστήριξη τῶν λαϊκῶν μαζῶν, περιορίστηκε ἀπό τόν Μάιο μέχρι τίς ἀρχές τοῦ Σεπτεμβρίου στό νά παρενοχλεῖ τόν ἐχθρό χωρίς νά δίνει μάχη. Θόλωσε τόσο τά νερά, πού ὁ Τοῦρκος διοικητής κι ὁ ἀνηψιός του πίστεψαν, ὅτι οἱ δυνάμεις του εἶχαν «συντριφεῖ», οἱ ἄνδρες του τόν εἶχαν «ἐγκαταλείψει» κι ὅτι ὁ ἴδιος κρυβόταν κάπου στά ψηλά βουνά γιά νά «σώσει τό κεφάλι του». Ὡς ὅλη ἡ Ἰταλία εἶχε ἀνησυχήσει γιατί οἱ διάφοροι ψίθυροι διέδιδαν ὅτι στήν Ἀλβανία βρισκόταν αὐτοπροσώπως ὁ Σουλτάνος κι ὅτι ἡ ἀλβανική ἀντίσταση εἶχε ὀριστικά πνιγεῖ. Ἀλλά στίς 7 Σεπτεμβρίου 1457 ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι, βέβαιοι γιά τή νίκη τους, πανηγύριζαν στήν πεδιάδα τῆς Ἀλμπουλένης (κοντά στήν Κρούγια) τό τέλος τῆς ἀλβανικῆς ἀντίστασης, ὁ Σκεντέρμπεης ἐπιτέθηκε ξαφνικά καί τούς ἔτρεψε τελείως σέ φυγή πιάνοντας ἀνάμεσα σέ χιλιάδες αἰχμαλώτους καί τόν προδότη Χαμζά Καστριώτη.

Οἱ εὐρωπαϊκές βασιλικές αὐλές συγχάρηκαν τόν Ἀλβανό ἄρχηγό γιά τή νέα νίκη του. Ὁ Πάπας Κάλλιξτος ὁ Γ΄ τόν γέμισε ἐγκώμια καί τιμητικούς τίτλους. Λίγους μῆνες ἀργότερα ἔγραφε στό Σκεντέρμπεη: «Εὐχαριστῶ τόν Κύριο πού σ' ἔκανε νά βρεθεῖς σ' αὐτά τά μέρη, πού θά χρησίμευαν σάν πέρασμα... σ' ἕνα τόσο ὑπουλο καί σκληρό ἐχθρό, γιά νά ὀρμήξει κατά τῆς Χριστιανοσύνης, ἐσένα πού σάν ἕνα κανόνι καί πανίσχυρος προμαχῶνας τούς ἐμπόδισες». Καί πρόσθετε: «Ἄ! ἂν εἶχαμε κι ἄλλους πολλούς χριστιανούς πρίγκιπες μέ τήν ἀδρειοσύνη σου!». Τόν προσκάλεσε δέ νά πάρει μέρος στή μεγάλη σταυροφορία κατά τῶν Τοῦρκων πού θά ξεκινούσε προσεχῶς. Ὁ διάδοχος τοῦ Κάλλιξτου, Πίος ὁ Β΄ ἀναδείχτηκε πιά δραστήριος καί στήριξε ἀκόμη πιά μεγάλες ἐλπίδες στή συμμετοχή τοῦ Σκεντέρμπεη, πού μετά τό θάνατο τοῦ Οὐνιάδη εἶχε γίνει στήν Εὐρώπη τό πιά δημοφιλές πρόσωπο τοῦ ἀντιτουρκικοῦ ἀγώνα. Στό συνέδριο τῆς Μάντουα τό 1459, πού θ' ἀποφάσιζε γιά τήν σταυροφορία, ὁ Πίος Β΄ εἶπε γιά τόν ἀλβανικό στρατό: «Καί ποιός ἀμφιβάλλει ὅτι δέ θά νικηθοῦν οἱ Τοῦρκοι ἀπ' αὐτόν τόν στρατό; Θά πρέπει ν' ἀντιμετωπίσουν τό Σκεντέρμπεη καί νά γευτοῦν τά γερά χτυπήματα τῶν Ἀλβανῶν».

Τά πολεμικά σχέδια πού καθορίστηκαν αὐτή τήν ἐποχή, ἔδιναν στό Σκεντέρμπεη τή σημαντική ἀποστολή νά ἐπιτεθεῖ στούς Τοῦρκους στό κέντρο τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων. Ἀλλά οἱ προετοιμασίες γιά τή σταυροφορία βραδυποροῦσαν ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι κινούσαν νέες ἀποστολές κατά τῆς Ἀλβανίας. Γιά νά μπορέσει ν' ἀνασάνει λίγο ἡ χώρα, ὁ Σκεντέρμπεης δέχτηκε τό 1460 τήν προσφορά τοῦ Σουλτάνου νά γίνει ἐκεχειρία γιά τρία χρόνια.

Ὁ Σκεντέρμπεης ἐκμεταλλεύτηκε αὐτή τή διακοπή κι ἔτρεξε νά βοηθήσει τό σύμμαχό του Φερδινάνδο βασιλιά τῆς Νεάπολης, πού εἶχε διαδεχτεῖ τόν πατέρα του Ἀλφόνσο (πέθανε τό 1458). Ὁ μονάρχης τῆς Ἀραγωνίας βρισκόταν σέ σύγκρουση μέ τούς βαρῶνους τῆς χώρας, πού ἤθελαν ν' ἀνεβάσουν στόν θρόνο τόν Ρενέ Ἀνδεγαυῖας. Ὁ Σκεντέρμπεης ἀποβιβά-

στηκε στην Ίταλία τό 1461, πετυχαίνοντας δύο νίκες, μιά στή Μπαρλέτα και μιά στό Τράνι, βοηθώντας ἔτσι τό βασιλιά νά καταστείλει τήν ἐξέγερση και νά ἰσχυροποιήσει τήν κλονισμένη του ἐξουσία.

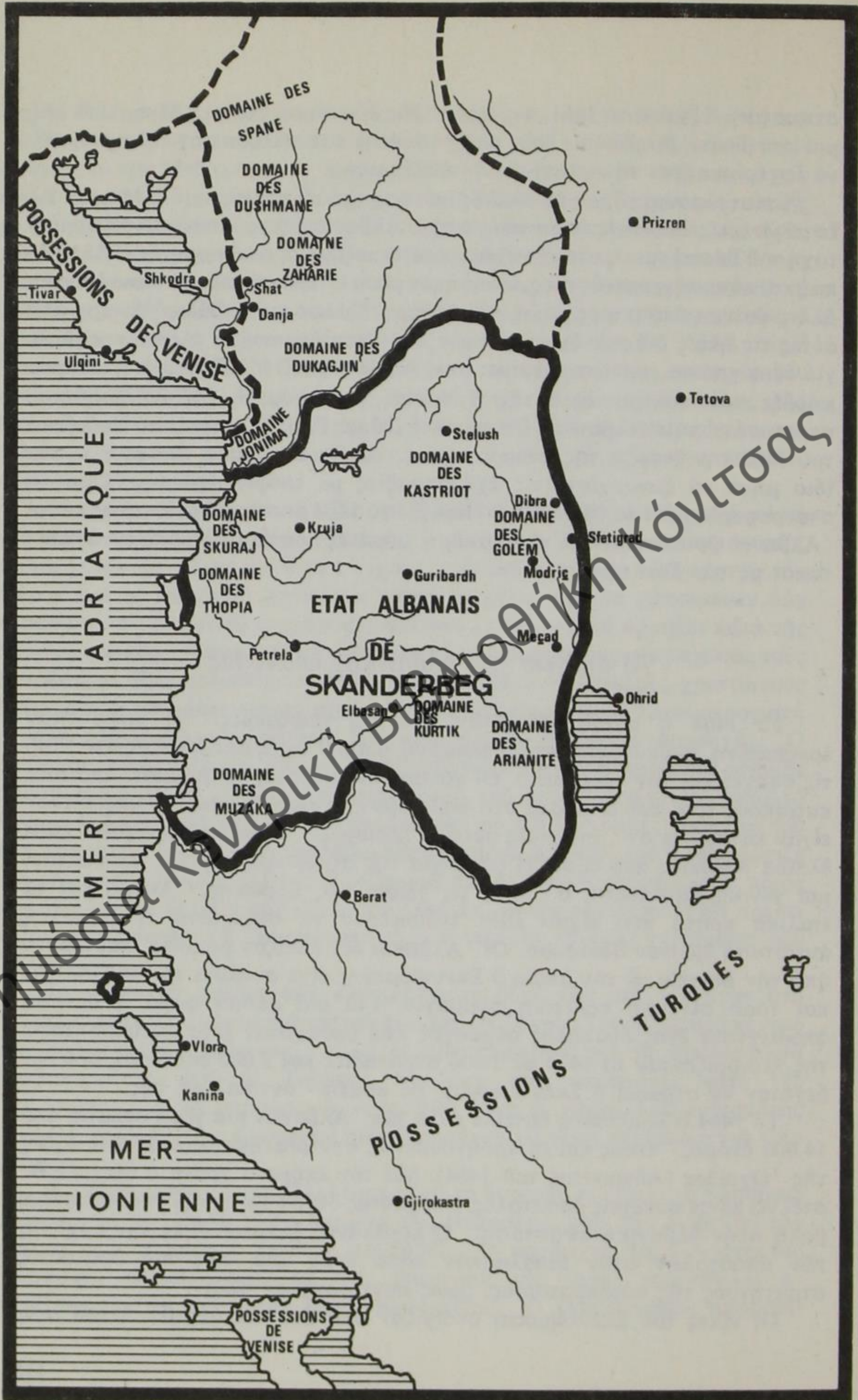
Ἐπιστρέφοντας ὁμως τό 1462 βρῆκε ἄσχημα τά πράγματα. Ὁ Μεχμέτ Β΄ ἔστειλε τρεῖς ἀπανωτές ἀποστολές στήν Ἀλβανία γιά νά ἐμποδίσει τή συμμετοχή τοῦ Σκεντέρμπεη στή συνεχῶς προετοιμαζόμενη σταυροφορία. Ἀλλά ὅπως και οἱ προηγούμενές τους, νικήθηκαν μέσα σ' ἕνα μήνα ἤ μιά πίσω ἀπό τήν ἄλλη, ὕστερα ἀπό βίαιες μάχες στή Μόκρα, Πόλοκ και Λιβάνι. Ὑστερα ἀπ' αὐτές τίς ἡττες ὁ Σουλτάνος πρότεινε στό Σκεντέρμπεη νά κλείσουν εἰρήνη γιά δέκα χρόνια, πού ὑπογράφηκε τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1463. Σύντομα ἡ Βενετία κήρυξε τόν πόλεμο κατά τῆς Τουρκίας, ὑποσχόμενη ὅτι θά βοηθήσει στρατιωτικά τήν Ἀλβανία. Ἐπί πλέον ὁ Πάπας Πίος Β΄ κήρυξε τό Νοέμβριο τοῦ 1463 τήν ἐναρξη τῆς σταυροφορίας. Ὁ Σκεντέρμπεης ἀποφασίζει τόν ἴδιο μήνα νά ξαναρχίσει τίς ἐχθροπραξίες μέ τούς Τούρκους. Ὅμως ἡ σταυροφορία μετά τό θάνατο τοῦ Πίου Β΄ τό 1464 ἀποτυχαίνει ἐντελῶς και οἱ Ἀλβανοί βρίσκονται γιά μιάν ἀκόμη φορά πρόσωπο μέ πρόσωπο ἀντιμέτωποι μέ τόν Σουλτάνο.

Τό ἀπόγειο τῆς ἀλβανικῆς ἐπιποιοῖας

Τό 1464 ἡ κατάσταση ἦταν ἀπό τίς χειρότερες. Ἡ χώρα ἦταν ἐρειπωμένη, ἡ οἰκονομία ξεχαρβαλωμένη, ὁ πληθυσμός ἀποδεκατισμένος ἀπό τίς σφαγές και τήν προσφυγιά. Οἱ γόνιμες πεδιάδες εἶχαν ἐρημωθεῖ ἀπό τούς κατοίκους τους πού μπροστά στό φόβο τῶν σκληρῶν τουρκικῶν ἀντιποίνων εἶχαν καταφύγει στίς φτωγικές ὄρεινές περιοχές. Ἐπιπλέον εἶχε χαθεῖ κάθε ἐλπίδα βοήθειας ἀπό ἔξω. Ἡ ἀποτυχία τῆς σταυροφορίας εἶχε προκαλέσει μιά γενική κατάπτωση σ' ὅλες τίς χῶρες τῆς Εὐρώπης. Ἀκόμη και τά ἰταλικά κράτη πού εἶχαν κάθε ἐνδιαφέρον νά συνεχιστεῖ ἡ ἀλβανική ἀντίσταση ἔμειναν ἀδιάφορα. Οἱ Ἀλβανοί δέν ἐλπίζαν βοήθεια, παρά μόνο ἀπό τήν Βενετία μέ τήν ὁποία ὁ Σκεντέρμπεης εἶχε συνάψει τό 1463 μιά ὄχι και τόσο σίγουρη πολιτική συμμαχία. Γιά μιά ἀκόμη φορά ἡ Βενετία ἀποδείχτηκε ἕνας δύσκολος σύμμαχος πού ὑποσχόταν λίγα (οἱ ὑποσχέσεις της περιορίζονταν τό 1464 σέ 1.000 στρατιῶτες και 2.000 δουκάτα), ἐνῶ δέν δεχόταν νά στραφεῖ ὁ Σκεντέρμπεης σέ κράτη - ἀντιπάλους της.

Τό 1464 ὁ Σουλτάνος ἔστειλε κατά τῶν Ἀλβανῶν μιά γερή στρατιά ἀπό 14.000 ἄνδρες. Ὅπως και οἱ προηγούμενες, συντρίφτηκε τελείως στίς ὄχθες τῆς Ὀχρίδας (Αὐγουστος τοῦ 1464). Μά τόν ἐπόμενο χρόνο ὁ Μεχμέτ Β΄ στέλνει πέντε συνεχεῖς ἀποστολές, ἐλπίζοντας ὅτι θά δώσει τήν ἀποφασιστική βολή στήν ἀλβανική ἀντίσταση. Ὁ Σουλτάνος ἐμπιστεύθηκε τήν ἀρχηγία τῶν ἀποστολῶν στόν Μπαλαμπάν πασά ἕναν ἀπό τούς πύθρυλικούς στρατηγούς τῆς αὐτοκρατορίας, ὁμως συντρίφτηκαν ὅλες.

Οἱ νίκες τοῦ Σκεντέρμπεη στοίχιζαν ὄλο και πύθ ακριβά. Μέσα στίς

Τό ' Αλβανικό κράτος και οι φεουδαρχικές κτήσεις στην εποχή του Σκεντέρμπεη

συνθήκες τῆς γενικῆς ἐξάντλησης τῆς χώρας ἦταν ἀδύνατο νά διορθωθοῦν οἱ μεγάλες ζημιές.

Τό χειμῶνα τοῦ 1466 ὁ ἀλβανικός λαός ἀντιμετώπισε φοβερές στερήσεις καί μέ μεγάλους κόπους κατάφερε νά τά βγάλει πέρα μέχρι τήν ἀνοιξη. "Ὁμως τόν Ἰούνιο, λίγο πρὶν τήν καινούργια συγκομιδὴ κι ἐνῶ οἱ ἀποθήκες ἦταν ἄδειες, ὁ Σουλτάνος Μεχμέτ συνοδευόμενος ἀπὸ τόν Μπαλαμπάν πασά βαδίζει κατὰ τῆς Ἀλβανίας. Οἱ Ὀθωμανοὶ χρονικογράφοι τοῦ 15ου αἰῶνα μᾶς πληροφοροῦν πὼς ὁ Σουλτάνος κήρυξε αὐτὴ τὴ φορά ἱερό πόλεμο κατὰ τῶν Ἀλβανῶν καί μπῆκε ἐπικεφαλῆς ὀλόκληρου τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ πού ἀριθμοῦσε κάπου 150.000 ἄνδρες. Ὁ χρονικογράφος Τουρσοῦν συμπληρώνει πὼς ὁ Μεχμέτ Β΄ ἀποφάσισε νά ἐξοντώσει τοὺς Ἀλβανούς, πού κατὰ τὰ λεγόμενα τοῦ Ἰντρις Μπιτλιζί: «Ποτέ σέ κανένα ξένο βασιλιά δέν ἔσκυψαν τό κεφάλι».

Αὐτὴ ἡ μυρμηγκιά τῶν ὀπλισμένων ἀνδρῶν ἔπεσε σάν μιὰ πελώρια χιονοστιβάδα στή χώρα ρίχνοντας μέσα στή φωτιά καί στό αἷμα τό μικρό ἀλβανικό πριγκιπάτο. Ἀλλά γιὰ μιάν ἀκόμη φορά ἐπαναλήφθηκε τό 1450. "Ὅπως ἀναφέρουν οἱ Τοῦρκοι χρονικογράφοι τῆς ἐπαγῆς, ὁ ὀθωμανικός στρατός ἀναγκάστηκε νά δώσει στή πορεία του αἱματηρές μάχες καί νά κυνηγήσει τίς ἀντάρτικες ἀλβανικές ὀμάδες ἀρκετά μακριά στό ἐσωτερικό τῶν ὄρεινῶν περιοχῶν. Ἀναφερόμενος σέ μιὰ μάχη ὁ χρονικογράφος τοῦ Μεχμέτ Β΄, Κριτόβουλος ἀπὸ τήν Ἰμβρο, γράφει: «βλέποντας τοὺς ὀπλίτες νά τοὺς καταδιώκουν καί μὴ βρίσκοντας κανένα καταφύγιο στοὺς βράχους, γκρεμοτσακίζονταν στά φαράγγια κι ἀποδεκατίζονταν».

Τελικά ὁ Μεχμέτ Β΄ ἔφθασε μέ τό κύριο μέρος τοῦ στρατοῦ του στήν Κρούγια καί πολιορκήσε τήν ἀκρόπολη. "Ὅπως καί πρὶν 16 χρόνια ἡ πολιορκούμενη Κρούγια ἀντιστάθηκε ἡρωϊκά στίς ἄγριες ἐπιθέσεις τῶν Τοῦρκων. Ὑστερα ἀπὸ ἀκαρπες προσπάθειες δύο μηνῶν καί ἐνῶ ὁ Σκεντέρμπεης τόν χτυποῦσε στά μετόπισθεν, ὁ Σουλτάνος φεύγει τόν Ἰούλιο τοῦ 1466 μ' ἓνα μέρος τῶν δυνάμεών του, ἀφήνοντας τόν Μπαλαμπάν πασά νά συνεχίσει τήν πολιορκία.

Τό Δεκέμβριο τοῦ 1466 ὁ Σκεντέρμπεης ἀναγκάστηκε, ἐνῶ ὁ πόλεμος συνεχιζόταν, νά πάει στή Ρώμη καί τόν Ἰανουάριο τοῦ ἐπόμενου ἔτους στή Νεάπολη, γιὰ νά προσπαθήσει νά πάρει βοήθεια ἀπὸ τόν Πάπα Παῦλο Β΄ καί τόν Φερδινάνδο, πού τόσο εἶχε ἀνάγκη. Σύμφωνα μ' ἓναν αὐτόπτη μάρτυρα τόν Ι.Π. Ἀρριβαμπένο οἱ μᾶζες τῆς Ρώμης ἔκαναν τόν Σκεντέρμπεη, πού ἦταν ντυμένος σάν ἀπλός ἱππότης, μιὰ ὑποδοχὴ ἀντάξια ἐνός μεγάλου καπετάνιου. Τά λόγια του στό κονζιστόριο⁴¹ ἔκαναν βαθειά ἐντύπωση. Τόσο ὅμως ὁ Πάπας Παῦλος Β΄ ὅσο καί ὁ Φερδινάνδος τῆς Νεάπολης, ἐπειδὴ βρίσκονταν μακριά ἀπὸ τό θέατρο τοῦ πολέμου δέν ἐκτίμησαν σωστά οὔτε τήν ἀλβανική ἀντίσταση οὔτε τὴ σημασία πού εἶχε γιὰ τήν Εὐρώπη.

"Ἐτσι ὁ Σκεντέρμπεης ἐπέστρεψε ἀρκετά ἀπογοητευμένος ἀπὸ τ' ἀποτε-

41. Συμβούλιο καρδινάλιων. (Στμ)

λέσματα τῶν ἐπισκέψεών του. Τόν Ἰούλιο τοῦ 1467 οἱ Ἀλβανοί εἶχαν ἀκόμη μιά νίκη τρέποντας σέ φυγή μιά τουρκική στρατιά, πού ἐρχόταν σέ βοήθεια τοῦ Μπαλαμπάν πασα. Μερικές μέρες ἀργότερα ἀπελευθέρωσαν τήν Κρούγια ἀπό τήν μακρόχρονη πολιορκία της νικώντας τόν Μπαλαμπάν πού χάθηκε στή μάχη.

Ἵστερα ἀπό τήν ἥττα τῆς πολιορκίας τῆς Κρούγιας ὁ Σουλτάνος ἔστειλε μιά νέα ἀποστολή. Στίς ἀρχές τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1467 ὀλόκληρος ὁ τουρκικός στρατός κατευθύνθηκε στήν Ἀλβανία πάντα μέ τήν καθοδήγηση τοῦ Σουλτάνου Μεχμέτ. Αὐτή τή φορά περισσότερο ἀνησύχησε ἡ Ἰταλία ἀπό τόν ὀθωμανικό στρατό πού εἶχε ξεχυθεῖ παρά ἡ Ἀλβανία. Στή Ρώμη, στή Νεάπολη, στή Βενετία, στό Μιλάνο (ἀνάμεσα σ' ἄλλα μέρη), εἶχαν τό φόβο ὅτι σκοπός τοῦ Σουλτάνου ἦταν ὄχι μόνο νά ξεμπερδεύει μέ τούς Ἀλβανούς, μά νά περάσει καί στήν Ἰταλία. Μόνο τώρα τά ἰταλικά κράτη συνειδητοποίησαν τή σημασία τοῦ ἀλβανικοῦ προμαχώνα. «Ἄγ, Θεός φυλάξει, καταληφθεῖ ἡ ἀλβανική παραλία» γράφει σ' ἕνα γράμμα τῆς 2 Ἰουλίου 1467 ἡ Γερουσία τῆς Βενετίας πρὸς τόν Πάπα Παῦλο Β', «ὁ ἐχθρός δέ θά τό ἔχει τίποτε νά περάσει, ὅποτε τό κρίνει κατάλληλο, στήν Ἰταλία γιά τήν πῶ μεγάλη συμφορά τῆς Χριστιανοσύνης».

Ἐξαιτίας τοῦ σοβαροῦ ἐνδιαφέροντος πού προκάλεσε αὐτή ἡ ἀναπάντεχη ἐκστρατεία, τά ἰταλικά ἀρχεῖα εἶναι πλούσια σέ πληροφορίες γι' αὐτό τό θέμα, συμπληρώνοντας τίς ὄχι καί τόσο ξεκάθαρες πληροφορίες πού μᾶς δίνουν οἱ ὀθωμανοί χρονικογράφοι τῆς ἐποχῆς. Οἱ Τοῦρκοι μπῆκαν στήν Ἀλβανία ἀπό τό συνηθισμένο δρόμο τῆς Ἐγνατίας Ὀδοῦ, πού ἦταν ὁ μόνος ἀμαξωτός δρόμος τῆς χώρας στό Μεσαίωνα. Ἡ πρώτη μάχη, ἀρκετά φονική καί γιά τά δύο μέρη, δόθηκε στό Μπουζουρσέκ κοντά στό Ἐλμπασάν. Ὁ νικητής Μεχμέτ νόμισε ὅτι ξεμπερδεψε μέ τό ἀλβανικό κίνημα, ἀλλά καθ' ὁδόν συνάντησε τήν ἴδια λυσσασμένη ἀντίσταση. Ὁ τουρκικός στρατός ἔκανε ἀντίποινα στόν τοπικό πληθυσμό, ἔτσι οἱ πόλεις καί ἡ ἐπαρχία ἦταν σχεδόν ἔρημες, οἱ περισσότεροι κάτοικοι βρισκόνταν στά βουνά καί πολλοί ἦταν αὐτοὶ πού ἔφυγαν μέ τίς οἰκογένειές τους ἀπό τίς παραλιακές περιοχές στήν Ἰταλία.

Ὁ Σουλτάνος ἐπικεφαλῆς τοῦ κύριου ὄγκου τῶν δυνάμεών του ἔφτασε μπροστά στήν ἀλβανική πρωτεύουσα. Ἡ Κρούγια πολιορκήθηκε γιά τρίτη φορά. Ἀλλά Ἵστερα ἀπό τριῶν βδομάδων γενναῖες προσπάθειες ὁ κατακτητής τῆς Κωνσταντινούπολης ἄφηνε τό πεδίο τῆς μάχης καί λίγο ἀργότερα ὁ Σκεντέρμπεης ἀπελευθέρωνε γιά μιά ἀκόμη φορά τήν πρωτεύουσά του.

Παρόλες τίς συνεχεῖς ἥττες γιά 25 ὀλόκληρα χρόνια ὁ ἐχθρός βρισκόταν πάντα στά πρόθυρα τῆς Ἀλβανίας. Γιά ν' ἀνανεώσει τίς ἀραιωμένες δυνάμεις του καί νά προμηθευτεῖ νέα πολεμοφόδια, ὁ Σκεντέρμπεης ἔκανε ἀκόμη μιά φορά ἔκκληση πρὸς τή χώρα καί ἰδιαίτερα στούς ἡγεμόνες πού παρέμεναν στό περιθώριο τοῦ ἀγῶνα. Σχεδιάζοντας ν' ἀνασυστήσει γι' αὐτόν ἀκριβῶς τό σκοπό τήν «Ἀλβανική Λίγκα» τοῦ 1444, κάλεσε τούς εὐγενεῖς σέ μιά νέα γενική συνέλευση πού θά γινόταν στή Λέζα τό 1468. Στό μεταξύ μιά νέα

τουρκική στρατιά βάδιζε καταχθινώδη για την Ἀλβανία. Ὁ Σκεντέρμπεης ἐτοιμαζόταν για μία ἀκόμη φορά ν' ἀντιμετωπίσει τόν ἐχθρό ἐπικεφαλῆς τοῦ στρατοῦ του, ὅταν ξαφνικά τόν ἔρριξε κάτω μία κρίση πυρετοῦ. Ἐξαντλημένος ὅπως ἦταν ὕστερα ἀπό τόσες δοκιμασίες, δέν μπόρεσε ν' ἀντισταθεῖ στήν ἀρρώστια. Λίγες μέρες ἀργότερα καί ἐνῶ οἱ ἀλβανικές δυνάμεις πολεμώντας για πρώτη φορά χωρίς τόν ἀρχηγό τους κέρδιζαν μία νέα νίκη στά περίχωρα τῆς Σκόδρας, ὁ Γεώργιος Καστριώτης Σκεντέρμπεης, πού ἡ μνήμη του θά ἄφηνε μία αἰώνια δόξα, πέθανε στή Λέζα στίς 17 Ἰανουαρίου 1468.

Μετά τόν Σκεντέρμπεη

Ὁ θάνατος τοῦ Σκεντέρμπεη ἄφησε ἓνα μεγάλο κενό για την Ἀλβανία. Ὁ γιός τοῦ ἥρωα Ἰωάννης, ἡλικίας 14 χρόνων, ἦταν πολύ νέος για νά πάρει τή θέση τοῦ πατέρα του. Ἐγκατέλειψε ἐξάλλου τή χώρα μέ τή μητέρα του Ντόνικα Καστριώτη κι ἐγκατεστάθηκε στό βασίλειο τῆς Νεάπολης. Ἀρκετοί πανικοβλημένοι ἡγεμόνες ξενητεύτηκαν ἢ πέρασαν μέ τόν ἐχθρό. Ἀλλά οἱ ἐπιδρομεῖς δέν κατέστειλαν τελειωτικά τήν ἀντίσταση. Οἱ ἀλβανικές δυνάμεις βρῆκαν τόν ἡγέτη τους στό πρόσωπο τοῦ Λέκε Ντουγκαγκίν στενοῦ συνεργάτη τοῦ Σκεντέρμπεη. Ἀλλά αὐτός σ' ἀντίθεση μέ τόν ἥρωα, στηρίχτηκε κύρια στή συμμαχία τῆς Βενετίας πού βρισκόταν ἀκόμα σέ πόλεμο μέ τήν Τουρκία.

Οἱ Τούρκοι σχεδίαζαν νά τσακίσουν ὀριστικά τήν ἀλβανική ἀντίσταση, νά πάρουν ἀπό τούς Βενετούς τίς παραλιακές πόλεις τῆς Ἀλβανίας καί νά περάσουν κατόπιν στήν Ἰταλία. Ἀφοῦ ἀπότυχαν οἱ δύο πολιορκίες τῆς Σκόδρας (1474), καί τῆς Κρούγιας (1477), τό φθινόπωρο τοῦ 1478 ἔρχεται στήν Ἀλβανία μία νέα τουρκική στρατιά πού τήν καθοδηγεῖ ὁ ἴδιος ὁ Σουλτάνος Μεχμέτ. Ἡ Κρούγια πολιορκεῖται για μιάν ἀκόμη φορά. Οἱ ὑπερασπιστές της κάτω ἀπό τήν πίεση τῆς δίψας καί τῆς ἔλλειψης ὀπλων, παρέδωσαν τήν ἀκρόπολη (16 Ἰουνίου 1478). Στή συνέχεια πέρασαν στά χέρια τῶν Τούρκων οἱ ἀκρόπολεις τῆς Σκόδρας (ὕστερα ἀπό μία μακριά πολιορκία 6 μηνῶν), τῆς Λέζας, τοῦ Ντρίστι, τῆς Χιμάρας, τοῦ Σοπότι, σύμφωνα μέ τή συνθήκη εἰρήνης πού ὑπογράφηκε στίς 25 Ἰανουαρίου 1479 ἀνάμεσα στήν Τουρκία καί τή Βενετία. Ὅσο για τή Βενετία, αὐτή κρατοῦσε τό Ντοῦρρες, τό Οὐλκύνιο καί τό Ἀντίβαρι. Στό μεταξύ μία τουρκική στρατιά 10.000 ἀνδρῶν ξεκινᾷ ἀπό τή Βλόρα, ἀποβιβάζεται στήν Ἰταλία καί καταλαμβάνει τήν ἀκρόπολη τοῦ Ὀτράντο, πού ἀνήκε στό Βασίλειο τῆς Νεάπολης (1480).

Μία καί τά τουρκικά στρατεύματα ἦταν ἀπασχολημένα στήν Ἰταλία, στήν Ἀλβανία ξεσποῦν ἐνοπλες ἐξεγέρσεις καί τό 1481 ὕστερα ἀπό ἔκκληση τῶν ἡγετῶν τῆς ἐξέγερσης, ξαναγυρίζει στή χώρα ὁ γιός τοῦ Σκεντέρμπεη Ἰωάννης Καστριώτης μέ μερικές ἑκατοντάδες ἐξόριστους Ἀλβανούς. Οἱ Ὀθωμανοί βρισκόμενοι ἀνάμεσα σέ δύο πυρά, ἀναγκάζονται ν' ἀφήσουν τό Ὀτράντο καί νά γυρίσουν στήν Ἀλβανία ὅπου καί ἀρχίζουν μία ἐπιχείρηση

πλατιᾶς κλίμακας κατά τῶν ἐξεγερμένων. Τό ἐπαναστατικό κίνημα θά ὑποκύψει κάτω ἀπό τά χτυπήματά τους μονάχα τό 1482 καί ὁ Ἰωάννης Καστριώτης θ' ἀναγκαστεῖ νά ἐγκαταλείψει γιά μιάν ἀκόμη φορά τήν Ἄλβανία.

Τό 1485 οἱ Ὀθωμανοί φεουδάρχες προσπάθησαν νά ἐγκαθιδρύσουν τό τιμαριακό καθεστῶς στίς σχεδόν ἀνυπότακτες περιοχές τῆς βόρειας Ἄλβανίας καί νά τό ξαναφέρουν στά μέρη πού εἶχε καταργηθεῖ ὕστερα ἀπό τίς ἀγροτικές ἐξεγέρσεις. Σέ πολλές ὅμως περιοχές οἱ χωρικοί ἀρνήθηκαν νά ἔχουν σχέσεις μέ τούς σπαχῆδες καί τούς ἐμίνηδες τῆς ὀθωμανικῆς διοίκησης. Οἱ τουρκικές κυβερνήσεις ἀναγκάστηκαν τότε νά ἐφαρμόσουν μιὰ συμβιβαστική πολιτική. Πραγματικά οἱ περιοχές αὐτές ἀφέθηκαν «ἐλεύθερες» νά ἔχουν δικιά τους αὐτοδιοίκηση σύμφωνα μέ τά τοπικά παραδοσιακά ἔθιμα, μέ τήν προϋπόθεση νά σταματήσῃ ἡ ἐνοπλη δράση τῶν βουνιστῶν πολεμιστῶν κατά τῆς αὐτοκρατορικῆς διοίκησης. Τά γεγονότα πού ἀκολούθησαν ἔδειξαν ὅτι οἱ Ἄλβανοί ἀγρότες ἦταν πάντα ἔτοιμοι νά ξεσηκωθοῦν γιά ν' ἀποκτήσουν τήν ἐλευθερία τους. Κάθε φορά πού θά τοῦς δινόταν ἡ εὐκαιρία, ἰδίως ἂν ἡ Εὐρώπη κήρυχνε τόν πόλεμο στήν Τουρκία, θ' ἄρπαζαν τά ὄπλα καί σ' ὄνομα τοῦ Σκεντέρμπεη, θά ριχνόνταν στίς τουρκικές φρουρές πού βρίσκονταν στά ὄχυρά τῆς χώρας. Ἐτσι τό 1492 ξέσπασε μιὰ βίαιη ἐξέγερση στήν περιοχή τῆς Χιμάρας, ὅταν τόν Ἰούλιο ἦλθε ὁ Σουλτάνος Βαγιαζήτ γιά νά προετοιμάσῃ μιὰ νέα ἀπόβαση στήν Ἰταλία. Ἐπειδή δέν κατόρθωσε νά ἐκτελέσῃ τό σχέδιό του, ἀποφάσισε νά δαμάσῃ τοῦς Χιμαριῶτες, μά ἀναγκάστηκε πολύ γρήγορα νά τοῦς ἀναγνωρίσῃ τοπική αὐτονομία, τό δικαίωμα δηλαδή νά διοικοῦνται σύμφωνα μέ τά δικά τους «βενόμια». Μόνο ἓνας ὅρος τοῦς ἐπιβλήθηκε νά πληρώνουν τό βασιλικό φόρο κατά ἐστία (χαράτσι) σά σημάδι ὑποταγῆς.

Ὅταν τό 1494 ἦλθε στήν Ἰταλία ὁ βασιλιάς τῆς Γαλλίας Κάρολος Η', διαδόθηκε πῶς ὁ γαλλικός στρατός ἐτοιμαζόταν νά βαδίσει γιά τήν Κωνσταντινούπολη καί οἱ Ἄλβανοί ξεσηκώθηκαν πάλι κατά τῶν Τούρκων. Σύμφωνα μέ τό ἡμερολόγιο τοῦ Ντ. Μαλιπιέρο καί τό χρονικό τοῦ Σ. Μάνιο, ἡ ἐνοπλη ἐξέγερση πῆρε μιὰ τέτοια ἔκταση καί οἱ Ἄλβανοί χτυπήσαν τόσο δυνατά τοῦς Τούρκους πού εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στά παραλιακά μέρη, ὥστε ἀνάγκασαν τά ὀθωμανικά στρατεύματα νά ἐγκαταλείψουν τά κάστρα τῆς παραλίας καί ν' ἀποτραβηχτοῦν στό ἐσωτερικό τῆς χώρας. Τόν Φεβρουάριο τοῦ 1495 ὁ ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Ντουρρες Μαρτίν Φιρμάνο πῆγε στήν Ἰταλία γιά νά συναντήσῃ ἐν ὀνόματι 30.000 ἐξεγερμένων Ἄλβανῶν τόν Κάρολο Η'. Διαβεβαίωσε τόν βασιλιά τῆς Γαλλίας ὅτι σέ περίπτωση πού θ' ἀποβιβαζόταν στήν Ἄλβανία θά εἶχε τή βοήθεια ὅλων τῶν τοπικῶν πληθυσμῶν, πού ἀνυπομονοῦσαν ν' ἀποτινάξουν τόν ξένο ζυγό. Ὅμως ἡ ἐξέγερση ἀπέτυχε, ἐνμέρει γιατί ἔφυγε ὁ Κάρολος ἀπό τήν Ἰταλία κι ἐνμέρει ἀπό τήν ἔχθρα τῆς Βενετίας πού ἀνησυχοῦσε ἀπό τήν ἀποστολή τοῦ βασιλιά τῆς Γαλλίας. Πέντε χρόνια ἀργότερα, ὅταν τό 1499 ἡ Βενετία κήρυξε τόν πόλεμο στήν Τουρκία, οἱ Ἄλβανοί ἄρχισαν πάλι νά κινοῦνται. Οἱ Ἄλβανοί ἡγέτες πού συγκεντρώ-

θηκαν κοντά στο Ντουρρες, όργάνωσαν μία μεγάλη συνωμοτική δουλειά κατά των Τούρκων. Σύμφωνα με τό χρονικογράφο Μ. Σανούντο μία άλβανική αντιπροσωπεία πήγε τόν Σεπτέμβριο στό βασίλειο τής Νεάπολης για νά προσκαλέσει τόν έγγονό του Σκεντέρμπεη (πού είχε τό ίδιο όνομα με τόν ήρωα, Γεώργιος Καστριώτης Σκεντέρμπεης ό νεώτερος), νά έλθει στή χώρα του, όπου και τόν περίμεναν ένοπλοι έξεγερμένοι έτοιμοι νά ξαναρχίσουν τόν άγώνα. 'Η Δημοκρατία τής Βενετίας ανήσυχη για τήν ανανέωση τής συμμαχίας 'Αλβανών και Νεάπολης, έπιασε προδοτικά τόν Καστριώτη τό νεώτερο, πού αν πιστέψουμε τόν Σανούντο, τόν περίμεναν σά Μεσσία στήν 'Αλβανία. 'Εντούτοις ή εξέγερση ξέσπασε και ή Βενετία κάτω από τήν πίεση των 'Αλβανών απελευθέρωσε τόν πρίγκιπα Καστριώτη πού έφθασε στήν 'Αλβανία τόν Μάρτιο του 1501. Για μίαν όμως ακόμη φορά τά πράγματα εξέλιχτηκαν άσχημα. Τόν Αύγουστο του 1501 οί Τούρκοι πήραν τό Ντουρρες από τούς Βενετούς. 'Από φόβο μήπως και τό Ουλκύνιο και τό Αντίβαρι έχουν τό ίδιο τέλος, ή Δημοκρατία του 'Αγίου Μάρκου έκλεισε ειρήνη με τόν Σουλτάνο (1502). Έτσι οί 'Αλβανοί έμειναν πάλι μόνοι. Τό κίνημά τους συνεχίστηκε για λίγα χρόνια για νά σβήσει τό 1506.

'Η όθωμανική κυριαρχία επιβλήθηκε σ' όλη σχεδόν τή χώρα. Οί συνέπειες ήταν καταστροφικές για πολλούς τομείς. 'Η 'Αλβανία έχασε τήν ανεξαρτησία της κι έγινε τουρκική έπαρχία. 'Η οικονομία τής χώρας καταστράφηκε τελείως, οί πόλεις σχεδόν έρημώθηκαν ή έγιναν έρείπια, ή ύπαιθρος ήταν τό ίδιο καταστραμένη και εγκαταλειμμένη, κυρίως στά πεδινά μέρη των παραθαλάσσιων περιοχών. 'Ο πληθυσμός είχε αποδεκατιστεί από τίς σφαγές και τή μαζική έξοδο προς τό έξωτερικό. Τό μεγαλύτερο μέρος των προσφύγων κατέφυγε στή Ν. 'Ιταλία, στό βασίλειο τής Νεάπολης και ιδιαίτερα στήν Καλαβρία και Σικελία όπου ίδρυσαν καμιά εκατοσταριά άλβανικά άρμπερές (χωριά). Οί απόγονοί τους (όσοι τουλάχιστο δέν άφομοιώθηκαν) μιλούν ακόμη άλβανικά. 'Αλλά πέρα από τίς ανθρώπινες άπώλειες και τίς υλικές καταστροφές, πού μόνο με τή μάστιγα του 6 - 7ου αιώνα μπορούν νά συγκριθούν, οί Τούρκοι επιδρομείς προκάλεσαν ένα κακό στήν 'Αλβανία πού είχε μεγάλη ιστορική σημασία: διέκοψαν τήν εξέλιξή της πού ήδη είχε αρχίσει προς ένα έθνικό άλβανικό κράτος και τήν έρριξαν στήν κατάσταση τής πιο καθυστερημένης φεουδαρχικής κοινωνίας.

'Ο Γεώργιος Καστριώτης δίκαια πήρε τόν τίτλο του «'Εθνικού ήρωα τής 'Αλβανίας» πού οί μεταγενέστερες γενεές του έδωσαν. Καμιά άλλη τιμή δέν άντεξε περισσότερο στή δοκιμασία του χρόνου.

Με τά εξαιρετικά χαρίσματά του κατέχει μία ιδιαίτερη θέση στήν ιστορία τής χώρας του. Πρίν απ' όλα ήταν ένας λαμπρός στρατιωτικός καθοδηγητής και δέν θά είμαστε υπερβολικοί αν τόν κατατάξουμε ανάμεσα στους πρώτους στρατηγούς του αιώνα του. 'Η πολεμική του δράση βέβαια περιορίστηκε στά πλαίσια του άμυντικού πολέμου, λόγω των περιορισμένων υλικών δυνατοτήτων πού του πρόσφερε μία μικρή χώρα. Τό γεγονός όμως ότι οί επί μονίμου βάσεως κατώτερες άλβανικές δυνάμεις κατάφεραν ν'

άντιμετωπίσουν νικηφόρα τήν τουρκική μανία καί νά κερδίσουν πάνω άπό 25 σκληρές μάχες (άνάμεσα στίς όποιες σημειώνουμε τίς μάχες πού έγιναν στά τείχη τής Κρούγιας, όπου βρισκόταν όλόκληρος ό αυτοκρατορικός στρατός κάτω άπό τήν καθοδήγηση τών δύο πιό ένδοξων 'Οθωμανών Σουλτάνων), έχει άμεση σχέση μέ τίς στρατηγικές καί πολεμικές ικανότητες του Σκεντέρμπεη.

“Όσο για τή στρατιωτική του τέχνη, ό Σκεντέρμπεης ήξερε μέ μεγάλη δεξιοτεχνία νά συνδυάζει τή μετωπική δράση τών τακτικών σχηματισμών μέ τίς άντάρτικες μονάδες. Είναι ίσως ένας άπό τούς πρώτους στρατηγούς του Μεσαίωνα πού κατάδειξε μέ τόσες μάχες ότι αυτοί πού μπορούν νά κατατροπώσουν τούς 'Οθωμανούς γενίτσαρους, άκιντζήδες καί σπαχήδες είναι οί έλαφροί καί γοργοί σχηματισμοί κι όχι τό βαρύ ευρωπαϊκό ίππικό. Δέν είναι τυχαίο ότι ό "Αγγλος στρατιωτικός θεωρητικός Τζ. Γούλφ έγγραφε τό 1756 πώς ό Σκεντέρμπεης «ξεπέρασε κάθε καπεταναίο παλιό ή σύγχρονο στην καθοδήγηση ενός μικρού άμυντικού στρατού».

'Ο Σκεντέρμπεης διακρίνεται επίσης καί ως πολιτική φυσιογνωμία. Δέν ήταν ένας άπλός ήγεμόνας τής φεουδαρχίας. Ξεχωρίζει άπό τούς υπόλοιπους πρίγκιπες τής Μεσαιωνικής 'Αλβανίας, χάρη στίς μεγάλες προσπάθειες πού ανέπτυξε στά μετόπισθεν για τή δημιουργία ενός ένωμένου άλβανικού κράτους. "Αν καί ποτέ του δέν υπήρξε έστεμμένος «Βασιλεύς τής 'Αλβανίας» (Roi d' Albanie) επιβλήθηκε ώστόσο σαν ένας αναγνωρισμένος «'Αλβανός Κυρίαρχος» (Dominus Albaniae). Τό άλβανικό κράτος πού σφυρηλάτησε ό Σκεντέρμπεης, έστω κι άν ή διαδικασία τής ένοποίησής του έμεινε άτέλειωτη, δέν ήταν μιά άπλή έδαφική ένωση, μά καθαρά πολιτική, όπου ή κεντρική έξουσία στέριωσε χάρη σ'έναν άδιάκοπο άγώνα κατά τής φεουδαρχικής ιδιοτέλειας.

Κανείς δέν μπορεί ν' άμφισβητήσει τό ρόλο πού έπαιξε ό Σκεντέρμπεης στίς συνθήκες πού δημιούργησε ή όθωμανική κάθοδος στην ίδια τήν καρδιά τής Ευρώπης, σαν υπερασπιστή του ευρωπαϊκού πολιτισμού καί στρατιώτη τής 'Αναγέννησης. 'Ο Σκεντέρμπεης είχε κι ό ίδιος συνειδητοποιήσει τόν ιστορικό του αυτό ρόλο. Τό 1460 κατηγορώντας τόν 'Ιταλό πρίγκιπα Γκ. Α. 'Ορσίνι πού είχε κηρύξει έμφύλιο πόλεμο κατά του βασιλείου του Νεάπολης ένώ οί Τούρκοι είχαν αποβιβαστεί στην 'Αδριατική άκτή, του υπενθυμίζει ότι μιά τυχόν ήττα του θά είχε σοβαρές συνέπειες σ' όλόκληρη τήν ιταλική χερσόνησο.

'Ο Γερμανός ιστορικός Ι.Φ. Φαλμεράιερ κάνει μιά πετυχημένη σύγκριση λέγοντας ότι ό Σκεντέρμπεης αποτραβήχτηκε άπό τήν ιστορική σκηνή σαν τόν Αϊαντα του Σοφοκλή πριν τό τέλος τής τραγωδίας. Τό τέλος του ήταν βέβαια αναπόφευκτο. "Όμως για τίς έπόμενες γενεές ή μνήμη του Σκεντέρμπεη συνδέθηκε μόνο μέ τίς νίκες καί μέ τήν έποποιία, τής όποίας ήταν ήρωας. 'Η πολιτική καί ήθική κληρονομιά πού άφησε είναι άνεκτίμητη. Παρόλη τήν τουρκική λογοκρισία ό άπόηχος του έργου του διαδόθηκε στην 'Αλβανία διά μέσου τών αιώνων.

Τό όνομα καί τό έργο του Σκεντέρμπεη είχε μιά σημαντική άπήχηση όχι

μόνο στην Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ πέρα ἀπὸ τὰ σύνορά της. Ἡ Εὐρώπη, πού ὄσο ζοῦσε ἀκόμη εἶχε κατακτήσει τὴν καρδιά της, τρέφει μέσα στοὺς αἰῶνες πού κύλησαν βαθιὰ ἐκτίμηση γιὰ τὸ ἄτομό του.

Ἔτσι ἐξηγεῖται ὁ μέγας ἀπόηχος τοῦ ἔργου του σὲ πολλὰ ἱστορικά καὶ λογοτεχνικά κείμενα πού κυκλοφόρησαν τὸν 17ο καὶ 18ο αἰῶνα σὲ διάφορες εὐρωπαϊκὲς χῶρες. Μία ἰδιαίτερη μαρτυρία ἀποτελεῖ ἡ τελετὴ στὴ μνήμη του γιὰ τὴν 4η ἑκατονταετηρίδα ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Ἑλλήτου ἡρώα πού ἔγινε στὴ Γαλλία τὸ 1868, κέτω ἀπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Πουατιέ.

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Η ΑΛΒΑΝΙΑ ΚΑΤΩ ΑΠΟ ΤΟΝ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ ΖΥΓΟ (16ος - 19ος αιώνας)

Τό τιμαριακό καθεστώς καί οί άλβανικές ἐξευρέσεις

Ἡ ὀθωμανική κυριαρχία στήν Ἀλβανία ὅπως καί στά υπόλοιπα Βαλκάνια ἔμελλε νά κρατήσῃ αἰῶνες ἀκόμη ἐγκαταλείποντας στήν ἱστορία τῆς χώρας μιά μακριά περίοδο παρακμῆς. Ὁ τουρκικός ζυγός εἶχε ιδιαίτερα καταστροφικές ἐπιπτώσεις στόν πολιτικό τομεα. Οἱ άλβανικές περιοχές διαιρέθησαν σέ ἑπτά στρατιωτικές φεουδαρχικές περιφέρειες πού ἀνήκαν στό Ἐγιαλέτι τῆς Ρωμυλίας (πρόκειται γιά τά σαντζάκια τοῦ Δελβίνου, τῆς Βλόρας, τοῦ Ἐλμπασάν, τῆς Ὀχρίδας, τῆς Σκόδρας, τῆς Πρίσρενης, τοῦ Ντουγκακίν). Τήν ἀνάπτυξη ὁμῶς τῆς χώρας ἐμπόδισε σοβαρά τό γεγονός, ὅτι κάθε περιφέρεια διοικεῖταν βάσει διαφορετικῶν νομοθετικῶν κωδίκων (κανουν-ναμέ). Μεγάλες πόλεις πού τόσο εἶχαν εὐδοκιμήσει στό παρελθόν, ὅπως τό Ντουρρεσ, ἡ Σκόδρα, τό Μπεράτι καί ἡ Κρούγια, μεταβλήθηκαν σέ ἀπλά χωριά πού δέ θά μπορέσουν ν' ἀναδειχθοῦν καθόλου ὄλον τόν 16ον αἰώνα. Ἄλλοι παλιοί συνοικισμοί ὅπως τό Ντρίστι, ἡ Ντάνια, τό Σίργκι (ἀνάμεσα σ' ἄλλους) ἐξαφανίστηκαν τελείως ἀπό τό χάρτη. Στίς πόλεις δέν βρισκόνταν παρά ἐλάχιστοι βιοτέχνες κι ἔμποροι. Τ' άλβανικά παραθαλάσσια μέρη διέκοψαν τίς ἐπαφές τους μέ τήν υπόλοιπη παραλία τῆς Ἀδριατικῆς. Ἡ σπουδαία Ἐγνατία ὁδός δέν χρησιμοποιεῖτο πιά ἀπό τοὺς ξένους ἐμπόρους.

Μέ τήν αὐξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τιμαρίων καί τῶν ζηαμετιῶν παρατηροῦμε ὅτι ἐνισχύεται ἡ θέση τοῦ σπαχῆ ἀπέναντι στό χωρικό ραγιά. Ἐνῶ τόν 15ο αἰώνα ὁ σπαχῆς ἦταν μονάχα ἰδιοκτήτης τῆς γῆς (χαχιμπί ἔρζ), τόν 16ον αἰώνα γίνεται σιγά - σιγά κύριος τοῦ ραγιά (σαχιμπί ραγιέτ). Ὁ ραγιάς ἀπό δῶ καί πέρα δέ μπορεῖ νά ἐγκαταλείψει χωρίς τήν ἄδεια τοῦ σπαχῆ τό τιμάριο ἢ τό ζηαμέτι στό ὁποῖο ἀνήκει. Ἀπό τόν 16ο μέχρι τόν 17ο αἰώνα οἱ ὀφειλές πρὸς τοὺς φεουδάρχες ἔγιναν ὄλο καί πῶ βαριές.

Τό κύριο ἐνδιαφέρον τῶν σπαχήδων ἦταν ἡ στρατιωτική καριέρα δείχνοντας ἔτσι ἐλάχιστο ἐνδιαφέρον γιά τά χωράφια τους μ' ἀποτέλεσμα νά

μήν υπάρχει καμιά παρότρυνση για τήν οικονομική ανάπτυξη τής χώρας. Μέσα σ' αυτές τīs συνθήκες παρατηρούμε μιά τάση επιστροφής στην φυσική οικονομία.

Παρόλες τīs προσπάθειές τους οί Τούρκοι δέν κατάφεραν νά επιβάλουν τό στρατιωτικό-φεουδαρχικό καθεστώς σ' όλα τά μέρη τής χώρας. 'Εξαιτίας τής αντίστασης τών βουνίσσιων τής Χιμάρας, τοῦ Ντουγκακίν, τής Μίδριτας, τής Μαλεσίας, τοῦ Σπάτι, τής Λιαπουριάς κ.λπ., οί τουρκικές κυβερνήσεις ἀναγκάστηκαν νά ἐξαιρέσουν αυτές τīs περιοχές ἀπό τό τιμαριακό καθεστώς. "Ὅπως ἤδη εἶχε γίνει τό 1492 μέ τούς Χιμαριῶτες, τούς ἀναγνώρισαν τά «βενόμια» τους, δηλαδή τό δικαίωμα νά αὐτοδιοικοῦνται σύμφωνα μέ τά παλιά τοπικά ἔθιμα, ἀπαιτώντας μόνο ἀντί τοῦ μακρῦ καταλόγου τών ὑποχρεώσεων τοῦ ραγιᾶ νά πληρώνουν σά σύμβολο ὑποταγῆς τό χαράτσι.

Οί περιοχές αυτές κατοικοῦνταν ἀπό πατριαρχικές οἰκογένειες καί ἡ οἰκονομία τους βασιζόταν στή κτηνοτροφία. Μένοντας οί πληθυσμοί αὐτοί στό περιθώριο τής ὀθωμανικῆς διοίκησης καί ἀπομονωμένοι ἀπό τήν ὑπόλοιπη χώρα, διατηροῦσαν στενές σχέσεις μεταξύ τους, πράγμα πού ἐπέτρεψε τή διατήρηση τών φυλαρχικῶν κοινοτήτων (τά λεγόμενα «φίς»).

Σ' ὄλο τό 16ο καί 17ο αἰῶνα οί ὀρεινές αυτές περιοχές ἀντιστάθηκαν σέ κάθε τουρκική προσπάθεια νά τīs ὑποτάξουν κάτω ἀπό τούς νόμους τους. Διατήρησαν ἔτσι τήν αὐτονομία τους καί ἔγιναν οί κυριότερες ἐστίες ἀντίστασης στήν ὀθωμανική κυριαρχία.

Τό 1537 ἦρθε στή Βλόρα κοντά στή Χιμάρα ὁ σουλτάνος Σουλεϊμάν ὁ Μεγαλοπρεπῆς ἐπικεφαλῆς σημαντικῶν δυνάμεων ξηρᾶς καί θάλασσας σχεδιάζοντας ν' ἀποβιβαστεῖ στήν Ἰταλία. "Ὅπως ἀναφέρει ὁ ἱστορικός τής ἐποχῆς Ἀ. Μαρμόρα, ὁ Σουλτάνος ἐπιφόρτισε προσωπικά τό μεγάλο βεζύρη Ἁγιάζ πασά καί τό διοικητή τοῦ τάγματος τών γενιτσάρων νά μποῦν στά λημέρια τών Χιμαριῶτων καί νά τούς σφάξουν μέχρι τόν τελευταῖο. Οί Χιμαριῶτες ὄχι μόνο ἀντιστάθηκαν ἀλλά πέρασαν καί στήν ἐπίθεση μπαίνοντας στό ἀντίπαλο στρατόπεδο. Οί μάχες συνεχίστηκαν ὄλο τό καλοκαίρι μέχρι τό Σεπτέμβριο ὅταν οί Τούρκοι, ἀφοῦ ἐγκατέλειψαν τό σχέδιο ἐκστρατείας στήν Ἰταλία, ἄφησαν τήν Ἀλβανία χωρίς νά ἔχουν καταφέρει νά ὑποτάξουν τούς Χιμαριῶτες.

"Ὅπως μᾶς πληροφορεῖ μιά ἀφήγηση τής ἐποχῆς, οί Ἀλβανοί πίστεψαν μερικές δεκαετίες ἀργότερα (τό 1577), ὅτι ἦρθε ἡ ὥρα νά διώξουν τούς Τούρκους ἀπό τή χώρα τους, ὅταν ἄρχισε πόλεμος ἀνάμεσα στήν ὀθωμανική αὐτοκρατορία καί μιά εὐρωπαϊκή συμμαχία. Ξεσηκώθηκαν λοιπόν καί ἐπιτέθηκαν σέ πολυάριθμα κάστρα.

«Πρέπει νά ξέρετε» ἔγραφαν οί Χιμαριῶτες στόν πάπα Γρηγόριο ΙΓ' «ὅτι ἀπό τήν ἐποχή τοῦ ἀνεκτίμητου Σκεντέρμπεη... ὁ αἰμοβόρος καί ἄπιστος Τούρκος δέν κατάφερε νά μᾶς ὑποτάξει παρόλη τή φοβερή δύναμή μου καί τό γεγονός ὅτι δέν πέρασε οὔτε μιά μέρα ἢ νύχτα χωρίς νά πάψει νά μᾶς κυνηγᾶ». Τό 1594 ὅταν δημιουργήθηκε μιά νέα συμμαχία ἀπό εὐρωπαϊκά κράτη, συγκλήθηκε στήν περιοχή τοῦ Μάτι μιά γενική συνέλευση μέ ἀντιπροσώπους

ἀπό πολλές περιοχές καί φυλές τῆς Ἑλβανίας. Ἡ συνέλευση ἀφοῦ ἐξέλεξε τὸν Μάρκ Γκίνη σάν ἀρχηγό της, ἀπευθύνθηκε στήν Ἁγία Ἐδρα καί στή Βιέννη ζητώντας τουφέκια. Ὁ Μάρκ Γκίνης πῆγε αὐτοπροσώπως στή Ρώμη τό 1595 ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἑλβανικοῦ Ἔθνους, μέ σκοπό νά τραβήξει τήν προσοχή τοῦ Πάπα στήν προετοιμαζόμενη ἐξέγερση.

Ἐχοντας βασίσει ὅλες τους τίς ἐλπίδες στίς ὑποσχέσεις τοῦ Πάπα καί τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ἑσπανίας, οἱ Ἑλβανοί ἐξεγέρθηκαν τό 1596 ἀλλά οἱ Τοῦρκοι ὀπλισμένοι μέ τουφέκια γρήγορα κατάστειλαν τήν ἐξέγερση.

Τό 1601 ἔγινε μιά νέα γενική συνέλευση στήν περιοχή τοῦ Μάτι, στήν ὁποία συμμετεῖχαν πάνω ἀπό 2.600 ἀντιπρόσωποι ἀπό 14 περιοχές τῆς Ἑλβανίας. Σ' ἓνα ντοκουμέντο πού ἀναφέρει αὐτή τή συνέλευση διαβάζουμε πῶς ὅλοι οἱ ἀντιπρόσωποι ὀρκίστηκαν «νά ξανακάνουν δική τους ὅλη τή χώρα... ὅπως τήν ἐποχή τοῦ πρίγκιπά τους Γεώργιου Σκεντέρμπεη». Για μιά φορά ἀκόμη ἔγιναν προσπάθειες νά συνδεθοῦν μέ εὐρωπαϊκές δυνάμεις ἐνώ οἱ Τοῦρκοι ὀργάνωσαν μιά σειρά ἐκστρατεῖες γιά νά σταματήσουν τὸ ἀνησυχητικό φαινόμενο τῶν στασιαστικῶν συνελεύσεων χωρίς ὅμως νά τά καταφέρουν. Σύμφωνα μέ τή μαρτυρία τοῦ Βενετοῦ Μαριάνο Μπολίτσα οἱ βουνίσιοι μετά τήν συνέλευση τοῦ Μάτι δέν πλήρωναν οὔτε τό χαράτσι στοὺς Τοῦρκους.

Σύντομα ἔγιναν προσπάθειες νά διοργανωθοῦν ἀντιτουρκικές συνελεύσεις σέ βαλκανική κλίμακα. Μιά ἀπό αὐτές τίς συνελεύσεις συγκλήθηκε τό 1614 στό Κούτσι τῆς Μεγάλης Μαλασίας μέ τή συμμετοχή τῶν εὐγενῶν ἀπό τήν Ἑλβανία, Σερβία, Βοσνία, Ἑρζεγοβίνη, Δαλματία, Μακεδονία καί Βουλγαρία. Θά τήν ἀκολουθήσει μιά ἄλλη τό 1616 στό Προκορπε (Σερβία) καί μιά τρίτη τό 1620 στό Βελιγράδι. Καταστρώθηκαν τά πλάνα ἐξέγερσης τά ὁποῖα πληροφορήθηκαν ὀρισμένοι ἡγεμόνες τῆς Εὐρώπης γιά νά δώσουν τή βοήθειά τους.

Μιά κι ἡ βία ἀποδείχτηκε ἐλάχιστα καρποφόρα, ὁ Σουλτάνος ἐφάρμοσε τή μέθοδο τῆς θρησκευτικῆς πίεσης στόν Ἑλβανικό πληθυσμό. Στά τέλη τοῦ 16ου αἰῶνα ἀρχίζει μιά ἐκστρατεία ἐξισλαμισμού τῶν Ἑλβανῶν μέ σκοπό νά γίνουν Μουσουλμάνοι ὑπήκοοι ὥστε νά εἶναι ἰδεολογικά συνδεδεμένοι μέ τή μοῖρα τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.

Οἱ Τοῦρκοι ἐφάρμοσαν μιά πολιτική θρησκευτικῶν διακρίσεων ἰδιαίτερα αἰσθητή στίς κοινωνικές σχέσεις καί κυρίως στή φορολογία. Ὁ «Τζιζές» ἢ χριστιανικός φόρος ἀνέβηκε τόσο πού ἦταν σχεδόν ἀδύνατο νά πληρωθεῖ: ἀπό 45 ἄσπρες τό χρόνο (τόν 15ον αἰῶνα) ἔγινε 305 ἄσπρες στίς ἀρχές τοῦ 17ου καί 780 στά μέσα τοῦ ἴδιου αἰῶνα γιά μιά κατηγορία κατοίκων. Ἡ πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ δέν εἶχε ἄλλη λύση παρά νά μεταστραφεῖ σταδιακά στόν Ἑσλαμισμό.

Ἡ ἰδεολογική αὐτή ἐκτροπή θά ἔχει σοβαρές συνέπειες στή συνέχεια, πού ἰδιαίτερα θά τίς αἰσθανθεῖ ἡ Ἑλβανική ἀντίσταση. Για μιάν ὀλόκληρη περίοδο περιορίστηκε σέ τέτοιο βαθμό πού νά εἶναι προνόμιο μόνο τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ τῶν ὀρεινῶν ζωνῶν. Οἱ κάτοικοί τους δέν ἐγκατέ-

λειψαν τόν άγώνα κι όλος ό 17ος αιώνας είναι γεμάτος από τίς έξεγέρσεις τους ανάμεσα στίς όποιες είναι κι αυτές του 1649 και του 1687 - 90. Κατά τή διάρκεια τής πρώτης, οί έξεγευρμένοι βουνίσιοι έφθασαν μέχρι τά κάστρα τής ακρόπολης τής Σκόδρας. Τό 1687 οί ένωμένες δυνάμεις τών 'Αλβανών και Μαυροβουνίων κατέλαβαν τήν ακρόπολη του Medun. Ένα χρόνο άργότερα προκάλεσε μιά σοβαρή ήττα στους Τούρκους στό 'Οστρινίτς. Κατόπιν ή φλόγα τής επανάστασης διαδόθηκε στό Νότο όπου οί Χιμαριώτες μέ τή βοήθεια μερικών βενετικών μονάδων κατέλαβαν τήν ακρόπολη τής Κανίνας έλευθερώνοντας τή Βλόρα. Όμως τά κινήματα αυτά μή έχοντας τόν κατάλληλο όπλισμό και βρισκόμενα σε μιά πλήρη απομόνωση, παρακμάσανε σιγά - σιγά χωρίς νά επιτύχουν τούς στόχους τους.

Κατά τά τέλη του 17ου αιώνα παρατηρείται μιά σημαντική στροφή στην εξέλιξη τής αντιτουρκικής αντίστασης στην 'Αλβανία: 'Ο μουσουλμανικός πληθυσμός αρχίζει νά συμμετέχει σιγά - σιγά στίς έξεγέρσεις τών χριστιανών βουνίσσιων φτιάχνοντας από κοινού ένα αγωνιστικό μέτωπο ένάντια στην καταπίεση τής χώρας.

Η άλβανική κοινωνία τόν 17ο - 18ο αιώνα

Στά τέλη του 17ου αιώνα μέ τήν ήττα τών τουρκικών δυνάμεων στά πρόθυρα τής Βιέννης (1683), αρχίζει ή παρακμή τής 'Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Τά αίτια αυτής τής παρακμής θά πρέπει ν' αναζητηθούν στην καινούργια έσωτερική και έξωτερική κατάσταση τής Τουρκίας. Στο έσωτερικό ή γεωργική οικονομία πού ήταν ή βάση του τιμαριακού καθεστώτος, βρίσκεται σε πλήρη αποσύνθεση. 'Ο τουρκικός στρατός γνωρίζει από δώ και πέρα τή μιά ήττα μετά τήν άλλη και οί πόλεμοι δέν είναι όπως παλιά για τούς σπαχήδες ένα μέσο κερδοσκοπίας. Κατά συνέπεια οί τελευταίοι ένδιαφέρονται περισσότερο νά βγάλουν κέρδη από τά φέουδά τους, και άνταποκρίνονται όλο και λιγότερο στα καλέσματα του Σουλτάνου. 'Επιπλέον στα βορινά σύνορα τής αυτοκρατορίας εμφανίζονται δύο μεγάλες δυνάμεις, ή Αυστρία και ή Ρωσία, μέ επακόλουθο ν' αλλάξει βαθιά ό συσχετισμός τών δυνάμεων.

Τό σύνολο αυτών τών παραγόντων δέν μπόρεσε παρά νά επηρεάσει τίς κοινωνικές δομές τής 'Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και νά έχει σοβαρές επιπτώσεις και στην 'Αλβανία. 'Εμφανίζεται τό νέο φαινόμενο τής οικονομικής εξάπλωσης τών τσιφλικιών, δηλαδή τής άτομικής ιδιοκτησίας τών σπαχήδων. Πολυάριθμοι χωρικοί πού όλο και πλήθαιναν, διώχτηκαν από τή γή τους και έγιναν άπλοί δουλοπάροικοι (τσιφτηδες) πού ήταν έγκατεστημένοι στα τσιφλίκια.

'Ο τσιφλικάς έπαιρνε ανάλογα μέ τίς περιπτώσεις τό ένα τρίτο ή και τό μισό του εισοδήματος του δουλοπάροικου του. 'Ηταν μιά τελείως προνομιούχα πρόσοδος σε σχέση μέ τή δεκάτη πού έπαιρνε ό σπαχής από τό ραγιά. 'Επιπλέον τό τσιφλίκι ήταν άπαλλαγμένο από τίς στρατιωτικές ύποχρεώσεις

του τιμάριου. Ένας μεγάλος αριθμός από αξιωματούχους των σαντζακιών και των καζάδων προσπαθούσαν να οικειοποιηθούν τόσο τα χωράφια των χωρικών όσο και τα λιβάδια που είχαν εγκαταλειφθεί από την εποχή των τουρκικών επιδρομών του 15ου αιώνα. Έτσι διαμορφώθηκε σιγά - σιγά και σε αντίθεση με τους παραδοσιακούς νομοθετικούς θεσμούς, μία αριστοκρατία ιδιοκτητών γης (οί τσιφλιγκάρ), που βγήκε από την στρατιωτική φεουδαρχία.

Η εξάρθρωση της φυσικής γεωργικής οικονομίας είχε σαν άμεσο αποτέλεσμα να ανθίσει η έμπεορευματική οικονομία και να ξαναπάρει πάνω της η οικονομική και πολιτική ζωή των πόλεων. Τό 17ο αιώνα τό Μπεράτι αριθμούσε 5.000 οικογένειες, ή Σκόδρα 3.000, τό Έλμπασάν 2.000, ή Πρισρένη και τό Γκιροκάστερ 1.500. Τόν 18ο αιώνα νέες πόλεις γνώρισαν μιά ταχεία εξάπλωση, όπως ή Βοσκόπολη⁴², τά Τίρανα, ή Ντίμπρα και ή Καβάγια.

Όλες αυτές οί πόλεις αναπτύχθηκαν σε κέντρα βιοτεχνικής παραγωγής που κι αυτή είχε επίσης μιά ξεκάθαρη εξέλιξη. Αν μέχρι τώρα ήταν περιορισμένη στην κάλυψη κυρίως στρατιωτικών αναγκών από δώ και πέρα αναπτύσσεται σε μιά πλατειά βάση αποσκοπώντας στην ικανοποίηση των τρεχουσών αναγκών του αστικού πληθυσμού. Ιδιαίτερη ανάπτυξη είχε τόν 18ο αιώνα ή παραγωγή ειδών πολυτελείας. Μεγάλη φήμη απόκτησαν αυτή την εποχή τά χρυσοχοεία της Σκόδρας, της Πρισρένης και του Έλμπασάν για τή λεπτότητα της εργασίας τους στα γυναικεία κοσμήματα και στολίδια, για τή καλλιτεχνική κομψότητα των εμπαισμάτων⁴³ στα όπλα, για τή χάρη και τή ποικιλία των διακοσμητικών μοτίβων που στόλιζαν διάφορα αντικείμενα στις ιδιωτικές κατοικίες, στις εκκλησίες και τά τζαμιά.

Η εξάπλωση της βιοτεχνικής παραγωγής είχε σαν αποτέλεσμα να ξαναεμφανισθούν οί μεσαιωνικές οργανώσεις οί συντεχνίες που τώρα ονομάζονταν «εσνάφια» ή «ρουφέτια». Η συντεχνία προεδρευόταν από έναν «κεχαγιά» που τόν βοηθούσε ένας «μουτεβελής» (διαχειριστής) και είχε για κύριο σκοπό τό μονοπώλιο της παραγωγής, υποχρεώνοντας τά μέλη της να τηρούν τήν ποιότητα, ποσότητα και τιμή των παραγομένων προϊόντων, άλλιώς επέβαλλε πρόστιμο. Τά εσνάφια άρχισαν να διαδραματίζουν έναν όλο και πιο σπουδαίο ρόλο στην πολιτική ζωή των πόλεων, ιδίως όταν δημιουργούσαν βιοτεχνικές ενώσεις (τά ταράφια). Λόγω διαφωνιών ανάμεσα στα εσνάφια της Σκόδρας, του Μπεράτι και των Τιράνων, δημιουργήθηκαν δύο αντίπαλες ενώσεις: τό ταράφι των Ταμπάκηδων (βυρσοδεψών) και τό ταράφι των Τερζήδων (ραφτάδων).

Μιά νέα ώθηση δόθηκε στό εμπόριο. Τόν 18ο αιώνα οί έμποροι ίδρυσαν έμπορικά γραφεία σε διάφορες πόλεις της χώρας, ακόμη και στό έξωτερικό, ιδίως στην Τεργέστη και στη Βιέννη. Πουλούσαν άγροτικά, κτηνοτροφικά

42. Η Μοσχόπολη. (Στμ)

43. Διακοσμήσεις έγκολλημένες σε μέταλλα (χρυσό και άργυρο κυρίως). (Στμ)

καί βιοτεχνικά προϊόντα στό ἐξωτερικό καί εἰσήγαν ἀπό τήν Εὐρώπη βιομηχανικά προϊόντα. Τό Ντοῦρρες ξαναπῆρε πάνω του, ἀλλά μόνο σάν ἐμπορικό λιμάνι καί διαμετακομιστικός σταθμός γιατί ἡ πόλη ἔμενε ἀκατοίκητη ἀπό τά ἔλλη πού εἶχαν γεμίσει τήν περιοχή. Ἐδῶ ἔρχονταν ν' ἀράξουν ὄχι μόνο τά καράβια τῆς Βενετίας καί τῆς Ραγούσας, μά καί τά γαλλικά, φλαμανδικά καί ἀγγλικά πλοῖα. Στό τελευταῖο τέταρτο τοῦ 18ου αἰώνα ἡ Βενετία καί ἡ Ραγούσα εἶχαν προξενεῖα στό Ντοῦρρες. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Γάλλος πρόξενος Comte σέ μιά ἀναφορά του πρὸς τό Παρίσι, τό 1699 εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στό Ντοῦρρες κάπου 100 ἐμπορικά ἀλβανικά πρακτορεῖα. Σύμφωνα μέ ἕνα ἔγγραφο τοῦ Πρύτανι τῆς Ραγούσας, πού χρονολογεῖται ἀπό τό 1681, ἡ στάθμευση τῶν ξένων πλοίων στό ἀλβανικό λιμάνι εἶχε προκαλέσει μιά οἰκονομική ὑφεση πού μάλιστα τῆ Δαλματική Δημοκρατία ἐκεῖνα τά χρόνια.

Οἱ πιά σημαντικές πόλεις ἔγιναν ἐπίσης καί πολιτιστικά κέντρα. Τόν 17ο αἰώνα ἰδρύθηκαν τά πρῶτα σχολεῖα. Τό πολιτιστικό κίνημα δέν ἐξελίχθηκε ὁμοιόμορφα σ' ὅλη τή χώρα, δέχτηκε ὅμως τίς ἐπιπτώσεις τοῦ φεουδαρχικοῦ κατακερματισμοῦ τῆς Ἀλβανίας καί τῆς διαίρεσης τῆς χώρας σέ τρεῖς διαφορετικές θρησκείες: μουσουλμανική, ὀρθόδοξη καί ρωμαιο-καθολική. Οἱ Ἀλβανοί μαθητές μποροῦσαν νά φοιτήσουν ἀνάλογα μέ τή θρησκεία τους στά τουρκικά, ἑλληνικά καί ἰταλικά σχολεῖα, πού ὅλα βέβαια εἶχαν κατά κύριο λόγο θρησκευτικό χαρακτήρα.

Ἰδιαίτερη πολιτιστική ἀνθηση γνώρισε τόν 18ο αἰώνα ἡ Βοσκόπολη στή μεσημβρινή Ἀλβανία. Προικισμένη μέ πολυάριθμες ἐκκλησίες πού ἦταν πλούσια διακοσμημένες μέ ὑψηλῆς καλλιτεχνικῆς ἀξίας φρέσκα καί εἰκόνες, ἐμπλουτίστηκε ἐπιπλέον τό 1729 μ' ἕνα τυπογραφεῖο πού ἔκδοσε πολυάριθμα βιβλία. Μερικά εἶχαν γιά συγγραφεῖς κατοίκους τῆς πόλης. Τό 1744 μιά ὁμάδα διανοοῦμενων ὄρυσε τή «Νέα Ἀκαδημία» πού ἦταν ἀνωτέρα σχολή προορισμένη γιά τήν παιδεία τοῦ ὀρθόδοξου πληθυσμοῦ. Πρύτανις ἀνέλαβε ἕνας λαμπρός στοχαστής τοῦ 18ου αἰώνα, ὁ Θεόδωρος Καβαλιώτης. Οἱ περισσότεροι καθηγητές πού δίδασκαν εἶχαν σπουδάσει σέ εὐρωπαϊκά πανεπιστήμια. Πολλοί ἀπό τούς μαθητές τῆς Ἀκαδημίας συνέχισαν τίς σπουδές τους στό ἐξωτερικό ἔχοντας διαπρέψει στό χῶρο τῶν γραμμάτων, τῶν τεχνῶν καί τῶν ἐπιστημῶν.

Ἡ δημιουργία τῶν ἀλβανικῶν πασαλικιῶν

Ἐνα ἀπό τά καθημερινά φαινόμενα τῆς πρώτης πεντηκονταετίας τοῦ 18ου αἰώνα ἦταν ἡ ἄρνηση τῶν Ἀλβανῶν σπαχήδων νά ἐκπληρώσουν τά στρατιωτικά τους καθήκοντα. Κατά τή διάρκεια τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1711 - 15, ὁ Σουλτάνος κατάφερε νά τούς στείλει στό μέτωπο μόνο κάτω ἀπό τήν ἀπειλή ὅτι θά τούς πάρει τά φέουδα κι ἀκόμη ὅτι θά τούς ἐκτελέσει χωρίς ἔλεος.

Αυτή ή άνυπακόη ύπήρχε όχι μόνο στους μικρούς σπαχήδες μά και στους άνώτερους ύπάλληλους τής στρατιωτικής και φεουδαρχικής διοίκησης τών άλβανικών σαντζακιών. Οί μεγάλοι φεουδάρχες κάνοντας κατάχρηση τών δημόσιων λειτουργιών τους, συσσώρευαν τά τσιφλίκια, ιδιοποιούνταν τά έσοδα του θησαυροφυλάκιου και άποσπούσαν μέ τή βία ένα μέρος από τά κέρδη τών εμπόρων. Μ' αυτό τόν τρόπο ενισχύθηκε ή οικονομική και πολιτική δύναμή τους.

Οί Σουλτάνοι επέβαλαν πότε - πότε καμιά τιμωρία, είτε άνακαλώντας τους είτε μεταθέτοντάς τους σ' άλλες περιοχές. "Ομως σέ περιόδους πολέμου προτιμούσαν νά μή τούς πειράζουν. "Ετσι, στή διάρκεια του 18ου αιώνα έμφανίστηκε ένας ανταγωνισμός ανάμεσα στους μεγάλους φεουδάρχες τής 'Αλβανίας και τήν κεντρική όθωμανική έξουσία, πού όλο και μεγάλωνε.

Στηριζόμενοι περισσότερο στήν προσωπική τους έξουσία παρά στήν κεντρική όθωμανική διοίκηση, οί παντοδύναμοι φεουδάρχες βασίλευσαν σάν πραγματικοί κύριοι στις εκτάσεις τους (σά μουτεσαρρίφηδες ή τά σαντζάκια και μουτεσελίμηδες στους καζάδες). Σιγά - σιγά έπαψαν νά είναι ύπάλληλοι τής Κωνσταντινούπολης κι έγιναν αυτόνομοι κυβερνήτες τών πασαλικιών τά όποια δέν αντιστοιχοΰσαν πιά σέ καμιά όθωμανική διοικητική διαίρεση. Σταδιακά οί πίο δυνατοί φεουδαρχικοί οίκοι έκαναν κληρονομική τήν έξουσία τους.

Θέλοντας ν' αυξήσουν τά έσοδά τους και νά ισχυροποιήσουν τήν κυριαρχία τους, οί μεγάλοι αυτοί φεουδάρχες προσπάθησαν νά επεκτείνουν τά σύνορα τών πασαλικιών τους ύποτάσσοντας κάτω από τό νόμο τους τίς γειτονικές περιοχές και κυρίως τίς πόλεις. "Ετσι έφτασαν και στό σημείο νά πολεμοΰν και μεταξύ τους. Ακόμη πολλοί μικροί ήγεμόνες πού τούς εκαιγε ή έπιθυμία νά μεγαλώσουν τά φέουδά τους και στή συνέχεια νά δημιουργήσουν ανεξάρτητα πασαλίκια, όργάνωσαν ένοπλες συμμορίες πού πλιατσικολογοΰσαν κι έσφαζαν τούς χωρικούς και τούς πολίτες, σκορπώντας παντού τόν πανικό και τήν άνασφάλεια. Τά αρχεία περιέχουν πλήθος από έγγραφες διαμαρτυρίες και άναφορές (petitions et requetes) τών χωρικών και τών πολιτών ενάντια στή βία και τό αυθαίρετο αυτών τών τοπικών δεσποτών, πού τίς απεύθυναν στήν τουρκική διοίκηση του 18ου αιώνα άκόμη και στόν ίδιο τό Σουλτάνο. Σέ μιά έγγραφη διαμαρτυρία του 1749 οί πολίτες του Πεκίν (στήν κεντρική 'Αλβανία) καταγγέλλουν ως έξής τή βία τών άγάδων τους: «Οί άγάδες τής πόλης μας μέ τήν τυραννική τους έξουσία βασανίζουν τίς ύπάρξεις μας κάνοντας νά ύποστοΰμε χιλιάδες κακοποιήσεις, ένω μάς σφάζουν και μάς παίρνουν τά άγαθά μας. Φτάνοντας στό άποκορύφωμα, έδω και δυό - τρείς μήνες έχουν ρίξει πάνω μας κάτι ρεμάλια τής φάρας τους, πού έχουν άποκλείσει τούς δρόμους πού όδηγοΰν στήν πόλη».

Οί πόλεμοι και οί αντιζηλίες διαδόθηκαν σ' όλη τή χώρα και έρριξαν τήν 'Αλβανία σέ μιά βαθειά φεουδαρχική άναρχία, ένω ή 'Υψηλή Πύλη δέν ήταν σέ θέση νά επιβάλει τήν έξουσία της. Κάθε περιοχή τής χώρας έχει τή δικιά της ιστορία μέ διάφορους έσωτερικούς άγώνες ανάμεσα στις ντόπιες

φεουδαρχικές φατρίες, καθώς κι ένα πλούσιο χρονικό από πολέμους τῶν χωρικῶν καί τῶν πολιτῶν ἐναντίον τῶν ἐγκληματικῶν φεουδαρχῶν. Γιά ὀλόκληρες δεκαετίες ἡ κατάσταση ἦταν παντοῦ ἀσταθής. Στή Σκόδρα ξέσπασε μιά ἰδιαίτερα λυσσασμένη διένεξη ἀνάμεσα στούς φεουδαρχικούς οἴκους τῶν Μπεγκόλλι, τῶν Τσαουσόλι καί τῶν Μπουσατλῆ. Οἱ ἐνδοφεουδαρχικές διενέξεις τῶν Μπαργκίني καί τῶν Τοπτάνι στά Τίρανα, κράτησαν περίπου 60 χρόνια. Μερικές φορές διάφοροι φεουδάρχες ἔκαναν ἐνδοπεριφερειακές συμμαχίες, ἀλλά γενικά αὐτές κράτησαν λίγο.

Ἡ χώρα τράβηξε πολλά ἀπ' αὐτούς τούς πολέμους. Πολλοί χωρικοί ἔχασαν τά χωράφια τους καί ξέπεσαν στήν κατάσταση τοῦ δουλοπάροικου ἢ τοῦ τσιφτσῆ. Τό ἴδιο καί οἱ πόλεις, πού οἱ περισσότερες ἔπεσαν στά χέρια τῶν παντοδύναμων ἡγεμόνων, πλήρωσαν ἀκριβά τή φεουδαρχική ἀπληστία. Σέ περίπτωση ἀντίστασης ἦταν ἐκτεθειμένες σέ πρωτάκουστες βιαιοπραγίες καί καταστροφές. Παράδειγμα ἀποτελεῖ τό τραγικό τέλος τῆς Βοσκόπολης, μιά πόλη 20.000 κατοίκων. Ἀφοῦ ἀρνήθηκε νά γίνει λεία στούς φεουδάρχες τῆς μεσημβρινῆς Ἀλβανίας, δέχθηκε τρεῖς συνεχεῖς ληστρικές ἐπιδρομές τό 1769, 1772 καί 1789. «Ὑστερα ἀπό 10 χρόνια καταστροφῶν, λεηλασιῶν καί πολέμων», ἔγραφε 20 χρόνια ἀργότερα ὁ Γάλλος πρόξενος Φ. Πουκεβίλ πού εἶχε ἐπισκεφθεῖ τήν πόλη, «ἡ Βοσκόπολη εἶχε ἐξαφανιστεῖ ἀπό τήν ἐπιφάνεια τῆς Ἀλβανίας! Διακόσιες καλύβες ἔμειναν ὅλο κι ὅλο ἀπό τήν πόλη, ὅπου μένουν κάτι φτωχοί βοσκοί. Ἡ φτώχεια δέν θ' ἀργήσει νά τίς θάψει ἀνάμεσα στά ἔρείπια πού μαρτυροῦν ἀκόμα τό μεγαλεῖο τῆς πόλης».

Μέσα σέ μερικές δεκαετίες, ἀπό τό πλῆθος τῶν πασαλικιῶν πού ὑπῆρχαν μέχρι τά μέσα τοῦ 18ου αἰῶνα, δημιουργήθηκαν δύο μεγάλα πασαλίκια, τό ἕνα στή Β. Ἀλβανία μέ κέντρο τή Σκόδρα κάτω ἀπό τήν κυριαρχία τῶν Μπουσατλῆ καί τό ἄλλο στή Ν. Ἀλβανία μέ κύρια πόλη τά Ἰωάννινα καί κάτω ἀπό τήν κυριαρχία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ Τεπελενλῆ. Μέ τή δημιουργία αὐτῶν τῶν δύο μεγάλων πασαλικιῶν ἡ φεουδαρχική ἀλβανική τάξη ἀποτέλεσε μιά ξεχωριστή δύναμη πού δέν ἐξαρτιόταν ἀπό τήν τουρκική φεουδαρχική τάξη. Ἡ ὑπαρξη αὐτῆς τῆς ξεχωριστῆς ἐξουσίας, ἐνός κράτους μέσα στό κράτος, ἔγινε αἰτία νά ξεσπάσει μιά διένεξη ἀνάμεσα στούς Ἀλβανούς φεουδάρχες καί τήν κεντρική ὀθωμανική ἐξουσία. Ἡ ἀνάπτυξη αὐτῆς τῆς διένεξης μέσα ἀπό τήν ὁποία θά προετοιμάζονταν οἱ κατάλληλες συνθήκες γιά τή δημιουργία ἐνός ἀνεξάρτητου Ἀλβανικοῦ φεουδαρχικοῦ κράτους, ἀποτέλεσε τήν πιο σημαντική συνέπεια τῆς κατάστασης τῆς φεουδαρχικῆς ἀναρχίας στήν ὁποία εἶχε βυθιστεῖ ἡ Ἀλβανία τόν 18ο αἰῶνα.

Τό μεγάλο πασαλίκι τῆς Σκόδρας

Τά πολιτικά γεγονότα ἐξελίχθηκαν πιο γρήγορα κυρίως στή Σκόδρα, μιά ἀπό τίς σπουδαιότερες πόλεις τῆς χώρας καί κέντρο τῶν βορινῶν ὀρεινῶν περιοχῶν πού εἶχαν διακριθεῖ μέ τή μακρόχρονη τους ἀντίσταση κατά τῆς

όθωμανικής κυριαρχίας. Ἡ Σκόδρα ἦταν ἐπίσης τό κέντρο ἑνός ἀπό τά σπουδαιότερα σαντζάκια τῆς όθωμανικής αὐτοκρατορίας στά Βαλκάνια. Τό σαντζάκι χωριζόταν σέ ἕξι καζάδες, οἱ πέντε μέ ἄλβανικό πληθυσμό καί ὁ ἕκτος μέ σλαβικό πληθυσμό τοῦ Μαυροβουνίου.

Τό σαντζάκι τῆς Σκόδρας ἤδη ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 18ου αἰώνα εἶχε ἀποσυντεθεῖ διοικητικά. Ἐνας μετά τόν ἄλλον οἱ ἡγεμόνες τῆς Λέζα, τῆς Ποντογοκορίτσας καί τοῦ Οὐλκύνιου ἀπελευθερώθηκαν ἀπό τήν κυριαρχία τοῦ μουτεσαρήφ καί ἔφτιαξαν ξεχωριστά πασαλίκια πού μόνο ὀνομαστικά ὑπάγονταν στή Σκόδρα.

Μέ τό ἀποδυνάμωμα τῆς κυριαρχίας τῆς Κωνσταντινούπολης δόθηκε ἡ εὐκαιρία νά δημιουργηθοῦν καί μέσα στή Σκόδρα φεουδαρχικές διενέξεις. Γιά 20 περίπου χρόνια οἱ δύο μεγαλύτεροι φεουδαρχικοί οἴκοι τῶν Τσαουσόλι καί τῶν Μπεγκόλλι ἦταν στά μαχαίρια. Στή διένεξη αὐτή πῆραν μέρος τά ταραφια τῶν βιοτεχνῶν καί οἱ βουνίσιοι τῶν γύρω περιοχῶν. Ἐκμεταλλεῦόμενος τούς συνεχεῖς αὐτούς ἀγῶνες ὁ φεουδάρχης Μεχμέτ Μπέης Μπουσατλή, κατάφερε νά ἐπιβληθεῖ στούς δύο ἀντίπαλους οἴκους καί ἀφοῦ τούς ἐδίωξε ἀπό τήν πόλη ἔγινε αὐτός κύριος τῆς περιοχῆς (1757). Ἀφοῦ ἔγινε πασάς καί μουτεσαρίφης τῆς Σκόδρας μέ σουλτανικό φερμάνι, κατάφερε πολύ σύντομα νά ἐπεκτείνει τήν κυριαρχία του σ' ὅλο τό ἔδαφος τοῦ σαντζακιοῦ.

Ἀλλά σύντομα ὁ Μεχμέτ Πασά Μπουσατλή ἢ Μεχμέτ ὁ Παλαιός, ὅπως τόν ἀποκαλοῦσαν, ἄρπαξε μέ τή βία καί ἔδαφη πού ἦταν πέρα ἀπό τά σύνορα τοῦ σαντζακιοῦ του. Ἐπιπλέον ἔκανε φανερές τίς διαθέσεις του ν' ἀποσχισθεῖ, μή στέλνοντας τά ἔσοδα ἀπό τό φόρο στήν Κωνσταντινούπολη. Τό ἀποτέλεσμα ἦταν νά ἐνταθοῦν οἱ σχέσεις του μέ τό Σουλτάνο. Ὅσο κρατοῦσε ὁ ρωσο-τουρκικός πόλεμος τοῦ 1868-1774, οὔτε ὁ Ἄλβανός πασάς οὔτε ὁ Σουλτάνος δέν ἔφτασαν τά πράγματα μέχρι τήν κήρυξη τοῦ πολέμου. Πραγματικά, ὁ Σουλτάνος πού εἶχε ἀνάγκη τῆ στρατιωτική βοήθεια τοῦ Μπουσατλή, τοῦ ἀναγνώρισε τίς αὐθαίρετες προσαρτήσεις του καί γιά νά τοῦ ἱκανοποιήσει τίς ἐπιθυμίες του, τόν ὀνόμασε βεζύρη τῶν σαντζακιῶν τῆς Ὀχρίδας καί τοῦ Ντουγκαγκίν καί διοικητή τοῦ στόλου τῆς Δύσης (1772). Ὅσο γιά τούς δύο γιούς του, τόν Μουσταφά Μπέη καί τόν Μαχμούτ Μπέη, τούς προβίβασε σέ πασάδες καί τούς τοποθέτησε κυβερνήτες τοῦ σαντζακιοῦ τοῦ Ἐλμπασάν καί τῆς Σκόδρας. Ἦταν μιά μεγάλη ἐπιτυχία γιά τόν γέρο-Μπουσατλή, πού μ' αὐτούς τούς προβιβασμούς ἔβαζε χέρι στή μισή βορινή Ἄλβανία (Γκεγκέρια). Ὅμως ἡ ἐπιτυχία του δέ χόρτασε καθόλου τή δίψα του νά γίνει ἀνεξάρτητος πρίγκιπας. Ὁ πρόξενος τῆς Βενετίας στό Ντουρρες, Α. Ἀλμπεργκέττι, ἀναφέρει σχετικά μ' αὐτό τό θέμα στούς ἀνωτέρους του, ὅτι ὁ Μεχμέτ Πασάς χρησιμοποιοεῖ δόλιους τρόπους (maliziosi raggrì) γιά νά «ἐξουσιάζει κατά τή βούλησή του, χωρίς νά λογαριάζει τόν ἀνώτερό του». Πραγματικά ἤδη ἀπό τό 1768 κυβερνᾷ σχεδόν σάν ἀνεξάρτητο ἀφεντικό στό μεγάλο πασαλίκι του.

Μόλις πέθανε τό 1775 ὁ Μεχμέτ Πασάς, ἡ Ὑψηλή Πύλη θέλησε νά ξεφορτωθεῖ τούς Μπουσατλή, ὀνομάζοντας μουτεσαρίφη τῆς Σκόδρας ἕναν

από τούς πιστούς της υπαλλήλους, τόν Μεχμέτ Πασά Κουστεντίλη. "Ομως χάρη στην υποστήριξη του ντόπιου πληθυσμού των βουνίσσιων ανέβηκε βίαια στην εξουσία ο μεγάλος γιός του Μεχμέτ, Μουσταφά Μπουσατλή. 'Επρόκειτο για τήν εξέγερση μιᾶς ολόκληρης ἐπαρχίας. 'Ο Σουλτάνος προσπάθησε νά ξεμπερδέψει μέ τούς Μπουσατλή, παρακινώντας έναντιον τους τούς ἄλλους πασάδες τῆς περιοχῆς καί κυρίως τόν πιό δυνατό τους τόν κυβερνήτη του Μπεράτι, 'Αχμέτ Κούρτ Πασά, πού ἦρθε μέ τά στρατεύματά του μέχρι τή Σκόδρα, χωρίς ὅμως ἐπιτυχία. 'Ο Μουσταφά Πασάς μή θέλοντας νά ὀξύνει κι ἄλλο τήν κατάσταση μέ τήν Κωνσταντινούπολη, προτοῦ σταθεροποιήσει τή θέση του ὑπάκουσε στή διαταγή του Σουλτάνου καί ἦρθε μέ τίς δυνάμεις του στό Μωριά. 'Εκεῖ ὅμως ἡ 'Υψηλή Πύλη τόν δηλητηρίασε (1778).

Γιά μιάν ἀκόμη φορά ἡ Σκόδρα δέ δέχτηκε τόν κυβερνήτη πού εἶχε τοποθετήσει ἡ Κωνσταντινούπολη καί ἀναγνώρισε σάν κύριό της τό δεύτερο γιό του Μεχμέτ του Παλαιοῦ, τόν Καρά Μαχμούτ Μπουσατλή. 'Ο νέος κυβερνήτης ὄχι μόνο δέν προσπάθησε νά βελτιώσει τίς σχέσεις του μέ τό Σουλτάνο, μά σύντομα στράφηκε ἐνάντια στό φοβερό ἀντίπαλό του τόν κυβερνήτη του Μπεράτι. Μέ τίς ἐπιτυχίες πού εἶχε, κατάφερε νά ἀποκαταστήσει τά σύνορα του πασαλίκιου του ὅπως ἀκριβῶς τό εἶχε κληρονομήσει ἀπό τόν πατέρα του. Τό 1780 βαδίζουν κατά τῆς Σκόδρας οἱ ἐνωμένες δυνάμεις πολυάριθμων Τούρκων πασάδων, καθοδηγούμενες ἀπό τόν Μπεηλέρμπεη τῆς Ρούμελης καί τόν 'Αχμέτ Κούρτ πασά. 'Ο Σουλτάνος ὅμως φοβούμενος ὅτι οἱ μάχες θά διαρκέσουν πολύ κι ἐλπίζοντας ὅτι θά βάλει γνώση ὁ ἐξεγερμένος κυβερνήτης, σταμάτησε τήν ἐκστρατεία καί μέ αὐτοκρατορικό φερμάνι ἀποκατάστησε τόν Καρά Μαχμούτ.

'Ο Καρά Μαχμούτ δέ σταμάτησε τήν πολιτική καί στρατιωτική του δράση, συμπεριφερόμενος συνεχῶς σάν ἀνεξάρτητος πρίγκιπας. Τό 1785 ἀρχίζει μιᾶ μεγάλη ἐκστρατεία κατά τῆς νότιας 'Αλβανίας, στρεφόμενη κυρίως κατά του 'Αχμέτ Κούρτ πασά ἀπό τόν ὁποῖο ἐξασφάλισε ὅτι θά κρατήσει ουδέτερη στάση στή σύγκρουση μέ τό Σουλτάνο. Στή συνέχεια στρέφεται πρὸς τό Βορρά καί ὑποτάσει τήν ἐπαρχία τῆς Κοσόβας ὅπου καί δημιουργεῖ τήν Ποντγκορίτσα μιᾶ «'Ιλλυρική Συνομοσπονδία» πού περιλάμβανε 'Αλβανούς, Μαυροβούνιους καί Βοσνιατες. Σύμφωνα μέ τίς μαρτυρίες τῶν συγχρόνων του, κύριος σκοπός του ἦταν νά ἀποκαταστήσει τήν «ἐνότητα τῶν 'Αλβανῶν». "Ἡδη ἀπό τό Δεκέμβριο του 1786 ὁ Καρά Μαχμούτ ὑπογράφει σάν «Καρά Μαχμούτ πασάς καί κυβερνήτης τῆς Σκόδρας καί 'Αλβανίας». 'Ο Γάλλος πρόξενος στή Ραγούσα Μ. Ντεριβώ μετέφερε στό Παρίσι τούς ψίθυρους πού διαδίδονταν στήν 'Αλβανία, ὅτι ὁ Πασάς ἄκουγε μέ πάθος «τή διήγηση τῶν κατορθωμάτων του περιβόητου Σκεντέρμπεη, του ὁποίου, λέει, ὅτι εἶναι διάδοχος, δηλώνοντας ἀγέρωχα ὅτι θέλει νά τόν μιμηθεῖ σέ ὅλα».

'Ο Σουλτάνος προσπάθησε γιά τελευταία φορά νά τόν βάλει κάτω ἀπό τήν ὑποταγή του ἀπονέμοντάς του τόν τίτλο του βεζύρη, μά ὁ Μπουσατλή ἀρνήθηκε. Τότε ἡ Πύλη ἀπέσυρε ἀπό τό αὐστριακό μέτωπο ἕνα μεγάλο μέρος

από τά στρατεύματά της (περίπου 30.000 άνδρες) και τά ἔστειλε στή Σκόδρα κάτω ἀπό τήν καθοδήγησιν τῶν κυβερνητῶν τῆς Ρωμυλίας καί τῆς Βοσνίας. Ὁ Καρά Μαχμούτ πῆγε πρὸς συνάντησιν τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων ἔχοντας ἀρχικά ὀρισμένες ἐπιτυχίες στήν Κοσόβα, ἀναγκάστηκε ὅμως σύντομα νά ὑποχωρήσῃ βιαστικά στή Σκόδρα, ἀφήνοντας πίσω του τό μεγαλύτερο μέρος ἀπό τίς δυνάμεις του. Σύντομα περικυκλώθηκε στήν πόλιν καί ταμπουρώθηκε μέ 200 άνδρες στήν ἀκρόπολιν τοῦ Ροζαφάτ (25 Αὐγούστου 1787).

Τό ἀποκλεισμένο μέρος δεχόταν ἐπί τρεῖς μῆνες τά ἄγρια πυρά τοῦ τουρκικοῦ πυροβολικοῦ. Παρόλ' αὐτά ὁ Καρά Μαχμούτ κατάφερε στίς 25 Νοεμβρίου 1787 νά ὀργανώσῃ μιά συνδυασμένη ἐπίθεσιν τῶν στρατευμάτων του, πού εἶχαν μείνει στά μετόπισθεν τοῦ ἐχθροῦ, μ' ἓνα γενικό ξεσηκωμό τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλης. Οἱ τουρκικές δυνάμεις ζωσμένες ἀνάμεσα σέ δύο πυρά διαλύθηκαν ἄτακτα.

Μέ τήν εἴσοδον τῆς Αὐστρίας στόν πόλεμον τῆς Τουρκίας (1788), μεγάλωσαν οἱ ἐλπίδες τοῦ Καρά Μαχμούτ νά γίνῃ ἀνεξάρτητος πρίγκιπας. Ἐρχεται ἀμέσως σέ ἐπαφή μέ τή Βιέννη καί τήν Ἁγία Πετρούπολιν. Ὁ αὐτοκράτορας τῆς Αὐστρίας τοῦ ὑπόσχεσθαι νά τόν ἀνακηρύξῃ μονάρχη τῆς Ἀλβανίας, ἂν ἄρχιζε πολεμικές δραστηριότητες κατὰ τῶν Τούρκων. Ὁμως ἡ ὀριστική του ρῆξις μέ τό Σουλτάνο καί ἡ στενή προσέγγισίς του μέ τή Βιέννη, προκάλεσαν τή βίαιη ἀντίδρασιν τῶν φεουδαρχικῶν κύκλων καί τῶν φανατικῶν μουσουλμάνων τῆς Σκόδρας, ἐνῶ ἔρχεται ἐπιπλέον νά προστεθεῖ ἓνα ἀκόμη στοιχεῖο: κατὰ τόν πρόξενον Μ. Ντεριβώ, τό Μάιο ὁ αὐτοκράτορας τῆς Αὐστρίας, ἡ αὐτοκράτειρα τῆς Ρωσίας καί ὁ βασιλιάς τῆς Νεάπολης ἀποφάσισαν νά δώσουν σ' αὐτόν τόν τελευταῖον τήν ἐπαρχίαν τῆς Ἀλβανίας. Ἡ παραβίασιν τῆς ὑπόσχεσος πού εἶχε δώσει ἡ Αὐστρία ἐξόργισεν τόν Καρά Μαχμούτ, ἐνῶ οἱ ψιθύροι πού ἔλεγαν ὅτι ὁ Μπουσατλή εἶχε ἀποδεχθεῖ τό σχέδιον, προκάλεσαν μιά ἄμεση ἐσωτερική ἀντίδρασιν.

Ὁ Καρά Μαχμούτ δυσανεκτῆς μέ τήν παραβίασιν τῆς ὑπόσχεσος ἀπό τή Βιέννη καί μπρὸς στήν ἀπειλή τῆς ἐσωτερικῆς ἀντίδρασος πού μόλις εἶχε ἀρχίσει, ἀλλάζει τακτική. Τόν Ἰούνιον διακόπτει ξαφνικά τίς συνομιλίας μέ τήν αὐστριακή ἀντιπροσωπείαν πού εἶχε ἔρθῃ στή Σκόδρα καί προσεγγίζει τήν Κωνσταντινούπολιν.

Ἡ βελτίωσιν ὅμως τῶν σχέσεων μέ τό Σουλτάνο δέν κράτησεν πάνω ἀπό τρία χρόνια. Μόλις ὑπογράφηκε ἡ αὐστροτουρκική εἰρήνη (14 Αὐγούστου 1791), ὁ Καρά Μαχμούτ ξανάρχισεν τήν παλιά ἀνεξάρτητη πολιτική του, ἐπεκτείνοντας ἀκόμη περισσότερο τά σύνορα τοῦ πασαλικοῦ του. Ἡ Πύλη ἀναγκάστηκε νά ἐκστρατεύσῃ γιά μιάν ἀκόμη φορά ἐναντίαν του.

Καί πάλιν οἱ προσκείμενοι στό Σουλτάνο κύκλοι πού φοβόντουσαν μιά ὀριστική ρῆξις μέ τήν Τουρκίαν, ξεσηκώθηκαν κατὰ τοῦ πασᾶ. Τό κίνημα αὐτό εἶχε ἐπικεφαλῆς τό μικρότερον ἀδερφό του Καρά Μαχμούτ, τόν Ἰμπραήμ Πασᾶ Μπουσατλή πού ἔφυγεν ἀπό τή Σκόδρα γιά τήν Κωνσταντινούπολιν τήν παραμονή τῆς τουρκικῆς ἐκστρατείας κατὰ τοῦ ἀδερφοῦ του.

Τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1793 κατευθύνεται γιὰ τὴν Ἀλβανία μιά τουρκικὴ στρατιά ἀπὸ 40.000 ἄνδρες κάτω ἀπὸ τὴ διοίκηση τοῦ Ἐμπουμπεκίρ Πασᾶ πού τὸν συνόδευε ὁ Ἰμπραήμ Πασάς, πού διορίστηκε μουτεσαρίφης τῆς Σκόδρας. Ὁ Καρά Μαχμούτ πού δέν ἦταν σέ θέση νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσει κατὰ μέτωπο, ταμπουρώθηκε γιὰ μίαν ἀκόμη φορά στὴν Ἀκρόπολη μὲ 500 πολεμιστὲς, 40 κανόνια καὶ τροφές γιὰ δύο χρόνια. Οἱ Τοῦρκοι πολιορκήσαν τὴν πόλη στὶς 20 Αὐγούστου. Θὰ εἶχαν περάσει περισσότεροι ἀπὸ τρεῖς μῆνες πολιορκίας ὅταν ὁ Καρά Μαχμούτ ἐπανελάβε τὸ ἐγχείρημα τοῦ 1787, ὅπου μὲ μιά συνδυασμένη γενικὴ ἐπίθεση ἔσπασε τὸν κλοιὸ τῶν Τούρκων καὶ ἔδιωξε τοὺς πολιορκητὲς.

Ἐπρόκειτο γιὰ μιά πολὺ σημαντικὴ νίκη τοῦ Καρά Μαχμούτ, ὅμως δέν τοῦ χρησίμευσε καὶ τόσο στὴν ὀριστικὴ ἐξομάλυνση τῶν σχέσεων του μὲ τὴν Κωνσταντινούπολη. Οἱ πιέσεις τῶν ἡγεμόνων πού ἦταν πιστοὶ στό Σουλτάνο ἀπὸ τὴ μιά, ἡ διάθεσή του γιὰ ἐξάπλωση κι ἀνεξαρτησία ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὸν ὀδηγοῦσαν πότε νὰ ἐπιζητᾶ τὴ συμφιλίωση μὲ τὴν Πύλη (μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ κερδίσει χρόνο) καὶ πότε νὰ συνεχίζει τὸν ἀνοιχτὸ ἀγῶνα κατὰ τῆς Αὐτοκρατορίας.

Ἡ εὐκαιρία τῆς ὀριστικῆς του ρήξης μὲ τὴν κεντρικὴ ἐξουσία ἦρθε τὸ 1796, ὕστερα ἀπὸ τὶς πρῶτες του ἐπαφές μὲ τὴ Γαλλικὴ Δημοκρατία.

Ὁ Καρά Μαχμούτ καὶ ἡ Γαλλία εἶχαν κοινὰ συμφέροντα στό Μαυροβούνι πού εἶχε γίνει βάση τῶν κοινῶν τοὺς ἐχθρῶν, Αὐστριακῶν καὶ Ρώσων. Οἱ πρῶτες ἐπαφές κατέληξαν στὸν ἐρχομὸ ἑνὸς Γάλλου πρόξενου στὴ Σκόδρα (1795). Ὑστερα ἀπὸ τὶς πρῶτες ἐπιτυχίες τοῦ Βοναπάρτη στὴν Ἰταλία, κλείστηκε μιά στρατιωτικὴ συμφωνία μὲ τὴν ὁποία οἱ ἀλβανικὲς δυνάμεις ἔπρεπε, ἀφοῦ ὑποτάξουν τὸ Μαυροβούνι, νὰ διασχίσουν τὴ Βοσνία καὶ νὰ συναντήσουν τὸ γαλλικὸ στρατὸ πού εἶχε ἐγκαταλείψει τὴν Τεργέστη καὶ βάδιζε γιὰ τὴ Σλοβενία. Μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ ὁ Βοναπάρτης ἔστειλε στὴ Σκόδρα ἑπτὰ στρατιωτικὸς εἰδήμονες, ἐνῶ κατευθύνθηκαν πρὸς τὶς ἀλβανικὲς ἀκτὲς ἑπτὰ γαλέρες μὲ τρόφιμα καὶ πολεμοφόδια. Στὶς 20 Ἰούλιου 1796 ὁ Καρά Μαχμούτ «ὁ πρίγκιπας τῆς Ἀλβανίας» ὅπως τὸν ὀνόμαζαν ἤδη, βάδισε ἐπικεφαλῆς 20.000 ἀνθρώπων κατὰ τοῦ Μαυροβουνίου. Συνάντησε ὅμως τὴν ἡρωϊκὴ ἀντίσταση τῶν Μαυροβουνίων βουνίσσιων πού ἀγωνίζονταν γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς ἐλευθερίας τους. Στὶς 22 Σεπτεμβρίου ἔκανε μιά δεύτερη ἐκστράτεια. Ὑστερα ἀπὸ λυσσασμένους μάχες οἱ Ἀλβανοὶ ὑποχώρησαν. Στὴ διάρκεια ὅμως τῆς ὑποχώρησης ὁ πρίγκιπας ἔπεσε σέ μιά ἐνέδρα καὶ βρῆκε τὸ θάνατο μαζί μὲ τέσσερις Γάλλους ἀξιωματικὸς καὶ πολλοὺς Ἀλβανούς.

Ὁ Καρά Μαχμούτ ἦταν ἀναμφισβήτητα μιά ἀπὸ τὶς δυνατότερες προσωπικότητες αὐτῆς τῆς περιόδου τῆς ὀθωμανικῆς φεουδαρχίας. Οἱ λόγοι τῆς ἔστω καὶ πρόσκαιρης ἐπιτυχίας τῆς πολιτικῆς του γιὰ τὴν ἀποσκίρτηση ἀπὸ τὴν Πύλη, ἐξηγοῦνται ἀπὸ τρία κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ καθεστώτος του: Πρῶτο, κράτησε στάση ἀνεξιθρησκείας ἐξασφαλίζοντας ἔτσι τὴν ὑποστήριξη τοῦ καθολικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Σκόδρας καὶ τῶν ὀρεινῶν περιοχῶν. Δεύτερο, εὐνόησε τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου συμμετέχοντας καὶ ὁ ἴδιος

ένεργητικά στίς δουλιές, πράγμα πού τοῦ ἐξασφάλισε τήν ὑποστήριξη τῶν ἐμπόρων καί τόν προστάτεψε ἀπό οἰκονομικές δυσκολίες. Τρίτο, μέ τίς αὐτονομιστικές του διαθέσεις ἔκφρασε τούς πόθους σημαντικῶν κοινωνικῶν στρωμάτων ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπό τό βαρύ ζυγό τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας. Ἔτσι κατόρθωσε νά κάνει τό πασαλίκι πού εἶχε κληρονομήσει ἀπό τόν πατέρα του (ὄχι νόμιμα ἀλλά ἐκ τῶν πραγμάτων) ἕνα αὐτόνομο ἄλβανικό κράτος, γεγονός πού ἀποτελέσσει μιά πρόοδο ἱστορικῆς σημασίας. Τό ἔργο του ἐκτιμήθηκε ἀπό τούς συγχρόνους του. Δέν ἔχουμε παρά νά ὑπενθυμίσουμε τή γνώμη πού ἔκφρασε γι'αυτόν τήν ἐπαύριο τοῦ θανάτου του ὁ Γάλλος πρόξενος στή Βενετία Λ' Ἀλλεμάν, ὁ ὁποῖος γράφει στό Παρίσι ὅτι ὁ Καρα Μαχμούτ εἶχε κερδίσει τήν καρδιά τῶν Ἀλβανῶν γιατί διατήρησε ἀνεξάρτητη τή χώρα μέχρι τοῦ σημείου νά φαίνεται ὅτι ἀναζητᾶ νά γίνει ἕνας ἀπόλυτος πρίγκιπας.

Ὁ θάνατος τοῦ Καρα Μαχμούτ σήμανε καί τό τέλος τῆς αὐτονομίας τοῦ πασαλικιοῦ τῆς Σκόδρας. Ἀμέσως ὁ Σουλτάνος ἐμπιστεύθηκε τόν τίτλο τοῦ μουτεσαρίφη τοῦ σαντζακιοῦ στόν Ἰμπραήμ Πασά Μπουσατλή πού ἀνέκαθεν εἶχε ἀντιταχθεῖ στήν πολιτική τοῦ ἀδερφοῦ του. Ὁ Ἰμπραήμ κυβέρνησε μέχρι τό θάνατό του, τό 1810, ὄχι μέ τό κύρος ἐνός κύριου τοῦ πασαλικιοῦ μά σάν ἕνας ἀπλός μουτεσαρίφης πιστός στό Σουλτάνο.

Τό μεγάλο πασαλίκι τῶν Ἰωαννίνων

Ἄν στό Βορρά τό πασαλίκι τῆς Σκόδρας ἔπαιρνε τό δρόμο τῆς παρακμῆς, γύρω ἀπό τήν πόλη τῶν Ἰωαννίνων στήν Ἠπειρο διαμορφωνόταν ἕνα ἄλλο μεγάλο ἄλβανικό πασαλίκι μέ προοπτική ἐξάπλωσής του σ' ὅλη τή νότια Ἀλβανία (Τοσκερία).

Ἡ ἱστορία τοῦ πασαλικιοῦ τῶν Ἰωαννίνων εἶναι συνδεδεμένη μέ τό ὄνομα τοῦ Ἀλή Πασᾶ Τεπελενλή. Γιός ἐνός μικροπροεστοῦ τοῦ Τεπελένι, δέν κληρονόμησε ἀπό τόν πατέρα του οὔτε πλοῦτο οὔτε δύναμη. Ἀναγκάστηκε νά ἐγκαταλείψει τήν πατρική του χώρα, ὀρφανός σ' ἡλικία 9 χρόνων. Ὁ Ἀλῆς ἀνατράφηκε ἀπό τή μητέρα του Χάνκω, μιά φιλόδοξη γυναίκα γεμάτη κουράγιο καί μ' αὐστηρό χαρακτήρα. Δέν εἶχε γίνει καλά-καλά ἄντρας ὅταν μπῆκε ἐπικεφαλῆς ὀμάδας κλεφτῶν. Γιά 20 περίπου χρόνια ἐπιδόθηκε σέ ληστρικές δραστηριότητες σέ βάρος τῶν πλούσιων μπέηδων καί τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ, διασχίζοντας τίς περιοχές τῆς Ἀλβανίας καί τῆς Θεσσαλίας. Ἐπεμβαίνοντας ἐπιδέξια στίς φεουδαρχικές διενέξεις, τράβηξε τήν προσοχή τῆς Κωνσταντινούπολης παίρνοντας γενικά τό μέρος τοῦ Σουλτάνου. Τό 1785 σέ ἡλικία 41 χρόνων πῆρε τόν τίτλο τοῦ πασᾶ καί ὀνομάστηκε μουτεσαρίφης τοῦ Δελβίνου. Ἐνα χρόνο ἀργότερα ὁ Σουλτάνος τόν ὀνόμασε μουτεσαρίφη τοῦ σαντζακιοῦ τῶν Τρικόλων, τόπο ὅπου εἶχε φασαρίες μέ τίς συμμορίες τῶν ληστῶν πού λυμαίνονταν τή Θεσσαλία. Ὁ Ἀλῆς γνωρίζοντας καί τό παραμικρό λημέρι τους κατάφερε ν' ἀποκαταστήσει τήν τάξη. Σάν ἀνταμοιβή ὁ Σουλτάνος τοῦ ἀπένευσε τόν ἐπόμενο

χρόνο τόν τίτλο τοῦ ντερβέν πασᾶ τῆς Τοσκερίας καί τῆς Ἡπείρου, πού μέχρι τότε τόν εἶχε ὁ Ἀχμέτ Κούρ Πασάς πού πέθανε τό 1787.

Ἔστερα ἀπ' ὅλα αὐτά ἡ προσοχή τοῦ Ἀλή Πασᾶ τοῦ Τεπελενλή στράφηκε πρὸς τὰ Ἰωάννινα, μιά ἀπό τίς πιο σπουδαῖες καί ἀκμάζουσες πόλεις τῆς ἐποχῆς στήν Εὐρωπαϊκή Τουρκία. Τά Ἰωάννινα γεμάτα ἀπό βιοτέχνες καί ἐμπόρους, εἶχαν γίνει τό κύριο οἰκονομικό κέντρο ὄχι μόνο τῆς Ἡπείρου, μά καί τῆς μεσημβρινῆς Ἀλβανίας. Πολυάριθμοι ἦταν οἱ Ἀλβανοί πρόκριτοι πού μάχονταν σ' ἀντίπαλα ταραφια γιά νά τή βάλουν κάτω ἀπό τήν κυριαρχία τους. Ἐπωφελούμενος ὁ Ἀλής ἀπ' αὐτές τίς διχόνοιες κατάφερε χωρίς πολλή δυσκολία νά ἐπιβληθεῖ στήν πόλη τό 1788 καί νά πάρει ἕνα φερμάνι ἀπό τό Σουλτάνο πού νά ἐπικυρώνει τή νέα κατάσταση. Πάντα μέ πολυδάπανα δῶρα, κατάφερε νά πάρει ἀκόμη ἕνα διάταγμα πού διόριζε τόν πρωτότοκό του γιό, τόν Βελή Πασά, μουτεσαρίφη τῶν Τρικάλων.

Ὁ Ἀλή Πασάς καταχρῶμενος τήν ιδιότητα τοῦ ντερβέν πασᾶ κι ἐκμεταλλευόμενος τό γεγονός ὅτι ἡ Πύλη ἦταν ἀπασχολημένη μέ τόν πόλεμο τῆς Αὐστρίας καί τῆς Ρωσίας, ἄρχισε τό 1789-1791 μιά σειρά ἀπό ἐκστρατεῖες στά γειτονικά μέρη. Κατάφερε νά ἐλέγξει ἀρκετά μέρη ἀπό τήν Τοσκερία (Κόνιτσα, Πρεμετή, Κέρκυρα, Λιμπόχοβο καί Τεπελένι) μέ ταυτόχρονη κατάληψη τῆς Ἄρτας, φτάνοντας τελικά στά παράλια τοῦ Ἰονίου πελάγους. Ὁμως ὁ πόλεμος τέλειωσε καί ὁ Ἀλή Πασάς γιά ν' ἀποφύγει τήν ἐνεργητική ἀντίδραση τοῦ Σουλτάνου Σελήμ Γ' σταμάτησε τίς ἐπιδρομές καί πῆρε μέρος, ἔστω καί τυπικά, στήν τουρκική ἐκστρατεία κατά τῆς Σκόδρας τό 1793.

Ὅταν κατά τά τέλη τοῦ αἰῶνα οἱ ἐκστρατεῖες τοῦ Βοναπάρτη καθιστοῦσαν ἀβέβαιη τή θέση τῆς Τουρκίας, ὁ Ἀλή Πασάς ξαναρχίζει τίς ἐπεκτατικές του δραστηριότητες. Τό 1797 μέ τήν κατάληψη τῆς Κέρκυρας, τῆς Κεφαλονιάς καί τῶν ὑπόλοιπων Ἰονίων νήσων ἡ Γαλλία ἔγινε γείτονας τοῦ πασαλίκιου τῶν Ἰωαννίνων. Ὁ Ἀλής ἔστειλε μιά εὐχαριστήρια ἐπιστολή στό Βοναπάρτη διαβεβαιώνοντάς τον γιά τά φιλικά αἰσθήματά του πρὸς τή Γαλλία. Ὁ Βοναπάρτης πού σχεδίαζε νά ἀρπάξει ἀπό τήν Τουρκία τήν Αἴγυπτο, προσπαθοῦσε νά δημιουργήσει διάφορα προβλήματα γιά τήν Κωνσταντινούπολη στά Βαλκάνια, γι' αὐτό καί διέταξε τόν κυβερνήτη τῆς Ἐφτανήσου στρατηγό Ζεντιλί, νά βοηθήσει τόν Ἀλή Πασά νά ἰσχυροποιήσει τήν ἐξουσία του γιά νά μπορέσει, ὅπως ἔγραφε, νά προσφέρει τίς ὑπηρεσίες του στή Δημοκρατία. Ὁ στρατηγός Ρόζα ἤρθε αὐτοπροσώπως στά Ἰωάννινα γιά νά παρακινήσει τόν Ἀλή Πασά νά ἐξεγερθεῖ κατά τοῦ Σουλτάνου. Ὁ Ἀλής ἀδράχνοντας τήν εὐκαιρία παρέλαβε ἀπό τή Γαλλία ὄπλα, πολεμοφόδια καί στρατιωτικούς συμβούλους χωρίς ὅμως νά διακόψει τίς σχέσεις του μέ τό Σουλτάνο. Ἀντίθετα, ὅταν τό 1798 ἡ Τουρκία συμμαχώντας μέ τήν Ἀγγλία καί τή Ρωσία κήρυξε τόν πόλεμο κατά τῆς Γαλλίας, ὁ Ἀλής πολέμησε κατά τῶν Γάλλων καί κατέλαβε μερικές παραλιακές πόλεις στό Ἰόνιο (Πρέβεζα, Ἡγουμενίτσα κ.λπ.).

Στίς ἀρχές τοῦ 1799 τά νησιά τοῦ Ἰονίου πέρασαν στά χέρια τῶν Ρώσων. Ὁ Ἀλής παρόλες τίς προσπάθειες πού ἔκανε, ὄχι μόνο δέν κατάφερε νά συνάψει φιλικές σχέσεις μέ τήν Τσαρική Αὐτοκρατορία, ἀλλά ἀντίθετα οἱ σχέσεις του μέ τούς νέους γείτονές του ἐντάθηκαν τόσο πού δημιούργησαν ἀρκετά προβλήματα. Οἱ Ρῶσοι ὑποκίνησαν ἐναντίον τοῦ ἡγεμόνα τῶν Ἰωαννίνων ὄλους τούς ἀντιπάλους του, τούς μπέηδες τοῦ Μπεράτι, τοῦ Δελβίνου καί τῆς Τσαμουριάς καί ἰδιαίτερα τή φυλή τῶν Σουλιωτῶν, πού εἶχαν χριστιανική θρησκεία καί ἀποτελοῦνταν ἀπό ἐλεύθερους βουνίσσιους Ἀλβανούς μέ πολεμική παράδοση. Οἱ Σουλιῶτες ἀπό καιρό εἶχαν μεταφερθεῖ ἀπό τίς ὄρεινές περιοχές τῆς Χιμάρας στά ἀπόκρημνα βουνά τοῦ Σουλίου στήν Ἡπειρο. Ὁ Ἀλή Πασάς φέρθηκε ἐπιδέξια. Φροντίζοντας πάντα νά μή τά χαλάσει μέ τήν Κωνσταντινούπολη, νίκησε τούς ἀντιπάλους του. Ἀφοῦ διέλυσε τήν ὁμάδα τῶν ἐχθρικῶν πρὸς αὐτόν μπέηδων, ἐκστράτευσε τό φθινόπωρο τοῦ 1799 κατά τῶν Σουλιωτῶν πού ἦταν σύμμαχοι τῶν Ρώσων.

Ὁ Ἀλής εἶχε δοκιμάσει κι ἄλλη φορά νά τούς ὑποτάξει χωρίς ὅμως ἐπιτυχία. Ἔτσι κι αὐτή τή φορά περικύκλωσε τήν περιοχή τοῦ Σουλίου ἀποκόβοντάς τους κάθε δυνατότητα ἀνεφοδιασμοῦ γιά νά τούς ἀναγκάσει νά παραδοθοῦν ἀπό τήν πείνα. Οἱ Σουλιῶτες κατ' ἀπό τήν ἀρχηγία τοῦ καπετάνιου τους Φώτη Τζαβέλλα βάσταζαν ἠρωικά στόν ἀποκλεισμό γιά 4 χρόνια. Μόνο στά τέλη τοῦ 1803 δέχτηκαν νά σταματήσουν νά ἀντιστέκονται ὅταν ὁ κλοιός τῆς πολιορκίας τους ἐσφίξε ἀκόμη περισσότερο κι ἀφοῦ πῆραν προηγουμένως τήν ὑπόσχεση τοῦ Ἀλή ὅτι θά τούς ἀφήσει νά περάσουν στή Κέρκυρα, στούς Ρώσους. Ἀλλά ὁ Πασάς δέν εἶχε κανένα ἐνδοιασμό ν' ἀθετήσει τήν ὑπόσχεσή του κι ἐπιτέθηκε μέ μανία στό караβάνι τῶν Σουλιωτῶν προσφύγων. Μ' αὐτά ἀκριβῶς τά συμβάντα συνδέεται τό τραγικό τέλος τῶν Σουλιωτισσῶν πού γιά νά μήν πέσουν στά χέρια τοῦ δεσπότη ρίχτηκαν μέ τά παιδιά τους ἀπό τά βράχια τοῦ Ζαλόγγου σέ μιά χαράδρα.

Ὁλη ἡ δραστηριότητα τοῦ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων ἀπέβλεπε χωρίς καμιά ἀμφιβολία στή χαλάρωση τῶν σχέσεών του μέ τήν Πύλη γιά νά καταλήξει σέ μιά προκείμενη ρήξη. Γιαυτό καί προσπάθησε τά ἐπόμενα χρόνια νά βρεῖ τήν ἀναγκαῖα ὑποστήριξη ἀπό τίς ξένες Μεγάλες Δυνάμεις. Στήν ἀρχή ἦρθε σ' ἐπαφή μέ τήν Ἀγγλία χωρίς ὅμως νά καταφέρει τίποτε. Τό 1806 ἀπευθύνθηκε στή Γαλλία πού πολεμοῦσε τούς Ρώσους, κάτοχους τῆς Ἐπτανήσου· ἔβλεπε κι αὐτός μέ βουλιμία τά Ἐπτάνησα. Ὁ Ναπολέων τοῦ ἀποκρίθηκε ὅτι ἔβλεπε μέ ἱκανοποίηση τήν «στάση ἐπαγρύπνησης» τοῦ βεζύρη πρὸς τούς Ρώσους καί τούς φίλους τους Ἕλληνες καί τοῦ ὑποσχέθηκε ὅτι «ἂν ἡ Κέρκυρα ἔπεφτε στά χέρια του δέν θά μποροῦσε νά τή δώσει σέ καλύτερο φύλακα ἀπό τόν Ἀλή Πασά». Ὁ Ἀλής ἐνθαρρυσμένος ἀπ' αὐτή τήν ὑπόσχεση δέν τσιγγουνεύτηκε καθόλου τίς κολακεῖες πρὸς τό Γάλλο μονάρχη πού τόν ἀποκάλεσε σ' ἕνα γράμμα του πρὸς τό Γάλλο πρόξενο στήν Κωνσταντινούπολη Σεμπαστιάνι, «ὁ ἥρωας τοῦ αἰῶνα, ὁ Μέγας Ναπολέων». Ὄταν τό Δεκέμβριο τοῦ 1806 ἄρχισε ὁ ρωσοτουρκικός πόλεμος, ἐπιτέθηκε ἀμέσως στά Ἐπτάνησα διατυμπανίζοντας τήν ἐνέργειά του αὐτή σάν μιά πράξη συνεργασίας μέ

τούς συμμάχους του τούς Γάλλους. Πολέμησε γενναῖα καί οἱ Ρῶσοι πέρασαν σκληρή δοκιμασία. Ἐπειτα ἔστειλε στό Ναπολέοντα, στό Τιλσίτ (1807), τόν Μεχμέτ ἐφέντη γιά νά τοῦ ὑπενθυμίσει τή σχετική ὑπόσχεση γιά τήν Κέρκυρα. Ἀλλά ὁ αὐτοκράτορας εἶχε τώρα ἄλλα σχέδια. Ὁ Μεχμέτ ἐφέντης ἐπέστρεψε μέ δύο γράμματα τοῦ Ναπολέοντα καί τοῦ Ταλεϋράνδου, στά ὁποῖα θαβόταν ἡ ὑπόσχεση πού εἶχαν δώσει. Ἡ Κέρκυρα καί τά ὑπόλοιπα νησιά τοῦ Ἰονίου ἔμεναν κάτω ἀπό τό γαλλικό ἔλεγχο. Ὁ Ναπολέων δέν τοῦ ἔδινε οὔτε τήν παραλιακή πόλη τῆς Πάργας. Ἐτσι οἱ σχέσεις τους ἄρχισαν νά χαλᾶνε.

Ἀπό τό 1808 μέχρι τό 1812 ἡ Τουρκία βρισκόταν σέ πόλεμο μέ τή Ρωσία. Ὁ Ἀλῆς ξαναρχίζει τίς ἐπιχειρήσεις του μέ σκοπό νά μεγαλώσει τό Μπεράτι ὅπου ἔβαλε κυβερνήτη τό μεγάλο γιό του Μουχτάρ Πασά καί στή συνέχεια τήν Τσαμουριά. Τό 1810 παρόλες τίς προειδοποιήσεις τοῦ Ναπολέοντα, ἐπιτίθεται καί καταλαμβάνει τή Βλόρα. Τό 1811 ἔρχεται ἡ σειρά τοῦ Δελβίνου καί τοῦ Γκιροκάστερ. Μ' αὐτές τίς κατακτήσεις ὁλόκληρη ἡ μεσημβρινή Ἀλβανία, ἡ Θεσσαλία καί ἡ Ἡπειρος (μ' ἐξαίρεση τήν Πάργα) συμπεριλήφθηκαν στό πασαλίκι του πού ἔφτασε στό ἀπόγειο τῆς δυνάμει του.

Ἡ ἐπέκταση καί ἰσχυροποίηση τοῦ πασαλικιοῦ τῶν Ἰωαννίνων ἦταν φυσικό νά παροτρύνουν τίς αὐτονομιστικές βλέψεις τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Ἡ ἔλλειψη ὅμως κάθε ξένης ὑποστήριξης τόν ὑποχρέωνε νά εἶναι προσεκτικός καί νά κρατᾶ ἔστω καί τυπικά τούς δεσμούς ἐξάρτησης μέ τό Σουλτάνο.

Τό πασαλίκι τῶν Ἰωαννίνων ἀποτελοῦνταν ἀπό ἀλβανικό καί ἑλληνικό πληθυσμό. Ὅμως ἡ ἐξουσία τοῦ Ἀλῆ βασιζόταν κύρια στούς τελευταίους. Ἡ κυρίαρχη τάξη κι ὁ στρατός ἀπαρτίζονταν ἀποκλειστικά ἀπό Ἀλβανούς, ἐνῶ ἡ κοινωνική δομή τοῦ πασαλικιοῦ παρουσίαζε τά τυπικά φεουδαρχικά χαρακτηριστικά ὅπως σ' ὁποιοδήποτε ἄλλο πασαλίκι τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ὡστόσο τό πασαλίκι αὐτό εἶχε κάτι τό ἰδιαίτερο πού ἀξίζει νά σημειωθεῖ: ἡ ἐξέλιξη τῆς ἀνάπτυξης τοῦ συστήματος τῶν τσιφλικιῶν σέ βάρος τῆς στρατιωτικῆς φεουδαρχικῆς ἰδιοκτησίας εἶχε πάρει μιά μεγάλη ἔκταση. Τά τιμάρια καί τά ζηαμέτια εἶχαν τελείως καταργηθεῖ καί ὁ Ἀλῆ Πασάς ἀπό τά δύο τσιφλίκια πού εἶχε κληρονομήσει ἀπό τόν πατέρα του, ἔγινε στό τέλος τῆς ζωῆς του ἰδιοκτήτης 934 χωριῶν πού βρισκόνταν σκορπισμένα στή μεσημβρινή Ἀλβανία, στήν Ἡπειρο, στή Θεσσαλία καί ἄλλοῦ καί τά ὁποῖα ἐκμεταλλεῦόταν σάν τσιφλίκια.

Ἡ ἐνίσχυση τῆς δυνάμει τοῦ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων καί οἱ ἐπεκτατικές βλέψεις πρός τό Βορρᾶ πού δέν ἄργησαν νά ἐκδηλωθοῦν, ἀνησύχησαν σοβαρά τήν Κωνσταντινούπολη.

Μόλις ὁ Σουλτάνος Μαχμούτ Β' ἔκλεισε εἰρήνη μέ τή Ρωσία, τόν καθαίρεσε ἀπ' ὅλες του τίς ἐξουσίες καί τόν διέταξε νά ἀποσυρθεῖ στό Τεπελένι. Ὁ Ἀλῆς ὑπάκουσε φαινομενικά. Ὑστερα ὅμως ἀπό μερικούς μήνες ἤρθε πάλι στά Ἰωάννινα ἀψηφώντας καί πάλι τό κύρος τοῦ Σουλτάνου, ἀφοῦ ὅμως διασφάλιζε πρῶτα τίς σχέσεις του μέ τούς Ἑγγλέζους. Ἡ Πύλη

δέν μπορούσε νά τόν ύποτάξει μέ τή βία γιατί φοβόταν μιά εξέγερση στή Σερβία. Έτσι αποφάσισε ν' αποκαταστήσει τόν Πασά σ' όλες του τίς προηγούμενες έξουσίες.

Ἡ ύποταγή τῶν μεγάλων πασαλίκιῶν καί τό τέλος τοῦ τιμαριωτικοῦ καθεστῶτος στήν Ἀλβανία

Ἡ Ἱερή Συμμαχία πού συγκροτήθηκε τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1815, τήν παραμονή τῆς πτώσης τοῦ Ναπολέοντα, εἶχε σά σκοπό της τή διατήρηση τοῦ πολιτικοῦ χάρτη τῆς Εὐρώπης ὅπως αὐτός εἶχε διαμορφωθεῖ ἀπό τό συνέδριο τῆς Βιέννης. Ἡ νέα αὐτή κατάσταση πραγμάτων ἔδινε στήν Τουρκία μιά σχετική ἐγγύηση μπρός σέ μιά ἐνδεχόμενη ἐξωτερική ἀπειλή. Κατά συνέπεια ὁ Μαχμούτ Β' εἶχε ὅλες τίς εὐνοϊκές συνθήκες γιά νά χτυπήσει τά ἐπαναστατικά κινήματα καί τίς τάσεις ἀποσκίρτησης στό ἐσωτερικό τῆς Αὐτοκρατορίας. Ὁ Ἀλής ὁ Τεπελενλῆς ἔπρεπε νά διαλέξει: νά ὑποταχτεῖ χωρίς ὄρους στό Σουλτάνο ἢ ν' ἀποχωρήσει ὀριστικά ἀπό τήν Πύλη, πράγμα πού σήμαινε ἀνοιχτό πόλεμο.

Προτίμησε τή δεύτερη λύση. Προσπάθησε νά συνδεθεῖ μέ τήν Ἀγία Πετρούπολη πιστεύοντας ὅτι, παρόλο πού ἦταν μέλος τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας, δέ θά παρατοῦσε τήν παραδοσιακή πολιτική της τῆς ὑπόσκαψης τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ἀπό τήν ἄλλη, ἦρθε σ' ἐπαφή μέ τά μέλη τοῦ ἑλληνικοῦ ἐπαναστατικοῦ συνδέσμου «Φιλική Ἐταιρεία», μέ σκοπό νά τήν κάνει σύμμαχό του προσφέροντάς της σημαντική πολιτική καί ὕλική βοήθεια.

Ὁ Ἀλής ὅμως εἶχε μιά ἀνακριβή εἰκόνα τῆς διεθνοῦς κατάστασης. Θά τό πάρει εἶδηση ὅταν στίς ἀρχές τοῦ 1820 προετοιμαζόμενος νά χτυπήσει τόν Σουλτάνο πού εἶχε αποφασίσει νά δαμάσει μέ τή βία τό πασαλίκι τῶν Ἰωαννίνων, εἶδε ὅτι δέν μπορούσε νά βρεῖ τήν ἀναμενόμενη βοήθεια. Ἡ Ρωσία δέν εἶχε τήν πρόθεση νά παραβιάσει τίς ἀρχές τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας. Ἡ Ἀγγλία στήν ὁποία ἐπίσης ἀπευθύνθηκε ὁ Ἀλής, τόν συμβούλεψε νά συμφιλιωθεῖ μέ τήν Πύλη. Μόνο ἡ ἑλληνική ἐπαναστατική ὀργάνωση τοῦ ὑποσχέθηκε νά δράσει μόλις θ' ἄρχιζαν οἱ ἐχθροπραξίες μέ τήν Κωνσταντινούπολη. Οἱ ὑποσχέσεις ὅμως αὐτές εἶχαν γιά σκοπό νά καθηλώσουν στήν Ἀλβανία τόσο τίς δυνάμεις τοῦ Ἀλή ὅσο καί τίς δυνάμεις τοῦ Σουλτάνου γιά νά διευκολυνθεῖ ἡ ἐπιτυχία τοῦ ἑλληνικοῦ ξεσηκωμοῦ. Ἀλλά καί ὁ Ἀλής ἔλπιζε ὅτι μέ τίς πρῶτες σπίθες τῆς εξέγερσης ὁ Σουλτάνος θά τόν ἄφηνε, γιά νά στρέψει τίς δυνάμεις του κατά τῆς Ἑλλάδας.

Τόν Ἰανουάριο τοῦ 1820 ὁ Μαχμούτ Β' ὑπέγραψε ἕνα φερμάνι μέ τό ὁποῖο ὁ Ἀλής ἀπαλλασσόταν ἀπό κάθε καθῆκον του, ἐνῶ ὁ Σιέχ-ούλ Ἰσλάμ⁴⁴

44. Ἦταν ὁ μόνος ἐγκυρος ἐρμηνευτής τοῦ Κοράνιου κι ἔπρεπε νά δώσει τήν ἐγκρισή του γιά κάθε πράξη τῆς νομοθετικῆς ἢ ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, ἔχοντας δικαίωμα veto. (Στμ)

τόν διέταξε νά παρουσιαστεί σέ 40 μέρες στήν Κωνσταντινούπολη γιά νά ενημερώσει σχετικά μέ τή δραστηριότητά του. Ὁ Ἀλής ἀρνήθηκε νά ὑπακούσει καί προετοιμάστηκε γιά ἔνοπλη ἀντίσταση. Ὁ Σουλτάνος ὑπέγραψε τόν Μάϊο ἕνα νέο φερμάνι καταδικάζοντας σέ θάνατο τόν πασά τοῦ Τεπελενιοῦ. Τόν ἐπόμενο μήνα θά βαδίσει γιά τό πασαλίκι τῶν Ἰωαννίνων μιά μεγάλη τουρκική στρατιά κάτω ἀπό τή διοίκηση τοῦ Πασόμπεη, πού τοῦ εἶχαν καθορίσει ν' ἀντικαταστήσει τόν Ἀλή πασά στά καθήκοντά του. Ταυτόχρονα ἄραζε κι ὁ τουρκικός στόλος γιά νά βοηθήσει τίς δυνάμεις τοῦ πεζικοῦ. Διαταγή νά ὑποστηρίξει τήν ἐκστρατεία, πῆρε καί ὁ ἡγεμόνας τῆς Σκόδρας ὁ Μουσταφά Πασά Μπουσατλή, ὁ ὁποῖος εἶχε διαδεχτεῖ τόν Ἰμπραήμ Πασά πού πέθανε τό 1810.

Ὁ Ἀλή Πασάς κινητοποίησε ὅλο τό στρατό τοῦ πασαλικιοῦ πού ἀριθμοῦσε 40.000 ἄνδρες. Ἀλλά δέν τοῦ πρόσφερε καμιά βοήθεια. Μόλις οἱ ὀθωμανικές δυνάμεις πάτησαν τό πόδι τους στό ἔδαφος τοῦ πασαλικιοῦ, συνθηκολόγησε μέ τούς ἀρχηγούς του χωρίς κόν νά δώσει μάχη. Ἦταν τό ἀναπόφευκτο ἀποτέλεσμα τῆς μή σθεναρῆς κοινωνικῆς βάσης στήν ὁποία στηριζόταν ἡ ἐξουσία του. Μεγαλοτσιφλικός ὄντας, ἕνα βαθύ χάσμα τόν χώριζε ἀπό τούς τσιφτσηδες χωρικούς πού ὑπέμεναν τή σκληρή ἐκμετάλλευσή του. Ἐχοντας ξεπεράσει κάθε ὄριο πλεονεξίας, εἶχε συγκεντρώσει στά χέρια του ὅλα τά τσιφλίκια τοῦ πασαλικιοῦ καί δέν ἐπέτρεψε σέ κανένα, οὔτε στούς γιούς του καί τούς ἐγγονούς του νά γίνουν ἰδιοκτῆτες τσιφλικιῶν. Τό περιβάλλον του ἀποτελοῦνταν ἀποκλειστικά ἀπό ὑπηρέτες πού τούς πλήρωνε ἀπό τό ταμεῖο του. Ἡ παλιά τάξη τῶν σπαχήδων εἶχε ἀντικατασταθεῖ ὄχι ἀπό μιά καινούργια, μά ἀπό ἕνα μεγάλο ἡγεμόνα, ἕναν ἀπολυταρχικό ἀνατολίτη δεσπότη. Ἡ διαφορά μέ τό πασαλίκι τῆς Σκόδρας ἦταν ὀλοφάνερη. Οἱ Μπουσατλή ὄχι μόνο διατήρησαν ἀνέπαφα τά ὑπάρχοντα τσιφλίκια, μά ἔκαναν τούς συνεργάτες καί συμμάχους τους νέους ἡγεμόνες λατιφούντιων. Ἐτσι δημιούργησαν μιά ἀξιόλογη ἀριθμητικά φεουδαρχική τάξη πού τά συμφέροντά τῆς ἰδιοκτησίας συνδέονταν μέ τήν ἐξουσία τους. Χωρίς καμιά ἀμφιβολία ἐδῶ ἀκριβῶς βρίσκεται ἕνας ἀπό τούς κυριότερους λόγους γιά τούς ὁποίους οἱ Μπουσατλή διατήρησαν γιά τρεῖς συνεχεῖς γενεές τήν ἐξουσία στή Σκόδρα.

Ἐτσι ὁ πασάς ἐγκαταλείφθηκε ἀπ' ὄλους ἀκόμη κι ἀπό τούς γιούς του καί τούς πολυάριθμους ἐγγονούς του πού παραδόθηκαν χωρίς νά πέσει πιστολιά. Τόν Αὐγουστο τοῦ 1820 οἱ Τοῦρκοι ἔφτασαν στά Ἰωάννινα καί πολιορκήσαν τήν ἀκρόπολη ὅπου εἶχε καταφύγει ὁ Ἀλής μέ μιά ἀσήμαντη δύναμη ἀπό τήν προσωπική του φρουρά.

Ὁ «Λέων τῶν Ἰωαννίνων» ὅπως θά τόν ὀνομάσουν ἀργότερα, συνέχισε νά ἀντιστέκεται παρόλο πού εἶχε μείνει μόνος, ἐλπίζοντας ὅτι θά ξεσπάσει ἡ ἐλληνική ἐπανάσταση. Ἀλλά σύντομα χάθηκαν οἱ ἐλπίδες του. Μέ τήν κήρυξη τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασης τό Μάρτη τοῦ 1821, ὁ Σουλτάνος ἀντί νά χαλαρώσει τήν πίεσή του ἔστειλε κι ἄλλες ἐνισχύσεις στά Ἰωάννινα. Ὁ γέρο πασάς ἀντιστάθηκε ἐπί 17 μῆνες στούς πολιορκητές του! Δέν ἔπαψε ν'

άντιστέκεται παρά μόνο μέ τό θάνατό του, όταν τόν δολοφόνησε προδοτικά ό Τουρκός διοικητής. Τό κεφάλι του στάλθηκε στήν Κωνσταντινούπολη σάν ένα πολύτιμο τρόπαιο.

Ή Πύλη έστρεψε τότε όλες τίς δυνάμεις της πρός τήν Έλλάδα, συμπεριλαμβανομένων τών δυνάμεων τών Άλβανών ήγεμόνων καί ιδιαίτερα του Μουσταφά Πασά Μπουσατλή.

Μιά καί τό πασαλίκι τών Ίωαννίνων είχε καταστραφεί, ό Σουλτάνος δέν είχε κανένα συμφέρον ν' αφήσει νά αναπτύσσεται κι άλλο ή δύναμη τών Μπουσαλτή. Μόνο όμως μετά τό ρωσο-τουρκικό πόλεμο κατάφερε νά ξεφορτωθεί όριστικά τούς Άλβανούς ήγεμόνες πού συνέχιζαν νά έξεγείρονται κατά τής κεντρικής έξουσίας τής Κωνσταντινούπολης. Ή έπικεφαλής διοικητής τών τουρκικών δυνάμεων τής Ρουμελίας, Μεχμέτ Ρεσίντ πασάς, ανέλαβε τήν έξόντωσή τους. Τόν Αύγουστο του 1830 θά φτάσει στό Μοναστήρι ήγούμενος μιās τουρκικής στρατιās καί θά καλέσει όλους τούς ήγεμόνες τής μεσημβρινής Άλβανίας, μέ τό πρόσχημα ότι θέλει νά τούς ανακοινώσει τή «χάρη» του Σουλτάνου. Άλλά στίς 26 Αύγούστου κατά τή διάρκεια μιās ύποτιθέμενης στρατιωτικής παρέλασης έσφαξε τούς Άλβανούς ήγέτες καί τούς ανθρώπους τους, συνολικά 500 άνδρες. Έπειτα διέσχισε τή Νότια Άλβανία από τή μιά άκρη στήν άλλη αίματοκυλώντας καί καίγοντας τή χώρα.

Τό 1831 ό Μεχμέτ Ρεσίντ Πασάς στρέφεται πρός βορράν. Ή Μουσταφά πασάς πού βρισκόταν μπροστά του, συγκρούεται μαζί του στήν Μπαμπούνα τής Μακεδονίας αλλά δοκιμάζει μιά βαριά ήττα. Ήπιστρέφει στή Σκόδρα καί κλείνεται στό κάστρο του Ραζαφάτ όπου καί τόν πολιορκούν. Παραδόθηκε ύστερα από έξι μήνες αντίστασης κι αφού ό Σουλτάνος του έγγυήθηκε ότι θά του χαρίσει τή ζωή. Ή παράδοσή του σήμανε τό τέλος του πασαλικιου τής Σκόδρας.

Αφού συντρίφτηκαν τά αυτόνομα πασαλίκια, ή Πύλη υιοθέτησε μιά σειρά από πολιτικά, κοινωνικά, διοικητικά καί στρατιωτικά μέτρα γιά νά ύποτάξει όριστικά τήν Άλβανία πού μέ τίς συνεχείς έξεγέρσεις της τάραζε τίς θέσεις τής Τουρκίας στά Βαλκάνια. Ή χώρα αντί ν' αποτελέσει μιά διοικητική περιφέρεια, χωρίστηκε σέ τρία καί κατόπιν σέ τέσσερα βιλαέτια: Τό βιλαέτι τής Σκόδρας στό Βορρά, του Μοναστηριου στό Κέντρο, τών Ίωαννίνων στό Νότο καί τής Κοσόβας στά Βορειοανατολικά, πού χωρίζονταν τό καθένα σέ σαντζάκια καί καζάδες. Έξαιτίας αυτής τής διοικητικής οργάνωσης τά άλβανικά έδάφη χώρισαν τό ένα από τό άλλο καί τά τέσσερα βιλαέτια δέν υπάγονταν στίς ίδιες διοικητικές διατάξεις. Ήπιλέον έτσι πού είχαν χωριστεί τά βιλαέτια περιλάμβαναν δίπλα στήν άλβανική πλειοψηφία καί περιοχές μή άλβανικές. Τό βιλαέτι τής Σκόδρας περιείχε μιά μειοψηφία από Μαυροβούνιους, τής Κοσόβας είχε σέρβικους καζάδες, τό βιλαέτι τών Ίωαννίνων έλληνικά σαντζάκια καί του Μοναστηριου μακεδονικό, έλληνικό καί τουρκικό πληθυσμό. Ή Πύλη δέν αποκατέστησε τό τιμαριωτικό σύστημα πού είχε πάθει ολοκληρωτική αποσύνθεση σ' όλη τήν

όθωμανική αυτοκρατορία. Αντί για τή στρατιωτική φεουδαρχική ιδιοκτησία, τάχτηκε ρητά υπέρ τής φεουδαρχικής ιδιοκτησίας τών λατιφούντιων πού είχαν αναπτυχθεί στά γρήγορα τήν εποχή τών πασαλικιών καί τά όποια πήρε κάτω από τήν προστασία της. Παρόλο πού τά άπέραντα τσιφλίκια του Άλη Πασά του Τεπελενλή κατασχέθηκαν, δέν έχασαν τό χαρακτήρα του τσιφλικιού κι ένα μέρος τους μοιράστηκε στους παλιούς ιδιοκτήτες-φεουδάρχες, ένω ή γή πού άπόμεινε έγινε κατευθείαν ιδιοκτησία τής Πύλης. Τό 1832 ή Πύλη θά στείλει μιά άποστολή για νά καταστρέψει τους πύργους τών δυνατών Άλβανών φεουδαρχών. Στή θέση τών παλιών μισθοφορικών μονάδων πού ήταν κάτω από τή διοίκησή τους, τοποθετήθηκαν στρατιωτικές φρουρές από μονάδες του όθωμανικού στρατού. Η Κωνσταντινούπολη άφησε επί ποδός πολέμου στό Μοναστήρι τό σώμα του ειδικού στρατού πού τό 1830 είχε καθοδηγήσει στην Άλβανία ό Μεχμέτ Ρεσίντ Πασάς, για νά «τρομοκρατεί τους Άλβανούς» όπως λέει ένας Γάλλος ταξιδιώτης, ο Αμί Μπουέ στό έργο του «Η Εύρωπαϊκή Τουρκία» (1840). Στή θέση τής παλιάς φεουδαρχικής στρατιωτικής διοίκησης ό Σουλτάνος τοποθέτησε μιά συγκεντρωτική στρατιωτική διοίκηση. Ταυτόχρονα ή Πύλη προσπάθησε νά εφαρμόσει τό νέο φορολογικό σύστημα. Οί φόροι δέ θά εισπράτονταν πλέον από τους ντόπιους Άλβανούς ήγεμόνες αλλά από τήν αυτοκρατορική οικονομική διοίκηση. Όπως επίσης προσπάθησε νά εφαρμόσει τή νέα στρατιωτική μεταρρύθμιση, γνωστή στην Άλβανία μέ τό όνομα του «νιζάμ», πού θέσπιζε τή μακρόχρονη υποχρεωτική στρατιωτική θητεία για μιά περίοδο 7-10 χρόνων καί χωρίς άποζημίωση.

Τά μέτρα αυτά τά υποδέχθηκαν μέ ζωηρές διαμαρτυρίες, όχι μόνον οί χωρικοί πάνω στους όποιους έπεφτε τό μεγαλύτερο βάρος τών νέων καταπιεστικών μέτρων, μά καί οί σπαχήδες καί οί ντερεμπέηδες πού ήταν προσκολλημένοι στό παλιό φεουδαρχικό σύστημα. Η βαθιά αυτή δυσαρέσκεια προκάλεσε στά χρόνια τής δεκαετίας του '30 μιά σειρά από ένοπλες άγροτικές εξέγέρσεις κατά τής συγκεντρωτικής διοίκησης, εξέγέρσεις βέβαια καθαρά αυθόρμητες πού τίς καθοδηγοῦσαν οί ντερεμπέηδες⁴⁵ σπαχήδες καί μπαϊρακτάρηδες όπως ό Ζυλυφτάρ Πόδα, ό Ταφίλ Μπούζι, ό Άμπντούλ Κόκα, ό Ζενέλ Γκιολέκα, ό Ντάσιο Σκρέλι κ.ά. Τό 1835 ξέσπασε στή Σκόδρα μιά σοβαρή άστική εξέγερση πού κι αυτή τήν καθοδηγοῦσαν άρχηγοί τών έснаφιών, όπως ό Χαμζά Καζάζη καί ό Χατζή Ιντρίζι. Όλα αυτά τά κινήματα κατεστάλησαν μέ τή βία. Στή συνέχεια άρχισαν νά άραιώνουν προσωρινά, γιατί ή Πύλη είχε πάψει για ένα όρισμένο διάστημα νά έξασκει τήν κυριαρχία της έξω από τίς πόλεις.

Τά διοικητικά, στρατιωτικά καί οικονομικά μέτρα πού πάρθηκαν από τήν Πύλη στά χρόνια τής δεκαετίας του '30 σχετικά μέ τήν Άλβανία δέν ήταν παρά τό προοίμιο του συνόλου τών μεταρρυθμίσεων μέ συγκεντρωτικό

45. Ηγεμόνας μέ δεσποτική έξουσία στους κατοίκους τής περιφέρειάς του. (Στμ)

χαρακτήρα, πού ὁ Σουλτάνος Ἰμπντούλ - Μπετζήτ θ' ἀναγγεῖλει τό 1839, κάτω ἀπό τό ὄνομα «Τανζιμάτ». Ἡ Πύλη γιά ν' ἀποφύγει μιά γενική ἐξέγερση, ἔκρινε σκόπιμο νά πραγματοποιήσει σταδιακά τή μεταρρύθμιση: Τό 1843 στό βιλαέτι τῆς Κοσόβας, τό 1844 τῆς Σκόδρας καί τό 1845 τῶν Ἰωαννίνων. Παντοῦ ὅμως συνάντησε τήν ἔνοπλη ἀντίσταση τῶν χωρικῶν, τῶν βουνίσσιων, τῶν φεουδαρχῶν καί τῶν μπαῦρακτάρηδων. Ἡ Ἀλβανική ἐξέγερση πῆρε μιά τόσο μεγάλη ἔκταση πού ἀνάγκασε τόν Μεχμέτ Ρεσίντ νά ἔλθει αὐτοπροσώπως ἐπικεφαλῆς τοῦ στρατιωτικοῦ σώματος τοῦ Μοναστηριοῦ γιά νά σκορπίσει τόν τρόμο στό βιλαέτι τῆς Κοσόβας καί στή συνέχεια στά βιλαέτια τῆς Σκόδρας καί τῶν Ἰωαννίνων.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Η ΕΘΝΙΚΗ ΑΛΒΑΝΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ (1844-1912)

Τά πρώτα βήματα τοῦ ἐθνικοῦ κινήματος

“Οπως παντοῦ στά Βαλκάνια ἔτσι καί στήν Ἰταλία, αὐτό πού χαρακτηρίζει τόν 19ο αἰώνα εἶναι ἡ ταχεία ἀνάπτυξη τῆς ἐμπορευματικῆς οἰκονομίας πού παραγκωνίζει τή φυσική οἰκονομία στήν ὑπαιθρο, στήν ὁποία στηριζόταν ἡ φεουδαρχική κοινωνία. Ἡ ζήτηση τῆς ἀγορᾶς κάνει τοὺς χωρικούς νά καλλιεργοῦν σέ μεγάλες ποσότητες τ’ ἀγροτικά προϊόντα πού ἔχει ἀνάγκη ἡ πόλη (σιτηρά, ἐλιές, καπνός, μπαμπάκι, λαχανικά φρούτα, λινάρι κ.λπ.). Μέ τίς σχέσεις πού ἀναπτύχθηκαν ἀνάμεσα στήν πόλη καί τήν ἐπαρχία ἀνθίσει ἡ βιοτεχνική παραγωγή καί τό ἐμπόριο. Μά κύρια δυνάμωσε ἡ θέση τῶν «ρεσφέρ», δηλαδή τῶν μεγαλέμπορων πού εἰσάγανε τά βιομηχανικά εὐρωπαϊκά προϊόντα καί ἐξάγανε στίς διάφορες χῶρες τίς ντόπιες πρώτες ὕλες. Ὁ πληθυσμός τῶν πόλεων αὐξήθηκε. Στά μέσα τοῦ 19ου αἰώνα ἡ κυριότερη πόλη τῆς ἐποχῆς στήν Ἰταλία, ἡ Σκόδρα, ἀριθμεῖ περίπου 45.000 κατοίκους. Τό πόσο σπουδαῖο ἐμπορικό κέντρο ἦταν ἡ πόλη αὐτή φαίνεται ἀπό τό γεγονός ὅτι ἀπαριθμοῦσε τό λιγότερο 3.000 μαγαζιά. Ἡ ὄλο καί μεγαλύτερη ζήτηση τῶν προϊόντων τῆς πόλης ἀπό τοὺς χωρικούς ἐπιφέρει τήν αὐξηση τῆς βιοτεχνικῆς παραγωγῆς, γεγονός πού ὀδηγεῖ τοὺς βιοτέχνες στό νά μὴ σέβονται πιά τοὺς κανονισμούς τῶν συντεχνιῶν πού τοὺς ἐπέβαλαν αὐστηροὺς περιορισμούς σ’ ὅ,τι ἀφορᾶ τήν ποσότητα, τήν ποιότητα καί τήν τιμὴ τῶν προϊόντων τους. Μ’ αὐτό τόν τρόπο παίρνει τέλος τό μονοπώλιο τῆς βιοτεχνικῆς παραγωγῆς πού ἡ συντεχνία εἶχει καρπωθεῖ ἐδῶ καί αἰῶνες καί μαζί του φθίνει καί ἡ ἴδια ἡ συντεχνία πού ἀποτελέσει τήν κύρια οἰκονομική βάση τῆς φεουδαρχίας στίς πόλεις.

Τῆ συντεχνιακῆ φεουδαρχικῆ πειθαρχία τήν ἀντικαθιστᾶ ὁ ἐλεύθερος ἀνταγωνισμός. Ἡ ἀπουσία κάθε τελωνειακοῦ ἐμπόδιου στήν εἰσαγωγή τῶν ἐμπορευμάτων τῆς εὐρωπαϊκῆς βιομηχανίας στήν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, προκαλεῖ τήν πτώχευση καί τήν καταστροφή τῶν μικροβιοτεχνῶν. Οἱ μόνοι πού βγαίνουν κερδισμένοι ἀπ’ αὐτὴ τὴ νέα κατάσταση πραγμάτων εἶναι ἕνας μικρὸς ἀριθμὸς ἀπὸ πλούσιους βιοτέχνες καί μεγαλέμπορους πού ἐπιχειροῦν νά μετατρέψουν τά μικρά μαγαζιά τους σέ ἐργαστήρια μανιφακτούρας ἢ νά φέρουν ἀπὸ τό ἐξωτερικό πιό τελειοποιημένα σύνεργα. Μέσα σ’ αὐτὲς τίς συνθήκες, στό δεύτερο μισό τοῦ 19ου αἰώνα ἀνοίγουν σ’ ὀρισμένες

πόλεις τῆς Ἑλβανίας μικρά βυρσοδεψεία, ἀλευροποιεῖα, ἐλαιοτριβεῖα καὶ νηματουργεῖα μαλλιῶ, μεταξιοῦ καὶ μπαμπακιοῦ. Μέσα ὅμως στό ἀσφυκτικό κλίμα τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας στασιμοποιήθηκαν καὶ παρέμειναν μικρές φάμπρικες μέ ξεπερασμένη τεχνική πού ἦταν ἀνίκανες ν' ἀντιμετωπίσουν τό συντριπτικό ἀνταγωνισμό τῶν αὐστριακῶν, ἀγγλικῶν καὶ γαλλικῶν προϊόντων. Κατά συνέπεια ὁ ἀριθμός ἀπό τίς φάμπρικες καὶ τὰ ἐργαστήρια μανιφακτούρας παρέμεινε τελείως περιορισμένος. Ἐκείνη ἀπὸ βιομηχανικῆς πλευρᾶς ἡ Ἑλβανία θά μείνει μέχρι τό τέλος τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας ἡ πιό καθυστερημένη χώρα τῆς Εὐρώπης.

Πρὸς τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα ἡ μεγάλη πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ὑπαίθρου ἀποτελεῖται ἀπὸ ἄμεσους παραγωγούς (μικρο-μεσαία ἀγροτιά). Οἱ ὑπόλοιποι εἶναι ἀκτῆμονες ἀγρότες (οἱ «τσιφτσῆδες») πού ἐργάζονται σὺν κολλῆγοι ἢ μεροκαματιάρηδες στὰ λατιφούντια τῶν ντόπιων μπέηδων. Μέ τὴν κατάργηση τοῦ τιμαριωτικοῦ συστήματος, ὁ χωρικός μπορεῖ νὰ ἐλευθέρωθηκε ἀπὸ τὴν κατάσταση τοῦ ραγιαῖ (δηλαδή ἀπὸ τὴν ἐξάρτησή του ἀπὸ τὸν φεουδάρχη σπαχή, μὰ μπῆκε κάτω ἀπὸ τὴν ἐξάρτηση τῆς τουρκικῆς γραφειοκρατικῆς διοίκησης. Ἡ νέα αὐτὴ ἐξάρτηση ἐπληξε ἰδιαίτερα τοὺς φτωχοὺς χωρικοὺς πού δὲν εἶχαν παρά μικρά μερίδια γῆς. Τό βάρος τῶν φόρων, οἱ διακυμάνσεις τῶν τιμῶν, οἱ συχνές χρεώσεις στοὺς τοκογλύφους, ἡ ὑποχρεωτικὴ στρατιωτικὴ θητεία καὶ ἡ χαμηλὴ παραγωγή, προκάλεσαν στή δεύτερη πεντηκονταετία τοῦ 19ου αἰῶνα βαθιές μετατροπές στὶς τάξεις τους. Δεκάδες χιλιάδες κατεστραμμένες οἰκογένειες ἀναγκάστηκαν νὰ πουλήσουν τὴ γῆ τους καὶ νὰ ἐργαστοῦν σὺν κολλῆγοι ἢ ἀπλοὶ μεροκαματιάρηδες ἢ κι ἀκόμη νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ χωριά τους καὶ νὰ ψάξουν δουλειὰ στὶς πόλεις. Ὅμως οἱ συνθήκες διαβίωσης στὰ λατιφούντια ἦταν ἀνυπόφορες, ἐνῶ οἱ προσφορὲς ἐργασίας στὶς πόλεις ὄλο καὶ λιγότευαν. Ἐτσι ἕνας σημαντικός ἀριθμός ἀπὸ κατεστραμμένους οἰκονομικά χωρικοὺς πῆρε τό δρόμο τῆς ξενιτιάς, στήν ἀρχὴ πρὸς τὴν Τουρκία, Ρουμανία, Αἴγυπτο, μετὰ πρὸς τὴν Ἑλλάδα, Βουλγαρία, Ρωσία καὶ ἀργότερα πρὸς τὴν Ἀμερικὴ, Γαλλία, Αὐστραλία. Μεγάλες παροικίες ἀπὸ Ἑλβανούς μετανάστες ἐγίναν στή Ρουμανία, Αἴγυπτο, Βουλγαρία καὶ ΕΠΑ, ἐνῶ ἡ Κωνσταντινούπολη μέ τοὺς 60.000 μετανάστες τῆς ἦταν ἡ πόλη μέ τό μεγαλύτερο ἀριθμὸ Ἑλβανῶν.

Παρόλη τὴν ἀνάπτυξη πού εἶχε γνωρίσει τό 18ο αἰῶνα ἡ λατιφουντιακὴ ἰδιοκτησία, στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα ἔρχεται σὲ δεύτερο ἐπίπεδο μετὰ τὴν ἀγροτικὴ ἰδιοκτησία. Ὁ μεγαλύτερος γαιοκτήμονας εἶναι τώρα τό ἴδιο τό τουρκικό κράτος πού εἶχε κληρονομήσει τὰ τσιφλίκια τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ τοῦ Τεπελενλῆ. Ὡστόσο στὶς δεκαετίες πού θ' ἀκολουθήσουν, ἡ λατιφουντιακὴ ἰδιοκτησία θά γνωρίσει μιὰ νέα ἐξάπλωση. Τό τουρκικό κράτος καὶ οἱ Ἑλβανοὶ μπέηδες ἐπέκτειναν τὰ τσιφλίκια τους παίρνοντας ἀπὸ τοὺς κατεστραμμένους χωρικοὺς τὰ χωράφια τους καὶ ἰδιοποιώντας τὴν ἐγκαταλειμμένη γῆ. Μόνο μιὰ ἀσήμαντη μερίδα αὐτῆς τῆς γῆς ἀγοράστηκε ἀπὸ τοὺς πλούσιους χωρικοὺς (ἀγάδες) καὶ τοὺς ἐμπόρους τῆς πόλης (ρεσφέρ). Κατά συνέπεια στὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα τὴν πρώτη θέση τὴν εἶχε καὶ πάλι τό

τσιφλίκι και τό τουρκικό κράτος παρέμενε ό μεγαλύτερος γαιοκτήμονας, έχοντας στην κατοχή του κάπου 90.000 χά από τά έδάφη τής σημερινής 'Αλβανίας. Φαμίλιες μεγάλων μπέηδων όπως οί Τοπτάνοι, οί Βρυώνοι, οί Βερλάτσοι και οί Μπιτσακτσιόι, είχε ή κάθε μιά τους 5.000 μέ 10.000 χά. Οί ιδιοκτήτες τών λατιφούντιων πού ένδιαφέρονταν τώρα όλο και περισσότερο για τήν οίκονομία τής αγοράς, επέβαλε στους τσιφτσηδες εκείνες τίς καλλιέργειες και μορφές προσόδου πού τούς ήταν πιο συμφέρουσες. Στη δεύτερη πενηκονταετία του 19ου αιώνα παρατηρούνται οί πρώτες άτυχεις προσπάθειες νά μετατραπούν τά φεουδαρχικά λατιφούντια στην πεδιάδα τής Μουζακιās σε άγροτικές εκμεταλλεύσεις καπιταλιστικού τύπου. Μέχρι τό τέλος τής όθωμανικής κυριαρχίας ή λατιφουντιακή ιδιοκτησία δέν μπόρεσε νά ξεφύγει από τίς παλιές φεουδαρχικές σχέσεις, άκόμη κι όταν άρχισαν νά επιδρούν πάνω της οί νόμοι τής άστικής οίκονομίας.

Οί συγκεντρωτικές όθωμανικές μεταρρυθμίσεις είχαν σημαντικές επιπτώσεις και στον πολιτικό τομέα. 'Η ήδη ύπάρχουσα σύγκρουση ανάμεσα στις άλβανικές μάζες και τον Τουρκο κατακτητή επιδεινώθηκε άκόμη περισσότερο. Οί μόνοι πού δέχτηκαν τίς μεταρρυθμίσεις στην 'Αλβανία ήταν μιά μειοψηφία από ιδιοκτήτες λατιφούντιων, ρεσφέρ, και τον άνώτερο κληρο πού τούς συνέδεαν ποικίλα συμφέροντα μέ τήν 'Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Σύμφωνα μέ μιά φράση τής εποχής, ή συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού δέχτηκε τήν έγκατάσταση τής όθωμανικής συγκεντρωτικής διοίκησης σά μιά «έπιδημία χολέρας» ή σά μιά «νέα κατοχή». 'Ωστόσο οί λόγοι πού προκάλεσαν τή δυσαρέσκεια και τούς όδήγησαν νά πάρουν τά όπλα δέν ήταν οί ίδιοι σ' όλα τά κοινωνικά στρώματα. Οί στρατιωτικοί φεουδάρχες και οί ήγέτες τών έснаφιών (συντεχνιών), επιθυμοῦσαν νά ξαναβρούν τήν προηγούμενη οίκονομική κατάστασή τους και τή λαμπρή θέση τους στην κορυφή τής κοινωνικής κλίμακας. "Όσο για τούς λεύτερους βουνίσσιους ήθελαν, όπως και στο παρελθόν, νά διατηρήσουν τά παραδοσιακά βενόμιά τους πού κινδύνευαν από τά συγκεντρωτικά μέτρα τής Πύλης. Οί υπόλοιπες άγροτικές μάζες ξεσηκώνονταν πριν απ' όλα ένάντια στο άνυπόφορο βάρος τών φόρων και τό βαρύ φορτίο του νιζάμ (τής ύποχρεωτικής στρατιωτικής θητείας), πού επέσπευδε τήν οίκονομική καταστροφή τους. Τά στρώματα τών πολιτών διαμαρτύρονταν ένάντια στην γραφειοκρατική τουρκική διοίκηση, ένάντια στα δικαστήρια πού τίποτε δέν τά συνέδεε μέ τον είδικό χαρακτήρα τής χώρας, ένάντια στους διεφθαρμένους ξένους υπαλλήλους και μαζί μέ τή μάζα τών άγροτών ένάντια στις εκδηλούμενες φορολογικές υπερβολές. Συνολικά έπρόκειτο για μιά αντίσταση πού δέν έβαζε κανένα συγκεκριμένο στόχο και πού δέν ήταν σε θέση νά προτείνει τίς έναλλακτικές λύσεις πού είχε ανάγκη ή χώρα. Τό κίνημα αυτό, αν και στην αρχή προσπάθησε νά ξαναποκαταστήσει τήν παλιά κατάσταση τών πραγμάτων, δέν σημαίνει ότι δέν προετοίμασε τίς κατάλληλες συνθήκες για τήν ανάπτυξη του έθνικού άλβανικού κινήματος.

Μέσα σ' αυτές άκριβώς τίς συνθήκες εμφανίστηκαν προοδευτικές μορ-

φές, ἑρμηνευτές τῶν πόθων τῶν πλατιῶν κοινωνικῶν στρωμάτων πού ἤθελαν τή σωτηρία τῆς χώρας, γιά νά πάρει ἡ Ἄλβανία τό δρόμο τῆς προόδου σύμφωνα μέ τό πρότυπο τῶν πολιτισμένων κρατῶν τῆς Εὐρώπης. Ὁ πίο φωτισμένος ἀντιπρόσωπός τους ἦταν ὁ Ναούμ Βεκιλχάρτζης. Γεννήθηκε στό Βιθκούκ (Κόρτσα) τό 1797. Νέος ἀκόμα μετανάστευσε γιά τή Ρουμανία ὅπου σπούδασε νομικά καί συμμετεῖχε μ' ἑκατοντάδες ἄλλους Ἄλβανούς στήν ἐθνική ρουμάνικη ἐπανάσταση τοῦ 1821 κατά τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ. Σέ μιᾶ ἐκκλησίᾳ του πρὸς τοὺς Ἄλβανούς στά χρόνια τῆς δεκαετίας τοῦ '40 διατύπωσε ξεκάθαρα τήν ἐξῆς ἱστορική ἀναγκαιότητα: «Καιρός νά ἀπορρίψωμεν ὅλας τὰς ἀπηρχαιομένας προλήψεις, καιρός νά ἀνακύψωμεν καί νά συλλογισθῶμεν ὠριμώτερα καί ἀνδριώτερα νά ἀλλάξωμεν σύστημα παραλαβόντες εἰς τό ἐξῆς ὡς παράδειγμα τὰ προοδεύσαντα ἐπί τῆς γῆς ἔθνη. Καί οὕτω μίαν ἡμέραν καί ἡμεῖς, Θεοῦ θέλοντος, ἐλπίζω νά συγκαταταχθῶμεν εἰς τήν σειράν τῶν ἐξευγενισμένων ἐθνῶν. Πρὸς τοῦτο κυρίως ἀποβλέποντες νά βαδίζωμεν ἀπαραστρατιτί μέ θάρρος, ὑπομονήν καί ἐπιμονήν».

Ἀπαραίτητη ἦταν κι ἡ στροφή στόν πολιτιστικό τομέα. Ἡ χώρα γιά νά προχωρήσει στόν πολιτισμένο δρόμο ἔπρεπε πρῖν ἀπ' ὅλα νά βγεῖ ἀπό τήν μεσαιωνική της ἀμάθεια. Στήν Ἄλβανία ὑπῆρχαν πολὺ λίγα σχολεῖα καί τὰ μαθήματα γίνονταν στά ἀραβικά, ἐλληνικά καί ἰταλικά, μ' ἓνα ἀποκλειστικά θρησκευτικό πρόγραμμα, κάτω ἀπό τήν διεύθυνση τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἰδρυμάτων πού δέν μπορούσαν καθόλου νά ἱκανοποιήσουν τίς νέες ἀνάγκες ἀνάπτυξης τῆς χώρας.

Ἡ κατάσταση χειροτέρευε ὅταν ἡ Πύλη, παρά τή διακήρυξη πού ἔκανε τό 1839 στό πολύκροτο διάγγελμα τοῦ Γκυλχανέ μέ τό ὁποῖο ὅλες οἱ ἐθνικότητες τῆς αὐτοκρατορίας εἶχαν τό δικαίωμα τῆς ἐλεύθερης χρήσης τῆς γλώσσας τους στά σχολικά καί θρησκευτικά ἰδρύματα, συνέχιζε ν' ἀρνεῖται στοὺς Ἄλβανούς τό στοιχειῶδες αὐτό δικαίωμα μέ τή δόλια πρόφαση ὅτι ἀνῆκαν, σύμφωνα μέ τή θρησκεία τους, στίς ὀθωμανικές, ἐλληνικές καί λατινικές ἐθνικότητες. Καί σ' αὐτό τόν τομέα ὁ Ν. Βεκιλχάρτζης ὑπῆρξε ἐπίσης ὁ πρῶτος ἀντιπρόσωπος τοῦ κινήματος γιά τή διδασκαλία τῆς παιδείας στήν ἐθνική γλώσσα, πού ὄχι μόνο ἀποτελοῦσε γι' αὐτόν τή ζύμη πού θ' ἀπελευθέρωνε τήν πατρίδα του ἀπό τίς «ἀλυσίδες τῆς σκλαβιάς» μά κι ἓνα μέσο ἐμψύχωσης τοῦ ἐθνικοῦ συναισθήματος στίς καρδιές τῶν συμπατριωτῶν του. Πρὸς αὐτό τό σκοπό δημοσιεύει τό 1844 ἓνα μικρό σχολικό ἐγχειρίδιο μέ τόν τίτλο «Ἐβέτορ» στό ὁποῖο προτείνει ἓνα ἰδιαίτερο ἀλφάβητο πού τό ἐφεῦρε ὁ ἴδιος. Τό βιβλίο εἶχε θερμὴ ὑποδοχή στήν Ἄλβανία καί υἱοθετήθηκε στά κρυφὰ ἀπό μερικά σχολεῖα τῆς χώρας. Οἱ κάτοικοι τῆς Κόρτσας γράφουν τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1845 σ' ἓνα συγχαρητήριο γράμμα πρὸς τόν συγγραφεά: «Νά σταματήσει πιά αὐτή ἡ κατάσταση τῆς ἀμάθειας στήν ὁποία μείναμε τόσα χρόνια. Εὐχόμαστε σύντομα ἡ διδασκαλία στ' ἄλβανικά νά ἐπεκταθεῖ σ' ὅλο τό ἔθνος». Ἐνθαρρυνόμενος ἀπό τοὺς συμπολίτες του ὁ Ν. Βεκιλχάρτζης καί γιά ν' ἀνταποκριθεῖ στίς ἐπιθυμίες ἐνός πίο πλατειοῦ κοινοῦ, δημοσίευσε μερικούς μῆνες ἀργότερα τό 1845, ἓνα

νέο βιβλίο στοιχειώδους ανάγνωσης πίο συμπληρωμένο από τό προηγούμενο.

Σ' αὐτή τήν περίοδο τοῦ ἔνοπλου ἀγώνα κατά τῆς Πύλης ἐμφανίζονται τά πρῶτα στοιχεῖα ἐθνικῆς συνείδησης στήν Ἑλλάδα. Τό 1847 οἱ βουνίσιοι τῆς Λιαπουριάς (σαντζάκι τοῦ Γκιροκάστερ) κάτω ἀπό τήν καθοδήγηση τοῦ Ζενέλ Γκιολέκα ξεσηκώνονται μέ τά ὄπλα στό χέρι κατά τῆς ὑποχρεωτικῆς θητείας καί τῆς συντριπτικῆς φορολογίας, νικώντας ἀρκετές φορές τίς ὀθωμανικές δυνάμεις. Ἀφοῦ κατέλαβαν μέ ἔφοδο τό Δέλβινο, κατευθύνθηκαν πρὸς τό Γκιροκάστερ καί περικύκλωσαν τήν πόλη καί τή στρατοπεδευμένη φρουρά στό ἐπιβλητικό κάστρο τοῦ Ἀλή Πασᾶ τοῦ Τεπελενλή.

Ἡ ἐξέγερση διαδόθηκε γρήγορα στίς περιοχές τῆς Μαλακάστρας τῆς Μουζακιάς, τῆς Πρεμετῆς κ.λπ. Οἱ χωρικοί τῆς Μαλακάστρας καί οἱ τσιφτσῆδες τῆς Μουζακιάς μέ τήν καθοδήγηση τοῦ Ράπο Χεκάλι στράφηκαν πρὸς τοὺς μπέηδες, πού κατεῖχαν τώρα θέσεις διοικητῶν στόν ὀθωμανικό στρατό, καί τοὺς προκάλεσαν μιά σοβαρή ἥττα κοντά στή Γκρεσίτσα. Στή συνέχεια οἱ ἐξεγερμένοι πολιορκῆσαν τό Μπεράτι ἀναγκάζοντας τήν τουρκική φρουρά νά ὀχυρωθεῖ στήν βυζαντινὴ ἀκρόπολη.

Ἐξαιτίας αὐτῶν τῶν σημαντικῶν ἐπιτυχιῶν ἡ ἐξέγερση πήρε μιά τέτοια ἐξέλιξη πού καμιά μέχρι τώρα δέν εἶχε γνωρίσει. Οἱ ἐξεγερμένες δυνάμεις ἔφτιαξαν ἐνδοπεριφερειακές διασυνδέσεις μεταξύ τους καί ὀργάνωσαν μιά Συντονιστικὴ Ἐπιτροπὴ ἀπὸ τοὺς ἡγέτες τῶν διαφόρων περιοχῶν. Ἡ ἰδέα τῆς ἐθνικῆς ἐνότητας ἀρχισε νά βγάζει τά πρῶτα της βλαστάρια: οἱ ἐξεγερμένοι διακήρυχναν πὼς δέν ἀγωνίζονται πιά γιὰ τά τοπικά συμφέροντά τους μὰ γιὰ ὅλα τά Βιλαέτια τῆς Ἑλλάδας. Τελικὰ ὅμως ἡ ἐξέγερση καταστάληκε. Οἱ σημαντικὲς ἐνισχύσεις πού ἦλθαν ἀπὸ τό Μοναστήρι καί τά Ἰωάννινα, ἔδωσαν τῇ δυνατότητα στά ὀθωμανικά στρατεύματα νά κατατροπώσουν τοὺς ἐξεγερμένους κοντά στό Μπεράτι καί τό Δέλβινο. Οἱ ἡγέτες τῆς ἐξέγερσης φυλακίστηκαν ἢ ἐξορίστηκαν καί οἱ πολῖτες ὑπέστησαν σκληρὰ ἀντίποινα.

Ἡ νέα αὐτὴ κατάσταση, τόσο στόν ἰδεολογικό χῶρο ὅσο καί στή δημιουργίᾳ τῶν ἐνδοπεριφερειακῶν διασυνδέσεων (ὅσο ἀδύνατες κι ἂν ἦταν ἀνάμεσα στά ἐξεγερμένα κινήματα), σήμαναν τήν ἀρχὴ μιᾶς νέας φάσης στήν ὁποία θά περάσει ὁ ἀγὼνας τῶν Ἑλλήνων κατά τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας: Τῇ φάση τοῦ ἐθνικοῦ ἀλβανικοῦ κινήματος ἢ τῆς Ἐθνικῆς Ἑλληνικῆς Ἀναγέννησης.

Ὁ Βιτσέντζο Ντόρσα ἕνας Ἑλλήνων τῆς παροικίας στή νότια Ἰταλία γράφει τό 1847 πὼς «ἡ Ἑλλάδα δέ μιλάει παρά γιὰ τὴν ἀναγέννηση (Risorgimento)» καί πὼς «πιστεύει ὅτι ἡ μέρα τῆς ἀπελευθέρωσής της εἶναι κοντά». Στήν πραγματικότητα ὅμως τό ἐθνικὸ ἀλβανικὸ κίνημα θά περάσει πολὺ δύσκολες στιγμὲς στίς δεκαετίες πού θ' ἀκολουθήσουν, πού ὀφείλονται τόσο στοὺς ἐσωτερικοὺς παράγοντες ὅσο καί στή μὴ εὐνοϊκὴ διεθνή συγκυρία.

Οἱ ὀλιγάριθμοι πιονέροι τοῦ κινήματος παρόλη τὴν ὄρεξή τους γιὰ δράση ἔμειναν στό περιθώριο τῶν ἀγροτικῶν ἐξεγέρσεων. Ὅρισμένοι συμμετεῖχαν στά διάφορα ἐπαναστατικὰ κινήματα τῆς Εὐρώπης, ὅπως ὁ Ν. Βεκιλχάρτζης πού πολέμησε στίς γραμμὲς τῆς Ρουμανικῆς ἐπανάστασης

(1821), ὁ Σ. Τοπτάνι πού συμμετεῖχε στή Φεβρουριανή ἐπανάσταση τοῦ 1848 στό Παρίσι, ὁ Π. Βάσα πού ἦταν παρών στήν ἐπανάσταση τῆς Βενετίας τοῦ 1848. Ἡ κυρίαρχη γνώμη ὁλονῶν τους ἦταν ὅτι ἡ πολιτική προετοιμασία τῶν μαζῶν προηγεῖται τοῦ ἔνοπλου ἀγώνα κι ὅτι αὐτή ἡ προετοιμασία στίς συνθήκες τῆς καθυστερημένης Ἀλβανίας ἔπρεπε ν' ἀρχίσει μέ τή δημόσια παιδεία καί τήν διάδοση τῆς κουλτούρας.

Γύρω στό 1850 μέ πρωτοβουλία τοῦ Ν. Βακιλχάρτζη ἰδρύεται στό ἐξωτερικό ὁ «Ἀλβανικός Ἐκπολιτιστικός Σύνδεσμος» (δέν ἔλειψαν οἱ διάφοροι μαικῆνες πού τόν βοήθησαν). Ἡ πρωτοβουλία ὅμως αὐτή συνάντησε ἐξαρχῆς τήν ἄγρια ἀντίδραση τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καί τοῦ Φαναριωτικοῦ Πατριαρχείου. Οἱ τουρκικές ἀρχές καί οἱ ἑλληνικοί σωβινιστικοί ἐθνικιστικοί κύκλοι ἄρχισαν ἀμέσως μιά βίαιη καμπάνια κατά τῆς ἐθνικῆς ἀλβανικῆς ιδέας. Στίς καταδιώξεις τῆς Αὐτοκρατορίας σύντομα θά δοῦμε νά προστεθοῦν καί τά ἀναθέματα τῆς Ἐκκλησίας. Πρῶτο θῦμα αὐτῆς τῆς καμπάνιας θά εἶναι ὁ Ν. Βακιλχάρτζης πού δηλητηριάστηκε τό 1854 ἀπό τοὺς ὀπαδούς τοῦ Φαναριοῦ. Ἔτσι τό κίνημα γιά τή διάδοση τῆς ἐκπαίδευσης στά ἀλβανικά, πού στήν ἀρχή ἦταν καθαρά ἐκπολιτιστικό, πῆρε μέ τή στάση αὐτῆ τῶν ἀντιπάλων του ἓνα ἀνοιχτά πολιτικό χαρακτῆρα.

Ἀφοῦ οἱ δημοκράτες πατριῶτες ἀσχολοῦνταν κύρια μέ τό ἐκπολιτιστικό καί ἐκπαιδευτικό κίνημα, οἱ συντηρητικοί ἀντιπρόσωποι πού βρίσκονταν στό κίνημα κατά τῶν συγκεντρωτικῶν μεταρρυθμίσεων, ἐπωφελήθηκαν γιά νά διατηρήσουν τήν ἐπιρροή τους στίς ἀγροτικά ἔνοπλα κινήματα. Ἀσυγκίνητοι μέ τοὺς στόχους τοῦ ἐθνικοῦ κινήματος οἱ διάφοροι μπέηδες καί μπαῦρακτάρηδες ἦταν ἔτοιμοι νά συνάψουν ὁποιαδήποτε σχέση μέ τό ἐξωτερικό. Τήν κατάσταση προσπάθησαν νά ἐκμεταλλευθοῦν καί τά δύο νέα κράτη τῶν Βαλκανίων, ἡ Ἑλλάδα καί ἡ Σερβία. Ἡ Ἑλλάδα πού ἤδη ἀπό τά χρόνια τῆς δεκαετίας τοῦ '30 εἶχε ἔλθει σ' ἐπαφή μ' ὀρισμένους ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἡγέτες, προσπάθησε νά τοὺς κρατήσῃ κάτω ἀπό τήν ἐπιρροή της, μέ τήν ὑπόσχεση τῆς πολιτικῆς καί οἰκονομικῆς τους ὑποστήριξης χωρίς ὅμως ν' ἀποκαλύπτει τά πραγματικά σχέδιά της, πού ἦταν ἡ προσάρτιση τοῦ βλακετιοῦ τῶν Ἰωαννίνων συμπεριλαμβανομένων καί τῶν ἀλβανικῶν σαντζακιῶν. Ἐνας ἀπό τοὺς κυριότερους ἡγέτες τῆς νότιας Ἀλβανίας ὁ Ταφίλ Μπούζι, ἦταν ἀπό τό 1840 φυλακισμένος στήν Κωνσταντινούπολη γιατί ἀκριβῶς εἶχε σχεδιάσει μ' ὀρισμένους ἑλληνικούς κύκλους μιά ἔνοπλη ἐξέγερση κατά τῶν Τούρκων. Ἡ Σερβία ἐπίσης πού ἤθελε νά βρεῖ διέξοδο στήν Ἀδριατική ἀπό τήν ἀλβανική παραλία, ἔκλεισε τό 1849 μιά συμφωνία συνεργασίας μέ τόν καπετάνιο τῆς Μιδρίτας, Μπίμπ Ντόντα, ἐνάντια στίς μεταρρυθμίσεις τῆς Πύλης.

Ἡ Τουρκία στή δύσκολη καστάσταση πού βρισκόταν καί κυρίως προβλέποντας μιά συνεχῆ σύγκρουση μέ τοὺς Ρώσους ὑποχρεώθηκε ν' ἀλλάξει συμπεριφορά πρὸς τόν ἀλβανικό πληθυσμό. Ἔτσι τό 1848 ἡ κυβέρνηση τῆς Κωνσταντινούπολης ζήτησε ἀπό τοὺς ὑπαλλήλους της στήν Ἀλβανία νά εἶναι πιό διαλλακτικοί καί ν' ἀποφύγουν τό δυνατόν κάθε

προσφυγή στη βία.

“Ένα χρόνο αργότερα αναγνώρισε όρισμένα από τά παλιά προνόμιά τους σέ διάφορους ήγέτες τής 'Αλβανίας καί τής Βοσνίας φτάνοντας μέχρι νά δώσει σ' άρκετό άριθμό σπαχήδων τά παλιά τιμάρια τους. ”Έτσι μετά τό 1848 ή τουρκική κυβέρνηση αναγκάζεται νά διακόψει προσωρινά τήν πλήρη έφαρμογή τών μεταρρυθμίσεων, τόσο στη βόρεια όσο καί στην νότια 'Αλβανία. Μ' αυτό τόν τρόπο ή Πύλη εξασφάλισε τή βοήθεια ενός μεγάλου άριθμού από 'Αλβανούς φεουδάρχες στον πόλεμο του 1851 κατά του Μαυροβουνίου. “Όμως ό πόλεμος αυτός είχε καταστρεπτικές συνέπειες για τους 'Αλβανούς. Πέρα από τίς βαρείες άπώλειες, τό αποτέλεσμα ήταν νά δηλητηριαστούν βαθειά οί σχέσεις ανάμεσα στους δύο γειτονικούς λαούς.

Στη διάρκεια του Κριμαϊκού πολέμου (1853 - 1856) καί τών σοβαρών γεγονότων πού άκολούθησαν στην 'Ανατολή, οί μεγάλες εύρωπαϊκές δυνάμεις δέν έπαψαν νά δείχνουν τό όλο καί μεγαλύτερο ενδιαφέρον τους για τά Βαλκάνια. 'Η νέα αυτή εξέλιξη τής εύρωπαϊκής πολιτικής δέν άφησε ανεπηρέαστα τά γεγονότα στην 'Αλβανία. Οί εκκλήσεις του Τσάρου νά πάρουν τά όπλα ενάντια στους Τούρκους είσακούστηκαν από ένα όρισμένο άριθμό όρθοδόξων 'Αλβανών πού πήγαν στην Κριμαία νά πολεμήσουν στις γραμμές του ρωσικού στρατού.

'Η Μεγάλη Βρετανία αντιτίθονταν δραστήρια στη ρωσική πολιτική του διαμελισμού τής 'Οθωμανικής Αυτοκρατορίας καί τό ίδιο έκανε καί ή Γαλλία. “Έτσι οί γαλλικές προξενικές άρχές στην 'Αλβανία επενέβηκαν προς τόν άλβανικό πληθυσμό για νά τόν άποτρέψουν από όποιαδήποτε ενεργεια κατά τής Πύλης. Ταυτόχρονα προσπάθησαν ν' άποκτήσουν έπιρροή στον καθολικό πληθυσμό, ιδιαίτερα στην περιοχή τής Μιδρίτας.

'Από τίς άρχές τής δεκαετίας του '40 οί άλβανικές περιοχές αποτελούν για τήν πολιτική τής Βιέννης ένα όχι καί τόσο άμελητέο παράγοντα στην περίπτωση τής κατάρρευσης τής 'Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οί βλέψεις της ήταν κύρια στραμμένες προς τίς περιοχές τής βόρειας 'Αλβανίας, στις όποιες σ' ένα μεγάλο μέρος κατοικοῦσε καθολικός πληθυσμός πάνω στον όποιο εξασκούσε από τόν περασμένο αιώνα ένα είδος πνευματικής προστασίας (kultusprotektorat). 'Η Βιέννη είχε ήδη εξασφαλίσει μιά όρισμένη ύπεροχή στις έμπορικές συναλλαγές μέ τό κέντρο τής περιοχής στη Σκόδρα. Χρησιμοποίησε άκόμη καί τή βοήθεια του Βατικανού καί τών καθολικῶν ιεραποστόλων για νά επιβάλλει τήν όλο αυξανόμενη πολιτική έπιρροή της. Ξεπερνώντας τήν έντονη αντίδραση τών ντόπιων ισλαμικῶν κύκλων καί τής Πύλης, κατάφερε ν' άποσπάσει στά χρόνια του '50 τήν τουρκική έγκριση για νά εγκαθιδρύσει ένα Φραγκισκανικό καί ένα 'Ιησουϊτικό μοναστήρι.

'Η κυβέρνηση τής 'Αθήνας στό μεταξύ, θεώρησε κατάλληλη τήν εύκαιρία μέ τήν τροπή πού πήρε ό πόλεμος τής Κριμαίας, νά ενώσει μέ τήν 'Ελλάδα τά μέρη εκείνα του ελληνικού πληθυσμού πού βρίσκονταν άκόμη κάτω από τήν τουρκική κατοχή. Μ' αυτό τό σκοπό έστειλε σ' αυτές τίς περιοχές ένοπλες ομάδες πού έφεραν σέ δύσκολη θέση τήν όθωμανική

διοίκηση, ιδιαίτερα μάλιστα τώρα, πού ή Αυτοκρατορία ένιωθε ν' αυξάνουν οί πιέσεις πάνω της. "Ομως ταυτόχρονα ξαναγεννήθηκαν οί προσαρτηστικές βλέψεις τής 'Αθήνας για τά έδάφη τής νότιας 'Αλβανίας.

'Επειδή οί σχέσεις της μέ τούς φεουδάρχες ήγέτες αποδείχτηκαν ελάχιστα αποδοτικές, ή έλληνική κυβέρνηση θέλησε νά στηριχτεί στό ντόπιο χριστιανικό πληθυσμό πού είχε άλβανική έθνικότητα. Γνωρίζοντας καλά πόσο αυτός ήταν απογοητευμένος, έλπίζοντας νά καλύτερεύσει τήν κατάσταση του από τίς τουρκικές μεταρρυθμίσεις, σκέφτηκε νά τόν πάρει μέ τό μέρος της προωθώντας τήν άσαφή και προβληματική ιδέα τής δημιουργίας ενός έλληνοαλβανικού κράτους. 'Η ευθύνη για τήν όργάνωση τής εξέγερσης ανατέθηκε σ' όρισμένες έλληνικές προσωπικότητες άλβανικής καταγωγής, πού κατάγονταν από τούς 'Αλβανούς πού είχαν εγκατασταθει στην 'Ελλάδα τόν 14ο αιώνα. Οί πίο ξακουστοί ήταν ό Καραϊσκάκης κι ό Τζαβέλλας, γιοί τών δυό δοξασμένων ήρώων τής 'Ελληνικής 'Επανάστασης και ό Χορμούζης, αντιπρόεδρος τής έλληνικής Βουλής, πού ήλθαν αυτοπροσώπως στην 'Αλβανία.

"Ομως ή κατάσταση δέν ήταν καθόλου ευνοϊκή για τήν πραγματοποίηση του σχεδίου τών 'Αθηνών, μιά και τόσο ή Γαλλία όσο και ή 'Αγγλία ήταν αντίθετες σέ όποιαδήποτε προσπάθεια αποδυνάμωσης τής τουρκικής αυτοκρατορίας πού πολεμοῦσε τή Ρωσία. Οί έλληνικοί κυβερνητικοί κύκλοι δέν είχαν περισσότερη τύχη μέ τίς άλβανικές περιοχές εξαιτίας τής ψυχρότητας μέ τήν όποία υποδέχτηκε ό ντόπιος πληθυσμός, συμπεριλαμβανομένου και του όρθόδοξου, τίς εκκλήσεις νά πάρουν τά όπλα.

Στό σύμφωνο τών Παρισίων του 1856 κυριάρχησε ή άγγλική και γαλλική μέριμνα για τή διατήρηση τής ευρωπαϊκής ίσορροπίας. Αυτό πού χαρακτήρισε τίς συζητήσεις ήταν οί διαμάχες ανάμεσα στίς μεγάλες δυνάμεις, ένω οί έδαφικές διεκδικήσεις τών νέων βαλκανικών κρατών άγνοήθηκαν τελείως.

Κάτω απ' αυτές τίς συνθήκες οί κυβερνήσεις τής 'Ελλάδας, Σερβίας και Μαυροβουνίου, εξέφρασαν τήν πεποίθηση, ότι μόνος κατάλληλος δρόμος για τήν πραγματοποίηση τών σχεδίων τους ήταν ό άγώνας μέ τά δικά τους μέσα. Σίγουρα ό άγώνας αυτός είχε έναν έθνικό χαρακτήρα. "Ομως κάτω από τήν καθοδήγηση τής διψασμένης για δύναμη και μεγαλειο νεαρής αστικής τάξης αυτών τών χωρών, συγκεκριμενοποιήθηκαν άκόμη περισσότερο τά επεκτατικά σχέδια πού είχαν ξεχασθει από τήν εποχή του '40. Τό σωβινιστικό πνεῦμα τους ήταν ολοκάθαρο. Τήν 'Ελλάδα τήν είχε στοιχειώσει ή «Μεγάλη 'Ιδέα» πού τελικός σκοπός της ήταν ή νεκρανάσταση του Βυζάντιου. 'Η Σερβία όνειρευόταν τήν αυτοκρατορία του Στεφάνου Ντουςάν και τό Μαυροβούνιο τό Μεσαιωνικό Κράτος τής Ρασκίας.

Τά σχέδια αυτά ήταν ενάντια στα πραγματικά έθνικά συμφέροντα τών βαλκανικών λαών γενικά. Οί άλβανικές περιοχές θά είναι οί πρώτες πού θά πληρώσουν αυτή τήν πλεονεξία. 'Εξαιτίας όλων αυτών τών γεγονότων ήταν αναπόφευκτο οί 'Αλβανοί ν' αντιδράσουν μέ δυσπιστία προς τούς γείτονές τους. 'Ακόμη περισσότερο γιατί ή όλο κι αυξανόμενη πανσλαβιστική και

πανελληνική προπαγάνδα τῶν σερβικῶν καί ἑλληνικῶν σωβινιστικῶν κύκλων δέν ἦταν καθόλου κατάλληλη γιά νά καθησυχάσει ὁ ἀλβανικός πληθυσμός. Ἡ τουρκική κυβέρνηση ἐκμεταλλεύθηκε τήν κατάσταση ἐντείνοντας τίς προσπάθειές της ὥστε νά προκαλέσει τή θρησκευτική διχόνοια ἀνάμεσα στίς διάφορες ὁμάδες τοῦ ἀλβανικοῦ πληθυσμοῦ καί νά ὑποδαυλίσει τό μῖσος τῆς μουσουλμανικῆς πλειοψηφίας κατά τῶν γειτονικῶν χριστιανικῶν κρατῶν. Αὐτοί ἦταν οἱ λόγοι πού ἔκαναν ἐξαιρετικά δύσκολη, ἂν ὄχι ἀδύνατη, τή συνεργασία τῶν Ἀλβανῶν μέ τούς ἄλλους βαλκανικούς λαούς, στόν ἀγῶνα κατά τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας.

Γιά ἓνα ἐθνικό σχολεῖο καί μιά ἐθνική κουλτούρα

Στά χρόνια τοῦ '60-'70 ἐκδηλώνονται νέοι ἀγῶνες τῶν Ἀλβανῶν κατά τῆς Πύλης. Ἡ ἐφαρμογή τῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ Τανζιμάτ στή χώρα βάρυνε ἀκόμη περισσότερο τό χάσμα ἀνάμεσα σ' Ἀλβανούς καί Πύλη. Ἀκολουθεῖ μιά σειρά ἀγροτικῶν ἐξεγέρσεων κατά τῆς φορολογικῆς πίεσης. Ἀλλά εἶχαν πάντα ἓνα τοπικό καί περιορισμένο χαρακτήρα, δίχως πολιτικό πρόγραμμα. Ἐτσι ἦταν καταδικασμένες νά ὑποκύψουν γρήγορα κάτω ἀπό τ' ἀντίποινα τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν.

Μιά ἄλλη πλευρά τῆς ἀλβανικῆς ἀντίστασης κατά τοῦ Τανζιμάτ, πού ἡ σημασία της δέν εἶχε τονισθεῖ μέχρι τώρα ὅσο θά ἔπρεπε, βρίσκεται στίς νέες προσπάθειες πού ἀναπτύσσονται γιά ἓνα ἀλβανικό ἐθνικό σχολεῖο καί ἐθνική κουλτούρα.

Οἱ τουρκικές μεταρρυθμίσεις ἔκαναν ἀκόμη πιό ὀξύμένο τό πρόβλημα. Ἐνῶ ἡ τουρκική κυβέρνηση διακήρυχνε ὅτι ὅλοι οἱ λαοί τῆς αὐτοκρατορίας εἶχαν τό δικαίωμα νά διδάσκονται στήν ἐθνική τους γλώσσα, ἐπέμενε κάθε φορά πού ἐπρόκειτο γιά τόν ἀλβανικό πληθυσμό νά συγχέει ἐθνικότητα καί θρησκεία. Κατ' ἐξέλιξη οἱ Ἀλβανοί χωρισμένοι σέ τρεῖς διαφορετικές θρησκείες δέν εἶχαν καμιά δυνατότητα νά ἔχουν δικά τους σχολεῖα. Ἀντίθετα, μέ τίς μεταρρυθμίσεις ἀνοιξαν νέα σχολεῖα ὅλα ξένα: τουρκο-ισλαμικά γιά τοὺς μουσουλμάνους, ἑλληνικά γιά τοὺς ὀρθόδοξους καί ἰταλικά γιά τοὺς καθολικούς.

Γιά νά προστατεύσουν τό μέλλον τῆς χώρας πού ἀπειλοῦνταν ἀπ' αὐτή τήν κατάσταση τῶν πραγμάτων, διάφοροι φωτισμένοι πατριῶτες ἀνέλαβαν τό ἔργο νά ὑποστηρίξουν καί νά διαδώσουν τήν ἀρχή τῆς προτεραιότητας τῆς ἐθνικότητας πάνω στή θρησκεία. Γίνονται νέες προσπάθειες γιά νά ἐμποτισθεῖ ὁ λαός μέ τή συνείδηση τῆς ἐθνικῆς ἐνότητας πού συγκεκριμενοποιοῦνται μέ τή διάδοση ἐκδόσεων στή μητρική γλώσσα. Τό 1864 ὁ Κ. Χριστοφορίδης, ἓνας νεαρός διανοούμενος πού εἶχε σπουδάσει στήν Ἀγγλία, ἐπιχειρεῖ νά ἰδρύσει στήν Κωνσταντινούπολη ἓνα πολιτιστικό σύλλογο μέ σκοπό τήν ἰδρυση σχολείων καί τήν ἐκδοση σχολικῶν κειμένων στ' ἀλβανικά μέ ἓνα νέο πιό ἀπλοποιημένο ἀλφάβητο. Τό ζήτημα τοῦ ἐνιαίου

αλφάβητου τῆς ἄλβανικῆς γλώσσας προκάλεσε γιά καιρό μεγάλες συζητήσεις, γιατί πάνω σ' αὐτό τό θέμα ὑπῆρχαν διαφορετικές ἀπόψεις. Ὅμως μόλις οἱ τουρκικές ἀρχές ἀνακάλυψαν τούς πραγματικούς σκοπούς αὐτῆς τῆς πρωτοβουλίας, ἐπενέβηκαν σκορπώντας τή διαφωνία καί κατορθώνοντας τελικά νά παραλύσουν τίς δραστηριότητες τοῦ συλλόγου.

Παρόλα ὅμως τά πολυάριθμα ἐμπόδια, οἱ προσπάθειες γιά ἓνα ἐνιαῖο ἀλφάβητο δέ σταμάτησαν ν' ἀναπτύσσονται, ἀνοίγοντας ἔτσι τό δρόμο γιά ἓνα ἐθνικό σχολεῖο. Διάφοροι μαικῆνες ἄλβανικῆς καταγωγῆς πού εἶχαν ἐγκατασταθεῖ σέ διάφορες χῶρες, δέχτηκαν νά χρηματοδοτήσουν τήν ἄλβανική παιδεία, ἄν ἡ Πύλη καί τό Πατριαρχεῖο ἐπέτρεπαν τή σύστασή της. Ἐπίσης ἓνας μέγανος ἀριθμός ἀπό εὐεργέτες πύο μεσαίας οἰκονομικῆς κατάστασης εἶπαν πώς ἦταν ἔτοιμοι νά θεσπίσουν τήν ἄλβανική γλώσσα στή ἀραβικά καί ἑλληνικά σχολεῖα τά ὁποῖα εἶχαν ἰδρύσει, ἄν αὐτό δέν ἀποτελοῦσε ἱεροσυλία γιά τό Σιέχ - οὐλ - Ἰσλάμ καί τό Πατριαρχεῖο.

Γιά νά κλονιστεῖ ἡ ἀδιάλλακτη στάση τοῦ Ντιβανιοῦ συγκαλεῖται μιά νέα διάσκεψη στήν τουρκική πρωτεύουσα τό 1871. Τόν πυρήνα της τόν ἀποτελοῦσαν οἱ πατριῶτες: Κ. Χριστοφορίδης, Π. Βάσα, Χ. Ταχσίι, Γ. Βρετός, Ι. Κεμάλ καί Σ. Φράσερι. Κλήθηκαν ἐπίσης γνωστές ἄλβανικές προσωπικότητες τῆς ὀθωμανικῆς ζωῆς, ὅπως ὁ Μουσταφά Πασά Γκιριτλῆς, ὁ Σουλεϊμάν Πασά Τοπτάνι, ὁ Ρουστέμ Πασά Λεσκοβίκου καί οἱ μαικῆνες Χ. Ζωγράφος καί Κ. Ζάππας πού εἶχαν δεσμούς μέ τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο. Αὐτή τή φορά οἱ Ἄλβανοί πατριῶτες μπορούσαν νά ἔχουν μεγαλύτερες ἐλπίδες, παίρνοντας ὑπ' ὄψη ἀπό τή μιά ὅτι ὁ Μέγανος Βεζύρης Ἄλή Πασά διακατεχόταν ἀπό ἓνα κάποιο διαλακτικό πνεῦμα καί ἀπό τήν ἄλλη ὅτι δυό ἀπό τούς συμμετέχοντες στή διάσκεψη, ὁ Μουσταφά Πασά Γκιριτλῆς, παλιός βεζύρης καί ὁ Χότζα Ταχσίι, πρύτανις τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Κωνσταντινούπολης, μπορούσαν νά ἐπηρεάσουν τό Σουλτάνο. Ἀλλά οὔτετό Ντιβάνι οὔτε τό Πατριαρχεῖο ὑποχωροῦσαν. Ἀντίθετα πῆραν μιά ἐχθρική στάση μ' ἀποτέλεσμα ν' ἀποχωρήσουν ἀπό τή διάσκεψη οἱ πασάδες καί οἱ μαικῆνες.

Ἡ τουρκική καί φαναριώτικη ἀντίδραση κατά τοῦ ἄλβανικοῦ πολιτιστικοῦ κινήματος θά συνεχιστεῖ καί τά ἐπόμενα χρόνια. Ἡ Πύλη φτιάχνει παράλληλα μέ τούς ἀραβικούς μεντρεσέδες, τουρκικά δημόσια σχολεῖα πού τά ἐμπιστεύθηκε στή διεύθυνση ἢ στά τμήματα τῆς Δημόσιας Παιδείας πού ἰδρύθηκαν στά διάφορα βιλαέτια καί σαντζάκια. Ταυτόχρονα γιά νά ἐδραιώσει καλύτερα τήν ὀργάνωση τῶν ἑλληνικῶν σχολείων πού πλήθαιναν αὐτά τά χρόνια, ἰδρυσε τό 1872 κάτω ἀπό τό πατρονάρισμα τοῦ Πατριαρχείου ἓνα ἠπειρωτικό ἐκπολιτιστικό «σύλλογο» πού εἶχε παραρτήματα στά κυριότερα κέντρα τῆς νότιας Ἄλβανίας.

Ὑστερα ἀπό τήν ἀνακήρυξη τοῦ Τουρκικοῦ Συντάγματος τοῦ 1876, ἔγιναν νέα διαβήματα πρὸς τήν Πύλη γιά ν' ἀναγνωρισθοῦν τά πολιτιστικά δικαιώματα τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ. Ὁ Μέγανος ὅμως Βεζύρης Μιδχάτ Πασά δέ δίστασε νά δηλώσει σέ μιά συνομιλία του μέ τόν Κ. Χριστοφορίδη, ὅτι δέν ἦταν καθόλου διατεθειμένος νά ἐπιτρέψει στούς Ἄλβανούς μουσουλμάνους

τήν ἐλεύθερη χρήση τῆς γραπτῆς τους γλώσσας. Ἡ ἐθνική ἐκπαίδευση στήν Ἀλβανία κάτω ἀπό τὰ χτυπήματα τῆς Πύλης καί τῆς Ἐκκλησίας δέν μπόρεσε ν' ἀναπτυχθεῖ. Τό 1878 στά τρία πιά ἀναπτυγμένα ἀπό πολιτιστικῆς πλευρᾶς σαντζάκια τῆς χώρας (τοῦ Γκιροκάστερ, τοῦ Μπεράτι καί τῆς Βλόρας) ὑπῆρχαν 80 τουρκικά σχολεῖα, 163 ἑλληνικά κι οὔτε ἓνα ἄλβανικό. Ἡ γραφή τῆς μητρικῆς γλώσσας διδάσκονταν μόνο σέ δύο καθολικά σχολεῖα τῆς Σκόδρας σάν δευτερεῦον μάθημα, ἐνῶ ἡ κύρια γλώσσα διδασκαλίας ἦταν τά ἰταλικά.

Στόν τομέα τῆς ἐθνικῆς λογοτεχνίας γίνονται τά πρῶτα χαρακτηριστικά βήματα. Σχολικά ἐγχειρίδια, πατριωτική ποίηση καί μεταφράσεις βλέπουν τό φῶς τῆς ἡμέρας. Συγγραφεῖς τους εἶναι οἱ Κ. Χριστοφορίδης, Ντ. Μπορίτση, Π. Ντότση, Θ. Μῆτκο, Ν. Μπιτίκι κ.λπ. Ἰδιαίτερα γόνιμο ὑπῆρξε τό λογοτεχνικό ἔργο τοῦ Κ. Χριστοφορίδη. Ἐκτός ἀπό τά διδακτικά ἔργα, τοῦ ὀφείλουμε τήν ἄλβανική μετάφραση τῆς Παλαιᾶς καί Καινῆς Διαθήκης πού ἀποτελεῖ τό πρῶτο βῆμα γιά τή σύσταση τῆς ἐθνικῆς ἐκκλησίας.

Στό λογοτεχνικό κίνημα συμμετεῖχαν ἐπίσης καί διανοούμενοι ἀρμπερές. Ἀνάμεσά τους ξεχωρίζει ἰδιαίτερα ὁ Ι. ντέ Ράντα ποιητής, ἀκούραστος μελετητής καί θερμός προπαγανδιστής τῆς ὑπόθεσης τῆς ἀπελευθέρωσης τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ. Μέ τά ἔργα του, ὅπως τό ἐπικό ποίημα «Ὁ ἄτυχος Σκεντέρμπεης» (1866), ἔγινε γνωστός ὄχι μόνο στούς καλλιεργημένους κύκλους τῆς ἄλβανικῆς παροικίας στήν Ἰταλία καί στήν ἴδια τήν Ἀλβανία, μά καί στό λογοτεχνικό καί πνευματικό κόσμο ἄλλων χωρῶν. Ἐτυχαν τῆς ἐκτίμησης τοῦ Λαμαρτίνου καί τοῦ Μιστράλ καί μεταφράσθηκαν σέ πολλές γλώσσες. Τήν ἄλβανική ὑπόθεση ὑπηρέτησε τά ἴδια χρόνια καί μιά ἄλλη λαμπρή πένα, ἡ ἄλβανικῆς καταγωγῆς Ρουμανίδα συγγραφέας πριγκήπισα Ἐλενα Γκίκα, πού μέ τό ψευδώνυμο Ντόρα ντ' Ἰστρια, εἶχε μιά ἔντονη δημοσιογραφική δράση. Ἐκανε γνωστό τό ἄλβανικό ζήτημα, κύρια μέ τή μελέτη της στά γαλλικά: «Ἡ Ἀλβανική Ἐθνικότητα μέσα ἀπό τά λαϊκά τραγούδια» (1866).

Τό ἄλβανικό ἐθνικό κίνημα ἦταν πιά μιά πραγματικότητα, εἶχε ὅμως νά ξεπεράσει ἀκόμη πολλά ἐμπόδια. Μέ τεταμένες τίς σχέσεις μέ τούς γείτονές της, στερημένη πάντα ἀπό τά πολιτικά καί πνευματικά δικαιώματά της, χωρίς καμιά ὑποστήριξη ἀπό μέρος τῶν μεγάλων δυνάμεων, νά ποιά ἦταν ἡ κατάσταση στήν Ἀλβανία τήν παραμονή τῆς κρίσης τῆς Ἀνατολῆς τοῦ 1875 - 1878.

Ἡ Λίγκα τῆς Πρισρένης

Ἡ κρίση τῆς Ἀνατολῆς εἶχε γιά αἰτία της τό ἐπαναστατικό κι ἀπελευθερωτικό κίνημα πού ξέσπασε στή Βοσνία καί Ἑρζεγοβίνη τό 1875 καί στή Βουλγαρία τό 1876. Τήν ἴδια χρονιά ἡ Σερβία καί τό Μαυροβούνιο κήρυξαν τόν πόλεμο κατά τῆς Τουρκίας ὑποκινούμενες ἀπό τή Ρωσία πού

ὑποστήριζε ἀνοιχτά τὰ αὐτονομιστικά αἰτήματα τῶν ἐξεγερμένων. Ἡ Πύλη κατέστειλε ἄγρια τίς ἐξεγέρσεις, ἀνάγκασε τή Σερβία νά καταθέσει τὰ ὄπλα κι ἀρνήθηκε τίς ρωσικές προτάσεις περί αὐτονομίας τοῦ σλαβικοῦ πληθυσμοῦ, πράγμα πού ἔκανε τήν Πετρούπολη νά ἐπιταχύνει τίς πολεμικές προετοιμασίες ἐναντίον της. Γιά ν' ἀποφευχθεῖ μιά πιθανή ἥττα τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, οἱ μεγάλες δυνάμεις ὑπέγραψαν τό Μάρτιο τοῦ 1877 στό Λονδίνο ἕνα πρωτόκολλο σύμφωνα μέ τό ὁποῖο ἡ Τουρκία ὑποχρεωνόταν νά ιδρύσει μιά αὐτόνομη ἐπαρχία στή Βοσνία - Ἑρζεγοβίνη καί δύο αὐτόνομα βιλαέτια στή Βουλγαρία. Τό πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου ὅμως θά μείνει ἕνα νεκρό γράμμα καί ἡ Ρωσία θ' ἀρπάξει τήν εὐκαιρία γιά νά κηρύξει τόν πόλεμο στήν Τουρκία τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1877. Μαζί της ἐνώθηκαν ἡ Σερβία καί τό Μαυροβούνιο.

Ἡ Ἀλβανία δέν μποροῦσε νά μείνει στό περιθώριο αὐτῶν τῶν γεγονότων, γι' αὐτό κι ὅλα τοῦτα τὰ χρόνια παρατηροῦμε μιά ἀναζωπύρωση τῆς δραστηριότητος τῶν πατριωτικῶν κύκλων. Τά πιά προχωρημένα στοιχεῖα εἶδαν ὅτι ἡ εὐκαιρία ἦταν κατάλληλη γιά νά ἐνσωματωθεῖ τό ἀλβανικό ἐπαναστατικό κίνημα μέ τό γενικό μέτωπο τῶν καταπιεσμένων ἐθνῶν πού ἀγωνίζονταν κατά τῆς αὐτοκρατορίας. Κατά πρῶτο-ἐπρεπε νά ἐξουδετερωθοῦν οἱ ὅλο καί μεγαλύτερες προσπάθειες τῆς Πύλης νά προκαλέσει θρησκευτικό φανατισμό στόν ἀλβανικό μουσουλμανικό πληθυσμό, φτάνοντας στό ἔπακρο τίς τεταμένες σχέσεις μέ τό γειτονικό πληθυσμό. Ἰδιαίτερα γόνιμη σ' αὐτό τόν τομέα ὑπῆρξε ἡ δράση τοῦ συγγραφέα Ζέφ Γιουμπάνι καί τοῦ ἀββᾶ Πρέγκ Ντότση τῆς Σκόδρας πού πρότειναν τή συνεργασία τῶν Ἀλβανῶν μέ τούς Μαυροβούνιους. Τ' ἀποτελέσματα ἦταν νά ἐνωθοῦν μέ τό μέτωπο τοῦ Μαυροβουνίου καμιά δεκαριά βουνίσιοι πού τούς εἶχε καλέσει ἡ Πύλη. Ἐπί πλέον ξέσπασαν ἀντιτουρκικές ἐξεγέρσεις ἐδῶ κι ἐκεῖ στή Β. Ἀλβανία. Ἐχει ἐνδιαφέρον νά σημειώσουμε ὅτι ὁ Ρῶσος πρόξενος τῆς Σκόδρας Shreyer, ἔγραψε τό Νοέμβριο τοῦ 1876: «Εἶναι δύσκολο νά μαντέψουμε τό ἀποτέλεσμα τῆς ἐξέγερσης. Ὅποιο ὅμως κι ἂν εἶναι, σύντομα ἡ Εὐρώπη θά ἔχει χωρίς καμιά ἀμφιβολία νά λύσει ἕνα νέο πρόβλημα, τό ἀλβανικό ζήτημα».

Ἡ νέα αὐτή κατάσταση ἄφηνε ἐλπίδες ὅτι θά παίρνονταν ὑπόψη οἱ ἀλβανικοί πόθοι, ὅμως τὰ μεταγενέστερα γεγονότα ἔρχονται νά τίς διαψεύσουν. Οἱ μεγάλες δυνάμεις ἀγνόησαν ὅπως καί στό παρελθόν, τὰ ἐθνικά συμφέροντα τῶν Ἀλβανῶν ἐνῶ τὰ γειτονικά κράτη γιά μιά ἀκόμη φορά ἔκφρασαν τίς ἀπαιτήσεις τους γιά τ' ἀλβανικά ἐδάφη. Οἱ ἀλβανικές περιοχές τῆς Ντίμπρα, Τετόβα, Γκοστιβάρ καί Κατσανίκ ἐντάχθηκαν στό δυτικό βιλαέτι τῆς Βουλγαρίας. Τό γεγονός αὐτό μαζί μέ ἄλλα ὁδήγησε τόν Ἀβδούλ Φράσερι, ἕναν λαμπρό Ἀλβανό πατριώτη, ὑποψήφιο στά Ἰωάννινα γιά τήν Ὀθωμανική Βουλῆ, ὅπως κι ἕνα σημαντικό ἀριθμό ἀπό προσωπικότητες τῆς Ν. Ἀλβανίας, νά συγκεντρωθοῦν στά Ἰωάννινα καί ν' ἀπευθύνουν ἕνα ὑπόμνημα στήν Πύλη, διεκδικώντας τή διοικητική αὐτονομία ὅλης τῆς Ἀλβανίας. Τό ὑπόμνημα εἶχε τὰ ἐξῆς βασικά σημεία: Νά ἐνωθοῦν τὰ τέσσερα βιλαέτια σέ μιά μόνο ἐπαρχία, ὁ κρατικός μηχανισμός ν' ἀποτελεῖται ἀπό

ύπαλλήλους αλβανικῆς καταγωγῆς, νά εἰσαχθεῖ ἡ αλβανικὴ γλῶσσα στήν Παιδεία καί τά δικαστήρια, νά ὑπάρχει ἐγγύηση ὅτι οἱ στρατολογούμενοι θά ἐκπληρώνουν τήν στρατιωτικὴ θητεία τους στήν ἴδια τους τήν ἐπαρχία, νά προορίζεται τό μεγαλύτερο μέρος τῶν ἐσόδων τοῦ προϋπολογισμοῦ τῆς ἐπαρχίας γιά τά τοπικά προβλήματα. "Ὅμως ποτέ μέχρι τώρα ἡ κοινὴ αλβανικὴ γνώμη δέν ἔδειξε ἓνα τόσο ζωντανό ἀναβρασμό ὅσο μέ τά γεγονότα τῆς βαλκανικῆς κρίσης.

Σύντομα νέοι κίνδυνοι θ' ἀπειλήσουν τήν ἀκεραιότητα τῶν αλβανικῶν ἐδαφῶν. Ἡ Σερβία καί τό Μαυροβούνιο παροτρυνόμενοι ἀπό τίς νίκες τῆς μεγάλης τους προστάτιδας, ξαναρχίζουν τίς ἐπιχειρήσεις κατά τῆς Τουρκίας καί βαδίζουν πρὸς νότο. Τόν Ἰανουάριο τοῦ 1878 στά σερβικά στρατεύματα ἔμπαιναν στήν περιοχή τῆς Κοσόβας ἐνῶ τοῦ Μαυροβουνίου βάδιζαν πρὸς τὴ Σκόδρα. Οἱ δυνάμεις κατοχῆς ἐπιδόθηκαν ἀμέσως σ' ἓνα χωρίς προηγούμενο κύμα διώξεων μέ σκοπὸ νά ἐκτοπίσουν τόν ντόπιο πληθυσμὸ ἀπ' τίς ἐστίες του. Μιά ἀπό τίς ὁδηγίες πού ἡ κυβέρνηση τοῦ Βελιγραδίου ἔστειλε στό στρατό, σχετικά μέ τό θέμα αὐτό, ἔλεγε χαρακτηριστικά: "Ὅσο λιγότεροι Ἀλβανοὶ καί Τοῦρκοι μείνουν, τόσο μεγαλύτερη θά εἶναι ἡ ὑπηρεσία σας πρὸς τήν πατρίδα. Ἡ ἔξοδος πρὸς τό Νότο δεκάδων χιλιάδων Ἀλβανῶν μουσουλμάνων προκάλεσε ἰδιαίτερη αἴσθηση στή χώρα. Τό Φεβρουάριο ἔμπαινε μέ τὴ σειρά τῆς στό προσκήνιο καί ἡ Ἑλλάδα. "Ἄν καί εἶχε μείνει οὐδέτερη, ἔσπευσε νά ἐκμεταλλευθεῖ τήν ἴσση τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ καί νά καταλάβει τά ἐδάφη τοῦ βιλαετιοῦ τῶν Ἰωαννίνων. Μ' αὐτό τό σκοπὸ ἔστειλε ἓνα ἀπόσπασμα ἀπό μερικὲς ἑκατοντάδες «ἐθελοντές» στήν περιοχή τοῦ Σαράντι, στή νότια παραλία. Ἡ ἐπιχείρηση ἀπέτυχε ὄχι ὅμως χωρίς νά προκαλέσει ἀνησυχίες στὸν ντόπιο πληθυσμὸ.

Ἡ συμπεριφορὰ αὐτῆ τῶν γειτονικῶν κρατῶν εἶχε σάν ἄμεσο ἀποτέλεσμα νά σταματήσουν οἱ ἐξεγέρσεις τῶν Ἀλβανῶν κατά τῆς Πύλης. Στά τέλη Ἀπριλίου τοῦ 1878 ἀναταράχτηκε ὅλη ἡ χώρα μαθαίνοντας ὅτι ἡ Συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου πού εἶχε ὑπογραφεῖ στίς 3 Μαρτίου τοῦ 1878 ἀπὸ τὴ νικήτρια Ρωσία καί τὴν Τουρκία, εἶχε σάν ὅρους τό μοίρασμα τῶν αλβανικῶν ἐδαφῶν στά βαλκανικὰ κράτη, (κυρίως τὴ μεταβίβαση τοῦ σαντζακιοῦ τῆς Πριστίνα στή Σερβία, τίς περιοχὲς τοῦ Χότι, τοῦ Οὐλκύνιου, τῆς Πλάβας καί τῆς Γκουτσίας στό Μαυροβούνιο καί τίς περιοχὲς τῆς Κόρτσα, τοῦ Πόγραδετς, τῆς Ντίμπρα, τοῦ Γκοστιβάρ καί τῆς Τετόβας στή Βουλγαρία). Σέ διάφορες περιοχὲς τῆς Ἀλβανίας φτιάχτηκαν αὐθόρμητα ἐπιτροπὲς υπεράσπισης γιά ν' ἀντιμετωπίσουν τὴν ἀπειλή.

Τόν ἴδιο χρόνο ἰδρύεται στήν Κωνσταντινούπολη «Ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ γιά τὴν υπεράσπιση τῶν δικαιωμάτων τῆς αλβανικῆς ἐθνικότητος», κάτω ἀπὸ τὴν προεδρία τοῦ Ἀβδούλ Φράσερι πού ἦταν κι ὁ ἐμπυχωτῆς τῆς καί μέ τὴ συμμετοχὴ πολλῶν λαμπρῶν προσωπικοτήτων τοῦ αλβανικοῦ ἐθνικοῦ κινήματος πού ἀνῆκαν καί στίς τρεῖς θρησκευεῖες, ὅπως ὁ Π. Βάσα, ὁ Ι. Βρετός, ὁ Ζ. Πριστίνα, ὁ Σ. Τοπτάνι, κ.λπ. «Ἡ Ἀλβανικὴ Ἐπαναστατικὴ Ἐπιτροπὴ» (ὅπως τὴν ἀποκαλοῦσαν οἱ ξένοι διπλωμάτες τῆς

ἐποχῆς) ἀναγκασμένη νά δρᾷ παράνομα σ' ὅλη τή διάρκειά τῆς ὑπαρξῆς της, ἐπεξεργάστηκε τήν καθοδηγητική γραμμή της καί τήν ἔκανε γνωστή μ' ἓνα μανιφέστο πού ἀπηύθυνε στά τέλη Μαΐου στόν ἀλβανικό λαό. Ἡ Κεντρική Ἐπιτροπή ἔκφρασε τήν πρόθεσή της νά δώσει τά πάντα γιά τήν υπεράσπιση τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀλβανικοῦ ἔθνους, τόσο στήν παγκόσμια κοινή γνώμη ὅσο καί στήν εὐρωπαϊκή διπλωματία. Χωρίς νά παραλείψει νά καταγγεῖλει μέ σθένος τίς προσαρτηστικές βλέψεις τῶν γειτονικῶν κρατῶν στά ἀλβανικά ἐδάφη, τό μανιφέστο ἔκφραζε τήν ἐπιθυμία τῶν Ἀλβανῶν νά ζήσουν εἰρηνικά μέ τούς Μαυροβούνιους, Ἕλληνες, Σέρβους καί Βουλγάρους γείτονές τους. Κατέληγε δέ στά ἑξῆς: «Δέν τούς ζητᾶμε τίποτα οὔτε ἐπιβουλεύομαστε κάτι πού τούς ἀνήκει. Ἀλλά εἴμαστε ἀκλόνητα ἀποφασισμένοι νά κρατήσουμε μέ κάθε θυσία αὐτό πού μᾶς ἀνήκει. Τά ἀλβανικά ἐδάφη ν' ἀφεθοῦν λοιπόν στούς Ἀλβανούς».

Ἡ δημιουργία μιᾶς πολιτικῆς ὀργάνωσης πού θά διέθετε ἔνοπλη δύναμη καί θά μπορούσε νά δρᾷ λίγο πολύ σέ νόμιμες συνθήκες, γινόταν ἐπείγουσα ἀνάγκη γιά τήν πραγματοποίηση τοῦ προγράμματος τῆς Ἐπιτροπῆς. Ὅπως εἶναι φυσικό, τό κύριο σημεῖο τοῦ προγράμματος στήν ἀρχική του φάση δέν μπορούσε παρά νά εἶναι ἡ υπεράσπιση τῶν ἀπειλούμενων ἀλβανικῶν ἐδαφῶν. Σ' αὐτή τή βάση μιά κοινότητα συμφερόντων ἔνωσε τό ἀλβανικό κίνημα μέ τήν Πύλη, ἔστω κι ἂν εἶχε πρόσκαιρο χαρακτήρα. Τό πρῶτο ἤθελε νά ἔχει ἐλεύθερα τά χέρια ἀπέναντι στίς τουρκικές ἀρχές, ἡ δεύτερη εὐχόταν νά ἐμποδιστοῦν τά σχέδια τοῦ διαμελισμοῦ τῆς Αὐτοκρατορίας μέ τήν ἀντίσταση τοῦ ντόπιου πληθυσμοῦ.

Γρήγορα ἄρχισαν οἱ προετοιμασίες στήν Ἀλβανία γιά νά συγκληθεῖ τό συντομότερο μιά συνέλευση ἀπό τούς πρόκριτους ὅλων τῶν περιοχῶν. Ἡ ἀπόφαση στό μεταξύ τῶν μεγάλων δυνάμεων νά μήν ἀναγνωρίσουν τή Συνθήκη τοῦ Ἀγίου Στεφάνου μά νά ὑποβληθοῦν οἱ ὅροι τῆς ρωσοτουρκικῆς συνθήκης στήν ἔγκριση ἑνός διεθνοῦς συνέδριου πού θά γινόταν στό Βελιγράδι στίς 13 Ἰουνίου τοῦ 1878, ἐνθάρρυνε τίς προσπάθειες πρός αὐτή τήν κατεύθυνση.

Ἡ συνέλευση ἔγινε στήν Πρισρένη στίς 10 Ἰουνίου τοῦ 1878 τρεῖς μέρες πρὶν τήν ἔναρξη τοῦ Συνέδριου τοῦ Βερολίνου. Παρευρίσκονταν κάπου 80 ἀντιπρόσωποι ἀπό τά βιλαέτια τῆς Κοσόβας, Σκόδρας, Μοναστηριοῦ καί Ἰωαννίνων. Ὁ ἐναρκτήριο λόγος τῆς Συνέλευσης ἐκφωνήθηκε ἀπό τόν Α. Φράσερι ὁ ὁποῖος ἀφοῦ ἔκανε ἔκθεση τῆς πρόσφατης πολιτικῆς κατάστασης, ἔκλεισε καλώντας ὅλους τούς ἀντιπροσώπους νά ἐνωθοῦν σ' ἓνα ἐνιαῖο μέτωπο ἐνάντια στόν κίνδυνο τοῦ διαμελισμοῦ τῆς χώρας, σύμφωνα μέ τήν παλιά ἀλβανική παράδοση νά φτιάξουν μιά «ἐθνική Λίγκα». Ἡ συνέλευση ἐνέκρινε ὁμόφωνα τήν πρότασή του κι ἔτσι δημιουργήθηκε ἡ πολιτική ὀργάνωση πού πέρασε στήν ἱστορία μέ τό ὄνομα «Λίγκα τῆς Πρισρένης». Ἀμέσως ἔκανε ἔκκληση γιά τό σχηματισμό ἔνοπλης δύναμης ἀπό ἐθελοντές καί κάλεσε τίς ἐπιτροπές υπεράσπισης νά ἐνωθοῦν μαζί της. Τόσο στή διάρκεια τῶν συζητήσεων στή Συνέλευση τῆς Πρισρένης γύρω ἀπό τήν

υιοθέτηση του προγράμματος δράσης όσο και στά γεγονότα που θ' ακολουθήσουν έγιναν φανερά δυό τελείως ξέχωρα ρεύματα. Από την μιά ένας αριθμός από πασάδες, μπέηδες και αντιδραστικούς εκπροσώπους του ανώτερου ισλαμικού κλήρου που καθηδηγούνταν από την Πύλη, προσπάθησαν να δώσουν στη Λίγκα τό χαρακτήρα μιᾶς ισλαμικῆς ὀργάνωσης που συσπείρωνε τό μουσουλμανικό ἄλβανικό καί μή πληθυσμό τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου (Βοσνιάτες, Βουλγάρους, Τούρκους κ.λπ.), μ' ἀποκλειστικό σκοπό τήν ἐπαγρύπνηση γιά τήν ἀκεραιότητα τῆς Αὐτοκρατορίας. Τό ἄλλο ρεῦμα τό ἀντιπροσώπευαν ἐθνικιστές⁴⁶ Ἀλβανοί που μ' ἐπικεφαλῆς τόν Α. Φράσερι ἐπιδίωκαν νά δώσουν στη Λίγκα τό χαρακτήρα μιᾶς πατριωτικῆς ὀργάνωσης που θά συσπείρωνε ὅλους τούς Ἀλβανούς χωρίς θρησκευτικές διακρίσεις. Στόχος τῆς Λίγκας θά ἦταν ὄχι μόνο ἡ υπεράσπιση τῶν ἄλβανικῶν ἐδαφῶν μά κι ὁ ἀγώνας γιά τήν αὐτονομία τῆς Ἀλβανίας ἀπέναντι στήν Πύλη ὅταν οἱ περιστάσεις θά τό ἐπέτρεπαν.

Ἡ Συνέλευση ἀφοῦ ἐξέλεξε τό Κεντρικό Συμβούλιο τῆς Λίγκας καί συνέταξε ἕνα ὑπόμνημα πρὸς τό Συνέδριο τοῦ Βερολίνου, ἐκλείσει τίς ἐργασίες της συστήνοντας στούς συμμετέχοντες νά φτιάξουν τό συντομότερο τίς ἐπαρχιακές ἐπιτροπές. Τήν ἐπαύριο τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνέλευσης τῆς Πρισρένης καί κατά τή διάρκεια τῶν δραστηριοτήτων τῶν ἐπιτροπῶν της θά γίνεται ὄλο καί πίο φανερό ἡ ἐθνικιστική τάση. Θά ἔχουμε μιᾶ πρώτη ἐκδήλωσή της στήν συγκέντρωση τῶν ἀντιπροσώπων τῶν περιοχῶν τοῦ βιλαετιοῦ τῶν Ἰωαννίνων που συγκεντρώθηκαν στό Φράσερι κάτω ἀπό τήν προεδρία τοῦ Α. Φράσερι κι υιοθέτησαν ἕνα ντοκουμέντο ὑπέρ τοῦ ἐθνικοῦ προσανατολισμοῦ τῆς Λίγκας. Ἡ ἐπαρχιακή ἐπιτροπή τῆς Σκόδρας πάλι, ἀπό τή δικιά της πλευρά ἐναντία σ' ὁποιαδήποτε ὑπεροχή τοῦ θρησκευτικοῦ πνεύματος πάνω στό ἐθνικό, διακηρύχνει σέ μιᾶ ἔγγραφη διαμαρτυρία τῆς 18ης Ἰουνίου 1878 πρὸς τό Βρετανό ὑπουργό τῶν ἐξωτερικῶν Λόρδο Μπήκονσφηλντ: «Ὁ Ἀλβανός εἴτε εἶναι καθολικός, ὀρθόδοξος ἢ μουσουλμάνος συχαίνεται τόσο τήν τουρκική σκλαβιά ὅσο κι ὁποιαδήποτε ἄλλη ξένη κυριαρχία».

Στό Συνέδριο τοῦ Βερολίνου οἱ μεγάλες δυνάμεις δέν ἔδωσαν καμιὰ σημασία γιά τό ἄλβανικό ζήτημα καί συνέχισαν νά θεωροῦν τήν Ἀλβανία τουρκικό ἔδαφος. Τό Συνέδριο προχώρησε σ' ἕνα νέο μοίρασμα τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας γιά νά μειώσει τή ρωσική ἐπιρροή στά Βαλκάνια. Ἀναγνωρίστηκε ἡ αὐτονομία τῆς Βουλγαρίας κάτω ἀπό τήν ἐπικυριαρχία τοῦ Σουλτάνου. Τά σύνορά της ὅμως μειώθηκαν αἰσθητά ἀπό κεῖνα που ὄριζε τό Σύμφωνο τοῦ Ἀγίου Στεφάνου καί δέν περιλάμβαναν ἄλβανικά ἐδάφη. Στή Σερβία οἱ μεγάλες δυνάμεις ἀρνήθηκαν νά δώσουν τό

46. Ὀνομάζονταν γενικά ἐκεῖνοι οἱ πατριῶτες που ἀγαποῦσαν τήν πατρίδα καί ἤθελαν τήν ἀπελευθέρωσή της ἀπό τούς κατακτητές ἀλλά οἱ πίο μακροπρόθεσμοι σκοποὶ τους δέν ἦταν ἐπαναστατικοί. (Ἱστορία τοῦ Κόμματος Ἐργασίας Ἀλβανίας, «ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ», Ἀθήνα 1976). (Στμ)

σαντζάκι τῆς Πριστίνα, τῆς ἔδωσαν ὅμως γιά ἀντάλλαγμα ἄλλες περιοχές μέ σλαβικό βασικά πληθυσμό. Ὅσο ἀφορᾷ τίς ἀλβανικές περιοχές πού ἐπιβουλεύονταν τό Μαυροβούνιο, τό Συνέδριο τοῦ Βερολίνου τοῦ ἀρνήθηκε μόνο τό Οὐλκύνιο, ἐνῶ τοῦ ἀναγνώρισε τήν προσάρτηση τῆς Πλάβας καί τῆς Γκουτσίας.

Ὁ Ἄρειος Πάγος τοῦ Βερολίνου ἱκανοποίησε ἐπίσης καί τίς ἀξιώσεις τῆς Ἑλλάδας δίνοντάς της τήν Ἠπειρο καί τή Θεσσαλία καί ἐπιβάλλοντας σάν συνοριακή γραμμή τούς ποταμούς Καλαμά - Σαλάμβρια, τονίζοντας ἀπό τήν ἄλλη ὅτι ἡ ὀριοθέτηση τῶν νέων συνόρων πρέπει ὅπωςδήποτε νά γίνει θέμα συζήτησης μιᾶς μεικτῆς ἑλληνοτουρκικῆς ἐπιτροπῆς.

Σάν ἀπάντηση στίς ἀποφάσεις τοῦ Συνεδρίου τοῦ Βερολίνου ἡ Λίγκα προετοιμάστηκε ταχύτατα γιά νά ἐμποδίσει τήν προσάρτηση τῆς Πλάβας καί τῆς Γκουτσίας. Χάρη στή συρροή πολυάριθμων ἐθελοντῶν σ' ἓνα συντόμο χρονικό διάστημα σχηματίστηκε ὁ ἀλβανικός στρατός ἀπό μερικές δεκάδες χιλιάδες ἄνδρες. Ἐνῶ ὅμως ἡ προσοχή τῶν Ἀλβανῶν ἦταν κύρια στραμένη πρὸς τά σύνορα μέ τό Μαυροβούνιο, ξεσπᾷ ἡ πρώτη διένεξη ἀνάμεσα στήν Πύλη καί στή Λίγκα.

Τόν Αὐγούστο τά στρατεύματα τῆς Αὐστροουγγαρίας ἐφαρμόζοντας τίς ἀποφάσεις τοῦ Συνεδρίου τοῦ Βερολίνου ἄρχισαν νά κατευθύνονται πρὸς νότον γιά τήν κατάληψη τῆς Βοσνίας - Ἑρζεγοβίνης. Ἡ Πύλη παρόλο πού εἶχε ὑπογράψει τήν ἀπόφαση, προσπάθησε νά ἐμποδίσει τήν ἐκτέλεσή της παραθέτοντας τήν ἀντίσταση τοῦ ντόπιου πληθυσμοῦ. Κάτω ἀπ' αὐτό τό πνεῦμα ζήτησε ἀπό τή Λίγκα τῆς Πρισρένης νά ὑποστηρίξει ἐνεργητικά μέ τίς ἔνοπλες δυνάμεις της τούς «ἀδελφούς» μουσουλμάνους Βοσνιάτες. Μέσα στή Λίγκα ὅμως ὑπερίσχυσαν οἱ ἀπόψεις τοῦ ἐθνικιστικοῦ ρεύματος κι ἔτσι αὐτή ἀρνήθηκε νά στείλει τίς δυνάμεις της στήν Βοσνία. Ἦταν ἡ πρώτη ἀπογοήτευση πού προκάλεσε ἡ Λίγκα στήν Πύλη καί στίς ἐλπίδες πού εἶχε στηρίξει πάνω της.

Στά τέλη τοῦ μήνα θ' ἀκολουθήσει μιά δεύτερη ἀπογοήτευση μέ τόν ἐρχομό στήν Ἀλβανία τοῦ ἔκτακτου ἀπεσταλμένου τοῦ Σουλτάνου Μεχμέτ Ἀλή Πασᾶ. Πρώην ἀντιπρόσωπος στό Συνέδριο τοῦ Βερολίνου εἶχε ἔλθει γιά νά προσπαθήσει νά πείσει τούς Ἀλβανούς νά μὴν ἀντιταχθοῦν στήν παραχώρηση τῆς Πλάβας καί τῆς Γκουτσίας στό Μαυροβούνιο. Ὁ στρατάρχης δέν ἤθελε νά λάβει καθόλου ὑπ' ὄψη του τή λαϊκή δυσἀρέσκεια πού ἐκφραζόταν μέ διάφορες ἐχθρικές ἐπιδείξεις πρὸς τήν Πύλη. Συνέχισε τήν πορεία του πρὸς τά σύνορα γιά νά προβεῖ στήν παραχώρηση τῶν δύο περιοχῶν στό Μαυροβούνιο. Ἀλλά τήν 1η Σεπτεμβρίου 1878, μόλις ὁ Μεχμέτ Ἀλή Πασᾶ ἔφθασε στή Γκιακόβα, ἡ τοπική ἐπιτροπή τῆς Λίγκας τόν κάλεσε νά ἐγκαταλείψει τήν πόλη καί νά ἐπιστρέψει στήν Κωνσταντινούπολη. Μπροστά στήν ἄρνηση τοῦ στρατάρχου θά ξεσπάσουν αἱματηρές μάχες ἀνάμεσα στίς τουρκικές δυνάμεις καί σ' αὐτές τῆς Λίγκας πού θά τελειώσουν τρεῖς μέρες ἀργότερα (6 Σεπτεμβρίου 1878) μέ τό θάνατο τοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ Σουλτάνου.

“Όπως ο Στρατάρχης Μεχμέτ Άλή Πασά ήταν αρκετά γνωστός στους ευρωπαϊκούς διπλωματικούς κύκλους, τὰ γεγονότα πού συνέβηκαν στη Γκιακόβα προκάλεσαν βαθιά αίσθηση τόσο στη χώρα όσο και στο έξωτερικό. Οί ξένοι παρατηρητές πού βρίσκονταν στην Κοσόβα έκριναν πώς βρισκόμασταν στις παραμονές της ένοπλης εξέγερσης τών Άλβανών κατά της Πύλης. Μερικές μέρες αργότερα (11 Σεπτεμβρίου), ο Γενικός Πρόξενος Λίππιχ θά γράψει στη Βιέννη: «Κάτω απ’ αυτές τις συνθήκες δέν θά είναι καθόλου παράξενο αν οί φλόγες της εξέγερσης πού άναψαν σ’ αυτά τὰ μέρη, διαδοθοῦν πρὸς ὅλες τις κατευθύνσεις και τό κίνημα στραφεί έναντίον της Πύλης μ’ ὅλα τὰ καταστροφικά του αποτελέσματα. Οί έξεγερμένοι κι ἡ Λίγκα κυριαρχοῦν στη σημερινή κατάσταση».

“Ένα ακόμη γεγονός είναι αξιοσημείωτο στη μάχη της Γκιακόβα: Ὁ απέσταλμένος τοῦ Σουλτάνου δέν ήταν ὁ μόνος πού σκοτώθηκε. Τήν ἴδια τύχη εἶχε κι ὁ Ἄμπδουλάχ Πασά Ντρένι, πρόεδρος της τοπικής ἐπιτροπῆς της Λίγκας πού τὰ εἶχε κάνει «πλακάκια» μαζί του. Πρόκειται γιά ἕνα χτύπημα πού δινόταν γενικά πρὸς ὅλα τὰ δοσίλογα στοιχεία της Λίγκας. Ἡ Πύλη δέν τόλμησε ν’ ἀντιδράσει και φοβούμενη μήν ἐρεθίσει ακόμη περισσότερο τήν κατάσταση, ἀναγκάστηκε νά ὑποχωρήσει γιά νά μήν ἔχει χειρότερη τύχη. Ἄκόμη, δέν τόλμησε νά ὀλοκληρώσει τήν ἀποστολή τοῦ Μεχμέτ Άλή Πασά ἀναβάλλοντας τό ζήτημα της παράδοσης τών καθορισμένων περιοχών στό Μαυροβούνιο. Τό τεταμένο κλίμα πού ἐπακολούθησε ἀνάμεσα στους Ἄλβανούς και τήν Πύλη ἔδωσε τήν ευκαιρία στους ἐθνικιστές νά βάλουν πρόβλημα ἀναθεώρησης της καθοδηγητικῆς γραμμῆς πού εἶχε υἱοθετήσει ἡ Συνέλευση της Πρισρένης μέ σκοπό νά δεσμεύσουν ὀριστικά τή Λίγκα στό δρόμο τών ἐθνικῶν διεκδικήσεων.

Οἱ Ἄλβανοί και οἱ μεγάλες δυνάμεις

Ἡ Λίγκα της Πρισρένης κατέχει μιά ιδιαίτερη θέση στην ἀλβανική ἱστορία ὄχι μόνο γιατί ἔχει μεγάλη ἐπίδραση πάνω στά ἔσωτερικά γεγονότα της χώρας ἀλλά και γιά τις ἐπιπτώσεις της σέ διεθνή κλίμακα. Χάρη στη Λίγκα της Πρισρένης τό ἀλβανικό ζήτημα ἐμφανίζεται γιά πρώτη φορά στό διπλωματικό προσκήνιο. Βέβαια στό παρελθόν ἡ Ἄλβανία και οἱ Ἄλβανοί εἶχαν ἐπισύρει τήν προσοχή της μιᾶς ἢ της ἄλλης δύναμης πού τούς εἶχε μάλιστα χρησιμοποιήσει σάν ἀντικείμενο διπλωματικῶν διαπραγματεύσεων. Ὅμως καθαρά σάν ἐθνικό ζήτημα πού στό μέλλον δέ θά μπορούσαν πιά νά παρεμποδίσουν τήν μελέτη του δέν τέθηκε παρά μόνο τήν ἐποχή τοῦ Συνέδριου τοῦ Βερολίνου.

Δέν χρειάζεται νά ποῦμε ὅτι τό ἀλβανικό ζήτημα δέν ἔγινε ποτέ αὐτό καθεαυτό ἀντικείμενο συζήτησης στό Συνέδριο. Ὅμως δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ Λίγκα της Πρισρένης τό ἐπέβαλε στις μεγάλες δυνάμεις πρὶν, και κύρια μετά τό Συνέδριο. Καμιά ἀπό τις δυνάμεις πού συμμετείχαν στό

Συνέδριο του Βερολίνου δέν περίμενε ότι οι αποφάσεις που αφορούσαν τα αλβανικά εδάφη θα προκαλούσαν μια τέτοια αντίθεση στον τοπικό πληθυσμό που ήταν οργανωμένος στη Λίγκα της Πρισρένης. Αυτό ακριβώς το γεγονός θα τις αναγκάσει μέσα σε τρία χρόνια περίπου να επανέλθουν αρκετές φορές πάνω στις αποφάσεις που είχε πάρει.

Η Εὐρώπη θεώρησε ότι ήταν ή Τουρκία που υποκινούσε την μαζική αυτή αντίσταση και τη Λίγκα της Πρισρένης σαν πράκτορα της Πύλης. Ἀκόμη και σήμερα όρισμένοι ξένοι συγγραφείς, έπηρεασμένοι από τις διπλωματικές πράξεις και άρθρα της εποχής, άπλοποιούν τα πράγματα και συνεχίζουν σε διάφορα σημεία να παρανοούν τη μεγάλη έθνική εκδήλωση των Ἀλβανών.

Όπως είδαμε και προηγούμενα, στις αρχές του Σεπτεμβρη του 1878 ο Σουλτάνος είχε προσπαθήσει με τη μεσολάβηση του στρατάρχη Μουχμέτ Ἀλή Πασά, να πείσει τους Ἀλβανούς να συγκατατεθούν στην παραχώρηση της Πλάβας και της Γκουτσίας, αλλά ή τραγική κατάληξη αυτής της προσπάθειας έκανε την Πύλη ν' αναστείλει γι' αρκετό καιρό την εφαρμογή της απόφασης του Συνέδριου του Βερολίνου. Παρόλ' αυτά όμως, τό Φεβρουάριο του 1879 ή Τουρκία κάτω από την πίεση των μεγάλων δυνάμεων παραχώρησε τις περιοχές στο Μαυροβούνιο και κατά συνέπεια απέσυρε τα στρατεύματά της από τη διαφιλονικούμενη χώρα. Ο στρατός του Μαυροβουνίου κατέλαβε την Ποντγκορίτσα, τη Σπούζα και τό Ζαμπιάκ. Στη συνέχεια οι δυνάμεις του Μαυροβουνίου προχώρησαν προς την Πλάβα και τη Γκουτσία όπου βρέθηκαν αντιμέτωποι με τις δυνάμεις της αλβανικής Λίγκας. Ἡ κυβέρνηση της Κεττίγης, μή έχοντας καταφέρει να λύσει με τό διπλωματικό δρόμο την διένεξη, αποφάσισε τό φθινόπωρο να καταλάβει με τη βία αυτά τά μέρη. Όπως οι δύο πρώτες προσπάθειες του μαυροβουνιακού στρατού που έγιναν Νοέμβριο και Δεκέμβριο απέτυχαν. Ἡ Πύλη έσπειρε τότε να στείλει τον Τούρκο στρατάρχη Ἀχμέτ Μουχτάρ Πασά για να ξανακαταλάβει την Πλάβα και τη Γκουτσία και να τις δώσει μετά στο Μαυροβούνιο. Μόλις έφθασε στην Πρισρένη οι ήγέτες του αλβανικού στρατού τον προειδοποίησαν ότι όλοι οι δρόμοι προς τά σύνορα είναι μη εφοδιασμένοι. Ἡ υπενθύμιση του δράματος του Ἀχμέτ Μουχτάρ Πασά καθέτησε την Πύλη κι ανακάλεσε τον Ἀχμέτ Μουχτάρ Πασά. Τότε ο πρίγκιπας Νικόλαος διέταξε γενική επίθεση κατά του αλβανικού στρατού. Ἡ σύγκρουση έγινε στις αρχές του 1880 στη Βελίκα και τό Πέπιτς. Και οι δύο πλευρές πολέμησαν με μεγάλη λύσσα, όμως όπως θα γράψει μερικές μέρες αργότερα ο Πρόξενος Λίππιχ «οι Ἀλβανοί έμψυχωμένοι από τον άγώνα τους για την έθνική ιδέα... κατετρόπωσαν τό στρατό του Μαυροβουνίου που πάντα είχε δείξει τις ικανότητές του ν' αντιστέκεται νικηφόρα στις τουρκικές δυνάμεις».

Ὑστερα από την άποτυχία των στρατευμάτων του Μαυροβουνίου οι εὐρωπαϊκές δυνάμεις αναγκάστηκαν ν' αναθεωρήσουν ένα ζήτημα για τό

47. Πρωτεύουσα του Μαυροβουνίου. (Στμ)

όποιο είχαν ήδη αποφανθεί στό Βερολίνο. Οί διαπραγματεύσεις κράτησαν πολύ γιατί ενώ ή Ρωσία πρότεινε νά δοθοῦν στό Μαυροβούνιο σλαβικά ἐδάφη ἀπό τό σαντζάκι τοῦ Νόβι Παζάρ ή τῆς Ἐρζεγοβίνης, ή Αὐστροουγγαρία ἀντιτάχθηκε ἐνεργά. Τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1880 οί ἀντιπρόσωποι τῶν μεγάλων δυνάμεων πού είχαν συγκεντρωθεῖ στήν Κωνσταντινούπολη υἰοθέτησαν τή «γραμμή Κόρτι» πού ἔδινε στό Μαυροβούνιο ἀντί τῆς μουσουλμανικῆς Πλάβας καί τῆς Γκουτσίας, δύο ἄλλες περιοχές, τό Χότι καί τή Γκρούντα ὅπου κατοικοῦσαν καθολικοί Ἀλβανοί. Οί διπλωμάτες θεώρησαν ὅτι ὁ θρησκευτικός παράγοντας θά ὑπερίσχυε ἐπί τοῦ ἐθνικοῦ καί ἐπομένως οί καθολικοί μαλίσσορες δέν θά ἦταν ἀντίθετοι νά μποῦν κάτω ἀπό τό χριστιανικό στέμμα τοῦ Μαυροβουνίου. Ἀπέτυχαν ὅμως γιά μίαν ἀκόμη φορά.

Στίς 22 Ἀπριλίου μέ τήν ἀποχώρηση τῶν στρατευμάτων τῆς Πύλης ἀπό τό Χότι καί τή Γκρούντα γίνεται ἀλλαγὴ φρουρᾶς ἀπό τίς δυνάμεις τῆς Λίγκας. Οί Ἀλβανοί καί οί Μαυροβούνιοι θά ξαναβρεθοῦν ἀντιμέτωποι στή γέφυρα τῆς Rzanitsa. Οί τελευταῖοι θά νικηθοῦν καί θ' ἀναγκαστοῦν νά ὑποχωρήσουν ἐναποθέτοντας ἀπό δῶ καί πέρα τίς ἐλπίδες τους στήν ἐπέμβαση τῶν μεγάλων.

Ἡ πολιτική καί στρατιωτική δράση τῶν Ἀλβανῶν ἔφερε σέ σοβαρό ἀδιέξοδο τήν εὐρωπαϊκὴ διπλωματία. Τόν Ἰούλιο τοῦ 1880 οί μεγάλοι θά προσπαθήσουν γιά μίαν ἀκόμη φορά νά τακτοποιήσουν τό συνοριακό ζήτημα, προτείνοντας νά δώσουν στό Μαυροβούνιο ἀντί τοῦ Χότι καί τῆς Γκούντρας, τό Οὐλκύνιο μέ τή γύρω χώρα πού κατοικιόταν ἐπίσης ἀπό Ἀλβανούς.

Γύρω στά τέλη Ἰουνίου ἡ Λίγκα ἀποφασίζει γι' ἄλλη μιά φορά ν' ἀντισταθεῖ ἐνοπλα στήν παράδοση τοῦ Οὐλκύνιου. Ἡ Πύλη κατάφερε νά καθυστερήσει μερικούς μῆνες τό ζήτημα τῶν τουρκομαυροβουνιακῶν συνόρων ὅμως οἱ μεγάλες δυνάμεις τήν ἀπειλήσαν τό Σεπτέμβριο ὅτι ἂν δέν παραχωρήσει τό Οὐλκύνιο στό Μαυροβούνιο, θά καταλάβουν τό λιμάνι τῆς Σμύρνης στή Μικρά Ἀσία. Ἡ κυβέρνηση τῆς Κωνσταντινούπολης ἀποφάσισε νά βιάσει τά πράγματα. Ἀλλά μόλις στίς 17 Σεπτεμβρίου τά τουρκικά στρατεύματα ἔφυγαν ἀπ' τό Οὐλκύνιο, τό κατέλαβαν οἱ δυνάμεις τῆς Λίγκας. Μερικές μέρες ἀργότερα ἐμφανίστηκαν στ' ἀνοιχτά τοῦ Οὐλκύνιου 17 ἀγγλικά, γαλλικά, αὐστρο-ουγγρικά, ρωσικά καί ἰταλικά πολεμικά πλοῖα. Ὁ διοικητής τοῦ στόλου Ἄγγλος ναύαρχος Σεϋμούρ ἔδωσε τρεῖς μέρες προθεσμία στοὺς Ἀλβανούς ἐθελοντές γιά νά τοῦ παραδώσουν τήν πόλη. Οἱ Ἀλβανοί ὑπερασπιστές ἀρνήθηκαν καί οἱ μεγάλες δυνάμεις ἀποφάσισαν ν' ἀποκλείσουν τό Οὐλκύνιο ἀπό τή θάλασσα ἐνῶ ἤδη εἶχε περικυκλωθεῖ ἀπό τή στεριά ἀπό τά στρατεύματα τῶν Τούρκων καί Μαυροβουνίων.

Οἱ Ἀλβανοί κράτησαν γιά ἓνα δίμηνο στήν πολιορκία. Ἡ Πύλη ἔκανε σκληρὰ ἀντίποινα ἐναντίον τους, κύρια στή Σκόδρα πού ἦταν τό ἐπιτελεῖο τῆς ἀντίστασης ἐνάντια στήν παραχώρηση τοῦ Οὐλκύνιου. Ἐπειδή ὅμως τά

μέτρα δέν απέδωσαν τά αναμενόμενα αποτελέσματα, ή Πύλη πρός τά τέλη Ὀκτωβρίου ἔστειλε ἐνίσχυση ἀπό τή θάλασσα 21 τάγματα κάτω ἀπό τή διοίκηση τοῦ φοβεροῦ στρατάρχη Δερβίς Πασᾶ, πού εἶχε πάρει ἔκτακτες ἐξουσίες.

Στίς 20 Νοεμβρίου τά τουρκικά στρατεύματα βαδίζουν ἀπό τή Σκόδρα γιά τό Οὐλκύνιο. Ὑστερα ἀπό λυσσώδεις μάχες τριῶν ἡμερῶν κατάφεραν τελικά νά κάψουν τήν ἀντίσταση τῶν δυνάμεων τῆς Λίγκας. Στίς 26 τοῦ μήνα κι ἐνῶ ὁ διεθνής στόλος ἦταν πάντα ἀγκυροβολημένος μπροστά στό λιμάνι, ὁ Δερβίς Πασά παρέδωσε τό Οὐλκύνιο στίς ἀρχές τοῦ Μαυροβουνίου.

Στό μεσημβρινό τομέα ἡ ἀτμόσφαιρα εἶναι ἐπίσης τεταμένη. Τά γεγονότα ὅμως ἐδῶ δέν πῆραν οὔτε τίς διαστάσεις οὔτε τήν δραματική τροπή πού παρατηρήθηκε στό Βορρά.

Θυμόμαστε ὅτι τό Συνέδριο τοῦ Βερολίνου δέν εἶχε πάρει μιά οριστική ἀπόφαση ὅσον ἀφορᾶ τίς ἐδαφικές ἀλλαγές ὑπέρ τῆς Ἑλλάδας. Καλοῦσε μονάχα τά δύο μέρη νά συνεννοηθοῦν μεταξύ τους στή βάση τῆς γραμμῆς Καλαμά - Σαλάμβρια, πρᾶγμα πού ἄφηνε στήν Ἑλλάδα τήν ἀλβανική Τσαμουριά καί τά Ἰωάννινα, κέντρο τοῦ βιλαετιοῦ τοῦ Νότου. Ἡδη ἀπό τίς πρῶτες ἑλληνοτουρκικές ἐπαφές φάνηκε ὅτι τά δύο μέρη ξεκινοῦσαν ἀπό τελείως ἀντίθετες ἀπόψεις. Ἐνῶ ἡ κυβέρνηση τῶν Ἀθηνῶν ἀπαιτοῦσε τήν ἐφαρμογή τῆς ἀπόφασης τοῦ Συνεδρίου τοῦ Βερολίνου, ἡ Πύλη ἀνταπαντοῦσε ὅτι ἐπρόκειτο γιά μιά ἀπλή σύσταση. Τό ἄλλο ἐπιχείρημά της ἦταν ἡ πιθανότητα μιᾶς ἀνάλογης ἀντίδρασης μ' αὐτή πού ἐκδηλώθηκε ἤδη στό Βορρά ἀπό τίς δυνάμεις τῆς Λίγκας. Πραγματικά οἱ ἐπιτροπές τῆς Λίγκας στό Νότο σέ συνεργασία μ' αὐτές τοῦ Βορρά καί τῆς Κωνσταντινούπολης ἀνακοίνωσαν ὅτι θά κρατήσουν ἀδιάλλακτη στάση σ' ὅ,τι ἀφορᾶ τίς ὑπέρμετρες ἐδαφικές ἀξιώσεις τῆς κυβέρνησης τῶν Ἀθηνῶν. Ἐξ ἄλλου κοντά στά σύνορα εἶχαν πάρει θέσεις σημαντικές δυνάμεις Ἀλβανῶν ἐθελοντῶν, ἔτοιμοι ν' ἀντισταθοῦν βίαια σ' ὅποιαδήποτε ἐπέμβαση.

Κάτω ἀπ' αὐτές τίς συνθῆκες εἶναι εὐνόητο γιατί οἱ διμερεῖς ἑλληνοτουρκικές διαπραγματεύσεις ἀργοπόρησαν γιά δύο περίπου χρόνια. Μιά νέα λύσις ἐπιβίβασε τήν μεσολάβηση τῶν Μεγάλων γινόταν ἀπαραίτητη. Τό 1880 γίνεται στό Βερολίνο μιά διάσκεψη τῶν ἀντιπροσώπων τους, ὅμως ἡ λύσις πού υἱοθετήθηκε θ' ἀπορριφθεῖ τόσο ἀπό τήν Πύλη ὅσο κι ἀπό τήν ἀλβανική Λίγκα. Μόνο τό Μάρτιο τοῦ 1881 θά συνάφθῃ μιά συμφωνία ἀνάμεσα στήν Ἑλλάδα καί τήν Τουρκία κατά τήν ὁποία ἡ τελευταία παραχωροῦσε τή Θεσσαλία στά νότια τοῦ ποταμοῦ Σαλάμβρια καί τήν Ἄρτα στήν Ἠπειρο. Οἱ ἀλβανικές περιοχές τοῦ Βιλαετιοῦ τῶν Ἰωαννίνων δέν περιελήφθησαν σ' αὐτή τή διευθέτηση.

Ὁ ἀγώνας γιά αὐτονομία

Οἱ διεκδικήσεις γιά τήν αὐτονομία τῶν ἀλβανικῶν περιοχῶν ἀποτελέσαν

τή δεύτερη πλευρά τῆς δραστηριότητος τῆς Λίγκας τῆς Πρισρένης. Οἱ διεκδικήσεις αὐτές πού ἀποσκοποῦσαν σέ μιάν ἀλλαγὴ τῆς χρόνιας κατάστασης τῆς ὑποταγῆς τῆς Ἀλβανίας στήν Πύλη, ἀποτέλεσαν τήν οὐσία τοῦ ἀλβανικοῦ ζητήματος καί σημάδεψαν ἕνα πῶς προχωρημένο στάδιο τοῦ ἀλβανικοῦ ἐθνικοῦ κινήματος. Ὅταν οἱ Ἀλβανοὶ ὀρθώθηκαν ἐνάντια στό μοίρασμα τῶν ἐδαφῶν τους, κινήθηκαν βασικά ἀπό λόγους αὐτοάμυνας καί δέ σκόπευαν ν' ἀναταράξουν τήν ὑπάρχουσα τάξη τῶν πραγμάτων. Ἀλλά ἀπό τή στιγμή πού τό αἶτημα τῆς αὐτονομίας μπῆκε στό πρόγραμμα τῆς Λίγκας, τό ζήτημα ξεπέρασε τά πλαίσια τῶν ἀναγκῶν τῆς στιγμῆς γιά νά μπεῖ κάτω ἀπό μιὰ νέα ἱστορική προοπτική πού κύριος στόχος της θά ἦταν ἀπό δῶ καί πέρα ἡ ἀλλαγὴ τοῦ στάτους τῶν Ἀλβανῶν μέσα στά πλαίσια τῆς Αὐτοκρατορίας.

Ἡ δεύτερη αὐτή λοιπόν πλευρά τοῦ ζητήματος θά ἐκφραστεῖ στή διεθνή σκακιέρα μέ τό ζήτημα τῶν ἀλβανικῶν συνόρων.

Ἡ ἰδέα γιά τήν αὐτονομία τῆς Ἀλβανίας εἶχε ἐκφραστεῖ ἀπό πολύ παλιότερα τόσο στό ἐσωτερικό τῆς χώρας ὅσο καί σέ διεθνές ἐπίπεδο. Ἡ γραμμὴ τοῦ ἐθνικοῦ ἀλβανικοῦ κινήματος θά χαραχθεῖ ἤδη ἀπό τά χρόνια τοῦ '60 μέ ἀρκετά ἀόριστες ἀκόμη θέσεις ἀλλά θά βρεῖ μιὰ πῶς ξεκαθαρισμένη καί ὀργανωμένη μορφή στή Συνέλευση τῶν Ἰωαννίνων τήν ἀνοιξή τοῦ 1877. Στό ἐπίπεδο τῆς πολιτικῆς τῶν μεγάλων δυνάμεων ἐκφράζεται μέ τίς δύο αὐστρορωσικές συνθήκες τοῦ Ράϊχσταντ (1876) καί τῆς Βουδαπέστης (1877). Ὅμως τόσο στό ἐσωτερικό ὅσο καί στό ἐξωτερικό τό θέμα δέν τίθεται αὐτή τήν ἐποχὴ παρά μόνο πάνω σ' ἕνα καθαρά θεωρητικό ἐπίπεδο.

Ἡ κατάσταση θ' ἀλλάξει μέ τόν ρωσοτουρκικό πόλεμο καί τό Συνέδριο τοῦ Βερολίνου. Στή νέα αὐτή κατάσταση ἡ Λίγκα ἄν κι ἐξαπολύει τήν πολεμική της κραυγὴ σ' ὄνομα τῆς υπεράσπισης τῆς ἀκεραιότητος τῶν ἀλβανικῶν περιοχῶν, ἐπιδιώκει συγχρόνως ἕνα αὐτονομιστικό πρόγραμμα μέ ξεκάθαρους καί συγκεκριμένους ὅρους. Στήν ἀρχὴ πρόκειται ἀκόμη γιά ἕνα αἶτημα πού τό διατυπώνουν ὀρισμένες λιγότερο ἢ περισσότερο φωτισμένες ὀμάδες Ἀλβανῶν. Ἐτσι στίς 18 Ἰουνίου 1878 μιὰ ὀμάδα προκρίτων τῆς Σκόδρας ἀπευθύνει ἕνα ὑπόμνημα στό Βρετανό ὑπουργό Λόρδο Μπήκονσφιλντ, ἐνῶ στίς 23 Ἰουνίου μιὰ ὀμάδα Ἀλβανῶν πού ἔμεναν στήν Κωνσταντινούπολη στέλνει ἕνα ἄλλο ὑπόμνημα στόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν τῆς Αὐστροουγγαρίας Andrassy. Τά δύο αὐτά ντοκουμέντα δέν περιορίζονται ἀπλά καί μόνο στό νά διαμαρτυρηθοῦν γιά τόν ἀκρωτηριασμό τῶν ἀλβανικῶν περιοχῶν μά ἀπαιτοῦν τήν ἴδρυση μιᾶς εἰδικῆς ἐπιτροπῆς πού θά ἀναλάβει τήν ἐπεξεργασία ἑνός «ὀργανικοῦ νόμου» γιά τήν Ἀλβανία, δηλαδή τήν ἀναγνώριση ἑνός στάτους αὐτονομίας στή βάση τῶν ἀρχῶν τῆς ἐθνικότητος.

Ἐντούτοις τό ζήτημα τῆς ἀλβανικῆς αὐτονομίας δέν πάρθηκε καθόλου ὑπόψη στό Συνέδριο τοῦ Βερολίνου. Μέ πρωτοβουλία τῆς Αὐστροουγγαρίας καί Γαλλίας ὑπογράφηκε ἕνα ἰδιαίτερο πρωτόκολλο μέ θέμα τά «εἰδικά προνόμια καί δικαιώματα» τῆς Μιρδίτας μέσα στά πλαίσια τῆς Αὐτοκρατορίας. Αὐτό ὅμως δέν μπορεῖ νά ληφθεῖ σ' ἕνα ἀναγνώριση τῆς ἀλβανικῆς αὐτονομίας. Ἡ «αὐτονομία» τῆς Μιρδίτας στηριζόταν τελικά στήν ἀντίληψη

τῆς διαίρεσης τῶν Ἑλβανῶν σύμφωνα μέ τά θρησκευτικά κριτήρια, διαίρεση πού τό Συνέδριο τοῦ Βερολίνου ἐπιζητοῦσε νά ἐπικυρώσει ἀναγνωρίζοντας τή «θρησκευτική προστασία» τῆς Αὐστρουγγαρίας καί τῆς Γαλλίας στόν καθολικό πληθυσμό τῆς Αὐτοκρατορίας.

Τό φθινόπωρο τοῦ 1878 ἡ διεκδίκηση γιά αὐτονομία γνωρίζει μιά σημαντική ἐξέλιξη. Ἡ Ἑλβανική Ἐπιτροπή τῆς Κωνσταντινούπολης κηρύσσει τό Σεπτέμβριο τοῦ 1878 μιά δραστήρια καμπάνια ὑπέρ τῆς Ἑλβανικῆς αὐτονομίας. Ἐνα σχέδιο τοῦ προγράμματος δημοσιεύτηκε στήν τουρκική ἐφημερίδα «Τερτζουμάν-ι Σάρκ» πού κυκλοφοροῦσε στήν πρωτεύουσα κάτω ἀπό τή διεύθυνση τοῦ Σ. Φράσερι, λαμπροῦ ἀνθρώπου τῶν γραμμάτων, γνωστοῦ στήν Τουρκία μέ τό ὄνομα Σεμσετίν Σαμί Φράσερι. Στά τέλη Νοεμβρίου τοῦ 1878 ἡ Συνέλευση τῆς Λίγκας υἱοθετεῖ σέ μιά ἐκτακτη συνεδρίασή της ἕνα καινούργιο πρόγραμμα πού ἀπαιτοῦσε τή διοικητική καί πολιτιστική αὐτονομία τῆς Ἑλβανίας μέσα στά πλαίσια τῆς Αὐτοκρατορίας. Περιλάμβανε δέ τά ἐξῆς πέντε σημεία: 1) Ἐνωση ὅλων τῶν Ἑλβανικῶν ἐπαρχιῶν σ' ἕνα μοναδικό βιλαέτι, 2) Σύσταση Ἐθνικῆς Συνέλευσης πού θ' ἀποτελεῖ τό ἀνώτατο ὄργανο τοῦ βιλαετιοῦ, 3) Γνώση τῆς Ἑλβανικῆς γλώσσας ἀπό τοὺς ὑπαλλήλους τοῦ βιλαετιοῦ, 4) Παιδεία στήν Ἑλβανική γλώσσα, 5) Προορισμός ἑνός μέσου τῶν ἐσόδων τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ βιλαετιοῦ σέ δαπάνες δημοσίου ἐνδιαφέροντος τοῦ ἴδιου τοῦ βιλαετιοῦ. Ἡ Λίγκα ἀπηύθυνε ἕνα ὑπόμνημα πρὸς τήν Πύλη τό ὁποῖο μετέφερε στήν Κωνσταντινούπολη τόν Ἰανουάριο τοῦ 1879 μιά ἀντιπροσωπεία πού τήν καθοδηγοῦσε ὁ νέος προεδρος τῆς Λίγκας Μ. Τετόβα καί ὁ Α. Φράσερι.

Χωρίς καμιά ἀμφιβολία τό ὑπόμνημα ἐκφράζει μιά πιά ἀναλυτική καί συγκεκριμένη ἀντίληψη γιά αὐτονομία, ὁμῶς ἡ αὐτονομία αὐτή παραμένει ἕνα ἐσωτερικό πρόβλημα πού ἀφορᾷ τίς σχέσεις μέ τήν Πύλη. Ὅπως μᾶς τό μαρτυρᾷ μιά ἄλλη Ἑλβανική ἐπιτροπή πού πάντα κάτω ἀπό τήν καθοδήγηση τοῦ Α. Φράσερι θά ἐπισκεφθεῖ τόν Ἀπρίλιο - Ἰούνιο τοῦ 1879 διάφορες πρωτεύουσες τῆς Δ. Εὐρώπης ὅπως τό Βερολίνο, τή Βιέννη, τό Παρίσι καί τή Ρώμη, γίνονται προσπάθειες νά τεθεῖ σύντομα τό πρόβλημα στίς μεγάλες δυνάμεις. Τό ὑπόμνημα πού παρουσιάστηκε στοὺς μεγάλους ἀπαιτοῦσε τή μεταχείριση τῶν Ἑλβανῶν σά μιά ξεχωριστή ἐθνικότητα γιά τήν ὁποία θά ἴσχυαν οἱ προβλεπόμενες μεταρρυθμίσεις γιά ὅλες τίς ἐθνικότητες τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας ἀπό τό ἄρθρο 23 τοῦ Συμφώνου τοῦ Βερολίνου (σύμφωνα μέ τό μοντέλο τοῦ ὀργανικοῦ νόμου τῆς Κρήτης τοῦ 1868). Τό ἴδιο διάβημα θά ἐπαναληφθεῖ τόν Ἰούλιο τοῦ ἴδιου χρόνου ἀπό τήν ἐπιτροπή τῆς Κωνσταντινούπολης πού θ' ἀπευθύνει ἕνα νέο ὑπόμνημα πρὸς τήν Πύλη τό ὁποῖο θά μοιρασθεῖ στήν Εὐρώπη ἀπό τίς ἐπιτροπές τῶν Ἑλβανῶν τῆς Ἰταλίας.

Οἱ προσπάθειες αὐτές στό διπλωματικό μέτωπο συνοδεύτηκαν ἀπό μιά πλατιά λαϊκή δραστηριότητα στό ἐσωτερικό τῆς χώρας πού ἀποσκοποῦσε στό νά ἐπιβάλλει μέσα ἀπό τήν πρακτική τήν αὐτονομία. Ἦδη ἀπό τά τέλη τοῦ 1878 οἱ Ἑλβανοί τοῦ Βορρά ἀρνοῦνται νά πληρώσουν φόρο στίς ὀθωμανικές

ἀρχές καί νά ἐκπληρώσουν τίς στρατιωτικές τους ὑποχρεώσεις. Ἐάν ὅμως ὑπάρχει κάτι τό καινούργιο σ' αὐτή τήν ὑποκίνηση εἶναι ὅτι πρόκειται γιά ἐνέργειες πού ἐνσωματώνονται στό αὐτονομιστικό κίνημα πού κήρυξε ἡ Λίγκα. Σ' ὅλη τή διάρκεια τοῦ 1879 συγκαλοῦνται λαϊκές συνελεύσεις στό σύνολο τῆς χώρας. Παντοῦ ἀπαιτήθηκε νά σχηματισθεῖ μιά νέα διοίκηση ἀποκλειστικά ἀλβανική, μέ τή συμμετοχή ντόπιων στοιχείων πού θά εἶχαν τήν ἐμπιστοσύνη τοῦ πληθυσμοῦ. Σύντομα ἡ ὀθωμανική διοίκηση μποῦκοτάρεται καί παραλύει. Ἡ Λίγκα τοποθετεῖ μιά ὀλόκληρη σειρά ὀργανισμῶν πού εἴτε ἀναδιπλώνουν διάφορους σημαντικούς τομεῖς τῆς τουρκικῆς διοίκησης εἴτε τούς ἀντικαθιστοῦν τελείως. Πιό εἰδικότερα ἀκόμη ἡ Λίγκα θ' ἀπαιτήσῃ τό Μάιο τοῦ 1879 τή δημιουργία τοπικῶν δικαστηρίων. Ἡ Πύλη θ' ἀνεχθεῖ τή λειτουργία αὐτῶν τῶν δικαστηρίων μόνο στήν περιοχή τῆς Κοσόβας καί θ' ἀντιταχθεῖ δραστήρια στή διάδοσή τους στήν ὑπόλοιπη χώρα. Οἱ προξενικοί ἀντιπρόσωποι τῶν μεγάλων δυνάμεων στήν Πρισρένη καί τή Σκόδρα ἀποκαλύπτουν στίς ἀναφορές τους ὅτι ἡ ἐξουσία ἔχει πέσει σ' ὀρισμένα κέντρα στά χέρια τῶν πιό χαμηλῶν στρωμάτων τοῦ πληθυσμοῦ, πρᾶγμα πού τούς κάνει νά βροῦν ὀρισμένες ἀναλογίες ἀνάμεσα σ' αὐτό τό κίνημα καί τήν Κομμούνα τοῦ Παρισιῦ.

Στή Συνέλευση τοῦ Γκιροκάστερ τόν Ἰούλιο τοῦ 1880 ἐκφράζεται μέ τόν χαρακτηριστικότερο τρόπο ἡ ὀλοένα αὐξανόμενη βαρύτητα πού ἔχει πάρει τό ζήτημα τῆς αὐτονομίας στήν ἀλβανική Λίγκα. Ἡ ἰδέα τῆς αὐτονομίας βρίσκει τήν πιό πλήρη καί προχωρημένη ἐπεξεργασία της. Ἀπό τή διεκδίκηση μιᾶς αὐτόνομης ἀλβανικῆς ἐπαρχίας περνᾶμε τώρα στή διεκδίκηση ἑνός αὐτόνομου Ἀλβανικοῦ Κράτους. Πραγματικά τό πρόγραμμα πού παρουσιάζει στή Συνέλευση ὁ Α. Φράσερι προβλέπει τήν ὀργάνωση μιᾶς αὐτόνομης Ἀλβανίας μέ τή δικιά της κυβέρνηση πού μόνο ὁ γενικός κυβερνήτης της θά ὀρίζεται ἀπό τήν Πύλη.

Ἀπό πλευρᾶς διεθνοῦς δικαίου τό πρόγραμμα τοῦ Γκιροκάστερ συγκεκριμενοποιεῖ τήν ἰδέα τῆς δημιουργίας ἑνός κράτους μέ περιορισμένη κυριαρχία, ἑνός κράτους πού εἶναι αὐτόνομο στίς ἐσωτερικές του σχέσεις. Αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἡ ἐξάρτηση θά ἔδινε ἕνα ὑποτελικό κράτος κάτω ἀπό τήν ἐπικυριαρχία τῆς ὑψηλῆς Πύλης, σύμφωνα μέ τό παράδειγμα τῶν ἄλλων βαλκανικῶν κρατῶν, προτοῦ φθάσουν στήν πλήρη ἀνεξαρτησία τους.

Στό βαθμό πού τό αὐτονομιστικό κίνημα ἀναπτύσσεται στήν Ἀλβανία, ἡ διπλωματία τῶν Μεγάλων ἀρχίζει νά συνειδητοποιεῖ τό πρόβλημα τῆς ἀλβανικῆς αὐτονομίας εἴτε ἀπό τούς διπλωματικούς τους ἀντιπροσώπους εἴτε ἀπό τούς προξενικούς ὑπαλλήλους τους στή Σκόδρα, Πρισρένη, Μοναστήρι, Ἰωάννινα κι ἄλλοῦ.

Ἡ διάσκεψη τοῦ Βερολίνου πού συγκλήθηκε τόν Ἰούνιο τοῦ 1880 γιά νά ἐξετάσῃ τήν ἑλληνοτουρκική συνοριακή διένεξη, ἀγνόησε τά σχετικά αἰτήματα γιά ἀλβανική αὐτονομία πού ἔγιναν γνωστά ἀπό μιά προκήρυξη πού τούς ἀπηύθυνε ὁ τοπικός πληθυσμός. Ὅμως εἶναι γεγονός ὅτι εἶχε σπάσει πιά ἡ σιωπή πάνω στό ἀλβανικό ζήτημα.

Σ' αὐτήν ἀκριβῶς τήν περίοδο παρατηρεῖται μιά μεταστροφή τῆς γνώμης ὀρισμένων διπλωματικῶν κύκλων πού εἶχαν ἐπιρροή στίς μεγάλες δυνάμεις, πρὸς μιά ρεαλιστική ἀντίληψη τοῦ ἀλβανικοῦ ζητήματος. Ἐπίδειξη ἀποτελεῖ ἡ ἀναφορά τοῦ Βρετανοῦ πρέσβυ στήν Κωνσταντινούπολη Goschen πού ἀπευθύνεται στόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν Gravelle τόν Ἰούλιο τοῦ 1880. Ἐν ὄψει τῶν συμφερόντων τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς σ' αὐτή τή ζώνη, ὁ Goschen πολύ ἀπλά διαπιστώνει ὅτι «τό ἀλβανικό κίνημα δέν πρέπει νά θεωρεῖται σάν ἕνας ἀπλός τουρκικός ἐλιγμός γιά ν' ἀποπροσανατολίσει τήν Εὐρώπη... μά εἶναι ἕνα τελείως φυσικό φαινόμενο» κι ὅτι «ἡ ἀλβανική ἐθνικότητα ἀποτελεῖ στοιχεῖο πού δέν μπορεῖ νά παραμεριστεῖ ἀπό ὁποιαδήποτε μελλοντική πολιτική συνδιαλλαγή», τέλειωνε δέ συνιστώντας «ὅτι τό λιγότερο πού πρέπει νά ἔχουμε ὑπόψη μας εἶναι ἡ δημιουργία μιᾶς ἐνοποιημένης ἀλβανικῆς ἐπαρχίας».

Ὁ νέος αὐτός τρόπος χειρισμοῦ τοῦ ἀλβανικοῦ ζητήματος φαίνεται ἐπίσης καί στά ἔργα τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐπιτροπῆς γιά τήν Ἀνατολική Ρωμυλία πού συγκλήθηκε τόν Ἰούνιο - Αὐγούστο τοῦ 1880 στήν Κωνσταντινούπολη μέ σκοπό νά ἐξετάσει τό ζήτημα τῆς διοίκησης τῶν βιλαετιῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, σύμφωνα μέ τούς ὅρους τοῦ ἀρθροῦ 23 τοῦ Συμφώνου τοῦ Βερολίνου. Ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Μεγάλης Βρετανίας Fitzmaurice πρότεινε τή δημιουργία τεσσάρων ἀλβανικῶν ἐπαρχιῶν μέ κέντρα τή Σκόδρα, τήν Πρισρένη, τό Ἐλμπασάν καί τό Γκιροκάστερ, μέ προοπτική τήν ἔνωση στό μακρινό ἢ κοντινό μέλλον ὁλόκληρης τῆς Ἀλβανίας. Ὡστόσο στήν τελική διακήρυξη τῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς τήν Πύλη στά τέλη Αὐγούστου, δέν ἔμεινε ἀπό τό σχέδιο Fitzmaurice παρά μιά φόρμουλα πού περιοριζόταν σέ μιά ἀπλή εὐχή: Τό ντοκουμέντο ἐπισήμαινε ὅτι ἂν ἡ Πύλη θεωροῦσε πρόσφορη τήν ἔνωση τῶν ἀλβανικῶν ἐπαρχιῶν σ' ἕνα μοναδικό βιλαέτι, οἱ ἐπίτροποι δέ θά εἶχαν καμιά ἀντίρρηση.

Στό μεταξύ ἡ ἐσωτερική κατάσταση χειροτέρευε στήν Ἀλβανία ὕστερα ἀπό τήν ἀπόφαση τῶν Μεγάλων νά δώσουν τό Οὐλκύνιο στό Μαυροβούνιο, πού τήν ἀποδέχτηκε ἡ Πύλη. Οἱ ἡγέτες τῆς Λίγκας ἄρπαξαν τήν εὐκαιρία νά ἐξαγγείλουν ἕνα πλατύ κίνημα γιά τήν ἐκτέλεση τῶν ἀποφάσεων τῆς Συνέλευσης τοῦ Γκιροκάστερ τώρα πού εἶχε ὀξυνθεῖ ἡ διένεξη τῶν Ἀλβανῶν καί τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν.

Στά τέλη Ὀκτωβρίου τοῦ 1880 συγκαλεῖται μιά νέα Συνέλευση στή Ντίμπρα. Συμμετεῖχαν 300 ἀντιπρόσωποι πού τούς φρουροῦσαν 5.000 ἐνοπλοι ἐθελοντές. Ἡ ἀπόφαση τοῦ Γκιροκάστερ ὑποβλήθηκε στήν ἔγκριση τῆς Συνέλευσης ἀπό τόν Α. Φράσερι. Ἡ ἰδέα ὅτι ἡ αὐτονομία εἶναι ὁ μόνος δρόμος γιά τή σωτηρία τῆς Ἀλβανίας ἔτυχε τῆς γενικῆς ἐπιδοκιμασίας. Στό θέμα ὅμως τῆς πραγματοποίησης αὐτοῦ τοῦ στόχου οἱ συμμετέχοντες χωρίστηκαν σέ δύο ὁμάδες: μιά ἀποτελούμενη ἀπό τά συντηρητικά στοιχεῖα πού ἄφηνε στήν «καλή θέληση» τοῦ Σουλτάνου τήν ἀπόφαση γιά αὐτονομία καί μιά ἀποτελούμενη ἀπό τούς ὀπαδούς τῆς δράσης, πού μὴν ἔχοντας ἐμπιστοσύνη στίς καλές προθέσεις τοῦ μονάρχη, ὑποστήριζαν τήν ἐνοπλή

ἐξέγερση γιά τήν πραγματοποίηση τῆς αὐτονομίας. Κατά συνέπεια στή Ντίμπρα υἱοθετήθηκαν δύο διαφορετικές ἀποφάσεις.

Τά γεγονότα πού ἀκολουθοῦν ἀμέσως μετά καί κυρίως ἡ ἐπέμβαση τῶν ὀθωμανικῶν στρατευμάτων στό Οὐλκύνιο ἐνάντια στίς δυνάμεις τῆς Λίγκας, δημιούργησαν εὐνοϊκές συνθήκες γιά τή δράση τῆς ἐπαναστατικῆς πτέρυγας. Τά προωθημένα στοιχεῖα θά κυριαρχήσουν σύντομα στίς περισσότερες ἐπιτροπές τῆς Λίγκας. Μέ τή βοήθεια τῶν προσωπικοτήτων τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Κωνσταντινούπολης προχώρησαν σέ μιὰ νέα ἀναδιοργάνωση τῆς Λίγκας. Ὅλα τά στοιχεῖα πού ἦταν ἀντίθετα στήν αὐτονομία διώχτηκαν ἀπ' τά καθοδηγητικά ὄργανα. Νέος πρόεδρος ἐκλέχτηκε ὁ Ὁμέρ Ἄρτα μαζί μ' ἓνα Κεντρικό Συμβούλιο ἀποτελούμενο ἀπό τά πιό ἀποφασιστικά στοιχεῖα τοῦ αὐτονομιστικοῦ κινήματος (ἀνάμεσα σ' ἄλλους κι οἱ Α. Φράσερι, Σ. Βόξι, Σ. Σπαχῆ).

Πρός τά τέλη τοῦ 1880 ἡ Λίγκα τῆς Πρισρένης αὐτοκηρύχθηκε προσωρινή κυβέρνηση τῆς Ἀλβανίας. Τόν Ἰανουάριο τοῦ 1881 τό κέντρο τῆς προσωρινῆς κυβέρνησης εἶχε ἀπλωθεῖ σ' ὀλόκληρη τήν Κοσόβα καί πιό πέρα ἀκόμη, στά Σκόπια, Τετόβα, Γκοστιβάρ, Ντίμπρα κ.λπ. Ἐγινε ἐπίσης μιὰ ἀναδιοργάνωση στά ἔνοπλα τμήματα τῆς Λίγκας. Οἱ ἐλληνοτουρκικές διαπραγματεύσεις γιά τό συνοριακό ζήτημα δέν εἶχαν ἀκόμη καταλήξει πουθενά. Ἡ πιθανότητα μιᾶς σύγκρουσης μέ τήν Ἑλλάδα δέν εἶχε ἀποφευχθεῖ, γι' αὐτό ἡ Πύλη προτιμοῦσε ν' ἀναβάλει μιὰ καίρια ἔνοπλη ἐπέμβαση κατά τῆς Λίγκας.

Στίς ἀρχές τῆς ἀνοιξης κι ἐνῶ ἡ Λίγκα προετοιμαζόταν νά ἐπεκτείνει τήν ἐξουσία της σ' ὀλόκληρη τήν Ἀλβανία, ἡ Τουρκία κι ἡ Ἑλλάδα ὑπέγραψαν στίς 24 Μαρτίου 1881 τή συμφωνία γιά τά σύνορα. Ἐχοντας ἐπιτέλους τά χέρια της ἐλεύθερα ἡ Πύλη περνᾷ στήν ἐπίθεση κατά τῆς Λίγκας. Μιὰ νέα ἀποστολή στέλνεται στήν Ἀλβανία κάτω ἀπό τήν διοίκηση τοῦ Δερβίς πασᾶ. Τά τουρκικά στρατεύματα καταλαμβάνουν τά Σκόπια τέλη Μαρτίου τοῦ 1881 καί κατόπιν κατευθύνονται πρὸς τήν Πρισρένη τό κέντρο τῆς Λίγκας. Μάταια τό Κεντρικό Συμβούλιο τῆς Λίγκας ἔκανε ἐκκλήσεις στούς Μεγάλους ζητώντας τους νά ἐπέμβουν καί νά σταματήσουν τήν Τουρκία ἀναγκάζοντάς την νά δώσει τήν αὐτονομία στούς Ἀλβανούς. Τά πιστά πρὸς τήν Πύλη στοιχεῖα ἐκμεταλλεόμενα τήν κατάσταση πέρασαν στήν ἀνοιχτή ἐπίθεση κατά τῆς Λίγκας ἐξασθενίζοντας ἔτσι τήν ἀποτελεσματικότητα τῆς ἀντίστασης στό στρατιωτικό ἐπίπεδο. Τό Κεντρικό Συμβούλιο κατάφερε νά συγκεντρώσει λίγες δυνάμεις πού τό μεγαλύτερο μέρος τους - ὄλο κι ὄλο 6.000 ἄνδρες - τό ἔστειλε κάτω ἀπό τή διοίκηση τῶν Σ. Βόξι καί Μ. Σόκολη, νά ὑπερασπίσει τίς κλεισοῦρες τῆς Σλίβοβα καί τοῦ Στίμλιε ἀπ' ὅπου ἔπρεπε νά περάσουν οἱ Τοῦρκοι γιά νά φθάσουν στήν Πρισρένη.

Ἡ πρώτη σύγκρουση τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ μέ τίς ἀλβανικές δυνάμεις ἐγινε στά μέσα Ἀπριλίου τοῦ 1881. Ἐπί τέσσερις μέρες οἱ Ἀλβανοί ἀπωθοῦσαν τίς τουρκικές ἐφόδους. Ὅμως στίς 20 Ἀπριλίου ὁ κύριος ὄγκος τῶν ὀθωμανικῶν δυνάμεων ἐξαπολύει μέ τήν κάλυψη πυρός ἀπ' τό

πυροβολικό μιά ταυτόχρονη και σκληρή επίθεση κατά της Σλίβοβα και του Στίμλιε πού υπήρξε καιρία. Στίς 22 'Απριλίου οί δυνάμεις του Δερβίς Πασά έμπαιναν στην Πρισρένη.

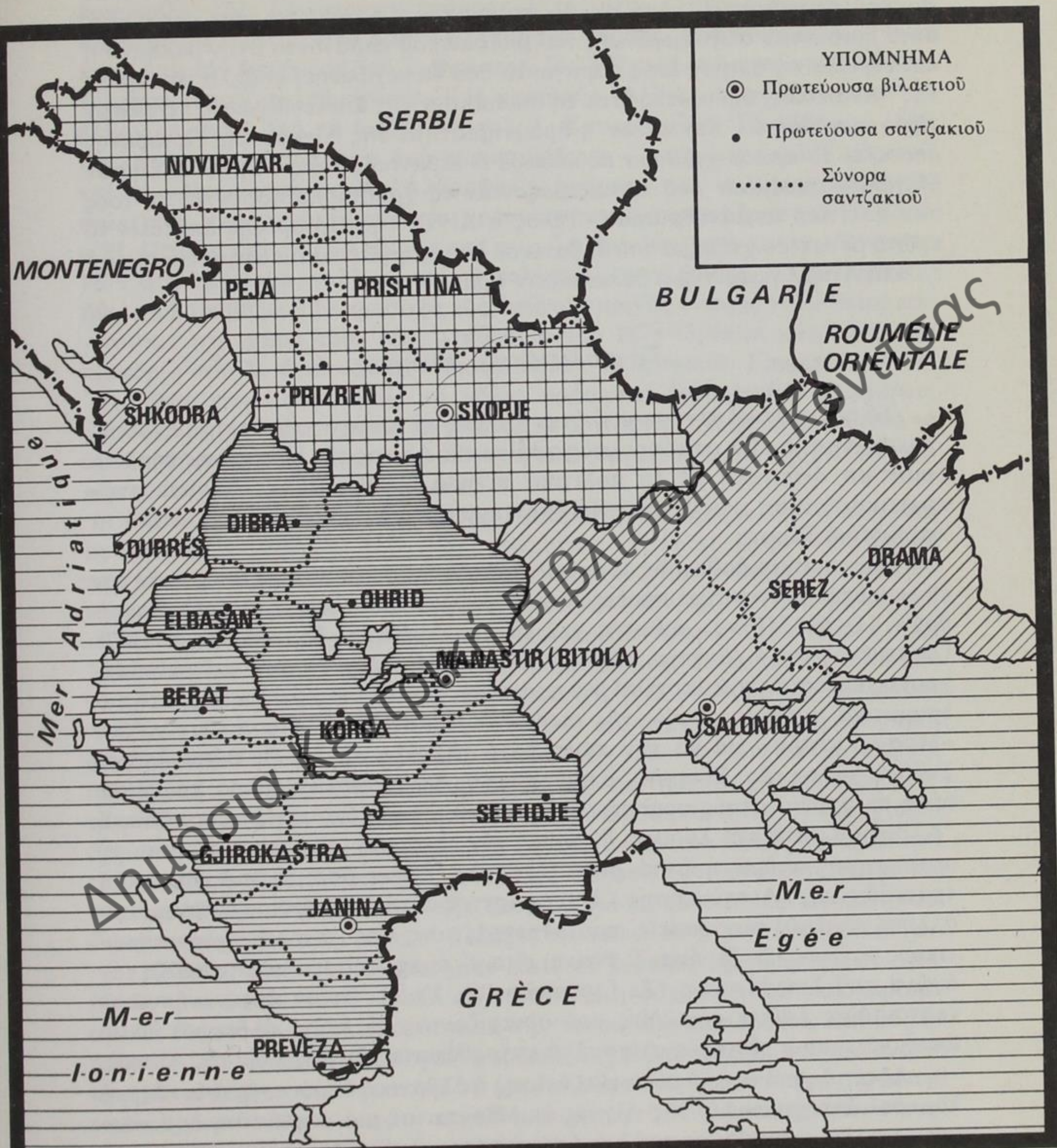
"Υστερα από την κατάληψη της έστίας του κινήματός τους οί ήγέτες της Λίγκας εγκαταστάθηκαν στη Γκιακόβα όπου συγκέντρωσαν νέες δυνάμεις κι αντίταχθηκαν για πολλές μέρες ενάντια στους Τούρκους. "Ομως τό Μάιο ο Δερβίς Πασά συνεχίζοντας τίς επιχειρήσεις του καταλαμβάνει τή Γκιακόβα και δέ σταματά την επέλασή του παρά μόνο αφού ξανακατέλαβε όλη την Κοσόβα όπου και ξαναποκατέστησε την τουρκική διοίκηση. Ταυτόχρονα οί Τούρκοι κατάφεραν νά σβύσουν τό αυτονομιστικό κίνημα και στη νότια 'Αλβανία.

'Αφού οί Τούρκοι δαμάσανε την αλβανική αντίσταση άρχισαν νά σκορπούν τον τρόμο σ' όλη τή χώρα. Παντού συστάθηκαν στρατοδικεία πού καταδίκάζαν μέ υπερβολική αυστηρότητα τούς όπαδούς του αυτονομιστικού κινήματος. Πάνω από 7.000 άνθρωποι πέρασαν άπ' αυτά τά δικαστήρια και 4.000 καταδικάστηκαν μέ διάφορες ποινές. 'Ο λαμπρός ήγέτης της Λίγκας Α. Φράσερι πού πιάστηκε από τίς τουρκικές αρχές όδηγήθηκε στό στρατοδικείο και καταδικάστηκε σέ θάνατο, ποινή πού ο Σουλτάνος μετάτρεψε σέ ισόβια δεσμά. Θα βγει από τή φυλακή τό 1885 χάρη σέ μιά γενική άμνηστεια. 'Αλλά από τίς πολλές δοκιμασίες θα ζήσει άρρωστος κι άποτραβηγμένος τά τελευταία χρόνια της ζωής του. Πέθανε τό 1892.

'Η Λίγκα της Πρισρένης τόσο σέ πολιτικό όσο και σέ οργανωτικό επίπεδο, άποτελεί, χωρίς καμιά άμφιβολία, ένα πιο προχωρημένο στάδιο του έθνικού αλβανικού κινήματος. 'Από τίς μέχρι τότε διεκδικήσεις πού παρέμεναν σέ μιά τοπική κλίμακα και είχαν βασικά οικονομικό και πολιτιστικό χαρακτήρα, περνάμε στην διευθέτηση ενός πολιτικού προγράμματος μεγάλης ευρύτητας πού έμπεριείχε αρκετά συγκεκριμένες διεκδικήσεις πού κατέληγαν στην διοικητική κι έδαφική αυτονομία των αλβανικών περιοχών, άκόμη και στην άπαίτηση για τή δημιουργία ενός αυτόνομου αλβανικού κράτους πού σήμαινε τό στάδιο της μετάβασης προς την πλήρη ανεξαρτησία. 'Από την άλλη οί εξελίξεις πού είχε ή ίδια ή Λίγκα της Πρισρένης, έδειξαν την ύπεροχή του αλβανικού έθνικισμού σέ βάρος της έσωτερικής φιλοτουρκικής αντίδρασης και την άποτυχία των προσπαθειών της 'Υψηλής Πύλης νά τή χρησιμοποιήσει για τούς δικούς της σκοπούς.

Οί νέες διαστάσεις πού είχε πάρει τό αλβανικό κίνημα ήταν φυσικό νά έχουν άντανάκλαση και στίς μορφές όργάνωσης. 'Εάν στην προηγούμενη περίοδο είχαμε περισσότερο νά κάνουμε μέ αυθόρμητα, τοπικά και περιορισμένα κινήματα, μέ τή Λίγκα της Πρισρένης γίνεται ένα αποφασιστικό βήμα: Τό έθνικό αλβανικό κίνημα μπαίνει ουσιαστικά στό δρόμο της ένοποίησής του κάτω από έναν ένιαίο φορέα πού έχει ένα κοινό καθοδηγητικό κέντρο και είναι ίκανό νά συντονίσει τόσο την έσωτερική δράση όσο και νά κινηθεί σέ διεθνές επίπεδο.

Δέν μπορούμε νά κρύψουμε τίς επιπτώσεις πού είχε σέ βαλκανικό και

Βιλαέτια και σαντζάκια στα Βαλκάνια μετά τό 1881

εὐρωπαϊκό επίπεδο ἢ Λίγκα τῆς Πρισρένης καί τό σύνολο τοῦ ἀλβανικοῦ ἐθνικοῦ κινήματος σ' αὐτό τό νέο στάδιό του. Ἄν ὑπῆρχε κάτι καινούριο, αὐτό βρισκόταν στήν ἐμφάνιση τοῦ βαλκανικοῦ παράγοντα στήν βαλκανική καί εὐρωπαϊκή σκηνή, ἐνός παράγοντα πού θά μεγαλώσει κι ἄλλο τήν κρίση τῆς Ἀνατολῆς, ὀξύνοντας ἔτσι τή διαδικασία τῆς ἀπελευθέρωσης τῶν λαῶν τῆς χερσονήσου. Ἐπί πλέον ἡ δραστηριότητα τῆς Λίγκας τῆς Πρισρένης ἀποτελεῖ τό πρῶτο χτύπημα πού ἔδωσε ὁ ἀλβανικός λαός στή πολιτική τῶν Μεγάλων Δυνάμεων πού προετοιμάζονταν νά χρησιμοποιήσουν τή γῆ τους σάν πολιτικό ἀντιστάθμισμα⁴⁸. Τέλος ἡ Λίγκα τῆς Πρισρένης ἀποτελεῖ τό πρῶτο μετωπικό χτύπημα τοῦ ἀλβανικοῦ ἐθνικισμοῦ ἐνάντια στήν ἐπεκτατική πολιτική τῶν γειτονικῶν βαλκανικῶν κρατῶν.

Τό πολιτιστικό κίνημα

Τό πολιτιστικό κίνημα πού ἦταν ἓνα ἀπό τά κύρια στοιχεῖα τῆς Ἐθνικῆς Ἀναγέννησης, εἶχε στά θεμελιώδη χρόνια τῆς Λίγκας τῆς Πρισρένης τήν ἴδια ὀρμητική ἀνάπτυξη μέ τό πολιτικό κίνημα. Ἐκδηλώθηκε βασικά στήν πολιτική ποίηση καί λογοτεχνία ὅπου κυριαρχοῦν σχεδόν ἀποκλειστικά τά πατριωτικά θέματα.

Στήν ποίηση ἀφθονοῦν οἱ πατριωτικές ἐκκλήσεις πού ἀναζωπύρωναν τήν ἐθνική ὑπερηφάνεια καί προέτρεπαν νά πάρουν τά ὅπλα γιά ν' ἀπελευθερωθοῦν. Ὁ Θ. Μῆτκο, μαθητής τοῦ Ν. Βεκιλχάρτζη, δημοσίευσε τό 1878 ξενιτεμένος στήν Αἴγυπτο, τήν « Ἀλβανική Μέλισσα» καρπό μιᾶς εἰκοσάχρονης ἐργασίας πού ἀποτελεῖ ἓνα πραγματικό φολκλορικό θησαυρό. Στά πιά δραματικά χρόνια αὐτῆς τῆς περιόδου διασκεύασε στά ἀλβανικά τή «Μασσαλιώτιδα» γιά νά τήν κάνει ὕμνο τῆς Λίγκας. Ὁ Π. Βάσα ἀπό τή Σκόδρα, μέλος τῆς Ἐθνικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Κωνσταντινούπολης, πρόσφερε αὐτά τά χρόνια στούς συμπατριῶτες του τό γεμάτο πάθος ποίημα «Φτωχή Ἀλβανία». Μέ τή λυρική δύναμη, τήν ὀμορφιά τῶν εἰκόνων καί τό πατριωτικό πνεῦμα πού τό διακατέχει, ἔγινε ἓνα ἀπό τά πιά δημοφιλή τραγούδια τῆς Ἀναγέννησης. Ἡ ἀγωνιστική αὐτή ἀτμόσφαιρα ἐνέπνευσε κι ἄλλους πολλούς συγγραφεῖς, προτρέποντάς τους εἴτε νά συνθέσουν πατριωτικούς στίχους (Φ. Σιρόκα, Σ. Ντίνε) εἴτε ν' ἀναπολήσουν μέ τήν πρόζα τόν ἀγῶνα τοῦ Σκεντέρμπεη (Ζ. Γιουμπάνι, Θ. Κρέϊ). Κύρια ὅμως ἐνέπνευσε ἑκατοντάδες λαϊκές ραψωδίες πού συνεχίζοντας τό παλιό ἀλβανικό ἔθιμο ἀποθανάτισαν μ' ἐπικούς στίχους τά κατορθώματα τῶν μαχητῶν τῆς Λίγκας.

Αὐτά τά χρόνια θ' ἀναπτυχθεῖ ἐπίσης ἡ ἀλβανική δημοσιογραφία. Οἱ πιά λαμπροί ἀντιπρόσωποι τῆς Λίγκας ἐπιδίδονται σέ μιά σημαντική δημοσιογραφική δραστηριότητα γιά νά ὑπερασπίσουν τά νόμιμα δικαιώματα τῆς

48. Ἡ πολιτική τῶν ἀντισταθμισμάτων ἐφαρμόστηκε ἀπό τήν Ἱερή Συμμαχία. Σύμφωνα μ' αὐτήν, γιά κάθε ἐδαφική παραχώρηση ὑπῆρχε πάντα ἓνα πολιτικό ἀντάλλαγμα. (Στμ)

Ἰαλβανίας, χρησιμοποιώντας διάφορα ξένα ὄργανα. Τά πίο βασικά ἦταν ἡ ἔφημερίδα τῆς Κωνσταντινούπολης «Μπαζιρέτ» (Ἰπαγρύπνηση) καί ἡ ἔφημερίδα «Τερτζουμάν-ι Σάρκ» (Ἰ ὀ ἔρμηνευτής τῆς Ἰ Ανατολῆς) πού ἔβγαινε κάτω ἀπό τήν διεύθυνση τοῦ Σ. Φράσερι. Τό 1879 κυκλοφόρησε στήν Ἰ Ἀθήνα ἡ ἔφημερίδα «Zeri i Shqipërisë» (Ἰ Ἡ φωνή τῆς Ἰ Ἀλβανίας) στά ἔλληνικά καί ἄλβανικά κάτω ἀπό τή διεύθυνση τοῦ Α. Κουλουριώτη. Τό 1878 καί 1880 κυκλοφόρησαν ἀντίστοιχα δύο μπροσοῦρες: ἡ «Ἰ Ἀπολογία» τοῦ Γ. Βρετοῦ καί οἱ «Διεκδικήσεις τῶν Ἰ Ἀλβανῶν». Ἰ Ἀνάμεσα στά καλύτερα ἔργα τῆς πολιτικῆς λογοτεχνίας αὐτῶν τῶν χρόνων σημειώνουμε τό ἔργο τοῦ Π. Βάσα «Ἰ Ἡ ἀλήθεια γιά τήν Ἰ Ἀλβανία καί τούς Ἰ Ἀλβανούς» πού κυκλοφόρησε τό 1879 στά ἄλβανικά, γαλλικά καί σέ πολλές ἄλλες γλώσσες. Ἰ Ὁ συγγραφέας ἠθελε νά τραβήξει τήν προσοχή τῆς διεθνοῦς κοινῆς γνώμης γιά ἀδικίες πού γίνονταν στή χώρα του. Τόν Ἰ Ὀκτώβριο τοῦ 1879 ἰδρύεται κάτω ἀπό τήν προεδρία τοῦ Σ. Φράσερι ἡ «Ἰ Ἐταιρεία τῶν Ἰ Ἀλβανικῶν Γραμμάτων». Ἰ Ἡ Ἰ Ἐταιρεία χρησιμοποιώντας τό μόλις πρόσφατα ἔγκεκριμένο ἀλφάβητο, δημοσίευσε τήν ἴδια χρονιά τό πρῶτο της ἔργο τήν «Ἰ Ἀλφαβήτα» πού θά τό ἀκολουθήσουν μιά σειρά ἀπό λογοτεχνικά ἔργα, σχολικά ἔγχειρίδια καί περιοδικά στήν ἄλβανική γλώσσα.

Μετά τήν ἦττα τῆς Λίγκας τῆς Πρισρένης ἀλλάζει ριζικά ἡ πολιτική κατάσταση τοῦ ἔθνικοῦ ἄλβανικοῦ κινήματος. Ἰ Ἡ Πύλη παίρνοντας ὑπόψη τῆς τῆ διεθνή κατάσταση εἶχε ἐξασφαλίσει μιά ἔστω πρόσκαιρη σταθερότητα. Βγαίνοντας ἀπό τήν ἄλλη δυναμωμένη ἀπό τήν πρόσφατη στρατιωτική τῆς ἐπιτυχία κατά τοῦ στασιαστικοῦ ἄλβανικοῦ κινήματος, ἐγκαθίδρυσε στήν Ἰ Ἀλβανία ἔνα καθεστῶς ἀστυνομικῆς τρομοκρατίας. Τό καθεστῶς αὐτό πού θά κρατήσῃ γιά τρεῖς δεκαετίες, συνδέθηκε στενά μέ τό ὄνομα τοῦ Σουλτάνου Ἰ Ἀβδούλ Χαμίντ Β΄ κι ἀποτέλεσε μιά ἀπό τίς περιόδους πού ἡ τουρκική ἀντίδραση ἔπληξε μέ τόν πίο ἄγριο τρόπο τήν χώρα. Ἰ Ὑστερα ἀπό τίς μαζικές συλλήψεις τῶν πατριωτῶν ἀγωνιστῶν καί τίς συστηματικές καταδιώξεις τοῦ πληθυσμοῦ ἀπό τήν ὀθωμανική ἀστυνομία, διαλύθηκαν ὄλοι οἱ ἔπαρχιακοί ὀργανισμοί τῆς Λίγκας. Οἱ Μεγάλες Δυνάμεις ἀπό τήν ἄλλη, συνεχίζοντας τήν πολιτική τῆς διατήρησης τοῦ στάτους κβό στή Νοτιοανατολική Εὐρώπη, ἦταν πρόθυμες νά βοηθήσουν τήν Τουρκία γιά νά καταστείλει ὀποιοδήποτε ἔνοπλο κίνημα θά μποροῦσε ν' ἀλλάξει τόν πολιτικό χάρτη τῶν Βαλκανίων.

Παρόλα αὐτά δέν σταμάτησαν ποτέ οἱ ἔνοπλες ἐξεγέρσεις τῶν Ἰ Ἀλβανῶν βουνίσσιων ἔστω κι ἂν εἶχαν αὐθόρμητο χαρακτήρα καί περιορισμένες διαστάσεις. Στά χρόνια αὐτά τῆς τουρκικῆς ἀντίδρασης καί μέ τήν ἀναμονή πίο εὐνοϊκῶν συνθηκῶν, οἱ καθοδηγητικοί κύκλοι τοῦ ἄλβανικοῦ κινήματος ἔκαναν τό κάθε τι γιά νά ἐμφυσήσουν στά πλατιά λαϊκά στρώματα τό αἶσθημα τῆς ἔθνικῆς ἐνότητος. Οἱ ἐμψυχωτές τῆς Ἰ Ἀλβανικῆς Ἰ Ἀναγέννησης συνεχίζουν νά θεωροῦν ὄτι ὀ καλύτερος τρόπος γιά τῆ διάδοση αὐτοῦ τοῦ αἰσθήματος εἶναι τά σχολεῖα τῆς ἄλβανικῆς γλώσσας καί ἡ διάδοση τῆς ἔθνικῆς λογοτεχνίας. Τόσο ἡ Πύλη ὄσο καί ὀ σύμμαχός της τό Πατριαρχεῖο τοῦ Φαναριοῦ, δέν σταμάτησαν νά καταπολεμοῦν λυσσασμένα, ἡ πρώτη ἀπό

τήν πλευρά τῶν μουσουλμάνων καί τό δεύτερο ἀπό τήν πλευρά τῶν ὀρθοδόξων, κάθε ἐκδήλωση τῆς ἀλβανικῆς κουλτούρας καί κύρια τήν χρησιμοποίηση τοῦ λατινικοῦ ἀλφάβητου. "Ὁμως ὁ ἀγώνας γιά ἐθνικά σχολεῖα χωρίς θρησκευτικές διακρίσεις καί γιά τή διάδοση τῆς ἀλβανικῆς πατριωτικῆς λογοτεχνίας συνεχίστηκε ἀποτελώντας τήν κύρια ὄθηση στό ἐθνικό αἶσθημα μέσα στίς λαϊκές μάζες.

Ἡ «Ἐταιρεία τῶν Ἀλβανικῶν Γραμμάτων» ἦταν ἡ μόνη πατριωτική ὀργάνωση πού ἰδρύθηκε τήν ἐποχή τῆς Λίγκας τῆς Πρισρένης καί κατάφερε νά ξεφύγει ἀπό τίς τουρκικές καταδιώξεις περνώντας τήν κατάλληλη στιγμή στήν παρανομία. Μέ τή συνεχή κι ἀκαταμάχητη δραστηριότητα τῶν καθοδηγητῶν της ἡ Ἐταιρεία τῆς Κωνσταντινούπολης ἔγινε αὐτά τά χρόνια τῆς σκοτεινῆς ἀντίδρασης τό κύριο κέντρο τῆς καθοδήγησης τοῦ ἐθνικοῦ ἀλβανικοῦ κινήματος. Ἀπό δῶ ἔπαιρναν τίς ὁδηγίες ὅλοι οἱ πατριῶτες στήν Ἀλβανία καί στό ἐξωτερικό. Πρόεδρος της ἦταν πάντα ὁ Σ. Φράσερι, ἀλλά ὁ Ἀβδούλ ἦταν φυλακισμένος καί ὁ Πάσκο Βάσα ἐξόριστος στό Λίβανο. Παρόλα αὐτά ἡ Ἐταιρεία ἔχει ἀπό τό 1882 ἕνα νέο μέλος τόν Ν. Φρασέρι (1846-1900) πού μέ τήν ἔντονη πολιτική καί λογοτεχνική του δραστηριότητα ἔγινε, ἐξίσου μέ τούς ἀδελφούς του Ἀβδούλ καί Σαμί, ἕνας ἀπό τούς πιο λαμπρούς ἀντιπροσώπους τῆς ἐθνικῆς Ἀλβανικῆς Ἀναγέννησης.

Ὑστερα ἀπό ἐπίμονες διαπραγματεύσεις οἱ ἡγέτες τοῦ πολιτιστικοῦ ὀμίλου τῆς Κωνσταντινούπολης κατάφεραν ν' ἀποσπάσουν ἀπό τήν Πύλη τήν ἄδεια τῆς δημοσίευσης τό 1884 - 1885 ἑνός μηνιαίου περιοδικοῦ ἀποκλειστικά πολιτιστικοῦ χαρακτήρα πού στήν ἀρχή εἶχε τόν τίτλο «Ντρίτα» (Τό Φῶς) καί μετὰ τό τρίτο τεῦχος τόν τίτλο «Ντιτούρια» (Ἡ Γνώση). Σύμφωνα μέ τίς ἐπιδιώξεις καί τούς σκοπούς τῶν συγγραφέων του, τό περιεχόμενό του ἄν καί εἶχε κύρια διδακτικό χαρακτήρα, ἔπρεπε νά ἐξυπηρετεῖ τούς πολιτικούς στόχους τῆς Ἀναγέννησης, παρακινώντας στούς ἀναγνώστες τ' ἀγωνιστικά αἰσθήματα πού θά ἔπρεπε νά διατηρήσουν γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς χώρας.

Τό 1885 ἐνῶ στό Βουκουρέστι ἰδρύεται μέ τή βοήθεια τοῦ ὀμίλου τῆς Κωνσταντινούπολης μιά πολιτιστική καί πατριωτική ὀργάνωση, ἡ ἔταιρεία «Ντρίτα», στήν Ἀλβανία καί κύρια στήν Κοσόβα ξεσποῦν ἔνοπλες ἐξεγέρσεις κατά τοῦ ἀστυνομικοῦ καθεστώτος καί τῆς βαριάς φορολογίας. Οἱ ἐξεγερμένοι κάτω ἀπό τήν παρότρυνση τῶν ἐθνικιστικῶν κύκλων ζητοῦσαν ὄχι μόνο μιά φορολογική μείωση ἀλλά καί τήν ἀπελευθέρωση τῶν πολυάριθμων φυλακισμένων ἢ ἐκτοπισμένων πατριωτῶν ἀπό τήν ἐποχή τῶν μέτρων καταστολῆς κατά τῆς Λίγκας τῆς Πρισρένης.

Τήν ἀνοιξη τοῦ 1885 ἡ Πύλη ἀναγκάστηκε νά κάνει ὀρισμένες παραχωρήσεις. Μέσα στ' ἄλλα μέτρα ἀπελευθέρωσε τούς φυλακισμένους ἢ ἐκτοπισμένους Ἀλβανούς, διέκοψε ξανά τήν ἐφαρμογή τῶν συγκεντρωτικῶν μεταρρυθμίσεων στίς ὄρεινές περιοχές καί ἐπέτρεψε τήν διδασκαλία τῶν ἀλβανικῶν στά σχολεῖα τῆς χώρας. Ἡ ἀνεκτική αὐτή στάση τῆς Κωνσταντινούπολης δημιούργησε μιά νέα κατάσταση πού ἐπέτρεψε τήν ἴδρυση πρὸς τά

τέλη τοῦ 1885 μιᾶς ἐθνικῆς Ἐπιτροπῆς στήν Κόρτσα κάτω ἀπό τήν καθοδήγηση τῶν Γ. Κοστούρι, Ὁ. Πογιάνι καί Θ. Μάρκο. Ἀποστολή της ἦταν ἡ οὐσιαστική διάδοση τῆς διδασκαλίας στά ἀλβανικά ἐνῶ ἡ Ἐταιρεία τοῦ Βουκουρεστίου εἶχε ἀφιερωθεῖ στήν ἐκτύπωση σχολικῶν ἐγχειριδίων στά ἀλβανικά. Ὅμως ἡ Πύλη γρήγορα ξαναπῆρε πίσω τήν ὑπόσχεσή της καί δέν ἐπέτρεψε τή χρήση τῶν ἀλβανικῶν στά μουσουλμανικά σχολεῖα. Ἡ ἐκκλησία τοῦ Φαναριοῦ ἔκανε τό ἴδιο γιά τά ὀρθόδοξα σχολεῖα.

Ἐστερα ἀπό τήν ἀποτυχία αὐτῶν τῶν πρώτων προσπαθειῶν οἱ καθοδηγητές τῆς Ἐταιρείας τῆς Κωνσταντινούπολης κατάφεραν ν' ἀποσπάσουν τελικά στούς πρώτους μῆνες τοῦ 1887 τήν ἄδεια τῆς τουρκικῆς κυβέρνησης γιά νά ιδρῦσουν μιᾶ «ιδιωτική» σχολή στήν Κόρτσα. Παρόλες τίς ἀπειλές καί τίς κατάρες τοῦ Μητροπολίτη τῆς ἐπαρχίας, τούς ἐκβιασμούς καί τίς δυσφημήσεις τῶν ντόπιων ἐλληνόφιλων, στίς 7 Μαρτίου 1887 ἀνοίγει στήν Κόρτσα τό πρῶτο ἀλβανικό σχολεῖο ὅπου θά φοιτήσουν τόσο μουσουλμάνοι ὅσο καί χριστιανοί μαθητές.

Ἀκολουθώντας τό παράδειγμα τῆς Κόρτσας οἱ πατριῶτες τῶν ἄλλων περιοχῶν τῆς χώρας ἱδρυσαν ἀλβανικά σχολεῖα στίς πόλεις καί στά χωριά τους. Πηγαίνοντας ἀκόμη πιο μακριά, ἔκαναν μεγάλες προσπάθειες γιά νά ιδρῦσουν στήν Ἀλβανία μιᾶ ἐθνική ἐταιρεία μέ ἔδρα τήν Κόρτσα καί νά δώσουν μιᾶ πιο ἀκμαία ἀνάπτυξη στήν πολιτιστική ἀναγέννηση. Ὅμως ἡ τουρκική διοίκηση μαζί μέ τήν ἐκκλησία τοῦ Φαναριοῦ ἐπενέβηκαν γιά νά σταματήσουν αὐτές τίς προσπάθειες. Ἐτσι ἡ ἀλβανική ἐταιρεία ἔσβησε προτοῦ κἀν γεννηθεῖ καί τά ἀλβανικά σχολεῖα ἔκλεισαν τό ἕνα μετά τό ἄλλο, ἐκτός ἀπό τῆς Κόρτσας.

Στό ἐξωτερικό οἱ Ἀλβανοί μετανάστες συνέχιζαν νά ιδρῦουν πατριωτικές ὀργανώσεις. Στή Ρουμανία τήν Ἐταιρεία «Ντιτούρια» (Ἡ Γνώση) 1887, στή Βουλγαρία τό Σύλλογο «Ντεσίρα» (Ἡ Πόθος) 1892, στήν Αἴγυπτο τήν Ἐταιρεία «Vëllazëria e Shqiptarëve» (Ἡ Ἀλβανική Ἀδελφότητα) 1894, μέ καταστατικά πού διαπνέονταν ἀπό δημοκρατικές ιδέες. Οἱ σύλλογοι αὐτοί διατηροῦσαν ἐπαφές τόσο μέ τήν παράνομη Ἐταιρεία τῆς Κωνσταντινούπολης πού μετονομάστηκε στά τέλη τοῦ αἰῶνα σέ «Ἀλβανική Ἐπιτροπή», ὅσο καί μέ τούς ἐθνικιστικούς κύκλους τῆς Ἀλβανίας στέλνοντας τά μέλη τους κατά διάφορα χρονικά διαστήματα.

Παρόλες τίς τόσο δυσμενεῖς συνθῆκες πού εἶχε στήν ἀνάπτυξή του, τό ἀλβανικό πολιτιστικό κίνημα γνώρισε μιᾶ τόσο ζωηρή ἀνθήση πού δέν εἶχε προηγούμενο στήν ἱστορία τῆς χώρας. Χάρη στίς εἰσφορές τῶν πατριωτῶν ἐκδόθηκαν μιᾶ σειρά ἀπό λογοτεχνικά ἔργα. Ἀνάμεσά τους τό πιο ἀξιόλογο ἔργο εἶναι, χωρίς ἀμφιβολία, τοῦ Ν. Φράσερι πού ἔθεσε τό ταλέντο του στήν ὑπηρεσία τοῦ πολιτιστικοῦ κινήματος πού ἐμπνεόταν ἀπό τά πατριωτικά ἰδανικά. Ἐκτός ἀπό τά σχολικά βιβλία πού ἔγραψε, πλούτισε τήν ἀλβανική λογοτεχνία μέ ἀξιόλογα ποιητικά ἔργα πού τά διακατέχει ἕνα νέο πνεῦμα. Ἀνάμεσά τους σημειώνουμε τό ρομαντικῆς ἐμπνευσης ποίημα «Βουκολικά καί Γεωργικά», τή συλλογή τῶν λυρικῶν ποιημάτων «Τά λουλούδια τῆς

“Ανοιξης» και τό έπικό ποίημα «Ή ιστορία του Σκεντέρμπεη» πού έγιναν πολύ δημοφιλή στην χώρα. Στά πίο ώραϊα του έργα ό Ν. Φράσερι εξύμνησε μέ ζήλο όχι μονάχα τήν αγάπη για τήν πατρίδα, τή χάρη τών φυσικών της τοπίων, τή ζωή και τήν εργασία στά χωράφια και τά λιβάδια, μά επίσης τό ένδοξο παρελθόν της Ήλβανίας, τό μεγαλειό του άγώνα κατά της τουρκικής σκλαβιάς και τά μυθικά άνδραγαθήματα του Σκεντέρμπεη. Έκφρασε πάρα πολλές φορές τήν ακλόνητη πίστη του ότι σύντομα θ’ απελευθερωθεί ή χώρα κι ότι θά τήν περιμένει ένα λαμπρό μέλλον. Ύμνησε τήν μητρική του γλώσσα και τ’ άλβανικά σχολεία, τή γνώση και τήν πρόοδο και ποτέ του δέν έχασε ευκαιρία για ν’ απευθύνει στους συμπατριώτες του μηνύματα ένωσης και αδελφοσύνης. Ο Ν. Φράσερι ασχολήθηκε ακόμη μέ τό ξεκαθάρισμα της άλβανικής λογοτεχνίας από ξένους όρους πού βάραιναν σκόπιμα τή γλώσσα και τήν εμπλούτισε μέ λέξεις και αποχρώσεις πού τίς πήρε από τό πατριμόνιο της λαϊκής όμιλίας. Ήδη όσο ζούσε ακόμη ήταν στά μάτια όλων ο έθνικός ποιητής της Ήλβανικής Αναγέννησης.

Τό έργο του τό συνέχισαν δυό αξιόλογοι ποιητές της Ήλβανικής Αναγέννησης: Ο Α.Ζ. Τσαγιούπι στον όποιο μέσα στ’ άλλα οφείλουμε τό «Ο Μπαμπά Τομόρρι» (έκδόθηκε τό 1902) και ό Α. Ντρενόβα συγγραφέας του «Αχτίνες φωτός» πού κυκλοφόρησε τό 1904. Τά ποιήματά τους πού είναι διανθισμένα από φλογερές πατριωτικές έκκλησεις και καυτές κριτικές προς τήν τότε κοινωνική τάξη, είχαν μιά αισθητή επίδραση στην διαπαιδαγώγηση της νεώτερης άλβανικής γενιάς.

Τό αυτόνομιστικό κίνημα ξαναρχίζει

Κατά τά τέλη του 19ου αιώνα οί Ευρωπαίοι καγκελλάριοι και κύρια της Βιέννης και της Αγίας Πετρούπολης δείχνουν ένα νέο ένδιαφέρον για τά Βαλκάνια και ειδικότερα για τό Μακεδονικό ζήτημα. Ταυτόχρονα έρχεται στην επικαιρότητα και τό άλβανικό ζήτημα.

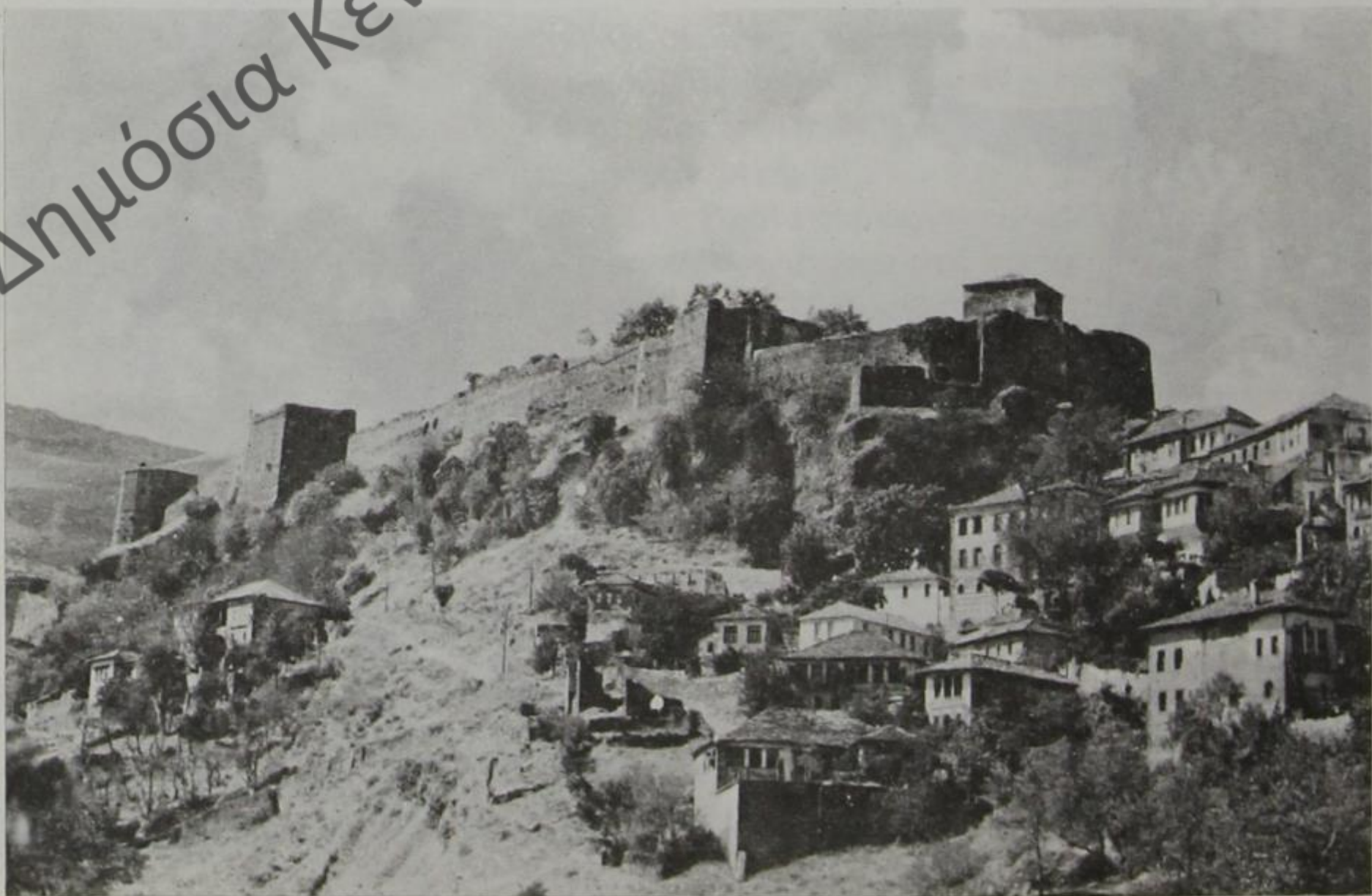
Τό 1897 ή Αυστροουγγαρία κι ή Ρωσία συμφώνησαν νά θεωρήσουν ότι ή μέν Ή ανατολική πλευρά της Χερσονήσου ανήκει στη ρωσική έπιρροή ένω ή Δυτική, συμπεριλαμβανομένης και της Ήλβανίας, στη σφαίρα της αυστριακής επίδρασης. Τήν ίδια σχεδόν περίοδο ή Ρωσία και ή σύμμαχος της Γαλλία συμφώνησαν νά κάνουν ότιδήποτε για νά έμποδίσουν τήν Αυστροουγγαρία νά βρεί διέξοδο στη Θεσσαλονίκη. Στην περίπτωση πού θά έπέρχονταν ρήξη στό στάτους κβό, ή Σερβία θά έπαιρνε όλα τά άλβανικά έδάφη πού εκτείνονταν βόρεια του ποταμού Σκουμπίνι ή, τό λιγότερο, τό Ντοϋρρες πού πάντα σκέφτονταν νά τό κάνουν σερβικό λιμάνι ένω ή Σκόδρα, ή πίο μεγάλη πόλη της Ήλβανίας αυτή τήν εποχή, θά γινόταν ή πρωτεύουσα του Μαυροβουνίου. Ή τρίτη δύναμη πού ένδιαφερόταν για τήν τύχη τών Βαλκανίων ήταν ή Ήταλία πού ύστερα από τήν άποτυχία πού είχε στην Άντουα ή επεκτατική της πολιτική στην Ήφρική, μπαίνει σ’ ένα ξέφρενο

Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Ἡ ἀκρόπολη τῆς Σκόδρας χτισμένη πάνω σέ θεμέλια ἑνός παλιοῦ ἰλλυρικοῦ φρουρίου. Στή σημερινή της μορφή διατηρεῖ τό σχῆμα πού εἶχε τό 15ο αἰώνα

Ἡ ἀκρόπολη τοῦ Γκιροκάστερ χτισμένη πιθανόν τόν 14ο αἰώνα, ἀνοικοδομήθηκε μέ τίς

Τό τζαμί τοῦ Πλούμπι (μολυβδοσκεπάστο) στὴ Σκόδρα (18ος αἰώνας)

18ος αἰώνας (Μπεράτι)

Άγιος Νικόλαος (1744). Τεμάχιο, τοιχογραφία τῶν ἀδελφῶν Ζωγράφοι. (Παναγιά τῆς Ἄρδενίτσας)

Ὁ Γαβριήλ (1726), τοιχογραφία τοῦ Δαυίδ Σελενίτσα. (Ἐκκλησία Ἁγίου Νικόλα, Βοσκόπολη)

Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη

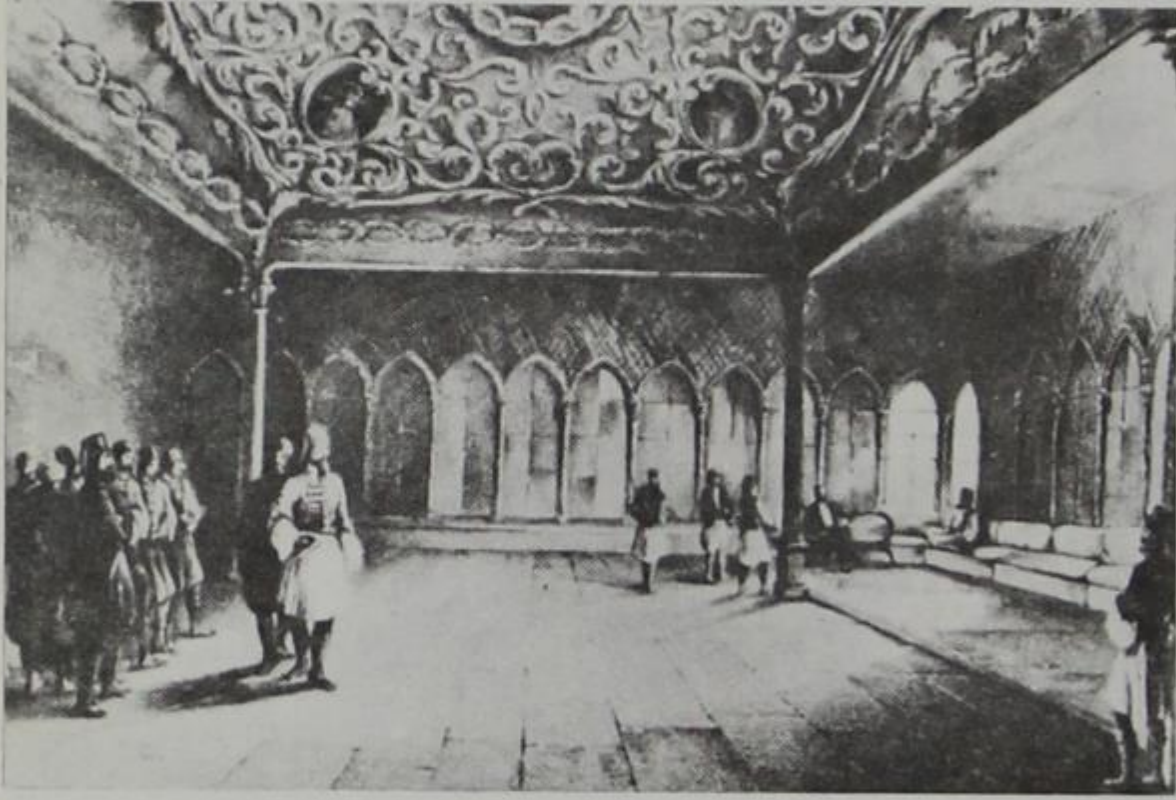
Πολίτης τῆς Βοσκόπολης (1726), ζωγραφιά τοῦ Δαυίδ Σελενίτσα. (Ἐκκλησία Ἁγίου Νικόλα, Βοσκόπολη)

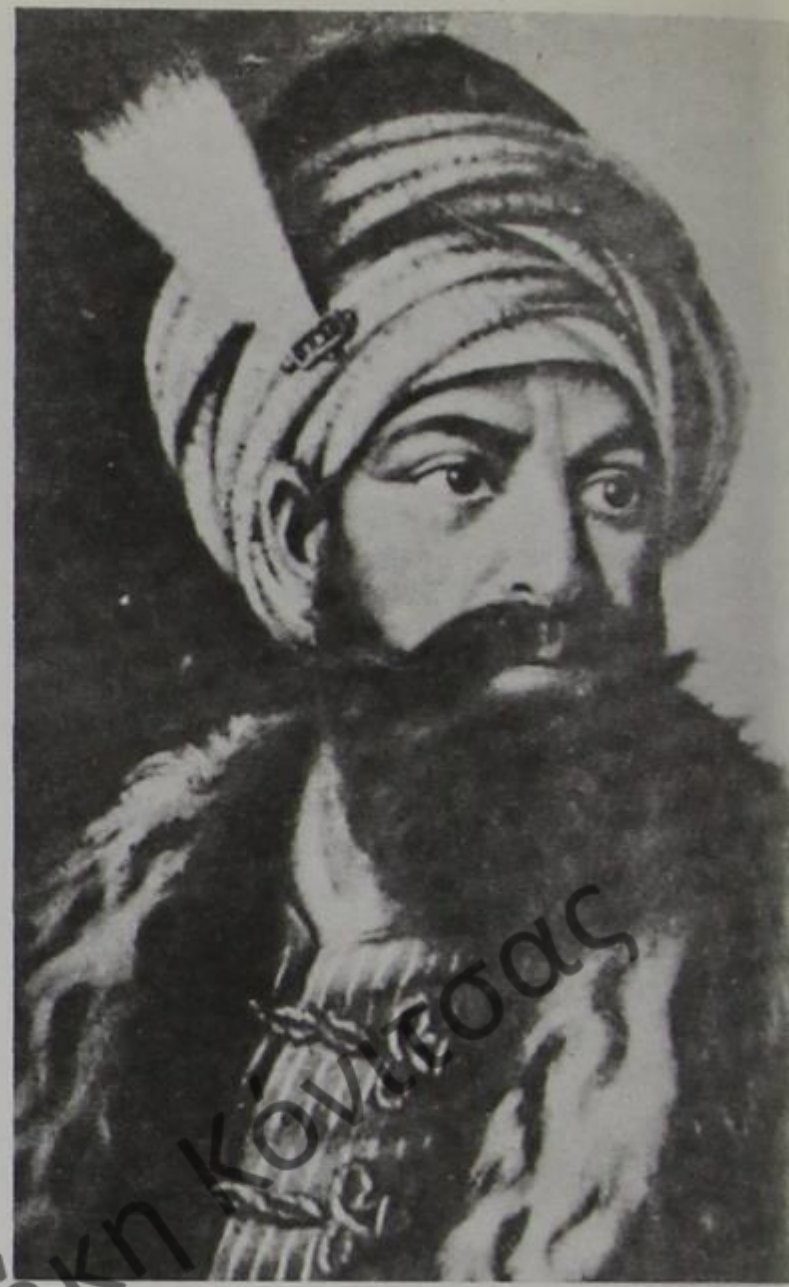
Ἄλῃ Πασᾶς Τεπελενλῆς, ἰχνογραφία τοῦ Γάλλου καλλιτέχνη Ντυμπρέ προσυπογραμμένη ἀπό τόν ἴδιο τόν Ἄλῃ. (Παρμένο ἀπό τό βιβλίο τοῦ Γκ. Ρεμπράντ: Ἄλῃ Τεπελενλῆς, Πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων, Παρίσι 1928)

Τό φρούριο τοῦ Τεπελενιοῦ. Χτίστηκε ἀπό τό βεζύρ Ἄλῃ Πασᾶ στίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰώνα

Αίθουσα υποδοχής του 'Αλη Πασᾶ Τεπελενλή στό παλάτι του σᾶ Γιάννενα, ζωγραφιά του Κ. Μπερεσφόρντ. (19ος αἰώνας)

Καρά Μαχμούτ Μπουσατλή, ζωγραφία του Σ. Ρῶτα, σύμφωνα μέ μιά ὑποτιθέμενη ἰχνογραφία τῆς ἐποχῆς πού σήμερα δέν ὑπάρχει. (Μουσείο Σκόδρας)

Ένας δρόμος τῆς Σκόδρας περί 1860. (Φωτ. Καραγιάννης - Τίμωρ)

Τύποι άλβανικής κούλας

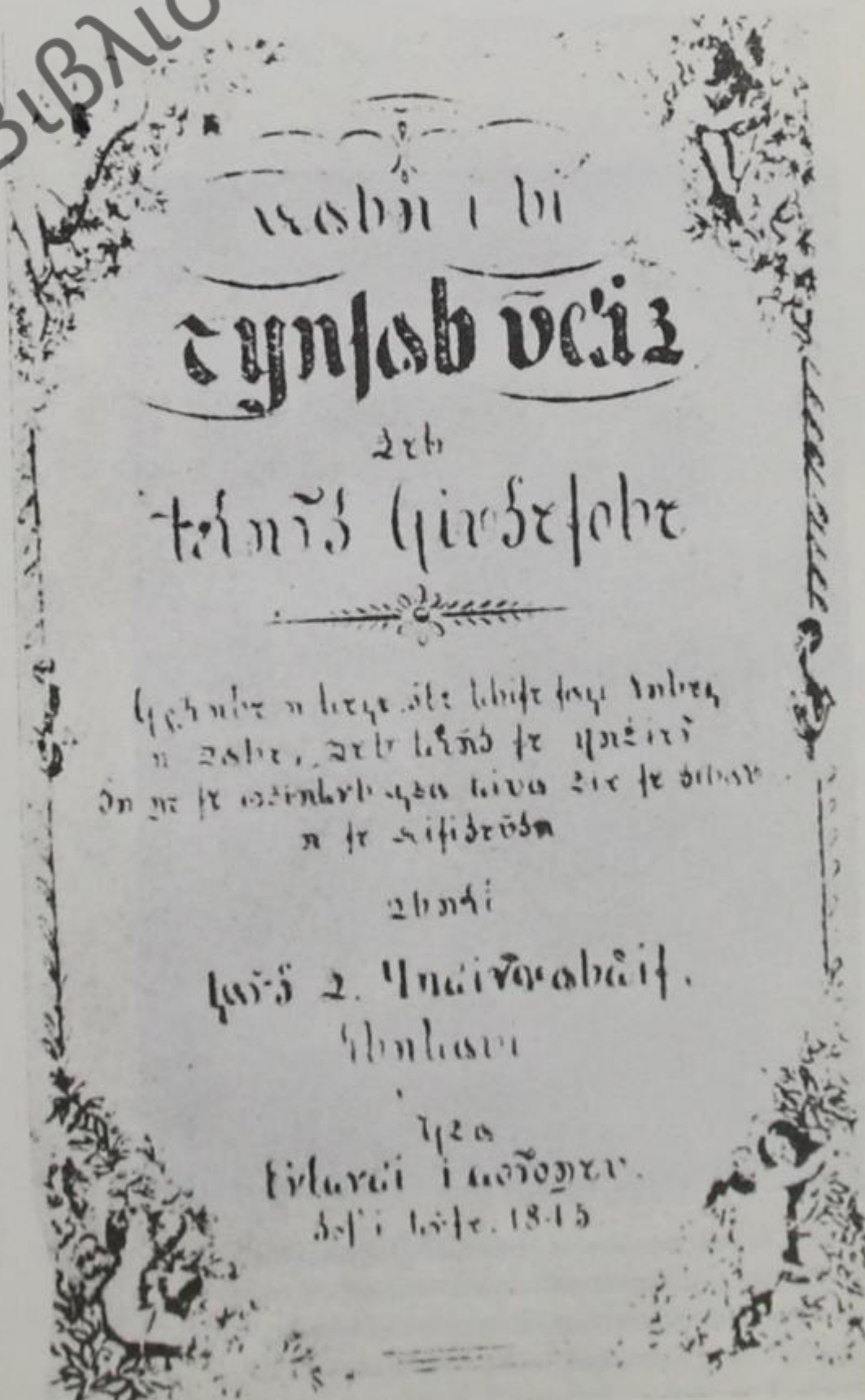

Ἀρχαίες ἀλβανικές ἐνδυμασίες. (Φωτ. ἔθνογραφικοῦ Μουσείου, Τίρανα)

N. Βεκιλχάρτζης (1797-περί τά 1850), πρόδρομος τῆς ἀλβανικῆς ἐθνικῆς Ἀναγέννησης.
(Φωτ. Κρατικοῦ Ἀρχείου, Τίρανα)

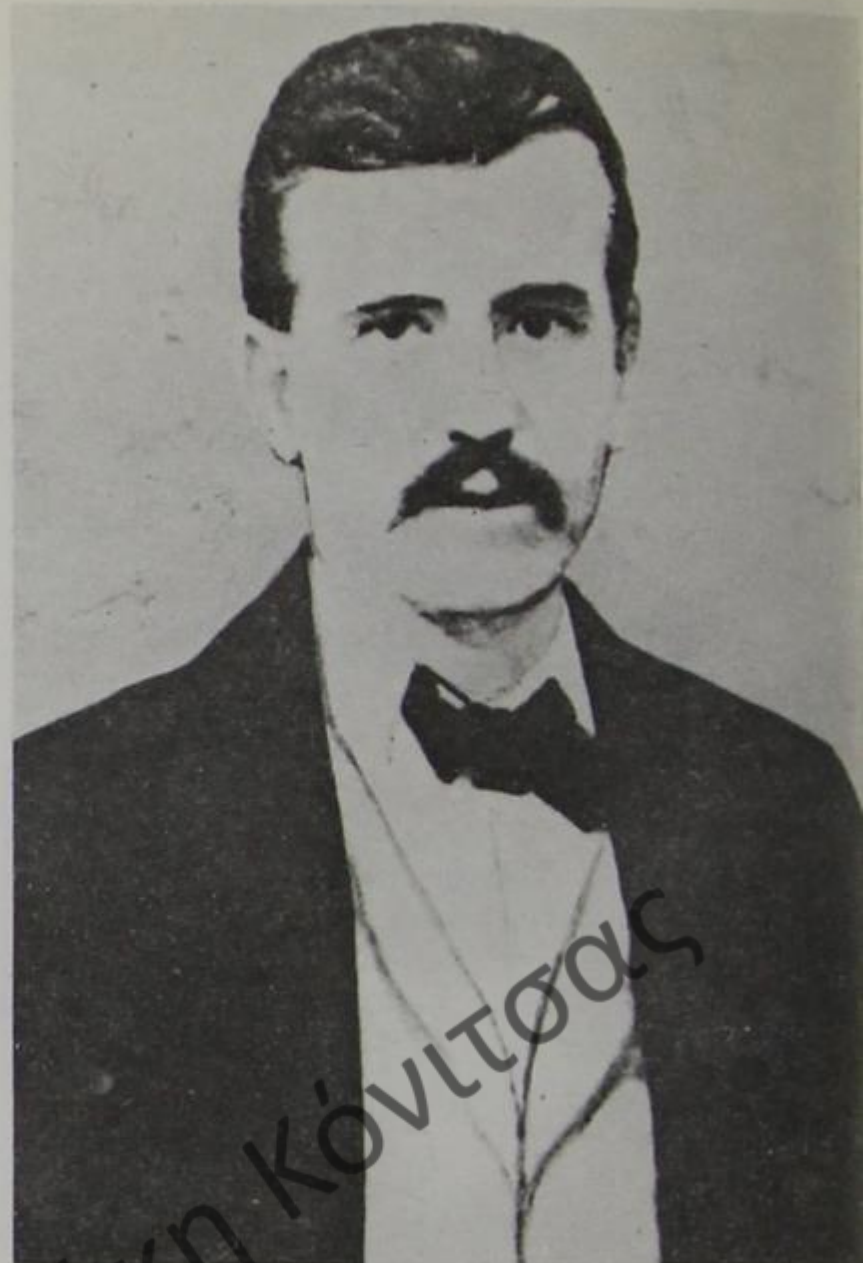
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

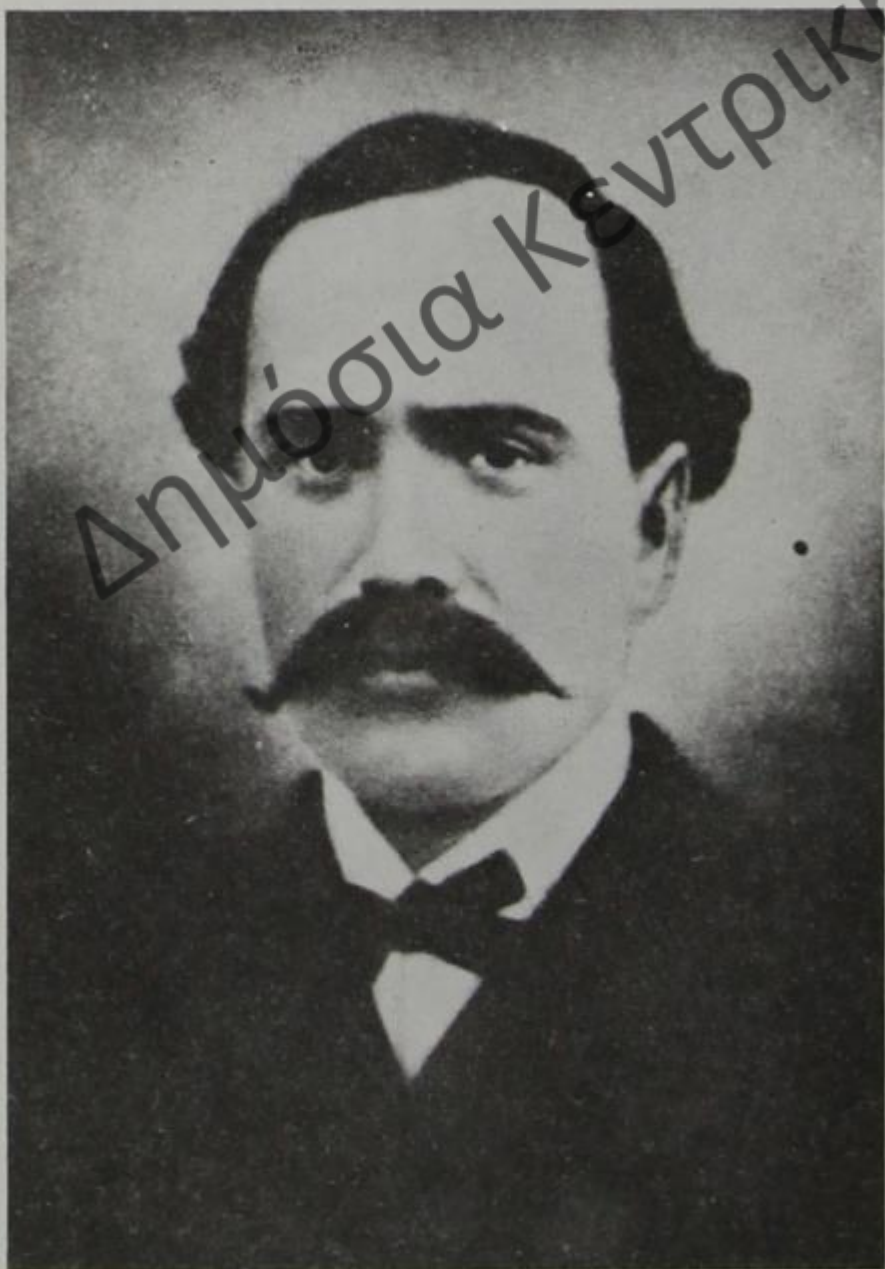
Ἐπικεφαλίδα τοῦ Ἐβετώρ, (Ἄλφαβητάριου) τοῦ Ν. Βεκιλχάρτζη, δημοσιεύθηκε τό 1845

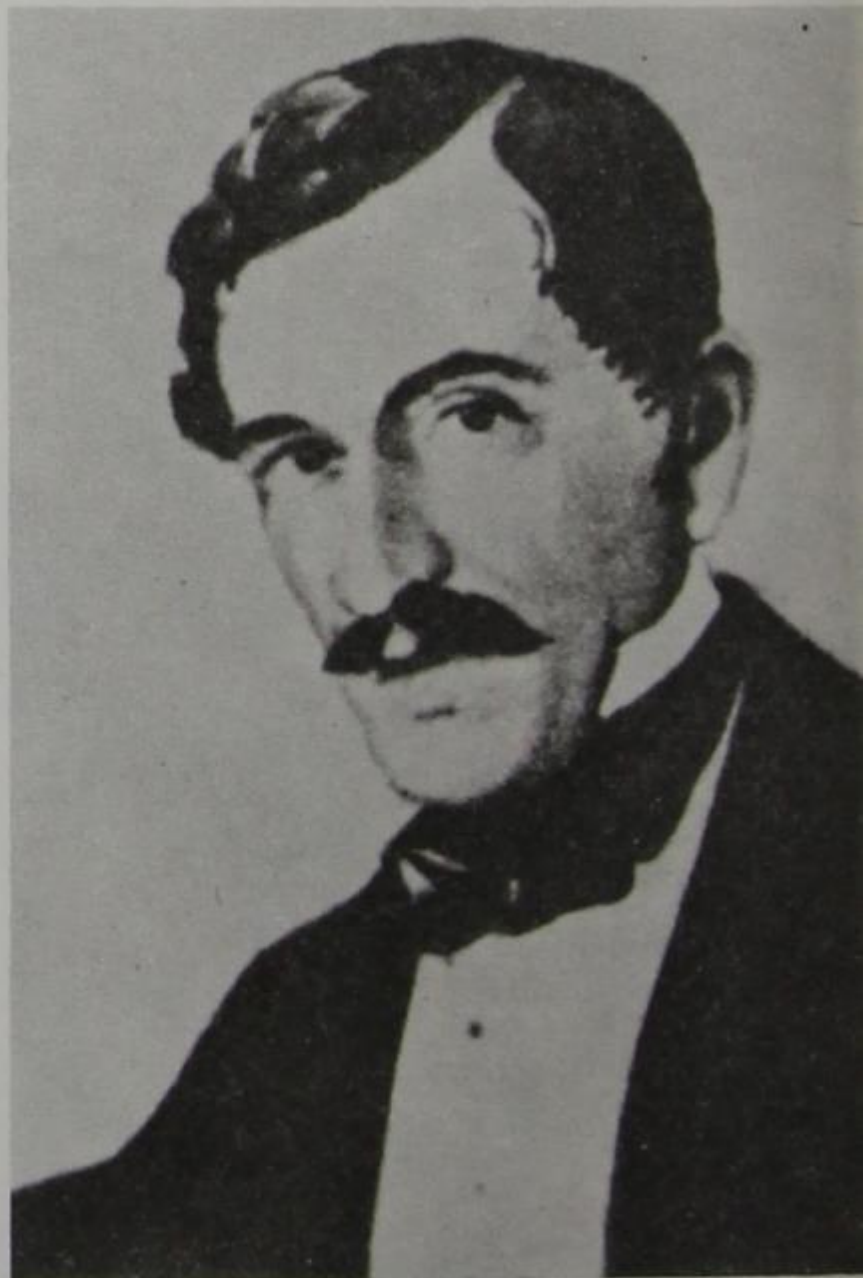
Ίερωνύμ Ντέ Ράντα, Άλβανός τής Καλαβρίας (Ίταλία), αφιέρωσε όλη τή δράση του για τήν έθνική υπόθεση τής Άλβανίας

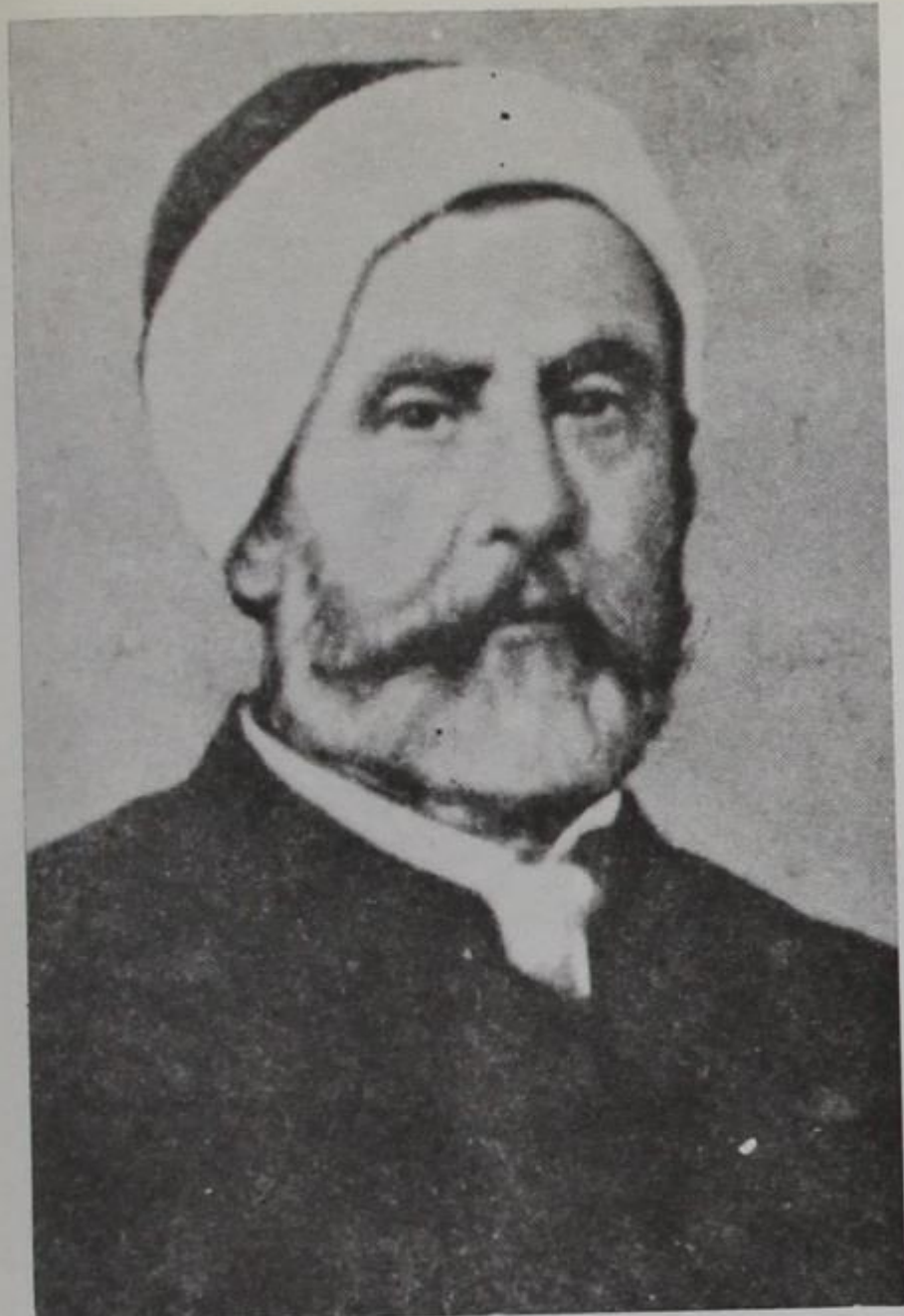
Σ. Γιουμπάνη (1817—1880), προσωπικότητα τής πρώτης περιόδου τής έθνικης άλβανικης Άναγέννησης. (Φωτ. Κρατικοῦ Ἀρχείου, Τίρανα)

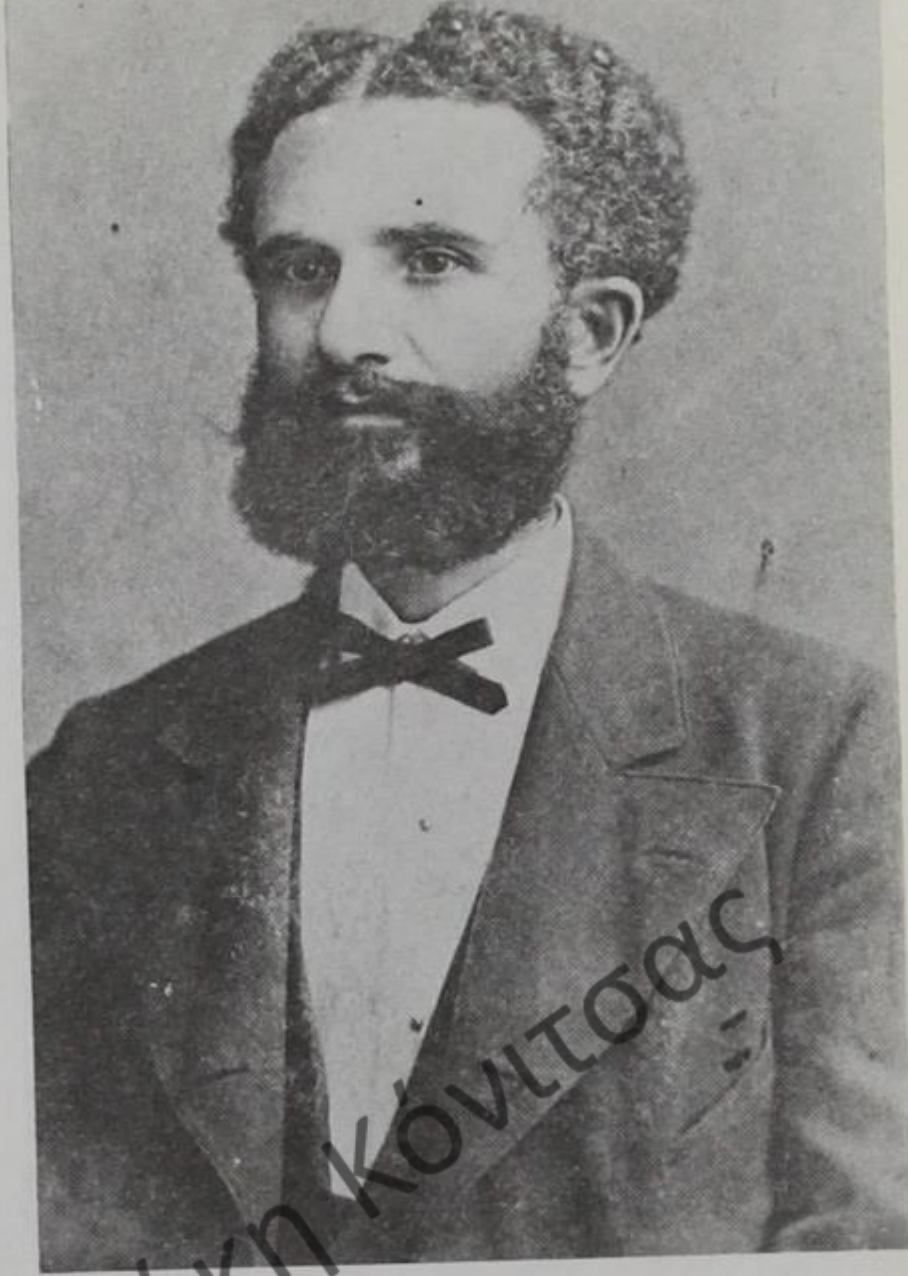
Κ. Χριστοφορίδης (1830—1895) διάσημος Άλβανός φιλόλογος καί διακεκριμένη προσωπικότητα τοῦ έθνικου άλβανικου κινήματος. (Φωτ. Κρατικοῦ Ἀρχείου, Τίρανα)

Θύμη Μίτκο (1820—1890), διάσημος Άλβανός λαογράφος, δημοσίευσε τό 1878, στήν Άλεξάνδρεια τής Αίγύπτου, τή σημαντικότετη άλβανική λαογραφική συλλογή τοῦ περασμένου αιώνα. (Φωτ. Κρατικοῦ Ἀρχείου, Τίρανα)

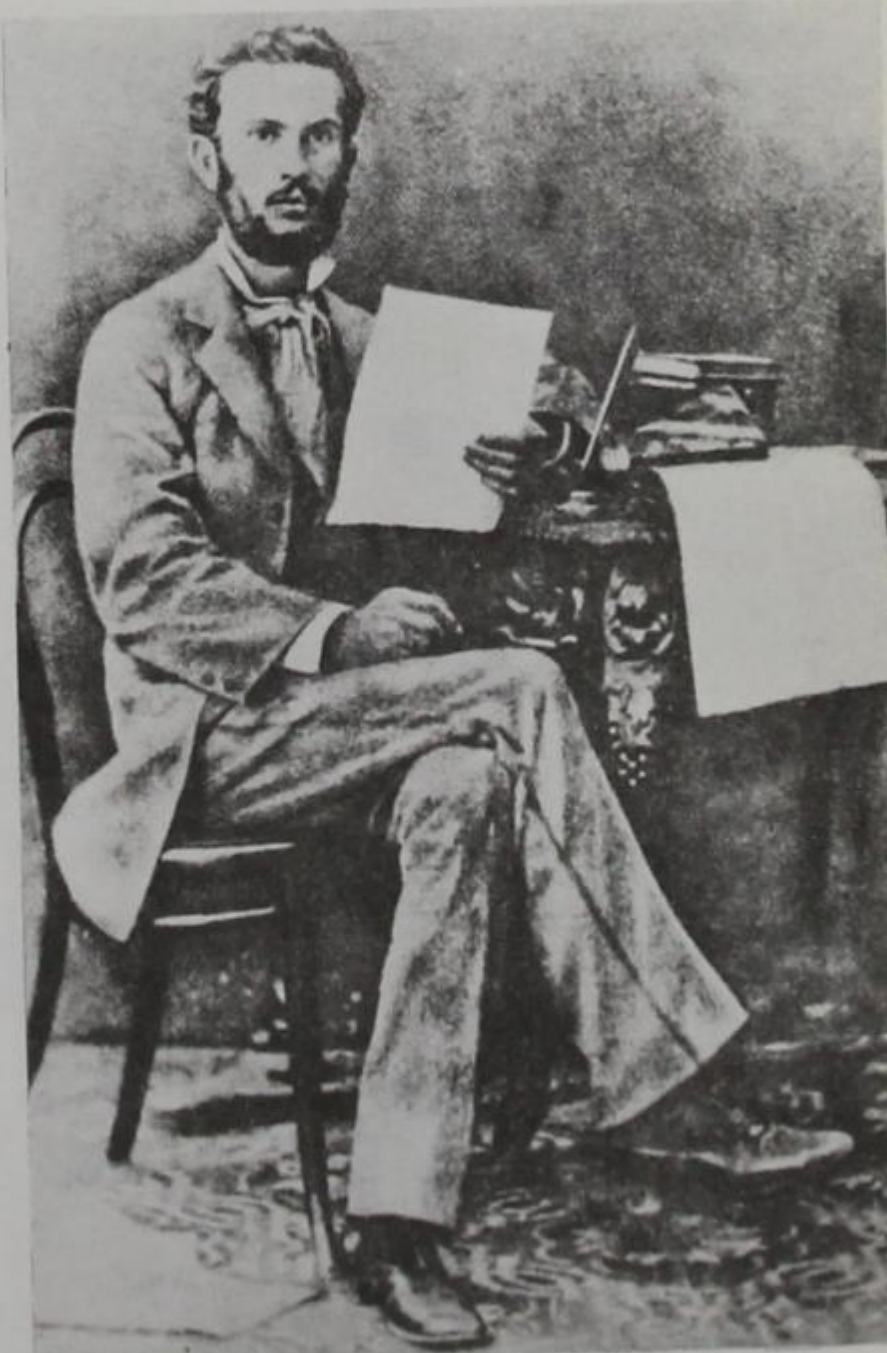
Χότζα Ταχσίνη (1811—1885), Πρύτανης τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Κων/πολης, δραστήρια προσωπικότητα τῆς ἀλβανικῆς ἐθνικῆς Ἀναγέννησης. (Φωτ. Κρατικοῦ Ἀρχείου, Τίρανα)

Ἀ. Φράσερι (1839—1892), κυριότερος ὀργανωτῆς τῆς Λίγκας τῆς Πρισρένης. (Φωτ. Κρατικοῦ Ἀρχείου, Τίρανα)

Π. Βάσα (1825—1892), πολιτική καί λογοτεχνική προσωπικότητα τῆς ἀλβανικῆς Ἀναγέννησης. (Φωτ. Κρατικοῦ Ἀρχείου, Τίρανα)

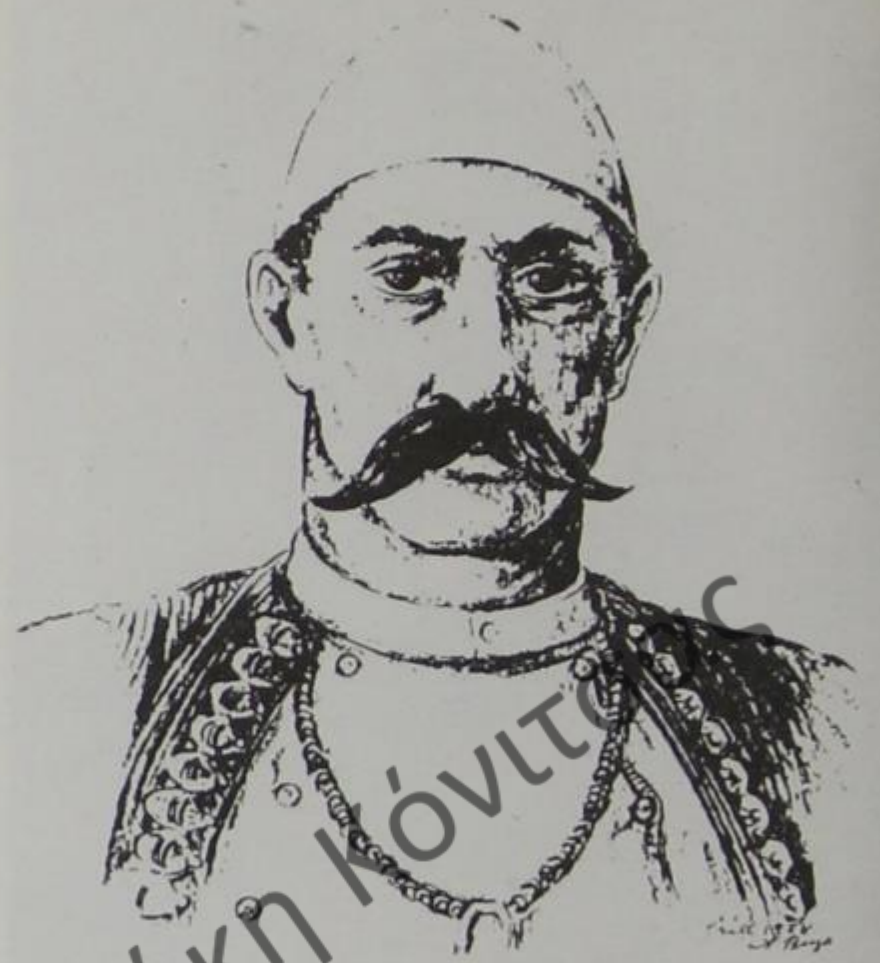

Σ. Φράσερι, διάσημος πατριώτης καί ὀργανωτῆς τοῦ ἀλβανικοῦ ἐθνικοῦ κινήματος, μέ ἐγκυκλοπαιδική μόρφωση. Εἶναι συγγραφέας μεγάλου ἀριθμοῦ ἔργων στήν ἀλβανική καί τουρκική γλώσσα. (Φωτ. Κρατικοῦ Ἀρχείου, Τίρανα)

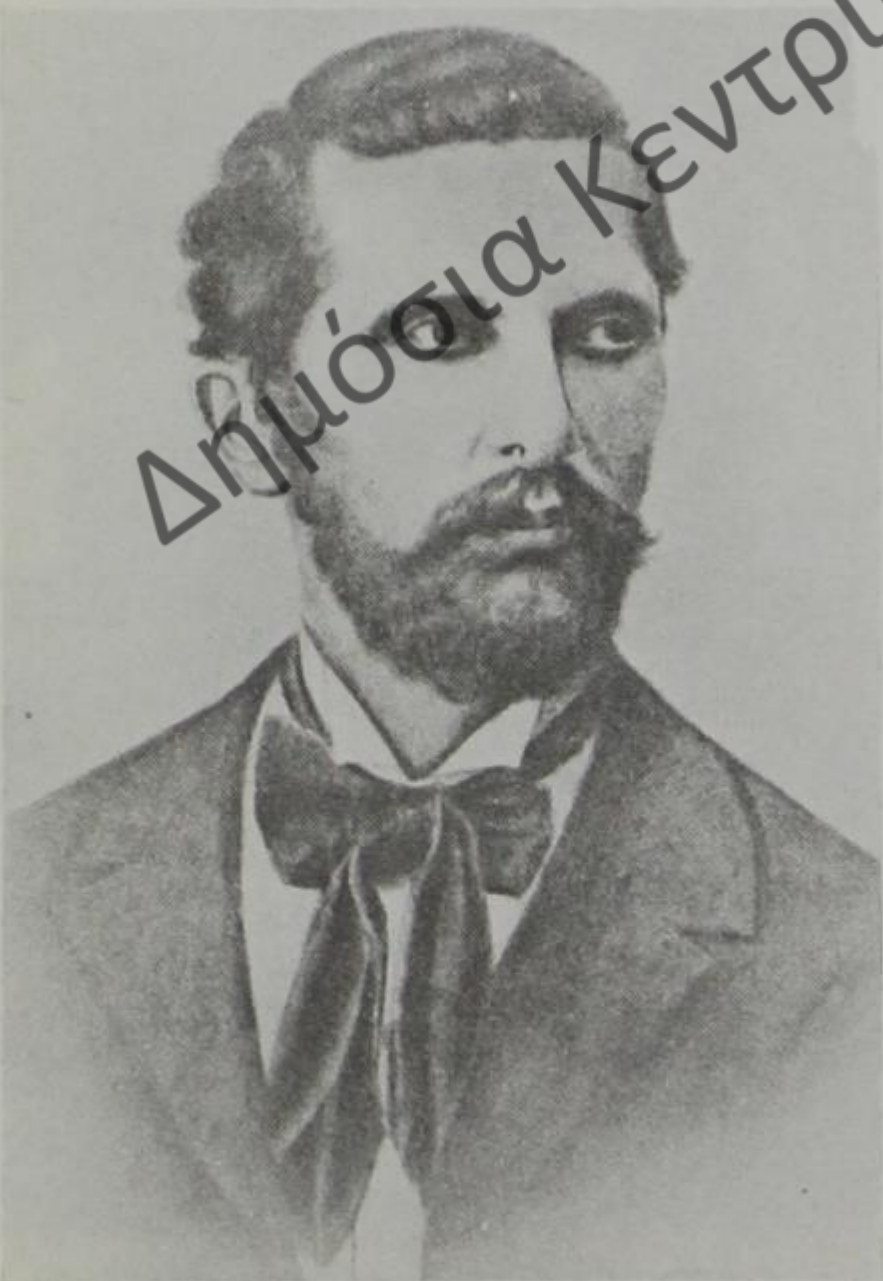
Δημοσία Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

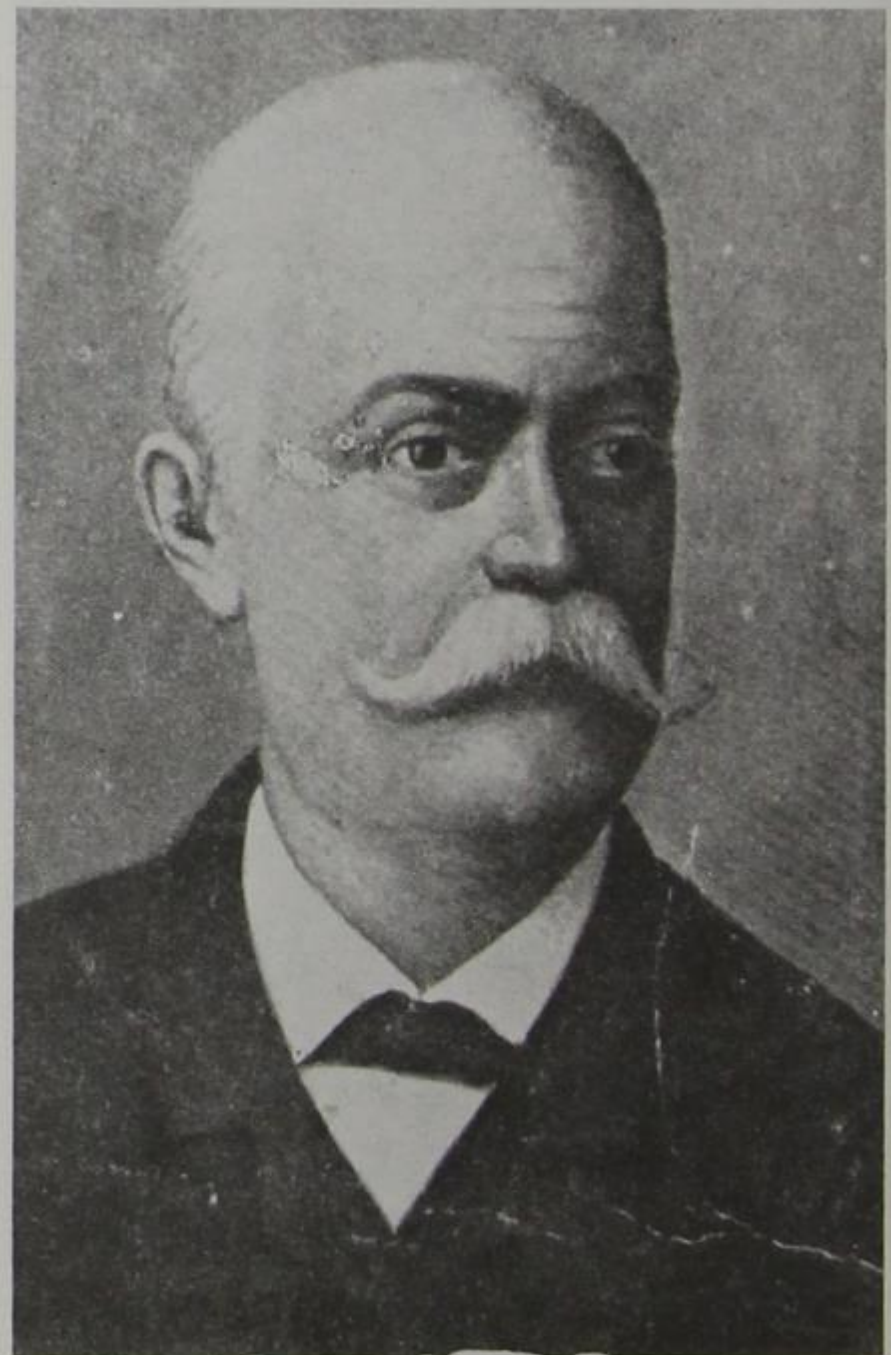
Ζ. Πριστίνα, άλβανική προσωπικότητα από την Κοσόβα, έπαιξε σημαντικό ρόλο στα χρόνια της Λίγκας της Πρισρένης. (Φωτ. Κρατικού Αρχείου, Τίρανα)

Σουλεϊμάν Βόζη, «Ήρωας του λαού», γενικός διοικητής των ενόπλων δυνάμεων της Άλβανικής Λίγκας της Πρισρένης, στον αγώνα ενάντια στους όθωμανούς κατακτητές. (Α. Μπούζα, ζωγραφιά, 1978)

Ν. Φράσερι, μιά από τις κυριότερες φυσιογνωμίες του έθνικου άλβανικου κινήματος, διάσημος συγγραφέας, θεωρείται σαν έθνικος ποιητής της Άλβανίας. (Φωτ. Κρατικού Αρχείου, Τίρανα)

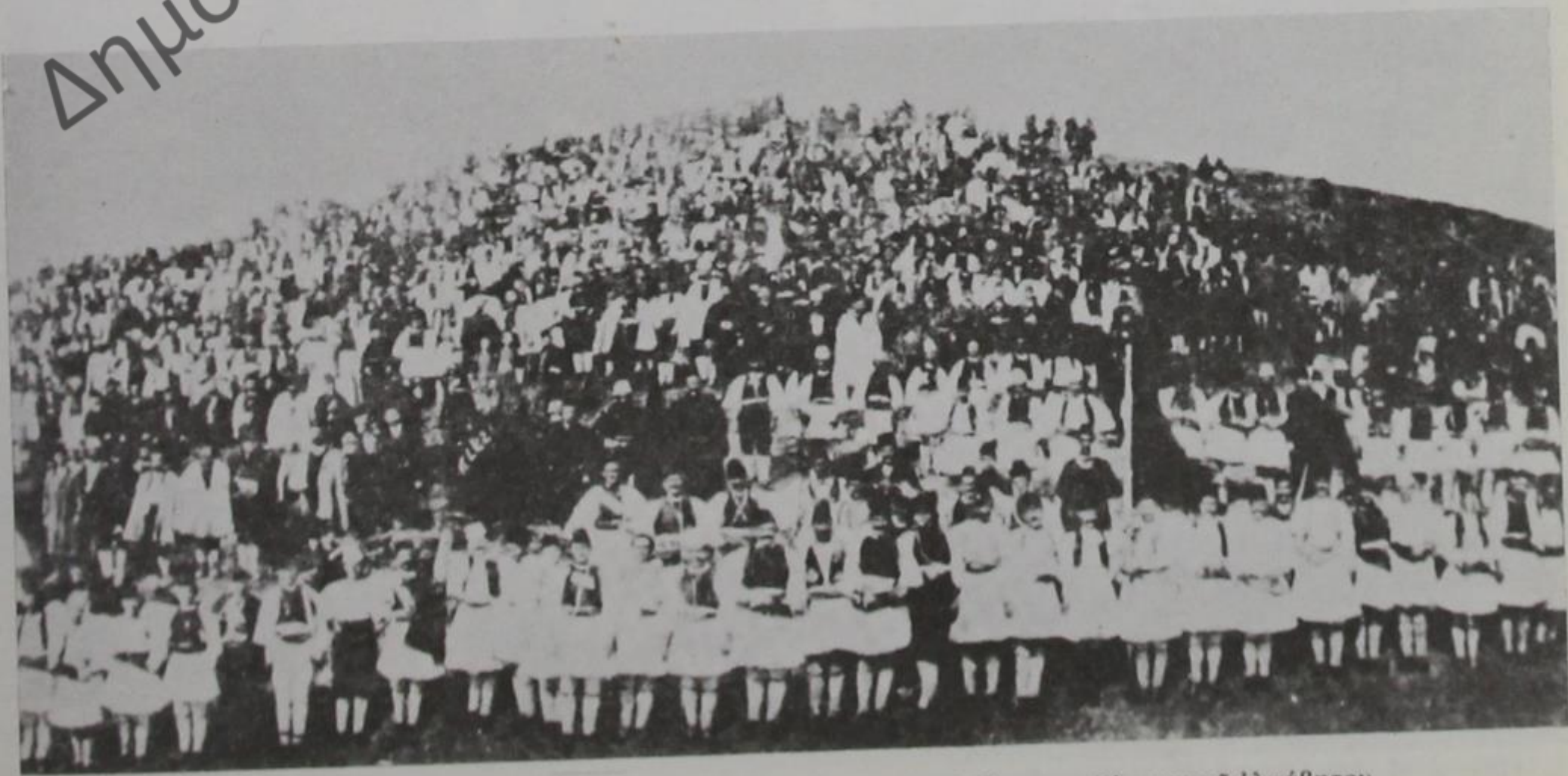
Γ. Βρέτο (1822—1900), προσωπικότητα του εθνικου άλβανικου κινήματος, άνθρωπος με εξαιρετική μόρφωση. (Φωτ. Κρατικού Αρχείου, Τίρανα)

Μίτς Σδκόλη, «Ήρωας του λαού», στη μάχη της Στίμνιας (20 Ἀπρίλη 1881) ἀποστόμωσε μέ τό στήθος του τό τουρκικό πυροβόλο. (Σ. Σιγιάκου, ἐλαιογραφία, 1977)

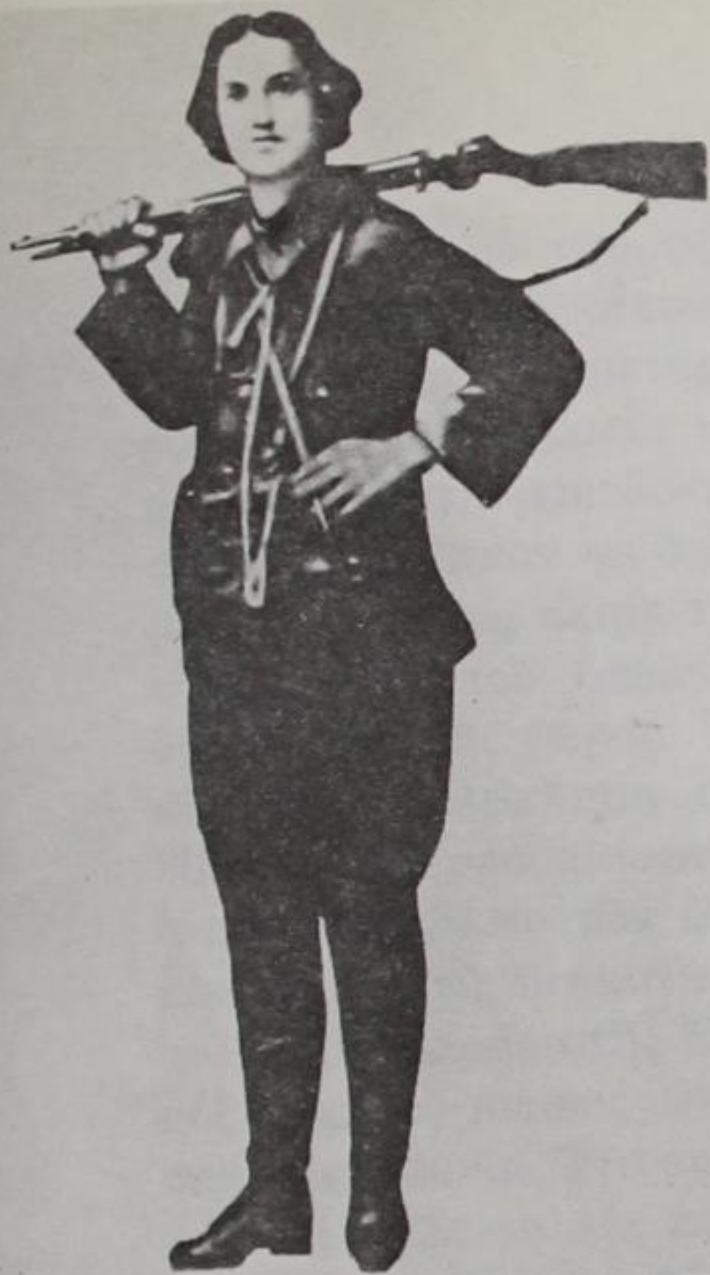
Ντέντ Γκιο Λούλη, «Ήρωας του λαού», ένας από τους πιο διακεκριμένους ηγέτες των αλβανικών εξεγέρσεων ενάντια στους Ὀθωμανούς κατακτητές

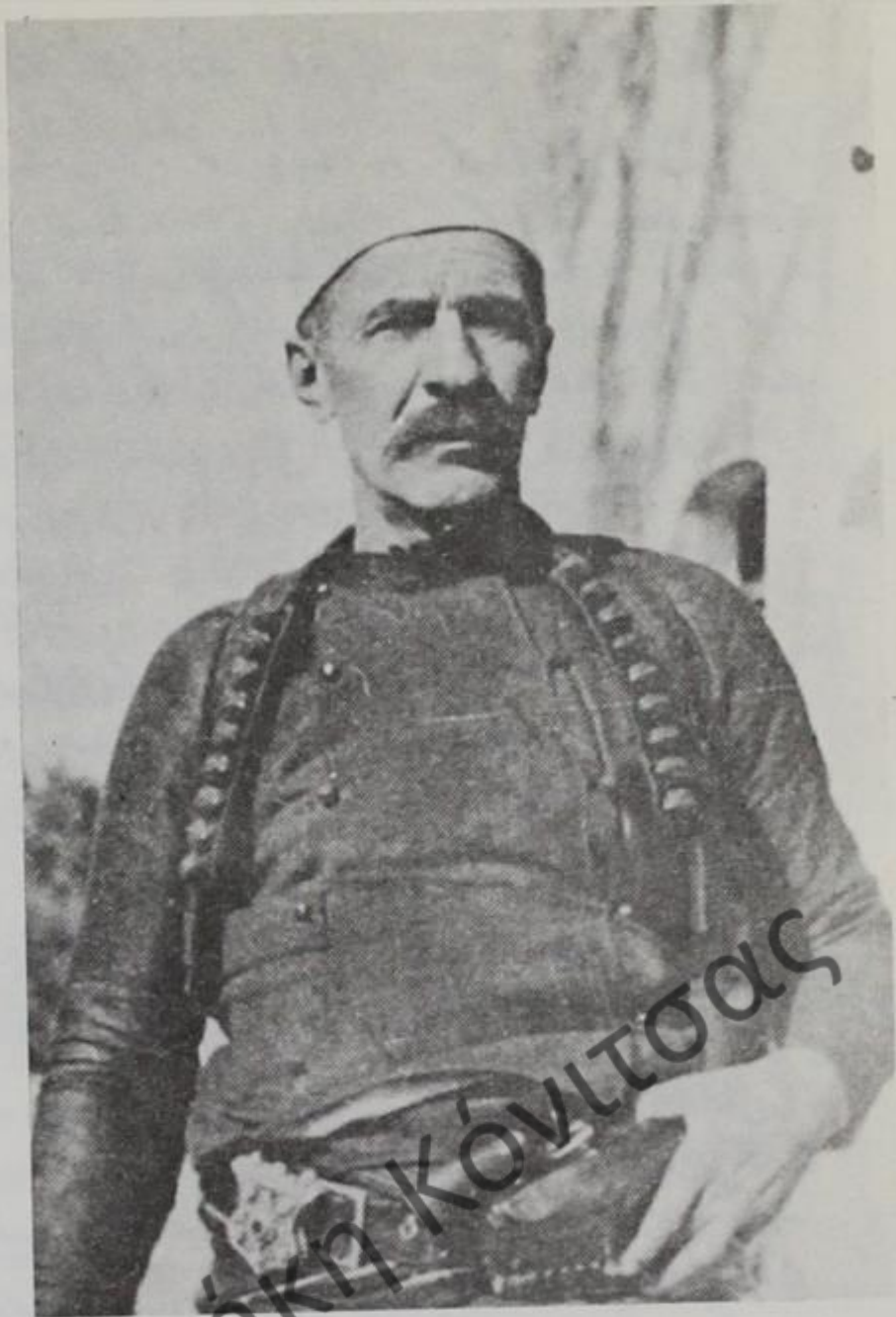
Συλλαλητήριο στην Κόρτσα τό Φλεβάρη του 1911 γιά τήν υιοθέτηση του λατινικού αλφάβητου (Φωτ. Κρατικού Ἀρχείου, Τίρανα)

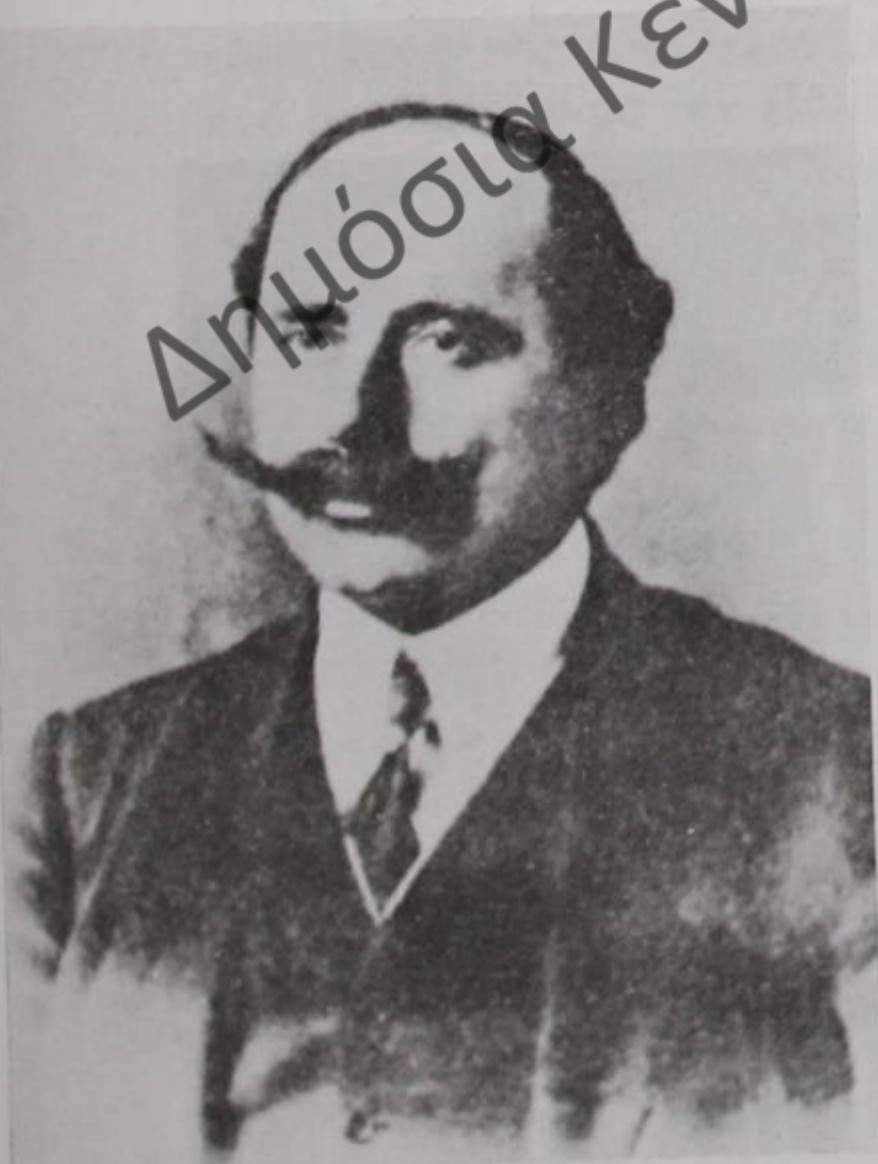

Σ. Μπελκαμένη (1866—1912), Ένας από τους πιο λαϊκούς αγωνιστές των εξεγέρσεων στα χρόνια 1911—1912. (Φωτ. Κρατικού 'Αρχείου, Τίρανα)

Ίσα Μπολετινή, «'Ηρωας του λαού», Ένας από τους πιο διακεκριμένους ηγέτες των απελευθερωτικών κινημάτων ενάντια στους 'Οθωμανούς κατακτητές και τους Σέρβους επιδρομείς.

Θεμιστοκλή Γκερμένη, διακεκριμένη προσωπικότητα του εθνικού αλβανικού κινήματος, οργανωτής του κινήματος στην περιοχή Κόρτσας

'Ι. Κεμάλ (1844—1919). 'Ηγέτης του εθνικού κινήματος, πρόεδρος της πρώτης κυβέρνησης της ανεξάρτητης 'Αλβανίας στα 1912—1914. (Φωτ. Κρατικού 'Αρχείου, Τίρανα).

άνταγωνισμό μέ τήν σύμμαχό της Αύστρία γιά νά έξασφαλίσει καί νά ισχυροποιήσει τίς οίκονομικές καί πολιτικές θέσεις της στήν 'Αλβανία.

Τό ζήτημα τών μεταρρυθμίσεων στή Μακεδονία έδωσε τήν εύκαιρία στήν εύρωπαϊκή διπλωματία νά επέμβει ξανά. 'Επρόκειτο νά δοθεῖ μιά σχετική αὐτονομία στή μακεδονική περιοχή. "Ομως μέσα στά μακεδονικά σύνορα συμπεριλήφθηκαν κι όρισμένα άλβανικά έδάφη μ' άποτέλεσμα νά διαμαρτυρηθεῖ ό ντόπιος πληθυσμός, γιατί γιαυτόν ή συμμετοχή άλβανικῶν έδαφῶν στίς ζῶνες πού ύπόκεινταν στίς μεταρρυθμίσεις σήμαινε στήν οὐσία διαμελισμό τής χώρας. 'Αμέσως μετά στή συνέχεια ξέσπασε ένα παράλληλο κίνημα σ' όλόκληρη τήν χώρα διεκδικώντας άπό τήν Πύλη τή θέσπιση ειδικῶν μεταρρυθμίσεων γιά τήν 'Αλβανία, πράγμα πού σήμαινε στήν οὐσία ένοποίηση όλων τών έδαφῶν της σ' ένα έναῖο κι αὐτόνομο βιλαέτι. Τό κίνημα γιά τή διοικητική αὐτονομία ξανάρθε έτσι στήν ήμερήσια διάταξη.

'Η βουβαμάρα τής Πύλης άπέναντι στίς άλβανικές διεκδικήσεις κι οι όλο αὐξανόμενες πιέσεις τών Μεγάλων γιά τήν έφαρμογή τών μεταρρυθμίσεων στή Μακεδονία, έγιναν αίτια νά ξαναρχίσει τό στασιαστικό κίνημα στήν 'Αλβανία. Σέ πολλές περιοχές τής χώρας έγιναν ένοπλες επιθέσεις κατά τών τουρκικῶν φρουρῶν. Μάταια ή Κωνσταντινούπολη θά προσπαθήσει τό 1897 νά καταστείλει τήν εξέγερση. Μέσα στήν όρμή τής αὐθόρμητης δράσης τους γιά τήν κατάκτηση τής αὐτονομίας οι έθνικιστικοί κύκλοι προσπάθησαν νά ξαναστήσουν μιάν όργάνωση τοῦ τύπου τής Λίγκας τής Πρισρένης πού θά συσπείρωνε όλα τά κοινωνικά στρώματα τής χώρας στόν άγώνα γιά ν' άποσπάσουν άπό τήν Πύλη τήν αὐτονομία τής 'Αλβανίας. Τόν Νοέμβριο τοῦ 1897 γίνεται μιά προσυνδιάσκεψη στήν Πέγια μέ τή συμμετοχή 500 άντιπροσώπων άπό τούς όποίους ξεχωρίζει ό Χατζή Μουλά Ζέκα άπό τήν Πέγια, παλιό μέλος τής Λίγκας τής Πρισρένης. 'Η συνδιάσκεψη άπότυχε τόσο λόγω τής άμφιταλαντευόμενης στάσης τών φεουδαρχικῶν στοιχείων πού συνδέονταν μέ τήν Πύλη όσο καί εξαιτίας τής ένεργῆς επέμβασης τών τουρκικῶν αρχῶν. "Ομως ένα χρόνο άργότερα κι ένῶ τό Μακεδονικό ζήτημα έχει όξύνει άκόμη περισσότερο τήν ένταση στά Βαλκάνια, τόν 'Ιανουάριο τοῦ 1899 συγκαλεῖται ξανά ή άλβανική συνδιάσκεψη στήν Πέγια. Συμμετείχαν περίπου 450 άντιπρόσωποι πού ήλθαν άπ' όλες τίς περιοχές τοῦ βιλαετιοῦ τής Κοσόβας. Πάρθηκε ή κοινή άπόφαση τής επανίδρυσης τής Λίγκας τής Πρισρένης μέ τό όνομα «Λίγκα τής Πέγια» καί μέ πρόεδρο τόν Χατζή Μουλά Ζέκα.

'Η εξέλιξη, τόσο τής έσωτερικῆς όσο καί τής έξωτερικῆς κατάστασης, επέβαλε ξανά στήν ήμερήσια διάταξη τό πρόβλημα τοῦ προγράμματος πού θ' άκολουθοῦσε τό έθνικό άλβανικό κίνημα. Τό πρώτο, μετριοπαθές, διεκδικούσε, όπως τό μαρτυρᾶ ένα μνημόνιο πού στάλθηκε ήδη άπό τόν 'Οκτώβριο τοῦ 1896 στό Σουλτάνο, τήν ένωση τών πέντε βιλαετιῶν τής Σκόδρας, τής Κοσόβας, τοῦ Μοναστηριοῦ, τών 'Ιωαννίνων καί τής Θεσσαλονίκης σ' ένα έναῖο βιλαέτι καί τήν έφαρμογή πολύ περιορισμένων μεταρρυθμίσεων μέ πολιτιστικά βασικά χαρακτηριστικά καί ιδιαίτερα, τήν είσαγωγή τής

άλβανικῆς στά σχολεία τοῦ βιλαετιοῦ παράλληλα μέ τήν τουρκική πού παρέμενε ἡ ἐπίσημη γλώσσα. Τό πρόγραμμα αὐτό υἱοθετήθηκε ἀπό τήν συντηρητική πτέρυγα τῆς Συνέλευσης τῆς Πέγια πού σέ μεγάλο μέρος τήν ἀποτελοῦσαν φεουδάρχες ἄρχοντες.

Ἀντίθετα, ἕνα πιό προωθημένο ρεῦμα ἀπαιτοῦσε τήν ἐφαρμογή πιό ριζικῶν μεταρρυθμίσεων πού θά ὀδηγοῦσαν σέ μιά πραγματική διοικητική αὐτονομία. Σ' ἕνα εἰδικό μνημόνιο πού γράφτηκε στό Βουκουρέστι τό Φεβρουάριο τοῦ 1897 καί ἐγκρίθηκε ἀπό μιά πλατιά συγκέντρωση ἑκατοντάδων πατριωτῶν, διατυπώνονταν τό αἶτημα νά συμπεριληφθοῦν σέ μιά μόνο ἐπαρχία ὄχι πέντε ἀλλά τέσσερα βιλαέτια - ἐξαιροῦνταν τό βιλαέτι τῆς Θεσσαλονίκης - ὅπως ἐπίσης ν' ἀναγνωρισθεῖ ἡ ἄλβανική σάν ἐπίσημη γλώσσα. Τίς ἴδιες τάσεις εἶχε καί ἡ αὐτονομιστική ὁμάδα τῆς Συνέλευσης τῆς Πέγια πού εἶχε ἐπικεφαλῆς της τόν Χατζῆ Μουλᾶ Ζέκα καί ἡ ὁποία προσπάθησε νά υἱοθετηθεῖ ἀπό ὀλόκληρη τή Λίγκα τό πρόγραμμά της.

Ἐν ὅσον ἀνάμεσα σ' αὐτές τίς δύο τάσεις στούς κόλπους τῆς Λίγκας τῆς Πέγια θά βρεῖ ἄμεση ἀπήχηση στά πιό φωτισμένα στοιχεῖα τοῦ κινήματος. Πρός αὐτό τό σκοπό ὁ Σ. Φράσερι θά δημοσιεύσει τό Μάρτιο τοῦ 1899 ἕνα πολιτικό ἔργο μέ τόν τίτλο «Ἡ Ἀλβανία, τί ἦταν, τί εἶναι καί τί πρέπει νά εἶναι», πού μέ τή βαθιά ἀνάλυση τῆς ἄλβανικῆς κατάστασης καί τίς μοντέρνες ἀντιλήψεις γιά τήν δημιουργία τοῦ μελλοντικοῦ ἄλβανικοῦ κράτους, ἀποτελεῖ ἀναμφισβήτητα ἕνα σημαντικό βῆμα στήν πορεία τοῦ ιδεολογικοῦ κινήματος στήν Ἀλβανία.

Ἐν ὅσον Σ. Φράσερι προέβλεπε τήν ὀργάνωση ἑνός αὐτόνομου κράτους κάτω ἀπό τό σχῆμα μιᾶς κοινοβουλευτικῆς δημοκρατίας πού θά εἶχε ἐπικεφαλῆς της ἕνα «Συμβούλιο Γερόντων» στό ὁποῖο θά προέδρευε ἕνας ἀντιπρόσωπος τοῦ Σουλτάνου. Ἰδιαιτέρως τόνιζε ὅτι οἱ Ἀλβανοί δέν θά κατάφερναν ν' ἀποτρέψουν τήν ἀπειλή τοῦ διαμελισμοῦ τῆς χώρας ἄν διατηροῦσαν σχέσεις ὑποτέλειας μέ τήν Κωνσταντινούπολη καθώς θ' ἀγωνίζονταν συγχρόνως ἐναντίον στίς σωβινιστικές βλέψεις τῶν γειτόνων τους. Ἐν ὅσον ὁ σκοπός τους θά πραγματοποιηθεῖ μόνον ἀπαιτώντας τήν αὐτονομία τῆς Ἀλβανίας. Κι ἀφοῦ οἱ Ἀλβανοί δέν μπορούσαν νά περιμένουν πότε ἡ Τουρκία θά παραχωροῦσε μέ τήν καλή της θέληση τήν αὐτονομία, θά ἔπρεπε νά τήν κατακτήσουν μέ τήν βία, μέ τά ὄπλα. Ἡ διεθνῆς κατάσταση ἦταν εὐνοϊκή γιά τήν κατάσταση τῆς πιό πλατιᾶς αὐτονομίας, γιατί οἱ Μεγάλες Δυνάμεις, θέλοντας ν' ἀποτρέψουν μιά πιθανή ρήξη τοῦ στάτους κβό πού θά μπορούσε νά προκληθεῖ ἀπό τήν ἄλβανική ἐξέγερση, δέ θά δίσταζαν νά ἐπέμβουν καί νά ἀναγκάσουν τήν Κωνσταντινούπολη νά κατευνάσει τοῦς ἐξεγερμένους παραχωρώντας τους τίς μεταρρυθμίσεις πού ζητοῦσαν.

Ἐν ὅσον οἱ ιδέες τοῦ Σ. Φράσερι δέ χρησίμευσαν ποτέ σάν βάση στίς δραστηριότητες τῆς Λίγκας τῆς Πέγια ὅπου ἡ συντηρητική πτέρυγα διατηροῦσε πάντα γερές θέσεις. Ἐξάλλου ἡ νέα Λίγκα δέν κράτησε καί πολύ γιατί τήν ἀνοιξη τοῦ 1900 ἡ τουρκική κυβέρνηση κάτω ἀπό τήν ἐπιμονή τῶν μεγάλων δυνάμεων καί κύρια τῆς Ρωσίας, κατάφερε νά τήν διαλύσει.

Παρόλα αυτά δέ σταμάτησε ή αντίσταση. Στά πρώτα χρόνια του αιώνα εμφανίζεται ένα νέο κύμα από ένοπλες εξεγέρσεις τοπικού χαρακτήρα, κύρια στην περιοχή της Κοσόβας όπου έγιναν δεκάδες συμπλοκές μέ τις τουρκικές δυνάμεις.

Μερικούς μήνες πρίν από τον μακεδονικό ξεσηκωμό του Ilinden, ή Ρωσία, ή Αυστρία και ή 'Ιταλία έπενέβηκαν στην κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης για νά εφαρμόσει κάτω από τον έλεγχο τους τό σχέδιο μεταρρύθμισης πού είχε συνταχθεί στό Μπουρτζτέκ, αναζωπυρώνοντας έτσι τον σωβινισμό τών βαλκανικών κυβερνήσεων. Συμμορίες Βουλγάρων, Σέρβων κι 'Ελλήνων έθνικιστών άρχισαν νά σκορπούν τον τρόπο στον ντόπιο πληθυσμό για νά τον εξαναγκάσουν ν' άπαρνηθεί την έθνικότητά του και νά τον ύποτάξουν στό φανατισμό τους. 'Ο άλβανικός πληθυσμός δέν τή γλύτωσε. Τόν Φεβρουάριο του 1905 ό πατριώτης συγγραφέας Παπαχρήστος Νεγκοβάνι έπεφτε κάτω από τά χτυπήματα τών 'Ελλήνων άνταρτών που έσφαξαν μαζί του μία ομάδα από κατοίκους του χωριού του.

"Όλα αυτά τά χρόνια και παρόλες τις όλο και αυξανόμενες δυσκολίες πού είχε δημιουργήσει τό άπολυταρχικό καθεστώς του 'Αβδούλ Χαμίντ, μία νέα γενιά έπαναστατών μεγάλωσε στην 'Αλβανία. Τόν Νοέμβριο του 1905 μία ομάδα από νεαρούς διανοούμενους δημιούργησε κάτω από την προεδρία του καθηγητή Μπ. Τοπούλλι έναν παράνομο όμιλο στό Μοναστήρι μέ τό όνομα «'Επιτροπή για την άπελευθέρωση της 'Αλβανίας». 'Η έπιτροπή του Μοναστηριού δημιούργησε σε πολλά άλβανικά χωριά παράνομες τοπικές έπιτροπές πού ανέπτυξαν μία πλατιά πολιτική δραστηριότητα. Για νά κάνει πιο άποτελεσματική τή δράση του ό Μπ. Τοπούλλι έγινε άντάρτης (μακί) τον 'Ιανουάριο του 1906 φτιάχνοντας την πρώτη άνταρτική ομάδα της Ν. 'Αλβανίας την όποία ακολούθησαν πολυάριθμες άλλες «τσέτες».

Διεξάγοντας από τή μία τό προπαγανδιστικό τους έργο στον πληθυσμό, έδιναν από την άλλη συνεχώς μάχες μέ τά τουρκικά άποσπάσματα. Για νά δώσουν ένα τέλος στην τρομοκρατία πού είχαν σκορπίσει οι "Ελληνες άντάρτες, οι άλβανικές τσέτες σκότωσαν τον Σεπτέμβριο του 1906 τον "Ελληνα μητροπολίτη της Κόρτσας Φώτιο, έναν από τους ήγέτες της έλληνό-φιλης αντίδρασης στην 'Αλβανία και υπεύθυνο για τή σφαγή του Νεγκοβάνι. Τό 1907 παρόλη την καταδίωξή τους από την τουρκική άστυνομία, οι μαχητές άντάρτες φέρνοντας τό σύνθημα «έλευθερία ή θάνατος» στά ηλικιά τους μεγάλωσαν τό ζήλο της έπαναστατικής τους δραστηριότητας. Τίς πρώτες μέρες του Μαρτίου του 1908 άπαντώντας στη σύλληψη ενός μεγάλου άριθμού πατριωτών από τίς τουρκικές άρχές, ή «τσέτα» πού διοικούσε ό Τσ. Τοπούλλι και ό συγγραφέας Μ. Γραμμένος, σκότωσε μέσα στην πόλη τον Τουρκο διοικητή της χωροφυλακής του Γκιροκάστερ. Μερικές μέρες άργότερα, 18 Μαρτίου 1908, τά τουρκικά άποσπάσματα περικύκλωσαν την «τσέτα» στό Μασκουλλόρι κοντά στό Γκιροκάστερ. 'Αφοϋ κράτησε στη μάχη για πολλές ώρες κατάφερε νά ξεφύγει. 'Η μάχη του Μασκουλλόρι άπήχησε σ' όλη τή χώρα σαν ένα κάλεσμα για τή γενική άπελευθερωτική

ἐξεγερση.

Οἱ Ἀλβανοὶ καὶ ἡ ἐπανάστασις τῶν Νεότουρκων

Ἔνας νέος πολιτικός παράγοντας πού ἀναδύεται ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας θ' ἀρχίσει νά ἐπιδρᾷ ὄλο καὶ περισσότερο στή ροή τῶν γεγονότων στήν Ἀλβανία. Πρόκειται γιά τό κίνημα τῶν Νεότουρκων στό ὁποῖο ἡ φιλελεύθερη ἀντιπολίτευση ἀντικαθιστᾷ τό δεσποτισμό τοῦ Χαμίντ βάζοντας σά στόχο νά κάνει μεταρρυθμίσεις στήν Αὐτοκρατορία, ἐγκαθιδρύοντας ἔτσι ἕνα συνταγματικό καθεστῶς ὥστε νά προφυλαχθεῖ καλύτερα ἡ ἀπειλούμενη ἀκεραιότητά της ἀπό τίς βλέψεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Ἦδη ἀπό τά πρῶτα βήματα τό κίνημα τράβηξε στίς γραμμές του πολλές ἀλβανικές προσωπικότητες οἱ ὁποῖες ἔβλεπαν ὅτι ἀποτελοῦσε τόν πῶ κατάλληλο δρόμο γιά τήν ἐξασφάλισι τῆς ἀναγνώρισης τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀλβανικοῦ ἔθνους καί τήν ἀποφυγή τοῦ διαμελισμοῦ τῆς χώρας. Ὅρισμένοι μάλιστα Ἀλβανοὶ διανοούμενοι ὅπως ὁ Ι. Τέμο πού ὑπῆρξε ἕνας ἀπὸ τοὺς ἰδρυτές τοῦ κινήματος, ἔπαιξαν πρωταρχικό ρόλο στίς παράνομες ὀργανώσεις τῶν Νεότουρκων. Σύντομα ὅμως θ' ἀναφανοῦν διαφωνίες ἀνάμεσα στοὺς καθοδηγητές τῶν Νεότουρκων καί τοὺς πῶ διορατικούς Ἀλβανούς ἀντιπροσώπους. Οἱ διαφωνίες αὐτές θά ξεκαθαριστοῦν ἰδιαίτερα στό Συνέδριο τοῦ Παρισιοῦ τό 1902 ἀπό μιά ἀλβανική προσωπικότητα τόν Ι. Κεμάλ, ὁ ὁποῖος γιά μεγάλο διάστημα κατεῖχε ἀνώτερες θέσεις στήν ὀθωμανική διοίκηση. Τόν Ἀπρίλιο ὅμως τοῦ 1900 ἀποφάσισε νά χαλάσει τίς σχέσεις του μέ τήν Πύλη καί νά πάρει τό δρόμο τῆς ἐξορίας. Τίς ἀπόψεις του γιά τό πρόγραμμα τοῦ ἐθνικοῦ ἀλβανικοῦ κινήματος τίς διατύπωσε σέ μιά ἐκκλήσή του πρὸς τοὺς συμπατριῶτες του. Προέβλεπε κι αὐτός μιά διοικητική αὐτονομία ὅμως κατὰ τή γνώμη του ὁ πῶ κατάλληλος τρόπος γιά νά ἐπιτευχθεῖ δέν ἦταν μέ τίς ἀπομονωμένες ἔνοπλες ἐξεγέρσεις ἀλλά μέ τή συμμετοχή ὄλων τῶν καταπιεσμένων ἐθνικοτήτων τῆς Αὐτοκρατορίας, συμπεριλαμβανομένης καί τῆς τουρκικῆς σέ μιά δημοκρατική ἐπανάστασι ἐνάντια στόν ἀπολυταρχικό ζυγό τοῦ Σουλτάνου, πού θά ἔφτιαχνε ἕνα Σύνταγμα βασισμένο στήν ἀποκέντρωσι τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας καί στήν παραχώρησι ἐπαρχιακῆς αὐτονομίας σεβόμενο τίς διάφορες ἐθνικότητες. Ὅμως οἱ ἀντιλήψεις του συνάντησαν τήν ἀντίδρασι τῶν συγκεντρωτικῶν τάσεων τῶν Νεότουρκων γι'αυτό κι ὁ Ι. Κεμάλ διαφώνησε μέ τό πρόγραμμα πού ἐπεξεργάστηκαν οἱ καθοδηγητές τῶν Νεότουρκων στό Συνέδριο τοῦ Παρισιοῦ τοῦ 1902.

Ἐπιφυλακτική στάσι ἀπέναντι στό κίνημα τῶν Νεότουρκων κράτησε καί ἡ πλειοψηφία τῶν ἀλβανικῶν πατριωτικῶν κύκλων πού ἤθελε νά κρατήσῃ ἀκέραιο τόν ἀνεξάρτητο χαρακτήρα τοῦ ἀλβανικοῦ κινήματος.

Παρόλα αὐτά οἱ ἐκκλήσεις τῶν Νεότουρκων γιά ἀνατροπή τοῦ δεσποτικοῦ καθεστώτος τοῦ Ἀβδούλ Χαμίντ Β' καί ἰδίως οἱ ὑποσχέσεις τους

για δημοκρατικές ελευθερίες και έπαρχιακή αυτονομία στις καταπιεσμένες εθνικότητες, δέ μπορούσαν παρά να έχουν μία απήχηση στην Άλβανία. Έτσι τό εθνικό άλβανικό κίνημα και τό κίνημα τών Νεότουρκων γίνονται συνοδοιπόροι για ένα πρόσκαιρο διάστημα. Τόν Ιούλιο του 1908 τά δύο αυτά κινήματα είχαν μία σημαντική ανάπτυξη. Από τό Φερίζαϊ, όπου είχαν συγκεντρωθεί 20.000 ένοπλοι Άλβανοί, στάλθηκε τελεσίγραφο στόν Σουλτάνο ν' αναγγείλει τό Σύνταγμα. Τό κίνημα αυτό ήταν μέρος τής εξέγερσης πολυάριθμων τουρκικών φρουρών στό βιλαέτι του Μοναστηριού που ανάγκασε τό Σουλτάνο νά παραχωρήσει βιαστικά στις 23 Ιουλίου 1908 ένα Σύνταγμα.

Η αναγγελία του Συντάγματος έγινε δεκτή στην Άλβανία σαν μία μεγάλη στροφή στη ζωή τής Αυτοκρατορίας, μία στροφή που σήμαινε τό τέλος τής χιλιόχρονης απολυταρχίας τών Σουλτάνων και τήν αρχή μιας εποχής που θα κυριαρχούσε ή ελευθερία, ή ισότητα και ο πολιτισμός. Σ' όλες τις πόλεις έγιναν αυθόρμητες διαδηλώσεις υπέρ τής επανάστασης. Οί τσέτες μέ τούς αγωνιστές τους κατέβηκαν από τά βουνά. Μέσα σε λίγες βδομάδες ιδρύθηκαν άλβανικές πατριωτικές λέσχες σ' όλες τις πόλεις τής χώρας που μέ πρωτοβουλία τους κυκλοφόρησαν για πρώτη φορά στην Άλβανία άλβανικές εφημερίδες, ενώ παντού δίνονταν μαθήματα άλβανικών. Πολλοί από τούς Άλβανούς πολιτικούς εξόριστους ξαναγύρισαν στη χώρα τους. Επικροτώντας τήν επανάσταση ολοκληρη ή χώρα περίμενε ότι οι Νεότουρκοι θα έδιναν στους Άλβανούς τά εθνικά δικαιώματα που τούς είχαν υποσχεθεί και πριν απ' όλα τήν αυτονομία τής ενωμένης Άλβανίας.

Οί Νεότουρκοι όμως από τή στιγμή που έδραϊώσαν τήν εξουσία τους καταπάτησαν τις υποσχέσεις τους. Προσέτρεξαν στη θεωρία του «όθωμανισμού» σύμφωνα μέ τήν οποία στά όρια του κράτους δέν υπάρχουν παρά Όθωμανοί υπήκοοι «νομικά ίσοι» κι ολοκληρωτικά υπαγόμενοι στην κεντρική εξουσία τής Πύλης. Η θεωρία αυτή ξεπερασμένη πρό πολλού από τά γεγονότα, ήταν ασυμβίβαστη μέ τό προτσές για αυτονομία και δέν μπόρεσε νά έχει καμιά απήχηση.

Οί πατριωτικές λέσχες που είχαν εξαναγκασθεί νά περιορίσουν τή δράση τους σε πολιτιστικές δραστηριότητες, εκμεταλλευόμενες τις δυνατότητες που δημιουργήθηκαν άμέσως μετά τήν επανάσταση τών Νεότουρκων, κάλεσαν σύντομα ένα Συνέδριο που θα έβγαζε ένα κοινό αλφάβητο για όλη τήν Άλβανία, γιατί οι Άλβανοί χρησιμοποιούσαν ακόμη διαφορετικά αλφάβητα για νά γράψουν στη γλώσσα τους. Τό Συνέδριο στό όποιο συμμετείχαν αντιπρόσωποι από τούς συλλόγους και τις λέσχες που είχαν δημιουργηθεί στη χώρα και στό έξωτερικό, έγινε από τις 14 μέχρι 21 Νοεμβρίου στό Μοναστήρι κι ενέκρινε τό αλφάβητο που χρησιμοποιείται σήμερα. Η συγκέντρωση του Μοναστηριού επέτρεψε στους Άλβανούς εθνικιστές νά προβούν, κατά τήν διάρκεια όρισμένων συνεδριάσεων κεκλεισμένων τών θυρών, στην εξέταση τών τάσεων που υπήρχαν στό κίνημά τους. Μέ τή λήξη αυτών τών συγκεντρώσεων βγήκε ένα πρόγραμμα που διεκδικούσε τήν

ούσιαστική διοικητική και πολιτιστική αυτονομία της 'Αλβανίας.

Στό μεταξύ, όπως σ' ολόκληρη την 'Οθωμανική Αυτοκρατορία έτσι και στην 'Αλβανία ή προεκλογική εκστρατεία για τις εκλογές στο τουρκικό Κοινοβούλιο έδινε κι έπαιρνε. 'Η διοίκηση των Νεότουρκων έκανε τό κάθε τι χρησιμοποιώντας τρομοκρατία, διαφθορά και «λεπτές» μεθόδους προπαγάνδας για νά εξουδετερώσει τούς ύποψήφιους της αντιπολίτευσης στην 'Αλβανία. Κατάφερε νά εξασφαλίσει την πλειοψηφία στό σύνολο της Αυτοκρατορίας. Μόνο ένας μικρός αριθμός ύποψηφίων (26) των αλβανικών περιοχών ανάμεσα τους οί Ι. Κεμάλ, ό Χ. Πριστίνα, ό Σ. Κολώνια και ό Ν. Ντράγκα, αποτελούσαν μία ξεχωριστή εθνική ομάδα στό Κοινοβούλιο, όπου και διεξήγαγαν έναν ανοιχτό και ποικιλόμορφο άγώνα κατά της πολιτικής των Νεότουρκων. 'Ο Ι. Κεμάλ βουλευτής του Μπεράτι, προσπαθώντας νά συγκεντρώσει τούς βουλευτές των διαφόρων εθνικοτήτων - Τούρκους, 'Αραβες, 'Αλβανούς, 'Αρμένηδες, 'Ελληνες κ.λπ. - σ' ένα κοινό αντιπολιτευόμενο μέτωπο κατά των Νεότουρκων, ίδρυσε τό κόμμα «'Αχράρ», φιλελεύθερων τάσεων αλλά μέ αντιφατικό πολιτικό πρόγραμμα πού διεκδικούσε ανάμεσα στ' άλλα την αποκέντρωση της διοίκησης.

'Ομως μόλις οί Νεότουρκοί εξασφάλισαν την κοινοβουλευτική πλειοψηφία πήραν μία σειρά μέτρα πού ενίσχυαν τή συγκεντρωτική έξουσία και προσπάθησαν νά καταστείλουν μέ αστυνομικές μεθόδους κάθε διεκδίκηση των διαφόρων εθνικοτήτων. Ταυτόχρονα χωρίς νά πάρουν ύπόψη τους τή φτώχεια πού βάραινε την 'Αλβανία αύξησαν τούς φόρους. Καταπατώντας τά αναγνωρισμένα προνόμια των όρεινων περιοχών πού ή χιλιόχρονη παράδοση είχε επικυρώσει, εγκατέστησαν τή συγκεντρωτική διοίκηση και έστειλαν τά στρατεύματά τους. Τά μέτρα αυτά έγιναν αίτια νά ξαναρχίσουν τό 1909 ένοπλες εξεγέρσεις. 'Η μεγαλύτερη μερίδα των πατριωτικών λεσχών πέρασε άμέσως στην αντιπολίτευση, ενάντια στην κεντρική έξουσία των Νεότουρκων. Πυρήνας υπήρξε ή λέσχη «Μπασκίμι» ('Ενωση) του Μοναστηριού.

Τήν εποχή αυτή οί καθοδηγητικοί αλβανικοί κύκλοι έβλεπαν έχθρικά μία ένοπλη δράση. Πρωτ' άπ' όλα γιατί οί Νεότουρκοί ήταν μία συμπαγής ομάδα ενώ οί 'Αλβανοί ήταν άκόμη άποδιοργανωμένοι. Κατά δεύτερο λόγο γιατί είχαν τό φόβο ότι τό κίνημα θά προκαλούσε την επέμβαση της Αύστριας πού μερικούς μήνες πριν είχε προσαρτήσει τή Βοσνία και την 'Ερζεγοβίνη χωρίς νά συναντήσει σοβαρή αντίσταση από τούς Μεγάλους. Παρόλη όμως την αντίθεσή τους μέ την τουρκική κυβέρνηση οί πατριωτικές αλβανικές λέσχες και οί όμιλοι όχι μόνο δέν συμμάχησαν μέ τό στρατιωτικό πραξικόπημα των αντιδραστικών ήγετων της Αυτοκρατορίας πού άνέτρεψε τό 1909 τούς Νεότουρκους και άποκατέστησε τό παλιό άπολυταρχικό καθεστώς, μά υποστήριξαν μέ κάθε μέσο τό Σύνταγμα.

Μετά την επιστροφή τους στην έξουσία οί Νεότουρκοί συνέχισαν τή παλιά πολιτική τους άγνοώντας τά εθνικά δικαιώματα των 'Αλβανών. Μέ τό πρόσχημα του άφοπλισμού των άντεπαναστατικών δυνάμεων τά τουρκικά στρατεύματα κάτω από τή διοίκηση του στρατηγού Τζαβίντ Πασά, έκαναν μία

σειρά από επιχειρήσεις ενάντια στους βουνίσιους Άλβανούς. Αυτοί ανταπάντησαν με νέες εξεγέρσεις που καταστάθηκαν με τη σειρά τους ύστερα από σκληρές μάχες. Παράλληλα με τη στρατιωτική αυτή δράση οι Νεότουρκοι διοργάνωσαν τον Ιούλιο του 1908 ένα Συνέδριο στη Ντίμπρα. Εκεί οι αντιπρόσωποί τους απαίτησαν, χωρίς επιτυχία, ν' αυτοκηρυχθούν οι Άλβανοί «Όθωμανοί», νά υιοθετήσουν τό άραβικό αλφάβητο για νά γράφουν στην γλώσσα τους και νά όρκιστούν ότι θά πολεμήσουν όλους τους έχθρούς της Αυτοκρατορίας και του Χαλιφάτου. Δυό μήνες αργότερα και με κάλεσμα των πατριωτών αυτή τή φορά, γίνεται τό Σεπτέμβριο του 1909 στό Έλμπασάν ένα Συνέδριο για νά μελετήσιν τά σχετικά προβλήματα της παιδείας και της κουλτούρας, τά μόνα έξάλλου θέματα που ή όθωμανική διοίκηση επέτρεπε νά συζητηθούν. Τό Συνέδριο επικύρωσε τήν απόφαση του Μοναστηριού για τήν υιοθέτηση του λατινικού αλφάβητου για τήν άλβανική γλώσσα. Επίσης αποφάσισε τήν ίδρυση, για τήν ίδια χρονιά, στό Έλμπασάν μιās Παιδαγωγικής Ακαδημίας (διδασκαλείο), που σε μεγάλο μέρος θά επιχορηγούνταν από τίς πατριωτικές λέσχες. Τό ίδρυμα που ήταν και τό πρώτο του είδους στην Άλβανία, έκανε έγκαίνια τήν 1η Δεκεμβρίου 1909 κάτω από τήν διεύθυνση του Λ. Γκουρακούκι.

Οι σχέσεις ανάμεσα στους Νεότουρκους και τους άλβανικούς έθνικιστικούς κύκλους θά πηγαίνουν όλο προς τό χειρότερο. Τό χειμώνα και τήν άνοιξη του 1910 θά ξεσπάσει μιá όξυμένη αντίθεση ανάμεσα στις δυό ομάδες σχετικά με τό ζήτημα του αλφάβητου. Οι Νεότουρκοι επέμεναν για τήν άραβική γραφή. Οι μεγάλες όμως λαϊκές συνελεύσεις που θά γίνουν αυτή τήν εποχή υπέρ του λατινικού αλφάβητου, θά δείξουν πόσο είχε μεγαλώσει ή πολιτική ώριμότητα και ή έθνική συνείδηση των μαζών. Τά πράγματα χειροτέρεψαν με τό «νόμο κατά των συμμοριτών» που προέβλεπε τήν ποινή του θανάτου σ' όποιον κηρύχνονταν ένοχος για ύποστήριξη προς τίς έθνικιστικές «τσέτες», καθώς επίσης και με τους νέους αυθαίρετους φόρους και τή βίαιη στρατολόγηση στον τουρκικό στρατό. Υπήρχαν τόσοι λόγοι λοιπόν που καθόρισαν τά αίτια του ξεσπάσματος των άλυσιδωτών μεγάλων εξεγέρσεων των χρόνων 1910 - 1912.

Οι μεγάλες εξεγέρσεις τήν παραμονή της ανεξαρτησίας

Τό ένοπλο κίνημα θά ξαναρχίσει τή δράση του με τήν εξέγερση της Πριστίνας τό Μάρτιο του 1910 που σύντομα θά διαδοθεί στη Πέγια και θ' άπλωθει τελικά σ' όλο τό βιλάετι της Κοσόβας. Αφού άπότυχαν δι πρώτες προσπάθειες για τό πνίξιμο της κινητοποίησης, ή Κωνσταντινούπολη επιφόρτισε τον Σεφκέτ Τουργούτ Πασά, ένα Τουρκο στρατηγό της πρωσιακής σχολής που μπήκε επικεφαλής του ένοπλου σώματος της Ρωμυλίας, ν' αναλάβει επιχειρήσεις μεγάλης ευρύτητας για νά καταστείλει τήν εξέγερση. Τόν Άπρίλιο του 1910 θά γίνει στό Σκάλλ έ Κατσανικούτ μιá αίματηρή μάχη

ἀπό μερικές χιλιάδες ἐξεγερμένους μέ διοικητή τόν Ι. Σεφέρη καί τίς τουρκικές μεραρχίες. Ἡ μάχη ἔληξε μέ τήν ἥττα τῶν ὀλιγάριθμων καί κακοοπλισμένων Ἀλβανῶν. Ὅμως ἡ ἐξέγερση εἶχε πάρει τέτοιες διαστάσεις πού ἀναγκάστηκε νά ἔλθει αὐτοπροσώπως ὁ ἴδιος ὁ ὑπουργός πολέμου μέ νέες ἐνισχύσεις γιά νά βοηθήσει τόν Σεφκέτ Πασά. Μόνο ὕστερα ἀπό μάχες τριῶν μηνῶν θά νικήσουν τούς ἐξεγερμένους Ἀλβανούς πού τούς ἔλειπε μιά ἐνιαία διοίκηση, ὄπλα καί πολεμοφόδια.

Τόν Ἰούλιο τοῦ 1910 τό στρατιωτικό σῶμα τῆς Ρωμυλίας διέσχισε τό βιλαέτι τῆς Σκόδρας γιά ν' ἀφοπλίσει, ὅπως καί στήν Κοσόβα, τόν πληθυσμό καί νά στρατολογήσει στρατιῶτες. Μιά μερίδα ἀπό βουνίσσιους προετοιμάστηκαν ν' ἀντισταθοῦν ἐνῶ ἄλλοι ἔφυγαν περνώντας τά σύνορα γιά τό Μαυροβούνιο, ἕνα γεγονός πού προκάλεσε βαθιά ἐντύπωση στήν εὐρωπαϊκή κοινή γνώμη. Οἱ Τοῦρκοι φοβούμενοι μήν ἐπαναληφθοῦν τά γεγονότα τῆς Κοσόβας καί στά βουνά τοῦ βιλαετιοῦ τῆς Σκόδρας, διέκοψαν προσωρινά τίς ἐπιχειρήσεις τους στήν περιοχή καί κατευθύνθηκαν πρὸς τήν Κεντρική Ἀλβανία, κύρια πρὸς τίς ἀφοπλισμένες πόλεις. Παντοῦ στό πέρασμά του τό στρατιωτικό σῶμα κήρυχνε κατάσταση πολιορκίας καί ἐγκαταστοῦσε στρατοδικεῖα. Οἱ ἀλβανικές ἐφημερίδες, οἱ ἐθνικές λέσχες καί τά ἰδιωτικά σχολεῖα ἔκλεισαν ὅλα. Οἱ ἐθνικιστές συνελήφθησαν κατά ἑκατοντάδες καί ὑποβλήθηκαν στήν ταπείνωση τῆς δημόσιας μαστίγωσης. Τά στρατοδικεῖα ἀπάγγειλαν πολύ σοβαρές ποινές ἐναντίά τους. Ἀφοῦ ξεπλήρωσε τήν τρομοκρατική του ἐκστρατεία τό εἰδικό ἔνοπλο σῶμα ἐγκατέλειψε τό φθινόπωρο τήν Ἀλβανία.

Μπροστά στήν προφανή ἀποφασιστικότητα τῶν Νεότουρκων νά καταστείλουν μέ κάθε θυσία τό ἐθνικό ἀλβανικό κίνημα, οἱ καθοδηγητικοί κύκλοι τῆς χώρας ἀποφάσισαν νά πάρουν τήν πρωτοβουλία τῶν ἐπιχειρήσεων προτοῦ εἶναι ἄργά καί νά περάσουν στήν ἐπίθεση. Ὅπλα καί πολεμοφόδια βρέθηκαν γάρη στά ταμεῖα τῶν πατριωτικῶν λεσχῶν καί ὁμίλων καί δημιουργήθηκαν στό ἐσωτερικό καί ἐξωτερικό τῆς χώρας πόστα διασυνδέσεων.

Ἐαφνικά ὅμως ἡ κατάσταση ὀξύνεται στά τουρκομαυροβουνιακά σύνορα. Ὁ βασιλιάς Νικόλαος τοῦ Μαυροβουνίου θέλοντας νά χρησιμοποιήσει γιά δικούς του σκοπούς τήν ἐξέγερση, ἀνάγκασε τούς βουνίσσιους πρόσφυγες πού εἶχαν ἔρθει στή χώρα του, νά ξαναπεράσουν τά σύνορα καί νά ἐπιτεθοῦν στίς τουρκικές δυνάμεις.

Δέν εἶχαν φθάσει ἀκόμη στά σπίτια τους οἱ βουνίσσιοι ὅταν τό Μάρτιο τοῦ 1911 ἀνταποκρίθηκαν μαζικά στό κάλεσμα ἑνός ἀπό τούς ἡγέτες τους, τοῦ Ντέ Γκιό Λούλη καί κήρυξαν τήν ἐπανάσταση. Στή κορυφή τοῦ βουνοῦ Ντέτσιτς κυμάτισε ἡ ἀλβανική σημαία. Μέσα σέ λίγες μέρες τό κίνημα ἀγκάλιασε ὅλη τή Μεγάλη Μαλεσία καί ὁ ἀριθμός τῶν ἐξεγερμένων ἔφτασε περίπου τούς 8.000 ἄνδρες.

Ὅμως ἡ πρώϊμη ἔναρξη τῆς ἐπανάστασης ἀνέτρεψε τά σχέδια τῶν ἐπιτροπῶν πού προετοίμαζαν τήν ἐξέγερση. Στίς ὑπόλοιπες ἀλβανικές

περιοχές οί πατριῶτες καθοδηγητές ἔκαναν μεγάλες προσπάθειες γιά νά ἐπισπεύσουν τίς προετοιμασίες. Τό πρόβλημα τῶν ὄπλων δέν εἶχε ἀκόμη λυθεῖ καί οί ἐξεγερμένοι εἶχαν τό φόβο ὅτι θά μπορούσαν νά τούς ἐπιτεθοῦν ἀπό πίσω οί Σέρβοι καί οί Ἕλληνες. Οί προετοιμασίες συνεχίζονταν ἀκόμη ὅταν στά μέσα Ἀπριλίου ξαναεπιστρέφει στήν Ἀλβανία ὁ στρατηγός Σεφκέτ Ντουργούτ Πασᾶ, πού ρίχνει τίς δυνάμεις του κατά τῶν βουνίσσιων. Σ' ὅλη τή Μεγάλη Μαλεσία ἔγιναν αἱματηρές μάχες ἀνάμεσα στά τουρκικά στρατεύματα καί τούς Ἀλβανούς. Ὁ ἡρωϊσμός τῶν βουνίσσιων θά ξεσηκώσει κύμα ἐνθουσιασμοῦ σ' ὅλη τήν Ἀλβανία καί θά τραβήξει τήν προσοχή τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινῆς γνώμης. Ἀπό τίς ἀλβανικές παροικίες τοῦ ἐξωτερικοῦ ἔρχονται ἐθελοντές γιά νά πολεμήσουν στό πλευρό τῶν συμπατριωτῶν τους.

Ἀφοῦ ἀπέτυχαν οί στρατιωτικές ἐπιχειρήσεις, οί Νεότουρκοι πιεσμένοι ἀπό τίς Μεγάλες Δυνάμεις καί κύρια τήν Αὐστρουγγαρία καί τήν Ρωσία ἔκαναν τό κάθε τι γιά νά καταστείλουν τήν ἐξέγερση μέ εἰρηνικά μέσα. Ὁ Σουλτάνος Μεχμέτ Ε' ἐλπίζοντας ὅτι θά κατευνάσει τόν πληθυσμό τῆς Κοσόβας καί θά τόν κρατήσει μακριά ἀπό τήν ἐξέγερση, ἦρθε αὐτοπροσώπως στήν περιοχή γιά ν' ἀναγγεῖλει στίς 16 Ἰουνίου ἀμνηστία γιά ὅλους τούς ἐπαναστάτες πού εἶχαν καταδικαστεῖ τόν προηγούμενο χρόνο. Τήν ἐπομένη ὁ Σεφκέτ Πασᾶ ἀναγγεῖλει δημόσια στή Σκόδρα ἕνα ἀνάλογο μέτρο ἐπιείκειας γιά ὅσους ἐπαναστάτες θά παραδίδονταν σέ δέκα μέρες. Ἀκόμη ὑποσχέθηκε ὅτι θά ξανακτίζονταν μέ κρατικά ἔσοδα τά σπίτια πού εἶχαν καεῖ στή διάρκεια τῶν ἐπιχειρήσεων.

Οί Ἀλβανοί ἀπάντησαν στήν τουρκική κυβέρνηση μ' ἕνα μνημόνιο πού ἐνέκρινε στίς 23 Ἰουνίου ἡ Συνέλευση τῶν Ἀλβανῶν ἡγετῶν στή Γκέρτσια τοῦ Μαυροβουνίου. Τό ντοκουμέντο αὐτό πού ἀπευθυνόταν ταυτόχρονα στή Πύλη καί τούς Μεγάλους, ζητοῦσε σάν ἀπαραίτητο ὄρο γιά τό σταμάτημα τοῦ πυρός τήν διοικητική αὐτονομία ὅλων τῶν περιοχῶν πού κατοικούνταν ἀπό Ἀλβανούς. Τό ὑπόμνημα συμπλήρωνε ὅτι στήν περίπτωση πού θά ἱκανοποιούνταν οί διεκδικήσεις τους, οί Μεγάλες Δυνάμεις θά ἔπρεπε νά ἐγγυηθοῦν γιά τήν ἐφαρμογή τους.

Ἡ τουρκική κυβέρνηση φάνηκε νά εἶναι διατεθειμένη νά ἱκανοποιήσει μόνο ὀρισμένα σημεῖα τοῦ ὑπομνήματος καί μόνο γιά τό βιλαέτι τῆς Σκόδρας. Σ' αὐτόν τόν ἐλιγμό τῆς Πύλης οί ἀντάρτες τῆς Ν. Ἀλβανίας ἀπάντησαν μέ τή διοργάνωση μιᾶς συγκέντρωσης στό μοναστήρι τοῦ Τσέπου (στό Γκιροκάστερ), ὅπου καί παρουσιάστηκαν ἔνοπλοι τήν 21 Ἰουλίου 1911. Ἐκεῖ ἀποφασίστηκε ν' ἀπαιτήσουν ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη νά ἰσχύσει καί γιά τή Νότια Ἀλβανία ὁποιαδήποτε παραχώρηση γινόταν γιά τήν Βόρεια.

Τελικά οί ἐξεγερμένοι βουνίσσιοι τοῦ Βορρᾶ πού εἶχαν ὑποστει σκληρές δοκιμασίες ἀπό τίς καταστροφές καί πιεσμένοι ἀπό τό Μαυροβούνιο πού ἀπειλοῦσε νά διώξει τίς οἰκογένειές τους, ἀποδέχτηκαν τίς τουρκικές προτάσεις. Ἡ Πύλη τούς ζητοῦσε νά ἐπιστρέψουν στά σπίτια τους καί γι' ἀντάλλαγμα θά δεχόταν ὀρισμένους ἀπό τούς ὄρους τοῦ ὑπομνήματος τῆς

Γκέρτσια. Πιό ειδικά τήν χορήγηση γενικής άμνηστίας, σχετική μείωση τών φόρων, τοποθέτηση αυτόχθονων ύπαλλήλων στήν διοίκηση του βιλαετιού και έλεύθερη όπλοφορία. Τόν Αύγουστο του 1911 κλείστηκε ή συμφωνία στήν Ποντγκορίτσα. Μέ μιά άλλη συμφωνία πού ύπογράφηκε στό Τεπελένι ή Πύλη ύποσχόταν λίγο πολύ τίς ίδιες παραχωρήσεις και για τήν Νότια 'Αλβανία.

Ή σημασία τών συμφωνιών αυτών ήταν στήν ούσία τελείως σχετική γιατί ή 'Αλβανία δέν είχε άποκτήσει για τήν ώρα παρά μιά περιορισμένη άυτονομία. Τό γεγονός όμως ότι ή Πύλη άναγκάστηκε νά διαπραγματευθεί μέ τούς ίδιους τούς 'Αλβανούς και νά ύποκύψει σ' όρισμένα σημεία, είχε μιά ιδιαίτερη σημασία. Οί συμφωνίες τής Ποντγκορίτσας και του Τεπελένι περιείχαν, είναι αλήθεια, ύποσχέσεις πού οί 'Αλβανοί άμφέβαλαν πολύ ότι θά τίς σεβόταν ή Πύλη. Όμως ή ρωγή πού οί παραχωρήσεις αυτές προκάλεσαν στήν χιλιόχρονη άνένδοτη στάση τών Τούρκων και ιδιαίτερα τό δικαίωμα τής έλεύθερης όπλοφορίας, θεωρήθηκε σαν μιά έγγύηση για τίς μελλοντικές κατακτήσεις. Σ' όλη τήν 'Αλβανία οί συμφωνίες τής Ποντγκορίτσας και του Τεπελένι θεωρήθηκαν όχι σύμφωνα ειρήνης μά άμνηστία σύντομης διάρκειας.

Ήδη από τό φθινόπωρο του 1911 αρχίζουν νά συσσωρεύονται τά σύννεφα πού προανάγγειλαν τήν έπομένη εξέγερση στήν 'Αλβανία. Στά τέλη του Σεπτεμβρίου ή 'Ιταλία πού έπιβουλεύόταν τήν Τρίπολη, κήρυξε τόν πόλεμο στήν 'Οθωμανική Αύτοκρατορία. Άρκεσαν μερικές βδομάδες για νά άποκαλυφθεί ή στρατιωτική άδυναμία τής Τουρκίας. Στά Βαλκάνια άρχισαν νά έλπίζουν ότι θά επαιρνε πιά τέλος ή ευρωπαϊκή πολιτική του στάτους κβό για τήν σουλτανική άυτοκρατορία.

Οί άλβανικοί πολιτικοί κύκλοι είχαν τό φόβο, όχι χωρίς βάση, ότι οί ήττες τής Τουρκίας στη Β. 'Αφρική θά παρακινοῦσαν τίς βαλκανικές μοναρχίες νά εκμεταλλευτοῦν τήν κατάσταση πραγματοποιώντας τίς έδαφικές επιδιώξεις τους σέ βάρος τής 'Αλβανίας. Έμπαινε λοιπόν επιτακτικό καθήκον ν' άποσπάσουν τό γρηγορότερο από τήν Πύλη τά άυτονομιστικά τους δικαιώματα ώστε νά προετοιμαστοῦν για όποιαδήποτε βαλκανική επέμβαση εναντίον τής 'Αλβανίας. Έλειπε όμως ακόμη από τήν χώρα ό όπλισμός, ή άπαραίτητη όργάνωση και κυρίως ένα ενιαίο καθοδηγητικό όργανο. Τίς προετοιμασίες αυτές τίς συνόδεψε ένας σκληρός κοινοβουλευτικός άγώνας από πλευράς μιās ομάδας 'Αλβανών βουλευτών, πού κάτω από τήν προεδρία του Ι. Κεμάλ άγωνίζονταν νά επιτύχουν από τήν Πύλη τήν άναγνώριση τών έθνικων δικαιωμάτων τών 'Αλβανών στό πολιτιστικό και διοικητικό επίπεδο. Ο 'Αλβανός βουλευτής Χ. Πριστίνα προειδοποίησε τούς Νεότουρκους για τ' άποτελέσματα τής αντιαλβανικής πολιτικής τους πού δημιουργοῦσαν ευνοϊκές συνθήκες για μιά γενική εξέγερση στήν 'Αλβανία.

Οί Νεότουρκοι μπροστά στήν όλο κι αυξανόμενη αντιπολιτευτική στάση τών διαφόρων έθνικιστικων ομάδων στό Κοινοβούλιο, αποφάσισαν στις 18

Ἰανουαρίου 1912 τὴν διάλυσή του. Λογάριαζαν μὲ τίς νέες ἐκλογές πού εἶχαν καθορισθεῖ γιὰ τὸν Ἀπρίλιο, νὰ ἐξασφαλίσουν μιά δυνατὴ πλειοψηφία πού θὰ τοὺς ἐπέτρεπε ν' ἀποκλείσουν τοὺς ἀντιπάλους τους ἀπὸ τὸ Κοινοβούλιο καὶ νὰ ἐγκαθιδρύσουν τὴν μεγάλη αὐτὴ μέρα τὴν ὀθωμανικὴ δικτατορία τους. Οἱ Ἀλβανοὶ πατριῶτες μ' ἐπικεφαλῆς τοὺς Ι. Κεμάλ καὶ Χ. Πριστίνα ἔκριναν ὅτι ἦρθε ἡ ὥρα νὰ ὀργανώσουν τὴν ἀπελευθερωτικὴ ἐξέγερση πού ὀρίστηκε γιὰ τὴν ἐπόμενη ἀνοιξή.

Ἡ προεκλογικὴ ἐκστρατεία ἔδωσε τὴν εὐκαιρία στοὺς Ἀλβανούς ἐθνικιστὲς ν' ἀναπτύξουν παράλληλα μὲ τὴν προπαγάνδα τους ὑπὲρ τῶν ὑποψηφίων τους, μιά πλατιά δραστηριότητα γιὰ τὴν προετοιμασία τῆς ἔνοπλης ἐξέγερσης. Οἱ Νεότουρκοι μὲ τὴν ἄγρια ἀστυνομοκρατία τους καὶ τὸν ἀντιαλβανικὸ φανατισμὸ τους πού κυριάρχησε σ' ὅλες αὐτές τίς συζητήσεις, ἔδωσαν μόνοι τους τὰ καλύτερα ἐπιχειρήματα γι' αὐτὴ τὴν ἐκστρατεία. Γιὰ καθαρὰ προπαγανδιστικούς λόγους μιά κυβερνητικὴ ἐπιτροπὴ πού ὀνομαζόταν «Ἐπιτροπὴ γιὰ τίς μεταρρυθμίσεις» μὲ πρόεδρο τὸν Νεότουρκο ὑπουργὸ ἐσωτερικῶν Χατζῆ Ἀντίλ Μπέη, περιόδευσε γιὰ τρεῖς μῆνες (Φεβρουάριος - Μάϊος) τὴν Ἀλβανία δίγοντας γενναιόδωρες ὑποσχέσεις γιὰ μεταρρυθμίσεις στοὺς Ἀλβανούς.

Ἡ νοθεῖα τῶν ἐκλογικῶν ἀποτελεσμάτων ἐπέσπευσε τὴν ἔκρηξη τῆς ἐξέγερσης πού ξέσπασε στὰ βουνὰ τῆς Γκιακόβας στὰ τέλη Ἀπριλίου τοῦ 1912. Οἱ ἐξεγερμένοι εἶχαν ἐπικεφαλῆς τους τὸν Χ. Πριστίνα ἐνῶ ὁ Ι. Κεμάλ πῆγε ἔξω ἀντιπροσωπεύοντας τὴν ἀλβανικὴ ἐπανάσταση στό ἐξωτερικὸ μὲ ἀποστολὴ νὰ βρεῖ ὄπλα καὶ νὰ βολιδοσκοπήσει τίς διαθέσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων σέ σχέση μὲ τὴν Ἀλβανία. Τὸν Μάϊο τὸ κίνημα ξαπλώνεται σ' ὅλη τὴν περιοχὴ τῆς Κοσόβας, γιὰ νὰ ἐπεκταθεῖ κατόπιν σ' ὀλόκληρο τὸ βιλαέτι τῆς Σκόδρας. Οἱ ἐπαναστάτες χτύπησαν τίς πόλεις Πέγια, Γκιακόβα, Λέζα. Παντοῦ ὀργανώθηκαν συγκεντρώσεις τῶν προκρίτων, ἔγιναν ἐκκλήσεις πρὸς ὄλους τοὺς Ἀλβανούς νὰ πάρουν τὰ ὄπλα γιὰ νὰ κατακτήσουν τὴν αὐτονομία τῆς χώρας. Ἡ φλόγα τῆς ἐξέγερσης διαδόθηκε γρήγορα στὴ Μεσημβρινὴ καὶ Κεντρικὴ Ἀλβανία. Κάθε προσπάθεια τῶν Νεότουρκων νὰ καταστείλουν στρατιωτικὰ τὴν ἐξέγερση ἀπότυχε. Ὅλο καὶ περισσότεροι ἀξιωματικοὶ καὶ Ἀλβανοὶ στρατιῶτες λιποτακτοῦσαν ἀπὸ τίς γραμμὲς τῶν τουρκικῶν μονάδων. Τὸν Ἰούνιο ἡ ἐθνικὴ ἐξέγερση πῆρε διαστάσεις γενικοῦ ξεσηκωμοῦ.

Οἱ προοπτικὲς ὅμως τοῦ ἀλβανικοῦ ζητήματος στό διεθνὲς ἐπίπεδο γινόταν ὄλο καὶ πιο σκοτεινές. Οἱ Μεγάλαι Δυνάμεις παρόλο πού ἀνέχτηκαν τὴν Ἰταλία ν' ἀποσπάσει τὴν Τρίπολη ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, ἐπέμεναν πάνω στὴ διατήρηση τοῦ στάτους κβὸ στὰ Βαλκάνια. Οἱ βαλκανικὲς μοναρχίες φοβόντουσαν τὴν αὐτονομία τῆς Ἀλβανίας γιατί ὄσο ἡ Ἀλβανία παρέμενε μιά ἀπλή τουρκικὴ ἐπαρχία θὰ ἦταν πιο εὐκόλος ἕνας πιθανὸς διαμελισμὸς της σέ περίπτωσιν ἑνὸς βαλκανικοῦ πολέμου πού θὰ τέλειωνε μὲ νίκη ἐπὶ τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Σύμφωνα μὲ τοὺς ὄρους τοῦ συμφώνου πού ὑπογράφηκε στίς 13 Μαρτίου 1912 ἀνάμεσα στὴ

Σόφια και τό Βελιγράδι, ή Βουλγαρία αναγνώριζε στή Σερβία τό δικαίωμα τής προσάρτησης ὅλης τής περιοχῆς τής Κοσόβας και τής Β. Ἀλβανίας ἐνῶ ή Ἑλλάδα κι ή Βουλγαρία ὑπόγραψαν τόν Μάϊο ἕνα ἄλλο σύμφωνο κατά τής Τουρκίας.

Ἐνῶ ή ἀλβανική ἐξέγερση ἀναπτυσσόταν μέ σθένος, οἱ ἄλλες δυνάμεις τής ἀντιπολίτευσης και ἰδίως οἱ «ἰττιλαφίστες» (μέλη τοῦ τουρκικοῦ κόμματος «Χουριέτ βέ Ἰττιλάφ» — Ἐλευθερία και Συνεννόηση) και οἱ ἀξιωματικοί τής στρατιωτικῆς ἀντιπολίτευσης ὀρθώθηκαν κατά τῶν Νεότουρκων γιά νά τούς ἀνατρέψουν. Οἱ Ἀλβανοί πατριῶτες πού τούς ἐνδιέφερε ή ἐξάπλωση τοῦ κινήματος, συνεργάστηκαν μ' αὐτούς τούς νέους συνοδοιπόρους. Τόν Ἰούλιο οἱ Ἀλβανοί πέρασαν στήν ἐπίθεση κι εἶχαν σπουδαῖες ἐπιτυχίες. Κατά τήν διάρκεια αὐτῶν τῶν ἐπιχειρήσεων διακρίθηκαν οἱ πρῶτοι λαμπροί ἡγέτες τής ἐξέγερσης Μπ. Τσούρρη, Ι. Μπολετίνι, Μ. Ζάιμη, Θ. Γκερμένη κ.λπ.

Στά μέσα τοῦ Ἰουλίου εἶχε ξεσηκωθεί ὀλόκληρη ή Ἀλβανία μέ τό ὄπλο στό χέρι. Ἡ ὀθωμανική διοίκηση εἶχε παραλύσει τελείως. Στίς 17 Ἰουλίου κι ἐνῶ οἱ ἀλβανικές δυνάμεις ἀπελευθέρωναν τή Γκιάκοβα και τήν Μιτροβίτσα, ή κυβέρνηση τῶν Νεότουρκων ἀναγκάζεται νά παραιτηθεῖ. Πέντε μέρες ἀργότερα κι ἐνῶ οἱ ἐξεγερμένοι μπαίνουν νικητές στήν Πριστίνα, οἱ ἀντίπαλοι τῶν Νεότουρκων σχημάτισαν μιά νέα κυβέρνηση ὑπό τήν προεδρία τοῦ Ἀχμέτ Μουχτάρ Πασά.

Ἦδη ἀπό τήν πρώτη μέρα τής ἐγκαθίδρυσῆς τῆς ἡ νέα κυβέρνηση ζήτησε ἀπό τούς ἡγέτες τής περιοχῆς τής Κοσόβας νά διακόψουν τίς ἐχθροπραξίες και ν' ἀρχίσουν τίς διαπραγματεύσεις μέ μιά κυβερνητική ἀντιπροσωπεία πού ἔφυγε γιά τήν Πριστίνα. Οἱ συνομιλίες πού ἄρχισαν τήν 1η Αὐγούστου ἦταν ἐπίμονες. Οἱ Ἀλβανοί ἀντιπρόσωποι ἦταν διχασμένοι. Ἐνῶ οἱ πατριῶτες μέ τή φωνή τοῦ Κ. Πριστίνα ζητοῦσαν τήν ἀναγνώριση τής διοικητικῆς αὐτονομίας τῆς Ἀλβανίας, οἱ συντηρητικοί ὀπαδοί τῶν Ἰττιλαφιστῶν ἔμειναν ἰκανοποιημένοι μέ τή πτώση τῶν Νεότουρκων και περιορίστηκαν νά ζητήσουν μόνο τή διάλυση τοῦ Κοινοβουλίου και τή διοργάνωση νέων ἐκλογῶν. Ὁ Χασάν Πριστίνα, ὁ Μπαϊράμ Τσούρρη και ὁ Ἰσα Μπολετίνι, μπρός στήν ἄρνηση πού δέχτηκε τό μνημόνιό τους μέ τά 14 ἄρθρα ἀπό τήν Πύλη, διέκοψαν -στό ὄνομα δεκάδων χιλιάδων ἐξεγερμένων- τίς διαπραγματεύσεις. Παντοῦ ξανάρχισαν οἱ ἐχθροπραξίες και στίς 12 Αὐγούστου τοῦ 1912 οἱ ἐξεγερμένοι Ἀλβανοί κατέλαβαν τά Σκόπια, κέντρο τοῦ βιλαετιοῦ τῆς Κοσόβας. Τίς ἐπόμενες μέρες ἐπιτέθηκαν στό Ντουρρες και τήν Κρούγια τοῦ βιλαετιοῦ τῆς Σκόδρας και στό Φιέρι και Πρεμετή τοῦ βιλαετιοῦ τῶν Ἰωαννίνων. Οἱ ἐπιτυχίες αὐτές ἀπέτελεσαν τό ἀπόγειο τῆς ἐθνικῆς ἀλβανικῆς ἐπανάστασης. Ἡ κατάληψη τῶν Σκοπίων ἀπό τούς 30.000 ἐξεγερμένους Ἀλβανούς και ή ἀπειλή νά κατέβουν μέχρι τήν Θεσσαλονίκη, ἀνησύχησαν φοβερά ὄχι μόνο τήν Ὑψηλή Πύλη μά και τίς βαλκανικές μοναρχίες. Ἡ τουρκική κυβέρνηση πιεζόταν διπλά. Ἀπ' τή μιά ἀπό τούς Ἀλβανούς πού ἤθελαν νά συνεχίσουν τήν ἐπανάσταση μέχρι νά ἰκανοποιη-

θοῦν οἱ αὐτονομιστικές διεκδικήσεις τους κι ἀπό τήν ἄλλη ἀπό τά βαλκανικά κράτη πού ἀπειλοῦσαν νά κηρύξουν τόν πόλεμο στήν Τουρκία ἂν ἡ Πύλη δέν ἀναγνώριζε τήν αὐτονομία τῆς Ἀλβανίας. Γιά νά προλάβει ἐνδεχόμενα ἡ Πύλη πιά σοβαρές περιπλοκές, ἀπάντησε στίς 18 Ἀυγούστου 1912 στούς ἀρχηγούς τῆς ἀλβανικῆς ἐξέγερσης πώς ἦταν διατεθειμένη νά δεχθεῖ τίς διεκδικήσεις τους, ὑπό τόν ὄρο νά γίνουν ὀρισμένες τροποποιήσεις. Ἡ συμφωνία ὑπογράφηκε στά Σκόπια καί δημοσιεύτηκε στόν ὀθωμανικό τύπο στίς 23 Ἀυγούστου 1912. Τό κείμενο εἶχε συνταχθεῖ μέ τέτοιο τρόπο ὥστε νά μή θορυβήσει τίς βαλκανικές μοναρχίες. Πραγματικά δέν ἀνέφερε πουθενά τήν Ἀλβανία, τήν αὐτονομία της ἢ τά σύνορά της, μά μόνο ὅτι ὁ αὐτόχθονας πληθυσμός θά διοικεῖται ἀπό ὑπαλλήλους πού μιλοῦν τήν γλώσσα τῆς χώρας κ.λπ. Βέβαια γιά τούς νικητές τῆς ἐνοπλῆς ἐξέγερσης, τούς Ἀλβανούς, ἡ συμφωνία τῶν Σκοπίων ἦταν σέ πολιτικό ἐπίπεδο ἕνα βῆμα πίσω, ὄχι ὅμως μιά συνθηκολόγηση. Σύμφωνα μέ τά λεγόμενα τῶν Ἀλβανῶν καθοδηγητῶν ἦταν ἡ μόνη δυνατή λύση γιά νά προφυλαχθεῖ ἡ πατρίδα ἀπό μιά πιθανή ἐπίθεση τῶν βαλκανικῶν μοναρχιῶν. Ἡ νέα κατάσταση πού θά δημιουργηθεῖ τούς ἐπόμενους μῆνες θά τούς δικαιώσει.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιας

Η ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΗ ΑΛΒΑΝΙΑ ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΚΑΙ Ο Α΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1912-1918).

Ἡ ἀνεξαρτησία καί ἡ πρώτη ἐθνική κυβέρνησις

Τό ἐθνικό ἀλβανικό κίνημα θά ἔχει τό Νοέμβριο τοῦ 1912 τή δίκαιη κατάληξή του ἀποκτώντας ἡ Ἀλβανία τήν ἀνεξαρτησία της.

Εἶναι προφανές ὅτι τό γεγονός αὐτό δέν μπορεί νά εἰδῶθῃ ξεχωρα ἀπό τίς καταστάσεις πού δημιουργήθηκαν μέ τήν κήρυξη τοῦ πρώτου βαλκανικοῦ πολέμου τόν Ὀκτώβριο τοῦ ἴδιου χρόνου. Ὅμως εἶναι προφανές ὅτι ἡ κατακεραυνωτική ἐπιτυχία τῶν βαλκανίων συμμάχων κατά τῆς Τουρκίας ἐξηγεῖται ἀπό τό συνεχῆ μαρasmus τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας πού εἶχε φτάσει σ' ἓνα σημεῖο ὀξυμένης κρίσης. Οἱ Ἀλβανοί δέν ἦταν ἀσχετοί μέ τήν ὄλη διαδικασία τῆς ἀπελευθέρωσης τῶν Βαλκανίων ἀλλά, ἀντίθετα, οἱ μεγάλες ἀλβανικές ἐξεγέρσεις πού ἀκολούθησαν ἀλυσιδωτά ἀπό τό 1910 μέχρι τήν παραμονή τοῦ πολέμου, ἀπέτελεσαν μιά σημαντική βοήθεια στόν συλλογικό σκοπό τῶν βαλκανικῶν λαῶν.

Τά ἀπελευθερωτικά κινήματα στά Βαλκάνια δέν συγκρότησαν ποτέ ἓνα κοινό μαζικό ἀγῶνα ἐνάντια στήν τούρκικη κυριαρχία. Ὅπως κατά τόν 19ο αἰῶνα ἔτσι καί στόν 20ο, ἀντί μιᾶς γενικῆς βαλκανικῆς ἐξεγέρσεως εἴμαστε μάρτυρες μιᾶς σειρᾶς ξεχωριστῶν ἐξεγέρσεων πού τίς χωρίζουν διαφορές καί ἐχθρότητες. Ἡ παρουσία νεαρῶν κρατῶν πού καθοδηγοῦνται ἀπό δυναστικά συμφέροντα δέν μποροῦσε νά ἀποτελέσει συμφιλίωτικό παράγοντα. Παρόλα αὐτά, τά κινήματα τῶν λαῶν τῆς χερσονήσου εἶχαν ἀπό τήν ἴδια τή δύναμη τῶν πραγμάτων ἓνα ἀλληλοβοηθητικό χαρακτήρα γιατί ὅλα βοηθοῦσαν λίγο πολύ στήν πραγματοποίηση τοῦ τελικοῦ σκοποῦ πού ἦταν ἡ ἀπελευθέρωση τῶν Βαλκανίων.

Κάτω ἀπό αὐτή τήν ὀπτική θά πρέπει νά κρίνουμε τήν κατάσταση τῶν καθοδηγητικῶν κύκλων τοῦ ἀλβανικοῦ ἐθνικοῦ κινήματος τήν ἐποχὴ τοῦ βαλκανικοῦ πολέμου. Οἱ Ἀλβανοί πολέμησαν τήν Τουρκία καί μάλιστα ἦταν οἱ μόνοι πού τήν πολέμησαν μετά τήν ἐπανάσταση τῶν Νεότουρκων τοῦ 1908. Ἀλλά δέν τό ἔκαναν παρά καθαρά γιά δικό τους λογαριασμό. Ἐτσι τό ξέσπασμα τῆς διένεξης τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1912 θά τοῦς βρεῖ ἔξω ἀπό τό

βαλκανικό μέτωπο στην τελική μάχη του ενάντια στον όθωμανικό ζυγό.

Γιά νά ποῦμε τήν ἀλήθεια στίς ὑψηλές σφαῖρες τῶν γειτονικῶν κρατῶν δέν σταμάτησαν τά διαβήματα πρός τούς ἡγέτες τῶν ἐξεγερμένων Ἰαλβανῶν γιά νά τούς ἐνώσουν μαζί τους στόν κοινό βαλκανικό σκοπό. Ἐτσι τό καλοκαίρι τοῦ 1912 ὁ βασιλιάς Νικόλαος τοῦ Μαυροβουνίου θά στείλει τό γιό του, πρίγκιπα Μίρκο, στην Τεργέστη νά προσκαλέσει τόν Ι. Κεμάλ νά ἔλθει γιά νά διαπραγματευτοῦν «πάνω στόν ρόλο πού θά μπορούσε νά παίξει ἡ Ἰαλβανία σ' ἓνα πιθανό πόλεμο μέ τήν Τουρκία». Γιά τόν ἴδιο σκοπό θά ἔλθουν ἐπανελημμένα τήν ἴδια χρονιά στην Β. Ἰαλβανία (κύρια γιά νά δοῦν τόν Ι. Μπολετίνι), οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς κυβέρνησης τοῦ Βελιγραδίου (ἰδιαίτερα οἱ περιβόητοι Τάνκοσιτς καί Δημήτριεφ —ὁ ἐπονομαζόμενος «Ἄπις»— οἱ μελλοντικοί ὀργανωτές τῆς ἀπόπειρας τοῦ Σεράγιεβο).

Ὅμως οἱ Ἰαλβανοὶ ἡγέτες εἶχαν κάθε λόγο νά ὑποψιάζονται ὅτι μάλλον πρόκειται γιά παγίδα παρά γιά βοήθεια. Πραγματικά οἱ ἴδιοι κατά τή διάρκεια τῆς ἀντιτουρκικῆς ἐξέγερσης τοῦ 1912 εἶχαν ζητήσει τήν βοήθεια τῶν γειτόνων τους, χωρίς ὅμως νά τούς ἔχουν ἀπαντήσει. Ἀκόμα δέν μπορούσαν ν' ἀγνοηθοῦν οἱ συμφωνίες τοῦ 1912 πού εἶχαν κλείσει τήν παραμονή τοῦ πολέμου οἱ βαλκάνιοι σύμμαχοι γιά τόν διαμελισμό τῶν Ἰαλβανικῶν ἔδαφῶν. Ἐτσι μιά μόνο ἀπόφαση μπορούσε νά πάρει τό ἐθνικό Ἰαλβανικό κίνημα: τήν μή συμμετοχή καί τήν οὐδετερότητα.

Τήν ἀπόφαση αὐτή τήν υἱοθετεῖ ἡ συνέλευση τῶν Σκοπίων πού ἔγινε τή μεθεπομένη τῶν ἐχθροπραξιῶν (στά μέσα τοῦ Ὀκτώβρη), μέ τή συμμετοχή τῶν πύο προωθημένων στοιχείων τῶν Ἰαλβανῶν πατριωτῶν. Σύμφωνα μέ τό πνεῦμα τῆς διεκδίκησης τῆς Ἰαλβανικῆς αὐτονομίας, ἡ ἀπόφαση διευκρίνιζε ὅτι οἱ Ἰαλβανοὶ θά ἔπαιρναν τά ὄπλα μόνο γιά νά ὑπερασπίσουν τό ἔδαφός τους.

Ἄν στόν πόλεμο πού μόλις εἶχε ἀρχίσει ὁποιοσδήποτε μπορούσε νά προβλέψει τήν ἥττα τῆς Τουρκίας, κανείς δέν περίμενε μιά τέτοια συρροή στρατιωτικῶν γεγονότων. Τά ὀθωμανικά στρατεύματα κατατροπώθηκαν σέ τέτοιο βαθμό παντοῦ, ὥστε νά βρεθεῖ ἀπροετοίμαστη κι αὐτή ἀκόμη ἡ εὐρωπαϊκή διπλωματία. Γιά τήν Ἰαλβανία καί τούς Ἰαλβανούς ἡ κατάσταση ἔγινε ἀμέσως δραματική. Τά στρατεύματα τῶν βαλκανίων συμμάχων μπήκανε βαθιά στό ἐσωτερικό τῶν Ἰαλβανικῶν περιοχῶν καί στό Βορρά καί στό Νότο.

Ἡ ἀπόφαση τῆς συνέλευσης τῶν Σκοπίων κινδύνευε νά μήν ἔχει κανένα ἀντίκρουσμα καθῶς τό ἐθνικό Ἰαλβανικό κίνημα περνοῦσε κρίσιμη καμπή. Τότε στην Ἰαλβανική πολιτική σκηνή σήκωσε τό ἀνάστημά του ὁ Ι. Κεμάλ. Ὁ ἠλικιωμένος αὐτός πατριώτης τόλμησε μιά θαρραλέα πράξη πού θ' ἀποδειχτεῖ καθοριστική γιά τό ἱστορικό μέλλον τῆς Ἰαλβανίας καί θά κάνει νά περάσει στην ἱστορία τῆς χώρας του σάν πατέρας τῆς Ἰαλβανικῆς ἀνεξαρτησίας καί ὁ ἱδρυτής τοῦ σύγχρονου Ἰαλβανικοῦ Κράτους.

Στά ἀπομνημονεύματά του ὁ Ι. Κεμάλ κρίνει ὡς ἐξῆς τίς περιστάσεις πού τόν ὤθησαν νά ἐνεργήσει: «... Ἀφοῦ οἱ βαλκάνιοι σύμμαχοι κήρυξαν τόν πόλεμο στην Τουρκία καί ἀπό τή μιά, τά μέν βουλγαρικά στρατεύματα

κατέλαβαν τό Κίρκ-Κιλισσέ, οί δέ Σέρβοι τά Σκόπια, κατάλαβα ότι ήλθε ή στιγμή τῶν Ἀλβανῶν νά πάρουν αὐστηρά μέτρα γιά τή σωτηρία τους».

ἌΟ Ι. Κεμάλ, κατάπληκτος ἀπό τήν ἀρχή τῆς διένεξης, πήρε ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη τό δρόμο γιά τή χώρα του στά τέλη τοῦ Ὀκτωβρίου. Τό συνόδευε ὁ Λ. Γκουρακούκι πού θά μείνει πάντα στό πλευρό του στή συνέχεια τῶν μεγάλων γεγονότων. Πρῶτο στάδιο τοῦ ταξιδιοῦ τους ήταν τό Βουκουρέστι πρωτεύουσα τῆς οὐδέτερης Ρουμανίας, ὅπου στίς ἀρχές τοῦ Νοεμβρίου ὀργανώθηκε μιά πλατιά συγκέντρωση τῆς ἀλβανικῆς παροικίας. Ἡ πρωτοβουλία τοῦ Ι. Κεμάλ βρῆκε ὄχι μόνο τήν ἀπόλυτη ἔγκριση ἀλλά καί ἐνεργή ὑποστήριξη. Τό ἀκολούθησαν πολλοί ἄλλοι πατριῶτες πού πήραν τό δρόμο τῆς ἐπιστροφῆς γιά νά προσπαθήσουν νά σώσουν τήν μητέρα-πατρίδα. Στή Βιέννη, δεύτερο στάδιο τοῦ ταξιδιοῦ του, ὁ Ι. Κεμάλ εἶχε συνομιλίες μέ τόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν Μπερχτόλντ καί τούς πρεσβευτές τῆς Ἀγγλίας καί Ἰταλίας. Παρόλο πού τό Μπαλπλάτ⁴⁹ εἶχε μιά ὀρισμένη δυσπιστία πρὸς τό πρόσωπό του, ὁ Ι. Κεμάλ πήρε διάφορες ὑποσχέσεις ὑποστήριξης ἀπό τήν Αὐστροουγγαρία πού παρέμεναν ὅμως ἀρκετά ἀσαφεῖς πάνω στό μέλλον πού ἡ εὐρωπαϊκή διπλωματία ἐπεφύλασσε γιά τήν Ἀλβανία. Ἄφηναν νά ἐννοηθεῖ ὅτι τό καλύτερο πού εἶχαν νά περιμένουν ἦταν μιά αὐτονομία στά πλαίσια τῆς Αὐτοκρατορίας.

ἌΟμως αὐτή ἡ λύση ἦταν πιά ξεπερασμένη τόσο ἀπό τήν ἐξέλιξη τῆς στρατιωτικῆς κατάστασης στή χερσόνησο ὅσο καί ἀπό τά γεγονότα μέσα στήν ἴδια τή χώρα. ἌΟ πανικός τῆς ἀρχῆς ἔδωσε γρήγορα τή θέση του σ' ἓνα πλατύ κίνημα γιά τήν ἀνακήρυξη τῆς ἀνεξαρτησίας. ἌΟ πληθυσμός ἀπαντώντας στίς κυριότερες πόλεις στίς παροτρύνσεις τοῦ Ι. Κεμάλ καί στό κάλεσμα τῶν τοπικῶν ἐπιτροπῶν, θέλησε νά θέσει τά στρατεύματα κατοχῆς μπροστά σέ τετελεσμένα γεγονότα ὑψώνοντας τήν ἀλβανική σημαία καί ἐκλέγοντας ἀντιπροσώπους γιά μιά Ἐθνική Συνέλευση πού θά συνεδρίαζε χωρίς ἀνάπαυλα. ἌΟλοι πιά εἶχαν συνειδητοποιήσει ὅτι ἡ πραγματική σωτηρία τῆς Ἀλβανίας βρισκόταν στήν ὀλοκληρωτική ρήξη τῶν σχέσεων της μέ τήν Τουρκία.

Αὐτήν ἀκριβῶς τήν ἀπόφαση θά πάρει ὁ Ι. Κεμάλ καί οἱ σύντροφοί του στήν Τεργέστη, τρίτο καί τελευταῖο στάδιο τοῦ ταξιδιοῦ τῆς ἐπιστροφῆς του στήν Ἀλβανία.

ἌΗ ὀμάδα τῶν Ἀλβανῶν πατριωτῶν καθοδηγούμενη ἀπό τόν Ι.Κεμάλ ἀποβιβάστηκε στό λιμάνι τοῦ Ντουρρες στίς 21 Νοεμβρίου. ἌΟ τόπος τοῦ μεγάλου ραντεβοῦ ἦταν ἡ Βλόρα. ἌΑπό τό Ντουρρες τό « καραβάνι τῆς ἀνεξαρτησίας» πού μεγάλωσε μέ πολυάριθμους ἀντιπροσώπους ἀπό τήν Κεντρική Ἀλβανία βάδισε πρὸς τή Βλόρα. ἌΥστερα ἀπό ἓνα μακρὺ ταξίδι πού ἡ ἄσχημη ἐποχή καί οἱ καταδιώξεις τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν τό ἔκαναν ιδιαίτερα δύσκολο, οἱ Ἀλβανοί πατριῶτες ἔφτασαν στίς 25 Νοεμβρίου.

49. ἌΕδρα τῆς αὐστριακῆς κυβέρνησης. (Στμ)

Στίς 28 Νοεμβρίου 1912 κι ἐνῶ τά ἑλληνικά στρατεύματα ἔχουν στρατοπεδεύσει στά πρόθυρα τῆς πόλης, ἡ πρώτη ἄλβανική Ἐθνική Συνέλευση ἀρχίζει τίς ἐργασίες της μέ τή συμμετοχή ἀντιπροσώπων ἀπό ὅλες τίς ἐπαρχίες. Ὑστερα ἀπό τήν ὁμιλία τοῦ Ι. Κεμάλ ἡ Συνέλευση πῆρε τήν ἱστορική ἀπόφαση ν' ἀνακηρύξει τήν ἀνεξαρτησία τῆς Ἀλβανίας. Ἀποφάσισε ἐπίσης νά σχηματίσει τήν πρώτη ἔθνική κυβέρνηση πού ἡ προεδρία της ἀνατέθηκε στόν Ι. Κεμάλ. Ἡ προσωρινή κυβέρνηση θά κυβερνοῦσε τή χώρα μέχρι τόν ὀριστικό καθορισμό τοῦ συνταγματικοῦ καθεστώτος τοῦ νέου κράτους.

Ἡ νέα κυβέρνηση εἶχε ν' ἀντιμετωπίσει ἀπό τά πρῶτα βήματά της μιά ὀλόκληρη σειρά σοβαρά προβλήματα. Πρῶτα ἀπ' ὅλα νά ἐπανδρώσει ἕνα νέο κρατικό μηχανισμό μέ τίς ζωντανές δυνάμεις τοῦ ἔθνους. Δημιουργήθηκε ἕνας πυρήνας ἐνόπλων δυνάμεων καί ὀργάνων διατήρησης τῆς δημόσιας τάξης. Πάρθηκαν μέτρα γιά τήν οἰκονομία καί τή δημιουργία ἐνός νέου νομικοῦ συστήματος. Ἐάν καί πρὸς τό παρόν διατηροῦνταν τά κυριότερα σημεῖα τοῦ ὀθωμανικοῦ δικαίου, ἀντιγράφηκαν τά πρῶτα στοιχεῖα μιᾶς νέας νομοθεσίας ἀπό τό εὐρωπαϊκό πρότυπο. Ἡ ἀκτίνα δράσης τῆς κεντρικῆς ἀρχῆς τῆς Βλόρας ἐπεκτεινόταν ἀδιάκοπα. Στήν ἀρχή ἡ ζώνη ἐλέγχου της περικλειόταν στό τρίγωνο Βλόρα - Μπεράτι - Λούσνια. Ὅμως τό καλοκαίρι τοῦ 1913 θά γίνει μιά σοβαρή πρόοδος στό θέμα τῆς ἔνωσης τῶν ἄλβανικῶν περιοχῶν κάτω ἀπό μιά ἀρχή γιατί ἡ κεντρική καί βόρεια Ἀλβανία θ' ἀναγνωρίσουν τήν κεντρική ἐξουσία τῆς Προσωρινῆς Κυβέρνησης.

Θά ὑπερβάλαμε ἂν λέγαμε ὅτι ὁ ἐλεγχος τῆς κυβέρνησης τοῦ Ι. Κεμάλ ἦταν ἀπόλυτος καί χωρίς ρωγμές σ' ὅλες τίς περιοχές τῆς χώρας. Ἀλλά τ' ἀποτελέσματα πού ἐπετεύχθηκαν εἶχαν μεγάλη σημασία. Πέρα ἀπ' αὐτή καθ' αὐτή τή σημασία τους, οἱ πραγματοποιήσεις αὐτές ἐκφράζουν ἐπίσης μιά ξεκάθαρη στάση τῆς νέας κυρίαρχης ἄλβανικῆς τάξης ὅσον ἀφορᾷ τήν ἀνάμιξη τῶν Μεγάλων Δυνάμεων στήν ἐσωτερική ὀργάνωση τοῦ κράτους. Βέβαια δέν εἶχαν ψευδαισθήσεις γιά τίς ἀρμοδιότητες πού οἱ Μεγάλες Δυνάμεις εἶχαν ἐπιφυλάξει γιά τούς ἑαυτούς τους, δηλ. νά καθορίσουν αὐτές τόν Εὐρωπαϊο πρίγκιπα πού θά ἔμπαινε ἐπικεφαλῆς τοῦ κράτους. Οὔτε τολμοῦσαν ν' ἀμφισβητήσουν τά προνόμια τῶν Μεγάλων σχετικά μέ τήν ὀριοθέτηση τῶν συνόρων ἢ τόν καθορισμό ὀρισμένων πλευρῶν τοῦ διεθνοῦς στάτους τῆς Ἀλβανίας. Δέν ὑπάρχει ὅμως ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἄλβανική κυρίαρχη τάξη ἦταν ἀποφασισμένη νά καθορίσει μόνη της τήν ἐσωτερική διοικητική ζωή.

Ἡ κυβέρνηση τοῦ Ι. Κεμάλ ἀνάπτυξε ἐπίσης μιά σημαντική διπλωματική δραστηριότητα. Ἀνακοίνωσε στίς εὐρωπαϊκές δυνάμεις, στήν Πύλη καί στά βαλκανικά κράτη τήν ἀπόφαση τῆς συνέλευσης τῆς Βλόρας ζητώντας τους ν' ἀναγνωρίσουν τό ἄλβανικό κράτος καί τήν κυβέρνησή του σάν κυβέρνηση ὅλης τῆς Ἀλβανίας. Διευκρίνισε ὅτι θά κρατήσῃ οὐδέτερη στάση στόν ἀγῶνα ἀνάμεσα στήν Τουρκία καί τούς βαλκάνιους συμμάχους, ἀπαιτώντας νά σταματήσῃ κάθε ἐχθροπραξία στό ἔδαφος τῆς οὐδέτερης Ἀλβανίας.

“Εστειλε αντιπροσώπους και ιδίως τον ίδιο τον Ι. Κεμάλ στην Εύρωπη και πιο ειδικά στο Λονδίνο, στη διάσκεψη των πρεσβευτών για να υπερασπίσει την αλβανική υπόθεση.

“Ομως οι ευρωπαϊκές δυνάμεις θ’ αγνοήσουν οποιαδήποτε απόφαση της ‘Αλβανίας και διάβημα της Προσωρινής Κυβέρνησης.

‘Η διάσκεψη των πρεσβευτών

Τά στρατεύματα των βαλκανίων συμμάχων συνέχισαν να προελαύνουν στις αλβανικές περιοχές χωρίς να λάβουν υπόψη τους την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της ‘Αλβανίας και την ουδετερότητά της. ‘Η θέση της Προσωρινής Κυβέρνησης γινόταν όλο και πιο αμφίβολη. “Αν και στις αρχές του Δεκεμβρίου η Σερβία και το Μαυροβούνι συμφώνησαν να κάνουν ανακωχή με την Τουρκία, η ‘Ελλάδα αρνήθηκε και τά στρατεύματά της συνέχισαν να δρούν σε μία εξαιρετικά ζωτική ζώνη για την προσωρινή Κυβέρνηση.

Κάτω απ’ αυτές τις συνθήκες αρχίζει στις 27 Δεκεμβρίου 1912 στο Λονδίνο η διάσκεψη των πρεσβευτών των έξι Μεγάλων της εποχής υπό την προεδρία του Γραμματέα του Φόρεϊν “Οφφισ Ε. Γκραϊή. Τό αλβανικό ζήτημα ήταν στό επίκεντρο του διπλωματικού αγώνα. “Οπως και στό παρελθόν, ενδιαφέρονταν άμεσα τρεις μεγαλοδυνάμεις (Αύστροουγγαρία, ‘Ιταλία και Ρωσία) αλλά η κάθε μία μέ τον τρόπο της. Οί δύο πρώτες υποστήριζαν την δημιουργία είτε μιās ανεξάρτητης είτε μιās αυτόνομης ‘Αλβανίας, αλλά λίγο - πολύ «μεγάλης». ‘Η Αύστροουγγαρία ήθελε να κρατήσει την ‘Αλβανία κάτω από την κυριαρχία της για να τή χρησιμοποιήσει σαν ένα μελλοντικό εμπόδιο στη σλαβική εξάπλωση στα Βαλκάνια ενώ η ‘Ιταλία τή θεωρούσε περισσότερο σαν ένα προγεφύρωμα για τή διείσδυση του καθυστερημένου ιμπεριαλισμού της προς την ‘Ανατολή. Κινούμενες από αυτά τά κίνητρα οί δύο μεγάλες αυτές δυνάμεις απέκρυσαν για ένα διάστημα τά σχέδιά τους για την αποκλειστική ήγεμονία στην ‘Αδριατική. ‘Η Ρωσία από πλευράς της έκανε άλλα σχέδια: ήθελε να μεγαλώσει την επιρροή της στα Βαλκάνια μέ τό μεγάλωμα των σλαβικών κρατών, πράγμα πού μπορούσε να πραγματοποιηθεί μόνο σε βάρος των αλβανικών έδαφών.

Μετά την κήρυξη του βαλκανικού πόλεμου οί αντιτιθέμενες αυτές τάσεις θά έκφραστούν ανανεωμένες. Τό πρόβλημα όξύνθηκε ιδιαίτερα όταν έγινε φανερό ότι οί βαλκάνιοι σύμμαχοι ήταν αποφασισμένοι να μοιρασθούν όλα τά κατοικημένα από ‘Αλβανούς μέρη. Μπροστά σ’ αυτή την κατάσταση η αντίδραση της Αύστροουγγαρίας και ‘Ιταλίας ήταν αναπόφευκτη. “Ετσι θά όδηγηθοῦμε στην διάσκεψη του Λονδίνου.

Οί αντιθέσεις πού προκλήθηκαν από τις παλιότερες και πρόσφατες άπληστίες για την ‘Αλβανία βγήκαν στην άρένα του ‘Αρείου Πάγου των Μεγάλων Δυνάμεων. ‘Η λύση πού υίοθετήθηκε ήταν αποτέλεσμα άμοιβαίων

συμβιβασμῶν. Ὅμως κανείς δέν τόνισε ὅτι τόν συμβιβασμό αὐτόν τόν πλήρωσε ἡ Ἄλβανία καί ὁ ἄλβανικός λαός. Ἀντίθετα, ἀρκετές φορές ὑποστηρίχθηκε τό αντίθετο. Ἔτσι εἰπώθηκε ὅτι ἡ ἄλβανική ἀνεξαρτησία ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς διάσκεψης τῶν πρεσβευτῶν καί γι' αὐτό θά ἔπρεπε οἱ Ἄλβανοί νά τήν εὐγνωμονοῦν γιά μεγάλο διάστημα.

Βέβαια εἶναι ἀναμφισβήτητο ὅτι ἡ Διάσκεψη τοῦ Λονδίνου κατέληξε τελικά στήν ἀναγνώριση τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἄλβανίας. Ὅμως δέν ἔθιξε δίκαια τό ἄλβανικό ζήτημα καί γι' αὐτό ἡ νέα ἐθνική ἱστοριογραφία ἀποκαθιστώντας τήν ἱστορική ἀλήθεια διευκρίνισε ὅτι τό ἔργο τῆς Διάσκεψης τοῦ Λονδίνου ἦταν στό σύνολό του βαθιά καταστρεπτικό γιά τά θεμελιώδη συμφέροντα τοῦ ἄλβανικοῦ ἔθνους.

Ἡ διάσκεψη τῶν πρεσβευτῶν ἐξέτασε τό ἄλβανικό ζήτημα κάτω ἀπό τρεῖς βασικά πλευρές: τό διεθνές στάτους τῆς Ἄλβανίας, τή διοργάνωση τοῦ νέου κράτους καί τήν ὀριοθέτηση τῶν συνόρων.

Ἡ ἀπόφαση τῆς διάσκεψης πού πάρθηκε ἤδη ἀπό τήν πρώτη μέρα τῶν ἐργασιῶν της προέβλεπε, ἀντίθετα ἀπό ὅ,τι λανθασμένα γράφεται σέ πολλά ἱστορικά ἔργα, τή δημιουργία ὄχι ἑνός ἀνεξάρτητου ἀλλά ἑνός αὐτόνομου ἄλβανικοῦ κράτους κάτω ἀπό τήν τουρκική ἐπικυριαχία. Πρόκειται λοιπόν γιά ἕνα βῆμα πίσω σέ σχέση μέ τήν ἀπόφαση τῆς Βλόρας πού εἶχε κηρύξει τήν ἀπόλυτη ἀνεξαρτησία. Ἡ Ἄλβανία συνέχιζε σάν ὑποτελές κράτος στό σουλτάνο νά ἐξαρτᾶται ἀπό τήν Τουρκία ἐνῶ βρισκόταν (πράγμα μοναδικό) κάτω ἀπό τήν ἐγγύηση καί τόν ἐλεγχό τῶν ἕξι Μεγάλων Δυνάμεων. Ἦταν τό ἀντάλλαγμα πού ζήτησε ἡ Ρωσία γιά τήν ἀπάρνησή της νά διαμελισθεῖ ὀλοκληρωτικά ἡ χώρα. Ἡ ρωσική διπλωματία λογάριαζε ἔτσι νά προλάβει τή μετατροπή τῆς Ἄλβανίας σέ «φέουδο τῆς Αὐστρίας» καί νά διατηρήσει τή δυνατότητα νά ξαναθέσει τό ζήτημα ἐπί τάπητος κάτω ἀπό νέες συνθήκες.

Μόνο τήν ἀνοιξη τοῦ 1913 ἀρχίζει νά συζητιέται στή διάσκεψη τοῦ Λονδίνου ἡ ἰδέα τῆς ἀναγνώρισης τῆς πλήρης αὐτονομίας τῆς Ἄλβανίας πρὸς τήν Πύλη. Τώρα πού ἡ ὑποχώρηση τῆς Τουρκίας ἀπό τό δυτικό μέρος τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου ἦταν πιά γεγονός, γινόταν ἀδύνατη κάθε ἐδαφική σύνδεση ἀνάμεσα στόν ὑποτελή καί τόν ἐπικυρίαρχο. Ἔτσι ἡ Αὐстроουγγαρία καί ἡ Ἰταλία πρότειναν, ἀρχές Μαΐου, νά σταματήσει κάθε δεσμός ἐξάρτησης τῆς Ἄλβανίας ἀπό τήν Τουρκία. Ἀφοῦ καταπολεμήθηκαν οἱ τελευταῖες ρωσικές ἀντιδράσεις, ἡ διάσκεψη τῶν πρεσβευτῶν ἀναγνώρισε τήν ἀνεξαρτησία τῆς Ἄλβανίας πού ἀνακηρύχθηκε «Κυρίαρχο, κληρονομικό καί οὐδέτερο πριγκιπάτο κάτω ἀπό τήν ἐγγύηση τῶν Μεγάλων Δυνάμεων».

Ἐνα ἄλλο ζήτημα στενά συνδεδεμένο μέ τό πρῶτο ἦταν ἡ ὀργάνωση τοῦ ἄλβανικοῦ κράτους. Ἡ διάσκεψη δέν πῆρε καθόλου ὑπόψη της τό τί εἶχε γίνει στήν Ἄλβανία γιά νά φτιαχτεῖ τό νέο κράτος. Ἦδη ἀπό τήν πρώτη συγκέντρωση τῆς 17 Δεκεμβρίου 1912 θέλησε νά δώσει ἕνα διεθνές χαρακτήρα στό ἔργο τῆς δημιουργίας τοῦ ἄλβανικοῦ κράτους, ἐπιφορτίζον-

τας τήν Αυστροουγγαρία καί τήν Ἰταλία νά ἐπεξεργαστοῦν ἕνα λεπτομερειακό σχέδιο γιά τήν ὀργάνωση τοῦ αὐτόνομου κράτους. Στήν τελική τους ἀπόφαση τῆς 29ης Ἰουλίου 1913 οἱ πρεσβευτές, ἄν καί ψήφισαν τήν ἀνεξαρτησία τῆς Ἀλβανίας, πρόβλεπαν τόν καθορισμό τῶν κυριότερων κλάδων τῆς κρατικῆς διοίκησης ἀπό μιά διεθνή ἀρχή.

Ἔτσι τό ἔργο τῆς δημιουργίας ἑνός ὀλοκληρωτικά νέου κράτους ἀνατέθηκε σέ μιά ἐπιτροπή πού τήν ἀποτελοῦσαν ἕνας Ἀλβανός καί ἀντιπρόσωποι τῶν ἕξι δυνάμεων. Στήν πραγματικότητα ἡ Ἐπιτροπή εἶχε ἀναλάβει μιά σειρά ἀπό καθήκοντα. Θά ἔπρεπε νά ἐπεξεργαστεῖ τήν ὀργανωτική δομή τῆς Ἀλβανίας, νά διαλύσει τίς «αὐτόχθονες ἀρχές» πού ὑπῆρχαν καί νά δημιουργήσει μιά ὀριστική κυβέρνηση. Θά ἔπρεπε ἀκόμη νά ἐπιβλέπει γιά τή δημιουργία τῶν ὀργάνων δημόσιας τάξης μέ τή μεσολάβηση μιᾶς διεθνοῦς ὀργάνωσης χωροφυλακῆς καί νά παραμείνει γιά 10 καί ἴσως καί παραπάνω χρόνια σέ μιά ἀνώτατη ἀρχή ἐλέγχου τοῦ ἀλβανικοῦ κράτους. Ὁ Εὐρωπαῖος πρίγκιπας θά ὀριζόταν κατευθεῖαν ἀπό μιά κοινή συμφωνία τῶν καγκελάρων τῶν μεγάλων.

Ἡ ἐπέμβαση τῶν μεγάλων δυνάμεων στήν ἐσωτερική ὀργάνωση τῶν νέων κρατῶν δέν εἶναι κάτι τό καινούργιο, ἰδίως στά Βαλκάνια. Δέν ἔχουμε παρά νά θυμηθοῦμε τήν περίπτωση τῆς Ἑλλάδας, Ρουμανίας καί Βουλγαρίας τόν 19ο αἰώνα.

Ἀλλά ἡ «διεθνῆς» ὀργάνωση τοῦ ἀλβανικοῦ κράτους ἀπό τήν διάσκεψη τῶν πρεσβευτῶν δίνει χωρίς καμία ἀμφιβολία τό πιό ὑψηλό δείγμα «διεθνοποίησης» τῶν ἐσωτερικῶν ὑποθέσεων ἑνός μικροῦ κράτους πού πραχτικά δέν εἶχε προσβληθεῖ ἀπό τίς μεγάλες δυνάμεις πρῖν τόν πρῶτο παγκόσμιο πόλεμο. Ἔτσι ἡ ἀπόφαση τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1913 εἶναι ἕνα ἀντιφατικό διπλωματικό ἐργαλεῖο. Γιατί ἄν καί ἡ ἀπόφαση ἀναγνώριζε ἀπό τή μιά τήν ἀνεξαρτησία τῆς Ἀλβανίας, προέβλεπε ἀπό τήν ἄλλη ἕνα περιορισμό τῆς κυριαρχίας τοῦ νεαροῦ κράτους, μέ τήν μορφή ἑνός διεθνοῦς ἐλέγχου πού ἐρχόταν σ' ἀντίθεση μέ τό ἀνεξάρτητο στάτους του.

Τό τρίτο μεγάλο ζήτημα μέ τό ὁποῖο ἀσχολήθηκε ἡ διάσκεψη τοῦ Λονδίνου ἦταν τῶν συνόρων. Ἐδῶ ἔγιναν οἱ πιό μεγάλες ἀδικίες σέ βάρος τῆς Ἀλβανίας γιατί δέν πάρθηκε ὑπόψη οὔτε ἡ ἀρχή τῆς ἐθνικότητας οὔτε ἡ θέληση τοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ διάσκεψη οὐσιαστικά ὑποστήριξε τή θέση τῶν βαλκανίων συμμάχων σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἡ ἀρχή τῆς ἐθνικότητας δέν μπορεῖ νά ἐφαρμοσθεῖ σέ μιά «ἀνύπαρκτη ἐθνικότητα». Βέβαια τό σημεῖο αὐτό υἱοθετήθηκε ὕστερα ἀπό ἕνα σκληρό ἀγῶνα, κύρια ἀνάμεσα στήν Αυστροουγγαρία καί τή Ρωσία. Ἀλλά πέρα ἀπ' αὐτές τίς διαφωνίες, ὅλες οἱ Μεγάλες Δυνάμεις, συμπεριλαμβανομένης καί τῆς Αυστροουγγαρίας συμφώνησαν στό ὅτι τό θέμα τῆς ὀριοθέτησης τῶν ἀλβανικῶν συνόρων δέν εἶναι ἄσχετο μέ τίς ἐπιπτώσεις πού εἶχε ἡ νίκη τῶν βαλκανίων συμμάχων στόν πόλεμο κατά τῆς Τουρκίας. Τά ἀλβανικά ἐδάφη ἔπρεπε νά χρησιμοποιηθοῦν σάν ἐδαφική ἀνταμοιβή στά νικηφόρα κράτη. Ἔτσι οἱ Ἀλβανοί εἶδαν ν' ἀγνοεῖται ἡ συμμετοχή τους στόν πόλεμο κατά τῆς Τουρκίας καί ἐπί πλέον νά

καταδικάζονται νά υποστούν τίς ἐπιπτώσεις ἑνός πόλεμου πού οὔτε εἶχαν κάνει οὔτε εἶχαν χάσει.

Τό τίμημα πού πλήρωσαν γιά τήν ἀνεξαρτησία τους ἦταν πολύ μεγάλο. Τά σύνορα τοῦ νέου κράτους δέν περιελάμβαναν παρά τό μισό τῶν ἀλβανικῶν ἔδαφῶν, κάπου 28.000 τ.χ. πού τά κατοικοῦσαν 800.000 κάτοικοι. Περισσότεροι ἀπό τούς μισούς Ἕλβανούς στό Βορρά καί τό Νότο παρέμειναν ἐκτός συνόρων. Ἡ Κοσόβα, μιά ἀπό τίς πιο πλούσιες περιοχές τῶν Βαλκανίων καί ἀπό τίς πιο δραστήριες στό ἔθνικό ἀλβανικό κίνημα, ἀποσπάστηκε ἀπό τή μητέρα - πατρίδα. Στό Νότο, ἡ περιοχή τῆς Τσαμουριάς πέρασε στήν Ἑλλάδα ἐνῶ μιά μικρή ἑλληνική μειοψηφία συμπεριλήφθηκε στά σύνορα τοῦ ἀλβανικοῦ κράτους.

Ὁ ἀκρωτηριασμός αὐτός τῆς Ἑλβανίας δέν στάθηκε ἀρκετός γιά νά συγκρατήσει τά γειτονικά κράτη πού ἤθελαν ν' ἀποσπάσουν κι ἄλλα κομμάτια ἀπό τό ἔδαφός της. Ἔτσι προκλήθηκαν σοβαρές διεθνεῖς περιπλοκές πού ἔθεσαν σέ κίνδυνο τήν ἐπιβίωση τῆς διάσκεψης τοῦ Λονδίνου, ὅπως ἦταν ἡ περίπτωση τῆς Σκόδρας πού εἶχε δοθεῖ στήν Ἑλβανία. Τό Μαυροβούνι διακήρυξε πώς δέν ἀναγνωρίζει τήν ἀπόφαση τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καί ἡ Σκόδρα πολιορκήθηκε στίς ἀρχές τοῦ πολέμου ἀπό τά μαυροβουνικά στρατεύματα. Παρόλες τίς συνεχεῖς ἐπιθέσεις δέν κατάφεραν νά τσακίσουν τήν ἀντίσταση τῆς τοπικῆς φρουρᾶς στήν ὁποία ὑπῆρχαν καί ἔφεδροι Ἕλβανοί, ἐνῶ ὁ πληθυσμός τῆς πόλης ἔδωσε ἀπλόχερα βοήθεια.

Ὅ,τι δέν κατάφερε τό Μαυροβούνι νά πάρει μέ τή βία τῶν ὄπλων τό πραγματοποιήσει χάρη στήν ἀποσκίρτηση τοῦ Ἑλβανοῦ διοικητή τῆς φρουρᾶς, Ἐσάτ Πασά Τοπτάνι. Ὁ φεουδάρχης αὐτός τῆς Κεντρικῆς Ἑλβανίας, φιλόδοξος καί ἀναίσχυντος, ὄνειρευόταν νά μπεῖ ἐπικεφαλῆς τοῦ ἀλβανικοῦ κράτους. Μέ τή μεσολάβηση τοῦ Ρώσου πρόξενου στή Σκόδρα ἤρθε σέ ἐπαφή μέ τό Μαυροβούνι καί τή Σερβία. Τέλη Ἰανουαρίου σκοτώνει τόν Τοῦρκο διοικητή Χασάν Ριζά Πασά καί ἀναλαμβάνει ὁ ἴδιος τή διοίκηση τῆς πολιορκουμένης πόλης. Πρός τά τέλη τοῦ Ἀπριλίου συγκατατίθεται νά τήν παραδώσει στό Μαυροβούνι παίρνοντας γι' ἀντάλλαγμα τήν ὑπόσχεση τοῦ Μαυροβουνίου καί τῆς Σερβίας ὅτι θά τόν βοηθήσουν νά γίνει κύριος τῆς μελλοντικῆς Ἑλβανίας. Γι' αὐτό καί ἀφέθηκε ἐλεύθερος νά βγεῖ ἀπό τήν πόλη μέ ὄλες του τίς δυνάμεις καί τόν ὄπλισμό τους. Ὁ Ε. Τοπτάνι μέ τήν ὑποστήριξη τῶν στρατευμάτων του ἐγκαταστάθηκε στήν Κεντρική Ἑλβανία καί ιδιαίτερα στά Τίρανα καί στό Ντουρρες, ζώνη τῶν φέουδῶν του ἀπ' ὅπου προσπάθησε νά φτιάξει μιά ιδιαίτερη διοίκηση ἀντιτιθέμενη στήν κυβέρνηση τῆς Βλόρας.

Ἡ Αὐстроουγγαρία καί ἡ Ἑταλία ἀντέδρασαν ὀρμητικά. Ἐχοντας τά στρατεύματά τους ἐπί ποδός πολέμου, διακήρυξαν πώς θά ἔπαιρναν τά ἀναγκαῖα μέτρα ἄν οἱ ἕξι Μεγάλες Δυνάμεις δέν ἀνάγκαζαν ὁμόφωνα τό Μαυροβούνι νά δεχτεῖ τήν κοινή ἀπόφασή τους. Οἱ Μεγάλες Δυνάμεις πίεσαν τήν κυβέρνηση τῆς Κετίγνης καί τά πολεμικά πλοῖα τους μπλοκάρισαν τήν

παραλία του Μαυροβουνίου που αναγκάστηκε προς τα τέλη Μαΐου ν' αποσύρει τα στρατεύματά του από τη Σκόδρα. Η πόλη καταλήφθηκε από ένα διεθνές σώμα που βρισκόταν κάτω από τις διαταγές του Άγγλου ναυάρχου C. Bignai. Αντί η Σκόδρα νά περάσει στη δικαιοδοσία της κυβέρνησης της Βλόρας, θά γνωρίσει ένα κατοχικό καθεστώς κάτω από τη διεθνή στρατιωτική επιτροπή. Σ' αυτή την κατάσταση ακριβώς θά τή βρεί η κήρυξη του πρώτου παγκόσμιου πόλεμου.

Τό τέλος τῆς Ἐθνικῆς Κυβέρνησης. Ἡ «ξενοκρατία».

Ἡ Τουρκία σύμφωνα μέ τούς ὄρους του συμφωνου εἰρήνης τῆς 30 Μαΐου 1913 μέ τούς Βαλκάνιους συμμάχους, ἔχανε κάθε δικαίωμα τῆς στήν Ἀλβανία. Τόν Ἰούνιο, τά τελευταῖα τουρκικά στρατεύματα ἄφηναν τό ἀλβανικό ἔδαφος. Ἡ διπλή ἐξουσία σέ ὀρισμένες περιοχές καί πόλεις πού ἀπό τήν ἀρχή εἶχαν ταχθεῖ μέ τήν κυβέρνηση τῆς Βλόρας τέλειωσε ὑπέρ τῆς τελευταίας. Ἄλλες περιφέρειες καί κέντρα ἦλθαν νά μποῦν ὑπό τήν κυριαρχία τους. Καί ὁ ἴδιος ὁ Ε. Τοπτάνι, ἀφοῦ ἀπέτυχε ἡ πρώτη προσπάθειά του νά κάνει μιά ἰδιαίτερη κυβέρνηση, ἀποφάσισε νά ταχθεῖ μέ τήν κυβέρνηση τῆς Βλόρας ὅπου καί πῆρε τή θέση τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν. Ἐτσι καί ἡ κεντρική Ἀλβανία βρισκόταν τώρα κάτω ἀπό τήν κυριαρχία τῆς κυβέρνησης τοῦ Ι. Κεμάλ, πού γινόταν μιά πραγματική κυβέρνηση σ' ἐθνική κλίμακα.

Ἀλλά ἀκριβώς τή στιγμή πού φαινόταν ὅτι ἔπαιρνε στά χέρια τῆς ἡνία τῆς ἀνεξαρτησίας τῆ Ἀλβανίας, ἀρχίζει μιά διαδικασία πού σαμποτάρει τά ἴδια τά θεμέλιά της. Οἱ καταστροφικοί παράγοντες ἦταν τόσο ἐσωτερικῆς ὅσο καί ἐξωτερικῆς προέλευσης.

Ἡ οἰκονομική καί κοινωνική κατάσταση τῆς χώρας ἦταν σ' ἐξαιρετικά δύσκολη κατάσταση. Ἡ Ἀλβανία τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἀνεξαρτησίας ἦταν ἡ πιό καθυστερημένη χώρα τῆς Εὐρώπης μέ ἀποκλειστικά ἀγροτική οἰκονομία, ἀφοῦ τό 90% τοῦ πληθυσμοῦ ἀπασχολοῦνταν μέ τήν γεωργία καί σ' ἕνα λιγότερο βαθμό μέ τήν κτηνοτροφία. Ἀλλά καί αὐτή ἡ γεωργία καί ἡ κτηνοτροφία ἦταν σέ μιά πρωτόγονη κατάσταση μέ ἐξαιρετικά χαμηλή πρόσοδο. Ἡ χώρα δέν κατάφερνε νά ἐξασφαλίσει τά μέσα ἐπιβίωσής της καί ἦταν ἀναγκασμένη νά εἰσάγει ἀρτοποιήσιμα δημητριακά καί κύρια ἀραβόσιτο. Ἡ ἔλλειψη χωραφιῶν καί ἡ φτώχεια γινόντουσαν ἀκόμη πιό αἰσθητές ὅταν ἀποσπάστηκαν ἀπό τήν Ἀλβανία οἱ πιό γόνιμες περιοχές της.

Ἡ κοινωνική ἀδικία βασίλευε παντοῦ. Τό φεουδαρχικό σύστημα ἦταν κυρίαρχο στήν ὕπαιθρο. Πάνω ἀπό τό μισό τῶν ὀργώσιμων χωραφιῶν ἦταν λατιφούντια (τσιφλίκια) τῶν μεγάλων φεουδαρχῶν, ἐνῶ ἀρχίζουν καί ἐμφανίζονται στοιχεῖα καπιταλιστικῆς οἰκονομίας. Στίς ὀρεινές ζῶνες τοῦ ἐσωτερικοῦ κυριαρχεῖ ἡ οἰκιακή οἰκονομία τῆς ἀνεξάρτητης ἀγροτιᾶς. Οἱ

πόλεις παρουσίαζαν μιά εικόνα ἴδια μιᾶς μεσαιωνικῆς κοινωνίας. Καμιά δέ θά μπορούσε νά καυχηθεῖ ὅτι ἔχει καί τήν παραμικρή σύγχρονη βιομηχανία. Ὁ ἀστικός πληθυσμός ἀποτελοῦνταν στό μεγαλύτερο μέρος του ἀπό μικροβιοτέχνες πού ἀπασχολοῦνταν μέ τή χειρονακτική ἐργασία.

Τέλος ἡ Ἀλβανία ἦταν ἡ πιά ἀγράμματη χώρα ἐξαιτίας τῆς σκοταδιστικῆς πολιτικῆς τῆς Κωνσταντινούπολης πού ἦταν ἰδιαίτερα σκληρή πρός τό ἀλβανικό ἔθνος.

Κάτω ἀπ' αὐτή τήν κατάσταση τῶν πραγμάτων ἔμπαινε στήν Προσωρινή Κυβέρνηση ἐπιτακτικά ἡ ἀνάγκη νά κάνει βαθιές ἀλλαγές. Τό πρόγραμμά της ἀρχίζει νά ὀλοκληρώνεται τό δεύτερο ἐξάμηνο τοῦ 1913. Ἐκφραζε στήν οὐσία του τίς ἐπιδιώξεις τῆς ἀστικῆς πτέρυγας νά ὀργανώσει τήν ἀλβανική κοινωνία σύμφωνα μέ τό μοντέλο τῶν δυτικῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Ἄν εἶναι ὑπερβολικό νά ποῦμε ὅτι προχώρησαν σέ μιά πραγματική ἀνακατάταξη τῶν σχέσεων ἑγγειας ἰδιοκτησίας, εἶναι σίγουρο ὅτι οἱ δημοκρατικοί κύκλοι τῆς Βλόρας ἔντειναν τόν ἀντιφεουδαρχικό ἀγῶνα. Ὁ ἴδιος ὁ Ι. Κεμάλ θά διακηρύξει σ' ἕνα δημόσιο λόγο του τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1913 ὅτι ἡ Κυβέρνηση κάνει τό πᾶν ὥστε «κανείς Ἀλβανός νά μή μείνει χωρίς γῆ». Ἡ κυβέρνηση σύντομα θέλησε νά πάρει μέτρα ὥστε νά δοθεῖ στό κράτος μέρος ἀπό τά ἐδάφη πού εἶχαν ἀρπάξει οἱ φεουδάρχες. Οἱ ὄλο καί περισσότερο δυσσαρεστημένοι φεουδαρχικοί κι ἀντιδραστικοί κύκλοι ἄρχισαν ν' ἀνησυχοῦν γιά τήν ἐπιβολή μιᾶς ἀγροτικῆς μεταρρύθμισης. Οἱ μεγάλοι φεουδάρχες ἄρχισαν νά παραπονιοῦνται στρῦς πρόξενους τῶν μεγάλων δυνάμεων στή Βλόρα γιά τό «τυχοδιωκτικό πνεῦμα» τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς προσωρινῆς κυβέρνησης.

Οἱ φόβοι αὐτοί ἔγιναν αἰτία νά ξεσπάσει τό κίνημα ἀποχωρισμοῦ, πού κατευθυνόταν ἐναντίον στήν κεντρική ἐξουσία τῆς Βλόρας. Γιά μιάν ἀκόμη φορά ὑποκινητής του ἦταν ὁ Ε. Τοπτάνι. Ὁ ἐπαναστατημένος πασάς καί ὑπουργός τῶν Ἐσωτερικῶν δέν παρέμεινε οὔτε ἕνα μήνα. Ἦδη ἀπό τίς ἀρχές τοῦ Αὐγούστου θά φύγει γιά τό Ντοῦρρες ὅπου καί θά μαζέψει γύρω του ὄλα τά ἀντεθνικά καί ἀντιδραστικά στοιχεῖα. Τόν Ὀκτώβριο θά δημιουργήσει τήν ὑποτιθέμενη «Γερουσία τῆς Κεντρικῆς Ἀλβανίας», μιά κυβέρνηση ἀποστασίας πού ἤθελε ν' ἀντικαταστήσει αὐτή τῆς Βλόρας. Ἐτσι ἡ χώρα θά γνωρίσει τό κομφούζιο τῶν μικρῶν τοπικῶν «ἐξουσιῶν» μ' ἀποτέλεσμα νά καθυστερήσει ἡ διαδικασία τῆς ἰσχυροποίησης τῆς ἐνιαίας ἐθνικῆς κυβέρνησης.

Ὁ ἐξωτερικός παράγοντας ἔπαιζε ἐπίσης στήν προκειμένη περίπτωση καθοριστική σημασία. Ἡ διάσκεψη τῶν πρεσβευτῶν ἀντί νά ἐξουδετερώσει τίς κεντρόφυγες τάσεις, μάλλον τίς ὑποκινούσε. Πραγματικά στήν τελευταία ἀπόφασή της ἡ Διάσκεψη συμπεριέλαβε καί τήν κυβέρνηση τῆς Βλόρας στόν ἀσαφή τίτλο τῶν «τοπικῶν ἀρχῶν» πού θά ἔπρεπε νά μπεῖ κάτω ἀπό τόν ἔλεγχο τῆς Διεθνούς Ἐπιτροπῆς. Οἱ μεγάλοι λοιπόν δέν ἀναγνώριζαν τήν κυβέρνηση τοῦ Ι. Κεμάλ σάν κυβέρνηση ὀλοκληρῆς τῆς Ἀλβανίας. Ἀντίθετα, ὑπερίσχυσε ἡ θέση τῶν Δυνάμεων τῆς Entente (Ἀντάντ), κύρια

τῆς Γαλλίας καί τῆς Ρωσίας, πού θεωροῦσαν αὐτή τήν κυβέρνηση σά μιά «αὐστριακή ἐπιχείρηση» (ὅπως θά πει ὁ Π. Καμπόν στή Διάσκεψη).

Πραγματική κεντρική ἐξουσία στήν Ἀλβανία ἀναδεικνυόταν οὐσιαστικά ἡ Ἐπιτροπή ἐλέγχου τῶν ἕξι Μεγάλων Δυνάμεων. Στήν Ἀλβανία ἐγκαθιδρύεται ἔτσι ἕνα εἶδος «ξενοκρατίας».

Ἡ κατάσταση αὐτή τῶν πραγμάτων σήμαινε τήν ἀρχή τοῦ τέλους τῆς κυβέρνησης τῆς Βλόρας. Δέν εἶναι καθόλου τυχαῖο ὅτι μετά ἀκριβῶς ἀπό τή Διάσκεψη μεγάλωσε τό σχίσμα στήν Κεντρική Ἀλβανία. Ὁ ἐρχομός τῆς Διεθνoῦς Ἐπιτροπῆς Ἐλέγχου (ΔΕΕ) στήν Ἀλβανία στά μέσα τοῦ Ὀκτωβρίου, ἐπιτάχυνε τό ἤδη ἀρχινημένο προτσές. Ἡ Ἐπιτροπή ἐγκαταστάθηκε στή Βλόρα κι ἄρχισε ἀμέσως τήν ἀντικατάσταση τῆς Προσωρινῆς Κυβέρνησης. Ἐνῶ ἡ ἐσατική διοίκηση (τοῦ Τοπτάνι) πού εἶχε τήν ἔδρα της στό Ντοῦρρες εἶχε μιά σχεδόν ἀπόλυτη ἐλευθερία δράσης, ὁ Ι. Κεμάλ ἀντιμετώπιζε τήν ἀμετάκλητη ἀπόφαση τῶν Δυνάμεων τῆς Ἀντάντ πού θεωροῦσαν τήν κυβέρνησή του ἀνδρείκελο. Μάταια προσπάθησε νά βελτιώσει τή θέση του δηλώνοντας στούς ἐπιτρόπους τό «ἀνεξάρτητο πνεῦμα του σέ σχέση μέ τή Βιέννη καί τή Ρώμη». Τό Νοέμβριο θά ἐκμυστηρευθεῖ στό Γάλλο ἀντιπρόσωπο τῆς ΔΕΕ Λ. Κραζέρски, ὅτι ἀνησυχεῖ γιά τά σχέδια τῆς Αὐστρίας καί τῆς Ἰταλίας ν' ἀνοίξουν ἕνα χάσμα ἀνάμεσα στούς Ἀλβανούς καί τούς ἄμεσα γείτονές τους, ὥστε «νά τούς ὑποτάξουν εὐκολότερα στήν πολιτική τους». Ὅμως ἔτσι ἔχασε τήν ἐμπιστοσύνη τῶν δύο «προστάτιδων» δυνάμεων πού διαπίστωσαν ὅτι ἡ κυβέρνηση τῆς Βλόρας, δέν ἦταν ἕνα «ἐντελῶς ὑπάκουο ὄργανο». Μή καταφέρνοντας νά ἱκανοποιήσῃ κανέναν, δέχτηκε ἐπιθέσεις, μομφές, μέχρι καί διάφορες ραδιουργίες πού ἔγιναν ἐναντίον του. Οἱ Γάλλοι διαμαρτύρονταν γιατί ἡ κυβέρνηση τῆς Βλόρας δέν τούς εἶχε κάνει ὀρισμένες οἰκονομικές παραχωρήσεις γιά τίς ὁποῖες μερικές γαλλικές ἐταιρεῖες εἶχαν δείξει ἀπρόσμενο ἐνδιαφέρον. Οἱ Αὐστριακοί καί οἱ Ἰταλοί παραπονιόντουσαν ὅτι «δέν εἶχαν ἀρκετά» ἐνῶ συνέχιζαν, διακριτικά εἶναι ἀλήθεια, ἕναν κοινό ἀγῶνα γιά τό ποιός θά ἔχει τήν ὑπερισχύουσα θέση. Οἱ γείτονες τῆς Ἀλβανίας ἄν καί εἶχαν ἀναγνωρίσει τήν ἀνεξαρτησία της, ἔκαναν ὅτιδήποτε γιά νά δείξουν τόν ἀσταθή χαρακτήρα της. Γι' αὐτό καί δέν ὑποστήριζαν τόν Ἐσάτ Πασά Τοπτάνι καί τούς συνενόχους του.

Τό Δεκέμβριο καί ὕστερα ἀπό δισταγμούς καί διάφορες παρασκηνιακές διαπραγματεύσεις, οἱ μεγάλες δυνάμεις κατέληξαν σέ μιά συμφωνία γιά τόν πρίγκιπα πού θά ἀνέβαινε στό θρόνο τῆς Ἀλβανίας. Ἡ προτίμησή τους στράφηκε πρὸς τό Γερμανό πρίγκιπα Γουλιέλμο ντέ Βίντ.

Τόν Ἰανουάριο τοῦ 1914 ἡ κυβέρνηση τοῦ Ι. Κεμάλ δέχθηκε τή χαριστική βολή. Φαινομενικά, αἰτία ὑπῆρξε μιά ὑπόθεση πού ἔκανε μεγάλο θόρυβο τήν ἐποχή αὐτή, ἡ «ὑπόθεση Γκρεμπενέ». Ὁ Μπ. Γκρεμπενέ ἦταν ἕνας ἀξιωματικός τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ἀλβανικῆς καταγωγῆς. Ἡ περίπτωσή του δέν εἶναι καθόλου ξεκαθαρισμένη. Ὅρισμένοι τόν ἀποκαλοῦν κοινό πράκτορα τῆς Πύλης κι ὁπαδό μιᾶς τουρκόφιλης Ἀλβανίας. Ἄλλοι πιστεύουν ὅτι ἦταν ἕνας καλός πατριώτης πού εἶχε ἀπογοητευθεῖ πολύ ἀπό

τό διαμελισμό τῆς Ἀλβανίας ἀπό τίς μεγάλες δυνάμεις καί θεώρησε καθῆκον του ν' ἀγωνιστεῖ γιά τό σκοπό τῆς ἀποκατάστασης τῆς ἀκεραιότητος τῶν ἀλβανικῶν ἐδαφῶν. Αὐτό πού εἶναι βέβαιο, εἶναι ὅτι εἶχε ἔλθει σέ συνδιαλλαγή στήν Κωνσταντινούπολη μέ ὀρισμένους κύκλους πού ἀπό τό φθινόπωρο τοῦ 1913 ἔδειχναν ἕνα καινούργιο ἐνδιαφέρον γιά τήν Ἀλβανία, ρίχνοντας τήν ἰδέα νά ἐκλεγεῖ ἕνας Τοῦρκος (μουσουλμάνος) πρίγκιπας ἐπικεφαλῆς τοῦ ἀλβανικοῦ κράτους. Εἶχαν μάλιστα ἔτοιμο καί τόν ὑποψήφιό τους, τόν ὑψηλό εὐγενή Ἰζέτ Πασά, πρῶην ὑπουργό πολέμου πού ἦταν καί αὐτός ἀλβανικῆς καταγωγῆς.

Τά σχέδια αὐτά ἦταν μέρος τῶν προετοιμασιῶν πού ἔκαναν τήν ἐποχή αὐτή ἡ Τουρκία καί ἡ Βουλγαρία γιά ἕναν πόλεμο — ρεβάνς ἐνάντια στή Σερβία καί τήν Ἑλλάδα. Σ' αὐτή τήν πιθανή βαλκανική σύγκρουση ἡ Ἀλβανία θά μπορούσε νά ἐνωθεῖ μέ τό τουρκοβουλγαρικό μπλόκ, ἄν τῆς ὑποσχόντουσαν τήν ἀπόδοση τῶν ἐδαφῶν τῆς. Ἡ ἰδέα δέν μπορούσε παρά νά βρεῖ ἀπήχηση στούς ἀλβανικούς πολιτικούς κύκλους. Ὁ Ἰ. Κεμάλ εἶχε ὀρισμένες μυστικές ἐπαφές μέ τόν Μπ. Γκρεμπενέ πού ἦλθε στήν Ἀλβανία σάν ἐπίσημος ἀπεσταλμένος τῆς Κωνσταντινούπολης ὅπως καί μέ τό γενικό πρόξενο τῆς Βουλγαρίας στή Βλόρα, Παβλώφ. Ὁ Ἰ. Κεμάλ προφανῶς πεισμένος γιά τό σοβαρό αὐτῆς τῆς ἐπιχείρησης, συμφώνησε χωρίς ὅμως τήν ἀνοιχτή ἀνάμιξη τῆς Ἀλβανίας στήν ὑπόθεση (ἐξαιτίας τῆς οὐδέτερης θέσης τῆς γιά τήν ὁποία ἔγγυητές ἦταν οἱ Μεγάλες Δυνάμεις), νά ἐπιτρέψει τή δράση ἑνοπλῶν ὁμάδων στό ἀλβανικό ἔδαφος πού θά ἔρχονταν εἴτε ἀπ' ἔξω εἴτε θά ὀργανώνονταν ἐκεῖ καί πού στήν κατάλληλη στιγμή θά ἐπιτίθονταν ἐνάντια στίς ἑλληνικές καί σέρβικες δυνάμεις.

Τό περιεχόμενο ὅμως αὐτῆς τῆς συμφωνίας σύντομα θά γίνει γνωστό. Οἱ πρέσβεις τῆς Αὐстроουγγαρίας καί τῆς Γερμανίας στήν Κωνσταντινούπολη, ἔχοντας ἐπίγνωση τοῦ γεγονότος πληροφόρησαν ἀμέσως τοὺς ὑπουργούς τους. Οἱ πολιτικοί ἀντίπαλοι τοῦ Ἰ. Κεμάλ, μεγαλοφεουδάρχες τῆς Βλόρας, βιάστηκαν νά εἰδοποιήσουν τήν ΔΕΕ γιά τήν προετοιμαζόμενη «σκευωρία». Οἱ Εὐρωπαῖοι καγκελλάριοι ἔκρουσαν ἀμέσως τόν κώδωνα τοῦ κινδύνου. Ἡ ΔΕΕ διατάχθηκε νά πάρει αὐστηρά μέτρα. Στίς ἀρχές Ἰανουαρίου διατάχθηκε κατάσταση πολιορκίας στή Βλόρα. Ἡ χωροφυλακή κάτω ἀπό τίς διαταγές Ὀλλανδῶν ἀξιωματικῶν ἄρχισε νά ἐρευνᾷ γύρω ἀπό τά σπίτια στό λιμάνι. Σέ ὀρισμένα πλοῖα πού εἶχαν ἔλθει ἀπό τήν Τουρκία βρέθηκαν πολλοί στρατιῶτες καί ἀξιωματικοί (περίπου 200), οἱ περισσότεροι ἀλβανικῆς καταγωγῆς, πού ἦταν μεταμφιεσμένοι ἀλλά ὄπλισμένοι. Στήν πόλη πιάστηκε κι ὁ ἀρχηγός τους Μπ. Γκρεμπενέ.

Στό στρατοδικεῖο πού ἀνέλαβε τήν ὑπόθεση ἀποκαλύφθηκαν οἱ μυστικές σχέσεις τῶν «συνομωτῶν» μέ τόν ἀρχηγό τῆς Προσωρινῆς Κυβέρνησης. Γιά τή ΔΕΕ ἦταν κάτι παραπάνω ἀπό ἕνα δυνατό πρόσχημα ν' ἀναγκάσει τόν Ἰ. Κεμάλ νά παραιτηθεῖ. Στίς 22 Ἰανουαρίου 1914 ὑπογράφηκε στή Βλόρα ἡ πράξη μεταβίβασης τῆς ἐξουσίας ἀπό τήν Προσωρινή Κυβέρνηση στά χέρια τῆς ΔΕΕ. Τό σύνολο τῆς διοίκησης πού δούλευε, ἐδῶ καί περισσότερο ἀπό

ένα χρόνο, περιορίστηκε σέ μιά «διεύθυνση» μέ τοπικές διοικητικές αρμοδιότητες πού ἐλέγχονταν ἀπό τήν ΔΕΕ. Ὁ Ι. Κεμάλ μετά τήν παραίτησή του θά ἐγκαταλείψει τήν Ἀλβανία. Ἐγκαταστάθηκε στή Νίκαια ὅπου δέ θά σταματήσει οὔτε στιγμή νά ἐργάζεται παθιασμένα γιά τό καλό τῆς χώρας του μέχρι τό θάνατό του, τό 1919.

Λόγω τῆς προσεχοῦς ἀφίξης τοῦ πρίγκιπα Βίντ, ἡ ΔΕΕ ζήτησε ἀπό τόν Ε. Τοπτάνι τή διάλυση τῆς «Γερουσίας» τοῦ Ντουρρες γιά νά διευκολυνθεῖ ἔτσι ἡ σύσταση μιᾶς «ὀριστικῆς κυβέρνησης». Ὁ Ἐσάτ ὅμως δέ δέχτηκε παρά μόνο ἂν ἔμπαινε ἐπικεφαλῆς τῆς ἀλβανικῆς ἀντιπροσωπείας πού θά ἔφευγε ἐκεῖνες τίς μέρες γιά τό Νέο Βίντ, ὅπου καί θά πρόσφερνε τό στέμμα τῆς Ἀλβανίας στό Βίντ.

Ἡ ἐφήμερη βασιλεία τοῦ Βίντ

Ἡ τελετή τῆς προσφορᾶς τοῦ στέμματος στό Βίντ ἀπό τήν ἀλβανική ἀντιπροσωπεία ἔγινε στά τέλη Φεβρουαρίου τοῦ 1914.

Στήν ἀρχή ὁ Γουλιέλμος ντέ Βίντ δέν εἶχε ξεκαθαρισμένο προσανατολισμό καί δίσταζε γιά μεγάλο διάστημα ἐξαιτίας τοῦ μικροῦ ἐνθουσιασμοῦ τοῦ Γερμανοῦ Κάιζερ. Τελικά ὑπόκρινε στή θέληση τῶν μεγάλων, κάτω ἀπό τήν προτροπή τῆς θείας του Κάρμεν Σίλβα βασίλισσας τῆς Ρουμανίας καί τῆς φιλόδοξης γυναίκας του Σοφίας πού θέλγονταν ἀπό τίς ἀπολαύσεις τῆς ἐξουσίας καί τήν ἐπίδειξη τῶν βασιλικῶν αὐλῶν.

Δέχτηκε τό θρόνο τῆς Ἀλβανίας ἀφοῦ πῆρε πρῶτα δάνειο 75 ἐκ. φράγκων, τῶν ὁποίων ἐγγυητές ἦταν οἱ ἕξι Μεγάλοι, φροντίζοντας ἐκ τῶν προτέρων ἡ μέρωα τοῦ λέοντος ἀπό τόν προϋπολογισμό τοῦ νέου κράτους νά πάει στό «λογαριασμό τοῦ πρίγκιπα».

Στίς ἀρχές Μαρτίου ὁ πρίγκιπας ἔφτασε στήν Τεργέστη. Ἀποβιβάστηκε στό πολεμικό αὐστρο-οὐγγρικό πλοῖο «Ταῦρος» καί μέ τή συνοδεία μονάδων τοῦ ἰταλικοῦ, ἀγγλικοῦ καί γαλλικοῦ στόλου κατευθύνθηκε πρὸς τό Ντουρρες ὅπου καί ἀποβιβάστηκε στίς 7 Μαρτίου.

Μόλις ἔφτασε στό ἀλβανικό ἔδαφος ὁ Βίντ, σχημάτισε στά μέσα Μαρτίου τήν «ὀριστικὴ κυβέρνηση». Ἡ σύνθεσή της ἔδειχνε ξεκάθαρα ποιά θά ἦταν ἡ κοινωνική βάση καί πολιτική στήν ὁποία θά στήριζε τό καθεστῶς του. Ἡ προεδρία τῆς κυβέρνησης ἀνατέθηκε στόν Τουρχάν Πασά Πρεμετή, παλιό πρεσβευτὴ τῆς Τουρκίας στήν Ἀγία Πετρούπολη, πού δέν ἦταν Ἀλβανός παρά μόνο στήν καταγωγή. Τά μέλη τῆς κυβέρνησης ἦταν στό μεγαλύτερο μέρος τους ἄτομα πού εἶχαν μείνει στό περιθώριο τοῦ ἔθνικοῦ ἀλβανικοῦ κινήματος ἢ ἦταν στό ἀντίπαλο στρατόπεδο. Γιά νά πάρουμε μιᾶ εἰκόνα τῆς φύσης τῆς νέας κυβέρνησης καί τοῦ προσανατολισμοῦ της, ἀρκεῖ νά ποῦμε ὅτι ἡ κυρίαρχη προσωπικότητα ἦταν ὁ Ε. Τοπτάνι, πού εἶχε δύο χαρτοφυλάκια-κλειδιά, τό ὑπουργεῖο Πολέμου καί τῶν Ἐσωτερικῶν. Οἱ Ἀλβανοὶ πατριῶτες εἶχαν ἐλπίσει ὅτι ἡ πρώτη πράξη τοῦ πρίγκιπα θά ἦταν

νά βάλει στό περιθώριο ένα τόσο ενοχλητικό καί επικίνδυνο πρόσωπο. Ἀντίθετα ὅμως δέν ἔγινε τίποτα. Ἐξάλλου ἤδη ἀπό τήν τελετή τῆς ὑποδοχῆς πού διοργανώθηκε τή μέρα τῆς ἀφιξῆς του στό Ντουῖρρες, ὁ πρίγκιπας θέλησε νά τοῦ ἐκδηλώσει δημόσια τήν ιδιαίτερη εὐνοιά του. Ὁ Ἐσάτ ἀνέβηκε μέ μιά ἀπλή ρεντιγκότα στό κατάστρωμα τοῦ «Ταῦρος» γιά νά εὐχηθεῖ τό καλωσόρισες στόν πρίγκιπα καί κατέβηκε μέ μιά μεγάλη στολή Ἀλβανοῦ στρατηγοῦ (θά καυχηθεῖ μάλιστα στή συνέχεια ὅτι τόν βοήθησε ὁ ἴδιος ὁ Μονάρχης νά φορέσει τό γκριζο γυαλιστερό χιτώνα). Τό γεγονός αὐτό λέει πολλά γιά τήν προσωπικότητα τοῦ πρίγκιπα.

Ὁ Γουλιέλμος δέ σχεδίαζε νά βασίσει τήν ἐξουσία του μόνο στίς ντόπιες δυνάμεις. Μιά καί ἦταν Γερμανός δέν μπορούσε νά κάνει χωρίς μιά ἀκολουθία ἀπό τήν Εὐρώπη. Ἐφτιαξε λοιπόν ένα Ἰδιαίτερο Γραφεῖο, πού δροῦσε κρυφά ἀπό τό επίσημο καί περιλάμβανε τόν Ἰταλό Καστόλδι, τόν Αὐστριακό Μπουχμπέργκερ καί τόν Ἀγγλο Ἀρμστρογκ γιά νά ἐξασφαλίζεται κατά ένα τρόπο... ἡ ἰσορροπία ἀνάμεσα στά δύο μπλόκ τῶν Μεγάλων. Ἡ εἰκόνα δέ θά ἦταν ὀλοκληρωμένη χωρίς τήν ΔΕΕ ἡ ὁποία, παρόλο τό σχηματισμό τῆς ὀριστικῆς κυβέρνησης, συνέχιζε νά ἐπιβλέπει καί νά ἐλέγχει.

Ἦδη ἀπό τήν πρώτη του ἐπαφή μέ τήν ἀλβανική πραγματικότητα φάνηκε ἡ ἀπειρία καί ἡ ἀνικανότητα τοῦ Γουλιέλμου ντέ Βίντ. «Vied c' est bien vide» θά πεί γι' αὐτόν ὁ Ι. Κεμάλ, μιά γνώμη πού θ' ἀποδειχτεῖ ἀπόλυτα ἀκριβής.

Ἡ νέα κυβέρνηση εἶχε ν' ἀντιμετωπίσει φοβερά δύσκολες ἀποστολές. Ἡ πρώτη συνίσταται στήν ἐπέκταση τῆς ἐξουσίας της σ' ὅλες τίς περιοχές πού ἀφέθηκαν στήν Ἀλβανία. Τό πρόβλημα ἦταν ιδιαίτερα ὀξύμένο στό Νότο, ὅπου ἡ Ἑλλάδα ἐπιθυμῶντας νά προσαρτήσῃ τίς μεσημβρινές περιοχές, δέ φαινόταν καθόλου διατεθειμένη νά ἐκτελέσει τήν ἀπόφαση τῶν μεγάλων δυνάμεων γιά τά σύνορα. Εἶχε δείξει τή διαφωνία της ἤδη ἀπό τό φθινόπωρο τοῦ 1913, ὅταν οἱ ἑλληνικές ἀρχές ἀνόρθωσαν χιλιάδες ἐμπόδια σέ μιά διεθνή ἐπιτροπή πού ἦλθε ἐπί τόπου γιά νά ὀριοθετήσῃ τά σύνορα. Ἡ ἐπιτροπή ἀναγκάστηκε νά διακόψει τίς ἐργασίες της καί νά πάει στή Φλωρεντία ὅπου καί μπόρεσε στίς 17 Σεπτεμβρίου 1913 νά συντάξῃ τό τελικό πρωτόκολλο σχετικά μέ τά σύνορα Ἀλβανίας καί Ἑλλάδας. Τήν παραμονή τῆς ἀφιξῆς τοῦ πρίγκιπα Βίντ, ἡ κυβέρνηση τῶν Ἀθηνῶν δέν μπορούσε ν' ἀρνηθεῖ ἀνοιχτά τήν προσταγή τῶν Μεγάλων νά ἐκκενώσει τίς περιοχές τῆς Μεσημβρινῆς Ἀλβανίας, αὐτές δηλ. πού οἱ ἑλληνικοί καθοδηγητικοί κύκλοι ὀνόμαζαν «Βόρειος Ἡπειρος». Ἦταν ὅμως ἀποφασισμένη νά σαμποτάρῃ τήν ἐφαρμογή τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς Φλωρεντίας. Ἐχοντας αὐτό τό σκοπό ὁ Ἑλληνας πρωθυπουργός Ἑλ. Βενιζέλος, βοηθούμενος ἀπό ὀρισμένες ὀμάδες τῆς περιοχῆς αὐτῆς, ἔφτιαξε μιά πραγματική σκηνοθεσία μέ τή μορφή τοῦ «βορειοηπειρωτικοῦ αὐτονομιστικοῦ κινήματος». Φαινομενικά ὑπάκουσε στή διαταγή τῶν Μεγάλων καί ἀπέσυρε τά ἑλληνικά στρατεύματα. Ἀλλά ταυτόχρονα ἄφησε πίσω τους ἑκατοντάδες ἢ καί χιλιάδες ἄντρες πού διασκορπίστηκαν σ' ἔνοπλες συμμορίες, ἀρχίζοντας νά τρομοκρατοῦν τόν ἀλβανικό πληθυσμό.

“Όλα αυτά απέβλεπαν στό να δημιουργήσουν τήν έντύπωση στήν Εύρώπη ότι έπρόκειτο για ένα πλατύ άντιστασιακό κίνημα τών κατοίκων τών ίδιων τών άμφισβητούμενων περιοχών πού, ύποτίθεται, ρίχνονταν αϋθόρμητα σ’ έναν άπελπισμένο άγώνα, ενάντια σε μιά άπόφαση πού τούς άφηνε στή λεία τής «άλβανικής βαρβαρότητας». Η ύπόθεση έφτασε και μέχρι τή δημιουργία, στις άρχές Μαρτίου του 1914, μιās ύποτιθέμενης προσωρινής κυβέρνησης τής «Βόρειας Ήπειρου», ύπό τήν προεδρία του Γ. Ζωγράφου, πού ήταν κάποτε ύπουργός έξωτερικών στήν κυβέρνηση τών Ήθηνών. Όλη ή περιοχή του Γκιροκάστερ τέθηκε κάτω άπό τήν κυριαρχία τής κυβέρνησης—άνδρείκελο του Ζωγράφου αλλά οι προσπάθειες τών «Βορειοηπειρωτών» να καταλάβουν τήν Κόρτσα άπέτυχαν.

Ο πρίγκιπας ντέ Βίντ, σά δημιούργημα τής εύρωπαϊκής πολιτικής πού έκφραζε τις άλλαγές και ύπεκφυγές της, δέν ήταν σε θέση να όδηγήσει μέχρι τέλους τόν άγώνα για τήν υπεράσπιση τών θεμελιακών δικαιωμάτων του άλβανικού έθνους. Κάτω άπό τήν πίεση τών άπεσταλμένων τών Μεγάλων Δυνάμεων σύμφώνησε ν’ άρχίσει διαπραγματεύσεις με τούς αντιπροσώπους τής «βορειοηπειρωτικής άυτονομίας», καθορίζοντας γι’ αυτό τό σκοπό τόν Ήλλανδό άξιωματιόν Τόμσον και στή συνέχεια τή ΔΕΕ. Οι συνομιλίες πού έγιναν δύο φορές τό Μάρτιο και Μάιο στήν Κέρκυρα (ή έκλογή του τόπου προκατέλαβε κατά ένα τρόπο τό περιεχόμενο και τό άποτέλεσμα), έδειξαν πόσο δέν είχαν βάση οι άξιώσεις τών σωβινιστικών κύκλων τής Ήλλάδας και πόσο άπεριόριστο ήταν τό «συμφιλιωτικό» και «συμβιβαστικό» πνεύμα τών «άντιπροσώπων» τής Ήλβανίας. Τό Πρωτόκολλο τής Κέρκυρας επικύρωσε μιά καλυμμένη άποσκίρτηση τής Μεσημβρινής Ήλβανίας.

Πραγματικά οι περιοχές του Γκιροκάστερ και τής Κόρτσας θά έμπαιναν κάτω άπό μιά ειδική διοίκηση με τοπική κυβέρνηση και σωμα χωροφυλακής. Τά στρατεύματα τής κεντρικής κυβέρνησης δέν έπιτρεπόταν να μπούν στις δύο περιοχές παρά μόνο σε περίπτωση πολέμου. Μά ή πιο τραγελαφική πλευρά του Πρωτόκολλου ήταν ή είσαγωγή τής έλληνικής γλώσσας στα σχολεία, σ’ ένα πληθυσμό, πού εκτός άπ’ τήν έλληνική μειοψηφία, είχε για μητρική του γλώσσα τ’ άλβανικά.

“Ένα πλατύ κίνημα όργης ξέσπασε σ’ όλη τή χώρα και ιδίως στις δύο περιοχές πού τις άφορούσε κύρια. Η κυβέρνηση του Ντουρρες άναγκάστηκε να διαχωρήσει τή θέση της άπό τούς «άντιπροσώπους» της στήν Κέρκυρα και να καθυστερήσει τήν επικύρωση του Πρωτοκόλλου έλπίζοντας ότι τά πράγματα θά γίνονταν ευνοϊκότερα.

“Αν στήν έξωτερική πολιτική της ή κυβέρνηση του πρίγκιπα δέχτηκε τις πρώτες ήττες της, εκεί πού χρεωκόπησε κυριολεκτικά ήταν στήν αντιμετώπιση τών έσωτερικών προβλημάτων.

Μιά βαθιά δυστυχία βασίλευε στή μάζα τής άγροτιάς, κύρια στήν Κεντρική Ήλβανία. Έκει οι χωρικοί ύπόκεινταν στήν πιο άγρια έκμετάλλευση άπό τούς ιδιοκτήτες τής γής κι ό έρχομός του πρίγκιπα με τήν άκολουθία του πού τήν άποτελοϋσαν αίμοχαρείς μπέηδες και πασάδες, χειρο-

τέρεψε τά πράγματα. Ἄλλά ἂν καί οἱ χωρικοὶ ἀποτελοῦσαν τήν κυριότερη κοινωνική δύναμη, δέν ἦταν σέ θέση νά ἐπεξεργαστοῦν ἕνα δικό τους πολιτικό πρόγραμμα. Δέν εἶχαν καταφέρει καν νά βγάλουν ἀπό τίς γραμμές τους μιά καθοδηγητική ομάδα πού θά μπορούσε νά τούς κάνει μιά αὐτόνομη πολιτική δύναμη, ἱκανή νά πάρει στά χέρια τῆς τήν ἐξέλιξη τῆς ἀνεξάρτητης Ἑλλάδας. Ἀντίθετα, οἱ ἀγροτικές αὐτές μάζες βρισκόμενες ἐκτεθειμένες στήν ἄγνοια καί τόν ἰσλαμικό φανατισμό, γίνονταν εὐκόλα θύματα στά πιά ἑτερόκλητα στοιχεῖα τῆς ἐσωτερικῆς καί ἐξωτερικῆς ἀντίδρασης. Ἔτσι τούς βλέπουμε νά περνοῦν εὐκόλα ἀπό τό ἕνα ἄκρο στό ἄλλο τῆς πολιτικῆς ζωῆς. Μιά ἐνεργοῦν μέ προοδευτική κατεύθυνση ἀναταράζοντας τά θεμέλια τῆς φεουδαρχικῆς ἰδιοκτησίας, καί μιά τούς βλέπουμε νά παίζουν ἕνα ρόλο τελείως ἀντίθετο μέ τά κοινωνικά συμφέροντά τους, χρησιμεύοντας ἀκόμη καί σάν ἐφεδρεία στά πιά ὀπισθοδρομικά στοιχεῖα πού ἤθελα νά συνδέσουν τό μέλλον τῆς χώρας μέ τήν τύχη τῆς Ἑλλάδος. Ἔτσι οἱ ἀγροτικές μάζες ἀπέτελεσαν ἕνα εὐφορο ἔδαφος γιά τήν προπαγάνδα τῶν ἀπεσταλμένων τῶν Νεότουρκων πού, παίρνοντας ὑπόψη τή θρησκευτική τους εὐαισθησία, ἐπαναλάμβαναν διαρκῶς ὅτι τό καθεστῶς τοῦ Βίντ δέν ἦταν παρά ἕνα ὄργανο καταπίεσης τῆς χριστιανικῆς Ἑλλάδος στή μουσουλμανική Ἑλλάδα. Ὁ χάρτης τῆς «Μεγάλῆς Ἑλλάδας» πού ἐπιδέξια χρησιμοποίησαν οἱ Νεότουρκοι προπαγανδιστές, εἶχε μιά μεγάλη ἐπίδραση πάνω τους.

Κάτω ἀπ' αὐτές τίς συνθήκες θά γίνει μιά ἐξέγερση στά μέσα τοῦ Μάη στήν περιοχή τοῦ Σιγιάκ (κοντά στοῦ Ντεῦρρες), ἐνάντια στό καθεστῶς τοῦ Βίντ. Ἐνοπλες ὀμάδες χωρικῶν ὠθούμενες ἀπό κοινωνικά καί θρησκευτικά κίνητρα, θά ἐπιτεθοῦν σέ ἕνα κυβερνητικό ἀπόσπασμα πού κατευθυνόταν πρὸς τό Νότο γιά ν' ἀντιμετωπίσει τήν «βορειοηπειρωτική» ἀπειλή.

Παραδόξως αὐτοὶ πού ἔδωσαν τό σινιάλο τῆς ἐξέγερσης ἦταν πράκτορες τοῦ Ἑσάτ. Δέν ὑπάρχει ὅμως τίποτα τό παράξενο. Ὁ Ἑσάτ, ἂν καί εἶχε πρώτης τάξεως θέση στήν κυβέρνηση τοῦ πρίγκιπα, δέν ἦταν ἀπό τούς ἀνθρώπους πού θά μπορούσε νά ἐγκαταλείψει τό παλιό σχέδιό του νά γίνει μιά μέρα μονάρχης τῆς Ἑλλάδας (ἀκόμη περισσότερο τώρα πού μπορούσε νά λογαριάζει στήν ὑποστήριξη τῆς Ἑλλάδος ἢ ὅποια θεωροῦσε ὅτι ὁ πρίγκιπας ντε Βίντ ταυτιζόταν σιγά-σιγά μέ τά συμφέροντα τῆς Αὐστρίας πού κυριαρχοῦσε στό νεαρὸ κράτος). Ὁ πασάς, ἐλάχιστα εὐχαριστημένος ἀπὸ τή θέση πού εἶχε ἤδη πάρει, θέλησε νά ἐκμεταλλευθεῖ τή δυσἀρέσκεια τῶν ἀγροτικῶν μαζῶν, τῶν ἰδίων αὐτῶν τῶν μαζῶν πού εἶχαν αἰσθανθεῖ στίς πλάτες τους ὅλα του τά κακουργήματα καί τίς ἀδικίες. Τό τίμιο παιχνίδι δέν ταίριαζε στό στῦλ του. Πιά πολύ οἰκεῖο τοῦ φαινόταν τό διπλό.

Σάν ὑπουργὸς πολέμου «ὀργάνωσε» τό στράτευμα πού θά τραβοῦσε ἀμέσως γιά νά προστατεύσει τήν ἐδαφική ἀκεραιότητα τῆς χώρας ἀπὸ τίς ἑλληνικές μηχανορραφίες στό Νότο. Ἔπειτα, σάν φεουδαρχικὸς ἡγεμόνας, διέταξε τούς ἐπιστάτες τῶν φέουδῶν του νά στήσουν ἐνέδρες στό ἴδιο αὐτό τό στράτευμα. Τό στρατήγημά του θά κατέληγε στήν ἐνίσχυση τῆς θέσης του ἐν σχέσει μέ τόν πρίγκιπα, δημιουργώντας μιά τέτοια κατάσταση πού, μόνο αὐτός

θά μπορούσε νά επιπλεύσει.

Όμως τό επιχείρημά του κατέληξε σέ περιπέτεια στοιχίζοντας τήν απομάκρυνσή του από τήν κυβέρνηση καί τή διά τῆς βίας απομάκρυνσή του από τή χώρα. Λίγο ἀργότερα θά περικυκλωθεῖ στήν κατοικία του στό Ντουρρες καί θά συλληφθεῖ ἀπό τίς δυνάμεις τῶν Ἀλβανῶν πατριωτῶν πού τούς ὑποστήριζαν οἱ χωροφύλακες τοῦ Τόμσον. Ταυτόχρονα συνελήφθησαν ὀρισμένοι Ἰταλοί ὑπήκοοι πού χρησίμευαν σάν σύνδεσμοι ἀνάμεσα στόν Ἑσάτ καί τούς ἐξεγερμένους. Ἡ σχεδόν ἄγρια ἐπέμβαση τοῦ Ἰταλοῦ ὑπουργοῦ Ἀλλιότι πρός τόν πρίγκιπα, γλύτωσε τόν πασά καί τούς συνενόχους του ἀπό δικαστικές διώξεις. Τόν πῆρε ἕνα ἰταλικό πολεμικό πλοῖο καί τόν ἀποβίβασε στό Μπρίντιζι ὅπου ἔγινε δεκτός μέ τιμές πού ἀρμόζουν σέ ἐν ὑπηρεσία κρατικούς ὑπαλλήλους.

Μέ τή φυγή τοῦ Ε. Τοπτάνι πολλοί Ἀλβανοί πατριῶτες πίστεψαν σέ μιά ὀριστική ἤττα τῶν δυνάμεων τῆς ἀντεθνικῆς δεξιᾶς, θεωρώντας τόν σάν κύρια, ἀν ὄχι καί μοναδική, αἰτία ὄλων τῶν κακῶν τοῦ νεαροῦ κράτους στήν αὐγή τῆς ἀνεξαρτησίας του. Γι' αὐτό τάχθηκαν ἀμέσως στό πλευρό τῆς κυβέρνησης τοῦ Ντουρρες καί πρόσφεραν τίς ὑπηρεσίες τους γιά νά πολεμήσουν τούς ἐξεγερμένους. Αὐτό δείχνει ὅμως ὅτι εἶδαν τήν ἐπιφανειακή πλευρά τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος δηλ. τό θρησκευτικό φανατισμό τῶν ἀγροτικῶν μαζῶν, ἐνῶ τούς διέφυγε τελείως τό κοινωνικό ὑπόβαθρο τοῦ προβλήματος. Πραγματικά ἡ απομάκρυνση τοῦ Ἑσάτ δέν ἔφτιαξε τά πράγματα καί ἡ ἀγροτική δυσαρέσκεια ξανάρχισε. Τόν Ἰούνιο-Ἰούλιο τοῦ 1914 θά προκληθεῖ ἕνα πραγματικό ξέσπασμα δυσαρέσκειας ἀπό τούς ἀνθρώπους τῆς ὑπαίθρου πού σέ μερικές βδομάδες θά πολιορκήσουν ὄχι μόνο τό Ντουρρες, ἀλλά θά ἐπεκτείνουν τόν ἔλεγχό τους σ' ὄλες τίς περιοχές τῆς Κεντρικῆς Ἀλβανίας. Θά καταφέρουν μάλιστα νά φτιάξουν κι ἕνα εἶδος ἐπαναστατικῆς ἐξουσίας γιά τή διοίκηση τῶν περιοχῶν πού ἔπεφταν στόν ἔλεγχό τους.

Όμως τό κίνημα δέν ἔχει πάρει μιά ξεκάθαρη καί συγκεκριμένη κατεύθυνση. Οἱ πιά λαμπροί καί προοδευτικοί ἀντιπρόσωποι τοῦ ἀλβανικοῦ ἐθνικισμοῦ ἔμειναν στό περιθώριο ἢ βρίσκονταν στήν ἄλλη πλευρά τῶν ὀδοφραγμάτων. Ἐτσι δινόταν σιγά-σιγά ἡ εὐκαιρία στούς ἑσατιστές πράκτορες (τοῦ Ἑσάτ Τοπτάνι) καί στά τουρκόφιλα στοιχεῖα νά ἐκμεταλλευστοῦν αὐτό τό κενό τῆς πολιτικῆς ἐπίδρασης καί καθοδήγησης. Παρόλα αὐτά, ὄσο τό κίνημα μεγάλωνε καί ἀπόκοβε ἀπό τό ἑσατιστικό ξεκίνημά του, ἄρχισαν νά ἀναφαίνονται μέσα στίς γραμμές ὀρισμένα λιγότερο ἢ περισσότερο φωτισμένα στοιχεῖα. Σ' αὐτούς ἀκριβῶς ὀφείλουμε τίς καθαρᾶ ἀντιιμπεριαλιστικοῦ χαρακτήρα διεκδικήσεις ὄπως τήν παραίτηση τοῦ πρίγκιπα, τήν κατάργηση τῆς ΔΕΕ, τό σχηματισμό μιᾶς νέας κυβέρνησης ἀποτελούμενης ἀπό «τίμιους καί ἱκανούς» ἀνθρώπους, ὄπως ἐπίσης καί τήν ἐνοπλή δράση τῶν ἀγροτικῶν ὀμάδων κατά τῶν λατιφούντιων πού θά ἐνταθεῖ τόν Ἰούνιο στήν περιοχή τῶν Τιράνων καί στό Ἐλμπασάν. Ἐξάλλου τό ὅτι δέ λυπήθηκαν καθόλου τήν περιουσία τοῦ Ἑσάτ, δείχνει πόσο ἐξελίχθηκε τό

κίνημα από τό τόσο πρόσφατο ξεκίνημά του. Ἐντούτοις ἂν δοῦμε τό θέμα ἀπό τήν πλευρά τῆς οἰκοδόμησις μιᾶς ἐθνικῆς καί κοινωνικῆς Ἑλβανίας, τό ἐπαναστατικό κίνημα κατά τοῦ καθεστῶτος τοῦ ντέ Βίντ ἦταν μιά χαμένη ὑπόθεση γιατί οἱ μὲν πατριωτικοί κύκλοι ἦταν ἀνίκανοι νά σκεφτοῦν μέ κοινωνικούς ὁρους, οἱ δέ ἀγροτικές μάζες διατηροῦσαν τήν πολιτική ἄγνοιά τους.

Ἔτσι μποροῦμε ἀπό τώρα νά προβλέψουμε τίς καταστρεπτικές συνέπειες. Πρῶτα ἀπ' ὅλα εἶναι προφανές ὅτι ἡ ἀντεχθρική προπαγάνδα κατά τῆς Ἑλβανίας καί τοῦ σκοποῦ της, ἐκμεταλλεύθηκε τήν κατάστασις ξαναμιλώντας γιά τήν «ἀνωριμότητα» καί «ἀνικανότητα» τοῦ λαοῦ της νά κυβερνηθεῖ μόνος του. Ἡ προπαγάνδα αὐτή ἀπέφευγε νά μιλήσει γιά τό πόσο λίγο σεβασμό εἶχαν δείξει οἱ Μεγάλες Δυνάμεις στή θέλησις, τίς φιλοδοξίες, τά θεμελιώδη συμφέροντα καί τήν ἐθνική συνείδησις τῶν Ἑλβανῶν. Ἀπέφευγε ἐπίσης πολύ προσεκτικά νά δώσει ὁποιαδήποτε ἐξήγησις βασισμένη στή συγκριτική ἱστορία, κύρια στήν ἱστορία τῶν Βαλκανίων, ὅπου πάντα οἱ ἐσωτερικοί ἀγῶνες ἦταν στενά συνδεδεμένοι μέ κάθε ἀπελευθερωτικό κίνημα ἀκόμη καί μετά τή συγκρότησις τῶν Ἑθνικῶν Κρατῶν.

Οἱ ἐξωτερικές ἐχθρικές δυνάμεις δέν περιορίστηκαν μόνον στήν προπαγάνδα. Ἐκμεταλλεύτηκαν τίς νέες δυνατότητες πού τοῦς ἔδινε ἡ ἑλβανική κατάστασις. Τά παλιά σχέδιά τους γιά τό μοίρασμα, τή δήμευσις αὐτοῦ πού ἔμενε στήν Ἑλβανία, ἰσχυροποιοῦνταν ὅλο καί περισσότερο. Ἐνα γεγονός πού θά παίξει κεφαλαιώδη σημασία εἶναι ἡ ἔκρηξις τῆς αὐστρο-ἰταλικῆς διένεξις πού μέχρι τώρα εἶχε κρατηθεῖ μέσα σέ ὀρισμένα ὄρια. Ἡ Βιέννη ἔδειχνε ν' ἀνυπομονεῖ. Ἀδιαφορῶντας γιά τήν οὐδετερότητα τῆς Ἑλβανίας, δέν ἔκρυβε πιά ὅτι ἤθελε νά τή συμπεριλάβει στίς πολεμικές της προετοιμασίες. Ὁ πρίγκιπας ντέ Βίντ δεχόταν καθημερινά παρακλήσεις γιά τή συμμετοχή τῶν ἑλβανικῶν δυνάμεων στό πλευρό τῶν Δυνάμεων τοῦ Κέντρου⁵⁰ στόν ἐπικείμενο πόλεμο. Ἡ κυβέρνησις τῶν Ἀθηνῶν ἐξαπολύει μέ μιά νέα ὀρμητικότητα τή «βορειοηπειρωτική» ἐκστρατεία, σχίζοντας τό Πρωτόκολλο τῆς Κέρκυρας πού ἡ κυβέρνησις τοῦ Ντουρρες εἶχε ἐγκρίνει τέλη Ἰουνίου. Καταλήφθηκε ἡ Μεσημβρινή Ἑλβανία, συμπεριλαμβανόμενου τοῦ Μπεράτι καί τῆς Κόρτσας. Οἱ ἑλληνικές συμμορίες ἐπιδόθηκαν σέ γενικές σφαγές. Ἀκολούθησε μιά πραγματική ἐξοδος τοῦ ντόπιου πληθυσμοῦ πρός τό Βορρά ἐνῶ δεκάδες χιλιάδες ἄντρες, γυναῖκες, γέροι καί παιδιά δέ βρῆκαν ἄλλο καταφύγιο ἀπό τοῦς ἐλαιῶνες στά περίχωρα τῆς Βλόρας ὅπου καί ἀποδεκατίστηκαν ἀπό τήν πείνα καί τίς ἐπιδημίες.

Τήν παραμονή τοῦ Παγκοσμίου Πολέμου τό καθεστῶς τοῦ ντέ Βίντ εἶχε πρακτικά φτάσει σ' ἀδιέξοδο. Τά πάντα συντελοῦσαν στήν ταχεία κατάρρευσις του. Οἱ ἐξεγερμένοι τῆς Κεντρικῆς Ἑλβανίας, οἱ «βορειοηπειρωτικές» συμμορίες στό Νότο καί οἱ Σέρβοι πού μετακινοῦνταν στό Βορρά, τοῦ εἶχαν

50. Στίς Δυνάμεις τοῦ Κέντρου συμμετεῖχε ἡ Γερμανία, Αὐστροουγγαρία, Τουρκία, Βουλγαρία κ.λπ. (Στμ)

πάρει σχεδόν όλο τό έδαφος. Πέρα από τήν πρωτεύουσά του τό Ντουρρες, δέν του έμενε παρά ή Βλόρα. Σ' όλα αυτά έρχεται νά προστεθει ένα γεγονός αποφασιστικής σημασίας: ή Αυστροουγγαρία θά εγκαταλείψει τόν πρίγκιπα ντέ Βίντ. Περισσότερο από κομφορμισμό παρά από πνεύμα ανεξαρτησίας, ό πρίγκιπας δέν είχε ύποκύψει στις πιέσεις τής Βιέννης εκδηλώνοντας τήν πρόθεσή του νά μείνει πιστός στις αποφάσεις τής Εύρώπης για τήν άλβανική ουδετερότητα. Πλήρωσε τό τίμημα: χάνοντας τήν αυστριακή έμπιστοσύνη, έχανε συγχρόνως κάθε πιθανότητα νά συνεχίσει νά βασιλεύει στόν κλονιζόμενο θρόνο του. 'Η Βιέννη για τελευταία φορά του έκοψε μαζί μέ τή Ρώμη, τήν καταβολή του δανείου των 75 εκατομμυρίων φράγκων, αποστερώντας τον από τό μοναδικό τρόπο επιβίωσής του. Τίς πρώτες μέρες του Σεπτεμβρίου κι ύστερα από μία βασιλεία μόλις 6 μηνών, ό Γουλιέλμος ντέ Βίντ αναγκάστηκε νά πάρει τό δρόμο τής επιστροφής. 'Η κυβέρνησή του θά εγκαταλείψει τή χώρα μαζί του.

"Έτσι τό άλβανικό κράτος πού οί Μεγάλες Δυνάμεις ανέλαβαν νά φτιάξουν, χρεωκοπεϊ. "Αν πρέπει νά κάνουμε μία γενική κρίση, ή πιο κατάλληλη γνώμη είναι αυτή του Γάλλου καθηγητή Ρ. Ρέντσλομπ: «Οί μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις ισχυρίστηκαν ότι θά κάνουν τήν 'Αλβανία αυτόνομο πριγκιπάτο, μέ τόν πρίγκιπα ντέ Βίντ και θά τής δώσουν ένα Χάρτη. Μά δέν ήταν παρά ένα προσποιητό έργο. 'Η νέα μοναρχία δέ γεννήθηκε παρά στά χαρτιά και τή φαντασία των διπλωματών. Δέν υπήρξε ποτέ, για τό λόγο ότι δέ ρίζωσε ποτέ μέσα στό λαό. Ο Παγκόσμιος Πόλεμος θά ξεσπάσει εκεί κάτω, και μόνο ύστερα από μία μακριά περίοδο αναρχίας, άγώνων και άμφιβολιών, ή 'Αλβανία θά μπορέσει ν' ανασυγκροτηθει από τίς ζωντανές δυνάμεις της και τήν εθνική θέλησή της πού αποτελούν τά μόνα αυθεντικά στοιχεία μέ τά όποια δημιουργείται ένα Κράτος».

'Η μόνη επιφύλαξή μας για αυτή τή διαπίστωση πού είναι αντικειμενικότερη στο υπόλοιπο μέρος, βρίσκεται στο αν παίρνει υπόψη της ότι αυτή ή θέληση τής 'Αλβανίας ν' «ανασυγκροτηθει από τίς ζωντανές της δυνάμεις» δέν είναι καθόλου ένα μεταπολεμικό φαινόμενο. Πραγματικά είναι προφανές ότι άμέσως μετά τήν ανακήρυξη τής ανεξαρτησίας, τό άλβανικό κράτος πήγαινε νά δημιουργηθει πάνω σε εθνικές βάσεις γύρω από τόν πυρήνα τής Κυβέρνησης τής Βλόρας. Αυτό τό κράτος γκρεμίστηκε για νά χτισθει από τά έρείπια του ένα πλαστό κρατικό οικοδόμημα, τό καθεστώς του πρίγκιπα ντέ Βίντ, έργο πραγματικά προσποιητό πού επιβλήθηκε απ' έξω και πού ή χώρα δέν μπόρεσε νά άφομοιώσει εξαιτίας τής κατάστασης πού θά δημιουργηθει από τήν παγκόσμια άναστάτωση.

"Ένα πεδίο μάχης του πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου

'Αμέσως μετά τήν έναρξη του πολέμου στην Εύρώπη, θά μπορούσαμε νά πιστέψουμε ότι ή άποφασισμένη έδω και μόλις ένα χρόνο ουδετερότητα τής

Ἑλβανίας, μαζί μέ τήν ἀνεξαρτησία της, ἀποτελοῦσαν ἓνα «δῶρο τῶν Οὐρανῶν» πού εἶχε ἔρθει στήν κατάλληλη στιγμή. Στήν οὐσία ὅμως εἶναι σάν νά ἐμπιστεύεσαι καλόβoλα τήν καλή θέληση τῆς διπλωματίας τῶν μεγάλων δυνάμεων καί τήν ἐγκυρότητα τοῦ ρητοῦ *Pacta sunt servanda*.

Ὡστόσο ὑπῆρχαν καί μιά σειρά ἄλλοι λόγοι πού σ' ἔκαναν νά πιστέψεις σέ μιά τέτοια πιθανότητα. Ἡ Ἑλβανία μέ τό γεωγραφικό της χαρακτήρα, τήν ἀπουσία σιδηροδρόμου καί πλωτῶν δρόμων, μέ τά βραχώδη, ἀπότομα ἢ σκεπασμένα μέ χοντρούς θάμνους βουνά καί τή φτώχεια τῶν φυσικῶν πόρων ἀμεσης χρήσης, φαινόταν ὅτι θ' ἀποτελοῦσε μιά νησίδα πού ὁ πόλεμος ἀπλῶς θ' ἄγγιζε τίς ὄχθες της, χωρίς νά εἰσχωρήσει.

Δέν ἔγινε ὅμως ἔτσι. Ἡ Ἑλβανία βρισκόταν ἀνέκαθεν στό ἐπίκεντρο σοβαρῶν πολιτικῶν συμφερόντων καί ἡγεμονιστικῶν ὀνείρων στήν Ἀδριατική καί στά Βαλκάνια, ἐνῶ μέ τή νέα κατάσταση ἔρχονται νά προστεθοῦν καί καθαρά στρατιωτικοί λόγοι. Ἀκόμη μεγάλωσε ὁ ἀριθμός τῶν μερῶν πού ἐνδιαφέρονταν γιά τήν «τύχη» τῆς χώρας. Ὑπῆρχε πάντα ἡ Αὐстроουγγαρία καί ἡ Ἰταλία (πού ἀπό τό σιωπηλό ἀνταγωνισμό τους σά συμμαχοί, πέρασαν στήν ἀνοικτή ἀντιμετώπιση σάν ἐχθροί), σὺν τά γειτονικά κράτη πού ὁ πόλεμος τά ἔδινε μιά νέα εὐκαιρία τυχόν ἱκανοποίησης τῶν ἡγεμονιστικῶν ὀρέξεών τους.

Τό νέο ὅμως στοιχεῖο πού θά ἔλθει νά προστεθεῖ σέ σύγκριση μέ τήν προπολεμική κατάσταση, θά εἶναι τό ἐνδιαφέρον πού θά δείξει ἡ Γαλλία, ἡ τρίτη μεγάλη δύναμη πού ἐμφανίζεται στήν ἑλβανική σκηνή κατά τή διάρκεια τοῦ πολέμου, γιά λόγους πού θά ἐξετάσουμε σύντομα.

Στόν Πρῶτο Παγκόσμιο Πόλεμο κάθε ἐπιθυμία γιά μιά ἀνεξάρτητη ζωή στήν Ἑλβανία, κάθε προσπάθεια ὀργάνωσης καί βαδίσματος πρὸς τά μπρός πνίγηκε μέ τή βία. Ὁ πόλεμος σφραγίζει τήν ἱστορία τῆς χώρας μέ σελίδες πού γράφουν γιά ἀναρχία, μιζέρια, βία καί αἷμα.

Τά γεγονότα τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1914 ἀνοίγουν μιά περίοδο ἀναθεώρησης τῶν πάντων. Πραγματικά τώρα πού ἄρχισε τό «εὐρωπαϊκό κοντσέρτο» καί γινόταν ἀδύνατο νά ἐφαρμοστεῖ ἡ παράγραφος γιά τή συλλογική ἐγγύηση τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, καθένας ἀπό τοὺς ἐμπόλεμους πίστευε ὅτι εἶχε δικαίωμα νά ἐνεργήσει σύμφωνα μέ τίς «ἀναγκαιότητες τοῦ πολέμου».

Οἱ πρῶτοι πού θά παραβιάσουν τίς ἀποφάσεις τοῦ Λονδίνου καί θά καταλάβουν ἑλβανικά ἐδάφη (πού τά σύνορά τους εἶχαν καθοριστεῖ τό 1913), εἶναι ἡ Ἑλλάδα καί ἡ Ἰταλία. Καί οἱ δύο δέν εἶχαν μπεῖ ἀκόμη στόν πόλεμο. Ἡ πρώτη, μέ τή συγκατάθεση τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, εἰσέβαλε μέ τόν τακτικό στρατό της τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1914 στή Νότιο Ἑλβανία πού βρισκόταν ἤδη κάτω ἀπό τόν ἔλεγχο τῶν «βορειοηπειρωτικῶν» συμμοριῶν. Ἡ δεύτερη κατέλαβε πρῶτα, τίς τελευταῖες μέρες τοῦ Ὀκτωβρίου τή νῆσο Σαζάν, ἀπέναντι ἀπό τή Βλόρα καί στή συνέχεια προχώρησε τό Δεκέμβριο καί στήν κατάληψη τῆς πόλης.

Οἱ διαμαρτυρίες τῶν ἐθνικιστικῶν ἑλβανικῶν κύκλων πού ἐπικαλέστηκαν τίς ἐπίσημες ἀποφάσεις τοῦ προηγούμενου ἔτους δέν εἶχαν κανένα

αποτέλεσμα.

Ἡ σερβική κυβέρνησι διάλεξε ἕναν ἄλλο δρόμο. Βρισκόμενη πρὸς στιγμή σ' ἀδυναμία νά στείλει τὰ στρατεύματά της, ἐπιστράτευσε μιά «παλιά φιλία της» φωνάζοντας τὸν Ἑσάτ Πασά. Ὁ Ἑσάτ, πραγματικός «στρατιώτης» στήν ὑπηρεσία συνεχῶς διαφορετικῶν κυρίων, ἔφυγε ἀπὸ τὴν Ἰταλία τὸ δεύτερο δεκαπενθήμερο τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1914 κι ὕστερα ἀπὸ μιά σύντομη διαμονή στήν Ἀθήνα, ἔφτασε στό Νίς ὅπου ἦταν ἐγκατεστημένη ἡ σερβική κυβέρνηση. Κατάφερε νά πάρει ἀπὸ τὸν Πασίτς⁵¹ σημαντική οἰκονομική βοήθεια μέ τὴν ὁποία ἔφτιαξε ἕνα μισθοφορικό ἀπόσπασμα ἀπὸ ἄτομα πού στρατολόγησε στό σερβικό ἔδαφος τῆς περιοχῆς τῆς Ντίμπρας. Ἐπικεφαλῆς καμιά ἑκατοστῆς ἀπ' αὐτοὺς τοὺς μισθοφόρους, θά ἐμφανιστεῖ ξαφνικά στό Ντουῖρρες στὶς ἀρχές τοῦ Ὀκτωβρίου αἰφνιδιάζοντας ὅλο τὸν κόσμο. Μὲ τὴν παρουσία του στήν «πρωτεύουσα» ἤθελε νά κλείσει τὸ χάσμα τῆς ἐξουσίας πού προκάλεσε ἡ ἀναχώρηση τοῦ πρίγκιπα καὶ σύντομα θ' ἀνακηρυχθεῖ «ἀρχηγός τῆς κυβέρνησης καὶ γενικός διοικητής τοῦ στρατοῦ». Μιά ἀπὸ τίς πρῶτες του ἀποφάσεις θά εἶναι ἡ «κήρυξη τοῦ πολέμου» στήν Αὐστρο-ουγγαρία, πράγμα πού θά σημάνει τὴν προσχώρησή του στήν ὑπόθεση τῆς Ἀντάντ.

Ἡ ἐπιστροφή τοῦ Ἑσάτ στήν Ἀλβανία ξανάναψε τὰ πάθη. Ἦταν μιά διπλή πρόκληση, τόσο πρὸς τὸ ἔθνος ὅσο καὶ στήν ἀγροτική μάζα. Τὸ κίνημα ἐξέγερσης ξαναφούντωσε ἀμέσως καὶ διαδόθηκε στήν Κεντρική Ἀλβανία. Κι αὐτὴ τὴ φορά δέν εἶχε ἀκόμη μιά συγκεκριμένη φυσιογνωμία. Οἱ ἀγροτικές μάζες συνέχιζαν ν' ἀποτελοῦν οὐσιαστικά τὴ μοναδική κοινωνική του βάση. Παρόλα αὐτὰ ξανάεμφανίστηκαν οἱ πιο διαφορετικές τάσεις. Ἔτσι οἱ πράκτορες τῶν Νεότουρκων, κύρια μετὰ τὴν εἰσδοχή τῆς Τουρκίας στὸν πόλεμο τὸ Νοέμβριο στό πλευρὸ τῶν Δυνάμεων τοῦ Κέντρου, ἔριξαν τὸ σύνθημα τοῦ «ἑρῶς πολέμου» ὅλων τῶν μουσουλμάνων ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Οἱ πράκτορες τῆς Βιέννης εἶχαν ἤδη συμπράξει μέ τοὺς ἰσλαμικοὺς κύκλους γιὰ νά χρησιμοποιήσουν τοὺς ἐξεγερμένους στήν προσεχὴ ἐκστρατεία τους ἐναντίον τῆς Σερβίας. Αὐτὴ τὴν κατεύθυνση προσπάθουσαν νά δώσουν κι ὀρισμένες διεθνιστικές ὀμάδες πού λογάριαζαν νά ἐκμεταλλευστοῦν τὴν ἥττα τῆς Σερβίας γιὰ νά ξαναπάρουν τίς ἀλβανικές περιοχές πού τοὺς εἶχαν ἀρπάξει ἀπὸ τὴ μητέρα-πατρίδα.

Ἐν τούτοις τὸ κίνημα κατάφερε ν' ἀντισταθεῖ σ' ὅλες αὐτές τίς τάσεις καὶ νά συγκεντρώσει τίς προσπάθειές του κύρια κατὰ τῆς ἐσατικής κυριαρχίας. Πῆρε ἔτσι ἕνα πολὺ πιο ἔντονο ἀντιφεουδαρχικό χαρακτήρα ἀπὸ τὴν προηγούμενη περίοδο. Τὸ πιο χαρακτηριστικὸ σημεῖο τῆς ἀγροτικῆς ἐξέγερσης ἀποτελοῦσε αὐτὴ τὴ στιγμή τὸ γεγονὸς ὅτι μέσα ἀπὸ τὰ πιο χαμηλά στρώματα τῆς ὑπαίθρου εἶχαν ἀναβλύσει πιο λαϊκοὶ ἡγέτες. Οἱ ἐξεγερμένοι εἶχαν διαλέξει γιὰ γενικό διοικητὴ τους ἕναν δικό τους τὸν Χατζῆ Κιαμήλ, ἕνα χωρικό ἀπὸ τὰ περίχωρα τῶν Τιράνων. Θεώρησαν

51. Σέρβος πολιτικός, ἀρχηγός τοῦ Σερβικοῦ κράτους. (Στμ)

καθηκόν τους νά κάψουν τά σπίτια τῶν φεουδαρχῶν καί νά ἐπιτάξουν τά τσιφλίκια, βοηθώντας συγχρόνως τούς φτωχοῦς, τά ὄρφανά καί τούς ἀνάπηρους. Ἡ στάση αὐτή ἀντανακλοῦσε τήν ἀντίληψη τοῦ Χατζῆ Κιαμήλ γιά μιᾶ κοινωνική ἰσότητα: Ὁ Χατζῆ, ὁπαδός τῆς μουσουλμανικῆς αἵρεσης «μελαμί» πού πρόβλεπε τήν κατάργηση τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, ἐπικαλοῦνταν ὀρισμένα ἐδάφια τοῦ Κορανίου γιά νά στηρίξει τήν ἄποψη ὅτι κάθε περίσσειμα ἀπό τίς προσωπικές ἀνάγκες θά ἔπρεπε νά δοθεῖ εἴτε στήν ἐπανάσταση εἴτε στοῦς φτωχοῦς.

Οἱ ἐξεγερμένοι εἶχαν σύντομα σημαντικές ἐπιτυχίες στόν ἀγῶνα τους ἐναντίον τῆς ἑσατικῆς ἐξουσίας. Μέσα σέ λίγες βδομάδες ὅλη ἡ Κεντρική Ἀλβανία ἔπεφτε στά χέρια τους καί ὁ Ἐσάτ εἶχε τήν ἴδια τύχη μέ τόν πρίγκιπα πού βρέθηκε κλεισμένος στό Ντοῦρρες.

Ἐνα ἀκόμη πιά σημαντικό γεγονός ἀπό τίς στρατιωτικές ἐπιτυχίες ἦταν ἡ συνέλευση τῶν Τιράνων πού ἔγινε στά μέσα Ἰανουαρίου τοῦ 1915 ἀπό τά πιά διορατικά στοιχεῖα, ὅπως ἐπίσης ἡ υἱοθέτηση ἀπό τή συνέλευση μιᾶς διακήρυξης πρὸς τίς μεγάλες δυνάμεις. Στό ντοκουμέντο αὐτό ἔκφραζαν τήν πρόθεσή τους νά μείνουν οὐδέτεροι στή διένεξη πού εἶχε ἀρχίσει καί βεβαίωσαν ὅτι μοναδικός σκοπός τῆς ἐξέγερσης ἦταν ἡ ἀποτίναξη τῆς ἑσατικῆς κυριαρχίας. Τό βῆμα γιά τόν ἐθνικισμό ἦταν πολύ κοντά, ὅμως οἱ πατριωτικοί κύκλοι κρατοῦσαν τίς ἐπιφυλάξεις τους καί τό στασιαστικό κίνημα δέν ἦταν τελείως συναφές. Ὁ ἀγῶνας στοῦς κόλπους του εἶχε τίς ἀναλαμπές καί τά πισωγυρίσματά του. Κάθε βῆμα πρὸς τά μπρός τῆς πιά προωθημένης πτέρυγας, σήμαινε κι ἕνα βῆμα πρὸς τά πίσω τῆς σύσφιξης τῶν σχέσεων μέ τήν Πύλη. Ἐτσι τά ἀντεθνικά στοιχεῖα θά συγκεντρωθοῦν τό Φεβρουάριο στήν Κρούγια γιά ν' ἀκηρύξουν τήν ἔνωση μέ τήν ὀθωμανική Αὐτοκρατορία.

Παρόλες τίς ἀντιδράσεις καί τίς ἀβεβαιότητες, ἡ ἀντι-ἑσατική ἐξουσία πού εἶχε ἐγκατασταθεῖ σ' ὅλη τήν Κεντρική Ἀλβανία, κράτησε γερά μέχρι τόν Ἰούνιο τοῦ 1915 καί δέν ἔπεσε παρά μόνο μέ τή σερβική ἐπέμβαση. Ἡ σερβική κυβέρνηση κάτω ἀπό τό πρόσχημα ὅτι δέν μπορεῖ νά ἐπιτρέψει στά μετόπισθεν τῆς «τήν ἔκρηξη μιᾶς φανερά αὐστριακῆς ἐξέγερσης», ἀποφάσισε νά ἔλθει πρὸς βοήθεια τοῦ Ἐσάτ. Παρόλες τίς συμβουλές τῶν κυβερνήσεων τῆς Ἀντάντ νά μὴν ἀρχίσει μιᾶ ἐπιχείρηση πού θ' ἀπόσερνε ἀπό τό κύριο μέτωπο ἔστω κι ἕνα μίνιμουμ δυνάμεων, ὁ Πασίτς ἔστειλε τά στρατεύματά του στό ἀλβανικό ἔδαφος, δίπλα ἀπό τήν Ὀχρίδα καί τή Στρούγκα. Οἱ ἔνοπλοι χωρικοί τοῦ Χ. Κιαμήλ ἀντιστάθηκαν μέ σθένος ἀλλά στό τέλος νικήθηκαν ἀπό ἕνα πολύ πιά καλά ὀπλισμένο καί ὀργανωμένο στρατό πολλῶν χιλιάδων ἀνδρῶν. Ὁ Ἐσάτ βγήκε τελικά ἀπό τήν τανάλια πού τόν εἶχε σφίξει στό Ντοῦρρες καί μέ τή βοήθεια τῶν στρατευμάτων τοῦ στρατηγοῦ Μιτσκοβίτς ἀρχισε ἕνα κύμα τρομοκρατίας ἐναντίον τῶν χωρικῶν, κύρια στήν περιοχή τῶν Τιράνων πού ἦταν τό φέουδό του. Δεκάδες χωρικοί κρεμάστηκαν κι ἀνάμεσά τους ὁ Χ. Κιαμήλ, ἐνῶ πολλοί ἄλλοι ἐκτελέστηκαν χωρίς δίκη. Ἐτσι μέ τήν ἐξωτερική ἐπέμβαση πῆρε τέλος μιᾶ ἐξέγερση μέ συζητήσιμους καί ἀόριστους στόχους πού εἶχε ὅμως ἕνα ἀναμφισβήτητο

κοινωνικό υπόβαθρο και λαϊκό χαρακτήρα.

Μέ τη δράση τῶν σερβικῶν στρατευμάτων ἐνάντια στούς ἐξεγερμένους τόν Ἰούνιο τοῦ 1915, ἡ φωτιά τοῦ πολέμου θά ἐπεκταθεῖ σιγά-σιγά καί στό ἀλβανικό ἔδαφος. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά τοῦ Βορρά, οἱ δυνάμεις τοῦ Μαυροβουνίου πέρασαν κι αὐτές στή δράση καί κυρίευσαν τή Σκόδρα.

Τόν Ἀπρίλιο θά ὑπάρξει στό διπλωματικό τομέα ἕνα γεγονός ἐξαιρετικῆς σημασίας πού οἱ στρατιωτικές του ἐπιπτώσεις δέ θ' ἀργήσουν νά γίνουν αἰσθητές στόν ἀλβανικό τομέα. Ἡ Ἰταλία ἀποφασίζει νά σπάσει τήν οὐδετερότητά της. Ἐγκαταλείπει τούς πρώην παρτεναίρ της καί πηγαίνει μέ νέους συμμάχους ἀφοῦ πρῶτα ἐξασφάλισε συγκεκριμένες ὑποσχέσεις γιά τά λάφυρα πού θά ἔπαιρνε μετά τό τέλος τοῦ πολέμου. Στίς 26 Ἀπριλίου 1915 θά ὑπογράψει μιά μυστική συνθήκη στό Λονδίνο μέ τήν Ἀγγλία, τή Γαλλία καί τή Ρωσία γι' αὐτόν ἀκριβῶς τό σκοπό. Γιά μιά ἀκόμη φορά θά γίνει ἀνακάταμα γιά τό μέλλον καί τά ἐδάφη τῆς Ἀλβανίας. Τό ἀλβανικό ζήτημα τέθηκε ἐπί τάπητος καί οἱ τέσσερις Μεγάλες Δυνάμεις, πού πρὶν ἀπό δύο χρόνια εἶχαν ἀναγνωρίσει τήν ἀνεξαρτησία τῆς Ἀλβανίας κάτω ἀπό τόν ἔλεγχο καί τήν ἐγγύησή τους, δέ δίστασαν καθόλου ν' ἀποφασίσουν τήν κατάργηση αὐτῆς τῆς ἀνεξαρτησίας καί τό διαμελισμό τοῦ ἐδάφους της. Σύμφωνα μέ τούς ὅρους τῆς Συνθήκης τοῦ Λονδίνου ἡ Ἰταλία ἔπαιρνε τή Βλόρα μέ μιά ἀρκετά ἐκτεταμένη ἐνδοχώρα, ὅπως καί τή νῆσο Σαζάν. Οἱ περιοχές τοῦ Βορρά καί τοῦ Νότου θά μπορούσαν νά γίνουν ἀντικείμενο μοιρασιάς ἀνάμεσα στήν Ἑλλάδα, τή Σερβία καί τό Μαυροβούνι, ἂν τό ἐπιθυμοῦσαν οἱ δυνάμεις τῆς Ἀντάντ κι ἂν εἶχαν πραγματοποιηθεῖ οἱ ἰταλικές διεκδικήσεις στήν Ἀδριατική. Θά φρόντιζαν βέβαια ν' ἀφήσουν ἕνα ἐξάμβλωμα τοῦ ἀλβανικοῦ κράτους στήν Κεντρική Ἀλβανία (ἴσως προορισμένο γιά τόν Ἐσάτ, τόν ἄλλο «σύμμαχο»), ἕνα κράτος-νάνο, αὐτόνομο κι οὐδέτερο πού ὁμως ἡ Ἰταλία θά τό ἀντιπροσώπευε στίς διεθνεῖς σχέσεις του.

Μέ τήν εἰσοδο τῆς Ἰταλίας στόν πόλεμο, πού τήν ἀκολούθησαν οἱ σερβικές καί μαυροβουνικές ἐπιδρομές, οἱ ἀλβανικές περιοχές βρισκόνταν ὀριστικά ἐκτεθειμένες στίς στρατιωτικές ἐπιχειρήσεις τῶν ἐμπόλεμων.

Στίς ἀρχές Ὀκτωβρίου τοῦ 1915 ἡ Σερβία δέν μπορούσε νά κρατήσῃ τίς θέσεις της ἐξαιτίας τῆς εἰσδοχῆς τῶν βουλγαρικῶν μονάδων στή γραμμή τοῦ μετώπου. Μπροστά στή συντονισμένη ἐπίθεση τῶν αὐστριακοβουλγαρικῶν στρατευμάτων, ὁ σερβικός στρατός δέν εἶχε ἄλλη διέξοδο ἀπό τήν ὑποχώρηση, πρῶτα πρός τήν πεδιάδα τῆς Κοσόβας κι ἔπειτα πρός τά βουνά τῆς Βορινῆς Ἀλβανίας ὅπου κι ἔμεινε ἐκεῖ μέχρι τά τέλη Νοεμβρίου γιά νά φτάσῃ τελικά κατά τά μέσα Δεκεμβρίου στήν Ἀδριατική παραλία κι ὕστερα ἀπό βαριές ἀπώλειες καί μεγάλες καταστροφές πού προκάλεσε στή χώρα. Τά ὑπολείμματά του μαζεύτηκαν καί μεταφέρθηκαν στήν Κέρκυρα ἀπό τά πολεμικά πλοῖα τῆς Ἀντάντ.

Τά στρατεύματα τῆς Αὐстроουγγαρίας κυνηγώντας τόν πανικόβλητο σερβικό στρατό κατέλαβαν μέσα σέ μερικές βδομάδες ὅλη τή Βόρεια καί Κεντρική Ἀλβανία. Ἔτσι ἦρθαν σ' ἐπαφή στό ἀλβανικό ἔδαφος μέ τά

ιταλικά στρατεύματα πού βρίσκονταν όχυρωμένα κατά μήκος του κάτω ρού της Βιώσας, βόρεια τής Βλόρας.

Όσο για τόν Έσατ Πασά, ακολουθήσε από κοντά τήν επιβίβαση τών σερβικῶν στρατευμάτων. Ξαναπῆρε τό δρόμο τής έξορίας καί αποβιβάστηκε γιά μιάν ακόμη φορά στήν Ίταλία έχοντας μαζί του τούς στρατιῶτες του, ένα μικρό σῶμα 600 περίπου μισθοφόρων. Κι αὐτή ακόμα τή φορά δέν του ἔλειψαν ὁ σεβασμός καί οἱ ὑποσχέσεις. Ὁ πρόεδρος του Ίταλικου Συμβουλίου τό χαρακτήρισε «μέλλοντα πρίγκιπα τής μεταπολεμικῆς Ἀλβανίας». Ἀλλά ἡ Ίταλία ἦταν ζηλιάρα, ἤθελε τόν Πασά μόνο γιά τόν ἑαυτό της. Προφανῶς, σύμφωνα μέ τή μυστική συνθήκη του Λονδίνου του πρότεινε νά ἐγκρίνει χωρίς καμιά καθυστέρηση σάν ἀκόλουθό του ένα διπλωματικό ἐκπρόσωπο ὑπό τόν ὄρο ὅμως ὅτι θ' ἀρνιόταν ὅποιαδήποτε σχέση μέ τίς ἄλλες δυνάμεις. Ὁ Πασᾶς ἐκτιμώντας γιά παραπάνω τήν ἀξία του προσπάθησε νά ξεφύγει χάνοντας τελικά τήν ἰταλική ἐμπιστοσύνη.

Ἐτρεξε στό Παρίσι ὅπου τόν πῆραν πολύ στά σοβαρά γιατί ἐδῶ ἡ κατάσταση του ἦταν πολύ εὐνοϊκή. Οἱ πιά ὑψηλές γαλλικές προσωπικότητες ὅπως ὁ Μπριάν καί ὁ Ζοφρέ, τόν ἄκουσαν μέ τεντωμένο αὐτί. Ἡ λίγο ἀπρόσμενη αὐτή φροντίδα του Παρισιοῦ εἶχε ἄμεση σχέση μέ τήν ἐκστρατεία στή Θεσσαλονίκη καί τίς προσεχεῖς ἐπιχειρήσεις του στρατοῦ τής Ἀνατολῆς. Ἐνα ὑπόμνημα του 2ου γραφείου του Γαλλικοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου τής ἐποχῆς χαρακτήριζε τόν Έσατ σάν τόν «κύριο ἄξονα» τής σχεδιασμένης δράσης τών στρατευμάτων του στρατηγού Σαράιγ πού θά κατευθύνονταν γιά τήν Ἀνατολική Ἀλβανία γιά νά κάνουν κοινό μέτωπο μέ τά ἰταλικά στρατεύματα. Ἀφοῦ ὅπως ἔλαγε τό 2ο γραφεῖο «ἡ Ἀλβανία ἀποτελεῖ ένα ἀπόθεμα καλῶν στρατιωτῶν», ἐλπίζαν νά χρησιμοποιήσουν τόν Έσατ γιά νά στρατολογήσουν ἐπί τόπου. Τέλη Αὐγούστου ἐπιβιβάστηκε στό γαλλικό καταδρομικό «Ντεστρές» πού τόν κατέβασε στή Θεσσαλονίκη ὅπου κι ἐγκαταστάθηκε σάν «ἀρχηγός τής ἐξόριστης ἀλβανικῆς κυβέρνησης». Τόν συνόδευσαν δύο διπλωμάτες τής Quai d' Orsay⁵², ὁ Γάλλος ἀρμοστής στήν Ἀλβανία Ντέ Φοντενέ καί ὁ Γάλλος ἀντιπρόσωπος στή ΔΕΕ Λ. Κραζέσκι. Ἦταν ένα δείγμα τής σημασίας πού του ἔδιναν καί τῶν ἀποτελεσμάτων πού περίμεναν νά βγάλουν ἀπ' αὐτόν. Ἀλλά ὁ Πασᾶς τούς ἀπογοήτεψε ἀπό κάθε ἀποψη.

Οἱ Γάλλοι κατάλαβαν πόσο ἀσήμαντος ἦταν κατά τή διάρκεια τής ἐκστρατείας του φθινόπωρου. Οἱ ἐπιχειρήσεις ἄρχισαν ἀπό τά ἰταλικά στρατεύματα πού ξάπλωσαν τή ζώνη κατοχῆς τους σ' ὅλη τή Νότια Ἀλβανία, διώχνοντας τά ἑλληνικά στρατεύματα του βασιλιᾶ Κωνσταντίνου πού πρόσκεινταν στίς Δυνάμεις του Κέντρου. Τ' ἀποσπάσματα του στρατοῦ τής Ἀνατολῆς βάδισαν πρός συνάντησή τους καταλαμβάνοντας τήν περιοχή τής Κόρτσας. Ὁ Γάλλος διοικητής ἀπόρριψε τήν πρόταση του Έσατ Πασᾶ νά

52. Ἐκεῖ ἔδρευε ἡ γαλλική κυβέρνηση. (Στμ)

μεταφέρει τήν έδρα τής «κυβέρνησής» του στήν πόλη και παρέδωσε όλη τήν περιοχή στήν άλλη έλληνική κυβέρνηση (τή βενιζελική τής Θεσσαλονίκης), σύμμαχο τής 'Αντάντ. Δέ λογάριαζε όμως νά τά βάλει μέ τό άλβανικό έθνικό κίνημα.

Δύο γνωστοί έθνικιστές ηγέτες ό Θ. Γκερμένη και ό Σ. Μπούτκα, βρίσκονταν ήδη στήν περιοχή πολεμώντας μέ τίς «τσέτες» τους τούς "Έλληνες άντάρτες. "Αφησαν δέ νά έννοηθει ότι θά μπορούσαν νά έπιτεθοϋν τό ίδιο ένάντια στά γαλλικά στρατεύματα, άν δέν αντικαθιστοϋσαν τή βενιζελική διοίκηση μέ άλβανική. 'Ο στρατηγός Σαράιγ, όπως θά γράψει στή συνέχεια στό Παρίσι, κατάλαβε γρήγορα ότι: «ή Κόρτσα δέν πρέπει νά καταληφθει ούτε από τούς 'Ιταλούς, ούτε από τόν 'Εσατ, ούτε από τούς "Έλληνες τής 'Αθήνας ή τής Θεσσαλονίκης πού όλοι τους θέλουν νά κάνουν μεταπολεμική πολιτική, ένώ αυτό πού πρέπει είναι ό πόλεμος». Για νά γίνει λοιπόν ό πόλεμος χρειαζόταν πρίν απ' όλα ήσυχία και τάξη στα μετόπισθεν. Γι' αυτό ό διοικητής τών μονάδων πού στάθμευαν στή ζώνη στρατηγός Ντεσουάν, διατάχτηκε νά έλθει σέ συμφωνία μέ τούς έθνικιστές. Οί Γάλλοι στρατιώτες έδειξαν έτσι σ' αυτή τήν περίπτωση νά είναι περισσότερο ρεαλιστές από τούς πολιτικούς και τούς διπλωμάτες.

Στίς 10 Δεκεμβρίου 1916 ύπογράφεται ένα πρωτόκολλο από τό στρατηγό Ντεσουάν και μία αντιπροσωπεία τών 'Αλβανών τής πόλης. Σύμφωνα μέ τούς όρους του πρωτόκολλου ή Κόρτσα και ή γύρω περιοχή γινόταν «αυτόνομη έπαρχία» διοικούμενη από 'Αλβανούς ύπαλλήλους κάτω από τήν προστασία τών γαλλικών στρατιωτικών αρχών. 'Εκλέχτηκε ένα 14μελες Διοικητικό Συμβούλιο πού εξασφάλισε μία καλή διαχείριση τών ύποθέσεων. 'Οργανώθηκε επίσης ένα σώμα χωροφυλακής πού τέθηκε κάτω από τίς διαταγές του. 'Επίσημη γλώσσα έγινε ή άλβανική, ένώ τ' άλβανικά σχολεία ξανάνοιξαν τίς πύλες τους αντικαθιστώντας τά έλληνικά ιδρύματα. 'Η έθνική άλβανική σημαία ύψώθηκε παντού στολισμένη μέ τρίχρωμη κορδέλλα.

Τή μέρα τής ύπογραφής του Πρωτόκολλου κανείς δέν περίμενε ή αυτόνομη έπαρχία τής Κόρτσας νά γίνει ένα τόσο χτυπητό παράδειγμα τής θέλησης και τής ικανότητας του άλβανικού πληθυσμού νά οργανωθεί και νά κυβερνηθει από τίς δικές του δυνάμεις. Κανένας επίσης δέν μπορούσε νά φανταστεί (και ό Γάλλος διοικητής λιγότερο από όποιονδήποτε άλλον), ότι αυτή ή έπαρχιακή αυτόνομία στή συγκεκριμένη πραγματοποίησή της, θά έπαιρνε τό χαρακτήρα μιās δυνατής εκδήλωσης όλόκληρης τής έθνικης άλβανικης ιδέας. Γιατί εκεί ακριβώς βρίσκεται ή μεγάλη σημασία της, παίρνοντας ύπόψη μας βέβαια τίς ιδιαίτερα δύσκολες συνθήκες του διεξαγόμενου πόλεμου.

Οί 'Αλβανοί πατριώτες, υπερβάλλοντας, τό παράκαναν λίγο σαν άρχισαν νά μιλοϋν για τή «Δημοκρατία τής Κόρτσας» πού θά αποτελοϋσε τό μοντέλο και τόν πυρήνα τής μελλοντικής 'Αλβανίας. "Όσον άφορā τούς Γάλλους στήν Κόρτσα, δέ θά ήταν σωστό ν' άγνοήσουμε ότι πραγματικά συνεπάρθησαν από ένα κάποιο αίσθημα δικαιοσύνης και ανθρωπισμού προς

τόν πληθυσμό και πώς, πέρα από κάθε θεώρηση της «ύψηλης πολιτικής», ήταν διατεθειμένοι να γνωρίσουν και να καταλάβουν. Άλλά βασικά ἐνήργησαν ἀπό καθαρά λόγους στρατιωτικῆς ἀσφάλειας. Αὐτή τὴν ἐντύπωση δίνει ἡ ἐξήγηση τοῦ στρατηγοῦ Σαράιγ πού θά δώσει στό Παρίσι μερικές μέρες μετὰ τὴν ἀνακήρυξη τῆς αὐτόνομης ἐπαρχίας: «Ἄφησα πάντα τόν πληθυσμό νά κάνει αὐτό πού θέλει... Δέν εἶναι δουλειά μου ν' ἀνακατεύομαι στά προβλήματα τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς ἢ τῶν Βαλκανίων. Ἡ Κόρτσα ἤθελε νά εἶναι ἀνεξάρτητη. Ἔτσι κι ἔγινε. Ὑστερα ἀπ' αὐτό ἡ ἡρεμία βασιλεύει στήν περιοχή.... Ἄπό καθαρά στρατιωτική ἄποψη, κι αὐτό μόνο μ' ἐνδιαφέρει, δέν μπορῶ παρά νά συγχαρῶ τόν ἑαυτό μου γι' αὐτό τό πράγμα». Ὅμως ἡ διάθεση στή γαλλική πρωτεύουσα ἦταν διαφορετική. Τό νέο ἔγινε στήν ἀρχή δεκτό ψυχρά ἀπό τό Quai d'Orsay. Στή συνέχεια ὅμως ἄρχισαν σιγά-σιγά νά φωνάζουν γιά τό σκάνδαλο.

Ἡ ὑπόθεση εἶχε ἄμεσες ἐπιπτώσεις σέ διεθνή κλίμακα καί μετατράπηκε σέ διπλωματικό ἐπεισόδιο. Στά τέλη Ἰανουαρίου 1917 ἡ Αὐστροουγγαρία γιά νά σταματήσει τίς ἐπιπτώσεις πού εἶχε ἡ αὐτονομία τῆς Κόρτσας στή ζώνη πού κατεῖχε, κήρυξε τὴν αὐτονομία ὅλης τῆς Ἀλβανίας κάτω ἀπό τὴν αἰγίδα τῆς δυαδικῆς Μοναρχίας. Ἡ Ἰταλία θέλησε νά ξεπεράσει καί τούς ἐχθρούς καί τούς συμμάχους της, ὅταν στίς ἀρχές Ἰουνίου 1917 ἀνακήρυξε στό Γκιροκάστερ τὴν πλήρη ἀνεξαρτησία τῆς Ἀλβανίας, παρόλο πού παρέμεινε κάτω ἀπό τὴν ἰταλική «προστασία». Ὁ ὑπερθεματισμός τῆς Ρώμης ἔφερε σ' ἀδιέξοδο τό γαλλικό Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν. Πρόκειται ἄραγε γιά μιά ἐνδειξη ὅτι ἡ Ἰταλία εἶχε τὴν πρόθεση νά παραβιάσει τὴ Συνθήκη τοῦ Λονδίνου καί νά ἰδιοποιηθεῖ ὅλη τὴν Ἀλβανία; Ἡ κυβέρνηση τῆς Ρώμης ἀντιλαμβανόμενη τό ζήτημα, θ' ἀπαντήσει ὅτι ἔκανε κάτι ἀπόλυτα δικαιολογημένο ὕστερα ἀπὸ τὴν προηγούμενη ἀνακήρυξη τῆς αὐτονομίας τῆς Κόρτσας, κάτω ἀπὸ τὴν προστασία τῶν γαλλικῶν στρατιωτικῶν ἀρχῶν.

Ἡ ἐλληνική κυβέρνηση θά ἐπέμβει νά πάρει τὴ ρεβάνς της. Τώρα πού μέ τόν Βανιζέλο ἡ Ἑλλάδα ἔχει μπεῖ στό πλευρό τῆς Ἀντάντ, ἀπαίτησε ἀπὸ τό Παρίσι τὴν ἀνατροπὴ τῆς κατάστασης στήν Κόρτσα, τὴν κατάργηση τῆς Ἀλβανικῆς διοίκησης καί ὀριστικό πέρασμα τῆς περιοχῆς στίς ἐλληνικές ἀρχές. Τά μηνύματα εὐγνωμοσύνης καί συγχαρητηρίων πού στάλθηκαν ἀπὸ τίς ἄλβανικές παροικίες πού ἦταν σκορπισμένες λίγο πολύ παντοῦ στόν κόσμο, δέ στάθηκαν καθόλου ἱκανά νά ἡσυχάσουν τούς ὑπεύθυνους τῆς γαλλικῆς διπλωματίας. Μιλοῦσαν γιά ἓνα ὑποτιθέμενο «ἔμβρυο κράτους (σὴν Κόρτσα) προορισμένο νά μεγαλώσει μέ τὴ φροντίδα τῶν κατοίκων της κάτω ἀπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ εὐγενοῦς γαλλικοῦ ἔθνους». Κατὰ τὴ γνώμη τῶν διπλωματῶν ἐπρόκειτο γιά μιά «σοβαρὴ παρεξήγηση» πού ἔπρεπε γρήγορα νά πάρει τέλος.

Γι' αὐτό ἡ κυβέρνηση τοῦ Παρισιοῦ διέταξε τό διοικητὴ τοῦ στρατοῦ τῆς Ἀνατολῆς νά ὀπισθοχωρήσει. Ὁ στρατηγὸς Ντεσουάν καθαιρέθηκε ἀπὸ τίς λειτουργίες του. Ὁ λαμπρὸς πατριώτης Θ. Γκερμένη πού ἦταν ὁ ἐγκέφαλος κι ἡ ψυχὴ τῆς αὐτονομίας κατηγορήθηκε γιά συννενοήση καί

κατασκοπεία μέ τούς Αύστριακούς. Μ' αὐτές τίς προφανῶς ἑλληνικῆς ἔμπνευσης κατηγορίες, ὀδηγήθηκε τό Σεπτέμβριο στή Θεσσαλονίκη, δικάστηκε σύντομα καί τουφεκίστηκε.

Ἡ «Δημοκρατία» πού ὁ Θ. Γκερμένη καυχιόταν ὅτι τήν εἶχε ὁ ἴδιος προσωπικά βαπτίσει, δέν ἐπέζησε καθόλου. Ἡ αὐτονομία καταργήθηκε σιγά-σιγά μέσα ἀπό τά γεγονότα. Στή συνέχεια τό Φεβρουάριο τοῦ 1918, τό πρωτόκολλο τοῦ 1916 καταργήθηκε καί τυπικά, καί ἡ περιοχή τῆς Κόρτσας πέρασε ἀπό τό στάτους τῆς αὐτόνομης ἐπαρχίας σ' αὐτό τοῦ ἀπλοῦ «ἐδάφους» πού βρισκόταν κάτω ἀπό τή γαλλική κατοχή. Παρόλα αὐτά ὁ Γάλλος διοικητής εἶχε ὀρισμένες τύψεις ν' ἀναιρέσει ὅλα τά κατακτημένα δικαιώματα τοῦ ντόπιου πληθυσμοῦ. Ἔτσι διατηρήθηκαν τά δικαιώματα τῆς διδασκαλίας σ' ἄλβανικά καί τοῦ ἔθνικοῦ ἐμβλήματος, ἄν καί πολύ λίγο ἔγιναν σεβαστά. Ἐπιπλέον τό ἔδαφος δέν δόθηκε στίς ἑλληνικές ἀρχές, ὅπως ἀπαιτοῦσε ἡ Ἀθήνα, ἀλλά τέθηκε κάτω ἀπό τήν ἄμεση διοίκηση τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων. Θά παραμείνει ἔτσι μέχρι καί τό τέλος τοῦ πολέμου καί ὅπως θά δοῦμε κι ἀργότερα ἀκόμη.

Ἡ στρατιωτική κατάσταση στόν ἄλβανικό τομέα δέν ἔπαθε μεγάλες ἀλλαγές ὅλο τό χρόνο τοῦ 1917 καί τό πρῶτο ἕξαμηνο τοῦ 1918. Οἱ περιοχές τοῦ Φιέρι, τοῦ Σκραπάρ καί τοῦ Πόγραδετς ἔγιναν μερικές φορές θέατρο μαχῶν ἀνάμεσα στά αὐστριακά στρατεύματα ἀπό τή μιά μεριά καί τά ἰταλικά καί γαλλικά ἀπό τήν ἄλλη, χωρίς ἡ γραμμή τοῦ μετώπου νά ἔχει αἰσθητές μετακινήσεις.

Ἀπό τό καλοκαίρι τοῦ 1918 ἡ κατάσταση θ' ἀλλάξει ἀστραπιαία, ὄχι βέβαια ἐξαιτίας τῶν ἐπιχειρήσεων στό ἄλβανικό μέτωπο ἀλλά λόγω τῶν γεγονότων πού συνέβηκαν στά κυριότερα πεδία πολέμου στήν Εὐρώπη καί τά Βαλκάνια. Ὁ αὐστριακός στρατός ὑποχώρησε πρός τό Βορρά. Οἱ Ἰταλοί ἔκαναν γρήγορα τό κάθε τι γιά νά ἐπεκτείνουν τήν κυριαρχία τους σ' ὅλη τήν Κεντρική Ἀλβανία καί σ' ἓνα μεγάλο μέρος τῆς Βόρειας. Οἱ Γάλλοι δέν κινήθηκαν καθόλου. Ὡστόσο κάτω ἀπό δική τους πρωτοβουλία χάραξαν μιά «στρατηγική ζώνη» ἐπιτρέποντας στά σερβικά στρατεύματα νά καταλάβουν μιά νέα λουρίδα ἐδάφους στά βορειοανατολικά. Ἡ Σκόδρα γιά μιά ἀκόμη φορά γλύτωσε ἀπό τήν σερβο - μαυροβουνική κατοχή ἀλλά μόνο καί μόνο γιά νά ξαναγυρίσει στήν προπολεμική κατάσταση. Ἡ πόλη τέθηκε κάτω ἀπό τή διοίκηση μιᾶς ἐνδοσυμμαχικῆς φρουρᾶς πού τή διοικοῦσε ὁ Γάλλος στρατηγός Ντέ Φουρτού.

Μά στό τέλος τοῦ Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου ἡ Ἀλβανία εἶχε ν' ἀντιμετωπίσει φριχτή φτώχεια καί χάος. Ποτέ δέ μπόρεσε νά γίνει ἓνας ἀπολογισμός τῶν ἀνθρωπίνων καί ὑλικῶν ἀπωλειῶν. Μίλησαν γιά 70.000 θύματα τόσο ἀπό τίς ἐπιδημίες ὅσο καί ἀπό τίς ἐχθροπραξίες. Ἦταν πάρα πολύ γιά ἓνα πληθυσμό πού εἶχε συνολικά μόλις 800.000 ψυχές. Ἦταν μιά ἀνώφελη θυσία σ' ἓνα τελείως ξένο πόλεμο γιά τά συμφέροντα τῆς χώρας. Ἡ μεταπολεμική περίοδος ἐρχόταν ἄκρως ἀπειλητική. Νέες συνωμοσίες ἀναγγέλλονταν ἤδη ἐνάντια στήν ἀνεξαρτησία καί τήν αὐτοτέλεια τῆς Ἀλβανίας.

ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ (1918 — 1924)

Ἡ εἰρήνη καὶ οἱ κίνδυνοί της

Πολύ συχνά υποστηρίχτηκε ὅτι ὁ Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος δὲν τάραξε μόνο τὰ ἔθνη καὶ συμφέροντα ἀλλὰ ἔφερε ἀντιμέτωπες διαφορετικὲς ἀπόψεις γιὰ τὸ κράτος καὶ τὴ διεθνή ζωὴ καὶ ὅτι ἀκόμη ἔδωσε τὴν ἀπόδειξη τῆς ἀναπότρεπτης πορείας πρὸς τὴν πρόοδο, πού κατέληξε στό θρίαμβο τῶν «δημοκρατικῶν κρατῶν» καὶ στή νίκη τῶν «ἔθνοτήτων». Δύσκολα θὰ μπορούσαμε νὰ συμμεριστοῦμε αὐτὴ τὴν ἀποψη μπροστὰ στήν πραγματικότητα τῆς κατάστασης τῶν μικρῶν χωρῶν πού ἔνα δόγμα τίς τοποθετοῦσε ἀκόμα στό κάτω μέρος τῆς κλίμακας τῆς «Ἱεραρχίας τῶν ἐθνῶν». Τέτοια ἦταν καὶ ἡ περίπτωση τῆς Ἀλβανίας, τὴν ἐπαύριο τοῦ τερματισμοῦ τῶν συρράξεων, πού ὁ λαὸς τῆς θέλησε στή μεγάλη του πλειονότητα νὰ μείνει στό περιθώριο τοῦ πολέμου. Ποτέ λοιπὸν εἰρήνη δὲν ἔφτασε νὰ δημιουργήσει τόσες ἐχθρότητες καὶ κινδύνους. Μεγάλα ἐμπόδια ὀρθώθηκαν μπροστὰ στὸν ἄλβανικό λαὸ πού προσπαθοῦσε ν' ἀποκαταστήσει τὴν ἀνεξαρτησία του πού ὡστόσο εἶχε ἤδη κερδίσει, καὶ νὰ οἰκοδομήσει ἕνα ἔθνικὸ κράτος πού δὲν εἶχε μπορέσει νὰ τὸ ἀποπερατώσει. Ἡ ἐπιτυχία του δὲν μποροῦσε νὰ στηριχτεῖ στήν ἐγγύηση τῶν νικητριῶν χωρῶν, σάν ἕνα δηλαδή ἀπλό καὶ καθαρὸ ἐπακόλουθο τῆς «ἀρχῆς τῶν ἐθνοτήτων» ἀλλὰ θὰ ἦταν ἀποτέλεσμα νέων ἀγώνων καὶ καινούριων θυσιῶν.

Δυὸ σημαντικὰ γεγονότα θὰ βαρύνουν στή μοίρα τῆς Ἀλβανίας μετὰ τὸν πόλεμο. Κατ' ἀρχὴν ὑπῆρχε ἡ ξένη κατοχὴ πού κανεὶς δὲν μποροῦσε νὰ προβλέψει τὸ τέλος της. Ἀπὸ τοὺς κατακτητὲς μόνο οἱ Γάλλοι δήλωναν τὴν ἀδιαφορία τους, οἱ ἄλλοι ὅμως δὲν ἔκρυβαν τὴν ἐπιθυμία τους νὰ ἐγκατασταθοῦν στή χώρα. Στὴ συνέχεια ἔρχεται ἡ ἐπιδείνωση τῆς διπλωματικῆς κατάστασης ἐξαιτίας τοῦ Συμφώνου τοῦ Λονδίνου τοῦ 1915 πού τὸ περιεχόμενό του ἔγινε γνωστὸ ἀφότου ἡ ἐπαναστατικὴ κυβέρνησις τῆς Ρωσίας ἔδωσε στή δημοσιότητα τίς μυστικὲς συμφωνίες πού ἔγιναν στὸν καιρὸ τοῦ πολέμου. Τὸ Σύμφωνο τοῦ Λονδίνου τοῦ 1915 μποροῦσε ν' ἀκυρώσει τίς ἀποφάσεις πού πάρθηκαν στό Λονδίνο τὸ 1913; Ἀπὸ νομικὴ

ἀποψη δέν ἔλειπαν βέβαια τά ἐπιχειρήματα γιά νά ἀμφισβητηθεῖ ἡ νομιμότητα μιᾶς συμφωνίας πού ἐξυφάνθηκε μυστικά καί σέ περίοδο πολέμου. "Ὅμως θά ἦταν τό λιγότερο ἀφέλεια νά ἔλπιζε κανείς ὅτι θά ὑπερίσχυαν ἀποκλειστικά καί μόνο οἱ ἀρχές καί οἱ κανόνες τοῦ δικαίου καί ὅτι θ' ἀρκοῦσε νά γίνει ἐπίκληση τοῦ σεβασμοῦ τῆς διεθνούς δικαιοσύνης στή μελλοντική διάσκεψη τῆς Εἰρήνης.

Εὐτυχῶς ἡ χώρα συνειδητοποίησε γρήγορα τή δραματική κατάσταση στήν ὁποία βρισκόταν. Μέσα σ' αὐτές τίς ἐξαιρετικά δύσκολες συνθήκες εἶχε τή δύναμη νά ὀργανωθεῖ καί ν' ἀντιδράσει μέ ἀποφασιστικότητα καί σύνεση.

Ἡ συνέχιση τῆς κατοχῆς τοῦ ἀλβανικοῦ ἐδάφους ἀπό τά ξένα στρατεύματα, καθῶς ἐπίσης καί τά νέα σχέδια γιά τό διαμελισμό τῆς, προκάλεσαν τόν ξεσηκωμό τῶν Ἀλβανῶν τόσο στό ἐσωτερικό ὅσο καί στό ἐξωτερικό τῆς χώρας. Θά προκληθεῖ ἓνα πλατύ κίνημα πού μέ τή μαζική συμμετοχή καί τ' ἀποτελέσματα πού θά πετύχει, θά φέρει ὀριστικά μιᾶ ἀνεξάρτητη ἐθνική ζωή στόν ἀλβανικό λαό.

Σέ ἀντιδιαστολή μέ τήν προπολεμική κατάσταση, ὁ ἄξονας τῆς πολιτικῆς ζωῆς μετατίθενταν τώρα πρὸς πιά λαϊκά στρώματα τοῦ ἔθνους, γιατί οἱ κάθε εἶδους σχέσεις μέ τίς ξένες δυνάμεις καί ἡ προδοσία κι αὐτῆς ἀκόμα τῆς ἐθνικῆς ὑπόθεσης, κλόνισαν τή θέση τῆς φεουδαρχικῆς τάξης. Ἐπρόκειτο γιά μιᾶ ἀλλαγὴ πρωταρχικῆς σημασίας.

Κατά συνέπεια τά ἡνία τοῦ κινήματος πῆγαιναν ὀλοένα καί περισσότερο στά χέρια ὁμάδων κατώτερης κοινωνικῆς κατάστασης. Ἴσως αὐτή νά εἶναι ἡ πιά κατάλληλη ἔκφραση γιά νά χαρακτηριστεῖ ἡ ἀλβανική ἀστική τάξη, πού δέν ἀποτελοῦνταν ἀπό μεγάλους κεφαλαιοκράτες ἢ πανίσχυρους βιομήχανους καί τραπεζίτες. Τά κοινωνικά στρώματα πού τήν ἀποτελοῦσαν ἦταν διάφορα. Κατ' ἀρχὴν ὑπῆρχαν οἱ μικροτεχνίτες, οἱ ἰδιοκτῆτες δηλ. μικρῶν ἐργαστηρίων, ὅπου εἶναι δύσκολο νά διακρίνουμε πού τέλειωνε ὁ βιοτεχνικός τρόπος παραγωγῆς καί πού ἄρχιζε ὁ καπιταλιστικός. Στή συνέχεια ὑπῆρχαν οἱ ἔμποροι πού ὡς ἐπί τό πλεῖστον ἀσχολοῦνταν μέ τό μικρό καί μεσαῖο ἐμπόριο. Οἱ διανοούμενοι ἂν καί ἦταν ἡ μικρότερη ὁμάδα, ἀποτελοῦσαν τά πιά φωτισμένα δείγματα καί ἀναδείχτηκαν μερικές φορές οἱ καλύτεροι ἔκφραστες τῶν συμφερόντων τῆς ἀστικῆς τάξης καί τῆς ἐθνικῆς ὑπόθεσης. Μιᾶ ἄλλη ἐπιμέρους κατηγορία ἀποτελοῦσαν οἱ ὁμάδες τῶν προσφύγων πού εἶχαν ταχθεῖ ἀπό καιρό στήν ὑπόθεση τῆς πατρίδας καί οἱ ὁποῖες μετά τόν πόλεμο θ' ἀναπτύξουν μιᾶν ἄνευ προηγούμενου δραστηριότητα, βαραίνοντας ἔτσι σημαντικά στήν πλάστιγγα τῶν πολιτικῶν δυνάμεων τοῦ ἀλβανικοῦ ἐθνικοῦ κινήματος. Ὅμως ἡ κατ' ἐξοχὴν κινητήρια δύναμη τοῦ κινήματος παραμένει ἡ ἀγροτική μάζα, πού ἀπό παράδοση ἦταν συνδεδεμένη μέ τήν ὑπόθεση τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς χώρας.

Αὐτό ἀκριβῶς τό σύνολο τῶν παραγόντων καί τῶν συνθηκῶν θά πλαισιώσῃ τά γεγονότα τῆς Ἀλβανίας μετά τήν ἐπίτευξη τῆς εἰρήνης στήν Εὐρώπη.

Στήν περίοδο αὐτή τοποθετεῖται ἐπίσης ἡ δημιουργία τῶν πρώτων

πολιτικῶν κομμάτων στή λίγο - πολύ σύγχρονη ἔννοια τοῦ ὄρου. Ἡ ἀντίληψη ὅτι μιά πολιτική ὀργάνωση εἶναι ἕνας ἐπιταχτικά ἀναγκαῖος παράγοντας γιά ν' ἀντιμετωπιστεῖ ἡ σοβαρότητα τῆς κατάστασης, κερδίζει σιγά σιγά ἔδαφος. Στίς πρῶτες μέρες τῆς εἰρήνης, στίς ἀρχές Νοέμβρη τοῦ 1918, δημιουργήθηκε παράνομα στή Σκόδρα ἡ «Ἐπιτροπή Ἐθνικῆς Ἀμυνας τῆς Κοσόβας». Ἀποτελοῦνταν κυρίως ἀπό πολιτικούς πρόσφυγες τῆς περιοχῆς αὐτῆς καί εἶχε σά στόχο νά τήν ἐλευθερώσει καί νά τήν ἐνώσει μέ τό ἀλβανικό κράτος. Στή συνέχεια, κάτω ἀπό τήν καθοδήγηση τοῦ Χ. Κάντριου, θά ξεπεράσει κατά πολύ αὐτό τό στόχο καί θά παίξει ἕνα πολύ σοβαρό ρόλο στά γεγονότα πού θά διακυβεύσουν τά συμφέροντα ὅλης τῆς χώρας.

Σύντομα, καί κυρίως μετά τό καλοκαίρι τοῦ 1919, ἕνα ὁλόκληρο δίκτυο λεσχῶν καί ὁμίλων δημιουργήθηκε στίς κυριότερες πόλεις. Ἐπειδή συνεχιζόταν ἡ ξένη κατοχή, οἱ ὀργανώσεις αὐτές ἔπρεπε νά δράσουν λίγο - πολύ συγκαλυμένα. Θεωρητικά ἐμφανιζόμενες σάν πολιτιστικές, ἔδιναν τήν ἐντύπωση ὅτι ἐργάζονταν γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς ἐκπαίδευσης καί τῆς προόδου. Στήν πραγματικότητα ὅμως προσπαθοῦσαν νά κινητοποιήσουν τήν κοινή γνώμη γιά τήν ἐξουδετέρωση τῶν νέων ἀντιαλβανικῶν σχεδίων τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας. Μέσα ἀπό τίς τάξεις αὐτῶν τῶν ὀργανώσεων θά ξεπηδήσουν νέοι ἡγέτες, πιά δυνατοί κι ἐνεργητικοί πού τούς ἐμψύχωνε ὀρισμένες φορές ἕνα βαθύ ἐπαναστατικό πνεῦμα.

Αὐτός ὁ πίνακας τῆς πολιτικῆς ζωῆς δέν θά ἦταν πλήρης ἂν δέν ἀναφέρονταν οἱ ἀλβανικές ὀργανώσεις πού ὑπῆρχαν στίς ἄλλες χῶρες τῆς Εὐρώπης καθώς καί πέρα ἀπό τόν Ἀτλαντικό. Ἐξαιρετικῶς δραστήριες ἦταν ἡ «Παναλβανική Ὀμοσπονδία Βάτρα» καί τό «Ἐθνικό πολιτικό Κόμμα» στήν Ἀμερική. Ὁ ἀριθμός τῶν Ἀλβανῶν προσφύγων στήν Ἀμερική μεγάλωσε ἐκπληκτικά κατά τή διάρκεια τοῦ πολέμου μέ τήν ἀφίξη χιλιάδων νέων πού κατάγονταν ἀπό τίς νότιες περιοχές τῆς Ἀλβανίας καί πού ἀναγκάστηκαν νά ἐγκαταλείψουν τή γῆ ἐξαιτίας τῆς φτώχειας καί τῶν καταδιώξεων πού δέχονταν ἀπό τίς ἑλληνικές ἀρχές. Πολυάριθμες ἐξέχουσες προσωπικότητες θά ξεπηδήσουν προσηλωμένες ὁλοκληρωτικά στήν ὑπόθεση τῆς πατρίδας, ὅπως ὁ Φάν Νόλι, ἄνθρωπος μέ μεγάλη μόρφωση, ἄριστος διπλωμάτης καί φωτισμένος ἡγέτης.

Ὅλες αὐτές οἱ ὀργανώσεις καί οἱ σύλλογοι, μεγάλοι ἢ μικροί, μέσα ἢ ἔξω ἀπό τή χώρα, παρά τίς διαφορές ἢ τίς μικρές παραλλαγές στόν προσανατολισμό τους, συμφωνοῦσαν σ' ἕνα οὐσιαστικό σημεῖο: στό σχηματισμό τό συντομότερο δυνατό μιᾶς ἐθνικῆς κυβέρνησης προερχόμενης ἀπό Συνέλευση πού θά συγκαλοῦνταν γιά τό σκοπό αὐτό. Ἡ μελλοντική κυβέρνηση θά ἔπρεπε ν' ἀναλάβει τήν τύχη τῆς χώρας πού ἀπειλοῦνταν σοβαρά ἀπό τά διάφορα παζαρέματα πού θά γίνονταν στή Διάσκεψη τῆς Εἰρήνης τόν Ἰανουάριο στό Παρίσι.

Μιά ἀπό τίς πιά ἐπείγουσες ἀποστολές ἦταν νά δειχθεῖ καθαρά ὅτι κάθε νέα προσπάθεια πού θ' ἀποσκοποῦσε νά ἐπιβάλλει μιά ἀπό τά ἔξω ὀργάνωση στό ἀλβανικό κράτος, ὅπως προπολεμικά, ἦταν ἀσυμβίβαστη μέ τή θέληση

του ἄλβανικοῦ λαοῦ.

Ἐπίδειξη ἀποτελεῖ ἡ ἀδιαφορία μέ τήν ὁποία ἔγινε δεκτὴ ἡ δήλωση τοῦ Γουλιέλμου ντέ Βίντ, ὅταν ἀποφάσισε νά βγεῖ ἀπό τή μακρόχρονη σιωπή του καί νά ἀπευθυνθεῖ στή Διάσκεψη μέ τήν ιδιότητα τοῦ «ἡγέτη τῆς νόμιμης κυβέρνησης τῆς Ἀλβανίας» ζητώντας, ἀρκετά συγκρατημένα βέβαια, νά ξαναπάρει τό θρόνο πού εἶχε ἀφήσει «προσωρινά» κενό. Ἔπρεπε ν' ἀπομακρυνθοῦν ἐπιτακτικά ἀπό τήν ἄλβανική σκηνή οἱ πληρωμένοι πράκτορες τῶν ξένων ὅπως ὁ Ε. Τοπτάνι, πού ἀποτελοῦσε ἀκόμη κάποιον κίνδυνο. Προσπάθησε νά θεωρηθεῖ ἡ «ἐξόριστη κυβέρνησή του» σάν ἡ μόνη πού ἀποτελοῦσε τή «νόμιμη συνέχεια». Οἱ δραστηριότητές του ἔγιναν ἀκόμα πιό δόλιες ὅταν ἐπέστρεψε στό Παρίσι ὅπου δέχτηκε τήν ὑποστήριξη πού τοῦ πρόσφεραν ἀνοιχτά τό Βελιγράδι καί ἡ γαλλική κυβέρνηση. (Χρειάστηκε νά γίνουν προσεχτικές ἔρευνες σ' ἀρχεῖα τῆς ἐποχῆς τοῦ πολέμου γιά ν' ἀνακαλυφθεῖ τί περίμενε ἡ Γαλλία ἀπό τό πρόσωπο αὐτό πού ἔφτασε νά τό τιμήσει μέ τό μεγάλο παράσημο τῆς Λεγεώνας τῆς Τιμῆς καί τόν Πολεμικό Σταυρό).

Ἄν καί ἐπείγουσα, ἡ ἀνάγκη σχηματισμοῦ κυβέρνησης δέν ἦταν καθόλου εὐκόλη. Πῶς νά συγκαλοῦνταν μιά ἀντιπροσωπευτική συνέλευση τῆ στιγμῆ πού ἡ χώρα βρισκόταν σέ κατοχή; Ἡ συγκατάθεση τῆς ἰταλικῆς κυβέρνησης πού τά στρατεύματά της ἔλεγχαν τό μεγαλύτερο μέρος τῆς χώρας, ἦταν λοιπόν ἀπαραίτητη. Ἡ αἴτηση ἔγινε τήν κατάλληλη στιγμή στή Ρώμη ἀπό τούς ἀντιπροσώπους τῆς Ὁμοσπονδίας «Βάτρα», ὅμως ἡ κυβέρνηση τῆς Ρώμης δίστασε πολύ μέχρι τήν παραμονή τῆς σύγκλησης τῆς Διάσκεψης. Τότε, μέ μιά αἰφνιδιαστική μεταστροφή τῆς πολιτικῆς της, δέχτηκε νά μὴν κατανεμηθεῖ σάν πολεμικό λάφυρο ἡ Ἀλβανία. Ὑπολόγιζε νά διατηρήσει κάτω ἀπό τήν ἐπικυριαρχία της τή Βλόρα καί τά περίχωρά της καί ἔλπιζε νά διασφαλίσαι τόν ἔλεγχο τῆς ὑπόλοιπης χώρας μέσα ἀπό ἕνα τοπικό ὄργανο πού εὐκόλα θά τό χειραγωγοῦσε.

Ἔτσι ἡ κυβέρνηση τῆς Ρώμης ἔδωσε τήν συγκατάθεσή της ὑπό ὄρους. Ἀπό τήν προσεχὴ συνέλευση ἐπιθυμοῦσε νά δεῖ νά δημιουργεῖται ὄχι μιά πραγματική κυβέρνηση, μά τό πολύ - πολύ ἕνα «Ἐθνικό Συμβούλιο» πού ἡ μόνη του ἐντολή θά ἦταν νά ἐκφράσει τίς προσδοκίες τοῦ ἄλβανικοῦ λαοῦ γιά ὅλα τά θέματα πού ἀφοροῦσαν τήν Ἀλβανία στή Διάσκεψη τῆς Εἰρήνης.

Τό Συνέδριο (καί ἦταν πραγματικά ἕνα Συνέδριο), ἔγινε στό Ντουρρες τίς τελευταῖες μέρες τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1918. Ἔλαβαν μέρος ὅλες οἱ περιοχές τῆς χώρας ἐκτός ἀπό τίς βοριοανατολικές καί τίς νοτιοανατολικές πού βρισκόνταν κάτω ἀπό σέρβικη καί γαλλική κατοχή καί τήν περιοχὴ τῆς Βλόρας πού οἱ Ἰταλοί δέν τῆς ἐπέτρεψαν νά στείλει ἀντιπροσώπους. Παρόλες τίς φροντίδες τῶν ἰταλικῶν ἀρχῶν, οἱ ἐργασίες τοῦ Συνεδρίου δέν κύλησαν ὅπως αὐτές θά ἐπιθυμοῦσαν. Ἄν καί οἱ σύεδροι ἀπέφυγαν νά ἐπιτεθοῦν δημόσια κατά τῆς ἰταλικῆς κυβέρνησης, οἱ ἀποφάσεις πού πάρθηκαν δέν πρέπει νά ἱκανοποίησαν καθόλου τήν Ἰταλία γιατί τό Συνέδριο ἐγκαθίδρυσε μιά ἐθνική κυβέρνηση καί ὄχι ἕνα συμβούλιο. Μέ

προφανή στόχο ν' ἀποσπάσει τήν «νομιμότητα» τόσο ἀπό τά χέρια τοῦ Βίντσο καί ἀπό τόν Ἑσάτ, τό Συνέδριο ἀνέθεσε τήν προσωρινή προεδρία τῆς κυβέρνησης στόν προπολεμικό πρωθυπουργό Τουρχάν Πασά. Στή συνέχεια τό Συνέδριο καθόρισε μιά ἀντιπροσωπεία πού τήν προεδρία της ἀνάθεσε ἐπίσης στόν πρωθυπουργό γιά νά πάει στό Παρίσι καί ν' ἀντιπροσωπεύσει τήν Ἀλβανία στή Διάσκεψη τῆς Εἰρήνης. Στήν ἀντιπροσωπεία δόθηκε μιά εἰδική ἐντολή νά ὑπεραμυνθεῖ τήν ἀνεξαρτησία καί τήν ἔδαφική ἀκεραιότητα τῆς χώρας, πράγμα πού σήμαινε τήν ἀπόρριψη ὅλων τῶν μυστικῶν σημείων τῆς Συμφωνίας τοῦ Λονδίνου συμπεριλαμβανομένων καί κείνων πού εὐνοοῦσαν τήν Ἰταλία.

Ἡ κυβέρνηση πού σχηματίστηκε στό Ντουῆρρες ἄσκησε τά καθήκοντά της ὀλόκληρο τό 1919 ἀλλά δέν στάθηκε στό ὕψος τῶν σοβαρῶν εὐθυνῶν πού εἶχε ἀναλάβει. Στό ἐσωτερικό κλήθηκε νά πραγματοποιήσει τήν ἐνότητα τῆς χώρας καί νά τῆς ἐξασφαλίσει τή διοίκηση. Συνάντησε ὅμως τήν ἀντίδραση τῶν ἰταλικῶν στρατιωτικῶν ἀρχῶν πού ἀντιτίθονταν ἀνοιχτά στή μεταβίβαση τῶν κυβερνητικῶν καθηκόντων στά χέρια τῶν ἀλβανικῶν ἀρχῶν. Ἡ κατάσταση φτάνοντας σέ ἀδιέξοδο εὐνόησε τά φιλοἰταλικά στοιχεῖα πού ὑπερέτρησαν στήν κυβέρνηση καί τήν ὤθησαν νά κάνει ὑποχωρήσεις ἀρχῶν. Αὐτό μαρτυρεῖ ἡ πολιτική κατάσταση τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1919 ὅπου ἡ Ρώμη ὄριζε ἕναν «Ἀνώτατο Ἐπίτροπο» στήν κυβέρνηση τοῦ Ντουῆρρες, ὑποβιβάζοντάς την ἔτσι σ' ἕνα διοικητικό ὄργανο ἀποικιοκρατικοῦ τύπου.

Στόν τομέα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ἡ κυβέρνηση τοῦ Ντουῆρρες εἶχε ν' ἀντιμετωπίσει ἀκόμα πιά περίπλοκες καταστάσεις. Ἡ διπλωματική της δραστηριότητα περιστράφηκε στήν ὑπεράσπιση τοῦ ἀλβανικοῦ ζητήματος στή Διάσκεψη τῆς Εἰρήνης.

Ὅπως ἀναμενόταν, μέ τήν ἔναρξη τῶν ἐργασιῶν τῆς Διάσκεψης ἡ Ἰταλία ὅπως καί ἡ Σερβία, ἡ Ἑλλάδα καί τό Μαυροβούνιο πρόβαλαν τίς παλιές τους διεκδικήσεις γιά μιά χώρα ὅμως πού δέν βρισκόταν τελικά μέ τό μέρος τῶν νικημένων. Γιά μιά ἀκόμη φορά μπορούμε νά διαπιστώσουμε πόσο δύσκολο ἦταν νά συμφωνήσουν. Τό μόνο νέο στοιχεῖο ἦταν ἡ στάση τοῦ Βελιγράδιου πού ἐπειδή φοβόταν μήπως οἱ Ἰταλοί ἐγκατασταθοῦν στήν περιοχὴ τῶν νότιων συνόρων του, διακήρυξε ὅτι ἦταν ἔτοιμο ν' ἀποδεχτεῖ τή διευθέτηση πού ἔγινε στά 1913, ἂν καί οἱ ἄλλες ἐνδιαφερόμενες χῶρες ὑποστήριζαν αὐτή τή λύση.

Ὅσον ἀφορᾷ δέ τίς ἄλλες μεγάλες δυνάμεις, ἡ κατάσταση στή Διάσκεψη ἦταν ἐπίσης περιπλεγμένη. Ἡ Ἀγγλία καί ἡ Γαλλία δέν φαίνονταν πιά διατεθειμένες νά ἱκανοποιήσουν τή Ρώμη, ὅπως στή διάρκεια τοῦ πολέμου. Ὁχυρωμένες πίσω ἀπό τό νεφελώδη μεσσιανισμό τοῦ Οὐίλσον δημιούργησαν πολλές αὐταπάτες. Ἡ ἀμερικανική παρουσία δέν μπορούσε παρά νά μεγαλώσει τή σύγχυση πού κάλυπτε τό ἀλβανικό ζήτημα στή Διάσκεψη τῆς Εἰρήνης.

Γιά νά ξεμπλέξει ὅλο αὐτό τό μπερδεμα τῶν ἀνταγωνιστικῶν συμφερόντων καί τῶν ἀντιθετικῶν θέσεων, ἐξετάστηκαν διάφορες λύσεις πού ὄλες τους

κυριαρχοῦνταν ἀπό «ἱερό ἐγωϊσμό» καί πνεῦμα ξεδιάντροπου παζαρέματος. Κατ' ἀρχή ἡ Ἰταλία πρότεινε στή Διάσκεψη μία παραλλαγή τοῦ ἰταλικοῦ πληρεξούσιου γιά τήν Ἀλβανία. Μετά, μπρός στήν ἄρνηση τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας καί τῶν Ε.Π.Α., ἡ κυβέρνηση τῆς Ρώμης ἀκολούθησε τό δρόμο τοῦ συμβιβασμοῦ. Στά τέλη Ἰουλίου τοῦ 1919 ὑπέγραψε μέ τήν κυβέρνηση τῶν Ἀθηνῶν μιά μυστική συμφωνία (Τιττόνι - Βενιζέλος), σύμφωνα μέ τήν ὁποία τά δύο μέρη δεσμεύονταν νά ὑποστηρίξουν ἀμοιβαῖα τίς διεκδικήσεις τους στήν Ἀλβανία. Ἡ Ἰταλία ἀναγνώριζε στήν Ἑλλάδα τά δικαιώματα γιά τήν Κόρτσα καί τό Γκιροκάστερ καί γι' ἀντάλλαγμα ἡ Ἑλλάδα συμφωνοῦσε στήν ἰταλική ἐπικυριαρχία τῆς Βλόρας καί στό ἰταλικό πληρεξούσιο γιά τήν ὑπόλοιπη χώρα.

Μερικούς μήνες ἀργότερα ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία καί οἱ Ε.Π.Α. ἐπικύρωναν οὐσιαστικά τή λύση αὐτή, ἀποφασίζοντας μέ ὑπόμνημά τους τῆς 9 Δεκεμβρίου 1919 τό διαμελισμό τῆς Ἀλβανίας, παραχωρώντας τήν στήν Ἰταλία καί στήν Ἑλλάδα. Πάρθηκαν ὑπόψη οἱ διεκδικήσεις τῆς Ἰταλίας πού ἀφοροῦσαν τή Βλόρα καί τό πληρεξούσιό της γιά τήν ὑπόλοιπη χώρα, ἐνῶ στήν Ἑλλάδα παραχωρήθηκε ἡ περιοχή τοῦ Γκιροκάστερ. Ἡ περιοχή τῆς Κόρτσας θά γινόταν ἀντικείμενο συζήτησης μέ ἀπόφαση πού θά λαμβανόταν ἀργότερα.

Τό γεγονός ὅτι τό Σερβο - Κροατο - Σλοβενικό κράτος (ἡ Γιουγκοσλαβία) πῆρε τό δικαίωμα νά κατασκευάσει μιά σιδηροδρομική γραμμή στό βόρειο τμήμα τῆς Ἀλβανίας πού θά κατέληγε στήν Ἀδριατική, δέν κατάφερε νά μειώσει τούς πόθους καί τούς φόβους τοῦ Βελιγραδίου. Γι' αὐτό ἡ Γαλλία καί ἡ Ἀγγλία ἀφοῦ εἶχαν ἐξασφαλίσει πρῶτα τή συμφωνία Ρώμης - Ἀθηνῶν, θά προτείνουν στίς ἀρχές Ἰανουαρίου τοῦ 1920 στή Γιουγκοσλαβική ἀντιπροσωπεία κάποιο συμβιβασμό πού θά ἔπαιρνε ὑπόψη του τίς βλέψεις τοῦ Βελιγραδίου στή Βόρεια Ἀλβανία, συμπεριλαμβανομένης καί τῆς Σκόδρας.

Μέσα σ' αὐτό τό ἀνησυχητικό πλαίσιο τῶν ἀσταμάτητων παζαρεμάτων σέ βάρος τῆς Ἀλβανίας δέν ἦταν εὐκολο νά βρεθεῖ κάποιος προσανατολισμός. Στήν ἀρχή ἡ ἀντιπροσωπεία τῆς κυβέρνησης τοῦ Ντουρρες περιστοιχιζόμενη ἀπό πολυάριθμους ἀντιπροσώπους πού στάλθηκαν στό Παρίσι ἀπό τίς κυριότερες ἀλβανικές παροικίες τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἀκολούθησε μιά σωστή κατεύθυνση. Πραγματικά, κατάγγειλε τή μυστική συμφωνία τοῦ Λονδίνου, ζήτησε τήν ἐπικύρωση τῶν ἀποφάσεων πού πάρθηκαν προπολεμικά γιά τήν ἀνεξαρτησία τῆς Ἀλβανίας κι ἔφτασε μέχρι νά θέσει τό θέμα τῆς ἀποκατάστασης τῶν ἀδικιῶν πού ἔγιναν ἀπό τίς μεγάλες δυνάμεις τό 1878 καί 1913 σχετικά μέ τό θέμα τῶν συνόρων τῆς Ἀλβανίας. Ὅμως πολύ σύντομα θά βουλιάξει μέσα στήν πλήρη σύγχυση. Τσακισμένη ἀπό τήν ἠττοπάθεια δήλωσε πῶς ἦταν ἔτοιμη ν' ἀποδεχτεῖ προοδευτικά τήν ἐντολή, τήν «προστασία» καί τήν «βοήθεια» τῆς Ἰταλίας, ἕναν πρίγκιπα τοῦ οἴκου τῆς Σαβοΐας στόν ἀλβανικό θρόνο, τήν ἀμερικάνικη ἐντολή κι ἀκόμη τήν ἀμερικάνικη κατοχή στίς περιοχές πού διεκδικοῦσε ἡ Ἀθήνα γιά νά διεξάγει

ένα δημοψήφισμα. Ἡ κοινή γνώμη στήν Ἀλβανία θά νοιώσει μιά βαθιά απογοήτευση.

Τό μεγάλο λαϊκό ζύπνημα

Ἡ ἐπιδείνωση τῆς ἐσωτερικῆς κατάστασης πού ὀφειλόταν στή σκλήρυνση τοῦ ἰταλικοῦ στρατιωτικοῦ καθεστώτος, ὅπως καί ἡ τροπή τῶν ἐργασιῶν τῆς Διάσκεψης τῆς Εἰρήνης δέν μποροῦσαν παρά νά ἐρεθίζουν τά πνεύματα. Πολλές ἦταν οἱ αἰτίες πού ἔρριξαν τή χώρα σέ μιά ὀξεία πολιτική κρίση.

Ἐπῆρχαν ἤδη τά σπέρματα γιά μιά σύρραξη στίς πολιτικές δυνάμεις τῆς χώρας. Οἱ διαφωνίες δέν ὑπῆρχαν μόνο στήν ἐσωτερική ὀργάνωση τοῦ ἀλβανικοῦ κράτους, ἀλλά κύρια στή διεθνή θέση του. Δύο βασικά ρεύματα ἄρχισαν νά διαγράφονται στό πεδίο αὐτό. Σέ πρῶτο πλάνο ὑπῆρχε ἡ νέα γενιά τοῦ ἀλβανικοῦ ἐθνικισμοῦ πού ἀγωνιζόταν γιά μιά Ἀλβανία ὀργανωμένη ἀπ' τῆς δικῆς τῆς δυνάμεις, ἔξω ἀπό ὁποιαδήποτε ἐξάρτηση ἀπό τό ἐξωτερικό. Ἄλλες ὁμάδες ἐκφράζανε ἕναν παραδοσιακό ἐθνικισμό. Ἐμπειροί πολιτικοί καί διπλωμάτες θεωροῦσαν τήν «βοήθεια» καί τήν «προστασία» τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ξένης δύναμης σάν τόν «μόνο καθοριστικό ὄρο» γιά τή βιωσιμότητα τοῦ ἀλβανικοῦ κράτους. Τό δεύτερο αὐτό ρεῦμα διαφωνοῦσε εἶναι ἀλήθεια στήν ἐκλογή τῆς «εὐπρόσδεκτης» δύναμης. Μερικοί προτιμοῦσαν τήν Ἰταλία, ἄλλοι τῆς Ε.Π.Α.

Μέ τῆς ἐργασίες τῆς Διάσκεψης τῆς Εἰρήνης οἱ φιλοἰταλικές ὁμάδες ἔχασαν κάθε ὑπόληψη προκαλώντας κύμα ὀργῆς στήν κοινή γνώμη. Ἡ πολιτική τῆς Ρώμης στήν Ἀλβανία ἔγινε τό ἀντικείμενο βίαιων ἐπιθέσεων. Οἱ λέσχες καί οἱ ὄμιλοι σ' ὅλη τή χώρα ὅπως καί οἱ ὀργανώσεις τῶν ἀλβανικῶν παροικιῶν κατάγγειλαν τήν ἰταλική πολιτική σάν τήν κυριότερη πηγή κινδύνων γιά τό μέλλον τῆς Ἀλβανίας. Ἡ ἀλβανική ἀντιπροσωπεία στό Παρίσι διασπάστηκε κι αὐτή σέ δύο τμήματα ἀπό τά ὁποῖα τό ἕνα υἱοθέτησε μιά καθαρά ἀντιιταλική θέση.

Στίς 28 Νοεμβρίου, ἐπέτειο τῆς ἀνακήρυξης τῆς ἀνεξαρτησίας, θά γίνει μιά βίαιη ἀντιιταλική διαδήλωση στή Βλόρα, τήν κύρια βάση τῶν ἰταλικῶν δυνάμεων κατοχῆς, γεγονός πού κατέστησε ἀβέβαιη τή θέση τῆς κυβέρνησης τοῦ Ντοῦρρες τό Φθινόπωρο τοῦ 1919.

Μέσα σ' αὐτή τήν κατάσταση τά πιά προωθημένα στοιχεῖα ἔρριξαν τό σύνθημα τῆς σύγκλησης χωρίς ἀναβολή ἑνός νέου Συνέδριου. Ἡ ἰδέα ἔγινε παντοῦ δεκτὴ μέ ἐνθουσιασμό. Τό λαϊκό κύμα γρήγορα μπόρεσε νά ὑπερκεράσει τά ἐμπόδια πού πρόβαλαν οἱ Ἰταλοί καί οἱ ἄρχές τοῦ Ντοῦρρες καί τό Συνέδριο ἔγινε στίς 21 Ἰανουαρίου στή Λούσνια. Ἡ Ἰταλία φοβούμενη μή χάσει ὅλες τῆς συνδέσεις τῆς μέ τόν ἀλβανικό ἐθνικισμό ἀποφάσισε νά μήν καταφύγει στή βία. Ἴσως νά μήν ὑποπτευόταν ὅλη τήν ἔκταση τῶν ἀποφάσεων πού θά παίρνονταν, οὔτε τῆς συνέπειες πού θά προκαλοῦσαν στήν ἰταλική πολιτική στήν Ἀλβανία.

Τό Συνέδριο τῆς Λούσνιας σήμανε μιά σοβαρή καμπή στήν ἐξέλιξη τῆς

μεταπολεμικής αλβανικής κατάστασης και υπήρξε μία έκπληκτική εκδήλωση του μεγάλου λαϊκού ξυπνήματος του 1920. Τό γεγονός αυτό αρχικά άνησύχησε τις αντιαλβανικές σκευωρίες στη Διάσκεψη της Ειρήνης. Δόθηκε τότε στον πρόεδρο της Διάσκεψης μία έντονη διαμαρτυρία που διαδήλωνε την επιθυμία του αλβανικού λαού να ζήσει ανεξάρτητα κι απέρριπτε κάθε σχέδιο που είχε στόχο να υποτάξει την 'Αλβανία κάτω από την έντολή ή την «προστασία» οποιασδήποτε ξένης δύναμης. 'Ακόμη εκδήλωνε την πρόθεση του αλβανικού λαού να καταφύγει στα όπλα, αν χρειαστεί, για να υπερασπίσει την έδαφική άκεραιότητα της πατρίδας του. Μία διαμαρτυρία δόθηκε επίσης και στο Κοινοβούλιο της Ρώμης για να καταγγελθούν οι ιταλικές βλέψεις στην 'Αλβανία.

Τό πιο μεγάλο επίτευγμα του Συνεδρίου της Λούσνιας ήταν ότι έδωσε στη χώρα μία πραγματική έθνική κυβέρνηση, ικανή να λύσει τά σοβαρά προβλήματα που αντιμετώπιζε ή χώρα. Κατάρτισε τά βασικά σημεία ενός νέου Συντάγματος, καθορίζοντας τις βάσεις των θεσμών του και της λειτουργίας του χωρίς καμιά έξωτερική ανάμειξη. "Έτσι οι καταστατικές αρχές του 1913 - 1914 έχασαν κάθε αξία. "Αν και ή μεγαλύτερη μερίδα των αντιπροσώπων επιθυμούσε τή Δημοκρατία, τό Συνέδριο άφησε άνοιχτό τό θέμα της μορφής του πολιτεύματος μέχρι τή σύγκληση μιās Συνταγματικής Συνέλευσης που θ' αποφάσιζε καθοριστικά για τό θέμα αυτό μετά την αποχώρηση των ξένων στρατευμάτων από τή χώρα. Μέχρι να γίνει αυτό, τήν ήγεσία του κράτους ανέλαβε ένα τετραμελές 'Ανώτατο Συμβούλιο, που εκτός από τήν κυβέρνηση που ήταν υπεύθυνη για τήν άσκηση της εκτελεστικής εξουσίας, πλαισιωνόταν από ένα νομοθετικό σώμα ή 'Εθνικό Συμβούλιο που αποτελούνταν από 37 βουλευτές. Μία νέα ήγετική ομάδα εμφανίστηκε στην πολιτική σκηνή της χώρας μέ τό Σ. Ντελβίνα πρόεδρο της κυβέρνησης και τούς Α. Μπιτσάκτσιου, Μ. Τουρτούλι, Λ. Μπούμτσι και Α. Τοπτάνι σά μέλη του 'Ανώτατου Συμβουλίου. Τά Τίρανα επιλέχτηκαν νέα πρωτεύουσα και ή κυβέρνηση μετέφερε εκεί τήν έδρα της.

Διαδεχόμενη τήν κυβέρνηση του Ντουρρες, που σύντομα ξεπεράστηκε από τά γεγονότα, ή κυβέρνηση του Σ. Ντελβίνα είχε σοβαρές επιτυχίες τόσο στό έσωτερικό όσο και στό διεθνές πεδίο.

Τόν Φεβρουάριο όλες οι περιοχές που βρίσκονταν κάτω από τή δικαιοδοσία της κυβέρνησης του Ντουρρες υποτάχθηκαν στον έλεγχο της νέας κυβέρνησης. Λαμβάνοντας τήν έντολή να εγκαταλείψουν τήν υπόλοιπη χώρα, ή γαλλική στρατιωτική διοίκηση όπως επίσης και ή ιταλική άρχισαν να αποσύρουν τά στρατεύματά τους. 'Η Σκόδρα και οι έσωτερικές περιοχές του Νότου εκκενώθηκαν. Μέσα σε διάστημα μερικων εβδομάδων θά μπορούσαμε να ποῦμε ότι είχε επιτευχθεί ή διοικητική ένότητα της 'Αλβανίας αν δεν παρουσιάζονταν δυσκολίες μέ τήν Κόρτσα και τή Βλόρα.

Τόν Μάιο οι έλληνικές αρχές ενισχυμένες από τήν ελάχιστα καλυμμένη συνδρομή της γαλλικής κυβέρνησης, σχεδίαζαν να καταλάβουν αιφνιδιαστικά τήν Κόρτσα. "Ομως ό Γάλλος αξιωματικός Λεπινάς αποκάλυψε στους

άλβανικούς κύκλους τῆς πόλης τῆ συνωμοσία πού ἐξυφαινόταν μέσ στό σκοτάδι, πράγμα πού προκάλεσε ἄμεσο συναγερμό καί μέ τή μαζική ἐπέμβαση τοῦ λαοῦ ματαιώθηκε τό ἐλληνικό ἐγχείρημα. Στίς 26 Μαΐου 1920, ἡ Κόρτσα καί ἡ περιοχή της πέρασαν στή δικαιοδοσία τῆς ἄλβανικῆς κυβέρνησης. Ἔτσι πῆρε τέλος ἡ γαλλική κατοχή σ' αὐτή τήν περιοχή τῆς Ἀλβανίας.

Στή Βλόρα ὅμως τά γεγονότα πῆραν τελείως ἄλλη τροπή. Ἐντί ν' ἀποσύρει τά στρατεύματά της ἀπό τήν Ἀλβανία, ἡ κυβέρνηση τῆς Ρώμης τά συγκέντρωσε στήν περιοχή αὐτή καί κατά μήκος τῆς παραλίας. Ἡ ἰταλική διοίκηση ἔκανε βιαστικά ὀχυρωματικά ἔργα ἀποκαλύπτοντας ἔτσι τήν πρόθεσή της ν' ἀντιταχτεῖ μέ τά ὄπλα σέ κάθε προσπάθεια τῶν Ἀλβανῶν νά καταλάβουν τήν πόλη.

Τό θέμα τῆς Βλόρας ἦταν τό κύριο θέμα τῶν ἐργασιῶν πού ἀπασχόλησε τήν πρώτη συνεδρίαση τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβούλιου, τοῦ πρώτου Κοινοβουλίου στήν ἱστορία τῆς Ἀλβανίας πού ἄρχισε τίς ἐργασίες του στά τέλη Μαρτίου. Στήν ἀρχή ἐξετάστηκε μιά εἰρηνική λύση καί μιά ἐπιτροπή βουλευτῶν ἀνέλαβε νά ἔρθει σ' ἐπαφή μέ τήν κυβέρνηση τῆς Ρώμης. Δόθηκε ὅμως μιά ἀκόμη εὐκαιρία γιά ν' ἀποδειχτεῖ ὅτι ἡ Ἰταλία ἐπέμενε στήν πρόθεσή της νά κρατήσῃ τή Βλόρα ἀποσύροντας σ' ἀντάλλαγμα τά στρατεύματά της ἀπό τήν ὑπόλοιπη χώρα. Ἔτσι ἔγινε ἀναπόφευκτη ἡ ἐνοπλή δράση ἐνάντια στά ἰταλικά στρατεύματα πού στρατοπέδευαν στή Βλόρα καί σ' ἄλλες πόλεις στό Νότο, παίρνοντας κυρίως ὑπόψη τά διάφορα σχέδια πού παρουσιάστηκαν ἀπό τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν μεγάλων δυνάμεων στό Παρίσι. Βέβαια οἱ συνομιλίες δέν εἶχαν ἀκόμα καταλήξει σέ τίποτα τό τελεσίδικο γιατί εἶχαν ἀνακύψει νέες διαφωνίες μετά τήν ἀπόρριψη τοῦ συμβιβασμοῦ τοῦ Ἰανουαρίου πού πρότειναν οἱ Ἀγγλο - Γάλλοι, ἀπό τό Βελιγράδι καί τίς Ε.Π.Α. Ἀλλά κάθε στιγμή ἦταν δυνατό νά ἐπιτευχτεῖ κάποια νέα συμφωνία γιά ἕνα πιθανό διαμελισμό τῆς Ἀλβανίας.

Ἦδη ἀπό τό Μάρτιο, τόσο ἡ κοινή γνώμη ὅσο καί ἡ κυβέρνηση τῶν Τιράνων, κατέληξαν στό συμπέρασμα ὅτι μιά ἐνοπλή δράση ἐνάντια στοὺς Ἰταλοὺς δέν μποροῦσε πιά ν' ἀποφευχθεῖ. Θά ἔπρεπε ὅμως πρῶτα ν' ἀντιμετωπιστεῖ τό θέμα τῆς διαδικασίας. Θά ἦταν μιά δράση πού ἀνοιχτά καί τυπικά θ' ἀναλάμβανε ἡ κυβέρνηση τῶν Τιράνων, πράγμα πού θά ἔφερνε τίς δύο χῶρες σέ ἐμπόλεμη κατάσταση ἢ μήπως θά ἔπαιρνε τό χαρακτήρα μιᾶς τοπικῆς ἐξέγερσης τοῦ ἀγανακτισμένου πληθυσμοῦ ἀπό τή διατήρηση τῆς ἰταλικῆς κατοχῆς; Τά ὠφέλη τῆς δεύτερης αὐτῆς λύσης ἦταν ὀλοφάνερα κι ἔτσι ἀνατέθηκε σέ μιά παράνομη ἐπιτροπή πού δημιουργήθηκε στή Βλόρα, ἡ ὀργάνωση καί διεύθυνση τῆς ἐξέγερσης.

Μετά ἀπό μυστική συμφωνία μέ τήν κυβέρνηση τῶν Τιράνων, ἡ ἐπιτροπή κήρυξε στίς 20 Μαΐου τόν ἀγῶνα. Χιλιάδες χωρικοί καλοοπλισμένοι καί μή, ἀπάντησαν στό κάλεσμα. Στίς 3 Ἰουνίου ἡ ἐπιτροπή ἔστειλε στήν ἰταλική διοίκηση ἕνα τελεσίγραφο, ἀπαιτώντας νά παραδοθεῖ μέσα σέ 24 ὥρες ἡ διοίκηση τῆς Βλόρας, τοῦ Τεπελένι καί τῆς Χιμάρας στήν ἐθνική κυβέρνηση

τῶν Τιράνων. Ἡ ἰταλική διοίκηση οὔτε πού καταδέχτηκε ν' ἀπαντήσει. Κι ἔτσι στίς 5 Ἰουνίου δόθηκε τό σύνθημα ν' ἀρχίσει ἡ ἐπίθεση. Ἐπιθέσεις ἔγιναν ἀμέσως κατά τῶν ἰταλικῶν φρουρῶν καί θέσεων στό ἐσωτερικό τῆς χώρας. Διάφορα ὄχυρά καταλήφθηκαν κι οἱ ἰταλικές δυνάμεις ἀναγκάστηκαν νά συμπυχθοῦν πρός τή Βλόρα καί τήν ἀκτῆ. Περίπου τρεῖς χιλιάδες χωρικοί συγκεντρώθηκαν στούς ἐλαιῶνες στά περίχωρα τῆς πόλης ὅπου, στίς 11 Ἰουνίου, ἄρχισαν μιάν ἀληθινή μάχη, ἀντιμετωπίζοντας τόν κύριο ὄγκο τῶν ἰταλικῶν στρατευμάτων πού εἶχαν τήν ὑποστήριξη τῶν ναυτικῶν μονάδων πού εἶχαν ἀγκυροβολήσει στήν προκυμαία. Ἡ ἀπειλή μιᾶς ἥττας ἔγινε ὀλοφάνερη ὅταν ἡ ἰταλική στρατιωτική διοίκηση ζήτησε τήν ἄμεση ἀποστολή ἐνισχύσεων ἀπό τήν Ἰταλία. Οἱ ἐνισχύσεις τούς ἐπέτρεψαν νά κάνουν, στίς μέρες πού ἀκολούθησαν, δύο ἀλλεπάλληλες ἀντεπιθέσεις πού ὅμως δέν κατάφεραν νά λύσουν τήν πολιορκία τῆς Βλόρας ἀπό τόν κλοιό τῶν ἐξεγερμένων. Ἐτσι οἱ ἰταλικές δυνάμεις στήν Ἀλβανία μπλέχτηκαν σέ μιᾶ περιπέτεια χωρίς διέξοδο.

Ἡ μάχη τῆς Βλόρας ἀποτελεῖ ἀναμφίβολα μιᾶ ἀπό τίς πιό λαμπρές σελίδες τῆς ἱστορίας τῆς ἀνεξάρτητης Ἀλβανίας. Ὁ πατριωτισμός καί ἡ ἐνότητα ὅλου τοῦ λαοῦ, ὁ ἡρωϊσμός τῶν μαζῶν ἔλαμψαν ἐξαιρετικά ἐκεῖ. Ἀπ' ὅλες τίς γωνιές τῆς χώρας ἑκατοντάδες ἐθελοντές ἔφταναν στή Βλόρα δείχνοντας στόν κόσμο τούς ἄρρηκτους δεσμούς της μέ τήν Ἀλβανία. Ἡ εὐρωπαϊκή κοινή γνώμη συγκινήθηκε ἀπό τόν τολμηρό ἀγῶνα ἐνός μικροῦ λαοῦ ἐνάντια σέ μιᾶ μεγάλη δύναμη. Ἀκόμη καί στήν Ἰταλία ἦταν πολλές οἱ ἐργατικές ἐνώσεις καί οἱ τοπικές ὀργανώσεις τοῦ σοσιαλιστικοῦ κόμματος πού ἐκδήλωναν ἀνοιχτά τήν ἀλληλεγγύη τους στόν ἀλβανικό λαό ὀργανώνοντας μιᾶ ὀλόκληρη σειρά διαμαρτυριῶν, ἀπεργιῶν καί ἐκδηλώσεων κατά τῆς ἀρπαχτικῆς πολιτικῆς τοῦ ἰταλικοῦ ἰμπεριαλισμοῦ, ἰδίως στά λιμάνια τοῦ Νότου καί τῆς Τεργέστης ἀπ' ὅπου στέλνονταν τά ἐφόδια κι οἱ ἐνισχύσεις στό ἐκστρατευτικό σῶμα τῆς Ἀλβανίας.

Ἡ μεγάλη λαϊκή ἐξέγερση τοῦ Ἰουνίου ἐνάντια στήν ἰταλική κατοχή, δέν ἄργησε νά φέρει τ' ἀποτελέσματά της καί εἰδικότερα στίς σχέσεις τῆς ἀλβανικῆς κυβέρνησης μέ τήν Ἰταλία. Ἡ τελευταία, ἔχοντας ν' ἀντιμετωπίσει μιᾶ δύσκολη ἐσωτερική κατάσταση καί μιᾶ μή εὐνοϊκή διπλωματική συγκυρία καί βλέποντας τήν ἀδυναμία της νά ἐπιτύχει τούς στρατιωτικούς στόχους της, ἀποφάσισε ν' ἀρχίσει τίς διαπραγματεύσεις μέ τήν ἀλβανική κυβέρνηση. Στά Τίρανα θ' ἀρχίσουν πραγματικά μακρές καί δύσκολες διαπραγματεύσεις πού στή διάρκειά τους οἱ Ἰταλοί ἐκπρόσωποι κατάφευγαν ἄλλοτε σέ κολακίες κι ἄλλοτε σέ ἀπειλές. Ὅμως νέες ὑποχωρήσεις τῶν στρατευμάτων τους στή Βλόρα, τούς ἀνάγκασαν νά ἐγκαταλείψουν τή σκληρή θέση τους. Ἀναγκάστηκαν ἔτσι νά δεχθοῦν τούς κυριότερους ὅρους τῆς ἀλβανικῆς κυβέρνησης, πράγμα πού ὀδήγησε στήν ὑπογραφή τοῦ προκαταρκτικοῦ Πρωτοκόλλου τῶν Τιράνων στίς 22 Αὐγούστου τοῦ 1920. Μέ τή συμφωνία αὐτή ἡ Ἰταλία ἔπρεπε ν' ἀποσύρει τά στρατεύματά της ἀπό τήν Ἀλβανία πρὶν ἀπό τίς 2 Σεπτεμβρίου. Ἐγκατέλειψε κάθε σχέδιο γιά

προσάρτηση τῆς Βλόρας καί ἀναλάμβανε τήν ὑποχρέωση νά σεβαστεῖ τήν ἀνεξαρτησία καί τήν ἐδαφική ἀκεραιότητα τῆς Ἀλβανίας. Παρόλα αὐτά ἡ ἀλβανική κυβέρνηση ἔκανε μιά ἐδαφική ὑποχώρηση στό θέμα τῆς νήσου Σαζάν πού διατήρησαν οἱ Ἴταλοί ὄχι μέ τήν μορφή προσαρτημένου ἐδάφους, ἀλλά μέ τή μορφή μιᾶς ἀπεριόριστης κατοχῆς. Ἡ παραχώρηση αὐτή πέρασε σχεδόν ἀπαρατήρητη μέσα στό μεγάλο ἐνθουσιασμό πού προκάλεσε ἡ λαϊκή νίκη ἀπέναντι στόν ἰταλικό ἰμπεριαλισμό. Στίς 3 Σεπτεμβρίου 1920 οἱ τελευταῖοι Ἴταλοί στρατιῶτες ἐπιβιβάστηκαν κι οἱ μονάδες τῶν Ἀλβανῶν ἐθελοντῶν μπῆκαν θριαμβευτικά στήν ἀπελευθερωμένη Βλόρα.

Διαμάχες μέ τήν εὐρωπαϊκή διπλωματία

Ἡ ἀπελευθέρωση τῆς Βλόρας δέν βοήθησε μόνο τήν διοικητική ἐνοποίηση τῆς Ἀλβανίας κάτω ἀπό τήν ἐθνική κυβέρνηση τῶν Τιράνων, ἀλλά σταθεροποίησε σημαντικά τή θέση τῆς τελευταίας. Στό μεταξύ στό Παρίσι ἡ λύση τοῦ ἀλβανικοῦ προβλήματος ἔπαιρνε καινούργια ἀναβολή. Μετά τή νέα θέση πού υἱοθέτησαν οἱ Ε.Π.Α. τό ἀλβανικό πρόβλημα μπῆκε στό γενικότερο θέμα τῆς Ἀδριατικῆς πού θά διευθετοῦσαν μέ διμερή συμφωνία ἡ Ρώμη καί τό Βελιγράδι. Ἐκ τῶν προτέρων ὅμως εἶχε ἀποκλειστεῖ ἡ περίπτωση νά πάρει ἡ Γιουγκοσλαβία ἐδάφη ἀπό τή Βόρεια Ἀλβανία σ' ἀντάλλαγμα ὑποχωρήσεων πού θά ἔκανε σ' ἄλλες περιοχές. Ἦταν πραγματικά μιά ἀναστολή γιά τήν ἀλβανική κυβέρνηση πού εἶχε ν' ἀντιμετωπίσει ἄπειρες δυσκολίες.

Ὑστερα ἀπό τά γεγονότα τῆς Βλόρας ἡ φωνή τῆς Ἀλβανίας θά εἰσακουσθεῖ μ' ἕνα καινούριο τρόπο τόν Ἰούνιο στούς κόλπους τῆς Διάσκεψης τῆς Εἰρήνης. Ὁ ἀπόηχος τῆς ἐξέγερσης ἔφτασε μέχρι τό Παρίσι ὅπου στίς 13 Ἰουνίου ὁ Ε. Τοπτάνι, μιά ἀπό τίς πιό θλιβερές φυσιογνωμίες τῆς ἀλβανικῆς ἱστορίας, ἔπεφτε χτυπημένος ἀπό τίς σφαῖρες τοῦ νεαροῦ Ἀλβανοῦ ἐπαναστάτη φοιτητῆ Α. Ρούστεμι⁵³.

Ὅλο τό ἀλβανικό ζήτημα ἔπαιρνε μιά νέα ὄψη ἀκόμα καί στά μάτια τῶν διπλωματῶν. Στήν ἀρχή δέν συζητήθηκε ἐνῶ στή συνέχεια ἀνατέθηκε νά συζητηθεῖ σέ μιά νέα Διάσκεψη τῶν πρεσβευτῶν πού θ' ἀναλάμβανε νά λύσει τά θέματα πού θά ἔμεναν ἐκκρεμῆ ἀπό τή Διάσκεψη τῆς Εἰρήνης. Ὅμως τό

53. Ὁ Α. Ρούστεμι δικάστηκε ἀπό γαλλικό δικαστήριο στό ὁποῖο ἐμφανίστηκαν ἐξέχουσες προσωπικότητες ὅπως ὁ Γάλλος ἀρμοστής στή Μαδρίτη Ντέ Φοντεναί, ὁ στρατηγός Σαρράιγ, ὁ δημοσιογράφος Ζουλί κ.ἄ. Ὅμως ἀκούστηκε καί ἡ φωνή τῆς υπεράσπισης, ἐνῶ ἦλθαν νά υποστηρίξουν τόν κατηγορούμενο προσωπικότητες πού ὑποστήριζαν τήν Ἀλβανική ὑπόθεση. Στήν ἀγόρευση του ὁ δικηγόρος τῆς υπεράσπισης Ἀνατόλ ντέ Μουζί ὑπογράμμισε «ὅτι ἦταν ἕνα ἐγκλημα πάθους πού ἐγινε μέ τή συγκατάθεση ὅλου τοῦ λαοῦ». Ὁ Α. Ρούστεμι ἀθώωθηκε. (Σημ. γαλλικῆς ἐκδόσεως).

ὅτι ὁ διακανονισμὸς τοῦ προβλήματος ἀναβλήθηκε δὲ σήμαινε ὅτι ἡ τελικὴ ἀπόφαση θὰ ἦταν ἀναγκαστικὰ εὐνοϊκὴ γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ κίνδυνος παρέμενε καὶ μάλιστα ἀπὸ μιά ἄποψη ἦταν πρὸς ἔντονον, γιατί σὲ μιά συνάντηση μόνο τῶν ἀντιπροσώπων τῶν μεγάλων δυνάμεων πού θὰ γινόταν ἔξω ἀπὸ κάθε δημοσιότητα, ὅπως ἦταν ἡ Διάσκεψη τῶν πρεσβευτῶν, θὰ μπορούσαν νὰ καταλήξουν εὐκολότερα σὲ ἀποφάσεις ἀκρωτηριασμοῦ τῆς ἀλβανικῆς ἐπικράτειας.

Κάτω ἀπὸ αὐτὲς τὶς συνθήκες ἡ νέα ἀλβανικὴ κυβέρνησις πού σχηματίσθηκε μετὰ τὸ Συνέδριον τῆς Λούσνιας, ἀποδείχθηκε ἀρκετὰ ἐπιδέξια. Ἐνήργησε τελείως κατάλληλα μεταφέροντας τὸ κέντρο τῶν διπλωματικῶν τῆς ἐνεργειῶν εἰς τὴν Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπαρξέως τῆς (φθινόπωρον τοῦ 1920). Χωρὶς καμιά ἀμφιβολία δὲν ὑπάρχει κανένας λόγος νὰ ἐξιδανικεύσουμε ὑπερβολικὰ τὸν ὀργανισμό αὐτόν, ἰδιαίτερα ἀφ' ὅτου ἡ ἴδια ἡ ἱστορία τὸν ἔκρινε τελείως ἀρνητικὰ. Ὅμως ἀπὸ πλευρᾶς διαδικασίας καὶ ἐπεξεργασίας τῶν ἀποφάσεων, ἡ Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν παρουσίαζε γιὰ τὴν Ἑλλάδα καθαρὰ πλεονεκτήματα σὲ σχέση μετὰ τὴν Διάσκεψιν τῆς Εἰρήνης καὶ τὴν Διάσκεψιν τῶν πρεσβευτῶν. Ὅπως θ' ἀποκαλύψει ἀργότερα ὁ Ἑλλήνων ἀντιπρόσωπος Φ. Νόλι σὲ μιά ἀπὸ τὶς ἀγορεύσεις τοῦ ἐν τῇ Συνέλευσιν τῆς Γενεύης, τὸ βασικότερον πλεονέκτημα ἦταν ἡ δημοσιότητα τῶν συζητήσεων.

Γιὰ νὰ προλάβει τὶς καταστροφικὰς συνέπειας πού μπορούσε νὰ προκαλέσει εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ παραδοσιακὴ τακτικὴ τῶν συνδιαλλαγῶν πού γίνονταν εἰς τὸ στενὸν κύκλον τῶν μεγάλων δυνάμεων, ἡ ἀλβανικὴ κυβέρνησις λογαριάζοντας εἰς τὴν παγκόσμιαν κοινὴ γνώμην, ἀπηύθυνε τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1920 εἰς τὸν Γενικὸν Γραμματέαν τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν, Ντρυμόν, μιά αἴτησιν εἰσδοχῆς τῆς Ἑλλάδος. Μιά εἰδικὴ ἀντιπροσωπεῖα καθοδηγούμενη ἀπὸ τὸν Φ. Νόλι θὰ φτάσει τὸ Νοέμβριον εἰς τὴν Γενεύην γιὰ νὰ παρακολουθήσει ἀπὸ κοντὰ τὸ θέμα, πρᾶγμα πού θ' ἀποδειχθεῖ πολὺ χρήσιμον εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων τῆς Ἑλλάδος. Πραγματικὰ τὴν στιγμὴν πού κατετίθητο ἡ αἴτησις τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν ὀργανισμό τῆς Γενεύης, προέκυψε ἕνα ἄλλο θέμα ἀρχῶν τῆς διεθνοῦς θέσεως τῆς. Τὸ καταστατικὸν τῆς Κ.Τ.Ε. ὄριζε πῶς μόνο ἕνα κράτος πού «κυβερνιόταν ἐλεύθερα» καὶ ἦταν «τελείως ἀνεξάρτητον» μπορούσε νὰ γίνῃ μέλος τοῦ ὀργανισμοῦ. Ἐτσι ἦταν ἀνάγκη νὰ παρθεῖ μιά ἀπόφασις σχετικὰ μετὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ σχετικὰ μετὰ τὴν ἐγκυρότητα τῶν Πράξεων τοῦ 1913-1914 πού ἀποτελοῦσαν τὴν βάση τοῦ προβλήματος. Ἡ ἀπόφασις αὕτη δὲν μπορούσε πιά ν' ἀναβληθεῖ.

Οἱ περιστάσεις ὑπαγόρευαν εἰς τὴν κυβέρνησιν τῶν Τυράνων μιά πλατφόρμα ἐξωτερικῆς πολιτικῆς πού μπῆκε εἰς ἐφαρμογήν, ὄχι μόνο «ντὲ φάκτο» ἀλλὰ καὶ «ντὲ γιοῦρε»: Ἡ Ἑλλάς ἦταν ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὸ 1912. Ἡ ἀνεξαρτησία τῆς ἀναγνωρίσθηκε τὸ 1913. Τὰ γεγονότα τοῦ πολέμου δὲν ἄλλαξαν καθόλου τὸ διεθνὲς στάτους τῆς. «Ἀφοῦ πέρασε ἡ καταιγὶς ἡ Ἑλλάς ἀνασηκώθηκε, ἀναδιοργανώθηκε καὶ ἔδωκε μιά ἐθνικὴν κυβέρνησιν» πού

άσκοῦσε τήν ἐξουσία της σχεδόν σ' ὅλη τήν ἐπικράτεια πού καθορίστηκε τό 1913. Κατά συνέπεια ὀλοκληρώνονταν ὅλες οἱ ἀναγκαῖες προϋποθέσεις καθιστώντας καταφατική τήν ἀπάντηση στήν αἴτηση τῆς ἀλβανικῆς κυβέρνησης.

Στίς ἀρχές Δεκεμβρίου 1920 ἡ ἀλβανική αἴτηση συζητήθηκε ἀπό μιά ἐπιτροπή τῆς Συνέλευσης τῆς Γενεύης, ὅπου καί συνάντησε ἰσχυρή ἀντίδραση. Στό βῆμα θά ἐκφράσουν τή διαφωνία τους ὁ ἕνας μετά τόν ἄλλο οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Γιουγκοσλαβίας, τῆς Ἑλλάδας, τῆς Ἰταλίας καί τῆς Γαλλίας.

Ὁ ἐκπρόσωπος τῆς πλειοψηφίας τῆς ἐν λόγω ἐπιτροπῆς, ὁ Γάλλος ἀντιπρόσωπος Βιβιανί, δήλωσε πώς ἡ ἀποδοχή τῆς ἀλβανικῆς ὑποψηφιότητος θά ἦταν «πρόκληση γιά τίς μεγάλες δυνάμεις πού δέν εἶχαν ἀκόμη καθορίσει τό στάτους της». Ἡ αἴτηση τῆς Ἀλβανίας ἀπορίφθηκε ἀπό τήν Ἐπιτροπή, ἔγινε ὁμως ἀποδεκτή ἀπό τό σύνολο σχεδόν τῆς Γενικῆς Συνέλευσης πού ἄρχισε τίς ἐργασίες της στίς 17 Δεκεμβρίου τοῦ 1920.

Ἐνα ἀπό τά πιό παράδοξα γεγονότα ἦταν ὅτι οἱ πιό δραστήριοι ὑποστηρικτές τῆς ἀλβανικῆς ὑποψηφιότητος ἦταν οἱ ἀντιπρόσωποι δύο βρετανικῶν κτήσεων — τῆς Νότιας Ἀφρικῆς καί τοῦ Καναδά. Πίσω τους κρυβόταν βέβαια ἡ Μητρόπολη. Αὐτό τό ξαφνικό ἐνδιαφέρον τοῦ Λονδίνου γιά τό ἀλβανικό ζήτημα δέν ἦταν ἄσχετο μέ τό πλούσιο σέ πετρέλαια ἀλβανικό ὑπέδαφος. Οἱ ἔρευνες πού εἶχαν γίνει στή διάρκεια τοῦ πολέμου ἀπό τούς Αὐστριακούς καί τούς Ἰταλούς, ἀποκάλυψαν τήν ὑπαρξη κοιτασμάτων πετρελαίου. Προσελκυόμενη ἀπ' αὐτή τήν ἀνακάλυψη πού ὑπερεκτιμοῦσε τήν ἔκτασή της, ἡ Μεγάλη Βρετανία ἄρχισε νά ἐπεξεργάζεται μιά ἀλβανική πολιτική. Γιά τό Λονδίνο, ἡ Ἀλβανία ἔπαψε νά εἶναι ἕνα ἀπλό πιόνι στή διπλωματική σκακιέρα, μά γινόταν μιά ζώνη ἄμεσων συμφερόντων τῆς Μεγάλης Βρετανίας. Τό Φόρεϊν Ὁφφισ ἀνακοίνωσε στήν κυβέρνηση τῶν Τιράνων ὅτι μποροῦσε νά ὑπολογίσει στήν ἀποφασιστική βοήθεια τῆς Μεγάλης Βρετανίας ἄν παραχωροῦσε στήν ἀγγλο-περσική ἐταιρεία τήν ἀποκλειστικότητα τῶν ἐρευνῶν καί τῆς ἐκμετάλλευσης τοῦ πετρελαιοπηγοῦ πλούτου πού ὑπῆρχε στήν ἀλβανική ἐπικράτεια. Ἡ ἀλβανική κυβέρνηση δέχτηκε τήν πρόταση καί στίς 17 Δεκεμβρίου ὁ Ἄγγλος ἀντιπρόσωπος Φίσερ δήλωνε στή Γενική Συνέλευση ὅτι ἡ ἀντιπροσωπεία του εἶχε προβεῖ σέ μιά «νέα καί λεπτομερῆ μελέτη τῆς θέσης τῆς Ἀλβανίας» πού τήν ἔκανε νά ταχθεῖ ὑπέρ τῆς ἄμεσης ἀποδοχῆς τῆς ἀλβανικῆς ὑποψηφιότητος. Ἐτσι ἡ Ἀλβανία ἔγινε μέλος τῆς Κ.Τ.Ε. στήν πρώτη κιόλας σύγκληση τῆς Γενικῆς Συνέλευσής της.

Ἡ ἀλβανική εἰσδοχή στήν Κ.Τ.Ε. εἶχε γιά σκοπό νά διαλύσει κάθε ἀμφιβολία σχετικά μέ τή διεθνή θέση της γιατί αὐτό σήμανε τή ρητή καί τυπική ἐπικύρωση τῶν προπολεμικῶν Πράξεων. Ὅλα τά προβλήματα τοῦ ἀλβανικοῦ κράτους δέν εἶχαν ἀκόμη λυθεῖ. Πρῶτα-πρῶτα ξέσπασαν σοβαρές κρίσεις στίς σχέσεις μέ τά γειτονικά κράτη. Παρά τό γεγονός ὅτι οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς κυβέρνησης τῶν Τιράνων προσκλήθηκαν νά παραβρεθοῦν στά

κυριότερα ὄργανα τῆς Κ.Τ.Ε. αὐτή πάντα ἦταν «μὴ ἀναγνωρισμένη». Καμιὰ χώρα, ἀκόμη κι ἐκεῖνες πού ψήφισαν τὴν εἰσδοχή τῆς Ἑλβανίας δὲ βιάζονταν ν' ἀποκαταστήσουν κανονικὲς διπλωματικὲς σχέσεις. Ἔτσι προέκυψε μιὰ πολὺ βαριά ἀτμόσφαιρα γιὰ τὴν ἑλβανικὴ κυβέρνησις πού δὲν μποροῦσε ν' ἀναλάβει μιὰ πραγματικὴ διπλωματικὴ δραστηριότητα ὅπως ἀπαιτοῦσαν τὰ ἐπείγοντα προβλήματα τῆς χώρας. Στὸ παραμικρὸ τῆς βῆμα σκόνταφτε στὸν τοῖχο τῆς ὑποτιθέμενης «μὴ ἀναγνώρισης».

Ἄν καὶ κανονικὸ μέλος τῆς Κ.Τ.Ε. ἡ Ἑλβανία ἔβλεπε νὰ τῆς ἀρνοῦνται τὴν εἰσοδοὴν ἐν τῇ Διεθνῇ Ταχυδρομικῇ Ἑνωσίσει μὲ τὸ πρόσχημα ὅτι ἡ κυβέρνησις τῆς δὲν εἶχε ἀναγνωρισθεῖ διεθνῶς. Ἀκόμη καὶ τὰ ταξίδια τῶν Ἑλβανῶν ἐξωτερικῶς γίνονταν ὄλο καὶ πιο δύσκολα γιὰ τὸν ὅτι οἱ προξενικὲς ἀρχὲς τῶν διαφόρων χωρῶν δίσταζαν νὰ δώσουν βίζες ἐν τῇ διαβατήριον πού χορηγοῦσαν οἱ ἑλβανικὲς ἀρχὲς.

Οἱ βαθιὲς αἰτίαι αὐτῆς τῆς κατάστασις βρισκόνταν ἐν τῇ παλιῇ καὶ νέου ἀνταγωνισμοῦ γιὰ τοὺς ὁποίους ἔπρεπε ἡ Ἑλβανία ἀκόμη νὰ πληρῶνει. Ἡ Ἰταλία ἦταν δυσανεκτή βλεπόντας τὴν Ἑλβανίαν ν' ἀναμιγνύεται ἐν τῇ Ἑλβανίᾳ πού τὴ θεωροῦσε μέχρι τότε ἀποκλειστικὴ ζώνη τῆς δικῆς τῆς ἐπιρροῆς. Ἔτσι θὰ ρίξει ὅλη τὴν ἐχθρότητα πάνω ἐν τῇ ἑλβανικῇ κυβέρνησισι προσπαθώντας νὰ τὴν ἀπομονώσῃ μὲ κάθε μέσο ἐν τῇ διπλωματικῷ πεδίῳ.

Ἡ Γιουγκοσλαβία καὶ ἡ Ἑλλάς ἀπὸ τὴν πλευρὰ τους ἐξαναδραστηριοποιήθηκαν ἐν τῷ θέμα τῶν συνόρων, τροποποιώντας κάπως τὶς ἀπαιτήσεις τους. Δὲ ζητοῦσαν πια τὴν προσάρτησιν αὐτῆς ἢ τῆς ἄλλης περιοχῆς ἀλλὰ τὸν τελικὸν καθορισμὸν τῶν συνόρων μὲ ὀρισμέναις «διορθώσεις» ἐν τῷ βάρει βέβαιαι τῆς Ἑλβανίας. Ἡ Γιουγκοσλαβία ἄρχισε ἤδη νὰ ὀνειρεύεται νὰ πάρῃ τὴν θέσιν τῆς Αὐστρουγγαρίας ἐν τῇ νοτιοανατολικῇ Ἑυρώπῃ καὶ τὸ Βελιγράδι ἀναμετρίεται τῶρα μὲ τὴν Ρώμην. Ἡ ἀποχώρησις ἀπὸ τὴν Βλόρα ἀπομάκρυνε τὸν ἀμεσοκίνδυνον ἐγκαθίδρυσις μιᾶς ἰταλικῆς πρόσβασις ἐν τῇ Βαλκάνια καὶ ἡ γιουγκοσλαβικὴ κυβέρνησις σύντομα θὰ «λησμονήσῃ» τὴν θέσιν τῆς Ἑλβανίας τοῦ 1913. Πλέον δὲν ἤθελε ν' ἀποσύρῃ τὰ στρατεύματά της ἀπὸ τὴν λεγόμενη «στρατηγικὴ» γραμμὴ ἐντεῦθεν τῆς προπολεμικῆς συνοριακῆς γραμμῆς. Τέλος ἄφηνε καθαρά νὰ ἐννοηθῇ ὅτι ἔλπιζε νὰ δεῖ νὰ τοποθετεῖται ἐν τῇ Τίρανα μιὰ κυβέρνησις μὲ φιλο-γιουγκοσλαβικὸν προσανατολισμὸν.

Γι' αὐτὸ ἂν καὶ εἶχαν περάσει μῆνες ἀπὸ τὴν εἰσοδοὴν τῆς Ἑλβανίας ἐν τῇ Κ.Τ.Ε. δὲν ἤθελαν νὰ δεχτοῦν πῶς τὸ ἑλβανικὸ ζήτημα εἶχε ὀριστικὰ διευθετηθεῖ. Ἄν ἀπὸ τὴν μιὰ ὑποστήριζαν ὅτι ἦταν ἔτοιμοι ν' ἀναγνωρίσουν τὴν ἐγκυρότητα τῆς ἀπόφασις τῆς Γενικῆς Συνέλευσις ἐν τῇ 17 Δεκεμβρίου 1920 σχετικὰ μὲ τὸ διεθνὲς ἐν τῇ Ἑλβανίᾳ σὰν ἀνεξάρτητης χώρας, ἀμφισβητοῦσαν ἀπὸ τὴν ἄλλη κάθε ἐγκυρότητα σχετικὰ μὲ τὰ σύνορα. Ἐν τῇ Κ.Τ.Ε. θ' ἀρχίσουν μακρὲς καὶ δύσκολαις συνομιλίαι σχετικὰ μὲ τὴν ἀρμοδιότητά της ἐν τῷ θέμα. Ἐν τῇ ἑλβανικῇ θέσιν πού ὑποστήριξε ὅτι εἶχε κάθε δικαίωμα νὰ προσφύγῃ ἐν τῷ Ὀργανισμῷ τῆς Γενεύης γιὰ κάθε θέμα πού ἀφοροῦσε τὴν Ἑλβανίαν, μιὰ καὶ αὐτὸς ἦταν σύμφωνα μὲ τὴν διατύπωσιν τοῦ

Νόλι «μιά νέα ένσάρκωση τῆς ὁμοφωνίας τῶν μεγάλων δυνάμεων», τὰ γειτονικά κράτη κι οἱ ἄλλες δυνάμεις ὑποστήριξαν τὴν ἄποψη ὅτι μόνο μιά νέα Διάσκεψη τῶν Πρεσβευτῶν τῶν νικητριῶν δυνάμεων θά μπορούσε νά κληρονομήσει τὸ δικαίωμα τῆς Διάσκεψης τοῦ 1913. Ἡ κυβέρνηση τῶν Τιράνων κατέφυγε στό Συμβούλιο τῆς Κ.Τ.Ε. τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1921 καί ζήτησε τὴν ἐπέμβασή του γιὰ νά ἐξασφαλιστεῖ ἡ ἀποχώρηση τῶν γιουγκοσλαβικῶν στρατευμάτων ἀπὸ τὴ «στρατηγική ζώνη» τοῦ Βορρά καί τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων ἀπὸ καμιά εἰκοσαριά χωριά τοῦ Νότου. Οἱ στιβαρές ἀγορεύσεις τοῦ Φ. Νόλι δέν πρόσφεραν τίποτα ἄλλο πέρα ἀπὸ μιά νέα συμπάθεια τῆς κοινῆς γνώμης. Τὸ Συμβούλιο τῆς Κ.Τ.Ε. συμπεριφέρθηκε σάν πραγματικός Πιλάτος. Δήλωσε «ἀναρμοδιότητα» καί συμβούλεψε τὴν Ἀλβανία νά ὑπακούσει στὴν ἀπόφαση τῆς Διάσκεψης τῶν πρεσβευτῶν τὴν ὁποία περίμεναν ἐδῶ καί μῆνες.

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1921 θά δημιουργηθεῖ μιά σοβαρὴ ἔνταση στὰ βόρεια τῆς Ἀλβανίας. Ἡ γιουγκοσλαβικὴ κυβέρνηση ἐπιδόθηκε σὲ μιά εὐρεία καί ὕστατη κινητοποίηση μ' ὀλοφάνερο στόχο νά δώσει στὴν ἐπικείμενη Διάσκεψη τῶν πρεσβευτῶν κι ἄλλες ἀποδείξεις τῆς «νομιμότητας» τῶν διεκδικήσεων στὶς βόρειες περιοχές. Ἀρχικά τόν Ἰούλιο ἀπὸ Βελιγράδι παρότρυνε τὸ αὐτονομιστικὸ κίνημα ὀρισμένων ἀντιδραστικῶν μπαϊρακτάρηδων στὶς ὄρεινές περιοχές τοῦ Βορρά. Στὴ συνέχεια τὸ Σεπτέμβριο οἱ γιουγκοσλαβικὲς ἀρχές κατέφυγαν στὴν ἄμεση ἐπέμβαση στέλλοντας στό ἀλβανικὸ ἔδαφος ἑσατιστὲς μισθοφόρους καί λευκοφρουροὺς πού ὑποστηρίζονταν ἀπὸ τακτικὲς μονάδες τοῦ γιουγκοσλαβικοῦ στρατοῦ.

Ἡ συμπεριφορὰ τοῦ Βελιγραδίου ἀνησύχησε τὴ βρετανικὴ κυβέρνηση πού ἐνδιαφερόταν νά δημιουργηθοῦν στὴν Ἀλβανία συνθήκες ἐσωτερικῆς σταθερότητας πού θά ἐπέτρεπαν στὶς ἀγγλικὲς ἐταιρεῖες ν' ἀποκομίσουν τὸ μέγιστο κέρδος ἀπὸ τὶς οἰκονομικὲς παραχωρήσεις πού τοὺς ἔκανε ἡ κυβέρνηση τῶν Τιράνων τὸ Μάρτιο τοῦ 1921. Ὁ Βρετανὸς πρωθυπουργὸς Λόυδ Τζώρτζ ἀπευθύνθηκε προσωπικά στό Συμβούλιο τῆς Κ.Τ.Ε. γιὰ νά καταγγεῖλει τὴ γιουγκοσλαβικὴ δραστηριότητα.

Ἐτσι μετὰ ἀπὸ ἐπιμονὴ τοῦ Λονδίνου καί τῆς Ρώμης, συγκλήθηκε στό Παρίσι στὶς ἀρχὲς Νοεμβρίου ἡ Διάσκεψη τῶν πρεσβευτῶν τῶν τεσσάρων δυνάμεων: Μεγάλης Βρετανίας, Γαλλίας, Ἰταλίας καί Ἰαπωνίας. Ἡ Διάσκεψη υἱοθέτησε τὶς κυριότερες Διεθνεῖς Πράξεις τοῦ μεταπολέμου πού ἀναφέρονταν στό στάτους τῆς Ἀλβανίας καί στὸν καθορισμὸ τῶν συνόρων της. Οἱ ἀποφάσεις ὁμῶς τῆς 9ης Νοεμβρίου 1921 ἦταν διφορούμενες. Ἀπὸ τὴ μιά ἐπιβεβαίωναν τὴν ἀνεξαρτησία τῆς Ἀλβανίας κι ἀναγνώριζαν τὴν ἀλβανικὴ κυβέρνηση πού σχηματίσθηκε πάνω σ' ἔθνικες βάσεις, βάζοντας τέρμα στὴ διπλωματικὴ της ἀπομόνωση. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁμῶς ἔκαναν μιά νέα διευθέτηση τῶν συνόρων ὅπου δέν ἄφηναν τὸ Βελιγράδι μ' ἄδεια χέρια. Πραγματικὰ ἂν ὁ καθορισμὸς τῶν συνόρων τοῦ 1913 κρίθηκε ὀριστικὸς στό Νότο, πράγμα πού ἀνάγκαζε τὴν Ἑλλάδα νά ἐπιστρέψει καμιά ἱσαριὰ χωριά, στὰ βόρεια σύνορα ἔγιναν τέτοιες τροποποιήσεις πού ἔδιναν

στή Γιουγκοσλαβία ένα κομμάτι αλβανικής γης με πληθυσμό μερικῶν δεκάδων χιλιάδων κατοίκων.

Τέλος ἡ Διάσκεψη ἔβαζε κατά κάποιον τρόπο τήν Ἑλβανία κάτω ἀπό τήν κηδεμονία τῆς Ἑταλίας. Οἱ τέσσερις δυνάμεις θεώρησαν τήν ἀνεξαρτησία καί τήν ἑδαφική ἀκεραιότητα τῆς Ἑλβανίας σάν γεγονός πού ἀφορᾷ τό «διεθνές συμφέρον» κι ἀναλάμβαναν τήν ὑποχρέωση σέ περίπτωση ἀπειλῆς αὐτῆς τῆς ἀνεξαρτησίας καί ἑδαφικῆς ἀκεραιότητάς της, νά δώσουν ὁδηγίες στούς ἀντιπροσώπους τους στό Συμβούλιο τῆς Κ.Τ.Ε. ὥστε ν' ἀνατεθεῖ στήν Ἑταλία τό ἔργο τῆς ἀποκατάστασής της. Ἡ Ἑταλία ἐπιτυχᾶνοντας μ' αὐτόν τρόπο νά ἑξασφαλίσει καθήκοντα «φύλακα ἄγγελου» στήν Ἑλβανία, εἶδε νά τῆς ἀναγνωρίζονται ἰδιαίτερα συμφέροντα πού θά εὐνοοῦσαν σοβαρά τή μελλοντική δραστηριότητά της. Θά μπορούσαμε ἐδῶ νά δοῦμε ἕνα εἶδος ἀγγλο-ἑταλικοῦ συμβιβασμοῦ. Ἡ Ἑταλία ἀναλάμβανε τήν ὑποχρέωση νά μὴν ἐμποδίσει τήν οἰκονομική δραστηριότητα τῶν ἀγγλικῶν ἐταιρειῶν στήν Ἑλβανία καί σ' ἀντάλλαγμα, ἡ βρετανική κυβέρνηση θ' ἀναγνώριζε τήν προτεραιότητα τῶν πολιτικο-στρατηγικῶν ἑταλικῶν συμφερόντων. Ἡ ἀπόφαση αὐτή τῆς 9ης Νοεμβρίου 1921 ἀποτελεῖ τήν ἀπαρχή τοῦ προσεχοῦς κύματος τῶν ἑταλικῶν ἀναμείξεων στήν Ἑλβανία.

Ἑσωτερικός πολιτικός ἀγῶνας κι ἐνίσχυση τῆς ἀντίδρασης

Ἡ μεγάλη ἐπιτυχία πού ἐπιτεύχθηκε στή Βλόρα εἶχε σοβαρές συνέπειες στήν πολιτική ζωή τῆς χώρας. Παντοῦ κυριαρχοῦσε ἡ γνώμη ὅτι αὐτή ἡ μεγάλη νίκη ἀποτελοῦσε μιᾶ σημαντική ἐγγύηση σέ κάθε προσπάθεια ἀμφισβήτησης τῆς ἀνεξαρτησίας καί τῶν συνόρων τῆς Ἑλβανίας. Αὐτό ὅμως ἔφερε βαθιές ἀνακατατάξεις στό ἑσωτερικό τῆς χώρας.

Ἀφοῦ ἡ ἀπειλή τοῦ διαμελισμοῦ τῆς Ἑλβανίας ἀποφεύχθηκε ἔπρεπε νά συγκεντρωθοῦν ὅλες οἱ προσπάθειες πρὸς τά ἑσωτερικά προβλήματα πού κι αὐτά δέν ἦταν λιγότερο ἐπείγοντα. Ἀπ' ὅλα τά προβλήματα ἐκεῖνο πού παρουσιαζόταν πιο ὀξύ ἦταν ἡ ἀνοικοδόμηση τοῦ κράτους πού δέν εἶχε τελειώσει αἰσίως. Μιᾶ ὀλόκληρη σειρά προβλημάτων περίμεναν τή λύση τους, ἰδίως τό πρόβλημα τῆς μορφῆς τοῦ πολιτεύματος: Μοναρχία ἢ Δημοκρατία; Ἡ Ἑλβανία χρειαζόταν ἕνα σύνταγμα, ἕνα θεμελιώδη νόμο μὲ πιο πλήρεις διατάξεις πού θ' ἀντικαθιστοῦσε τό προσωρινό καί συνοπτικό καταστατικό χάρτη τοῦ Συνεδρίου τῆς Λούσνιας. Ἐπρεπε νά ἐπεξεργασθοῦν μιᾶ νέα νομοθεσία πού νά ἦταν ὅσο τό δυνατόν πιο πλήρης γιά ν' ἀποφευχθεῖ κάθε νομικός σκόπελος πού θά ἔκανε ἀναγκαῖα τήν προσφυγή στούς ὀθωμανικούς νόμους. Στόν οἰκονομικό τομέα πάλι ἔπρεπε ν' ἀντιμετωπισθοῦν ἐξαιρετικά προβλήματα. Ἐπιβάλλονταν πρῶτα ἀπ' ὅλα νά παρθοῦν ἄμεσα κι ἐπείγοντα μέτρα γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς γεωργίας πού ἀποτελοῦσε τήν κύρια ἀσχολία τῆς πλειονότητας τῶν κατοίκων. Ἀκόμη ἔπρεπε νά παρθοῦν μέτρα γιά νά βγεῖ ἡ χώρα ἀπό τήν καθυστερημένη κατάσταση πού βρισκόταν καί νά μπεῖ στό δρόμο τῆς βιομηχανικῆς ἀνάπτυξης.

Μπρός σ' αὐτά τά προβλήματα οἱ πολιτικές δυνάμεις τῆς χώρας πού στό συνέδριο τῆς Λούσνιας ἦταν ἐνωμένες γιά ν' ἀντιμετωπίσουν τόν ἐξωτερικό κίνδυνο, διασπάστηκαν. Ἦδη ἀπό τίς ἀρχές Ὀκτωβρίου τοῦ 1920 μιά ομάδα δημοκρατικῶν βουλευτῶν μέλη τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου, κατάγγειλαν τίς ἀδικίες καί τίς αὐθαιρεσίες πού ἔγιναν ἀπό τούς γαιοκτήμονες καί διάφορους ἄλλους στό θέμα τῶν γεωργικῶν ὀφειλῶν καί ζήτησαν τή δραστική ἐπέμβαση τῆς κυβέρνησης. Οἱ πιά προοδευτικοί κύκλοι θεώρησαν κατάλληλη τήν στιγμή γιά νά ρίξουν τό σύνθημα τῆς σύγκλησης Συνταχτικῆς Συνέλευσης.

Ἡ κυβέρνηση τοῦ Σ. Ντελβίνα θ' ἀποφασίσει «νά συμμορφωθεῖ μέ τή λαϊκή θέληση», τά δεξιά ὅμως στοιχεῖα δέ θ' ἀργήσουν νά δείξουν τή δυσφορία τους, πράγμα πού θά προκαλέσει τήν ἄμεση διάσπαση τοῦ κυβερνητικοῦ συνασπισμοῦ καί τήν παραίτηση τῆς κυβέρνησης στά μέσα Νοεμβρίου. Τό Ἐθνικό Συμβούλιο (τό Κοινοβούλιο) πού ἐκλέχτηκε στή Λούσνια διαλύθηκε ἐπίσης. Ἀπό τή στιγμή αὐτή καί μέχρι τό 1924 ἡ χώρα θά γνωρίσει μιά μακρά περίοδο ἐσωτερικῶν πολιτικῶν ἀγῶνων μέσ' ἀπό τούς ὁποίους τό κοινοβουλευτικό καθεστῶς πού σκιαγραφήθηκε στή Λούσνια θά περάσει τίς πρῶτες του δοκιμασίες.

Μιά νέα κυβέρνηση θά σχηματισθεῖ ὑπό τήν προεδρία τοῦ Ι. Βριώνη πού τόσο ἀπό τή σύνθεση ὅσο καί ἀπό τό πρόγραμμά της θά σημάνει τήν ἀρχή μιᾶς ἐξέλιξης πρὸς τά δεξιά. Αὐτό θά γίνει γρήγορα κατανοητό ὅταν θ' ἀποφασίσει νά ὀργανώσει ἐκλογές ὄχι γιά τήν ἀνάδειξη Συνταχτικῆς Συνέλευσης, ὅπως εἶχε ἀποφασίσει ἡ προηγούμενη κυβέρνηση, ἀλλά γιά ἓνα Ἐθνικό Συμβούλιο, πράγμα πού ἔκφραζε τήν ἐπιθυμία τῆς συντηρητικῆς δεξιᾶς νά μεταθέσει γι' ἀργότερα τή στιγμή τῶν μεγάλων ἀποφάσεων καί ν' ἀρκεστεῖ σέ μιά ἀπλή ἀλλαγὴ φρουρᾶς στίς ὑποθέσεις τῆς χώρας. Ὁ ἐκλογικός νόμος πού δημοσιεύθηκε στίς ἀρχές Δεκεμβρίου ἦταν κι αὐτός καθαρά ἀντιδημοκρατικός. Ἡ ἐμμεση ψήφος σέ δύο στάδια καί διάφοροι περιορισμοί στίς ἐγγραφές στοὺς ἐκλογικούς καταλόγους, εἶχαν σάν στόχο νά ἐξασφαλίσουν μιά ἀνετη πλειοψηφία τῶν ἀντιδραστικῶν δυνάμεων στό νέο Συμβούλιο.

Ἡ πρώτη προεκλογική ἐκστρατεία στήν ἱστορία τῆς ἀνεξάρτητης Ἀλβανίας ἔγινε μέσα σέ πολιτική σύγχυση. Διάφοροι πολιτικοί μικροσχηματισμοί πού ἡ φυσιογνωμία τους δέν ἦταν ἀρκετά σαφῆς, ρίχτηκαν στόν ἀγῶνα. Τά κοινά τους σημεῖα μπλέκονταν μέ τίς βαθιές διαφωνίες τους. Καί μόνο μετά ἀπό ἓνα διάστημα καί κυρίως μετά τίς ἐκλογές τοῦ Ἀπριλίου 1921, οἱ διάφορες πολιτικές τάσεις συσπειρώθηκαν γύρω ἀπό τά δύο κυριότερα πολιτικά ρεύματα, γιά νά καταλήξουν ἔτσι στή δημιουργία τῶν δύο κομμάτων καί τῶν δύο κοινοβουλευτικῶν ομάδων μέσα στό νέο Ἐθνικό Συμβούλιο.

Τό πιά σημαντικό ἦταν τό Λαϊκό Κόμμα πού κύρια ἀποτελοῦνταν ἀπό διανοούμενους καί δημοκρατικά στοιχεῖα, χωρίς νά λείπουν ὅμως καί τά δεξιά στοιχεῖα. Τό ἄλλο, τό Προοδευτικό Κόμμα, περιλάμβανε στοὺς κόλπους του, ἐκτός ἀπό τήν ομάδα τῆς «Ἐπιτροπῆς τῆς Κοσόβας» πρόκριτους ἀπό τά πεδινὰ τοῦ Νότου καί βουνίσσιους τοῦ Βορρᾶ, ὑψηλές προσωπικότητες τοῦ κλήρου καί

όρισμένους κύκλους τῆς συντηρητικῆς ἀστικῆς τάξης. Κανένα ἀπό τὰ κόμματα ἢ τίς ὁμάδες αὐτές δέν εἶχε ποτέ ἕνα πραγματικό πρόγραμμα. Ἐάν ὑπάρχει κάτι σύμφωνα μέ τό ὁποῖο μπορούμε νά κρίνουμε τόν πολιτικό προσανατολισμό τους, εἶναι βασικά οἱ προσωπικότητες πού συμμετεῖχαν σ' αὐτά. Οἱ Λαϊκοί διακήρυχναν τίς ἀρχές πού εἶχαν υἱοθετηθεῖ στό Συνέδριο τῆς Λούσνιας γιά μιά δημοκρατική Ἀλβανία. Οἱ Προοδευτικοί βρισκόνταν πιο δεξιά. Ἐδειχναν ἀρκετά ἐπιφυλακτικοί πρὸς τό πνεῦμα τῶν μαζῶν καί διατυμπάνιζαν τήν πίστη στίς «ἐθνικές καί κοινωνικές παραδόσεις».

Οἱ ἐκλογές τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1921 ἔδωσαν στά δύο κόμματα ἕνα σχεδόν ἴσο ἀριθμό ἐδρῶν στό νέο Κοινοβούλιο, γεγονός πού ἀντικατόπτριζε μιά βασική ἰσορροπία δυνάμεων. Ἐξηγεῖται λοιπόν ἔτσι ἡ ἀπό δῶ καί πέρα δρυσίτητα τῆς πολιτικῆς πάλης μεταξύ τῶν δύο κύριων σχηματισμῶν καί ἡ κυβερνητική ἀστάθεια πού θά ἐπακολουθήσει. Οἱ κρίσεις κι οἱ κυβερνήσεις διαδέχονταν ἡ μιά τήν ἄλλη μ' ἕνα περισσότερο ἢ λιγότερο γρήγορο ρυθμό. Μόνο μέ τή νέα ἐπιδείνωση τοῦ ἐξωτερικοῦ κινδύνου τό φθινόπωρο τοῦ 1921, θά ἔχουμε τή δημιουργία ἑνός ἐθνικοῦ συνασπισμοῦ, τήν «Ἱερή Ἐνωση» γιά ν' ἀντιμετωπιστεῖ ἡ γιουγκοσλαβική εἰσβολή. Θά σχηματισθεῖ μιά κυβέρνηση συνασπισμοῦ ἀπό τόν Π. Εὐαγγέλη πού θ' ἀντικαταστήσει τόν παραιτημένο Βρυώνη.

Μόλις ξεπεράστηκαν τὰ ἐξωτερικά ἐμπόδια καί κυρίως μετά τίς ἀποφάσεις πού πῆρε ἡ Διάσκεψη τῶν πρεσβευτῶν τό Νοέμβριο τοῦ 1921, ξαναρχίζει ἀκόμη πιο ἔντονα ὁ πολιτικός ἀγώνας στό ἐσωτερικό τῆς χώρας. Ὁλη ἡ χώρα θά γνωρίσει ἀπό δῶ καί πέρα μιά ἀυξανόμενη ἀναταραχή. Οἱ ἀντίπαλες δυνάμεις προσπαθοῦν νά προσηλυτίσουν στό σκοπό τους ὄχι πιά ἄτομα ἀλλά πλατιά στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ πού τά παράσερναν στόν πολιτικό ἀγώνα. Οἱ κοινοβουλευτικές συζητήσεις προκαλοῦν ἕνα ὀλοένα καί ἔντονο ἐνδιαφέρον στή χώρα. Στίς κυριότερες πόλεις ἐμφανίζεται ἕνας μέγανος ἀριθμός ἐφημερίδων πού ἔκφρασαν τὰ διάφορα ρεύματα πού ἀναζωογονοῦσαν ὅσο ποτέ ἄλλοτε τήν πολιτική ζωή. Ἐτσι ἀρχίζει νά διαμορφώνεται μιά κοινή γνώμη μέ τήν πραγματική ἔννοια τοῦ ὄρου. Δέν ὑπάρχει ὁμως ἀμφιβολία ὅτι στή διάρκεια τῶν μεταπτώσεων τοῦ πολιτικοῦ ἀγώνα βλέπουμε τήν ἀντιδραστική πτέρυγα νά ἐμφανίζεται ἐνισχυμένη, ὅπως θά τό ἐπιβεβαιώσῃ ἡ προσφυγή στή βία πού ἀποφάσισε στά τέλη Δεκεμβρίου τοῦ 1921 τό κόμμα τῆς δεξιᾶς σέ μιά στιγμή πού ὁ ἀγώνας ξέφυγε ἀπό τὰ κοινοβουλευτικά του πλαίσια. Στίς τρεῖς πρῶτες βδομάδες τοῦ Δεκεμβρίου δημιουργήθηκαν τέσσερα ὑπουργεῖα τό ἕνα μετά τό ἄλλο. Ἐνα πέμπτο θά δημιουργηθεῖ ὕστερα ἀπό πραξικόπημα στίς 24 τοῦ ἴδιου μήνα.

Ἐνας «ἰσχυρός ἄνδρας» θά ξεχωρίσει μέσα ἀπ' αὐτές τίς συνθήκες γιά τόν ὁποῖο θά μιλήσουν πολύ στή συνέχεια. Εἶναι ὁ Ἀχμέτ Ζογκόλλι, πιο γνωστός μέ τό ὄνομα Ἀχμέτ Ζώγου. Αὐτή ἡ ἀσυνήθιστη προσωπικότητα εἶχε μιά ἐκπληκτική σταδιοδρομία. Ἀπό ἀπλός ἡγέτης μιᾶς φατρίας (μπαϊρακτάρης), μέσα σέ λίγα χρόνια ἔφτασε στίς ἀνώτερες θέσεις τοῦ ἀλβανικοῦ κράτους καί κατάφερε νά φτάσει στίς βαθμίδες τοῦ θρόνου.

“Εχοντας χειρίστη παιδεία, μά λίγο ανώτερη απ’ αυτή πού θά μπορούσε νά έχει κάποιος τής τάξης του, ξεχώρισε μέ τή νεότητα καί τήν ενεργητικότητα του. “Ομως δέν ήταν αυτές οί μόνες οϋτε οί κύριες αιτίες τής επιτυχίας του. Τό κλειδί τής επιτυχίας του βρισκόταν στήν πολιτική του διπροσωπία. “Αντίθετα από τούς άλλους μπαϊρακτάρηδες είχε κατανοήσει τό νόημα τής εποχής του. Γνωρίζοντας νά παίζει πότε τό χαρτί τής παράδοσης, πότε τό χαρτί τών νέων ιδεών, έγινε ἄσσοσ στήν τέχνη τών μηχανορραφιῶν, τών ραδιουργιῶν, τής διαφθορᾶς καί τοῦ πολιτικοῦ ἐγκλήματος.

“Ο Ζώγου ἐμφανίστηκε στήν πολιτική σκηνή τής χώρας του στό Συνέδριο τής Λούσνιας ὅπου συμμετεῖχε σάν ἀντιπρόσωπος τής περιοχῆς τοῦ Μάτι. “Αν τόν ὑποδέχτηκαν ιδιαίτερα ήταν γιατί συνοδευόταν ἀπό μερικές ἑκατοντάδες ὀπλισμένους ἄντρες τούς ὁποίους ἔθεσε «στήν ὑπηρεσία τής πατρίδας πού κινδύνευε». Τό Φεβρουάριο τοῦ 1920 καί σέ ἡλικία 26 χρονῶν ἔγινε ὑπουργός Ἐξωτερικῶν στήν κυβέρνηση τοῦ Σ. Ντελβίνα. Στηριζόμενος πάντα στό μισθοφορικό του σῶμα πού τυπικά τό ἐνσωμάτωνε στίς τάξεις τής Ἐθνοφυλακῆς, ἀνέβηκε σιγά-σιγά τήν ἱεραρχική κλίμακα στήν περίοδο τών συνεχῶν κυβερνήσεων, εἴτε παίρνοντας μέρος σ’ αυτές εἴτε ὄχι. Ἡ εὐκαιρία νά ἰσχυροποιήσει ἀκόμη περισσότερο τήν κυριαρχική θέση του τοῦ δόθηκε τό φθινόπωρο τοῦ 1921 ὅταν τοῦ ἀνατέθηκε ἡ διοίκηση τών ἐπιχειρήσεων τής ἀστυνομίας γιά τήν καταστολή τών ταραχῶν πού ὑπόθαλπαν οἱ Γιουγκοσλάβοι στό βορρά. Ἐκμεταλλεούμενος τῆ συνεχιζόμενη πολιτική κρίση χρησιμοποίησε τίς δυνάμεις του γιά νά μπεῖ στά μέσα Δεκεμβρίου στήν πρωτεύουσα. Ἐφοῦ κήρυξε τή χώρα σέ κατάσταση πολιορκίας σχημάτισε κυβέρνηση στήν ὁποία εἶχε μόνο τό ὑπουργεῖο Ἐσωτερικῶν ἀλλά μπορούσε νά τήν ἐπηρεάζει ὀλοκληρωτικά.

“Ο Ζώγου ἔκρινε ὅτι δέν εἶχε ἔρθει ἀκόμη ἡ στιγμή γιά νά ἐπιβάλει τήν προσωπική του δικτατορία. Οἱ προθέσεις του ὅμως δέν ἄργησαν νά γίνουν ἀντιληπτές ἀπ’ ὄλο τόν κόσμο. Σοβαρή ἀνησυχία ἔπεσε στούς δημοκρατικούς κύκλους πού ἔβλεπαν ὅτι ὁ Ζώγου ἄν καί ήταν μέλος τοῦ Λαϊκοῦ κόμματος, ἀποτελοῦσε τόν ἄξονα τής ἐσωτερικῆς ἀντίδρασης καί ὅτι πάνω του στηρίζονταν ὀρισμένες ξένες δυνάμεις. Οἱ διώξεις πού σύντομα ἐξαπέλυσε ἐνάντια στούς ἀντιπάλους του δέν μπορούσαν παρά νά προκαλέσουν ἀντιδράσεις. Στήν ἀρχή χτύπησε τίς πύξέχουσες προσωπικότητες τής «Ἐπιτροπῆς τής Κοσόβας» ἀφαιρώντας τους τήν κοινοβουλευτική ιδιότητα μέ τό πρόσχημα ὅτι ἡ ἐπιτροπή αὐτή ἐμπόδιζε τήν ἐξομάλυνση τών σχέσεων μέ τό Βελιγράδι.

Ἐπέναντι στήν ἀχαλίνωτη ζωγκική ἀντίδραση ὀργανώθηκε μιά ἰσχυρή ἀντιπολίτευση μέσα κι ἔξω απ’ τό Κοινοβούλιο. Γίνεται μιά ἀνασυγκρότηση τών πολιτικῶν δυνάμεων καί ἡ ὁμάδα τής «Ἐπιτροπῆς τής Κοσόβας» πού εἶχε ἐπιρροή ἀνέλαβε τόν ἀγῶνα ἐνάντια στίς ἀντιδραστικές δυνάμεις ἀποτελώντας σύντομα ἕναν ἀπό τούς βασικούς παράγοντες τοῦ δημοκρατικοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος. Ἐπίθετα, μερικά τμήματα τοῦ Λαϊκοῦ κόμματος συμμάχησαν μέ τίς συντηρητικές δυνάμεις καί στήριξαν τήν πορεία τοῦ

Ζώγου πρὸς τὴ δικτατορία. Τὰ πολιτικά ρεύματα δὲν ταξινομοῦνταν πιά μέσα ἀπὸ τὸ σχῆμα τῶν δυὸ κομμάτων, τοῦ Λαϊκοῦ καὶ τοῦ Προοδευτικοῦ. Τώρα ὑπῆρχαν δυὸ μπλόκ: ἀπὸ τὴ μιά πλευρά οἱ ἀντιδραστικές δυνάμεις συσπειρωμένες γύρω ἀπὸ τὸ Ζώγου κι ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ δημοκρατικές δυνάμεις πού τίς καθοδηγοῦσαν ἐξέχουσες προσωπικότητες ὅπως ὁ Φ. Νόλι, ὁ Λ. Γκουρακούκι, ὁ Μπ. Τσούρρι, ὁ Α. Ρούστεμι.

Ἡ ἀντιπολίτευση ἄρχισε τότε μιά βίαιη ἐκστρατεία ἐνάντια στὶς ἀδικίες καὶ τίς ἀυθαιρεσίες τῆς κυβέρνησης τοῦ Ζώγου. Στὴν ἀπόφαση πού πάρθηκε τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1922 γιὰ τὴ διάλυση τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου, ἡ ἀντιπολίτευση ἀπάντησε μὲ τὸ πολὺ δημοφιλὲς σύνθημα τῆς σύγκλησης Συνταχτικῆς Συνέλευσης. Πολλοὶ ἦταν ἐκεῖνοι πού ἔκριναν δικαιολογημένη τὴν προσφυγὴ σὲ ἐξωκοινοβουλευτικά μέσα. Κύρια δὲ τὰ μέλη τῆς κοσοβικῆς ὁμάδας πού πίστευαν ὅτι ἦρθε ἡ στιγμή γιὰ ν' ἀπαντήσουν μὲ τὴ βία στὴ δύναμη, ὑπῆρξαν οἱ μύστες καὶ ἡ κύρια δύναμη κρούσης τῆς ἔνοπλης ἐξέγερσης πού ἔγινε τὸ Μάρτιο τοῦ 1922. Τὸ ἐπαναστατικὸ αὐτὸ κίνημα ἄρχισε στὶς βόρειες καὶ βορειοανατολικές περιοχές καὶ σύντομα ἔφτασε μέχρι τὴν πρωτεύουσα. Ὅμως λόγω τῆς κακιᾶς τοῦ ὀργάνωσής συντρίφτηκε μέσα σὲ λίγες μέρες ἀπὸ τίς κυβερνητικές δυνάμεις.

Μπρὸς στὴν ὀλοένα αὐξανόμενη ἀντίδραση πλατιῶν στρωμάτων τῆς κοινῆς γνώμης, ἡ ζωγκική ὁμάδα πού βρισκόταν στὴν ἐξουσία, ἀναγκάστηκε νά δράσει πρὸς δυὸ κατευθύνσεις: Ἀπὸ τὴ μιά μεριά χρησιμοποίησε τὴ βία συλλαμβάνοντας πλῆθος ἀτόμων, διώχνοντας ἀπὸ τὸ διοικητικὸ μηχανισμό καὶ τίς ἔνοπλες δυνάμεις τὰ ἐχθρικά σ' αὐτὴν στοιχεῖα καὶ περιορίζοντας τὴν ἐλευθερία τοῦ τύπου. Ἀπὸ τὴν ἄλλη προσπάθησε νά κατευνάσει τὴν κοινὴ γνώμη μὲ ὑποσχέσεις ὅπως λ.χ. ἡ διακήρυξη πού δημοσίευσε ἡ κυβέρνηση τὸ Μάιο ὅπου ὑποχρεωνόταν νά συγκαλέσει Συνταχτικὴ Συνέλευση.

Ὅμως τὴν κατάλληλη στιγμή ἡ ἐξουσία ἔρριξε τὸ προσωπεῖο χωρὶς νά κρατάει πιά τὰ προσχήματα κι ἀντὶ τὴ σύγκληση τῆς Συνέλευσης, ἀρκέστηκε τὸ Σεπτέμβριο νά κηρύξει τὴν ἔναρξη τῆς νέας κοινοβουλευτικῆς περιόδου τοῦ ἤδη ὑπάρχοντος Ἐθνικοῦ Συμβουλίου. Παρόλ' αὐτὰ τὸ Κοινοβούλιο ἐκπλήρωσε ἓνα πολὺ χρήσιμο ἔργο. Τελειοποίησε κατὰ κάποιον τρόπο τὸ ἔργο τοῦ Συνέδριου τῆς Λούσνιας, ἐπεξεργάζοντας ὀρισμένες διατάξεις πού ἔμειναν ἐκκρεμεῖς στὸν προσωρινὸ Καταστατικὸ Χάρτη τοῦ 1920 καὶ τὸν συμπλήρωσε μὲ ἄλλες. Στὶς ἀρχές Δεκεμβρίου κλείνοντας τίς ἐργασίες του τὸ Συμβούλιο ψήφισε τὸν «Εὐρὺ Καταστατικὸ Χάρτη τῆς Λούσνιας» μὲ ἄλλα λόγια τὸ λίγο-πολύ συμπληρωμένο Σύνταγμα τοῦ ἀλβανικοῦ κράτους. Τὰ μεγάλα θέματα ἀρχῶν ὅπως ἦταν ἡ μορφή τοῦ πολιτεύματος, θ' ἀντιμετωπίζονταν ἀπὸ μιά Συνταχτικὴ Συνέλευση κι ἔτσι τὸ «Εὐρὺ Καταστατικὸ» δὲν ἀναφερόταν σ' αὐτὰ. Τὸ Καταστατικὸ στὴ νέα παραλλαγή του ἀντικατόπτριζε καθαρὰ τὸ συσχετισμὸ τῶν δυνάμεων πού εἶχαν ριχθεῖ στὴν ἐσωτερικὴ πολιτικὴ πάλη. Ἔτσι σάν ἀντίβαρο, στὸ Ἄνωτατο Συμβούλιο πού θά χρησίμευε σάν μεταβατικὸ ὄργανο στὴν ἐγκαθίδρυση τῆς μοναρχίας, ὑπῆρχε τὸ Ἐθνικὸ Συμβούλιο μὲ ἀρκετὰ πλατιῆς ἀρμοδιότητες, φτιαγμένο πάνω στὰ

πρότυπα του Κοινοβουλίου της κλασικής αστικής Δημοκρατίας. Η καθιέρωση του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος ήταν αναμφίβολα το πιο χαρακτηριστικό σημείο του «Ευρέος Καταστατικού». Μιά άλλη σοβαρή πράξη ήταν η διακήρυξη των θεμελιωδών δικαιωμάτων των πολιτών που γινόταν για πρώτη φορά στην ιστορία της χώρας. Το νέο Σύνταγμα θα πρέπει να ειδωθεί στο σύνολό του σαν έπιτυχία της δημοκρατικής αντιπολίτευσης, που οι εξέχοντες ρήτορες της όπως Φ. Νόλι, Λ. Γκουρακούκι, Σ. Βινιάου, επιβλήθηκαν με την προσωπικότητά τους στη διάρκεια των κοινοβουλευτικών συζητήσεων.

Όμως τα κυριότερα γεγονότα θα διαδραματιστούν έξω από το Συνταγματικό και Κοινοβουλευτικό πλαίσιο. Μόλις τέλειωσαν οι εργασίες του Κοινοβουλίου στα τέλη Δεκεμβρίου, ο Ζώγου έκανε ακόμη ένα βήμα προς τη δικτατορία. Ανέλαβε ο ίδιος την προεδρία της κυβέρνησης και διατήρησε το καίριο χαρτοφυλάκιο του ύπουργού Έσωτερικών. Ο κλοιός του Ζώγου έσφιγγε ολοένα. Η αντιπολίτευση θα προσπαθήσει ν' αντιμετωπίσει την κυβερνητική επίθεση, επεκτείνοντας την ακτίνα δράσης της. Όμως η κοσοβική ομάδα που ήταν αντικείμενο συνεχών διώξεων ένηργησε βεβιασμένα κι έκανε άστοχες οργανωμένες ενέργειες για ν' ανατρέψει με βίαια μέσα την κυβέρνηση. Απέτυχε για δεύτερη φορά τον Ιανουάριο του 1923, όταν στη βόρεια ακριτική περιοχή του Κοϋκες θα ξεσπάσει μία άλλη εξέγερση που σύντομα θα την καταστείλουν οι δυνάμεις του Ζώγου βοηθούμενες κι από τις γιουγκοσλαβικές αρχές.

Όσο για την αντιπολίτευση, κινιόταν στο σύνολό της μέσα στα νόμιμα πλαίσια έντεινοντας από την άλλη τον πολιτικό της αγώνα. Κι ένα νέο σημαντικό στοιχείο αυτής της νέας πολιτικής φάσης του αγώνα ήταν ότι είχε έμποτιστεί από τις κοινωνικές ιδέες που ήθελαν την κατάργηση των κατάλοιπων της φεουδαρχίας. Κατά συνέπεια ο πολιτικός αγώνας ενάντια στις φιλοδοξίες του Ζώγου για την εγκαθίδρυση της προσωπικής του δικτατορίας, γίνεται όλο και περισσότερο ένα μέ τον κοινωνικό αγώνα ενάντια στη φεουδαρχική εκμετάλλευση για την απελευθέρωση των αγροτικών μαζών. Άλλωστε η ίδια λογική αυτού του αγώνα έσπρωχνε τά πράγματα γιατί ο Ζώγου κι η κλίκα του στηριζόταν κύρια στους μεγάλους γαιοκτήμονες για νά χτυπήσουν τη δημοκρατική αντιπολίτευση.

Ένα νέο έξωκοινοβουλευτικό στοιχείο εμφανίστηκε στον πολιτικό αγώνα, οι μαζικές οργανώσεις. Αρχικά εμφανίζονται οι σύλλογοι των δημοκρατικών εκπαιδευτικών που, βρισκόμενοι διασκορπισμένοι λίγο-πολύ σ' όλη τη χώρα, συσπειρώνονται τό 1921 γύρω από μ.ά Έθνική Όμοσπονδία που είχε για αποστολή της την ανάπτυξη εκπαίδευσης σέ καθαρά έθνικές βάσεις. Γι' αυτόν ακριβώς τό σκοπό είχαν συγκληθεί δυό συνέδρια, στά 1920 και 1922, που έρριξαν τις βάσεις για μία σύγχρονη και δημοκρατική δημόσια εκπαίδευση. Ένα άλλο αποκαλυπτικό γεγονός ήταν η εμφάνιση δημοκρατικών γυναικείων οργανώσεων που αποτελούσαν τά πρώτα σημάδια της χειραφέτησης της Άλβανίδας.

Όλες αυτές οι οργανώσεις δέν παράλειψαν ν' ασχοληθούν μέ τά μεγάλα

προβλήματα τῆς δημόσιας ζωῆς. Ἐναν ἰδιαίτερα σημαντικό ρόλο θά παίξει ἡ ὀργάνωση «Μπασκίμι» (Ἡ Ἐνωση), πού πρόεδρος τῆς ἦταν ὁ Α. Ρούστεμι. Πρόκειται γιά μιὰ ὀργάνωση τῆς πιά προοδευτικῆς νεολαίας τῆς χώρας, πού θά μπεῖ στήν πρώτη γραμμή τοῦ ἀντιφεουδαρχικοῦ καί ἀντιζωγκικοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος κατά τή διάρκεια τῶν ἐπόμενων συγκρούσεων γιά τήν πολιτική ἐξουσία.

Ἡ ἐπανάσταση τοῦ Ἰουνίου

Γινόταν ὀλοένα καί περισσότερο φανερό ὅτι ἡ χώρα βυθιζόταν σέ μιὰ πολύ σοβαρή κρίση. Ἡ πολιτική διαμάχη διεξαγόταν κάθε μέρα ὀλο καί πιά λυσσασμένα. Τό χάσμα μεγάλωσε πολύ σύντομα ἀνάμεσα στά δύο μπλόκ. Τά προβλήματα συσσωρεύονταν καί οἱ λύσεις ἀναμένονταν. Ἢδη ἀπό τό καλοκαίρι τοῦ 1923 δημιουργεῖται μιὰ ἐπαναστατική κατάσταση. Μπρός στή βιαστική πορεία τῆς δεξιᾶς πρὸς τή δικτατορία, οἱ ἐπαναστατικές τάσεις στούς κόλπους τῆς ἀντιπολίτευσης κέρδιζαν ἔδαφος καί σταθεροποιοῦνταν.

Τά δύο ἀντίπαλα μπλόκ θ' ἀναμετρηθοῦν γιά τελευταία φορά μέσα σέ νόμιμα συνταγματικά πλαίσια κατά τή διάρκεια τῆς προεκλογικῆς ἐκστρατείας γιά τήν ἀνάδειξη Συνταχτικῆς Συνέλευσης. Ἦταν τό πρελούδιο τοῦ ἐμφύλιου πολέμου. Τόν Αὐγούστο τοῦ 1923 ἡ κυβέρνηση Ζώγου, ὑποχωρώντας τελικά στίς πιέσεις τῆς κοινῆς γνώμης παρουσίασε στό Ἐθνικό Συμβούλιο τό νομοσχέδιο γιά τίς ἐκλογές γιά τήν ἀνάδειξη Συνταχτικῆς Συνέλευσης. Τό νομοσχέδιο αὐτό προκάλεσε τεταμένες συζητήσεις σχετικά μέ τίς τροποποιήσεις πού πρότειναν οἱ βουλευτές τῆς ἀντιπολίτευσης. Οἱ προσπάθειες τῶν τελευταίων νά δημοκρατικοποιήσουν τό νομοσχέδιο πλαταίνοντας τό ἐκλογικό σῶμα καί καθιερώνοντας τήν ἄμεση ψηφοφορία ἀπέτυχαν λόγω τῆς ἀντίδρασης τῆς κυβερνητικῆς πλειοψηφίας στό Κοινοβούλιο. Μιά ἄλλη προσπάθεια πού ἔγινε μέ τήν ἴδια εὐκαιρία γιά νά δοθεῖ ἀμνηστία σ' ὄσους πῆραν μέρος στό ἀντιζωγκικό κίνημα τοῦ Μαρτίου τοῦ 1922 δέν κατάληξε κι αὐτή πουθενά.

Ἔτσι ἡ προεκλογική ἐκστρατεία διεξήχθηκε μέσα σέ μιὰ τεταμένη καί πυρετώδη ἀτμόσφαιρα. Παρά τό κατακερμάτισμα τῆς ἀντιπολίτευσης σέ πολλές ὀργανώσεις, τήν ἔλλειψη συνοχῆς τῆς καί τή διαφορά τῶν θέσεων, ἡ κοινή γνώμη ἔδειξε ὅτι ὑποστήριζε τό ἀντιφεουδαρχικό πρόγραμμα, ὅτι ἦταν ὑπέρ ἑνός δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, σέ μιὰ δημοκρατική Ἀλβανία, κατά τῆς δικτατορίας τοῦ Ζώγου. Μπρός στό λαϊκό ρεῦμα πού ἡ κυβέρνηση δέν μποροῦσε νά ἐλέγξει, ὁ Ζώγου δέ δίστασε νά προστρέξει στήν τρομοκρατία καί τή βία. Ἡ μανία τοῦ Ζώγου τελικά κατέφυγε στό πολιτικό ἔγκλημα, πού στράφηκε κύρια ἐνάντια στούς ψηφοφόρους τῆς δεύτερης ζώνης πού εἶχαν προοδευτικές ιδέες.

Τά τελικά ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν πού ἔγιναν γνωστά στό τέλος τοῦ Δεκεμβρίου ἐπιβεβαίωσαν τήν ὀξεία κρίση πού διερχόταν ἡ χώρα. Ἀπό τίς

95 έδρες πού είχε συνολικά ή Συνταχτική Συνέλευση, τό κυβερνητικό μπλόκ πήρε μόνο τίς 40 ένῶ ή αντιπολίτευση πήρε 35 έδρες καί τίς υπόλοιπες οί «ανεξάρτητοι». Έτσι λοιπόν ό Ζώγου δέν είχε καταφέρει νά διαφοροποιήσει ριζικά πρός ὄφελός του τό συσχετισμό τῶν δυνάμεων.

Νιώθοντας τήν ἀποδυνάμωση τῆς ἐσωτερικῆς του θέσης ό Ζώγου ἀναζήτησε στό ἐξωτερικό τά μέσα γιά ν' ἀντισταθμίσει τήν ἀνοδο τῶν δημοκρατικῶν δυνάμεων. Στράφηκε, γιά πρώτη φορά, πρός τήν Ἰταλία μέ τήν ὁποία ὑπόγραψε τόν Ἰανουάριο τοῦ 1924 μιά ἐμπορική συμφωνία. Ἡ συμφωνία αὐτή ξεπερνοῦσε κατά πολύ τό πλαίσιο τῶν φυσιολογικῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν κι ἐγκαινίαζε ἀπέναντι στήν Ἰταλία τό λεγόμενο καθεστῶς τῶν «ἀνοιχτῶν θυρῶν» πού οί συνέπειές του θά φανοῦν ὀλέθριες, ὄχι μόνο γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς ἀδύναμης ἀλβανικῆς οἰκονομίας, ἀλλά καί γιά τήν ἀνεξαρτησία τῆς Ἀλβανίας. Ἀπό φόβο μήπως καταδικαστεῖ ἡ κυβέρνηση ἀπό τήν αντιπολίτευση, οὔτε κἀν τόλμησε νά φέρει τή συμφωνία γιά ἔγκριση στό Κοινοβούλιο.

Στίς ἀρχές Φεβρουαρίου ό Ζώγου ἔκανε μιά σοβαρή παράβαση τῶν συνταγματικῶν νόμων. Κατά τήν ἔναρξη τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνταχτικῆς Συνέλευσης στίς 2 Φεβρουαρίου, ἡ κυβέρνησή του δέν ἔδωσε τήν παραίτησή της. Τό γεγονός αὐτό ἐρμηνεύτηκε σάν πρόκληση ἀπέναντι στήν κοινή γνώμη. Ὁ Ζώγου ἀφοῦ ἔσπειρε τή θύελλα, τόν παρέσυρε κι αὐτόν ἡ καταιγίδα. Στό τέλος Φεβρουαρίου μόλις καί γλύτωσε ἀπό μιά ἀπόπειρα ἐναντίον του. Θέλησε νά ἐκμεταλλευτεῖ τήν κατάσταση γιά ἕνα δεύτερο πραξικόπημα πού θά τοῦ ἐπέτρεπε νά ἐγκαθιδρύσει τελικά τή δικτατορία του. Κύκλωσε τό μέγαρο τῆς Συνέλευσης μέ δυνάμεις τῆς Χωροφυλακῆς πού τοῦ ἦταν πιστές, ἐνῶ συγχρόνως συγκέντρωσε μισθοφορικές ὀμάδες στήν πρωτεύουσα. Συνάντησε ὅμως ζωνηρή ἀντίσταση πού ἐκδηλώθηκε ἀκόμα καί μέσα στίς τάξεις τοῦ στρατοῦ. Ὅταν οί μισθοφόροι του ἀφοπλίστηκαν καί διώχτηκαν ἀπό τά Τίρανα, ό Ζώγου ἀναγκάστηκε νά φύγει ἀπό τήν κυβέρνηση χωρίς ὅμως νά παραιτηθεῖ ἀπό τά σχέδιά του. Ἀλλωστε ἡ νέα κυβέρνηση πού σχηματίστηκε ἀρχές Μαρτίου, ἂν καί ἔγινε κάτω ἀπό πιέσεις τῆς αντιπολίτευσης καί χάρι στήν κοινοβουλευτική ὑποστήριξη τῶν «ανεξάρτητων», ἦταν ξεκάθαρα φεουδαρχικῆς ἀπόκλισης. Πραγματικά ὅλες οί θέσεις-κλειδιά τοῦ νέου ὑπουργικοῦ συμβουλίου καί εἰδικότερα τοῦ πρωθυπουργοῦ, δόθηκαν σέ μεγάλους γαιοκτήμονες ὅπως ὁ Σ. Βερλάτσι καί ὁ Μ. Λιμποχόβα.

Ἡ ἐναλλακτική αὐτή λύση δέν κράτησε πολύ. Τά δύο μπλόκ τό γνώριζαν ἀπό τήν ἀρχή καί γι' αὐτό προετοιμάζονταν γιά τήν τελική ἀναμέτρηση. Ὁ Ζώγου πολύ σύντομα ἐγκατέλειψε τή σιωπή του γιά νά ἐξυφάνει, τίς πρῶτες μέρες τοῦ Ἀπριλίου, μιά ἀπ' αὐτές τίς μακιαβελικές συνομωσίες πού τόσο καλά γνώριζε τήν τέχνη τους. Ἀνθρωποί του σκότωσαν σ' ἐνέδρα στά περίχωρα τῆς πρωτεύουσας δύο Ἀμερικανούς ὑπηκόους πού ταξίδευαν στήν Ἀλβανία. Ὁ Ζώγου ἤθελε νά ἐκμεταλλευθεῖ τήν κατάσταση ἐπισείοντας τό φάντασμα τῆς ἀναρχίας καί τῆς ληστοκρατίας, ἐλπίζοντας πῶς ἡ κοινή γνώμη δέ θ' ἀργοῦσε νά ζητήσῃ τήν «ἰσχυρή βοήθειά» του. Μόλις δύο βδομάδες

μετά, στις 20 'Απριλίου, ό Ζώγου και οί κύκλοι του διέπραξαν άκόμη ένα στυγερό έγκλημα. Σκότωσαν στά Τίρανα τόν Α. Ρούστεμι τό δυναμικό ήγέτη τής προοδευτικής νεολαίας και ισχυρό αντίπαλο τής φεουδαρχικής αντίδρασης.

'Η δολοφονία του Ρούστεμι σημαδεύει τήν άφετηρία των μεγάλων γεγονότων τής άνοιξης του 1924 που κατέληξαν στη δημοκρατική επανάσταση. Πρώτα, όλες οί δυνάμεις τής αντιπολίτευσης έγκατέστησαν τό προσωρινό προεπαναστατικό κέντρο τους στη Βλόρα, τήν πόλη που έγινε διάσημη μέ τήν έποποιία του 1912 και 1920 και στην όποια έγινε ή κηδεία του δολοφονημένου ήρωα. 'Η κηδεία του, στην όποια πήραν μέρος χιλιάδες κόσμος που ήρθαν από τίς τέσσερις γωνιές τής χώρας, κατέληξε σε μία μεγάλη πολιτική διαδήλωση που ξεκάθαρα προανάγγειλε τό επαναστατικό κύμα που θ' ακολουθούσε. Στίς αρχές Μαΐου στη Βλόρα, όλοι οί βουλευτές τής αντιπολίτευσης στη Βουλή που ενισχύθηκαν κι από μερικούς συναδέλφους τους τής αντίπαλης παράταξης, έστειλαν ένα τελεσίγραφο στό 'Ανώτατο Συμβούλιο των Τιράνων. Ζητούσαν τήν άμεση αποπομπή τής κυβέρνησης Βερλάτσι, κατηγορώντας την για τή σύμπραξη της μέ τή ζωγκική φατρία, μία σύμπραξη που δέν είχε φροντίσει καθόλου νά καλύψει και γιατί ήταν άνίκανη νά εξασφαλίσει τό σεβασμό του νόμου για τό άπαραβίαστο των πολιτών, 'Αλβανών και ξένων.

'Η κυβέρνηση θά καταφύγει σε καταδιώξεις των «στασιαστών» βουλευτών και ή όργάνωση «Μπασκίμι» θά καλέσει άμέσως τό λαό σε ένοπλη εξέγερση.

Οί πρώτοι που πέρασαν σε δράση ήταν οί βουνίσιοι τής περιοχής Κοϋκες στό Βορρά που διοικόντουσαν από τόν Μπ. Τσούρρι. Αυτός ό βετεράνος των άγώνων για τήν ανεξαρτησία και μία από τίς πιο εξέχουσες προσωπικότητες τής «Επιτροπής τής Κοσόβας», πριν δυό χρόνια είχε καταφύγει στα βουνά για νά σωθει από τίς ζωγκικές αρχές που τόν καταδίωκαν για τή συμμετοχή του στό κίνημα του Μαρτίου του 1922. Τώρα επαιρνε τή ρεβάνς του δίνοντας τό σύνθημα τής λαϊκής επίθεσης ενάντια στην αντιδραστική κυβέρνηση και προκαλώντας της τίς πρώτες ήττες.

Σύντομα ή εξέγερση θά διαδοθει παντού. Πολυάριθμες λαϊκές συνελεύσεις γίνονται στό νότο για νά πάρουν θέση κατά τής κυβέρνησης και νά ύψώσουν τό λάβαρο τής εξέγερσης. Στά τέλη Μαΐου 12.000 περίπου ένοπλοι άγρότες ήταν έτοιμοι ν' αντιμετώπισουν τά κυβερνητικά στρατεύματα που αριθμούσαν 3.000-4.000 άτομα. Στη Βλόρα σχηματίστηκε μία διοικητική επιτροπή μέ πρόεδρο τό Φάν Νόλι, για ν' αναλάβει τή διοίκηση του επαναστατικού κινήματος. 'Η προσχώρηση στό κίνημα σημαντικών στρατιωτικών φρουρών έκανε νά κλίνει ή πλάστιγγα προς τό πλευρό τής εξέγερσης. Ένα τελευταίο πολιτικό τέχνασμα που συνέλαβε και πραγματοποίησε ό 'Αγγλος άρμοστής 'Ευρες, (σχηματισμός νέας κυβέρνησης μέ τό Βρυώνη που θά προσπαθούσε νά συμφιλιώσει τά δυό μέρη), δέν κατάφερε ν' ανακόψει τήν ταχεία πορεία τής επανάστασης προς τή νίκη. Τίς πρώτες μέρες του 'Ιουνίου,

οί ηγέτες τῆς δεξιᾶς ἐγκατέλειπαν τὴν Ἀλβανία μὲ τὰ ὑπολείμματα τῶν δυνάμεων τους, καταφεύγοντας στὴ Γιουγκοσλαβία, στὴν Ἰταλία καὶ στὴν Ἑλλάδα. Ὁ Α. Ζώγου ἐγκαταστάθηκε στὸ Βελιγράδι ὅπου τοῦ συμπεριφέρθηκαν σάν σύμμαχο κρατώντας τον στὴν ἐφεδρεία καὶ ἀναμένοντας στὸ μεταξύ τὴν ἐξέλιξη τῆς ἀλβανικῆς κατάστασης.

Στὶς 16 Ἰουνίου σχηματίστηκε ἡ Ἐπαναστατικὴ Δημοκρατικὴ Κυβέρνηση μὲ τὸν Φάν Νόλι πρωθυπουργό, τὸν Σ. Ντελβίνα ὑπουργό Ἐξωτερικῶν, τὸν Λ. Γκουρακούκι ὑπουργό Οἰκονομικῶν καὶ τὸν Σ. Βινιάου στὸ ὑπουργεῖο Δικαιοσύνης καὶ Παιδείας. Ἡ κυβέρνηση αὐτὴ θά παραμείνει στὴν ἐξουσία μέχρι τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1924. Παρὰ τὴ μικρὴ διάρκειά της, ἡ διακυβέρνησή της ὑπῆρξε ἕνας σοβαρὸς σταθμὸς στὴν ἱστορία τῆς χώρας. Ἡ κυβέρνηση αὐτὴ ἦταν ἡ πιὸ «ἀριστερὴ» ἀπὸ ὁποιαδήποτε ἄλλη πού πῆρε τὴν ἐξουσία στὴν Ἀλβανία μετὰ τὴν ἀνεξαρτησία της, ὄχι μόνο ἐξ αἰτίας τῆς προέλευσής της καὶ σύνθεσής της, μὰ κύρια γιὰ τοὺς στόχους καὶ τὴν ἀποτελεσματικὴ δραστηριότητά της. Τὸ πρόγραμμά της πού παρουσιάστηκε στὶς 18 Ἰουνίου ἀπὸ τὸν Φάν Νόλι, εἶχε σάν στόχο τὸ ξερίζωμα τῆς φεουδαρχικῆς κυριαρχίας στὴν Ἀλβανία καὶ νὰ βάλει τὴ χώρα στὸ δρόμο τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς προόδου. Οἱ βασικότεροι στόχοι της ἦταν ἡ ἀποκατάσταση τῶν ἐλευθεριῶν καὶ ἡ ἐφαρμογὴ μιᾶς σειρᾶς μεταρρυθμίσεων στὸν ἀγροτικὸ, διοικητικὸ καὶ δικαστικὸ τομέα.

Ἡ βασικότερη ἀρετὴ τῆς ἐπαναστατικῆς κυβέρνησης βρίσκεται στὸ ὅτι δὲν ἀρκέστηκε μόνο σὲ διακηρύξεις ἀρχῶν, μὰ πραγματικὰ μέσα στὶς προθέσεις της ἦταν νὰ προχωρήσει στὴν ἐφαρμογὴ ὅλων τῶν ὑποσχέσεων πού ἔκανε προηγουμένως σάν ἀντιπολίτευση. Εἰδικότερα, τὰ μέτρα πού πῆρε γιὰ τὴν ἐμπέδωση τῆς ἀγροτικῆς μεταρρύθμισης, γέννησαν πολλές ἐλπίδες γιὰ τίς μελλοντικὲς ἐνεργεῖες τῆς κυβέρνησης σ' αὐτὸ τὸν τομέα. Ὅρισμένες περιοχὲς γνώρισαν στάσεις γεωργῶν οἱ ὁποῖοι ἔκφραζαν τὴν ἐπιθυμία τους νὰ δοῦν νὰ ἐπιταγχύνεται ὁ ρυθμὸς τῆς μεταλλαγῆς τῆς γαιοχτημονικῆς ἰδιοκτησίας.

Δὲν ἦταν δύσκολο νὰ διακρίνει κανεὶς ἐδῶ τὰ πρῶτα στοιχεῖα ἑνὸς πλατιοῦ κινήματος τῶν φτωχῶν ἀγροτῶν πού μέσα ἀπὸ τετελεσμένα γεγονότα θά μπορούσε νὰ καταλήξει στὴν κατάργηση τῶν μεγάλων τσιφλικιῶν καὶ σὲ μιὰ πιὸ δίκαιη κατανομὴ τῆς γῆς.

Ἡ εἴσοδος τῶν ἀγροτῶν στὴν ἀρένα τοῦ ἐνεργοῦ κοινωνικοῦ ἀγῶνα ἔγινε μ' ἐνθουσιασμό δεχτὴ ἀπὸ τοὺς προοδευτικὸς κύκλους, οἱ ὁποῖοι ἔκφραζαν τίς ἀπόψεις τους σ' ἐφημερίδες ὅπως ἡ «Μπασκίμι» καὶ «Ντρίτα». Ὅμως ἐδῶ βρισκόνταν καὶ οἱ αἰτίες τῶν πρώτων δυσκολιῶν πού συναντοῦσε ἡ ἐπαναστατικὴ κυβέρνηση.

Πραγματικὰ, οἱ δυνάμεις πού πῆραν μέρος στὸ κίνημα ἄρχισαν νὰ διασπῶνται καὶ νὰ διαφοροποιοῦνται ἀνάλογα μὲ τὴ θέση τους ἀπέναντι στὶς πολιτικὲς καὶ κοινωνικὲς μεταρρυθμίσεις. Μερικὲς πολιτικὲς δυνάμεις πῆραν μέρος στὸ κίνημα μόνο ἀπὸ ἀντίθεση στὴν προσωπικὴ καὶ διχτατορικὴ ἐξουσία τοῦ Ζώγου. Τέτοια ἦταν ἡ περίπτωση τῶν στελεχῶν τοῦ στρατοῦ πού

ἀποδείχτηκαν ἕνας ἐνοχλητικός παράγοντας ἀσκώντας πίεση στήν κυβέρνηση νά καθυστερήσει τήν ἐφαρμογή τῶν μεταρρυθμίσεων. Ἔτσι, ἡ κυβέρνηση προχώρησε μέ ἀργό ρυθμό, πράγμα πού εἶχε ἐπιπτώσεις στό κύρος της. Ἡ σύγχυση καί ἡ ἀναποφασιστικότητα κυριαρχοῦσαν στούς κόλπους τῆς καθοδηγητικῆς ομάδας. Ἡ ἐπανάσταση τοῦ Ἰουνίου κατέληξε ἔτσι σέ μιᾶ κατάσταση κρίσης. Ἀναλύοντας ἀργότερα τίς αἰτίες αὐτῆς τῆς δραματικῆς τροπῆς ὁ Φ. Νόλι θά παραδεχτεῖ ὅτι τό βασικότερο λάθος του ἦταν τ' ὅτι δέν υἰοθέτησε μιᾶ ὀλοκάθαρη καί σαφή θέση στό βασικότερο πρόβλημα τῆς δημοκρατικῆς ἐπανάστασης πού ἦταν ἡ ἀγροτική μεταρρύθμιση. Ἡ ἄνοδος του στήν ἐξουσία προκάλεσε τή δυσφορία τῆς ἀριστοκρατίας τῶν γαιοκτημόνων, ὅμως ἐπειδή ἀκριβῶς δέν τήν πάταξε ἀποτελεσματικά, ἀποξενώθηκε ἀπό τίς ἀγροτικές μάζες ὅπως κι ὁ ἴδιος θά τό ἀναγνωρίσει.

Ὅμως θά ἦταν σοβαρό λάθος νά πιστέψουμε ὅτι μόνο οἱ ἐσωτερικές δυσκολίες καθόρισαν τήν ἀποτυχία τῆς ἐπανάστασης τοῦ 1924. Ἡ μελέτη τῆς διεθνούς συγκυρίας ἀποτελεῖ ἐπίσης ἕνα ἀπαραίτητο στοιχεῖο γιά νά μπορέσουμε νά δώσουμε μιᾶ συνολική, ἀντικειμενική καί ρεαλιστική κρίση γιά τίς βαθιές αἰτίες τῆς ἀποτυχίας τῆς ἐπανάστασης. Πραγματικά, ἡ κατάσταση ὅπως παρουσιαζόταν τήν ἐποχὴ ἐκείνη, δέν ἦταν καθόλου εὐνοϊκή γιά τήν ἰσχυροποίηση μιᾶς ριζοσπαστικῆς κυβέρνησης σέ μιᾶ μικρὴ χώρα ὅπως ἡ Ἀλβανία, γιατί σ' ὅλα τὰ Βαλκάνια κυβερνοῦσαν κυβερνήσεις τῆς ἀκροδεξιᾶς καί φυσικά δέν μπορούσε νά περιμένει κανεὶς εὐνοϊκὴ ἀντιμετώπιση ἀπὸ τή μεριά τους.

Μάταια ἡ κυβέρνηση Νόλι καθόρισε ἕναν ἀπὸ τοὺς βασικούς στόχους τοῦ προγράμματός της, τήν ἀποκατάσταση σχέσεων καλῆς γειτονίας μέ τίς βαλκανικὲς χώρες. Μάταια ἐπίσης ὁ πρωθυπουργός σέ διάφορες συνεντεύξεις του στόν τύπο μίλησε γιά ἀδελφότητα κι ἀκόμη γιά βαλκανικὴ συνομοσπονδία. Σίγουρα, ἐπρόκειτο γιά πολιτικό ἰδεαλισμό τό ὅτι μίλησε γιά συνομοσπονδία. Ἀλλά ἦταν ἀκόμη ἕνας τρόπος θεώρησης τῶν σχέσεων μέ τοὺς λαοὺς τῆς χερσονήσου. Ἀπὸ τή μεριά τους πάλι οἱ κυβερνήσεις τῶν γειτόνων ἔκαναν τόν κουφό. Στά διαβήματα τῆς ἀλβανικῆς κυβέρνησης ἀπάντησαν μέ πλήρη ἀδιαλλαξία κι ἔλλειψη κατανόησης. Ἄλλωστε ἀπὸ τὰ ἐδάφη τους θά γίνει τό Δεκέμβριο ἡ ἀντιεπαναστατικὴ εἰσβολή.

Ὅσον ἀφορᾷ τή θέση τῶν μεγάλων δυνάμεων ἀπέναντι στήν κυβέρνηση Νόλι καί αὐτὴ ἦταν ἐχθρική. Σύμφωνα μέ τίς δικές τους ἀντιλήψεις αὐτό μπορεῖ νά γίνει ἀπόλυτα κατανοητό γιατί ἡ ἐπανάσταση τοῦ Ἰουνίου εἶχε διπλό χαρακτήρα: ἀντιφεουδαρχικό καί ἀντιιμπεριαλιστικό. Ἄν καί κύρια ἐκδηλώθηκε μέσα σ' ἕνα ἐσωτερικό πλαίσιο, ταυτόχρονα ἔκφραζε ὀλοκάθαρα τήν ἀντίθεση τῆς χώρας στήν ἀρπαχτικὴ πολιτικὴ τῶν ἰμπεριαλιστικῶν δυνάμεων. Πραγματικά, μόλις ἡ ἐπαναστατικὴ κυβέρνηση πῆρε τήν ἐξουσία ἔδωσε ὅλες της τίς δυνάμεις γιά ν' ἀκολουθήσει μιᾶ ἀληθινὰ ἀνεξάρτητη ἐξωτερικὴ πολιτικὴ.

Αὐτό ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ μιᾶ ὀλόκληρη σειρά διαβημάτων καί ἀπόψεων.

Κατάγγειλε τό άλβανο-ιταλικό σύμφωνο τοῦ Ἰανουαρίου. Ἀπόρριψε τήν πρόταση τοῦ Μουσσολίνι γιά τή σύναψη Συμμαχικοῦ Συμφώνου πού εἶχε σάν ὄρους μέσα σ' ὄλα τ' ἄλλα τήν ἀναδιοργάνωση τοῦ ἀλβανικοῦ στρατοῦ ἀπό τή φασιστική Ἰταλία. Ἔκανε φανερή τήν πρόθεσή της ν' ἀναθεωρήσει ριζικά ὄλες τίς οἰκονομικές παραχωρήσεις πού ἔκαναν προηγούμενες κυβερνήσεις σέ ξένες ἐταιρεῖες καί πρῶτ' ἀπ' ὄλα στίς ἐταιρεῖες πετρελαίου. Εἶχε τό θάρρος νά συνάψει διπλωματικές σχέσεις μέ τή Σοβιετική Ἐνωση, κάτι πού τήν ἐποχή ἐκείνη θεωροῦνταν ἀνοσιούργημα.

Ὁ πρωθυπουργός Φάν Νόλι πού πῆγε αὐτοπροσώπως τό Σεπτέμβριο στή Συνέλευση τῆς Κ.Τ.Ε. στή Γενεύη, μίλησε ἔτσι πού δέν ἦταν δυνατόν νά ἀρέσει στούς πολιτικούς διπλωμάτες πού ὁ νόμος τους κυριαρχοῦσε στόν παγκόσμιο Ὄργανισμό. Χαρακτηριστικό εἶναι τό ἀκόλουθο ἀπόσπασμα ἀπό τό λόγο του, στό ὁποῖο χλευάζει τίς πολύωρες συζητήσεις γιά τόν ἀφοπλισμό καί τή διεθνή συμφιλίωση μέ τίς ὁποῖες ἀπασχολοῦνταν τότε ἡ Συνέλευση τῆς Γενεύης:

«Ποιό εἶναι πράγματι τό ἀποτέλεσμα ὄλων αὐτῶν τῶν σοφῶν καί βαθιῶν συζητήσεων γιά τόν ἀφοπλισμό καί τά σύμφωνα διαιτησίας; Τά θέματα αὐτά ἀνατέθηκαν σέ μιά ἐπιτροπή πού θά τά ἀναθέσει σέ μιά ὑποεπιτροπή ἢ ὁποῖα θά κάνει μιά ἔκθεση σέ μιά ἐπιτροπή. Αὐτή θά ἐκθέσει τά συμπεράσματά της σέ μιά Διάσκεψη πού θά συγκληθεῖ στό προσεχές μέλλον, κι ἡ Διάσκεψη θά θέσει ἀπό τήν ἀρχή τά θέματα σέ μιά ἐπιτροπή, μετά σέ μιά ὑποεπιτροπή πού θά ξαναεκθέσει τίς ἀπόψεις της στήν ἐπιτροπή πού θ' ἀπευθύνει μιά ἔκθεση στή Διάσκεψη ἢ ὁποῖα θά ψηφίσει ὁμόφωνα μιά ἀπόφαση πού θά προταθεῖ στό Συμβούλιο τῆς Κ.Τ.Ε., τό ὁποῖο θά προτείνει τήν ἀπόφαση αὐτή στήν προσεχή Συνέλευση πού ὁμόφωνα θά ἀπευθύνει μιά εὐχή στόν οὐρανό καί στόν πανίσχυρο Θεό. Κι ἀφοῦ τά θέματα αὐτά περάσουν ὄλο αὐτό τόν ποιητικό κύκλο τῶν συμβουλευτικῶν ἀπόψεων, παραπομπῶν καί τῶν κόντρα-παραπομπῶν, τῶν ἐκθέσεων καί τῶν κόντρα-ἐκθέσεων, θά σταλοῦν στό Γενικό Γραμματέα πού θά τά κλειδώσει προσεχτικά καί θά τά θάψει μέσα στούς νεκροῦς φακέλους τῆς Γραμματείας, ὅπου θά διατηροῦνται γιά γενιές καί γενιές. Κι αὐτό σημαίνει φυσικά ὅτι ὄλη ἡ ὑπόθεση ἔχει τελειώσει ὅπως σκάνε οἱ σαπουνόφουσκες!!»

Συνεχίζοντας μέ τήν ἴδια αὐτή εὐκαιρία τίς ἐχτιμήσεις του γιά τήν παγκόσμια εἰρήνη, ὁ Νόλι ἀναγνώρισε τίς εἰλικρινεῖς προσδοκίες γιά εἰρήνη τῶν λαῶν ὄλου τοῦ κόσμου καί δέ δίστασε νά καταγγεῖλει, μπρός σέ μιά φανερά θιγμένη Συνέλευση, τίς εἰρηνιστικές κερδοσκοπίες τῶν πολιτικάντηδων καί τῶν διπλωματῶν:

«Οἱ προσδοκίες γιά εἰρήνη ὑπάρχουν παντοῦ κι αὐτό εἶναι ἀναμφισβήτητο. Διαφορετικά δέ θά παίζαμε τήν κωμωδία τῆς σαπουνόφουσкас τῆς εἰρήνης. Κι ἐπειδή οἱ λαοί ἐπιθυμοῦν τήν εἰρήνη, οἱ κρατικοί ἐκπρόσωποι κι οἱ πολιτικοί ἄνδρες τοῦς προσφέρουν κάπου-κάπου σαπουνόφουσкас διαιτησίας, σαπουνόφουσкас ἀφοπλισμοῦ, σαπουνόφουσкас ἀσφάλειας καί ὑπερσαπουνόφουσкас ἀποκατάστασης τῶν ζημιῶν».

Οί ενέργειες καί οί θέσεις πού υίοθετήθηκαν από τήν κυβέρνηση Νόλι, τόσο στά θέματα πού άφοροῦσαν άμεσα τά συμφέροντα καί τά δικαιώματα τής Ἑλβανίας, ὅσο καί στά θέματα τής γενικῆς σύγχρονης πολιτικῆς, μᾶς ὀδηγοῦν στό συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐπανάσταση τοῦ Ἰουνίου προσπάθησε νά χαράξει γιά πρώτη φορά, τίς γενικές γραμμές μιᾶς πραγματικά ανεξάρτητης ἁλβανικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Γιά ἕνα σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα ἡ Ἑλβανία βγήκε από τή σφαίρα ἐπιρροῆς τῶν μεγάλων δυνάμεων.

Ἡ πρόθεση ὅμως τής ἐπαναστατικῆς κυβέρνησης νά δώσει στό ἁλβανικό κράτος ἕνα δικό του χαρακτήρα καί μιᾶ ξεχωριστή θέση στό διεθνές πεδίο, τήν ἔφερε σύντομα σέ μιᾶ σχεδόν πλήρη διπλωματική ἀπομόνωση. Καμιᾶ κυβέρνηση, μήτε τῶν μεγάλων δυνάμεων, μήτε τῶν γειτονικῶν χωρῶν ἀναγνώρισε τήν κυβέρνηση Νόλι. Παρόλ' αὐτά τόν Ἰούνιο ὁ Μουσσολίνι ἀνέλαβε κάποιες πρωτοβουλίες πιστεύοντας ὅτι μέσα στή νέα κυβέρνηση θά εὔρισκε κάποια ὀμάδα πού θά στεκόταν εὐνοϊκά πρὸς τήν Ἰταλία. Συνάντησε ὅμως τή βίαιη ἀντίδραση τής Γιουγκοσλαβίας καί ἀκόμη περισσότερο τής Μεγάλης Βρετανίας, πού ἔβλεπε ν' ἀπειλοῦνται τά συμφέροντα τῶν ἐταιρειῶν τῆς πετρελαίου. Ἄλλωστε, μόλις ἡ κυβέρνηση Νόλι ἀπόρριψε τήν ἰταλο-ἁλβανική ἐμπορική συμφωνία καί τό σχέδιο συμφώνου στρατιωτικῆς συμμαχίας, ἡ Ρώμη ἐγκατέλειψε τήν πρωτοβουλία τῆς. Ἡ ἀντιαλβανική ἐκστρατεία θά φτάσει σέ παροξυσμό ὅταν θά γίνει γνωστή ἡ συμφωνία ἀνάμεσα τήν ἁλβανική καί σοβιετική κυβέρνηση γιά τή σύναψη διπλωματικῶν σχέσεων. Ὅρισμένα ὄργανα τοῦ διεθνοῦς τύπου, μέ τή βοήθεια τῆς προπαγάνδας τῶν βαλκανικῶν χωρῶν, προκάλεσαν μεγάλο θόρυβο γύρω ἀπό τή «νέα ἐστία τοῦ μπολσεβικισμοῦ στά Βαλκάνια». Καί ὁ Νόλι ὀνομάστηκε «ὁ ἐρυθρός ἐπίσκοπος».

Κάτω ἀπ' αὐτάς τίς συνθηκες, ἡ κυβέρνηση Νόλι πού δέν ἄργησε νά αἰσθανθεῖ τίς ἐπιπτώσεις τοῦ διεθνοῦς μποῦκοτάζ, πίστεψε ὅτι θά μπορούσε νά τίς ἐπουλώσει ἀναζητώντας βοήθεια ἀπό τήν Κοινωνία τῶν Ἑθνῶν. Κι αὐτό ὀφείλεται κυρίως στήν ἰδέα πού εἶχε ὁ Νόλι γιά τόν Ὀργανισμό τῆς Γενεύης. Παρόλη τή σοβαρή κριτική πού ἐξαπόλυσε ἀπό τό βῆμα τῆς Γενικῆς Συνέλευσης, δέν κατάφερε ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπό τίς ψευδαισθήσεις πού ἔτρεφε γιά τήν Κ.Τ.Ε. Ὑπερεκτιμώντας τό ρόλο πού ἔπαιξε ἡ Κ.Τ.Ε. τό 1920-1921 στό ἁλβανικό ζήτημα, πίστευε ὅτι ἡ σωτηρία τῆς Ἑλβανίας καί ἡ πρόοδός τῆς συνδέονταν μ' αὐτή τήν «ἀνώτατη μορφή» ὀργάνωσης τῆς παγκόσμιας κοινότητας.

Κάτω ἀπό τήν ἰδεαλιστική καί ρομαντική ἐπίδραση τοῦ προέδρου τῆς, ἡ Δημοκρατική κυβέρνηση προσπάθησε νά κάνει τήν Κ.Τ.Ε. ἄξονα τῆς ἐξωτερικῆς τῆς πολιτικῆς. Τό Σεπτέμβριο ἀπηύθυνε στό Γενικό Γραμματέα τῆς Κοινωνίας τῶν Ἑθνῶν μιᾶ αἴτηση γιά δάνειο 100.000.000 φράγκων, «πού θά ἐπέτρεπε τήν Ἑλβανία νά προχωρήσει μόνη τῆς». Αὐτό σήμαινε ὅτι ἔπαιρναν σάν ὑπόθεση πῶς ἡ Κ.Τ.Ε. δέν ἐλεγχόταν ἀπό τίς μεγάλες δυνάμεις! Ἄλλά τό μεγαλύτερο λάθος ἦταν ὅτι δέν ἔδωσε καμιᾶ προσοχή στίς προετοιμασίες γιά στρατιωτική εἰσβολή πού εἶχαν ἀρχίσει νά γίνονται ἀπό τόν

Αύγουστο, κύρια στό γιουγκοσλαβικό έδαφος. 'Αντί νά πάρει έγκαιρα τά αναγκαία μέτρα, μόνο καί μόνο γιά νά έπιστήσει τήν προσοχή τής κοινής γνώμης, έπαναπαύτηκε πλήρως στή βοήθεια καί τή συνεργασία του 'Οργανισμού τής Γενεύης.

Τό Νοέμβριο ή κυβέρνηση Νόλι έδειξε φανερά σημάδια ύποταγής στις έξωτερικές πιέσεις. Μέ τό σύνθημα «νά μή δίνουμε άφορμές γιά διαβρωτικές ενέργειες στήν αντίδραση», άποκήρυξε κάθε μεταρρυθμιστική πρόθεση. Κι έστρεψε όλη της τήν προσοχή στήν προετοιμασία έκλογών γιά μιά νέα Συνταχτική Συνέλευση πού θά έδινε μιά «νόμιμη βάση» στήν επανάσταση. Μέ στόχο νά καθησυχάσουν οί κυβερνήσεις τών μεγάλων χωρών, άπ' όπου έφταναν όλοένα καί πιά άνησυχητικές ειδήσεις, ή άλβανική κυβέρνηση απέλασε στά μέσα Δεκεμβρίου τό διπλωματικό εκπρόσωπο τής ΕΣΣΔ, ό οποίος άλλωστε έφτανε πολύ καθυστερημένα γιά ν' αναλάβει τή θέση του.

'Η εισβολή όμως ήταν ήδη έτοιμη. Στή Γιουγκοσλαβία ό Ζώγου κατάφερε νά δημιουργήσει ένα ίκανό σώμα μισθοφόρων χάρη στήν οικονομική βοήθεια κύρια τών άγγλο-άμερικανικών εταιρειών πετρελαίου «'Αγγλο-Περσική» καί «Στάνταρ "Οιλ».

Στίς 10 Δεκεμβρίου πέρασε τή συνοριακή γραμμή ύποστηριζόμενος άπό μονάδες πού σχηματίσθηκαν άπό τά λείψανα του στρατού «Βράνκελ⁵⁴» καί βοηθούμενος άπό άποσπασματα του τακτικού γιουγκοσλαβικού στρατού. Δυό βοηθοί του, ό Μ. Λιμποχόβα καί ό Κ. Κόττα, κινήθηκαν στό Νότο τής χώρας έρχόμενοι άπό τήν 'Ελλάδα έπικεφαλής άλλων μισθοφορικών ομάδων.

Οί κυβερνητικές δυνάμεις, άσχημα προετοιμασμένες καί οργανωμένες, δέν μπόρεσαν ν' άντέξουν. Μιά τελευταία έκκληση άπευθύνθηκε στήν Κοινωνία τών 'Εθνών, μά έπεσε στό κενό. Στίς 24 Δεκεμβρίου ό Ζώγου κατέλαβε τήν πρωτεύουσα. 'Η επανάσταση του 'Ιουνίου πνίγηκε ύστερα άπό συντονισμένες ενέργειες τής έσωτερικής καί διεθνούς αντίδρασης.

---

54. 'Ο Πιότρ Νικολάγεβιτς, βαρώνος του Βράνκελ ήταν άρχηγός του λευκού στρατού τό 1920. Πολέμησε τούς Μπολσεβίκους στήν Ούκρανία καί Κριμαία. Μετά τήν ήττα τά ύπολείμματα του στρατού του μπήκαν στήν ύπηρεσία τών ευρωπαϊκών αντιδραστικών κυβερνήσεων. (Στμ)

Η ΑΛΒΑΝΙΑ ΚΑΤΩ ΑΠΟ ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΟΥ ΖΩΓΟΥ (1925-1939)

Από τή δημοκρατία στή μοναρχία

Ἡ ἐπιστροφή τοῦ Ζώγου σήμανε γιά τήν Ἀλβανία τήν ἐγκαθίδρυση μιᾶς βαθιά ἀντιδραστικῆς διχτατορίας. Ὑστερα ἀπό τήν ἀποτυχία τῆς δημοκρατικῆς ἐπανάστασης στήν ὁποία πῆραν μέρος ὅλες οἱ προοδευτικῆς δυνάμεις, ὁ Ζώγου γιά μακρὺ χρονικό διάστημα δέν εἶχε νά φοβηθεῖ καμιᾶ ἀντίσταση πού θά μπορούσε νά ἀμφισβητήσῃ τό καθεστῶς του. Συγκέντρωσε λοιπόν στά χέρια του τά ἡνία τῆς ἐξουσίας τῆς Ἀλβανίας πού θά τὰ κρατήσῃ γιά δεκαπέντε χρόνια συνέχεια, μέχρι τίς παραμονές τοῦ πολέμου στήν Εὐρώπη.

Ἡ θέση τοῦ ζωγκικοῦ καθεστώτος ἦταν σχετικά ἰσχυρή καί ἀπό ἐξωτερικῆς πλευρᾶς. Δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι ὁ ἐρχομός του συμπίπτει μέ τή λεγόμενη «σταθεροποίηση τοῦ καπιταλισμοῦ» μετά τίς σοβαρές προπολεμικές κρίσεις. Στήν Εὐρώπη, ὅπως καί στά Βαλκάνια, τά ἐπαναστατικά κινήματα ἦταν σέ κάμψη. Ἡ κοινή γνώμη ἔπεφτε θύμα τῶν ψευδαισθήσεων γιά μιά παγκόσμια προσέγγιση καί γιά ἕνα εἰρηνικό μέλλον, μέσα πάντα στά πλαίσια τῆς παραδοσιακῆς κοινωνίας. Τό φάντασμα τοῦ κομμουνισμοῦ χρησιμοποιήθηκε παντοῦ γιά νά προφυλάξῃ τίς «νόμιμες» κυβερνήσεις ἀπό κάθε ἐπαναστατική διάθεση.

Ἡ ἐγκαθίδρυση τοῦ ζωγκισμοῦ στήν Ἀλβανία ἦταν ἀποτέλεσμα αὐτοῦ τοῦ συνόλου τῶν παραγόντων καί συγκυριῶν. Ἐφερε κι αὐτός, φυσικά μέ τόν τρόπο του, κάποια σταθερότητα. Ἐδωσε, ὅπως ὑποστήριζαν, στήν Ἀλβανία τήν πιό σταθερή κυβέρνηση μετά τήν ἀνακήρυξη τῆς ἀνεξαρτησίας της. Ἀλλά ἦταν ἡ χειρότερη σταθερότητα πού θά μπορούσε κανεῖς νά εὐχηθεῖ. Γιατί ἂν ἡ χώρα εἶχε μεγάλη ἀνάγκη ν' ἀναπτυχθεῖ καί νά προοδεύσῃ, τό καθεστῶς τοῦ Ζώγου ἔκανε τό καθετί γιά νά τήν κρατήσῃ στενά συνδεδεμένη μέ τό παρελθόν σέ μιά κατάσταση ἀναχρονισμοῦ καί ἀμάθειας.

Τό πρῶτο μέλημα τοῦ Ζώγου τήν ἐπομένη τῆς νίκης του ἦταν νά κρατήσῃ τά προσχήματα. Κι ἀκολούθησε ἕνα πολύ ἐπιμελημένο σχέδιο. Θέλοντας ν' ἀντισταθμίσει τήν ἄσκημη ἐντύπωση πού ἔκανε στήν κοινή

γνώμη ή ξένη επέμβαση, εμφανίστηκε σάν θερμός υποστηρικτής τής τάξης καί τοῦ Συντάγματος. Μπαίνοντας στά Τίρανα στίς 24 Δεκεμβρίου τοῦ 1924 ἐπικεφαλῆς τῶν δυνάμεων εἰσβολῆς, ὁ διχτάτορας ἀντί ν' ἀναλάβει ἀμέσως κάθε ἐξουσία, ἀνάθεσε τή διακυβέρνηση τῆς χώρας στήν κυβέρνηση τοῦ Ι. Βριώνη, τήν ἴδια δηλαδή κυβέρνηση πού εἶχε ἀνατρέψει ή ἐπανάσταση τοῦ Ἰουνίου. Στήν ἐπίσημη προπαγάνδα τό ἐγχείρημά του πῆρε τό ἡχηρό ὄνομα τοῦ «θριάμβου τῆς νομιμότητας». Ὅμως ή μεταβατική αὐτή περίοδος ἦταν πολύ σύντομη. Τίς πρῶτες μέρες τοῦ Ἰανουαρίου 1925 ὁ Ζώγου ὀργάνωσε δόλια τή μεταβίβαση τῶν ἐξουσιῶν, πάντα μέ βάση τή «συνταγματική νομιμότητα». Ἀφοῦ παραμέρισε τόν Ι. Βριώνη, σχημάτισε νέα κυβέρνηση πού ἦταν περισσότερο ἓνα εἶδος διευθυντηρίου ἀποτελούμενο ἀπό τρία μέλη: Τό Ζώγου ἐπικεφαλῆς καί τούς ἄλλους δύο ἡγέτες τῆς ἀντεπανάστασης στό Νότο, τό Μ. Λιμποχόβα καί τόν Κ. Κόττα, πού ἀνέλαβαν μεγάλο ἀριθμό ἀρμοδιοτήτων καί ὑπουργείων.

Ὁ Ζώγου ἀναλαμβάνοντας τή διευθέτηση ὀρισμένων τυπικῶν θεμάτων, δέ δίστασε νά πάρει μιά σειρά καταπιεστικῶν μέτρων γιά νά σβῆσει κάθε ἴχνος ἀντιπολιτευτικῆς ἐνέργειας καί νά καταργήσει τίς δημοκρατικές ἐλευθερίες. Ἡ πρώτη του ἀπόφαση ἦταν νά κηρύξει παντοῦ κατάσταση πολιορκίας. Ἡ χώρα γιά πολλούς μῆνες χωρίστηκε σέ διάφορες στρατιωτικές ζῶνες πού τίς διοικοῦσαν οἱ μπαϊρακτάρηδες ἔχοντας ἀπεριόριστη ἐξουσία καί νόμο τους τήν αὐθαιρεσία καί τήν κατάχρηση. Οἱ μαζικές συλλήψεις καί μιά σειρά καταδίκες πού ἔγιναν ἀπό ἕκτακτα δικαστήρια, δημιούργησαν μιά βαριά ἀτμόσφαιρα τρόμου. Οἱ πολιτικές ὀργανώσεις ὅπως καί οἱ προοδευτικῶν ἀποκλίσεων πολιτιστικοί σύλλογοι διαλύθηκαν, ἐνῶ πολυάριθμες ἀνασταλτικές διατάξεις ἀπόκλειαν κάθε δυνατότητα δημιουργίας νέων. Ἐπιβλήθηκε αὐστηρή λογοκρισία, πράγμα πού ὀδήγησε στήν κατάργηση τῆς ἐλευθερίας τοῦ τύπου καί στήν παραβίαση τοῦ ἀπόρρητου τῆς ἀλληλογραφίας.

Ἀφοῦ ὁ Ζώγου μέσα σέ μερικές βδομάδες ἐξασφάλισε τήν ἀπολυταρχική ἐξουσία του, ἀποφάσισε ν' ἀσχοληθεῖ μέ τό πολυσυζητημένο καί μακροχρόνιο θέμα τῆς μορφῆς τοῦ πολιτεύματος, θέλοντας νά τό λύσει κατά τή βούλησή του. Φαίνεται ὅτι κάποια ὑπερβολική φρόνηση τόν συμβούλευσε νά μὴν προσφύγει στήν ἐκλογή νέας Συντακτικῆς Συνέλευσης. Μέ τό πρόσχημα πάντα τῆς «συνέχειας», ἀρκέστηκε ἀπλά νά συγκαλέσει στά Τίρανα τά λείψανα τῆς Συνέλευσης πού ἐκλέχτηκε στά τέλη τοῦ 1923. Μιλώντας σ' αὐτό τό κακέκτυπο τῆς Συνέλευσης πού δέν περιλάμβανε παρά μόνο τή δεξιά πτέρυγα, ὁ διχτάτορας στόν ἐναρκτήριο λόγο του τῆς 19ης Ἰανουαρίου ἐπιτέθηκε κατά τῆς ἐξέγερσης, πού δέ δίστασε νά τή χαρακτηρίσει «μπολσεβίκικη» καί ἐπέστησε τήν προσοχή κατά τῶν νέων καί ἐπικίνδυνων θεωριῶν πού ὑποστήριζαν «τή χειραφέτηση καί τήν ἰσότητα τῶν γαιοκαλλιεργητῶν» μέ τά ἀνώτερα στρώματα. Δυό μέρες ἀργότερα, στίς 21 Ἰανουαρίου, ὁ Ζώγου ψήφισε στή Συνέλευση τό σχέδιο τῆς ἀνακήρυξης τῆς «Ἀλβανικῆς Δημοκρατίας». Στίς 31 ὁ Ζώγου γινόταν

πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας ταυτόχρονα μέ τήν ὀριστική ἐγκριση τοῦ «Δημοκρατικοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη» (ἡ Νέο Σύνταγμα).

Σύμφωνα μέ τό «Καταστατικό» ἡ ζωγκική δικτατορία ἔπαιρνε τή μορφή ἐνός προεδρικοῦ συστήματος. Τό κυριότερο χαρακτηριστικό της ἦταν, ἀκριβῶς, ἡ καθιέρωση τῆς ἀπόλυτης παντοδυναμίας τοῦ προέδρου τῆς Δημοκρατίας. Στό πρόσωπό του, ἐκτός ἀπό τά ὑψιστα καθήκοντα τοῦ ἡγέτη τοῦ κράτους, συγκέντρωνε τά καθήκοντα τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας καί τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν ἐνόπλων δυνάμεων. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ πρόεδρος ἐκλεγόταν γιά ἑφτά χρόνια, ὄχι ἄμεσα ἀπό τό ἐκλογικό σῶμα ἀλλά ἀπό τό Κοινοβούλιο, πράγμα πού δέν ταίριαζε πλήρως μέ τό πολιτικό σύστημα. Δέν ὑπάρχει ὅμως ἀμφιβολία ὅτι τό Κοινοβούλιο δεχόταν ὅλα τά βάρη τῆς προεδρικῆς αὐταρχικότητας. Βέβαια τή νομοθετική ἐξουσία ἀσκοῦσε τό Κοινοβούλιο πού τό ἀποτελοῦσαν ἡ Γερουσία καί ἡ Βουλή τῶν Ἀντιπροσώπων. Ἡ κυριαρχία ὅμως τοῦ προέδρου στά σώματα αὐτά εἶναι προφανές, τή στιγμή πού εἶχε τό κάπως βασιλικό προνόμιο νά διορίζει τό 1/3 τῶν μελῶν τῆς Γερουσίας, ὅπως καί τό δικαίωμα τοῦ ν' ἀσκήσῃ «βέτο» σέ κάθε πράξη τῆς Κάτω Βουλῆς. Ὅσον ἀφορᾷ τά δικαιώματα τῶν πολιτῶν, τό κείμενο τοῦ «Καταστατικοῦ» ἔδινε ἕνα μεγάλο ἀριθμό δικαιωμάτων, ἀκριβῶς τή στιγμή πού ἡ πλήρωση ὅλων τῶν ἀναγκαίων ὄρων ἀσκησης τοῦ ἐκλογικοῦ δικαιώματος (καί πρῶτ' ἀπ' ὅλα τῆς ἰδιοκτησίας), περιορίζε φοβερά τόν ἀριθμό τῶν ἀτόμων πού εἶχαν πολιτικά δικαιώματα.

Ἡ «δημοκρατική» φάση τοῦ ζωγκικοῦ καθεστῶτος ἄρχισε τυπικά τήν 1η Φεβρουαρίου 1925 μέ τό σχηματισμό νέας κυβέρνησης πού τήν ἡγεσία της ἀνέλαβε ἐπίσης ὁ Ζώγου. Ἡ κυβερνητική ὁμάδα εἶχε πλατύνει μέ τή συμμετοχή κι ἄλλων ἡγετῶν τῆς πύο μεγάλης ἀντίδρασης. Σημειώνουμε εἰδικότερα τή συμμετοχή στήν κυβέρνηση τοῦ Τσ. Κρυεζίου πού ἦταν ἄνθρωπος τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ Βελιγραδίου γιά νά θυμόμαστε πάντα, τόσο τήν προέλευση τοῦ καθεστῶτος ὅσο καί τήν ὑποθήκη πού τό βάραινε.

Ἡ νομιμοποίηση τῆς ἀντεπανάστασης δέ μετρίασε καθόλου τήν καταπιεστική πολιτική τοῦ καθεστῶτος καί τό ἐκδικητικό πνεῦμα του. Ὁ Ζώγου στράφηκε λυσσασμένα, κύρια κατά τῶν χθεσινῶν ἀντιπάλων του, ἐναντία στίς πύο γνωστές προσωπικότητες πού εἶχαν παίξει κυρίαρχο ρόλο στά γεγονότα τοῦ περασμένου χρόνου. Δέ λυπήθηκε οὔτε τούς πολιτικούς πρόσφυγες πού κατέφυγαν στό ἐξωτερικό. Στίς ἀρχές Μαρτίου δολοφονήθηκε στό Μπάρι τῆς Ἰταλίας ἀπό πληρωμένους δολοφόνους, μέ τή βοήθεια τῶν φασιστικῶν ἀρχῶν, ὁ μέγας πατριώτης καί δημοκράτης Γκουρακούκι. Στό τέλος τοῦ ἴδιου μήνα βρῆκε τό θάνατο σέ μιά συμπλοκή μέ τή ζωγκική χωροφυλακή στά βουνά τοῦ Βορρά ὁ Μπ. Τσούρρι, ὁ ἀξιόλογος λαϊκός ἡγέτης πού δέ θέλησε νά ἐγκαταλείψει τήν πατρίδα του.

Ἡ ἐξωτερική πολιτική τοῦ Ζώγου μετά τήν ἐπιστροφή του στήν ἐξουσία ἀποτελεῖ ἐπίσης ἕνα πολύ ἐνδιαφέρον κεφάλαιο. Τό πρῶτο του μέλημα στόν τομέα αὐτό ἦταν νά τακτοποιήσει τούς λογαριασμούς μέ τούς πιστωτές του. Ἐτσι τά χρέη πληρώθηκαν σέ βάρος τῆς οἰκονομίας τῆς χώρας καί τῆς

έδαφικῆς ἀκόμη ἀκεραιότητάς της. Γιά μιάν ἀκόμη φορά τό πλούσιο ὑπέδαφος της ἐκτέθηκε σέ πλειστηριασμό. Δέν ἔλειψε οὔτε μιά ἀπό τίς μεγάλες καπιταλιστικές δυνάμεις. Ἔγιναν διαφόρων εἰδῶν παραχωρήσεις στίς εὐρωπαϊκές καί ὑπερατλαντικές ἐταιρεῖες πετρελαίου: Ἀγγλο-Περσική, Στάνταρ Ὁйл τῆς Νέας Ὑόρκης, Φερρόβιε ντέλλο Στάτο Ἰταλιάνο καί Ἀντζιέντα Ἰταλιάνα Πετρόλι Ἀλμπάνια (Α.Ι.Ρ.Α.), Γαλλο-Ἀλβανικό Συνδικάτο κ.λπ.

Ἔγιναν κι ἄλλες μικρότερες παραχωρήσεις, κάθε εἶδους, πού ἀφοροῦσαν σχεδόν ὅλους τούς κλάδους τῆς οἰκονομίας τῆς χώρας σέ πολλές ξένες ἐταιρεῖες. Ἦταν μιά πραγματική σπατάλη τῆς ἐθνικῆς κληρονομιάς ἀκόμη περισσότερο ὅταν τό ἀλβανικό κεφάλαιο ἔπαιζε ἓνα καθαρά διακοσμητικό ρόλο στήν ὅλη ὑπόθεση.

Σάν ἀνταμοιβή τῆς ἀποφασιστικῆς βοήθειας πού πρόσφερε ἡ Γιουγκοσλαβία στήν ἀντεπανάσταση, πῆρε ἓνα ἄλλο κομμάτι τῆς ἀλβανικῆς ἐπικράτειας, τόν Ἅγιο Ναούμ, μιά πόλη μέ ὠραῖο κλίμα κι ἐκπληκτική ὁμορφιά, χτισμένη στή λίμνη τῆς Ὀχρίδας, ἡ ὁποία ἀπό τό 1921 ἦταν ἀντικείμενο διαμάχης ἀνάμεσα στίς δύο χῶρες. Ἡ Διάσκεψη τῶν πρεσβευτῶν, ἡ Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν καί τό Μόνιμο Διεθνές Δικαστήριο πού ἀσχολήθηκαν μ' αὐτό τό θέμα μέχρι τό Σεπτέμβριο τοῦ 1924, ἐρμήνευσαν ὅλες τίς διεθνεῖς Πράξεις πού ἀφοροῦσαν τή συνοριακή γραμμή, ὑπέρ τῆς Ἀλβανίας. Ἡ κυβέρνηση τοῦ Βελιγραδίου υἱοθετώντας μιά κατηγορηματικά ἀρνητική στάση νά παραδεχτεῖ τήν ὀρθότητα τῶν ἀποφάσεων αὐτῶν, ζήτησε ἀπό τό Ζάγου τήν παραχώρηση τῆς περιοχῆς αὐτῆς σάν τόν ἀπαραίτητο ὄρο γιά τή γιουγκοσλαβική συνδρομή στήν εἰσβολή πού ἀνέτρεψε τήν κατάσταση στήν Ἀλβανία. Τόν Ἰούλιο τοῦ 1925 ὑπογράφηκε σύμφωνία ἀνάμεσα στίς δύο κυβερνήσεις σχετικά μέ τή λεγόμενη ἀνταλλαγή ἐδαφῶν, σύμφωνα μέ τήν ὁποία παραχωρήθηκε ὀριστικά ὁ Ἅγιος Νούμ στη Γιουγκοσλαβία.

Ἡ διεθνῆς θέση τῆς Ἀλβανίας ἔτσι ὅπως παρουσιάστηκε στίς ἀρχές τοῦ 1925 δέν ἱκανοποιοῦσε τήν ἰταλική πολιτική. Πραγματικά, ἡ σχεδόν ἰσότιμη συμμετοχή μιᾶς τόσο μεγάλῆς διεθνοῦς πελατείας στήν οἰκονομική ἐκμετάλλευση τῆς χώρας, ὅπως (καί κύρια αὐτό) οἱ ἐνδείξεις μιᾶς καταλυτικῆς ἐπιρροῆς τοῦ Βελιγραδίου πάνω στή νέα ἀλβανική κυβέρνηση, ἔρχονταν σ' ἀντίθεση μέ τίς βλέψεις τῆς Ἰταλίας, σέ μιά στιγμή μάλιστα πού ἡ μουσσολινική διπλωματία εἶχε ριχτεῖ σέ μιά προσπάθεια ἐνίσχυσης τῶν ἰταλικῶν θέσεων στή Βαλκανική Εὐρώπη καί τίς περιοχές γύρω ἀπό τό Δούναβη. Κι ἀκόμη περισσότερο τή στιγμή πού προσπαθοῦσε νά δυναμώσει τήν παρουσία της στήν Ἀλβανία. Γιά τό λόγο αὐτό ἡ κυβέρνηση τῆς Ρώμης βρῆκε τήν εὐκαιρία νά θέσει τό ζήτημα τῆς προτεραιότητος τῶν συμφερόντων της στήν Ἀλβανία, προτεραιότητα πού εἶχε ρητά ἀναγνωρισθεῖ μέ τή Διάσκεψη τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1921.

Τό Φόρεϊν Ὁφφισ ἦταν τό πρῶτο πού ἐνδιαφέρθηκε γι' αὐτό τό θέμα. Ἡ ἀγγλική διπλωματία ἐκδήλωνε μιά ξεκάθαρη τάση νά χρησιμοποιήσει

τήν Ἰταλία στό παιχνίδι τῆς ἰσορροπίας δυνάμεων στήν περιοχή αὐτή, πράγμα πού τήν ἔκανε ν' ἀναγνωρίσει τήν Ἰταλία σάν τή δεύτερη ἐγγυήτρια δύναμη τοῦ Συμφώνου τοῦ Λοκάρνο τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1925. Τό ἴδιο ἴσχυε καί γιά τή Νοτιοανατολική Εὐρώπη. Στήν περιοχή αὐτή, ἐπειδή ἡ Γιουγκοσλαβία συνδεόταν στενά μέ τή Γαλλία, δέν ὑπῆρχε ἄλλος τρόπος γιά νά ἐξισορροπηθεῖ ἡ ἐπιρροή τοῦ Παρισιοῦ ἀπό τή σύνδεση καί τή συνεργασία μέ τή Ρώμη. Ἔτσι γίνεται ἀπόλυτα κατάνοητή ἡ προθυμία μέ τήν ὁποία ἡ βρετανική κυβέρνηση δέχτηκε τήν αἴτηση τῆς ἰταλικῆς κυβέρνησης γιά τή νέα ἐπικύρωση τῶν «ἰδιαίτερων συμφερόντων της» στήν Ἀλβανία, ὄχι μόνο στό πολιτικοστρατηγικό πλαίσιο, ἀλλά ἐπίσης καί τό οἰκονομικό. Τό Φόρειν Ὁφφισ δέ δίστασε νά προχωρήσει σέ μιά νέα «ἐπανόρθωση» τῆς ἀλβανικῆς πολιτικῆς του, περιορίζοντας πρόθυμα τὰ φιλόδοξα σχέδια τῶν οἰκονομικῶν του βλέψεων, μιά πού οἱ δραστηριότητες τῶν ἀγγλικῶν ἐταιρειῶν εἶχαν πιά κερδοσκοπικές σφαῖρες ἀπό τό ἀλβανικό ὑπέδαφος. Δέν ἄργησε νά ὠθήσει τό Ζώγου νά προσεγγίσει τή Ρώμη καί αὐτή νά τόν στηρίξει.

Ἔτσι ὁ Ἀλβανός διχτάτορας, ἀμέσως μετά τήν ἀνοδό του στήν ἐξουσία, ἀναγκάστηκε νά κάνει ἕνα μακροπρόθεσμο προσανατολισμό στήν ἐξωτερική πολιτική του. Γιά νά ποῦμε τήν ἀλήθεια δέν ἦταν μόνο ἡ ἀγγλική διπλωματία πού τόν ὠθήσε νά κάνει κάτι τέτοιο, ἀλλά ἐπέδρασαν καί καθαρά ὠφελιμιστικοί λόγοι. Ὁ Ζώγου εἶχε κατανοήσει ὅτι ἕνα καθεστῶς σάν τό δικό του δέν μποροῦσε νά ἐπιβιώσει παρά μόνο χάρις σέ μιά μαζική καί γερή ἐξωτερική βοήθεια. Θά ἔπρεπε νά στραφεῖ στή Γιουγκοσλαβία, δύναμη κύρια Βαλκανική μέ περιορισμένες δυνατότητες ἢ νά προτιμήσει τήν Ἰταλία, δύναμη εὐρωπαϊκῆς ἐμβέλειας μέ πολύ ἀνώτερο οἰκονομικό καί στρατιωτικό δυναμικό. Ἡ δεύτερη λύση εἶχε σίγουρα μεγαλύτερα πλεονεκτήματα κι ἔτσι ὁ Ζώγου ἔκανε τή συμμαχία του μέ τή Ρώμη τόν κύριο ἄξονα ὅλων τῶν ἐξωτερικῶν του σχέσεων.

Ἦδη ἀπό τό τέλος Ἰανουαρίου, ὕστερα ἀπό τήν ἐπιμονή τοῦ Φόρειν Ὁφφισ, πού στίς συμβουλές του δίνοντας μιά ἰδιαίτερη προσοχή, ὁ Ζώγου σέ μιά ἐπιστολή του πρὸς τό Μουσσολίνι, τοῦ γνωστοποιοῦσε τήν ἐπιθυμία του νά συσφιχθοῦν οἱ δεσμοί ἀνάμεσα στίς δύο χῶρες. Ὁ φασίστας διχτάτορας ἀπάντησε μέ τήν ἄμεση ἀναγνώριση τῆς Δημοκρατίας καί τῆς κυβέρνησης τῆς Ἀλβανίας. Ὅμως ἡ νέα φάση τῶν ἀλβανο-ἰταλικῶν σχέσεων ἀρχίζει οὐσιαστικά ἀπό τήν ἀνοιξη τοῦ 1925. Πραγματικά, τήν περίοδο Μαρτίου-Ἀπριλίου θά γίνουν δύο παραχωρήσεις ἐξαιρετικῆς σημασίας πρὸς τήν Ἰταλία. Ἡ πρώτη ἀφοροῦσε τή δημιουργία τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας κι ἡ δεύτερη τήν ἐγκαθίδρυση μιᾶς ἰταλικῆς ἐταιρείας πού θ' ἀναλάμβανε τήν οἰκονομική ἀνάπτυξη τῆς Ἀλβανίας. Ἡ Ἐθνική Τράπεζα τῆς Ἀλβανίας Banca Nazionale d' Albania, δημιουργήθηκε σάν πιστωτικός καί χρηματιστικός ὀργανισμός μέ συνθῆκες πολύ ἐπιβαρυντικότερες ἀπ' ὅλες ἐκεῖνες πού παρεῖχαν τότε τά ἰδρύματα διαφόρων χωρῶν. Οἱ Ἰταλοί ὄχι μόνο εἶχαν τό δικαίωμα, σύμφωνα μέ τούς ὅρους τῆς σύμβασης,

νά διατηρήσουν τήν πλειοψηφία τῶν μετοχῶν (51% ἔναντι 49% τῶν Ἑλλήνων), μά κατάφεραν μέσα σέ λίγα χρόνια μέ τήν πρακτική ἐφαρμογή τῆς σύμβασης νά συγκεντρώσουν τό σύνολο σχεδόν τῶν τίτλων στά χέρια τῶν μεγάλων ἰταλικῶν τραπεζῶν, προστρέχοντας στήν ἀπάτη καί τή διαφθορά. Ἡ ὅλη υπόθεση γύρισε στό σκάνδαλο κι ἔκλεισε μέ τήν ἀπομάκρυνση ἀπό τήν κυβέρνηση τοῦ Μ. Λιμποχόβα, ὑπουργοῦ Οἰκονομικῶν.

Σύμφωνα μέ τήν ἄλλη συμφωνία, μιά «χρηματοπιστηριακή ἰταλική ομάδα» θά ἔδινε στήν ἀλβανική κυβέρνηση 70.000.000 χρυσά φράγκα πού θά ἐξοφλοῦνταν μέ χρεωλύσια καί μέ τόκο 7,5% τό χρόνο. Γιά τή χρήση καί τή διαχείριση αὐτοῦ τοῦ δανείου, πού προοριζόταν βασικά γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς ἀλβανικῆς οἰκονομίας, δημιουργήθηκε εἰδικά μιά ἰταλική ἐταιρεία, ἡ S.V.E.A.⁵⁵ (Ἑταιρεία γιά τήν οἰκονομική ἀξιοποίηση τῆς Ἑλλάδας). Σάν ἐγγύηση ἡ κυβέρνηση τῶν Τιράνων παραχώρησε τά ἔσοδα τῶν τελωνείων καί τῶν κρατικῶν μονοπωλίων.

Τό μεγαλύτερο μέρος τῆς πίστωσης καταναλώθηκε οὐσιαστικά σέ μή παραγωγικές ἐπενδύσεις (ὅπως ἡ κατασκευή κυβερνητικῶν μεγάρων κ.λπ.). Τό ἀλβανικό κράτος θά χτυπηθεῖ σύντομα ἀπό τίς βαριές εὐθύνες πού οἱ πολιτικές τους ἐπιπτώσεις δέ θ' ἀργήσουν νά γίνουν αἰσθητές. Πραγματικά, δύο χρόνια ἀργότερα μέ τίς πρῶτες δυσκολίες ἐξόφλησης τῆς ἀλβανικῆς κυβέρνησης, ἡ κυβέρνηση τῆς Ρώμης θά ἐπέμβει γιά νά τροποποιήσει τοὺς ὅρους τῆς οἰκονομικῆς συμφωνίας. Πῆρε ἀποκλειστικά στά χέρια τῆς τά δικαιώματα καί τίς ὑποχρεώσεις τῆς ἰταλικῆς ομάδας, ἀποκτώντας ἔτσι ἕνα ἀκόμη μέσο πίεσης πάνω στήν ἀλβανική κυβέρνηση.

Πάνω στίς δύο αὐτές συμφωνίες θά στηριχθεῖ ἡ ἰταλική πολιτική τῆς συστηματικῆς διείσδυσης στήν Ἑλλάδα μετά τόν Α' Παγκόσμιο πόλεμο. Θά τίς ἀκολουθήσει μιά σειρά παραχωρήσεων πού ὅλο καί θ' αὐξάνουν. Στόν ἀγροτικό τομέα θά εὐνοηθοῦν οἱ ἰταλικές ἀγροτικές ἐκμεταλλεύσεις. Πρόκειται γιά μιά προαναγγελία τοῦ μελλοντικοῦ προγράμματος ἐγκατάστασης χιλιάδων Ἑλλήνων ἀποίκων στή χώρα. Ἦδη ἀπό τό πρῶτο ἐξάμηνο τοῦ 1926 μπορούμε νά βεβαιώσουμε ὅτι ἡ ἰταλική κυβέρνηση εἶχε ἐξασφαλίσει μέσα στήν ἀλβανική οἰκονομία μιά ὀλόκληρη σειρά ἀπό θέσεις-κλειδιά πού ἐνίσχυαν τή θέση τῶν εἰδικῶν συμφερόντων τῆς Ἑλλάδας στήν Ἑλλάδα.

Σύντομα ἡ ἰταλική κυβέρνηση θά προσπαθήσει νά ἐκμεταλλευθεῖ στό πολιτικό καί διπλωματικό ἐπίπεδο τίς ἐπιτυχίες πού μέχρι τότε εἶχε ἐξασφαλίσει. Τόν Ἰούνιο τοῦ 1926 θά κάνει τήν πρώτη χειρονομία πρὸς αὐτή τήν κατεύθυνση. Στίς 24 Ἰουνίου ὁ Ἑλληνας ἀρμοστής στά Τίρανα Ἀλοῖζι, ζήτησε μετά ἀπό ἐντολή τῆς κυβερνήσεώς του, «τήν παραδοχή τῆς Ἑλλάδας τῆς Διακήρυξης τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1921», ἡ ὁποία ὅπως εἶναι γνωστό, ἀναγνώριζε στήν Ἑλλάδα τό ἀποκλειστικό δικαίωμα «νά προστρέξει

55. S.V.E.A.: Ἑλλήνικά στό κείμενο, Società per lo Sviluppo Economico dell'Albania. (Στμ)

πρός βοήθεια» τῆς Ἀλβανίας, ἂν αὐτή ἔπεφτε θύμα μιᾶς ὁποιασδήποτε ἐπίθεσης. Τὴν πρόταση αὐτὴ τῆς Ρώμης τὴ συνόδευε μιὰ ὑπόσχεση καὶ μιὰ ἀπειλή. Ἐάν ὁ Ζώγου δεχόταν, θὰ εἶχε μιὰ σημαντικὴ στρατιωτικὴ βοήθεια σὲ ὄπλα καὶ στρατιωτικὸ ἐξοπλισμὸ καθὼς κι ἓνα «προσωπικὸ δῶρο» πολλῶν ἑκατομμυρίων λιρετῶν. Σὲ περίπτωση ὅμως πού θ' ἀρνιόταν, θὰ εἶχε ν' ἀντιμετωπίσει τὶς συνέπειες μιᾶς συμφωνίας ἀνάμεσα στὴ Ρώμη καὶ τὸ Βελιγράδι.

Ὁ Ζώγου δυσαρεστημένος ἀπὸ τὴ βιαστικὴ αὐτὴ ἐνέργεια τῆς ἰταλικῆς κυβέρνησης καὶ χωρὶς νὰ ἔχει συνειδητοποιήσει τὴν πραγματικὴ του θέση πού ἦταν πολὺ ρευστὴ, ζήτησε τὴ γνώμη τῆς Μεγάλης Βρετανίας. Γιὰ τὴν ἀγγλικὴ διπλωματία ἦταν μιὰ καλὴ εὐκαιρία γιὰ νὰ συζητήσει ὀρισμένα σημεῖα πού ἀφοροῦσαν τὴν ἰταλικὴ ἐξάπλωση στὴ μεσογειακὴ λεκάνη καὶ νὰ ζητήσει ἐξηγήσεις ἀπὸ τὴ Ρώμη γιὰ τὸ νόημα τῆς νέας αὐτῆς πρωτοβουλίας. Ἡ ἀνταλλαγὴ ἀπόψεων καθυστέρησε λιγάκι, τελικὰ ὅμως τὸ θέμα συζητήθηκε σὲ μιὰ συνάντηση ἀνάμεσα στοῦ Μουσσολίνι καὶ τὸ Βρετανὸ ὑπουργό τῶν Ἐξωτερικῶν Α. Τσάμπερλαϊν, στοῦ τέλους τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1926 στοῦ Λιβόρνο. Ἐκεῖ τὸ Λονδίνο ἔκανε μιὰ συγκεκριμένη ὑπόδειξη στοῦ φασίστα διχτάτορα γιὰ τὴν κατεύθυνση πού θὰ ἐπιθυμοῦσε ἢ θὰ μπορούσε ν' ἀνεχθεῖ νὰ ἔχει ἡ ἰταλικὴ ἐπέκταση στὴ ζώνη αὐτὴ. Ὁ ἡγέτης τῆς ἀγγλικῆς διπλωματίας ξεκάθαρα τοῦ γνωστοποίησε ὅτι κάθε προσπάθεια τῆς Ἰταλίας νὰ ἐπεκτείνει τὴν ἐπιρροή της στὴ Δυτικὴ Μεσόγειο, θὰ συναντοῦσε τὴν ἰσχυρὴ ἀντίθεση τῆς Μεγάλης Βρετανίας πού δὲ θὰ δίσταζε σὲ μιὰ τέτοια περίπτωση, νὰ πάει μὲ τὸ μέρος τῆς Γαλλίας. Κατὰ συνέπεια, ὁ μόνος τρόπος γιὰ νὰ διατηρήσει καλὲς σχέσεις ἡ ἰταλικὴ κυβέρνησις μὲ τὸ Λονδίνο, ἦταν νὰ ἀποκηρύξει τὶς βλέψεις της στοῦ Γιβραλτάρ, Μάλτα, Νίκαια, Τύνιδα καὶ Κορσικὴ καὶ νὰ στραφεῖ πρὸς τὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο. Ὁ Μουσσολίνι θὰ μπορούσε νὰ δράσει κι ἡ Ἀλβανία κατεῖχε τὴν πρώτη θέση στοῦ ἱμπεριαλιστικοῦ του πρόγραμμα. Ἡ ὑποστήριξη πού ἔδωσε τὸ Φόρειν Ὁφφίς στοῦ τελευταῖο αὐτὸ ἰταλικὸ διάβημα συνομιλώντας μὲ τὴν κυβέρνησις Ζώγου, συνετέλεσε πολὺ στοῦ κλείσιμο τοῦ ἰταλο-ἄλβανικοῦ συμφώνου τὸ Νοέμβριον τοῦ 1926, ἐνός συμφώνου πού θὰ ἔχει μεγάλες ἐπιπτώσεις σ' εὐρωπαϊκὴ κλίμακα.

Ἡ γιουγκοσλαβικὴ κυβέρνησις δὲ θέλησε νὰ μείνει ἔξω ἀπὸ τὴν ὑπόθεση. Ἀφοῦ πληροφορήθηκε τὰ γεγονότα, κατέφυγε σ' ἓνα συνηθισμένο μέσο πίεσης πρὸς τὸ νότιο γείτονά της. Στὰ μέσα Νοεμβρίου ξέσπασαν φασαρίες στὰ βόρεια τῆς Ἀλβανίας, πού εἶχαν ἀναμφισβήτητα γιουγκοσλαβικὸ δάκτυλο. Τὸ ἀποτέλεσμα ὅμως ἦταν ἀκριβῶς ἀντίθετο ἀπὸ ἐκεῖνο πού περίμενε τὸ Βελιγράδι, γιατί πρὸς στίς ὀλοένα αὐξανόμενες δυσκολίες καὶ τ' ἄδεια του ταμεῖα, ὁ Ζώγου δὲ βρῆκε ἄλλη λύση ἀπὸ τὸ νὰ πέσει ὀριστικὰ στίς ἀγκάλες τῆς φασιστικῆς Ἰταλίας. Ὅλες αὐτὲς οἱ καταστάσεις, οἱ παλιές κι οἱ πρόσφατες αἰτίες, ὀδήγησαν στὴν ὑπογραφή, στίς 27 Νοεμβρίου 1926, τοῦ ἄλβανο-ἰταλικοῦ συμφώνου «φιλίας καὶ ἀσφάλειας» πού εἶναι πῶς γνωστὸ μὲ τ' ὄνομα «Σύμφωνο τῶν Τιράνων».

Τό ούσιαστικό περιεχόμενο, ή φύση καί οί ἐπιπτώσεις τοῦ Συμφώνου τῶν Τιράνων, δέ θά κατονομαστοῦν ποτέ ἐπισήμως. Ὅσο γιά τή «φιλία» καί τήν «ἀσφάλεια» δέν ἦταν παρά ἓνα προπέτασμα. Ἐπρόκειτο γιά ἓνα τυπικό σύμφωνο σχέσεων ἀνάμεσα σέ μιά μεγάλη ἰμπεριαλιστική δύναμη καί μιά μικρή χώρα, πού ἦταν καταδικασμένη νά βρίσκεται στή «σφαίρα ἐπιρροῆς» της. Σύμφωνα μέ τούς ὅρους τοῦ πρώτου ἄρθρου τῆς συμφωνίας, ἡ Ἰταλία ἐγγυόταν τό «πολιτικό, νομικό καί ἐδαφικό στάτους κβό» τῆς Ἀλβανίας. Δέν ὑπάρχει καμιά ἀμφιβολία ὅτι ὁ Ζώγου ἐπωφελοῦνταν ἀπό τήν ἰταλική ἐγγύηση, γιατί τό περιβόητο «πολιτικό καί νομικό στάτους κβό» σήμαινε τήν ἰσχυροποίηση τῆς προσωπικῆς του θέσης καί τή διατήρηση τοῦ καθεστῶτος. Ἀντίθετα ἡ χώρα ἔπεφτε σέ μιά πλήρη ἐξάρτηση. Ἐπίσης ἀναγνωρίστηκε τό δικαίωμα στήν Ἰταλία νά ἐπεμβαίνει ὄχι μόνο στήν πιθανότητα μιᾶς ἐξωτερικῆς ἐπίθεσης ἀλλά καί στήν περίπτωση πού τό καθεστῶς δέ θά μπορούσε ν' ἀντιμετωπίσει μιά λαϊκή ἐξέγερση.

Ἀναμφισβήτητα τό Σύμφωνο τῶν Τιράνων ὑπέτασε τήν Ἀλβανία σ' ἓνα εἶδος ἰταλικοῦ προτεκτοράτου, πράγμα πού ἔβαζε σέ μεγάλο κίνδυνο τήν ἐθνική της κυριαρχία. Ἀπό τήν ἄλλη ἐνίσχυε σοβαρά τίς θέσεις τῆς Ἰταλίας πού ἡ ἐπιρροή της στήν Ἀλβανία γινόταν μέ μιᾶς κυριαρχική, μέχρι τήν ὀλοκληρωτική ἡγεμονία.

Ἡ γενική ἰσορροπία στή ζώνη τῆς Ἀδριατικῆς μεταβλήθηκε πρὸς ὄφελος τῆς Ρώμης. Καταλαβαίνουμε λοιπόν γιατί ἀντέδρασαν ζωηρά ἡ Γιουγκοσλαβία καί ἡ Γαλλία. Ἡ ὑπόθεση κατέληξε σέ μιά κυβερνητική κρίση στό Βελιγράδι. Ὁ πρῶτος πού παραιτήθηκε ἦταν ὁ ὑπουργός τῶν Ἐξωτερικῶν Nintchich, ὁ ἐμπνευστής τῆς πολιτικῆς τῆς προσέγγισης μέ τή Ρώμη, πού συγκεκριμενοποιήθηκε μέ τήν ὑπογραφή τοῦ γιουγκοσλαβο-ἰταλικοῦ συμφώνου «ἀμοιβαίας καί ἐγκάρδιας φιλίας καί συνεργασίας» τόν Ἰανουάριο τοῦ 1924.

Ἀκολουθώντας τό παράδειγμα τοῦ ὑπεύθυνου γιά τήν ἐξωτερική της πολιτική, ἡ γιουγκοσλαβική κυβέρνηση ὑπογράμμισε ὄχι μόνο τή σοβαρότητα τῆς ἀποτυχίας της, ἀλλά κυρίως τήν πρόθεση τοῦ Βελιγραδίου ν' ἀντιταχθεῖ στήν ἰταλική ὑπεροχή στήν Ἀλβανία καί τήν Ἀδριατική. Ἀπ' αὐτή τήν πλευρά τό Σύμφωνο τῶν Τιράνων σημαδεύει ἓνα συγκεκριμένο στάδιο: Ἡ γιουγκοσλαβική πολιτική παίρνει ἓνα καθαρά ἀντιιταλικό προσανατολισμό, γεγονός πού συμβαδίζει μέ τήν ὀλοένα καί μεγαλύτερη συνεργασία της μέ τή Γαλλία.

Τά πρῶτα ἀποτελέσματα τῆς πολιτικῆς αὐτῆς στροφῆς φάνηκαν φυσικά στίς ἀλβανο-γιουγκοσλαβικές σχέσεις. Τό Βελιγράδι ἐκδήλωσε τή ζωηρή δυσἀρέσκειά του, συγκεντρώνοντας δυνάμεις κατά μήκος τῶν ἀλβανικῶν συνόρων καί σχηματίζοντας τίς συνηθισμένες μισθοφορικές συμμορίες. Ὁ Μουσσολίνι ἐπενέβηκε γιά νά πάρει τό μέρος τοῦ «προστάτη» τῶν Τιράνων. Θεώρησε μάλιστα κατάλληλη τή στιγμή γιά νά ἐξαπολύσει μιά γερή προπαγανδιστική καί διπλωματική ἐπίθεση κατά τῆς Γιουγκοσλαβίας. Τό Μάρτιο τοῦ 1927 ἡ κυβέρνηση τῆς Ρώμης ἔκανε μιά διπλωματική

ἀνακοίνωση στίς κυβερνήσεις τῆς Μεγάλης Βρετανίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Γερμανίας καί τῆς Ἰαπωνίας, ὅπου ἐφιστοῦσε τήν προσοχή τους γιά τίς στρατιωτικές προετοιμασίες τῆς Γιουγκοσλαβίας στ' ἄλβανικά σύνορα. Ὁ ἰταλικός τύπος ὑποστήριξε θερμά τήν ἀντιγιουγκοσλαβική ἐκστρατεία, ἐνῶ συνέδραμε καί ὁ βρετανικός τύπος μ' ἐπικεφαλῆς τούς «Τάιμς».

Σύντομα οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στά Τίρανα καί τό Βελιγράδι ἔφτασαν σέ σημεῖο ρήξης. Τίς ἀμοιβαῖες κατηγορίες καί συκοφαντίες τίς ἀκολούθησαν συλλήψεις πρακτόρων πού κατηγοροῦνταν γιά κατασκοπεία. Στίς ἀρχές Ἰουνίου ἡ Γιουγκοσλαβία κλείνει τήν πρεσβεῖα της στήν ἄλβανική πρωτεύουσα κι οἱ ἐπίσημες σχέσεις ἀνάμεσα στίς δύο χῶρες διακόπτονται γιά νά ἐπαναληφθοῦν ἕνα μήνα ἀργότερα, ὕστερα ἀπό τίς μεσολαβήσεις τῆς Γαλλίας καί τῆς Μεγάλης Βρετανίας. Τά πνεύματα ἠρέμησαν κάπως ἀλλά ἡ δυσφορία κι ἡ δυσπιστία συνέχισαν νά βαραίνουν τίς σχέσεις τῶν τριῶν κρατῶν τῆς Ἀδριατικῆς. Ὁ Ζώγου ἀπαντώντας στίς συνεχιζόμενες προσπάθειες τοῦ Βελιγραδίου νά ὑποκινήσει ταραχές στά βόρεια τῆς χώρας, ἔκοψε καί τό τελευταῖο νῆμα τῆς γιουγκοσλαβικῆς ἐπιρροῆς στή χώρα. Σέ σύνεργασία μέ τήν ἰταλική μυστική ὑπηρεσία, σκότωσε τόν Ὀκτώβριο στήν Πράγα τόν κουνιάδο του Τσ. Κρνεζίου, ἄνθρωπο τοῦ Βελιγραδίου πού τόν εἶχε προηγουμένως ἀπομακρύνει ἀπό τήν ἄλβανική πολιτική σκηνή διορίζοντάς τον πρεσβευτή τῆς Ἀλβανίας στήν Τσεχοσλοβακία.

Ἡ γιουγκοσλαβική κυβέρνησις θέλοντας νά ἐπιτύχει μιά διπλωματική νίκη πού θά μπορούσε κάπως ν' ἀντισταθμίσει τήν ἀποτυχία της στήν Ἀλβανία καί στή ζώνη τῆς Ἀδριατικῆς, ἐντεινε τίς προσπάθειές της γιά τήν ὑπογραφή ἑνός πολιτικοῦ συμφώνου μέ τή Γαλλία. Τελικά τό πέτυχε, ὑπογράφοντας στίς 11 Νοεμβρίου στό Παρίσι ἕνα σύμφωνο πού ἦταν ταυτόχρονα σύμφωνο φιλίας, συμμαχίας καί διαιτησίας. Μάταια ὁ Μπριάν δήλωνε ὅτι τό σύμφωνο δέ στρεφόταν κατά τῆς Ἰταλίας. Ὁ Μουσσολίνι δυσανεκτήθηκε κι ἀπάντησε ἄμεσα μέ τήν ἐξῆς χειρονομία: Στίς 22 Νοεμβρίου ὑπέγραψε ἕνα δεύτερο σύμφωνο μέ τό Ζώγου, «ἀμυντικῆς συμμαχίας» αὐτή τή φορά. Πρίν ἀπ' ὅλα ἦταν ἕνας τρόπος γιά νά ἐπιβεβαιωθεῖ ἡ ἐγκυρότητα τοῦ συμφώνου τῆς προηγούμενης χρονιάς, μπρός στήν ὑπογραφή τοῦ γαλλο-γιουγκοσλαβικοῦ συμφώνου. Δέν ἔμεινε ὅμως ἐκεῖ. Πρόσθεσε ἕναν ἀκόμη κρίκο στήν ἀλυσίδα πού ἔδενε τήν κυβέρνησις Ζώγου μέ τή μουσσολινική πολιτική. Τό νέο σύμφωνο πού ἔγινε γιά μιά μακρόχρονη περίοδο εἴκοσι χρόνων, ἀνάγκαζε τά δύο μέρη «ν' ἀκολουθήσουν τό ἕνα τήν τύχη τοῦ ἄλλου» σέ περίπτωση ἐπίθεσης ἐναντίον ἑνός ἀπ' αὐτά. Ἐπίσης δέσμευε τά δύο μέρη νά μὴν ὑπογράψουν ξεχωριστή εἰρήνη σέ περίπτωση πολέμου. Ἔτσι ἡ Ἀλβανία ἦταν πλέον ἐκτεθειμένη στίς φοβερές συνέπειες πού θά εἶχαν τόσο οἱ φανερές, ὅσο κι οἱ ἀπρόβλεπτες περιπέτειες τοῦ Μουσσολίνι στό βαλκανικό καί εὐρωπαϊκό χῶρο.

Βασιλεία κατά παρέκκλιση

Δέ χρειάζεται, φυσικά, νά ποῦμε ὅτι αὐτό πού κίνησε τό Ζώγου στήν πορεία του πρὸς τό θρόνο ἦταν μιά φιλοδοξία χωρίς ὄρια. Ματαιόδοξος καί δεσποτικός, δέν μποροῦσε νά θεωρήσει ὅτι πραγματοποιήθηκε τ' ὄνειρό του, παρά μόνο ἂν ἀποκτοῦσε καί τό στέμμα. Ὁ Ζώγου ὅμως δέν κινήθηκε μοναχά ἀπό τά πρακτικά του συμφέροντα. Ἐγκαθιδρύοντας τή μοναρχία εἶχε σάν στόχο νά ἐνισχύσει ἀκόμα περισσότερο τή δικτατορία του καί νά τή διαιωνίσει. Ἦθελε νά διαλύσει κάθε ψευδαίσθηση γιά μιά πιθανή ἀπομάκρυνσή του ἀπό τήν πολιτική σκηνή μετά τή λήξη τῆς θητείας του σάν πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας.

Στά σχέδιά του αὐτά εἶχε τή σοβαρή ὑποστήριξη τοῦ φασίστα δικτάτορα, μιά καί τέτοια ἦταν ἡ λογική τοῦ Συμφώνου τῶν Τυράνων τοῦ 1926, σύμφωνα μέ τ' ὁποῖο ὁ Μουσσολίνι δεσμευόταν νά υπερασπισθῆ ὄχι μόνο τήν ἐδαφική ἀκεραιότητα τῆς Ἀλβανίας, ἀλλά καί τό «πολιτικό καί νομικό στάτους κβό» τῆς.

Ὁ δρόμος γιά τήν ἐγκαθίδρυση τῆς μοναρχίας ἀνοίχτηκε «νόμιμα» τόν Ἰούνιο τοῦ 1928, μέ τήν ἀπόφαση γιά τήν κοινή σύγκληση τῶν δύο κοινοβουλευτικῶν σωμάτων γιά τή γενική ἀναθεώρηση τοῦ Συντάγματος τῆς Δημοκρατίας. Τά ἴδια τά πράγματα ὀδηγοῦσαν στή διάλυση τοῦ Κοινοβουλίου καί στή διεξαγωγή νέων ἐκλογῶν γιά τήν ἐκλογή μιᾶς δεύτερης Συνταχτικῆς Συνέλευσης. Ὅπως θά ἐπρεπε νά τό περιμένουμε, οἱ ἐκλογές πού ὀργανώθηκαν πολύ βιαστικά στά μέσα Αὐγούστου, κάτω ἀπό τό στενό ἔλεγχο τῶν κυβερνητικῶν δυνάμεων, ἔδωσαν μιά Συνέλευση ἀκόμη πιο στενά ἔλεγχόμενη ἀπό τό Ζώγου. Ἡ κοινή γνώμη ξαφνιασθηκε πραγματικά, ὅταν στήν πρώτη σύσκεψη τῆς Συνέλευσης, τήν 1η Σεπτεμβρίου, ἡ Ἀλβανία κηρύχθηκε μοναρχία καί ὁ Α. Ζώγου βασιλιάς τῶν Ἀλβανῶν μέ τ' ὄνομα Ζώγκ ὁ Α'. Ἀμέσως σχηματίσθηκε νέα βασιλική κυβέρνηση μέ πρόεδρο τόν Κ. Κόττα, ἄνθρωπο τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ Ζώγου.

Στή συνέχεια ἡ Συνέλευση ψήφισε τό Σύνταγμα τοῦ βασιλείου, μέ κύριο σκοπό νά δώσει στό καθεστῶς ὅλα τά φαινομενικά στοιχεῖα μιᾶς συνταγματικῆς μοναρχίας. Ἡ νομοθετική ἐξουσία ἀνήκε πάντα στό Κοινοβούλιο πού ἀποτελοῦνταν τώρα μόνο ἀπό τή Βουλή, γιατί ἡ Γερουσία καταργήθηκε. Κανένας ὅμως νόμος δέν ἴσχυε χωρίς τήν ὀριστική ἐπικύρωσή του ἀπό τό βασιλιά. Ὁ καθορισμός τῶν ὑπουργῶν καί τῶν ἀνώτερων ὑπαλλήλων, ὁ διορισμός ἢ παύση τῆς κυβέρνησης καί ἡ διάλυση αὐτοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ Κοινοβουλίου, ἦταν βασιλικά προνόμια. Ἔτσι, τόσο ἀπό νομικῆς πλευρᾶς ὅσο καί ἀπό τά ἴδια τά γεγονότα, ἡ δύναμη τοῦ Κοινοβουλίου μειώθηκε φοβερά καί δέ χρησίμευε πλέον παρά σάν ἓνα διακοσμητικό στοιχεῖο τῆς ζωγικῆς αὐταρχικότητας.

Ἀλλά κι ἀφοῦ ἐγινε βασιλιάς ὁ Ζώγου, δέν ξέχασε νά ρίχνει πυροτεχνήματα. Θέλησε νά ἐμφανισθεῖ στά μάτια τῆς κοινῆς γνώμης σάν ἓνας «μεταρρυθμιστής μονάρχης». Στό πρῶτο μήνυμα πού ἀπηύθυνε στό

Κοινοβούλιο στις αρχές Δεκεμβρίου του 1928, μίλησε για μία νέα γραμμή πού θα ακολουθοῦσε στην ἐσωτερική πολιτική του. Διακήρυξε ὅτι ἦταν ἀποφασισμένος νά ἐφαρμόσει χωρίς καμιά καθυστέρηση στοὺς διάφορους τομεῖς τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς, μιά σειρά ἀπό μεταρρυθμίσεις, πάνω στό μοντέλο τῶν ἀνεπτυγμένων χωρῶν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, τό ὁποῖο θ' ἀκολουθοῦσε ἡ Ἀλβανία. Τό ἐγχείρημα αὐτό ἔφερε ὀρισμένα ἀποτελέσματα, κύρια ὅσον ἀφορᾷ τήν ἐπεξεργασία μιᾶς νέας νομοθεσίας. Τήν περίοδο ἀνάμεσα στά ἔτη 1929 καί 1932, συγκροτήθηκαν οἱ βασικές ἀρχές ἐνός νέου συστήματος ἰδιωτικοῦ καί δημόσιου δικαίου, μέ τή δημοσίευση ἀστικῶν, ποινικῶν καί ἐμπορικῶν κωδίκων, ἐμπνευσμένων ἀπό τίς ἀρχές τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δικαίου.

Σχετικά μ' αὐτό τό θέμα θά πρέπει νά ἐπιμείνουμε σέ μία τάση πού ἰσχυροποιήθηκε στην ἐσωτερική πολιτική τοῦ Ζώγου, καί πού ἐπιβεβαιώνεται στό σύνολο τῶν νομοθετικῶν μεταρρυθμίσεων, στις ἀρχές τῆς μοναρχικῆς περιόδου: γίνονται προσπάθειες γιά νά ἐναρμονιστοῦν τά συμφέροντα τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων, μ' ἐκεῖνα τῶν εὐπόρων στρωμάτων τῆς πόλης. Σκοπός τοῦ Ζώγου ἦταν νά πλατύνει τήν κοινωνική βάση τοῦ καθεστώτος του, κάνοντας ἔτσι τοὺς μπέηδες καί τοὺς «νεόπλουτους» τοὺς δύο κυριότερους στυλοβάτες τῆς διχτατορίας του. "Ὁμως ὅπως καί νά ἔχει ὁ βασιλιάς ἦταν ἐπιφυλαχτικός νά μή σπρώξει μακριά τά πράγματα. Τά ὅρια μέχρι τά ὁποῖα μποροῦσε νά φτάσει τό καθεστῶς του, στόν τομέα τῶν κοινωνικῶν ἀλλαγῶν, φαίνονται καθαρά ἀπό τήν τύχη τῆς ἀγροτικῆς μεταρρύθμισης. Ἡ ἀγροτική μεταρρύθμιση πού προαναγγέλλθηκε μέ μεγάλα λόγια ἀπό τήν ἐπίσημη προπαγάνδα καί ψηφίστηκε ἀπό τό Κοινοβούλιο τό Μάιο τοῦ 1930, κατέληξε σύντομα σέ μιά φάρσα καί ἀπάτη. "Ὁλη ἡ ὑπόθεση κατέληξε στή διανομή μικρῶν κομματιῶν γῆς σ' ἕνα ὀρισμένο ἀριθμό οἰκογενειῶν πού κατάγονταν ἀπό τήν Κοσόβα καί ἦρθαν πρόσφυγες στήν Ἀλβανία γιά νά γλυτώσουν ἀπό τήν καταπίεση τῶν γιουγκοσλαβικῶν ἀρχῶν.

Τό καθεστῶς σ' αὐτή τή δεύτερη φάση του, ἔδειξε μέ τόν τρόπο πού ἀντιμετώπιζε τά μεγάλα προβλήματα τῆς χώρας πού ἀπαιτοῦσαν ἄμεσες λύσεις, μιά πλήρη ἀμέλεια κι ἐκδηλη ἔλλειψη συνείδησης γιά τίς δημόσιες ὑποθέσεις, σέ πολύ πιά ἔντονο σημεῖο μάλιστα ἀπό πρίν. Ἡ οικονομική κατάσταση τῆς χώρας ἐπιδειωνόταν συνέχεια. Ἀντί νά ὀργανώσει καί νά ἐνθαρρύνει τίς ἐσωτερικές οικονομικές δραστηριότητες γιά νά ὀδηγηθεῖ σιγά-σιγά ἡ χώρα στήν αὐτάρκεια, ὁ Ζώγου στρεφόταν πάντα στό ἐξωτερικό γιά νά βρεῖ τό φάρμακο. Μπρός στό χρόνιο ἔλλειμμα τοῦ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου καί τοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν, πίστευε ὅτι θά μποροῦσε νά λύσει κάθε πρόβλημα κάνοντας συνεχῶς ἐκκλήσεις στήν οικονομική βοήθεια τῆς Ρώμης. Ὁ Μουσσολίνι εἶχε τίς χοῦφτες ἀνοιχτές, ξέροντας ὅμως καλά ὅτι δέ θ' ἀργοῦσε νά ἔρθει ἡ μέρα πού θά λογαριάζονταν.

Τόν Ἰούνιο τοῦ 1931 ὑπογράφηκε μιά νέα συμφωνία στή Ρώμη, ἡ ὁποία παρεῖχε στήν Ἀλβανία δάνειο 100.000.000 χρυσῶν φράγκων, μέ ρυθμό

10.000.000 τό χρόνο. Τό νέο αυτό δάνειο δέ χρησίμευσε παρά στήν προσωρινή διατήρηση τοῦ γραφειοκρατικοῦ μηχανισμοῦ. Ἡ οἰκονομία τῆς χώρας καί τά ἔσοδά της συναντοῦσαν ὀλοένα καί μεγαλύτερες δυσκολίες πού ἐπιδεινώνονταν περισσότερο ἀπό τίς συνέπειες τῆς παγκόσμιας οἰκονομικῆς κρίσης. Ἐνα χρόνο ἀργότερα, ὅταν ὁ Ζώγου ἀδυνατοῦσε νά καταβάλει τό ποσό τοῦ πρώτου χρεωλύσιου τοῦ δάνειου τῆς S.V.E.A., ὁ Μουσσολίνι ἔκρινε ὅτι ἤρθε ἡ ὥρα νά περάσει στήν ἐπίθεση. Ἐθεσε σάν ὄρο μιᾶς νέας παράτασης τή σύναψη μιᾶς ἰταλο-ἄλβανικῆς τελωνειακῆς ἔνωσης.

Ὁ Ζώγου, ὕστερα ἀπό τήν ἰταλική αὐτή ἀπαίτηση κατάλαβε, ἐπιτέλους, ὅτι ὁ πιστωτής του τόν ἔπιανε ἀπό τό λαιμό. Ἐκανε λοιπόν τήν πρώτη του προσπάθεια γιά ν' ἀποδεσμευτεῖ, ἔστω καί λίγο, ἀπό τήν κηδεμονία τῆς Ρώμης. Οἱ ἐπιπτώσεις πού θά εἶχε μιᾶ τέτοια τελωνειακή ἔνωση στήν ἀδύναμη ἄλβανική οἰκονομία, ἦταν εὐκολο νά διαβλεφθοῦν, ὅπως ἐπίσης καί οἱ πιθανές πολιτικές ἐπιπτώσεις.

Ὁ Ζώγου βρίσκοντας ὅσο κουράγιο μπορούσε, ἀρνήθηκε τήν ἰταλική πρόταση. Μέ τήν ἴδια εὐκαιρία ἄφησε στό Μουσσολίνι νά ἐννοηθεῖ ὅτι πιθανόν νά προχωροῦσε σέ μιᾶ ὀριστική ἀναθεώρηση τῆς ἐξωτερικῆς του πολιτικῆς, ἂν ἡ ἰταλική κυβέρνηση ἐπέμενε στά αἰτήματά της. Πῆρε μάλιστα μιᾶ σειρά μέτρων γιά νά δείξει ὅτι ἦταν ἀποφασισμένος νά φτάσει μέχρι τά ἄκρα. Τό Σεπτέμβριο τοῦ 1932 δημοσίευσε ἕνα νόμο πού ἀπαγόρευε στούς Ἀλβανούς ὑπήκοους νά φοιτοῦν στά ξένα σχολεῖα πού ὑπῆρχαν στήν Ἀλβανία. Ἐνας σημαντικός ἀριθμός ἰταλικῶν σχολεῖων χτυπήθηκαν ἀπ' αὐτό τό μέτρο, εἰδικότερα τέσσερις ἐπαγγελματικές σχολές πού βρισκόντουσαν κάτω ἀπό ἰταλική διοίκηση, πέρασαν στήν ἀρμοδιότητα τοῦ ὑπουργείου Παιδείας.

Τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1933, πάντα στόν τομέα τῆς παιδείας, ἔρχεται νά προστεθεῖ ἕνα νέο μέτρο σ' αὐτά πού εἶχαν παρθεῖ γιά τόν περιορισμό τῆς ἰταλικῆς ἐπιρροῆς, μέ ἀπόφαση τοῦ Κοινοβούλιου τέθηκαν σ' ἐφαρμογή οἱ διατάξεις τοῦ Συντάγματος, πού ἀναφέρονταν στή λειτουργία τῶν ἰδιωτικῶν καί θρησκευτικῶν σχολῶν κι ἐφαρμόστηκε ἕνα ἑνιαῖο σύστημα δημοσίων σχολεῖων σ' ὅλη τή χώρα. Μ' αὐτόν τόν τρόπο ἔκλεισαν στά βόρεια τῆς χώρας διάφορα σχολικά συγκροτήματα πού διοικοῦνταν ἀπό τόν καθολικό κληρο καί χρηματοδοτοῦνταν ἀπό τή Ρώμη. Τέλος σ' ἕνα ἄλλο τομέα, ἰδιαίτερα σοβαρό γιά τό Μουσσολίνι, ὁ Ζώγου ἀποφάσισε νά μήν ἀνανεώσει τή συμφωνία γιά τήν παραμονή στρατιωτικῶν Ἰταλῶν ἐκπαιδευτῶν στόν ἄλβανικό στρατό. Περίπου 70 Ἰταλοί ἀξιωματικοί, μ' ἐπικεφαλῆς τό στρατηγό Παριάνι, ἀναγκάστηκαν νά ἐγκαταλείψουν τήν Ἀλβανία.

Ὁ Μουσσολίνι θ' ἀπαντήσῃ μέ τή διακοπή τοῦ δάνειου τῶν 100 ἑκατομμυρίων, πού εἶχε συμφωνήσει νά δοθεῖ τό 1931 στήν Ἀλβανία. Τά ἰταλικά ἀντίποινα ἦταν κάτι παραπάνω ἀπό ἐπαρκῆ, γιά νά δείξουν πόσο στενά ἦταν τά ὄρια τῆς περιθωριακῆς δράσης τοῦ Ζώγου στόν τομέα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς καί ἰδίως στίς σχέσεις του μέ τή Ρώμη. Μέ τήν πολιτική τῆς ὑποταγῆς στήν Ἰταλία πού σταθερά ἀκολούθησε ἀπό τό 1925,

στερήθηκε από κάθε μέσο πού θά τοῦ ἔδινε τή δυνατότητα νά βγεῖ ἀπό τό ἀδιέξοδο. Ἦταν ἀρκετό νά διακόψει ὁ Μουσσολίνι τήν παροχή τοῦ δάνειου, γιά νά βυθιστεῖ ἡ ἀλβανική κυβέρνηση σέ ἐξαιρετικά σοβαρές οικονομικές δυσκολίες. Οἱ δημόσιες ἐπενδύσεις διακόπηκαν, μ' ἄμεσο ἀποτέλεσμα ν' αὐξηθεῖ ἡ ἀνεργία. Λόγω ἔλλειψης χρημάτων ἡ κυβέρνηση δέν πλήρωσε τοὺς κρατικούς ὑπαλλήλους πού εἶχαν 10 μῆνες νά πάρουν τό μισθό τους. Ἡ οἰκονομική μιζέρια θά ἐπεκταθεῖ καί στήν ὑπαιθρο, ὕστερα ἀπό τήν καταστροφική πτώση τῆς τιμῆς τῶν ἀγροτικῶν προϊόντων.

Ὁ Ζώγου βλέποντας ὅτι ἡ μπλόφα του δέν περνάει, προσπάθησε νά συμφιλιωθεῖ μέ τή Ρώμη. Ἐτσι ζήτησε ἀπό τό Μουσσολίνι τήν ἀποστολή μιᾶς κυβερνητικῆς ἀντιπροσωπείας ἀφοῦ ἐκ τῶν προτέρων τοῦ ὑποσχέθηκε ὅτι θά ἐπιβάλλει τήν ἰταλική γλώσσα σ' ὅλα τά σχολεῖα τῆς μίσης ἐκπαίδευσης, σάν ξένη ὑποχρεωτική γλώσσα.

Ὅμως οἱ προθέσεις τοῦ φασίστα διχτάτορα δέν ἦταν πιά οἱ ίδιες. Τόν Αὐγουστο τοῦ 1933 παρουσίασε στήν ἀλβανική κυβέρνηση μιά ὀλόκληρη σειρά ἀπό ἀπαιτήσεις: α) νά καταγγεῖλει ἡ Ἀλβανία ὅλες τίς ἐμπορικές συμφωνίες μέ τίς ἄλλες χῶρες καί νά ὑπάρχει ἡ ἐκ τῶν προτέρων ἔγκριση τῆς Ρώμης γιά κάθε νέα συμφωνία σ' αὐτό τό χῶρο, β) νά διωχθεῖ ἡ ὁμάδα τῶν Ἀγγλῶν ἀξιωματικῶν πού ὑπηρετοῦσαν σάν ἐκπαιδευτές στήν ἀλβανική χωροφυλακή καί ν' ἀντικατασταθοῦν ἀπό ἰταλοὺς ἀξιωματικούς, γ) νά διορισθοῦν στίς θέσεις-κλειδιά τῆς ἀλβανικῆς διοίκησης ἀποκλειστικά ὑπάλληλοι μέ «ἰταλική κουλτούρα», δ) νά παραχωρηθοῦν ὅλες οἱ στρατιωτικές ἐγκαταστάσεις στό ἰταλικό ὑπουργεῖο Πολέμου.

Ἡ πρώτη χειρονομία τοῦ Ζώγου ἦταν ν' ἀπορρίψει τά αἰτήματα τῆς Ρώμης. Μέ προφανή σκοπό τήν ἀποθάρρυνση τοῦ Μουσσολίνι, ἔστρεψε τά βλέμματά του πρός τίς βαλκανικές χῶρες καί τή Γαλλία. Ἦδη ἀπό τό φθινόπωρο τοῦ 1933, ἡ ἀλβανική κυβέρνηση εἶχε κάνει μυστικά διαβήματα πρός τή γαλλική γιά ν' ἀποσπάσει ἕνα δάνειο πού θά τῆς ἐπέτρεπε νά ξεπεράσει τή σοβαρή οικονομική κρίση πού προκάλεσε ἡ διακοπή τῆς ἰταλικῆς βοήθειας. Ὅμως τό Παρίσι δέν ἔδειξε καθόλου νά βιάζεται. Ἀφοῦ καθυστέρησε τήν ὑπόθεση γιά μῆνες, ἡ γαλλική κυβέρνηση ἔδωσε τήν ἀπάντησή της τό Μάιο τοῦ 1934, ἐποχῆ πλήρους κρίσης τῶν ἰταλο-ἀλβανικῶν σχέσεων.

Οἱ ὅροι της ὅμως δέν πρόσφεραν καμιά ἐναλλακτική λύση στήν πολιτική τῶν στενῶν σχέσεων μέ τή Ρώμη. Ἦταν τόσο δρακόντειοι ὅσο καί τοῦ Μουσσολίνι. Τό Παρίσι ζητοῦσε ἀπό τήν ἀλβανική κυβέρνηση: α) νά καταγγεῖλει τό σύμφωνο συμμαχίας τοῦ 1926 μέ τήν Ἰταλία καί νά ὑπογράψει ἕνα νέο μέ τή Γαλλία, β) νά παραχωρήσει στίς γαλλικές ἐταιρεῖες τό ἀποκλειστικό δικαίωμα ἐκμετάλλευσης τοῦ ἀλβανικοῦ ὑπεδάφους, γ) νά παραχωρήσει στοὺς Γάλλους ἀποίκους τήν πεδιάδα τῆς Μουζακιᾶς καί δ) νά ὑπογράψει μέ τή Γαλλία μιά νέα ἐμπορική συμφωνία πού θά παρείχε προνομιούχες τιμές στά γαλλικά προϊόντα.

Ὁ Μουσσολίνι ὅταν ἔμαθε τά ἀνοίγματα τοῦ Ζώγου πρός τό Παρίσι,

προσέτρεξε σέ δραστικά μέτρα. Δέν πρόκειται πλέον γιά μιά απομονωμένη εκδήλωση, χαρακτηριστική τῆς ἰταλικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ καιροῦ ἐκείνου, ἀλλά γιά κάτι πού ἀντικατόπτριζε ἕνα πιά γενικό φαινόμενο, πού γεννήθηκε ἀπό τήν παγκόσμια διεθνή κρίση στόν τομέα τῶν διεθνῶν σχέσεων. Κάτω ἀπό τήν ἐπήρεια τῆς κρίσης, ὁ διχτάτορας τῆς Ρώμης προσανατολιζόταν σιγά-σιγά πρὸς μιά δυναμική πολιτική πού φαινόταν ὅτι ἤθελε ν' ἀποφύγει μέχρι τότε. Ἔτσι στά τέλη τοῦ Ἰουνίου 1934, ἔστειλε στό Ντοῦρρες εἴκοσι δύο μονάδες τοῦ ἰταλικοῦ στόλου χωρίς νά πληροφορήσει προηγουμένως τίς ἀλβανικές ἀρχές. Ὁ Ζώγου ἐνημέρωσε τίς κυβερνήσεις τοῦ Λονδίνου καί τοῦ Παρισιοῦ, οἱ ὁποῖες ὅμως ἀρκέστηκαν, ὅπως συνήθως, νά ζητήσουν ἐξηγήσεις ἀπό τή Ρώμη. Ὁ Μουσσολίνι δέν εἶχε κανένα πρόβλημα νά δηλώσει ὅτι πρόκειται γιά μιά παρεξήγηση, ὅτι αὐτός δέν ἔκανε καμιά ἐπίδειξη δυνάμεων, ἀλλά ὅτι, ἀντίθετα, ἔστειλε τόν ἰταλικό στόλο νά κάνει μιά φιλική ἐπίσκεψη σέ μιά φίλη χώρα. Αὐτό δέν τόν ἐμπόδισε βέβαια νά ζητήσει ἀπό τό Ζώγου νά δεσμευθεῖ τυπικά καί νά μὴ γίνει μέλος τῆς Βαλκανικῆς Ἀντάντ. Ἐπίσης τοῦ ζήτησε νά ἐπιτρέψει τήν ἄμεση ἐπιστροφή στήν Ἀλβανία τῶν Ἰταλῶν στρατιωτικῶν εκπαιδευτῶν.

Ὁ Ζώγου, μή μπορώντας ν' ἀντισταθεῖ στίς ἰταλικές πιέσεις ὑποχώρησε. Χρειάστηκαν ὅμως πολλοί μῆνες γιά νά γίνει κατανοητό ὅτι ἡ τελευταία αὐτή προσέγγιση τῶν Τιράνων μέ τή Ρώμη εἶχε ἐπιφέρει νέες καί ἐπικίνδυνες παραχωρήσεις πρὸς τή φασιστική Ἰταλία. Ἡ ὑπόθεση ξεχάστηκε γιά λίγο, ὕστερα ἀπό τήν ἐπιδείνωση τῆς ἐσωτερικῆς κατάστασης στήν Ἀλβανία ὅπου τό καλοκαίρι τοῦ 1935 θά διαδραματισθοῦν σοβαρά γεγονότα. Τόν Αὐγουστο αὐτῆς τῆς χρονιάς θά ξεσπάσει στό Φίερι ἡ πιά σοβαρή ἐξέγερση στή διάρκεια τῆς κυριαρχίας τοῦ Ζώγου, πού θά εἶναι ἔργο μιᾶς μυστικῆς ὀργάνωσης πού συγκέντρωνε διάφορα ρεύματα σ' ἕνα κοινό στόχο: τό χτύπημα τοῦ καθεστώτος πού, τόσο μέ τή ἐσωτερική ὅσο καί μέ τήν ἐξωτερική πολιτική του, ὀδηγοῦσε τή χώρα κατευθείαν στήν καταστροφή. Σύμφωνα μέ τό προβλεπόμενο σχέδιο, τό κίνημα πού ξεκίνησε ἀπό τό Φίερι θά ἔπρεπε νά εξαπλωθεῖ γρήγορα στά ἄλλα κέντρα, κύρια τοῦ Βορρά καί νά φτάσει ὡς τήν πρωτεύουσα. Οἱ στασιαστές κατέλαβαν πολύ γρήγορα τό Φίερι (14 Αὐγούστου), ἀλλά τίς ἐπόμενες μέρες νικήθηκαν στή Λούσνια ἀπό τίς κυβερνητικές δυνάμεις πού ἀφοῦ δέχθηκαν σοβαρές ἐνισχύσεις ἀπό τά Τίρανα, τούς διέλυσαν.

Ἄσχημα προετοιμασμένο, περιορισμένο μόνο σ' ἕνα στενό κύκλο ἀντιζωγκικῶν διανοουμένων καί ἀξιωματικῶν, χωρίς τήν ὑποστήριξη τῆς μάζας τοῦ πληθυσμοῦ, τό κίνημα τοῦ Φίερι ἦταν οὐσιαστικά μιά συνωμοσία. Ἦταν τελικά μιά βιαστική καί τυχαία ἐνέργεια πού δέν πρέπει νά μᾶς παραξενεύει ὅτι ἀπέτυχε. Ὅμως τό καθεστῶς χτυπήθηκε τόσο στήν αἶγλη του ὅσο καί σέ μερικά ἀπό τά στηρίγματά του: γιά πρώτη φορά ἀπό τήν ἀνακήρυξη τῆς δικτατορίας, ὁ Ζώγου ἀναγκάστηκε νά κάνει ὀρισμένες παραχωρήσεις πρὸς τήν κοινή γνώμη. Ἡ πιά σοβαρή του παραχώρηση ἦταν ἀναμφίβολα ἡ παραίτηση τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1935, τῆς κυβέρνησης

του Π. Ευαγγέλη και ή ανάδειξη μιᾶς νέας ομάδας διανοουμένων κάτω από τή διεύθυνση του Μ. Φράσερι πού θεωροῦνταν φιλελεύθερος. Ἡ νέα κυβέρνηση ὑποσχέθηκε νά βάλει σ' ἐφαρμογή τίς μεταρρυθμίσεις πού δῆθεν «ἤθελε» ὁ βασιλιάς, ἀλλά εἶχαν παραμεληθεῖ ἀπό τίς προηγούμενες «συντηρητικές» κυβερνήσεις.

Στίς προγραμματικές του δηλώσεις στά τέλη του Ὀκτωβρίου στό Κοινοβούλιο, ὁ πρωθυπουργός δήλωσε ὅτι θ' ἀναδιάρθρωνε τή διοίκηση του κράτους, σεβόμενος αὐστηρά τά κριτήρια τῆς κοινότητας καί τῆς ἐμπειρίας τῶν ὑπαλλήλων καί ὅτι δέ θ' ἀργοῦσε νά πάρει ριζοσπαστικά μέτρα γιά τή βελτίωση τῆς οἰκονομικῆς κατάστασης τῆς χώρας. Μάλιστα, κατά τή διάρκεια μιᾶς συνέντευξης τύπου στίς ἀρχές Νοεμβρίου, ἀνακοίνωσε τήν ἀποκατάσταση ὀρισμένων ἐλευθεριῶν πού ὑπῆρχαν στό Σύνταγμα του βασιλείου καί ἰδιαίτερα τήν ἐλευθερία του τύπου. «Καθετί ἀπό δῶ καί πέρα θά μποροῦσε νά γίνεται ἀντικείμενο ἀνοικτῆς κριτικῆς... ἐκτός ἀπό τό πρόσωπο του βασιλιᾶ, τή μορφή του πολιτεύματος καί τήν ἐξωτερική πολιτική».

Ἀναμφίβολα, ἡ φιλελευθεροποίηση πού ἀκολούθησε συνετέλεσε στήν ἀναζωογόνηση κάπως τῆς κοινωνικῆς καί πολιτικῆς ζωῆς τῆς χώρας. Τόσο στήν πρωτεύουσα ὅσο καί στήν ἐπαρχία, ἐμφανίζονται νέες ἐφημερίδες πού ξεχωρίζουν γιά τό προοδευτικό πνεῦμα τους καί τό θάρρος τους. Λίγο-πολύ καταδίκασαν τήν κοινωνία πού ἦταν βασισμένη στήν ἐκμετάλλευση τῶν ἐργαζομένων μαζῶν καί τήν ὑποταγή τῆς χώρας στίς ξένες δυνάμεις. Κατηγοροῦσαν τό καθεστῶς γιά τήν πλήρη ἀδιαφορία του μπρός στίς σοβαρές κοινωνικές πληγές, ὅπως ἡ ὀλοένα ἀυξανόμενη ἀνεργία καί ἡ κραυγαλέα φτώχεια τῶν ἀκτημόνων χωρικῶν. Σ' αὐτό τό πολιτικό πλαίσιο βλέπουμε μιά νέα ἀναθερμανση τῶν ἐργατικῶν κινητοποιήσεων. Νέες συνδικαλιστικές ὀργανώσεις δημιουργοῦνται, κύρια στά μεταλλευτικά κέντρα πού ἡ ἐκμετάλλευσή τους εἶχε δοθεῖ στίς ἰταλικές ἐταιρεῖες. Θά ξεσπάσουν ἐδῶ κι ἐκεῖ, ἀπεργίες μέ προφανεῖς κοινωνικές διεκδικήσεις, ὅπως ἐκείνη τό Φεβρουάριο του 1936 στήν Κόρτσα.

Ἀλλά σέ τελική ἀνάλυση τό «φιλελεύθερο» πείραμα θ' ἀποδειχθεῖ ὅτι ἦταν μιά ἀπλή ταχτική γιά ἀναβολή. Τό καθεστῶς τήν εἶχε ἀνάγκη γιά ν' ἀναβάλει τήν ἡμέρα τῆς πληρωμῆς. Ἦθελε νά χρησιμοποιήσῃ τή φιλεύθερη κυβέρνηση γιά ν' ἀνορθωθεῖ καί πάλι χωρίς πολλούς κινδύνους, κάνοντας μονάχα ὀρισμένες τμηματικές καί προσωρινές παραχωρήσεις, κύρια γιά νά ἱκανοποιήσῃ ὀρισμένους κύκλους τῆς μπουρζουαζίας πού ἐπιθυμοῦσαν νά μπεῖ κάποια τάξη στίς ἐσωτερικές ὑποθέσεις τῆς χώρας. Ὅμως ὁ Ζώγου δέν ἦταν διατεθειμένος ν' ἀντιμετωπίσει τά πρῶτα σημάδια μιᾶς γενικῆς ἀφύπνισης τῆς ἀντιζωγκικῆς ἀντιπολίτευσης. Ἐτσι βιάστηκε νά ξαναγυρίσῃ στή συνηθισμένη πολιτική του τῆς δύναμης καί τῆς βίαιης καταστολῆς, ἀφοῦ πρῶτα χρησιμοποίησε τή φιλελεύθερη κυβέρνησή του γιά νά κάνει ἀποδεκτές ἀπό τήν κοινή γνώμη τίς νέες παραχωρήσεις στή διεισδυτική πολιτική τῆς Ρώμης.

Πραγματικά, σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τήν ἐξωτερική πολιτική, ὁ ἀπολογισμός τῶν δραστηριοτήτων τῆς φιλελεύθερης κυβέρνησης εἶχε ιδιαίτερα βαριές συνέπειες. Ἦδη, τή στιγμή τῆς ὀρκομωσίας του ὁ νέος πρωθυπουργός εἶχε δηλώσει ὅτι ἡ κυβέρνησή του θά παρέμενε πιστή στό Σύμφωνο Συμμαχίας τοῦ 1927 μέ τήν Ἰταλία. Ἀμέσως μετά τό Νοέμβριο τοῦ 1935, ἡ νέα κυβέρνηση ἀπέδειξε τήν εὐθυγράμμισή της μέ τήν ἰταλική πολιτική, ψηφίζοντας κατά τῶν οἰκονομικῶν περιορισμῶν πού θά παίρνονταν γιά τήν Ἰταλία στή διάρκεια τῆς συζήτησης στή Γενεύη, γιά τή φασιστική ἐπίθεση στήν Αἰθιοπία. Τό Δεκέμβριο τοῦ ἴδιου ἔτους ἐπαναλήφθηκαν οἱ συνομιλίες μέ τή Ρώμη «μέ σκοπό ν' ἀποκατασταθεῖ ἡ ἰταλοαλβανική φιλία τῶν ἐτῶν 1926-1931». Θά καταλήξουν τό Μάρτιο τοῦ 1936 στήν ὑπογραφή μιᾶς ὀλόκληρης σειρᾶς ἰταλοαλβανικῶν συμβάσεων πού ἀφοροῦσαν ὅλα τά προβλήματα πού εἶχαν μείνει ἐκκρεμῆ ἀπό τή σύντομη περίοδο τοῦ παγώματος τῶν σχέσεων τῶν ἐτῶν 1933-34. Ὅταν ὅλα τακτοποιήθηκαν, τό βασικό ἀποτέλεσμα ἦταν ἡ μεγάλη ἀνάπτυξη τῶν ἰταλικῶν συμφερόντων στήν Ἀλβανία. Σ' ὅλους τούς κλάδους τῆς ἀλβανικῆς διοίκησης τοποθετήθηκαν Ἰταλοί σύμβουλοι, ἐνῶ ἡ ὁμάδα τῶν στρατιωτικῶν «ἐκπαιδευτικῶν» τοῦ στρατηγοῦ Παριάνι ξαναεπέστρεψε στό στρατεῦμα. Ἐπίσης ἀνοιξαν ξανά τίς πόρτες τους τά θρησκευτικά σχολεῖα πού διοικοῦνταν ἀπό τόν καθολικό κλῆρο καί ἐπιχορηγοῦνταν ἀπό τήν ἰταλική κυβέρνηση.

Σίγουρα, ἡ οὐσία τῆς νέας ἰταλο-ἀλβανικῆς προσέγγισης βρισκόταν στίς οἰκονομικές συμφωνίες πού εἶχαν ὑπογραφεῖ. Βέβαια ἡ ἀλβανική κυβέρνηση ξαλάφρωσε ἀπό τό βάρος τῶν χρεῶν της: ἡ Ἰταλία συμφώνησε νά μὴν ἀπαιτήσῃ τά ποσά πού καθορίζονταν ἀπό τό δάνειο τοῦ 1931 καί ἀναλάμβανε τήν ἐξισορρόπηση τοῦ ἀλβανικοῦ προϋπολογισμοῦ, παίρνοντας οὐσιαστικά στή φροντίδα τῆς τό μεγάλο ἔλλειμμα πού ὑπῆρχε ὡς τό τέλος τοῦ οἰκονομικοῦ ἔτους 1934-1935. Ἐπιπλέον παραχώρησε δύο νέα δάνεια πού ἦταν μικρότερα ἀπό ἐκεῖνα τοῦ παρελθόντος: ἓνα ἀγροτικό ὕψους 10.000.000 χρυσῶν φράγκων καί ἓνα ἄλλο ὕψους 3.000.000 πού προοριζόταν γιά τήν ἴδρυση κρατικοῦ μονωπώλιου καπνοῦ.

Ἀν ὅμως ὁ Μουσσολίνι ἔδινε μέ τό ἓνα χέρι, ἔπαιρνε μέ τό ἄλλο. Ὑπογράφηκε ἓνα νέο ἐμπορικό σύμφωνο πού ἂν καί δέ μιλοῦσε ἀνοιχτά γιά μιᾶ τελωνειακή ἔνωση, δέν ἔβαζε κανένα ἐμπόδιο στήν ἐξαγωγή τῶν ἰταλικῶν προϊόντων στήν Ἀλβανία καί καθιέρωνε τήν ἴδρυση ἑνός μονοπώλιου, μέ τρόπο ὥστε τό ἐξωτερικό ἐμπόριο νά γίνεται πρός ὄφελος τῆς Ἰταλίας.

Ἰδιαίτερα χαρακτηριστική ἦταν ἡ μυστική συμφωνία γιά τήν ἀνοικοδόμηση τοῦ λιμανιοῦ τοῦ Ντοῦρες, πού θά γινόταν μ' ἀποκλειστικά ἔξοδα τῆς ἰταλικῆς κυβέρνησης, γιά νά τό κάνει μιᾶ σημαντική βάση, ἱκανή νά στηρίξει ὄχι μόνο τίς μελλοντικές δραστηριότητες τῆς Ἰταλίας στήν Ἀλβανία, μά κυρίως τίς στρατηγικές της βλέψεις στά Βαλκάνια.

Ἀμέσως μετά τή λήξη τῶν διαπραγματεύσεων γιά τή «συμφιλίωση» μέ τή Ρώμη, τό καθεστῶς τοῦ Ζώγου εἶχε ν' ἀντιμετωπίσει τό πρόβλημα τῆς

άνανέωσης του Κοινοβουλίου. Στά τέλη 'Απριλίου τέλειωνε ή δεύτερη κοινοβουλευτική περίοδος καί θά έπρεπε νά γίνουν καινούργιες έκλογές. Κάτω από «φυσιολογικές» συνθήκες, θά ήταν μία επιχείρηση ρουτίνας. "Ομως μπρός στην άνησυχητική άνοδο του αντιπολιτευτικού κινήματος πρós τό καθεστώς, ό Ζώγου είδε καλή τήν εύκαιρία γιά ν' άπαλλαγει από τή φιλελεύθερη κυβέρνηση, θεωρώντας την σαν τό μεγάλο υπεύθυνο γιά τήν κατάσταση τής κρίσης. 'Ισχυροποιημένος μέ τή βοήθεια τής Ρώμης, ή όποία έβλεπε μέ άνησυχία τήν τροπή πού έπαιρναν οί έσωτερικές ύποθέσεις τής 'Αλβανίας, δέ δυσκολεύτηκε νά όργανώσει τήν πτώση τής κυβέρνησης του Μ. Φράσερι τίς παραμονές μάλιστα τών εκλογών. Στίς αρχές Νοεμβρίου κι ύστερα από βασιλική διάταξη συγκλήθηκε έκτακτα τό Κοινοβούλιο καί απέσυρε τήν έμπιστοσύνη του από τήν κυβέρνηση. "Ετσι σχηματίστηκε μία νέα κυβέρνηση υπό τήν προεδρία του Κ. Κόττα, τέλειου αντιπρόσωπου τής αντιδραστικής δεξιās.

Οί εκλογές του 'Ιανουαρίου 1937 έγιναν χωρίς ιστορίες, επιβεβαίωσαν τή σύνθεση του προηγούμενου Κοινοβουλίου καί κατά συνέπεια τήν ύπαρξη τής καινούργιας κυβέρνησης. "Ετσι τό καθεστώς επανερχόταν βιαστικά στή μισαλλόδοξη πολιτική καί τίς βίαιες μεθόδους, παίρνοντας μία όλόκληρη σειρά κατασταλτικών μέτρων γιά νά «άποκατασταθει παντού ή τάξη καί ή παραδειγματική πειθαρχία» καί γιά «νά καταπολεμηθει κάθε προσπάθεια πού στρεφόταν έναντίον τής έθνικης ένότητας».

"Ετσι άπαγορεύτηκαν οί εργατικοί σύλλογοι καί επιβλήθηκε αυστηρή λογοκρισία στον τύπο πού, επιπλέον, υποχρεώθηκε νά προβάλλει τή φιλία μέ τή φασιστική 'Ιταλία. Τό καθεστώς στράφηκε ειδικότερα έναντια στίς κομμουνιστικές ομάδες. Είχε τούς λόγους του γιατί, όπως θά δοϋμε, τό κομμουνιστικό κίνημα είχε ξεπεράσει τό έμβρυακό του στάδιο.

Τό αντιπολιτευτικό καί κομμουνιστικό κίνημα

"Υστερα από τά σκληρά χτυπήματα πού δέχτηκε τό επαναστατικό κίνημα μετά τήν εγκαθίδρυση τής δικτατορίας του Ζώγου, γιά πολύ καιρό στάθηκε αδύνατο νά όργανωθεί μία πραγματική αντίσταση μέσα στην 'Αλβανία. "Ετσι τό κέντρο δραστηριότητας κατά του καθεστώτος μετατέθηκε γιά πολλά χρόνια στο έξωτερικό. Οί ήγέτες τής δημοκρατικής επανάστασης όπως κι άλλοι πολιτικοί πρόσφυγες, εγκατέλειπαν μέν τήν 'Αλβανία όχι όμως καί τόν άγώνα.

'Εγκαταστάθηκαν κατά μικρές ομάδες στίς διάφορες εύρωπαϊκές χώρες καί κύρια στην 'Ιταλία, Γαλλία καί Αυστρία. 'Η σύσφιξη όμως τών δεσμών ανάμεσα στα Τίρανα καί τή Ρώμη, ανάγκασε τούς 'Αλβανούς πρόσφυγες τής 'Ιταλίας νά εγκαταλείψουν αυτή τή χώρα καί νά ένδυναμώσουν τίς τάξεις τών προσφύγων πού βρίσκονταν στην Αυστρία. 'Η ομάδα τής Βιέννης

σύντομα θά γίνει, για μακρόχρονο διάστημα, ή πιό σημαντική ομάδα αντιζωγκικῶν προσφύγων. Ἐξάλλου θά εἶναι ή μόνη πού θά δώσει μιά τόσο γερή ὀργάνωση. Τέλη Μαρτίου τοῦ 1925 θά συγκληθεῖ στήν αὐστριακή πρωτεύουσα μιά εἰδική διάσκεψη πού θά καταλήξει στήν ἴδρυση τῆς Ἐθνικῆς Ἐπαναστατικῆς Ἐπιτροπῆς (KONARE), ὑπό τήν προεδρία τοῦ Φ. Νόλι.

Γιά νά ποῦμε τήν ἀλήθεια, ή KONARE δέν κατόρθωσε ποτέ ν' ἀποκαταστήσει κανονική ἐπαφή μέ τό ἐσωτερικό τῆς χώρας, ἀλλά εἶχε σάν κυριότερη δραστηριότητά της τήν προπαγάνδα χρησιμοποιοῦντας βασικά τήν ἐφημερίδα «Liria Combëtare» (ἐθνική ἐλευθερία), πού ἄρχισε νά ἐκδίδεται τόν Ἰούλιο στή Γενεύη. Ἡ KONARE συγκέντρωσε τίς προσπάθειές της στό λεγόμενο «νέο ἀλβανικό ζήτημα» πού εἶχε προκύψει ἀπό τήν ἀρπαχτική πολιτική τῆς φασιστικῆς Ἰταλίας καί τίς ὀλοένα μεγαλύτερες παραχωρήσεις τοῦ Ζώγου. Ἀπευθυνόμενη κύρια στό εὐρωπαϊκό κοινό, ή KONARE δέν κατάφερε νά ξεφύγει τό ζωγκικό πλέγμα καί εἶχε μιά πολύ μικρή ἐπιρροή στή χώρα.

Αὐτό δέν σημαίνει ὅτι δέν καταλαμβάνει μιά ξεχωριστή θέση στήν ἱστορία τοῦ ἀλβανικοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος. Πραγματικά εἶναι ή πρώτη φορά πού ή ἀλβανική ἀντιπολίτευση συναντᾶ τίς ἀριστερές κομμουνιστικές ιδέες πού στίς ἐπόμενες δύο δεκαετίες θά ἐξαπλωθοῦν καί θ' ἀσκήσουν μιά βαθιά ἐπίδραση στήν ἐξέλιξη τῆς χώρας.

Ἡ KONARE δέν ἦταν μιά ὁμοιογενής πολιτική ὀργάνωση ἀλλ' ἀντίθετα συσπείρωνε διάφορους τομεῖς τοῦ αντιζωγκικοῦ κινήματος. Ἐτσι πολύ συχνά βλέπουμε νά συμπορεύονται σ' αὐτήν διάφορα ἀντιτιθέμενα ρεύματα.

Τό πρῶτο μεγάλο ζήτημα πού ἀπό τίς πρῶτες μέρες τῆς ὕπαρξής της μπῆκε για συζήτηση, ἦταν τό ζήτημα τοῦ προσανατολισμοῦ πού θά ἔπρεπε νά πάρει τό ἀντιζωγκικό κίνημα στήν ἐξωτερική πολιτική του. Ὅλες οἱ ἐκλογές τοῦ παρελθόντος στάθηκαν σκληρές ἀπογοητεύσεις. Ἡ ἐμπειρία τοῦ 1924 πού μόλις εἶχε τελειώσει, ή πικρή ἀλήθεια για τήν Ἀλβανία κάτω ἀπό τό καθεστῶς τοῦ Ζώγου, ή ἀβεβαιότητα τῆς διεθνούς κατάστασης κ.λπ., δέν μπορούσαν παρά νά ὑπενθυμίσουν ποιό ἦταν τελικά τό πραγματικό νόημα τῶν «ἱστορικῶν δεσμῶν» καί τῶν παραδοσιακῶν λύσεων.

Μέσα σ' αὐτές τίς συνθήκες για πρώτη φορά ἐκδηλώνεται ἕνα δυνατό ρεῦμα ὑπέρ τῆς βοήθειας ἀπό τήν ΕΣΔΔ καί τήν κομμουνιστική Διεθνή. Ἡ ἀπόφαση αὐτή δέν ὑπαγορεύτηκε οὔτε ἀπό ἀπελπισία, οὔτε ἀπό πολιτικό ὀππορτουνισμό (καιροσκοπία), ἀλλά θά πρέπει νά τή δοῦμε σάν ἕνα ἀπόηχο τῶν νέων ἀντιλήψεων τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς πού δέν ἦταν ἄλλες ἀπό τή Σοσιαλιστική Ἐπανάσταση.

Τό ἀλβανικό ἐθνικό κίνημα γνώρισε για πρώτη φορά τήν Ἐπανάσταση τοῦ Ὀκτώβρη ὅταν δημοσιεύθηκε καί καταγγέλθηκε ἀπό τήν πρώτη σοβιετική κυβέρνηση τό μυστικό σύμφωνο τοῦ Λονδίνου τοῦ 1915 πού ἄφησε μιά ἄσβεστη ἐντύπωση, ἀκόμη περισσότερο ὅταν οἱ ἀποκαλύψεις για

τό σχέδιο του διαμελισμού της 'Αλβανίας χρησίμευσαν σαν πυροδοτικός μηχανισμός για την έκρηξη του μεταπολεμικού αλβανικού κινήματος.

Στή συνέχεια θά έχουμε χαρακτηριστικά παραδείγματα της επιρροής της από τά ιδανικά όρισμένων κύκλων του έθνικού και δημοκρατικού αλβανικού κινήματος για κοινωνική και διεθνή δικαιοσύνη. Κάτι τέτοιο συνέβη στις αρχές της δεκαετίας του '20 τή στιγμή πού ή χώρα αντιμετώπιζε τά μεγάλα προβλήματα της έσωτερικής πολιτικής και τή θέση πού θά έπρεπε νά πάρει ή 'Αλβανία στήν Κοινωνία τών 'Εθνών. 'Ο προοδευτικός τύπος επικαλέστηκε μερικές φορές τίς «μπολσεβίκικες μεθόδους» πού θά μπορούσαν νά χρησιμεύσουν σαν μοντέλο στήν εφαρμογή της άγροτικής μεταρρύθμισης. Στή συνέχεια πρós τό τέλος του 1922, ή αλβανική κυβέρνηση δέχθηκε τήν πρόταση από τό Σοβιετικό ύποεπίτροπο τών 'Εξωτερικών Λιντβίνωφ, για άποκατάσταση διπλωματικών σχέσεων ανάμεσα στις δύο χώρες. Τό διάβημα δέν είχε πρós στιγμή κανένα αποτέλεσμα αλλά ή κοινή γνώμη δέν έμεινε ανεπηρέαστη. Έτσι τόν 'Ιανουάριο του 1924, τή στιγμή πού ή 'Αλβανική Συντακτική Συνέλευση είχε κληθεί νά τιμήσει τή μνήμη του Προέδρου Ουίλσον, ό λαμπρός δημοκράτης Α. Ρούστεμι κάλεσε τούς συνέδρους νά κρατήσουν ένα λεπτό σιγής για τό θάνατο του Λένιν, πού «ήταν ό πρώτος πού κατάγγειλε τό Σύμφωνο του 1915».

Τόν 'Ιούνιο του ίδιου έτους ή κυβέρνηση Νόλι πού ανέβηκε στήν έξουσία τήν έπαύριο της δημοκρατικής επανάστασης, έσπασε τόν πάγο, γεγονός πού προκάλεσε τόσο θόρυβο και σχόλια στήν κοινή ευρωπαϊκή γνώμη, άποκαθιστώντας διπλωματικές σχέσεις μέ τήν Ε.Σ.Σ.Δ. Δέν θά επανέλθουμε πλέον σ' ένα θέμα πού γνωρίζουμε τή συνέχειά του, όμως είναι αναγκαίο νά υπογραμμίσουμε ότι μέ τήν επανάσταση του 'Ιουνίου, ή 'Αλβανία κατετάγη στο πλευρό τών άριστερών δυνάμεων, γεγονός πού εξηγεί τίς πολυάριθμες συμπάθειες πού έδειξαν γι' αυτήν οί επαναστατικοί κύκλοι, ιδιαίτερα τών Βαλκανίων. Έστερα από τήν άποτυχία της επανάστασης του 'Ιουνίου ό Γ. Δημητρώφ, ένας από τούς πιο λαμπρούς εκπροσώπους της Κομμουνιστικής έποχής εκείνης, θά δηλώσει ότι τό «βαλκανικό επαναστατικό κίνημα έχασε μία από τίς βάσεις του».

Θά ήταν όμως τελείως λανθασμένο νά παρομοιάσουμε τό επαναστατικό αλβανικό κίνημα της δεκαετίας του '20 μέ τό κομμουνιστικό κίνημα. Τέτοιοι χαρακτηρισμοί ήταν χονδροειδείς σπέκουλες πού ήθελαν νά δικαιολογήσουν τήν ξένη επέμβαση. Παρόλα αυτά, εξαιτίας μιās μοναδικής συγκυρίας, οί αλβανικοί αντιφεουδαρχικοί και αντιιμπεριαλιστικοί κύκλοι ήλθαν σ' έπαφή μέ τίς επαναστατικές δυνάμεις πού δροῦσαν στα Βαλκάνια κι ακόμη πιο πέρα απ' αυτά.

Οί έπαφές αυτές αντί νά χαλαρώσουν μετά τά γεγονότα του 1923, ενισχύθηκαν ακόμη περισσότερο. 'Από δώ και πέρα θά υπάρχουν κανονικές έπαφές της αλβανικής πολιτικής προσφυγιάς πού ήταν οργανωμένη στήν ΚΟΝΑΡΕ, μέ τή Βαλκανική Κομμουνιστική 'Ομοσπονδία μέλος της Κομι-

ντέρν. Τό γεγονός αυτό θά γίνει σοβαρό αντικείμενο διαφωνίας πού δέ θ' ἀργήσει νά προκαλέσει τήν πρώτη μεγάλη ρήξη στους κόλπους τῆς ΚΟΝΑΡΕ. Πραγματικά, τά δεξιά στοιχεία ἐγκατέλειψαν γρήγορα τήν Ἐπιτροπή γιά νά σχηματίσουν μιάν ἄλλη ξεχωριστή ὀργάνωση, τήν «Ἐθνική Ἐνωση» πού σιγά - σιγά ἔκλινε πρὸς τό γαλλο - γιουγκοσλαβικό μπλόκ. Μιά ἄλλη μικρή ομάδα, «ἡ ομάδα τῆς Ζάρα», μπῆκε στήν ὑπηρεσία τοῦ Μουσσουλίνι πού τήν κρατοῦσε γιά μεγάλο χρονικό διάστημα σάν ἐναλλακτική λύση στό ζωγικό καθεστῶς. Ἀκόμη μιὰ τελευταία διαφωνία θά δημιουργηθεῖ στήν ΚΟΝΑΡΕ. Ἐνας ἀριθμός μελῶν τῆς ἀποσπάσθηκε ἀπ' αὐτήν γιά νά ἐνταχθεῖ στά διάφορα σχίσματα τῆς δεξιᾶς.

Ὑστερα ἀπό τά γεγονότα αὐτά ἀκολούθησε μιὰ ἀναδιοργάνωση τῆς ΚΟΝΑΡΕ πού μετονομάστηκε σέ «Ἐπιτροπή Ἐθνικῆς Ἀπελευθέρωσης» καί μεταφέρθηκε στό ἐξωτερικό ὅπου σχηματίστηκε μιὰ κοινή ἔνωση, μ' ἓνα κοινό πρόγραμμα χωρίς ὑπερβολικό ἐθνικισμό, μιὰ καί σάν πρωταρχικός ὅρος γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς Ἀλβανίας ἀπό τήν ἱμπεριαλιστική ὑποταγή θεωρήθηκε ἡ συμμαχία «μέ τους βαλκανικούς λαούς καί τήν ἐργατική τάξη τῶν καπιταλιστικῶν χωρῶν». Τόν Νοέμβριο τοῦ 1927 θά γίνει μιὰ νέα προσέγγιση τῆς ἀλβανικῆς προσφυγιᾶς μέ τήν ΕΣΣΔ, ὅταν ὁ Φ. Νόλι θά ταξιδέψει στή Μόσχα σάν πρόεδρος τῆς «Ἐπιτροπῆς Ἐθνικῆς Ἀπελευθέρωσης» γιά νά συμμετάσχει στό Συνέδριο τῶν φίλων τῆς Σοβιετικῆς Ἐνωσης, πού γινόταν μ' εὐκαιρία τῆν 10ῃ ἐπέτειο τῆς Ὀκτωβριανῆς Ἐπανάστασης.

Ἀλλά ὁ Φ. Νόλι γρήγορα θ' ἀποσυρθεῖ ἀπό τήν πολιτική ζωή. Ἀποθαρρυσμένος καί καταπονημένος ἀπό τίς ἀτέλειωτες περιπλανήσεις του (ὅπως ἔγραψε σέ στίχους του πού ἔμειναν διάσημοι), ἐγκαταστάθηκε στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ '30 στίς Ε.Π.Α. καί ἀφιερώθηκε ἀποκλειστικά στή λογοτεχνική καί καλλιτεχνική δραστηριότητα καθώς ἐπίσης, μιὰ κι εἶχαν ἔλθει τά γηρατεία, στήν ἐκκλησιαστική ἀποστολή του. Στήν καθοδήγηση τῆς ὀργάνωσης μπῆκαν νεώτερα στοιχεία τῆς κομμουνιστικῆς διαπαιδαγώγησης. Ἦδη τήν ἐπόμενη τῆς ἀποτυχίας τῆς ἐπανάστασης τοῦ Ἰουνίου, μιὰ ομάδα νεαρῶν ἀγωνιστῶν τῆς ΚΟΝΑΡΕ, πρώην μέλη τῆς ὀργάνωσης Μπασκίμι, πῆγαν στή Σοβιετική Ἐνωση κι ἔμειναν ἐκεῖ γιά μεγάλο χρονικό διάστημα. Θά φύγουν μερικά χρόνια ἀργότερα μέ σκοπό νά ἰδρῦσουν τό Ἀλβανικό Κομμουνιστικό Κόμμα. Ἀφοῦ δημιούργησαν μέσα στους κόλπους τῆς «Ἐπιτροπῆς τῆς Ἐθνικῆς Ἀπελευθέρωσης» μιὰ κομμουνιστική φράξια, ὀρισμένοι θά ἐπιστρέψουν στήν Ἀλβανία τό 1930 (ὅπως ὁ Α. Κελμέντη). Ἡ κατάσταση στό ἐσωτερικό τῆς χώρας εἶχε ἐξελιχθεῖ εὐνοϊκά ὡς πρὸς τό θέμα τῆς ἐξάπλωσης τῶν ἰδεῶν τῆς ἀριστερᾶς. Χάρη στή δραστηριότητα τῶν νέων καπιταλιστικῶν ἐπιχειρήσεων καί κύρια τῶν ξένων ἐταιρειῶν, ἄρχισε σιγά - σιγά νά διαμορφώνεται ἡ ἐργατική τάξη. Ὅλο καί πιο πολλοί κατεστραμμένοι βιοτέχνες καί χωρικοί θά πυκνώσουν τίς τάξεις τῆς. Σύντομα θά ἐμφανιστοῦν οἱ πρώτες ἐργατικές ἐνώσεις πού θά τίς

ἀκολουθήσουν οἱ πρῶτες ἀπεργίες. Τὴν περίοδο 1925 -1928 θὰ γίνουν πολλές ἐργατικές διαδηλώσεις κύρια στὸν οἰκοδομικό τομέα καί στά ὄρυχεῖα. Τό 1929 δημιουργεῖται στήν Κόρτσα ἡ πρώτη κομμουνιστική ομάδα. Σάν πρώτη ἐπαναστατική πολιτική ὀργάνωση τῆς νεαρῆς ἀλβανικῆς ἐργατικῆς τάξης, σήμανε τὴν ἀρχή τοῦ κομμουνιστικοῦ κινήματος στήν Ἑλλάδα καί πάνω της θὰ στηριχτεῖ ὁ Α. Κελεμέντη γιὰ ν' ἀναπτύξει τὴν ἐπαναστατική του δραστηριότητα. Σέ λίγα χρόνια θὰ δημιουργηθοῦν καί ἄλλες κομμουνιστικές ομάδες, κύρια στά Τίρανα, στή Σκόδρα καί στό Γκιροκάστερ. Πρόκειται ὅμως ἀκόμη γιὰ μικρές ὀργανώσεις πού ἀποτελοῦνταν κυρίως ἀπό μικροαστικά στοιχεῖα καί διανοούμενους κατώτερης κοινωνικῆς κατάστασης. Δέν ἀνταποκρινόντουσαν στό πρωταρχικό καθῆκον κάθε κομμουνιστικοῦ κινήματος πού ἦταν ἡ ἔνωση τοῦ μέ τοῦ κίνημα τῆς ἐργατικῆς τάξης. Ἐπιπλέον ἡ ἀσυντόνιστη καί χωρίς κατεύθυνση δραστηριότητά τους πού τὴν χαρακτηρίζαν βαθιές ιδεολογικές διαφορές, ἦταν περιορισμένη σ' ἕνα καθαρά ιδεολογικό ἐπίπεδο προπαγάνδας τῶν κομμουνιστικῶν ιδεῶν. Ἦταν τελείως ἀποκομμένη ἀπό τὰ συγκεκριμένα προβλήματα, ὄχι μόνο ἐκεῖνα πού ἀφοροῦσαν τὴν ἀπελευθέρωση τῆς ἐργατικῆς τάξης, ἀλλά καί ἐκεῖνα πού ἀφοροῦσαν τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ καθεστώτος.

Ἡ πρωτοβουλία ἀνήκε ἀκόμα σέ ὀρισμένους περιορισμένους κύκλους ἀστῶν διανοουμένων καί στρατιωτικῶν πού ἀποστρατεύθηκαν καί οἱ ὁποῖοι ἀρκοῦνταν σέ συνωμοτικά σχέδια καί ἐπικίνδυνες πράξεις κατὰ τοῦ προσώπου τοῦ βασιλιᾶ καί τοῦ περιβάλλοντός του, ὅπως ἔγινε τό 1931 ὅταν ὀργανώθηκε μιὰ δολοφονική ἀπόπειρα ἐναντίον τοῦ Ζώγου στή Βιέννη, ὅπου εἶχε πάει γιὰ λόγους ὑγείας. Ὅταν κυκλοφόρησε ἡ εἶδηση ὅτι οἱ μέρες τοῦ μονάρχη ἦταν μετρημένες, δημιουργήθηκε βιαστικά μιὰ μυστική ὀργάνωση στή Βλόρα γιὰ ν' ἀναλάβει ἄμεση δραστηριότητα γιὰ τὴν ἀνατροπή τοῦ καθεστώτος. Οἱ ἀπόπειρες αὐτές, πέρα ἀπό τό γεγονός τοῦ ὅτι ἀποδείχτηκαν ἄκαρπες, εἶχαν τό σοβαρό μειονέκτημα νά στηρίζονται σέ ξένες ἐπιρροές καί συνωμοσίες ὅπως φάνηκε ἀπό τοὺς δεσμούς πού ὑπῆρχαν ἀνάμεσα στοὺς πραξικοπηματίες τῆς Βλόρας καί στή γιουγκοσλαβική πρεσβεία στά Τίρανα.

Τό 1935 παρατηρεῖται μιὰ σημαντική καμπή στήν ἐξέλιξη τοῦ ἀντιπολιτευτικοῦ κινήματος καί τοῦ ζωγικοῦ καθεστώτος. Τό κέντρο τῆς ἀντικαθεστωτικῆς δραστηριότητας μεταφέρεται ἀπό δῶ καί πέρα στήν ἴδια τὴν Ἑλλάδα. Οἱ ὀργανώσεις τῶν πολιτικῶν προσφύγων δέν μποροῦσαν ν' ἀνταποκριθοῦν στίς ἀνάγκες τοῦ ἀγῶνα καί μέ τὸν καιρό ἔχασαν μεγάλο μέρος τῶν δυνάμεών τους καί τῆς ἐπιρροῆς τους στή ζωὴ τῆς χώρας. Ἐπιπλέον οἱ πεπειραμένοι πολιτικοί τῆς δεξιᾶς δέν ἔκρυβαν πλέον τὴν πρόθεσή τους νά στηριχτοῦν στήν ἀποκλειστική βοήθεια τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ξένης δύναμης. Ἡ ἐξέγερση τοῦ Φίερι τὸν Αὐγούστο τοῦ 1935, ἔδειξε ὅτι οἱ ἀντιπολιτευτικές δυνάμεις πού δροῦσαν στό ἐσωτερικό, ἐγκατέλειψαν τὴν πολιτική τῆς ἀναμονῆς καί ἀκολούθησαν τὸν δρόμο τοῦ ἀγῶνα γιὰ νά πλήξουν τό καθεστῶς μέσα στήν ἴδια τὴν Ἑλλάδα.

Τὰ γεγονότα τοῦ 1935 ἀποτελοῦν ἐπίσης ἕνα οὐσιαστικό στάδιο στήν

εξέλιξη του κομμουνιστικού κινήματος στην 'Αλβανία, διότι από δω και πέρα βγαίνει από την απομονωσή του αναπτύσσοντας μία πολυμέτωπη δράση προς διάφορες κατευθύνσεις.

Έξω από τη χώρα, η επιτροπή εθνικής απελευθέρωσης συνεχίζει πάντοτε τη δραστηριότητά της με μία ολοένα αυξανόμενη επιρροή της κομμουνιστικής φράξιας. 'Απ' όλες τις οργανώσεις των προσφύγων είναι αναμφισβήτητα η πιο συνεπής στις αρχές της. Λίγο αργότερα δημιουργήθηκαν και άλλες κομμουνιστικές ενώσεις πολιτικών προσφύγων, κύρια στη Γαλλία, από τις οποίες θα πρέπει να σημειώσουμε την ομάδα των 'Αλβανών κομμουνιστών της Λυών, που ανέπτυξε μία έντονη δραστηριότητα και έδρασε σε στενή συνεργασία με το Κ.Κ. Γαλλίας.

Όμως το πιο χαρακτηριστικό στοιχείο του κομμουνιστικού κινήματος αυτής της περιόδου είναι ότι οι κομμουνιστικές ομάδες που βρίσκονταν στο έσωτερικό της χώρας εμπαιναν δραστικά στον αγώνα έναντι του καθεστώτος. Ήδη στα 1934 εκδηλώθηκαν οι πρώτες προσπάθειες για τη δημιουργία ενός κοινού μετώπου όλων των αντιζωγκικών δυνάμεων. Πληροφορούμενες τις προετοιμασίες για την εξέγερση του Φίερι, οι κομμουνιστικές οργανώσεις με επικεφαλής την οργάνωση της Κόρτσας, αποφάσισαν να συνδράμουν στο κίνημα, διατηρώντας όμως πλήρη ελευθερία δράσης στο μέλλον. Την αποφασιστική στιγμή οι κομμουνιστές δεν δίστασαν να πάρουν μέρος στον ένοπλο αγώνα μ' ένα πνεύμα αυτοθυσίας, όπως τό δείχνει ο μαρτυρικός θάνατος ενός από τους καλύτερους αγωνιστές του Ρ. Τσερόβα που σκοτώθηκε κατά τη διάρκεια των συμπλοκών με τις δυνάμεις της ζωγκικής χωροφυλακής στα περίχωρα του Μπεράτι. Σύμφωνα με την έκφραση του Α. Κελμέντη, οι 'Αλβανοί κομμουνιστές πήραν κατά την εξέγερση του Αυγούστου του 1935, «τό βάπτισμα του πυρός του επαναστατικού αγώνα».

Ένα καινούργιο χαρακτηριστικό στην εξέγερση του κομμουνιστικού κινήματος ήταν η σύναψη σχέσεων με τις εργατικές οργανώσεις. Αυτός είναι ο καθοριστικός παράγοντας που θα προκαλέσει την ανάπτυξη και την ισχυροποίηση του συνδικαλιστικού κινήματος της εποχής εκείνης. Τό 1934 ύστερα από προσπάθειες της τοπικής κομμουνιστικής ομάδας, δημιουργήθηκε στην Κόρτσα μία σημαντική εργατική ένωση. Πρόκειται για την οργάνωση «Πούνα». Μέσα στις λιγότερο ή περισσότερο ενοϊκές συνθήκες που δημιουργήθηκαν με την άνοδο στην εξουσία της «φιλελεύθερης» κυβέρνησης του Μ. Φράσερι, δημιουργήθηκαν διάφορες εργατικές οργανώσεις σχεδόν σ' όλα τα κυριότερα βιομηχανικά κέντρα. Έδειξαν μάλιστα μεγάλη ώριμότητα δίνοντας στη δραστηριότητά τους ένα διπλό περιεχόμενο, κοινωνικό και εθνικό. Πραγματικά, τα προβλήματα της πάλης για την καλύτερευση των συνθηκών της εργατικής τάξης, βρίσκονταν στενά συνδεδεμένα με την πάλη έναντι της ιταλοφασιστικής διείσδυσης.

Η παρουσία των κομμουνιστών και πρώτα - πρώτα της ομάδας της Κόρτσας είχε τις επιπτώσεις της και στον ιδεολογικό αγώνα που διεξήχθη κατά τη μικρή περίοδο της «φιλελευθεροποίησης» του καθεστώτος του

Ζώγου. Ένα μεγάλο ρόλο στον τομέα αυτόν έπαιξε το περιοδικό «Bota e Re» (Νέος Κόσμος) που δημιουργήθηκε το 1936 από την ομάδα της Κόρτσας με τη συνδρομή προοδευτικών στοιχείων. Στην επίσημη ιδεολογία του παραδοσιακού και της επίσης αντιδραστικής παραλλαγής του, του «Νεοαλβανισμού», μιά νέα γενιά διανοομένων αντιπάρθεσε την άγνή θεωρία της ριζοσπαστικής ανανέωσης της αλβανικής κοινωνίας, με το διπλό στόχο να θεμελιωθεί ή ζωή της χώρας σε δημοκρατικές βάσεις και να οργανωθεί μιά πραγματική άμυνα κατά της μεγάλης επικείμενης απειλής της φασιστικής Ίταλίας. Το δεύτερο αυτό καθήκον, στο βαθμό που πλησίαζε όλο και περισσότερο ή μοιραία έκβαση πήρε πρωταρχική θέση στον ιδεολογικό αγώνα και στις δραστηριότητες των κομμουνιστικών ομάδων. Έχοντας τον ίδιο στόχο οί κομμουνιστές της ομάδας της Κόρτσας έριξαν το σύνθημα της δημιουργίας ενός «λαϊκού μετώπου» που θα περιλάμβανε όλες τις πολιτικές δυνάμεις.

Στό φως αυτών των γεγονότων γίνεται φανερό ότι άγκαι οί κομμουνιστικές ομάδες της Ίλβανίας δέν κατόρθωσαν να δημιουργήσουν μιά ένιαία οργάνωση, έν τούτοις έριξαν πριν από τον πόλεμο τις ούσιαστικές βάσεις ενός κινήματος που τά επόμενα χρόνια θα γίνει ένας αποφασιστικός παράγοντας για τό μέλλον της Ίλβανίας.

Η ιταλική επίθεση

Οί συμφωνίες του Μαρτίου του 1936 άφηναν όριστικά έκτεθειμένη την Ίλβανία άπέναντι στη φασιστική Ίταλία. Άν ή κυβέρνηση της Ρώμης μέχρι τώρα είχε περιορισθεί σε προπαρασκευαστικές ενέργειες, ήλθε τώρα ή στιγμή για να περάσει τή στρατιωτική κατοχή.

Μπρός στην ιταλική απειλή ή Ίλβανία ήταν τελείως απομονωμένη διπλωματικά. Στη βαλκανική ίσορροπία δυνάμεων θα γίνει μιά σημαντική άλλαγή ύστερα από την προσέγγιση των δικτατορικών καθεστώτων της Χερσονήσου με τις φασιστικές δυνάμεις. Πιο ειδικά στη Γιουγκοσλαβία ή άνοδος στην έξουσία του Στογιαντίνοβιτς επιδείνωσε την θέση της Ίλβανίας γιατί αυτός έκφρασε ξεκάθαρα την πρόθεσή του ν' αντικαταστήσει τή γαλλο - γιουγκοσλαβική συμμαχία με μιά προσέγγιση στη Ρώμη. Ή Ίλβανία για μιάν άκόμη φορά άπειλοϋνταν μ' ένα πιθανό μοίρασμα των έδαφών της. Ο Ζώγου αισθανόμενος τή σοβαρότητα της κρίσης προσπάθησε τό 1937 έστω και δειλά να κάνει όρισμένα διαβήματα προς τό Βελιγράδι και την Άθήνα με την έλπίδα να ύπογραφεϊ ένα σύμφωνο φιλίας μεταξύ των τριών γειτονικών χωρών, όμως για μιάν άκόμη φορά άποδείχτηκε πόσο ή Ίλβανία ήταν όριστικά έγκαταλειμένη στη μοίρα της.

Τά ταραχώδη γεγονότα που έγιναν κατά τό 1938 στην εύρωπαϊκή

πολιτική σκηνή, απόδειξαν και πάλι ότι οι δυτικές δημοκρατίες είχαν μία πολιτική απέναντι στις δυνάμεις του "Αξονα. Ήταν φυσικό λοιπόν να προκαλέσουν τη φασιστική επίθεση πάνω στις μικρές χώρες που δέδιέθεται άμυνα. Ίδιαίτερα η Ίταλία είδε να ένθαρρύνονται οι βλέψεις της στη Μεσόγειο μέ τις άγγλο - ίταλικές συμφωνίες του 1937 - 38 που έπιβεβαίωσαν την προσέγγιση της Ίταλίας μέ τη Μ. Βρετανία.

Μέσα σ' αυτό τό έξαιρετικά εύνοϊκό βαλκανικό και εύρωπαϊκό πλαίσιο ώρίμασε τό σχέδιο για τό άποφασιστικό χτύπημα του Μουσσολίνι. Ή κατάληψη της Αύστρίας από τη Γερμανία τό Μάρτιο του 1938, μέ την άπειλή που ύπόβοσκε για μία μελλοντική γερμανική διείσδυση στα Βαλκάνια, χρησίμευσε ίσως σαν έναρκτήρια βολή στό ίταλικό έγχείρημα. Ή Μουσσολίνι άνάθεσε στον ύπουργό των έξωτερικων Κόμη Τσιάνο να έξετάσει προσωπικά τό ζήτημα.

Ή εύκαιρία για να έχει μία επί τόπου έχτίμηση της κατάστασης του δόθηκε τον Άπρίλιο του 1938 όταν ο Ζώγου τον προσκάλεσε στην τελετή του γάμου του στην άλβανική πρωτεύουσα. Μόλις επέστρεψε στην Ρώμη ο Τσιάνο συνέταξε, μέ διαταγή του Μουσσολίνι, μία λεπτομερειακή άναφορά για τη μελλοντική δράση στην Άλβανία. Πρώτα - πρώτα έδωσε έναν πίνακα των πρώτων ύλων της χώρας και των λαμπρων προοπτικων εκμετάλλευσης που άνοιγονταν στην Ίταλία μέ την όριστική κατάληψη της Άλβανίας. Ή Ίταλός ύπουργός των έξωτερικων πρόβλεπε δύο βασικούς τρόπους κατάληψης. "Η να ίκανοποιηθεί η Γιουγκοσλαβία και ίσως κι η Έλλάδα μέ κάποια άναδιάρθρωση των συνόρων στό Βορρά και στό Νότο η να προσαρτηθεί όλόκληρη η Άλβανία μέ τη μορφή μιας λεγόμενης προσωπικής ένωσης. Ή Τσιάνο είχε τη γνώμη ότι έπρεπε πρώτα να παρθουν μία σειρά μέτρα που θα διευκόλυναν τό ίταλικό έγχείρημα, να μή δοθεί καμιά βοήθεια στον άλβανικό στρατό, ενώ παράλληλα να πιέσουν για ν' αύξηθεί ο άριθμός των Ίταλων εκπαιδευτων και να δημιουργηθουν «πυρήνες προσάρτησης» στις τάξεις του. Να ένισχυθεί επίσης η θέση των ίταλικων εταιρειων στην οίκονομία της χώρας. Να στρατολογηθουν τέλος μέ ύποσχέσεις και χρήματα όσο τό δυνατόν περισσότεροι πράκτορες που θα έργασθουν για την Ίταλία και θ' ανήκουν κυρίως στα άνώτατα κοινωνικά στρώματα. Ή Αφοϋ τέλειωσαν όλες αυτές οι προετοιμασίες δέ θα ήταν δύσκολο να ύποθάψουν μία άντιζωγκική έξέγερση που θα χρησίμευε σαν πρόσχημα σε μία ίταλική επέμβαση στ' όνομα της «άποκατάστασης της τάξης». Ή Τσιάνο σημείωνε ότι είχε έμπνευστεί από μία διαδικασία τύπου "Ανσλους.

"Όμως θα περάσουν άρκετοί μήνες για να πάρει τό σχέδιο του Τσιάνο μία πρακτική και συγκεκριμένη μορφή. Στις άρχές Ίανουαρίου του 1939 ο Μουσσολίνι έδωσε τελικά την όριστική συγκατάθεσή του και πάρθηκε η άπόφαση να διαλυθεί η Άλβανία κατόπιν συμφωνίας μέ τό Βελιγράδι, τό όποιο θα ύποστηριζόταν στην κάθοδο των Σέρβων στη Θεσσαλονίκη. Στις έβδομάδες που άκολούθησαν θ' άναπτυχθεί μία έντονη διπλωματική δραστηριότητα. Ήπό τις 11 έως τις 14 Ίανουαρίου του 1939 ο Βρετανός

Πρωθυπουργός Τσάμπερλαιν και ό ύπουργός τών έξωτερικών Χάλιφαξ πού έπεσκέφθηκαν τή Ρώμη, είχαν συνομιλίες μέ τόν Μουσσολίνι και τόν Τσιάνο μέ τήν έλπίδα νά ύπογραφεί ένα σύμφωνο τών τεσσάρων. "Αν και οί συνομιλίες δέν κατέληξαν τελικά σ' ένα τέτοιο σύμφωνο, οί φασίστες ήγέτες πείστηκαν ότι δέν θά 'πρεπε νά φοβούνται και μιά αντίδραση από τή Μ. Βρετανία. 'Ο Τσιάνο θά σημειώσει στό ήμερολόγιό του σχετικά μέ τήν άλβανική ύπόθεση: «μπορούμε νά δράσουμε σύμφωνα μέ τή θέλησή μας. Οί "Αγγλοι δέν επιθυμούν τόν πόλεμο».

Στή διπλωματική προετοιμασία τής επίθεσης κατά τής 'Αλβανίας σοβαρό ρόλο έπαιξαν οί ίταλο - γιουγκοσλαβικές συνομιλίες. "Ηδη από τό 1938 είχαν έλθει δυό φορές σ' έπαφή μέ τό Βελιγράδι. 'Η Ρώμη κατέληξε στό συμπέρασμα ότι ή Γιουγκοσλαβία ήταν έτοιμη ν' αναγνωρίσει τήν προτεραιότητα τών ίταλικών συμφερόντων στην 'Αλβανία μέ τόν όρο νά λάβει κι αυτή τό μερίδιό της. Τόν 'Ιανουάριο του 1939 έγινε μιά νέα συνάντηση του Τσιάνο μέ τόν Στογιαντίνοβιτς στή γιουγκοσλαβική πρωτεύουσα μέ θέμα τό άλβανικό ζήτημα. 'Ο φασίστας ύπουργός δήλωσε ότι ή 'Ιταλία θεωρεί πώς τό άλβανικό ζήτημα άφορā αποκλειστικά τά ίταλογιουγκοσλαβικά συμφέροντα και πώς ό Μουσσολίνι δέν σκόπευε νά κάνει τίποτα σ' αυτόν τόν τομέα χωρίς πρώτα νά έχει τήν έγκριση τής κυβέρνησης του Βελιγραδίου. "Ομως υπήρξε μιά διαφωνία μεταξύ τών δυό πολιτικών άνδρων, γιατί ό Τσιάνο μιλούσε για «αναδιάρθρωση τών συνόρων» στα βόρεια τής 'Αλβανίας προς όφελος τής Γιουγκοσλαβίας ενώ ό Στογιαντίνοβιτς επέμενε νά γίνει τό μοίρασμα τής 'Αλβανίας. "Ομως ύπογράφηκε μιά συμφωνία αρχών ανάμεσά τους για τήν κατάργηση τής άλβανικής ανεξαρτησίας.

'Η παραίτηση του Στογιαντίνοβιτς στις αρχές του Φεβρουαρίου δέ φαίνεται ν' άνησύχησε σοβαρά τήν κυβέρνηση τής Ρώμης. 'Ο Τσιάνο έγραφε σχετικά στο ήμερολόγιό του: «"Αν μέ τό Στογιαντίνοβιτς ήμασταν άναγκασμένοι να μοιραστούμε τήν 'Αλβανία, τώρα χωρίς αυτόν μπορούμε νά τήν κατακτήσουμε όλη για τόν έαυτό μας». Πάντως όλο τό Φεβρουάριο και τό πρώτο δεκαπενθήμερο του Μαρτίου ό Μουσσολίνι είχε συνεχείς δισταγμούς. Μιά άποφάσιζε ν' αρχίσει τή στρατιωτική επίθεση, μιά άλλαζε άπόφαση φοβούμενος τίς περιπλοκές πού θά μπορούσε νά δημιουργήσει σε διεθνή κλίμακα μιά άστοχη ένέργεια.

Στά μέσα Μαρτίου ή κατάσταση έγινε ιδιαίτερα εϋνοϊκή για τήν εκτέλεση του ίταλικού σχεδίου κατοχής τής 'Αλβανίας. Στήν 'Ισπανία επίκεινταν ή όριστική νίκη τών φασιστικών δυνάμεων ενώ στις 15 Μαρτίου τά χιτλερικά στρατεύματα εισέβαλαν στή Τσεχοσλοβακία χωρίς νά ύπάρξει όποιαδήποτε δυτική αντίδραση στις άλυσιδωτές αυτές ένέργειες τών δυνάμεων του "Αξονα.

'Ο Μουσσολίνι έδωσε τότε τή διαταγή νά ολοκληρωθούν οί στρατιωτικές προετοιμασίες και νά συγκεντρωθούν τό ταχύτερο οί δυνάμεις του πεζικού και του ναυτικού στα λιμάνια τής μεσημβρινής 'Ιταλίας. Στις 25 Μαρτίου ή ίταλική κυβέρνηση παρουσίασε στην κυβέρνηση τών Τιράνων σε μορφή

τηλεσιγράφου, ένα σχέδιο συμφώνου πού προέβλεπε μεταξύ άλλων: τήν εγκατάσταση ιταλικῶν στρατευμάτων στά κυριότερα κέντρα τῆς χώρας καί στίς συνοριακές ζώνες, τή σύναψη τελωνειακῆς ἔνωσης, τήν εγκατάσταση στήν ἀλβανική ὑπαιθρο ἑνός ἀκαθόριστου ἀριθμοῦ Ἴταλῶν ἀποίκων πού θά εἶχαν ὅλα τά δικαιώματα τοῦ Ἀλβανοῦ πολίτη καί τή συμμετοχή τοῦ Ἴταλοῦ πρεσβευτῆ στά Τίρανα στό ὑπουργικό συμβούλιο μέ τήν ιδιότητα μέλους μέ πλήρη δικαιώματα. Τό ἰταλικό σχέδιο δέ διέφερε σέ τίποτα ἀπό μιά καθαρή προσάρτηση πού ἀκόμα καί ὁ Ζώγου δέν μπορούσε νά δεχτεῖ. Στίς ἀρχές Ἀπριλίου παρουσίασε τίς ἀντιπροτάσεις του πού, παρόλο πού ἔδιναν νέες παραχωρήσεις στήν ἰταλική διεΐσδυση, δέν ἱκανοποιοῦσαν τά σχέδια τοῦ Μουσσολίνι γιά τόν ὀριστικό ἔλεγχο τοῦ ἰταλικοῦ κράτους.

Παρόλα αὐτά ἡ κοινή γνώμη τῆς Ἀλβανίας ἔκρινε πολύ αὐστηρά τή συμπεριφορά τοῦ Ζώγου καί τῆς κυβέρνησῆς του θεωρώντας τους ἐθνικούς προδότες. Πραγματικά, ὁ βασιλιάς καί τό περιβάλλον του κράτησαν μυστικό ὅ,τι στρεφόταν ἐναντίον τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς χώρας. Οἱ ἀλβανοῦ ἰταλικές διαπραγματεύσεις διεξάγονταν μέχρι καί τήν παραμονή τῆς ἰταλικῆς ἐπίθεσης σέ ἄγνοια τοῦ λαοῦ. Δέν θ' ἀργήσουν ὅμως νά ἀκουστούν φῆμες γιά συγκέντρωση στρατευμάτων στά νότια τῆς Ἰταλίας καί γιά τό τηλεσίγραφο πού ἔλαβε ἡ κυβέρνηση. Ὁ λαός θά ἐκδηλώσει μεγάλη δυσἀρέσκεια καί τίς πρῶτες μέρες τοῦ Ἀπριλίου θά γίνουν μεγάλες διαδηλώσεις στά Τίρανα καί τίς κυριότερες πόλεις. Τό πλῆθος ζητοῦσε πῶς συγκεκριμένη πληροφόρηση γιά τήν ἀλβανο - ἰταλική ἔνταση, ὅπως καί ὅπλα γιά νά μπορέσει ν' ἀντισταθεῖ δυναμικά σέ κάθε ξένο εἰσβολέα. Ὁ Ζώγου ἐπιμένοντας στήν περιφρονητική καί δυσφημιστική του στάση ἀπέναντι στίς λαϊκές μάζες ἔδωσε στή δημοσιότητα στίς 3 - 4 Ἀπριλίου μιά ἐπίσημη διακήρυξη πού διέψευδε τίς φῆμες σχετικά μέ τήν ἐπιδείνωση τῶν σχέσεων μέ τήν Ἰταλία.

Ὅμως ἡ κοινή γνώμη δέν ἠσύχασε καθόλου. Νέες καί βίαιες διαδηλώσεις ἔγιναν στίς 5 καί 6 Ἀπριλίου μέ καθαρά ἀντιιταλικό χαρακτήρα. Στίς φωνές τῶν διαδηλωτῶν πού ζητοῦσαν ὅπλα κάποιος ὑπουργός τοῦ βασιλιᾶ ἀπάντησε: «Ὁ λαός δέν ἔχει παρά ν' ἀσχοληθεῖ μέ τίς δικές του ὑποθέσεις» καί ὅτι «ἡ κυβέρνηση πῆρε ὅλα τ' ἀναγκαῖα μέτρα». Στό μεταξύ ἡ τελευταία πρόταση τοῦ Ζώγου γιά τήν ὑπογραφή μιᾶς ἰταλο - ἀλβανικῆς στρατιωτικῆς σύμβασης ἀπορρίφθηκε στίς 6 Ἀπριλίου ἀπό τό Μουσσολίνι ὁ ὁποῖος πρόσθεσε μάλιστα ὅτι ὁ ἄριστος ἐπίσημος Ἴταλός διαπραγματευτής μέ τόν Ἀλβανό βασιλιά ἦταν ὁ στρατηγός Γκουτσώνη, δηλαδή ὁ διοικητής τῶν ἰταλικῶν στρατευμάτων πού εἶχαν ἀναλάβει τήν κατάληψη τῆς Ἀλβανίας.

Ἡ προθεσμία τοῦ τηλεσίγραφου τῆς Ρώμης ἔληξε τά μεσάνυχτα τῆς 6ης Ἀπριλίου. Ἐνας ἰσχυρός στρατός 30.000 ἀνδρῶν μέ τήν ὑποστήριξη πολυἀριθμῶν ναυτικῶν μονάδων καί μιᾶς ἀξιόλογης ἀεροπορικῆς δύναμης ἀποβιβάστηκε στίς 7 Ἀπριλίου 1939 στίς ἀλβανικές ἀκτές. Τά πρῶτα μέρη πού καταλήφθηκαν ἦταν τά λιμάνια τοῦ Ντοῦρρες, τοῦ Σενγκίν στό Βορρά, τῆς Βλόρας καί τοῦ Σαράντι στό Νότο. Ἐγιναν βίαιες συμπλοκές ἀνάμεσα στούς εἰσβολεῖς καί τίς μονάδες τοῦ ἀλβανικοῦ στρατοῦ πού τίς βοήθοῦσαν

μερικές εκατοντάδες έθελοντών που είχαν σπεύσει βιαστικά γι' αυτό τό σκοπό. "Όμως σύντομα ή αντίσταση τσακίστηκε. Τήν ώρα της μεγάλης δοκιμασίας ή κυρίαρχη τάξη έγκατέλειψε τήν χώρα στή μοίρα της. 'Ο Ζώγου καί ή ακολουθία του έφυγαν βιαστικά καί κατέφυγαν στήν 'Ελλάδα. 'Η προδομένη καί αποπροσανατολισμένη μάζα του πληθυσμού, που χθές μόλις είχε ακόμη έκδηλώσει μιά τόσο θερμή επιθυμία νά πάρει τά όπλα, θά έπρεπε τώρα νά υπομείνει, αδύναμη καί χωρίς νά μπορεί νά κάνει τίποτα, τήν κατάληψη του πάτριου έδάφους της από τούς ξένους. Σέ μερικές μέρες τά ιταλικά στρατεύματα κατέλαβαν όλη τή χώρα καί στίς 10 'Απριλίου έφθασαν στά σύνορα της Γιουγκοσλαβίας καί της 'Ελλάδας. "Ετσι ή αλβανική ανεξαρτησία γιά μιά ακόμη φορά καταργήθηκε βίαια ύστερα από δύο δεκαετίες βασανιστικής ύπαρξης.

'Η ιταλική επίθεση τόν 'Απρίλιο του 1939 έναντίον της 'Αλβανίας έκανε μεγάλη έντύπωση στήν εύρωπαϊκή κοινή γνώμη. Σχεδόν παντού όργανώθηκαν πολυάριθμες έκδηλώσεις αλληλεγγύης προς τόν αλβανικό λαό, ειδικότερα στή Γαλλία όπου οί ομάδες των 'Αλβανών πολιτικών προσφύγων κατόρθωσαν ν' αποσπάσουν τήν προσοχή των προοδευτικών κύκλων γιά τό δράμα της χώρας τους. "Όμως δέν μπορούμε νά ποϋμε τά ίδια γιά τή στάση των επίσημων κύκλων. Οί δυτικές δυνάμεις, ή Κοινωνία των 'Εθνών καί ακόμη καί αϋτά τά βαλκανικά κράτη ή έκδήλωναν άνοιχτά τήν άδιαφορία τους γιά τήν υπόθεση ή παρέμειναν σιωπηλά θάβοντας έτσι τήν κατάληψη της 'Αλβανίας από τή φασιστική 'Ιταλία. Μέσα σ' αυτό τό άνησυχητικό πλαίσιο της γενικής άδιαφορίας, ή δήλωση που έγινε ένα χρόνο άργότερα ('Ιούνιος του 1940), από τόν Σοβιετικό επίτροπο των έξωτερικών Β. Μολότωφ που κατάγγειλε έντονα τή φασιστική επίθεση έναντίον της 'Αλβανίας, έπαιρνε μιά έξαιρετική βαρύτητα. "Αν δέν μπορούσε νά είχε άμεσα άποτελέσματα στήν αλβανική κατάσταση, σημαίνε όμως πολλά γιά τό μέλλον.

Τά χρόνια της κατοχής καί του Β' Παγκόσμιου πολέμου έδειξαν ότι ό αλβανικός λαός είχε αρκετές δυνάμεις γιά νά ξεσηκωθεί καί νά επιβάλει γιά μιά ακόμη φορά τήν ύπαρξή του στίς μεγάλες δυνάμεις καί σ' όλόκληρο τόν κόσμο.

'Η λογοτεχνία καί οί τέχνες

Σέ μιά χώρα που βρισκόταν ακόμη στά πρώτα βήματα της ανεξάρτητης ύπαρξής της, μιά πραγματική λογοτεχνία δέ μπορούσε νά μείνει έξω από τά μεγάλα προβλήματα που έβαζε αϋτή ή νέα φάση της ιστορίας της. "Ετσι καί ή αλβανική λογοτεχνία της πρώτης περιόδου της ανεξαρτησίας της (1912 - 1939) έμπνεόταν κύρια από τά θέματα του άγώνα γιά τήν άποκατάσταση ενός δημοκρατικού καθεστώτος στήν 'Αλβανία, γιά τήν εκρίζωση των ύπολειμμάτων μιās καταπιεστικής φεούδαρχίας καί γιά τή χειραφέτηση των πλατιών εργαζόμενων μαζών.

Χωρίς ν' απομακρυνθεί τελείως από τά πάντοτε επίκαιρα προβλήματα

της εθνικής ανεξαρτησίας και του αγώνα ενάντια στις εξωτερικές επιβουλεύσεις που βρίσκονταν στο κέντρο της λογοτεχνικής και καλλιτεχνικής δραστηριότητας της περιόδου πριν από την Αναγέννηση, ή νέα λογοτεχνία στράφηκε κύρια σε θέματα πολιτικής και κοινωνικής ανανέωσης που ήταν στενά δεμένα με τον έσωτερικό πολιτικό αγώνα.

Με τό πέρασμα των χρόνων και την όξυνση των αντιθέσεων μιᾶς κοινωνίας που αντιμετώπιζε όλοένα και μεγαλύτερες δυσκολίες, γινόταν όλο και πίο φανερός ό κοινωνικός προσανατολισμός ενός σημαντικοῦ ἀριθμοῦ συγγραφέων και δημοσιογράφων, ειδικότερα κάτω από τό καθεστώς του Ζώγου. Οί συνθήκες ἐργασίας τους δέν ήταν καθόλου εύκολες, εξαιτίας των διώξεων του βαθιά αντιδραστικοῦ καθεστώτος και της σοβαρῆς κατάστασης της ἀμάθειας στην όποια είχε ἐγκαταλειφθεῖ ή μεγάλη πλειονότητα του ἀλβανικοῦ πληθυσμοῦ. Παρόλα τά ἐμπόδια όμως, ἄρχισαν όλο και πίο πολύ νά ἐπιβάλλονται στην κοινή γνώμη κερδίζοντας δημοσιότητα, κύρια στα μάτια μιᾶς νεολαίας διψασμένης για πρόοδο και δικαιοσύνη.

Ἀναμφίβολα όμως στο χώρο της λογοτεχνικής και καλλιτεχνικής δημιουργίας δέν ὑπῆρχε μόνο αυτό τό προοδευτικό και δημοκρατικό ρεύμα. Ὑπῆρχε ἐπίσης μιᾶ ἐπίσημη λογοτεχνία διαποτισμένη από ένα συντηρητικό, ἀναχρονιστικό, φορμαλιστικό, βουκολικό και εἰδυλλιακό περιεχόμενο, ξεκομμένη από τά προβλήματα της κοινωνικῆς ἀλλαγῆς, που γι' αυτόν ἀκριβώς τόν λόγο ἔχανε σιγά - σιγά την ἐπίδρασή της και ἐμφανιζόταν όλοένα και πίο ἄοσμη και ἄψυχη. Ἡ πάλι ἀνάμεσα στα δύο αυτά ρεύματα ἀποτελεῖ τό οὐσιαστικό χαρακτηριστικό του λογοτεχνικοῦ και καλλιτεχνικοῦ κινήματος, κύρια στα χρόνια της δεκαετίας του '30. Μιᾶ σκληρή πολεμική θά διεξαχθεῖ από ἀρκετὰ πρωτοεμφανιζόμενα περιοδικά και τίς προοδευτικῆς ἐφημερίδες από τή μιᾶ, και τά ὄργανα της δεξιᾶς (ειδικότερα του καθολικοῦ κλήρου) από την ἄλλη πάνω στα προβλήματα της γλώσσας, της λογοτεχνίας και τούς σκοπούς της κουλτούρας. Ἡ διαμάχη αὐτή ξέφευγε από τά προδιαγραφόμενα ὄρια του χώρου της κουλτούρας και συνταυτιζόταν πολύ συχνά με τόν πολιτικό αγώνα.

Τόσο ή πραγματικότητα της χώρας ὅσο και ή ἐπαφή με τά ξένα ρεαλιστικά λογοτεχνικά ρεύματα, κύρια με τό γαλλικό και ρωσικό ρεαλισμό, ὠθησαν τούς προοδευτικούς λογοτεχνικούς κύκλους νά διατυπώσουν τίς αισθητικῆς ἀρχές της λογοτεχνίας και νά χαράξουν, κατά κάποιον τρόπο, τό δρόμο που ἔπρεπε ν' ἀκολουθηθεῖ. Ὁ στόχος που ἔπρεπε νά ἐπιτευχθεῖ ήταν ὁ ρεαλισμός.

Πραγματικά στην περίοδο αὐτή χρονολογοῦνται οί σημαντικότερες ἐκδηλώσεις του ρεαλισμοῦ στην ἀλβανική λογοτεχνία. Τό νέο αὐτό ρεύμα ἐκδηλώνεται ἀρχικά στη ζωντανή περιγραφή της ἐπαρχιακῆς ζωῆς, που καλύπτει ένα μεγάλο μέρος στο ἔργο του ποιητῆ Α.Ζ. Τσαγιούπι. Ἀναπτύσσοντας από τή μιᾶ τά πατριωτικά θέματα, ὁ φωτισμένος αὐτός δημοκράτης ποιητής, καυτηριάζει και περιγελά από την ἄλλη τίς ὀπισθοδρομικῆς συνήθειες. Κύρια χτύπησε τά παλιά ἔθιμα που βάραιναν ἀπάνθρωπα πάνω στη

γυναίκα, πού αντιμετώπιζε τό διπλό ζυγό τῆς κοινωνίας καί τῆς πατριαρχικῆς οἰκογένειας.

Ὅμως ὁ ρεαλισμός, ἔτσι ὅπως ἐμφανίστηκε στήν Ἄλβανία δέν εἶχε ἀκόμη δικά του καθορισμένα χαρακτηριστικά. Ἐάν σέ μερικούς συγγραφείς ἐμφανίζεται σέ μιά λίγο-πολύ καθαρή μορφή, σέ ἄλλους ἀντίθετα ἀνακατεύεται μέ ἄλλα λογοτεχνικά ρεύματα καί κυρίως τό ρομαντισμό. Τέτοια εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ Φ. Ποστόλι στό μυθιστόρημά του «Τό λουλούδι τῶν ἀναμνήσεων» καί τοῦ Χ. Στερμίλλι στό μυθιστόρημά του «Ἐάν ἦμουν ἀγόρι». Ὁ τελευταῖος γνώρισε μεγάλη ἐπιτυχία στά μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ '30 γιατί ἀσχολήθηκε μέ τό καυτό πρόβλημα τῆς χειραφέτησης τῆς γυναίκα, παρέμεινε ὅμως ἐξαιρετικά συναισθηματικός.

Μέ τό πέρασμα τοῦ χρόνου ὁ ρεαλισμός προσδιορίστηκε καθαρότερα. Ἐμπλουτίστηκε μέ νέα στοιχεῖα πού στρέφονταν ἐναντία στίς κοινωνικές ἀδικίες καί μ' ἕνα ἔμμεσα καλυμμένο τρόπο καλοῦσε σ' ἐξέγερση κατά τοῦ καθεστώτος. Κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τῶν ιδεῶν τοῦ κομμουνιστικοῦ καί ἐργατικοῦ κινήματος θίγονταν ὄλο καί περισσότερο τά προβλήματα τῆς φτώχειας, τῆς πολιτικῆς καί κοινωνικῆς καταπίεσης, στή χώρα καθῶς ἐπίσης καί τά μεγάλα γεγονότα τῆς παγκόσμιας πολιτικῆς σκηνῆς ἰδιαίτερα ὁ ἐμφύλιος πόλεμος στήν Ἰσπανία.

Δυό προσωπικότητες εἶναι οἱ πῶ ἀθηντικοί ἐκπρόσωποι τοῦ νέου λογοτεχνικοῦ κινήματος τῆς ἀνεξάρτητης Ἄλβανίας: Οἱ Φ.Σ. Νόλι καί Μιγκένι (Μ. Γκ. Νικόλα).

Ὁ Φ.Σ. Νόλι (1882 - 1965) ἦταν ἕνα πολυσύνθετο ταλέντο. Ἀνάπτυξε τό μεγαλύτερο μέρος τῆς δραστηριότητάς του στήν προσφυγιά καί κύρια ὅταν ἦταν στίς Ε.Π.Α. ὅπου καί πέθανε. Πολιτικός ἄντρας, ἱστορικός, θεατρικός καί μουσικός κριτικός, συνθέτης, θεατρικός συγγραφέας καί κυρίως λαμπρός μεταφραστής καί ποιητής ὁ Φ. Σ. Νόλι, ἔδωσε μιά σημαντική συνεισφορά σ' ἄλβανικά γράμματα καί κουλτούρα.

Σάν ποιητής τραγούδησε τήν ἐλευθερία καί τή δημοκρατία, δόξασε τό λαό, ἔκφρασε τό μῖσος του ἐναντία στούς μονάρχες καί τούς τυράννους καί κάλεσε τούς ἐργάτες καί τούς ἀγρότες τῆς χώρας του νά πάρουν τά ὄπλα ἐναντία στούς ἐκμεταλλευτές τους. Συχνά σκιαγραφεῖ τίς συγκεκριμένες πολιτικές του ιδέες μέ ἀλληγορίες βιβλικῶν ἢ ἱστορικῶν ἐπεισοδίων. Ἡ ἄλβανική ποίηση ἔφτασε μαζί του σ' ἕνα τέτοιο ἐπίπεδο ἐκφραστικῆς δύναμης καί σπάνιας ὁμορφιάς πού ποτέ μέχρι τώρα δέν εἶχε καταφέρει ν' ἀγγίξει. Οἱ ἐξοχες μεταφράσεις του τῶν ἀριστουργημάτων τῆς παγκόσμιας λογοτεχνίας ὅπως τοῦ Σαίκσπηρ (Ὁθέλος, Μάκβεθ, Ἄμλετ, Ἰούλιος Καῖσαρ), Θερβάντες (Δόν Κιχώτης), τοῦ Ὁ. Καγιάμ καθῶς ἐπίσης τῶν Ἰψεν, Πόε, Λόγκφελου κ.λπ. πρόσφεραν μιά μεγάλη ὑπηρεσία στήν ἄλβανική κουλτούρα καί βοήθησαν τήν ἀνάπτυξη τῆς λογοτεχνικῆς γλώσσας πού μέχρι τότε ἦταν ἐλάχιστα ἐπεξεργασμένη. Οἱ κριτικές εἰσαγωγές σέ μερικές μεταφράσεις του καθῶς ἐπίσης καί ἡ μελέτη του γιά τόν Μπετόβεν, δείχνουν τήν διεισδυτικότητα τῆς κρίσης του, τό βάθος τῆς σκέψης του καί τήν ἔκταση

τῆς μόρφωσής του. Τό συγγραφικό καί μεταφραστικό του ταλέντο ἐκτιμήθηκε πολύ ἀπό ξένες προσωπικότητες ὅπως τῶν Ε. Φιτζέραλντ, Μπ. Σώου, Τ. Μάν, Γ. Σιμπέλιους κ.λπ.

Ὁ Μιγκένι (1911 - 1938) ἔγινε γνωστός σάν ποιητής τῆς μιζέριας, τῆς «ὑπερήφανης δυστυχίας» καί τῆς ἐξέγερσης. Ἡ καθαρὴ ρεαλιστικὴ καί διαφωτισμένη μέ μιὰ λεπτὴ εἰρωνία πρόζα καί ποίησή του, πού δέν ἔχει κανένα συναισθηματικὸ γαρνίρισμα, ἀποτελεῖ ἓνα σημαντικό βῆμα πρὸς τὰ μπρὸς στὴν ἐξέλιξη τῆς ἀλβανικῆς λογοτεχνίας καί σημαδεύει τὸ μεταβατικὸ σημεῖο πρὸς τὴν ἐπαναστατικὴ λογοτεχνία πού θ' ἀναπτυχθεῖ τὰ ἐπόμενα χρόνια. Οἱ «ἐλεύθεροι στίχοι» του, πού μιὰ συλλογὴ τους μεταφράστηκε στὰ γαλλικά, ἐκφράζουν τὸν πλοῦτο τῶν ιδεῶν καί τίς ἐντυπώσεις τοῦ ποιητῆ, τοὺς πόνους καί τίς ἀνησυχίες του, τὴν ἀπελπισία, τὴν πίστη καί τὴν ἐλπίδα τοῦ ἀνθρώπου πού προσπαθεῖ ν' ἀνατρέψει «τὸ σιωπηλὸ βουνὸ πού βαραίνει στὴ μοίρα τῶν ἀνθρώπων».

Τό ἔργο τοῦ Μιγκένι παρόλη τὴν καθαρὴ ἀλβανικὴ ἔμπνευσή του δέχτηκε τὴν ἐπίδραση τοῦ ρεαλισμοῦ τῶν μεγάλων προοδευτικῶν συγγραφέων τῆς παγκόσμιας λογοτεχνίας.

Ὁ Λασγούς Ποραδέτσι (1895) ἔχει ἐπίσης μιὰ σημαντικὴ θέση στὴν ποίηση αὐτῆς τῆς περιόδου. Τὰ ἔργα του «Ὁ κύκλος τῶν ἄστρον» καί «Τὸ ἄστρο τῆς καρδιάς» σέ μεγάλο τους μέρος ἐμπνέονται ἀπὸ τὴ λαϊκὴ ποίηση. Δημιούργησε ἓνα λυρισμὸ μέ θέματα δανεισμένα ἀπὸ τὴ φύση, ὅπου ὅμως δέν λείπει ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη. Ὁ συμβολισμὸς του ἐμπεριέχει σημεῖα ἐξέγερσης καί ἐγκωμιάζει τὸν ἀδάμαστο ἀνθρώπο. Τὰ ρομαντικὰ στοιχεῖα πού ὑπάρχουν στὸ ἔργο του καί πού ἔχουν πηγὴ ἔμπνευσής τους τοὺς λαϊκοὺς πόθους, καί τὴν αἴσθησιν τῆς ὀμορφιάς τῆς ἀλβανικῆς φύσης, εἶναι ἀνακατεμένα ὀρισμένες φορές μέ μιὰ σκοτεινὴ καί ἀφηρημένη φιλοσοφία, ἀπομακρυσμένη ἀπὸ τὴν πραγματικότητα τείνοντας πρὸς ἓναν ἰδεαλιστικὸ ὑποκειμενισμό.

Τὸ θετικὸ μέρος τοῦ ἔργου του ἔχει πάντως ἐμπλουτίσει τὴ μουσικὴ τονικότητα τῆς ἀλβανικῆς ποίησης στὴν ὁποία πρόσφερε πολλὰ μέ τὴν ποικιλία τῶν χρωμάτων, τὴν ἀποτύπωση τῶν ἐντυπώσεων, τὴ λεπτότητα καί τὸ λυρισμὸ τῶν ἀλληλουχιῶν κ.λπ. πού ὑπάρχει στὸ ἔργο του.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ τοῦ λογοτεχνικοῦ μετώπου, ἡ ἀντιδραστικὴ καί συντηρητικὴ λογοτεχνία ἔχει σάν ξεχωριστοὺς ἀντιπροσώπους τοὺς Γκ. Φίστα καί Ε. Κολίκι. Τὰ ἔργα τους καθαρὰ ἐπηρεασμένα ἀπὸ τὸν κλῆρο μέ σωβινιστικὲς καί ρατσιστικὲς ιδέες, ἀντικατοπτρίζουν τὴ συντηρητικὴ πατριαρχικὴ νοοτροπία τῶν πιὸ καθυστερημένων στρωμάτων τῆς ἀλβανικῆς κοινωνίας.

Στὸ χῶρο τῶν τεχνῶν χαρακτηριστικὴ πρόοδος ἔγινε ἀπὸ μιὰ ὁμάδα καλλιτεχνῶν πού πῆραν τὴν κατάλληλη μόρφωση στὸ ἐξωτερικὸ. Θὰ σημειώσουμε εἰδικότερα τὰ ἔργα τοῦ Β. Μίο ταλαντούχου ζωγράφου, πού ἔκανε τὸ ἀλβανικὸ τοπίο μόνιμο θέμα τῆς δημιουργίας του. Τὰ ἔργα τοῦ Ὁ. Πασκάλι («Ὁ ἄγνωστος στρατιώτης», «Ὁ πεινασμένος» κ.λπ.) σημαδεύουν

τή λαμπρή άνθηση τῆς νεαρῆς ἀλβανικῆς γλυπτικῆς. Ἔτσι μιά ἐθνική σχολή βλέπει τό φῶς τῆς ἡμέρας πού, ἂν καί δέχτηκε τήν επίδραση τοῦ ἱμπρεσσιονισμοῦ καί σ' ἓνα λιγότερο βαθμό τοῦ ἐξπρεσσιονισμοῦ, διατηρεῖ τίς κατά κύριο λόγο ρεαλιστικές τάσεις της.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Ο ΑΝΤΙΦΑΣΙΣΤΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ ΓΙΑ ΕΘΝΙΚΗ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ (1939 - 1944)

Ἡ ἐγκαθίδρυση τοῦ κατοχικοῦ καθεστῶτος

Γιὰ δεύτερη φορά μέσα σ' ἓνα τέταρτο τοῦ αἰῶνα ἡ Ἀλβανία ἔπεφτε θύμα τῆς ἰταλικῆς ἰμπεριαλιστικῆς ἐπίθεσης. Ἡ ἐθνικὴ καταστροφὴ αὐτὴ τὴν φορά ἦταν ἡ λογικὴ κατάληξη τόσο τῆς συνθηκολόγας πολιτικῆς τοῦ βασιλιᾶ Ζώγου, ὅσο καὶ τῶν ἐπεκτατικῶν βλέψεων τῆς φασιστικῆς Ἰταλίας. Ταυτόχρονα ἡ ἀπώλεια τῆς ἀλβανικῆς ἀνεξαρτησίας ἀποδείχτηκε ὀλέθρια γιὰ τίς γειτονικὲς χῶρες γιατί ἡ Ἀλβανία μεταβλήθηκε σ' ἓνα ὄπλοστάσιο γιὰ τίς μετέπειτα ἐπιθέσεις στὰ Βαλκάνια.

Ἀφοῦ οἱ Ἰταλοὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ἀλβανία, πρώτη τους φροντίδα ἦταν ἡ νομιμοποίηση τῆς ἐπιβολῆς τους στὴ χώρα καὶ ἡ ὀργάνωση μιᾶς ἐξουσίας πού θὰ ἔφερνε τὴ σφραγίδα τοῦ φασισμού. Οἱ Ἀλβανοὶ δοσίλογοι εἶχαν ἐκ τῶν προτέρων διαλεχθεῖ ἀνάμεσα στοὺς Ἀλβανούς πρόκριτους. Μὲ τὴ σύμπραξή τους φτιάχτηκε βιαστικά μιὰ ὑποτιθέμενη «συντακτικὴ συνέλευση» σύμφωνα μὲ μιὰ λίστα ὀνομάτων πού εἶχαν φτιάξει οἱ φασιστικὲς ἀρχές. Στὶς 12 Ἀπριλίου 1939 παρουσία τοῦ κόμη Τσιάνο, ψήφισε τὰ σχέδια πού εἶχαν φτιαχτεῖ στὴ Ρώμη διακηρύσσοντας τὴν προσωπικὴ ἔνωση τῆς Ἀλβανίας μὲ τὴν Ἰταλία καὶ ἀποφασίζοντας νὰ «παρακαλέσει» τὸ βασιλιά Βίκτορα Ἐμμανουήλ Γ' νὰ δέχτεται τὸ στέμμα τῆς Ἀλβανίας. Ἐξέλεξε μιὰ κυβέρνηση ἀνδρείκελο μὲ πρόεδρο τὸν μεγάλο τσιφλικὰ Σεφκέτ Βερλάτσι. Σ' ἓνα λόγο του στὰ Τίρανα ὁ Τσιάνο δήλωσε πὼς οἱ ἀποφάσεις αὐτὲς δὲν στρέφονταν, οὔτε τυπικά οὔτε οὐσιαστικά, ἐνάντια στὴν ἀνεξαρτησία τῆς Ἀλβανίας. Ὅμως τὴν ἴδια μέρα ἔγραφε στό ἡμερολόγιό του: «δὲν ὑπάρχει πλέον ἀνεξάρτητὴ Ἀλβανία... στὰ μάτια τῶν πολυἀριθμῶν πατριωτῶν βλέπω νὰ λάμπει τὸ μῖσος καὶ δάκρυα νὰ κυλοῦν στὰ μάγουλά τους». Ἡ τελευταία πράξη τοῦ δράματος παίχτηκε στὴ Ρώμη στὶς 16 Ἀπριλίου 1939, στό Κιουρινάλ. Μιὰ ἀντιπροσωπεῖα τῆς ὑποτιθέμενης Συνέλευσης πρόσφερε τὸ «στέμμα τοῦ Σκεντέρμπεη» στὸν Βίκτορα Ἐμμανουήλ Γ' ὁ ὁποῖος ὕστερα ἀπὸ τοὺς τίτλους τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ἰταλίας καὶ τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Αἰθιοπίας ἔπαιρνε τὸν τίτλο τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ἀλβανίας. Ἐπειτα ἀπὸ τὴν ἰταλο-ἀλβανικὴ πολιτικὴ ἔνωση, σύντομα ἀκολούθησε ἡ οἰκονομικὴ ἐνσωμάτωση.

Κατά τή συμφωνία τῆς 20 Ἀπριλίου ἡ Ἰταλία καί ἡ Ἀλβανία ἀποτελοῦσαν ἀπ' ἐδῶ καί πέρα ἓνα ἑνιαῖο ἔδαφος. Τά τελωνεῖα ἀνάμεσα στίς δύο χῶρες καταργήθηκαν. Ἡ τύχη τοῦ ἀλβανικοῦ φράγκου ἦταν πιά συνδεδεμένη μ' ἐκείνη τῆς ἰταλικῆς λιρέττας. Οἱ Ἰταλοί ὑπήκοοι ἀπολάμβαναν στήν Ἀλβανία τά ἴδια δικαιώματα μέ τούς Ἀλβανούς, ἀλλά ἡ ἀμοιβαιότητα πού διατυπωνόταν στ' ἄρθρα αὐτῶν τῶν συμφωνιῶν ἦταν καθαρό παραμῦθι.

Οἱ φασίστες δέν ἄργησαν νά καταργήσουν τελείως τά, ἔστω καί τυπικά, δικαιώματα τῆς κρατικῆς κυριαρχίας πού ὑποστήριζαν ὅτι εἶχαν ἀφήσει στήν Ἀλβανία. Σύμφωνα μέ τό «Θεμελιακό Καταστατικό Χάρτη» τοῦ ἀλβανικοῦ βασιλείου, ὁ Βίκτωρ Ἐμμανουήλ Γ', ἀνώτατος ἀρχηγός τοῦ ἀλβανικοῦ κράτους, πῆρε τή νομοθετική καί ἐκτελεστική ἐξουσία καί διόρισε γενικό τοποτηρητή του στήν Ἀλβανία τόν πρῶην Ἰταλό πρεσβευτή στά Τίρανα Φ. Γιακομόνι. Τό ἀλβανικό ὑπουργεῖο τῶν ἐξωτερικῶν, οἱ διπλωματικοί ἀντιπρόσωποι τῆς Ἀλβανίας στήν Ἰταλία καί στίς ἄλλες χῶρες καθώς καί οἱ ἀντιπροσωπεῖες τῶν ξένων χωρῶν στά Τίρανα, καταργήθηκαν σάν «ἀσυμβίβαστες μέ τή μοναρχική ἐνότητα». Ἀντί γιά κοινοβούλιο δημιουργήθηκε ἓνα Ἀνώτατο Φασιστικό Συντεχνιακό Συμβούλιο. Ὁ ἀλβανικός στρατός ἐνσωματώθηκε στόν ἰταλικό. Οἱ φασίστες ἄφησαν ἀπείραχτο τόν κατώτερο διοικητικό μηχανισμό ἀλλά διόρισαν στίς σημαντικές θέσεις τούς Ἀλβανούς ὁπαδούς τους καθώς καί ἓνα μεγάλο ἀριθμό Ἰταλῶν συμβούλων.

Ἡ ἰταλική πολιτική τῆς ἐνσωμάτωσης στράφηκε κύρια στήν πολιτική καί οἰκονομική ζωή. Ὑστερα ἀπό ἐκφοβισμούς καί ἀπειλές δημιουργήθηκε ἓνα Φασιστικό Ἀλβανικό Κόμμα καί διάφορες πολιτικές καί πολιτιστικές ὀργανώσεις πού σκοποῦσαν νά ξεριζώσουν κάθε αἴσθημα τοῦ ἀλβανικοῦ ἐθνικισμοῦ καί νά προπαγανδίσουν τήν φασιστική ἰδεολογία καί τήν πολιτική τῆς ἀφομοίωσης τοῦ πληθυσμοῦ. Τό πρῶτο βῆμα πρὸς τήν κατεύθυνση αὐτή ἦταν ἡ δημιουργία μιᾶς κυρίαρχης ἀλβανικῆς τάξης στενά δεμένης μέ τά συμφέροντα τῆς Ρώμης.

Αφοῦ τά τυπικά ἐμπόδια ὑπερπηδήθηκαν, ἡ Ἀλβανία γνώρισε μιᾶ πραγματικά οἰκονομική εἰσβολή. Χιλιάδες Ἰταλοί ἐργάτες ἄρχισαν νά καταφθάνουν ἐνῶ οἱ ἰταλικές οἰκονομικές καί βιομηχανικές ὁμάδες, προσελκυσόμενες ἀπό τίς οἰκονομικές πηγές τῆς χώρας, γέμισαν τήν Ἀλβανία μέ θυγατρικές τους ἐπιχειρήσεις. Δεκάδες ἐταιρεῖες δημιουργήθηκαν γιά νά ἐκμεταλλευθοῦν τόν ὀρυκτό πλοῦτο καί εἰδικότερα τίς πρῶτες ὕλες στρατηγικῆς σημασίας ὅπως τό πετρέλαιο, τό χρῶμιο, τό σίδηρο, τό χαλκό, τήν ἄσφαλτο κ.λπ., προϊόντα πού ἡ ἰταλική οἰκονομία εἶχε μεγάλη ἀνάγκη.

Τόν πίνακα συμπληρώνει τό σχέδιο τῆς «πλήρους ἐγγειοβελτίωσης» τῆς χώρας. Δεκάδες χιλιάδες Ἰταλοί ἀποικοὶ θά ἐγκαταστέκονταν στίς παραθαλάσσιες πεδιάδες ἐνῶ ὁ ἀλβανικός πληθυσμός θά μεταφερόταν στίς ὄρεινές περιοχές τοῦ ἐσωτερικοῦ. Οἱ φασιστικές ἀρχές σκόπευαν νά κάνουν τήν Ἀλβανία μιᾶ «Quinta Sponda» (Πέμπτη Ὀχθη) πού θ' ἀπορροφοῦσε τό λιγότερο ἓνα ἑκατομμύριο ἀποίκους ἀπό τή Μεσημβρινή Ἰταλία.

Ἡ ἐγκαθίδρυση τοῦ φασιστικοῦ κατοχικοῦ καθεστῶτος προκάλεσε ἕνα σοβαρό ψυχολογικό χτύπημα στὸν ἀλβανικό πληθυσμό. Ἡ ἀπώλεια τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας ἔπληξε βαθιά τὰ ἔθνηκα του αἰσθήματα. Ἀκόμη σοβαρά πλήγματα δέχθηκε ἡ οἰκονομία τῆς χώρας. Ἡ καλύτερευση τῆς οἰκονομικῆς κατάστασης πού προκλήθηκε τοὺς πρώτους μῆνες μέ τὴν αὐξηση τῶν οἰκοδομικῶν ἐργασιῶν καὶ τῆ μαζικὴ εἰσροή στὴν ἀγορά βιομηχανικῶν ἰταλικῶν προϊόντων, δέν ἦταν παρά μιά ἀπλή ψευδαίσθηση. Ἡ μικροβιομηχανία καὶ ἡ βιοτεχνία σχεδόν καταστράφηκαν. Τὸ σύνολο αὐτῶν τῶν συνθηκῶν προκαλώντας τὴ λαϊκὴ δυσφορία ἀπέναντι στὸν κατακτητὴ, δημιούργησε ἕνα εὐνοϊκό ἔδαφος γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἀντιφασιστικοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ κινήματος.

Ἀρχικά ἡ ἀντίσταση πού ἐκδηλώθηκε ἐνάντια στὸν εἰσβολέα ἦταν αὐθόρμητη. Ἀπεργίες τῶν ἐργατῶν ἐναντίον τῶν ξένων ἐπιχειρηματιῶν. Ἀρνηση τῶν ὑπαλλήλων καὶ ἐργατῶν, παρά τίς διοικητικὲς πιέσεις νὰ γίνουν μέλη τοῦ φασιστικοῦ κόμματος. Ἀρνηση τοῦ «ρωμαϊκοῦ» χαιρετισμοῦ. Σαμποτάρισμα τῆς διδασκαλίας τῆς φασιστικῆς κουλτούρας καὶ τῆς ἰταλικῆς γλώσσας στὰ σχολεῖα. Διαμαρτυρίες τῶν ἀγροτῶν ἐνάντια στὴ χωροταξία τῆς γῆς κ.λπ. Ἡ ἰδέα τῆς ἀναγκαιότητας τοῦ ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας κέρδιζε ὀλοένα νέα καὶ πλατιά στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ. Ἐπιβαλόταν λοιπὸν ἡ ἱστορικὴ ἐπιταγὴ τῆς ὀργάνωσης τῆς ἀντίστασης σὲ πλατιά κλίμακα καὶ τῆς δημιουργίας μιᾶς ὀργανωμένης δυνάμεις πού θ' ἀναλάμβανε τὴν καθοδήγηση τοῦ κινήματος.

Κάτω ἀπ' αὐτὲς τίς συνθηκὲς οἱ διάφορες πολιτικὲς δυνάμεις δέν ἔπρεπε ν' ἀργοποροῦν γιὰ νὰ πάρουν θέση. Ἀπὸ τοὺς ἐκπροσώπους τῆς κυρίαρχης τάξης ὀρισμένοι συμμάχησαν μέ τὸν κατακτητὴ καὶ στήριξαν πλήρως τὴν πολιτικὴ του. Ἐτοί εἶναι ἕνας ἀριθμὸς ἐμπόρων καὶ βιομηχάνων συνδέθηκαν μέ τίς ἰταλικὲς ἐταιρεῖες γιὰ νὰ ἐπιδοθοῦν σὲ ἐπικερδεῖς οἰκονομικὲς δραστηριότητες. Ἄλλοι, ἀποπροσανατολισμένοι ἀπὸ τὰ γεγονότα, διατήρησαν μιὰ στάση ἀναμονῆς. Ἦταν προφανές ὅτι καμιά ἀπὸ τίς δυνάμεις αὐτὲς δέν ἦταν ἱκανὴ νὰ καθοδηγήσει τὴν ἀντιφασιστικὴ ἀντίσταση.

Οἱ ἐργάτες, ἂν καὶ λίγοι, εἶχαν κάποια πείρα ἀπὸ τὸν ἀγῶνα τους κατὰ τῆς καπιταλιστικῆς ἐκμετάλλευσης καὶ τῆς φασιστικῆς ὑποδούλωσης. Μετὰ τὴν κατοχὴ τὸ ἐργατικὸ κίνημα μεγάλωσε περισσότερο καὶ πῆρε ἕναν καθαρὰ ἀντιφασιστικὸ χαρακτήρα. Οἱ κομμουνιστὲς βρῆκαν στοὺς ἐργάτες ἕναν πολὺ εὐνοϊκό χῶρο γιὰ τὴν προπαγάνδισή τοῦ ἀγῶνα κατὰ τοῦ φασισμού.

Ἐναν ἰδιαίτερα σημαντικό ρόλο ἔπαιξε τὴν περίοδο αὐτὴ ἡ νεολαία τῶν σχολειῶν πού εἶχε κύρια ἀστικὴ καὶ μικροαστικὴ καταγωγή. Ἀφοῦ διαψεύσθηκαν οἱ ἐλπίδες τῆς ἀπὸ τὸν Ζῶγου μέ τὴν ὑποχωρητικὴ πολιτικὴ του, στράφηκε ἐνάντια στὸ παλαιὸ καθεστῶς. Ἡ ἡλικία καὶ ἡ ἐνεργητικότητά της ἀναζητοῦσαν τὴν ἐπαναστατικὴ δράση ἐνῶ ἐνιωθαν τὴν ἀνάγκη νὰ ἔχουν ἕνα προοδευτικὸ ἰδεῶδες. Τὰ συντηρητικὰ καὶ ἀντιδραστικὰ ἰδεῶδη τοῦ περιβάλλοντος ἀπὸ τὸ ὁποῖο καταγόταν καὶ ὁ πολιτικὸς λήθαργος πού προκαλοῦσαν δέν τὴν ἱκανοποιοῦσαν πιά. Ἡ ἀπώλεια τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς χώρας τὴν

ἀναστάτωσε περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλο κοινωνικό στρώμα. Οἱ κομμουνιστικές ιδέες τῆς πρόσφεραν τό ιδεῶδες πού ἀναζητοῦσε. Οἱ ἐργατικές ἀπεργίες καί οἱ μαζικές ἀντιφασιστικές ἐνέργειες τῆς ἔδωσαν τό παράδειγμα. Στή μεγάλη πλειοψηφία τῆς δόθηκε στήν ὑπόθεση τῆς ἀντίστασης σχηματίζοντας τά πρῶτα τμήματα τῆς κομμουνιστικῆς νεολαίας. Κάτω ἀπό τήν ἐπιρροή τῆς οἱ ἀστικοί κύκλοι ὀρισμένων καιροσκοπῶν ἄρχισαν νά ὑποστηρίζουν τό ἀπελευθερωτικό κίνημα.

Μέσα σ' αὐτές τίς συνθήκες ἡ μόνη πραγματική πολιτική δύναμη τῆς χώρας πού ἔμενε στή θέση τοῦ ἀγῶνα κατά τοῦ κατακτητῆ, ἦταν οἱ κομμουνιστές.

Στίς 28 Νοεμβρίου 1939 ἐπέτειο τῆς ἀνακήρυξης τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἀλβανίας, ὀργανώθηκαν στίς κυριότερες πόλεις τῆς χώρας διάφορες ἀντιφασιστικές ἐκδηλώσεις μέ πρωτοβουλία τῶν κομμουνιστῶν. Πρόκειταν γιά τήν πρώτη μεγάλη πρόκληση ἐναντίον τοῦ κατοχικοῦ καθεστώτος. Στή συνέχεια, ἡ ἀντίσταση θά πάρει ὄλοένα καί πιο δραστήριες μορφές πάλης περνώντας, μεταξύ ἄλλων, σέ πράξεις σαμποτάζ καί βίαιες συμπλοκές μέ τήν ἀστυνομία.

Τόν Ἰούνιο τοῦ 1940 ἡ Ἰταλία ἔμπαινε στόν πόλεμο στό πλευρό τῆς χιτλερικῆς Γερμανίας. Μέ διάταγμα τοῦ Βίκτορα Ἐμμανουήλ Γ' ἡ ἐμπόλεμη κατάσταση ἐπεκτάθηκε καί στήν Ἀλβανία πού κινδύνευε νά μπλεχτεῖ μέ τή μεγάλη περιπέτεια τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Ἡ Κυβέρνηση τῆς Ρώμης ἔκανε τά πάντα γιά νά προσελκύσει τόν ἀλβανικό πληθυσμό ν' ἀγωνιστεῖ γιά τήν ὑπόθεσή τῆς, λαμβάνοντας ἰδίως ὑπόψη τῆς τήν ἐπικείμενη δράση τῆς κατά τῆς Ἑλλάδας καί τῆς Γιουγκοσλαβίας. Μέ τήν ἐλπίδα αὐτή ὑποσχέθηκε στούς Ἀλβανούς ὅτι θά πραγματοποιήσουν τήν ἐθνική ἐνότητά τους ἐνσωματώνοντας στή μητέρα-πατρίδα τήν Κοσόβα καί τήν Τσαμουριά πού βρίσκονταν ἀκόμα χωρισμένες ὕστερα ἀπό τίς ἀποφάσεις τοῦ Συνεδρίου τῆς Βερολίνου τοῦ 1878 καί τῆ Διάσκεψη τῶν πρεσβευτῶν τοῦ 1912-1913.

Στίς 28 Ὀκτωβρίου 1940 τά ἰταλικά στρατεύματα ἐπιτέθηκαν στήν Ἑλλάδα ἀπό τά νότια τῆς Ἀλβανίας. Ἄν καί ἡ κυβέρνηση-ἀνδρείκελο τῆς Ἀλβανίας διακήρυξε τήν ἀλληλεγγύη τῆς μέ τήν ἐπίθεση, ὁ πληθυσμός ἐκδήλωσε ἀνοιχτά τήν ἐντονη ἀποδοκιμασία του. Τά δύο ἀλβανικά τάγματα πού στάλθηκαν μέ τή βία στό μέτωπο, ἀρνήθηκαν νά πολεμήσουν. Ὑστερα ἀπό μαζικές λιποταξίες, οἱ φασίστες ἀναγκάστηκαν ν' ἀποσύρουν ἀπό τό μέτωπο τίς μονάδες αὐτές καί νά τίς κλείσουν σ' ἓνα στρατόπεδο συγκέντρωσης στήν κεντρική Ἀλβανία.

Ἡ ἀλβανική ἀντίσταση πού βρισκόταν ἀκόμη στήν ἐμβρυακή φάση τῆς, ἔκανε κοινό τῆς ἀγῶνα τόν ἀγῶνα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ πού πολεμοῦσε γιά τήν ἐλευθερία καί τήν ἀνεξαρτησία του. Στά μετόπισθεν ὅπως καί στό μέτωπο ἔγιναν διάφορα σαμποτάζ. Στίς πετρελαιοπηγές ἡ παραγωγή ἔπεσε κατά 35%. Στά ὄρυχεῖα χρωμίου σήραγγες ὀλόκληρες ἀνατινάχτηκαν. Ὁ Ντοῦτσε ἀντί νά καταφέρει «νά τσακίσει τά πλευρά τῆς Ἑλλάδας» εἶδε τά στρατεύματά του νά ὑφίστανται μιά ντροπιαστική ἥττα πού θά τή δικαιολογήσει στό Χίτλερ

λέγοντας ότι όφειλόταν στην ανεπάρκεια τών στρατιωτικῶν προετοιμασιῶν καί στην «προδοσία» τών ἀλβανικῶν μονάδων. Μέσα σέ πέντε βδομάδες ό ἑλληνικός στρατός κατέλαβε ἕνα μεγάλο μέρος τῆς νότιας Ἑλλάδας.

Ἡ εὐκαιρία ἦταν μοναδική γιά νά ἔνωθεῖ ό ἀλβανικός στρατός μέ τόν ἑλληνικό ἐναντία στόν κοινό ἐχθρό. Ὅμως ἡ Ἀθήνα δέν ἔκρινε ἔτσι τά πράγματα. Στήν ἑλληνική κυβέρνηση ἡ πορεία τών γεγονότων φαινόταν πῶς τῆς ἔδινε τήν εὐκαιρία νά πραγματοποιήσῃ τά παλιά προσαρτηστικά σχέδιά της γιά τίς περιοχές τῆς Κόρτσας καί τοῦ Γκιροκάστερ. Ἐτσι ἐξηγεῖται ἡ κατηγορηματική ἄρνηση τοῦ ἑλληνικοῦ στρατηγεῖου στήν πρόταση τών Ἑλλαντῶν ἀντιφασιστῶν πατριωτῶν, νά σχηματίσουν δύο τάγματα καί νά πολεμήσουν μέ τήν ἐθνική τους σημαία, στό πλευρό τών ἑλληνικῶν δυνάμεων ἐναντίον τών Ἰταλῶν εἰσβολέων.

Μόνο ἔπειτα ἀπό τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1941 οἱ Ἰταλοί θά πάρουν τήν ἐκδίκησή τους στήν Ἑλλάδα πού θά τσακιστεῖ καί θά ὑποταχθεῖ ταυτόχρονα μέ τή Γιουγκοσλαβία ἀπό τά ναζιστικά στρατεύματα.

Οἱ ἰταλο-γερμανικές συμφωνίες τῆς Βιέννης θεσμοθετοῦσαν τή δημιουργία μιᾶς «Μεγάλης Ἑλλάδας» στήν ὁποία θά ὑπαγόταν ἕνα μεγάλο μέρος τών ἀλβανικῶν ἐδαφῶν τῆς Κοσόβας (στήν Γιουγκοσλαβία) καί ἡ περιοχή τῆς Τσαμουριάς (στήν Ἑλλάδα). Οἱ φασίστες βρῆκαν τήν εὐκαιρία ν' ἀρχίσουν μιά μεγάλη προπαγανδιστική ἐκστρατεία μέ σκοπό νά δεχθοῦν οἱ Ἑλλανοί τήν ἰδέα τῆς «Μεγάλης Ἑλλάδας» καί νά συμμαχήσουν μέ τίς δυνάμεις τοῦ Ἡξονα πού ἐγγυόντουσαν τήν ἀλβανική ἐθνική ἐνότητα. Εἶναι προφανές ὅτι οἱ φασίστες ἔπαιζαν μέ τήν εὐαισθησία τών Ἑλλαντῶν στό θέμα τῆς ἀκεραιότητας τῆς γῆς τους.

Πραγματικά οἱ Ἑλλανοί ποτέ δέ δέχτηκαν τίς ἀποφάσεις τών μεγάλων δυνάμεων πού διαμελίζαν τή χώρα τους καί σ' ὀλόκληρη τή σύγχρονη ἱστορία τους εἶναι σημαδεμένοι ἀπό τό βαθύ πόθο τους γιά ἐθνική ἐνότητα. Ἡ ἔνωση τών γόνιμων γαιῶν τῆς Κοσόβας μέ τήν Ἑλλάδα, σχεδόν διπλασίασε τήν ἔκταση καί τόν πληθυσμό τῆς χώρας ἐνῶ ἐγκαταστάθηκε μιά ἀλβανική διοίκηση πού ἐξαρτιόταν ἀπό τά Τίρανα. Ἡ ἐνοποίηση αὐτή ἔλυσε ἔστω καί πρόσκαιρα τό χρόνιο πρόβλημα τοῦ ἐλλείμματος τῆς παραγωγῆς δημητριακῶν προϊόντων. Ὅμως οἱ πῖο ἀξιοσημεῖωτες ἐπιπτώσεις ὑπῆρξαν κύρια στό ἰδεολογικό καί πολιτικό ἐπίπεδο. Ὁ πληθυσμός τῆς Κοσόβας εἶχε ὑποφέρει φοβερά ἀπό τή σκληρή καταπίεση τῆς σέρβικης καί Γιουγκοσλαβικῆς μοναρχίας. Στερημένος ἐδῶ καί δεκάδες χρόνια ἀπ' ὀποιοδήποτε ἐθνικό δικαίωμα, ἐμπαιγμένος, ἐγκαταλειμμένος στήν ἀμάθειά του, ἀποδεκατισμένος ἀπό τίς ἀστυνομικές καταδιώξεις καί τούς μαζικούς ἐκτοπισμούς, ὑπῆρχε κίνδυνος νά θεωρήσῃ ὅτι ἡ ἔνωση αὐτή ἦταν μιά ἐθνική ἀναγέννηση πού ἐπιτεύχθηκε χάρη στίς δυνάμεις τοῦ Ἡξονα, μέ ὅλες τίς συνέπειες πού θά μπορούσε νά ἔχει μιά τέτοια στάση.

Καί πραγματικά ἕνα μέρος τοῦ πληθυσμοῦ ἔπεσε θύμα αὐτοῦ τοῦ ἐθνικισμοῦ. Οἱ κομμουνιστές καί οἱ ἀντιστασιακοί τῆς Ἑλλάδας καί τῆς Κοσόβας διπλασίασαν τίς ἐνέργειές τους γιά νά καταγγείλουν τόν ἐλιγμό τών

φασιστῶν. Ἄλβανοί κομμουνιστές ἤλθαν βιαστικά στήν περιοχή τῆς Κοσόβας κυρίως μετά τή δημιουργία τοῦ Κ.Κ. Ἄλβανίας.

Ἐκεῖ ρίχτηκαν οἱ βάσεις τοῦ κομμουνιστικοῦ κινήματος καί τῆς ἀντιφασιστικῆς ἀντίστασης καί ἀναπτύχθηκε μ' ἐπιτυχία μιά πλατιά προπαγάνδα μέ σκοπό ν' ἀποδυναμωθεῖ ὁ ἀλβανο-σερβικός ἐθνικός ἀνταγωνισμός πού οἱ φασίστες ὑποδαύλιζαν μέ κάθε μέσο. Οἱ κομμουνιστές τῆς Ἄλβανίας καί τῆς Κοσόβας ἔνωσαν ἔντονα τήν ἀνάγκη νά συνεργαστοῦν μέ τούς λαούς τῆς Γιουγκοσλαβίας στόν ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ μέ βάση τίς ἀρχές τῆς αὐτοδιάθεσης.

Τό κομμουνιστικό κόμμα τῆς Ἄλβανίας ψυχή τῆς ἀντίστασης

Οἱ κομμουνιστικές ομάδες στίς ὁποῖες ἔπεφτε τό ἔργο νά ὀργανώσουν τήν ἀντίσταση, συνέχιζαν νά δροῦν ἀπομωνομένα. Ἡ δημιουργία τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος γινόταν κάτι τό ἀναγκαῖο μέσα στίς νέες συνθήκες πού εἶχαν δημιουργηθεῖ, συναντοῦσε ὅμως σοβαρά ἐμπόδια ἀπό τίς ἰδεολογικές, τακτικές καί ὀργανωτικές διαφορές πού κύρια χῶριζαν τούς ἡγέτες τους. Ἡ πῖο σημαντική ομάδα τῆς Κόρτσας ὑποστήριζε πάντα τήν ὀργάνωση ἑνός ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ κινήματος πού θά συμπεριλάμβανε ὅλα τά κοινωνικά στρώματα πού θά ἤθελαν νά πολεμήσουν τόν εἰσβολέα. Ἀντίθετα οἱ ἡγέτες τῆς ομάδας τῆς Σκόδρας εἶχαν μιά τελείως διαφορετική γνώμη. Προσαρμόζοντας τίς παλιές τους ἀντιλήψεις στή νέα κατάσταση, ὑποστήριζαν ὅτι ἔπειτα ἀπό τήν ἰταλική κατοχή ἡ Ἄλβανία ἔμπαινε σέ μιά περίοδο ταχείας καπιταλιστικῆς ἀνάπτυξης καί ὅτι κατά συνέπεια ἡ ἐργατική τάξη, πού ὀλοένα μεγάλωνε, θά δημιουργοῦσε τήν ἀναγκαῖα βάση γιά τή σοσιαλιστική ἐπανάσταση. Ἡ ἰδεολογική σύγχυση μεγάλωσε μέ τήν ἐμφάνιση τό 1940 δύο νέων ομάδων: τῆς ομάδας τῶν «Νέων» καί τῆς ομάδας τῆς «Ζιαρι» («Ἡ φωτιά») μέ ἀναρχο-τροτσκιστικές τάσεις.

Κάθε μιά ἀπ' αὐτές τίς ομάδες ἤθελε νά ἐπιβάλλει τίς ἀντιλήψεις της στό κομμουνιστικό κίνημα. Οἱ προσπάθειες ἐνοποίησης πού ἔγιναν ἀπό τούς ἡγέτες τους δέν ἔφεραν κανένα ἀποτέλεσμα γιατί δέν μπόρεσαν νά συμφωνήσουν σέ μιά κοινή ἰδεολογική, πολιτική καί ὀργανωτική πλατφόρμα. Ἀλλά κατά τή διάρκεια τῆς ἀντίστασης οἱ ἀγωνιστές τῆς βάσης τῶν διαφόρων ομάδων ἔβαλαν ἰσχυρά θεμέλια γιά μιά κοινή δράση καί γιά ἐνότητα. Ἐτσι οἱ μεταξύ τους διαφωνίες πέρασαν σέ δεύτερο πλάνο, πράγμα πού ὀδήγησε τήν ἔνωση τῶν κομμουνιστῶν σ' ἕνα μοναδικό κόμμα τῆς ἐργατικῆς τάξης.

Ἡ εἴσοδος τῆς Σοβιετικῆς Ἐνωσης στό Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ὕστερα ἀπό τή χιτλερική ἐπίθεση τῆς 22ας Ἰουνίου 1941, θά σημάνει μιά σημαντική καμπή στήν πορεία τῶν γεγονότων. Ἡ ἀλβανική ἀντιφασιστική ἀντίσταση ἐνισχύθηκε μ' ἕναν πανίσχυρο σύμμαχο καί παρά τίς ἀρχικές ἐπιτυχίες τῶν

ναζήδων τό φθινόπωρο τοῦ 1941 στό σοβιετικό μέτωπο, αὐτή μεγάλωσε καί ἰσχυροποιήθηκε περισσότερο.

Στούς κόλπους τοῦ κομμουνιστικοῦ κινήματος γίνεται μιά μεταστροφή πού θά καταλήξει σέ μιά συμφωνία συνεργασίας καί ὀργάνωσης κοινῆς δράσης. Μόνο ἡ ὁμάδα «Ζιάρι» δέν πῆρε μέρος στή συμφωνία.

Στή διαδικασία τῶν προσπαθειῶν πού ἀναπτύχθηκαν γιά νά πραγματοποιηθεῖ ἡ ἔνωση ὄλων τῶν Ἑλβανῶν κομμουνιστῶν σ' ἓνα Κομ. Κόμμα, ἀρχίζει νά ἐπιβάλλεται ὄλο καί πιά πολύ σάν μαζικός καθοδηγητής ἓνα ἀπό τά πιά δραστήρια καί τά πιά ἐξέχοντα μέλη τῆς ὁμάδας τῆς Κόρτσας, ὁ Ἑμβέρ Χότζα. Ὁ Ε. Χότζα γεννήθηκε στό Γκιροκάστερ στίς 16 Ὀκτωβρίου 1908 κι ἔκανε τίς γυμνασιακές του σπουδές στό γαλλικό λύκειο τῆς Κόρτσας, πράγμα πού τοῦ ἐπέτρεψε νά γνωρίσει τή δημοκρατική καί κομμουνιστική γαλλική λογοτεχνία. Στή Γαλλία, ὅπου θά πάει στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ '30 γιά νά συνεχίσει τίς ἀνώτερες σπουδές του, θά γίνει συμπαθῶν τοῦ κομμουνιστικοῦ κινήματος. Στό Παρίσι ἀνέπτυξε σχέσεις μέ τή σύνταξη τῆς ἔφημερίδας «Οὐμανιτέ» στήν ὁποία καί συνεργάστηκε μάλιστα μέ ἄρθρα πού κατάγγελλαν τό καθεστῶς τῆς Ἑλβανίας. Ὄταν διακόπηκε ἡ ὑποτροφία του, ἀναγκάστηκε νά πάει στό Βέλγιο, ὅπου συνεχίζοντας τίς σπουδές του δούλεψε ταυτόχρονα γιά ἓνα μικρό χρονικό διάστημα στό ἑλβανικό Προξενεῖο τῶν Βρυξελλῶν. Ὄμως ἀπολύεται τό 1936 λόγω τῆς ἀντιζωγκικῆς του δραστηριότητας καί ἀναγκάζεται νά ἐπιστρέψει στήν Ἑλβανία ὅπου συνεχίζει τήν ἐπαναστατική του δραστηριότητα. Θά δούλεψει πρῶτα στό Λύκειο τῶν Τιράνων καί στή συνέχεια στό Λύκειο τῆς Κόρτσας (1937-1939) ὅπου θά διορισθεῖ καθηγητής, γίνοντας ἓνας θερμός προπαγανδιστής τῶν δημοκρατικῶν, ἀντιφασιστικῶν καί κομμουνιστικῶν ἰδεῶν. Στήν Κόρτσα ἔγινε ἓνα ἀπό τά πιά δραστήρια μέλη τῆς κομμουνιστικῆς ὁμάδας κι ἓνας ἀπό τοὺς ὀργανωτές τῆς λαϊκῆς ἀντίστασης ἐναντίον τῆς φασιστικῆς ἐπίθεσης. Ἐπειτα ἀπό τήν ἀπολύση του ἀπό τή δοσίλογη διοίκηση «σάν ἐχθρικό στοιχεῖο πρὸς τό καθεστῶς», ἡ καθοδήγηση τῆς ὁμάδας τῆς Κόρτσας ἀποφάσισε τό 1940 νά τόν στείλει στήν πρωτεύουσα γιά νά ἐπεκτείνει ἐκεῖ τή δράση τῆς ὁμάδας. Στά Τίρανα ὁ Ε. Χότζα δούλεψε πρὸς δύο κατευθύνσεις: ἀπό τή μιά ἔπρεπε νά φτάσει στό τέλος τῆς ἡ διαδικασίας ἐνοποίησης τοῦ κομμουνιστικοῦ κινήματος καί νά ἰδρυθεῖ τό Κόμμα. Ἀπό τήν ἄλλη ν' ἀναπτυχθοῦν σχέσεις μέ τοὺς ἐθνικιστές καί ἀντιφασίστες πατριῶτες γιά τή διοργάνωση ἑνός κοινῶν ἀγωνιστικοῦ μετώπου.

Ἡ συμφωνία μεταξύ τῶν κομμουνιστικῶν ὁμάδων γιά τήν ὀργάνωση κοινῶν ἀντιφασιστικῶν ἐνεργειῶν, ἐπέτρεψε στόν Ε. Χότζα ν' ἀναπτύξει μιά πλατιά καί καρποφόρα δραστηριότητα. Στίς 28 Ὀκτωβρίου 1941, φασιστική ἐπέτειο τῆς «πορείας στή Ρώμη», μπῆκε ἐπικεφαλῆς τῆς μεγάλης ἀντιφασιστικῆς διαδήλωσης πού ἔγινε στά Τίρανα. Καταδικάστηκε ἐρήμην σέ θάνατο καί ἀναγκάστηκε νά περάσει στήν παρανομία. Στίς 8 Νοεμβρίου ἔγινε στήν Κόρτσα μιά ἄλλη σημαντική διαδήλωση παρόμοια μέ τῆς πρωτεύουσας, ὅπου συνέβηκαν αἱματηρές συμπλοκές μέ τοὺς φασίστες καί ὑπῆρξαν ἀρκετοί

νεκροί και τραυματίες.

Ἡ ἐνοποίηση τῶν κομμουνιστῶν ἔδωσε τ' ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα γιατί οἱ διαδηλώσεις αὐτές προξένησαν μεγάλη ἐντύπωση στήν κοινή γνώμη τῆς χώρας. Τό ἔδαφος γιά τή δημιουργία τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος εἶχε προετοιμαστεῖ. Ἀπό τίς 8 μέχρι τίς 14 Νοεμβρίου 1941 ἔγινε παράνομα στά Τίρανα μιά ἔκτακτη σύσκεψη τῶν κομμουνιστικῶν ομάδων, π' ἀποφάσισαν ἀπό τήν πρώτη κιόλας μέρα τήν ἴδρυση τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος Ἀλβανίας (Κ.Κ.Α.). Μετά ἀπό σκληρές συζητήσεις, ἡ ἀπόφαση πού υἱοθετήθηκε καθόριζε τίς ἰδεολογικές καί ὀργανωτικές βάσεις τοῦ κόμματος. Προσδιόριζε τά οὐσιώδη σημεῖα τῆς γενικῆς γραμμῆς πού θά ἀκολουθιόταν κατά τήν περίοδο τοῦ ἀντιφασιστικοῦ ἐθνικο-ἀπελευθερωτικοῦ ἀγώνα. Ταυτόχρονα ἐκλέχτηκε μιά ἑφταμελής προσωρινή Κεντρική Ἐπιτροπή πού ἡ καθοδήγησή της ἀνατέθηκε στόν Ε. Χότζα.

Τό κύριο σημεῖο τοῦ πολιτικοῦ προγράμματος ἦταν ὁ ἀγώνας «γιά τήν ἐθνική ἀνεξαρτησία τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ καί γιά μιά λαϊκοδημοκρατική κυβέρνηση σέ μιά Ἀλβανία ἀπαλλαγμένη ἀπό τό φασισμό⁵⁶». Ἐξετάστηκε τό θέμα τῆς γενικῆς ἐνοπλης ἐξέγερσης στή βάση τῆς συμμετοχῆς στόν ἀγώνα ὅλων τῶν κοινωνικῶν στρωμάτων τῆς χώρας, στή συνεργασία τοῦ Κ.Κ.Α. μέ κάθε ἄλλο ἀντιφασιστικό κόμμα πού πιθανόν νά δημιουργόταν καί τέλος στή δημιουργία ἑνός ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ στρατοῦ. Τήν ἐπομένη τῆς Σύσκεψης τοῦ Νοεμβρίου τό νεαρό Κομμουνιστικό Κόμμα εἶχε ν' ἀντιμετώπισε πολυάριθμα καί δύσκολα προβλήματα. Ἀρχικά διαλύθηκαν οἱ διάφορες κομμουνιστικές ομάδες καί δημιουργήθηκε ἕνα δίκτυο τοπικῶν κομματικῶν ὀργανώσεων. Ἀκόμη τόν ἴδιο μήνα ἰδρύθηκε ἡ ὀργάνωση τῆς κομμουνιστικῆς νεολαίας. Τό ἀποτέλεσμα ἦταν ν' ἀκολουθήσουν μιά σειρά ἀπό πῶς ἔντονες ἀντιφασιστικές κινητοποιήσεις στήν πρωτεύουσα καί στίς κυριότερες πόλεις.

Ἡ κατακτητής λαμβάνοντας ὑπόψη του ὅλες αὐτές τίς καταστάσεις, ἀναγκάστηκε ν' ἀλλάξει τακτική. Μιά νέα κυβέρνηση «κουϊσλινγκ⁵⁷» σχηματίστηκε στίς ἀρχές Δεκεμβρίου 1941 ὑπό τήν προεδρία τοῦ Μ. Κρούγια, γνωστοῦ ἔδω καί πολλά χρόνια γιά τίς ὑπηρεσίες πού πρόσφερε στή Ρώμη. Ἡ πολιτική πού ἀκολουθήθηκε συνδύαζε τή δημαγωγία μέ τή χρήση βίας καί σκοπό εἶχε νά διασπάσει τούς ἐθνικιστές ἀντιφασίστες ἀπό τούς κομμουνιστές, γιά ν' ἀπομονώσει ἔτσι καί ν' ἀποδιοργανώσει τό Κ.Κ.Α. Στό σύνθημα τῶν κουϊσλινγκ «διαλύστε τούς κομμουνιστές», «καταπνίξτε κάθε ἀντίσταση» τό Κ.Κ.Α. ἀπάντησε μέ τήν ἐνοπλη δράση.

Τό Δεκέμβριο τ' ἀντάρτικα τμήματα ἀρχίζουν τή δράση τους στίς πόλεις μέ ἀπόπειρες καί σαμποτάζ. Τόν Ἰανουάριο τοῦ 1942 ἡ Κεντρική Ἐπιτροπή

56. Δές «Ἱστορία τοῦ ΚΕΑ». Ἱστορικές Ἐκδόσεις, σελ. 74 - 85. (Στμ)

57. Νορβηγός πολιτικός, πού ἀνέλαβε τήν κυβέρνηση τῆς χώρας του μετά τή γερμανική εἰσβολή κι ἐκτελέστηκε κατά τήν ἀπελευθέρωση, τ' ὄνομά του ἔχει ταυτιστεῖ μέ τό δοσιλογισμό καί χαρακτηρίζει ἀπό τότε τίς δοσίλογες κυβερνήσεις. (Στμ)

του Κ.Κ.Α. έδωσε έντολή νά σχηματιστοῦν άντάρτικα άποσπάσματα καί τό Φεβρουάριο άποφάσισε τή δημιουργία έθνικοαπελευθερωτικῶν συμβουλίων⁵⁸.

Έκείνο πού έντυπωσίασε τίς μάζες καί είχε μεγάλη παροτρυντική δύναμη πάνω τους ή άυταπάρνηση τῶν κομμουνιστῶν άγωνιστῶν πού διεξήγαγαν έναν άνισο άγώνα έναντίον του έχθρου. Στίς 5 Μαΐου έπεφτε στό πεδίο τῆς μάχης ό πρόεδρος τῆς άλβανικῆς κομμουνιστικῆς νεολαίας Κεμάλ Στάφα, ένας νέος ταλαντοῦχος διανοούμενος. Κατά τό πρώτο έξάμηνο του 1942 τά τμήματα του άντάρτικου πόλης καί τ' άντάρτικα άποσπάσματα στά βουνά, χτύπησαν στίς κυριότερες πόλεις καί στούς συγκοινωνιακούς κόμβους. Στίς 24 'Ιουλίου 1942 κόπηκαν σ' όλη τή χώρα οί τηλεφωνικές καί τηλεγραφικές γραμμές, τ' άντάρτικα άποσπάσματα κατατροπώνοντας τίς θέσεις του έχθρου άπελευθέρωσαν ένα μέρος τῶν όρεινῶν περιοχῶν πού έγιναν οί πρώτες έστίες τῆς ελεύθερης 'Αλβανίας.

Οί έπιτυχίες αὐτές επέτρεψαν τή σύγκληση τῆς διάσκεψης γιά τήν 'Εθνική 'Απελευθέρωση πού έγινε στίς 16 Σεπτεμβρίου 1942 στήν Πέζα⁵⁹ όχι μακριά από τά Τίρανα καί στήν όποία συμμετείχαν κομμουνιστές καί έθνικιστές διαφόρων ρευμάτων. Οί τελευταίοι μή έχοντας δικά τους πολιτικά κόμματα άκολούθησαν είτε άτομικά είτε όμαδικά τό πρόγραμμα του Κ.Κ.Α., είτε υίοθέτησαν μία στάση άναμονῆς όπως οί όπαδοί του πρώην βασιλιᾶ Ζώγου πού αντιπροσωπεύθηκαν στή διάσκεψη από τόν Α. Κούπι. Στή διάσκεψη ιδρύθηκε τό 'Εθνικό, 'Απελευθερωτικό Μέτωπο (ΕΑΜ) πού, διευθυνόμενο από ένα προσωρινό Γενικό Συμβούλιο, θά έπρεπε νά συσπειρώσει κάθε 'Αλβανό άντιφασίστα χωρίς νά κάνει διάκριση τάξης, πολιτικῶν πεποιθήσεων, καταγωγῆς ή θρησκείας. Σ' όλη τή χώρα θά έπρεπε νά δημιουργηθοῦν έθνικά άπελευθερωτικά συμβούλια.

Ο έθνικοαπελευθερωτικός άγώνας δημιούργησε έτσι τίς άναγκαίες διεθνείς συνθήκες γιά τήν άποκατάσταση τῆς άνεξαρτησίας τῆς 'Αλβανίας. 'Ανέτρεψε τά σχέδια του έχθρου πού ήθελε νά συμμαχήσει ή χώρα μέ τό φασιστικό μπλόκ καί όδήγησε τήν 'Αλβανία στούς κόλπους τῆς συμμαχίας τῶν άντιφασιστικῶν χωρῶν. Αὐτό πού κατάφερε σέ διεθνή κλίμακα ήταν νά παρθοῦν πολύ πιό σαφείς θέσεις από κεΐνες πού πάρθηκαν τήν ήμέρα τῆς φασιστικῆς επίθεσης τόν 'Απρίλιο του 1939. Τό Δεκέμβριο του 1942 οί ύπουργοί τῶν έξωτερικῶν τῆς Μεγάλης Βρετανίας, τῶν Ε.Π.Α. καί τῆς Σοβιετικῆς "Ενωσης καθόριζαν, μέ επίσημες δηλώσεις, τή στάση τους άπέναντι στό άλβανικό ζήτημα. Ο ύπουργός τῶν έξωτερικῶν τῆς Σοβιετικῆς "Ενωσης Β. Μολότωφ δήλωνε ότι «...ή Σοβιετική "Ενωση πού παρακολουθεΐ μέ μεγάλη συμπάθεια τό θαρραλέο άπελευθερωτικό άγώνα τῶν 'Αλβανῶν πατριωτῶν έναντίον του 'Ιταλου κατακτητῆ, δέν άναγνωρίζει καμιά άξίωση του ίταλικου ίμπεριαλισμοῦ στό άλβανικό έδαφος καί εϋχεται νά δεΐ τήν

58. Δές «'Ιστορία του ΚΕΑ», 'Ιστορικές 'Εκδόσεις, σελ. 92 έπ. (Στμ)

59. Δές «'Ιστορία του ΚΕΑ», 'Ιστορικές 'Εκδόσεις, σελ. 105 - 108. (Στμ)

ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸ φασιστικὸ ζυγὸ τῶν εἰσβολέων καὶ τὴν ἀποκατάσταση τῆς ἀνεξαρτησίας της». Ἀπὸ τὴν πλευρὰ του ὁ Βρετανὸς ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Α. Ἦντεν δήλωνε στὴ Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων: «Ἡ κυβέρνησις τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος τῆς Βρετανίας ἐκφράζει αἰσθήματα συμπάθειας πρὸς τὸν ἀλβανικὸ λαὸ ὁποῖος εἶχε τὴ δυστυχία νὰ εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πρῶτα θύματα τῆς φασιστικῆς ἐπίθεσης», προσθέτοντας —ὄχι χωρὶς ἀλαζονία— ὅτι «ἡ βρετανικὴ κυβέρνησις ἐπιθυμεῖ νὰ δώσει τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν στὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ τὴν ἀπελευθερώσῃ ἀπὸ τὴ φασιστικὴ καταπίεσις». Παίρνοντας ὑπόψιν ὅμως τὰ αἰτήματα τῆς ἐξόριστης ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ἢ δήλωσις τοῦ Φόρεϊν Ὁφφισ ἦταν ἓνα χτύπημα στὴν ἀλβανικὴ ἀνεξαρτησία, κρατώντας σὲ ὑπόθηκον τὸ θέμα τῶν συνόρων πού θεωροῦσε ὅτι ἔπρεπε νὰ κανονιστεῖ ἀπὸ τὴ διάσκεψιν τῆς εἰρήνης μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου. Ὁ Ἀμερικανὸς ὑπουργὸς ἐξωτερικῶν Κ. Χούλ ἐκφράσε λακωνικὰ μὲ τὴ σειρά του τὴν εὐνοϊκὴν θέσιν τῶν Ε.Π.Α. ἀπέναντι τῆς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος.

Παίρνοντας βέβαια ὑπόψιν μας τὴ διαφορετικὴ πολιτικὴ τοποθέτησιν τοῦ καθένα ἀπὸ τοὺς τρεῖς, οἱ διακηρύξεις τους δὲν μποροῦν νὰ μποῦν στὸ ἴδιον πλάνο. Αὐτὸ ὅμως δὲ σημαίνει ὅτι δὲν ἐκφράζουν μιὰ κοινὴ στάσιν πρὸς τὸ ἀλβανικὸ ζήτημα ἀναγνωρίζοντας ἀπὸ κοινοῦ τὸν ἀγῶνα τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ, σάν τμῆμα τῆς ἀντιφασιστικῆς συμμαχίας καὶ ξαναδιαβεβαιώνοντας συλλογικὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος.

Τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι τὸ Κ.Κ.Α. ἐμφανίζεται σάν ὁ καθοδηγητὴς τοῦ Ἑθνοαπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα καὶ τῆς ἀναγνώρισίς του ἀπὸ τίς μεγάλες δυνάμεις τῆς ἀντιφασιστικῆς συμμαχίας, ἀνησύχησε τίς κυρίαρχες τάξεις τῆς χώρας, ἀκόμη καὶ ἐκεῖνους τοὺς κύκλους πού μέχρι τότε εἶχαν ὑποστηρίξει ὑλικά τὸν ἀγῶνα. Οἱ ἀντιπρόσωποι τους συνειδητοποιοῦσαν ὅλοένα καὶ περισσότερο ὅτι δὲν ἐπρόκειτο ἀπλὰ καὶ μόνο γιὰ ἓνα ἀπελευθερωτικὸ κίνημα ὅμοιον μὲ ἐκεῖνα τοῦ παρελθόντος ἀλλὰ γιὰ ἓνα κίνημα ταυτόχρονα ἔθνικόν καὶ κοινωνικόν, πού κάτω ἀπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ Κ.Κ.Α. ἀπειλοῦσε τίς κυρίαρχες θέσεις τους. Δὲν ἄργησαν ν' ἀντιδράσουν καὶ τὸ Κ.Κ.Α. τοὺς κάλεσε νὰ συσπειρωθοῦν στὸ Ε.Α.Μ. ἔστω καὶ σάν ξεχωριστὸ κόμμα ἀλλὰ οἱ ἐκκλήσεις του ἔμειναν χωρὶς ἀπάντησιν. Πρὸς τὸ τέλος τοῦ 1942 δημιούργησαν σὲ ἀντιπαράθεσιν μὲ τὸ Ε.Α.Μ. τὴ δικιά τους πολιτικὴ ὀργάνωσιν τὸ «Μπάλι Κομπετάρ» (Ἑθνικὸ Μέτωπον — Β.Κ.), στὴν ὁποία συσπειρώθηκαν τὰ στοιχεῖα διαφόρων πολιτικῶν ρευμάτων πού τοὺς ἔνωσε ὁ ἀντικομμουνισμὸς.

Οἱ ὁπαδοὶ τοῦ «Μπάλι» μὴ ὄντας διατεθειμένοι νὰ θυσιαστοῦν γιὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς χώρας καὶ συνδεδεμένοι μὲ διάφορους μυστικὸς δεσμούς μὲ τὸ κατοχικὸ καθεστῶς, ἀπάντησαν μὲ μιὰ πολιτικὴ ἀναβολὴν στὸ προστακτικὸ καθῆκον τῆς στιγμῆς πού ἦταν ὁ ἀσυμβίβαστος ἀγῶνας ἐναντίον τοῦ φασίστα κατακτητῆ. Τὸ κύριον ἐπιχείρημά τους ἦταν ὅτι μὲ τὸν ἔνοπλον ἀγῶνα ἐναντίον ἑνὸς πανίσχυρου ἐχθροῦ ὑπῆρχε ὁ κίνδυνος νὰ καταλήξουμε στὴν ἐκμηδένισιν τοῦ μικροῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ, πού τὴν τύχην του σὲ τελικὴ ἀνάλυσιν θὰ τὴν ἀποφάσιζαν οἱ μεγάλες δυνάμεις. Θὰ ἔπρεπε λοιπόν

νά διατηρήσει ανέπαφες τίς δυνάμεις του γιά ν' αντιμετώπισει τούς αὐριανούς του ἐχθρούς, τή Γιουγκοσλαβία καί τήν Ἑλλάδα. Τό «Μπάλι Κομπετάρ» δέν ἔμεινε ὁμως ἄπραγο. Στήν προσπάθειά του νά σταθεῖ σάν ἀντιστάθμισμα στό ἐθνικοαπελευθερωτικό κίνημα, υἱοθέτησε τίς ἴδιες ὀργανωτικές μορφές τοῦ Κ.Κ.Α. ὀργανώνοντας ἔνοπλα ἀποσπάσματα, συμβούλια κ.λπ. Γιά καθαρά δημαγωγικούς λόγους υἱοθέτησε ἀκόμα κι ἕνα ἀπό τά σημεῖα τοῦ μᾶξιμου προγράμματος τοῦ Κ.Κ.Α., τή δημιουργία μιᾶς Ἀλβανίας χωρίς ἐκμεταλλευτές καί ἐκμεταλλευόμενους.

Ἡ κατάσταση τῆς χώρας περιπλέχτηκε σοβαρά. Στήν καθοδήγηση τοῦ Μπάλι ὑπῆρχαν γνωστές καί μ' ἐπιρροή προσωπικότητες, ιδιαίτερα ὁ Πρόεδρος τους Μίτατ Φράσερι, γνωστός πολιτικός ἄντρας καί δημοσιογράφος, γιός τοῦ Ἀβδούλ Φράσερι, τοῦ λαμπροῦ πρωτεργάτη τῆς Ἐθνικῆς Ἀναγέννησης. Τό Μπάλι ἔχοντας τήν εὐνοια τοῦ δοσίλογου διοικητικοῦ μηχανισμοῦ πού οἱ ἀνώτατοι ὑπάλληλοι ἔγιναν μέλη τῆς Κεντρικῆς τοῦ Ἐπιτροπῆς, ἀνάπτυξε σύντομη δράση σέ πολλές περιοχές. Στίς τάξεις του μπῆκαν προοδευτικά, ἀκόμη καί ὁμάδες τῆς κυρίαρχης τάξης πού παρέμεναν ὡς τότε ἀδιάφορες. Ἐτσι δύο διαμετρικά ἀντίθετες πολιτικές γραμμές ἤρθαν ἀντιμέτωπες, ἡ γραμμή τοῦ ΕΑΜ καί ἡ γραμμή τοῦ Μπάλι.

Ἡ τακτική πού υἱοθέτησε τό Κ.Κ.Α. σκόπευε νά παρασύρει τό Μπάλι στόν ἀγώνα ἐνάντια στούς εἰσβολεῖς. Ἐτσι κατηγόρησε τό πῖο ἀδύνατο σημεῖο τοῦ προγράμματός του, ιδιαίτερα τή στάση ἀναμονῆς. Τό Μπάλι θά ἔπρεπε τό γρηγορότερο νά πάρει μέρος στόν ἔνοπλο ἀγώνα καί νά διαχωριστεῖ ἀπό τίς προσωπικότητες πού κατηγοροῦνταν γιά δοσίλογοι. Ὁμως γιά μιᾶ ὀργάνωση τέτοιου εἴδους ἦταν σάν νά ζητοῦσες τό ἀδύνατο. Ὁ Ἄγγλος Ζ. Ἀμερι πού τούς γνώρισε ἀπό κοντά θά γράψει σχετικά: «τόν πόθο τους νά πολεμήσουν τόν ἔπνιγε ἡ ἐπιθυμία τους νά χαροῦν τά πλούτη πού κατέχουν».

Γιά νά ἐπιτύχουν τό βασικό στόχο τους πού ἦταν ἡ ἀποδιοργάνωση τοῦ Κ.Κ.Α. ἀκολούθησαν τό δρόμο τῆς συνεργασίας μέ τό δοσίλογο κρατικό μηχανισμό καί τούς Ἰταλούς. Ἦδη ἀπό τό Φεβρουάριο τοῦ 1943 μπόρεσαν νά βροῦν μιᾶ κοινή γλώσσα μαζί τους. Στή θέση τοῦ Γιακομόνι ἡ Ρώμη διόρισε γενικό τοποτηρητή τό στρατηγό Α. Παριάνι. Ὁ στρατηγός ἤξερε νά μιλά καλά «τή γλώσσα τῶν ὀπλων» ἐγκαινιάζοντας ταυτόχρονα μιᾶ νέα δημαγωγική πολιτική λεγόμενη «τῶν παραχωρήσεων» πρός τούς Ἀλβανούς. Ἡ πολιτική αὐτή ἀπόβλεπε στήν ἀναθεώρηση τῆς τελωνειακῆς καί νομισματικῆς συμφωνίας τῆς 20ης Ἀπριλίου τοῦ 1939 καί τῆς συνθήκης γιά τήν ἔνοποιήση τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων τῆς Ἰταλίας καί τῆς Ἀλβανίας. Τό ἀλβανικό φασιστικό κόμμα θ' ἀντικαταστίόταν ἀπό μιᾶ ὀργάνωση πού ὀνομάστηκε «Φρουρά τῆς Μεγάλης Ἀλβανίας», ἐνῶ οἱ ἔνοπλες δυνάμεις θά ὑπάκουαν ἀποκλειστικά στήν κυβέρνηση τῶν Τιράνων πού προεδρευόταν τώρα ἀπό ἕνα συμπαθούντα τό Μπάλι τόν Μ. Μπουσατλή. Στίς 15 Μαρτίου 1943, οἱ ἡγέτες αὐτῆς τῆς ὀργάνωσης Α. Κέλτουρα καί Ν. Βλόρα, ὑπέγραψαν μέ τό στρατηγό Νταλμάτσο ἕνα μυστικό πρωτόκολλο μέ τό ὁποῖο ἐγγυόνταν στό διοικητή τῶν ἰταλικῶν δυνάμεων στήν Ἀλβανία ὅτι δέ θά δημιουργόταν

κανένα πλατύ επαναστατικό κίνημα στη Νότια ἼΑλβανία καί ὅτι θά ἔκαναν τά πάντα γιά νά ἐμποδιστοῦν οἱ πιθανές ἐπιθέσεις καί τά σαμποτάζ ἕως ὅτου ἀναδιοργανωθεῖ ἡ ἀλβανική χωροφυλακή.

Ἔτσι τό Μπάλι πέρασε σέ καθαρά ἀντεθνικές θέσεις. Αὐτή ὁμως ἡ συμβιβαστική καί προδοτική πολιτική του, τοῦ στοίχιζε ν' ἀκολουθήσει τή μοίρα τοῦ φασισμού.

Στό μέτωπο τοῦ ἔνοπλου ἀγώνα

Μετά τή διάσκεψη στήν Πέζα ἡ ἼΑλβανία μετατράπηκε σιγά-σιγά σέ πεδίο μάχης. Λόγω τῆς συντριπτικῆς ὕλικῆς καί ἀριθμητικῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἐχθροῦ, ὁ ἐθνικοαπελευθερωτικός ἀγώνας πῆρε τό χαρακτήρα τοῦ ἀντάρτικου πολέμου.

Ἀπό τό φθινόπωρο τοῦ 1942 τ' ἀντάρτικα ἀποσπάσματα ἔλεγχαν ἕνα μεγάλο μέρος τῶν ὄρεινῶν περιοχῶν. Ἐπικεφαλῆς τους εἶχαν κομμουνιστές καί ἐθνικιστές πατριῶτες ὅπως τοὺς Μ. Πέζα, Μ. Σιέχου, Χ. Λιέσι, Χ. Κάπο κ.λπ. Οἱ δυνάμεις τοῦ κατακτητῆ ἄρχισαν μιά σειρά ἐπιχειρήσεων καταστολῆς μέ σκοπό νά ἐκμηδενίσουν τοὺς ἀντάρτες καί νά σπείρουν τόν τρόμο στόν πληθυσμό. Ἰδιαίτερα σοβαρές ἦταν οἱ ἐπιχειρήσεις πού ἔγιναν ἀπό τίς φασιστικές δυνάμεις ἐναντίον τῆς περιοχῆς τῆς Πέζας τό Σεπτέμβριο τοῦ 1942 καί τῆς Βλόρας τό Δεκέμβριο.

Ὅμως τά νέα ἀπό τίς σοβαρές ἤττες πού ἔπαθαν οἱ γερμανικές δυνάμεις στό ἀνατολικό μέτωπο τό χειμῶνα τοῦ 1942-1943 καί εἰδικότερα ἡ νίκη τοῦ Στάλιγκραντ, ἔδωσαν μιά ἰσχυρή ὄθηση στήν ἀλβανική ἀντίσταση. Αὐτή τήν περίοδο χρονολογοῦνται οἱ πρῶτες συνδυασμένες δράσεις τῶν ἀνταρτικῶν μονάδων, εἰδικότερα στίς περιφέρειες τῆς Κόρτσας, Γκράμς καί Βλόρας.

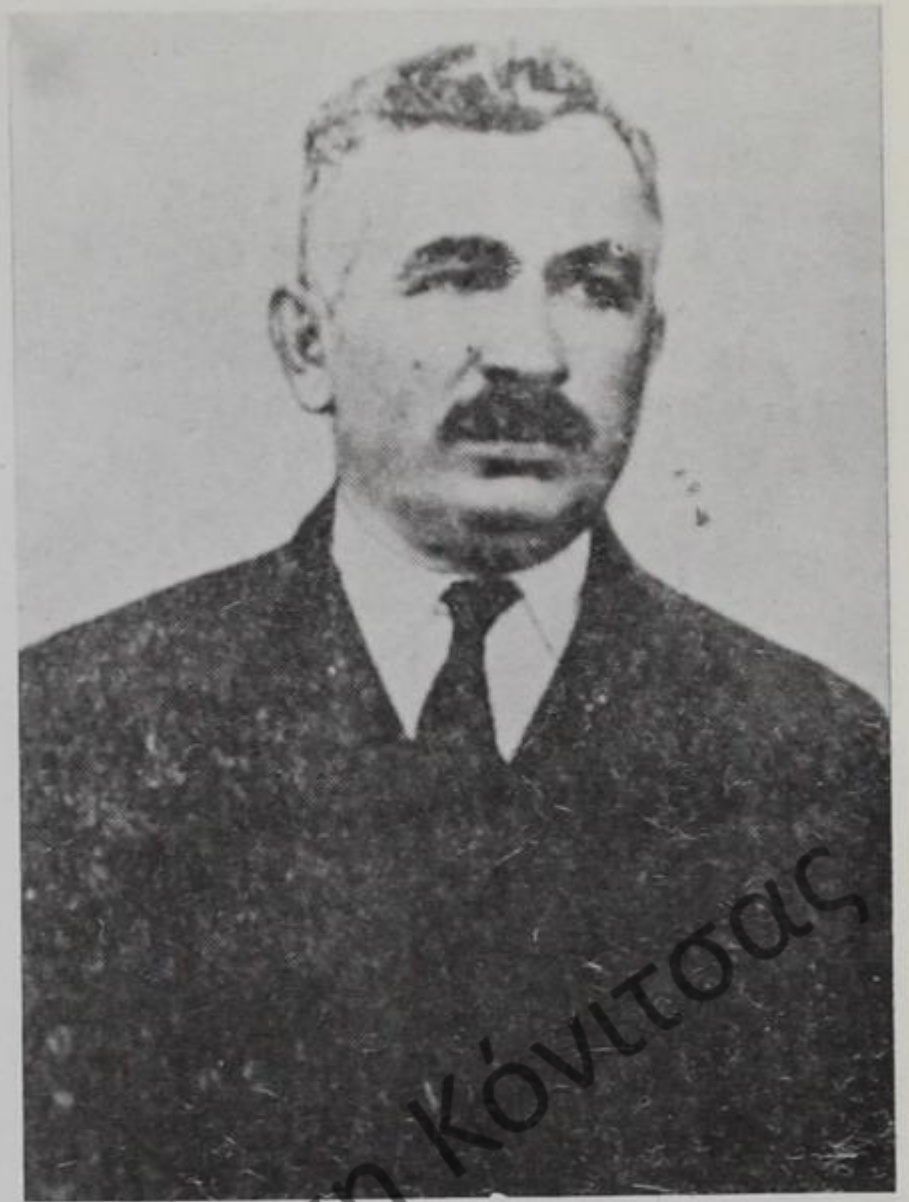
Ἐνα ἄλλο χαρακτηριστικό γεγονός εἶναι ἡ ἐπέκταση τῆς ἐπιρροῆς τοῦ ΕΑΜ στίς τάξεις τῶν δοσιλόγων ἐνόπλων δυνάμεων. Οἱ κυβερνητικές ἀρχές ἤδη θά αἰσθανθοῦν τά ἀποτελέσματα ὅπως τό βλέπουμε στήν ἀναφορά αὐτή πού λέει: «... τό κομμουνιστικό ρεῦμα δέν ἀρκέστηκε μόνο ν' ἀγγίξει τόν ἀστικό πληθυσμό ἀλλά διείσδυσε βαθιά στίς τάξεις τοῦ στρατοῦ καί τῶν ἀστυνομικῶν ὀργάνων». Πραγματικά, τό Φεβρουάριο καί τό Μάρτιο οἱ λιποταξίες τῶν ἼΑλβανῶν στρατιωτικῶν ὀλοένα πληθαίνουν.

Κάτω ἀπ' αὐτές τίς ἐξαιρετικά εὐνοϊκές ἐσωτερικές καί ἐξωτερικές συνθῆκες, ἔγινε τό Μάρτιο τοῦ 1943 ἡ ἐθνική διάσκεψη τοῦ Κ.Κ.Α. Τό βασικό πρόβλημα πού συζητήθηκε στή διάσκεψη ἦταν ἡ ὀργάνωση τῆς Γενικῆς Ἐξέγερσης, πράγμα πού προϋπόθετε τή συμμετοχή τῶν ἀγροτικῶν μαζῶν στόν ἔνοπλο ἀγώνα. Ὁ ἄμεσος στόχος ἦταν ἡ δημιουργία ἐνός τακτικοῦ στρατοῦ. Ἡ διάσκεψη συζήτησε ὅλα τά σχετικά θέματα γιά τήν ὀργάνωση, ἐξάπλωση, ἐφοδιασμό, πολεμική τακτική καί πολιτική διαπαιδαγώγηση τῶν μάχιμων μονάδων. Ἐξέλεξε μιά νέα Κεντρική Ἐπιτροπή καί ἕνα Πολιτικό Γραφεῖο μέ Γενικό Γραμματέα τόν Ε. Χότζα.

Τήν ἐπόμενη τῆς διάσκεψης προχώρησαν στήν ἀναδιοργάνωση τῶν

Τό κτίριο όπου συνήλθε τό 'Εθνικό 'Αντιμπεριαλιστικό Συνέδριο τής Λούσνιας τό 1920. Σήμερα μουσεῖο

Σουλεῖμάν Ντελβίνα. Πρωθυπουργός τής 'Εθνικής Κυβέρνησης πού ἐκλέχτηκε ἀπό τό Συνέδριο τής Λούσνιας

Φ. Νόλι (1882—1965). Διάσημος συγγραφέας καί διαπρεπής προσωπικότητα τοῦ ἀλβανικοῦ δημοκρατικοῦ κινήματος, πρόεδρος τής δημοκρατικῆς

Σελάμ Μουσαί, «'Ηρωας τοῦ λαοῦ», διοικητής ἀγροτικῶν ἐθελοντῶν μαχητῶν κατά τόν ἀντιμπεριαλιστικό πόλεμο στή Βλόρα τό 1920

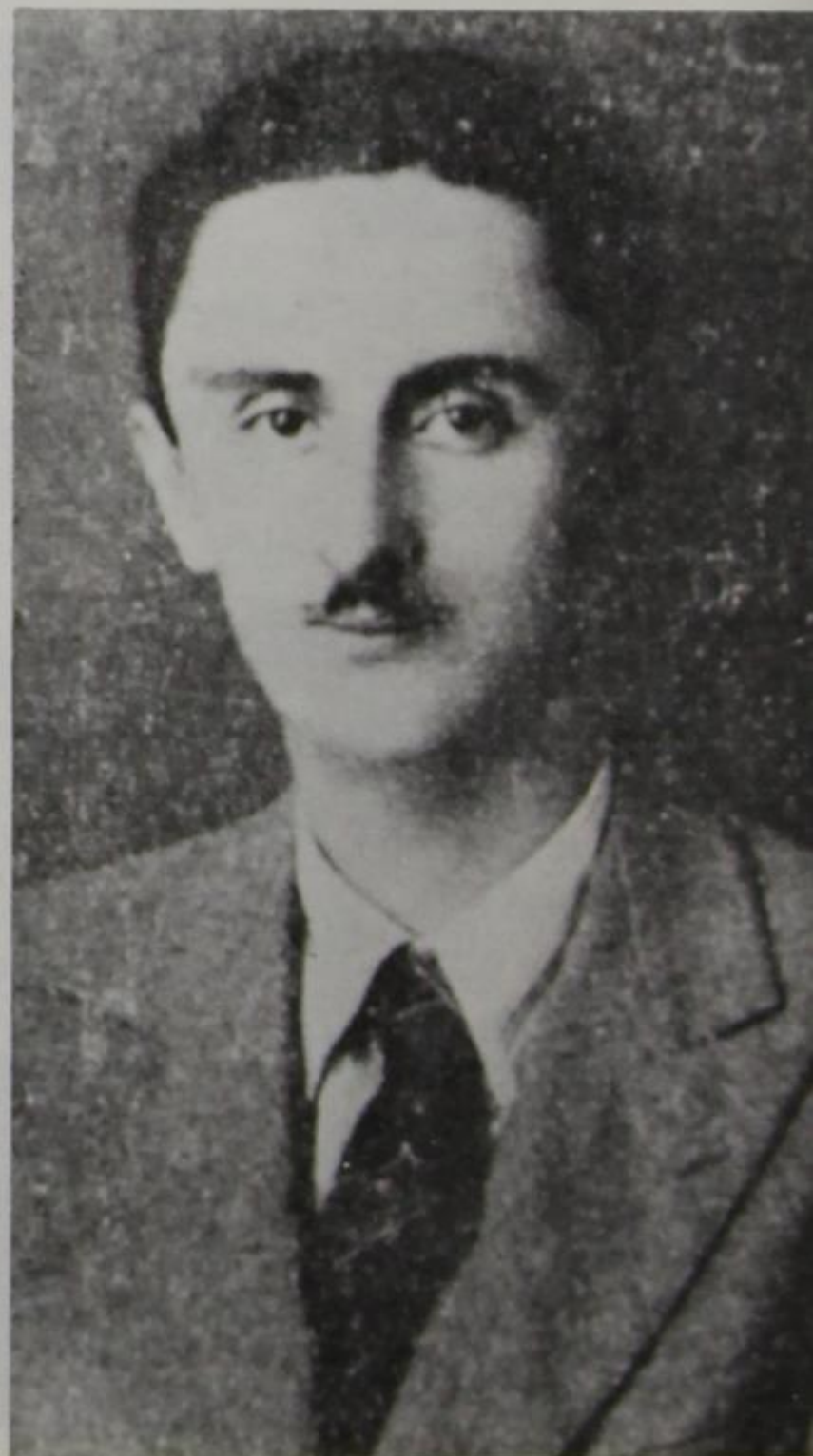
Μπ. Τσούρρη (1862—1925), ένας από τους ηγέτες του αλβανικού εθνικού και δημοκρατικού κινήματος

Α. Ρουστέμη (1895—1925), διαπρεπής εκπρόσωπος της αλβανικής επαναστατικής και δημοκρατικής νεολαίας στη δεκαετία του '20

Α. Κεαμεντή (1900—1939), μαχητής του κομμουνιστικού κινήματος στην Αλβανία στη δεκαετία

Μιλός Γκέργκ Νικόλα (Μιγκένη), δημοκρατικός επαναστάτης, ποιητής

Λαϊκή διαδήλωση στην Κόρτσα ενάντια στο καθεστώς του Α. Ζώγου το 1936. (Φωτ. Κρατικού 'Αρχείου, Τίρανα)

Λαϊκή διαδήλωση ενάντια στις απειλές της φασιστικής 'Ιταλίας τις πρώτες μέρες του 'Απρίλη 1939. (Φωτ. Κρατικού 'Αρχείου, Τίρανα)

Φωτογραφία του σύντροφου Ένβερ Χότζα σε παράνομη ταυτότητά του στην περίοδο του Αντιφασιστικού Εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα

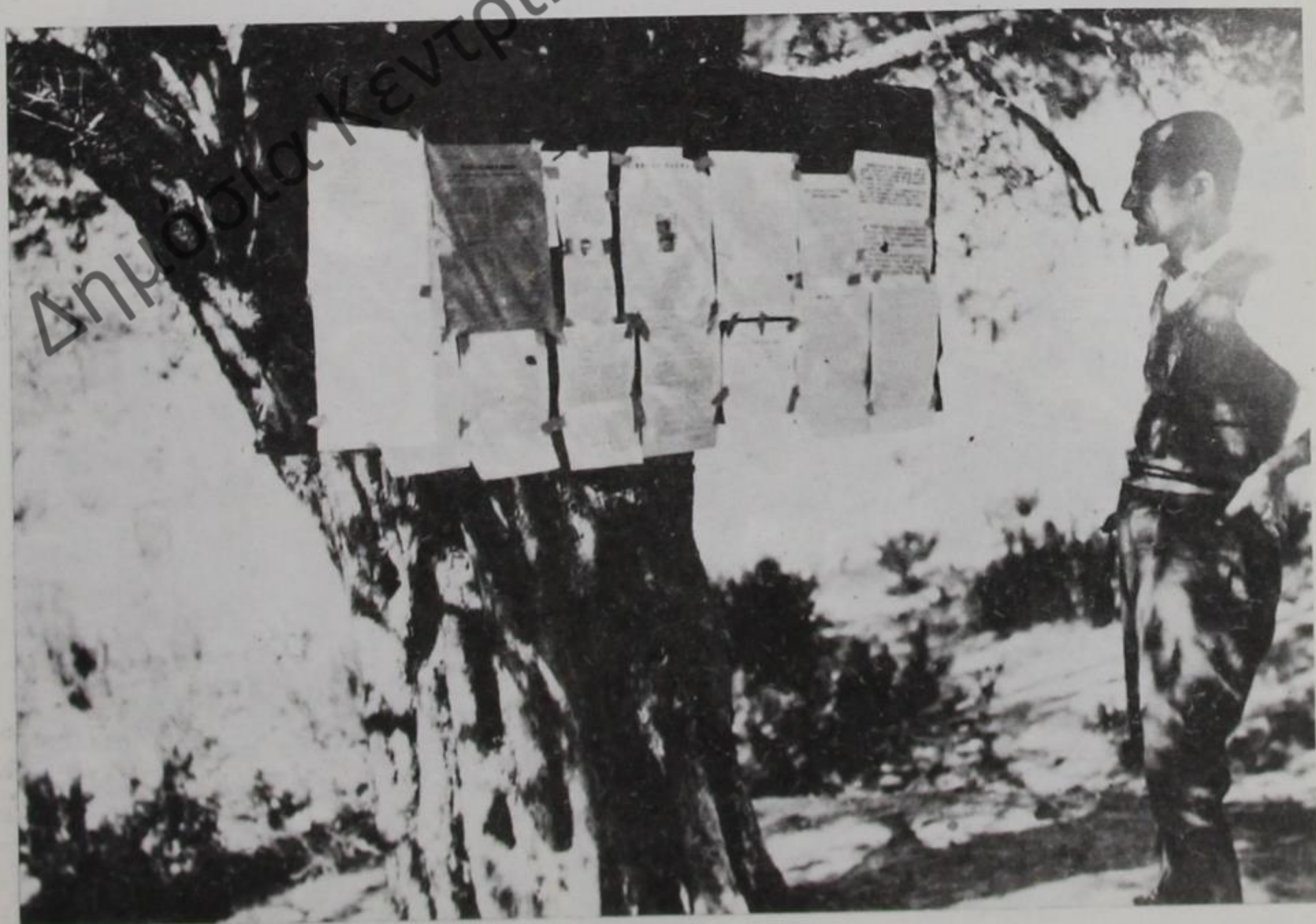
Ο σύντροφος Μεχμέτ Σέχου, διοικητής της 1ης ταξιαρχίας κρούσης του ΑΕΣ κατά την έχθρική επιχείρηση το χειμώνα του 1943-44

Παρτιζάνοι και παρτιζάνισες του τάγματος «Ντάιτι» του ΑΕΣ

Παρτιζάνοι τῆς 5ης ταξιαρχίας κρούσης σέ μαχητικὴ πορεία

Ὁ τύπος τοῦ Κόμματος στὴν περίοδο τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγώνος

Ο σύντροφος Μεχμετ Σέχου, διοικητής της 1ης ταξιαρχίας κρούσης, την ημέρα των εγκαινίων της ταξιαρχίας στις 15 Αυγούστου 1943

Ο σύντροφος Ένβερ Χότζα (τρίτος από τ' αριστερά) στο 1ο 'Αντιφασιστικό' Εθνικοαπελευθερωτικό Συνέδριο της 'Αλβανίας που συνελήθε στις 24—28 Μάρτ 1944 στην Προμετά

Ο σύντροφος Ένβερ Χότζα ανάμεσα στους αντιπροσώπους του πρώτου συνεδρίου της Αντιφασιστικής Νεολαίας Αλβανίας

Παρέλαση μονάδων του ἔθνικοαπελευθερωτικοῦ στρατοῦ στὰ ἐλεύθερα Τίρανα, τό Νοέμβρη τοῦ 1944. (Φωτ. ΑΤΣ)

αντάρτικων δυνάμεων, όπου τά πρώτα τάγματα του τακτικού στρατού αντικατέστησαν τις μικρές αντάρτικες μονάδες. Επίσης δημιουργήθηκαν τοπικές διοικήσεις για να συντονίζουν τις επιχειρήσεις.

Σοβαρά πολεμικά γεγονότα ακολούθησαν όπως, λόγω χάρη, οι μάχες που κατάληξαν στην απελευθέρωση των πόλεων Λέσκοβικ και Πρεμετή (Μάιος και Ιούλιος) και οι μεγάλες μάχες με τις έχθρικές μεραρχίες στις περιοχές της Πέζα, Μαλακάστρα και Τεπελένι, (Ιούνιος και Ιούλιος). Κατά την περίοδο αυτή έγινε η πρώτη επίθεση έναντι μιας μηχανοκίνητης γερμανικής εφοδιοπομπής η οποία έρχόταν από τη Μακεδονία και πέρασε την Κόρτσα με κατεύθυνση τα Ιωάννινα. Οι ναζιστές σε αντίποινα επανέλαβαν στο χωριό Μπορόβα τη σφαγή του Λιντίσε στη Τσεχοσλοβακία, μία τραγωδία που θα επαναληφθεί ένα χρόνο αργότερα στο Όραντούρ-Σίρ-Γκλάν, στη Γαλλία.

Κατά τη διάρκεια αυτών των επιχειρήσεων δεκάδες χωριά πυρπολήθηκαν από τον κατακτητή και εκατοντάδες κάτοικοι σφαγιάστηκαν. Οι δυνάμεις του ΕΑΜ όμως δέ σταμάτησαν να αυξάνονται. Κατά το πρώτο εξάμηνο του 1943 το δυναμικό των τακτικών μονάδων τετραπλασιάστηκε φθάνοντας τους 10.000 μαχητές στους οποίους πρέπει να προστεθούν άλλες 10.000 από τις μονάδες της τοπικής αυτοάμυνας και του αντάρτικου της πόλης. Η γενική εξέγερση βρισκόταν στην πλήρη έξαρσή της. Τον Ιούλιο του 1943 ο στρατηγός Νταλμάτσο είδοποιούσε την κυβέρνηση του ότι η «μάζα του πληθυσμού των χωριών και των πόλεων... έδειξε με τον πιο καθαρό τρόπο την προσχώρησή της στις έχθρικές προς την Ιταλία οργανώσεις που είναι καθαρά κομμουνιστικών τάσεων».

Κι ενώ οι μάχες διεξάγονταν σε ολόκληρη τη χώρα, το Γενικό Συμβούλιο του ΕΑΜ που συγκλήθηκε στο Λάμπινο στις αρχές Ιουλίου του 1943, αποφάσισε τη δημιουργία ενός Γενικού Επιτελείου του Εθνικοαπελευθερωτικού Στρατού (Ε.Α.Σ.), την ηγεσία του οποίου ανέλαβε ο Σπύρος Μωυσίου και τη θέση του πολιτικού επίτροπου ο Ε. Χότζα.

Στο μεταξύ οι συμμαχικές δυνάμεις αποβιβάστηκαν στη Σικελία. Επειδή η ανατολική ακτή της Αδριατικής ήταν εκτεθειμένη σε μία πιθανή αποβίβαση, ο βασιλιάς Βίκτορ Εμμανουήλ Γ' χαρακτήρισε όλο το έδαφος του βασιλείου της Αλβανίας ζώνη επιχειρήσεων. Αυτή ήταν η τελευταία προσπάθεια της αγωνιούσης φασιστικής Ιταλίας να διατηρήσει τις κατακτήσεις της. Στις 25 Ιουλίου ο Μουσολίνι ανατράπηκε. Το Γενικό Επιτελείο του ΕΑΣ έδωσε τη διαταγή να ένταθεί ο αγώνας μέχρι την άνευ όρων συνθηκολόγηση της Ιταλίας και της Γερμανίας, σύμφωνα με τις διακηρύξεις των τριών μεγάλων συμμάχων.

Μπρός στην επικείμενη συνθηκολόγηση της Ιταλίας και λαβαίνοντας υπόψη τις επιπτώσεις που θα είχε ένα τέτοιο γεγονός στην αλβανική πολιτική ζωή, έπρεπε να παρθούν μέτρα για να αποφευχθεί ένας πιθανός εμφύλιος πόλεμος ανάμεσα στο ΕΑΜ και το Μπάλι. Πραγματικά, τα σημάδια που προανάγγελναν μία τέτοια σύρραξη είχαν φανεί από το καλοκαίρι του 1943.

Ἐνῶ τὸ ΕΑΜ εἶχε ζητήσει τὴ δημιουργία «συντονιστικῶν ἐπιτροπῶν» γιὰ νὰ διεξάγουν τὸν ἀγῶνα ἐναντία στό φασισμό, τὰ ἔνοπλα ἀποσπάσματα τοῦ Μπάλι μὴ ἐπιθυμώντας ν' ἀκολουθοῦν σὰν θεατὲς τὶς φασιστικὲς ἐπιχειρήσεις, ἔσπευσαν κρυφά ἢ καὶ φανερά ἀκόμη πρὸς βοήθεια τῶν ἐχθρικῶν μονάδων φτάνοντας στό σημεῖο, ἀρκετὲς φορές, νὰ συμμετάσχουν μὲ τὸ ὄπλο στό χέρι σ' ἔνοπλες δραστηριότητες ἐναντίον τῶν ἀνταρτῶν.

Τὸ Γενικὸ Συμβούλιο τοῦ ΕΑΜ ἀποφάσισε νὰ κάνει μιὰ ὕστατη ἐκκλήση πρὸς τὸ Μπάλι καλώντας το ν' ἀκολουθήσει ἀμέσως τὸ δρόμο τοῦ ἔνοπλου ἀγῶνα, νὰ σταματήσει τὴν ἐχθρική στάση του ἀπέναντι στό ΕΑΜ καὶ στό ΚΚΑ, νὰ καθαρῖσει ἀπὸ τὶς τάξεις του τοὺς συνεργάτες τοῦ ἐχθροῦ καὶ ν' ἀναγνωρίσει τὰ ἐθνικοαπελευθερωτικὰ συμβούλια. Πάνω στὴ βάση αὐτὴ τὰ δύο μέρη θὰ ἔπρεπε νὰ συγκαλέσουν μιὰ ἐθνικὴ διάσκεψη γιὰ νὰ ρυθμίσουν τὰ προβλήματα ποὺ ἀφοροῦσαν τὴν ἐνοποίησή του.

Οἱ συνομιλίες ποὺ ἔγιναν στὶς ἀρχὲς Αὐγούστου στό χωριὸ Μιούκιε στὰ περίχωρα τῆς Κρούγιας ἔδειξαν καθαρά ὅτι τὸ κύριο μέλημα τοῦ Μπάλι δὲν ἦταν νὰ πολεμήσει τὸ φασισμό ἀλλὰ νὰ ἐξασφαλίσει τὴν ἐξουσία. Οἱ ἐκπρόσωποι του παρουσιάστηκαν τὴν τελευταία στιγμὴ σὰν ἀντιταλοὶ προσπαθώντας νὰ δρέψουν τὶς δάφνες ἐνὸς ἀγῶνα ποὺ ποτὲ δὲν διεξήγαγαν. Ἐτσι ζήτησαν τὴ διάλυση τοῦ Γενικοῦ Συμβουλίου τοῦ ΕΑΜ καὶ τὴ δημιουργία μιᾶς «ἐπιτροπῆς γιὰ τὴ σωτηρία τῆς Ἀλβανίας» ποὺ θὰ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ ἴσο ἀριθμὸ ἐκπροσώπων τῶν δύο μερῶν. Τὸ Γενικὸ Συμβούλιο τοῦ ΕΑΜ καὶ ἡ Κ.Ε. τοῦ Κ.Κ.Α. δὲν μποροῦσαν νὰ δεχτοῦν αὐτὰ τὰ ὑπερβολικὰ αἰτήματα μ' ἀποτέλεσμα νὰ διακοποῦν οἱ συνομιλίες. Τὸ Κ.Κ.Α. ἔβγαλε τὰ ἀναγκαῖα συμπεράσματά του ποὺ θὰ ἐκφραστοῦν μὲ τὶς ἀποφάσεις τῆς δεύτερης διάσκεψης τοῦ ΕΑΜ ποὺ ἔγινε στό Λαμπινότ, στὶς 4-9 Σεπτεμβρίου. Σύμφωνα μὲ τὶς ἀποφάσεις αὐτὲς τὰ ἐθνικοαπελευθερωτικὰ συμβούλια ἀνακηρύχθηκαν μοναδικὴ ἐξουσία στὴν Ἀλβανία. Ἀποκλείστηκε κάθε σύνδεση μὲ τὸ Μπάλι ἐνῶ θὰ ἔπρεπε ν' ἀρχίσει χωρὶς καμιὰ ἀργοπορία μιὰ γερὴ καμπάνια ἐναντίον του, ὥστε ν' ἀποκαλυφθεῖ ὁ πραγματικὸς χαρακτήρας του σὰν δοσίλογη ὀργάνωση, δίνοντας ὁμως τὴ δυνατότητα στὰ μέλη του νὰ προσχωρήσουν ἐλεύθερα στό ΕΑΜ.

Ἡ γερμανικὴ κατοχὴ

Ἡ συνθηκολόγηση τῆς Ἰταλίας στὶς 8 Σεπτεμβρίου 1943 καὶ ἡ ἄμεση κατάληψη τῆς Ἀλβανίας ἀπὸ τὰ χιτλερικὰ στρατεύματα, δημιούργησαν στὴ χώρα ἓνα νέο συσχετισμὸ πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν δυνάμεων. Ὁ γενικὸς διοικητὴς τοῦ ἰταλικοῦ στρατοῦ στὴν Ἀλβανία δὲν ἀπάντησε στὴν ἐκκλήση τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου τοῦ ΕΑΣ ποὺ τὸν προσκαλοῦσε νὰ παραδώσει τὰ ὄπλα ἢ νὰ συμμαχήσει μαζί τους γιὰ ν' ἀγωνιστοῦν ἐναντίον τῶν ναζιστικῶν δυνάμεων. Ὁ στρατηγὸς Νταλμάτσο προτίμησε νὰ παρα-

δοθει στους Γερμανούς, γεγονός που στοίχισε τη ζωή χιλιάδων ανθρώπων του που σφαγιάστηκαν χωρίς ντροπή από το χθεσινό σύμμαχό τους, ενώ δεκάδες χιλιάδες άλλοι μεταφέρθηκαν στη Γερμανία. Παρόλ' αυτά δεκαπέντε χιλιάδες στρατιώτες και αξιωματικοί παραδόθηκαν στον ΕΑΣ και κατέφυγαν στα χωριά όπου προστατεύτηκαν γενναίως από τον πληθυσμό. Χίλιοι πεντακόσιοι απ' αυτούς θέλησαν να πολεμήσουν έναντι των ναζιστών δημιουργώντας τη δικιά τους μονάδα το τάγμα «'Αντόνιο Γκράμσι». Τήν έπαύριο της συνθηκολόγησης ολόκληρη σχεδόν ή 'Αλβανία, εκτός από μερικές βασικές πόλεις, βρισκόταν στα χέρια του ΕΑΣ και κάτω από τη διοίκηση των εθνικοαπελευθερωτικών συμβουλίων. Το ΕΑΜ υιοθέτησε τη γραμμή του ανελέητου αγώνα έναντι των νέων χιτλερικών εισβολέων. Οί γερμανικές μεραρχίες που αποτελούνταν από 70.000 άντρες μπόρεσαν να διαπιστώσουν, από την πρώτη κιόλας μέρα, ότι, όπως είπε και ο Φύρερ τους, «οί 'Αλβανοί ενέπνεαν πολύ λίγη εμπιστοσύνη». Οί ναζήδες συνάντησαν μία λυσσασμένη αντίσταση σ' ολόκληρη τη χώρα.

Οί χιτλερικοί έχοντας ισχυροποιήσει τις θέσεις τους μόνο στις κυριότερες πόλεις και στα νευραλγικά σημεία του όδικού δικτύου, κατέφυγαν σε πολιτικές σκευωρίες ελπίζοντας ότι θά βρούν την ήσυχία τους βάζοντας τους 'Αλβανούς να σκοτώνονται μεταξύ τους.

Έπαιξαν λοιπόν το χαρτί της ανεξαρτησίας της 'Αλβανίας, λέγοντας ότι ήρθαν να τη βοηθήσουν να απαλλαγεί από τον ιταλικό ζυγό. Οί χιτλερικοί για να μή θίξουν την εύαισθησία των 'Αλβανών, που οί περισσότεροι απ' αυτούς όπως έλεγε ο Γερμανός γενικός πρόξενος στα Τίρανα, Σλίπ, δέν πίστευαν καθόλου στη νίκη του Άξονα, ανακήρυξαν την ουδετερότητα της 'Αλβανίας. Ο Σλίπ αφού πήρε από το καλοκαίρι του 1943 τη διαβεβαίωση του «Μπάλι Κόμπεταρ» και των ζωγκικών, ότι δέ θά πολεμούσαν τους Γερμανούς, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι «... μεταξύ των μελών του Μπάλι θά μπορούσαν να βρεθούν άτομα που μέ την πολιτική και στρατιωτική υποστήριξη των Γερμανών θά ήταν την κατάλληλη στιγμή σε θέση να πάρουν τά ήνία της χώρας και να μπούν επικεφαλής μιās εθνικής κυβέρνησης».

Οί αντίπαλοι του ΕΑΜ βρήκαν στην πολιτική πλατφόρμα των χιτλερικών και στο στρατιωτικό δυναμικό τους, το καλύτερο στήριγμα για να βγούν από τη βαθιά κρίση που γνώρισαν, έπειτα από τη συνθηκολόγηση της 'Ιταλίας, όπου είχαν πλήρως εξαφανιστεί κάτω από τη στρατιωτική παντοδυναμία του ΕΑΜ.

Έπειτα από την ανακήρυξη της «ανεξαρτησίας της πατρίδας» που έγινε στις 11 Σεπτεμβρίου 1943, κάτω από την προστασία των ναζήδων σχηματίστηκε ένα «προσωρινό εκτελεστικό όργανο». Η άντεθνική και αντικομμουνιστική αντίδραση ξαναζωντάνεψε προσπαθώντας ν' αντικαταστήσει πυρετωδώς την επιρροή της και να ξαναανορθώσει τις μάχιμες μονάδες της, ενώ παράλληλα άρχισε να σχηματίζει δοσίλογα όργανα.

Μέσα σ' αυτές τις συνθήκες οί όπαδοί του πρώην βασιλιά Ζώγου μέ επικεφαλής τον 'Αμπάζ Κούπι που τυπικά παρέμενε μέλος του Γενικού

Ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ Συμβουλίου, δημιούργησαν, κατά τή διάρκεια μιᾶς σύσκεψης πού ἔγινε στά περίχωρα τῶν Τιράνων, τό μοναρχικό κόμμα τοῦ «Λεγκαλιτέτι» (νομιμότητα).

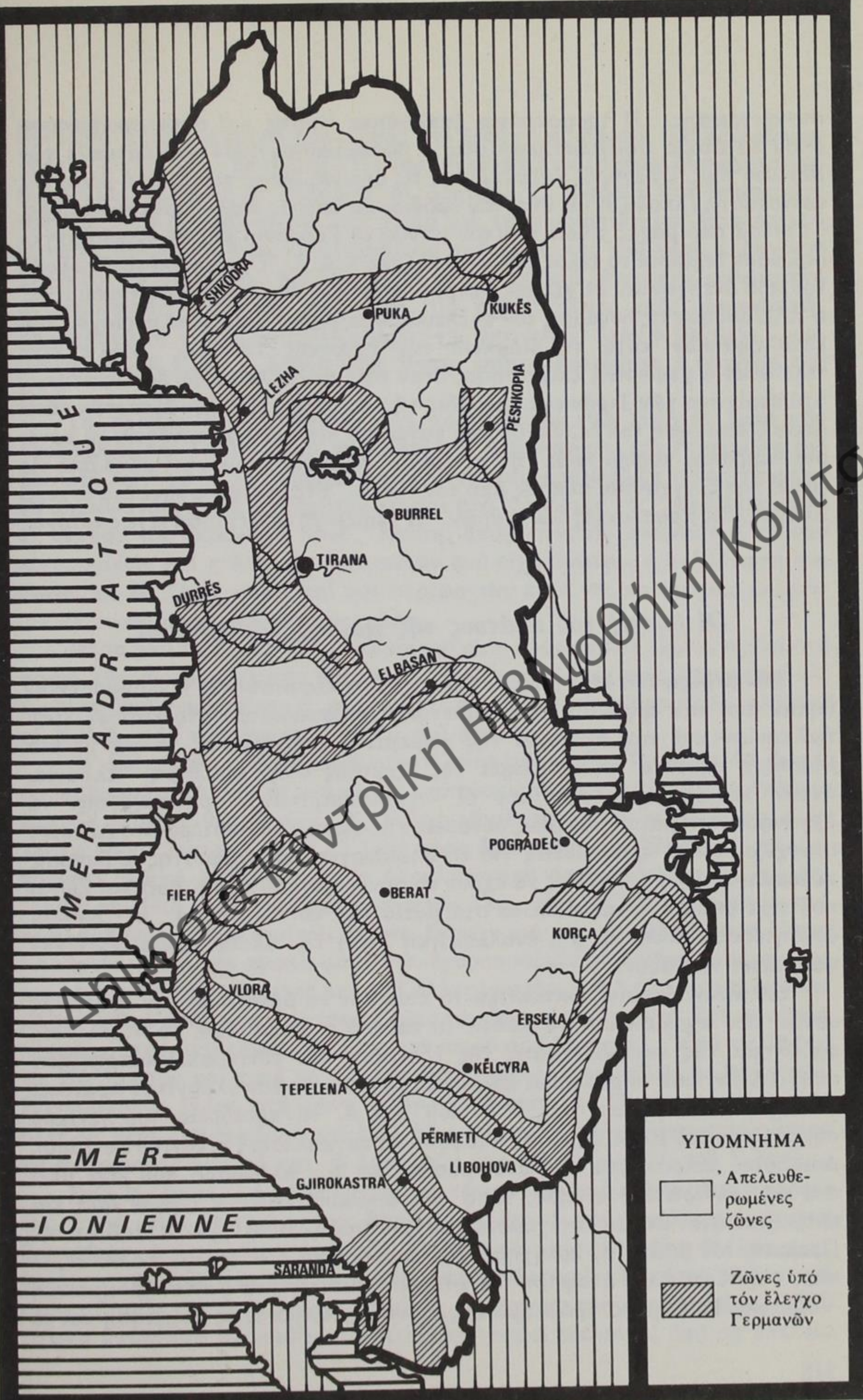
Στίς 18 Ὀκτωβρίου 1943 ἡ δοσίλογη συντακτική συνέλευση ἐγκαινίασε τίς ἐργασίες της κάτω ἀπό τούς κανονιοβολισμούς τῆς Β΄ ταξιαρχίας τῶν ἀνταρτῶν. Στίς 20 Ὀκτωβρίου ἐξέλεξε ἕνα «ἀντιβασιλικό συμβούλιο», παραχώρηση πού ἔγινε πρὸς τούς μοναρχικούς καί τό ὁποῖο ἀποτελοῦσαν οἱ Μ. Φράσερι, Α. Χαράπι (πατήρ), Λ. Νόσι καί Φ. Ντίμπρα. Στίς 4 Νοεμβρίου σχηματίστηκε μιᾶ δοσίλογη κυβέρνηση. Καί τά δύο αὐτά ὄργανα ἀποτελοῦνταν ἀπό ἕνα συνασπισμό τοῦ Μπάλι μέ τό κόμμα τοῦ Λεγκαλιτέτι, τό φασιστικό καθολικό κλῆρο, τούς «ἀνεξάρτητους» ἐθνικιστές καί τούς πράκτορες τῆς Γκεστάπο.

Ἀφοῦ οἱ ἀντικομμουνιστικές καί ἀντεθνικές ὀργανώσεις δημόσια πλέον ἀγωνίζονταν γιά τόν ἴδιο σκοπό μέ τούς χιτλερικούς κατακτητές καί εἶχαν κηρύξει τόν πόλεμο στό ΕΑΜ, αὐτό τίς κατάγγειλε σάν ἐνοχοῦς ἐθνικῆς προδοσίας καί ἔδωσε διαταγή νά τίς πολεμήσουν ὅπως καί τούς ναζιῆδες. Τήν ἀπόφαση αὐτή ἀκολούθησε ἡ διαγραφή τοῦ Α. Κούπι ἀπό τό γενικό συμβούλιο τοῦ ΕΑΜ στίς 7 Δεκεμβρίου τοῦ 1943. Μεγάλες δυσκολίες περίμεναν τό ἀπελευθερωτικό κίνημα γιατί τώρα εἶχε ν' ἀντιμετωπίσει ὄχι μόνο ἕνα πιο δυνατό καί σκληρό ξένο ἐχθρό, ἀλλά καί τίς ἐνωμένες δυνάμεις τῶν δοσιλόγων. Ὁ ἀγώνας αὐτός θ' ἀποδείξει τή ζωτικότητα τοῦ ΕΑΜ, τήν πολιτική ὄριμότητά του καί τήν ὀργανωτική του συνοχή.

Τό Νοέμβριο τοῦ 1943 ἡ γερμανική διοίκηση ἐπιχείρησε μέ μιᾶ μεγάλης εὐρύτητας ἐκστρατεία νά ἐξαλείψει ὀριστικά τήν ἀλβανική ἀντίσταση. Τέσσερις χιτλερικές μεραρχίες ὑποστηριζόμενες ἀπό τίς δυνάμεις τῶν δοσιλόγων (σύνολο 45.000 ἄντρες) ἐπιτέθηκαν ἐναντίον τοῦ ΕΑΣ, τό δυναμικό τοῦ ὁποίου ἔφτανε τότε τούς 20.000 ἄντρες. Οἱ μάχες πού ἔγιναν ἦταν ἀπό τίς πιο σκληρές πού γνώρισε μέχρι τότε ὁ ἐθνικοαπελευθερωτικός ἀγώνας. Οἱ Γερμανοί κατάφεραν νά εἰσβάλουν στίς περιοχές πού ἐλέγχονταν ἀπό τίς ἀντιστασιακές δυνάμεις στή Βόρεια καί Κεντρική Ἀλβανία (ζῶνες τοῦ Ἐλμπασάν, Ντίμπρας, Κρούγιας, Μάτ καί Τιράνων) προκαλώντας βαριές ἀπώλειες στίς ἀντάρτικες μονάδες.

Τόν Ἰανουάριο τοῦ 1944 στήν καρδιά τοῦ χειμῶνα οἱ δυνάμεις τῶν Γερμανῶν καί τῶν δοσιλόγων ἔκαναν μιᾶ ἐπίθεση στή νότια Ἀλβανία ὅπου εἶχε συγκεντρωθεῖ τό μεγαλύτερο μέρος τῶν δυνάμεων τοῦ ΕΑΣ. Κάτω ἀπό συνθήκες ἀκόμα πιο δύσκολες, λόγω τοῦ ἐξαιρετικά βαρῦ χειμῶνα, οἱ ταξιαρχίες τοῦ ΕΑΣ ἀντέξαν ἥρωικά στά σκεπασμένα ἀπό χιόνια βουνά, στίς ἰσχυρές πιέσεις τῶν μονάδων τῆς Βέρμαχτ, στίς ζῶνες τῆς Κόρτσας, Σκραπάρ, Πρεμετῆς, Γκιροκάστερ καί Βλόρας, παρά τήν ἔλλειψη τροφίμων καί ἐφοδίων.

«Ἡ χειμερινή ἐπιχείρηση», ὅπως ὀνομάστηκε, συνοδεύτηκε ἀπό ἕνα κύμα τρομοκρατίας χωρίς προηγούμενο στήν ἱστορία τῆς χώρας. Ὀλόκληρες περιοχές λεηλατήθηκαν κι ἔγιναν στάχτη ἐνῶ χιλιάδες ἄντρες καί γυναῖκες, γέροι καί παιδιά σφαγιάστηκαν ἢ στάλθηκαν σέ στρατόπεδα

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

Απελευθερωμένες ζώνες
 Ζώνες υπό τόν έλεγχο Γερμανών

Απελευθερωμένες ζώνες τό φθινόπωρο του 1943

συγκέντρωσης. Ἡ τρομοκρατία ξαπλώθηκε ἐπίσης καί στήν πρωτεύουσα ὅπου 84 ἄτομα σφαγιάστηκαν στίς 4 Φεβρουαρίου 1944 στό κατώφλι τῶν σπιτιῶν τους. Οἱ ἐχθροί μπλοκάρισαν τίς ὄρεινές ζῶνες πού ἦταν ἡ βάση τῆς ἀντίστασης ἐμποδίζοντας ἔτσι τόν ἐφοδιασμό ἀπό τίς πόλεις καί τήν ὑπαιθρο. Ὑστερα ἀπό μάχες τριῶν περίπου μηνῶν οἱ Γερμανοί καί οἱ «κουϊσλινγκ» δήλωσαν δημόσια τό τέλος τοῦ ΕΑΣ καί τοῦ Κ.Κ.Α. Ὅμως παρά τίς ἀπώλειές του πού ἀνέρχονταν σέ χίλιους νεκρούς καί πολύ περισσότερους τραυματίες, ὁ ΕΑΣ αὔξησε τίς δυνάμεις του κι ἐλευθέρωσε τίς περισσότερες περιοχές πού καταλήφθηκαν κατά τή διάρκεια τῆς ἐχθρικής ἐπίθεσης. Μόλις εἶχε τελειώσει ἡ χειμερινή ἐπιχείρηση, ὅταν στίς ἀρχές Μαρτίου ἐμφανίστηκαν στά περίχωρα τῶν Τιράνων οἱ μονάδες τῆς Α΄ ταξιαρχίας τῶν ἀνταρτῶν κάτω ἀπό τή διοίκηση τοῦ Μ. Σέχου πού κατάφερε πολεμώντας συνέχεια νά κάνει μιά θαρραλέα πορεία πρὸς τήν κεντρική Ἀλβανία περνώντας μέσα ἀπό τίς ζῶνες πού ἐλέγχονταν πλήρως ἀπό τόν ἐχθρό. Ἐτσι καταφέρθηκε ἕνα ἰσχυρό πλήγμα στίς προσδοκίες τῶν ἐχθρῶν. Ἡ χειμερινή ἐπιχείρηση εἶχε ἀποτύχει.

Οἱ βάσεις τοῦ κράτους τῆς Λαϊκῆς Δημοκρατίας

Τήν ἀνοιξη τοῦ 1944 ὕστερα ἀπό τίς εὐνοϊκές συνθήκες πού δημιουργήθηκαν ἀπό τήν ἐμφάνιση τῶν Σοβιετικῶν στρατευμάτων στό κατώφλι τῶν Βαλκανίων καί τήν ἀποτυχία τῆς χειμερινῆς ἐπιχείρησης, τέθηκε μέ μιά ιδιαίτερη ὀξύτητα τό πρόβλημα τῆς ἐξουσίας στήν ἐλεύθερη Ἀλβανία, ἀκόμη περισσότερο τώρα πού οἱ Ἀγγλοαμερικάνοι προσπαθοῦσαν νά ὀργανώσουν τίς ἀντιδραστικές δυνάμεις τῆς χώρας. Εἰδικότερα στό Λονδίνο συνεχίζονταν οἱ προσπάθειες γιά τή δημιουργία μιᾶς ἐξόριστης ἀλβανικῆς κυβέρνησης. Ἀδυνατώντας νά ἔχουν τή συνδρομή τοῦ πρώην βασιλιά Ζώγου πού εἶχε ἐκτεθεῖ ἀνεπανόρθωτα στά μάτια τῆς κοινῆς γνώμης, οἱ Ἀγγλοι ἀναζητοῦσαν συνέχεια μιά ἐναλλακτική λύση τήν ὁποία ἀκόμα δέν εἶχαν καταφέρει νά βροῦν.

Στό ΕΑΜ ἔμπαινε ἐπιτακτικά τό καθῆκον νά ματαιώσει τήν ἐφαρμογή αὐτῶν τῶν σχεδίων καί νά λύσει, τό δυνατό συντομότερο, τό θεμελιῶδες πρόβλημα τῆς νομιμοποίησης τῆς ἐξουσίας τῶν ἐθνικοαπελευθερωτικῶν συμβουλίων, σάν τά μοναδικά πολιτικά ὄργανα τοῦ νέου ἀλβανικοῦ κράτους. Ὑστερα ἀπό πρόταση τῆς Κ.Ε. τοῦ Κ.Κ.Α. τό προεδρεῖο τοῦ γενικοῦ συμβουλίου τοῦ ΕΑΜ πῆρε τήν ἀπόφαση νά συγκαλέσει ἕνα ἐθνικό συνέδριο. Διακόσιοι ἐκπρόσωποι πού ἀντιπροσώπευαν τόν πληθυσμό πού εἶχε μπεῖ στό ἀπελευθερωτικό κίνημα, τόσο τῶν ἀπελευθερωμένων ζωνῶν ὅσο καί αὐτῶν πού ἦταν ἀκόμη κατεχόμενες, συγκεντρώθηκαν στίς 24-28 Μαΐου στήν Πρεμετή. Μέ βάση τήν εἰσήγηση πού παρουσίασε ὁ Ε. Χότζα, τό συνέδριο πῆρε τήν ἱστορική ἀπόφαση νά οἰκοδομήσει τή νέα λαϊκοδημοκρατική Ἀλβανία. Τό σοβαρό πρόβλημα τῆς ἐξουσίας τέθηκε πρὸς συζήτηση καί τό

συνέδριο πήρε μιά σειρά αποφάσεις πού έβαζαν τίς βάσεις του λαϊκοδημοκρατικού κράτους. Έκλέχτηκε ένα νέο εθνικοαπελευθερωτικό αντιφασιστικό συμβούλιο (ΕΑΑΣ) μέ πρόεδρο τό δόκτορα Ο. Νισάνι ένα δημοκράτη εθνικιστή. Συγκεντρώνοντας στά χέρια του τή νομοθετική καί εκτελεστική εξουσία αντιπροσώπευε τήν κυριαρχία του λαού καί του νέου αλβανικού κράτους. Τό συμβούλιο εξέλεγε μέ τή σειρά του μιά εθνικοαπελευθερωτική αντιφασιστική επιτροπή πού είχε τίς αρμοδιότητες μιᾶς προσωρινῆς δημοκρατικῆς κυβέρνησης. Πρόεδρος τῆς επιτροπῆς ἦταν ὁ Γενικός Γραμματέας του Κ.Κ.Α. Ε. Χότζα στόν ὁποῖο ἐπίσης ἀνατέθηκε ἡ ἀρχηγία του ΕΑΣ.

Τό πρόβλημα τῆς μορφῆς του πολιτεύματος θά λυνόταν μετά τήν ἀπελευθέρωση. Τό συνέδριο ἀποφάσισε ν' ἀπαγορεύσει τήν ἐπιστροφή του βασιλιᾶ Ζώγου στή χώρα καί νά μήν ἀναγνωρίσει καμιά ἄλλη κυβέρνηση πού θά δημιουργόταν εἴτε στό ἐσωτερικό εἴτε στό ἐξωτερικό τῆς Ἀλβανίας παρά τή θέληση του αλβανικού λαού. Ἐπίσης ἀποφάσισε τήν ἀκύρωση ὅλων τῶν οἰκονομικῶν καί πολιτικῶν συμφωνιῶν πού εἶχε συνάψει ἡ κυβέρνηση του Ζώγου μέ τίς ξένες χῶρες καί πού στρέφονταν κατά τῆς κυριαρχίας καί τῶν οἰκονομικῶν συμφερόντων τῆς χώρας.

Μέσα ἀπό τίς δομές τῶν ὀργάνων του νέου κράτους πού εἶχε γεννηθεῖ στή φωτιά τῆς ἀντιφασιστικῆς ἀντίστασης καί στηριζόταν στίς ἐπαναστατικές δυνάμεις πού συμμετεῖχαν σ' αὐτήν, ξεχώριζε ἰδιαίτερα ἡ θέση τῆν ὁποία εἶχε τό Κ.Κ.Α. σάν καθοδηγητής αὐτοῦ του ἀγῶνα.

Οἱ ἀποφάσεις του ἀντιφασιστικοῦ συνεδρίου τῆς Πρεμετῆς θά ἔχουν σοβαρές πολιτικές καί στρατιωτικές ἐπιπτώσεις στήν πορεία τῶν γεγονότων. Στίς 28 Μαΐου 1944, ἡμέρα τῆς λήξης τῶν ἐργασιῶν του Συνεδρίου, ὁ Ε. Χότζα ἔδωσε διαταγή στοῦ ΕΑΣ (πού τώρα ἀριθμοῦσε 35.000 ἄντρες) νά ἐξαπολύσει γενική ἐπίθεση γιά τήν ὀλοκληρωτική ἀπελευθέρωση τῆς χώρας. Ὅμως τήν ἴδια μέρα τά στρατεύματα τῶν Γερμανῶν καί τῶν δοσίλογων πού περιλάμβαναν 50.000 περίπου ἄντρες, ἔκαναν μιά νέα ἐπιχείρηση στή Νότια Ἀλβανία. Κατά τήν πρώτη φάση τῶν ἐχθροπραξιῶν οἱ δυνάμεις τῆς πρώτης μεραρχίας ὑποστηριζόμενες καί ἀπό ἄλλες μονάδες του ΕΑΣ, συνεπλάκησαν μέ τόν ἐχθρό στή ζώνη Κόρτσα-Ἐλμπασάν-Μπεράτι-Πρεμετή. Στή συνέχεια πέρασαν στήν ἀντεπίθεση ἔχοντας μιά σειρά ἀπό ἐπιτυχίες. Ἀπό τίς 10 ἕως τίς 20 Ἰουνίου καί κατά τή δεύτερη φάση τῶν ἐχθροπραξιῶν τό βάρος τῶν ἐπιχειρήσεων ἔπεσε στή ζώνη Βλόρα-Γκιροκάστερ. Περικυκλωμένες ἀπ' ὅλες τίς μεριές οἱ δυνάμεις του ΕΑΣ θά περάσουν μεγάλες δοκιμασίες ὥσπου νά σπάσουν τόν κλοιό καί νά ἐπιτεθοῦν ἀπό τά μετόπισθεν του ἐχθροῦ.

Στίς 26 Ἰουνίου ἡ πρώτη μεραρχία τῶν ἀνταρτῶν ξανάρχισε τήν πορεία της πρὸς τήν Κεντρική καί Βόρεια Ἀλβανία πού μεγάλο μέρος της βρισκόταν ἀκόμη κάτω ἀπό τόν ἔλεγχο τῶν κατακτητῶν. Οἱ ἐνωμένες δυνάμεις τῶν ναζιστῶν καί τῆς κυβέρνησης-ἀνδρείκελο, δέν ἦταν σέ θέση νά σταματήσουν τήν ἐπέλαση τῆς πρώτης μεραρχίας πού ὑποστηριζόταν ἀπό τοπικά ἀνταρτικά ἀποσπάσματα. Χιλιάδες νεαροί ἐθελοντές ἀπό τίς ἀπελευ-

θερωμένες ζώνες πύκνωσαν τις γραμμές των ταξιαρχιών του ΕΑΣ.

Τόν Αύγουστο του 1944 μιά νεαρή ταξιαρχία ή Β', βάδιζε προς τό Βορρά. Οί δυνάμεις των άνταρτών πέρασαν παντού στην επίθεση. Κατά τά τέλη του 'Οκτωβρίου του 1944 τό μεγαλύτερο μέρος της 'Αλβανίας ήταν όριστικά άπελευθερωμένο. Οί Γερμανοί κατείχαν άκόμη μερικές κύριες πόλεις της Κεντρικής και Βόρειας 'Αλβανίας και έλεγχαν τούς σπουδαιότερους συγκοινωνιακούς κόμβους πού ήθελαν νά χρησιμοποιήσουν για τήν ύποχώρηση των γερμανικών μεραρχιών πού στάθμευαν στην 'Ελλάδα. Οί δυνάμεις των δοσίλογων οργανώσεων βρίσκονταν σέ πλήρη διάλυση. Στίς άπελευθερωμένες ζώνες τά έθνικοαπελευθερωτικά συμβούλια εκτελούσαν διάφορες διοικητικές άρμοδιότητες. 'Επέβλεπαν για τήν καλή διαχείριση της οικονομικής και πολιτιστικής ζωής των περιοχών. Μέ άπόφαση του ΕΑΑΣ έγινε καταγραφή των γαιών, πού άποτελεί ένα άναγκαίο προπαρασκευαστικό στάδιο για μιά άγροτική μεταρρύθμιση. 'Από τή μεριά τους οί μονάδες του ΕΑΣ έδειχναν μιά άσταμάτητη καλλιτεχνική και πολιτιστική δραστηριότητα διανέμοντας πολυγραφημένα διάφορα πολιτιστικά και πολιτικά έντυπα, όπου νέα δημοσιογραφικά και λογοτεχνικά ταλέντα δοκίμαζαν τις δυνατότητές τους.

Μέσα σέ μιά ένθουσιώδη άτμόσφαιρα πού τήν προκάλεσαν οί νίκες του ΕΑΣ, του Κόκκινου στρατού, των 'Αγγλοαμερικάνων, συγκλήθηκε στό Μπεράτι τό άντιφασιστικό συμβούλιο. Στίς 22 'Οκτωβρίου 1944 άποφασίζεται ή μετατροπή του έθνικοαπελευθερωτικού άντιφασιστικού συμβουλίου σέ δημοκρατική κυβέρνηση της 'Αλβανίας, τήν προεδρία της όποίας άνέθεσε στον στρατηγό Ε. Χότζα πού άνέλαβε έπίσης τή διεύθυνση του ύπουργείου 'Εθνικής 'Αμυνας. Η κυβέρνηση αναλάμβανε τό καθήκον νά εφαρμόσει τις άποφάσεις του συνεδρίου της Πρεμετής. Τό ΕΑΑΣ ένέκρινε εκλογικό νόμο για τήν εκλογή των έθνικοαπελευθερωτικών συμβουλίων και για τις άρμοδιότητες πού θά είχαν. Καλούνταν νά παίξουν άπ' έδω και πέρα έναν αποκλειστικά διοικητικό ρόλο. Τό έργο της συσπείρωσης και της πολιτικής διαπαιδαγώγησης των μαζών πού είχαν έπιτελέσει μέχρι τώρα, σύμφωνα με τις άποφάσεις της διάσκεψης της Πέζας, έπεφτε στα συμβούλια του έθνικοαπελευθερωτικού μετώπου πού αναδεικνύονταν σέ πολιτικές οργανώσεις των μαζών.

Μιά «διακήρυξη των δικαιωμάτων του πολίτη» πού ψηφίστηκε άπό τό ΕΑΑΣ διακήρυχνε τήν ισότητα των δικαιωμάτων όλων των πολιτών άπέναντι στό νόμο, τήν ισότητα των δικαιωμάτων της γυναίκας και του άντρα, τό δικαίωμα του εκλέγεσθαι άπό τά 18 χρόνια, τις δημοκρατικές έλευθερίες κ.λπ.

'Η τελευταία φάση της άπελευθέρωσης της 'Αλβανίας είχε σχεδόν ολοκληρωθεί. Στίς 25 'Οκτωβρίου 1944 τό γερμανικό γενικό έπιτελείο μεταφέρθηκε άπό τά Τίρανα στη Σκόδρα στα βόρεια της χώρας αφήνοντας στην πρωτεύουσα μόνο μιά μεραρχία με περιορισμένες δυνάμεις για νά υπερασπίσει τήν πόλη μέχρι νά περάσουν και οί τελευταίες μονάδες άπό τήν 'Ελλάδα. Τήν έπομένη ή άντιβασιλεία και ή κυβέρνηση των «κουϊσλινγκ»

παραιτήθηκαν.

Ο απελευθερωτικός στρατός πού στίς τάξεις του άριθμούσε τώρα 70.000 άνδρες ανέλαβε τήν απελευθέρωση τών τελευταίων πόλεων. Η πιο σπουδαία άπ' αυτές τίς επιχειρήσεις, πού τήν καθοδήγησε ο στρατηγός Μ. Σέχου διοικητής τής πρώτης μεραρχίας, είχε για στόχο τήν απελευθέρωση τής πρωτεύουσας. Στίς 29 Οκτωβρίου ξέσπασαν βίαιες όδομαχίες μέ τήν ενεργητική συμμετοχή τών κατοίκων τής πόλης πού κράτησαν τρεις περίπου βδομάδες. Μιά γερμανική φάλαγγα πού έρχόταν από τήν Ελλάδα προσπάθησε νά περάσει από τά Τίρανα αλλά κατατροπώθηκε στους λόφους πού περιβάλλουν τήν πρωτεύουσα. Στίς 17 Νοεμβρίου τά Τίρανα απελευθερώθηκαν. Στίς 29 ή απελευθέρωση τής Σκόδρας σήμανε τήν απελευθέρωση όλης τής Άλβανίας.

Ο απελευθερωτικός άγώνας τών Άλβανών δέσμευσε στή χώρα τους πάνω από 100.000 Ιταλούς και 70.000 Γερμανούς πού άφησαν στο πεδίο τής μάχης πάνω από 26.000 νεκρούς, πάνω από 21.000 τραυματίες και περίπου 20.800 στρατιώτες και αξιωματικούς αιχμαλώτους. Επίσης ένα μεγάλο μέρος του πολεμικού ύλικου καταστράφηκε ή έπεσε στα χέρια τών παρτιζάνων. Όμως ή νίκη πληρώθηκε πολύ άκριβά. Σ' ένα πληθυσμό περίπου 1.125.000 ατόμων ή χώρα είχε 28.000 νεκρούς δηλαδή τό 2,48% του πληθυσμού, ένας άριθμός πού σε άναλογία άπωλειών βάζει τήν Άλβανία στήν πέμπτη θέση τών χωρών του άντιφασιστικού στρατοπέδου. Ο άριθμός τών τραυματιών ανήλθε σε 11.600 δηλαδή περίπου τό 1,1% του πληθυσμού. Τά άτομα πού φυλακίστηκαν ή κλείστηκαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης από τους κατακτητές ήταν 45.500 δηλαδή τό 3,96% του πληθυσμού. Πρόκειται για τόν πιο μαζικό, τόν πιο οργανωμένο και τόν πιο αίματοβαμμένο απελευθερωτικό άγώνα πού γνώρισε ποτέ ο άλβανικός λαός στήν ιστορία του.

Οί σχέσεις μέ τούς συμμάχους

Ο άντιφασιστικός άγώνας στήν Άλβανία άρχισε σά μία αυθόρμητη αντίσταση πού στηριζόταν στήν έλπίδα τής νίκης, χωρίς όμως νά υπάρχει ή βεβαιότητα ότι θά έπιτευχθει κάτι τέτοιο. Η δημιουργία όμως τής μεγάλης συμμαχίας τών άντιφασιστικών λαών άλλαξε ριζικά τήν κατάσταση. Έδωσε στο απελευθερωτικό άλβανικό κίνημα, μέ τήν άπαραίτητη διεθνή υποστήριξη, πιο σίγουρες προοπτικές για νά φτάσει μέχρι τήν τελική νίκη.

Όμως οί διαφορές στο κοινωνικό σύστημα πού υπήρχαν ανάμεσα στις μεγάλες δυνάμεις τής άντιφασιστικής συμμαχίας, ήταν άδύνατο νά μήν προκαλέσουν μία διαφορετική στάση άπέναντι στις κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις τής αντίστασης τών σχέσεων τής άλβανικής αντίστασης μέ τούς συμμάχους.

Τόν Άπρίλιο του 1943 οί Άγγλοι έστειλαν μία στρατιωτική αποστολή

μ' επικεφαλής τόν ταγματάρχη Μπίλ Μακλήν, στό Γενικό Συμβούλιο τοῦ Ε.Α.Μ. Θά τήν ἀκολουθήσει μιά ἀκόμη πιά σπουδαιότερη ἀποστολή μ' επικεφαλής τόν Ε. Νταίηβις πού θά ἔλθει στήν Ἀλβανία τόν Ὀκτώβριο τοῦ ἴδιου χρόνου. Οἱ Ἀμερικάνοι θά κάνουν τό ἴδιο τό Μάιο τοῦ 1944 καί οἱ Σοβιετικοί τόν Αὐγουστο. Θά πρέπει νά δοῦμε τίς χειρονομίες αὐτές σάν ἀποτέλεσμα τῶν ἐπίσημων δηλώσεων πού ἔγιναν τόν Δεκέμβριο τοῦ 1942 καί ἀπό τίς τρεῖς μεγάλες δυνάμεις. Κάνει ὅμως ἐντύπωση πόσο μεγάλη σημασία ἔδιναν οἱ Ἀγγλοι στήν παρουσία τους στήν Ἀλβανία.

Ἡ ἀλβανική πραγματικότητα δημιούργησε στίς ἀγγλοαμερικάνικες ἀποστολές μεγάλα προβλήματα. Τά στρατιωτικά τους συμφέροντα τοῦς ὑπαγόρευαν νά βοηθήσουν ὑλικά καί ἠθικά τό Ε.Α.Μ. πού καθοδηγοῦνταν ἀπό τό Κ.Κ.Α., σοβαρό αὐριανό τους ἀντίπαλο. Ἀλλά ἔτσι θά βρισκόντουσαν σ' ἀντίθεση μέ τά πολιτικά τους συμφέροντα. Τί θά ἔπρεπε νά κάνουν; Ν' ἀρνηθοῦν κάθε βοήθεια στό Ε.Α.Μ. ὅπως ἔλεγε ὁ Μακλήν; Τό Λονδίνο ἀκολούθησε ἕνα πιά σκοτεινό δρόμο, γιά νά μὴν ποῦμε καλύτερα ἕναν δρόμο πολιτικῆς διπροσωπίας. Ἄν καί οἱ Ἀγγλοι πρόσφεραν κάποια βοήθεια σέ πολεμικό ὑλικό σ' ἀντάρτικα ἀποσπάσματα, δὲ σταμάτησαν ποτέ τίς προσπάθειές τους γιά νά ὑποστηρίξουν τίς ὀργανώσεις τοῦ Μπ. Κ. καί τοῦ «Λεγκαλιτέτι». Ἀφήνοντας τό στρατηγό Νταίηβις κοντά στοῦς ἀντάρτες, ἔστειλαν τόν Μπ. Μακλήν μέ εἰδική ἀποστολή στίς ἀντικομμουνιστικές ὀργανώσεις στίς βορινές ζῶνες πού βρισκόνταν κάτω ἀπό τήν ἐπιρροή τους. Οἱ Ἀμερικάνοι δέν ἔστειλαν ἀποστολή παρά μόνο στήν ὀργάνωση τοῦ Μπ. Κ. τόν Νοέμβριο τοῦ 1943. Ἐνα ἀρκετά σοβαρό γεγονός συνέβηκε τότε: ὕστερα ἀπό συμπλοκές μέ τή μοναρχική συμμορία τοῦ Φίκρι Ντίνε, τόν ὁποῖο βοηθοῦσαν ἕξι Γερμανοί ἐκπαιδευτές, οἱ ἀντάρτες συνέλαβαν μιά ὁμάδα Ἀγγλων ἀξιωματικῶν πού βρισκόνταν μαζί τους. Τό ἀρχηγεῖο τοῦ Ε.Α.Σ. ἐνημέρωσε σχετικά τόν στρατηγό Νταίηβις πού βρέθηκε σέ μιά ἀρκετά δύσκολη κατάσταση. Δέ δίστασε νά ἐπικαλεσθεῖ τήν ἀνάγκη τοῦ νά γίνει δουλειά μέσ' τοῦς κόλπους αὐτῶν τῶν συμμοριῶν γιά νά τοῦς πείσουν νά πολεμήσουν τοῦς φασίστες κατακτητές σύμφωνα μέ τά συμφέροντα τῶν συμμάχων! Καί δέν ὑπάρχει λόγος νά ἀρνηθοῦμε ὅτι οἱ Ἀγγλοι δέν προσπαθοῦσαν κάτι τέτοιο. Τό Β.Β.Σ. πολλές φορές μίλησε γιά φανταστικές ἐνέργειες τοῦ Μπ. Κ. ἐναντίον τῶν Γερμανῶν. Οἱ Ἀγγλοαμερικάνοι παρουσίαζαν τό Μπ. Κ. καί τό «Λεγκαλιτέτι» σάν σύμμαχες δυνάμεις, καθαρά ἀπό πολιτικά κίνητρα, γιά νά τοῦς ἐξασφαλίσουν ἔτσι μιά θέση στό νέο ἀλβανικό κράτος πού θά γινόταν μετά τόν πόλεμο. Δέν ἄργησαν ὅμως νά καταλάβουν ὅτι τό Μπ. Κ. καί τό «Λεγκαλιτέτι» ἀκολουθοῦσαν καί αὐτά μιά διπρόσωπη πολιτική. Ὅπως ἔγραφε ὁ Χ. Β. Τίλμαν, μέλος τῆς ἀγγλικῆς ἀποστολῆς, «ἦταν ἔτοιμοι νά μᾶς βοηθήσουν μόνο στήν περίπτωση πού ἡ βοήθειά τους αὐτή δέν θά ἔφερνε σέ κίνδυνο τίς σχέσεις τους μέ τοῦς Γερμανούς...».

Ἡ ἐνταση τῶν σχέσεων μεταξύ τοῦ Ε.Α.Μ. καί τῶν Ἀγγλοαμερικάνων ὀλοένα καί αὐξανόταν. Οἱ τελευταῖοι ἐντειναν τίς προσπάθειές τους γιά νά

ὀργανώσουν ἓνα ἐνωμένο μέτωπο στήν Κεντρική καί Βόρεια Ἰαλβανία πού θά ἦταν ἱκανό ν' ἀντιμετωπίσει τήν ἐπικείμενη ἐπίθεση τοῦ Ε.Α.Σ. Ὁμως ὅλη αὐτή ἡ δραστηριότητα ἀναπτυσσόταν ἐν γνώσει τῶν χιτλερικῶν καί τῆς κυβέρνησης-ἀνδρείκελο, μέ τούς ὁποίους, ἀρκετά παράδοξα, οἱ ἀγγλικές στρατιωτικές ἀποστολές κατέληξαν σέ μιά σιωπηρή συμφωνία γιά μιά ἀμοιβαία ἐλευθερία δράσης.

Οἱ προετοιμασίες γιά τή σύγκληση ἑνός συνέδριου τῶν δοσίλογων ὀργανώσεων διακόπηκαν ἀπό τή θριαμβευτική πορεία τῆς 1ης μεραρχίας τῶν ἀνταρτῶν πρὸς τό Βορρά στά τέλη τοῦ Ἰουνίου 1944. Ὁ Μπ. Μακλήν, ἀδυνατώντας νά κάνει ὅτιδήποτε ἄλλο, ἀναγκάστηκε νά καταφύγει στίς ἀνώτερες συμμαχικές διαταγές. Προσωπικά ὁ ἴδιος ὁ στρατηγός Χ.Μ. Οὐίλσον ἀρχηγός τῶν συμμαχικῶν δυνάμεων στή Μεσόγειο, ἀπαίτησε μ' ἓνα μήνυμά του πρὸς τόν Ε. Χότζα νά σταματήσει κάθε ἐχθρική δραστηριότητα ἐνάντια στίς δυνάμεις τοῦ Α. Κούπι. Ὁ Βρεταννός συνταγματάρχης Πάλμερ πού τοῦ ἔδωσε τό μήνυμα, πρόσθεσε: «Ὁ στρατηγός Οὐίλσον δέν μπορεῖ ν' ἀνεχθεῖ νά χαλάσουν τά στρατηγικά του σχέδια ἀπό τούς Ἰαλβανούς ἀντάρτες, κηρύσσοντας ἓναν ἐμφύλιο πόλεμο». Καί ὁ στρατηγός Ε. Χότζα τοῦ ἀπάντησε: «Στήν Ἰαλβανία δέν ὑπάρχει ἐμφύλιος πόλεμος. Ὁ μόνος πόλεμος πού γίνεται εἶναι ἐναντίον τοῦ κατακτητῆ καί τῶν συνεργατῶν του στή συνέχεια». Ἐπιπλέον ὁ Ε. Χότζα ἀξίωσε τήν ἀναχώρηση ἀπό τήν Ἰαλβανία τῶν Ἰαγγλων ἀξιωματικῶν πού βρισκόνταν στό πλευρό τῶν δυνάμεων τῶν δοσιλόγων.

Μετά τήν ἀποτυχία τῆς ἐπέμβασης αὐτῆς ὁ Οὐίλσον κατέφυγε σ' ἓνα ἄλλο στρατήγημα. Ζήτησε νά στείλει τά στρατεύματά του στήν Ἰαλβανία γιά νά πολεμήσουν τούς Χιτλερικούς. Τοῦ ἀπάντησαν ὅτι οἱ ἀνταρτικές δυνάμεις ἦταν ἀπό μόνες τους σέ θέση νά διεξάγουν σωστά τίς ἐπιχειρήσεις πού θά δυσκόλευαν τήν ὑποχώρηση τῶν γερμανικῶν στρατευμάτων.

Οἱ Ἰαγγλοι ὅμως δέν ἀντιστάθηκαν στόν πειρασμό. Στίς 9 Σεπτεμβρίου 1944 ἀποβιβάστηκαν Ἰαγγλοι κομμάντος στήν ἐλεύθερη ζώνη τῶν νότιων ἀκτῶν τῆς χώρας μέ τό πρόσχημα ὅτι θά ἀναλάμβαναν μιά συνδυασμένη δραστηριότητα ἐναντίον τῶν Γερμανῶν πού βρισκόνταν στή μικρή παραθαλάσσια πόλη τοῦ Σαραντιοῦ. Τό ραδιόφωνο καί ὁ ἀγγλικός τύπος ἔκαναν μεγάλο θόρυβο σχετικά μ' αὐτή τήν ἀπόβαση δηλώνοντας μάλιστα ὅτι τά στρατεύματά τους θά καταδίωκαν τούς Γερμανούς μέσα στήν Ἰαλβανία. Οἱ δοσίλογοι ξαναβρῆκαν τό θάρρος τους. Ὁμως οἱ ταξιαρχίες τῶν ἀνταρτῶν πού εἶχαν ἐλευθερώσει τό Σαράντι θεώρησαν τήν παρουσία τῶν ἀγγλικῶν στρατευμάτων περιττή καί τ' ἀνάγκασαν ν' ἀπομακρυνθοῦν ἀπό τήν Ἰαλβανία. Μετά τήν ἀποτυχία ὅλων τῶν προσπαθειῶν, οἱ ἀγγλικές ἀποστολές πού ὑπῆρχαν στίς ὀργανώσεις τῶν δοσιλόγων, ἀναγκάστηκαν νά ἐγκαταλείψουν τή χώρα παίρνοντας μαζί τους καί τούς ἡγέτες αὐτῶν τῶν ὀργανώσεων.

Ἐνα ἀρκετά σοβαρό πρόβλημα γιά τήν ἀλβανική ἀντίσταση ἦταν οἱ σχέσεις της μέ τίς γειτονικές χῶρες. Τό παρελθόν εἶχε ἀφήσει μιά κληρονομιά βεβαρυμένη μέ πολλές διαφωνίες. Τά συμφέροντα τοῦ πολέμου

καί τοῦ μεταπολέμου ἀπαιτοῦσαν οἱ σχέσεις αὐτές νά οἰκοδομηθοῦν σέ μιά βάση ἀλληλεγγύης καί ἀμοιβαίας βοήθειας. Γιά νά ποῦμε τήν ἀλήθεια, ὁ ἀγώνας ἐναντίον τοῦ φασισμού δέν ἦταν ἕνα λαμπρό παράδειγμα τῆς συνεργασίας τῶν βαλκανικῶν λαῶν; Σέ πολλές περιπτώσεις ἀλβανικά ἀντάρτικα ἀποσπάσματα ἔδρασαν ἀπό κοινοῦ στίς συνοριακές ζῶνες μέ τίς ἑλληνικές καί κύρια γιουγκοσλαβικές μονάδες τοῦ ἔθνικοῦ ἀπελευθερωτικοῦ στρατοῦ τῶν χωρῶν αὐτῶν.

Δύο ταξιαρχίες καί μετά τήν ἀπελευθέρωση τῆς χώρας δύο μεραρχίες (ἡ Ε' καί ἡ ΣΤ') τοῦ Ε.Α.Σ. καταδίωξαν τά χιτλερικά στρατεύματα στήν Γιουγκοσλαβία. Ἡ ἄφιξή τους στήν περιοχή τῆς Κοσόβας εἶχε σάν ἀποτέλεσμα ν' ἀνατρέψει τήν κατάσταση ὑπέρ τοῦ ἀντιφασιστικοῦ κινήματος. Σέ συνεργασία μέ τίς μονάδες τῶν Γιουγκοσλάβων ἀνταρτῶν, οἱ ἀλβανικές δυνάμεις ἐλευθέρωσαν τήν Κοσόβα καί προωθήθηκαν μέχρι τή μεσημβρινή Βοσνία.

Ὅμως οἱ σχέσεις μεταξύ τῶν δύο κομμάτων πού καθοδηγοῦσαν τήν ἀντίσταση, γρήγορα θά ἔπαιρναν μίαν ἄσχημη τροπή.

Κατά τή διάρκεια τοῦ πολέμου τό Κ.Κ.Α. καί τό Κ.Κ. Γιουγκοσλαβίας διατήρησαν στενές σχέσεις συνεργασίας. Ἀπό τό 1941, ὁ Μ. Πόποβιτς μέλος τοῦ Κ.Κ.Γ. πού εἶχε ἐλευθερωθεῖ ἀπό Ἀλβανούς κομμουνιστές ἀπό ἕνα φασιστικό στρατόπεδο συγκέντρωσης, βρισκόταν στήν Ἀλβανία σάν ἐκπρόσωπος τοῦ Κ.Κ.Γ. στό Κ.Κ.Α.. Ὁ ἐπαναστάτης αὐτός συμπεριφέρθηκε μέχρι τέλους σάν ἕνας συνεπής διεθνιστής διατηρώντας μιά ἐντιμη στάση ἀπέναντι στούς Ἀλβανούς συμπολεμιστές του. Ἀπό τό 1943 ἔγινε φανερό ὅτι τό Κ.Κ.Γ. ἤθελε νά ἐκμεταλλεῖ τίς στενές σχέσεις τῶν δύο ἀντιφασιστικῶν κινήματων γιά νά θέσει τό Κ.Κ.Α. τελείως κάτω ἀπό τήν ἐπιρροή του. Ἡ στάση αὐτή ἔγινε ὀλοφάνερη μετά τήν ἄφιξη τό καλοκαίρι τοῦ 1943 στήν Ἀλβανία, τοῦ Σ. Βουκμάνοβιτς Τέμπο, μέλους τῆς ἡγεσίας τοῦ Κ.Κ.Γ..

Ὅσο πλησίαζε ἡ ἀπελευθέρωση τῆς Ἀλβανίας, τόσο μεγάλωναν οἱ γιουγκοσλαβικές πιέσεις. Ἐνα μέλος τοῦ Πολιτικοῦ Γραφείου ὁ Κ. Τζῶτζε καί ἕνα ἀναπληρωματικό μέλος τοῦ Κ.Ε. τοῦ Κ.Κ.Α. ἡ Σ. Μαλεσόβα, τάχθηκαν μέ τή γιουγκοσλαβική γραμμή. Ἡ κατάσταση ἔγινε ἐξαιρετικά κρίσιμη τό φθινόπωρο τοῦ 1944, ὅταν οἱ Γιουγκοσλάβοι ἔστειλαν στήν Ἀλβανία τόν Σ. Στοϊνιτς σάν ἀρχηγό τῆς γιουγκοσλαβικῆς στρατιωτικῆς ἀποστολῆς πού εἶχε τό ἐπιπλέον καθῆκον τοῦ σύνδεσμου μεταξύ τοῦ Κ.Κ.Γ. καί τοῦ Κ.Κ.Α.. Ὁ Στοϊνιτς ἐπιτέθηκε κατά τῆς γενικῆς γραμμῆς τοῦ Κ.Κ.Α. δηλώνοντας ὅτι εἶναι τελείως λανθασμένη καί ζήτησε νά γίνουν χωρίς καθυστέρηση ἀλλαγές τόσο στή γραμμή ὅσο καί στήν καθοδήγηση τοῦ κόμματος. Κατά τήν Β' ὀλομέλεια τῆς Κ.Ε. τοῦ Κ.Κ.Α. πού ἔγινε στό Μπεράτι τό Νοέμβριο τοῦ 1944, ὁ Β. Στοϊνιτς ἐπιτέθηκε μέ δρυμνήτητα στό Γενικό Γραμματέα τοῦ Κόμματος Ε. Χότζα καί πέτυχε νά ἐπιβάλλει τήν γιουγκοσλαβική γραμμή. Μέ τήν εὐκαιρία αὐτή δήλωσε ὅτι: «ἡ Ἀλβανία δέν μπορεῖ οὔτε ν' ἀναπτυχθεῖ, οὔτε νά οἰκοδομήσει τήν οἰκονομία μόνη της γιατί ὁ ἰμπεριαλισμός θά τήν κάνει

μιά μπουκιά». 'Επίσης ότι «'Ο μόνος δρόμος γι' αυτήν είναι νά συνδεθεῖ μέ τή Γιουγκοσλαβία σέ μιά όμοσπονδία καί ἴσως σέ μιά ἀκόμα πιά στενή σχέση».

Στήν όλομέλεια ἐγκρίθηκε μιά νέα πολιτική πλατφόρμα, ἐπεξεργασμένη σύμφωνα μέ τό πνεῦμα τῶν θέσεων τοῦ Γιουγκοσλάβου ἀντιπροσώπου. "Ομως ἡ όλομέλεια ἀπέρριψε τό γιουγκοσλαβικό αἶτημα τῆς παραίτησης τοῦ Γενικοῦ Γραμματέα ἐπαινώντας τίς μεγάλες ἀρετές του, τόσο στή διαμόρφωση καί τήν καθοδήγηση τοῦ κόμματος, ὅσο καί στήν καθοδήγηση τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγώνα.

'Η Β' όλομέλεια τοῦ Μπεράτι ἀνοιξε τό δρόμο σέ μιά ἀκόμη πιά ἔντονη γιουγκοσλαβική ἀνάμειξη στίς ἀλβανικές ὑποθέσεις.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΣΤΟ ΔΡΟΜΟ ΤΟΥ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΥ

Άνοικοδόμηση καί δημοκρατικοποίηση τῆς χώρας

“Όπως καί ὁ Α΄ παγκόσμιος πόλεμος τοῦ 1914-1918, ἔτσι καί ὁ Β΄ παγκόσμιος πόλεμος προκάλεσε βαθιές ἀλλαγές στήν Εὐρώπη καί σ’ ὅλο τόν κόσμον. Τήν ἐπαύριον τοῦ πολέμου γύρω ἀπό τή Σοβιετική Ἐνωση συσπειρώθηκαν μιά σειρά χώρες μέ λαϊκοδημοκρατικό καθεστῶς. Τά δύο ἀνταγωνιστικά συστήματα — ὁ καπιταλισμός καί ὁ σοσιαλισμός — βρίσκονταν ἀντιμέτωπα σέ παγκόσμια κλίμακα.

Ἡ Ἀλβανία μπῆκε στό δρόμον τῆς οἰκοδόμησης τοῦ σοσιαλισμοῦ τήν ἐπομένην κιόλας τῆς ἀπελευθέρωσής της, πράγμα πού ἀποτελεῖ λογική συνέπεια τοῦ βαθιοῦ προτσές τῆς πολιτικῆς καί κοινωνικῆς διαφοροποίησης πού ἐπιτεύχθηκε κατά τή διάρκεια τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα. Ὁ ἀγῶνας αὐτός εἶχε τά χαρακτηριστικά μιᾶς λαϊκῆς καί ἀντιιμπεριαλιστικῆς ἐπανάστασης, ἀπό τοῦς κόλπους τῆς ὁποίας ξεπήδησαν σοσιαλιστικά στοιχεῖα.

Οἱ παλιές κυρίαρχες τάξεις ὑπέστησαν τόσο σέ στρατιωτικό ὅσο καί σέ πολιτικό ἐπίπεδο μιά τσουχτερή ἥττα, πράγμα πού ἐπέτρεψε νά ἐξάπλωθεῖ σ’ ὅλη τή χώρα ἡ ἐξουσία τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος χωρίς καμιά ἀμφισβήτηση. Πρωταρχικός του στόχος ἦταν ἡ ἰσχυροποίηση τῆς κατακτημένης ἐξουσίας καί ἡ ἐφαρμογή ἑνός προγράμματος βαθιῶν οἰκονομικῶν καί κοινωνικῶν ἀλλαγῶν.

Τόσο σέ ἐπίπεδο κορυφῆς ὅσο καί σέ ἐπίπεδο βάσης, ἄρχισε νά λειτουργεῖ μιά νέα διοίκηση σύμφωνα μέ τόν νόμον καί τίς ἀποφάσεις τοῦ Ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ Ἀντιφασιστικοῦ Συμβουλίου. Τά ἐπαναστατικά δικαστήρια δικάζοντας τοῦς ἐγκληματίες πολέμου καί τοῦς κυριότερους συνεργάτες τοῦ ἐχθροῦ, διέλυσαν τά ὑπολείμματα τοῦ φασισμού. Οἱ ὑπόλοιπες δοσίλογες συμμορίες πού ἀπελπισμένα προσπάθησαν ν’ ἀνατρέψουν τή νέα ἐξουσία τσακίστηκαν μέ τή δύναμη τῶν ὄπλων. Χρειάστηκε ἐπίσης ν’ ἀντιμετωπιστοῦν οἱ Ἀγγλοαμερικάνοι πού δέν εἶχαν συνηθίσει ἀκόμα τήν ἰδέαν τῆς ἀποτυχίας τους στήν Ἀλβανία. Κατέφυγαν σέ νέα τεχνάσματα γιά νά ἐπιτύχουν τοῦς παλιούς στόχους τους. Αὐτή τή φορά ὑπολόγιζαν νά ἐπιβληθοῦν μέ τόν πλοῦτον σ’ ἕνα μικρό λαόν, φτωχόν καί

κατεστραμμένο από τον πόλεμο. Τό έργο αυτό ανατέθηκε σέ δυό άγγλοαμερικάνικες οργανώσεις πού έδιναν βοήθεια στίς άπελευθερωμένες χώρες από τό φασισμό: στή Μ.Λ. (Military Liaison) καί στήν U.N.R.R.A. (United Nations Relit and Rehabilitation Administration)⁶⁰. Όπως έγραψε άργότερα ό άρχηγός τής άποστολής τής U.N.R.R.A. γιά τήν Άλβανία F.C. Flaud: «Τό σχέδιο βασιζόταν στό νά παρουσιάσουμε ένα είδος τηλεσίγραφου στό Χότζα, βάσει του οποίου θά έπρεπε σάν αντίλλαγμα τής βοήθειας νά δεχθεί ως δώρο ένα μεγάλο άριθμό δυνάμεων τής Μ.Λ., ύπολογιζόμενους σέ πάνω από 1.000 άνδρες».

Στίς 12 Ιανουαρίου του 1945 ή άλβανική κυβέρνηση άπέρριψε τούς όρους τής Μ.Λ. καί οί αντιπρόσωποί της έγκατέλειψαν άμέσως τήν Άλβανία. Όχι όμως γιά μεγάλο διάστημα. Η Μ.Λ. έγκαταλείποντας τό πρωταρχικό σχέδιό της δέχθηκε τελικά νά δοθεί ή βοήθεια στήν άλβανική κυβέρνηση, έλπίζοντας ότι οί πράκτορές της στήν Άλβανία πού διευθύνονταν από τον ταγματάρχη Ι.Π.Τ. Χιούζ, θά μπορούσαν νά επηρεάσουν, έστω καί λίγο, τά γεγονότα. Τόν ίδιο δρόμο άκολουθήσαν στή συνέχεια οί πράκτορες τής U.N.R.R.A. ύπό τήν άρχηγία του γενικού ταξίαρχου Π.Ι. Σάντλερ πού αντικατέστησαν τή Μ.Λ. Οί άγγλικές καί άμερικανικές άποστολές στά Τίρανα πάλι, δέ σταματούσαν τίς προσπάθειες νά οργανώσουν έχθρικές δυνάμεις προς τό νέο καθεστώς, άφήνοντάς τες νά έλπίζουν σέ μιά επικείμενη άγγλοαμερικάνικη άπόβαση στήν Άλβανία. Όμως αν κι έβαλαν πολλά προβλήματα στή νέα κρατική διοίκηση, δέν κατάφεραν νά επιτύχουν τό στόχο τους γιατί τό νέο καθεστώς παρόλες τίς μεγάλες δυσκολίες πού έπρεπε νά ξεπεράσει, άπολάμβανε μιά βαθιά λαϊκή ύποστήριξη.

Η ύπεράσπιση του νέου καθεστώτος δέν ήταν παρά μιά από τίς πλευρές τής δραστηριότητας τής δημοκρατικής κυβέρνησης. Έπρεπε επίσης —καί μάλιστα άμέσως— νά ανοικοδομηθεί καί νά δημοκρατικοποιηθεί ή χώρα.

Η αντίθετη όψη τής νίκης ήταν πολύ σκοτεινή γιά μιά μικρή καί καθυστερημένη χώρα σάν τήν Άλβανία. Η κατάστασή της στό τέλος του πολέμου ήταν άποκαρδιωτική. Η οικονομική ζωή είχε παραλύσει. Τό 1/3 των ζώων καί του άγροτικού έξοπλισμού είχε καταστραφεί ή λεηλατηθεί. Όσα εργοστάσια δέν είχαν γκρεμισθεί, δέ λειτουργούσαν λόγω έλλειψης πρώτων ύλων. Η βιομηχανία πετρελαίου στήν Κουτσόβα καί στό Πατός είχε ύποστει σοβαρές καταστροφές καί τά όρυχειά δέν μπορούσαν νά λειτουργήσουν. Έλειπε ή ηλεκτρική ενέργεια. Τά λιμάνια καί οί γέφυρες είχαν άνατιναχθεί. Η καταστροφή των δρόμων καί του τηλεφωνικού δικτύου καθώς επίσης καί ή έλλειψη τηλεπικοινωνιακών μέσων κρατούσε σέ άπομόνωση ένα μεγάλο μέρος των περιοχών τής χώρας. Πάνω από τό 1/3 των κατοικιών (περίπου 61.000, δηλαδή τό 36,66% του συνολικού άριθμού)

60. Μ.Λ.: Στρατιωτικός Σύνδεσμος. U.N.R.R.A.: Διοίκηση περίθαλψης καί Άποκατάστασης Έθνών. (Στμ)

είχαν καταστραφεί. Τά ταμεία του κράτους είχαν καταληστευθεί από τους καταχτητές.

Γιά νά εξασφαλίσει τό κράτος τά οικονομικά μέσα τά όποια είχε έπειγόντως ανάγκη, τό 'Εθνικοαπελευθερωτικό 'Αντιφασιστικό Συμβούλιο ψήφισε μιά σειρά νομοθετικῶν διαταγμάτων τήν έπαύριο κιόλας τής απελευθέρωσης τής χώρας. "Όλες οί ιδιοκτησίες του ιταλικου και γερμανικου κράτους στην 'Αλβανία δημεύτηκαν καθώς επίσης και ή περιουσία τῶν ιταλικῶν εταιρειῶν και τραπεζῶν. "Όλες οί αλβανικές βιομηχανίες και εταιρείες πέρασαν κάτω από τόν έλεγχο του κράτους ενώ εθνικοποιήθηκαν τά ορυχεία. 'Απαγορεύτηκε ή εξαγωγή πολυτίμων μετάλλων αγροτικῶν και βιομηχανικῶν προϊόντων ενώ δημεύτηκαν οί περιουσίες τῶν πολιτικῶν προσφύγων⁶¹. Τά διάφορα κερδοσκοπικά προνόμια τής εποχῆς του πολέμου χτυπήθηκαν μέ μιά φοβερή φορολογία. Κατασχέθηκαν τά αποθέματα ειδῶν διατροφῆς και τῶν αναγκαίων υλῶν για τήν ανοικοδόμηση. Τό κράτος επέτρεψε τή διεξαγωγή του ιδιωτικου καταλιστικου εμπορίου, διατήρησε όμως τό δικαίωμα νά επεμβαίνει εἰς τῶν και αν πρόκειται για ιδιωτικό τομέα σε περίπτωση κερδοσκοπίας.

Παράλληλα μ' αὐτά τά μέτρα τέθηκε σ' εφαρμογή μιά νέα νομοθεσία για τήν εργασία και τήν κοινωνική ασφάλιση τῶν εργαζομένων πού καθιέρωσε τό οκτάωρο για τήν ημερήσια εργασία και τό εφτάωρο για τή βραδυνή εργασία, καθόρισε τό ἴσο μεροκάματο για ἴση εργασία, ανεξάρτητα από ηλικία και φύλο, καθώς επίσης και μιά ετήσια δεκαπενθήμερη ἄδεια μετ' αποδοχῶν. Σε λίγο χρονικό διάστημα ή ανεργία εξαλείφθηκε σχεδόν ολοκληρωτικά. Τό Φεβρουάριο του 1945 δημιουργήθηκαν τά συνδικάτα και τόν 'Οκτώβριο του ἴδιου χρόνου ἔκαναν τό πρώτο τους συνέδριο.

'Ο αντιφεουδαρχικός χαρακτήρας τής επανάστασης βρήκε τήν πίο πλήρη έκφρασή του στην εφαρμογή τής αγροτικῆς μεταρρύθμισης. Αὐτό πού για δεκαετίες ολόκληρες ζητούσαν οί δημοκράτες και οί μάζες τής αγροτιᾶς, γινόταν επιτέλους πραγματικότητα. Κατά τήν αγροτική μεταρρύθμιση εφαρμόστηκε για τή γενική ανακατανομή τής γῆς ή αρχή: «ή γῆ ανήκει σ' αὐτόν πού τήν καλλιεργεῖ». Κάθε οικογενειάρχης ἔλαβε μᾶξιμουμ πέντε ἑκτάρια, ενώ 173.000 ἑκτάρια γῆς απαλλοτριώθηκαν χωρίς αποζημίωση. Μολονότι ή γῆ δέν εθνικοποιήθηκε, ή ιδιωτική ιδιοκτησία περιορίστηκε μέ τήν απαγόρευση κάθε μορφῆς εκποίησης μεριδίου⁶².

"Ενα ἐξίσου ἐπείγον ἔργο ἦταν τό ανέβασμα του εκπαιδευτικου και πολιτιστικου επιπέδου και ή τεχνικοεπαγγελματική κατάρτιση του πληθυσμου και ειδικότερα τής νέας γενιᾶς⁶³. 'Η κληρονομιά του παρελθόντος σ' αὐτό τόν τομέα ἦταν θλιβερή: τό 80% του πληθυσμου ἦταν αναλφάβητο. 'Επίσης τό 1/3 τῶν παιδιῶν τής πόλης και τό 1/4 τῶν μικρῶν ἐπαρχιακῶν

61. 'Εννοεῖται τῶν αντιδραστικῶν πού ἐγκατέλειψαν τήν 'Αλβανία μετά τήν απελευθέρωση.

62. 'Απαγορεύτηκε δηλ. ή πώληση, ἀγορά κι ἐνοικίαση τῶν κτημάτων. (Στμ)

63. Δές «Σχολεῖο για ὅλους», 'Ιστορικές 'Εκδόσεις. (Στμ)

πόλεων πήγαινε στά 900 δημοτικά σχολεία πού υπήρχαν, ένῶ οί ὀρεινές περιοχές δέν είχαν καθόλου σχολεία. Ἡ γυμνασιακή ἐκπαίδευση περιοριζόταν ὄλο κι ὄλο σ' έντεκα σχολεία. Ἀνώτερη ἐκπαίδευση καί νυχτερινά σχολεία δέν υπήρχαν. Μόνο ἕνας Ἀλβανός στούς δεκαοχτώ πήγαινε σχολεῖο. Μιά ριζική ἀλλαγὴ αὐτῆς τῆς κατάστασης ἐπέβαλε τήν ἀνάπτυξη τῆς ἐκπαίδευσης μ' ἕνα πολύ ταχύ ρυθμό. Ἡ μεταρρύθμιση πού ἔγινε στά 1946 ἐφάρμοσε ἕνα νέο σύστημα σέ ὄλη τήν ἐκπαιδευτική κλίμακα (ἐκπαίδευση προσχολική, γενική, ἐπαγγελματική καί γιά μεγάλους), μέ τή δημιουργία σχολείων έντεκάχρονης γενικῆς ἐκπαίδευσης (τέσσερα χρόνια δημοτικῆς καί ἑφτά γυμνασιακῆς ἐκπαίδευσης) ἀντί τῶν δεκατριῶν πού υπήρχαν προηγουμένως. Ἡ μεταρρύθμιση θέσπισε τήν ὑποχρεωτική δημοτική ἐκπαίδευση, τή δωρεάν παιδεία σ' ὄλα τά σχολεία, ὄλων τῶν βαθμίδων, τή δημιουργία οἰκοτροφείων γιά τά παιδιά τῶν ἐργαζομένων καί εἰδικότερα γιά τά παιδιά τῶν ἀγροτῶν. Ἐπικύρωσε τό λαϊκό, ἐνιαῖο κι ἐθνικό χαρακτήρα τοῦ σχολείου, καθώς ἐπίσης καί τήν ἰσοτιμία τῶν δύο φύλων στό δικαίωμα τῆς μόρφωσης. Τό περιεχόμενο τῆς νέας ἐκπαίδευσης ἔπρεπε νά ἐμπνέεται ἀπό τή σοσιαλιστική ἰδεολογία. Ἡ μεταρρύθμιση σήμανε τήν ἀρχή μιᾶς νέας βαθιᾶς ἐκπολιτιστικῆς ἐπανάστασης πού εἶχε βάλει γιά σκοπό της νά γίνει ἡ παιδεία καί ἡ κουλτούρα κτῆμα ὄλου τοῦ λαοῦ κι ὄχι μόνο μιᾶς μικρῆς μειοψηφίας. Στό μεταξύ ἄρχισαν νά στέλνονται οί πρῶτες φουρνιές φοιτητῶν στή Σοβιετική Ἐνωση καί στίς ἄλλες σοσιαλιστικές χῶρες γιά νά κάνουν τίς ἀνώτατες σπουδές τους.

Ἡ πρῶτος στόχος αὐτῆς τῆς ἐπανάστασης ἦταν ἡ μόρφωση τοῦ πληθυσμοῦ. Ὁ ἀγῶνας ἐναντίον τοῦ ἀναλφαβητισμοῦ ἔγινε τό πιό μεγάλο μαζικό κίνημα κείνης τῆς στιγμῆς καί θά καταλήξει μ' ἐπιτυχία ὕστερα ἀπό μιᾶ δεκαετία. 345.000 ἄτομα ἔμαθαν νά διαβάζουν καί νά γράφουν. Ἐνα μεγάλο μέρος τους παρακολούθησε στή συνέχεια μαθήματα σέ νυχτερινά σχολεία.

Τά πρῶτα χρόνια πού ἀκολούθησαν τήν ἀπελευθέρωση, ἐπιτεύχθηκαν ἀξιόλογα ἀποτελέσματα στόν ἀγῶνα γιά τήν καταπολέμηση τῶν συνεπειῶν τοῦ πολέμου. Ἀπό τούς πρῶτους μῆνες ξαναλειτούργησαν τά ἐργοστάσια καί τά ὀρυχεῖα. Ξαναχτίστηκαν οί γέφυρες καί ἀποκαταστάθηκαν οί ἐπικοινωνίες. Μέσα σ' αὐτό τό μεγάλο ὀρμητικό κύμα τῆς ἀνοικοδόμησης ἄρχισαν τά πρῶτα ἔργα σέ τοπική καί ἐθνική κλίμακα γιά τήν ἀποξήρανση τῶν ἐλῶν καί τή δημιουργία ἀρδευτικῶν καναλιῶν καί δρόμων πού θά συνέδεαν τίς ἀπομακρυσμένες περιοχές μέ τήν ὑπόλοιπη χώρα. Ἡ μή πληρωμένη ἐθελοντική ἐργασία ἔπαιξε ἕναν ἐξαιρετικά σοβαρό ρόλο, ἀποτελώντας ἕνα ἀπό τά χαρακτηριστικά στοιχεῖα τοῦ ἔργου ἀνοικοδόμησης τῆς χώρας.

Ἡ λαϊκὴ δημοκρατία, τὸ σύνταγμα καὶ οἱ σοσιαλιστικὲς μεταρρυθμίσεις

Μετά τὴν ἀπελευθέρωση οἱ συνθήκες ἦταν εὐνοϊκὲς γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῆς ἐθνικῆς ἐνότητας στοὺς κόλπους μιᾶς μόνης πολιτικῆς ὀργάνωσης: τοῦ Δημοκρατικοῦ Μετώπου τῆς Ἀλβανίας, ὅπως μετονομάστηκε τὸ Ἐθνικοαπελευθερωτικὸ Μέτωπο στὸ πρῶτο τοῦ Συνέδριό τὸν Αὐγούστο τοῦ 1945.

Ἡ ὀργάνωση αὐτὴ πού καθοδηγοῦνταν ἀπὸ τὸ Κ.Κ.Α. συνένωσε ὅλο τὸν ἀστικό⁶⁴ καὶ ἀγροτικὸ πληθυσμὸ καὶ ἀποτελέσσει τὸ κύριο στήριγμα τῶν κρατικῶν ὀργάνων στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴ διατήρηση τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας, ὅπως ἐπίσης γιὰ τὴ σοσιαλιστικὴ ἀνοικοδόμηση καὶ ἀνάπτυξη τῆς χώρας.

Τὸ Μέτωπο στὸ πρῶτο συνέδριό του, ἔθεσε τὸ θέμα νέων ἐκλογῶν γιὰ τὴν ἀνάδειξη Συνταχτικῆς Συνέλευσης πού θ' ἀποφάσιζε ὀριστικὰ γιὰ τὴ μορφή τοῦ πολιτεύματος σύμφωνα μὲ τίς ἀποφάσεις πού εἶχαν ἤδη υἱοθετηθεῖ κατά τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου. Ἀφοῦ ἐνημερώθηκε γιὰ τὸ ζήτημα, τὸ Ἐθνικοαπελευθερωτικὸ Ἀντιφασιστικὸ Συμβούλιο ψήφισε τοὺς ἀναγκαίους ἐκλογικοὺς νόμους.

Ἡ προεκλογικὴ ἐκστρατεία διάρκεσε δύο μῆνες (Ὀκτώβριος — Νοέμβριος 1945). Σ' αὐτὴν κυρίαρχησαν βασικὰ τὰ συνθήματα τοῦ Δημοκρατικοῦ Μετώπου πού κατέβηκε στὶς ἐκλογές μὲ μιὰ μοναδικὴ λίστα ὑποψηφίων (κομμουνιστῶν καὶ μὴ). Ὅμως διάφορες πολιτικὲς ὁμάδες πού ἔκφραζαν τὰ συμφέροντα τῶν παλιῶν κυρίαρχων τάξεων, προσπάθησαν νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὴν εὐκαιρία γιὰ νὰ ξανακερδίσουν κάπως τὸ χαμένο τους ἔδαφος. Δρώντας κάτω ἀπὸ τίς ὑποδείξεις τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἀγγλικῆς καὶ ἀμερικάνικης ἀποστολῆς στὴν Ἀλβανία (στρατηγὸς D.E.P. Hodgson καὶ J.E. Jacobs), κατάφεραν νὰ ὀργανώσουν ἕναν ὀρισμένον ἀριθμὸ παράνομων ὀργανώσεων ὅπως ἡ «Ἀλβανικὴ Ἐνωση» τοῦ καθολικοῦ κλήρου, οἱ «Ἀνεξάρτητοι», ἡ «Ἀντίσταση», ἡ σοσιαλδημοκρατικὴ καὶ ἡ μοναρχικὴ ὁμάδα. Ὅλοι τοὺς ἀνέλαβαν τὴ διπλὴ ἀποστολὴ ν' ἀποτελέσουν ἀπὸ τὴ μιὰ τὴν ἀντιπολίτευση στὸ νέο καθεστῶς (δρώντας εἴτε μέσα εἴτε ἔξω ἀπὸ τὸ Δημοκρατικὸ Μέτωπο), καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη νὰ ὀργανώσουν παράνομα ἐνέργειες οἰκονομικοῦ σαμποτάζ, μέχρι καὶ ἐνοπλῆ δράση γιὰ τὴν ἀνατροπὴ τῆς κυβέρνησης πού βρισκόταν στὴν ἐξουσία. Ἀλλὰ μὴ ἔχοντας κανένα στήριγμα στὴ χώρα, κύρια περίμεναν βοήθεια ἀπὸ τὴν ἀγγλοαμερικάνικη στρατιωτικὴ ἐπέμβαση. Ἔτσι συμμετεῖχαν σὲ μιὰ πραγματικὴ συνωμοσία κατά τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς ἀσφάλειας τῆς χώρας. Ἡ ἐκπληκτικὴ

64. Ἐπισημαίνουμε ὅτι ἐδῶ ἡ λέξη σημαίνει τὸν πληθυσμὸ τῶν πόλεων καὶ ὄχι τὴν πρῶτην κυρίαρχη ἀλβανικὴ τάξη. (Στμ)

έπιτυχία του Δημοκρατικού Μετώπου εκμηδένισε πλήρως κάθε προσπάθειά τους να δημιουργήσουν μία νόμιμη αντιπολίτευση.

Στις εκλογές της 2 Δεκεμβρίου 1945 έλαβε μέρος τό 90% τών έγγεγραμμένων. Οί ύποψήφιοι του Δημοκρατικού Μετώπου πήραν τό 93% τών ψήφων. Στις 11 'Ιανουαρίου του 1946 ή Συνταχτική Συνέλευση ανακήρυξε «τή Λαϊκή Δημοκρατία» καταργώντας «ντέ γιούρε» τή μοναρχία του Ζώγου. 'Επικύρωσε όλους τούς νόμους καί τίς αποφάσεις πού είχε λάβει μέχρι τότε τό 'Εθνικοαπελευθερωτικό 'Αντιφασιστικό Συμβούλιο καί διόρισε τή νέα κυβέρνηση μέ πρόεδρο τόν Ε. Χότζα. Στις 14 Μαρτίου ένέκρινε τό Σύνταγμα τής Λαϊκής Δημοκρατίας τής 'Αλβανίας, του οποίου τό σχέδιο είχε προηγουμένως συζητηθεί σέ πλατιές δημόσιες συζητήσεις. 'Αφού περάτωσε τό ιστορικό της έργο ή Συνέλευση αποφάσισε νά μετατραπεί σέ Λαϊκή Συνέλευση.

'Η βασική αρχή του Συντάγματος πού άφορούσε τή Λαϊκή Κυριαρχία εκφράστηκε μέ τή φράση: «ή έξουσία πηγάζει από τό λαό καί άνήκει στό λαό». 'Από τή φράση αυτή άπορρέουν οί αρχές: τής ενότητας τής έξουσίας καί του δημοκρατικού συγκεντρωτισμού, τών εκλογών πού γίνονται μέ άμεση, ίση, καθολική ψήφο καί μυστική ψηφοφορία μέ δικαίωμα στους εκλογείς ν' ανακαλούν τούς αντιπροσώπους τους, τής έγγύησης τών δημοκρατικών έλευθεριών κ.λπ.

«'Ο λαός» μπορούμε νά διαβάσουμε στην έκθεση πού παρουσιάστηκε στη Συνέλευση από τήν έπιτροπή πού συνέταξε τό Σύνταγμα, «δέν μπορεί νά γίνει ένα ισχυρό στήριγμα τής Δημοκρατίας αν δέν πάρει στά χέρια του τά κλειδιά τής οικονομίας». Σύμφωνα μέ τίς αρχές αυτές του Συντάγματος υπήρχαν οί εξής μορφές ιδιοκτησίας: ή κρατική ιδιοκτησία, ή συνεταιριστική (κοπερατίβικη) ιδιοκτησία καί ή ιδιωτική ιδιοκτησία. 'Απαγορεύτηκε ή δημιουργία καπιταλιστικών μονοπωλίων, τράστ καί καρτέλ. 'Ο ιδιωτικός τομέας μπήκε κάτω από τόν έλεγχο του κράτους πού είχε τό δικαίωμα νά τόν περιορίσει ή νά τόν άπαλλοτριώσει όταν τό άπαιτούσε τό γενικό συμφέρον τής κοινωνίας. Τό κράτος αναλάμβανε νά διευθύνει τίς οικονομικές δραστηριότητες σύμφωνα μ' ένα γενικό πλάνο. Τό Σύνταγμα διακήρυχνε τήν έργασία, τιμή καί καθήκον του πολίτη, στον όποιο έδινε τό δικαίωμα νά αμοίβεται ανάλογα μέ τήν έργασία καί τίς ικανότητές του.

'Η ψήφιση του Συντάγματος ολοκλήρωσε τό προτσές τής πολιτικής οργάνωσης του λαϊκοδημοκρατικού πολιτεύματος.

Στό μεταξύ τό Κ.Κ.Α. πήρε πολύ σοβαρές αποφάσεις πού αποτέλεσαν μία καμπή στην κοινωνική καί οικονομική ζωή τής χώρας, αποφάσεις πού άνταντακλούσαν καί τις αρχές του Συντάγματος.

'Η Ε' 'Ολομέλεια τής Κ.Ε. του Κ.Κ.Α. πού συγκλήθηκε τό Φεβρουάριο του 1946, έδωσε για προσανατολισμό στό Κόμμα τήν έμβάθυνση τής σοσιαλιστικής επανάστασης σέ όλους τούς τομείς καί τήν εφαρμογή μιās νέας πολιτικής άπέναντι στη ντόπια άστική τάξη, προβλέποντας τήν έθνικοποίηση τών πιό σημαντικών επιχειρήσεων. 'Η νέα αυτή γραμμή δέν

υιοθετήθηκε τελικά χωρίς μιά κάποια αντίσταση και στους ίδιους ακόμα τους κόλπους του Κόμματος. 'Ο Σ. Μαλεσόβα μέλος του Πολιτικού Γραφείου της Κ.Ε. του Κ.Κ.Α. διακήρυχνε τό μετριασμό τῶν οικονομικῶν και κοινωνικῶν ἀλλαγῶν και φαινόταν διατεθειμένος νά κάνει ὀρισμένες οὐσιαστικές παραχωρήσεις οικονομικῆς και πολιτικῆς ὑφῆς στίς καπιταλιστικές δυνάμεις (εἰδικότερα στίς Ε.Π.Α. και Μεγάλη Βρετανία). 'Η 'Ολομέλεια καταδίκασε τίς ὀμπορτουριστικές αὐτές ἐκδηλώσεις και ἀποφάσισε νά ἐθνικοποιήσει χωρίς ἀποζημίωση τά κέντρα παραγωγῆς ἠλεκτρικῆς ἐνέργειας, τή βιομηχανία οἰκοδομικῶν ὑλικῶν και τήν ἐλαφριά βιομηχανία. Τό χονδρεμπόριο του ἔσωτερικου και τό ἐξωτερικό ἐμπόριο πέρασε στά χέρια του κράτους.

Στίς πόλεις και τήν ὑπαιθρο δημιουργήθηκαν παραγωγικοί και καταναλωτικοί συνεταιρισμοί (κοπερατίβες).

Τ' ἀποτελέσματα δέν ἄργησαν νά φανοῦν. Στά 1946 ὁ κρατικός τομέας ἀντιπροσώπευε ἤδη τό 87% του ὅλου ὄγκου τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς, ἐνῶ στό τέλος του 1947 ἐθνικοποιήθηκαν 167 ἐργοστάσια και ἐπιχειρήσεις. 'Η καπιταλιστική βιομηχανία εἶχε σχεδόν ἐκλείψει. Τά μεγάλα κοπάδια ζῶων ἐθνικοποιήθηκαν κι αὐτά ἐπίσης.

"Ομως ἡ μικρή ἰδιωτική ἰδιοκτησία συνέχισε νά ὑπάρχει στίς πόλεις και στήν ὑπαιθρο. 'Η τάση νά μεταμορφωθεῖ κι αὐτή σέ καπιταλιστική ἰδιοκτησία ἦταν ἐνδόφυτη μέσα της. Για νά σταματήσει αὐτή ἡ ἐξέλιξη και νά προετοιμασθοῦν οἱ ἀπαραίτητες συνθῆκες για τήν κοινωνικοποίηση τῆς μικρῆς παραγωγῆς, ἐφαρμόστηκε μιά πολιτική προοδευτικῆς φορολογίας τῶν ἀποδοχῶν. 'Η πολιτική αὐτή δέν ἔπληξε τά φτωχά στρώματα ἀλλά ἀντίθετα ἐκείνους πού χρησιμοποιοῦσαν τήν ἐργασία τῶν μισθωτῶν.

"Ολες αὐτές οἱ μεταρρυθμίσεις ἐξασφάλισαν στό σοσιαλιστικό κράτος τή δική του οικονομική βάση ὅμως δέν ἀποτελοῦσαν παρά μιά ἀφετηρία. Τό Κ.Κ.Α. ἐπιθυμοῦσε νά κάνει τό συντομότερο τήν 'Αλβανία, πού μέχρι τότε ἦταν ἡ πῖο καθυστερημένη χώρα τῆς Εὐρώπης, ἕνα ἐξελιγμένο και σύγχρονο κράτος. 'Η ἀναδιοργάνωση μιᾶς ὑπανάπτυκτης κοινωνίας πάνω σέ νέες σοσιαλιστικές βάσεις, ἀποδείχτηκε ἕνα ἰδιαίτερο πολύπλοκο ἔργο. 'Η ἐφαρμογή τῶν ἀποφάσεων πού πάρθηκαν ἀπό τήν Ε' 'Ολομέλεια, προϋπόθετε ἕνα μεγάλο ὀργανωτικό ἔργο σέ ἐθνική κλίμακα. 'Υπῆρχε βέβαια ἕνα μοντέλο: ἡ σοβιετική ἐμπειρία, ἀλλά ἔπρεπε νά ἐφαρμοστεῖ λαμβάνοντας ὑπόψη τίς εἰδικές συνθῆκες τῆς χώρας. Τό Κ.Κ.Α. και τά κρατικά ὀργανα ἔδωσαν ὅλες τους τίς δυνάμεις στή νέα αὐτή μάχη πού ἦταν τό ἴδιο σκληρή, ἂν ὄχι σκληρότερη, ἀπό ἐκείνη του ἐθνικοαπελευθερωτικου ἀγῶνα.

Τό κράτος ἄρχισε νά ἐξασκεῖ τήν ἰδιότητά του σάν ὀργανωτῆ τῆς ἐθνικῆς οικονομίας και νά ἐπεμβαίνει δραστήρια στήν οικονομική ζωή. 'Από τό 1947 ἡ οικονομία ἀναπτύσσεται βάσει ενός μοναδικου κρατικου πλάνου και ἡ ἐφαρμογή σύγχρονων κριτηρίων στή διαχείριση τῶν ἐπιχειρήσεων ἔδωσε γρήγορα τους καρπούς της. Ταυτόχρονα τό πρόβλημα τῆς

βελτίωσης βρήκε τή λύση πού ύπαγόρευαν οί συνθήκες: σ' όλόκληρη τή χώρα άρχισαν νά λειτουργοῦν φροντιστήρια καί σχολεία επαγγελματικῆς βελτίωσης ἀκόμα καί μέσα στά ἐργοστάσια.

Οί οίκονομικές καί κοινωνικές ἀλλαγές τῶν χρόνων αὐτῶν στήν Ἑλλάδα, ἔβαλαν ἕνα τέρμα στήν οίκονομική κυριαρχία τῶν γαιοκτημόνων καί τῆς ἀστικῆς τάξης. Δέ θά εἶναι ὅμως δίκαιο νά ποῦμε ὅτι οί ἀλλαγές αὐτές πραγματοποιήθηκαν χωρίς ἐμπόδια, γιατί οί τάξεις πού ἀνατράπηκαν ἔκαναν τό καθετί γιά νά ἐμποδίσουν αὐτό τό προτσές. Δύο ἔνοπλες ἐνέργειες πού ἔγιναν στό Βορρά χρησίμευσαν σάν ἀφετηρία γιά τήν ξένη στρατιωτική ἐπέμβαση: Ἡ μία ἔγινε τόν Ἰανουάριο τοῦ 1945 ἐναντίον τῆς κοινότητας Κόπλικ καί ἡ ἄλλη τό Σεπτέμβριο τοῦ 1946 ἐναντίον τῆς Σκόδρας. Καί οί δύο αὐτές ἐνέργειες καταπνίγηκαν ἀμέσως. Κατά τήν ἐφαρμογή τῆς ἀγροτικῆς μεταρρύθμισης ὁ κλῆρος διακήρυχνε ὅτι ἡ γῆ εἶναι «ἱερή καί ἀπαραβίαστη». Δίνοντας χέρι βοήθειας σ' αὐτούς πού εἶχαν ἀπαλλοτριώσει τή γῆ τους, προσπάθησε μέ κάθε μέσο νά τήν ἐμποδίσει. Ὅμως ἐκεῖ πού οί ἀντισοσιαλιστικές δυνάμεις ἔδρασαν μέ περισσότερη ἀποτελεσματικότητα, ἦταν στίς βιομηχανικές ἐπιχειρήσεις καί στά ἐγγειοβελτιωτικά ἔργα. Ὅμαδες τεχνικῶν καί μηχανικῶν ἔκαναν σαμποτάζ στό Μαλίκ (ὅπου γίνονταν ἔργα γιά τήν ἀποξήρανση τοῦ ἔλους), στήν ἐπιχείρηση πετρελαίου τῆς Κουτσόβας, στό ὄρυχεῖο χαλκοῦ τοῦ Ρουμπίκ κ.λπ. Ἡ ἀνακάλυψή τους θά ἔχει σάν συνέπεια νά γίνουν μιά σειρά δίκες τό 1946-47.

Ἀφοῦ ὑπερπηδήθηκαν οί πρῶτες δυσκολίες, ἡ χώρα μπῆκε ἀποφασιστικά στό δρόμο τῆς προόδου. Στό τέλος τοῦ 1946 τό ἐπίπεδο παραγωγῆς ἔφτασε στή βιομηχανία καί στή γεωργία τό ἐπίπεδο τοῦ 1938. Στά 1948 ἡ ἀγροτική παραγωγή ξεπέρασε τήν προπολεμική ἐνῶ ἡ βιομηχανική παραγωγή διπλασιάστηκε.

Ἀπέναντι στά προβλήματα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς

Τήν ἐπομένη τοῦ πολέμου ἡ Μ. Βρετανία καί οί Ε.Π.Α., ἐνῶ στό ἐσωτερικό τῆς χώρας συνέχιζαν τίς προσπάθειές τους νά ἐμποδίσουν τήν ἰσχυροποίηση τοῦ νέου καθεστώτος, θέλησαν ταυτόχρονα νά ἀπομονώσουν τήν Ἑλλάδα στό διπλωματικό ἐπίπεδο. Μιά ἀληθινή ἐκστρατεία ἀρχίζει ἐναντίον της γιά νά πιεσθεῖ καί νά ἀναγκασθεῖ νά ἐπιστρέψει στό στρατόπεδο τῶν δυτικῶν δυνάμεων. Ἀπόδειξη ἀποτελεῖ ἡ στάση τοῦ Λονδίνου καί τῆς Οὐάσιγκτων ἀπέναντι στά πολυάριθμα προβλήματα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς πού ἀντιμετώπιζε τό νέο ἀλβανικό κράτος μετά τήν ἀπελευθέρωση.

Τό πρῶτο ἀπ' αὐτά τά προβλήματα ἦταν ἡ ἀναγνώριση τῆς ἀλβανικῆς κυβέρνησης πού σχηματίστηκε στή σύσκεψη τοῦ Μπεράτι τόν Ὀκτώβριο

του 1944. Σύμφωνα με την απόφαση που υιοθετήθηκε στη σύσκεψη αυτή, οι κυβερνήσεις της Ε.Σ.Σ.Δ., των Ε.Π.Α. και της Μ. Βρετανίας ήταν οι πρώτες που δέχτηκαν, στα τέλη Δεκεμβρίου, την τυπική αίτηση αναγνώρισης της αλβανικής δημοκρατικής κυβέρνησης.

Οι συνθήκες των άμέσως μετά τον πόλεμο χρόνων ανάγκασαν κατ' αρχή το Λονδίνο και την Ουάσιγκτον να κρύψουν την πραγματική θέση τους απέναντι στην αλβανική κυβέρνηση. Έτσι ζήτησαν μια κάποια προθεσμία για να μπορέσουν να πληροφορηθούν για τον αντιπροσωπευτικό χαρακτήρα της. Τόν Ιανουάριο του 1945 οι Άγγλοι και οι Αμερικάνοι απέσυραν από την Αλβανία τις αποστολές τους που βρίσκονταν εκεί από την εποχή του πολέμου, αλλά τις αντικατέστησαν με άλλες που σκοπό είχαν «να προετοιμάσουν το έδαφος» για την αναγνώριση της κυβέρνησης των Τιράνων. Σύμφωνα με τη Διακήρυξη για την απελευθερωμένη Ευρώπη που υιοθετήθηκε στη διάσκεψη της Γιάλτας, η κυβέρνηση της Ε.Σ.Σ.Δ. έστειλε επίσης μια νέα στρατιωτική αποστολή στην αλβανική πρωτεύουσα.

Η μεταβατική αυτή κατάσταση κράτησε μέχρι το φθινόπωρο του 1945. Οι αναβολές των Αγγλοαμερικάνων επέτρεψαν στη σοβιετική κυβέρνηση να δράσει με δικές της πρωτοβουλίες. Στις 10 Νοεμβρίου η Ε.Σ.Σ.Δ. με μια νότα που έδωσε στα Τίρανα, αναγνώριζε τη νέα αλβανική κυβέρνηση και το Δεκέμβριο αποκαταστάθηκαν για πρώτη φορά κανονικές διπλωματικές σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών. Στο μεταξύ η αλβανική κυβέρνηση είχε αναγνωρισθεί και από άλλες χώρες όπως τη Γιουγκοσλαβία, την Πολωνία, τη Βουλγαρία και την Τσεχοσλοβακία. Στη συνέχεια, το Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου η αλβανική κυβέρνηση θ' αναγνωρισθεί από τη γαλλική.

Η Μ. Βρετανία και οι Ε.Π.Α. δέ διαφώνησαν κατ' αρχή μ' αυτή την ενέργεια της σοβιετικής κυβέρνησης. Την παρουσίασαν μάλιστα σαν αποτέλεσμα των διαβουλεύσεων των τριών δυνάμεων. Στις 10 Νοεμβρίου οι αγγλικές και αμερικάνικες αποστολές παρέδωσαν στην αλβανική κυβέρνηση διπλωματικές νότες που αφορούσαν το θέμα της αναγνώρισής της. "Ομως δεν επρόκειτο για μια ξεκάθαρη και χωρίς διαφορούμενα αναγνώριση. Το Λονδίνο και η Ουάσιγκτον έθεταν μερικούς όρους και ζητούσαν έγγυήσεις.

Οι δύο κυβερνήσεις ενδιαφέρθηκαν πάνω απ' όλα για τις εκλογές του Δεκεμβρίου του 1945 για Συντακτική Συνέλευση. Με φανερό στόχο να επηρεάσουν τα αποτελέσματα των εκλογών, ζήτησαν έγγυήσεις για ελεύθερες εκλογές και για το δικαίωμα να παρευρίσκονται ξένοι ανταποκριτές. Η αμερικάνικη κυβέρνηση ζήτησε επιπλέον από την αλβανική κυβέρνηση ν' αναγνωρίσει την ισχύ «των συμφωνιών και των συμφώνων που είχαν υπογραφεί μεταξύ των Ε.Π.Α. και της Αλβανίας πριν από τον πόλεμο και μέχρι τις 7 Απριλίου 1939», πράγμα που έβαζε σ' αμφισβήτηση τις βασικότερες αποφάσεις του Συνέδριου της Πρεμετής του Μαΐου του 1944, όπου αποφασίστηκε η αναθεώρηση όλων των διεθνών συμφωνιών που έκανε το παλιό αλβανικό κράτος, στη βάση της προστασίας της κυριαρχίας και της ανεξαρτησίας της Αλβανίας.

Μέ τήν εὐκαιρία αὐτή ἡ ἄλβανική κυβέρνησις ἔκφρασε τήν πρόθεσιν νά ὀμαλοποιήσῃ τίς σχέσεις τῆς μέ τούς δύο μεγάλους συμμάχους τῆς ἐποχῆς τοῦ πολέμου. Στίς ἀπαντήσεις τῆς ἐπαναβεβαίωσε τήν πρόθεσίν τῆς νά σεβαστεῖ τήν ἐλευθερίαν τῶν ἐκλογῶν, ἀνεξάρτητα ἀπό κάθε ξένη ἐπέμβαση καί δήλωνε ὅτι ἦταν ἔτοιμη νά ἐπιτρέψῃ στούς ξένους ἀνταποκριτές νά παρακολουθήσουν ἐπί τόπου τήν προεκλογική ἐκστρατεία. Ἐπίσης ἡ ἄλβανική κυβέρνησις ἔλεγε ὅτι ἦταν διατεθειμένη νά διαπραγματευθεῖ μέ τήν ἀμερικανική τήν πρόβλημα τῶν προπολεμικῶν συμφωνιῶν, ἀφοῦ θά ἀποκαθίσταντο οἱ διπλωματικές σχέσεις ἀνάμεσα στίς δύο χῶρες.

Τήν ἐπομένη τῶν ἐκλογῶν τῆς 2 Δεκεμβρίου μποροῦσε κανένας νά πιστέψῃ ὅτι οἱ Ἄγγλοι καί οἱ Ἀμερικανοί θ' ἀποδέχονταν τήν ἄλβανική πραγματικότητα. Ὄταν στίς ἀρχές Ἰανουαρίου 1946 ἡ δημοκρατική κυβέρνησις ἔγινε κυβέρνησις τῆς Λαϊκῆς Δημοκρατίας τῆς Ἀλβανίας, ἡ ἀγγλική κυβέρνησις ἀνακοίνωσε τήν πρόθεσίν τῆς νά ἀνταλλάξουν διπλωματικούς ἀντιπρόσωπους καί οἱ δύο χῶρες συμφώνησαν ν' ἀνοίξουν οἱ πρεσβεῖες τους στίς ἀντίστοιχες πρωτεύουσες. Ἀλλά στό μεταξύ διάφορα γεγονότα τά ὁποῖα συνέβηκαν ἀπόδειχναν τήν ἐνοχλή ὀρισμένων μελῶν τῆς βρετανικῆς ἀποστολῆς στή Τίρανα, γιά τίς συνωμοσίες κατά τοῦ νέου καθεστώτος. Τό Λονδίνο θεώρησε ἀπαράδεχτή τή «συμπεριφορά» τῶν ἄλβανικῶν ἀρχῶν πού τίς κατηγοροῦσε ὅτι προσβάλλουν τήν ἀξιοπρέπεια τῆς Μ. Βρετανίας σάν μεγάλης δύναμης. Ἐπίσης ζήτησε τό Φεβρουάριο μιά προνομιούχα συμπεριφορά ἀπέναντι στούς ἀντιπροσώπους τῆς στήν Ἀλβανία. Τό Μάρτιο ἀνακάλεσε τήν ἀποστολή τῆς. Τό Μάιο ἐκμεταλλεῦμένη ἕνα ἀσήμαντο γεγονός πού ἔγινε στή παράλια μέ δύο ἀγγλικά πλοῖα, ἄφησε ἐκκρεμές τό θέμα τῆς ἀποκατάστασης τῶν σχέσεων μέ τήν ἄλβανική κυβέρνησις.

Μέ τήν ἀμερικανική κυβέρνησις τό θέμα συζητήθηκε μεγαλύτερο χρονικό διάστημα, χωρίς ὅμως νά ἔχει ἕνα καλύτερο τέλος. Ἡ ἀμερικανική κυβέρνησις συνέχιζε νά ἐπιμένει στό θέμα τῆς «ἐγκυρότητας τῶν προπολεμικῶν συμφωνιῶν καί συμφώνων». Ὑστερα ἀπό ὀρισμένες χωρίς νόημα διαπραγματεύσεις πού ἔγιναν στή τέλη τοῦ 1946, οἱ Ἀμερικανοί ἀπέσυραν καί αὐτοί τό Νοέμβριο τήν ἀποστολή τους ἀπό τήν Ἀλβανία.

Παρά ὅμως τήν ἀρνητική στάση τοῦ Λονδίνου καί τῆς Οὐάσιγκτον στό θέμα τῆς ἀναγνώρισής τῆς, ἡ ἄλβανική κυβέρνησις δέν ἔπαυσε νά ἰσχυροποιεῖ τή διεθνή τῆς θέση. Κατά τή διάρκεια τῆς περιόδου 1947-1949 ἕνας σημαντικός ἀριθμός, ὄχι μόνο ἀνατολικῶν ἀλλά καί δυτικῶν χωρῶν ἀναγνώρισαν τήν ἄλβανική κυβέρνησις καί ἀποκατέστησαν διπλωματικές σχέσεις μαζί τῆς. Ἰδιαίτερα θά πρέπει ν' ἀναφέρουμε τήν ἀποκατάσταση τῶν διπλωματικῶν σχέσεων μέ τή Λαϊκή Δημοκρατία τῆς Κίνας τό Νοέμβριο τοῦ 1949, ἕνα γεγονός πού θ' ἀποδειχθεῖ στή συνέχεια νά ἔχει μεγάλη σημασία.

Ἡ ἄλβανική κυβέρνησις εἶχε ν' ἀντιμετωπίσει στό διπλωματικό πεδίο καί ἕνα ἀκόμη πρόβλημα: τήν ἀναγνώριση τῆς Ἀλβανίας σάν πλήρες μέλος τοῦ

άντιφασιστικοῦ συνασπισμοῦ ἀπό τίς διεθνεῖς πράξεις τοῦ μεταπολέμου.

Κατά τό τέλος τοῦ πολέμου ἡ Ἄλβανία φαινόταν ὅτι πληροῦσε ὅλους τούς ὅρους γιά νά θεωρηθεῖ μιά σύμμαχος χώρα. Ὅμως τό γεγονός αὐτό πού δέ φαινόταν ὅτι θά προκαλέσει συζητήσεις, ἔγινε ἀντικείμενο μιᾶς σκληρῆς καί μακρᾶς διπλωματικῆς μάχης ἀνάμεσα στήν ἀλβανική κυβέρνηση, τήν Ἄγγλία καί Ε.Π.Α. πού τήν ὑποδαύλιζε κύρια ἡ ἑλληνική κυβέρνηση.

Ἡ ἀλβανική κυβέρνηση θεώρησε πλήρες δικαίωμά της νά ζητήσῃ νά προσκληθεῖ ἡ Ἄλβανία τό Μάρτιο τοῦ 1945 σάν ἰδρυτικό μέλος τοῦ Ο.Η.Ε. στή Διάσκεψη τοῦ Σάν Φραντσίσκο. Ἡ ἀμερικανική κυβέρνηση ἀρνήθηκε προβάλλοντας σάν αἰτία ἕνα καθαρά τυπικό ἐμπόδιο, ὅτι δηλαδή στή Διάσκεψη τοῦ Σάν Φραντσίσκο δέν μποροῦσαν νά προσκληθοῦν μή ἀναγνωρισμένες κυβερνήσεις. Τήν παραμονή τῆς σύσκεψης τῆς πρώτης συνεδρίασης τῆς Γενικῆς Συνέλευσης τοῦ Ο.Η.Ε. στά τέλη Δεκεμβρίου τοῦ 1945, ἡ ἀλβανική κυβέρνηση παρουσίασε στήν προπαρασκευαστική Ἐπιτροπή τοῦ Ὄργανισμοῦ μιά αἴτηση εἰσδοχῆς της σάν μέλος τοῦ Παγκόσμιου Ὄργανισμοῦ. Στά τέλη Ἰανουαρίου 1946 τό ζήτημα μεταβιβάστηκε στό Συμβούλιο Ἀσφαλείας καί πέρασε ἀπό τή συνηθισμένη διαδικασία πού προβλεπόταν ἀπό τόν Καταστατικό Χάρτη γιά τήν ἐγγραφή νέων μελῶν. Στά πρακτικά τοῦ Ο.Η.Ε. ἡ ἀλβανική ὑποψηφιότητα ἐγγράφηκε πρώτη.

Στήν ἀρχή οὔτε ἡ Ἄγγλία οὔτε οἱ Ε.Π.Α. ἔκφραζαν καθαρά τή θέση τους γιά τήν εἰσδοχή τῆς Ἄλβανίας. Μόνο ἡ κυβέρνηση τῶν Ἀθηνῶν δέ δίστασε νά ἐπιτεθεῖ κατά τῆς ἀλβανικῆς ὑποψηφιότητας. Στό Συμβούλιο Ἀσφαλείας ὁ Ἑλληνας ὑπουργός τῶν Ἐξωτερικῶν Ρέντης, ἔκανε θέμα ἀρχῆς τήν ἀρνήση τῆς εἰσδοχῆς τῆς Ἄλβανίας, προβάλλοντας τήν ἀποψη ὅτι «ἡ Ἄλβανία πῆρε μέρος στόν πόλεμο κατά τῆς Ἑλλάδας» καί στόν Ο.Η.Ε. δέν μποροῦν νά μποῦν χῶρες πού τάχθηκαν στό πλευρό τῶν φασιστικῶν δυνάμεων. Ἡ σιωπή πού κράτησαν οἱ Ἀγγλοαμερικάνοι μπρός στις δηλώσεις αὐτές, ἀπόδειχνε ὅτι ἡ Ἄγγλία καί οἱ Ε.Π.Α. εἶχαν φύγει πολύ ἀπό τίς ἐπίσημες δηλώσεις τους τόν καιρό τοῦ πολέμου σχετικά μέ τό ἀλβανικό ζήτημα.

Ἡ ὑπόθεση τῆς εἰσδοχῆς τῆς Ἄλβανίας στόν Ο.Η.Ε. θά περνοῦσε ἀπό διάφορα ὄργανα καί ἐπιτροπές τοῦ Ο.Η.Ε. μέχρι τό Δεκέμβρη τοῦ 1955. Τότε, μ' εὐκαιρία ἕνα συμβιβασμό πού ἔγινε μεταξύ τῆς Ε.Σ.Σ.Δ. καί τῶν Ε.Π.Α., 16 χῶρες ἔγιναν μονομιᾶς μέλη τοῦ Παγκόσμιου Ὄργανισμοῦ.

Τό θέμα τῆς συμμετοχῆς τῆς Ἄλβανίας στήν ἐπεξεργασία τῶν συμφῶνων εἰρήνης μέ τά ἡττημένα κράτη καί εἰδικότερα μέ τήν Ἰταλία καί τή Γερμανία, ἀποδείχτηκε ἐπίσης πολύ περίπλοκο. Παρά τήν ἐπείγουσα αἴτηση τῆς ἀλβανικῆς κυβέρνησης τό Σεπτέμβρη τοῦ 1945 πρὸς τό Συμβούλιο τῶν ὑπουργῶν τῶν Ἐξωτερικῶν στό Λονδίνο, ἡ Ἄλβανία δέ βρισκόταν μεταξύ τῶν χωρῶν πού κλήθηκαν νά στείλουν ἀντιπροσώπους στή Διάσκεψη τῆς Εἰρήνης στό Παρίσι στά τέλη Ἰουλίου τοῦ 1946. Τήν παραμονή τῆς ἑναρξῆς τῶν ἐργασιῶν της, ὁ πρόεδρος τῆς ἀλβανικῆς

κυβέρνησης Ε. Χότζα απευθύνθηκε προς τόν πρόεδρό της ζητώντας νά δοθεί τό δικαίωμα στήν Ἀλβανία νά συμμετάσχει. Μιά ἔκτακτη συνεδρίαση τῆς Λαϊκῆς Συνέλευσης στή Τίρανα, θά δηλώσει ἐπίσημα τό δικαίωμα τῆς Ἀλβανίας νά εκπροσωπηθεῖ σάν ἴση στή Διάσκεψη τῆς Εἰρήνης μέ τά 21 κράτη πού κλήθηκαν σ' αὐτήν.

Ἐξετάζοντας τό θέμα σέ μιά ἀπό τίς πρῶτες τῆς συνεδριάσεις ἡ Διάσκεψη ἀποφάσισε, παρά τήν ἰσχυρή ἐλληνική ἀντίδραση, νά προσκαλέσει τήν Ἀλβανία νά συμμετάσχει στίς ἐργασίες τῆς, μόνο ὅμως σάν συμβουλευτικό μέλος. Μιά ἀλβανική ἀντιπροσωπεία μ' ἐπικεφαλῆς τόν πρόεδρο τῆς κυβέρνησης Ε. Χότζα ἔφθασε τόν Αὐγούστο στή γαλλική πρωτεύουσα. Πρώτη τῆς ἐνέργεια ἦταν νά καταγγεῖλει τόν περιορισμένο χαρακτήρα τῆς ἀλβανικῆς συμμετοχῆς στή Διάσκεψη.

Ἡ ἐλληνική κυβέρνηση ξαναὑποστήριξε τή θέση σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἡ Ἀλβανία βρισκόταν σέ κατάσταση πολέμου μέ τήν Ἑλλάδα. Ὁ Ἑλληνας πρωθυπουργός Τσαλδάρης ἔθεσε τό θέμα ἑνός συμφώνου εἰρήνης μεταξύ τῶν δύο χωρῶν. Ὅμως ἐπρόκειτο γιά ἕνα καινούργιο τρόπο ἀναζωογόνησης τῶν παλιῶν ἐλληνικῶν ἐδαφικῶν διεκδικήσεων γιά τίς μεσημβρινές ἀλβανικές περιοχές τῆς Κόρτσας καί τοῦ Γκιροκάστερ, πού τήν προσάρτησέ τους ἡ Ἑλλάδα τήν ἔθετε σάν ἕνα ἐκ τῶν προτέρων ὄρο γιά τήν ἀποκατάσταση τῆς εἰρήνης μεταξύ τῶν δύο χωρῶν. Ἡ κυβέρνηση τῶν Ἀθηνῶν δέ δίστασε νά προτείνει στή γιουγκοσλαβική ἀντιπροσωπεία νά κάνουν παρασκηνιακές διαπραγματεύσεις γιά νά καταλήξουν σέ μιά συμφωνία γιά τό μοίρασμα τοῦ ἀλβανικοῦ ἐδάφους.

Στό λόγο πού ἐκφώνησε στή Διάσκεψη ὁ Ἀλβανός πρωθυπουργός ἔκανε φανερό ὅτι ἡ Ἀλβανία δέ βρισκόταν ἐκεῖ γιά νά διαπραγματευθεῖ τά σύνορά τῆς, ἀλλά γιά νά ἀπαιτήσῃ, σάν μέλος τῆς ἀντιφασιστικῆς συμμαχίας, τήν ἀναγνώριση καί τό σεβασμό τῶν δικαιωμάτων τῆς. Ὁ Ε. Χότζα δήλωσε εἰδικότερα ὅτι τό σύμφωνο Εἰρήνης μέ τήν Ἰταλία θά πρέπει νά δημιουργήσῃ τέτοιες συνθήκες ὥστε νά ἐμποδίσῃ τήν ἐπανάληψη μιᾶς ἰταλικῆς ἐπίθεσης ἐνάντια στήν Ἀλβανία. Ὅτι θά πρέπει ἀκόμη νά περιέχει ἄρθρα πού θά περιορίζουν τίς ἰταλικές ἐνοπλές δυνάμεις, καθώς ἐπίσης τό πρόβλημα ἀποζημίωσης τῶν καταστροφῶν πού προξενήθηκαν στήν Ἀλβανία ἀπό τήν ἐπίθεση τῆς φασιστικῆς Ἰταλίας.

Παρά τήν ὑποστήριξη τῆς Σοβιετικῆς Ἐνωσης καί μερικῶν ἄλλων χωρῶν, ἡ Διάσκεψη δέν ἱκανοποίησε κανένα ἀλβανικό αἶτημα. Ἡ πλειοψηφία υἱοθέτησε τήν ἀγγλοαμερικανική ἄποψη πού ἐκφράστηκε ἀπό τήν ἐλληνική ἀντιπροσωπεία. Ἐτσι ἡ Διάσκεψη δέν ἀναγνώρισε ὅτι ἡ Ἀλβανία ἔχει τά προσόντα τοῦ ἐνωμένου ἔθνους, οὔτε δέχτηκε τή συμβιβαστική λύση νά τήν ἀναγνωρίσῃ σάν συνέταιρη δύναμη γιά τήν ἐφαρμογή τοῦ Συμφώνου τῆς Εἰρήνης μέ τήν Ἰταλία καί ἀρνήθηκε τό δικαίωμα τῆς Ἀλβανίας νά ζητήσῃ ἀποζημίωση ἀπό τήν Ἰταλία. Καί θά ἔπρεπε νά περιμένουμε τή σύγκληση τοῦ Συμβουλίου τῶν ὑπουργῶν τῶν Ἐξωτερικῶν (Νοέμβρη-Δεκέμβρη 1946 στή Νέα Ὑόρκη) ὅπου συντάχθηκε

όριστικά τό σύμφωνο εἰρήνης μέ τήν Ἰταλία, γιά νά θεωρηθεῖ ἡ Ἀλβανία σάν συνέταιρη δύναμη ὅσο ἀφορᾷ τήν ἐφαρμογή τοῦ συμφώνου. Στήν ἴδια αὐτή συνάντηση τῆς Νέας Ὑόρκης τῆς ἀναγνωρίστηκε τό δικαίωμα μιᾶς συνολικῆς ἀποζημίωσης ὕψους 5.000.000 δολαρίων, πού θά ἔπρεπε νά δώσει ἡ Ἰταλία σάν ἀποκατάσταση τῶν ζημιῶν τοῦ πολέμου.

Στίς 10 Φεβρουαρίου 1947 ὑπογράφηκαν ἐπίσημα στό Quai d' Orsay τά σύμφωνα εἰρήνης μέ τήν Ἰταλία, Βουλγαρία, Οὐγγαρία, Ρουμανία καί Φινλανδία. Στό πρῶτο ἀπ' αὐτά τά σύμφωνα μέσα στίς διατάξεις πού ἀφοροῦσαν τήν Ἀλβανία ὑπῆρχαν δύο ἄρθρα μέ ἐξαιρετική σπουδαιότητα: τό ἄρθρο 27 πού ἀνάγκαζε τήν Ἰταλία νά σεβαστεῖ τήν ἀνεξαρτησία τῆς Ἀλβανίας καί τό ἄρθρο 28 πού ἦταν τό μόνο πού ἀναφερόταν σέ μιά ἀλλαγὴ τῆς συνοριακῆς γραμμῆς τῆς Ἀλβανίας μετά τόν Β' παγκόσμιο πόλεμο. Τόνησί Σαζάν περνοῦσε στήν ἀλβανική κυριαρχία ὄχι μόνο νομικά ἀλλά καί στήν πράξη.

Μετά τίς σοβαρές διπλωματικές ἐπιτυχίες πού ἀναμφίβολα ἐκφραζαν τό σύνολο τῶν διατάξεων πού ἀφοροῦσαν τήν Ἀλβανία στό Σύμφωνο Εἰρήνης (πού παρά τά κάποια νομικά παράδοξα, τοποθετοῦσε τήν Ἀλβανία στίς τάξεις τῶν νικητριῶν χωρῶν), ἡ ἀλβανική κυβέρνηση ἔντεινε τίς προσπάθειές της γιά νά συμμετάσχει στήν ἐπεξεργασία τοῦ Συμφώνου Εἰρήνης μέ τή Γερμανία. Τό Νοέμβριο τοῦ 1945 ἡ ἀλβανική κυβέρνηση κλήθηκε νά συμμετάσχει στή Διάσκεψη γιά τίς ἀποζημιώσεις πού ὀφείλε ἡ Γερμανία, Διάσκεψη πού συγκλήθηκε στό Παρίσι σύμφωνα μέ τήν ἀπόφαση πού πάρθηκε στή Διάσκεψη τοῦ Πότσδαμ. Κάποιο μέρος δόθηκε στήν Ἀλβανία. Ἄν καί ἦταν πολύ μικρό ἀνάλογα μέ τίς πραγματικές καταστροφές πού ἔγιναν κατά τή διάρκεια τῆς ναζιστικῆς κατοχῆς, ἡ Ἀλβανία ἔμπαινε στό ἴδιο ἐπίπεδο μέ τίς ἄλλες χῶρες πού δικαιούνταν γερμανικές ἀποζημιώσεις, ὅπως ρητά διατυπωνόταν στήν τελική πράξη τῆς Διάσκεψης τοῦ Παρισιοῦ τόν Ἰανουάριο τοῦ 1946, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἡ Ἀλβανία γινόταν πλήρες μέλος τῆς Διασυμμαχικῆς Ἐπιστασίας τῶν Ἀποζημιώσεων (I.A.R.A.). Ὅμως ἀργότερα, μέ τήν ἐπιδείνωση τῶν σχέσεων μεταξύ τῆς ἀλβανικῆς κυβέρνησης καί τῶν κυβερνήσεων τῆς Ἀγγλίας καί τῶν Ε.Π.Α., οἱ αἰτήσεις της ν' ἀντιπροσωπευθεῖ στή διαδικασία τῆς ἐτοιμασίας τοῦ Συμφώνου Εἰρήνης μέ τή Γερμανία, συναντοῦσε τήν ὀλοένα καί πιό ἀνοιχτή ἀντίδραση τῶν δυτικῶν δυνάμεων. Παρά τήν ἀναγνώριση τῆς Ἀλβανίας σάν πλήρες μέλος τοῦ συνασπισμοῦ τῶν ἀντιφασιστικῶν χωρῶν, κατόπιν σημαντικῶν διεθνῶν πράξεων τοῦ μεταπολέμου, οἱ κυβερνήσεις τοῦ Λονδίνου καί τῆς Οὐάσιγκτον κατάφεραν σιγά σιγά ν' ἀμφισβητήσουν καί πάλι τήν ἀναγνώριση. Κατά τήν σύγκληση τοῦ Συμβουλίου τῶν ὑπουργῶν τῶν Ἐξωτερικῶν πού ἔγινε στή Μόσχα τόν Ἰανουάριο τοῦ 1947, ὁ Ἀμερικανός ἀντιπρόσωπος Μόρφου ἔφτασε στό σημεῖο νά συγκρίνει τή θέση τῆς Ἀλβανίας κατά τό Β' παγκόσμιο πόλεμο μέ τῆς Αὐστρίας, δηλώνοντας «ὅτι ὑπῆρχαν πολλά κοινά πράγματα στήν ἀντίστασή τους».

Τό έτος 1946 άποτελεϊ ένα σταθμό στις έξωτερικές σχέσεις τής 'Αλβανίας μετά τόν πόλεμο. Ένω οί σχέσεις συνεργασίας μέ τήν Ε.Σ.Σ.Δ. και τίς άλλες σοσιαλιστικές χῶρες ενισχύονται ὄλο και περισσότερο, παρατηρεϊται από τήν άλλη μιά αύξανόμενη ένταση τῶν σχέσεων μέ τή Μ. Βρετανία και τίς Ε.Π.Α., καθώς επίσης και μέ τίς χῶρες πού συνδέονταν στενά μέ τήν πολιτική τους. Αναμφίβολα επρόκειτο για μιά συνέπεια τής γενικής σκλήρυνσης τής διεθνούς κατάστασης, άποτέλεσμα τοῦ «ψυχροῦ πολέμου» πού έντεινόταν ὄλοένα και περισσότερο στήν Εὐρώπη. Ἡ κατάσταση ὅμως αὐτή βρίσκειται σέ στενή συνάρτηση μέ τήν ὄλο πιά ἐχθρική στάση τῶν δυνάμεων αὐτῶν πρὸς τήν ἀλβανική κυβέρνηση. Ἐτσι για πολλά χρόνια, διάφορα ὄργανα τοῦ Ο.Η.Ε. έγιναν φερέφωνα μιᾶς έντονης ἐκστρατείας πού σκόπευε στή διπλωματική ἀπομόνωση τής σοσιαλιστικῆς 'Αλβανίας.

Ένα θέμα πού προκάλεσε μεγάλο θόρυβο τήν ἐποχή ἐκείνη ἦταν ἡ «ἐλληνική ὑπόθεση» μέ τήν ὁποία ἀσχολήθηκε πολλές φορές ἡ Γενική Συνέλευση τοῦ Ο.Η.Ε. Ἡ κυβέρνηση τῶν 'Αθηνῶν πού πολέμουσε τίς δυνάμεις τής ἐλληνικῆς ἀριστερᾶς, κατηγόρησε τούς βόρειους γείτονές της τήν 'Αλβανία, τή Βουλγαρία και τή Γιουγκοσλαβία για συνεργασία μέ τίς δυνάμεις αὐτές και για ἐπέμβαση στις ἐσωτερικές ὑποθέσεις τής 'Ελλάδας. Ἡ Γενική Συνέλευση τοῦ Ο.Η.Ε. ἐφτιαξε μιά σειρά ἀπό ἐπιτροπές ἐρευνῶν και συμβιβασμοῦ για νά ἐξετάσουν τήν ὑπόθεση και νά προτείνουν τίς πιά σωστές λύσεις. Ἄλλά τήν ἐποχή ἐκείνη ὁ Ο.Η.Ε. και τά βοηθητικά του ὄργανα βρίσκονταν κάτω ἀπό τήν πλήρη ἐπίρροή τής ἀγγλοαμερικάνικης πλειοψηφίας. Ἐτσι ἐξηγεϊται τό γεγονός ὅτι οί ἀναφορές πού παρουσιάστηκαν ἀπηχοῦσαν τίς ἐλληνικές κατηγορίες και τά γειτονικά κράτη τής 'Ελλάδας κατηγορήθηκαν σάν ὑπεύθυνα για τόν ἐμφύλιο πόλεμο πού μαίνονταν.

Οί ἐπίσημοι κύκλοι τῶν 'Αθηνῶν ὑποστηριζόμενοι ἀπό τήν ἀγγλική και ἀμερικανική κυβέρνηση δέν μπορούσαν νά συγχωρήσουν στήν ἀλβανική κυβέρνηση τή στάση συμπάθειας και ἀλληλεγγύης πού ἔδειξε πρὸς τίς ἐλληνικές δυνάμεις, μέ τίς ὁποῖες οί 'Αλβανοί ἀντάρτες εἶχαν πολεμήσει ἀπό κοινοῦ τό ναζιστικό ἐχθρό. Μιά πολύ τεταμένη κατάσταση δημιουργήθηκε στις συνοριακές περιοχές ὅταν ἐγκαταστάθηκε στήν 'Αθήνα ἡ βασιλική κυβέρνηση. Πρῶτ' ἀπ' ὄλα οί δυνάμεις τοῦ δοσίλογου στρατηγοῦ Ζέρβα πού τάχθηκε μέ τίς κυβερνητικές δυνάμεις, ἐπιτέθηκαν κατά τής ἀλβανικῆς μειονότητας στή βορειοδυτικά τής 'Ελλάδας. Ἡ μειονότητα αὐτή τῶν Τσάμηδων (πού ἀπό 100.000 τήν ἐποχή τῶν βαλκανικῶν πολέμων, εἶχε μειωθεῖ σέ 25.000 ἄτομα), ἀναγκάστηκε νά ἐγκαταλείψει τά πυρπολημένα σπίτια της και νά περάσει στήν άλλη πλευρά τῶν συνόρων. Στά έντονα διαβήματα τής ἀλβανικῆς κυβέρνησης πού ἀπηύθυνε εἴτε στή Διάσκεψη Εἰρήνης τοῦ Παρισιοῦ εἴτε στό Συμβούλιο Ἀσφαλείας για νά μπορέσουν οί Τσάμηδες νά ἐπιστρέψουν στόν τόπο τους, ἡ κυβέρνηση τῶν 'Αθηνῶν ἀντιτάχθηκε μέ μιά ὀριστική ἄρνηση προβάλλοντας σάν πρόσχημα, για νά

μή γίνουν πιά αποδεκτοί οί Τσάμηδες στήν Ἑλλάδα, τή «συνεργασία» τους μέ τούς Γερμανούς.

Τά ἐπεισόδια στά ἑλληνοαλβανικά σύνορα θά ἐπιδεινωθοῦν μ' ἀποτέλεσμα νά ἐπιδεινωθοῦν καί οί σχέσεις μεταξύ τῶν δυό χωρῶν. Ἡ κυβέρνηση τῶν Ἀθηνῶν νόμιζε ὅτι βρῆκε μέ τίς ἔνοπλες προβοκάτσιές της ἓνα πολιτικό μέσο πίεσης γιά ν' ἀποσπάσει ἀπό τήν Ἀλβανία τίς περιοχές πού ἐδῶ καί πολύ καιρό ἐπιβουλευόταν.

Ἡ κυβέρνηση τῶν Τιράνων ἔκανε πολλά διαβήματα, εἰδικότερα μέσω τοῦ Ο.Η.Ε. τόσο γιά τήν ὀμαλοποίηση τῆς κατάστασης στά σύνορα, ὅσο καί γιά τήν ἀποκατάσταση κανονικῶν διπλωματικῶν σχέσεων μέ τήν Ἑλλάδα. Τά διαβήματα αὐτά προσέκρουσαν ὅμως στήν ἐπίμονη ἄρνηση τῆς κυβέρνησης τῶν Ἀθηνῶν ἡ ὁποία κατέφευγε ἄλλοτε «στήν ἐμπόλεμη κατάσταση» καί ἄλλοτε στίς ἐδαφικές διεκδικήσεις της.

Στή μακρά σειρά τῶν προβλημάτων τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς πού ἡ ἀλβανική κυβέρνηση εἶχε ν' ἀντιμετωπίσει μετά τόν πόλεμο προστίθεται κι ἓνα ἄλλο ἐπεισόδιο πού ἔγινε τό φθινόπωρο τοῦ 1946 στό Πέρασμα τῆς Κέρκυρας. Τό ἐπεισόδιο αὐτό ἴσως δέ θά προκαλοῦσε τόσο θόρυβο ἂν δέν εἶχε ἀντιμέτωπους μιά μικρή χώρα μέ μιά μεγάλη δύναμη. Πραγματικά ἡ διαμάχη σχετικά μέ τό ἐπεισόδιο τοῦ Πιράσματος τῆς Κέρκυρας θά μπορούσε νά πάρει τελείως διαφορετική τροπή ἂν δέν ὑπῆρχε ἡ δεδηλωμένη ἀντιαλβανική στάση τῆς Ἀγγλίας. Ἡ ἀγγλοαλβανική διαμάχη προκάλεσε τό ἔντονο ἐνδιαφέρον τῶν νομικῶν καί ἰδιαίτερα τῶν εἰδικῶν τοῦ διεθνοῦς δικαίου. Ὅμως μιά ἀπλή ἡμερομερής νομική ἀνάλυση τῶν γεγονότων, δέν ἐπιτρέπει νά ἔχουμε μιά ἀκριβή ἰδέα τῆς ὑφῆς τῆς διαμάχης, μήτε νά ἐξακριβώσουμε τά αἴτια καί τίς εὐθύνες.

Τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1946 στό Πέρασμα τῆς Κέρκυρας ἀνοιχτά τῶν ἀλβανικῶν ἀκτῶν, ἔγινε ἓνα ἀπ' αὐτά τά ἐπεισόδια πού ἦταν πολύ συχνά ἀμέσως μετά τό Β' παγκόσμιο πόλεμο. Τέσσερα πλοῖα τοῦ ἀγγλικοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ πού περνοῦσαν ἀπ' αὐτό τό στενό ἔπесαν σέ νάρκες. Ὁ ἀπολογισμός ἦταν τραγικός: 44 Ἀγγλοι ναῦτες καί ἀξιωματικοί σκοτώθηκαν. Μέσω τοῦ Βελιγραδίου ἡ βρετανική κυβέρνηση πληροφόρησε τήν ἀλβανική γιά τό τί ἔγινε δηλώνοντας τήν πρόθεσή της νά στείλει μονάδες τοῦ στόλου της στό Πέρασμα (ἓνα μέρος τοῦ ὁποίου ἀνήκε στήν Ἀλβανία), γιά νά μαζέψουν τίς νάρκες. Ἡ Ἀλβανία διαμαρτυρήθηκε πρὸς ὁποιαδήποτε μονομερῆ ἐνέργεια κι ἡ πρότασή της νά δημιουργηθεῖ μιά μικτή ἐπιτροπή δέ λήφθηκε ὑπόψη. Τό Νοέμβρη ἓνα μεγάλο μέρος τῶν μονάδων τοῦ βρετανικοῦ στόλου ἔφτασε ἀπέναντι ἀπό τίς ἀκτές τῆς μεσημβρινῆς Ἀλβανίας κι ἄρχισε νά μαζεῦει τίς νάρκες δίχως τήν ἔγκριση τῶν ἀλβανικῶν ἀρχῶν. Στίς ἀρχές Δεκεμβρίου ἡ βρετανική κυβέρνηση ἀπηύθυνε πρὸς τήν Ἀλβανία μιά διπλωματική νότα κατηγορώντας την σάν ὑπεύθυνη γιά τό ἐπεισόδιο καί ζητώντας ἀποζημίωση γιά τίς καταστροφές πού ἔγιναν. Ἡ Ἀλβανία ἀπέρριψε ἀμέσως κάθε εὐθύνη καί δήλωσε ὅτι οἱ βρετανικές κατηγορίες στηρίζονται σέ ἀπολύτως αὐθαίρετα δεδομένα.

Τόν Ιανουάριο του 1947 ή κυβέρνηση του Λονδίνου ἔφερε τήν υπόθεση στό Συμβούλιο Ἀσφαλείας ζητώντας νά ἐξετασθεῖ ἀμέσως γιατί ὑπαγόταν στό 7ο κεφάλαιο του Καταστατικοῦ Χάρτη του Ο.Η.Ε. πού ἀναφερόταν στήν «ἀπειλή τῆς παγκόσμιας εἰρήνης». Τό Συμβούλιο Ἀσφαλείας μή μπορώντας νά λύσει τό ζήτημα, υἱοθέτησε τόν Ἀπρίλιο μιά σύσταση πού καλοῦσε τά δύο μέρη νά φέρουν τήν υπόθεση στό Διεθνές Δικαστήριον. Ἔτσι ἡ ἀγγλοαλβανική διαμάχη ἦταν ἡ πρώτη υπόθεση πού ἐξετάσθηκε ἀπό τό Διεθνές Δικαστήριον μετά τό Β' παγκόσμιο πόλεμο. Τό θέμα βρισκόταν στήν ἡμερήσια διάταξη γιά δύομισι χρόνια, ἀπό τόν Ἰούνιο του 1947 μέχρι τό Δεκέμβριο του 1949. Ἄν καί τυπικά τό Δικαστήριον ἀκολούθησε τά ἄρθρα του Καταστατικοῦ του, οὐσιαστικά ἀφέθηκε νά ἐπηρεασθεῖ στήν πλειοψηφία του ἀπό τά ἐπιχειρήματα του πῶς δυνατοῦ, παρά ἀπό τίς ὑλικές ἀποδείξεις.

Πραγματικά στήν τελική ἀπόφαση πού πάρθηκε τόν Ἀπρίλιο του 1949, μέ ἔνδεκα ψήφους ὑπέρ καί πέντε κατά, τό Δικαστήριον ἔκρινε τήν ἀλβανική κυβέρνηση ὑπεύθυνη γιά τό ἐπεισόδιο, στηριζόμενο ὄχι στά πραγματικά γεγονότα, ἀλλά σέ μιά ἀπλή υπόθεση λέγοντας ὅτι οἱ ἀλβανικές ἀρχές «δέν ἦταν δυνατόν νά μή γνῶριζαν τήν παρουσία ναρκῶν στά νερά του Περάσματος». Τόν καθαρά ὑποθετικό χαρακτήρα τῆς ἀλβανικῆς ἐνοχῆς τόνισαν ἐξάλλου καί οἱ πέντε δικαστές τῆς μειοψηφίας λέγοντας τή γνώμη τους ξεχωριστά.

Στή συνέχεια τό Διεθνές Δικαστήριον κατά παράβαση τῶν κανόνων του, τή στιγμή πού πρόβλεπε νά ἐπέλθει πρῶτα συμφωνία μεταξύ τῶν δύο χωρῶν, σφετερίστηκε τά δικαιώματά του, ὀρίζοντας τό ἀκριβές ποσό πού ἔπρεπε νά πληρώσει, ἡ ἀλβανική κυβέρνηση γιά τήν ἀποκατάσταση τῶν ζημιῶν. Ἄγνοώντας τίς ἀλβανικές ἀντιρρήσεις, δικαίωσε τό Δεκέμβριο του 1949 τήν αἴτηση τῆς βρετανικῆς κυβέρνησης πού ζητοῦσε σάν ἀποζημίωση ἕνα ποσό μεγαλύτερο τῶν 800.000 χρυσῶν στερλινῶν. Ἡ υπόθεση δέν ἔχει κλείσει ἀκόμη μέχρι σήμερα. Ἡ Ἀλβανία ἀμφισβήτησε τή νομιμότητα τῆς ἀπόφασης του Διεθνοῦς Δικαστηρίου καί ἡ Ἀγγλία σέ ἀντίποινα καί μέ τή συνδρομή τῶν ἀμερικανικῶν ἀρχῶν, μπλοκάρισε τά κάπου χίλια ἑκατό κιλά χρυσοῦ τῆς πρώην Ἐθνικῆς Τράπεζας τῆς Ἀλβανίας πού εἶχαν κλαπεῖ ἀπό τοῦς ναζιῆδες κι ἔπεσαν στά χέρια τῶν Συμμάχων στή Δυτική Γερμανία.

Ἡ ἀλβανογιουγκοσλαβική διαμάχη

Ἡ διάσπαση πού ἔγινε στούς κόλπους τῆς καθοδήγησης του Κομμουνιστικοῦ Κόμματος Ἀλβανίας ἔπειτα ἀπό τή γιουγκοσλαβική ἀνάμειξη τό Νοέμβριο του 1944, εἶχε σοβαρές συνέπειες. Οἱ ἐκπρόσωποι του Βελιγραδίου (ὁ Β. Στόινιτς ἀντικαταστάθηκε στή συνέχεια ἀπό τό J. Djerdia), ἐργάστηκαν συστηματικά μετά τήν ἀπελευθέρωση τῆς χώρας, γιά τήν

ισχυροποίηση της γιουγκοσλαβικής ήγεμονίας μέσα στο αλβανικό κράτος και στο Κόμμα. Ο Κ. Τζωτζε πού ήταν ο κυριότερος υποστηρικτής της γιουγκοσλαβικής γραμμής, είχε ενισχύσει σημαντικά τις θέσεις του καταφέροντας να εξασφαλίσει, εκτός από τη θέση του ύπουργου Έσωτερικών και τη θέση του Οργανωτικού Γραμματέα του Κόμματος. Η κατάσταση έγινε ακόμη πιο σοβαρή όταν τον Ιούνιο του 1946 απορρίφθηκαν οι θέσεις πού παρουσίασε στο Πολιτικό Γραφείο ο Ε. Χότζα, θέσεις πού αποσκοπούσαν στην αποκατάσταση της ενότητας στην καθοδήγηση του κόμματος και στον αποκλεισμό κάθε απειλής κατά της ανεξαρτησίας. Τον Ιούλιο του 1946 υπογράφηκε σύμφωνο φιλίας, συνεργασίας και αλληλοβοήθειας ανάμεσα στη Λαϊκή Δημοκρατία της Αλβανίας και την Ομοσπονδιακή Λαϊκή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας. Τυπικά επρόκειτο για ένα σύμφωνο πού η αλβανική κυβέρνηση έκρινε αναγκαίο, σύμφωνα με τις αρχές της αδελφότητας πού έπρεπε να υπάρχουν μεταξύ των σοσιαλιστικών χωρών. Όμως οι Γιουγκοσλάβοι τό χρησιμοποίησαν (όπως θά δείξουν τά γεγονότα), αποκλειστικά και μόνο σαν μέσο πολιτικής ανάμειξης για να έχουν την Αλβανία κάτω από την επιρροή τους και να την απομονώσουν από τις άλλες σοσιαλιστικές χώρες και ιδιαίτερα από τη Σοβιετική Ένωση. Ένας ολόκληρος μηχανισμός από Γιουγκοσλάβους ειδικούς και συμβούλους πίεζαν απ' όλες τις πλευρές τό Κόμμα και τό διοικητικό μηχανισμό.

Τό Νοέμβρη του 1947 υπογράφηκε μιά αλβανογιουγκοσλαβική σύμβαση πού άνοιγε διάπλατα τό δρόμο στην ύποταγή της χώρας. Τά πρωτόκολλα για τη νομισματική εξίσωση, την ένοποίηση των τιμών, τη δασμολογική ένωση και τη δημιουργία μικτών επιχειρήσεων πού ακολούθησαν την παραπάνω σύμβαση, παραβίαζαν τούς κανόνες πού διέπουν τις σχέσεις μεταξύ κυρίαρχων κρατών. Δέ λήφθηκε υπόψη μήτε η διαφορά του επιπέδου της οικονομικής ανάπτυξης, μήτε τ' αντίστοιχα επίπεδα των διαφόρων τομέων στό σύνολο της οικονομίας καθεμιάς από τις χώρες. Μ' αυτό τον τρόπο λεηλατήθηκε κυριολεκτικά η αλβανική αγορά κι ακολούθησε πληθωρισμός και γενική αύξηση των τιμών στό ιδιωτικό εμπόριο, πού ήταν καταστροφικά για την αλβανική οικονομία. Οί πιστώσεις πού υποσχέθηκαν να δώσουν οι γιουγκοσλαβικές αρχές, περισσότερο χρησίμευσαν για την άσκηση οικονομικών και πολιτικών πιέσεων, παρά για να βοηθήσουν την οικονομική ανάπτυξη της Αλβανίας. Η κατάσταση αυτή προκάλεσε μιά έντονη δυσφορία στη χώρα. Παρά τις μεθόδους καταστολής πού άνέτρεξε ο Κ. Τζωτζε, η αντίσταση και η αντίθεση αυξανόταν τόσο στους κόλπους της Κεντρικής Επιτροπής του Κόμματος, όσο επίσης και στον κρατικό μηχανισμό.

Ένα σοβαρό εμπόδιο στην πραγματοποίηση των γιουγκοσλαβικών σχεδίων αποτελούσε ο Γενικός Γραμματέας του Κόμματος Ε. Χότζα πού είχε μιά αναμφισβήτητη δημοτικότητα στό Κόμμα και στό λαό. Για να καταφέρουν να τον ξεφορτωθούν αυτόν και τούς στενούς συνεργάτες του, κατέφυγαν στό κύρος του ήγέτη του Κομμουνιστικού Κόμματος Γιουγκοσ-

λαβίας Τίτο. Πραγματικά, τόν Ιούνιο του 1947 ο Τίτο απευθυνόμενος στην Κ.Ε. του Κ.Κ.Α. τήν κατηγόρησε ότι διαστρέβλωσε τήν πολιτική γραμμή του Κόμματος και ότι είχε αντιγιουγκοσλαβικές τάσεις. Οί κατηγορίες αυτές απορρίφθηκαν. Η κατάσταση επιδεινώθηκε ακόμα περισσότερο όταν η Κ.Ε. του Κ.Κ.Α. δέν ενέκρινε τίς ντιρεκτίβες για τήν επεξεργασία του πενταετούς σχεδίου ανάπτυξης πού τό Κ.Κ.Γ. προσπαθοῦσε νά επιβάλει στην αλβανική κυβέρνηση. Σύμφωνα μέ τίς ντιρεκτίβες αυτές η οικονομία της Λαϊκής Δημοκρατίας της Αλβανίας, λές κι ήταν ένα απλό παρακλάδι της γιουγκοσλαβικής οικονομίας, θά έπρεπε νά περιοριστεί στην παραγωγή γεωργικῶν και μεταλλευτικῶν πρώτων ὑλῶν πού θά επεξεργάζονταν στη Γιουγκοσλαβία. Για νά δημιουργηθεῖ κλίμα δυσφορίας κατά της Κ.Ε. του Κ.Κ.Α. και της αλβανικής κυβέρνησης, οί Γιουγκοσλάβοι ειδικοί πού είχαν εγκατασταθεῖ στην Αλβανία, προσπαθοῦσαν νά δημιουργήσουν δύσκολες καταστάσεις σαμποτάροντας συστηματικά τήν αλβανική οικονομία.

Τόν Ιούλιο του 1947 ο Ε. Χότζα, επικεφαλῆς μιᾶς κυβερνητικής αντιπροσωπείας, ὑπόγραψε στη Μόσχα μιᾶ οικονομική συμφωνία μέ τήν ὁποία η σοβιετική κυβέρνηση παραχωροῦσε στην Αλβανία ένα δάνειο για τήν ανάπτυξη της βιομηχανίας και της γεωργίας. Μότοια τό Βελιγράδι ζήτησε νά του δοθοῦν αντίγραφα της συμφωνίας. Όχι μόνο αυτό ἀλλά απορρίφθηκε και η αξίωσή του νά μήν κλείνεται καμιά συμφωνία δίχως τήν ἔγκριση της γιουγκοσλαβικής κυβέρνησης. Ο Τίτο για νά επανορθώσει τή νέα του ἀποτυχία κατηγόρησε ξανά τήν Κ.Ε. του Κ.Κ.Α. ὑποστηρίζοντας ὅτι μετά τήν ἐπιστροφή του ἀπό τή Μόσχα ο Ε. Χότζα ἄλλαξε πολιτική ἀπέναντι στη Γιουγκοσλαβία και ὅτι ὁ προσανατολισμός του πρὸς τή Σοβιετική Ένωση σήμαινε ένα καθαρά αντιγιουγκοσλαβικό προσανατολισμό. Οί πράκτορες της γιουγκοσλαβικής καθοδήγησης μέσα στην Κ.Ε. του Κ.Κ.Α. ἐκμεταλλεύθηκαν τήν εὐκαιρία για νά κατηγορήσουν τό Ν. Σπύρου, στενό συνεργάτη του Ε. Χότζα και πρόεδρο της Ἐπιτροπῆς του Κρατικοῦ Πλάνου, σάν «πράκτορα του ἐχθροῦ». Ο Ν. Σπύρου αυτοκτόνησε. Η αλβανική κυβέρνηση δέ σταμάτησε τίς προσπάθειές της για νά συσφίξει ἀκόμη πιό πολύ τίς σχέσεις της μέ τίς ἄλλες σοσιαλιστικές χῶρες. Τό Δεκέμβριο του 1947 ὑπογράφηκε στη Σόφια ένα σύμφωνο φιλίας, συνεργασίας και ἀλληλοβοήθειας μεταξύ της Λ.Δ. της Αλβανίας και της Λ.Δ. της Βουλγαρίας ἀπό τούς ἡγέτες τῶν δύο χωρῶν Ε. Χότζα και Γ. Δημητρώφ.

Οί γιουγκοσλαβικές ἀρχές ἀντέδρασαν ἐνεργητικά. Η αυτοκτονία του Ν. Σπύρου παρουσιάσθηκε σάν «ἀπόδειξη» του βάσιμου τῶν κατηγοριῶν του Βελιγραδίου. Ο Κ. Τζῶτζε και οί ὀπαδοί του μέ τό πρόσχημα της σωτηρίας του Κόμματος και της χώρας, προετοίμασαν τήν 8η Ὀλομέλεια του Κ.Κ.Α. Ἐκμεταλλευόμενος τήν κατάσταση ὁ νέος Γιουγκοσλάβος ἀντιπρόσωπος στην Αλβανία Σ. Σλάτιτς, παρουσίασε στην Κ.Ε. του Κ.Κ.Α. ένα σχέδιο για τήν «ένωση της Αλβανίας και της Γιουγκοσλαβίας πάνω σέ ὁμοσπονδιακή βάση». Τό σχέδιο αυτό σκόπευε νά συμπεριλάβει στην ὁμοσπονδία και ἄλλους βαλκανικούς λαούς και ιδιαίτερα τή Βουλγαρία. Η πραγματοποιή-

ση τοῦ σχεδίου αὐτοῦ θ' ἄρχιζε μέ τή «συγχώνευση τῶν ἐθνικῶν οἰκονομιῶν» καί τήν «ἐνοποίηση τῶν στρατῶν» γιά νά περάσουν στή συνέχεια στή «δημιουργία ἑνός Κράτους».

Μέσα σ' αὐτό τό πνεῦμα διεξήχθησαν τό Φεβρουάριο τοῦ 1948 οἱ ἐργασίες τῆς 8ης Ὀλομέλειας τῆς Κ.Ε. τοῦ Κ.Κ.Α. Ὁ Ε. Χότζα κατηγορήθηκε ὅτι ὀδήγησε τό κόμμα σέ «λανθασμένο» δρόμο καί ὁ Μ. Σιέχου, ἀρχηγός τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου, κατηγορήθηκε γιά ἀντιγιουγκοσλαβική δραστηριότητα. Ἡ Ὀλομέλεια μπρός στίς πιέσεις αὐτές ἀναγκάσθηκε νά ὑποχωρήσει καί νά δεχθεῖ τίς θέσεις τῆς γιουγκοσλαβικῆς καθοδήγησης. Ὁ Ε. Χότζα ἀργότερα θά χαρακτηρίσει αὐτό τό γεγονός σάν «τήν πιό μαύρη σελίδα στήν ἱστορία τοῦ Κόμματος». Παρά τή σοβαρή αὐτή ἐπιτυχία τῆς πολιτικῆς τοῦ Βελιγραδίου, δέν κατορθώθηκε τελικά νά ἀπομακρυνθεῖ ὁ Ε. Χότζα ἀπό τήν καθοδήγηση τοῦ Κ.Κ.Α.

Οἱ συνέπειες τῶν ἀποφάσεων τῆς 8ης Ὀλομέλειας ἔγιναν ἀμέσως αἰσθητές. Ἡ Συντονιστική Ἐπιτροπή τῶν Πλάνων μετατράπηκε σέ μιά δεύτερη κυβέρνηση. Οἱ μικτές ἀλβανογιουγκοσλαβικές ἐπιχειρήσεις ἔπαιρναν τή μορφή ἀπλῶν γιουγκοσλαβικῶν ἐπιχειρήσεων. Μιά εἰδική ἐπιτροπή διορίστηκε στό Βελιγράδι καί ἄρχισε νά δουλεύει γιά τήν ἐνσωμάτωση τῆς ἀλβανικῆς οἰκονομίας στήν οἰκονομία τῆς Γιουγκοσλαβίας, πράγμα πού θά χρησίμευε σάν βάση γιά τήν πολιτική ἔνωση τῶν δύο χωρῶν. Ἐνας μέγας ἀριθμός διανοουμένων ἔπεσε θύμα αστυνομικῶν καταδιώξεων, ἐνῶ ἡ σοσιαλιστική νομιμότητα παραβιάστηκε σοβαρά κ.λπ. Τό Κ.Κ.Α. ἀντιμέτωπο μ' αὐτές τίς ἐξαιρετικά σοβαρές δυσκολίες, βρῆκε ὡστόσο τή δύναμιν ἄποτρέψει τό χειρότερο. Ἡ ἀλβανική ἡγεσία συσπειρωμένη γύρω ἀπ' τόν Ε. Χότζα ἀπέρριψε τήν αἴτηση τῶν Γιουγκοσλάβων καί τοῦ Κ. Τζῶτζε πού παρουσιάστηκε στό Πολιτικό Γραφεῖο τῆς Κ.Ε. τοῦ Κ.Κ.Α. καί ἡ ὁποία ζητοῦσε τήν ἐνοποίηση τῶν γενικῶν ἐπιτελείων τοῦ ἀλβανικοῦ καί γιουγκοσλαβικοῦ στρατοῦ κάτω ἀπό τή διεύθυνση τοῦ Τίτο. Ἀπορρίφθηκε ἐπίσης ἡ πρόταση νά τεθεῖ σ' ἐφαρμογή τό σχέδιο ἐνοποίησης τῆς Ἀλβανίας μέ τή Γιουγκοσλαβία. Τό τελευταῖο χαρτί τοῦ Βελιγραδίου ἦταν ἡ προσφυγή στά ὅπλα. Ἡ πρόφαση δέν ἄργησε νά βρεθεῖ: Ἡ Ἀλβανία ἀποτίθεται ὅτι κινδύνευε ἀπό μιά ἐπικείμενη ἑλληνική ἐπίθεση. Μπήκε τότε ἡ ἰδέα ὅτι ἦταν ἀπαραίτητο νά σταλοῦν στήν Ἀλβανία μερικές μονάδες τοῦ γιουγκοσλαβικοῦ στρατοῦ σύμφωνα μέ τό πνεῦμα τοῦ συμφώνου τῆς φιλίας, συνεργασίας κι ἀλληλοβοήθειας. Ἡ καθοδήγηση τοῦ Κόμματος μετά ἀπό πρόταση τοῦ Ε. Χότζα, ἀντιτάχθηκε ἐνεργητικά σ' αὐτή τή νέα πρωτοβουλία τοῦ Βελιγραδίου πού μπορούσε νά καταλήξει σέ μιά στρατιωτική κατοχή τῆς χώρας μέ ὅλες τίς συνέπειες. Σ' αὐτή τήν ιδιαίτερα κρίσιμη στιγμή ὁ Ε. Χότζα ἔκρινε σωστό νά πληροφορήσει κατευθείαν καί χωρίς καμιά καθυστέρηση τόν ἴδιο τό Στάλιν γιά τό ζήτημα.

Λίγο καιρό ἀργότερα τό Κ.Κ.Α. πληροφορήθηκε γιά τά γράμματα πού ἔστειλε ἡ Κ.Ε. τοῦ Κ.Κ.Σ.Ε. στό Κ.Κ.Γ. στά ὅποια κριτικάρονταν αὐστηρά ἡ μή μαρξιστική ἐσωτερική καί ἐξωτερική πολιτική τῆς γιουγκοσλαβικῆς

καθοδήγησης. Ἡ σύγκληση τὸν Ἰούνιο τοῦ 1948 τοῦ Γραφείου Πληροφοριῶν κατηγόρησε τὴ γιουγκοσλαβικὴ καθοδήγηση ὅτι πρόδωσε τὸ σοσιαλισμό καὶ ὅτι πέρασε σὲ θέσεις ἀστικοῦ ἐθνικισμοῦ.

Τὸ Κ.Κ.Α. υἱοθέτησε τὶς θέσεις τοῦ Γραφείου Πληροφοριῶν καὶ καταδίκασε τὴ γιουγκοσλαβικὴ πολιτικὴ στὴν Ἀλβανία. Ἡ κυβέρνησις τῶν Τιράνων σύντομα ζήτησε τὴν ἀναθεώρησις ὅλων τῶν ἀλβανογιουγκοσλαβικῶν συμφωνιῶν ἐκτὸς ἀπὸ τὸ σύμφωνο φιλίας, συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοήθειας. Ἡ Γιουγκοσλαβία δὲν ἀπάντησε στὴν αἴτησις καὶ ἡ ἀλβανικὴ κυβέρνησις ἀναγκάσθηκε νὰ καταγγεῖλλει αὐτοπροαίρετα τὶς συμφωνίες.

Ἡ 11η Ὀλομέλεια τῆς Κ.Ε. τοῦ Κ.Κ.Α. ἔθεσε ἓνα τέρμα στὴ γιουγκοσλαβικὴ ἀνάμιξις. Τὸ Κόμμα καὶ ἡ κρατικὴ μηχανὴ σύντομα ξεφορτώθηκαν τὶς μορφές ὀργάνωσις καὶ μεθόδους ἐργασίας πού εἶχε ἐπιβάλλει τὸ Κ.Κ.Γ. Ἐνα γεγονός ἰδιαίτερα ἔπαιρνε μίαν ἐξαιρετικὴν σημασίαν: τὸ Κ.Κ.Α. πού ὡς τότε εἶχε κρίνει σκοπιμότερο νὰ δρᾷ κάτω ἀπὸ τὴν κάλυψιν τοῦ Δημοκρατικοῦ Μετώπου ἔθεσε τέρμα στὴν ἡμιπαρανομία του. Ἀποκαταστάθηκαν μέσα στό Κόμμα οἱ κανόνες τοῦ δημοκρατικοῦ συγκεντρωτισμοῦ πού εἶχαν σοβαρά παραβιαστεῖ. Τὰ ὄργανα τῆς Κρατικῆς Ἀσφάλειας μπῆκαν κάτω ἀπὸ τὴν διεύθυνσιν καὶ τὸν ἔλεγχον τοῦ Κόμματος. Ὅσοι εἶχαν καταδικαστεῖ ἄδικα γιὰ τὴν πατριωτικὴν τους στάσιν ἀποκαταστάθηκαν. Ἡ Ὀλομέλεια προσανατόλισε τὸ Κόμμα καὶ τὴν χώρα πρὸς μίαν συνεχὴ ἐνδυνάμωσιν τῆς φιλίας καὶ τῆς στενῆς συνεργασίας μετὰ τὴν Σοβιετικὴν Ἐνωση καὶ τὶς ἄλλας σοσιαλιστικὰς χώρας.

Νέες δοκιμασίες

Ἐπὶ ἑξῆς ἀπὸ τέσσαρα χρόνια πολιτικῆς διαμάχης μετὰ τὴν Γιουγκοσλαβίαν ἡ χώρα μπῆκε μετὰ νέες δυνάμεις στό δρόμον τῆς οἰκοδόμησις τοῦ σοσιαλισμοῦ. Τὸ πρόγραμμα καθορίστηκε στό 1ο Συνέδριον τοῦ Κόμματος πού ἔγινε τὸ Νοέμβριον τοῦ 1948: Ἐκβιομηχάνισις τῆς χώρας μετὰ ταχύ ρυθμόν ὥστε νὰ ξεπεραστεῖ τὸ συντομότερον ἢ καθυστέρησις πού κληρονομήθηκε ἀπὸ τὸ παρελθόν, σοσιαλιστικὴ ἀναδιοργάνωσις τῆς ὑπαίθρου πού θὰ στηριζόταν στὴν ἐλεύθερον συγκατάθεσιν τῶν χωρικῶν, ἐμβάθυνσις τῆς ιδεολογικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἐπανάστασις, παίρνοντας μέσα στ' ἄλλα καὶ ὅλα τ' ἀπαραίτητα μέτρα γιὰ νὰ τεθεῖ σ' ἐφαρμογὴ ἡ ὑποχρεωτικὴ ἐκπαίδευσις καὶ νὰ ἐπεκταθεῖ ἡ παιδεία σὲ ἄλλους τομεῖς. Τὸ Συνέδριον ἀποφάσισε ἐπίσης ν' ἀναδιοργανωθεῖ ὁ κρατικὸς μηχανισμὸς ἐνισχύοντας σ' ὅλες τὶς κλίμακες τὸν ἔλεγχον καὶ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Κόμματος συμπεριλαμβανομένων τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ὀργάνων τῆς κρατικῆς ἀσφάλειας. Στὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν ἐγκρίθηκε ὁ προσανατολισμὸς πού εἶχε γίνει γιὰ ἐνίσχυσιν τῆς φιλίας καὶ συνεργασίας μετὰ τὴν Σοβιετικὴν Ἐνωση καὶ τὶς ἄλλας σοσιαλιστικὰς χώρας, τὴν ὑποστήριξιν τῶν ἀντιιμπεριαλιστικῶν καὶ ἐθνικοαπελευθερωτικῶν κινήσεων, τὴν διατήρησιν τῆς εἰρήνης καὶ τὴν

ἀποκατάσταση σχέσεων καλής γειτονίας. Τό ἴδιο τό Κ.Κ.Α. ὀνομάσθηκε Κόμμα Ἐργασίας τῆς Ἀλβανίας (Κ.Ε.Α.) καί ἀναδιοργανώθηκε σέ πιά στέρεες βάσεις ἐγκρίνοντας τό καταστατικό του. Ὁ Ε. Χότζα ἔμεινε Γενικός Γραμματέας τοῦ Κόμματος. Ἀλλά τό νέο στάδιο πού ἐγκαινίαζε τό πρῶτο Συνέδριο τοῦ Κόμματος ἔβαζε τή χώρα ἀντιμέτωπη μέ σκληρές δοκιμασίες.

Πρῶτ' ἀπ' ὅλα ἔπρεπε νά λυθοῦν τά περίπλοκα προβλήματα τῆς οικονομικῆς συμμαχίας τῆς ἐργατικῆς τάξης μέ τήν ἀγροτιά, γεγονός πού εἶχε ζωτική σημασία γιά τό μέλλον τοῦ σοσιαλισμοῦ στήν Ἀλβανία.

Τό σοσιαλιστικό κράτος ὡς ὀργανωτής τῆς οικονομικῆς ζωῆς τῆς χώρας, θά ἔπρεπε νά καθορίσει τούς νόμους πού διέπουν τίς σχέσεις ἀνάμεσα στήν ὑπαιθρο ὅπου κυριαρχοῦσε ἡ μικροκαλλιέργεια καί στήν πόλη πού γνώριζε μιά ἀνάπτυξη καί πού εἶχε ὀλοένα καί μεγαλύτερη ἀνάγκη ἀπό γεωργικά προϊόντα. Ἐτσι τόν Ἰανουάριο τοῦ 1949 μπῆκε σ' ἐφαρμογή ἕνα νέο σύστημα συγκέντρωσης προϊόντων καί ἐφοδιασμοῦ τοῦ πληθυσμοῦ. Σύμφωνα μέ τό νέο σύστημα ἡ ποσότητα τῶν ἀγροτικῶν προϊόντων πού ὁ ἀγρότης ἔπρεπε νά παραδώσει στό Κράτος, καθοριζόταν ἀπό τήν ἔκταση καί τήν ἀπόδοση τῆς γῆς πού καλλιεργοῦσε. Οἱ νέες αὐτές διατάξεις ἀκύρωναν τό σύστημα τῶν κουπονιῶν πού ἀποτελοῦσε τή βάση ἐφοδιασμοῦ τῶν κατοίκων τῶν ἀστικῶν περιοχῶν. Ἐπίσης καθόριζαν τούς ὅρους ἀνταλλαγῆς τῶν πλεοναζόντων ἀγροτικῶν προϊόντων μέ προϊόντα τῆς κρατικῆς βιομηχανίας. Ἡ ἀνταλλαγή αὐτή δέν ἦταν δυνατή παρά μόνο ἀφοῦ ὁ γεωργός παράδινε τήν ποσότητά του. Ἐπειδή τό σοσιαλιστικό ἐμπόριο καί ἡ βιομηχανία δέν ἦταν ἀκόμα σέ θέση νά καλύψουν τίς ἀνάγκες τοῦ πληθυσμοῦ πάρθηκαν μέτρα ἐνθάρρυνσης τοῦ ἰδιωτικοῦ μικροεμπορίου καί τῆς βιοτεχνίας. Ὅμως γιά τούς πλούσιους γεωργούς υἱοθετήθηκε μιά τελείως διαφορετική στάση. Μολονότι τά συμφέροντά τους χτυπήθηκαν ἀπό τήν ἀγροτική μεταρρύθμιση ἐντούτοις διατήρησαν μιά κάποια οικονομική ὑπεροχή στήν ὑπαιθρο καί παρέμειναν ἐχθρικοί πρὸς τό καθεστῶς. Ἐναντίον τῶν ἀγροτῶν αὐτῶν ἐφαρμόστηκε μιά πολιτική οικονομικοῦ περιορισμοῦ καί πολιτικῆς ἀπομόνωσης ἐνῶ χτυπήθηκαν μέ συμπληρωματικούς δασμούς.

Τό νέο σύστημα συγκέντρωσης καί ἐφοδιασμοῦ ἦταν μιά λύση στίς συγκεκριμένες συνθήκες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἂν λάβουμε ὑπόψη τήν καθυστερημένη ἀκόμα κατάσταση μιᾶς κοινωνίας πού βρισκόταν σέ πλήρη ἐξέλιξη. Ὅμως ἡ πρακτική ἐφαρμογή τοῦ συστήματος συνάντησε σημαντικές δυσκολίες. Τά ἀντιδραστικά στοιχεῖα βρῆκαν εὐκαιρία νά ἐκδηλωθοῦν. Προσπάθησαν νά δημιουργήσουν στίς τάξεις τῶν ἀγροτῶν ἕνα πνεῦμα ἐναντίωσης στήν κρατική πολιτική, θέλοντας νά τούς κάνουν νά πιστέψουν ὅτι ἡ πολιτική αὐτή δέν ἐκφραζε τά συμφέροντα τῶν ἐργατῶν καί τῶν ὑπαλλήλων. Ἐξάλλου τό κλίμα αὐτό εὐνοήθηκε σέ μιά ὀρισμένη βάση ἀπό διάφορες ὑπερβολές πού ἔγιναν κατά τήν ἐφαρμογή τοῦ νέου συστήματος τό ὁποῖο, σέ μερικές περιπτώσεις, πρόβλεπε πολύ μεγαλύτερες ποσότητες πού θά ἔπρεπε νά παραδοθοῦν στό κράτος, ἀπό τίς πραγματικές δυνατότητες τῶν

ἀγροτῶν. Ἐκδηλώθηκαν μάλιστα καί προσπάθειες ἀντίθεσης στή σχεδιοποίηση τῆς γεωργίας πού εἶχε κάνει τό κράτος. Ἐπρόκειτο γενικά γιά συντηρητικές ἐκδηλώσεις ὀρισμένων ἀγροτικῶν κύκλων πού τούς διέκρινε ἡ φυσική τους τάση νά μένουν ἀναδιπλωμένοι στούς ἑαυτούς τους καί νά μὴν παράγουν παρά μόνο αὐτό πού εἶχαν ἀνάγκη. Τά ὄργανα τοῦ κόμματος καί τοῦ κράτους σύντομα θ' ἀρχίσουν μιά ἐκστρατεία γιά νά διαφωτίσουν τὴν ἀγροτική μάζα.

Ἡ κατάσταση τῆς χώρας ἐπιδεινώθηκε ἐπίσης μέ τὴν ἐπέμβαση νέων ἐχθρικῶν ἐξωτερικῶν παραγόντων. Τὴν ἀντιαλβανική πολιτική τῶν Ε.Π.Α., τῆς Μεγάλης Βρετανίας καί τῆς Ἑλλάδας, ἀκολούθησε ἡ Ἰταλία καί ἡ Γιουγκοσλαβία. Ἐγιναν νέα σχέδια γιά ν' ἀνατραπεῖ ἡ κατάσταση στήν Ἀλβανία. Διαδίδονταν ὅτι ἡ μικρή, φτωχὴ κι ἀπομονωμένη Ἀλβανία, μέ τίς ἐσωτερικές δυσκολίες της, δέ θά μπορούσε ν' ἀντισταθεῖ σέ νέες ψυχολογικές καί στρατιωτικές πιέσεις. Ἡ διεθνὴς ἀντίδραση ἐπιδόθηκε σέ μιά ἔντονη δραστηριότητα γιά νά ξεσηκώσει σέ δράση τοὺς Ἀλβανούς πολιτικούς πρόσφυγες. Ἀφοῦ ἀπότυχαν οἱ μακρόχρονα βρετανικές προσπάθειες νά ἐνωθοῦν ὅλες οἱ ὁμάδες τῶν πολιτικῶν προσφύγων κάτω ἀπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ πρώην βασιλιᾶ Ζώγου, ἡ πρωτοβουλία πέρασε στὰ χέρια τῶν Ἀμερικάνων πού ἀνέλαβαν τό καθῆκον νά μαζέψουν τὰ ὑπολείμματα τοῦ «Μπάλι Κόμπεταρ». Δημιουργήθηκε μιά ὀργάνωση μέ τ' ὄνομα «Ἐπιτροπὴ τῆς Ἐλεύθερης Ἀλβανίας». Ἐκτός ἀπὸ τὴν ἀντικομμουνιστικὴ τῆς προπαγάνδα ἡ Ἐπιτροπὴ αὐτὴ βοήθησε τίς ἀμερικανικές ἀρχές νά στρατολογήσουν ἀνθρώπους μετὰ τῶν πολιτικῶν προσφύγων καί νά τοὺς ἐκπαιδεύσουν μέ εἰδικὰ μαθήματα στήν ἀμερικάνικη ζώνη τῆς Γερμανίας καί ἄλλοῦ. Ἐκατοντάδες σαμποτέρ πράκτορες ἐκπαιδευμένοι ἀπὸ τοὺς Ἀμερικάνους, τοὺς Ἰταλοὺς, τοὺς Γιουγκοσλάβους καί τοὺς Ἕλληνες θά μποῦν στήν Ἀλβανία ἀπὸ στεριά καί ἀέρα, κάνοντας διάφορες τρομοκρατικές πράξεις καί σαμποτάζ. Ἡ Γιουγκοσλαβία θά καταγγεῖλει τότε μονομερῶς τό σύμφωνο φιλίας, συνεργασίας καί ἀλληλοβοήθειας πού ὑπόγραψε μέ τὴν Ἀλβανία. Οἱ προβοκάτσιες στὰ σύνορα ἐντάθηκαν, ἐνῶ ἀρχισαν νά μιλοῦν ἀνοιχτά γιά μιά προσεχὴ ἐπίθεση ἐναντίον τῆς Ἀλβανίας. Οἱ ἀντίπαλοι τῆς λαϊκῆς ἐξουσίας στό ἐσωτερικὸ τῆς χώρας πῆραν θάρρος καί προσπάθησαν νά δημιουργήσουν μιά ἀτμόσφαιρα φόβου καί ἀβεβαιότητας. Οἱ δυνάμεις τῆς τάξης κινητοποιήθηκαν γιά ν' ἀντιμετωπίσουν τὴν κατάσταση. Ἡ κυβέρνηση ἐξόπλισε δεκάδες χιλιάδες γεωργούς πού σέ στενὴ συνεργασία μέ τίς δυνάμεις τῆς τάξης πέτυχαν νά διαλύσουν ἢ νά διώξουν ἀπὸ τὴ χώρα τίς συμμορίες τῶν σαμποτέρ πρακτόρων πού μῆταν στό ἀλβανικὸ ἔδαφος.

Στὴ συνέχεια θά δημιουργηθοῦν κι ἄλλες περιπλοκές πού ἔχουν σχέση μέ τὴν «ἐλληνικὴ ὑπόθεση». Στὴν Ἑλλάδα ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἀνάμεσα στίς ἀνταρτικές μονάδες καί τὰ μοναρχικά στρατεύματα γινόταν ὀλοένα καί πιό λυσσαλέος. Ἡ προπαγανδιστικὴ ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Ἀλβανίας ἔγινε ἀκόμη πιό βίαιη. Ἐνα ὄχι ἀμελητέο ρόλο στήν ὑπόθεση αὐτὴ ἔπαιξε ἡ

Ειδική Έπιτροπή τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν γιά τὰ Βαλκάνια (U.N.S.C.O.B.), ἡ ὁποία ἔφτασε στό σημεῖο νά δηλώσει ὅτι ἡ στρατιωτική ἐπιχείρηση τῶν ἐλληνικῶν ἀνταρτικῶν δυνάμεων εἶχε προετοιμασθεῖ στήν Ἀλβανία. Αὐτή ἡ «πλύση ἐγκεφάλου» τῆς κοινῆς γνώμης συνοδεύτηκε, μόνο τόν Ἰούλιο, ἀπό 120 ἐλληνικές προβοκάτσιες στά ἀλβανικά σύνορα. Ὅμως ἡ κατάσταση στά ἐλληνοαλβανικά σύνορα ἔγινε ἐξαιρετικά τεταμένη τό πρῶτο δεκαπενθήμερο τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1949. Σημαντικές ἐλληνικές δυνάμεις ὑποστηριζόμενες ἀπό πυροβολικό καί ἀεροπορία ἐπιτέθηκαν ἀπό διάφορα σημεία κατά τοῦ ἀλβανικοῦ ἐδάφους μέ τό πρόσχημα ὅτι ἤθελαν νά κυνηγήσουν τίς ἐλληνικές ἀνταρτικές δυνάμεις. Ἀπό τήν πλευρά της ἡ γιουγκοσλαβική κυβέρνηση ἄρχισε νά συγκεντρώνει στρατεύματα στά βορειοανατολικά της σύνορα μέ τήν Ἀλβανία.

Σ' αὐτές τίς κρίσιμες στιγμές ὁ λαός ἔκφρασε ὀλόψυχα τό παραδοσιακό αἶσθημα γιά τήν ἐλευθερία καί τήν ἀνεξαρτησία θέλοντας νά ὑπερασπυνθεῖ τήν πατρίδα. Ὁ ἀλβανικός στρατός ἔδρασε ἄμεσα καί μέ ἀποτελεσματικό τρόπο. Ἡ ἐλληνική ἐπίθεση ἀποκρούστηκε. Ἡ Ἀλβανία μπόρεσε ν' ἀντιμετωπίσει τίς δυσκολίες. Παρά τή γεωγραφική της ἀπομόνωση, δέν ἀπομονώθηκε ἀπό τή Σοβιετική Ἐνωση καί τίς ἄλλες σοσιαλιστικές χῶρες πού τή βοήθησαν οἰκονομικά καί μέ ἰσχυρά ἀμυντικά μέσα. Τόν Ἰούνιο τοῦ 1951 ὁ Ἀμερικανός γερουσιαστής H. Leman πού δέν ἦταν ἄσχετος μέ τήν ἀλβανική ὑπόθεση, ἀναγκάστηκε νά παραδεχτεῖ μπροστά στήν Ἐπιτροπή τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑποθέσεων τῆς Γερουσίας: «Ὁ πόλεμος νεύρων ἐναντίον τῆς Ἀλβανίας... μπορεῖ νά θεωρηθεῖ σάν χαμένος».

Ἐκβιομηχάνιση καί κολλεκτιβοποίηση

Τά ἀποτελέσματα πού ἐπιτεύχθηκαν μέ τήν ἐφαρμογή τοῦ διαιτοῦς οἰκονομικοῦ πλάνου στά ἔτη 1949 - 1950 ἦταν πολύ ἐνθαρρυντικά. Παρά τίς κάθε εἴδους ἐσωτερικές καί ἐξωτερικές δυσκολίες, ἡ βιομηχανική παραγωγή αὐξήθηκε στό τέλος τοῦ 1950 κατά τέσσερις φορές καί ἡ ἀγροτική παραγωγή κατά 30% σέ σχέση μέ τό 1938. Πάνω στίς βάσεις αὐτές ἔγινε τό πρῶτο πενταετές πρόγραμμα 1951 - 1955 πού ψηφίστηκε στό Β' Συνέδριο τοῦ Κόμματος Ἐργασίας τῆς Ἀλβανίας τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1952. Μέ τήν πραγματοποίηση τοῦ σχεδίου αὐτοῦ θά γινόταν κατορθωτός ὁ μετασχηματισμός τῆς Ἀλβανίας ἀπό καθυστερημένη ἀγροτική χώρα πού ἦταν, σέ χώρα γεωργικοβιομηχανική. Ἐτσι σάν κύριο μέλημα μπῆκε ἡ δημιουργία τῶν κατάλληλων βάσεων γιά μιά σύγχρονη βιομηχανία, διασφαλίζοντας ταυτόχρονα τήν ἀνάπτυξη τῆς γεωργίας. Ἰδιαίτερη προσοχή δόθηκε στήν ἀνάπτυξη τῶν τομέων τῆς βαριάς βιομηχανίας πού οἱ πρῶτες ὕλες μποροῦσαν νά βρεθοῦν ἐπί τόπου ὅπως ἡ μεταλλουργική βιομηχανία, ἡ μηχανουργική, ἡ ἠλεκτρική βιομηχανία καί ἡ βιομηχανία οἰκοδομικῶν ὑλικῶν καί στήν πολιτιστική καί κοινωνική ἀνάπτυξη πού τά ἐπιτεύγματα τριπλασιάστηκαν

καί τετραπλασιάστηκαν σέ σχέση μέ τήν προηγούμενη πενταετία. 'Ο άγώνας γιά τήν πραγματοποίηση τοῦ πρώτου πενταετοῦς πλάνου τή στιγμή πού ὁ ἔξωτερικός κίνδυνος ἦταν πάντα παρών, συγκεκριμενοποιήθηκε μέ τό δημοφιλές σύνθημα: «'Ας οἰκοδομήσουμε τό σοσιαλισμό κρατώντας στό ἕνα χέρι τόν κασμά καί στ' ἄλλο τό ντουφέκι».

Πολύ σύντομα θά διαπιστωθεῖ ὅτι ἡ γεωργία ἀποτελοῦσε πάντα τό πιό αδύναμο σημεῖο. Συνέχιζε, νά εἶναι καθυστερημένη καί οἱ ἐπενδύσεις πού ἔγιναν σ' αὐτόν τόν τομέα παρέμειναν ἀνεπαρκεῖς. 'Υποτιμώντας τή γεωργία, οἱ στόχοι πού εἶχαν μπεῖ γιά τήν βιομηχανία ξεπερνοῦσαν κατά πολύ τίς πραγματικές δυνατότητες. 'Η κατασκευή μεγάλων βιομηχανικῶν ἔργων ἀπορροφοῦσε κάθε χρόνο χιλιάδες ἐργάτες ἀπό τήν ὑπαιθρο ἐνῶ ἡ ὑπαιθρος δέν εἶχε ἀκόμη ἱκανοποιητικά μεταμορφωθεῖ ὥστε νά ὑποστεῖ χωρίς ζημιές ἕνα τέτοιο φαινόμενο. Οἱ τιμές τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων παρά τίς συνεχεῖς μειώσεις ἦταν πολύ πιό μεγάλες ἀπό τῶν ἀγροτικῶν προϊόντων. 'Η ξηρασία τῶν ἐτῶν 1950 - 1952 εἶχε κι αὐτή τ' ἀποτελέσματά της. Το ἀγροτικό δυναμικό μειώθηκε. Διευρύνθηκε ἀρκετά ἡ διαφορά μεταξύ τῆς βιομηχανικῆς καί ἀγροτικῆς ἀνάπτυξης δυσκολεύοντας ἔτσι τήν πραγματοποίηση τοῦ πλάνου στό σύνολό του.

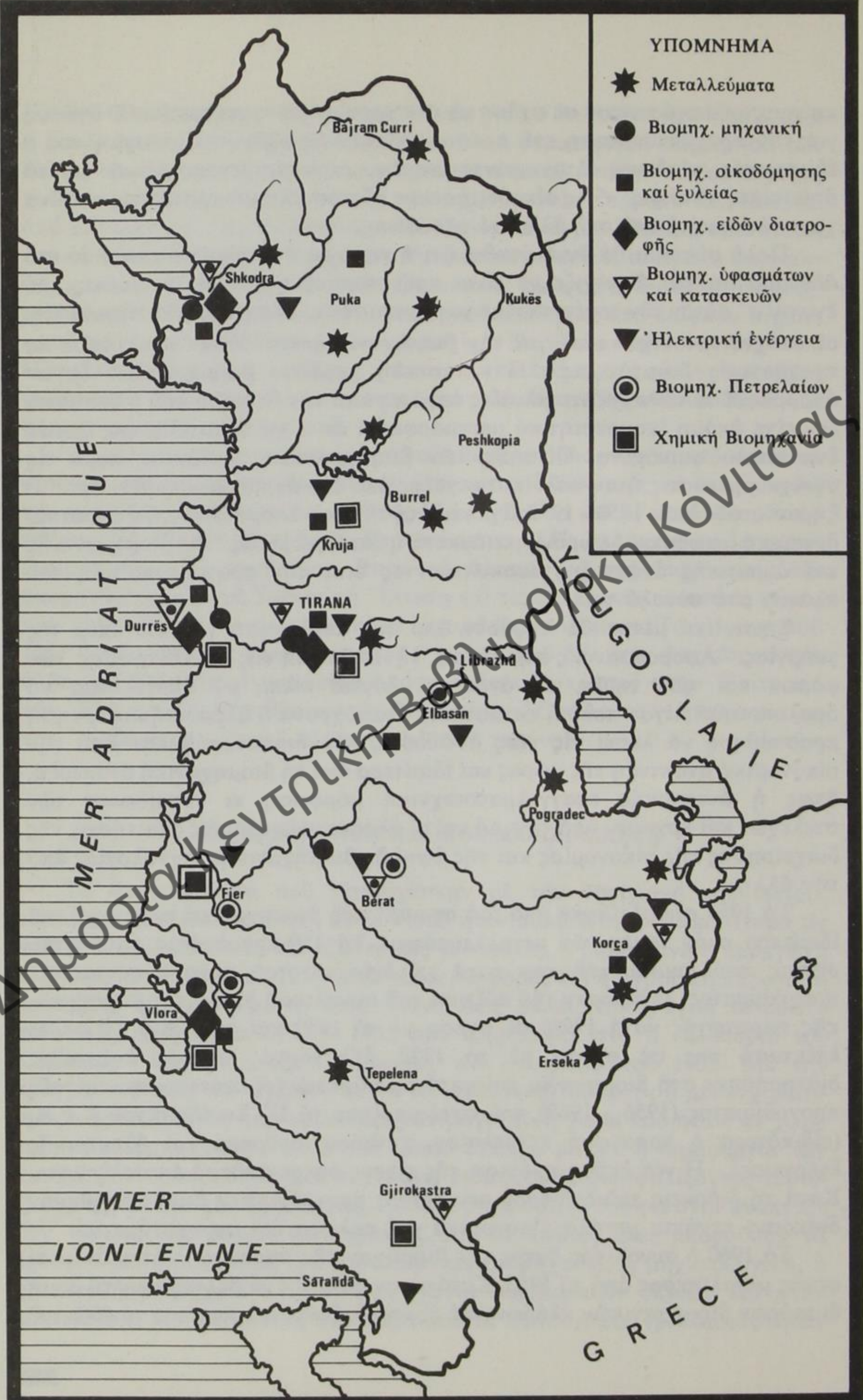
Σημαντικά μέτρα θά ληφθοῦν ἀπό τήν κυβέρνηση τό 1953 ὑπέρ τῆς γεωργίας. 'Αφοροῦσαν τίς ἐπενδύσεις, τήν πολιτική τῆς συγκέντρωσης τῶν φόρων καί τῶν τιμῶν, τά ἀγροτικά δάνεια κ.λπ., μ' ἀποτέλεσμα νά ὀμαλοποιηθεῖ λίγο - πολύ ἡ κατάσταση. Ταυτόχρονα ἡ ἀλβανική κυβέρνηση προσπάθησε νά λύσει τίς νέες ἀντιθέσεις πού δημιουργήθηκαν ἀπό τήν οἰκονομική ἀνάπτυξη τῆς χώρας καί ἰδιαίτερα ἀπό τή βιομηχανική ἀνάπτυξη, ὅπως ἡ ἀνεπαρκῆς ἐπαγγελματοτεχνική μόρφωση κι ἐκπαίδευση τῶν στελεχῶν καί ἐργατῶν ἀπό τήν μιά καί οἱ ὀλοένα αὐξανόμενες ἀπαιτήσεις τῆς διαχείρισης τῆς οἰκονομίας καί τῆς ὑψηλῆς βιομηχανικῆς τεχνολογίας ἀπό τήν ἄλλη.

Τό 1955 σηματοδεύτηκε ἀπό μιά στροφή στή βιομηχανική παραγωγή καί ἰδιαίτερα στόν τομέα τῶν μεταλλευμάτων. Τά 150 ἐργοστάσια καί ἐπιχειρήσεις πού δημιουργήθηκαν κατά τή διάρκεια τοῦ πρώτου πενταετοῦς προγράμματος, ἐπέτρεψαν τήν αὐξηση τοῦ συνολικοῦ ὄγκου τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς κατά 179% σέ σχέση μέ τό 1950 καί τήν κατά 11 φορές ἐπέκτασή της σέ σχέση μέ τό 1938. 'Ο γοργός ρυθμός ἀνάπτυξης διατηρήθηκε στή βιομηχανία καί κατά τή διάρκεια τοῦ δεύτερου πενταετοῦς προγράμματος (1956 - 1960) πού σχεδιοποίησε τό Γ' Συνέδριο τοῦ Κ.Ε.Α. (εἰδικότερα ἡ παραγωγή πετρελαίου, χρωμίου, ἄνθρακα καί ἠλεκτρικῆς ἐνέργειας). 'Η νέα ἐκβιομηχάνιση τῆς χώρας ἔφερε σοβαρά ἀποτελέσματα. Κατά τή διάρκεια τοῦ δεύτερου πενταετοῦς προγράμματος δημιουργήθηκαν διακόσια πενήντα μεγάλα οἰκονομικά καί πολιτιστικά συγκροτήματα.

Τό 1960 ὁ συνολικός ὄγκος τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς ἦταν δύομισι φορές μεγαλύτερος ἀπό τό 1955. Κατάφεραν μάλιστα νά βελτιώσουν τή δομή διαφόρων βιομηχανικῶν κλάδων πού ἐξασφάλιζαν τώρα περίπου τό 40% τοῦ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- ★ Μεταλλεύματα
- Βιομηχ. μηχανική
- Βιομηχ. οικοδόμησης και ξυλείας
- ◆ Βιομηχ. ειδών διατροφής
- ▽ Βιομηχ. ύφασμάτων και κατασκευών
- ▼ Ηλεκτρική ενέργεια
- ◎ Βιομηχ. Πετρελαίων
- ▣ Χημική Βιομηχανία

Κυριότερα βιομηχανικά κέντρα της Δ. Δ. της 'Αλβανίας

έθνικοῦ εἰσοδήματος.

Τό βασικό χαρακτηριστικό ὅμως τοῦ δεύτερου πενταετοῦς προγράμματος ἦταν ἡ κολλεκτιβοποίηση τῆς γεωργίας. Ἦδη ἀπό τήν Ὀλομέλεια τοῦ Φεβρουάριου 1946 ποτέ δέν ἔπαψε νά τονίζεται ἡ ἀνάγκη τῆς δημιουργίας στήν ὑπαιθρο ἀγροτικῶν παραγωγικῶν συνεταιρισμῶν. Τήν ἴδια αὐτή χρονιά δημιουργήθηκαν οἱ πρῶτοι ἀγροτικοί συνεταιρισμοί. Τό 1955 ἔφτασαν τούς 318 ἔχοντας στήν ὑπηρεσία τους ἕνα σημαντικό ἀριθμό σταθμῶν μηχανημάτων καί τρακτέρ. Ἡ πρακτική τῆς οἰκοδόμησης τοῦ σοσιαλισμοῦ ἔδειξε ὅτι οἱ ἰδιωτικές ἀγροτικές μικροκαλλιέργειες δέν ἦταν σέ θέση ν' ἀντιμετωπίσουν τίς ὀλοένα αὐξανόμενες ἀνάγκες γιά τήν οἰκοδόμηση αὐτή. Τό σοσιαλιστικό κράτος δέν μποροῦσε γιά πολύ νά βαδίσει πρὸς τά μπρὸς ἄν στηριζόταν ἀπό τή μιά σέ μιά σύγχρονη σοσιαλιστική βιομηχανία καί ἀπό τήν ἄλλη σέ μιά καθυστερημένη γεωργία ἰδιωτικῶν μικροκαλλιεργειῶν. Τά μέτρα πού πάρθηκαν κατά καιρούς γιά νά βγεῖ ἡ γεωργία ἀπό τήν κρίση δέν μποροῦσαν νά λύσουν μέ ριζοσπαστικό τρόπο τό ἀγροτικό πρόβλημα.

Ἡ κολλεκτιβοποίηση ἀποτελέσει τό πιό περίπλοκο σημεῖο τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκοδόμησης. Γιά νά μεταμορφωθεῖ ἡ μικρή ἰδιωτική ἀγροτική ἰδιοκτησία σέ κολλεκτίβικη ἰδιοκτησία, ἔπρεπε νά καταφύγουμε σέ μιά τελείως διαφορετική μέθοδο ἀπό ἐκείνη τῆς ἐκβιομηχάνισης τῆς χώρας. Ἀντίθετα μέ τή βιομηχανία ὅπου οἱ ἰδιοκτῆτες ἦταν ἀστοί, στή γεωργία οἱ ἰδιοκτῆτες τῶν μέσων παραγωγῆς ἦταν ἐργαζόμενοι ἀγρότες πού εἶχαν πάρει ἐνεργητικά μέρος στόν ἐθνικοαπελευθερωτικό ἀγῶνα ἀποτελώντας τήν πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ. Κατά συνέπεια ἡ βασική ἀρχή τῆς κολλεκτιβοποίησης τῆς ὑπαιθρου δέν μποροῦσε νά εἶναι ἄλλη ἀπό τήν ἀρχή τῆς ἐλεύθερης συγκατάθεσης. Ὅμως αὐτό ἀπαιτοῦσε μιά μεγάλη πολιτική καί ἰδεολογική δουλειά. Ἐπρεπε νά χτυπηθοῦν οἱ παραδόσεις καί ἡ παλιά νοοτροπία, ὁ συντηρητισμός καί οἱ ἀτομιστικές ἀντιλήψεις τῶν γεωργῶν πού εἶχαν ριζωθεῖ ἐδῶ καί αἰῶνες, γιά νά πεισθοῦν γιά τήν ἀνωτερότητα τῆς κολλεκτιβικῆς καλλιέργειας. Ἐξάλλου αὐτό ἀποδεικνύεται καθαρά ἀπό τό γεγονός ὅτι κατά τό 1955 οἱ ἀγροτικοί συνεταιρισμοί πού ἀποτελοῦσαν τό 9,84% τῶν ἀγροτικῶν καλλιεργειῶν ἔδωσαν τό 13% τῆς παραγωγῆς δημητριακῶν, τό 26% τῆς παραγωγῆς βάμβακος καί τό 73% τῆς παραγωγῆς τῶν ζαχαρότευτλων. Ἐπίσης τό κράτος ἦταν σέ θέση ἀπό τήν πλευρά του χάρη στήν ἐφαρμογή τοῦ πρώτου πενταετοῦς προγράμματος, νά βοηθήσει τό νέο σύστημα τῶν συνεταιρισμῶν στήν ὑπαιθρο.

Τό Κόμμα καί τά κρατικά ὄργανα ἔρριξαν ὅλες τους τίς δυνάμεις στήν κολλεκτιβοποίηση τοῦ ἀγροτικοῦ τομέα. Ἐπρόκειτο γιά μιά δεύτερη ἐπανάσταση μετά τήν ἀγροτική μεταρρύθμιση. Οἱ μεγάλες δυσκολίες θά ὑπερπηδηθοῦν κατά τή μεγάλη καμπή τοῦ 1957 πού χαρακτηρίζει ἡ μαζική προσχώρηση τῆς μεσαίας ἀγροτιᾶς στό κίνημα τῆς κολλεκτιβοποίησης.

Τήν κολλεκτιβοποίηση τῆς γεωργίας τήν ἀκολούθησε σύντομα ἡ ὀργάνωση τῶν συνεταιρισμῶν τοῦ μικροῦ ἐμπορίου καί τῆς βιοτεχνίας στήν πόλη.

Τήν επίτευξη τῶν στόχων τοῦ οἰκονομικοῦ τομέα τή συνόδεψε μιά βαθμιαία μά συνεχῆς ἀνάπτυξη τοῦ ἐπίπεδου ζωῆς τοῦ πληθυσμοῦ. Στά 1960 τό ἐθνικό εἰσόδημα αὐξήθηκε κατά 48%, τό καθαρό ἡμερομίσθιο τῶν ἐργατῶν καί τῶν ὑπάλλήλων κατά 29% καί τό καθαρό εἰσόδημα τῆς ἀγροτιᾶς σέ 35%, σέ σχέση μέ τό 1955. Μόνο κατά τό δεύτερο πενταετές πρόγραμμα οἱ γεωργοί κατασκεύασαν περίπου τριάντα χιλιάδες σπίτια. Σ' ὅλα τά χωριά δημιουργήθηκαν σχολεῖα καί σέ πολλά ἀπ' αὐτά ἐκπολιτιστικά κέντρα καί ἐστίες, ἐνῶ τό βιβλίο καί ὁ τύπος ἔφτασε σ' ὅλους τούς ἐργάτες καί ἀγρότες. Τό 1960, στήν ἄλλοτε ἀγράμματη Ἀλβανία, ἕνας κάτοικος στούς πέντε πήγαινε σχολεῖο. Στό 1957 ἀπό τά Ἰνστιτοῦτα Ἀνωτάτης Ἐκπαίδευσης πού δημιουργήθηκαν τά ἔτη 1951 - 1954 θά ἰδρυθεῖ τό Κρατικό Πανεπιστήμιο τῶν Τιράνων, τό πρῶτο ἀλβανικό Πανεπιστήμιο. Στά 1960 ὁ ἀριθμός τῶν ἀνώτατων στελεχῶν τριπλασιάστηκε σέ σχέση μέ τό 1955. Ἡ ἰδεολογική καί πολιτιστική ἐπανάσταση βρισκόταν σέ πλήρη ἀνάπτυξη.

Ἡ ἀλβανοσοβιετική ρήξη

Δύσκολα βρίσκεις στίς κρατικές σχέσεις τόση ἐγκαρδιότητα ὅση ὑπῆρχε στίς σχέσεις μεταξύ τοῦ Λ.Δ. τῆς Ἀλβανίας καί τῆς Σοβιετικῆς Ἐνωσης. Οἱ σχέσεις αὐτές βασιζόνταν σέ μιά κοινή ἰδεολογία κι ἕνα ἀμοιβαῖο σεβασμό. Γιά τή Σοβιετική Ἐνωση ἡ βοήθειά της πρὸς τή σοσιαλιστική Ἀλβανία στόν πολιτικό, οἰκονομικό καί πολιτιστικό τομέα ἦταν ἕνα διεθνιστικό καθῆκον. Τό Κ.Κ.Α. ἔβλεπε ἀπό τή μεριά του στήν ΕΣΣΔ ἕνα πιστό καί εἰλικρινή σύμμαχο καθώς κι ἕναν ἀποφασισμένο ὑποστηρικτή τῆς ὑπόθεσης τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ.

Οἱ σχέσεις αὐτές ἄρχισαν νά χαλνοῦν βαθμιαία ἀπό τή στιγμή πού ὁ Νικητα Χρουστσώφ ἀνέβηκε στήν ἐξουσία στή Σοβιετική Ἐνωση. Οἱ διαφωνίες πού παρουσιάστηκαν στό ἰδεολογικό πεδίο ἐπεκτάθηκαν σέ πῶς ὀξύμενο βαθμό στό πολιτικό πεδίο, γιά νά καταλήξουν στήν πλήρη ρήξη μεταξύ τῶν δύο χωρῶν.

Ὁ Ν. Χρουστσώφ καί ἡ ὁμάδα του ἔκαναν μιά βαθιά στροφή στήν ἐσωτερική καί ἐξωτερική πολιτική τῆς Σοβιετικῆς Ἐνωσης παραβιάζοντας καί αὐτές ἀκόμη τίς ἀποφάσεις πού εἶχαν υἱοθετήσει οἱ συγκεντρώσεις τοῦ διεθνοῦς κομμουνιστικοῦ κινήματος.

Ἐτσι τό Μάιο τοῦ 1955 ὁ Ν. Χρουστσώφ πῆγε στό Βελιγράδι χωρίς τήν ἔγκριση τῶν ἄλλων κομμάτων μά περιφρονώντας τίς ἀποφάσεις τοῦ Γραφείου Πληροφοριῶν δήλωσε δημόσια ὅτι «ἔγιναν μεγάλα λάθη ἀπέναντι στό Κ.Κ.Γ. καί τή γιουγκοσλαβική ἡγεσία». Ἡ Κ.Ε. τοῦ Κ.Ε.Α. ἀντιτάχτηκε σ' αὐτή τή μονομερῆ ἐνέργεια τῆς σοβιετικῆς ἡγεσίας. Ἡ ἀπόφαση τοῦ Γραφείου Πληροφοριῶν δέν μποροῦσε νά τροποποιηθεῖ παρά μόνο ἀπό τή συνέλευση πού τήν εἶχε υἱοθετήσει καί μετά ἀπό βαθιά ἐξέταση τοῦ προβλήματος. Ἐξάλ-

λου τό Κ.Ε.Α. είχε πάθει τόσα από τή γιουγκοσλαβική ανάμειξη πρίν και μετά τό 1948, ὥστε νά μήν εἶναι εὐκόλο νά εὐθυγραμμιστεῖ μέ τή θέση τοῦ Ν. Χρυστσώφ. Οἱ διαφωνίες μεγάλωσαν ιδιαίτερα μετά τό 20ό Συνέδριο τοῦ Κ.Κ.Σ.Ε. πού ἔγινε τό Φεβρουάριο τοῦ 1956, ὅπου ὁ Ν. Χρυστσώφ ἀναθεώρησε τή θεωρία και τήν πρακτική τοῦ κομμουνισμοῦ και τή γραμμή τοῦ διεθνοῦς ἐργατικοῦ και κομμουνιστικοῦ κινήματος. Οἱ θέσεις τοῦ 20οῦ Συνεδρίου τοῦ Κ.Κ.Σ.Ε. και ἡ «μυστική» ἐκθεση γιά τήν «προσωπολατρεία και τίς συνέπειές της» πρόσφεραν ἕνα πλούσιο ὑλικό στίς παγκόσμιες ἀντι-κομμουνιστικές δυνάμεις γιά ν' ἀρχίσουν μιά μεγάλη προπαγάνδα ἐναντίον τοῦ σοσιαλιστικοῦ συστήματος. Οἱ θέσεις και ἡ ἐκθεση αὐτή χρησίμευσαν σάν ἰδεολογική βάση στίς ρεβιζιονιστικές τάσεις πού ἐμφανίστηκαν στούς κόλπους διαφόρων ἐργατικῶν και κομμουνιστικῶν κομμάτων. Οἱ Γιουγκοσλάβοι ἡγέτες εἰδικότερα, ἔσπευσαν νά ἐκμεταλλευθοῦν τή νέα κατάσταση γιά νά συνεχίσουν τήν πολιτική τῆς ἀνοιχτῆς ἀνάμειξης στήν Ἀλβανία και σέ ἄλλες σοσιαλιστικές χῶρες ὥστε ν' ἀνατρέψουν τήν ὑπάρχουσα κατάσταση. Οἱ Σοβιετικοί ἡγέτες δέν ἄργησαν ν' ἀρχίσουν τήν ἄσκηση πιέσεων στήν ἀλβανική ἡγεσία γιά νά τήν ἀναγκάσουν ν' ἀναθεωρήσει κατά τή διάρκεια τοῦ Γ' Συνεδρίου πού ἦταν κοντά, τόσο τή γενική γραμμή τοῦ Κ.Κ.Α. ὅσο και τή θέση του ἀπέναντι στή Γιουγκοσλαβία, σύμφωνα μέ τίς ἀποφάσεις τοῦ Γ' Συνεδρίου τοῦ Κ.Κ.Σ.Ε. "Ὅμως οἱ ἐργασίες τοῦ Γ' Συνεδρίου τόν Μάιο τοῦ 1956 ἔδειξαν ὅτι τό Κ.Ε.Α. δέν ἦταν διατεθειμένο νά ὑποχωρήσει στίς σοβιετικές πιέσεις.

Πραγματικά στήν πολιτική ἀπόφαση του χαρακτήρισε ἀπόλυτα ὀρθή τή γενική πολιτική, οἰκονομική και ὀργανωτική γραμμή πού εἶχε ἀκολουθήσει τό Κόμμα ἐκφράζοντας τήν ἀκλόνητη πρόθεσή του νά τήν ἀκολουθήσει και στό μέλλον. Τό ἀλβανικό Κόμμα γνωστοποίησε στούς Σοβιετικούς τίς διαφωνίες του πάνω στά θέματα ἀρχῶν. "Ὅμως μόνο και μόνο γιά νά κρατήσῃ τά προσχήματα, ἡ ἀπόφαση τόνιζε τή «σημαντική συνεισφορά» τοῦ 20οῦ Συνεδρίου τοῦ Κ.Κ.Σ.Ε.. "Ἐκριναν ὅτι ἦταν ἀκόμη νωρίς νά μιλήσουν ἀνοιχτά γι' αὐτές τους τίς διαφωνίες.

Κατά τό δεύτερο ἑξάμηνο τοῦ 1956 μεγάλωσε ἡ ἰδεολογική σύγκλιση και ἡ ἀταξία στίς τάξεις τῶν περισσοτέρων ἐργατικῶν και κομμουνιστικῶν κομμάτων. Ταραχές ἔγιναν ιδιαίτερα στήν Πολωνία και στήν Οὐγγαρία ὅπου κατέφυγαν ἀκόμη και στά ὅπλα. Ἡ τροπή τῶν γεγονότων ἀπειλοῦσε σοβαρά νά διασπάσει τό ἐργατικό και κομμουνιστικό κίνημα. Τό Φεβρουάριο τοῦ 1957 ἡ Κ.Ε. τοῦ Κ.Ε.Α. ἔβγαλε τά συμπεράσματα ἀπ' ὅλα αὐτά τά γεγονότα και καθόρισε δημόσια τή θέση της πάνω στά θεμελιώδη προβλήματα τῆς μαρξιστικῆς - λενινιστικῆς θεωρίας και τοῦ διεθνοῦς ἐργατικοῦ και κομμουνιστικοῦ κινήματος. Ἀναφερόμενη γιά λόγους τακτικῆς στίς ἀπόψεις τῆς γιουγκοσλαβικῆς ἡγεσίας, ἡ Κ.Ε. τοῦ Κ.Ε.Α. ἀπέρριψε τίς θέσεις ὅλων ἐκείνων πού προσπαθοῦσαν ν' ἀναθεωρήσουν τή μαρξιστική - λενινιστική θεωρία. Ἀντίθετα ὑπερασπίστηκε τίς θεμελιώδεις ἀρχές αὐτῆς τῆς θεωρίας, ὅπως εἶναι ὁ καθοδηγητικός ρόλος τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος, ἡ

προστασία και ή ενίσχυση του προλεταριακού κράτους, ή αναγνώριση της πάλης των τάξεων σαν αντικειμενική πραγματικότητα, ή ανάγκη να ενισχυθεί ή εργατοαγροτική συμμαχία, ή ανάγκη να εξαλειφθεί ή καπιταλιστική ιδιοκτησία και να οικοδομηθεί ή σοσιαλιστική ιδιοκτησία των κυριότερων μέσων παραγωγής, να οργανωθεί ή γεωργία σε σοσιαλιστικές βάσεις, ν' αναπτυχθεί ή προγραμματισμένη οικονομία κ.λπ. 'Υποστήριξε επίσης τή θέση ότι θά έπρεπε να κρατήσουμε από τό έργο του I.B. Στάλιν ό,τι ήταν θετικό κι επαναστατικό.

Οί θέσεις αυτές δέν άρεσαν καθόλου στό Ν. Χρουστσώφ. Στίς συνομιλίες της Μόσχας τόν 'Απρίλιο του 1957 ζήτησε άνοιχτά από τόν Ε. Χότζα και τόν πρωθυπουργό Μ. Σέχου να προσεγγίσουν τούς Γιουγκοσλάβους και «να μήν τούς κατηγορούν άδικα». Τήν πρώτη αυτή άπαίτηση τήν άκολούθησαν κι άλλες. Μπρός στην αντίσταση των 'Αλβανών ο Ν. Χρουστσώφ απείλησε να διακόψει τίς συνομιλίες χωρίς όμως να τό κάνει. 'Αντίθετα, ελπίζοντας να επιτύχει τό στόχο του με άλλα μέσα, πρόσφερε στην 'Αλβανία ένα δάνειο 422.000.000 παλιών ρουβλιών (0,10 της τιμής του σημερινού ρουβλιού). 'Ο Ε. Χότζα συνέχισε όμως να υπερασπίζει τίς απόψεις του κόμματός του στη Διάσκεψη των εργατικών και κομμουνιστικών κομμάτων που έγινε στη Μόσχα τό Νοέμβριο του 1957. 'Ο ιδεολογικός άγώνας έντεινόταν όλο και περισσότερο. Οί θέσεις της νέας γραμμής κριτικαρίστηκαν συστηματικά από τόν άλβανικό τύπο, δίχως όμως ν' αναφέρεται τό όνομα του δημιουργού τους. Μιά δυσφορία και επιφύλαξη υπήρχε τώρα ανάμεσα στις σχέσεις των 'Αλβανών ήγετών με τούς Σοβιετικούς. 'Ο Ν. Χρουστσώφ δέν απογοητεύθηκε έντούτοις. "Έδωσε ένα νέο δάνειο για τό τρίτο άλβανικό πενταετές πρόγραμμα και επισκέφθηκε αυτοπροσώπως τήν 'Αλβανία τό Μάιο του 1959. "Έγινε θερμά δεχτός από τούς ήγέτες και τό λαό σαν ένας λαμπρός αντιπρόσωπος ενός φίλου λαού. "Ομως οί 'Αλβανοί ήγέτες δέν άκολούθησαν τίς πολιτικές άκροβασίες του Ν. Χρουστσώφ και κατάγγειλαν όρισμένες θέσεις που ζημίωσαν τά συμφέροντα της 'Αλβανίας. 'Η Κ.Ε. του Κ.Ε.Α. διαμαρτυρήθηκε για τή δήλωση που έκανε ο Χρουστσώφ στον "Έλληνα πολιτικό Σ. Βενιζέλο, λέγοντάς του ότι είχε δει, υποτίθεται, "Έλληνες στην Κόρτσα, άπηχώντας έτσι τίς παλιές έλληνικές διεκδικήσεις για τή «Βόρεια "Ηπειρο» (τή Νότια 'Αλβανία). Μιά δεύτερη διαμαρτυρία έγινε ένάντια στό ότι ο Σοβιετικός πρεσβευτής στό Βελιγράδι παραδέχτηκε τίς επιθέσεις που έκανε έναντίον της 'Αλβανίας ο Γιουγκοσλάβος ήγέτης Α. Ράνκοβιτς.

Παρά τίς διαφωνίες τους τά δυό κόμματα και χώρες διατήρησαν ως τά μέσα του 1960 στενές σχέσεις που τίς διέπνεε ένα πνεύμα φιλίας και συνεργασίας. Οί πρώτοι κλονισμοί στις άλβανοσοβιετικές σχέσεις έγιναν στη συνάντηση του Βουκουρεστίου τόν 'Ιούνιο του 1960. Τό Κ.Κ.Σ.Ε. θεώρησε ότι με τήν ευκαιρία του Γ' Συνέδριου του 'Εργατικού Κόμματος της Ρουμανίας, έπρεπε να συγκεντρωθούν οί αντιπρόσωποι των εργατικών και κομμουνιστικών κομμάτων των σοσιαλιστικών χωρών για να όρίσουν μία

ήμερομηνία για μία συνάντηση στην οποία «θά γινόταν ανταλλαγή απόψεων για τή σημερινή διεθνή κατάσταση και θά όριζόταν μία κοινή γραμμή για τό μέλλον». Στίς 24 'Ιουνίου, ή αντιπροσωπεία του Κ.Ε.Α. μαζί μέ μερικές άλλες αντιπροσωπεΐες βρέθηκαν ξαφνικά, χωρίς τήν παραμικρή προειδοποίηση, μπροστά σέ μία σύσκεψη πού όργανώθηκε από τό Ν. Χρουστσώφ για τήν καταδίκη του Κ.Κ. Κίνας και τήν αποπομπή της από τό διεθνές κομμουνιστικό κίνημα. 'Η αντιπροσωπεία του Κ.Ε.Α. δήλωσε ότι ή συνάντηση του Βουκουρεστίου έρχόταν σ' αντίθεση μέ τούς όργανωτικούς κανόνες πού εφαρμόζονταν από τά έργατικά και κομμουνιστικά κόμματα. Οί διαφωνίες πού ύπήρχαν ανάμεσα στό Κ.Κ.Σ.Ε. και Κ.Κ. Κίνας δέν μπορούσαν νά κριθούν μέ βάση ένα μόνο ντοκουμέντο πού παρουσίαζαν οί Σοβιετικοί. 'Η άλβανική αντιπροσωπεία είχε τήν εκτίμηση ότι οί διαφωνίες θά έπρεπε πρώτα νά συζητηθούν από τά δυό ενδιαφερόμενα μέρη. "Αν δέν κατόρθωναν νά καταλήξουν σέ συμφωνία θά μπορούσαν νά εκθέσουν τίς απόψεις τους σέ μία Διάσκεψη τών έργατικών και κομμουνιστικών κομμάτων τών σοσιαλιστικών χωρών και μετά σέ μία διεθνή διάσκεψη τών κομμουνιστικών κομμάτων. 'Ο Ν. Χρουστσώφ χαρακτήρισε τήν στάση τών 'Αλβανών σαν «εξέγερση». Τό Κ.Ε.Α. θά έπρεπε «νά διαλέξει μεταξύ τής Σοβιετικής Ένωσης και τής Κίνας». 'Επρόκειτο για ένα τηλεσίγραφο. 'Η αντιπροσωπεία του Κ.Ε.Α. δέν υποχώρησε. 'Επί πλέον χαρακτήρισε τή συνάντηση του Βουκουρεστίου κακόβουλη και λανθασμένη.

Τό Βουκουρέστι σήμανε τήν αρχή μιας νέας περιόδου τών σοβιετοαλβανικών σχέσεων. 'Ο Ν. Χρουστσώφ μή συγχωρώντας στην άλβανική ήγεσία τό «πεΐσμα» της, κατέφυγε σέ οικονομικά αντίποινα. 'Η σοβιετική κυβέρνηση καθυστέρησε και σέ μερικές περιπτώσεις κατάργησε τελείως τήν αποστολή έμπορευμάτων και βιομηχανικού εξοπλισμού στην 'Αλβανία. 'Ο Ν. Χρουστσώφ μέ μία τελείως αντιαλβανική θέση προσπάθησε νά εκμεταλλευθεί τίς σοβαρές δυσκολίες πού γνώριζε ή χώρα τήν εποχή εκείνη. Διάφορες φυσικές καταστροφές (σεισμοί και κατολισθήσεις), είχαν προκαλέσει μεγάλες καταστροφές στην 'Αλβανία τό 1960 ένω ή ξηρασία πού κράτησε τέσσερις μήνες, κατάρτησε τελείως τά δημητριακά. 'Η πείνα απειλούσε τή χώρα. 'Η άλβανική κυβέρνηση ζήτησε έπειγόντως ν' αγοράσει σιτάρι από τή Σοβιετική Ένωση. Στην αίτηση αυτή δόθηκε έν μέρει ίκανοποιητική ύπόσχεση και μέ όρους όχι ευνοϊκούς. Στο μεταξύ τόν Αύγουστο του 1960 ή σοβιετική ήγεσία μέ μία έπιστολή της ζητούσε «τό Κ.Ε.Α. και τό Κ.Κ.Σ.Ε. νά παρουσιασθούν στην προσεχή Διάσκεψη του Νοεμβρίου μέ πλήρη ένότητα απόψεων» και πιο κάτω προειδοποιούσε: «'Ας σβήσει στον κατάλληλο χρόνο ό σπινθήρας τής διαφωνίας για νά μήν προκαλέσει φωτιά». Και αυτή τή φορά οί 'Αλβανοί ήγέτες θεώρησαν ότι οί συνομιλίες μεταξύ τών δυό κομμάτων πού είχαν ως αντικείμενο τήν κριτική τής γενικής γραμμής ενός άλλου κομμουνιστικού κόμματος, αποτελούσαν παραβίαση τών κανόνων πού διέπουν τίς σχέσεις μεταξύ τών κομμουνιστικών κομμάτων.

Σύντομα τό Κ.Ε.Α. δέχτηκε τήν πρόσκληση νά συμμετάσχει στήν σύνοδο τῶν κομμουνιστικῶν κομμάτων πού θά γινόταν τό Νοέμβριο στή Μόσχα. Λίγο πρίν ἀναχωρήσει ἡ ἀλβανική ἀντιπροσωπεία δέχθηκε ἕνα ἐπίσημο ἔγγραφο τοῦ Κ.Κ.Σ.Ε. πού μοιράσθηκε σ' ὅλες τίς ἀντιπροσωπεῖες πού εἶχαν προσκληθεῖ στή σύνοδο τῆς Μόσχας. Τό ἔγγραφο αὐτό ἀγνοοῦσε τήν ὑπαρξη τοῦ Κ.Ε.Α. καί τήν Ἑλβανία σά σοσιαλιστική χώρα καί κατηγοροῦσε τήν ἡγεσία τοῦ Κ.Ε.Α. γιά παραβίαση τοῦ δημοκρατικοῦ συγκεντρωτισμοῦ καί γιά ἀντισοβιετική στάση. Κάτω ἀπ' αὐτές τίς συνθήκες οἱ προκαταρκτικές συνομιλίες μεταξύ τῶν ἀντιπροσωπειῶν τῶν δύο κομμάτων δέν μπορούσαν νά καταλήξουν σέ κανένα ἀποτέλεσμα.

Στή σύνοδο τῆς Μόσχας ὅπου ἔλαβαν μέρος 81 ἐργατικά καί κομμουνιστικά κόμματα, ἡ ἀλβανική ἀντιπροσωπεία πού καθοδηγοῦνταν ἀπό τόν Ε. Χότζα παρουσίασε τίς ἀπόψεις τοῦ Κ.Ε.Α. πάνω στά βασικά προβλήματα τῆς διεθνούς κατάστασης πού ἀποτελοῦσαν ἀντικείμενο βαθιῶν διαφορῶν. Κατάγγειλε ἀνοιχτά τίς παραβιάσεις πού ἔκανε ἡ ὁμάδα τοῦ Ν. Χρουστσώφ στίς σχέσεις της μέ τό Κ.Ε.Α. καί τό Κ.Κ. Κίνας. Πολλές ἀντιπροσωπεῖες θεώρησαν τήν πράξη αὐτή σάν μιά ἱεροσυλία καί προσπάθησαν νά καταδικάσουν τό Κ.Ε.Α. στηριζόμενοι σέ συνολτικές κατηγορίες χωρίς νά λάβουν ὑπόψη τους τά πραγματικά γεγονότα. Ἔτσι σ' αὐτή τή σύνοδο ἀποκρυσταλλώθηκε ἀκόμη καθαρότερα ἡ ὑπαρξη δύο ἀντίθετων γραμμῶν πού ἡ μεταξύ τους διαμάχη θά χαρακτηρίζεται ἀπό δῶ καί πέρα τήν ἀνάπτυξη τοῦ διεθνούς ἐργατικοῦ καί κομμουνιστικοῦ κινήματος.

Μετά τή σύνοδο τῆς Μόσχας ἡ ὁμάδα τοῦ Ν. Χρουστσώφ μετέφερε τίς ἰδεολογικές της διαφωνίες μέ τό Κ.Ε.Α. στό πεδίο τῶν κρατικῶν σχέσεων. Ἡ σοβιετική ἡγεσία ἀκύρωσε μονομερῶς ὅλες τίς συμφωνίες πού ὑπογράφηκαν κανονικά μεταξύ τῶν δύο χωρῶν. Σταμάτησε τά δάνεια πού εἶχε συμφωνήσει νά δώσει στή Ἀ.Δ. τῆς Ἑλβανίας στά ἔτη 1961 - 1966, ἔθεσε τέλος σέ κάθε ἐμπορική, τεχνικοεπιστημονική καί πολιτιστική σχέση κι ἀπέσυρε τούς Σοβιετικούς εἰδικούς πού βρίσκονταν στήν Ἑλβανία.

Ὁ Κοσύγκιν, τότε Α' Ἀντιπρόεδρος τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου τῆς Σοβιετικῆς Ἑνώσεως, θά ἐξηγήσει τούς λόγους σέ μιά ἐπιστολή στίς 26 Ἀπριλίου τοῦ 1961: «... Ἡ ἀλβανική ἡγεσία δέ θά ἔπρεπε νά ἐλπίζει ὅτι ἡ Σοβιετική Ἑνωση θά τῆς ἔδινε τή βοήθεια στή βάση τῶν ἀρχῶν πού μέχρι τώρα ἔχουν ἐφαρμοστεῖ, γιατί δικαίωμα σέ μιά τέτοια βοήθεια ἔχουν μόνο οἱ φίλοι καί οἱ αὐθεντικοί ἀδελφοί. Ἡ Σοβιετική Ἑνωση θεωρεῖ ἀναγκαῖο νά συνάψει ἀπό δῶ καί πέρα τίς σχέσεις της μέ τήν Ἑλβανία σέ μιά νέα βάση. ...Καί ὅσον ἀφορᾷ τίς πρότερες σχέσεις..., αὐτό ἐξαρτᾶται τελείως ἀπό τήν ἀλβανική στάση». Τή δήλωση αὐτή τήν ἀκολούθησε ἡ διακοπή τῆς ἀποστολῆς ὅπλων καί πολεμικοῦ ὕλικου στό λαϊκό ἀλβανικό στρατό, πού εἶχε συμφωνηθεῖ στίς διμερεῖς συμφωνίες στά πλαίσια τοῦ συμφώνου τῆς Βαρσοβίας, καθώς ἐπίσης καί ἡ ἀποχώρηση τῶν ναυτικῶν μονάδων ἀπό τή ναυτική βάση τῆς Βλόρας κ.λπ.

Οἱ Ἑλβανοί ἡγέτες προειδοποίησαν τό Ν. Χρουστσώφ γι' αὐτές του τίς

βεβιασμένες πράξεις. «Πρέπει ν' αποφύγουμε τήν επέκταση τῶν ιδεολογικῶν διαστάσεων... στό πεδίο τῶν σχέσεων μεταξύ Κρατῶν», τόνιζε ἡ Κ.Ε. τοῦ Κ.Ε.Α. σέ μιά ἐπιστολή της τόν Ἰούλιο τοῦ 1961 πρὸς τήν Κ.Ε. τοῦ Κ.Κ.Σ.Ε. ζητώντας ν' ἀρχίσουν ἀμέσως διμερεῖς συνομιλίες. Ὁμως ἡ Σοβιετική κυβέρνηση συνέχισε τά ἀντίποινα, ἔδιωξε ὅλους τοὺς Ἀλβανούς φοιτητές, πολίτες καί στρατιωτικούς πού ἔκαναν τίς σπουδές τους στή Σοβιετική Ἑνωση καί ἀπέκλεισε στήν πράξη τή Λ.Δ. τῆς Ἀλβανίας ἀπό τό Σύμφωνο τῆς Βαρσοβίας.

Ἡ ἀντιαλβανική στάση της ἔφτασε στό ἀπόγειό της στό 22ο Συνέδριο τοῦ Κ.Κ.Σ.Ε. τόν Ὀκτώβρη τοῦ 1961. Στήν εἰσήγηση πού παρουσίασε στό Συνέδριο ὁ Ν. Χρουστσώφ δέ δίστασε νά χαρακτηρίσει τήν ἀλβανική ἡγεσία «πράκτορα τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ, πωλημένη γιά τριάντα ἀργύρια» καί κάλεσε τόν ἀλβανικό λαό νά τήν ἀνατρέψει. Ὁ Ν. Χρουστσώφ μέ μονομερή καί αὐθαίρετο τρόπο, περιφρονώντας κάθε κανόνα ἀποκάλυπτε δημόσια τίς διαφωνίες μέ τό Κ.Ε.Α. Κι ἐνῶ τό ἀλβανικό Κόμμα γιά μιάν ἀκόμη φορά ἔκανε ἐκκλήση ζητώντας ν' ἀναλυθεῖ μέ ἀντικειμενικότητα καί δίκαιο τρόπο ἡ σοβαρή κατάσταση στήν ὁποία βρισκόνταν οἱ σοβιετοαλβανικές σχέσεις, ἡ Σοβιετική κυβέρνηση χωρίς κανένα λόγο, πού νά στέκει, ἔκλεισε τήν αὐλαία μέ μιά πράξη πού δέν εἶχε προηγούμενο στίς σχέσεις μεταξύ σοσιαλιστικῶν χωρῶν: διέκοψε τίς διπλωματικές σχέσεις μέ τή Λαϊκή Δημοκρατία τῆς Ἀλβανίας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιας

Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΑΛΒΑΝΙΑ

Νά στηριζόμαστε στις δικές μας δυνάμεις

Μέσα σέ δεκαπέντε χρόνια ή άλβανική κοινωνία γνώρισε βαθιές αλλαγές. Από ένα πολύμορφο οικονομικό σύστημα κατορθώθηκε νά δημιουργηθῆί ένα έναϊο σύστημα σοσιαλιστικής οικονομίας. Στά 1960 ό σοσιαλιστικός τομέας στήν οικονομία είχε τό πάνω χέρι στή βιομηχανική καί άγροτική παραγωγή καθώς καί στό εμπόριο, εξασφαλίζοντας περίπου τό 90% τοῦ ἔθνικοῦ εἰσοδήματος. Ἡ οικονομική βάση τοῦ σοσιαλισμοῦ είχε πλέον οἰκοδομηθῆί στή Λαϊκή Δημοκρατία τῆς Ἀλβανίας ἐπιφέροντας ὀρισμένες αλλαγές στήν κοινωνική δομή: οἱ ἐργάτες ἀντιπροσώπευαν τώρα τό 22,5%, οἱ ἀγρότες τῶν συνεταιρισμῶν τό 62,8% καί οἱ διανοούμενοι τό 13,6%.

Ἡ Ἀλβανία εἶχε τώρα νά ἀντιμετωπίσει ένα νέο ἐξελικτικό στάδιο, τήν ὀλοκληρωτική οἰκοδόμηση τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας. Οἱ θεμελιακές γραμμές χαραχτηκαν στό Δ' Συνέδριο τοῦ Κ.Ε.Α. τό Φεβρουάριο τοῦ 1961 καί στό Ε' Συνέδριο τό Νοέμβριο τοῦ 1966. Τό κύριο καθῆκον τῶν μελλοντικῶν πενταετῶν προγραμμάτων ἦταν ή μετατροπή τῆς Λαϊκῆς Δημοκρατίας τῆς Ἀλβανίας ἀπό ἀγροτοβιομηχανική χώρα σέ χώρα βιομηχανοαγροτική.

Οἱ στόχοι ἦταν ἐξίσου φιλόδοξοι μέ τά προηγούμενα πενταετή προγράμματα. Ὅμως μέσα στις νέες συνθῆκες ή πραγματοποίησή τους εἶχε μιά ἰδιαίτερη πολιτική σημασία. Πραγματικά, ή πραγματοποίηση τῶν νέων στόχων ἀναγγέλθηκε σέ μιά στιγμή πού μόλις ή Σοβιετική κυβέρνηση εἶχε ἀκυρώσει ὅλες τίς συμφωνίες πού εἶχε ὑπογράψει μέ τή Λαϊκή Δημοκρατία τῆς Ἀλβανίας. Ἡ ρήξη τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων ἀποτέλεσε ένα σοβαρό χτύπημα γιά τήν άλβανική οικονομία γιατί τό ποσοστό τῶν ἐξαγωγῶν καί τῶν εἰσαγωγῶν μέ τή Σοβιετική Ἐνωση ἀποτέλεσε γιά δώδεκα χρόνια, κατά μέσο ὄρο, τό 50% τοῦ συνόλου τῶν συναλλαγῶν. Ἐπιπλέον ή ματαίωση τῆς στρατιωτικῆς βοήθειας ἐπέβαλε ἀπρόβλεπτα ἐξοδα στήν άλβανική οικονομία γιά τήν ἐνίσχυση τῆς ἔθνικῆς ἄμυνας.

Ἡ κατάσταση ἐπιδεινώθηκε ἀκόμη περισσότερο ὅταν οἱ κυβερνήσεις ὀρισμένων Λαϊκῶν Δημοκρατιῶν τῆς Εὐρώπης ἀκολουθώντας τό παράδειγμα

τῆς Μόσχας, ἔκοψαν κι αὐτές τίς πιστώσεις, καθυστέρησαν τήν ὑπογραφή ἐμπορικῶν συμφωνιῶν καί ἀρνήθηκαν νά δώσουν σ' ἀντάλλαγμα τῶν ἀλβανικῶν προϊόντων πού ἐξάγονταν, ἄλλα προϊόντα πού ἡ ἀλβανική οἰκονομία εἶχε μεγάλη ἀνάγκη.

Μερικές δυτικές δυνάμεις ἔσπευσαν νά προσφέρουν τίς ὑπηρεσίες τους γιά νά γεμίσουν τό κενό, ὅμως συνάντησαν κατηγορηματική ἀρνηση τῆς ἀλβανικῆς κυβέρνησης.

Μιά ἄμεση λύση ἐπιβαλόταν. Μέσα σ' αὐτές τίς συνθήκες τοῦ πολιτικοῦ, οἰκονομικοῦ καί στρατιωτικοῦ ἀποκλεισμοῦ, τό σύνθημα τοῦ Κόμματος Ἐργασίας Ἀλβανίας «νά στηριζόμαστε στίς δικές μας δυνάμεις» πῆρε μιά μεγάλη ἱστορική σημασία, ἀποτελώντας τήν πιό ὀρθολογική λύση γιά νά ξεπεραστοῦν τά ἐμπόδια δίχως ἡ χώρα ν' ἀναγκασθεῖ νά κάνει πολιτικούς συμβιβασμούς. Μιά ἰδιαίτερη σημασία πῆρε ἡ ἀνακάλυψη καί στό μᾶξιμουμ ἀξιοποίηση τῶν ἐσωτερικῶν δυνάμεων, δυνατοτήτων καί ἀποθεμάτων, ὅπως ἐπίσης ἡ κινητοποίηση τῆς δημιουργικῆς σκέψης ἀπό τοὺς ἐργάτες καί τοὺς εἰδικούς. Γι' αὐτόν ἀκριβῶς τό σκοπό ἐγινε ὁ μέγας διάλογος ἀνάμεσα στά κομματικά καί κρατικά ὄργανα καί τίς ἐργαζόμενες μάζες πάνω στά προβλήματα πού ἔβαζε ἡ συνεχῆς ἀνάπτυξη τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ὁ διάλογος αὐτός ἔμεινε στήν ἱστορία τῆς χώρας μέ τό ὄνομα «λαϊκή συμβουλευτική συζήτηση». Μιά τέτοια συμβουλευτική συζήτηση ἐγινε τόν Ἰούνιο τοῦ 1961 μέ θέμα: πῶς θά γινόταν δυνατό νά παραχθοῦν ἀπό τήν ἴδια τή χώρα οἱ μηχανές, ὁ ἐξοπλισμός, τ' ἀνταλλακτικά καί ἄλλα προϊόντα πού μέχρι τότε εἰσάγονταν.

Οἱ λαϊκές συμβουλευτικές συζητήσεις μεταμορφώθηκαν σ' ἓνα μαζικό κίνημα. Ἡ δημιουργική σκέψη παροτρυμένη ἀπό τόν πατριωτισμό, θά ἐκδηλώθει μέ τή συγχώνευση τῆς ἐπιστήμης καί τῆς ἀποκτημένης ἐμπειρίας. Ἔτσι στηριζόμενοι ἀποκλειστικά στίς ἐσωτερικές δυνάμεις κι ἀποθέματα, κατάφεραν νά κατασκευάσουν μερικές φάμπρικες, ἐργαστήρια βιομηχανικῆς παραγωγῆς καί μηχανές διαφόρων τύπων. Ἐκατοντάδες νέα προϊόντα θά παραχθοῦν γιά πρώτη φορά στήν Ἀλβανία γιά νά καλύψουν τίς ἀνάγκες τῆς παραγωγῆς καί τῆς τρέχουσας κατανάλωσης.

Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά ἡ δημιουργία ἀγροτικῶν συνεταιρισμῶν ἔβαλε σοβαρά προβλήματα πού τράβηξαν τήν προσοχή τῶν καθοδηγητικῶν ὀργάνων. Ὁ ρυθμός τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς δέν κατόρθωνε ν' ἀνταποκρίνεται πάντα στίς ἀνάγκες πού γεννήθηκαν μέ τήν ἐπέκταση τῆς βιομηχανίας, τή γρήγορη αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ καί τήν αὔξημένη ἀγοραστική του δύναμη. Ἐπρεπε μέ κάθε τρόπο νά περάσουμε ἀπό τήν ἀδύναμη γεωργική ἀνάπτυξη σέ μιά ἐντατική ἀνάπτυξη τῆς γεωργίας παίρνοντας διάφορα μέτρα γιά τήν αὔξηση τῆς ἀπόδοσης. Ἐνα σημαντικό ρόλο πρός αὐτή τήν κατεύθυνση ἔπαιξαν τά ἐγγειοβελτιωτικά ἔργα πού ἔγιναν στίς τέσσερις γωνιές τῆς χώρας. Μέ τήν ἀποξήρανση τῶν ἐλῶν καί τήν ἐγγειοβελτίωση τῶν ἐλωδῶν ἐκτάσεων τῆς Μουζακιᾶς, Θουμάνας, Ρόσκοβετς, Λέβαν-Φιέρ, Ζαντρίμα, Ρούσκουλ κ.λπ., ἀξιοποιήθηκαν δεκάδες χιλιάδες ἐκτάρια, βελτιώθηκε ἓνα

ακόμη μεγαλύτερο καλλιεργήσιμο έδαφος κι εξασφαλίστηκε ή άρδευση σέ περισσότερα από διακόσιες χιλιάδες έκτάρια.

Στίς περιοχές τής ύπαιθρου ό τρόπος ζωής χρειαζόταν ακόμη μεγάλες αλλαγές. 'Η σχετικά μικρή παραγωγή ή άπαρχαιωμένη νοοτροπία και τό άνεπαρκές πολιτιστικό επίπεδο, άποτελοῦσαν σοβαρά έμπόδια στήν πρόοδό τους. Τά κομματικά και κρατικά όργανα καθώς έπίσης και οί κοινωνικές οργανώσεις, έκαναν έντεταμένες προσπάθειες για ν' αλλάξουν τόν τρόπο ζωής τής ύπαιθρου. " Αρχισε νά εφαρμόζεται ή δωρεάν ιατρική περίθαλψη για τούς άγρότες όπως ήδη εφαρμοζόταν στόν υπόλοιπο πληθυσμό.

'Η πολιτική αυτή πού βασιζόταν «στή στήριξη στίς δικές σου δυνάμεις» έδωσε θετικά άποτελέσματα. Οί κυριότεροι στόχοι τοῦ τρίτου πενταετοῦς σχεδίου (1961 - 1965) έκπληρώθηκαν. Σέ πέντε χρόνια κατασκευάστηκαν και λειτούργησαν 430 βιομηχανικά, άγροτικά και κοινωνικοπολιτιστικά έργα. Στή βιομηχανία δημιούργήθηκαν νέοι βιομηχανικοί κλάδοι βιομηχανία έπεξεργασίας μετάλλων (χαλκοῦ, σιδηρονικέλιου, μεταλλουργίας σιδήρου), χημική βιομηχανία (παραγωγή άζωτούχων και φωσφορούχων λιπασμάτων) κ.λπ.

Νέες λαϊκές συμβουλευτικές συζητήσεις θά γίνουν για τήν έπεξεργασία τοῦ τέταρτου πενταετοῦς σχεδίου (1966 - 1970). Μέ τήν τελική ψήφιση τοῦ σχεδίου από τό Ε' Συνέδριο τοῦ Κ.Ε.Α. τόν Νοέμβρη τοῦ 1966 ή χώρα μπήκε στή φάση τής συνεχούς ανάπτυξης τής βαριάς μεταποιητικής βιομηχανίας. Τό νέο σχέδιο τή θεωροῦσε σάν τόν πιο ουσιαστικό κρίκο στό σύνολο τῶν μεγάλων οικονομικῶν επιδιώξεων.

"Ενα νέο πρόβλημα παρουσιάστηκε μέ τή μαζική εισροή τοῦ πληθυσμοῦ στίς πόλεις, πού ή βιομηχανική ανάπτυξη και ή κολλεκτιβοποίηση τής ύπαιθρου συντέλεσαν ν' αύξηθει. Στό δεύτερο πενταετές σχέδιο, και κυρίως μετά τό 1959, πάνεα εργατικά χέρια πού χρειαζόνταν οί πόλεις και πού ήταν μειωμένα εξαιτίας τής όρθολογικοποίησης και τοῦ έκσυγχρονισμού τής διαδικασίας τής εργασίας, εξασφαλίστηκαν κατά κύριο λόγο από τά ίδια τά αστικά κέντρα, βασικά χάρη στή μαζική συμμετοχή τῶν γυναικῶν στήν παραγωγή. "Ομως στήν περίοδο 1945 - 1968 ό αστικός πληθυσμός αύξήθηκε κατά 433.000 άτομα πού μεταφέρθηκαν από τήν ύπαιθρο. Τό Ε' Συνέδριο τοῦ κόμματος καταδίκασε αυτή τήν τεχνητή αύξηση τοῦ πληθυσμοῦ τῶν πόλεων και τή συνεχή έξοδο από τήν ύπαιθρο πρός τίς πόλεις. Πραγματικά χρειαζόταν νά παροτρυνθει ταυτόχρονα ή οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη τῶν καθυστερημένων όρεινῶν περιοχῶν.

'Ο άγώνας για τή διάπλαση τοῦ νέου ανθρώπου

Οί οικονομικές και κοινωνικές έπιτεύξεις δέν άποτελοῦν παρά μία πλευρά τής σοσιαλιστικῆς οικοδόμησης. 'Η άλλη πλευρά πού είναι έξίσου

σοβαρή, είναι ή διάπλαση ενός νέου ανθρώπου προικισμένου μέ μιά σοσιαλιστική συνείδηση. Σέ μιά καθυστερημένη χώρα, όπως ή 'Αλβανία, αυτό ήταν ένα εξαιρετικά δύσκολο έργο. Οί νέες ιδέες συναντούσαν τήν αντίδραση μιās όλόκληρης σειράς αστικών, μικροαστικών, φεουδαρχικών και πατριαρχικών συνηθειών και νοοτροπιών, κληρονομιά του παρελθόντος. Οί παλιές αυτές αντιλήψεις πού έκδηλώνονταν στην καθημερινή ζωή κι εργασία, εμπόδιζαν τή σοσιαλιστική ανάπτυξη τής χώρας.

Ο άγώνας για τήν εξαφάνιση των άπαρχαιομένων αντιλήψεων και τήν εμπέδωση τής σοσιαλιστικής ιδεολογίας, πού στην ιστορία τής χώρας αναφέρεται σαν ή «ιδεολογική επανάσταση», πήρε στή δεκαετία του '60 μιά μεγάλη έκταση και μιά ιδιαίτερη βαρύτητα. Ήταν κάτι πού τό απαιτούσε όχι μόνο τό νέο στάδιο τής ολοκληρωτικής οίκοδόμησης τής σοσιαλιστικής κοινωνίας, αλλά και ό θεμελιακός άγώνας μεταξύ των δύο αντιλήψεων πού υπήρχαν στό διεθνές κομμουνιστικό κίνημα.

Ποιά είναι τά χαρακτηριστικά σημεία αυτής τής επανάστασης;

Κατά πρώτο λόγο μιά νέα στάση άπέναντι στην εργασία και στην κοινωνική ιδιοκτησία. Καθένας έπρεπε νά διαποτισθεί μέ τήν ιδέα ότι θά έπρεπε νά ζει μέ τόν ιδρώτα του προσώπου του και ν' άπαλλαγει άπό οποιαδήποτε άδιαφορία ή παρασιτική τάση. Καθένας έπρεπε νά είναι έτοιμος νά δουλέψει εκεί όπου τόν χρειάζονταν για τήν οίκοδόμηση του σοσιαλισμού, δίνοντας προτεραιότητα στό γενικό συμφέρον και διαφυλάσσοντας τήν κοινωνική ιδιοκτησία πού ήταν ή άδιασπλονίκητη βάση του σοσιαλιστικού καθεστώτος. Ο νέος άνθρωπος θά πρέπει νά διαποτισθεί μέ τό ταξικό πνεύμα και τίς ιδέες πού πήγαζαν άπό τή Σοσιαλιστική Έπανάσταση, μένοντας πιστός μέχρι τέλους στό συμφέροντα τής εργατικής τάξης. Θά πρέπει επίσης νά είναι προικισμένος μέ ύψηλές ήθικές και πολιτικές άρετές και κάθε δραστηριότητά του νά καθοδηγείται άπό τίς αρχές τής τιμιότητας και τής δικαιοσύνης. Κάθε τάση για εύκολη ζωή, για προσωπικά προνομιακά ώφέλη, για άθέμιτα κέρδη, για μιά άτακτη προσωπική και οίκογενειακή ζωή, είναι άσυμβίβαστη μέ τή νέα κοινωνία.

Στίς συνθήκες πού δημιουργήθηκαν μετά τό οικονομικό - πολιτικό μπούκοτάζ άπό τό έξωτερικό, τό αίσθημα του σοσιαλιστικού πατριωτισμού έγινε μιά κινητήρια δύναμη αποφασιστικής σημασίας. Κάθε προσπάθεια δυσφήμισης σ' ό,τι ήταν άλβανικό κι ή έξύμνηση του ξένου, κρίθηκε ότι ήταν άσυμβίβαστα μέ τόν πατριωτισμό. Ωστόσο, ό σοσιαλιστικός πατριωτισμός όχι μόνον δέν αποκλείει αλλά αντίθετα προϋποθέτει τόν προλεταριακό διεθνισμό, τή φιλία και τήν άλληλεγγύη μέ τούς άλλους λαούς.

Τό Κ.Ε.Α. θεώρησε ότι τό καλύτερο άμόνι για τή σφυριλάτηση του σοσιαλιστικού ανθρώπου ήταν ή εργασία, πού έξω άπ' αυτήν ή κομμουνιστική διαπαιδαγώγηση είναι άκατανόητη.

Στό νέο αυτό στάδιο ή ιδεολογική επανάσταση δέν ενδιαφέρθηκε μόνο για τή νοοτροπία και τίς αντιλήψεις των ανθρώπων αλλά χτύπησε και τούς θεσμούς. Στόχος τής επαναστατικής δράσης ήταν τό ξεκαθάρισμά τους άπό

τούς άπαρχαιομένους τύπους, τίς μορφές και τίς μεθόδους και ή άνανέωσή τους ώστε νά διευθύνεται μέ περισσότερη άποτελεσματικότητα ή σοσιαλιστική οίκοδόμηση. Για τό λόγο αυτό δόθηκε μεγάλη προσοχή στόν άγώνα έναντίον τής γραφειοκρατίας πού έκδηλώθηκε στόν κρατικό και κομματικό μηχανισμό. 'Η Κ.Ε. του Κ.Ε.Α. και ή κυβέρνηση θά πάρουν μιά σειρά μέτρων έναντίον της.

Οί νόμοι και οί έγκύκλιοι άναθεωρήθηκαν πλατιά από τούς είδικούς και τίς λαϊκές μάζες κι άπαλλάχτηκαν από ό,τι ήταν περιττό ώστε ν' άνταποκρίνονται καλύτερα στις νέες άνάγκες τής κοινωνίας.

'Αναπροσαρμόστηκε ή σχέση μεταξύ τών ύψηλών, τών μέσων και χαμηλών μισθών. Οί μεγάλοι μισθοί μειώθηκαν σχετικά ώστε τό επίπεδο ζωής τών κατηγοριών μέ τό μεγαλύτερο εισόδημα νά πλησιάζει κατά τό δυνατόν περισσότερο τό επίπεδο τών εργαζομένων μαζών τής χώρας.

'Η καθιέρωση τής λειτουργίας του πολιτικού έπιτρόπου, τών κομματικών έπιτροπών μέσα στό στρατό και ή κατάργηση τών στρατιωτικών βαθμών είχαν για σκοπό νά φέρουν πιο κοντά τά στρατιωτικά στελέχη μέ τή μάζα τών στρατιωτών και νά ενισχυθεί ή καθοδήγηση του κόμματος μέσα στό στράτευμα.

'Η Κεντρική 'Επιτροπή εξέθεσε τούς λόγους πού τήν οδήγησαν στη λήψη αυτών τών μέτρων σε μιά άνοιχτή έπιστολή της, τον Μάρτιο του 1966, προς όλο τον λαό. 'Η άνοιχτή αυτή έπιστολή ήταν μιά αυτοκριτική για τίς αδυναμίες και τά λάθη πού έγιναν όπως επίσης ένα ισχυρό κάλεσμα για νά επαναστατικοποιηθεί μέ τέτοιο τρόπο ή ζωή τής χώρας ώστε νά προλάβει τήν εμφάνιση του ρεβιζιονισμού και τήν άποκατάσταση του καπιταλισμού.

'Ο Ε. Χότζα θά υπογραμμίσει άργότερα ότι δέν έπρόκειτο μονάχα για τήν καταπολέμηση τής τεχνικής και διοικητικής πλευράς του προβλήματος αλλά για τήν καταπολέμηση τής γραφειοκρατίας ως νοοτροπίας και συμπεριφοράς.

Μέσα σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα οί κρατικοί και κομματικοί μηχανισμοί από τήν κορυφή μέχρι τή βάση καθώς επίσης και οί κρατικές επιχειρήσεις και οί γεωργικοί συνεταιρισμοί αναδιοργανώθηκαν και άπλοποιήθηκαν. Τό προσωπικό τής κρατικής διοίκησης μειώθηκε κατά τό μισό στην κορυφή. Περίπου δεκαπέντε χιλιάδες διοικητικά στελέχη μετατέθηκαν σε παραγωγικά έργα, ειδικότερα στην ύπαιθρο. 'Ανώτατοι ύπάλληλοι του Κόμματος και του κράτους ένώθηκαν μέ τή βάση. 'Η δουλειά για τήν παραγωγή γνώρισε μιά άνάπτυξη πού δέν είχε προηγούμενο. 'Ο στρατός άρχισε νά συμμετέχει δραστήρια σε σημαντικές μαζικές ενέργειες στόν τομέα τής παραγωγής, ένω ένα πλατύ κίνημα θά ξεσπάσει για νά συνδέσει τή διανοητική εργασία μέ τή χειρονακτική. "Ολοι οί ύπάλληλοι, συμπεριλαμβανομένων και τών ανθρώπων τής επιστήμης, τών γραμμάτων και τεχνών, θά έπρεπε από δώ και πέρα νά εκτελοούν κάθε χρόνο ένα μήνα χειρονακτική εργασία, ειδικότερα στην ύπαιθρο. 'Η νεολαία τής μέσης και άνώτερης εκπαίδευσης πήρε ενεργό μέρος στις οίκοδομικές εργασίες και στην κινητοποίηση τής δημιουργικής σκέψης. Τέλος για νά τελειοποιηθεί

καλύτερα ή προετοιμασία για την άμυνα της πατρίδας και την οικόδομη του σοσιαλισμού, δόθηκε μία ιδιαίτερη φροντίδα στη στρατιωτική και σωματική εκπαίδευση του πληθυσμού.

Τό Ε' Συνέδριο του Κ.Ε.Α. προχώρησε σε μία θεωρητική δουλειά για την ἐμβάθυνση του ἐπαναστατικού προτσές που θά ἔπρεπε νά γίνει σ' ὄλους τούς τομείς τῆς ζωῆς. Τόνισε ὅτι ἡ ἰδεολογική ἐπανάσταση εἶχε κύριο μέλημά της νά διεξάγει τήν ταξική πάλη μέχρι τήν τελική νίκη. Ἡ πάλη αὐτή, διευκρίνιζε τό Συνέδριο, δέ στρέφεται μόνο ἐνάντια στούς ἐσωτερικούς καί ἐξωτερικούς ἐχθρούς, μά ἀναπτύσσεται καί στούς κόλπους τοῦ λαοῦ καί τοῦ Κόμματος, ἐνάντια στίς πατριαρχικές καί ἀστικές ἀντιλήψεις, συνήθειες καί ἔθιμα. Εἶναι πρὶν ἀπ' ὅλα μία ἰδεολογική πάλη. Γιαυτό θά πρέπει νά δοθεῖ ἰδιαίτερη προσοχή στήν ἰντελλιγκέντσια (διανόηση) τῆς χώρας, πού λόγω τῆς φύσης της καί τῶν συνθηκῶν ἐργασίας καί ὑπαρξῆς της, μπορεῖ εὐκολά νά ὑποταχτεῖ στήν ἀντισοσιαλιστική ἰδεολογία. Θά πρέπει λοιπόν αὐτή νά ἐξασφαλίσει μία συνεχῆ ἐπαναστατική στάση δουλεύοντας καί ζώντας μέσα στούς ἐργάτες καί τούς ἀγρότες, μέ τούς ὁποίους πρέπει νά ἐνσωματωθεῖ. Θά πρέπει ἀκόμη νά μειωθοῦν οἱ ἀνισότητες μεταξύ διανοητικῆς καί χειρωνακτικῆς ἐργασίας, πράγμα πού θ' ἀποτελεῖ στόχο ἐνός πλατιοῦ προγράμματος, μέ σκοπό τήν ἐλάττωση τῶν διαφορῶν μεταξύ πόλης καί ὑπαίθρου, ἐργατικῆς καί ἀγροτικῆς τάξης, βιομηχανίας καί γεωργίας.

Μέ τήν εὐκαιρία αὐτή τό Ε' Συνέδριο τοῦ Κ.Ε.Α. καθόρισε ἐπίσης ὅ,τι ἐννοοῦμε λέγοντας «εὐημερία» στό σοσιαλισμό.

Τό ἀνέβασμα τοῦ βιοτικού ἐπιπέδου δέ συνίσταται στήν ἱκανοποίηση τῶν μικροαστικῶν ἰδιοτροπιῶν, στή διασφάλιση μιᾶς πολυτελοῦς ζωῆς γιά ἕνα κοινωνικό στρῶμα ἢ γιά μία εἰδική ομάδα, ἀλλά στήν ἱκανοποίηση τῶν ὕλικῶν, πολιτιστικῶν καί πνευματικῶν ἀναγκῶν ὅλου τοῦ πληθυσμοῦ, πράγμα πού δέν μπορεῖ νά πραγματοποιηθεῖ παρά μόνο μέ τήν πρόοδο τῆς οἰκονομίας τῆς χώρας.

Νέες ἐπαναστατικές ἀναπτύξεις

Ο Μάρξ εἶχε πει ὅτι οἱ ἰδέες μετατρέπονται σε ὕλική δύναμη ὅταν γίνονται κτῆμα τῶν μαζῶν. Ἔτσι λοιπόν οἱ ἐπαναστατικές ἰδέες πού διαδόθηκαν στή δεκαετία τοῦ '60 κινητοποίησαν πλατιές μάζες τοῦ λαοῦ. Αὐτήν τήν ἐποχή ἐμφανίζονται στίς πόλεις καί στήν ὑπαίθρο διάφορα ἐπαναστατικά κινήματα, χωρίς προηγούμενο στήν ἱστορία τῆς χώρας, πού σήμαναν ἕνα νέο ποιοτικό ἐπίπεδο στήν ἰδεολογική καί πολιτιστική ἐπανάσταση. Τέτοια κινήματα ἦταν, τό κίνημα γιά νά καθιερωθεῖ παντοῦ ἡ προτεραιότητα τοῦ γενικοῦ συμφέροντος πάνω στό προσωπικό, τό κίνημα ἐναντίον τῆς ἰδεολογίας καί τῶν ὕλικῶν βάσεων τῆς θρησκείας, τό κίνημα γιά τήν ὀλοκληρωτική χειραφέτηση τῆς γυναίκας, γιά τήν συνεχῆ ἐπαναστατικοποίηση τοῦ σχολείου κ.λπ.

• Τά κινήματα αὐτά πού βγήκαν ἀπό τήν ἱστορική ἀνάπτυξη τῆς χώρας,

είχαν για χαρακτηριστικό τους τόν αγώνα ανάμεσα στις νέες και παλιές αντιλήψεις, έναν αγώνα που πήρε διάφορες μορφές ανάλογα με τό πρόβλημα, τόν κοινωνικό χώρο και τό πολιτικό και πολιτιστικό επίπεδο αὐτῶν που συμμετείχαν. Ἡ ἐργατική τάξη και ἡ νεολαία μπῆκαν στήν πρωτοπορεία αὐτῶν τῶν κινήματων που σύντομα ἀγκάλιασαν τά πιό πλατιά κοινωνικά στρώματα, ἄνδρες και γυναῖκες ὄλων σχεδόν τῶν ἡλικιῶν.

Γιά τό κίνημα τοῦ νά καθιερωθεῖ παντοῦ ἡ προτεραιότητα τοῦ γενικοῦ συμφέροντος πάνω στό προσωπικό, πάρθηκαν διάφορες πρωτοβουλίες ἀπό τούς ἐργάτες, ἀγρότες και διανοούμεενους που ἔτειναν στήν προσπάθεια νά συνδυάσουν μέ τό σωστότερο τρόπο τό προσωπικό μέ τό γενικό συμφέρον.

Ἡ συνέχιση τῆς κολλεκτιβοποίησης

Ἐνα ἀπό τά πρῶτα καθήκοντα που ἔμπαιναν ἦταν ὁ ἀκόμη μεγαλύτερος περιορισμός τῆς σφαίρας τῆς ιδιωτικῆς ιδιοκτησίας, εἰδικότερα στόν ἀγροτικό τομέα. Ἐτσι πάρθηκαν πρωτοβουλίες γιά ν' ἀποπερατωθεῖ ἡ κολλεκτιβοποίηση στις ὄρεινές περιοχές που μέχρι τώρα εἶχαν μείνει στό περιθώριο. Ὁ στόχος αὐτός που μπῆκε στό πενταετές πρόγραμμα 1966 - 1970 πραγματοποιήθηκε μέσα σέ τρεῖς μήνες. Ἀκολούθησε μιά νέα πρωτοβουλία μεγαλύτερης σπουδαιότητας: Ἡ ἐλάττωση τῶν ἀτομικῶν κήπων τῶν γεωργῶν ὑπέρ τῶν ἀγροτικῶν συνεταιρισμῶν και ἡ ἐγκατάλειψη τῶν κήπων που εἶχαν οἱ ἐργατοαγρότες σάν ἀτομικό τίτλο ὑπέρ τῶν κρατικῶν ἀγροκτημάτων. Σ' ὄλους τούς ἀγροτικούς συνεταιρισμούς οἱ ἀγροτικοί κῆποι μειώθηκαν κατά 50 - 60% και τά ζῶα που τρέφονταν σ' αὐτούς τούς ἴδιους τούς κήπους κατά 50%.

Τά καθοδηγητικά στελέχη και οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι τῶν οἰκονομικῶν ἐπιχειρήσεων ἀποφάσισαν ν' ἀφιερῶσουν τό ἕνα τρίτο τῆς ἐργάσιμης ἡμέρας τους σέ παραγωγική ἐργασία, ἐνῶ αὐτοί τῶν ἀγροτικῶν συνεταιρισμῶν ἔβαλαν γιά στόχο νά συμπληρώσουν 100 μέρες παραγωγικῆς ἐργασίας τό χρόνο.

Στή βιομηχανία, στόν οἰκοδομικό τομέα καθώς και στους ἄλλους τομεῖς, ἄρχισε ἡ ἀντικατάσταση τῶν ἀτομικῶν κανονισμῶν ἐργασίας μέ κολλεκτιβιστικούς κανονισμούς, πράγμα που ἔκφραζε ἕνα πιό προχωρημένο στάδιο σοσιαλιστικῆς ὀργάνωσης τῆς ἐργασίας. Ὅλο και πιό πολύ ἄρχισε νά δίνεται προτεραιότητα στά ἠθικά κίνητρα, στό προτσές τῆς σοσιαλιστικῆς οἰκοδόμησης. Διατηρώντας πάντα τή σοσιαλιστική ἀρχή τῆς κατανομῆς ἀνάλογα μέ τή δουλειά που ἔγινε, τό σύστημα τῶν μισθῶν ἀπαλλάχτηκε ἀπό τίς πολλές χορηγίες που δίνονταν γιά παρότρυνση, ταυτόχρονα μέ μιά νέα μείωση τῶν ὑψηλῶν μισθῶν. Τά ἔσοδα που ἐξοικονομήθηκαν μ' αὐτό τόν τρόπο δόθηκαν στους ἐργαζόμενους μέ αὔξηση τῶν χαμηλῶν μισθῶν, αὔξηση τῶν πιστώσεων στους παιδικούς σταθμούς και τά βρεφοκομεῖα και κατάργηση τῶν κρατήσεων στά ἔσοδα τῶν ἐργαζόμενων.

Τό κράτος κατέργησε επίσης τίς κρατήσεις στά ἔσοδα τῶν ἀτομικῶν κήπων καί τῶν νέων ἀγροτικῶν συνεταιρισμῶν τῶν ὄρεινῶν περιοχῶν, δίνοντας στούς τελευταίους ὀρισμένες ἄτοκες πιστώσεις. Αὐξήθηκαν οἱ ἐπενδύσεις τοῦ Κράτους γιά τήν πραγματοποίηση ἐγγειοβελτιωτικῶν καί ἀρδευτικῶν ἔργων στίς ὄρεινές περιοχές. Διάφοροι εἰδικοί στάλθηκαν ἀπό τίς πόλεις στούς νέους ἀγροτικούς συνεταιρισμούς τῶν ὄρεινῶν περιοχῶν γιά νά δουλέψουν ἐκεῖ γιά πολλά χρόνια.

Μέσα σ' αὐτή τήν ἀτμόσφαιρα πού δημιουργήθηκε ἀπ' ὅλες αὐτές τίς πρωτοβουλίες θά εἶμαστε μάρτυρες μιᾶς νέας ἔκφρασης τῆς ἐθνικῆς ἀλληλεγγύης. Τό Νοέμβριο τοῦ 1967 ἕνας φοβερός σεισμός κατάστρεψε 117 χωριά στίς περιοχές τῆς Ντίμπρας καί τοῦ Λιμπράζντ. Ἀμέσως ἔτρεξαν σέ βοήθεια τῶν χτυπημένων ἀδελφῶν τους ἐργάτες καί εἰδικοί, νέοι καί νέες, ὅλοι τους ἐθελοντικά ἀπό τίς τέσσερις γωνιές τῆς χώρας. Παρά τό βαρύ χειμῶνα 6.300 σπίτια καί ἄλλα κτίρια πού καταστράφηκαν ἤ ἔπαθαν σοβαρές ζημιές, ξανάκατασκευάστηκαν μέσα σέ εἴκοσι πέντε μέρες περίπου.

Τήν ἴδια ἐποχή οἱ ἀγροτικοί συνεταιρισμοί τοῦ Τραγκιά καί Ραδίμα (περιοχή τῆς Βλόρας) ἀποφάσισαν νά δωρίσουν αὐτοῖς νέους ἀγροτικούς συνεταιρισμούς τῶν ὄρεινῶν περιοχῶν ἕνα σημαντικό ἀριθμό ἀπό μικρά καί μεγάλα ζῶα. Τό παράδειγμά τους θ' ἀκολουθήσουν πολλοί ἄλλοι συνεταιρισμοί καί κρατικά ἀγροκτήματα, δίχως ἐντούτοις νά μειώσουν τό δικό τους πλάνο ἀνάπτυξης τῆς καλλιέργειας. Δεκάδες χιλιάδες ζῶα δόθηκαν δωρεάν στούς ἀγροτικούς συνεταιρισμούς τῆς Σκόδρας καί στίς περιοχές Τροπάγια, Πούκα, Μιρδίτα καί Κοῦκες. Οἱ πρωτοβουλίες αὐτές μαρτυροῦν μιά νέα ἀντίληψη τῆς συλλογικῆς ἰδιοκτησίας ἀπό τούς γεωργούς τῶν συνεταιρισμῶν.

Ἡ Κ.Ε. τοῦ Κ.Ε.Α. στηριζόμενη σ' αὐτό τό λαϊκό ἐνθουσιασμό, θά πάρει τό Δεκέμβριο τοῦ 1967 τήν ἱστορική ἀπόφαση νά πραγματοποιήσει «τόν πλήρη ἐξηλεκτρισμό τῆς ὑπαίθρου». Ὡς τότε μόνο τό 29% τῶν χωριῶν εἶχαν ἤλεκτρισμό. Σύμφωνα μέ τή νέα ἀπόφαση γιά τόν ἐξηλεκτρισμό ὅλων τῶν χωριῶν τῆς χώρας, αὐτός θά ἔπρεπε ν' ἀποπερατωθεῖ στίς 8 Νοεμβρίου 1971, τριακοστή ἐπέτειο τῆς ἱδρύσεως τοῦ Κ.Ε.Α., δηλαδή 14 χρόνια πρὶν ἀπό τόν ἀρχικό στόχο. Τελικά ὁ πλήρης ἐξηλεκτρισμός ὅλων τῶν χωριῶν καί κατά συνέπεια ὅλης τῆς χώρας πραγματοποιήθηκε ἀκόμη πιο σύντομα: στίς 25 Ὀκτωβρίου 1970, δηλαδή ἕνα χρόνο πιο μπροστά. Πρόκειται γιά μιά ἀπό τίς μεγαλύτερες νίκες τῆς σοσιαλιστικῆς Ἀλβανίας.

Ὁ ἀγῶνας ἐνάντια στή θρησκευτική ἰδεολογία

Τό δεύτερο μεγάλο ἐπαναστατικό κίνημα πού ἔγινε μέ τήν κινητοποίηση τῶν μαζῶν ἦταν τό κίνημα ἐνάντια στήν ἰδεολογία καί στίς ὑλικές βάσεις τῆς θρησκείας. Τό κίνημα, μέ τό χαρακτήρα, τήν ἔκταση καί τ' ἀποτελέσματα πού εἶχε ἦταν κάτι τό μοναδικό στήν ἱστορία τῆς χώρας. Ἡ Λαϊκή Δημοκρα-

τία τῆς Ἀλβανίας ἔγινε ἡ πρώτη χώρα (καί μοναδική στὸν κόσμον) ποὺ ἀπαλλάχθηκε ἀπὸ τοὺς θρησκευτικούς θεσμούς. Εἶναι λάθος νὰ πιστέψουμε ὅτι ἓνα τέτοιο κίνημα ποὺ ἔθιγε αἰώνων θεσμούς καί πεποιθήσεις, ἦταν ἓνα τυχαῖο φαινόμενο ἢ ἀποτέλεσμα μιᾶς ντιρεκτίβας ἢ ἀκόμη ἑνὸς διοικητικοῦ μέτρου ποὺ πάρθηκε ἀπὸ ψηλά. Δέν μπορεῖ νὰ γίνει κατανοητὸ ἂν δέν συνδεθεῖ μέ τὴν παλιότερη καί νεώτερη ἱστορία τῆς Ἀλβανίας καί τὴν κατάσταση ποὺ δημιουργήθηκε μετὰ τὸ Ε΄ Συνέδριο τοῦ Κόμματος Ἑργασίας.

Τὸ πρόβλημα τοῦ ἱστορικοῦ ρόλου τῆς θρησκείας στὴν Ἀλβανία θὰ πρέπει νὰ εἰδωθεῖ κάτω ἀπὸ δύο θεμελιακές πλευρές. Οἱ Ἀλβανοὶ χωρισμένοι ἀπὸ τὸν 11ο αἰῶνα σέ δύο θρησκείες (καθολικοὶ καί ὀρθόδοξοι) καί μετὰ ἀπὸ τὸν 15ο αἰῶνα σέ τρεῖς (καθολικοὶ, ὀρθόδοξοι καί μουσουλμάνοι), ἀντίθετα μέ τοὺς ἄλλους βαλκανικούς λαοὺς δέ χωρίστηκαν σέ τόσες ἀνάλογες ἐθνικότητες. Αὐτὴ ἡ ἰδεολογικὴ διαφοροποίηση, παρά τίς νοσηρές συνέπειες ποὺ εἶχε τόσους αἰῶνες στὴ χώρα, δέν κατάφερε νὰ ἐξαλείψει τὴν ἐθνικὴ συνείδηση τῶν Ἀλβανῶν. Ἡ Ἀλβανία παρόλο ποὺ ἦταν χωρισμένη σέ τρεῖς ἐχθρικές ἢ μιὰ γιὰ τὴν ἄλλη θρησκείες, δέ γνώρισε θρησκευτικούς πολέμους στὴν ἱστορία της. Ὁ Ἀλβανός, ἔγραφε ὁ Λόρδος Χομπχάουζ, σύντροφος τοῦ Μπάϋρον στὰ ταξίδια τοῦ Τσαίλντ Χάρολντ στὴν Ἀλβανία, θὰ σᾶς πεῖ στὴν ἀρχὴ ὅτι εἶναι Ἀλβανός καί μετὰ ποιά εἶναι ἡ θρησκεία του. Τὸ ἔντονο ἐνστικτο τῆς διαφύλαξης τῆς ἀλβανικῆς ἐθνικότητας, ὁ θρησκευτικὸς προσηλυτισμὸς ποὺ ἐπιβλήθηκε στό λαὸ ἀπὸ τοὺς κατακτητὲς καί τὸ σχετικὰ χαμηλὸ ἐπίπεδο τῆς μάζας τῶν κληρικῶν, ἦταν πιθανῶς οἱ παράγοντες ποὺ, μόνοι ἢ μαζί μ' ἄλλους, ἐμπόδισαν τὸ ριζωμὰ τῆς θρησκείας στὴ ψυχὴ τῶν Ἀλβανῶν.

Οἱ σχετικὰ χαλαροὶ δεσμοὶ ποὺ εἶχαν οἱ Ἀλβανοὶ μέ τὴ θρησκεία, ὀφείλονταν ἐπίσης στὸν πολιτικὸ ρόλο ποὺ ἔπαιξε ἡ τελευταία. Αὐτὴ εἶναι ἡ δευτέρη θεμελιακὴ πλευρὰ τοῦ ἱστορικοῦ ρόλου στὴν Ἀλβανία. Οἱ θρησκείες χρησιμοποιήθηκαν πάντα σάν ἰδεολογικὰ ὄπλα τῶν κατακτητῶν, ποὺ ἀπὸ τὴ Δύση καί ἀπὸ τὴν Ἀνατολή τίς ἔφεραν μαζί τους. Ἔτσι ἤδη ἀπὸ τὴν καταγωγὴ τους βρίσκονταν ἀνακατεμένες μέ τὴν πολιτικὴ, χρησιμεύοντας ὡς στήριγμα τῶν εἰσβολέων καί ὄργανο τῶν δυνάμεων ποὺ ἐνδιαφέρονταν ὥστε ὁ θρησκευτικὸς διαμελισμὸς τῶν Ἀλβανῶν νὰ παίξει ἓναν τελείως διαλυτικὸ ρόλο στό πολιτικὸ ἐπίπεδο. Θερμοὶ ὑποστηρικτὲς τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν ἦταν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ παράγοντες καί εἰδικότερα τὰ ἀνώτερα κλιμάκια τοῦ κλήρου ποὺ γιὰ πολὺ καιρὸ ἀποτελοῦνταν κύρια ἀπὸ ξένους. Καταλαβαίνουμε λοιπὸν γιὰ τὰ ἐθνικοαπελευθερωτικὰ κινήματα ποὺ ἔγιναν ἐνάντια στοὺς ξένους εἰσβολεῖς ἢ κατὰ τῶν σωβινιστικῶν διεκδικήσεων τῶν γειτονικῶν κρατῶν, ἔστρεψαν ἐπίσης τίς ἐπιθέσεις τους καί κατὰ τοῦ ἰντιδραστικοῦ καί ἀντεθνικοῦ κλήρου.

Μετὰ τὸν ἀντιφασιστικὸ ἀπελευθερωτικὸ ἀγῶνα καί εἰδικότερα μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς χώρας, ἡ ἐπιρροή τῆς θρησκείας στὴν Ἀλβανία μειωνόταν ὀλοένα καί περισσότερο. Σύμφωνα μέ τὸ Σύνταγμα, ἡ ἐκκλησία

διαχωρίστηκε από τό κράτος καί τήν ἐκπαίδευση. Ἐπαγορεύτηκε ἡ χρησιμοποίηση τῆς θρησκείας καί τῆς ἐκκλησίας γιά πολιτικούς σκοπούς, ὅπως ἐπίσης ἡ δημιουργία πολιτικῶν ὀργανώσεων μέ θρησκευτική βάση. Ἐγινε ἀπαλλοτρίωση τοῦ μεγαλύτερου μέρους τῶν χωραφιῶν καί τῆς περιουσίας τῶν θρησκευτικῶν ὀργανισμῶν. Τά ἐκκλησιαστικά ἔντυπα ἀπαγορεύθηκαν. Ἡ δημιουργία ἐκκλησιαστικῶν στελεχῶν στήν ἀρχή περιορίστηκε καί μετὰ καταργήθηκε. Τό κράτος σεβάστηκε τήν ἐλευθερία πίστεως καί τήν ἀσκηση θρησκευτικῶν τελετῶν ἀπό ἀνάλογους ὀργανισμούς. Ὅμως μέ τήν ἐκπαίδευση καί τήν προπαγάνδα ἔγινε προσπάθεια νά δοθεῖ προτεραιότητα στήν ἐπιστημονική γνώση καί ἔτσι νά καταπολεμηθοῦν οἱ βάσεις τῆς θρησκευτικῆς κοσμοαντίληψης.

Ἐκτός ἀπό τίς ἀντιθέσεις ἰδεολογικοῦ χαρακτήρα, ἡ διαμάχη ἀνάμεσα στήν οἰκοδόμηση τοῦ σοσιαλισμοῦ καί στή θρησκεία μεταφέρθηκε ἀπό τήν ἀρχή στό πρακτικό ἐπίπεδο. Οἱ θρησκευτικές προκαταλήψεις καί οἱ ἐπιπτώσεις τους καθῶς ἐπίσης καί τά ὀπισθοδρομικά ἔθιμα πού εἶχαν κληρονομηθεῖ ἀπό τήν πατριαρχική καί φεουδαρχική κοινωνία, ἐμπόδιζαν σέ κάθε βῆμα τήν εἰσαγωγή σοσιαλιστικῶν ἀρχῶν στή ζωή καί στήν ἐργασία.

Στή δεκαετία τοῦ '60 οἱ ἀντιθέσεις μεταξύ τῆς σοσιαλιστικῆς καί τῆς θρησκευτικῆς ἰδεολογίας, καθῶς ἐπίσης ἡ διαμάχη μέσα στήν καθημερινή ζωή, μεταξύ τῶν σοσιαλιστικῶν καί τῶν θρησκευτικῶν ἀρχῶν ὀξύνθηκε αἰσθητά. Μέσα στό νέο αὐτό κλίμα πάρθηκαν πρωτοβουλίες ἀπό τή σχολική νεολαία πού ζητοῦσε τό κλείσιμο τῶν ἐκκλησιῶν, τῶν τζαμιῶν κι ὅλων τῶν «ἱερῶν τόπων». Ἀποτέλεσμα, οἱ ἐκκλησιαστικοί ὀφείλαν νά ζοῦν ἀπό τήν ἐργασία τους ὅπως ὅλοι οἱ ἄλλοι πολίτες. Γρήγορα οἱ πρωτοβουλίες αὐτές μέτατράπηκαν σ' ἓνα πλατῶν λαϊκό κίνημα. Θά ὀργανωθοῦν πολυάριθμες λαϊκές συγκεντρώσεις στήν ὑπαιθρο καί στίς πόλεις ὅπου θά γίνουν ἔντονες καί παθιασμένες συζητήσεις πού θ' ἀποκαλύψουν ὀρισμένες ἀνήθικες πράξεις στήν ἰδιωτική ζωή μιᾶς μερίδας ἱερέων, μ' ἀποτέλεσμα νά ἠλεκτρισθεῖ ἀκόμη περισσότερο ἡ ἀτμόσφαιρα. Τό ἀποτέλεσμα ἦταν νά κλείσουν οἱ ἐκκλησιαστικοί ὀργανισμοί ὁ ἓνας μετὰ τόν ἄλλον κι ἓνα μεγάλο μέρος τους νά μετατραπεῖ σέ πολιτιστικά κέντρα. Κατά τή διάρκεια λαϊκῶν συνελεύσεων ἀποφασίστηκε νά ξεριζωθοῦν τά ὀπισθοδρομικά ἔθιμα πού ἐμπόδιζαν, κύρια στήν ὑπαιθρο, τήν ἀνάπτυξη τῆς οἰκονομικῆς, κοινωνικῆς καί πολιτιστικῆς ζωῆς.

Αὐτό ἦταν τό πρῶτο βῆμα. Ἄν οἱ ἐκκλησίες, τά τζαμιά κ.λπ. ἔκλεισαν, αὐτό δέ σήμαινε ὅτι ἡ θρησκεία εἶχε ἐξαλειφθεῖ σάν κοσμοαντίληψη. Τό Κ.Ε.Α. εἶχε πλήρη συνείδηση ὅτι ὁ ἀγῶνας πού θά ἔπρεπε νά διεξαχθεῖ γιά τό ξερίζωμα τῆς θρησκευτικῆς ἰδεολογίας ἀπό τή συνείδηση τῶν ἀνθρώπων θά ἦταν μακρῦς, περίπλοκος καί δύσκολος.

Ο αγώνας για τή χειραφέτηση τής γυναίκας

Ο αγώνας ενάντια στις όπισθοδρομικές συνήθειες έφερε σέ πρώτο πλάνο ένα άλλο πολύ σοβαρό πρόβλημα, τήν ολοκληρωτική χειραφέτηση τής γυναίκας. Τό πρόβλημα δέν ήταν καινούριο. Μετά τήν άπελευθέρωση τής χώρας ή γυναίκα είχε κατακτήσει τήν ισότητα τών δικαιωμάτων μέ τόν άνδρα, ισότητα πού τήν επικύρωνε ή Διακήρυξη του 'Οκτωβρίου 1944 του 'Αντιφασιστικού Συμβουλίου για τά δικαιώματα τών πολιτών, καθώς επίσης και τό Σύνταγμα του 1946 κι άλλοι νόμοι ακόμη. 'Η γυναίκα έγινε σιγά - σιγά μιά μεγάλη ενεργητική δύναμη σ' όλους τούς τομείς τής οικοδόμησης του Σοσιαλισμού. Τό 18% τών βουλευτών τής Λαϊκής Συνέλευσης και τό 36% τών λαϊκών συμβούλων και λαϊκών δικαστών ήταν γυναίκες. 'Ιδιαίτερα χαρακτηριστικό είναι τό γεγονός τής συμμετοχής τών γυναικών στον αγώνα για τήν παραγωγή. Στά 1967 οί γυναίκες αντιπροσώπευαν τό 42% τών εργατών τών πόλεων και τής ύπαιθρου, αποτελώντας τήν πλειοψηφία στην κλωστοϋφαντουργία, στη βιομηχανία τροφίμων, στον τομέα τής δημόσιας υγείας και σέ μερικούς άλλους τομείς. 'Επίσης είχαν επιτευχθεί αξιόλογα αποτελέσματα για τήν καλύτερευση του πολιτιστικού και τεχνικοεπαγγελματικού επιπέδου τών γυναικών. Στά 1967 ο αριθμός τών γυναικών πού τέλειωσαν τον οκτάχρονο σχολικό κύκλο ή τις γυμνασιακές τους σπουδές, διπλασιάστηκε σέ σχέση μέ τό 1960 και ο αριθμός τών γυναικών πού συνέχιζαν τις ανώτατες σπουδές τους πολλαπλασιάστηκε κατά δύομισι φορές.

Πρόκειταν για μιά ριζική καμπή, αν λάβουμε υπόψη τήν αξιοθρήνητη κατάσταση στην οποία βρισκόταν ή γυναίκα στο παρελθόν πού, αγράμματη και κλεισμένη στο σπίτι της, ήταν τό πρώτο θύμα τών όπισθοδρομικών συνηθειών.

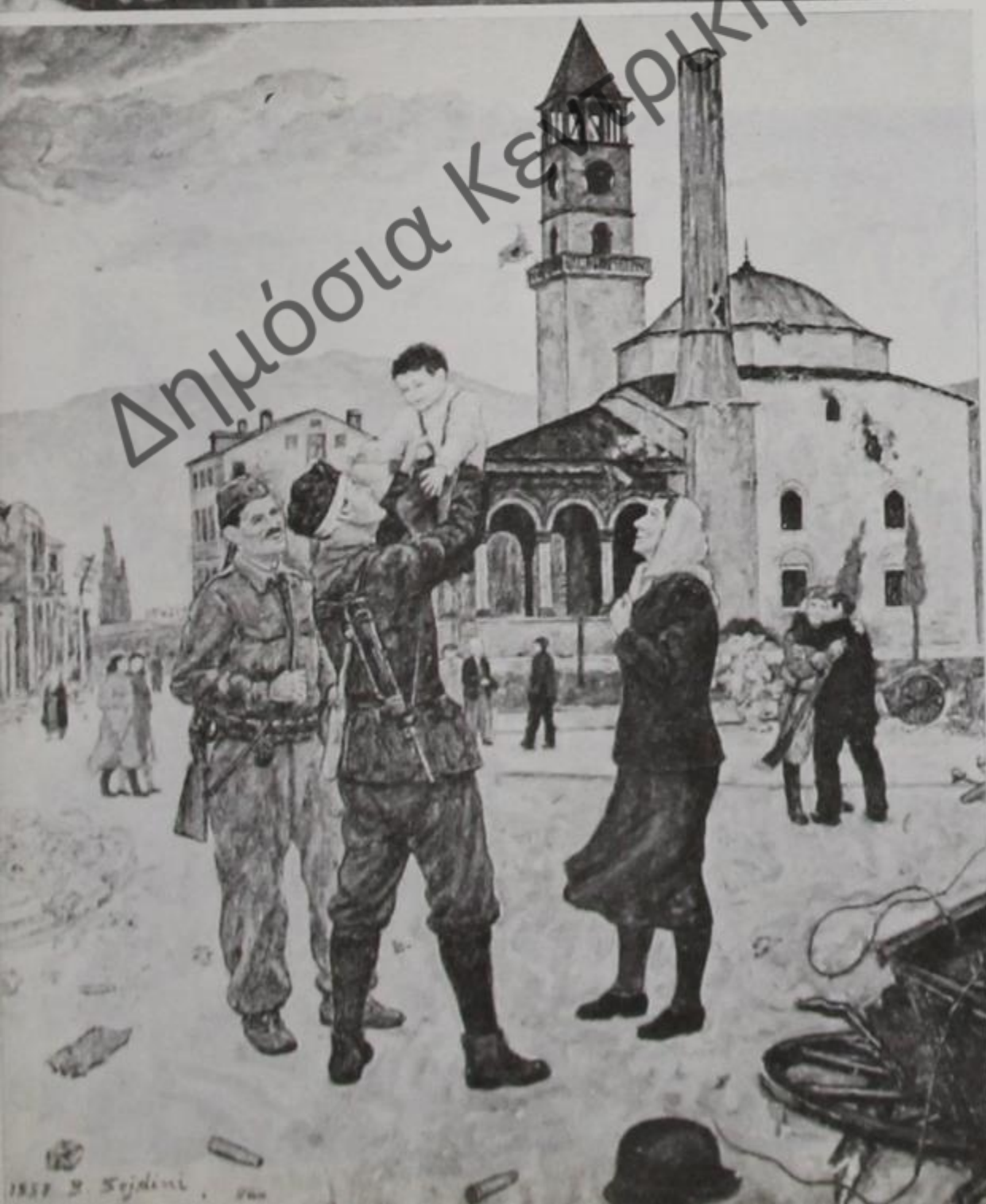
Όμως παρά τις επιτυχίες αυτές ή άπαίτηση για τήν ολοκληρωτική χειραφέτηση τής γυναίκας μετατράπηκε σ' ένα κοινωνικό κίνημα σέ πανεθνική κλίμακα. Στόχοι του ήταν ή πλήρη εξάλειψη τών συντηρητικών και πατριαρχικών αντιλήψεων για τή γυναίκα, πού υποτιμούσαν τις πνευματικές δυνατότητές της και τις ικανότητές της για εργασία, έμποδίζοντας κάθε δυνατή ισότητα μεταξύ άνδρα και γυναίκας. Κατά τή διάρκεια μεγάλων λαϊκών συγκεντρώσεων και μέσα άπ' τόν τύπο καταπολεμήθηκε καθετί πού θά μπορούσε νά πλήξει τά δικαιώματα τής γυναίκας και τής αξιοπρέπειάς της. Έτσι για ν' ανοίξει ο δρόμος για τή γυναίκα για τήν πολιτική και κοινωνική ζωή, χρειάστηκε νά στραφεί ο αγώνας ενάντια στους συντηρητικούς κύκλους πού έμπόδιζαν τή συμμετοχή της στις συγκεντρώσεις, τις διασκέψεις, τις άθλητικές, καλλιτεχνικές και πολιτιστικές δραστηριότητες, στα μεγάλα έργα πού γίνονταν άπό τή νεολαία κ.λπ.

Στις άγροτικές οικογένειες και ειδικότερα σ' εκείνες τών μακρινών όρεινών περιοχών, οί σοσιαλιστικές αλλαγές έγιναν μέ μιά σχετική βραδύτητα γιατί έπρεπε ν' αλλάξουν όχι μόνο οί συνθήκες τής υλικής ζωής αλλά και ή ήθική, ή θρησκεία, ή ψυχολογία και τά έθιμα, μιά σειρά δηλ.

Βόγιο Κούση, ήρωας της αντίστασης σ' επί-
θεση κατά του έχθρικού τάνκ. (Πίνακας του
Σ. Σιγιάκου. Πινακοθήκη, Τίρανα)

Ό «πεινασμένος» (γλυπτική Ό. Πασκάλη)

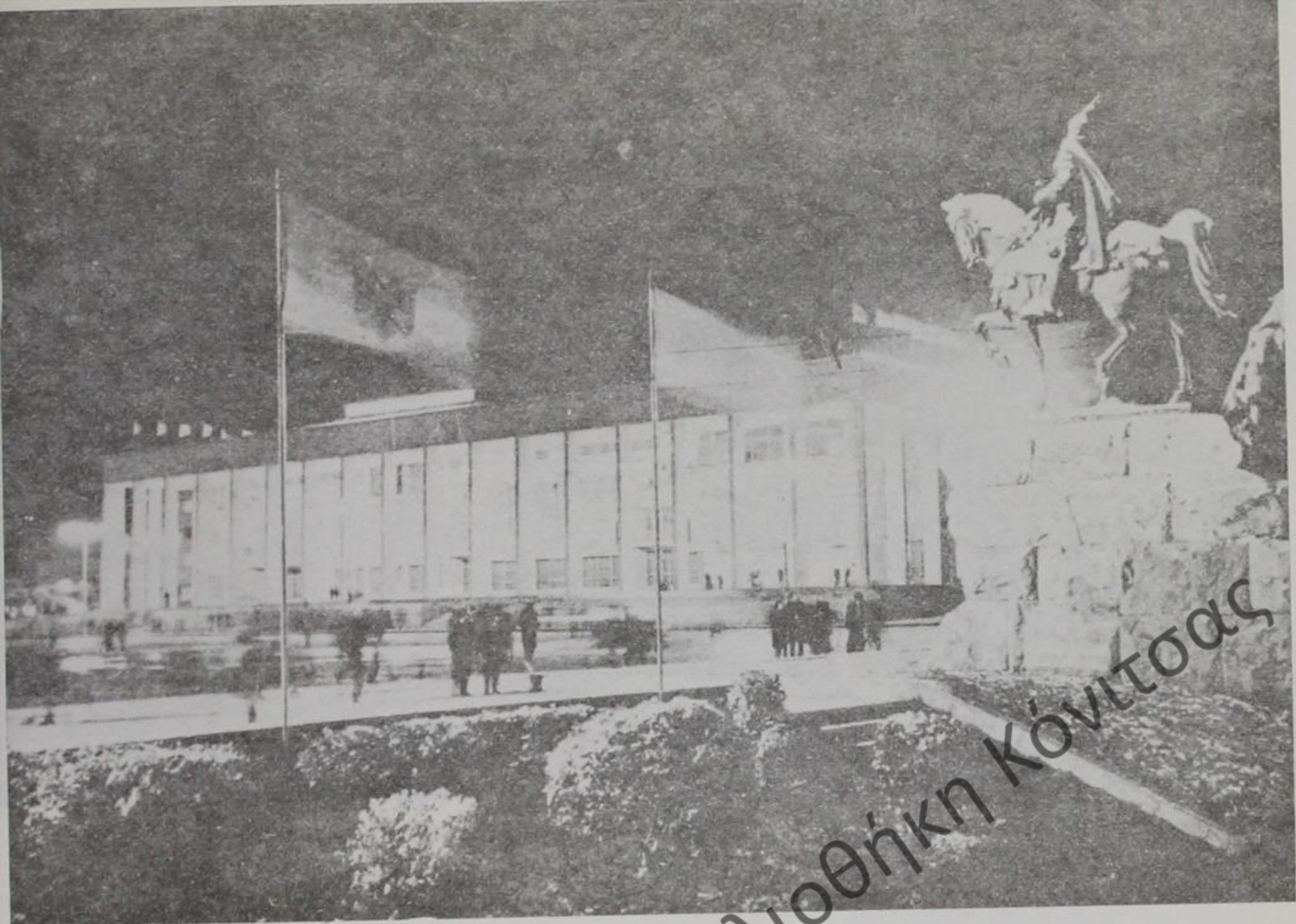

«Τά Τίρανα τήν αύγή τής 17 Νοέμβρη 1944».
(Πίνακας του Μπ. Σεϊντίνη, Πινακοθήκη,
Τίρανα)

Τά Τίρανα στή δεύτερη δεκαετία τοῦ αἰώνα μας

Τό μέγαρο έκπολιτισμοῦ στό κέντρο τῶν Τιράνων. (Φωτ. ΑΤΣ).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Ἐκπολιτιστική λέσχη στό γεωργικό συνεταιρισμό «Υλλι Κούκ» — Λέζα

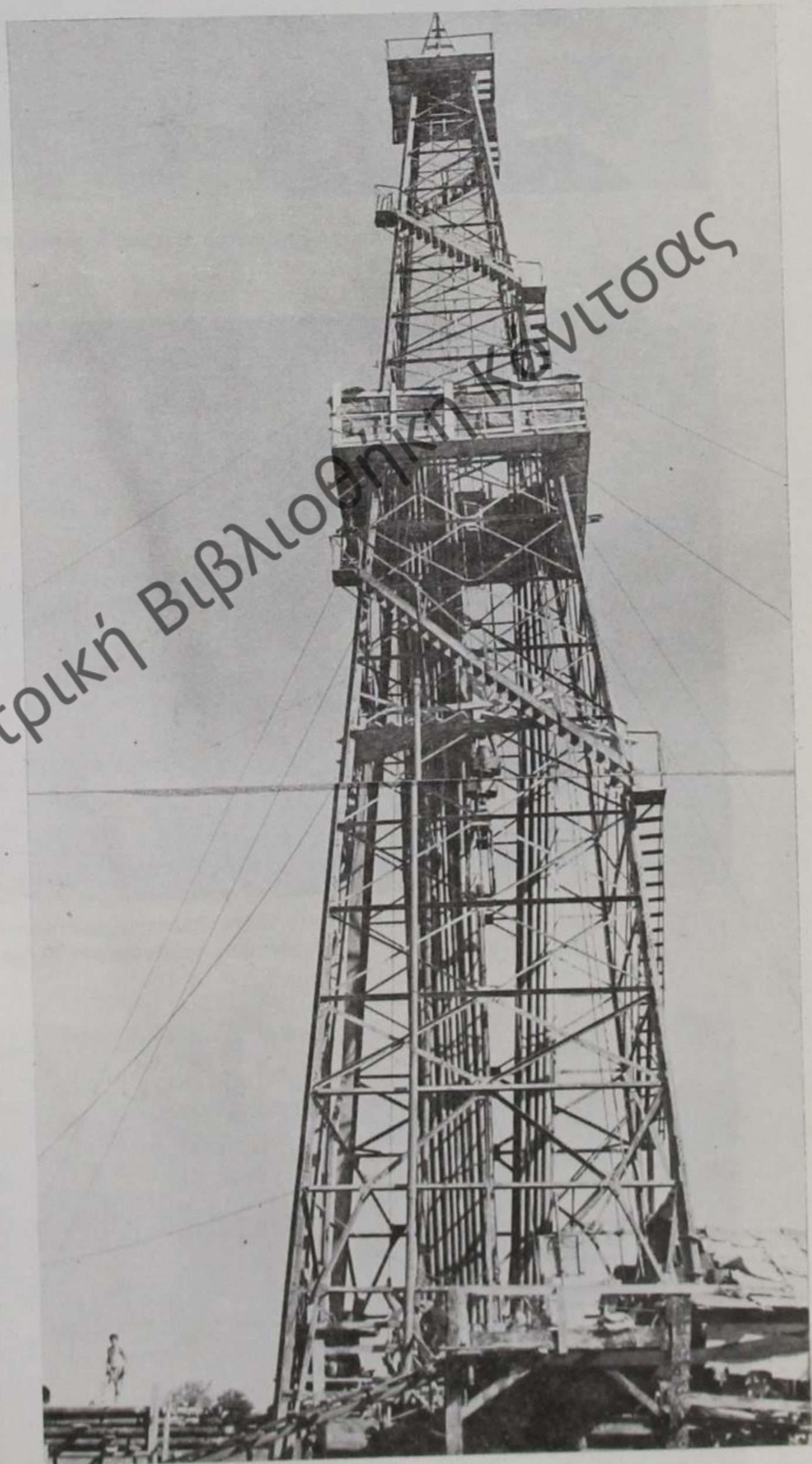
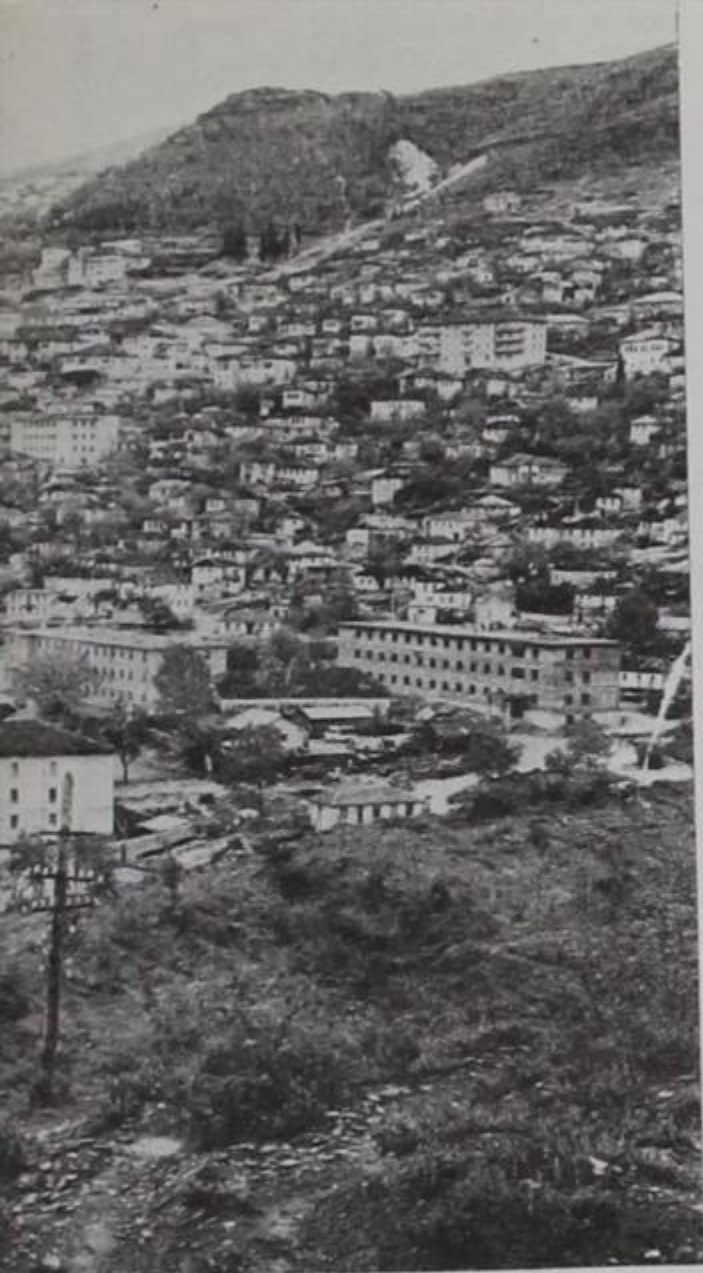
*Αποψη από την πόλη-μουσείο του Γκιροκάστερ

*Ο θέρος και τό άλωνισμα του σταριού. Κρατικό αγρόκτημα του Μαλίας

Τό έργοο

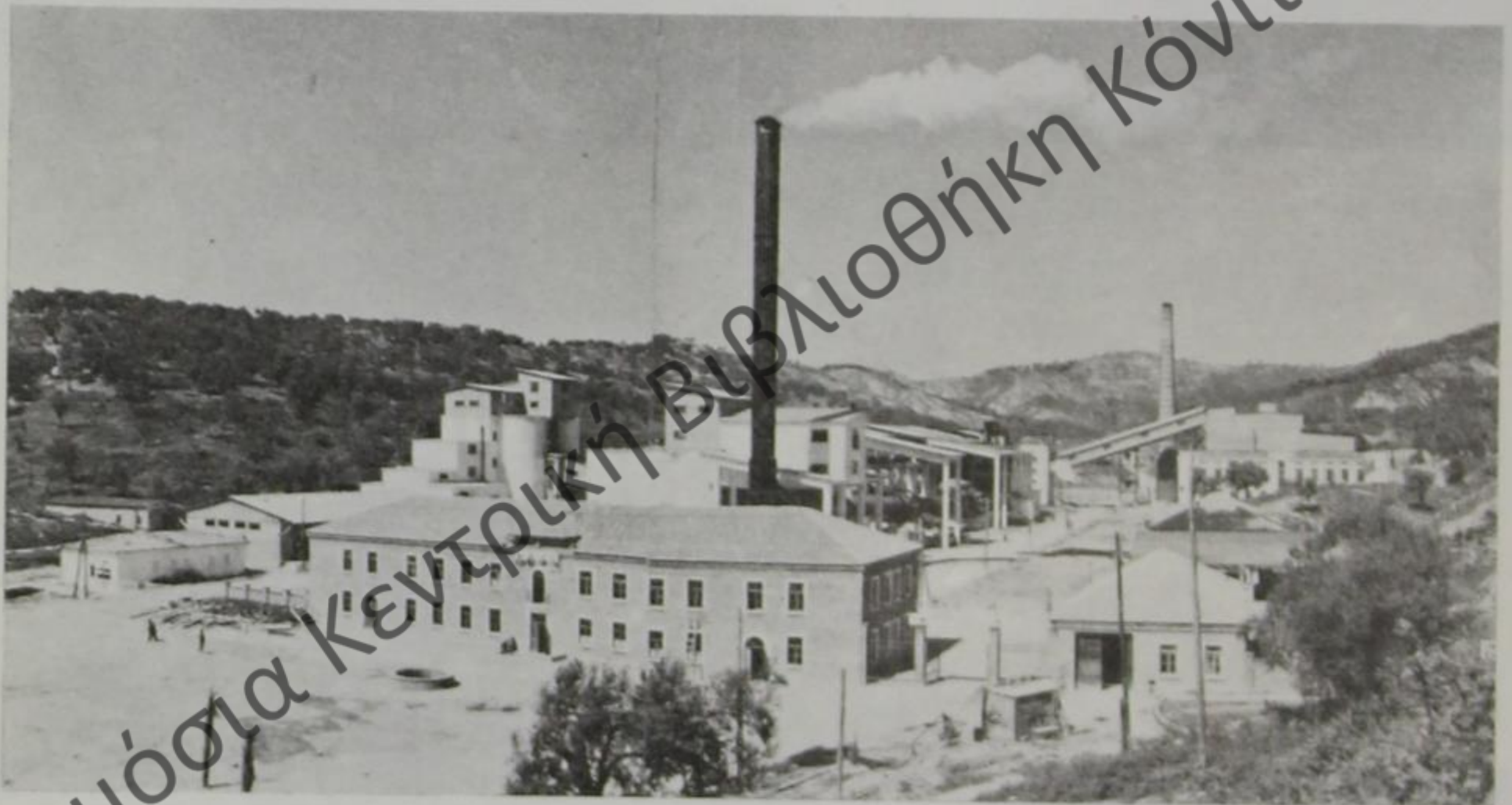

ατων στό Φίερι. (Φωτ. ΑΤΣ)

Πετρελαιοπηγή στην πετρελαιοφόρο ζώνη του Πατός

Άποψη από τό εργοστάσιο πλεξιματος (τρικοτάζ) στην Κόρτσου

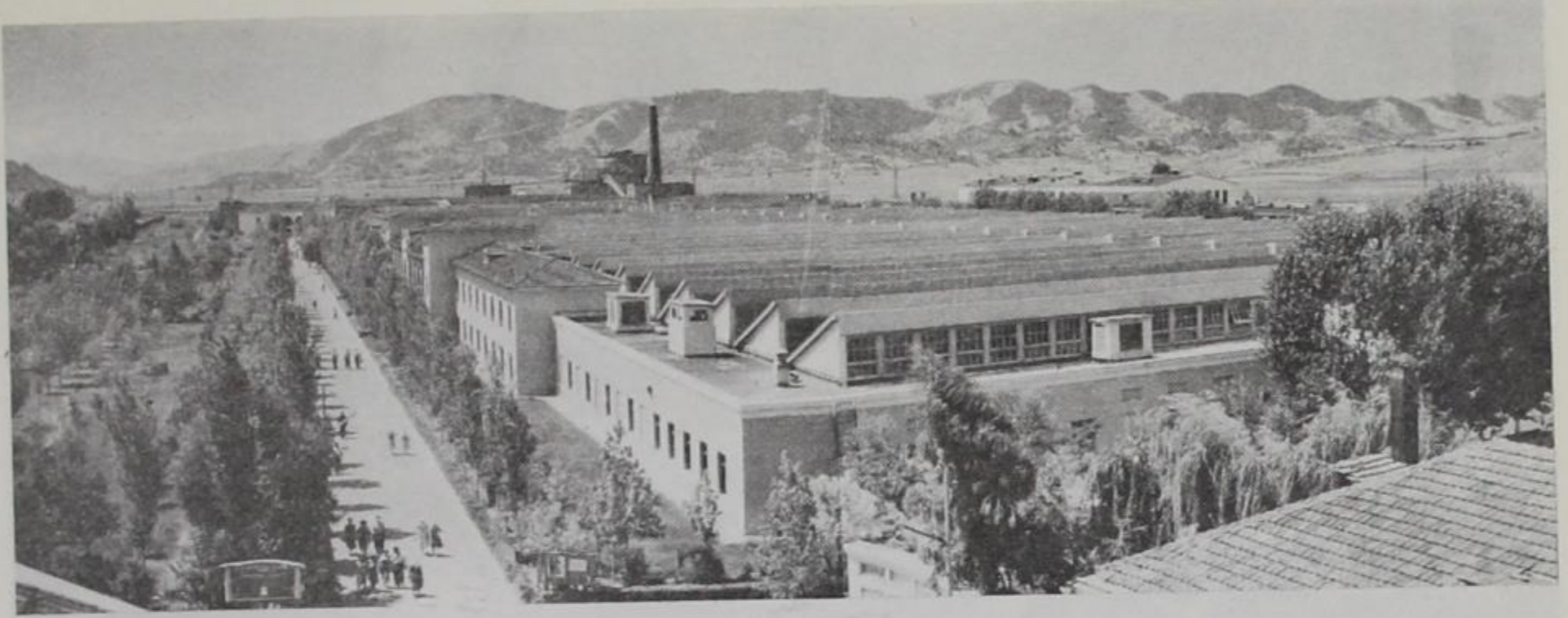

Τό εργοστάσιο τσιμέντου στη Βλόρα

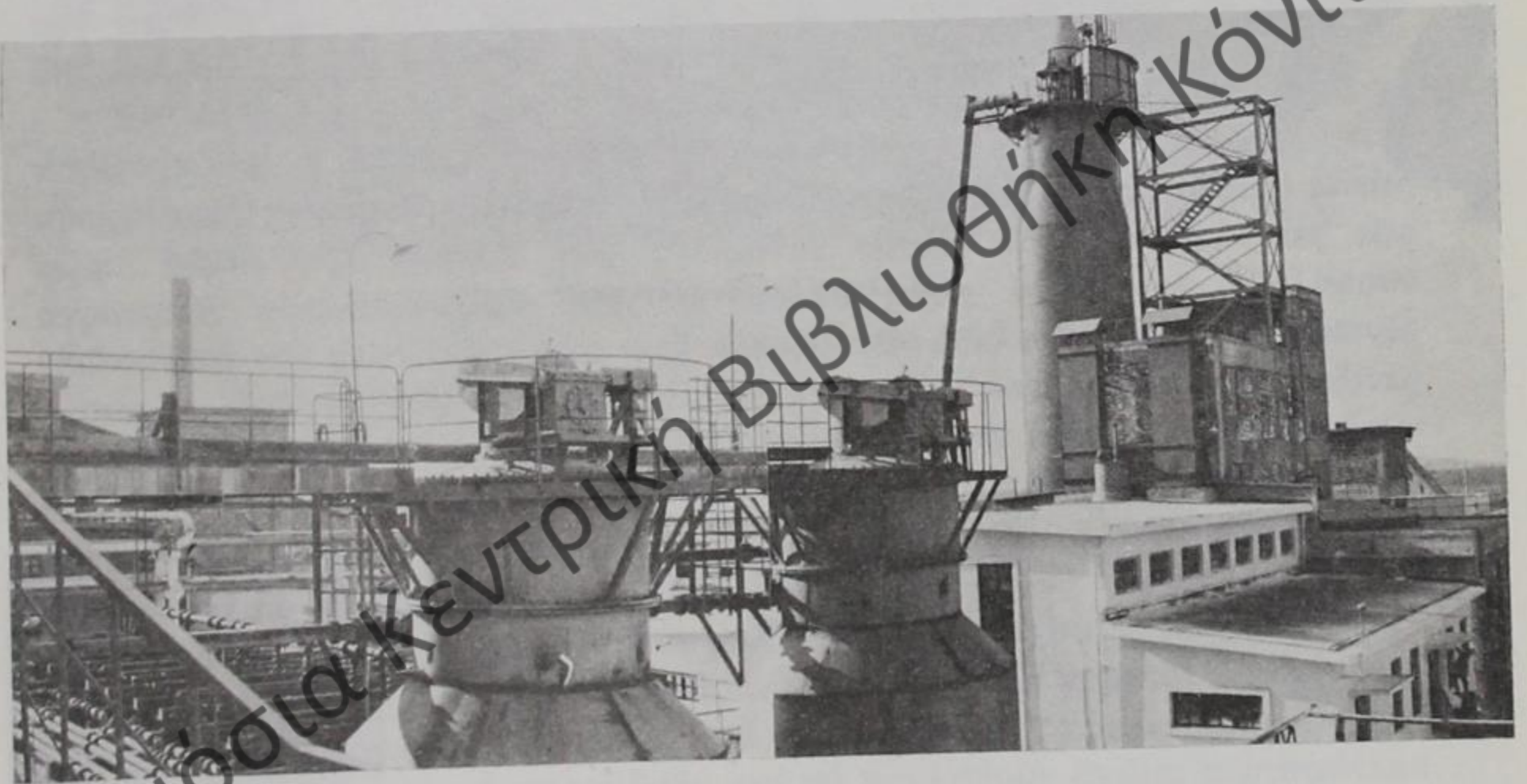

Μερική άποψη του εργοστασίου υπερφωσφορικῶν λιπασμάτων στό Λάτς

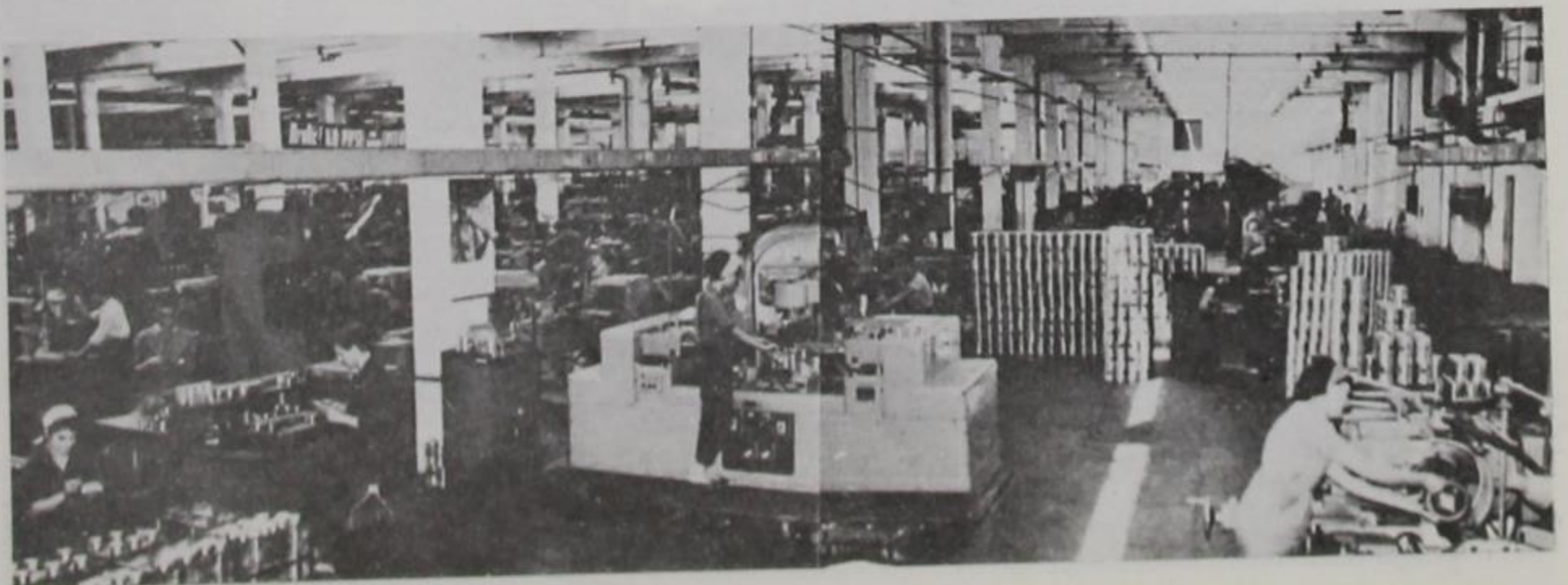

Τό εργοστασιακό συγκρότημα ύφασμάτων «Στάλιν» — Τίρανα

Τό εργοστάσιο καυστικής σόδας στη Βλόρα

Εργαστήρια Τρακτόρων στή Τίρανα

Παρέλαση ενόπλων έθελοντών

πραγμάτων με μία εξαιρετικά μεγάλη έσωτερική συντηρητική δύναμη. Έτσι υπήρχαν ακόμη όρισμένα όπισθοδρομικά έθιμα που είχαν επίμονα καταδιδαστεί, όπως τὰ αξιοθρήνητα έθιμα τών άρραβώνων που κλείνονταν από τήν παιδική ήλικία, του γάμου μεταξύ ατόμων με μεγάλη διαφορά ήλικίας, τής προίκας, τών ταπεινωτικών για τήν νεόνυμφη τελετών που γίνονταν μόλις έμπαινε στο σπίτι του συζύγου της κ.λπ. Στην ύπαιθρο ή γυναίκα δούλευε όσο και ο άνδρας, όμως μέσα στην οίκογένεια, ή θέση της ήταν κατώτερη. Έτσι ένας από τούς πιο σημαντικούς στόχους του κινήματος αυτού ήταν ή απαλλαγή τής γυναίκας από τή σκλαβιά του νοικοκυριού, για νά μπορέσει ν' αφιερώσει τόν έλεύθερο χρόνο της στην πολιτιστική κι επαγγελματική της ανάπτυξη και τή ψυχαγωγία. Για νά έπιτευχθεί κάτι τέτοιο, μέσα στις συγκεκριμένες συνθήκες τής χώρας, έπρεπε νά θεωρηθεί ή οίκοκυρική δουλειά και ή φροντίδα τών παιδιών, ότι δέν ανήκει μόνο στη γυναίκα αλλά και στον άνδρα, όπως επίσης νά επεκταθεί τό δίκτυο τών κοινωνικών υπηρεσιών.

Στιγματίστηκαν οί αρκετά διαδεδομένες στην ύπαιθρο άποψεις ότι, τὰ κορίτσια και οί γυναίκες πρέπει νά έχουν μόνο καλή άνατροφή και ότι ο προορισμός τών κοριτσιών είναι νά εγκαταλείψουν τήν οίκογενειακή έστία, κ.λπ. Μέσα στα πλαίσια του κινήματος αυτού, πολλές άγρότισες τών άγροτικών συνεταιρισμών από τὰ πεδινά μέρη πήγαν νά δουλέψουν έθελοντικά για μερικούς μήνες στο πλευρό τών αδελφών τους στις όρεινές περιοχές, ενώ τὰ κορίτσια αυτών τών περιοχών κατέβηκαν στις πεδινές περιοχές για νά δούν τόν τρόπο ζωής τών συντρόφων τους και νά διδαχθούν απ' αυτές. Για νά μπορέσει τό κίνημα νά πετύχει εύκολότερα τούς στόχους του, ή κυβέρνηση πήρε εύνοικά μέτρα ώστε νά δοθεί προτεραιότητα στα κορίτσια για τίς έγγραφές στις επαγγελματικές σχολές και στα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης, για νά διασφαλίσει τήν οκτάχρονη εκπαίδευση σ' όλα τὰ κορίτσια, για νά ξαναεξετασθούν μερικοί παλιοί νομικοί κανόνες που ρύθμιζαν τίς οίκογενειακές σχέσεις, για νά επεκταθούν τὰ βρεφοκομεία και οί παιδικοί σταθμοί, για νά παραχθούν και νά πουληθούν ακόμα περισσότερα μηχανήματα για τή διευκόλυνση του νοικοκυριού, κ.λπ.

Οί αλλαγές στην εκπαίδευση

Τὰ μεγάλα κοινωνικά κινήματα τής δεκαετίας του '60 ολοκληρώθηκαν με τήν παραπέρα επαναστατικοποίηση τής εκπαίδευσης. Η μεγάλη ανάπτυξη τής ζωής κατέστησε αναγκαία τήν αναθεώρηση του υπάρχοντος εκπαιδευτικού συστήματος. Τό κίνημα άνθισε μέσα στα ίδια τὰ σχολεία. Οί πρώτες πρωτοβουλίες άποσκοπούσαν στο νά γίνει μία αίσθητη πρόοδος στα μαθήματα κατόπιν ν' ανανεωθούν τὰ προγράμματα, τὰ έγχειρίδια και οί μέθοδοι εκπαίδευσης και διδασκαλίας που χρησιμοποιούνταν μέχρι τότε και που θεωρήθηκαν όπισθοδρομικές, νά ενισχυθούν οί δεσμοί μεταξύ σχολείου

καί παραγωγής κ.λπ. "Ένας μεγάλος αριθμός μέσων επαγγελματικῶν σχολῶν μετατράπηκαν σέ σχολεῖα - ἐργοστάσια, σχολεῖα - οἰκοδομές, σχολεῖα - ἀγροκτήματα κ.λπ. Οἱ πρωτοβουλίες τῶν μαθητῶν καί τῶν καθηγητῶν ξεπέρασαν τά πλαίσια τοῦ σχολείου. Οἱ ἐκπαιδευτικοί τῶν περιοχῶν τῆς Μιρδίτας καί τῆς Κολώνιας ἀκολουθούμενοι ἀπ' ὅλους τοὺς ἐκπαιδευτικούς τῆς ὑπαίθρου, προσπάθησαν νά συσφίξουν τοὺς δεσμούς τους μέ τόν πληθυσμό τῆς ὑπαίθρου νά διευρύνουν ἐθελοντικά τίς πολιτιστικές ἐστίες καί τά κέντρα καί νά κάνουν μιά συστηματική ἐργασία γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς ὑγιεινῆς τῶν χωριῶν. Βασιζόμενος σ' αὐτές τίς πρωτοβουλίες ὁ Ε. Χότζα θά καθορίσει στό λόγο του τῆς 7 Ἀπριλίου 1968 τίς μεγάλες κατευθύνσεις γιά τήν παραπέρα ἐπαναστατικοποίηση τῆς ἐκπαίδευσης. Μέ βάση τίς κατευθύνσεις αὐτές θά γίνουν, πάνω ἀπό ἕνα χρόνο σ' ὅλη τή χώρα, πλατιές λαϊκές συζητήσεις γιά τά προβλήματα τῆς ἐκπαίδευσης. Μέ τίς συζητήσεις αὐτές ἀποδείχτηκε ἡ ἀδυναμία τῆς ὑπάρχουσας ἐκπαίδευσης, εἰδικότερα μέ τόν περιορισμένο ἀριθμό τῶν ἐργατῶν καί τῶν ἀγροτῶν πού μποροῦσαν νά παρακολουθήσουν τή μέση καί τήν ἀνώτατη ἐκπαίδευση, τοὺς ἀδύνατους δεσμούς πού ὑπῆρχαν ἀνάμεσα στό σχολεῖο καί τήν παραγωγή, τόν ἀνεπαρκή ρόλο τοῦ σχολείου στήν προετοιμασία τῆς νεολαίας γιά τήν ἀμυνα τῆς πατρίδας, τίς καθυστερημένες μεθόδους κ.λπ. Ἀφοῦ τό σχολεῖο δέν ἀνταποκρινόταν ἀπόλυτα στοὺς σκοπούς πού ἔβαζε ἡ οἰκοδόμηση τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας, κρίθηκε ἀναγκαῖο νά γίνει μιά μεταρρύθμιση τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος πού ἀποφασίστηκε ἀπό τήν Η' Ὀλομέλεια τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Κόμματος τόν Ἰούνιο τοῦ 1969. Ἡ μεταρρύθμιση βασίστηκε στίς ἀρχές ὅτι τό σχολεῖο δέν πρέπει νά εἶναι μόνο χῶρος μελέτης ἀλλά καί χῶρος δουλειᾶς καί ὅτι ἀκόμα δέν πρέπει νά ἐκπαιδευόμαστε μόνο ἀπό τό σχολεῖο, μιά κύρια μέσα ἀπό τήν ἴδια τή ζωή καί τήν ἐργασία. Τό νέο σχολεῖο δέν πρέπει ν' ἀναπαράγει τήν ἰδέα ὅτι τό σχολεῖο κατασκευάζει ἕνα διανοούμενο κι ἐξασφαλίζει ἕνα δίπλωμα καί μιά θέση ἀπασχόλησης (ἀντίληψη πού δημιουργεῖ τό διανοουμενισμό, τόν ἀριβισμό, τήν τεχνοκρατία καί τή γραφειοκρατία), ἀλλά τό σχολεῖο θά πρέπει νά δώσει ἀπόλυτη προτεραιότητα στήν ἰδεολογική καί πολιτική διαπαιδαγώγηση, στηρίζοντας ὅλο τό ἐκπαιδευτικό ἔργο στό τρίπτυχο «Μελέτη - Παραγωγική Ἐργασία - Σωματική καί Στρατιωτική διαπαιδαγώγηση». Αὐτό εἶναι τό μόνο μέσο γιά νά συνδεθεῖ στενά τό σχολεῖο μέ τήν κοινωνική καί πολιτική ζωή καί γιά νά τοῦ δοθεῖ ἕνας πολυτεχνικός χαρακτήρας.

Τό νέο ἐκπαιδευτικό σύστημα εἶχε σάν χαρακτηριστικό ὅτι ἦταν μιά μαζική ἐκπαίδευση. Ἐπέβαλε μιά πραχτική ἐξάσκηση στήν παραγωγή, πού ὅλοι οἱ μαθητές τῆς μέσης ἐκπαίδευσης θά ἔπρεπε νά κάνουν σάν ἀπλοί ἐργάτες πρὶν πᾶνε στήν ἀνώτατη ἐκπαίδευση. Ἡ εἰσδοχή στά ἰδρύματα ἀνώτατης ἐκπαίδευσης θά πρέπει νά ἔχει τήν ἔγκριση τῆς κολλεκτίβας τῆς ἐργασίας ὅπου ὁ μαθητής ἔκανε τήν ἐξάσκησή του. Ἐπίσης ἐπιβλήθηκε μιά ἐξάσκηση ἐργασίας μέσα στήν παραγωγή γιά τοὺς φοιτητές, πρὶν τό τέλος τῶν σπουδῶν τους καί πρὶν ὑποβάλουν τίς διπλωματικές τους ἐργασίες. Ἡ

δομή του σχολικού έτους ένοποιήθηκε για όλους τους τύπους σχολών μέσης εκπαίδευσης.

Η μεταρρύθμιση απέβλεπε επίσης σέ μία ριζική αλλαγή των εκπαιδευτικών μεθόδων διδασκαλίας για νά εκλείψει ό φορμαλισμός, ό βερμπαλισμός, οί εκδηλώσεις τής διδακτικής γραφειοκρατίας πού περιόριζαν τίς δημιουργικές προσπάθειες των εκπαιδευτικών κι έσβηναν τίς πρωτοβουλίες των μαθητών. Η μεταρρύθμιση έδωσε στους τελευταίους άκόμη πίο εϋνοϊκές δυνατότητες για νά συμμετάσχουν στην όργάνωση και τή διεύθυνση τής σχολικής ζωής.

Έτσι τά επαναστατικά κινήματα τής δεκαετίας του '60 άνοιξαν πλατιούς όρίζοντες για τήν οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική πρόοδο τής χώρας.

Η λογοτεχνία και οί τέχνες

Η ιστορική καμπή πού έγινε στην άλβανική κοινωνία με τόν άπελευθερωτικό άγώνα και άκόμη περισσότερο με τή σοσιαλιστική οικοδόμηση, αποτέλεσαν ένα νέο σταθμό στην ανάπτυξη των γραμμάτων και των τεχνών.

Οί κοινωνικές και πολιτικές άναταραχές προκάλεσαν για ένα κάποιο διάστημα μία ιδεολογική σύγκλιση στους κόλπους των λογοτεχνικών και καλλιτεχνικών δυνάμεων. Τό παραδοσιακό πνεύμα του παρελθόντος βρισκόταν σέ διαμάχη με τό νέο ρεύμα του σοσιαλιστικού ρεαλισμού. Όλοι οί προοδευτικοί συγγραφείς και καλλιτέχνες τής προπολεμικής έποχής πήραν μέρος στό προτσές τής σοσιαλιστικής αλλαγής τής χώρας. Μαζί τους θά ένωθεί ένας μεγάλος άριθμός νέων πού έμφανίστηκαν κατά τή διάρκεια του άντιφασιστικού άγώνα. Στά 1945 ίδρυσαν και όργάνωσαν τήν "Ένωση Άλβανών συγγραφέων. Στά 1952 οί καλλιτέχνες μπήκαν και αυτοί στην "Ένωση. Και για τους μέν και για τους δέ, πρόκειται βασικά για μία περίοδο άναζητήσεων και προετοιμασιών.

Τά πολιτικά γεγονότα των χρόνων αυτών άφησαν βαθιά σημάδια στους λογοτεχνικούς και καλλιτεχνικούς προσανατολισμούς. Ο άγώνας διεξάχθηκε σέ δύο μέτωπα: ένάντια στις τάσεις άπομίμησης των παρακμιακών μοντέλων, καθώς επίσης κι ένάντια στις προσπάθειες άπάρνησης τής σημασίας τής πολιτιστικής κληρονομιάς. Τό πρώτο μεγάλο βήμα προς τά έμπρός στό λογοτεχνικό και καλλιτεχνικό χώρο θά γίνει στή δεκαετία του '50. Από τά έλάσσονα είδη (δοκίμια, διηγήματα, μικρά ποιήματα και μπαλάντες), οί Άλβανοί λογοτέχνες πέρασαν στά μείζονα (μυθιστορήματα, διηγήματα και ποιήματα). Σέ μερικούς τομείς έγιναν τά πρώτα βήματα. Έτσι έμφανίστηκαν οί πρώτες άλβανικές όπερες, συμφωνίες, μπαλέτα και ταινίες. Η λογοτεχνική παραγωγή αύξήθηκε ταχύτατα. Κατά τήν περίοδο 1951 - 1955 δημοσιεύτηκαν περισσότερα έργα πρόζας άπ' ό,τι τά πρώτα 45 χρόνια του αιώνα. Έκτός άπό τό θέμα τής Άντίστασης με όλο τό ρομαντισμό πού έμπεριέχει, ένα θέμα π' άπασχόλησε περισσότερο τους καλλιτέχνες ήταν ή

άνοικοδόμηση τῆς χώρας.

Οἱ νέες συγκρούσεις τῆς ζωῆς ἔγιναν ἔπος καί βλέπουμε νά διαγράφεται ἕνας νέου τύπου θετικός ἥρωας. Γενικά τά ἔργα αὐτῆς τῆς περιόδου πέρα ἀπό τό ὑψηλό καλλιτεχνικό τους επίπεδο χαρακτηρίζονται ἀπό μιά ἐπαναστατική αἰσιοδοξία καί ἀπό τήν πίστη γιά τήν ἐπιτυχία τῆς σοσιαλιστικῆς άνοικοδόμησης. Ἀρκετά ἔργα χαρακτηρίζονταν ἀπό μιά σχηματοποίηση κι ἐξωπραγματική εἰκόνα πού ὀφειλόταν στήν άνεπαρκή γνώση τῆς πραγματικότητας. Γι' αὐτό καί στή συνέχεια συγγραφεῖς καί καλλιτέχνες ἔκαναν κύριο μέλημά τους νά γνωρίσουν βαθιά τή ζωή τοῦ λαοῦ, τόν ἀγώνα του γιά τήν ἐθνική ἀπελευθέρωση, γιά τήν ἄμυνα καί τή σοσιαλιστική άνοικοδόμηση τῆς χώρας. Στόχος τους ἦταν νά γίνουν πιστοί ἐρμηνευτές τοῦ πνεύματος τῆς νέας ἐποχῆς. Τά αἰώνια θέματα τοῦ ἀνθρώπου καί τῶν παλιῶν ιστορικῶν θεμάτων δέν ἐγκαταλείφθηκαν τελείως, ὅμως θεωρήθηκε ἀναχρονιστικό ὅλη ἡ καλλιτεχνική δραστηριότητα νά εἶναι συγκεντρωμένη γύρω ἀπό αὐτά μόναχα.

Τό πρόβλημα τοῦ σοσιαλιστικοῦ περιεχομένου καί τῆς ἐθνικῆς μορφῆς ἀπασχόλησε γιά πολύ καιρό τοὺς συγγραφεῖς καί τοὺς καλλιτέχνες. Στό χῶρο αὐτό ἔγιναν πολλές μονομερεῖς ἐρμηνεῖες πού θά μπορούσαν νά ὀδηγήσουν στό φολκλωρισμό, τόσο στή μουσική ὅσο καί στήν ποίηση, μ' ἀποτέλεσμα νά δυσφημισθεῖ ἡ λαϊκή μουσική τέχνη.

Ἀπορρίφθηκαν ἐπίσης ὀρισμένες νέες ἐκδηλώσεις τοῦ ρομαντισμοῦ καί τοῦ κριτικοῦ ρεαλισμοῦ καθὼς καί ἐπίσης τοῦ φιλελευθερισμοῦ καί τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, πού ὑποστήριζαν ὅτι βρίσκονται ὑπεράνω τῶν τάξεων, ἐνῶ ἐπιβάλλονταν ὀλοένα καί περισσότερο οἱ θέσεις τοῦ σοσιαλιστικοῦ ρεαλισμοῦ σάν καλλιτεχνική καί λογοτεχνική μέθοδο.

Τά λογοτεχνικά ἔργα πού ἐμφανίστηκαν τήν ἐποχή αὐτή ἐπεξεργάζονται τό θέμα τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγώνα, σάν μιά ἐποχή γεμάτη ἀπό βίαιες συγκρούσεις πού δέν ἦταν μόνο ἔνοπλες ἀλλά καί ψυχολογικές (εἰδικότερα «οἱ ἐλευθερωτές» τοῦ Δ. Σουτερίκη).

Οἱ δημοκρατικές καί οἱ κοινωνικές ἀλλαγές πού ἔγιναν στήν ὕπαιθρο ὀδηγήσαν τοὺς καλλιτέχνες νά στραφοῦν πρὸς τό παρελθόν τῆς ἀγροτιᾶς καί ν' ἀναφερθοῦν στή θλιβερή κατάσταση τῶν καταπιεσμένων καί ἐκμεταλλευόμενων ἀπό τοὺς γαιοκτήμονες γεωργῶν καί στόν ἀγώνα τους γιά μιά πῶ δίκαιη κοινωνική τάξη (Σ. Σπάσε στό «Αὐτοί δέν ἦταν μόνοι», Κ. Γιακόβα στό «Ἡ γῆ μας», κ.λπ.).

Ἡ μουσική δημιουργία πού διακρίνεται γιά τήν αἰσιοδοξία της στηρίζεται στή μελωδία καί στό ρυθμό τῶν λαϊκῶν τραγουδιῶν καί χορῶν. Οἱ πλαστικές τέχνες ἄν καί βασικά παράμειναν στό περιθώριο τῶν γεγονότων, ἔδωσαν ἄρκετά ἀξιόλογα ἔργα (Τσ. Ζαντέ στή μουσική, Β. Μίο καί Ν. Ζάημι στή ζωγραφική, ὁ Ὁ. Πασκάλη καί Γ. Πάτσο στή γλυπτική κ.λπ.).

Ἡ λογοτεχνία καί οἱ τέχνες ἀποτελώντας ἕνα σημαντικό παράγοντα τῆς διαμόρφωσης τοῦ νέου ἀνθρώπου, ὀφείλαν νά προχωρήσουν μέ τό ρυθμό ἀνάπτυξης τῆς χώρας. Παρατηρήθηκε μιά γενική πολιτιστική ἀνθηση π'

ἀγκάλιασε τὰ πιά πλατιά στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ. Τό βιβλίο καί οἱ κινηματογραφικές ταινίες ἔφτασαν μέχρι καί τίς πιά ἀπομακρυσμένες περιοχές. Οἱ ἐκθέσεις ζωγραφικῆς πού ὡς τότε ἦταν σπάνιες καί ὀργανώνονταν μόνο στήν πρωτεύουσα, ἄρχισαν νά γίνονται καί σέ ἄλλα κέντρα. Οἱ κυριότερες πόλεις ἵδρυσαν ἐπαγγελματικά θέατρα δραματικῆς τέχνης καί βαριετέ. Σχεδόν σέ κάθε χωριό ἀνοιξαν δίπλα στά σχολεῖα πολιτιστικές ἐστίες καί κέντρα. Τό καλλιτεχνικό κίνημα τῶν ἐρασιτεχνῶν κερδίζει τίς πόλεις καί τήν ὑπαιθρο. Περιοδικά ὀργανώνονται φεστιβάλ χοροῦ καί τραγουδιοῦ καί μουσικά δεκαήμερα, ἐπιτρέποντας νά ἐμφανισθοῦν νέα ταλέντα.

Κατά τή δεκαετία τοῦ '60 οἱ ὀλοένα αὐξανόμενες ἀνάγκες τῆς λογοτεχνίας καί τῆς τέχνης ὤθησαν τοὺς συγγραφεῖς καί καλλιτέχνες νά στρατευθοῦν ἀκόμη περισσότερο. Τά κοινωνικά προβλήματα ἀντιμετωπίσθηκαν πιά βαθύτερα καί συνδέθηκαν ὀργανωτικά μέ τήν προσωπική ζωή τῶν ἡρώων. Ἡ συνθετική φύση τῶν ἀνθρώπινων σχέσεων ἀντιμετωπίσθηκε καί αὐτή ἀκόμη πιά βαθιά, ἐνῶ στηρίχθηκαν καλύτερα τά ἰδεολογικά καί καλλιτεχνικά στοιχεῖα. Δυό οὐσιαστικές τάσεις ἐκδηλώθηκαν τότε: ἡ μιά ἤθελε ν' ἀποδώσει τήν πραγματικότητα μέσα ἀπό μεγάλους πίνακες π' ἀγκάλιαζαν ὀλόκληρες ἱστορικές περιόδους (Γ. Τζώτζα «Τό νεκρό ποτάμι» κ.λπ.) καί ἡ ἄλλη ἤθελε νά σκιαγραφήσει συνθετικούς πίνακες μ' ἕνα ἐπεξεργασμένο στυλ, πού εἶχαν ἕνα ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιά τό φιλοσοφικό ἢ ποιητικό πνεῦμα πού τά διακατέχει (Ι. Κανταρέ, «Ὁ στρατηγός τῆς στρατιᾶς τῶν νεκρῶν» πού μεταφράστηκε σέ διάφορες γλώσσες, «Τά ταμπούρλα τῆς βροχῆς» κ.λπ.). Στή λυρικοεπική ποίηση καί στό «συνθετικό ποίημα» ἐπιτεύχθηκαν ἐπίσης μεγάλες ἐπιτυχίες (Ι. Κανταρέ «Τί σκέφτονται αὐτά τὰ βουνά», Ντ. Ἀγκόλλι «Οἱ πατέρες κ.λπ.).

Τά ἐκφραστικά μέσα τῆς λογοτεχνίας ἐμπλουτίσθηκαν. Ἀπό κοινοῦ μέ τίς παραδοσιακές μεθόδους ἀναπαράστασης τῶν γεγονότων, ἡ λογοτεχνία ἀνανεώθηκε μέ σύγχρονες καί πιά λεπτές μεθόδους. Μιά πιά πλατιά καί πιά διαφοροποιημένη ἀντίληψη τῆς ζωῆς, καθώς καί ἡ ἀνακάλυψη τῶν πολλαπλῶν χρωμάτων πού προσφέρει ἡ πραγματικότητα, ἔφεραν μιά ἀνανέωση στό ἀναπαραστατικό σύστημα. Ἐκτός ἀπό τίς πιά ἀληθινές μορφές ἐκφρασης, ὀρισμένα ἔργα χρησιμοποιοῦν πιά συμβατικά μέσα καί στυλιζαρισμένες μορφές ἐκφράζοντας ἔτσι καλύτερα τίς σχέσεις τοῦ καλλιτέχνη μέ τόν κόσμο.

Στό πεδίο τῶν τεχνῶν κυρίαρχα θέματα παραμένουν οἱ ἐργαζόμενοι καί οἱ ἀνοικοδομητές τοῦ σοσιαλισμοῦ μέ τίς ἀρετές τους. Τά θέματα γίνονται ὀλο καί πιά σύνθετα. Τά πλαστικά μέσα καί τά χρώματα πού ἐκφράζουν τή χαρά τῆς ζωῆς πιά ἔντονα, ἐνῶ παρατηροῦμε τώρα περισσότερο φῶς καί αἰσιοδοξία (Σ. Σιγιάκου, Σ. Χαντέρι, Κ. Ράμα). Ἀπό τήν παραδοσιακή νεκρή φύση στήν ἀναπαράσταση τοῦ τοπίου, περνᾶμε στή μεταμορφωμένη ἀπό τό σοσιαλισμό φύση ἢ σ' αὐτήν πού μεταλλάσσεται. Στόν τομέα τῆς μουσικῆς καταφέρθηκε νά δημιουργηθεῖ ἕνα «ἐθνικό ὕφος» πού τό χαρακτηρίζει ὀχι μόνο ἕνα ἰδιαίτερο

χρῶμα καί μέσο ἔκφρασης, ἀλλά ἐπίσης καί μιά συγκίνηση πού ἔμπεριέχει μέσα του (Π. Γιακόβα, Κ. Κόνο, Ν. Ζωράκη κ.λπ.).

Ἡ Κ.Ε. τοῦ Κ.Ε.Α. ἐξέτασε πολλές φορές στή δεκαετία τοῦ '60 τό θέμα τῶν γραμμάτων καί τεχνῶν, ἔκανε ἔκκληση νά γίνουν ἀκόμη πιά ἀγωνιστικά, δίνοντας μιά πιά πλατιά καί πιά βαθιά εἰκόνα τῆς ἀλβανικῆς πραγματικότητας κατά τήν ἐπαναστατική της ἀνάπτυξη. Ἡ ἔλλειψη ταξικοῦ πνεύματος καθῶς ἐπίσης καί τοῦ κομμουνιστικοῦ κομματικοῦ πνεύματος, ὁ ἀφηρημένος ἀνθρωπισμός καί ὁ ἀντικειμενισμός, ἡ τάση νά ὑπερτονίζονται τά ἔλαττώματα τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας καί νά παρουσιάζονται σάν ἀθεράπευτες πληγές, ἡ τάση νά θεωρεῖται ὁ ἄνθρωπος ἀπό τή φύση του κακός καί οἱ θυσίες του γιά ἓνα καλύτερο μέλλον μάταιες τελείως, καταδικάστηκαν σάν θέσεις ξένες μέ τό σοσιαλιστικό ρεαλισμό. Οἱ οὐσιαστικές ἐπιδιώξεις ἐκφράζονται στό ἀκόλουθο: «Νά εἰσχωρήσουμε βαθιά στό προτσές τῶν ἀλλαγῶν πού γίνονται στή χώρα καί στούς ἀνθρώπους» καί νά κάνουμε «κεντρικά θέματα τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας τά ἐπίκαιρα θέματα».

Μέ τήν ἐπαναστατικοποίηση τοῦ συνόλου τῆς ζωῆς τῆς χώρας ἄλλαξε αὐτή ἡ ἀντίληψη τῆς δημιουργικῆς ἐργασίας. Δεκάδες συγγραφεῖς καί καλλιτέχνες ἐγκαταστάθηκαν στά βιομηχανικά κέντρα καί τούς ἀγροτικούς συνεταιρισμούς γιά νά παρακολουθήσουν ἀπό κοντά καί γιά μακρῦ χρονικό διάστημα τή ζωή τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων, μιά καί ὑπῆρχε ἡ ἐπιταχτική ἀνάγκη ν' ἀναπαρασταθεῖ ἡ ἄμεση πραγματικότητα. Ἔτσι τά νέα πολιτικά καί κοινωνικά φαινόμενα περιγράφηκαν ἀμέσως ἀπό τή λογοτεχνία καί τίς τέχνες. Τό διαλογικό δράμα καί ἡ νουβέλα εἶχαν σά θέματά τους αὐτά ἀκριβῶς τά φαινόμενα. Γιά νά ἐφαρμοστεῖ μέ συνεπή τρόπο ἡ μαζική γραμμή ἔπρεπε ν' ἀναπαρασταθεῖ ἀκόμη περισσότερο στή λογοτεχνική καί καλλιτεχνική δημιουργία ἡ ἀγωνιστική καί ἐπαναστατική ζωή τῶν ἐργαζόμενων μαζῶν, μερικῶς φορές καί σέ βάρος τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου τοῦ καλλιτέχνη.

Καταλαβαίνουμε λοιπόν γιατί ἀνέκυψε τό πρόβλημα τοῦ νέου καί τοῦ παλιοῦ, τῆς παράδοσης καί τῆς ἀνανέωσης στή λογοτεχνία καί τίς τέχνες. Δέν ἀρκοῦσε μονάχα ἡ ὑπεράσπιση τῶν μεθόδων τοῦ σοσιαλιστικοῦ ρεαλισμοῦ ἐναντία στίς πολυάριθμες ἐπιθέσεις πού τοῦ ἔγιναν ἀπό τούς ἀντιπάλους του στό ἐξωτερικό, ἀλλά ἀκόμα νά ριχτεῖ φῶς σ' ἓνα πρόβλημα πού ἡ ἀνάπτυξη τῆς λογοτεχνίας καί τῶν τεχνῶν στή χώρα καθιστοῦσε ὀλοένα καί περισσότερο ἐμφανές. Πρόκειταν γιά ἓνα θεμελιακό πρόβλημα. Ἡ ἀνανέωση στή ζωή θά ἔπρεπε νά καθορίσει καί τήν ἀνανέωση στήν τέχνη. Καθορίζοντας τό Νοέμβριο τοῦ 1960, τή θέση τοῦ Κ.Ε.Α. πάνω σ' αὐτό τό θέμα ὁ Ἐμβέρ Χότζα δήλωσε ὅτι: «οἱ ἀνανεωτικές τάσεις τῆς τέχνης δέν θά πρέπει νά θεωρηθοῦν σάν μιά ἄρνηση τῆς παράδοσης. Τό ἀνανεωτικό πνεῦμα καί ἡ παράδοση δέν βρίσκονται σ' ἀντίθεση μεταξύ τους καί δέν ἀποκλείουν τό ἓνα τήν ἄλλη... Ἀπό τήν καλλιτεχνική καί λογοτεχνική μας κληρονομιά ξεχωρίζουμε τά θετικά καί προοδευτικά στοιχεῖα ἀπό τά ἀρνητικά... Ἀκόμα, εἴμαστε ἀντίθετοι, τόσο μέ τήν μή διαλεκτική, καθαρῆ ἄρνηση τῆς παράδοσης, ὅσο καί μέ τήν θεοποίησή της καί τήν τυφλή προσήλωση σ'

αυτήν».

Στή δεκαετία τοῦ '60 ἔχουμε ἐπίσης ἔργα πού μαρτυροῦν τήν ἐπίδραση μοντέρνων ρευμάτων τῆς Δύσης. Ὅμως γενικά ἡ λογοτεχνία καί ἡ τέχνη στήν Ἀλβανία κατά τή διάρκεια αὐτῆς τῆς περιόδου ἀναπτύχθηκε σάν μιά ἀνανεωτική λογοτεχνία καί τέχνη, πού στηρίζονταν στή μέθοδο τοῦ σοσιαλιστικοῦ ρεαλισμοῦ. Ἀσχολήθηκε ιδιαίτερα μέ θέματα τῆς καυτῆς ἐπικαιρότητας ὅπως λ.χ. τόν ἀγώνα γιά τήν ὀλοκληρωτική χειραφέτηση τῆς γυναίκα, τόν ἀγώνα ἐνάντια στά ὀπισθοδρομικά ἔθιμα, τίς θρησκευτικές προλήψεις κ.λπ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Γ Λ Ω Σ Σ Α Ρ Ι

- ΑΓΑΣ:** Τίτλος εὐγενείας πού ἡ σπουδαιότητά του ποικίλει κατά τή διάρκεια τῶν χρόνων πρίν τό TANZIMAT (ἀφέντης, διοικητής, κύριος, ἄρχοντας κ.λπ.).
- ΑΚΙΝΤΖΗΣ:** Ἐθελοντική μονάδα τοῦ ἑλαφροῦ ἵπικοῦ εἰδικευμένη γιά λεηλατικές ἐπιδρομές καί ἀντίποινα κατά τήν ὀθωμανική ἐποχή.
- ΑΝΤΑΡΤΕΣ:** Ἡ γενική σημασία τῆς λέξης εἶναι: ἐπαναστατημένοι Ἕλληνες. Στό κείμενο: μέλη τῶν ἑλληνικῶν συμμοριῶν πού λεηλατοῦσαν, ἔκαιγαν καί αἱματοκυλοῦσαν τ' ἄλβανικά χωριά στίς δύο πρῶτες δεκαετίες τοῦ 20οῦ αἴωνα.
- ΑΡΜΠΕΡΕΣ:** Μεσαιωνική ὀνομασία τῶν Ἀλβανῶν πού διατηροῦν ἀκόμη οἱ ἐγκαταστημένοι στήν Ἰταλία Ἀλβανοί ἀπό τό 15ο αἴωνα.
- ΑΣΠΡΗ:** Ἐτσι ὀνόμαζαν στήν ἀρχή οἱ Ἕλληνες καί μετὰ οἱ Εὐρωπαῖοι τήν «ἄκτσε», τό τούρκικο νόμισμα.
- ΒΑΛΗΣ:** Ὁ γενικός κυβερνητής μιᾶς ὀθωμανικῆς ἐπαρχίας (τοῦ βιλαετιοῦ).
- ΒΕΝΟΜΙΑ:** Ἐθιμικά δικαιώματα στά ὁποῖα ἀρχικά στηριζόταν ἡ αὐτόνομη διοίκηση μιᾶς ἄλβανικῆς περιοχῆς.
- ΒΕΖΥΡΗΣ:** Μεγάλος ἀξιωματοῦχος πολίτης. Πρόκειται γιά τό πῖο ὑψηλό ἀξίωμα στήν ὀθωμανική αὐτοκρατορία μετὰ τή θέση τοῦ Μεγάλου Βεζύρη, πρωθυπουργοῦ τοῦ Σουλτάνου.
- ΒΙΛΑΕΤΙ:** Ἐπαρχία. Μεγάλη διοικητική διαίρεση πού δημιουργήθηκε τό 19ο αἰ. στήν ὀθωμανική αὐτοκρατορία καί χωρίζεταν σέ πολλά σαντζάκια.
- ΔΕΡΒΕΝ ΠΑΣΑΣ:** Σύμφωνα μέ τήν παλιά ὀργάνωση τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ ἦταν στρατιωτικός διοικητής ἑνός ἀτακτοῦ τοπικοῦ στρατοῦ πού εἶχε σκοπό τήν ἐπιβλεψη τῶν δρόμων, τῶν διόδων, κ.λπ.
- ΔΥΝΑΤΟΙ:** Ἀνώτεροι Βυζαντινοί ὑπάλληλοι, λαϊκοί ἢ ἐκκλησιαστικοί πού εἶχαν μεγάλες περιουσίες καί σημαντικά πλούτη.
- ΕΡΓΙΑΛΕΤΙ:** Ἐπαρχία, ἡ πῖο μεγάλη διοικητική διαίρεση τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας πού θεσπίστηκε ἀπό τόν 16ο αἴωνα.
- ΕΜΙΝΗΣ:** Ἐμπιστο πρόσωπο, ὑπάλληλος τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.
- ΕΠΑΡΧΙΑ:** Ἡ περιοχή πού ἔπεφτε στή δικαιοδοσία μιᾶς ἐπισκοπῆς τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.
- ΖΑΝΑ:** Ἀλβανική μυθολογική φιγούρα μέ ὑπερφυσικές δυνατότητες, ἀρχόντισσα τῶν ἀντρειωμένων βουνῶν.
- ΖΗΑΜΕΤΙ:** Φεουδαρχική ἰδιοκτησία πῖο σπουδαῖα ἀπό τό τιμάριο.
- ΘΕΜΑ:** Ἡ ἀρχική ἔννοια σήμαινε στρατιωτικό ἀπόσπασμα. Ἀπό τόν 7ο αἴωνα σήμαινε ἐπαρχία στήν ὁποῖα βρισκόταν ἐγκατεστημένο στρατεύμα μ' ἐπικεφαλῆς ἕνα στρατηγό ἢ ἕνα δούκα.
- ΚΑΖΑΣ:** Ὄθωμανική διοικητική διαίρεση τοῦ σαντζακιοῦ πού ἀνήκε στή δικαιοδοσία ἑνός δικαστῆ.
- ΚΛΕΙΣΟΥΡΑΡΧΗΣ:** Στρατιωτικός ἀρχηγός τῆς φρουρᾶς μιᾶς κλεισοῦρας πού σέ ὀρισμένες περιοχές ἀνήκε στή δικαιοδοσία τοῦ στρατηγοῦ τοῦ θέματος καί σ' ἄλλες κατευθεῖαν στήν Κωνσταντινούπολη (στή βυζαντινή ἐποχή).
- ΚΟΙΝΟΝ:** Πολιτική κοινότητα ὀρισμένων ἀρχαίων φυλῶν πού σχηματιζόταν κάτω ἀπό τήν ἡγεμονία μιᾶς ἀπό τίς φυλές αὐτές.

- ΜΕΝΤΡΕΣΕΣ: Σχολείο, γυμνάσιο ή σεμινάριο που διδάσκονταν οι ισλαμικές θεολογικές έννοιες.
- ΜΗΝΑΙΑ: Είναι δώδεκα ελληνικά εκκλησιαστικά βιβλία.
- ΜΙΣΘΩΤΟΙ: Μισθωτοί εργάτες στο βυζαντινό Μεσαίωνα που δούλευαν στις πόλεις, στα χωριά και στα εκκλησιαστικά κτήματα.
- ΜΟΡΤΙΤΗΣ: Χωρικός του βυζαντινού Μεσαίωνα που είχε τη γη με συμβόλαιο και πλήρωνε τη μορτή (δεκάτη).
- ΜΟΥΤΕΣΑΡΙΦΗΣ: Ο κυβερνήτης του σαντζακιοῦ.
- ΜΟΥΤΕΣΕΛΙΜΗΣ: Ο κυβερνήτης του καζᾶ.
- ΜΠΑΛΙ ΚΟΜΠΕΤΑΡ (Β.Κ.): Δοσίλογη αλβανική ὀργάνωση κατά τή φασιστική περίοδο.
- ΜΠΑΪΡΑΚΤΑΡΗΣ: Ἀξιωματικός σημαιοφόρος κατά τήν ὀθωμανική περίοδο, συνήθως ἀρχηγός φυλῆς.
- ΜΠΕΗΣ: Τιμητικός τίτλος εὐγενείας που δινόταν ἀπό τό Σουλτάνο σέ μεγάλες προσωπικότητες.
- ΜΠΕΗΛΕΡΜΠΕΗΣ: Τίτλος που δινόταν στήν ὀθωμανική αὐτοκρατορία στους γενικούς κυβερνήτες τῆς Ρωμυλίας καί Ἀνατολίας, ἀξίωμα ἰσάξιο μ' αὐτό του Πασᾶ.
- ΝΑΧΙΓΕΣ: Ἡ πίο μικρή διοικητική διαίρεση τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.
- ΝΙΖΑΜ: (ἀπό τό τουρκικό ΝΙΖΑΜ-Ι-ΔΙΕΙΔΙ, νέος νόμος που ἀνάγγειλε ὁ Σουλτάνος Σελήμ Γ' τό 1797): Ἔτσι ἀποκαλοῦσαν οἱ Ἀλβανοί τόν τακτικό ὀθωμανικό στρατό.
- ΝΤΕΡΕΜΠΕΗΣ: Ἡγεμόνας μέ δεσποτική ἐξουσία στους κατοίκους τῆς περιφέρειᾶς του στήν ὀθωμανική περίοδο.
- ΝΤΖΙΖΕΣ: Ἐτήσιος φόρος που πλήρωναν οἱ ἄντρες Χριστιανοί ὑπήκοοι τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας μ' ἀντάλλαγμα τό δικαίωμα νά καλλιεργοῦν τή γῆ καί νά προστατεύονται ἀπό τό κράτος.
- ΝΤΙΒΑΝΙ ἢ ΝΤΙΒΑΝΙΟ: Ἀνώτατο συμβούλιο ἢ αὐλικοί τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.
- ΟΡΑ: Ἀλβανική μυθολογική φιγούρα μέ ὑπερφυσικές δυνατότητες που ἀποφάσιζε γιά τή μοίρα τῶν ἀνθρώπων.
- ΠΑΝΥΠΕΡΣΕΒΑΣΤΟΣ: Τίτλος εὐγενείας που γιά πρώτη φορά ἔδωσε ὁ Ἀλέξης Κομνηνός (11ος - 12ος αἰώνας) στους γονεῖς του βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα.
- ΠΑΡΟΙΚΟΙ: Ἡ κύρια κατηγορία τῶν χωρικῶν δουλοπάροικων στήν περίοδο τῆς βυζαντινῆς φεουδαρχίας (9ος - 15ος αἰώνας).
- ΠΑΣΑΛΙΚΙ: Ἐδαφος στό ὁποῖο ἀπλωνόταν ἡ κυριαρχία ἑνός πασᾶ κατά τήν ὀθωμανική ἐποχή. Συχνά δέν συνέπιπτε μέ τά ὅρια μιᾶς διοικητικῆς διαίρεσης του τουρκικοῦ κράτους.
- ΠΥΘΟΣ: Πήλινο βάζο μεγάλων διαστάσεων που χρησίμευε στήν ἀρχαιότητα γιά τή συντήρηση τῶν τροφίμων (σιτηρά, λάδι, κ.λπ.).
- ΠΡΥΤΑΝΗΣ: Ὁ πρόεδρος του συμβουλίου τῆς πόλης-κράτους κατά τήν ἀρχαιότητα.
- ΣΑΝΤΖΑΚΙ: Διοικητική διαίρεση τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἀνάλογη μέ τό νομό, διαίρεση στήν ἀρχή του ἐγιαλέτι κι ἀργότερα του βιλαέτι.
- ΣΑΧΙΜΠ-Ι-ΕΡΤΖ (κύριος τῆς γῆς): Ἔτσι ἀποκαλοῦνταν τά δικαιώματα που εἶχε ὁ Τοῦρκος φεουδάρχης (σπαχής) πάνω στα χωράφια του φέουδου του σάν ἀντιπρόσωπος του κράτους.
- ΣΥΝΑΦΙ: Συντεχνία βιοτεχνῶν ἢ ἐμπόρων κατά τήν ὀθωμανική ἐποχή.
- ΣΑΧΙΜΠ-Ι-ΡΑΓΙΕΤ (κύριος του ραγιᾶ): Ἔτσι ἀποκαλοῦνταν τά δικαιώματα που εἶχε ὁ Τοῦρκος φεουδάρχης (σπαχής) πάνω στους χωρικούς του φέουδου του.
- ΣΕΒΑΣΤΟΣ: Τιμητικός τίτλος, μιᾶς βαθμίδας κατώτερος ἀπό τόν πανυπερσέβαστο.

Τόν είχε θεσπίσει ὁ Ἀλέξης Κομνηνός καί δινόταν στά μέλη τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογένειας καί στά πρόσωπα πού ἦταν συνδεμένα μαζί τους μέ συμμαχία.

ΣΟΥΜΠΑΣΗΣ: Παλιά ὁ διοικητής ἀστυνομίας μιᾶς πόλης, κύρια σέ μικροῦς συνοικισμούς.

ΣΤΡΑΤΙΩΤΕΣ: Στρατιῶτες πού στρατολογοῦνταν ἀπό ἓνα βυζαντινό θέμα, κύρια χωρικοί πού τό κράτος τούς ἔδινε ἀναπαλλοτρίωτα χωράφια, μ' ἀντάλλαγμα νά εἶναι ὑποχρεωμένοι νά παρουσιάζονται ἔνοπλοι κάθε φορά πού ἡ αὐτοκρατορία θά τούς εἶχε ἀνάγκη.

ΤΑΝΖΙΜΑΤ: Μεταρρυθμίσεις. Περίοδος τουρκικῶν μεταρρυθμίσεων πού ἄρχισαν τό 1839.

ΤΑΡΑΦΙ: Ὁμάδα ἀνθρώπων πού τούς ἐνώνει μιά κοινή ἰδέα, κοινά ἐνδιαφέροντα καί κοινή πολιτική δράση.

ΤΙΜΑΡΙΟ: Φέουδο πού δινόταν σέ στρατιωτικούς Τούρκους φεουδάρχες (τούς σπαχῆδες), μέ ἀντάλλαγμα νά πολεμοῦν μέ τούς ἀνθρώπους τους κάθε φορά πού ἡ ὀθωμανική αὐτοκρατορία ἦταν σέ πόλεμο.

ΤΟΥΡΜΑΡΧΗΣ: Ὁ διοικητής μιᾶς Τούρμας, μιᾶς στρατιωτικῆς διαίρεσης τοῦ βυζαντινοῦ θέματος.

ΤΣΕΤΑ: Ἀνταρτική μονάδα.

ΤΣΙΦΛΙΚΙ: Ἰδιοκτησία γῆς πού καλλιεργοῦν οἱ γεωργοί μέ τό σύστημα τῆς ἐκμίσθωσης (ἐπίμορτος).

ΤΣΙΦΛΙΚΑΣ: Ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ τσιφλικιοῦ.

ΤΣΙΦΤΣΗΣ: Καλλιεργητής στόν ὁποῖο δινόταν μέ συμφωνία κομμάτι γῆς πού ἀνήκει στό σύστημα τοῦ τσιφλικιοῦ ἢ τῆς ἐκμίσθωσης.

ΦΙΛΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ: Μυστική ὀργάνωση πού ἰδρύθηκε τό 1816 στήν Ὁδησσό, μέ σκοπό τή διοργάνωση τοῦ ἔνοπλου ἀγώνα γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδας ἀπό τόν ὀθωμανικό ζυγό.

ΦΙΡΜΑΝΙ: Γραπτή διαταγή τοῦ Σουλτάνου.

ΧΑΡΑΤΣΙ: Ἐτήσιος φόρος πού πλήρωναν οἱ ὑποταγμένοι ξένοι στήν ὀθωμανική αὐτοκρατορία.

ΧΑΡΤΟΥΛΑΡΑΤΟ: Μικρή διοικητική διαίρεση τοῦ βυζαντινοῦ θέματος μ' ἐπικεφαλῆς τόν Χαρτουλάριο πού εἶχε, μαζί μέ ἄλλα καθήκοντα, τή στρατολόγηση τῶν ἱκανῶν ἀντρῶν γιά πόλεμο.

DUUMVIRI QUINQUENNALES: Συναρχία τήν ὁποία ἀποτελοῦσαν δύο ὑπάλληλοι, πρόεδροι τοῦ συμβουλίου τῆς πόλης καί οἱ ὁποῖοι ἀσκοῦσαν τήν ἐκτελεστική ἐξουσία στίς ρωμαϊκές ἀποικίες καί κοινότητες.

FIS: Φυλή.

ΚΑΡΙΔΑΝ: Ὁ ἀρχηγός τῆς περιοχῆς τῆς Μιρδίτας στή Βόρεια Ἀλβανία.

ΚΑΤΥΝ: Ἀρχαῖο ἀλβανικό χωριό πού οἱ κάτοικοί του συνδέονταν μέ συγγενικούς δεσμούς. Ἀσχολοῦνταν κύρια μέ τήν κτηνοτροφία ἐνῶ κατά καιροῦς μετακινούνταν ὅλοι μαζί.

ΚΥΥΡΙ: Συλλογική ἰδιοκτησία τῶν κατοίκων ἐνός χωριοῦ (δάση, λιβάδια, μύλοι, πηγές) πού στήν ἀρχή περιλάμβανε καί γῆ.

ΜΑΛΙΣΣΟΡΕΣ: (Στ' ἀλβανικά: κάτοικοι βουνῶν). Ἐτσι ὀνομάζονταν οἱ βουνίσιοι τῆς Βόρειας Ἀλβανίας.

MANSIO: Σταθμός πού βρισκόταν κατά μήκος τῶν μεγάλων ρωμαϊκῶν δρόμων καί διέθετε πανδοχεῖα γιά τήν ἐξυπηρέτηση τῶν ταξιδιωτῶν.
ORDO DECURIONUM: Συμβούλιο πόλης στίς ρωμαϊκές ἀποικίες καί κοινότητες.
RESHPER: Ὁ πλούσιος ἔμπορας, κατά τούς Ἄλβανούς.
VICUS: Μικρός συνοικισμός πού ὑπαγόταν διοικητικά σέ μιά ρωμαϊκή πόλη.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΣΥΝΤΟΜΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΠΕΡΙΛΗΨΗ

I. ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΝΤΟΚΟΥΜΕΝΤΑ

- Acta et Diplomata Res Albaniae Mediae Aetatis illustrantia (2 volumes), par Dr. L. THALLOCY, Dr. C. JIRECEK et Dr. M. SUFFLAY; Vindobonae, éd. A. Holzhausen, 1913 - 1916.
- Burime të zgjedhura për historinë e Shqipërisë. Vol. I. Ilirët dhe Iliria te autorët antikë (Choix de sources sur l'histoire de l'Albanie. Vol. I. Les Illyriens et l'Illyrie chez les auteurs antiques), par F. PRENDI, H. CEKA, S. ISLAMI, S. ANAMALI; Tirana 1965.
- Burime të zgjedhura për historinë e Shqipërisë. Vol. II. Shekujt VIII-XV (Choix de sources sur l'histoire de l'Albanie. Vol. II. Shekujt VIII-XV (Choix de sources sur l'histoire de l'Albanie. Vol. II. Les siècles VIII-XV), établi par A. BUDA, I. Zamputi, K. FRASHERI, P. PERO; Tirana 1962.
- Burime të zgjedhura për historinë e Shqipërisë. Vol. III. Shqipëria nën sundimin feudal ushtarak otoman. 1506-1839 (Choix de sources sur l'histoire de l'Albanie. Vol. III. L'Albanie sous la domination féodalo-militaire ottomane. 1506-1839), par I. ZAMPUTI, S. NAÇI, Z. SHKODRA; Tirana 1963.
- Burime dhe materiale për historinë e Shqipërisë. Shqipëria e Veriut në shek. XVIII. Letrat e zv/konsujve venedikas të Shkodrës (Sources et matériaux sur l'histoire de l'Albanie. L'Albanie du Nord au XVIIIe siècle. Lettres des vice-consuls vénitiens de Shkodra), par S. N. Naçi, vol. I (1706-1756); Tirana 1967.
- Dokumenta të shek. XV për historinë e Shqipërisë. 1479 - 1506 (Documents du XVe siècle sur l'histoire de l'Albanie), par I. ZAMPUTI; Tirana 1967.
- Dokumenta e materiale historike nga lufta e popullit shqiptar për liri e demokraci; 1917-1941. (Documents et matériaux historiques sur la lutte du peuple albanais pur la liberté et la démocratie. 1917-1941), par V. DEDI, Xh. STRUGA, F. VEIZI, M. SHUTERIQI; Tirana, Ed. de la Direction des Archives d'Etat de la R.P.A., 1959.
- PPSH, Dokumente kryesore, vëll. I-V, (Parti du Travail d'Albanie, Principaux documents, vol. I-V). Tirana 1971-1974.
- Dokumenta të organeve të larta të pushtetit revolucionar nacional-çlirimtar; 1942-1944. (Documents des organismes supérieurs du pouvoir révolutionnaire de libération nationale; 1942-1944). Tirana, 1962.
- Dokumenta të Shtabit të Përgjithshëm dhe të Komandës së Përgjithshme të Ushtrisë nacional-çlirimtare shqiptare; 5 korrik 1943-10 korrik 1945. (Documents du Quartier général et de l'Etat-Major général de l'Armée albanaise de libération nationale; 5 juillet 1943-10 juillet 1945). Tirana. Ed. de l'Institut de l'Histoire du Parti près du C.C. du P.T.A. et du Département d'Histoire militaire du Ministère de la Défense populaire, 1965-1966.
- INALCIK (H.): Hicri 835 Suret - i Defter - i Sancak - i Arvanid, Ankara 1954.
- Lufta shqiptaro-turke në shekullin XV; Burime bizantine. (Les guerres albanoturques au XVe siècle; sources byzantines), par K. BOZHORI; Tirana 1967.

- Lufta shqiptaro-turke në shekullin XV. Burime Osmane (Les guerres albano-turques au XVe siècle. Sources ottomanes), par S. PULAHA; Tirana, 1968.
- MUSACCHIO (G.): Historia e geneologia della Casa Musacchio (1510), in Ch. Hopf, Chroniques gréco-romanes inédites ou peu connues, Berlin 1873.
- PEÇI (Sh.): Kujtime dhe dokumenta nga lufta nacional-çlirimtare (Mémoires et documents de la lutte de libération nationale), vol. I et II; Tirana, 1959-1961.
- Qeveria e përkohshme e Vlorës dhe veprimtaria e saj. Nëndor 1912 - janar 1914. (Le gouvernement provisoire de Vlora et son activité. Novembre 1912 - Janvier 1914). Présentation de Dh. KOTINI, XH. STRUGA, F. VEIZI, M. SHUTERIQI, K. DEDI; Tirana, 1963.
- RADIONIC (J.): Gjuragj Kastriot Skenderbeg i Arbanija u XV veku; Beograd, 1942. Relacione mbi gjendjen e Shqipërisë veriore e të mesme në shek. XVII. (Relations sur l' Albanie septentrionale et centrale au XVIIe siècle). Présentation de I. ZAMPUTI. Vol. I; Tirana, 1963. Vol. II; Tirana, 1965.
- Shqipëria arkeologjike (l' Albanie archéologique, en albanais et français, textes parallèles); Tirana, 1971.

II. ΕΚΘΕΣΕΙΣ

- HOXHA (E.): Vepra, vëll. I-XXV (Oeuvres, vol. I-XXV).
- HOXHA (E.): Raport i Komitetit Qëndror të PPSH në Kongresin e III-të të Partisë, 25 maj 1956. (Rapport du Comité central du P.T.A. au IIIe Congrès du Parti, 25 mai 1956); Tirana, 1956.
- HOXHA (E.): Raport i Komitetit Qëndror të PPSH në Kongresin e IV-të të Partisë (Rapport du Comité central du P.T.A. au IVe Congrès du Parti); Tirana, 1961.
- HOXHA (E.): Raport i Komitetit Qëndror të PPSH në Kongresin e V-të të Partisë, 1 nëndor 1966. (Rapport du Comité central du P.T.A. au Ve Congrès du Parti, 1er novembre 1966); Tirana, 1966.
- HOXHA (E.): Raport mbi veprimtarinë e Komitetit Qëndror të PPSH në Kongresin e VI-të të Partisë, 1 nëndor 1971. (Rapport du Comité central du Parti du Travail d' Albanie au VIe Congrès du Parti, 1er novembre 1971); Tirana, 1971.
- HOXHA (E.): Raporte e fjalime (Rapports et discours) 1965-1966; Tirana 1971.
- HOXHA (E.): Raporte e fjalime (Rapports et discours) 1967-1968; Tirana 1969.
- HOXHA (E.): Raporte e fjalime (Rapports et discours) 1969-1970; Tirana 1970.
- HOXHA (E.): Raporte e fjalime (Rapports et discours) 1970-1971; Tirana, 1972.
- HOXHA (E.): Raporte e fjalime (Rapports et discours) 1972-1973; Tirana, 1974.
- Historia e Partisë së Punës të Shqipërisë. (Histoire du Parti du Travail d' Albanie); Tirana, 1969.
- Historia e Shqipërisë, vëll. I. (Histoire de l' Albanie, vol. I); Tirana, 1959.
- Historia e Shqipërisë, vëll. II. (Histoire de l' Albanie, vol. II); Tirana, 1965.
- Historia e letërsisë shqipe (l' Histoire de la Littérature albanaise), vol. I, II; Tirana, 1959.

- Mbi lëvizjen kombëtare dhe demokratike shqiptare. Përmbledhje studimesh (Recueil d' études sur le mouvement national et démocratique albanais); Tirana, 1966.
- Mbi lëvizjen kombëtare shqiptare. Përmbledhje studimesh. (Recueil d' études sur le mouvement national albanais); Tirana, 1962.
- Les Illyriens et la genèsedes Albanais (Recueil d' études). Tirana, 1971.
- Konferenca e parë e studimeve albanologjike. 15-21 nëndor 1962. (Actes de la première Conférence des Etudes albanologiques. 15-21 novembre 1962); Tirana, 1965.
- Konferenca e dytë e studimeve albanologjike. 12-18 janar 1968. (Actes de la deuxième Conférence des Etudes albanologiques. 12-18 janvier 1968). Volumes I, II, III. Tirana, 1969.
- Kujtime dhe këngë popullore për luftën çlirimtare të viteve 1918-1920 (Mémoires et chansonnier populaire sur la lutte de libération des années 1918-1920); Tirana, 1970.
- Kujtime uga lëvizja për çlirimin kombëtar. (Mémoires concernant le mouvement de libération nationale), par P. PEPO; Tirana, 1962.
- Simpozium për Skënderbeun. (Symposium à la mémoire de Skanderbeg); Prishtine, 1969.

III. ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΕΣ

- ADAMI (J.): Historia e rrugëve të Shqipërisë (L' histoire des routes en Albanie) in Buletin i Institutit të shkencave, 1953, 1, 3, 4.
- Alfabeti i gjuhës shqipe dhe Kongresi i Manastirit (L' alphabet de la langue albanaise et le Congrès de Monastir - Recueil d' études et de documents); Tirana, 1972.
- ANAMALI (S.): Le problème de la civilisation du haut Moyen-Age en Albanie à la lumière des nouvelles découvertes archéologiques; in Studia Albanica 1966, 1.
- ANAMALI (S.): L'archéologie albanaise dans ces 25 années; in Studia Albanica, 1969, 2.
- ANAMALI (S.): Les villes de Dyrrhachion et d' Apollonie et leurs rapports avec les Illyriens; in Studia Albanica 1970, 2.
- ANAMALI (S.): Les nouvelles découvertes archéologiques sur les rapports des Albanais avec Byzance durant le Haut Moyen Age; in Studia Albanica, 1972, 1.
- ANCEL (J.): Les Balkans face à l' Italie. Paris, 1928.
- BABINGER (F.): Ewlia Tscheledi 's Reisewege in Albanien; Berlin, 1930.
- BABINGER (F.): Mehmet II il Conquistatore en il suo tempo; Torino, 1957.
- BALA (V.): Fan S. Noli. Tirana, 1972.
- BALLVORA (Sh.): Vendosja e regjimit Kolonial fashist të pushtimit në Shqipëri. (L' instauration du régime d' occupation fasciste en Albanie), in Studime historike, 1967, 3.
- BANJA (H.): La création de l' industrie socialiste en R.P. d' Albanie et ses perspectives de développement. Tirana, 1968.
- BARDHOSHI (B.), KARECO (Th.): Zhvillimi ekonomik - shoqëror në Shqipëri (1944-1974) (Le développement économique et social de l' Albanie en 1944-1974); Tirana 1974.

- BARLETIUS (M.): *Historia de vita et gestis Skanderbegi epirotarum principis, Romae* (1508 - 1510).
- BARLETIUS (M.): *De obsidione Scodrensi, Venetiae, 1505.*
- BELEGU (M.): *Vendosja e regjimit feudo - borgjez të A. Zogut. Intervencioni i fuqive të huaja imperialiste. (La restauration du régime féodal - bourgeois de Zogu et l' intervention armée des puissances impérialistes); in Buletin i Universitetit Sht. Tir., Seria shk. shop. 1957, 2, 4.*
- BELEGU (M.): *Politika zogiste e dyerve të hapura më 1925-1926 (La politique des portes ouvertes du régime de Zogu en 1925-1926); in Studime historike, 1964, 3.*
- BERNARD (R.): *Essai sur l' histoire de l' Albanie moderne; Paris, 1936.*
- BOPPE (A.): *L' Albanie et Napoléon (1797-1814); Paris, 1914.*
- BOUE (A.): *La Turquie d' Europe (4 volumes); Paris, 1840.*
- BOURCART (J.): *L' Albanie et les Albanais, Paris, 1921.*
- BOURCART (J.): *Les confins albanais administrés par la France; Paris, 1922.*
- BOZHORI (K.) - KOKA (V.): *L' historiographie albanaise durant les 25 ans du pouvoir populaire; in Studia Albanica, 1969, 2.*
- BUDA (A.): *Të dhëna mbi lëvizjen kombëtare shqiptare në vitet 1859-1861. (Données sur le mouvement national albanais en 1859-1861); in Studime historike 1965, 2.*
- BUDA (A.): *Georges Kastriotë - Skanderbeg et son époque; in Studia Albanica 1967, 2.*
- BUDA (A.): *La place des Albanais dans l' histoire européenne des XVe - XVIIIe siècles; in Studia Albanica 1967, 1.*
- BUDA (A.): *Çështja shqiptare dhe marrëdhëniet ndërkombëtare në vitet 1878-81; in Bulletin Universitetit Sht. Tir. 1962, 4.*
- BUDA (A.): *Shqipëria në vitet e krizës lindore (1877-1881). (L' Albanie durant les années de la crise orientale de 1877-1881); in Studime historike 1967, 3.*
- CEKA (H.): *Apollonia. (Apollonie d' Illyrie); Tirana, 1958.*
- CEKA (H.): *Questions de numismatique illyrienne. Tirana, 1972.*
- CIANO (G.): *Journal politique 1939-1943; volumes I et II; Paris, 1947.*
- ÇABEJ (E.): *Problemi i autoktonisë së shqiptarëve në dritën e emrave të vendit. (Le problème de l' origine autochtone des Albanais à la lumière des noms de lieux); in Buletin i Universitetit Sht. Tir. Seria shk. shoq. 1958, 2.*
- ÇABEJ (E.): *L' ancien nom national des Albanais, in Studia Albanica, 1972, 1.*
- ÇAMI (F.): *Partia komuniste e Shqipërisë në luftë për rimëkëmbjen e vendit dhe për zhvillimin e mëtejshëm të revolucionit (1945-1948) (La lutte du Parti communiste albanais pour la reconstruction du pays et le développement de la révolution durant les années 1945-1948). Tirana, 1958.*
- ÇAMI (M.): *Lufta çlirimtare antiimperialiste e popullit shqiptar në vitet, 1918-1920. (La lutte de libération nationale du peuple albanais 1918-1920); Tirana, 1969.*
- CUTOLO (A.): *Scanderbeg; Milano, 1940.*
- DAUTAJ (B.): *La découverte de la cité illyrienne de Dimale; in Studia Albanica 1965, 1.*
- DEGRAND (A.): *Souvenirs de la Haute - Albanie; Paris, 1901.*

- DESCOINS (Gen.): Six mois d'histoire de l'Albanie (novembre 1916- mai 1917); in Revue d'histoire de la guerre mondiale (Extraits des numéros d'octobre 1929 et janvier 1930); Paris édit. Costes.
- DEMIRAJ (Sh.) - PRIFTI (K.): Kongresi i Manastirit, ngjarje me rëndësi në lëvizjen kombëtare. (Le Congrès de Monastir - Bitolj); Tirana, 1968.
- DUCELLIER (A.): L'Arbanon et les Albanais au XIe siècle; in Travaux et mémoires, Vol. 3, Paris, 1968.
- DUCELLIER (A.): Les Albanais à Venise aux XIVE et XVe siècles; in Travaux et mémoires du Centre de recherche d'histoire et de civilisation byzantines, 1967.
- DURHAM (M.E.): Twenty years of Balkan Tangle. London 1920.
- DURHAM (M.E.): The struggle for Scutari. London 1914
- DURHAM (M.E.): High Albania. London 1909.
- DHIMA (Dh.): E drejta kushtetuese e R.P. të Shqipërisë (Le droit constitutionnel de la R.P. d'Albanie); Tirana, 1963.
- FERLUGA (J.): Drac i dracka oblast pred kraj X i pocetkom XI veka Zbornik Radova Vizantoloski Institut, Knj. 8/2; Belgrade, 1964.
- FERLUGA (J.): Sur la date de la création du thème de Durrachium; in Actes du XIIe Congrès International des Etudes byzantines. Ochride; Tome II, Belgrade, 1964.
- Fletë nga historiku i shkollës sonë. Materiale e dokumenta. (Pages de l'histoire de l'école en Albanie. Matériaux et documents) préparés par Dh. XOXHA, S. XHANGO. Tirana, 1963.
- FRASHERI (K.): Histoire de l'Albanie (bref aperçu); Tirana, 1964.
- FRASHERI (K.): Lidhja a Prizrenit (1978-1881). (La ligue de Prizren - 1978-1881); Tirana, 1956.
- FRASHERI (K.): Shpallja e pavarësisë së Shqipërisë. (La proclamation de l'indépendance albanaise); Tirana, 1957.
- FRASHERI (K.): Gjergj Kastrioti - Skënderbeu (1405-1468). (Georges Kastriote Skanderbeg 1405-1468); Tirana, 1962.
- FRASHERI (S.): Shqipëria ç'ka qenë, ç'është e ç'do bëhetë? (L'Albanie, son passé, son présent et son avenir); Tirana, 1962.
- GALKIN (I.S.): Diplomatiya evropeiskih derzav v sviazi s osvoboditelnim dvizeniem Evropeiskoi Turci v 1905-1912; Moskva, 1960.
- GEGAJ (A.): L'Albanie et l'invasion turque au XVe siècle; Paris, 1937.
- GELCICH (G.): La Zedda e la dinastia dei Balscidi; Spalato, 1899.
- GELZER (H.): Das Partiarcat von Ochrida. Geschichte und Urkunden; Leipzig, 1902.
- GHICA (A.): L'Albanie et la question d'Orient; Paris, 1908.
- GJERGJI (A.): Elemente të përbashkëta të veshjes së fiseve të ndryshme ilire dhe vazhdimësia e tyre në veshjet tona popullore. (Éléments communs dans l'habillement des tribus illyriennes et leur persistance dans l'habillement populaire albanais), in Studime historike, 1969, 2.
- GJINARI (J.): De la filiation de l'illyrien à l'albanais, in Studia Albanica, 1972, 1.

- GILBERT (F.): Les pays d' Albanie et leur histoire; Paris, 1914.
- GITTI (A.): La politica dei re illiri e la Grecia (fino all' intervento romano); Milano, 1936.
- GJEÇOV (Sh.): Kanuni i Lekë Dukagjinit. (Coutumier de Lek Dukagjine); Shkodër, 1933.
- GODART (J.): L' Albanie en 1921; Paris, 1922.
- GOPCEVIC (Sp.): Oberalbanien und seine Liga; Leipzig, 1881.
- GRAMENO (M.): Kryengritja shqiptare. (L' insurrection albanaise); Vlore, 1925.
- HADRI (A.): Pregled na albanskoto osloboditeno dvizenie vo epohata na Gerg Kastrioti Skenderbeg (1443-1468); Skopje, 1968.
- HAMMOND (N.G.L.): Epirus; Oxford, 1967.
- HAHN (T.G.): Albane-siesche studien; Wien, 1853.
- HAXHIN (J.G.): Hasan Prishtina dhe lëvizja patriotike e Kosovës. (Hasan Pristina et le mouvement patriotique de la Kosova); Tirana, 1964.
- HECQUARD (H.): Histoire et description de la Haute - Albanie ou Guégarie; Paris, 1858.
- HELMEREICH (E.C.): The diplomacy of the Balkan wars (1912-1913). Cambridge, Mass, 1938.
- HEUZEY (L.) - DAUMET (H.): Mission archéologique de Macédoine; Paris, 1876.
- HOLLAND (H.): Travels in the Jonian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia; London, 1819.
- Iliria - I: Studime dhe materiale arkeologjike (Etudes et matériaux archéologiques). Tirana, 1971.
- Iliria - II: La ville illyrienne. Edition spéciale en français à l' occasion du premier Colloque des études illyriennes. Tirana, 1972.
- Illyrischi - Albanische Forschungen, I - II, München - Leipzig, 1916.
- INALCIK (H.): Les régions de Kruja et de la Dibra autour de 1467 d' après les documents ottomans; in *Studia Albanica*, 1968, 2.
- ISLAMI (M.): Naum Veqilharxhi. Jeta, veprimtaria dhe pikëpamjet e tij arsimore - kulturele dhe politike. (Naum Veqilharxhi. Sa vie, son activité et ses opinions didactiques, culturelles et politiques); Tirana, 1967.
- ISLAMI (S.) - CEKA (H.) - PRENDI (F.) - ANAMALI (S.): Zbulime të kulturës ilire në luginën e Matit. (Les vestiges de la civilisation illyrienne dans la contrée de Mati); in *Buletin për Shkencat shpërore*, 1955, 1.
- JARAY (G.L.): Les Albanais; Paris, 1920.
- JASA (M.): Bajram Curri, patriot revolucionar i shpellës së Dragobisë. (Bajram Curri, patriote révolutionnaire); Tirana, 1958.
- JORGA (N.): Brève histoire de l' Albanie et du peuple albanais; Bucarest, 1919.
- KASNECI (L.) - JANUSHI (R.) - SALLABANDA (S.): Kronika e ditëve të stuhishme (Chronique de jours tumultueux), Tirana, 1962.
- KASTRATI (J.): Fytyra të ndritura të Rilindjes sonë kombëtare. (Artisans méritoires

- de notre Renaissance nationale); Shkodër, 1962.
- KERSOPOULOS (I.): Chronologie albanaise; Athènes, 1937.
- KOKA (V.): Agresioni i Italisë fashiste kundër Shqipërisë (7 prill 1939) dhe qendresa e popullit shqiptar. (L'agression de l'Italie fasciste contre l'Albanie et la résistance du peuple albanais); Tirana, 1964.
- KORKUTI (M.): Rapports entre les civilisations illyrienne et égéenne à l'âge du bronze et survivances de certains objets de type mycénien à l'âge du fer, in *Studia Albanica*, 1970, 2.
- KOTANI (A.): Disa çështje të politikës agrare të PKSH në vitet 1941-1948. (Questions de politique agraire du Parti communiste albanais dans les années 1941-1948); Tirana, 1970.
- KRAHE (H.): Die Sprache der Illyrien, erster Teil: Die Quellen; Wiesbaden, 1955.
- LEAKE (W.M.): Travels in Northern Greece (4 vol.); London, 1835.
- LEVEQUE (P.): Pyrrhos; Paris, 1957.
- LUARASI (S.): Isa Boletini. (La vie d'Isa Boletini); Tirana, 1971.
- LUARASI (S.): Ismail Qemali, jeta dhe vepra. (La vie et l'œuvre d'Ismail Qemali); Tirana, 1962.
- MAKUSEV (V.V.): Istoriceskije raztiskanja o slavjanah v Albanii v srednie veka, Warsava 1871.
- MANUSHI (S.): Ali Kelmendi, militant i shquar i lëvizjes komuniste shqiptare (Ali Kelmendi, militant émérite du mouvement communiste albanais). Tirana, 1960.
- MARA (H.): Periudha e kalimit dhe veçoritë e ndërtimit socialist në R.P.Sh. (La période transitoire et les particularités de l'édification socialiste dans la R.P. d'Albanie); Tirana, 1963.
- MATKOVSKI (A.): Një kryengritje e panjohur par e rëndësishme në Malsijen e Dibres. (Une insurrection inconnue mais importante dans la Malesie de la Dibra); Gjurmime albanologjike, Prishtine, 1969, 1.
- MILE (L.): Kryengritjet popullore në fillim të Rilindjes sonë (1830-1877). (Les insurrections populaires en Albanie dans les années 1830-1877); Tirana, 1962.
- MILE (L.): Breth veprimtarisë politike - ushtarake të Karamahmud Shkodrës në vitet 1782-1791. (De l'activité politico-militaire de Karamahmud Pacha durant les années 1782-1791); Studime historike 1964, 1.
- MISHA (K.): Lëvizja punëtore në Shqipëri. (Le mouvement ouvrier en Albanie); Tirana, 1970.
- MIRDITA (Z.): La base illyrienne de l'ethnie albanaise, aspects de la question, in *Studia Albanica*, 1972, 1.
- MITROJORGJI (P.): Histori e shkruar me gjak (Histoire du mouvement de la jeunesse albanaise pendant la lutte antifasciste de libération nationale). Tirana, 1961.
- MOUSSET (A.): L'Albanie devant l'Europe; Paris, 1930.
- Monumentet I, 2 1971. Les monuments. Recueil d'études et de matériaux.
- MUSTILLI (D.): La conquista romana della sponda orientale adriatica; Napoli, 1941.
- NAÇI (S.N.): Rreth tregëtisë së Sanxhakut të Shkodrës dhe Venedikut gjatë shek. XVIII.

- (Le commerce du Sandjak de Shkodër avec Venise au XVIIIe siècle); in Buletin Universitetit Sht. Tir. Seria shk. shoq. 1960, 3.
- NAÇI (S.N.): Çeshtje të çifligut feudal në Shqipëri në shekujt XVII-XVIII. (Questions du çiflig féodal en Albanie au cours des XVIIe et XVIIIe siècles); in Buletin Universitetit Sht. Tir. Seria shk. shoq. 1960, 3.
- NAÇI (S.N.): Pashalleku i Shkodrës nën sundimin e Bushatllive në gjyamën e dytë të shek. XVIII (1777-1759). (Le Pachalik de Shkodër sous les Bushati dans les années 1757-1796); Tirana, 1964.
- NICOL (D.M.): The Desporate of Epiros; Oxford, 1957.
- NISHOVA (M.): Riza Cerova. (La vie de Riza Cerova); Tirana, 1971.
- NOLI (F.S.): Gjergj Kastriot-Skenderbeu (1405-1468). (Georges Kastriote - Skanderbeg 1405-1468); Tirana, 1967.
- NOLI (F.S.): Historia e Skënderbeut, Kryezotit të Arbërisë. (Histoire de Skanderbeg, Seigneur de l' Albanie); Tirana, 1967.
- PALL (F.): Les relations entre la Hongrie et Skanderbeg; in Revue historique du Sud - Est européen, 10 (1933).
- PALL (F.): I rapporti italo-albanesi intorno alla metà del secolo XV. Documenti inediti con introduzione e note storico-critiche; Napoli, 1966.
- PALL (F.): Marino Barlezio, uno storico umanista; Cluj, 1938.
- PAPAZOGLU (F.): Les origines et la destinée de l' Etat illyrien - Illyrii proprie dicti; in Historia (Wiesbaden) 14/1965, Heft 2.
- PATSCH (C.): Das Sandschak Berat in Albanie; Wien, 1904.
- PASTORELLI (P.): Italia e Albania 1924-1927. Origini diplomatiche del Trattato di Tirana del 22 novembre 1927; Firenze, 1967.
- PLASARI (Nd.): Partia komuniste e Shqipërisë, organizatore e fitores historike të popullit shqiptar në Luftën nacional-çlirimtare kundër pushtuesve fashistë dhe tradhëtarëve (1941-1944). (Le Partie communiste d' Albanie, organisateur de la lutte antifasciste de libération nationale - 1941-1944); Tirana, 1944.
- PLASARI (Nd.): Shpresë për popullin, tmerr për armikun (Histoire de la Première Brigade de choc de l' A.L.N.). Tirana, 1971.
- POLLO (St.): Lufta e popullit shqiptar për çlirimin kombëtar dhe shpalljen e pavarësisë më 28 nëndor 1912. (La lutte du peuple albanais pour la libération nationale et la proclamation de l' indépendance le 28 novembre 1912); in Buletin i Universitetit Sht. Tir., Seria shk. shoq. 1962, 4.
- POLLO (St.): La lutte du peuple albanais sous la «Ligue de Prizren» pour la Liberation nationale; in Studia Albanica 1968, 2.
- POLLO (St.): Le 29 novembre 1944, un tournant dans l' histoire du peuple albanais; in Studia Albanica, 1969, 2.
- POLLO (St.) - PLASARI (N.): Le role du peuple albanais dans l' histoire moderne et contemporaine; in Studia Albanica, 1967, 1.
- POUJADE (E.): Chrétiens et Turcs, Paris 1859.
- POUQUEVILLE (F.C.H.L.): Voyage en Morée, à Constantinople, en Albanie et dans

plusieurs autres parties de l' Empire Ottoman pendant les années 1798, 1799, 1800 et 1801. Volumes I-III; Paris, 1805.

PRASCHNIKER (C.) - SCHOBER (A.): Archaologische Forschungen in Albanien und Montenegro; Wien, 1916.

PRASCHNIKER (C.): Muzakhia und Malakastra; in Jahreshefte des Osterreichischen Archaologischen Institut; XXI-XXII, Wien 1920.

PRENDI (F.): Tumat e fshatit Vajzë - Vlorë. (Les tumuli du hameau de Vajze à Vlora); in Buletin për Shkencat shoqërore, 1957, 2.

PRENDI (F.): Butrinti. (Bouthroton); Tirana, 1959.

PRENDI (F.): La civilisation préhistorique de Malig; in Studia Albanica, 1966, 1.

PRIBAM (A.F.): Les traités politiques secrets de l' Autriche-Hongrie (1879-1914); Paris, 1923.

PULAHA (S.): Krahinat perëndimore dhe qendrore te Sanxhakut të Shkodrës në fund të shek. XV. (Les contrées occidentales et centrales du Sandjak de Shkodra à la fin du XVe siècle); in Studime historike 2, 1971.

PUPOVCI (S.): Marrëdhëniet juridike civile në Kanunin e Lek Dukagjinit (Rapports juridiques civils dans le coutumier de Lek Dukagjin); Prishtine, 1971.

PUTO (A.): Disa probleme juridike të pavarësisë shqiptare (De certaines questions juridiques à propos de l' indépendance albanaise), in Studime historike, 1965, 1.

PUTO (A.): La question du statut international de l' Albanie devant la Société des Nations et la Conférence des ambassadeurs (1920-1921), in Studia Albanica, 1965, 2.

PUTO (A.): Les relations extérieures du gouvernement démocratique de 1924, in Studia Albanica, 1964, 2.

PUTO (A.): La question albanaise et les grandes puissances pendant la seconde moitié du XIXe et le début du XXe siècles; in Studia Albanica, 1970, 2.

PUTO (A.): Nëpër analet e diplomacisë angleze (A travers les annales de la diplomatie anglaise: une vue d' ensemble sur les documents du Foreign Office concernant la question albanaise durant la deuxième guerre mondiale), in Nentori, 1972, 12 et 1973, 1, 2, 3.

PUZANOVA (V.): - DHAMO (Dh.): Disa tipare të pikturës monumentale në Shqipëri gjatë shekujve XIII-XIV (Caractéristiques de la peinture monumentale en Albanie aux XIII-XIVe siècles), in Studime historike, 1966, 2.

RAHIMI (Sh.): Vilajeti i Kosovës më 1878-1912. (Le Vilayet du Kossovo en 1878-1912); Prishtine, 1969.

REMERAND (F.): Ali de Tebelen, Pacha de Janina (1774-1822); Paris, 1928.

REY (L.): Albania, volumes I-VI, Paris 1925-1939.

RIZA (Sk.): Organizimi administrativ teritorial i Kosovës nga shek. XV-XVII. (Organisation administrative territoriale de la Kosova du XVe au XVIIe siècles); Përparimi, Prishtine, 1969, 9.

RIZA (Sk.): Rudarstvo Kosova i susednih Krajeva od XV du XVIII veka; Pristina, 1968.

RIZVANOLLI (M.): Trajtimi i çështjes së spahive të krishterë në historiografinë e

- deritashme. (La question des spahis chrétiens dans l' historiographie jusqu' à nos jours); Përparimi, Prishtine, 1967, 8.
- ROQUES (M.): Recherches sur les anciens textes albanais, Paris, 1932.
- RUSI (D.): Transformimi socialist i bujqësisë në R.P.Sh. (Les transformations socialistes dans l' agriculture en R.P. d' Albanie); Tirana, 1965.
- SARRAIL (Gl.): Mon commandement en Orient (1916-1918); Paris, 1920.
- SCHIRO (G.): Gli Albanesi e la questione balcanica; Napoli, 1904.
- SCHUTT (G.): Untersuchungen zur Geschichte der Alten Illyrien; Breslau, 1910.
- SENKEVIC (I.G.): Albania v period vostocnogo krizisa (1875 - 1881 gg.); Moskva, 1965.
- SENKEVIC (I.G.): Osvoboditelnoe dvizenie albanskogo naroda v. 1905-1912 gg.; Moskva, 1959.
- SHEHU (M.): Lufta për çlirim e Tiranës. (La bataille pour la libération de Tirana); Tirana, 1959.
- SHKODRA (Z.): Problemi i tregut shqiptar në shek. XVIII. (Le marché albanais au XVIIIe siècle); in Studime historike, 1966, 3.
- SHKODRA (Z.): Zhvillimi i tregëtisë në shek, XIX. (Le développement du commerce albanais au XIXe siècle); in Buletin për Shkencat shoqërore, 1955, 1.
- SHKODRA (Z.): Shqipëria në kohën e Tanzimatit. (L' Albanie pendant les réformes du Tanzimat); Tirana, 1957.
- SHPUZA (S.): Revolucioni demokratike - borgjez i qershorit 1924 në Shqipëri. (La révolution démocratique bourgeoise de juin 1924 en Albanie); Tirana, 1959.
- SHUTERIQI (Dh.S.): Një mbishkrim i Arbërit (1190-1216) dhe mbishkrime të tjera në Mirditë. (Une inscription de l' Arbanon (1190-1216) et autres inscriptions trouvées dans le Mirdite); in Studime historike, 1966, 3.
- SHUTERIQI (Dh.S.): Aranitët - Zotërimet. (Les Aranites - leurs domaines); in Studime historike, 1967, 1 et 2.
- SIMONARD (A.): Essai sur l' indépendance albanaise; Paris, 1942.
- STAYRIANOS (L.S.): The Balkans since 1453. New York, 1961.
- STIPCEVIC (A.): Ilirët (Les Illyriens). Prishtinë, 1967.
- SUFFLAY (Dr.M.): Stadte und Burgen Albaniens hauptsächlich wahr end des Mittelalters; Wien u Leipzig, 1924.
- SUFFLAY (M.): Serbët dhe shqiptarët, (Serbes et Albanais); Tirana, 1926.
- TOÇI (Va.): Donnees sur l' onomastique illyrienne à Dyrrhachium et dans d' autres centres albanais; in Studia Albanica, 1969, 2.
- TOÇI (Ve.): Ndërrhyrja e kapitalit të huaj në Shqipëri dhe qëndrimi i qarqeve demokratike (1920 - 1925) (La pénétration du capital étranger en Albanie et l' attitude des milieux démocratiques), Tirana, (sous presse), 1974.
- TUCOVIC (D.): Srbija i Albanija; Beograd, 1914.
- THUNMANN (J.): Untersuchungen uber die Geschichte der ostlichen Europäischen Volker; Leipzig, 1774.
- UÇI (A.): Jani Vreto. Tirana, 1965.

- UGOLINI (L.M.): Albania Antica II; L' Acropoli di Fenice; Roma, 1932.
- UGOLINI (L.M.): Albania Antica III; L' Acropoli di Butrinto; Roma, 1933.
- VINAVER (V.): Dubrovacko - albanski ekonomiski odnosi krajem XVI veka; in Anali Istoriskog Instituta u Dubrovniku god, 1952.
- Vjetari statistikor i R.P.SH. (1958-1967).
- XHOLI (Z.): Naim Frashëri, jeta dhe idetë (Naim Frashëri, sa vie et ses idées). Tirana, 1962.
- ZAMBONI (G.): Mussolinis Expansion politik auf dem Balkan. Hamburg, 1970.
- ZAMPUTI (I.): Aspekte të lëvizjes çlirimtare shqiptare në shekujt e parë të pushtimit otoman, veçanërisht në vjetet 1593-1620. (Aspects du mouvement albanais de libération durant les premiers siècles de la domination ottomane, surtout dans les années 1593-1620); in Studime historike, 1967, 3.
- ZAMPUTI (I.): Disa fletë të historisë së Shqipërisë në periudhën 1506-1574. (Pages de l' histoire de l' Albanie pendant la période 1506-1574); in Buletin U.S.H.T., Seria Shk. shoq. 1960, 2.
- ZAMPUTI (I.): Rëndësia ndërkombëtare e kryengritjeve kundër pushtimit osman. Nga një dokument i pabotuar i vitit 1567. (La portée internationale des insurrections contre la domination ottomane. Un document inédit de l' an 1567); in Studime historike, 1970, 2.
- ZIPPEL (G.): Die romische Herrschaft in Illyrien bis auf Augustus; Leipzig, 1877.
- ZOJZI (Rr.): Traditat e lundrimit në Shqipëri (Les traditions de navigation en Albanie). Tirana, 1962.
- ZOJZI (Rr.): Mbi veshjet tradicionale të popullit tonë (Essai de classification des costumes traditionnels albanais), in Studime historike, 1965,4.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κορυδαλλών

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ — ΟΙ ΙΛΛΥΡΙΟΙ

Τά πρώτα ἴχνη τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας στήν Ἑλλάδα	7
Οἱ Ἰλλυριοί — Καταγωγή καί τόπος ἐγκατάστασης	9
Οἱ ἀρχές τοῦ ἰλλυρικοῦ πολιτισμοῦ	11
Οἱ ἐλληνικές ἀποικίες	14
Τά συμπολιτειακά κράτη	17
Ἐπίσκοπος ἀστικός πολιτισμός	22

ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟ ΙΛΛΥΡΙΚΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ

Οἱ Ἰλλυρο-ρωμαϊκοί πόλεμοι	26
Ἡ Ρωμαϊκή κυριαρχία καί οἱ ἰλλυρικές ἐξεγέρσεις	28
Οἱ πόλεις καί οἱ συγκοινωνιακοί ὁδοί	30
Ἡ Ἰλλυρική ἀντίσταση στόν ἐκρωμαϊσμό	31

ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΙΛΛΥΡΙΟΥΣ ΣΤΟΥΣ ΑΛΒΑΝΟΥΣ (6ος—11ος αἰώνας)

Ἡ Ἰλλυρία τόν 6ο ν.ε. αἰώνα	34
Βαρβαρικές εἰσβολές καί σλαβική μετανάστευση	36
Ἡ διαμόρφωση τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ	39
Κοινωνική ὀργάνωση	43
Καταγωγή τῆς φεουδαρχίας	45

ΤΑ ΑΛΒΑΝΙΚΑ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΑ ΠΡΙΓΚΙΠΑΤΑ (12ος—14ος αἰώνας)

Οἱ Ἑλλήνες — οἱ Ἑλλανοί	48
Οἱ ἐπιδρομές τῶν Νορμανδῶν	51
Τό πρῶτο Ἑλληνικό πριγκιπάτο	54
Ἡγεμόνες, πολίτες καί χωρικοί (14ος αἰώνας)	58
Τά Ἑλληνικά πριγκιπάτα τοῦ 14ου αἰώνα	62
Ἡ μάχη τῆς Σάβρα (1385)	65
Ἡ μάχη τῆς Κοσόβας (1389)	68
Ἡ θρησκεία καί ἡ αὐτόχθονη κουλτούρα (4ος—14ος αἰώνας)	70

Ο ΑΙΩΝΑΣ ΤΟΥ ΣΚΕΝΤΕΡΜΠΕΗ

Ἡ ὀθωμανική κατοχή	77
Οἱ ἐξεγέρσεις τῆς δεκαετίας τοῦ '30	80
Ἐπίσκοπος Γεώργιος Καστριώτης Σκεντέρμπεης	100
Ἐπίσκοπος ἀπελευθερωτικός ξεσηκωμός (1443)	103
Οἱ πρῶτες νίκες τοῦ Σκεντέρμπεη (1444-1450)	105
Ἡ δημιουργία τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους	110
Σύμμαχοι καί ἐχθροί τοῦ Σκεντέρμπεη	111

Τό απόγειο τῆς ἀλβανικῆς ἐποποιΐας	115
Μετά τόν Σκεντέρμπεη	119

Η ΑΛΒΑΝΙΑ ΚΑΤΩ ΑΠΟ ΤΟΝ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ ΖΥΓΟ (16ος—19ος αἰώνας)

Τό τιμαριωτικό καθεστῶς καί οἱ ἀλβανικές ἐξεγέρσεις	124
Ἡ ἀλβανική κοινωνία τόν 17ο—18ο αἰώνα	127
Ἡ δημιουργία τῶν ἀλβανικῶν πασαλικιῶν	129
Τό μεγάλο πασαλίκι τῆς Σκόδρας	131
Τό μεγάλο πασαλίκι τῶν Ἰωαννίνων	136
Ἡ ὑποταγή τῶν μεγάλων πασαλικιῶν καί τό τέλος	
τοῦ τιμαριωτικοῦ καθεστῶτος στήν Ἄλβανία	140

Η ΕΘΝΙΚΗ ΑΛΒΑΝΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ (1844—1912)

Τά πρῶτα βήματα τοῦ ἐθνικοῦ κινήματος	145
Γιά ἓνα ἐθνικό σχολεῖο καί μιά ἐθνική κουλτούρα	153
Ἡ Λίγκα τῆς Πρισρένης	155
Οἱ Ἄλβανοί καί οἱ μεγάλες δυνάμεις	161
Ἡ ἀγῶνας γιά αὐτονομία	164
Τό πολιτιστικό κίνημα	172
Τό αὐτονομιστικό κίνημα ξαναρχίζει	192
Οἱ Ἄλβανοί καί ἡ ἐπανάσταση τῶν Νεότουρκων	196
Οἱ μεγάλες ἐξεγέρσεις τήν παραμονή τῆς ἀνεξαρτησίας	199

Η ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΗ ΑΛΒΑΝΙΑ — ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΚΑΙ Ο Α΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1912—1918)

Ἡ ἀνεξαρτησία καί ἡ πρώτη ἐθνική κυβέρνηση	206
Ἡ διάσκεψη τῶν πρεσβευτῶν	210
Τό τέλος τῆς Ἐθνικῆς Κυβέρνησης. Ἡ «ξενοκρατία»	214
Ἡ ἐφήμερη βασιλεία τοῦ Βίντ	218
Ἐνα πεδίο μάχης τοῦ πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου	224

ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ — ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ (1918—1924)

Ἡ εἰρήνη καί οἱ κίνδυνοί της	233
Τό μεγάλο λαϊκό ξύπνημα	239
Διαμάχες μέ τήν εὐρωπαϊκή διπλωματία	243
Ἐσωτερικός πολιτικός ἀγῶνας κι ἐνίσχυση τῆς ἀντίδρασης	248
Ἡ ἐπανάσταση τοῦ Ἰουνίου	262

Η ΑΛΒΑΝΙΑ ΚΑΤΩ ΑΠΟ ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΟΥ ΖΩΓΟΥ (1925—1939)

Ἀπό τή δημοκρατία στή μοναρχία	263
Βασιλεία κατά παρέκκλιση	271
Τό ἀντιπολιτευτικό καί κομμουνιστικό κίνημα	278
Ἡ ἰταλική ἐπίθεση	284
Ἡ λογοτεχνία καί οἱ τέχνες	288

Ο ΑΝΤΙΦΑΣΙΣΤΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ
ΓΙΑ ΕΘΝΙΚΗ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ (1939—1944)

· Η εγκαθίδρυση του κατοχικού καθεστώτος	293
· Τό κομμουνιστικό κόμμα της 'Αλβανίας ψυχή της αντίστασης	298
· Στο μέτωπο του ένοπλου αγώνα	304
· Η γερμανική κατοχή	314
· Οί βάσεις του κράτους της Λαϊκής Δημοκρατίας	318
· Οί σχέσεις μέ τούς συμμάχους	321

ΣΤΟ ΔΡΟΜΟ ΤΟΥ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΥ

· Ανοικοδόμηση και δημοκρατικοποίηση της χώρας	326
· Η λαϊκή δημοκρατία, τό σύνταγμα και οί σοσιαλιστικές μεταρρυθμίσεις	330
· Απέναντι στά προβλήματα της έξωτερικής πολιτικής	333
· Η άλβανογιουγκοσλαβική διαμάχη	341
· Νέες δοκιμασίες	345
· Εκβιομηχάνιση και κολλεκτιβοποίηση	348
· Η άλβανοσοβιετική ρήξη	352

Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΑΛΒΑΝΙΑ

· Νά στηριζόμαστε στίς δικές μας δυνάμεις	358
· Ο αγώνας για τή διάπλαση του νέου ανθρώπου	360
· Νέες επαναστατικές αναπτύξεις	363
· Η συνέχιση της κολλεκτιβοποίησης	364
· Ο αγώνας ενάντια στή θρησκευτική ιδεολογία	365
· Ο αγώνας για τή χειραφέτηση της γυναίκας	368
· Οί αλλαγές στήν εκπαίδευση	377
· Η λόγοτεχνία και οί τέχνες	379

· ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙ	384
---------------------------	-----

· ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	389
----------------------	-----

· ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	400
---------------------	-----

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας